

БИБЛИОТЕКА
М. О. А. И. И.

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΗΤΟΙ Ο ΒΙΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΑΤΑ ΠΑΣΑΣ
ΤΑΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΑΥΤΟΥ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟΣ

ΕΚΤΕΝΕΣΤΕΡΟΝ ΜΕΝ
ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΡΩΜΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΣΥΝΟΠΤΙΚΩΣ ΔΕ
ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΑΥΤΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΝΕΩΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Συγγραφέντα μὲν τὸ πρῶτον

ΥΠΟ

Α. ΠΟΛΥΖΩΙΑΟΥ

Ἐπιθεωρηθέντα δὲ καὶ διορθωθέντα τὸ δεύτερον

ΥΠΟ

Ι. ΠΡΩΤΟΔΙΚΟΥ

Καθηγητοῦ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,
ΠΑΡΑ ΤΩΙ ΕΚΔΟΤΗΙ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΩΙ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ | ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ
14 ΟΔΟΣ ΝΙΚΗΣ 14 | 63 ΟΔΟΣ ΕΡΜΟΥ 63

1881

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ.

Πρὸς τὸν Κ. Ἀναστάσιον Πολυζωίδην.

Γνόντες τὸ περιεχόμενον τῆς ἀπὸ 20 λήξαντος Ὀκτωβρίου ὑμετέρας ἀναφορᾶς μετὰ τοῦ συνημμένου αὐτῇ χειρογράφου τῶν παρ' ὑμῶν συγγραφέντων Ἑλληνικῶν, τροποποιηθέντων καὶ διορθωθέντων κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς πρὸς κρίσιν αὐτῶν συστηθείσης ἐπιτροπῆς, ἐγκρίνομεν τὸ σύγγραμμα ὑμῶν τοῦτο, ὡς δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν ἐν τοῖς Γυμνασίοις διδασκαλίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας.

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 9 Δεκεμβρίου 1867.

Ὁ Ὑπουργὸς

Χ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ Β'. ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Ἐπειδὴ εἰς τὴν πρώτην τῶν Ἑλληνικῶν ἔκδοσιν οὐκ ὀλίγα ἁμαρτήματα εἰσεχώρησαν, τοῦ συγγραφέως κατὰ τὸν τῆς ἐκτυπώσεως χρόνον ὄντος περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου αὐτοῦ, παρεκάλεσάν με οἱ ἐκδότες νὰ ἐπιθεωρήσω τὸ μετὰ τὴν παραβολὴν πρὸς τὸ ἀρχικὸν κείμενον τυπογραφικὸν δοκίμιον τῆς δευτέρας ἐκδόσεως καὶ νὰ σημειώσω ὅσα ἦτο δυνατόν ἄνευ μεγάλης μεταβολῆς νὰ ἀντικαταστήσωσι τὰ μὴ καλῶς ἔχοντα τῆς πρώτης ἐκδόσεως. Τὰ ὑπ' ἐμοῦ οὕτω πραχθέντα περὶ τε τὰ πράγματα καὶ τὴν λέξιν εἶναι συντόμως τὰδε. Πρῶτον παρέβαλον πρὸς τὰς ἀρχαίας πηγὰς ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ βιβλίον πρὸς βεβαίωσιν τῶν ἐν αὐτῷ ἐκτεθειμένων. Ὀλίγα τυπογραφικὰ φύλλα ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει ἔμειναν ἀπαράβλητα, ἐπειδὴ τὰ ἐν αὐτοῖς ἐκτιθέμενα εἶναι πάνυ σύντομα καὶ γνώριμα καὶ οὐδεμιᾶς παραβολῆς χρῆζοντα. Μόνον ἐν σελ. θ' τῆς εἰσαγωγῆς καθιστῶ τὸν ἀναγνώστην προσεκτικὸν εἰς τὰ λεγόμενα περὶ τῆς καταποντισθείσης δῆθεν ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ἡπείρου, ἥτις, ὡς λέγει ὁ συγγραφεὺς, ἐκαλεῖτο κατὰ τὰς παρὰ Διοδώρῳ παραδώσεις Λυκτονία ἢ Λυκαονία. Ὁ Διόδωρος ποιῆται λόγον ἀληθῶς ἐν 5,47 καὶ ἐξῆς περὶ παρομοίων παθημάτων νήσων τινῶν, ἀλλ' οὐδαμοῦ ἀναφέρει περὶ τοιαύτης τινὸς ἡπείρου· τὸ ὄνομα μάλιστα Λυκτονία, εἶναι ἀνύπαρκτον, τὸ δὲ Λυκαονία, ὡς γνωστὸν, εἶναι ὄνομα ἐτέρας χώρας. Ἐν ὅλῃ τῇ παραβολῇ ὀλίγα πράγματα εὑρέθησαν χρῆζοντα διορθώσεως. Ἐν τῇ χρονολογίᾳ ὅμως τὸ βιβλίον δὲν ἦτο πανταχοῦ ἄπταιστον. Διὰ τοῦτο πολλὰς τοιαύτας διώρθωσα καὶ οὐκ ὀλίγας ἄλλας λεπτομερεστέρας προσέθηκα ἀκολουθήσας ἐν τούτῳ τοὺς γνωστοὺς χρονολογικοὺς πίνακας τοῦ Peter. Ἐπειτα ἐπέμε-

λήθην ὅπως περὶ τὸ λεκτικόν, ὅπου μάλιστα τὸ βιβλίον ἐχώλαινε, κατὰστῇ ὀλιγώτερον μεμπτόν. Πολλοὺς λοιπὸν τύπους λέξεων μετέβαλον, λέξεις ἐσφαλμένας διέγραψα ἢ ἀντικατέστησα, τὴν στίξιν πανταχοῦ ἐπηνώρθωσα καὶ ἐν γένει πᾶσαν δυνατὴν διόρθωσιν ἐπήνεγκον. Τὰ ἀμαρτήματα ταῦτα τῆς πρώτης ἐκδόσεως ἦσαν μικρὰ παραβαλλόμενα πρὸς τὴν παντελεῖ παραμόρφωσιν καὶ ἐσφαλμένην γραφὴν πλείστων κυρίων ὀνομάτων, προσώπων, πόλεων, ὁρέων, ποταμῶν κτλ. Ἡ πλημμέλεια αὕτη καθίστα τὸ ἄλλως οὐχὶ κακὸν τοῦτο βιβλίον παντελῶς ἄχρηστον. Οὕτω λόγου χάριν ὁ Δόρκις μετεβλήθη εἰς Φάρην, ὁ Ἀγύριος εἰς Ἀργύριον, ἡ νῆσος Λάδη εἰς Ἑλεον, ὁ Βόλγιος, ἀρχηγός τις τῶν Γαλατῶν, εἰς Βόλγαν, ὁ αὐτοκράτωρ Γαλλικὸς εἰς Γαλλικόν κτλ. Ἀλλὰ καὶ προσηγορικὰ τινὰ ἔπαθον παρομοίαν τύχην. Ἐκ τούτων ἐν μόνον ἀναφέρω· ὁ πεταλισμός, ὁ ἐν Σικελίᾳ δηλαδὴ ὀστρακισμός, ἐγένετο Πατταλισμός. Ἐν τῇ ὀρθογραφίᾳ τῶν κυρίων ὀνομάτων ἠκολούθησα τὸ λεξικόν τοῦ Pape τὸ ὕστερον ὑπὸ Benseler ἐκδοθέν. Καὶ ὁμῶς μὲ ὅλην τὴν προσοχὴν ἔμειναν ἐν τῷ κειμένῳ τινὰ παροράματα, ἅτινα σημειοῦνται ἐν τῷ τέλει τοῦ βιβλίου. Αὕτη ἡ ἔλλειψις εἶναι μικρὰ καὶ ἀσήμαντος παραβαλλομένη πρὸς τὰς ἄλλας τοῦ βιβλίου ἀρετάς. Διὰ τοῦτο καὶ διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ δύνανται ἀσφαλῶς καὶ ἐπωφελῶς νὰ μεταχειρίζωνται τὸ βιβλίον. Βεβαίως ἐν τρίτῃ ἐκδόσει, ἣν οἱ φιλόμουσοι ἐκδύται σκοποῦσι νὰ κάμωσι δύναται τὸ βιβλίον νὰ κατασταθῇ τελειότερον πολλὰ ὥς ἐτι ἀναθεωρούμενον.

Ἐγγραφον ἐν Ἀθήναις κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1881.

ΙΩ. ΠΡΩΤΟΔΙΚΟΣ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

§. 1. Χαρακτηρισμὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἐν γένει
καὶ ἀξία τῆς ἱστορίας αὐτοῦ.

ΤΑ πρῶτα τοῦ πολιτισμοῦ σπέρματα ἐβλάστησαν ὁμολογουμένως ἐν τῇ ἀνατολῇ. Ἰνδοὶ, Βάκτριοι, Βαβυλώνιοι, Ἀσσύριοι, Μῆδοι, Αἰγύπτιοι, Σῖναι καὶ ἄλλα ἐκείνης ἔθνη, πρῶτως ἤδη τῆς βαρβάρου καταστάσεως ἀπαλλαγέντα, ἀνέπτυξαν τέχνας καὶ ἐπιστήμας καὶ πολλὰ κρείττονος ἐξωτερικοῦ βίου στοιχεῖα καὶ μέσα ἐφεῦρον. Ἀλλὰ, εἴτε, ὑπὸ τὴν ὀλεθρίαν ἐπίδρασιν τοῦ δεσποτισμοῦ, τῆς ἱεροκρατίας, τῆς πολυγαμίας καὶ τῆς τρυφῆς διατελοῦντα, διεφθάρησαν ταχέως, εἴτε, ἕνεκα τῆς ἀνεπιμιξίας καὶ ἀπομονώσεώς των, ἔμειναν στάσιμα, καὶ, οἷον εἶπεῖν, νεκρά. Ἐν τοιαύτῃ δὲ ὄντων αὐτῶν καταστάσει παρῆλθεν εἰς τὴν σκηνὴν τὸ Ἑλληνικόν, ὅπερ, λαχὼν θεία μοῖρα πρὸς ἐνοίκησιν χώρας συντελεστικῆς εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, ἐγένετο ὁ πρόδρομος καὶ ὁ προαγωγὸς τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ, ἢ μᾶλλον τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ· διότι οἱ τοὺς Ἕλληνας τὸ πάλαι ἀμέσως διαδεχθέντες Ῥωμαῖοι ἐκείνων μαθηταὶ ὑπῆρξαν. Ἀπ' ἀμφοτέρων δὲ, ἀποτελούντων ὁμοῦ τὴν οὕτω λεγομένην *κλασικὴν ἀρχαιότητα*, ἅπασαι αἱ ἐπελθοῦσαι γενεαὶ ἐφωτίσθησαν.

Ὅτι δὲ ἡ Ἑλλὰς ὑπῆρξεν ἡ ἀρχικὴ ἐστία, ἀφ' ἧς προῆλθεν ἡ καθαρὰ πνευματικὴ μόρφωσις, ἡ διακρίνουσα μέχρι τῆς σήμερον τὸν πεπολιτισμένον κόσμον ἀπὸ τοῦ μὴ τοιούτου, τοῦτο ὁμολογεῖται παρὰ πάντων καὶ τὰ πράγματα αὐτὰ ἐπιβεβαιοῦσιν ἀναντιρρήτως. Διότι πρῶτοι οἱ Ἕλληνες διὰ τῆς ἐξόχου εὐφυΐας των, τῆς ζωηροτάτης φαντασίας των καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἐγχαράτ-

τειν εἰς πάντα τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀτομικότητος τὴν σφραγίδα, ἐδημιούργησαν *τέχνην* αὐθυπόστατον καὶ ἐφεύρον ὅλους τῆς ποιήσεως τοὺς τύπους, ποιήσεως τοσοῦτω μᾶλλον γοητευτικῆς, ὅσῳ παρίστατο ὑπὸ τὸ ἔνδυμα γλώσσης ἀρμονικωτάτης. Αὐτοὶ πρῶτοι ἀναδείξαντες τὴν διανοητικὴν ἔρευναν πάντῃ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς αὐτογνωμοσύνης καὶ τοῦ συμφέροντος ἰδίας τινὸς ἀνθρώπων τάξεως (ὥς τῶν παρ' Ἰνδοῖς Βραχμάνων, τῶν παρ' Αἰγυπτίοις Ἱερέων, τῶν παρὰ Βαβυλωνίοις Χαλδαίων, τῶν παρὰ Μήδοις καὶ Πέρσας Μάγων κ.λ.) καὶ ἐνώσαντες μετὰ τῶν πορισμάτων τῆς πείρας καὶ παρατηρήσεως τὴν καθαρὰν τῆς ἰδέας θεωρίαν παρήγαγον εἰς φῶς τὴν *ἐπιστήμην* ἐν γένει, κατὰ τὴν ἀληθῆ αὐτῆς ἔννοιαν, ἐξαιρέτως δὲ τὴν *φιλοσοφίαν* ἀφοῦ κατ' ὀρθωσαν νὰ διακρίνωσιν, ἐν τῇ ἐρευνῇ τῶν ὑπὲρ αἰσθησιν πραγμάτων, τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ διανοουμένου πνεύματος ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς ὑπαγορεύσεως· ὅθεν τὸ περίφημον Δελφικὸν ῥητὸν «*Γρῶθι σαυτὸν*» ἤγουν ἡ αὐτοσυνείδησις, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν κρηπίδα ἢ τὴν θεμέλιον τῆς φιλοσοφίας ἀρχὴν, ἐν Ἑλλάδι κατὰ πρῶτον ἐγένετο πρόβλημα καὶ ἔλαβε τὴν λύσιν του· διότι κατὰ τὸν ἀλληγορικὸν μῦθον τὸ τεράστιον ἐκεῖνο Αἰγύπτιον Ὄν, ἡ Σφίγξ, ἐνταῦθα μετὰ τοῦ αἰνίγματος του ἐνεφανίσθη. Ἐνταῦθα τὸ αἰνίγμα ἐλύθη καὶ μετὰ τῆς λύσεως, ἥτοι τῆς γνώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ Σφίγξ ἔπεσε κατὰ πετρῶν.

Τέλος πάντων ἐν Ἑλλάδι πρὸ πάσης ἄλλης χώρας καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν Ἑλλήνων κατηρτίσθη καὶ ἤκμασεν ἀληθὴς πολιτικὸς βίος· διότι ἐνταῦθα πρῶτιστα οἱ κατὰ μέρος ἄνθρωποι εὐτύχησαν νὰ ἔχωσι πλῆρες δικαίωμα μετοχῆς εἰς τὰ δημόσια πράγματα. Ἐνταῦθα πρῶτιστα, ἡ φωνὴ τῆς ὁλομελείας ὑψώθη εἰς κοινὴν γνώμην καὶ κατέστη δυνατὴ, συμφώνως πρὸς τὰς προόδους τῆς διανοητικῆς μορφώσεως, ἡ ἀνάπτυξις τῆς πολιτείας. Τοῦτου δ' ἕνεκα οἱ Ἕλληνες ὑπῆρξαν καὶ τὸ πρῶτον ἐν τοῖς

ἀρχαίοις χρόνοις ἔθνος, ὃπερ ἐδυνήθη νὰ εἰσαγάγῃ καὶ διατηρήσῃ παρ' ἑαυτῷ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα, ἐν ᾧ μόνῳ ἀναδείκνυται ἡ ἀξία τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου.

Διὰ ταῦτα ἄρα τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος φέρει εὐλόγως τὰ πρωτεῖα μεταξὺ πάντων τῶν ἄλλων τῆς ἀρχαιότητος ἐθνῶν. Ἐκαστον τούτων ἔσχε τὸν προορισμὸν τοῦ ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ· ὁ προορισμὸς ὅμως ἐκείνου ὑπῆρξεν ὁ κάλλιστος καὶ μέγιστος· δὲν προήχθη, ὥς τὸ Ῥωμαϊκόν, διὰ τῆς ἰσχύος τῶν ὃπλων εἰς λαμπρὰν κοσμοκρατίαν, ἀλλὰ διὰ τῆς διανοητικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως, μεταδόσης ῥυθμὸν καὶ κόσμον εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, κατέστη δύναμις, ἥτις αἰῶνας πολλοὺς, ὑπὲρ τὰς δύο χιλιετηρίδας, διατηρεῖ τὴν ἐνεργητικὴν αὐτῆς ἐπιρροήν. Ἡ Ῥωμαϊκὴ κοσμοκρατία, συνεχομένη μετὰ τοῦ χρόνου καὶ τόπου, ἀπώλετο· ἡ δὲ πνευματοκρατία τῆς Ἑλλάδος, μὴ περιοριζομένη ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται κατὰ τὴν ἰδέαν αἰωνίως· ἄλλως τε καὶ ἡ Ἑλλὰς δύναται οὐχ ἥττον ἢ ἡ Ῥώμη νὰ ἐπιδείξῃ μεγάλους ἥρωας, ἐνθέρμους τῆς πατρίδος φίλους, πρότυπα ἐξόχου δραστηριότητος καὶ ἀρετῆς· ἡ δὲ Μακεδονικὴ Ἑλλὰς προέβη καὶ μέχρις ἀληθοῦς κοσμοκρατίας, καίπερ βραχὺν διαρκεσάσης χρόνον. Ἀλλὰ διὰ πάντων τούτων δὲν ἐπενήργησεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπότητος τοσοῦτον ἀποτελεσματικῶς ἡ Ἑλλὰς, ὅσον διὰ τῆς παντοδαπῆς καὶ ὑψηλῆς αὐτῆς παιδείας καὶ διὰ τῆς περὶ τὰ τῆς τέχνης ἔργα ἀκριβείας, καλλονῆς καὶ ποιικιλίας. Τὸ πνεῦμα ἄρα, ὃπερ μόνον ἦν ἱκανὸν νὰ καταστήσῃ γονίμους τὰς ὑλικὰς δυνάμεις πρὸς τοὺς ὑψηλοτέρους σκοποὺς κάλλους νοεροῦ, ἀνέδειξεν αὐτὴν κράτος ἐν τῷ κόσμῳ μοναδικὸν καὶ ἀθάνατον.

Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ οὐδὲν γήϊνον φαινόμενον περιέχει ἐν ἑαυτῷ τὸ τέλειον, ἡ εἰκὼν τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνότητος πρὸς τὰ ἐκτεθέντα φωτεινὰ ἔχει καὶ τὰ σκιώδη αὐτῆς μέρη ἢ ἐλαττώματα. Σφοδρὰ πάθη καὶ ἐπιθυμίαι ἀκό-

λαστοι, συνεχῆς ζηλοτυπία τῶν διαφόρων πολιτειῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ καταδιωγμοὶ ἀμείλικτοι ἀντιθέτων φατριῶν, πολλάκις ἐμόλυναν καὶ κατήσχυαν τὸν βίον αὐτοῦ τοῦ περιουσίῳ ἔθνους, καὶ τὸ δὴ χεῖριστον! συνεπήγαγον ἐπὶ τέλους τὴν ἀξιοθρήνητον τῆς ἐθνικῆς αὐτονομίας πτωσιν πολὺ πρὶν ἢ ἐπέλθῃ ἡ τοῦ πνεύματος παρακμὴ καὶ ἔκλυσις. Ἀλλ' ὅμως ὅσον μομφῆς ἄξια, ὅσον ἀποτρόπαια καὶ ἂν ὦσι τὰ εἰρημένα ἐλαττώματα, μολαταῦτα ἐνώπιον τῆς γοητευτικῆς θεᾶς τοῦ ὅλου Ἑλληνισμοῦ καθίστανται ἀφανῆ πως, καὶ οὔτε δύνανται ἄλλως νὰ μειώσωσιν ἐπὶ ποσὸν τὸ μέγα συμφέρον, ὅπερ ἕκαστος, καὶ Ἕλληνα καὶ μὴ Ἕλληνα, εὐρίσκει εἰς τὴν μελέτην τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ὡς κατεξοχὴν ἐπιτηδεΐας νὰ προσφέρῃ τὴν ἀρίστην καὶ ῥωστικωτάτην πνευματικὴν τροφήν· διὸ καὶ εἰς οὐδέν, ἀληθοῦς παιδείας ὀρεγόμενον, ἐπιτρέπεται νὰ ᾗ ἀγνῶς καὶ ἄπειρος αὐτῆς.

§. 2. Χωρογραφία τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς, ἀποτελοῦσα τὴν νοτιοανατολικὴν ἄκραν ἢ, οὕτως εἰπεῖν, τὴν προτομὴν τῆς μεγάλης Ἑλληνοσλαβικῆς χερσονήσου, τῆς ἀπὸ τοῦ ὅρου Σκάρδου (ἢ, κατ' ἄλλους, τοῦ Αἵμου) ἕως τῶν ἀκρωτηρίων Ταινάρου καὶ Σουνίου ἐκτεινομένης, βορείως μὲν ἀφορίζεται διὰ τοῦ Ὀλύμπου, τῶν Καμβουνίων καὶ τῶν Ἀκροκεραυνίων ὀρέων ἐκ τῆς Μακεδονίας καὶ Ἰλλυρίας, ἀνατολικῶς δὲ νοτίως καὶ δυτικῶς περικλύζεται ὁλόκληρος ὑπὸ τριῶν πελαγῶν: τοῦ Αἰγαίου, τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Ἰονίου. Ἡ κατὰ πλάτος διάστασις αὐτῆς ἀπὸ τοῦ Σουνίου, τῆς ἀνατολικωτάτης ἄκρας, μέχρι Λευκάδος, τῆς δυτικωτάτης, εἶναι 36 γεωγραφικῶν μιλίων· ἡ δὲ κατὰ μῆκος, ἀπὸ ἄρκτου πρὸς νότον, ἤτοι ἀπὸ τῶν Ἀκροκεραυνίων μέχρι Ταινάρου, 50· ἅπαντα ἴδὲ ἡ ἐπιφάνειά της, ἐξαιρουμένων τῶν πολυαριθμῶν νήσων, περιέχει ὡς ἔγιστα 1300 τετραγωνικὰ μίλια.

Τὸ πολύγωνον ἢ πολυσχιδὲς τῶν Ἑλληνικῶν παραλιῶν σχῆμα καὶ ἡ πληθὺς αὐτῇ τῶν ἀσυμμέτρως διασπαρμένων νήσων μέχρι τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐπιβεβαιουσι τὴν ἀλήθειαν τῶν ὑπὸ πολλῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Διοδώρου παραπεμφθεισῶν εἰς ἡμᾶς παραδόσεων, ὅτι δηλαδὴ ἡ νῦν ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ Αἰγαίου καλυπτομένη ἐπιφάνεια ἦτο πάλαι ποτὲ ἡπειρος, ἡ οὕτω λεγομένη *Λυκτορία* ἢ *Λυκαονία*, βραδύτερον δὲ, ἀλλ' ἐν χρόνῳ ἀορίστῳ, ἐπελθούσης μεγάλης τινὸς φυσικῆς μεταβολῆς, κατεποντίσθη καὶ ἐθραύσθη· μονήρεις δὲ βράχοι, αἱ παροῦσαι τοῦ Ἀρχιπελάγους νῆσοι, καὶ σειραὶ ὀρέων, τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους αἱ βάσεις, ἀφοῦ ἀντέστησαν εἰς τὴν ἀγρίαν ὁρμὴν τῶν κυμάτων τῆς θαλάσσης, ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ὁποίας κεῖνται, δεικνύουσι τὴν σήμερον τὰς ἡμιανεωγμένας πλευράς των, ὡς ἂν ἐμαρτύρουν τὴν συμβᾶσαν μεγάλην καταστροφὴν, αὐτὴν ἐκείνην πιθανῶς, ἣτις ἠνέφξε συγχρόνως καὶ τὴν τοῦ Εὐξείνου πόντου διέξοδον διὰ τοῦ Θρακικοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἔθετο εἰς συκοινωνίαν τὴν Ἀτλαντικήν μετὰ τῆς Μεσογείου διὰ τοῦ Ἡρακλείου πορθμοῦ. Παρατηρητέον δὲ ὅτι εἰς τὰς μεταβολὰς ταύτας καὶ ἰδίως εἰς τῆς Ἑλλάδος τὴν διαμόρφωσιν συνετέλεσαν οὐ μόνον τῆς θαλάσσης ἐκκυματώσεις, τὰς ὁποίας αἰνίττονται καὶ τὰ παραδεδομένα περὶ τοῦ Ὠγυγείου κατακλυσμοῦ, περὶ τῆς μεταξὺ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθήνας ἔριδος κτλ. ἀλλὰ καὶ ἠφαίστειαι ἐκρήξεις, ἃς ἐπιμαρτυροῦσιν οὐχ ἥττον πανάρχαια μυθεύματα, ὡς ἡ μεταξὺ τῶν Γιγάντων καὶ τῶν Ὀλυμπίων θεῶν μάχη, αἱ ἐπισωρεύσεις τῶν ὀρέων Ὅσσης καὶ Πηλίου κτλ.

Ἡ Ἑλληνικὴ χερσόνησος ἔχει τὸν ἴδιον τοῦτον χαρακτῆρα, ὅτι σύγκειται ἐκ πλείστων καὶ ποικίλων ὀρέων, κοιλάδων καὶ μικρῶν πεδιάδων, στερεῖται δὲ μεγάλων ποταμῶν. Ὁ κύριος τῶν ὀρέων αὐτῆς κορμὸς (καθ' ἑαυτὸν κλάδος τις τοῦ Σκάρδου, ἀφ' οὗ ἐκφύονται ὁ Σκό-

τέσσαρας ἀξιολόγους κόλπους : τὸν Στρυμόνιον, τὸν Σιγ-
γιτικὸν, τὸν Τορωναῖον καὶ τὸν Θερμαϊκόν· νοτιώτερον
δὲ διακρίνεται εἰς *Πελασγικόν* καὶ *Εὐβοϊκόν*, ὧν τὸ
μὲν εἰσδύον εἰς τὰ θεσσαλικά παραλία ἀποτελεῖ τὸν
Παγασητικὸν καὶ Μαλιακὸν κόλπον, τὸ δὲ περιπτύσσε-
ται τὴν μακρὰν νῆσον Εὐβοίαν καὶ χωρίζει αὐτὴν ἐκ τῆς
στερεᾶς διὰ τινος στενοῦ βραχίονος, τοῦ καλουμένου *Εὐ-
ρίπου*· ἀπὸ δὲ τοῦ Σουνίου περαιτέρω μετονομάζεται
Μυρτώον, ἐξ οὗ προκύπτουσιν ὁ Σαρωνικὸς κόλπος καὶ
ὁ Ἀργολικός. Ἡ δὲ περιῤῥέουσα τὸ νοτιώτατον καὶ ἦτ-
τον πλατύτερον μέρος τῆς Ἑλλάδος καλεῖται *Σικελιω-
τική* (ὡς φέρουσα πρὸς τὴν Σικελίαν) καὶ περιέχει ἐν
ἑαυτῇ τὸν Λακωνικὸν καὶ τὸν Μεσσηνιακὸν κόλπον. Τέ-
λος ἡ περιλαμβάνουσα τὴν δυτικὴν τῆς Ἑλλάδος πλευ-
ρὰν εἶναι τὸ λεγόμενον *Ἰόνιον πέλαγος*, οὗτινος ὁ κυ-
ριώτερος κόλπος, γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Καρινθιακός,
μόνον δι' ἑνὸς τεσσαρακοντασταδίου ἰσθμοῦ ἐμποδίζε-
ται ἀπὸ τῆς μετὰ τοῦ Σαρωνικοῦ ἐνώσεώς του. Οὕτω δὲ
πανταχόθεν ὑπὸ τῆς θαλάσσης περιζωννυμένη ἡ Ἑλλη-
νικὴ χερσόνησος ἔχει, πλὴν τῶν πολυαρίθμων νήσων,
πολὺ πλεόν ἀνεπτυγμένας παραλίας πάσης ἄλλης Εὐ-
ρωπαϊκῆς χώρας.

Ἐὰν δὲ πρὸς τῇ οὕτω ποικίλῃ καὶ ἰδιοτρόπῳ τοῦ
Ἑλληνικοῦ ἐδάφους μορφώσει ληφθῶσιν ἔτι ὑπ' ὅψιν οὐ-
ρανοῦ καὶ ἀέρος αἱ ιδιότητες, ἐξηγεῖται εὐκόλως πῶς
διανοητικὴ τῶν ἀνθρώπων κατάστασις, πολίτευμα καὶ
γλῶσσα ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ χώρῳ πολλάκις τοσοῦτον
ἀντιθέτως ἀλλὰ πάντοτε ἐλευθέρως καὶ καθαρῶς ἀνε-
πτύχθησαν. Ἐπὶ πάσης δηλονότι τῆς Ἑλλάδος ἀναπε-
ταννύεται οὐρανός, ὅστις, πολὺ αἰθριότερος καὶ καθαρώ-
τερος ἢ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ὑπὸ ἴσον πλάτος, διεγείρει τὴν
ἀνθρωπίνην φύσιν εἰς μείζονα ἔντασιν καὶ δραστηριό-
τητα. Μολονότι δὲ περὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος δὲν δύναται
τις νὰ εἴπῃ ὅ,τι ποτὲ περὶ Ῥόδου ἐλέγετο, ὅτι δηλαδὴ

οὐδεμία αὐτόθι ἡμέρα παρέρχεται ἀνήλιος, μολονότι
 δετὸς ἀτελεύτητος (ἀθέσφατος ὄμβρος) καὶ πυκνὴ χιὼν
 ἐπὶ τῶν ὁρέων τῆς Ἀρκαδίας παρατείνουσι τὸν χειμῶνα
 καὶ ἐπὶ πολὺ μέρος τῆς ἐαρινῆς ὥρας, πολλαχοῦ δὲ ἡ
 εἰς τὰ φυτὰ ἐπώφελῆς δρόσος καθιστᾷ ὀχληρὰς εἰς τοὺς
 ἀνθρώπους τὰς νύκτας, νεφέλαι μετὰ τοῦ νοτίου ἀνέμου
 ἐπαίρονται καὶ συνεχεῖς βρονταὶ μετὰ κεραυνῶν εἰς τῶν
 ὁρέων τὰς χαράδρας ἐκρυγνύμεναι κλονίζουσι πάντα τὰ
 πέριξ, μολαταῦτα, καὶ τῶν περιστάσεων τούτων μὴ
 παραβλεπομένων, εὐλόγως ὁ Ἡρόδοτος ὑπερτιμᾷ τὴν
 Ἑλλάδα πάσης ἄλλης χώρας διὰ τὴν εὐτυχὴ εὐκρασίαν
 τῶν ὥρων¹, ἣν καὶ ὁ Πλάτων ἐξύμνει εἰς τὴν Ἀττικὴν
 μάλιστα ἀποβλέπων. Διότι ἀληθῶς ἐνταῦθα βόρειοι ἀνε-
 μοι κανονικῶς ἐπανερχόμενοι μετριάζουσι τὴν θερμότητα
 τῆς ἡμέρας, ὁ δ' ἄρ' εἶναι τοσοῦτον καθαρὸς καὶ διαφανὴς,
 ὥστε ὁ γυμνὸς ὀφθαλμὸς δύναται νὰ διακρίνῃ ἀπὸ τοῦ
 Ὑμηττοῦ τὴν Χίον καὶ ἐπὶ πολλοὺς ἤδη αἰῶνας, ἔνεκα
 τῆς καθαρότητος αὐτοῦ, διατηροῦνται ἀλώβητα ἀριστουρ-
 γήματα τῆς τέχνης, ὅσα διέφυγον τὴν καταστρεπτικὴν
 τῆς βαρβαρότητος ἐπήρειαν. Παρατηρητέον δ' ἄλλως ὅτι
 ὀλίγων σταδίων διαφορά συνεπιφέρει εἰς τὰς ὁρεινὰς τῆς
 Ἑλλάδος κοιλάδας διαφορὰς τῆς θερμοκρασίας ἐπαισθη-
 τὰς. Ἐκ τῆς διαφορᾶς δὲ ταύτης, ἡνωμένης καὶ μεθ' ὅ-
 λων τῶν ἄλλων τοπικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐπιρροῶν, προέ-
 κυπτον τοιαῦται περὶ τοὺς χαρακτῆρας τῶν κατοίκων
 ἀντιθέσεις, οἷαι ἐν ταῖς πεδιναῖς χώραις δὲν ἀπαντῶν-
 ται ἐπὶ μεγίστων ἀποστάσεων.

Καθόλου δὲ τὸ τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος ἐξεταζόμενον,
 πλὴν τῆς Θεσσαλίας, τῆς Βοιωτίας καὶ τινων πεδιάδων
 τῆς Πελοποννήσου, εἶναι λυπρὸν καὶ λιθῶδες. Ὅθεν ὁ
 ἀρχαῖος Ἕλληρ ἐνηθρύνετο εὐλόγως, ὅτι μόνον διὰ τοῦ

¹ Βιβλ. Ι'. 106. • Ἡ Ἑλλὰς πολλόν τι κάλλιστα κεκραμένης ἔλα-
 χεν ὥρας. »

κόπου ἐκτᾶτο τὸν πλοῦτον, τὴν εὐημερίαν τοῦ βίου καὶ ὅλα τὰ πλεονεκτήματα, ἅτινα συνήθως ἐδήλου διὰ τοῦ περιληπτικοῦ ὅρου τῆς ἀρετῆς¹. Ἐλώδεις τόποι, οἵτινες μετὰ ταῦτα ἀντήμειβον πλουσίως τὴν ἐλαχίστην ἐπιμέλειαν, ἔπρεπε προηγουμένως ν' ἀποξηρανθῶσιν ἀπαλλαττόμενοι τῶν λιμναζόντων καὶ θαλασσίων ὑδάτων, ὧν τὸ πρὶν ἐκαλύπτοντο, βράχοι δὲ νὰ ἐπιπεδοθῶσι καὶ ψαμμώδη καὶ πλήρη χάλικος πεδία εἰς καλλιεργησίμους ἀρούρας νὰ μεταβληθῶσιν.

Τοιαύτη ἐν γένει ἡ εἰκὼν τῆς Ἑλλάδος φυσικῶς θεωρουμένης. Ὑπολείπεται δὲ ἤδη πρὸς συμπλήρωσιν αὐτῆς, νὰ διεξέλθωμεν καὶ τὰ καθέκαστα μέρη, ἐνθα περιείχοντο αἱ διάφοροι πολιτεῖαι καὶ πόλεις, περὶ ὧν, προοιούσης τῆς ἱστορίας, θὰ γείνη λόγος.

Καθ' ὅρια φυσικώτατα, ὡς ἐκ τῶν προηγουμένων προκύπτει, ἡ Ἑλληνικὴ χερσόνησος διακρίνεται εἰς τρία κύρια τμήματα, ἥτοι εἰς βόρειον, μέσην καὶ νοτίαν Ἑλλάδα (τὴν Πελοπόννησον). Τέταρτον δὲ ἄλλο τμήμα ἀποτελοῦσιν αἱ πολυάριθμοι αὐτῆς νῆσοι.

Α') Ἡ βόρειος Ἑλλάς ὑπὸ τοῦ εἰς ὕψος 7-8000 ποδῶν ὑψουμένου Πίνδου διχοτομουμένην περιελάμβανε δύο χώρας, δυτικῶς μὲν τὴν ἀπὸ τῶν Κεραυνίων ὀρέων μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου ἐκτεινομένην Ἡπειρον, ἀνατολικῶς δὲ τὴν ἀπὸ τῶν Καμβουνίων μέχρι τῆς Οἴτης διήκουσαν Θεσσαλίαν.

1) Ἡ Ἡπειρος, ἥτις ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ τοῦ Ὀμήρου σημαίνει ἐν γένει τὴν ἀπέναντι τῆς Ἰθάκης στερεάν, βραδύτερον μόλις διεκρίθη ὡς χώρα ἰδίᾳ, περιλαμβανομένη ἐντὸς τῶν εἰρημένων ὀρίων ὑπῆρξε δὲ πολλῶν, ἔπειτα ἀξιολόγων καταστάσεων, Ἑλληνικῶν φύλων ἡ ἐστία. Ἀλλὰ διὰ τῆς μεταναστάσεως τούτων καὶ τῆς ἐπελεύσεως ἄλλων βαρβάρων ἀπέβαλλον ἐπὶ μᾶλλον τὸν Ἑλ-

¹ Θουκυδ. Α'. 103 «Πάτριον ἡμῖν ἐκ τῶν πόνων τὰς ἀρετὰς κτᾶσθαι.»

ληνικὸν χαρακτῆρα οἱ κάτοικοι αὐτῆς, τοὺς ὁποίους ὁ Θουκυδίδης καὶ ἄλλοι συγκαταλέγουσιν εἰς τοὺς βαρβάρους. Τὰ κυριώτερα δὲ φύλα, οἱ Χάονες, οἱ Θεσπρωτοὶ καὶ οἱ Μολοσσοί, καθ' ἃ ἡ χώρα διηρέθη εἰς 3 μέρη, *Χαορίαν*, *Θεσπρωτίαν* καὶ *Μολοσσίδα*, δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν εἰμὴ ὡς ἀπώτεροι συγγενεῖς τῶν Ἑλλήνων. Ἐν τῇ Μολοσσίδι ἔκειτο ἡ πρωτ. Δωδώνη, περίφημος διὰ τὸ αὐτόθι ἀρχαιότατον Πελασγικὸν μαντεῖον τοῦ Διός.

2) Ἡ *Θεσσαλία*, ἄνευ κοινῆς ἐπωνυμίας κατὰ τοὺς ἡρώϊκους χρόνους, μετὰ δὲ τὴν ἐκ τῆς Θεσπρωτίας μετανάστασιν τῶν Θεσσαλῶν ἀπ' αὐτῶν τὸ ὄνομα τοῦτο λαβοῦσα, ἔχει πανταχόθεν ὠρισμένα φυσικὰ ὅρια καὶ συνίσταται κυρίως ἐκ δύο κοιλάδων, ὧν ἡ μεγαλητέρα ἀπετέλει κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους λίμνην εὐρείαν ἕως οὗ, χωρισθείσης τῆς Ὀσσης ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου ἐκ τινος σεισμοῦ, εὗρον τὰ ὕδατα (ὁ Πηνειὸς) διέξοδον διὰ τοῦ ἐντεῦθεν σχηματισθέντος αὐλῶνος τῶν Τερπῶν. Διηρέθη δὲ ἡ χώρα αὕτη κατὰ πρῶτον ὑπὸ τινος δυνάστου Ἀλεῦα (συγχρόνου τοῦ Σολωνος) εἰς 4 μοῖρας ἢ τετραρχίας, τὴν *Ἑστιαϊῶτιν* βορείως, ἔχουσιν ὡς νότιον ὄριον τὸν Πηνειὸν, τὴν *Φθιωτίν* νοτίως, τὴν *Θεσσαλιῶτιν* μεταξὺ ἀμφοτέρων καὶ τὴν *Πελασγιῶτιν* ἢ τὸ *Πελασγικὸν Ἄργος* ἀνατολικῶς μέχρι τῆς Ὀσσης καὶ τοῦ Πηλίου. Διὰ μεταγενεστέρas δὲ κατακτῆσεως προσετέθη καὶ ἡ *Μαγνησία* ὡς πέμπτη μοῖρα. Πόλεις λόγου ἄξιαί, ἡ Φθία, πατρίς τοῦ Ἀχιλλέως, πρωῒμως ἐξαφανισθεῖσα, ἡ Λαμία, ἡ Φάρσαλος πλησίον δύο λόφων, τῶν λεγομένων Κυνὸς κεφαλῶν· αἱ Φεραί, καθέδρα τυράννων, ἡ Λάρισα παρὰ τὸν Πηνειὸν, ἡ Ἰωλκὸς, ὅθεν ἀπέπλευσαν οἱ Ἀργοναῦται.

Β') Ἡ μέση ἢ ἡ κυρίως Ἑλλάς, ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, τῆς Οἴτης καὶ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου βορειόθεν μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ καὶ τοῦ Σαρωνικοῦ

τοτε σύμμαχος τῶν Ἀθηνῶν. Μεταξὺ δὲ τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῆς προηγούμενης ἔκειντο ἐπὶ πεδιάδος τὰ Λεῦκτρα. Αἱ Θῆβαι ἢ καὶ Θήβη (ἐπτάφυλος) μετὰ τῆς ἀκροπόλεως Καδμείας, παρὰ τὸν ποταμίσκον Ἰσμηνόν. Ἡ Τάναρχα, τῆς ὁποίας τὸ πεδίον ὡς καὶ τὸ περὶ τὸν Ὠρωπὸν ἦσαν τὸ πάσαις ὀνομαστὰ διὰ τὴν εὐφορίαν καὶ τὴν καλλονὴν των.

8) Ἡ Ἀττικὴ, χωριζομένη ἀπὸ τῆς Βοιωτίας διὰ σειρᾶς ἀποκρήμνων ὀρέων, τοῦ Κιθαιρώνος πρὸς δυσμὰς καὶ τῆς Πάρνηθος πρὸς ἀνατολάς· ἔκ παλαι διηρεῖτο εἰς 4, ἀπὸ δὲ τοῦ Κλεισθένους εἰς 10 καὶ βραδύτερον εἰς 12 φυλὰς, ὑποδιαιρουμένας εἰς Δήμους 174. Ἡ περίπου μητρόπολις αὐτῆς, αἱ Ἀθῆναι, κειμένη μεταξὺ Ἰλισσοῦ καὶ Κηφισσοῦ, συνέκειτο ἐκ τριῶν κυρίων μερῶν τῆς Ἀκροπόλεως ἢ Κεκροπίας, τῆς κάτω πόλεως καὶ τῶν 3 λιμένων, Πειραιῶς, Μουνυχίας καὶ Φαλήρου· πυρποληθεῖσαν ὑπὸ τῶν Περσῶν ὁ Θεμιστοκλῆς τὴν ἀνωκοδόμησε λαμπροτέραν καὶ τὴν περιτείχισεν, ὁ δὲ Κίμων τὴν ἤνωσε μετὰ τοῦ Πειραιῶς διὰ τῶν λεγομένων 2 μακρῶν σκελῶν ἢ τειχῶν, εἰς ᾗ ἐπὶ Περικλέους προσετέθη καὶ τρίτον, μέσον, πιθανῶς ταχέως πάλιν κρημνησθέν. Ἡ ἐπὶ ἀποτόμου βράχου ἐνιδρυμένη Κεκροπία περιεῖχε μόνον δημόσια κτίρια, καθιερωμένα εἰς τε τὴν λατρείαν καὶ τὴν τέχνην. Τὰ (ὑπὸ τοῦ Μνησικλέους κτισθέντα) Προπύλαια ἔφερον εἰς τὸν (ὑπὸ τοῦ Ἰκτίνου καὶ Καλλικράτους) ὅλως ἐκ λευκοῦ Πεντελικοῦ μαρμάρου κατασκευασθέντα ἐκατόμπεδον Παρθενῶνα, ἐφ' οὗ ὑψοῦτο τὸ ὑπὸ τοῦ Φειδίου ἐπεξεργασθὲν χρυσελεφάντινον (36 πῆχεις) ἄγαλμα τῆς (πολιούχου) Παλλάδος Ἀθηνᾶς, καὶ μετὰ τοῦ ὁποίου συνείχετο διὰ κιόνων ὁ Ὀπισθόδομος, ἔνθα ἦσαν ἐναποταμιευμένα τὰ δημόσια χρήματα· ἐπὶ τῆς ζωφόρου παριστάνετο ἡ πομπὴ τῶν Παναθηναίων, ἐπὶ δὲ τοῦ ἀετώματος ἡ ἔρις τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ ἡ νίκη ἐκείνης διὰ κολοσσιαίων τε-

λαιοτάτων ἀγαλμάτων. Παρὰ τὸν Παρθενῶνα δ' ἔκειτο ὁ 70 πηχυς χυτὸς χάλκινος κολοσσὸς τῆς προμάχου Ἀθηνᾶς (ἔργον ὡσαύτως τοῦ Φειδίου) καὶ ὀλίγον περαιτέρω τὸ Ἑρέχθειον ἢ ὁ ναὸς τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς, ἱερὸν παμπάλαιον, καὶ ἴσως ἐξαρχῆς ἀνάκτορον τοῦ βασιλέως Ἑρεχθέως. Ἡ κάτω πόλις ἦτο τὸ κυρίως λεγόμενον ἄστυ· πρὸς τὸ δυτικονότιον τούτου μέρος ἔκειτο ἐπὶ λόφου ἡ Πνύξ, ἔνθα συνήρχετο εἰς ἐκκλησίαν ὁ δῆμος, καὶ ἐπὶ ἐνὸς ἄλλου λόφου ἀντικρὺ ὁ Ἄρειος πάγος, παρὰ τοὺς πρόποδας δὲ τούτου ἡ διὰ τῶν ζωγραφιῶν τοῦ Πολυγνώτου, αἵτινες ἐξεικόνιζον τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην, κεκοσμημένη Ποικίλη στοὰ καὶ ἡ ἀγορά. Προσέτι ἐν τῇ πόλει περιείχοντο, τὸ πρυτανεῖον (ὅπου ἐσιτοῦντο οἱ πρέσβεις καὶ οἱ τὴν πόλιν μέγα ὠφελήσαντες πολῖται), τὸ μέγα θέατρον τοῦ Διονύσου, τὸ Ὀλυμπεῖον ἢ ὁ ναὸς τοῦ Διὸς μετὰ τοῦ κολοσσίου χρυσελεφαντίνου ἀγάλματος τοῦ θεοῦ, καὶ πέραν τοῦ Ἰλισσοῦ τὸ Παναθηναῖον στάδιον. Ἐκτὸς δὲ τῆς πόλεως ὑπῆρχον τὰ 3 Γυμνάσια, ἡτοι ἡ Ἀκαδημία, ὅπου ἐδίδασκεν ὁ Πλάτων, τὸ Κυνόσαργες καὶ τὸ Λύκειον, ἔνθα ὁ Ἀριστοτέλης μετὰ τῶν μαθητῶν του περιεπάτει διδάσκων. — Πλὴν δὲ τῶν Ἀθηνῶν ἄλλοι ἀξιοσημεῖωτοι τόποι τῆς Ἀττικῆς ἦσαν, ἡ Ἐλευσίς, εἰς ἣν ἤγεν ἀπὸ Ἀθηνῶν ἡ ἱερὰ ὁδὸς, ὀνομαστὴ διὰ τὸν ναὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ τελούμενα μυστήρια τῆς Δήμητρος ὡς καὶ διὰ τὸ ἐξόχως καρποφόρον Θριάσιον πεδῖον τῆς· τὸ Σούριον, προὔριον ὀχυρὸν ἐπὶ τοῦ ὀμωνύμου ἀκρωτηρίου, ὅπου σώζονται ἔτι τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῆς Σουινιάδος Ἀθηνᾶς· ὁ Μαραθῶν ἐν τῷ ὀμωνύμῳ πεδίῳ, ὅπου συνεκροτήθη ἡ περίφημος κατὰ τῶν Περσῶν μάχη, στρατηγούντος τοῦ Μιλτιάδου· ἡ Φυλὴ, ὅθεν ὁ Θρασύβουλος ἐξώρμησε κατὰ τῶν 30 τυράννων καὶ ἡ Δεκέλεια, ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τειχισθεῖσα.

9) Ἡ Μεγαρίς, πρὸς δυσμὰς τῆς Ἀττικῆς, ἀφ' ἧς

ποιεῖν, ἐὰν ὀρθὸς γένηται διαναστὰς, ἀποστεγάσειν τὸν ναόν· γ) τὴν *Τριφυλίαν*, καλουμένην οὕτω ἀπὸ τῶν ἐν αὐτῇ συνοικουσῶν τριῶν φυλῶν, Καυκῶνων, Ἡλείων καὶ Μινυῶν.

6) Ἡ *Μεσσηρία*, (καὶ Μεσσήνη), ὁμαλὴ καὶ εὐφορος κατὰ τὸ πλεῖστον, περιλαμβάνουσα τὴν κοιλάδα τοῦ Παμίσσου· Πόλεις, ἡ Πύλος, καθέδρα τοῦ Νέστορος, ἔχουσα λιμένα βαθὺν καὶ εὐρύχωρον, ὃν ἀμύνεται ἡ ἀπέναντι κειμένη νῆσος Σφακπηρία· ἡ Ἰθάμη, φρούριον ἐπὶ ὄρους ὑψηλοῦ, παρὰ τὰς ὑπωρεῖας τοῦ ὁποίου ἐκτίσθη μετέπειτα ὑπὸ Ἐπαμινώνδου ἡ Μεσσήνη· ἡ Ἰρα καὶ Εἶρα, τὴν ὁποίαν ἔνδεκα ὅλα ἔτη ὑπερασπίσθη ὁ Ἀριστομένης.

7) Ἡ *Λακωνία*, ὀριζομένη ἀνατολικῶς ὑπὸ τοῦ Πάρωνος, καὶ δυτικῶς ὑπὸ τοῦ Ταυγέτου, καθ' ὅλον δὲ αὐτῆς τὸ μῆκος ὑπὸ τοῦ Εὐρώτα διαρρέομένη· Πόλις, ἡ Σπάρτη ἢ Λακεδαίμων, κειμένη γραφικώτατα ἐπὶ πολλῶν λόφων παρὰ τὴν κλιτὺν τοῦ Ταυγέτου καὶ τὴν δεξιὰν τοῦ Εὐρώτα ὄχθην, ἀτείχιστος μέχρι τοῦ Τυράννου Νάβιδος, ὅστις πρῶτος τὴν ὠχύρωσε· τὰ ἀξιωματικωτέρω κτίρια αὐτῆς ἦσαν, ἡ Περσικὴ, στοά τις ἐκ Περσικῶν λαφύρων οἰκοδομηθεῖσα, καὶ ἡ Σκιὰς, ὅπου κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους συνήρχετο ἐκκλησιάζων ὁ δῆμος· πλατεῖαι δὲ χρησιμεύουσαι καὶ εἰς τὰς γυμνάσεις τῶν νέων ὑπῆρχον τρεῖς, ὁ Δρόμος, ὁ Πλατανιστὰς καὶ ὁ Χορός. Πρὸς νότον τῆς Σπάρτης ἔκειτο ἡ ἀρχαία μητρόπολις τῆς Λακωνίας αἰ Ἀμύκλαι, πρὸς ἄρκτον δὲ ἡ Σελλασία καὶ ἐπὶ χαμηλῆς πεδιάδος παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Εὐρώτα τὸ Ἔλος· τὸ δὲ Γύθειον ἦτο ὁ λιμὴν τῶν Λακεδαιμονίων.

8) Ἡ Ἀργολίς (καὶ Ἄργος ἢ Ἀργεῖα), χερσονήσος μεταξὺ τοῦ Σαρωνικοῦ καὶ Ἀργολικοῦ κόλπου, κατὰ τὴν ἐκτενεστέραν αὐτῆς σημασίαν πολλὰς αὐτονόμους χώρας τὸ πάσαι περιλαμβάνουσα· πόλεις, τὸ Ἄργος, ἡ ἀρχαιοτάτη τῆς Πελοποννήσου πόλις, ἀφ' ἧς ἅπανα ἡ χώρα

ἐπωνομάσθη· ἡ ἀκρόπολις αὐτῆς, μετὰ κυκλωπίων τει-
χῶν καλουμένη Λάρισσα, ἦτο κτίσμα Πελασγικόν· ἡ
Ναυπλία, ἐπίνειον τῶν Ἀργείων· αἱ Μυκῆναι, καθέδρα
τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἐνθα σώζονται ἔτι τὰ κυκλώπεια τεί-
χη, τὸ οὕτω λεγόμενον Θησαυροφυλάκιον τοῦ Ἀτρέως,
οἰκοδόμημα καμαροειδὲς μετὰ τινος πύλης, ὑπὲρ τὴν
ὁποίαν εὐρίσκονται δύο ἐγκολαπτοὶ λέοντες, τὸ ἀρχαιο-
τατον ἔργον τῆς Ἑλληνικῆς γλυπτικῆς· ἡ Τίρυνς, ἐν ἣ
διατrophοῦνται ὡσαύτως κυκλωπικὰ τείχη· ἡ Λέρνη, παρὰ
τὴν δμώνυμον λίμνην. Ἡ Νεμέα δὲν ἦτο πόλις ἀλλ' ὄνομα
τινὸς κοιλάδος καὶ τοῦ αὐτόθι ἱεροῦ Διὸς, ὅπου ἐτε-
λοῦντο τὰ Νέμεα.—Αἱ τρεῖς ἐν τῇ Ἀργείᾳ περιλαμβα-
νόμεναι χῶραι, Ἐπιδαυρία, Ἑρμιονίς καὶ Τροιζηνία
ἦσαν αὐτόνομοι· περίφημον δὲ ἦν τῆς τελευταίας μά-
λιστα τὸ εὐφύρον παράλιον πεδῖον, κατὰ τὴν νοτιοανα-
τολικὴν τῆς Ἀργολίδος ἄκραν, τῆς ὁποίας τὴν εἴσοδον,
οὕτως εἰπεῖν, ἀπετέλει λιμὴν εὐρυχωρότατος, ὁ Πώγων,
προφυλαττόμενος ὑπὸ τε τῶν ὑψηλῶν τῆς χερσονήσου
τῶν Μεθάνων βράχων καὶ ὑπὸ τῶν διὰ στενῆς σύρτιδος
ἠνωμένων νήσων Ἰεράς καὶ Καλαυρίας (τοῦ νῦν Πόρου).

9) Ἡ Ἀρκαδία, κυματοειδὴς τις ὑπὸ ὑψηλῶν ὀρέων
περιστρεφομένη κοιλάς, βρίθουσα ἀξιολογωτάτων νομῶν,
ὅθεν ὁ πριμενικὸς τῶν κατοίκων βίος· πόλις, ἡ Μαντί-
νεια, ἡ Τέγεια, ἡ Νώνακρις, ἐνθα τὸ ὕδωρ τῆς Στυγός·
ἡ Κύναιθα, παρὰ τὴν ὁποίαν ὑπῆρχε πηγὴ τις, θερα-
πεύουσα τὰ δῆγματα λυσσώντων κυνῶν· ἡ Στύμφαλος,
πλησίον τῆς ὁποίας ἔκειτο ἡ διὰ τοῦ Ἡρακλέους περί-
φημος καταστᾶσα Στυμφαλὶς λίμνη· ἡ Μεγαλόπολις, ἡ
νεωτάτη καὶ μεγίστη Ἀρκαδικὴ πόλις, πατρὶς τοῦ Φι-
λοποίμενος καὶ Πολυβίου.

Δ') Αἱ Ἑλληνικαὶ Νῆσοι κείμεναι κατὰ τὸ
πλεῖστον οὐ μακρὰν τῆς ἡπείρου καὶ σχηματίζουσαι συμ-
πλέγματα συνεστῶτα καὶ διαδοχικά, ὅθεν συνάγεται,
ὅτι πάλαι ποτε ἀπετέλουν τὰς ὀφρύας ἢ τὰ κράσπεδα

τῆς στερεᾶς, ἀφ' ἧς δι' ἠφαιστείων ἢ ποσειδωνίων δυνάμεων ἀπερράγησαν.

1) Ἐν τῷ Ἰονίῳ πελάγει, ἡ Κέρκυρα, παρ' Ὀμήρῳ ἡ ὑπὸ Φαίακων οἰκουμένη Σχερία· ἡ Λευκάς, ὀνομασθεῖσα οὕτως ἀπὸ τοῦ λευκοῦ τιτανώδους αὐτῆς ἐδάφους, πρότερον χερσόνησος, καὶ ὑπὸ τῶν Κορινθίων διὰ διорύξεως τοῦ ἰσθμοῦ μεταβληθεῖσα εἰς νῆσον· ἡ Ἰθάκη, συνισταμένη ἐκ δύο μεγάλων καὶ τραχέων ὀρέων, ἅτινα ἐνοῦνται διὰ στενοῦ ἰσθμοῦ, πρὸ τοῦ ὁποίου ἔκειτο ὁ λιμὴν καλούμενος Ῥεῖθρον· ἡ Κεφαλληνία, παρὰ τῷ Ὀμήρῳ Σάμος ἢ Σάμη· ἡ Ζάκυνθος, ἔχουσα μίαν ὁμώνυμον πόλιν· τὰ Κύθηρα, κατέναντι τοῦ Λακωνικοῦ κόλπου.

2) Ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει· α) Κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος, ἡ Καλαυρία, περίφημος διὰ τὸν ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ὅπου ἀπέθανε πιὼν κώνειον ὁ Δημοσθένης· ἡ Αἴγινα, ἰσοπαλὴς πρὸς τὰς Ἀθήνας ὡς ναυτικὴ δύναμις· ἡ Σαλαμίς, ἐσαεὶ ἀξιολογούμενος διὰ τὴν αὐτόθι συμβῆσαν ναυμαχίαν (ἐν ἔτει 480) μεταξὺ Περσῶν καὶ Ἑλλήνων· ἡ Εὐβοία, ἔχουσα δύο ἀξιολόγους πόλεις, τὴν διὰ γεφύρας ἐπὶ τοῦ Εὐρίπου μετὰ τῆς ξηρᾶς συναπτομένην Ὀχυρὰν καὶ ἐμπορικὴν Χαλκίδα καὶ τὴν ἀντίζηλον αὐτῆς Ἐρέτριαν· β) Κατὰ τὸ βόρειον μέρος, ἡ Ἀῆμος, τῆς ὁποίας οἱ ἀρχαιότατοι κάτοικοι, καλούμενοι παρὰ τῷ Ὀμήρῳ Σίντιες, μετῆρχοντο τὴν πειρατείαν, καὶ ἐδέχθησαν τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ῥιφθέντα Ἥφαιστον· ἡ Σαμοθράκη, περίφημος διὰ τὴν αὐτόθι ἐπικρατοῦσαν λατρείαν τῶν Καβείρων· ἡ Θάσος, ὀνομαστή διὰ τὰ χρυσορυχεῖα τῆς· γ) Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος, ἡ Λέσβος, περιέχουσα ἐκτὸς ἄλλων δύο μάλιστα ἀξιολόγους πόλεις, τὴν Μιτυλήνην, πατρίδα πολλῶν λυρικῶν ποιητῶν καὶ τὴν Μήθυμναν, ἥτις μετὰ τὴν ἀπόστασιν τῆς πρώτης, ἔμεινε πιστὴ εἰς τοὺς Ἀθηναίους (428)· αἱ 3 Ἀργινοῦσαι· ἡ Χίος, εἰς τῆς ὁποίας τὴν ὁμώνυμον μητρόπολιν ὑπῆρχεν ἡ σχολὴ τῶν Ὀμηριδῶν· ἡ Σάμος,

πατρίς τοῦ Πυθαγόρου, ἀκμάσασα ἰδίως ἐπὶ τοῦ Πολυκράτους· ἡ Ῥόδος, εὐλίμενος, ἐμπορικὴ καὶ προστατίας τῶν ἐπιστημῶν· δ) Κατὰ τὸ νότιον μέρος, αἱ δώδεκα Κυκλάδες, ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ἡ Δῆλος, ἱερὰ τοῦ Ἀπόλλωνος, παρὰ τὸν ναὸν τοῦ ὁποίου ἐτελοῦντο διὰ παντὸς πέμπτου ἔτους ἀγῶνες, πέριξ δὲ ταύτης, ἡ Νάξος, ἡ μεγίστη πασῶν, ἱερὰ τοῦ Διονύσου· ἡ Πάρος, περίφημος διὰ τὰ λευκὰ μάρμαρά της· ἡ Ἄνδρος· ἡ Τήνος· ἡ Μύκονος· ἡ Σίφνος· ἡ Κύθνος· ἡ Κέως· ἡ Μῆλος (ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ λεγομένου Μυρτώου πελάγους)· ἡ Ἀμοργὸς καὶ ἡ Ἴος· νοτιώτερον δ' ἔτι ἡ μεγάλη νῆσος Κρήτη, πλησίον τριῶν Ἡπείρων καὶ ἐν τῷ μέσῳ πολυπλεύστου θαλάσσης· ἡ διατέμνουσα αὐτὴν ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ὄρεινὴ σειρὰ κατεκόπη, ὡς φαίνεται, ὑπὸ ἡφαιστειῶν δυνάμεων εἰς τέσσαρα μέρη, ἐξ ὧν τὰ τρία ἀπολήγουσιν εἰς τὴν θάλασσαν διὰ τῶν τριῶν ὀνομαστῶν ἄκρων, τοῦ Σαμωνίου κατ' ἀνατολὰς, τοῦ Κριοῦ Μετώπου ἢ τῆς Κώρυκος ἄκρας κατὰ δυσμὰς καὶ τοῦ Δρεπάνου πρὸς ἄρκτον· ἐν τῷ μέσῳ δ' ἐξεγείρεται μεγαλοπρεπῶς τὸ λεγόμενον Ἰδαῖον ἢ ὄρος τῆς Ἰδης, ἔχον πέριξ αὐτοῦ εὐφορα, χαρίεντα καὶ ἐλαιόφυτα πεδία, ἀντιθέτως πρὸς τὰ παράλια, ὧν τὰ πλεῖστα καὶ μάλιστα τὰ βόρεια εἰσὶ βραχῶδη καὶ ἀπότομα· πόλεις ἀξιόλογοι τῆς νήσου ταύτης, ἡ Κνωσσὸς, τὸ Ἡράκλειον (ἐπίνειον τῆς Κνωσσοῦ), ἡ Κυδωνία καὶ ἡ Γορτύνη. Τέλος ἡ ἀνατολικωτάτη πασῶν τῶν Ἑλληνικῶν νήσων Κύπρος, ἔχουσα δύο ἀξιολόγους πόλεις, τὴν Σαλαμῖνα καὶ τὴν νέαν Πάφον.

§. 3. Πηγαὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας.

Μῦθοι, παραδόσεις, ἄσματα καὶ μνημεῖα ἄλλα ἀποτελοῦσιν ἐν γένει τὰς πηγὰς τῆς ἱστορίας τῶν παναρχαίων τῆς Ἑλλάδος χρόνων. Αἱ τοῦ Ὁμήρου ποιήσεις, τὰ παλαιότερα ἐκ τῶν διασωθέντων ἐγγράφων μνημείων, περιέχουσι μὲν πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τοῦ

ἡρωϊκοῦ αἵωνος, ἀλλ' αὖται ἀφορῶσι τοῦ κοινωνικοῦ βίου τὰς σχέσεις μᾶλλον ἢ τὰ καθαρῶς ἱστορικά συμβάντα· τὰ δὲ συγγράμματα τῶν λεγομένων *λογογράφων* (Κάδμου, Διονυσίου, Ἀκουσιλάου, Ἑκαταίου, Ἑλλανίκου κ.λ.), ἅτινα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὰ πρῶτα τῆς ἱστορικῆς τέχνης δοκίμια, ἀπωλέσθησαν φεῦ! κατὰ τὸ πλεῖστον, μολονότι ἀπ' αὐτῶν πιθανῶς μεταγενέστεροι συγγραφεῖς ἠρύσθησαν πολλὰς τῶν ἀρχαίων ἐκείνων παραδόσεων, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ μυθῶδες καὶ ἀβέβαιον τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας μέρος.

Κατὰ πρῶτον ἐπὶ τῆς λαμπρᾶς τῶν Ἑλλήνων ἐποχῆς, ἣτις ἄρχεται ἀπὸ τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος π. Χ., ἐμφανίζονται σύγχρονοι, ἀξιοπίστοι καὶ πολυπράγμονες συγγραφεῖς, ἅρα ἀληθεῖς πηγαὶ ἱστορίας· μεταξὺ δὲ τούτων προηγείται ὁ ἐξ Ἀλικαρνασσοῦ *Ἡρόδοτος*, ὁ εὐλόγως πατὴρ τῆς ἱστορίας ἐπονομασθεὶς, ὅστις ἐν τῷ ἐξ ἰσαρίθμων ταῖς Μούσαις συγκειμένῳ συγγράμματι αὐτοῦ περιέγραψε μετὰ πολλῆς χάριτος καὶ ἀφελείας τὸν μακρὸν καὶ ἐνδοξον ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Πέρσας μέχρι τῆς ἐν Μυκάλη μάχης, παρενείρας ἐν πολλοῖς ἐπεισοδίοις καὶ τὰ ἀξιολογώτερα ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν θεσμῶν ὅλων τῶν εἰς αὐτὸν ὀπωσδήποτε γνωστῶν γενομένων χωρῶν τε καὶ ἐθνῶν. Ἐφεξῆς δ' ὁ Ἀθηναῖος *Θουκυδίδης* ἐξέθετο μετὰ μεγίστης ἀκριθείας καὶ ἀμεροληψίας τὰ περὶ τοῦ πολέμου τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων ἐν 8 βιβλίοις. Τὴν συγγραφὴν δὲ ταύτην τοῦ Θουκυδίδου, προαχθεῖσαν μόνον μέχρι τοῦ 21 ἔτους τοῦ πολέμου, ἐξηκολούθησεν ὁ *Ξενοφῶν* ἕως τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης διὰ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ, ὅπερ ἐπιγράφει *Ἑλληνικά*· συνέγραψε δ' ὁ αὐτὸς, πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἱστορίας τῶν ἀμέσων χρόνων, καὶ τὴν *Κύρου Ἀνάβασιν*, ἐν ἣ ἐκτίθεται ἡ τε ἐκστρατεία τοῦ νεωτέρου Κύρου κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀρταξέρξου καὶ ἡ κάθοδος τῶν συναναβάντων μυρίων Ἑλλήνων.

Τοὺς τρεῖς τούτους κλασικοὺς τῆς Ἑλλάδος ἱστοριογράφους¹ διεδέχθησαν ἀμέσως πολλοὶ ἄλλοι, συγγράψαντες περὶ διαφορῶν ἐποχῶν καὶ ἀντικειμένων τῆς ἱστορίας, τῶν ὁποίων ὁμῶς δὲν σώζονται εἰμὴ τεμάχια μόνον. Ἐκ τούτων δὲ μνείας ἄξιοι εἰσὶ μάλιστα ὁ Ἀναξιμένης, ὅστις διὰ τῶν πρώτων ἱστοριῶν του περιέλαβε τὰ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης γεγονότα. Φίλιστος ὁ Συρακούσιος, συγγραφεὺς τῶν Σικελικῶν, μιμητὴς τοῦ Θουκυδίδου καὶ φίλος πιστὸς τῶν δύο Διονυσίων. Θεόπομπος ὁ Χῖος καὶ Ἐφορος ὁ Κυμαῖος, ἀμφοτέρωι μαθηταὶ τοῦ Ἰσοκράτους, ὧν ὁ μὲν ἔγραψε Ἑλληνικά (μέχρι τῆς περὶ Κνίδον ναυμαχίας) καὶ Φιλιππικά, ὁ δὲ καθολικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν.

Βραδύτερον ἤκμασαν ἕτεροι οὐχ ἥττον λόγου ἄξιοι συγγραφεῖς, οἷον ὁ Μεγαλοπολίτης Πολύβιος, Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, Πλούταρχος, ὁ Χαιρωνεὺς καὶ Ἀρρίανδρος ὁ Νικομηδεύς. Τοῦ πρώτου ἡ καθολικὴ ἱστορία, καίτοι ὀλίγων ἐκ τῶν 40 αὐτῆς βιβλίων διατηρηθέντων, εἶναι πηγὴ ἀξιολογωτάτη διὰ τὰς τελευταίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ῥώμην σχέσεις. Τοῦ δευτέρου δὲ ἡ Ἱστορικὴ Βιβλιοθήκη, ἐκ 40 καὶ αὕτη συγκεκριμένη βιβλίων, τῶν ὁποίων ὁμῶς 15 μόνον ὁλόκληρα καὶ τινα τεμάχια μόνον ἐκ τῶν ἀποχαιροκμένων λυσθέντων ὑπολείπονται, διασώζει πολλὰς τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος παραδόσεις, ἀντληθείσας ἀπὸ ἐξαφανισθέντων παλαιῶν συγγραμμάτων, καὶ περιέχει προσέτι 180 ἐτῶν συνεχῇ ἱστορίαν τῶν γενομένων ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐκστρατείας τοῦ Ξέρξου ἕως τῆς τε-

¹ Ἐκθέτοντες ἀπλῶς τὰς πηγὰς τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐνταῦθα, περιοριζόμεθα εἰς μόνην τῶν παρ' ἐκάστου τῶν συγγραφέων ἱστορουμένων τὴν δῆλωσιν· ἐν οἰκείῳ δὲ τόπῳ θέλομεν πραγματευθῆ περὶ τῆς ἀξίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν τούτων τῶν συγγραφέων.

Ὅπως δύναται καὶ ὁνομαστὴν εἰς ταύτην τὴν Χαρακτηριστικὴν τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας

Περίοδος τετάρτη. Ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης 430—338 π. Χ.—*Αἰὼν τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν καὶ τῆς παρακμῆς τῆς Ἑλλάδος.*

Περίοδος πέμπτη, Ἀπὸ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης ἕως τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων 338—146 π. Χ.—*Μακεδονικὸς αἰὼν.*

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν
ἢ τῆς μεταναστάσεως τῶν Δωριέων εἰς Πελοπόννησον.

X. — 1100 π. X.

Ὁ μυθικὸς καὶ ἡρωϊκὸς αἰὼν
τῆς Ἑλλάδος.

§. 1. Χαρακτὴρ τῆς πρώτης περιόδου.

Ἡ ἀρχαιοτάτη τῆς Ἑλλάδος ἱστορία ἐρεῖδεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς παραδόσεις, αἵτινες φέρουσι τὸ ποικίλον τοῦ μύθου ἔνδυμα· κατ' αὐτὰς δηλονότι πάντα τὰ γεγρονότα, τῶν κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων ὡς καὶ ὀλοκλήρων γενῶν καὶ πόλεων αἱ τύχαι, ἀναφέρονται εἰς τινὰ φανταστὸν κόσμον θεῶν καὶ ὑψηλοτέρων ὄντων, ἀποκαλυπτομένων διὰ τῶν θαυμασιῶν αὐτῶν δυνάμεων. Ὅθεν ἡ σκοτεινότερα τῆς ἱστορίας περίοδος ἐν τῇ ἰδέᾳ τοῦ ἔθνους παρίσταται ὑπὸ τινὰ ἰδίαν αἵγλην ὡς ὁ αἰὼν, καθ' ὃν ἥρωες μεγάλοι, οὓς ἐκεῖνο ἐτίμα ὡς προγόνους τοῦ καὶ ὡς τύπους μιμήσεως, ὑπὸ τῶν θεῶν χειραγωγοῦμενοι ἢ πρὸς τὰς τούτων καταδιώξεις ἀντέχοντες ἔπραξαν καὶ ἔπαθον τεράστια. Τοῦ αἰῶνος δὲ τούτου τὰ μὲν συμβεβηκότα ἐκλείπταν ἐν τοῖς ἄσμασιν αὐτῶν οἱ ἀοιδοὶ, ἡ δὲ ἀναπόλησις αὐτῶν παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις ἐθεωρήθη ἴδιον τῆς ποιήτεως ἔργον· ἀπατᾶται ὅμως τὰ μέγιστα ὁ πιστεύων ὅτι τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος μυθεύματα ὑπῆρξαν τῶν ποιητῶν ἐφευρέσεις· ἡ ποίησις δὲν ἐχορήγησεν εἰς τὸν λαὸν τὴν ὕλην ἐκείνων, ἀλλ' ἤντλησεν αὐτὴν ἀπὸ

τῶν ἤδη ὑπαρχόντων καὶ πανταχοῦ πιστευομένων· διὸ καὶ ἐφαίνετο τοσοῦτον καταληπτὴ καὶ τοσοῦτον οἰκεία εἰς αὐτόν.

Ἐν τῇ ποιήσει δὲ καὶ ἐκτὸς ταύτης αἱ μυθικαὶ ἐκείναι παραδόσεις, τῶν ὁποίων βορίθουσιν αἱ Ἑλληνικαὶ πηγαί, εἶχον τὴν μεγίστην ἀξίαν ὥς συντελέσασαι ὑπὲρ τι ἄλλο μέσον εἰς τὴν ἐξαρχῆς τοῦ ἔθνους μόρφωσιν καὶ ὥς μεταδοῦσαι εἰς ὅλον αὐτοῦ τὸν βίον καλλονὴν καὶ χάριν ἐξαισίαν καὶ ἐν γένει χαρακτῆρα ποιητικόν, ὁποῖον εἰς μάτην ἤθελέ τις ζητήσῃ παρ' οἰωδῆποτε ἄλλο ἔθνεϊ ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων χρόνων. Ἀναντιρρήτως δὲ τοῦ σπανίου τούτου φαινομένου αἰτία κυριωτέρα ὑπῆρξεν ἡ κοινῶς ἐν τῷ πλήθει ἐπικρατοῦσα δόξα, ὅτι οἱ θεοὶ μετεῖχον διαρκῶς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ σχέσεων, καὶ ὅτι οἱ ἥρωες ἐκείνοι, οἵτινες ὑπετίθεντο ὥς συνδιαιτώμενοι καὶ ἐνεργοῦντες κοινῶς μετὰ τῶν θεῶν, ἐξήσκουν ἀδιακόπως τὴν δύναμιν αὐτῶν ἐπὶ τῶν ὑφισταμένων γενεῶν.

Κατὰ ταῦτα ἄρα, συνεχομένων ἀδιασπᾶστως τῶν μύθων μετὰ τοῦ ἐθνικοῦ τῶν Ἑλλήνων βίου, ἡ παντελής αὐτῶν παράλειψις, καίτοι ἄλλως ἀλλοτρίων τῆς κυρίως ἱστορίας εἶναι ἀδύνατος, ἀλλ' οὐχ ἥττον καὶ ἡ λῖαν αὐστηρὰ αὐτῶν ἐρμηνεία ἀλυσιτελής καὶ ἀποδόκιμος. Ἐν τῷ μύθῳ ἀλήθεια καὶ ποίησις φαίνονται ἀρμονικῶς ἡνωμένοι, καὶ ἡ τοιαύτη ἐνότης ἐκλείπει ἅμα ὁ νοῦς θελήσῃ νὰ ἐμβάλῃ ἀποτόμως τὴν κριτικὴν του κοπίδα.

§. 2. Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι καὶ ἔποικοι τῆς Ἑλλάδος.

Ὅτι τῆς Ἑλλάδος οἱ πρῶτοι κάτοικοι ἐκ τῆς Ἀσίας ἔλκουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, οὐδεμία περὶ τούτου ὑπάρχει ἀμφιβολία· τὸ μὲν, διότι καὶ τῆς Εὐρώπης ἀπάσης ὁ οἰκισμὸς εἰς τὴν Ἀσίαν ὥς εἰς πρώτην ἀνάγεται ἐστίαν, καὶ ἰδίως τῆς Ἑλλάδος ἡ γεωγραφικὴ θέσις Ἀσιατικὴν πάντως ὑποθέτει ἐπιρροήν· τὸ δὲ, διότι καὶ φυσικὴ καὶ

γλώσσης συγγένεια συνδέει τὴν Ἑλληνικὴν μετὰ τῆς *Καυκασίας* ἢ, ὡς ἄλλως λέγεται, *Ἀρίας* φυλῆς. Ὅταν ἡ κεντρικὴ Ἀσία ἐξετίναξε τὰ σμήνη τῶν διαφόρων αὐτῆς φύλων πρὸς δυσμὰς, πολλὰ τούτων διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου ἢ μᾶλλον διὰ τῆς μήπω ἔτι καταποντισθείσης *Λυκτονίας* περαιωθέντα συνέρρευσαν εἰς τὴν *Θράκην* καὶ *Μακεδονίαν* καὶ ἐντεῦθεν κατὰ μικρὸν εἰς πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα διεσκεδάθησαν. Κατὰ τὰς Ἑλληνικὰς παραδόσεις ἀπ' ἄρκτου πάντοτε νέαι προῆλθον ἐπιδρομαὶ καὶ οἱ ἀρχιότεροι μετανάσται νοτίως πρὸς τὰς παραλίαις καὶ νήστους προέβησαν· τότε δὲ μόνον ἐποικήσεις ἐκ τῆς Ἀσίας διὰ τῶν τοῦ Αἰγαίου νήτων ἐγένοντο συνεχέστεραι, ὅταν ἡ ναυτιλία ἤρξατο ν' ἀναπτύσσεται ἐπὶ μᾶλλον.

Ἐξ ἀρχῆς ἤδη ἡ ἱστορία εὐρίσκει οἰκοῦντα πανταχοῦ τῆς φύσει πολυδιαιρέτου Ἑλληνικῆς χερσονήσου πολλὰ καὶ πολυώνυμα γένη, οἷον *Λαπίθας*, *Περρῆαιβους*, *Μάγνητας*, *Ἀθαμᾶνας*, *Δόλοπας*, *Σελλοὺς*, *Θεσπρωτοὺς*, *Φλεγύας*, *Δρύοπας* καὶ ἄλλα· πάντα δὲ ταῦτα βραδύτερον περιελήφθησαν ὑπὸ μίαν κοινὴν προσηγορίαν, τὴν τῶν *Πελασγῶν*¹, ὡς ἀποτελοῦντα καθ' ἑαυτὰ ἐν ἔθνος κραταῖον, ὅπερ, κατὰ τὸν χρόνον μόνον καὶ τὴν ἀνάπτυξιν

¹ Ἡρόδ. Η', 44 «Πελασγῶν ἐχόντων τὴν νῦν Ἑλλάδα καλουμένην» καὶ Στράβων Η', «Οἱ δὲ Πελασγοὶ τῶν περὶ τὴν Ἑλλάδα δυναστευσάντων ἀρχαιότατοι λέγονται».—Περὶ δὲ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος αὐτῶν ὑπάρχουσι διαφοροὶ δόξαι· κατὰ μὲν τὸν Στράβωνα (Θ', ι) οἱ Πελασγοὶ προσηγορεύθησαν ὑπὸ τῶν Ἀττικῶν *Πελαργοὶ* διὰ τὴν πλάνην· κατ' ἄλλας δὲ νεωτέρας ἐρμηνείας παράγεται ἀπὸ τοῦ πλάζειν καὶ πέλαγος, καθότι πολλάκις οὗτοι ἐπεχείρησαν τὰς μεταναστάσεις αὐτῶν διὰ τοῦ πελάγους ἢ (ὡς λέγει ὁ Εὐστάθ. εἰς Διον. τὸν Περιηγ.) ἐκ τῆς πέλας γῆς, διότι ἦλθον ἐκ τῆς ὁμόρου Ἀσίας, ἢ τέλος (ὡς παραδέχονται οἱ Γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι Μύλλερους, *Orchom.* σελ. 125) ἐκ τοῦ πέλειν καὶ Ἀργος, διότι συνήθως ᾤκουν ἐν ἐπιπέδοις καὶ καρποφόροις χωρίοις.

προηγθὲν τοῦ Ἑλληνικοῦ μηδὲ διαφέρον τούτου οὐσιωδῶς, ἐνέμετο τὸ πάλαι, ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ πολλῶν τοῦ Αἰγαίου πελάγους νήσων, καὶ μέγα μέρος τῆς ἐλάσσονος Ἀσίας καὶ τῆς Ἰταλίας.

Οἱ Πελασγοὶ ἐνεφανίσθησαν τὸ πρῶτον κατ' ἄλλους μὲν ἐν Θεσσαλίᾳ, κατ' ἄλλους δὲ ἐν Πελοποννήσῳ. Ἐκ τῆς ἐτέρας δὲ τῶν δύο τούτων ἐστιῶν (ἄδηλον ὁπόθεν) προέβησαν ταχέως εἰς τὴν μέσσην Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Ἡπειρον· διὸ πᾶσαι αἱ χώραι αὗται, μάλιστα δὲ ἡ Ἀρκადία, ἡ Ἀργολίς καὶ Σικυωνία, ἡ Ἀττικὴ, ἡ Βοιωτία καὶ ἡ Ἡπειρος παρουσιάζουσι σύγχρονα σχεδὸν τῆς πολιτικῆς ἐκείνων ὑπάρξεως καὶ ἐνεργείας δείγματα.

Εἰς τοὺς Πελασγοὺς δὲ, ὡς πρῶτους τῆς Ἑλλάδος οἰκιστάς, ὀφείλεται βεβαίως καὶ ὁ πρῶτος αὐτῆς πολιτισμός. Καὶ μεγάλα μὲν αὐτῶν κατορθώματα ἢ ἔργα ἡρωϊκὰ, ὡς τὰ τῶν μετέπειτα Ἑλλήνων, δὲν μνημονεύονται οὐδαμοῦ, ὅπου ὅμως εὐρίσκονται μνημεῖα ἀρχαίων χρόνων ἐμφαίνοντα ἔμφρονα φιλοπονίαν καὶ τῶν κατὰ τὸν βίον ἥρεμον διευθέτησιν, ταῦτα ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων Πελασγικά. Ὅτι δὲ καταρχὰς οἱ Πελασγοὶ διητῶντο ὡς ἄγριοι θηρευταὶ ἐν δρυμοῖς καὶ σπηλαίοις, τρεφόμενοι ἀπὸ τῶν κοινοτάτων φυσικῶν προϊόντων, οἶον χόρτων, ῥιζῶν καὶ, ὡς οἱ Ἀρκάδες, ἀπὸ δρυοβαλάνων, εἶναι μὲν τοῦτο ἴσως ἀληθές, ἀναφερόμενον εἰς τινὰ μεμονωμένα φύλα, δὲν δύναται ὅμως νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς πάντας· διότι πολλοὶ λόγοι ἀντίκεινται εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Ἐν τοῖς διαφόροις πεδίοις εὐρίσκομεν αὐτοὺς ὡς γεωργοὺς καὶ ποιμένας, κτίζοντας πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ὑπ' αὐτῶν καλλιεργουμένης γῆς ἀκροπόλεις, τὰς συνήθως λεγομένας *Λαρίσσας*, οἷαί τινες παρατηροῦνται εἰσέτι ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἀργολίδι. Τὰ ἐν Ὀρχομενῷ, Τίρυνθι, Μυκῆναις, Ἀργεὶ καὶ ἐν τῇ ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν σωζόμενα λείψανα τειχῶν, ἅτινα σύγχεινται ἐξ ὑπερφυῶν πολυγώνων (ἀργῶν) λίθων, συνηρ-

μοσμένων τεχνικώτατα, ἄνευ τινὸς ἀμμοκονίας, καὶ κοι-
νῶς ὀνομάζονται ἔργα Κυκλώπων ἢ Κυκλωπικά, πα-
ριστάνουσι μὲν ἄγριόν τι καὶ σκαιόν, ἀλλὰ συνάμα ἐμ-
φαίνουσι καὶ ὑπερβάλλουσιν φυσικὴν δύναμιν· ἄλλον δὲ
ὑψηλότερον πολιτισμοῦ βαθμὸν προϋποθέτουσιν ἢ τε
ἀποξήρανσις ἐλωδῶν χωρῶν δι' ἀποχώσεως καὶ διωρύ-
γων καὶ ἡ τούτων καλλιέργησις, ἔργα, ἅτινα, ὥς ἡ παρά-
δοσις φέρει, ἐτελέσθησαν ἐν Ἀργεὶ ὑπὸ τοῦ κατὰ πρῶ-
τον αὐτόθι βασιλεύσαντος Ἰνάχου. Καὶ ἂν παραδεχθῶ-
μεν δὲ ὅτι τὰ εἰς τὸν θηρευτικὸν βίον ἐπιδεδομένα γένη
διῆγον βίον ἀγροικότερον, εἰς τοὺς κατοίκους ὅμως τῶν
πεδίων εὐρίσκεται ἐξ ἀρχῆς ἢ εἰς τὴν γεωργίαν καὶ εἰς
τὴν σταθερὰν διαμονὴν κλίσις, ἥτις συνεπάγεται ἐξ ἀ-
νάγκης τὴν σύστασιν πολιτείας.

Ἡ γλῶσσα τῶν Πελασγῶν, ἀκατέργαστος μὲν ἔτι
καθ' ἑαυτὴν, ἐπιδεκτικὴ δὲ τελειοποιήσεως, ὑπῆρξεν ἡ
ρίζα τῆς Ἑλληνικῆς· κατὰ δὲ τὴν παρὰ τῷ Διοδώρῳ
(Γ', 67) διασωθεῖσαν παράδοσιν καὶ αὐτὰ τὰ ἐκ Φοινί-
κης εἰς τοὺς Ἕλληνας μετενεχθέντα γράμματα μετε-
χειρίσθησαν πρῶτοι οἱ Πελασγοί, διὸ καὶ Πελασγικά
ἀνέκαθεν προσηγορεύθησαν. Ὅτι δὲ οἱ Πελασγοὶ ὠμί-
λουν γλῶσσαν βάρβαρον (καὶ ἐπομένως ἀπετέλουν ἔθνος
πάντῃ διάφορον τοῦ Ἑλληνικοῦ), τοῦτο μὲν λέγει ῥη-
τῶς ὁ Ἡρόδοτος (Α', 57), ἐπαναλαμβάνει δὲ καὶ ὁ Στρά-
βων (Ζ') ἀναφερόμενος ἰδίως εἰς τὸν Ἑκαταῖον, ἀποφη-
νόμενον ὅτι πᾶσα ἡ Πελοπόννησος πρὸ τῶν Ἑλλήνων
ᾤκειτο ὑπὸ βαρβάρων, δὲν βεβαιοῦται ὅμως οὐδαμῶς
ἀλλαχόθεν καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν· διότι, ἐκτὸς
τῆς μαρτυρίας τοῦ Θουκυδίδου (Α', 3), ὅτι ἡ ἀντίθεσις
βαρβάρων καὶ Ἑλλήνων ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους ἔτι τοῦ
Ὀμήρου ἄγνωστος, ἀπόδειξιν ζῶσαν καὶ τρανωτάτην
περὶ τοῦ ἐναντίου, ἡγουν περὶ τοῦ ὅτι οἱ Πελασγοὶ ἦσαν
καὶ ὁμόγλωσσοι καὶ ὁμόφυλοι πρὸς τοὺς Ἕλληνας, πα-
ρέχει ἡ Ἀρκαδία, ἥτις, βεβαίως ὑπὸ Πελασγῶν ἀνέκαθεν

οἰκισθεῖσα, μηδέποτε ὑπὸ Ἑλλήνων κατασχεθεῖσα καὶ διατελέσασα πάντοτε ἐν τινι ἀπομεμονωμένη καταστάσει, δὲν εἶχε τι τὸ διακρίνον αὐτὴν οὐσιωδῶς ἀπὸ τῆς λοιπῆς Ἑλληνικῆς ὁμάδος· ἄλλως τε καὶ ἡ ἐπὶ τῆς μαρτυρίας αὐτῆς τοῦ Ἡροδότου στηριζομένη δόξα, περὶ τῆς βαρβάρου δῆθεν γλώσσης καὶ καταγωγῆς τῶν Πελασγῶν, ἀνασκευάζεται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ, βεβαιοῦντος ἐν ἄλλῳ τινι χωρίῳ τῆς ἱστορίας του (Β', 52), ὅτι αὐτοὶ οὗτοι, ὄντων πρότερον ἀωνούμων τῶν θεῶν, ἐπηρώτησαν τὸ ἐν Δωδώνῃ μαντεῖον ἐὰν τοῖς ἐπατρέπετο νὰ μεταχειρισθῶσι «τὰ ἀπὸ τῶν βαρβάρων ἥκοῦντα ὀνόματα.»

Ἡ θρησκεία τῶν Πελασγῶν, ἐξ Ἀσίας μετενεχθεῖσα, ἦτο οὐσιωδῶς *φυσιολατρεία*· οἱ θεοὶ δηλονότι, οὓς αὐτοὶ ἐλάτρευον, παρίστανον συμβολικῶς τῆς φύσεως τὰς δυνάμεις καὶ ἄλλας μετὰ τούτων συνδεδεμένας ὑπερανθρωπίνους ιδιότητας· ὡς πρωτεύων δὲ μεταξὺ τῶν θεῶν τούτων ἐθεωρεῖτο ὁ Ζεὺς, εἰς ὃν ὑπῆρχε καθιερωμένη ἡ δρυς (ἡ φηγὸς), τῆς ὁποίας οἱ ἐδώδιμοι καρποὶ (αἱ βάλανοι) ἀπετέλουν τὴν ἀρχαιοτάτην τῶν ἀνθρώπων τροφήν· κύριον δὲ τῆς λατρείας αὐτοῦ κέντρον ἦτο τὸ λεγόμενον *Δωδωναῖον μαντεῖον* ἐν Ἡπείρῳ, οὗ τινος αἱ χρησμοδίαι ἐγίνοντο διὰ σημείων λαμβανομένων ἀπὸ τοῦ ἐν ταῖς κορυφαῖς ἱερῶν δρυῶν περατηρουμένου διαφόρου κλόνου τοῦ ἀνέμου καὶ ἀπὸ τοῦ ρόθου καὶ τῆς καχλάσεως πηγῆς τινὸς παραρρέουσας ὑπὸ τὰς δρυς, ἐρμηνεῖς δὲ τούτων ἦσαν πρότερον μὲν οἱ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου λεγόμενοι *ὑποφῆται Σελιοὶ* (Ἰλ. ις', 233), μετέπειτα δὲ γραῖαι γυναῖκες. Εἰς τὸν Πελασγικὸν δὲ ἡ Δωδωναῖον Δία ἀπεδίδετο καὶ γυνή, ἥτις ὁμῶς δὲν ἦτο ἡ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν μυθολογίαν Ἥρα, ἀλλ' ἡ *Διώνη*, μήτηρ τῆς Ἀφροδίτης· καὶ ἐπειδὴ ὡς ἱερὸν ἀμφοτέρων σύμβολον ἐθεωρεῖτο ἡ περιστερὰ (Πελειὰς), ἐκ τούτου δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ὁ παρ' Ἡροδότῳ (Β', 56 — 57)

μνημονευόμενος μῦθος τῆς μελαίνης ἐκείνης Πελειάδος, ἥτις ἀπὸ Θηβῶν τῶν Αἰγυπτίων ποτὲ ἀναπτᾶσα ἀφίχθη πρὸς τοὺς Δωδωναίους καὶ ἀπὸ τῆς κορυφῆς φηγοῦ τινὸς φωνῇ ἀνθρωπίνη αὐδήσασα διέταξε τὴν αὐτόθι ἰδρυσιν μαντείου τοῦ Διός. Ἐκτὸς δὲ τῆς τοῦ Διός λατρείας ἴσχυε παρὰ τοῖς Πελασγοῖς καὶ ἡ τοῦ Ἑρμοῦ, ἔχοντας (πριαπωδῶς) ὀρθὰ τὰ αἰδοῖα, ἡ τοῦ Ἡφαίστου ὡς συμβόλου τοῦ κραταιοῦ στοιχείου τοῦ πυρὸς καὶ ἄλλων ἔτι θεῶν, οἵτινες κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐποχὴν ἔλαβον διάφορον ἔννοιαν καὶ μορφήν.

Παρὰ τοὺς Πελασγοὺς ὅμως ὑφίσταντο ταυτοχρόνως καὶ τινα ἄλλα ἀρχαίων κατοίκων φύλα, ὧν ἡ σχέσις πρὸς ἐκείνους δυσκόλως δύναται νὰ ὀρισθῇ μετ' ἀκριβείας· τοιαῦτα δὲ ἦσαν μάλιστα, οἱ *Ἐκτῆρες* ἐν τῇ Βοιωτίᾳ, τῶν ὁποίων ἤρξεν, ὡς λέγεται, ὁ Ὠκυγὸς μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀττικῆς ἀναχώρησίν του· οἱ *Ἄορες* καὶ οἱ *Τέμμικες* κατὰ τε τὴν Βοιωτίαν καὶ Ἀττικὴν· οἱ *Γαυρες*, τὸ πρότερον μὲν διαμένοντες ἐν τῇ Βοιωτίᾳ, ὕστερον δὲ εἰς Φωκίδα καὶ Λοκρίδα ἐξελαθέντες· οἱ *Λέλεγες* καὶ οἱ *Κᾶρες*, συγγενεῖς μὲν πρὸς ἀλλήλους, ἀμφοτέρω δὲ πλάνητες, διεσκεδασμένοι εἰς διαφόρους χώρας καὶ νήσους τῆς Ἑλλάδος, καὶ περαιτέρω εἰς τὴν Ἰωνίαν, Μυσίαν καὶ Καρίαν. Οἱ *Κούρητες* ἐν τῇ Αἰτωλίᾳ, Ἀκαρνανίᾳ καὶ Κρήτῃ καὶ οἱ *Καύκωνες* ἐν τῇ δυτικῇ Πελοποννήσῳ.

Πλὴν δὲ τῶν εἰρημένων παρουσιάζονται καὶ οἱ *Θραῖκες* ὡς τὰ μάλιστα λόγου ἄξιοι, καθόσον τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐμφαίνει ἰδιόν τι πολιτισμοῦ τῆς Ἑλλάδος στοιχεῖον. Εἰσὶ δὲ οὗτοι οἱ τῶν μυθικῶν χρόνων Θραῖκες, οἵτινες οἰκοῦντες ἀνέκαθεν ἐν τῇ Μακεδονικῇ χώρᾳ Πιερίᾳ παρὰ τὴν βορείαν τοῦ Ὀλύμπου κλιτὺν, ὅθεν προήλασαν νοτιώτερον διὰ τῶν Τεμπῶν μέχρι Φωκίδος καὶ ἔτι περαιτέρω ἕως τῆς Βοιωτίας καὶ Ἀττικῆς, δὲν ἔχουσί τι κοινὸν μετὰ τῶν ἔπειτα βαρβάρων Θρακῶν, ἥτοι τῶν

μιγάδων κατοίκων τῆς ἀπ' αὐτῶν ὀνομασθείσης χώρας" διὰ τῆς Θράκης δὲ οἱ ἀρχαιοτάτοι "Ἕλληνες ἐννόουν, ὡς φαίνεται, τὴν ἀορίστως πρὸς ἄρκτον τῆς ἑαυτῶν ἐκτετατομένην χώραν, ἐν ᾗ περιελαμβάνετο τότε καὶ ἡ Πιερία, ἔπειτα δὲ, μετὰ ἀκριβεστέραν τῶν τόπων γνῶσιν, τὰ Θρακικὰ ὅρια μετεκινήθησαν βορειοανατολικώτερον καὶ οὕτω μετηνέχθη τὸ ὄνομα εἰς πάντα ἄλλα ἔθνη. Οἱ Πιέριοι δὲ Θράκες ἢ Πίερες ἦσαν βεβαίως, ὡς καὶ οἱ Πελασγοί, ἔθνος συγγενὲς πρὸς τοὺς "Ἕλληνας καὶ, ὡς οὗτοι, βραδύτερον ἐγένοντο. "Ἕλληνες" ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται διατὶ μόνον ἐν τοῖς μυθικοῖς χρόνοις παρουσιάζονται. "Ὅπως δὲ οἱ Πελασγοί ὑπῆρξαν οἱ ἰδρυταὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνου, ὅστις συνδέει τοὺς ἀνθρώπους μετὰ τῆς γῆς καὶ ἐπαρκεῖ εἰς τὰς ὑλικὰς τοῦ βίου χρείας, οὕτως οἱ Θράκες ἐχρημάτισαν αὐτουργοὶ τῶν μουσικῶν τεχνῶν ὡς πατέρες τῆς "Ἑλληνικῆς ποιήσεως" διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον ἡ παράδοσις εἰς αὐτοὺς ἀναφέρει τὴν ἀρχὴν τῆς λαμπροτάτης διανοητικῆς ἐνεργείας, ἥτις ἀνέδειξε τοὺς "Ἕλληνας περιφανεῖς. Εἰς τοὺς Θράκας ἢ Πιερεῖς ἀποδίδεται ἡ εἰσαγωγή τῆς λατρείας τῶν Μουσῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ τούτους εὐρίσκομεν ἐπὶ τοῦ Ἑλικῶνος καὶ Παρνασοῦ, τῶν εἰς τὰς Μούσας καθιερωμένων ὁρέων, τῶν ὁποίων ἡ φύσις, τὰ ἄλσθη καὶ αἱ πηγαὶ ἐνθουσιῶσι καὶ παροτρύνουσι πρὸς τὸ ᾄδειν, ὅπου τρόπον τινὰ ἡ ᾠδὴ τῆς φύσεως προκαλεῖ τὴν ἀνθρωπίνην. Οἱ ἀρχαιοτάτοι καὶ ἔτι ὅλως εἰς τὸν μῦθον ἀνήκοντες ποιηταί, ἀοιδοὶ καὶ μουσικοὶ καλοῦνται Θράκες, καὶ μεταξὺ τούτων διακρίνονται μάλιστα, ὁ Ὀρφεὺς, ὁ Αἰρος, ὁ Μουσαῖος, ὁ Θάμυρις καὶ ὁ Εὐμόλιος· ὡς πόλεις δὲ τῶν Θρακῶν αὐτῶν πανάρχαιαι μνημονεύονται, ἡ Δουλις, ὅπου ἦσαν τὰ βασίλεια τοῦ Τηρέως· ἡ Νῖσα, ἐνθα ὑπῆρχεν ὁ ἀρχαιοτάτος ναὸς τοῦ Διονύσου· καὶ ἡ Ἀσκηρ, ὅπου ὕστερον ἤκμασεν ἡ σχολὴ τοῦ Ἡσιόδου.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἄρα προκύπτει ὅτι εἰς τοὺς Πελασγοὺς ὁμοῦ καὶ Πιερεῖς ὀφείλονται τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς Ἑλληνικῆς μορφώσεως, ἥτις, μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῶν κυρίως λεγομένων Ἑλλήνων, προήχθη εἰς νέον στάδιον ἀναπτύξεως, τοσοῦτῳ μᾶλλον ταχυτέρας καὶ ποικιλωτέρας, ὅσω τὸ προστεθὲν στοιχεῖον ἦτο πολὺ ζωτικώτερον καὶ δραστηκώτερον τῶν δύο προηγηθέντων.

Οἱ Ἑλληνες, περὶ ὧν νῦν ὁ λόγος, ἔθνος συγγενές, κατὰ τὰ προεκτεθέντα, πρὸς τοὺς Πελασγοὺς ¹, καὶ τοι εὐάριθμοι ἐξαρχῆς, φύσει ὅμως μάχιμοι καὶ ἐπιχειρηματικοί, κατώρθωσαν προϊόντος τοῦ χρόνου νὰ γείνωσι κύριοι ἀπάσης τῆς Ἑλληνικῆς ἡπείρου καὶ τῶν νήσων, εἶτ' ἐκβαλόντες αὐτόθεν εἶτε κατὰ τὸ πλεῖστον ὑποτάξαντες τοὺς ἀρχαιοτέρους κατοίκους καὶ μετ' αὐτῶν ὡς καὶ μετὰ τῶν ἐπηλύδων ξένων (περὶ ὧν προσεχῶς) συγχωνευθέντες. Προπᾶτωρ δὲ τῶν Ἑλλήνων λέγεται κοινῶς ὁ Δευκαλίων, τοῦ Τιτανίδου Προμηθέως καὶ τῆς Πανδώρας υἱὸς, ὅστις ἀπὸ τοῦ Καυκάσου (ἢ κατ' ἄλλους ἀπὸ τῆς Κρήτης) ἐρμηθεὶς περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΓ', ἑκατονταετηρίδος π. Χ. ὥκησε τὸ πρῶτον ἐν Λυκωρείᾳ τῆς Φωκίδος (περὶ τὸν Παρνασσὸν) καὶ ἐντεῦθεν ἐξέτεινε τὸ κράτος του πέραν τοῦ Ἀχελώου μέχρι Δωδώνης ὑποτάξας πολλὰ τῶν ἀρχαίων φύλων, τοὺς Γραικοὺς,

¹ Ὁ Ἀγγλος ἱστορικὸς Θερσούλλος (History of Greece, 1, 88) ἀποκαλεῖ τοὺς Ἑλληνας κλάδον τῆς πελασγικῆς φυλῆς, περιέχοντα τὸ κάλλιστον καὶ καθαρώτατον αὐτῆς αἷμα καὶ προσωρισμένον ν' ἀναπτύξῃ τὰς εἰς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἐμπεφυκυίας εὐγενεστάτας δυνάμεις καὶ προαγάγῃ τὸν βίον τοῦ ἔθνους εἰς τὸν ὑπατον βαθμὸν, ὅπου ἦτο ἐφικτὸν νὰ φθάσῃ (a branch of the Pelasgian families, which contained its best and purest blood, and was destined to unfold the noblest faculties implanted in its constitution and to raise the life of the nation to the highest stage which it was capable of reaching).

Κούρητας καὶ Λέλεγας· ἀλλὰ διὰ τὸν ἐπισυμβάντα (1550 π. Χ.) νέον κατακλυσμὸν, ὅστις ἐξ αὐτοῦ καλεῖται *Δευκαλιώνιος*, ταχέως ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν, βασιλεύοντος αὐτόθι τοῦ Κραναοῦ, καὶ ἐντεῦθεν πάλιν, ἀφοῦ χάριν τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ἔθυσεν εἰς Δία τὸν Φύζιον, ἐπανῆλθεν εἰς Λυκώρειαν· ὑστερότερον δ' ἐνέβαλε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν διὰ τῆς Οἴτης εἰς Θεσσαλίαν καὶ ἐβασίλευσε τέλος ἐν τῇ Φθιώτιδι. Ἐκτοτε δ' ἐκλείπουσι κατὰ μικρὸν οἱ Θεσσαλοὶ Πελασγοί, οἱ μὲν αὐτῶν ὡς ὑποτεταγμένοι συναναμιχθέντες μετὰ τῶν Ἑλλήνων, οἱ δὲ, πρὸς διατήρησιν τῆς ἑαυτῶν ἐλευθερίας, εἰς διαφόρους μεταναστάντες χώρας.

Ὁ Δευκαλίων ἀποθανὼν κατέλιπε δύο υἱοὺς, οὓς ἐγέννησε μετὰ τῆς Πύρρας, τὸν *Ἀμφικτύονα* καὶ τὸν *Ἑλλάγηνα*. Ἐκ τούτων ὁ μὲν διεδέχθη τὸν Κραναὸν ὡς βασιλεὺς τῆς Ἀττικῆς, ἄρξας καὶ τῶν Ἐπικνημιδίων Λοκρῶν καὶ συντάξας πρῶτος αὐτόθι (ἐν Θερμοπύλαις) τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ *Ἀμφικτυονικὸν σύστημα*, ὁ δὲ παρέλαβε τὴν πατρώαν βασιλείαν καὶ διὰ τῶν υἱῶν τοῦ *Αἰόλου* καὶ *Δώρου* καὶ τῶν ἐγγόνων τοῦ *Ἰωρος* καὶ *Ἀχαιοῦ* (παίδων τοῦ ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ εἰς Ἀττικὴν ἐπελαθέντος *Ξούθου*), εἰς οὓς ἀνάγουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν τὰ τέσσαρα Ἑλληνικὰ γένη, οἱ *Αἰολεῖς*, οἱ *Δωριεῖς*, οἱ *Ἰωρεῖς* καὶ οἱ *Ἀχαιοί*, ἀνεδείχθη ὁ ἄμεσος τῶν Ἑλλήνων γενάρχης ἢ πρόγονος, μολονότι τὸ ὄνομά του δὲν ἐκαθολικεύθη ἥτοι δὲν ἐξενίκησεν ὡς κοινὴ τοῦ σύμπαντος ἔθνους προσηγορία εἰμὴ πολλοὺς αἰῶνας ἔπειτα. Τοῦτο δὲ τεκμαιρόμεθα μάλιστα ἐκ τοῦ Ὀμήρου, ὅστις πολλῶ ὕστερος καὶ τῶν Τρωϊκῶν γενόμενος οὐδαμοῦ τοὺς σύμπαντας ὠνόμασεν Ἕλληνας, οὐδ' ἄλλους ἢ τοὺς μετ' Ἀχιλλέως ἐκ τῆς Φθιώτιδος· Δαναοὺς δὲ εἰς τὰ ἔπη του, Ἀργεῖους, Μυρμιδόνας καὶ Ἀχαιοὺς ἀποκαλεῖ (Θουκυδ. Α', 3).—Πρὸς τὴν κατὰ μικρὸν δὲ τοῦ ἐξαρχῆς μερικοῦ ὀνόματος καθολικευσιν συνετέλεσαν ἰδίως, πρῶ-

τον ἢ διὰ τῆς Ὀμηρικῆς μούσης ἐξυμνηθεῖσα καὶ διαδοδεῖσα δόξα τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Ἑλλήνων Ἀχιλλέως, ὡς τοῦ ἐξοχωτέρου τῆς ἀκμῆς τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων προσώπου· δεύτερον ἡ ἐπιρροή τῶν χρησμῶν τοῦ Δελφικοῦ μαντείου, ἐν οἷς ἐγένετο συνεχῆς τῶν Ἑλλήνων μνεία· τρίτον τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου, συστήματος ἀρχῆθεν Ἑλληνικοῦ διατελοῦντος εἰς σχέσιν ἄμεσον πρὸς τὸ εἰρημένον μαντεῖον· καὶ τελευταῖον ἡ σύστασις τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, ὅπου, συναγομένων εἰς τὸ αὐτὸ ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν γενῶν, οἱ δικάζοντες καὶ ἀπονέμοντες τὰ βραβεῖα ἐκαλοῦντο *ἐλλαροδίκαι*. Ἐκ τῶν συγγραφέων πρῶτος ὁ Ἡσίοδος (*Ἔργα καὶ Ἡμέραι* στ. 530 καὶ 655), καὶ ἔπειτα ὁ Ἀρχίλοχος, τῶν ἀγῶνων ἐκείνων ὁ ἐθνικὸς ποιητὴς, μετεχειρίσθησαν τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ Ἑλλήνος εἰς ἔννοιαν καθολικὴν.

Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους δὲ ἤδη χρόνους, τοὺς καλουμένους συνήθως *Πελασγικοὺς*, πρὸς διαστολὴν τῶν ἐπελθόντων *Ἑλληρικῶν* ἢ *ἡρωϊκῶν*, μνημονεύονται παρ' ἀρχαίοις συγγραφεῦσι καὶ ἀποικίαι *ξένων* ἐν Ἑλλάδι, ὧν ἡ ὑπαρξίς τοσοῦτω μᾶλλον φαίνεται πιστευτὴ, ὅσω οὐδεμία ἄλλη ὑπάρχει χώρα οὕτως ἐκ φύσεως ἐκτεθειμένη εἰς τὴν φιλικὴν ἢ ἐχθρικὴν τῶν ἀλλοδαπῶν προσπέλασιν ὡς ἡ Ἑλλάς. Καὶ ἐνδέχεται μὲν νὰ ὦσι μυθώδη τὰ πλείονα τῶν μεθ' ὧν ἐκεῖναι συνδέονται προσώπων, τὸ γεγονός δ' ὅμως αὐτὸ τῆς ἐλεύσεως ξένων καὶ ἐπόμενως τῆς τούτων ἐπιρροῆς εἰς τὴν πρώτην τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῆς Ἑλλάδος διαρρύθμισιν φέρει χαρακτῆρα ἱστορικόν.

Πρῶτος δὲ, ὡς λέγεται, ὁ *Κέκροψ*, ἀρχηγὸς Αἰγυπτιακῆς τινος ἀποικίας ἐκ Σαῖδος, ἦλθε διὰ τῆς Φοινίκης καὶ Κύπρου εἰς τὴν Ἀττικὴν (περὶ τὸ 1500 π. Χ.), βασιλεύοντος τότε ἐν αὐτῇ τοῦ *Ἀκταίου*, ἐγγόνου τοῦ *Ὠγύγου*, καὶ συζευχθεὶς μετὰ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ *Ἀγγραύλου* ἐξεδέχθη τὴν ἀρχήν· ὡς βασιλεὺς δὲ κτίσας τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ *Κεκροπίαν* (Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν)

συνώκισε τὸ πλῆθος εἰς δυοκαίδεκα δήμους¹, ἐδίδαξε τὴν ναυτιλίαν καὶ ἐλαιοφυτείαν, εἰσήγαγε τὴν λατρείαν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, γάμους σταθεροὺς καὶ τὴν κηδείαν τῶν νεκρῶν καὶ κατέστησε δικαστήρια τακτικὰ, ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ περιβόητος Ἄρειος πάγος.

Μικρὸν ἔπειτα ὁ Δαναὸς, ἐκ Χέμμιος τῆς ἁνῶ Αἰγύπτου, φεύγων τὰς καταδιώξεις τοῦ ἀδελφοῦ του Αἰγύπτου ἀπέβη μετὰ τῶν πεντήκοντα θυγατέρων του εἰς Ἄργος καὶ εἰσήγαγεν αὐτόθι τὴν λατρείαν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ Ἀφροδίτης, ἐν ᾧ διὰ τῶν θυγατέρων του ἐδίδαξεν εἰς τὰς ἐγχωρίους Πελασγιώτιδας τὰς θεσμοφορίας τῆς Δήμητρος. Ἐρίσας δὲ πρὸς Γελάνορα περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ ὑπερισχύσας κατέστησε νέαν δυναστείαν καὶ ἐγένετο ὁ προπάτωρ τοῦ ἐν τῇ παραδόσει ἕνεκα τῶν κατορθωμάτων του ἐξυμνηθέντος Περσέως, καὶ τῆς τούτου ἐν Ἀργεῖ, Τίρυνθι καὶ Μυκῆναις ἐπικρατοῦσης ἡρωϊκῆς γενεᾶς, εἰς ἣν ἰδίως ἀνῆκεν ὁ Ἡρακλῆς.

Κατὰ τὸ ἥμισυ δὲ περίπου τῆς ΙΒ' ἑκατονταετηρίδος π. Χ. ὁ Κάδμος, υἱὸς τοῦ Τυρίου βασιλέως Ἀγήνορος, περιπλανώμενος ἐπὶ ἀναζητήσῃ τῆς ὑπὸ τοῦ Διὸς ἀρπαγείσης ἀδελφῆς αὐτοῦ Εὐρώπης, ἤλθεν εἰς Βοιωτίαν, ὅπου, κατὰ προσταγὴν τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, ἔκτισε τὴν (ἔπειτα ἀκρόπολιν τῶν Θεβῶν) *Καδμείαν*. Δι' αὐτοῦ δὲ, ὡς λέγεται, ἐγένοντο κατὰ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι γνωστὰ τὰ γράμματα καὶ εἰσήχθη ἡ τοῦ Διονύσου (Βάκχου) λατρεία.

Τελευταῖον δὲ ὁ Πέλοψ, υἱὸς τοῦ ὑπὸ τῶν Τρώων ἐξελαθέντος βασιλέως τῆς Φρυγίας Ταντάλου, ἀφίχθη κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα π. Χ. εἰς Πελοπόννησον μετὰ πολλῶν Φρυγῶν καὶ Λυδῶν ἀποίκων καὶ διὰ τῆς κυριεύσεως τῆς

¹ Τὰ ὀνόματα τούτων κατὰ Στράβωνα (Θ', α) ἦσαν τὰ ἑξῆς· Κεχροπία, Τετράπολις, Ἐπακρία, Δεκέλεια, Ἐλευσίς, Ἀφιδνα, Θόρικος, Βραυρών, Κύθηρος, Σφηττός, Κηφισία, Φαληρός.

Ἡλίδος καὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἐξουσίας του ἐπὶ τὴν Ἀργείαν καὶ Λακωνίαν μετέδωκε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς ἅπασαν τὴν Χερσονήσον. Αὐτὸς δὲ καὶ οἱ ἀπόγονοί του οἱ Πελοπίδαι Ἀτρεὺς καὶ Θυέστης (οἱ υἱοί του) καὶ Ἀγαμέμνων καὶ Αἴγισθος (οἱ ἐγγονοί του) παρέσχον, εἴτε διὰ τῶν ἀνοσιουργιῶν εἴτε διὰ τῶν συμφορῶν των, ὕλην ἄφθονον εἰς τὴν τραγικὴν ποίησιν τῶν Ἑλλήνων.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἐκτὸς τῆς τελευταίας αἱ τρεῖς ἄλλαι προγενέστεραι ἐποικίσεις θεωροῦνται ὑπὸ πολλῶν λίαν ἀμφίβολοι· ἀλλὰ καὶ ἀναγνωρίζομένης τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν, ὡς καὶ τῆς ἐπιδράσεώς των εἰς τὸν πρῶτον τῆς Ἑλλάδος πολιτισμὸν, εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ χώρα αὕτη πᾶν ὅ,τι ἐξῴθεν ἔλαβεν, ἢ τὸ συνεχώνευσεν ἐν ἑαυτῇ καὶ τὸ μετεποίησεν ἰδιοτρόπως, ἢ τοῦλάχιστον τὸ ἐνέδυσσε δι' ὠραίου ἐξωτερικοῦ χιτῶνος· οὔτε εἶχον ἄλλως αἱ ξέναι ἐκεῖναι ἐπιρροαὶ τοιαύτην ἰσχὺν καὶ ὑπεροχὴν ὥστε νὰ μεταβάλῃ τὴν ἀρχῇθεν κραταίαν καὶ αὐτοτελῇ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους φύσιν, ἢ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐθνότητα.

§. 3. Αἱ περὶ μεταναστάσεων τῶν Ἑλληνικῶν
γενῶν παραδόσεις.

Τὰ τέσσαρα Ἑλληνικὰ γένη, εἰς ἃ, ὡς εἶδομεν προηγουμένως, τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἀνέκαθεν ἤδη εἶχε διακριθῇ, τάχιστα, εἴτε ἐνεκα τῆς αὐξήσεώς των, εἴτε ὡς ἐκ τῆς φυσικῆς πρὸς δορικτησίας ὁρμῆς των, ἐγκαταλιπόντα τὰς πρώτας αὐτῶν ἐστίας ἐνέβαλον εἰς τὰς πλείστας τῶν μέχρι τοῦδε Πελασγικῶν κατοικιῶν καὶ ἐξηπλώθησαν οὐ μόνον εἰς ὀρεῖνὰς χώρας, ἀφ' ὧν ἐπέπιπτον ἔνοπλοι εἰς τὰς ἀφράκτους πεδιάδας, ἀλλὰ καὶ εἰς παραλίας, ἀφ' ὧν πολλάκις ἐπεδείκνυον τὴν φιλοπόλεμον τάσιν των καὶ διὰ πειρατιῶν. Τὰς τοιαύτας λοιπὸν κινήσεις καὶ μεταναστάσεις αὐτῶν, αἵτινες συμπίπτουσι μετὰ τῆς ΙΓ' καὶ ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος, καὶ ἐκ

τῶν ὁποίων προέκυψε βαθμηδὸν ἡ ὀριστικὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς διαφόρους αὐτονόμους πολιτείας διαίρεσις, πρόκειται νὰ διεξέλθωμεν ἐφεξῆς ἐν συνόψει.

Αἰολεῖς.—Ὁ πρεσβύτερος τοῦ Ἑλληνος υἱὸς Αἰόλος παρέμεινεν ἐν Φθιώτιδι διάδοχος τῆς πατρικῆς βασιλείας καὶ μετὰ πολλῶν συνοικήσας γυναικῶν ἐγέννησε πολλοὺς παῖδας, οἵτινες, ὥς καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, ἡγούμενοι κατὰ διαφόρους ἐποχὰς Αἰολέων μεταναστῶν ὥκισαν πολλὰς Ἑλληνικὰς πόλεις, οἷον τὴν Ἰωλκὸν, τὰς Φεράς καὶ τὴν Μαγνησίαν ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ· τὴν Πιερίαν καὶ Παιονίαν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ· τὴν Ἀθαμανίαν ἐν τῇ Ἠπείρῳ· τὸν Ὀρχομενὸν, τὴν Φωκίδα, τὴν Λοκρίδα, τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν ἐν τῇ μέσῃ Ἑλλάδι· καὶ προσέτι τὴν Κόρινθον, τὸ Ἄργος, τὴν Μεσσηνίαν καὶ Ἠλίδα ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Ἀναμιχθέντες δὲ κατὰ μικρὸν οἱ Αἰολεῖς μετὰ τῶν ἀρχαιοτέρων τῶν πόλεων ἐκείνων κατοίκων Πελασγῶν, Δελέγων, Κουρήτων, Ὑάντων καὶ Λαπιθῶν καὶ ἐν τῇ ἀναμίξει ταύτῃ ἀναπτύξαντες τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν διάλεκτον ἐμφανίζονται ἐπὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου ὥς ἡ ἐπικρατεστέρα ἐν τῇ κυρίῳς Ἑλλάδι φυλὴ. Ἐκ τῶν Αἰολικῶν δὲ πολιτειῶν, ὅσαι κατὰ τοὺς ἀρχαίους τούτους χρόνους ἤκμασαν, ἄξια λόγου εἰσὶ μάλιστα Ὀρχομενὸς ὁ Μινύειος καὶ ἡ Ἰωλκός.

Οἱ πρῶτοι τοῦ Ὀρχομενοῦ κάτοικοι ἦσαν Πελασγοί· ἀφοῦ δὲ μετ' αὐτῶν ἠνώθησαν ἔπειτα οἱ Μινύαι, γένος Αἰολικὸν, ὁρμηθὲν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ καὶ τῶν Μακεδονικῶν μεθορίων, ἡ ἐπικράτεια τοῦ ἑκτοτε ἐπονομασθέντος Μινυεῖου Ὀρχομενοῦ ἤρξησε τοσοῦτον, ὥστε περιελάμβανεν οὐ μόνον τὸ μέγιστον τῆς Βοιωτίας μέρος, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ὁμοῦ τῆς Θεσσαλίας πόλεις, οἷον τὴν Ἰωλκὸν, τὰς Φεράς καὶ ἄλλας. Ὁ Ὀμηρος μνημονεύει τοῦ Ὀρχομενοῦ ὥς πόλεως πλουσιωτάτης, συγκρίνων αὐτὴν πρὸς τὰς Αἰγυπτιακὰς Θήβας· ὁ πλοῦτος δ' αὐτῆς προήρχετο ἕκ τε τῆς μεγάλης εὐφορίας τῶν

περὶ τὴν Κωπαΐδα πεδίον καὶ ἐκ πρωΐμου ἐμπορικῆς ἐπιμειξίας τῶν κατοίκων· βασιλεύοντος δὲ τοῦ Ἑργίνου καὶ αἱ Θῆβαι ἐτέλουν φόρον εἰς τοὺς Ὀρχομενίους· ἀλλὰ μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον ἐξέπεσε ταχέως ἡ δύναμις αὐτῶν, ἐν ᾗ ἔκτοτε αἱ Θῆβαι ἔσχον πάντοτε τὰ πρωτεῖα κατὰ πᾶσαν τὴν Βοιωτίαν.

Ἡ Ἰωλκός, κτίσμα τοῦ Κρηθέως, πατὴρ τοῦ Αἴσονος καὶ πάπου τοῦ Ἰάσονος, ἦτο μετὰ τὸν Ὀρχομενὸν ἡ δευτέρα κυριωτέρα τῶν Μινυῶν ἔδρα καὶ ἡ πλουσιωτέρα μετ' ἐκείνην πόλις τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, περίφημος ἐν τῇ ἱστορίᾳ μάλιστα διὰ τὴν ἐντεῦθεν γενομένην ἀναγωγὴν τῶν Ἀργοναυτῶν, τὸν πρῶτον μακρὸν πλοῦν τῶν Ἑλλήνων, περὶ οὗ κατωτέρω γενήσεται λόγος· μολονότι δὲ ὑπέκειτο τὸ πάλαι εἰς τὸ Ὀρχομένιον κράτος, εἶχεν ὅμως ἰδίους βασιλεῖς· αὐξηθεῖσα δ' ἐπιπλέον κατὰ τοὺς ἔπειτα χρόνους κατελύθη ὑπὸ στάσεων καὶ τυραννίδων.

Δωριεῖς.—Ἀφοῦ ὁ Αἴολος παρέλαθεν, ὡς εἴρηται, τὴν πατρικὴν ἀρχὴν, οἱ λοιποὶ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ὥρμησαν εἰς ἀναζήτησιν ἰδίων κατοικιῶν· οὕτως ὁ Δῶρος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐτράπη ἐξαρχῆς πρὸς τὴν ὑπὸ τὴν Ὀσταν καὶ τὸν Ὀλυμπον χώραν, τὴν καλουμένην Ἑσταιωτίτιν, ἄλλους μὲν τῶν προτέρων κατοίκων Πελασγῶν ἐκβαλὼν αὐτόθεν, ἄλλους δὲ ὑποτάξας εἰς τὸ κράτος του. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου ἡ βραχὺ μετ' αὐτόν, ἐν μέσῳ τῶν γενικῶν ταραχῶν, ἐπελθόντων ἐξ ἐφόδου τῶν Πελασγῶν ἢ, ὡς ὁ Ἡρόδοτος (Α' 56) τοὺς ὀνομάζει, *Καδμείων*, οἱ Δωριεῖς ὑποχωροῦντες μετόκησαν εἰς Πίνδον μεταξὺ Οἰτῆς καὶ Παρνασοῦ, καὶ τινὲς μὲν αὐτῶν ἐντεῦθεν ὡς ἀπὸ ἐστίας διεσπάρησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν μετονομασθέντες *Μακεδνοὶ* ἢ *Μακεδόνες*, ἄλλοι δὲ προσέβησαν νοτιώτερον εἰς Δρυοπίδα καὶ ἐξώσαντες τοὺς Δρύοπας ὤκησαν τὴν Δωρικὴν Τετράπολιν, ὅπου διεκρίθησαν εἰς τρεῖς φυλὰς, ἧτοι εἰς *Υἱέας* ἀπὸ

τοῦ Ὑλλου, υἱοῦ τοῦ Ἡρακλέους, καὶ εἰς *Παμφύλους* καὶ *Λυμαράτας* ἀπὸ τῶν δύο παίδων τοῦ Αἰγυμίου, ἀμέσου διαδόχου τοῦ Δώρου.

Κατὰ τὸν Διόδωρον (Δ', 60) καὶ τὸν Στράβωνα (I, δ) ἀπὸ τῆς Ἑστιάωτιδος αὐτῆς, πέντε γενεᾶς ἀνθρώπων πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, Δωριεῖς μετὰ Αἰολέων, ἡγουμένου αὐτῶν τοῦ *Τευτάμου* ἢ *Τεκτάμου*, ἄλλου υἱοῦ τοῦ Δώρου, μετέβησαν καὶ εἰς τὴν Κρήτην, τὴν ὁποίαν, κατεχομένην πρότερον ὑπὸ Φοινίκων καὶ Κουρήτων, εὔρον τότε οἰκουμένην ὑπὸ Ἑτεοκρήτων, Κυδώνων, Πελασγῶν καὶ Ἀχαιῶν¹. Ἐνωθέντες δὲ μετὰ τῶν τελευταίων ὑπερίσχυσαν τῶν πρώτων καὶ εἰς τέλος, προστεθέντων καὶ ἄλλων ὁμογενῶν αὐτοῖς μεταναστῶν, κατέστησαν οἱ ἄρχοντες τῆς ὅλης νήσου. Ἐνταῦθα δὲ πρωϊμότερον ἢ ἀλλαχοῦ προήχθησαν, βασιλευόμενοι, εἰς τακτικὴν κοινωνικὴν κατάστασιν. Ὀνομαστοὶ δ' ἐκ τῶν βασιλέων τῶν ὑπῆρξαν πρὸ πάντων οἱ δύο *Μίρωες*², ὧν ὁ μὲν πρῶτος τοῦ Ἀστερίου, ἀμέσου ἀπογόνου τοῦ Τευτάμου, εἰσποίητος υἱὸς καὶ διάδοχος, καὶ τοῦ δικαίου Ῥαδამάνθυος καὶ τοῦ Σαρπηδόνος ἀδελφός, ἔκτισε τὰς ἐπιφανεστέρας τῆς Κρήτης πόλεις Κνωσσὸν, Φαιστὸν καὶ Κυδωνίαν, ἥνωσεν εἰς ἓν τοὺς διαφόρους τῆς νήσου κατοίκους καὶ εἰσήγαγε νόμους σοφοὺς ἢ μᾶλλον κοινωνικὰς διατάξεις, ἃς ἔπειτα καὶ αὐτὸς ὁ τῆς Σπάρτης περιώνυμος νομοθέτης ἠξίωσε νὰ μιμηθῇ. Ὁ δὲ δεύτερος, ἔκ-

¹ Τοὺς Ἑτεοκρητας καὶ Κυδωνας θεωρεῖ ὁ Στράβων ὡς αὐτόγθονας, τοὺς δὲ ἄλλους ὀνομάζει ἐπήλυδας. Ἀπὸ τοῦ βασιλέως δ' ἐκείνου Κρητὸς, τοῦ εὐρόντος, κατὰ τὸν Διόδωρον, πλεῖστα καὶ μέγала τὰ δυνάμενα τὸν κοινὸν τῶν ἀνθρώπων βίον ὠφελῆσαι, ἔλαβεν ἡ νῆσος ἣν καὶ μέχρι τοῦ νῦν φέρεי ἐπωνυμίαν.

² Μολοντί ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Θουκυδίδης ἓνα μόνον γνωρίζουσι Μίρωνα, πολλοὶ ὅμως παραδέχονται εὐλογώτερον δύο, ἥτοι Α' καὶ Β'. διότι ἄλλως δὲν δύνανται νὰ συμβιβασθῶσιν αἱ πράξεις τοῦ σοφοῦ νομοθέτου καὶ τοῦ ὠμοῦ δεσπότου, συγχρόνου τοῦ Θησεῦς.

γονος ἐκεῖνου, πρῶτος Ἑλλήνων ναυτικὴν δύναμιν ἀξιόλογον συστήσας ἐθαλασσοκράτησεν, ἐδέχθη τοὺς ἐξ Ἀθηνῶν παρ' αὐτῷ καταφυγόντας Δαίδαλον (δι' οὗ κατεσκευάσθη ὁ περίφημος Λαβύρινθος) καὶ Ἴκαρον, καὶ πολέμησας τοὺς Ἀθηναίους, ἕνεκα τῆς περὶ Οἰνόην τῆς Ἀττικῆς γενομένης κατὰ διαταγὴν τοῦ Αἰγέως ἀναιρέσεως τοῦ παιδὸς αὐτοῦ Ἀνδρόγεω. ὑπεχρέωσεν αὐτοὺς μετὰ τὴν νίκην εἰς ἀπάνθρωπον φόρον, ἐκ τοῦ ὁποίου ὁ Θησεὺς τοὺς ἀπήλλαξε. Τὸν Μίνωα δὲ τοῦτον διαδεχθεὶς ὁ πρεσβύτερος τῶν παίδων τοῦ Δευκαλίων συνέμαχησε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ συνώκισε τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν Φαίδραν μετὰ τοῦ Θησεῦς. Ἀπ' αὐτοῦ δὲ ἡ ἀρχὴ περιῆλθεν εἰς τὸν ἀδελφόν του Κατρεῖα καὶ ἔπειτα εἰς τὸν υἱόν του Ἰδομενέα, ὅστις, κραταιὸς ἕνεκα τῶν πολλῶν καὶ εὐάνδρουσῶν πόλεων του, ἐστράτευσε, συνωδευμένος καὶ ὑπὸ τοῦ Μηριόνου, ἐπὶ Ἴλιον μετὰ 80 νηῶν.

Ἴωνες.—Ξοῦθος, ὁ νεώτατος τοῦ Ἑλληνος υἱός, ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν του ἐξωσθεὶς ἦλθεν εἰς Ἀθήνας καὶ γῆμας αὐτόθι τοῦ βασιλέως Ἐρεχθέως τὴν θυγατέρα Κρέουσαν ὥκισε τὴν τετράπολιν τῆς Ἀττικῆς, Οἰνόην, Μαραθῶνα, Προβάλινθον καὶ Τρικόρυθον. Ἐκ τῶν δύο δὲ παίδων Ἀχαιοῦ καὶ Ἴωνος, τοὺς ὁποίους μετὰ τῆς Κρεούσης ἐγέννησε, ὁ μὲν φόνον ἀκούσιον πράξας παρῆλθεν εἰς Πελοπόννησον, ὁ δὲ κατὰ κράτος τοὺς μετ' Εὐμόλπου νικήσας Θρᾷκας ἢ Ἐλευσινίους εὐδοκίμησε τοσοῦτον, ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι ἐπέτρεψαν αὐτῷ τὴν πολιτείαν· τὸ κυριώτερον δ' ἔργον, ὅπερ ἡ ἀρχαιότης εἰς τὸν Ἴωνα ἀπονέμει, εἶναι ἡ διαίρεσις τοῦ πλήθους εἰς τέσσαρας φυλὰς ἐκπροσωπούσας ἰσαριθμούς ἐπαγγελμάτων τάξεις, τὰς ἐξ ἧς Ὀπλητας, Τελέοντας, Ἐργαδεῖς καὶ Αἰγικορεῖς καὶ Ὀπλητες μὲν ὠνομάσθησαν οἱ ἔποικοι Ἴωνες καὶ ἄλλα Ἑλληνικῆς καταγωγῆς γέννη, ἀφ' ὧν μετέπειτα προέκυψαν οἱ Εὐπατρίδαι, ἔχοντες αὐτοὶ ἐξαιρέτως τὸ δικαίωμα τοῦ φέρειν ὄπλα, ἐν Ἀθήναις

ιδίως οἰκοῦντες καὶ ἐκ τῶν εἰσφορῶν τῶν ἄλλων δια-
τηρούμενοι. *Τελέοντες* ἢ ὀρθότερον *Γεδέοντες*, οἱ ἀρ-
χαῖοι κάτοικοι, νῦν δὲ ὑπόφοροι γεωργοὶ καὶ βουκόλοι.
Εργαδεῖς, οἱ δημιουργοὶ καὶ χειρόνακτες καὶ *Αἰγικο-*
ρεῖς οἱ τὰ ὑψώματα καὶ τοὺς λόφους ἀπὸ τῆς Πάρνηθος
μέχρι τοῦ Σουνίου νεμόμενοι ποιμένες αἰγῶν καὶ προ-
βάτων. Οἱ βασιλεῖς ὡς καὶ οἱ ἱερεῖς ἀνῆκον εἰς τὴν πρῶ-
την ἐκ τῶν εἰρημένων τάξεων· λέγεται δὲ ὅτι οὕτως ἡ
Ἀττικὴ τότε εὐάνδρησεν, ὥστε ἐδυνήθη νὰ στείλῃ καὶ
ἀποικίαν Ἰώνων εἰς τὴν Αἰγιάλειαν τῆς Πελοποννήσου,
ἣτις ἀπ' αὐτῶν μετωνομάσθη *Ἰωρία*, οἱ δὲ κάτοικοι
ἀντὶ Αἰγιαλέων ἐκλήθησαν Ἰωνες· μετὰ δὲ τὴν τῶν Ἡ-
ρακλειδῶν κάθοδον ἐκβληθέντες ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἐπα-
νῆλθον πάλιν εἰς Ἀθήνας, καὶ ἔκτοτε ἡ ὑπ' αὐτῶν κατα-
λειφθεῖσα χώρα τῆς Πελοποννήσου ἔλαβε τὸ ὄνομα *Ἀ-*
χαῖα.

Ἀχαιοί. — Ὁ δεύτερος τοῦ Εὐρύτου υἱὸς Ἀχαιὸς
κταλιπῶν, ὡς εἴρηται, τὰς Ἀθήνας ἀπῆλθε τὸ πρῶτον
εἰς Αἰγιάλειαν ἢ, κατ' ἄλλους, εἰς Λακεδαίμονα, ὥστε-
ρον δὲ εἰς Θεσσαλίαν διαβάς ἀνεκτήσατο τὴν πατρικὴν
ἀρχὴν, ὅθεν οἱ ἀπ' αὐτοῦ καταγόμενοι προσηγορεύθησαν
ἐκτοτε *Ἀχαιοὶ Φθιώται*· δύο δὲ ἀπόγονοι τοῦ Ἀχαιοῦ,
ὁ Ἀρχανδρος καὶ ὁ Ἀρχιτέλης, ἐκ τῆς Φθιώτιδος εἰς
Ἄργος ἀφίχθέντες καὶ μετὰ τῶν θυγατέρων τοῦ Δα-
ναοῦ, Αὐτομάτης καὶ Σκαιᾶς, συζευχθέντες ἐπέδωκαν
τοσοῦτον ὥστε οἱ κάτοικοι πάντες ἀπ' αὐτοῦ Ἀχαιοὶ
ἐκλήθησαν ἀντὶ Ἀργείων καὶ Δαναῶν· ἡ αὐτὴ δ' ἐπω-
νυμία ἐξενίκησε συγχρόνως καὶ ἐν Λακεδαίμονι. Ἐκ-
τοτε δ' ἐγένοντο ἐπανειλημμένα Ἀχαιῶν μεταναστά-
σεις εἰς Θεσσαλίαν καὶ Πελοπόννησον, ὅπου τὸ γένος των
κατέστη τὸ ἐπικρατέστερον· ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ Πέλο-
πος εἰσεχώρησαν αὐτόθι Φθιώται Ἀχαιοὶ, οἵτινες, εὐ-
δοκιμούντων ἐπὶ μᾶλλον τῶν Πελοπιδῶν, διεκρίνοντο
πρόπον τινὰ ὡς τὰ στηρίγματα ἢ οἱ φρουροὶ αὐτῶν διὰ

τῆς ἀνδρίας των. Ἐπὶ δὲ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν ὑποχωροῦντες εἰς τοὺς Δωριεῖς μετόκησαν εἰς τὰς παραλίας τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἐν τῇ Αἰγιαλείᾳ, καὶ ἐκβαλόντες αὐτόθεν, ὡς εἴρηται, τοὺς Ἴωνας ἐπωνόμασαν ἐξ ἑαυτῶν τὴν χώραν Ἀχαΐαν.

§. 4. Ὁ Ἡρωϊκὸς αἰὼν.

Ἡρωϊκὸς συνήθως λέγεται ὁ αἰὼν τοῦ προέχοντος καὶ πᾶν ἄλλου γένους ὄνομα ὑπερνικήσαντος Ἑλληνικοῦ, φέρων χαρακτῆρα ἴδιον τὴν πρὸς παραβόλους πράξεις κλίσιν πολλῶν, τὴν ὁποίαν, διεγερθεῖσαν ἅπαξ ἐκ συνδρομῆς διαφόρων περιστάσεων, ὑπέθαλπον καὶ ἐπέτεινον ὅ,τε θαυμασμὸς τοῦ πολλοῦ πλήθους, θεωροῦντος καὶ τιμῶντος τοὺς αὐτουργοὺς ἐκείνων ὡς ἀνωτέρας φύσεως ὄντα, καὶ ἡ δημώδης προσέτι πίστις ὅτι ἀπέκειτο εἰς αὐτοὺς τούτους γέρας ἡ ἀθανασία, τουτέστιν ἡ ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ἀθανάτων συγκατάταξις. Οὐ μόνον δὲ αἱ τῶν κατὰ μέρος φιλοκινδύνων ἡρώων (ἐν οἷς διαπρέπουσι μάλιστα ὁ Περσεὺς, ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Θησεὺς) πράξεις, ὡς ἡ ἐξάλειψις τεράτων, ἡ καταπάλαισις κακούργων κ.λ. ἀλλὰ καὶ αἱ σύγχρονοι κοιναὶ ἐπιχειρήσεις, ἐντὸς καὶ μακρὰν τῆς Ἑλλάδος, αἱ χορηγήσασαι τὴν ἀφθονωτέραν ὕλην εἰς τὴν ἐπικὴν ποίησιν, οἷον ὁ πλοῦς τῶν Ἀργοναυτῶν, ἡ τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας καὶ ἡ τῶν ἐπιγόνων ἐκστρατεία καὶ τέλος ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος, εἰσὶ τοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος τῶν χρόνων, τῆς αὐτῆς κλίσεως ἀποτελέσματα.

Τὰ περὶ Περσέως.—Ἐν Ἀργολίδι ἐπεκράτησεν, ὡς εἶδομεν προηγουμένως, μετὰ τὴν τοῦ Γελάνορος ἡ δυναστεία τοῦ Δαναοῦ· δύο δὲ δισέγγονοι αὐτοῦ, ὁ Ἀκρίσιος καὶ ὁ Προῖτος, διαφωνήσαντες πρὸς ἀλλήλους ἀπεφάσισαν νὰ διανείμωσι τὴν βασιλείαν, καὶ ὁ μὲν κατέμεινεν ἐν Ἀργεῖ, ὁ δὲ ἔλαβε τὸ Ἡραῖον καὶ τὴν Τίρυνθα· ὁ Ἀκρίσιος δὲν εἶχεν εἰμὴ μίαν μόνην θυγατέρα,

τὴν *Δανάην*, ἐξ ἧς, συνελθούσης, ὥς φέρει ὁ μῦθος, μετὰ τοῦ Διὸς, ἐγεννήθη ὁ *Περσεύς*· μέλλων δὲ κατὰ τὸν Πύθιον χρησμὸν νὰ φονευθῇ παρ' ἐνὸς ἐγγόνου του καὶ φοβούμενος τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ χρησμοῦ τούτου ἐνέβαλεν εἰς κιβώτιον καὶ ἐξέθεσεν εἰς τὰ κύματα τῆς θαλάσσης τὴν τε *Δανάην* καὶ τὸν παῖδα αὐτῆς, ἅμα γεννηθέντα, ἵν' ἀπολεσθῶσιν. Ἀλλ' ἁμφότεροι ἐσώθησαν ὑπὸ τοῦ Δίκτυος παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Σερίφου μιᾶς τῶν Κυκλάδων, τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς Πολυδέκτης τοὺς ὑπέδεχθη φιланθρώπως. Ἀμα δὲ ἡλικιωθεὶς ὁ Περσεύς ἀπέδειξε τὴν εἰς τολμηρὰς πράξεις ὁρμὴν του ὑποσχεθεὶς εἰς τὸν Πολυδέκτην νὰ φονεύσῃ τὴν *Μέδουσαν* καὶ νὰ φέρῃ αὐτῷ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς. Πέραν δηλονότι τοῦ Ὠκεανοῦ εἰς τὰ παράλια τῆς δυτικῆς Ἀφρικῆς, ἥ κατὰ τὸν μῦθον εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ Ἄδου, κατῴκουν αἱ βροτοστυγεῖς, δρακοντόμαλλοι καὶ κατάπτεροι Γοργόνες, τρεῖς θυγατέρες τοῦ Φόρκυος καὶ τῆς Κητοῦς, αἵτινες εἶχον τὴν δύναμιν τοῦ ἀπολιθῶν πᾶν ὅ,τι ἔβλεπον. Δύο ἐξ αὐτῶν, *Σθενώ* καὶ *Εὐρυάλη*, ἦσαν ἀθάνατοι, ἡ δὲ τρίτη, ἡ *Μέδουσα*, ἦτο μὲν θνητὴ ἀλλ' ὥραιωτέρα ἀπασῶν. Ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, παρ' ἐκείνου μὲν δρέπανον παρὰ ταύτης δὲ χαλκίνην ἀσπίδα λαβὼν ὁ Περσεύς ἐπεχείρησε καὶ κατώρθωσεν εὐτυχῶς τὸν σκοπὸν του· κύριος δὲ τῆς κεφαλῆς τῆς *Μεδούσης* ἔπραξε δι' αὐτῆς κατὰ τὴν ἐπάνοδόν του ἔργα τεράστια εἰς διαφόρους χώρας· μετεποίησεν εἰς ὄρος τὸν Ἀτλαντα μὴ θελήσαντα νὰ τὸν φιλοξενήσῃ· ἡλευθέρωσε τὴν Ἀνδρομέδαν, τοῦ βασιλέως τῆς Αἰθιοπίας τὴν θυγατέρα, καταδικασθεῖσαν νὰ γενῇ βορὰ ἐνὸς θαλασσίου τέρατος, τὴν ἔλαβεν ὡς σύζυγόν του καὶ μετ' αὐτῆς ἐπανῆλθε τέλος εἰς Σέριφον. Εὐρῶν δ' ἐνταῦθα τὴν μητέρα του καὶ τὸν εὐεργέτην του Δίκτυν καταδιωκομένους σκληρῶς ὑπὸ τοῦ Πολυδέκτου, τοῦτον μὲν διὰ τῆς ἐπιδείξεως τῆς κεφαλῆς τῆς *Μεδούσης* ἀπελίθωσε, τὸν δὲ

Δίκητην καταστήσας βασιλέα τῆς νήσου, αὐτὸς μετὰ τῆς Δανάης καὶ τῆς Ἀνδρομέδας μετέβη εἰς Ἄργος, ὅπου συνδιηλλάγη μετὰ τοῦ πάππου του Ἀκρισίου, ἔπειτα ὅμως τὸν ἐφόνευσεν ἀκουσίως διὰ βολῆς δίσκου καὶ ἐξέπληρωσεν οὕτως τὸν χρησμόν. Τὸ περιελθὼν δὲ ἤδη εἰς αὐτὸν κληρονομικῶ δικαιώματι βασιλείον τοῦ Ἀργούς δὲν ἠθέλησε νὰ λάβῃ ἕνεκα τοῦ εἰρημένου δυστυχούς συμβάντος, ἀλλὰ τὸ παρεχώρησεν εἰς τὸν Μεγαπένθη, υἱὸν τοῦ Προίτου, ἐπὶ ἀνταλλαγῇ τῆς Τίρυνθος, ὅπου ἔκτισε νέαν μητρόπολιν, τὰς Μυκήνας. Ἀποθανόντα δὲ τὸν διεδέχθησαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, *Σθέγελος* καὶ *Ἀλκαῖος*, ὁ μὲν ὡς βασιλεὺς τῶν Μυκηναίων, ὁ δὲ ὡς βασιλεὺς τῆς Τίρυνθος. Συζευχθεὶς δὲ ὁ πρῶτος μετὰ τῆς Νικίππης, θυγατρὸς τοῦ Πέλοπος ἐξέβαλε, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλκαίου, τὸν υἱὸν τούτου *Ἀμφιτρύωνα* καὶ περιέλαβεν οὕτως ὑπὸ τὴν ἄμεσον αὐτοῦ ἐξουσίαν καὶ τὴν ἐπικράτειαν τῆς Τίρυνθος, ἣν διετήρησε καὶ ὁ διάδοχός του *Εὐρυσθεὺς* ἐναντίον τῶν νομίμων ἀξιώσεων τοῦ Ἡρακλέους, υἱοῦ τοῦ Ἀμφιτρύωνος.

Τὰ περὶ Ἡρακλέους.—Ὁ *Ἡρακλῆς*, περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος, ὑπῆρξε κατὰ τὸν μῦθον γόνος ὅχι τοῦ Ἀμφιτρύωνος ἀλλὰ τοῦ Διὸς ὁμοιωθέντος κατὰ πᾶν τῷ Ἀμφιτρώωνι ὅτε συνεμίγη ἐν τριπλασίᾳ νυκτὶ μετὰ τῆς γυναικὸς ἐκείνου Ἀλκμήνης, διατριβούσης τότε ἐν Θήβαις καὶ περιμενούσης ἐνταῦθα τὸν ἐν τινὶ ἐκστρατεία ἀπόντα σύζυγόν της. Μολονότι δὲ κατὰ τὴν πρόβρῃσιν τῶν μεγίστων θεῶν ὁ (τριέσπερος) Ἡρακλῆς ἐμελλε νὰ δεσπόσῃ τῶν Περσείδων, ἡ Ἡρα ὅμως ζυλοτυπούσα καὶ ἔχουσα συνεργὸν τὴν Εἰλείθυιαν ἐβράδυνε μὲν τῆς Ἀλκμήνης τὸν τοκεστὸν, ἐπετάχυνε δὲ τὸν τῆς Νικίππης καὶ οὕτω καταστρατηγηθέντος τοῦ Διὸς ἤχθη εἰς φῶς πρὸ τοῦ καθήκοντος χρόνου ὁ Εὐρυσθεὺς, ὥστε ὁ προωρισμένος νὰ ἄρξῃ ἔπρεπε ἤδη νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἀσθενεστέρου. Ἐν τοῖς βρεφικοῖς δ' ἔτι σπαργάνοις

εὐρισκόμενος ὁ Ἡρακλῆς ἔδειξε τὴν ὑπεράνθρωπον δύναμιν του (καθόσον συνέκειτο ἐκ θείας ὁμοῦ καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως) ἀποπνίξας καὶ τοὺς δύο ὑπερμεγέθεις δράκοντας, τοὺς ὁποίους ἡ Ἥρα ἔστειλε κατ' αὐτοῦ. Ἡλικιωθεὶς δὲ καὶ μέλλων νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας, αἵτινες τῷ ἐπαρουσιάσθησαν ἐν τινι σχιστῇ ὁδῷ ἐκθέτουσαι ἐκάστη τὰ ἴδια αὐτῶν πλεονεκτήματα, ἠκολούθησε τὴν πρώτην· κατὰ τὴν ὁποίαν δ' ἐξελέξατο ἀγαθὴν μερίδα κύριον προθέμενος σκοπὸν ν' ἀπαλλάξῃ τὸν κόσμον ἀπὸ τῶν τεράτων καὶ κακούργων εἶχε μὲν ἀδιακόπως τὴν Ἥραν καταδιώκουσαν αὐτὸν, ἀλλ' ἐνταυτῷ ἀπελάμβανε καὶ τὴν προστασίαν τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς. Ἐκ προοιμίων ἤδη ἐφόνευσε πολλὰ ἄγρια θηρία ἐν τῇ Βοιωτίᾳ, ἅτινα ἔβλαπτον τοὺς ὁδοιπόρους, καὶ ἡλευθέρωσε τοὺς Θηβαίους ἐκ τινος φόρου, τὸν ὁποῖον ὑπεχρεώθησαν νὰ πληρώνωσιν εἰς τινὰ γείτονα τύραννον, ὅθεν πρὸς ἀμοιβὴν ὁ βασιλεὺς τῶν Θηβῶν τῷ ἔδωκεν εἰς σύζυγον τὴν θυγατέρα του, μετὰ τῆς ὁποίας ἐγέννησε, κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον, τρία τέκνα. Ἀλλὰ κυρίευθεὶς ὑπὸ μανίας, ἐξ ἐπιβουλῆς τῆς Ἥρας, ἐφόνευσε καὶ σύζυγον καὶ τέκνα καὶ ἐρωτήσας τὸ μαντεῖον πῶς νὰ ἐξιλεώσῃ τοὺς θεοὺς διὰ τὴν ἀνόσιον πρᾶξιν του, διετάχθη παρ' αὐτοῦ νὰ ὑπηρετήτῃ δυοκαίδεκα ἔτη τὸν Περσείδην Εὐρυσθέα καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ὁποίας αὐτὸς ἤθελε τῷ ἐπιβάλει (καθ' ὑπαγόρευσιν τῆς Ἥρας) πράξεις. Ἐντεῦθεν δ' ἄρχονται οἱ περίφημοι δώδεκα ἄθλοι τοῦ Ἡρακλέους, συνιστάμενοι, συμφώνως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ μύθου, α) εἰς τὴν *ἐξάλειψιν ἀγρίων καὶ φθοροποιῶν θηρίων* (οἶον τοῦ ἐν τῷ ἄλσει τῆς Νεμέας ἐμφωλεύοντος λέοντος, τῆς Λερναίας Ὑδρας, τοῦ Ἐρυμανθίου κάπρου, τῶν Στυμφαλίδων ὀρνίθων, τοῦ πυριπνόου Ταύρου τῆς Κρήτης, τῶν ἵππων τοῦ ἀγρίου τῆς Θράκης βασιλέως Διομήδους κ.λ., β) *εἰς ἀπόκτησιν πολυτίμων πραγμάτων ξένων χωρῶν* (οἶον τοῦ φαεινοῦ ζωστήρος τῆς βασιλίσ-

σης τῶν Ἀμαζόνων Ἱππολύτης, τῆς περικαλλοῦς καὶ διὰ τὸ τάχος περιβοήτου Ἐλάφου τῆς Ἀρτέμιδος, τῶν βοῶν τοῦ ἐν τῇ παρωκεανίτιδι νήσῳ Ἐρυθείᾳ βασιλεύοντος Γηρυόνου, τῶν χρυσῶν μήλων τῶν Ἑσπερίδων νυμφῶν, καὶ γ) ἐν γένει εἰς ἀγῶνας ἢ πράξεις ὑπερανθρώπους (οἷαι ἦσαν μάλιστα ἢ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ κάθαρσις τῆς αὐλῆς τοῦ βασιλέως τῆς Ἥλιδος Αὐγείου, ὅπου ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὑπῆρχε συσσωρευμένη κόπρος ἄπλετος τρισχιλίων βοῶν, ἢ ἐξ ἄδου ἀναγωγὴ τοῦ τρικεφάλου Κερβερου κλ.).—Ἐκτὸς δὲ τούτων τῶν κατὰ παραγγελίαν ἐκτελεσθέντων μνημονεύονται καὶ πολλαὶ ἄλλαι οὐχ ἥτον λαμπραὶ αὐτοῦ πράξεις, τὰ κοινῶς λεγόμενα *Πάρεργα*, ἐξ ὧν τὰ κυριώτερα εἰσὶ· ὁ πρὸς τοὺς Κενταύρους διαγωνισμὸς τοῦ καὶ ἡ τελεία τούτων κατατρόπῳσις· ἡ μέχρι τινὸς συμμέθεξις τοῦ εἰς τὸν πλοῦν τῶν Ἀργοναυτῶν· ἡ ἐλευθέρωσις τῆς Ἡσιόνης, ἐκτεθείσης εἰς τὴν βορὰν ἐνὸς κήτους ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτῆς Λαομέδοντος, βασιλέως τῆς Τρωάδος· ἡ Ἰδρυσις τῶν ἀπ' αὐτοῦ κληθεισῶν Ἡρακλείων στηλῶν (Ἀβύλης καὶ Κάλπης) κατὰ τὸν χωρίζοντα τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς Λιβύης πορθμὸν, ἡ μετὰ τῶν Γιγάντων μάχη ἐν τῷ Φλεγραίῳ πεδίῳ καὶ ἡ καταπάλαισις αὐτῶν· ἡ ἀναίρεσις τοῦ ὑπερμεγέθους Ἀνταίου, υἱοῦ τῆς γῆς, ὅστις πίπτων χαμαὶ ἐλάμβανε νέας δυνάμεις· ἡ ἐλευθέρωσις τοῦ εἰς τὸν Καύκασον δεδεμένου Προμηθέως, μετὰ τὴν κατατόξευσιν τοῦ ἀετοῦ, τοῦ κατατρώγοντος τὸ ἥπαρ αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐκ τοῦ ἄδου ἀναβίβασις τοῦ Θησέως καὶ τῆς Ἀλκήμεως, πιστῆς συζύγου τοῦ βασιλέως τῶν Φερῶν Ἀδμήτου.

Ἀλλὰ μεταξὺ ὅλων τούτων τῶν θαυμασίων ἔργων ὁ ἥρωες ἐξετρέπετο εἰς ἀνθρωπίνους ἀδυναμίας καὶ εἰς ἁμαρτήματα, ἔνεκα τῶν ὁποίων ἔπρεπε νὰ τιμωρῇται. Ἐπειδὴ ζητήσας μνηστὴν Ἰόλην τὴν Εὐρύτου, βασιλέως τῆς Οἰχαλίας, καὶ ἀποτυχὼν τῆς αἰτήσεως ἐν τῇ ὑπερβολῇ τῆς ὀργῆς τοῦ ἀπέκτεινε τὸν υἱὸν ἐκείνου Ἴφιτον,

τούτου ἕνεκα περιέπεσεν εἰς νόσον βαρεῖαν, τῆς ὁποίας
 τὴν θεραπείαν τὸ μαντεῖον ὑπεσχέθη αὐτῷ ὑπὸ τὸν ὅρον
 τοῦ νὰ ὑπηρετήσῃ τρία ἔτη ὡς δοῦλος ἐπὶ μισθῷ· ὅθεν
 ἀναχωρήσας εἰς Ἀσίαν ὑπέμεινεν ἐκουσίως νὰ πωληθῇ
 εἰς τὴν Ὀμφάλην, βασίλισσαν τῆς Λυδίας, ἣτις πρὸς
 κατασχύνην τὸν ἐνέδυσσε γυναικεῖα καὶ τὸν ὑποχρέωσε
 νὰ κλώθῃ διὰ τῆς ἡλακάτης νῆμα. Συνεπεῖα ἄλλου με-
 τέπειτα ἁμαρτήματος εὔρε τελευταῖον θάνατον ὀδυνη-
 ρόν, ἀλλὰ καὶ τὴν εἰς τὴν ἀθανασίαν μετástασίν του·
 ἦτο δὲ αὐτὴ ἡ ἰδία αὐτοῦ γυνὴ Δηϊάνειρα, ἣτις, ἀγνοοῦ-
 σα τί ἔπραττε, παρεσκεύασεν αὐτῷ τὸν θάνατον τοῦ-
 τον. Ταύτην ποτὲ ὁ Κένταυρος Νέσσος, ἐν ᾧ κατὰ παραγ-
 γελίαν τοῦ Ἡρακλέους τὴν διεβίβαζε διὰ τοῦ πορθμείου
 πέραν τοῦ Εὐήνου ποταμοῦ, ἠθέλησε νὰ τὴν βιάσῃ, ἀλλ'
 ὁ Ἡρακλῆς τὸν κατετόξευσε παρὰ χοῦμα διὰ φαρμακε-
 ροῦ βέλους· ἀποθνήσκων δ' εὐθύς ὁ Κένταυρος ἔδωκεν εἰς
 τὴν Δηϊάνειραν τὸν ὑπὸ τοῦ φαρμακευθέντος αἵματος
 τῆς πληγῆς κεχρισμένον χιτῶνα τοῦ ἵνα τὸν μεταχει-
 ρισθῇ, χρεῖας τυχούσης, ὡς μέσον ἐπιτήδειον εἰς διασό-
 θησιν πάσης ξένης ἀγάπης ἀπὸ τῆς καρδίας τοῦ ἥρωος.
 Τοιαύτην δὲ κλίσιν συνέλαβε τῳόντι ὁ Ἡρακλῆς πρὸς
 τὴν Ἰόλην, τὴν ὁποίαν ἐζήτησεν ἄλλοτε μνηστήν· ἀρ-
 νηθέντος δὲ καὶ αὐτῆς τοῦ Εὐρύτου τὴν ἐκδοσιν αὐτῆς,
 ἐφόνευσε αὐτόν τε καὶ τοὺς υἱοὺς του καὶ ἀπήγαγε τὴν
 Ἰόλην. Μαθοῦσα δὲ τοῦτο ἡ Δηϊάνειρα, ἐνόμισεν ὅτι ἦτο
 καιρὸς νὰ ποιήσῃ χρῆσιν τοῦ Κενταυρείου φίλτρου· ἔπεμ-
 ψε δηλονότι εἰς τὸν Ἡρακλῆ, ἐτοιμαζόμενον νὰ ἐκτε-
 λέσῃ θυσίαν τινα πανηγυρικὴν, χιτῶνα κεχρισμένον εἰς
 τὸ αἶμα τοῦ Νέσσου. Ὁ ἥρωας ἐνεδύθη αὐτόν, ἀλλὰ πά-
 ραυτα ἠσθάνθη τὰ ἀποτελέσματα τοῦ τρομεροῦ φαρμά-
 κου, πόνους βασανιστικούς, κατασπαράττοντας ὅλα αὐ-
 τοῦ τὰ μέλη· πεπεισμένος δὲ ὅτι οἱ τρομεροὶ οὗτοι πό-
 νοι δὲν ἐδύναντο εἰμὴ μετὰ τῆς ζωῆς του νὰ λάβωσι
 πέρας διέταξε τὸν υἱόν του Ὑλλον νὰ φέρῃ αὐτόν εἰς τὸ

ἕρος τῆς Οἴτης καὶ ἐκεῖ νὰ θέσῃ αὐτὸν ἐπὶ πυρᾶς ἵνα γενῇ ὀλοκαύτωμα. Μὴ τολμῶντος δὲ τοῦ υἱοῦ νὰ πράξῃ τοῦτο, μόνον ὁ φίλος του Φιλοκτήτης ἐπείσθη· ὅθεν χάριν τῆς ὑπουργίας του ἔλαβε δωρεὰν τὰ τόξα καὶ τὴν φαρέτραν τοῦ ἥρωος.—'Ενταῦθα τελευτᾷ ὁλος ὁ μῦθος· ὁ Ἡρακλῆς καθαρισθεὶς ἀπὸ παντὸς ἁμαρτήματος εἰς τὸ πῦρ καὶ ἡμίθεος γενόμενος ἀνέβη εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἔλαβε παρὰ τῆς ἐξιλεωθείσης Ἥρας βραβεῖον τῶν μακρῶν καὶ σκληρῶν ἀγώνων του σύζυγον τὴν αἰωνίως ἀκμάζουσαν θεὰν τῆς νεότητος Ἥβην¹.

Τὰ περὶ Θησεύς.—Ὡς ὁ Ἡρακλῆς τοῦ Δωρικοῦ, οὕτως ὁ Θησεὺς, υἱὸς τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν Αἰγέως, εἶναι τοῦ Ἰωνικοῦ γένους τὸ σέμνωμα, δειχθεὶς οὐχ ἥττον ἐκείνου διὰ τῶν ἡρωϊκῶν πράξεων του εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἰδίως τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος. Ἡ γέννησις αὐτοῦ μετατιθεμένη εἰς Τροίζηναν, πόλιν ἱερὰν τοῦ Ποσειδῶνος, ἐμφαίνει τρόπον τινὰ ἀρχὴν θεῖαν, ἃν ὅχι πάντῃ ὁμοίαν τῇ τοῦ Ἡρακλέους. Κατὰ τὴν μυθικὴν δηλονότι παράδοσιν ὁ Αἰγεὺς, ἄτεκνος ὢν πρότερον καὶ ἐπιθυμῶν νὰ καταλίπῃ ἀπογόνους, ἐπηρώτησε περὶ τούτου τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, καὶ πρὸς λύσιν τοῦ ὁποίου ἔλαβεν ἀσαφεῦς χρησμοῦ κατέφυγεν εἰς τὸν διὰ τὴν σοφίαν του περίφημον τῆς Τροίζηνος βασιλέα Πιθέα, ὅς-

¹ Ὁ περιώνυμος ἐν τοῖς νεωτέροις ἀρχαιολόγος Μύλλερ ος (Die Dorier, σελ. 411 — 458) πρεσβεύει ὅτι τὰ περὶ Ἡρακλέους ἐπλασαν οἱ Δωριεῖς μετὰ τὴν εἰς Πελοπόννησον καθόδον αὐτῶν ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ βεβαιώσωσι μὲν διὰ τῆς παραδόσεως τὸ ἐπὶ τῆς κυριότητος τῆς χερσονήσου ταύτης δικαίωμα τῶν ἡγεμόνων των, νὰ ἐξεικονίσωσι δὲ καὶ ὑποστήσωσιν εἰς τὰς πράξεις τοῦ ἥρωος τὰς ἑαυτῶν δορικτησίας. Ἄλλως δὲ, κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ὁ Ἡρακλῆς ἐμφαίνει τὸν ἰδεώδη τύπον τῆς ἀνθρωπίνης τελειότητος· εἶναι τὸ σύμβολον τῆς ἀνδρίας ἢ τῆς ἀνδρικῆς ἰσχύος (ἀρετῆς), ἣτις προπαρασκευάζει τὴν ὁδὸν τοῦ πολιτισμοῦ διὰ τῆς ἐξαλειψείας παντοίων μεγάλων κωλυμάτων.

τας, ἐπὶ ἐκπληρώσει τῆς ἐννοίας τοῦ χρησμοῦ, τὸν συ-
 νῆψε μυστικῶς μετὰ τῆς ἑαυτοῦ θυγατρὸς *Αἴθρας*. Ὑπο-
 νοήσας δὲ αὐτὴν ἔγκυον ἀπέλιπεν, ἐν ᾧ ἤτοιμάζετο νὰ
 ἐπανακάμψῃ εἰς Ἀθήνας, τὸ ξίφος καὶ τὰ πέδιλά του
 ὑπὸ μεγάλην τινὰ πέτραν καὶ φέρων ἐκεῖ τὴν Αἴθραν
 παρήγγειλεν αὐτὴν· ἂν τέξῃ παῖδα καὶ οὗτος ἀνδρω-
 θεὶς δυνηθῇ νὰ μετακυλίσῃ τὸν λίθον νὰ τὸν πέμψῃ ἔχον-
 τα τὰ σημεῖα ἐκεῖνα εἰς Ἀθήνας μηδενοῦ εἰδότες· διότι
 ἐφοβεῖτο τοὺς ἀνεψιούς του *Παλλαρτίδας*, οἵτινες τὸν
 ἐπιβουλεύοντο καὶ διὰ τὴν ἀτεκνίαν τὸν κατεφρόνουν.
 Τεκούσης δὲ τῆς Αἴθρας υἱόν, οἱ μὲν λέγουσιν ὅτι εὐθὺς
 αὗτος ὠνομάσθη *Θησεὺς* διὰ τὴν τῶν ἀπολειφθέντων
 γνωρισμάτων θέσιν, οἱ δὲ, ὅτι ὕστερον ἔλαβε τὸ ὄνομα
 τοῦτο ὡς υἱοθετηθεὶς ὑπὸ τοῦ Αἰγέως. Διατελὼν δὲ παρὰ
 τῷ Πιτθεῖ εἶχε παιδαγωγὸν *Κοννίδην* τινὰ καὶ αὐξάνων
 ἐθαυμάζετο διὰ τὴν ἀνδρίαν καὶ τὸν νοῦν του. Ὅτε δὲ
 ἡλικιωθῇ μαθὼν παρὰ τῆς μητρός του τίς ἦν ὁ ἀληθὴς
 πατήρ του, ὅν ἔως τότε ἠγνόει, καὶ λαβὼν μετὰ τὴν ἐκ-
 κύλισιν τῆς πέτρας τὰ κατατεθέντα σημεῖα ἀνεχώρησεν
 εἰς Ἀθήνας. Κατὰ τὴν ὁδὸν δὲ αὐτοῦ, ἥτις τότε ἔγεμε
 ληστῶν καὶ κακούργων, ἐφιλοτιμήθη *Ζηλὼν* τοῦ Ἡρα-
 κλέους τὴν ἀρετὴν νὰ γείνῃ ὀνομαστὸς δι' ἡρώϊκων πρά-
 ξεων. Καὶ πρῶτον μὲν ἐν τῇ Ἐπιδαυρίᾳ ἀπέκτεινε τὸν
 διαβόητον ληστὴν *Περιφῆτην* τὸν *Κορυνήτην*, ὅστις κω-
 λῶν τοὺς διαβαίνοντας ἐφόνευεν αὐτοὺς διὰ τινος ῥο-
 πάλου (*κορύνης*)· ἔπειτα δὲ ἀπαντήσας ἐν τῷ ἱσθμῷ
Σίριν τὸν *Πιτυοκάμπτην* διέφθειρεν αὐτὸν, κατασπα-
 ράξας τὰ μέλη του· ἀκολούθως δὲ πρὸ τῆς *Μεγαρικῆς*
ἐξηφάνισε τὸν *Σκίρωνα*, ὅστις ἀπὸ τινος βράχου (τῶν
λεγομένων Σκιρωνίδων πετρῶν) ἐκρήμνιζε τοὺς διαβά-
 τας εἰς τὴν θάλασσαν· ἐν δ' Ἐλευσίνι *Κερκύονα* τὸν Ἀρ-
 κάδα καταπαλαίσας ἀνείλε καὶ ὀλίγον περαιτέρω ἐν Ἐ-
 ρινεῷ *Δαμάστην* τὸν ἐπικαλούμενον *Προκρούστην*,
 ὅστις συλλαμβάνων τοὺς διαβαίνοντας ὁδοιπόρους ἐξή-

πλονεν αὐτοὺς ἐπὶ τινος κλίνης καὶ τῶν μὲν μακροτέρων τὰ προέχοντα τοῦ σώματος μέρη ἀπέκοπτε, τῶν δ' ἐλαττόνων τοὺς πόδας προέκρουεν (ἐτάνυσεν), ἀφ' οὗ καὶ Προκρούστης ὠνομάσθη. Οὕτω δ' ὁ Θησεὺς κολάζων τοὺς κακούργους διὰ τῶν αὐτῶν μάλιστα μέσων, ἅτινα οὗτοι μετεχειρίζοντο κατὰ τῶν ἀθῶων, ἀφίχθη τέλος εἰς Ἀθήνας, ὅπου ὁ πατήρ του τὸν ἀνεγνώρισεν ἐκ τοῦ ὁποίου ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ξίφους, καὶ συναγαγὼν τοὺς πολίτας τὸν ἐπαρουσίασεν εἰς αὐτοὺς ὡς νόμιμον διάδοχόν του. Καὶ οὗτοι μὲν ἐδέχθησαν ἄσμενοι τὸν περιώνυμον ἥρωα, οἱ δὲ Παλλαντίδαι, οἵτινες ἤλπιζον νὰ διαδεχθῶσι τὴν βασιλείαν τοῦ ἀτέκνου θεοῦ των, ἐλυπήθησαν σφόδρα, καὶ ἐτοιμάσθησαν εὐθύς εἰς πόλεμον. Ἀλλ' ὁ ἥρως Θησεὺς ἐπιπεσὼν ἐξαίφνης κατ' αὐτῶν τοὺς μὲν διέφθειρεν, ἄλλους δ' ἔτρεψεν εἰς φυγὴν. Παραχρῆμα δ' εὗρε διπλὴν εὐκαιρίαν νὰ φανῇ προστάτης καὶ σωτὴρ τῆς χώρας, τῆς ὁποίας ἔμελλε νὰ ἄρξῃ.

Ταῦρος ἄγριος ἀναφανεὶς πρὸ μικροῦ ἐν τῇ Ἀττικῇ διέφθειρε τοὺς ἀγροὺς καὶ ἀνησύχει πρὸ πάντων τοὺς κατοίκους τοῦ Μαραθῶνος· ὁ Θησεὺς συνέλαβε τὸ θηρίον καὶ τὸ ἐπέδειξεν ἀλυσσόμενον εἰς τὸν λαόν, ὅς τις ἐξεπλάγῃ διὰ τὸ κατόρθωμα. Ἀλλ' ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τινος τρομεροῦ φόρου, ὃν περ τὸ μαντεῖον ἐπέβαλεν αὐτοῖς πρὸς ἐξιλέωσιν τοῦ φονευθέντος ἐν τῇ Ἀττικῇ παιδὸς τοῦ βασιλέως τῆς Κρήτης Μίνως, ὑπῆρξεν ἀσυγκρίτως ἀξιολογώτερον ἔργον. Ἐπτά νέους δηλονότι καὶ ἄλλας τόσας παρθέλους, καλὰς καὶ ἐξ ἐπιφανοῦς καταγωγῆς, ὥφειλον οὗτοι νὰ πέμπωσιν ὡς θύματα κατὰ πᾶν ἕνατον ἔτος εἰς τὴν νῆσον ἐκείνην. Ὁ Μίνως, υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Εὐρώπης, εἶχε σύζυγόν τινα, τοῦνομα Πασιφάνην, θυγατέρα τοῦ θεοῦ τοῦ ἡλίου, ἥτις καταληφθεῖσα ὑπὸ τινος παρὰ φύσιν ἔρωτος πρὸς τινα ὠραῖον ταῦρον ἐγέννησέ μετ' αὐτοῦ τὸν Μινώταυρον, ἔχοντα σῶμα ἀνθρώπου καὶ κεφαλὴν ταύρου. Ὁ Μίνως

θέλων ν' ἀποκρύψῃ τὸ αἶσχος ἐνέκλεισε τὸ τέρας τοῦτο εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ περιφήμου τεχνίτου Δαιδάλου κατασκευασθέντα Λαβύρινθον. Ἐνταῦθα δ' ἐκλείοντο τὰ δυστυχῇ θύματα καὶ ἔπρεπε, μὴ δυνάμενα νὰ εὕρωσι τὴν ἔξοδον, εἴτε ν' ἀπολεσθῶσιν ὑπὸ λιμοῦ, εἴτε νὰ γείνωσι βορὰ τοῦ Μινωταύρου. Ὅτε λοιπὸν, τὸ τρίτον ἤδη τὰ εἰς βέβαιον ἔλθερον διὰ κλήρου στελλόμενα θύματα ἐπεβιβάσθησαν ἐν Ἀθήναις, ὁ Θησεὺς ἐκουσίως συνώδευσεν αὐτὰ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ ν' ἀπαλλάξῃ διὰ παντὸς τὴν πατρίδα του μιᾶς τοιαύτης αἰσχροῦς ὑποχρεώσεως. Διὰ τῆς ἡρώϊκῆς ἰσχύος του ἦ, ὡς ὁ μῦθος φέρει, διὰ τινος μαγικοῦ ξίφους, ὅπερ ἔλαβε παρὰ τῆς ἐρωτικῶς πρὸς αὐτὸν διατεθείσης βασιλόπαιδος Ἀριάδνης, ἀπέκτεινε τὸν Μινώταυρον, διὰ τινος δὲ ἀνελιττομένης κλωστῆς (τοῦ περιφήμου μίτου) διεξῆλθε τοὺς ἐλιγμοὺς τοῦ Λαβυρίνθου. Κατὰ τὴν εἰς Ἀθήνας δ' ἐπάνοδον ὁ ναύκληρος ἐλησμόνησε τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Αἰγέως παραγγελίαν τοῦ νὰ ὑψώσῃ ὡς σημεῖον τῆς εὐτυχοῦς ἀποπεράτωσεως τοῦ ἐπιχειρήματος τὸ λευκὸν ἰστίον ἀντὶ τοῦ μελανοῦ, ὅπερ συνήθως ἡ κομίζουσα τὸν φόρον ναῦς ἔφερεν ὡς ἐπὶ συμφορᾷ προδήλῳ πεμπομένη. Ὅθεν ὁ Αἰγεὺς ἰδὼν μακρόθεν τὸν κατάπλουν καὶ ὑπολαβὼν ἀποτυχόντα καὶ ἀπολωλότα τὸν υἱόν του, ἐκ τῆς ὑπερβαλούσης λύπης του κατεκρήμνισεν ἑαυτὸν εἰς τὸ πέλαγος, ὅπερ ἔκτοτε ἀπ' αὐτοῦ ὠνομάσθη *Αἰγαῖον*. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἐντούτοις ὑπεδέχθησαν μετ' ἀλλαλαγμῶν τὸν Θησεῖα θριαμβεύσαντα καὶ τὸν ἀνεκέρυξαν βασιλέα τῆς Ἀττικῆς, διατάξαντες συνάμα νὰ πέμπεται κατὰ πᾶν ἔτος πρὸς ἀνάμνησιν τῆς νίκης, ναῦς τις πλήρης προσφορῶν εἰς Δῆλον, ἱερὰν τοῦ Ἀπόλλωνος νῆτον, καὶ νὰ τελῇται χορὸς κατὰ μίμησιν τῶν περιελίξεων καὶ ἀνελίξεων τοῦ Λαβυρίνθου.

Ὁ Θησεὺς, λαβὼν ἴσως ἀφορμὴν ἐκ τῶν διατάξεων τῆς τότε ἐπὶ εὐνομίᾳ διαπρεπούσης Κρήτης, διενοήθη

ὥς βασιλεὺς ἔργον θαυμαστότερον, τὴν πολιτικὴν δια-
κόσμησιν καὶ αὕξησιν τῆς πατρίδος του. Ἀπὸ τοῦ Κέ-
κροπος ἤδη, τοῦ κτίσαντος τὴν ἀκρόπολιν, ἡ Ἀττικὴ
διηρεῖτο εἰς δώδεκα δήμους, οἵτινες προϊόντος τοῦ χρό-
νου κατέστησαν ἀνεξάρτητοι ἔχοντες ἴδια βουλευτήρια
καὶ ἰδίας ἀρχάς, καὶ πολλάκις διαφερόμενοι ἐπολέμουν
πρὸς ἀλλήλους, οὐδ' ἀπένεμον τὴν προσήκουσαν εἰς τὴν
κεφαλὴν τῆς πολιτείας τιμὴν. Ὁ δὲ Θησεὺς γενόμενος,
ὥς λέγει ὁ Θουκυδίδης, μετὰ τοῦ συνετοῦ καὶ δυνατοῦ,
κατῴρθωσε νὰ συνοικίσῃ τοὺς τέως διεσπαρμένους κα-
τοίκους ὑπαγαγὼν αὐτοὺς εἰς τρεῖς μερίδας ἢ τάξεις
(ἀντὶ τῶν πρώτων τεσσάρων φυλῶν), ἡγουν εἰς Εὐπατρί-
δας, εἰς Γεωμόρους καὶ εἰς Δημιουργοὺς καὶ, μετὰ τὴν
κατάλυσιν τῶν πολλῶν μικρῶν βουλευτηρίων, νὰ κατα-
στήσῃ κοινὸν βουλευτήριον καὶ πρυτανεῖον ἐν τῇ πόλει
τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν ᾧ δὲ τοὺς μέχρι τοῦδε ἄρχοντας τῶν
κατὰ μέρος δήμων ἦτοι τοὺς Εὐπατρίδας ἀνέδειξε μετό-
χους ὅλων τῶν ἀρχῶν τῆς μιᾶς νέας καὶ μείζονος πολι-
τείας, αὐτὸς ἠρκέσθη μόνον νὰ ᾔῃαι ἡγεμὼν τοῦ πολέ-
μου καὶ φύλαξ τῶν νόμων καὶ τῶν ὁσίων πρὸς ἀνάμνη-
σιν δὲ τῆς οὕτω κατορθωθείσης συμπολιτεύσεως ὥρισε
νὰ πανηγυρίζωνται κατὰ πᾶν ἔτος τὰ *συνοίγια*, τὴν δὲ
εἰς τιμὴν τῆς πολιούχου Ἀθηναῖς τελουμένην ἑορτὴν τὰ
Ἀθήναια, μετέβαλεν εἰς *Παραθήναια*. Ἐχάραξε δὲ καὶ
νόμισμα φέρον βοῆς εἰκόνα ἢ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Μαραθω-
νίου ταύρου, ἢ χάριν προτροπῆς τῶν πολιτῶν πρὸς τὴν
γεωργίαν. Ἐπὶ δὲ τούτοις κατορθώσας νὰ προσλάβῃ βε-
βαίως καὶ τὴν Μεγαρικὴν εἰς τὸ κράτος τῆς Ἀττικῆς
ἔστησεν ἐν τῷ ἰσθμῷ τὴν θρυλουμένην στήλην, ἐπιγρά-
ψας τὸ διορίζον τὴν χώραν ἐπίγραμμα ἐν δυσὶ τριμέ-
τροις, ὧν τὸ μὲν πρὸς ἀνατολὰς ἔλεγε «*Τὰ δ' οὐχὶ Πε-
λοπόννησος, ἀλλ' Ἰωρία*» τὸ δὲ πρὸς δυσμὰς «*Τὰ δ' ἐ-
στὶ Πελοπόννησος, οὐκ Ἰωρία*» καὶ τέλος ἔθηκε πρῶ-
τος τὸν ἀγῶνα τῶν Ἰσθμίων πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶ-

νος, κατὰ μίμησιν τοῦ Ἡρακλέους τοῦ καθιερώσαντος τὰ Ὀλύμπια εἰς τιμὴν τοῦ Διός. Οὕτως ἄρα ὁ Θησεὺς καταρτίσας καὶ προαγαγὼν τὰ πράγματα τῆς Ἀττικῆς εὐλόγως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ δημιουργὸς τοῦ μετέπειτα μεγαλείου τῶν Ἀθηνῶν.

Ἀλλὰ καὶ βασιλεύων δὲν ἔπαυσε νὰ ἐπιχειρῇ πρὸς ταῖς πράξεσιν, αἵτινες ἐμφαίνουσιν ἄνδρα σπουδαῖον καὶ νουνεχῆ, καὶ ἄλλας, αἱ ὁποῖαι δεικνύουσι τὸ ἐξ ἀρχῆς ἱπποτικὸν καὶ ἀνήσυχον αὐτοῦ πνεῦμα· τοιαῦται δὲ ἦσαν μάλιστα αἱ διάφοροι αὐτοῦ ἐκστρατεῖαι ὅτε μὲν μετὰ τοῦ Ἡρακλέους, ὅτε δὲ μετὰ τοῦ Μελεάγρου καὶ ἄλλων συγχρόνων ἡρώων, καὶ τελευταῖον μετὰ τοῦ ἀχωρίστου φίλου του Πειρίθου, ἡγεμόνος τῶν Λαπιθῶν. Κατὰ τὴν ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως τῶν ἐπιχειρήσεων τούτων ἀπουσίαν του ὁ Μενεσθεὺς, εἰς ἐκ τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἑρεχθέως, ἴσχυσε τοὺς μὲν δυνατοὺς τῶν Ἀθηνῶν νὰ παροξύνῃ ἀναμιμνήσκων εἰς αὐτοὺς τίνι τρόπῳ ὁ Θησεὺς τοὺς ἀφῆρεσε τὴν ἀρχὴν καὶ τοὺς περιέκλεισεν εἰς ἓν ἄστυ πάντας, τοὺς δὲ πολλοὺς νὰ διαταράξῃ λέγων ὅτι δὲν βλέπουσιν εἰμὴ ὄνειρον ἐλευθερίας, πραγματικῶς δὲ εἰσὶν ἀπεστερημένοι πατρίδων καὶ ἱερῶν, καὶ ἀντὶ πολλῶν, ἀγαθῶν καὶ γνησιῶν βασιλέων, ἀναγκάζονται ν' ἀποβλέπωσι πρὸς ἓνα δεσπότην ἐπηλύον καὶ ξένον. Ἴσως δὲ ὅλα τὰ δημαγωγικὰ ταῦτα μέσα ἤθελον εἶσθαι ἥττον τελεσφόρα, ἐὰν εἰς τὸν νεωτερισμὸν δὲν προσετίθετο κατὰ συγκυρίαν καὶ ἡ μετ' ἐνόπλου δυνάμεως ἐμφάνισις τῶν Τυνδαριδῶν, Κάστορος καὶ Πολυδεύκου, ἀπαιτούντων τὴν ἀδελφὴν των Ἑλένην, ἣν ὁ Θησεὺς ἀρπάσας ἐκ Σπάρτης διὰ τῆς συμπράξεως τοῦ Πειρίθου εἶχεν ἀποκρύψει ἐν Ἀφίδναις. Ὁ κίνδυνος ἐπέκειτο μέγας, ἀλλὰ κατ' εὐτυχίαν τῶν Ἀθηνῶν Ἀκάδημός τις γινώσκων τὸν τόπον τῆς ἀποκρύψεως ἐκείνης, ἀπέτρεψε διὰ τῆς ταχείας ἀποδόσεώς της τὸν κίνδυνον· ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι, πείσαντος αὐτοὺς τοῦ Μενεσθέως ὅτι ἡ τῶν Τυνδαριδῶν ἐπίθεσις

ἀπέβλεπε μόνον τὴν βιαίαν τοῦ Θησέως πράξιν, ἐδέχθησαν φιλοφρόνως καὶ ἐτίμησαν αὐτοὺς μεγάλως. Τότε δ' ἐπανελθὼν ὁ Θησεὺς ἐκ τῶν τυχοδιωκτικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ εἰς Ἀθήνας δὲν εὗρεν εἰμὴ ὀλίγους ἔτι φίλους καὶ ὁπαδοὺς τοῦ συστήματός του· διὸ ἀπογνοὺς τὰ πράγματα τοὺς μὲν παῖδας αὐτοῦ (Ἀκάμαντα καὶ Δημοφῶντα), οὓς ἐγέννησε μετὰ τῆς Φαίδρας, ἀδελφῆς τῆς Ἀριάδνης, ὑπεξέπεμψεν εἰς Εὐβοίαν πρὸς Ἐλφίνορα, αὐτὸς δ' ἐν Γαργηττῷ καταρασθεὶς τοὺς Ἀθηναίους διὰ τὴν ἀχαριστίαν ἀπῆλθεν εἰς Σκυρόν, ὅπου ἔχων πατρῶα κτήματα ἀπεφάσισε νὰ διανύσῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου του. Ἐπὶ τῇ πεποιθήσει δὲ ὅτι ἀφικνεῖται εἰς φίλον, τὸν τότε βασιλεύοντα τῶν Σκυρίων Λυκομήδην, ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ νὰ τῷ δείξῃ τοὺς ἀγρούς· ἀλλ' ὁ Λυκομήδης εἴτε φοβηθεὶς τὴν δόξαν τοῦ ἀνδρός, εἴτε χαριζόμενος εἰς τὸν Μενεσθέα, τὸν διαδεχθέντα τὴν βασιλείαν ἐν Ἀθήναις, ἀναγαγὼν αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἄκρα τῆς χώρας ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἤθελε νὰ τῷ ἐπιδείξῃ ἐκεῖθεν τοὺς ἀγρούς τὸν ὤθησε κατὰ τῶν πετρῶν καὶ οὕτω τὸν διέφθειρεν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν κατὰ μέρος κυριωτέρων ἡρώων· νῦν δὲ μεταβαίνομεν καὶ εἰς τὰς περὶ κοινῶν ἐπιχειρήσεων κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους φερομένας παραδόσεις.

Ἐργοναυτικὸς στόλος. — Ἡ προκείμενη ἐπιχείρησις συνδέεται μετὰ τινος προγενεστέρου συμβεβηκότος τοῦ ἐξῆς· ὁ Ἀθάμας, βασιλεὺς τοῦ πλουσίου Ὀρχομενοῦ, ἀποπέμψας τὴν πρώτην αὐτοῦ σύζυγον (Νεφέλην) συνῆλθεν εἰς γάμον μετὰ τῆς τοῦ Κάδμου θυγατρὸς Ἰνουῦς, ἣτις διὰ τινος ἀπατηλοῦ χρησιμοῦ ἐπεισεν αὐτὸν νὰ θυσιάσῃ εἰς τοὺς θεοὺς τὰ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου δύο τέκνα τοῦ Φρίξον καὶ Ἑλλην· ἀλλ' ἡ ἀποπεμφθεῖσα τούτων μήτηρ τὰ ἔσωσε, δοῦσα αὐτοῖς χρυσόμαλλον τινὰ κριὸν ἵνα τὸν μεταχειρισθῶσι πρὸς τὴν φυγὴν των. Ἐν ᾧ δ' ἐπεραιοῦντο ἐκ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν, ἡ μὲν

Ἑλλη πεσοῦσα εἰς τὴν θάλασσαν, ἥτις ἀπ' αὐτῆς ὠνομάσθη Ἑλλήσπορις, ἐπνίγη ὁ δὲ Φρίξος εὐτυχῶς εἰς Κολχίδα ἀφίχθεις τὸν μὲν κριὸν ἔθυσεν εἰς Δία τὸν Φύξιον, τὸ δὲ χρυσοῦν δέρας ἐδώρησεν εἰς τὸν Αἰήτην, τὸν τότε βασιλέα τῶν Κόλχων, ὅστις ἀναθέσας αὐτὸ εἰς τὸ τοῦ Ἄρεως ἱερὸν ἐπέστησε φύλακας αὐτοῦ δράκοντα τινὰ ἀκοίμητον καὶ δύο πυρίπνοας ταύρους. Τὸ χρυσοῦν δὲ τοῦτο δέρας ἦτο τὸ θαυμασιώτερον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀντικείμενον καὶ τῆς γενικῆς ἐπιθυμίας ὁ σκοπός· ὅθεν, ὅταν ὁ Ἰάσων, υἱὸς τοῦ πρώην τῆς Ἰωλκοῦ βασιλέως Αἴσονος, ἀπήτησε παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ ἐπιτρόπου του Πελίου τὴν πατρώαν βασιλείαν, οὗτος ὑπεσχέθη τότε μόνον νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν αἵτησίν του ὅταν πλεύσας εἰς Κολχίδα ἤθελε κατορθώσῃ νὰ τῷ φέρῃ ἐκεῖθεν τὸ εἰρημένον κειμήλιον. Τούτου ἕνεκα λοιπὸν ὁ Ἰάσων κατασκευάσας ταχύπορόν τι πλοῖον, τὴν Ἀργῶ, καὶ παραλαβὼν συμπλωτῆρας τοὺς περιφημοτέρους τοῦ αἰῶνος του ἥρωας, ὡς τὸν Ἡρακλῆ, τὸν Θησέα καὶ τὸν τούτου φίλον Πειρίθουν, τοὺς Διοσκούρους Κάστορα καὶ Πολυδεύκη, τὸν Ἀοιδὸν Ὀρφέα καὶ τοὺς πατέρας τῶν τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου ἡρώων Πηλέα, Τελαμῶνα, Ὀϊλέα, Νηλέα καὶ Μενοίτιον ἐπεχείρησε τὸν περίπυστον ἀργοναυτικὸν στόλον (κληθέντα οὕτως ἀπὸ τοῦ εἰρημένου σκάφους), ἀπέβη μετὰ πολλὰ κινδυνεύματα εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς Κολχίδος Αἶαν (παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Φάσιδος;) καὶ ἐξεπλήρωσεν (ὡς ὁ Θησεὺς διὰ βοθηείας τῆς Ἀριάδνης) τὸ ἀνατεθὲν αὐτῷ ἔργον διὰ συνδρομῆς τῆς Μηδείας, θυγατρὸς τοῦ Αἰήτου, τὴν ὁποίαν ἀπήγαγεν εἰς Εὐρώπην μετὰ τοῦ δέρατος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πατὴρ ἠθέλησε νὰ τοὺς καταδιώξῃ, ἡ Μήδεια φονεύσασα καὶ καταμελίσασα τὸν νεώτερον ἀδελφόν της Ἀψυρτον, ὃν εἶχε λάβει μεθ' ἑαυτῆς, ἀνέστειλε τὴν καταδιώξιν ἐκείνου, καταγινομένου νὰ συναθροίσῃ τοῦ ἀναγνωρισθέντος ἀγαπητοῦ αὐτοῦ τέκνου τὰ μέλη.

Ἡ στρατεία τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας καὶ ἡ τῶν ἐπιγόνων.—Ὁ βασιλεὺς τῶν Θηβῶν Λαίος, δισέγγονος τοῦ Κάδμου, γήμας Ἰοκάστην τὴν Κρέοντος καὶ χρόνον ἱκανὸν ἄπαις ὧν ἐπηρώτησε τὴν Πυθίαν περὶ τεκνώσεως, ἣτις ἀπαντῶσα εἶπεν ὅτι δὲν συνέφερεν αὐτῷ οὐδαμῶς ὅπερ ἐζήτει, ὥς μέλλοντος τοῦ γεννηθησομένου παιδὸς νὰ γείνη πατροκτόνος καὶ νὰ πληρώσῃ τὴν οἰκίαν του μεγάλων δυστυχημάτων· ἀλλ' ἐπιλαθόμενος τοῦ χρησμοῦ καὶ τεκνοποιήσας διέταξε τάχιστα τὴν ἔκθεσιν τοῦ βρέφους ἐπὶ τοῦ Κιθαιρώνος, ἀφοῦ διεπερόνησε τὰ σφυρά του διὰ σιδήρου, δι' ἣν αἰτίαν *Οἰδίπους* ὕστερον ὠνομάσθη. Ἐν τούτοις πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ πεπρωμένου ὁ παῖς ἐσώθη καὶ ἀνετράφη ὑπὸ τῆς βασιλίσσης τῆς Κορίνθου Περιβοίας. Ἐν τελείᾳ δὲ ἀγνοίᾳ τῆς ἀληθοῦς καταγωγῆς του συναντηθεὶς μετὰ τοῦ πατρὸς του κατὰ τὴν Φωκίδα ἔν τινι στενωπῷ ἀπέκτεινεν αὐτὸν, μὴ θέλοντα νὰ ὑποχωρήσῃ, καὶ, ἀφοῦ ἔλυσε τὸ αἶνιγμα τῆς Σφιγγὸς (τί ἐστὶ τὸ αὐτὸ δῖπουν, τρίπουν καὶ τετράπουν), συνεπείᾳ τῆς πρὸς λύσιν τούτου ὀρισθείσης βραβεύσεως ἔγημε τὴν μητέρα του καὶ ἐγένετο βασιλεὺς τῶν Θηβῶν. Γνοὺς δὲ μετὰ ταῦτα (παρὰ τοῦ μάντεως Τειρεσίου) τὰ ἀκούσια ἀνοσιουργήματά του (πατροκτονίαν καὶ αἱμομιξίαν), πλήρης ἀπελπισίας ἐξώρυξε τοὺς ὀφθαλμοὺς του, κατηράσθη τοὺς υἱοὺς του Ἐτεοκλῆ καὶ Πολυνείκην καὶ, ὑπὸ τῆς θυγατρὸς του Ἀντιγόνης χειραγωγούμενος περιεπλανᾶτο ὥς ἐπαίτης, ἕως οὗ ἐλθὼν εἰς Κολωνὸν τῆς Ἀττικῆς καὶ προσπεσὼν ἱκέτης εἰς τὸ τέμενος τῶν Εὐμενίδων αὐτόθι εὔρε παρὰ τῷ Θησεὶ φιλόανθρωπον ὑποδοχὴν καὶ μετ' ὀλίγον ἀπεβίωσεν, ἐν ᾧ καὶ ἡ Ἰοκάστη ἐκρεμάσθη μόνη ἀπὸ τῆς στέγης τοῦ οἴκου της. Οἱ δίδυμοι δὲ υἱοὶ αὐτῶν ἀνδρωθέντες παρέλαβον τὴν ἀρχὴν καὶ συνεφώνησαν πρὸς ἀλλήλους νὰ ἄρχωσι παρ' ἐνιαυτόν· ἀρνηθέντος δὲ τοῦ κατὰ πρῶτον ἄρξαντος Ἐτεοκλέους νὰ παραδώσῃ τὴν βασιλείαν κατὰ τὸ τέ-

λος τοῦ συμπεφωνημένου χρόνου ὁ ἀποκλεισθεὶς Πολυνείκης προεκάλεσε τὴν ἐπὶ Θήβας στρατείαν τῶν ἑπτὰ ἡρώων Ἀδράστου, Τυδέως, Ἀμφιαράου, Καπανέως, Ἴππομέδοντος, Παρθενοπαίου καὶ αὐτοῦ τοῦ Πολυνείκου. Μετὰ ματαίαν δὲ τῆς πόλεως προσβολὴν, ὁ ἄγων ἔλαβε πέρας διὰ τῆς μονομαχίας καὶ ἀλληλοκτονίας τῶν δύο ἀδελφῶν πρὸς δὲ καὶ διὰ τῆς τολμηρᾶς ἐξόδου τοῦ θείου αὐτῶν Κρέοντος, καθ' ἣν ἅπαντες οἱ στρατεύσαντες ἡγεμόνες ἀπωλέσθησαν πλὴν ἑνός, τοῦ Ἀδράστου, τὸν ὁποῖον μόνον ἡ μεγάλη τοῦ ἵππου του ταχύτης ἐδυνήθη νὰ σώσῃ. Μετὰ ταῦτα δὲ ὁ Κρέων (ἀδελφὸς τῆς Ἰοκάστης) ἀνέλαβεν, ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἔτι ἀνήλικος Λαοδάμου, υἱοῦ τοῦ Ἐτεοκλέους, τὰς ἡνίας τῆς κυβερνήσεως ἐν Θήβαις.

Μετὰ παρέλευσιν δέκα ἐτῶν οἱ τῶν εἰρτημένων ἑπτὰ ἡγεμόνων υἱοὶ (ἐπίγονοι), ἀρχηγετοῦντος Ἀλκμαίωρος τοῦ Ἀμφιαράου, ἐστράτευσαν ἐκ νέου ἐπὶ τὰς Θήβας ἵνα ἐκδικηθῶσι τὸν θάνατον τῶν πατέρων τῶν ἐλόντες δὲ τὴν πόλιν κατὰ κράτος καὶ ἐγκαταστήσαντες τὸν Θέρσαυρον ὡς βασιλέα ἐπανεκάμψαν μετὰ πολλῶν λαφύρων εἰς τὰς πατρίδας τῶν. Πιθανώτατα δὲ οἱ Καδμεῖοι (Θηβαῖοι) κατὰ τὸν δεύτερον τοῦτον πόλεμον ἐξήντησαν οὕτω τὰς ἑαυτῶν δυνάμεις, ὥστε μετὰ τινα χρόνον ἔπειτα εὐρέθησαν ἐντελῶς ἀνίκανοι ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τοὺς βορειόθεν ἐπελθόντας δορικτήτορας.

Ἡ τρωϊκὸς πόλεμος 1194—1184.—Ἡ μεταξὺ τῶν βασιλέων τῆς Τρωάδος καὶ τῶν Πελοπιδῶν ἰδιωτικὴ ἔχθρα, αἰτίαν ἔχουσα τὴν πάλαι ποτὲ ὑπὸ τοῦ Δαρδάνου, βασιλέως τῆς Τριώδος, γενομένην ἐξέλασιν τοῦ Πέλοπος ἀπὸ τῆς Φρυγίας, προήχθη τέλος εἰς ῥῆξιν, ὅταν ὁ Πάρις, υἱὸς τοῦ τῶν Τρώων βασιλέως Πριάμου, ξενισθεὶς παρὰ τῷ ἐν Σπάρτῃ βασιλεύοντι Μενελάῳ (ἐγγόνῳ τοῦ Πέλοπος) ἤρπασε τὴν τούτου σύζυγον Ἑλένην μετὰ πολλῶν θησαυρῶν καὶ τὴν ἀπήγαγεν εἰς τὴν

Τρωάδα. Ὁ ὕβρισθεις Μενέλαος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀγαμέμνων, τῶν Μυκηνῶν ὁ κραταῖος ἄναξ, ἔπεισαν τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων καὶ ἡρώων (ὥς τὸν γηραιὸν καὶ σοφὸν Νέστορα, βασιλέα τῆς Πύλου, τὸν πολύμητιν Ὀδυσσεά, τῆς Ἰθάκης βασιλέα, τὸν ὠκύπουν Πηλεΐδην Ἀχιλλέα, ἄρχοντα τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Μυρμιδόνων, τὸν τολμηρὸν Διομήδην, υἱὸν τοῦ ἐν Θήβαις ἀπολεσθέντος Τυδέως, τοὺς δύο Αἴαντας, τὸν τοῦ Τελαμῶνος, βασιλέα τῆς Σαλαμῖνος, καὶ τὸν τοῦ Ὀϊλέως ἀρχηγὸν τῶν Λοκρῶν, τὸν ἐκ Κρήτης Ἰδομενέα, ἀπόγονον τοῦ Μίνωος καὶ ἄλλους) ἵνα ἐπιχειρίσωσι κοινὴν κατὰ τῆς Τρωάδος στρατείαν. Ὅτε δὲ ὁ Ἑλληνικὸς στόλος (συγκείμενος ἐκ 1086 νεῶν καὶ φέρων δεκακισμυρίους στρατιώτας) συνήχθη ἐν τῷ λιμένι τῆς Αὐλίδος, ἡ Ἀρτεμις, ὀργισθεῖσα διότι ὁ Ἀγαμέμνων θηρεύων ἐφόνευσεν ἔλαφον τινὰ, ἱερὰν τῆς θεᾶς, πρὸς τιμωρίαν ἔπεμψε νηνεμίαν, οὐδ' ἐδυσωπήθη εἰμὴ ἀφοῦ οὗτος, κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Κάλχαντος, προσήνεγκεν εἰς θυσίαν τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰφιγένειαν, τὴν ὁποίαν ὁμῶς ἡ θεὰ περικαλύψασα μετὰ νεφέλης καὶ θέσασα ἀντ' αὐτῆς ἔλαφον τὴν μετέστησεν εἰς Ταυρίδα, ὅπου ἐγένετο ἱέρεια ἐν τῷ ναῷ τῆς αὐτῆς θεᾶς· πνεύσαντος δὲ μετὰ τοῦτο οὐρίου ἀνέμου, ἀπέπλευσεν ὁ στόλος. Οἱ Τρῶες ἐν τούτοις προειδοποιηθέντες περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ κινήματος, ἔσπευσαν νὰ προσκαλέσωσιν εἰς βοήθειάν των ὅμορα ἔθνη, καὶ ἰδίως τὸν τῶν Δαρδάνων βασιλέα Αἰνεΐαν, υἱὸν τοῦ Ἀγχίσου καὶ τῆς Ἀφροδίτης.

Ὁ πόλεμος, συνιστάμενος κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς πολλοὺς μερικοὺς ἀγῶνας καὶ εἰς μονομαχίας, καθ' ἃς καὶ οἱ θεοὶ αὐτοὶ τοῦ Ὀλύμπου διηρημένοι πρὸς ἀλλήλους ἐφαίνοντο προστάται τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἑτέρου μέρους, παρετάθη ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὥς ἐκ τῆς ἀναφύσεως μεταξὺ Ἀγαμέμνονος καὶ Ἀχιλλέως ἔριδος, διότι ὁ πρῶτος ἀφῆρσε τὸν δεύτερον τοῦ γέρατος αὐτοῦ, τῆς Βρισηΐδος,

οὗτος δὲ χολωθείς διὰ τοῦτο ἀπέσχε τοῦ ἀγῶνος καθή-
μενος μακράν παρά τὰς νῆας, ἕως οὗ, αἰσθανθεὶς τὴν
ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον τοῦ ἐπιστηθίου
φίλου του Πατρόκλου, ἐπανῆλθεν εἰς τὸ πολεμικὸν θέα-
τρον καὶ ἐφόνευσε μὲν τὸν φονέα ἐκείνου Ἑκτορα, τὸν
ἀνδρεϊότερον υἱὸν τοῦ Πριάμου, ἐφονεύθη δὲ καὶ αὐτὸς
μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τοῦ Πάριδος, τοξευθεὶς κατὰ τὴν πτέρ-
ναν, τὸ μόνον τρωτὸν τοῦ σώματός του μέρος. Ἀφοῦ δὲ
κατὰ τὸ δέκατον ἔτος τοῦ πολέμου ἐκατέρωθεν ἔπεσαν
οἱ ἀνδρεϊότεροι (ὁ Ἑκτωρ καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς), μηχανημά-
τι ἐπήγαγε τέλος τὴν λύσιν. Ὁ Ὀδυσσεὺς δηλονότι
μετημφισμένος εἰσέδυσσε μετὰ τοῦ Διομήδους εἰς τὸ
Ἴλιον, ἤρπασεν αὐτόθι τὸ οὕτω λεγόμενον *Παλλάδιον*
(ξόανον τῆς Παλλάδος, ὅπερ ἐξ οὐρανοῦ ποτὲ πεσὼν
ἐλατρεύετο ὡς ἔχον τὴν δύναμιν τοῦ φυλάττειν τὴν
πόλιν ἀπόρθητον ἐν ὅσῳ ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ), διὰ συμβου-
λῆς του κατεσκευάσθη ὁ Δούρειος (ξύλινος) ἵππος, εἰς
τὴν κοιλίαν τοῦ ὁποίου αὐτὸς μετ' ἄλλων Ἑλλήνων ἐκρύ-
φθη, καὶ τὸν ὁποῖον οἱ Τρῶες αὐτοὶ εἰσήγαγον περιχα-
ρῶς εἰς τὴν πόλιν των πρὸς ἀντικατάστασιν δῆθεν τοῦ
ἀφαιρεθέντος ἀπ' αὐτῶν Παλλαδίου. Τὴν ἀκόλουθον δὲ
νύκτα οἱ κεκρυμμένοι ἥρωες ἐκπηδήσαντες ἀπὸ τοῦ Δου-
ρείου τεχνήματος ἀνέωξαν ἡρέμα τὰς πύλας, δι' ὧν ὁ
κατὰ προσποίησιν ἀποχωρήσας Ἑλληνικὸς στρατὸς εἰσ-
ῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ μετέβαλον αὐτὴν εἰς ἐρείπια καὶ
τέφραν. Ὁ γέρων Πριάμος ἐθυσιάσθη ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ
Διὸς ὑπὸ τοῦ Νεοπτολέμου, υἱοῦ τοῦ Ἀχιλλέως· ἐκ δὲ
τῶν λοιπῶν Τρώων οἱ μὲν ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ ἐξηνδρα-
ποδίσθησαν, ὀλίγοι δὲ μόνον ἐσώθησαν διὰ τῆς φυγῆς,
ἐν οἷς καὶ ὁ Αἰνεΐας, φέρων, διὰ μέσου τῶν φλογῶν, τὸν
γηραιὸν πατέρα του Ἀγχίστην ἐπὶ τῶν ὤμων.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἡγεμόνες τῶν Ἑλλήνων ἔπαθον πολλὰ
δεινὰ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν των α') ὁ *Ἀγαμέμνων*, ὅς-
τις παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ ὡς αἰχμάλωτον τὴν μάντιν

Κασσάνδραν, θυγατέρα τοῦ Πριάμου, ἀφίχθεις εἰς τὰ βασιλεία του ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῆς συζύγου του Κλυταιμνήστρας καὶ τοῦ συγγενοῦς του Αἰγίσθου, ἔχοντος πρὸς αὐτὴν σχέσεις ἀθεμίτους. (Ἡ παράδοσις ἐνταῦθα προσθέτει ὅτι καὶ ἡ πρώτη καὶ ὁ τελευταῖος ἐφονεύθησαν ἔπειτα ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ δολοφονηθέντος, Ὁρέστου, βοηθουμένου παρὰ τοῦ φίλου του Πυλάδου. Αἰσθανθεὶς ὁμῶς πάραυτα ὁ Ὁρέστης ὡς μητροκτόνος τὴν τύψιν τοῦ συνειδότης καὶ καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν Ἑρινύων, ἀπῆλθε μετὰ τοῦ φίλου του ἐκείνου, κατὰ παραγγελίαν τοῦ Δελφικοῦ μαντείου, εἰς τὸ ἐν Ταυρίδι ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος, καὶ ἐν ᾧ ἔμελλεν ἐκεῖ νὰ θυσιασθῇ ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς του Ἰφιγενείας, ὡς ἱερείας τῆς Ἀρτέμιδος, ἀναγνωρισθεὶς ὑπ' αὐτῆς ἐσώθη καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ τοῦ ἀχωρίστου φίλου του ἀπηλλάγη εἰς τὰ ἴδια, ὅπου ἦνωσε τὸ παρὰ τοῦ Διομήδους ἐγκαταλειφθὲν Ἄργος μετὰ τοῦ πατρικοῦ βασιλείου, κατεχομένου μέχρι τοῦδε ὑπὸ τοῦ Αἰγίσθου, καὶ γήμας τὴν θυγατέρα τοῦ θεοῦ του Μενελάου *Ἑρμιόνην*, προσεκτήσατο μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ καὶ τὸ βασιλεῖον τῆς Σπάρτης). β') ὁ *Μενέλαος* περιεπλανήθη μετὰ τῆς Ἑλένης ὀκτῶ ἔτη εἰς τὰ παράλια τῆς Κύπρου, τῆς Φοινίκης καὶ ἀλλαχοῦ· γ') ὁ *Διομήδης* εὐρὼν τὴν σύζυγόν του Αἰγιάλειαν συζῶσαν ἐν διγαμίᾳ μετὰ τοῦ Κομήτου κατέλιπε τὸ Ἄργος καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν Ἰταλίαν· δ') ὁ *Ἰδομενεὺς* κατέφυγε καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀποβληθεὶς ὑπὸ τῶν ἀποστάντων ὑπηκόων του· ε') ἀλλὰ τοὺς μεγίστους καὶ πλείστους κινδύνους ὑπέστη ὁ *Ὀδυσσεὺς*, ὁ κυρίως τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἰλίου κατορθώσας. Αἱ περιπλανήσεις δὲ καὶ τὰ παθήματα αὐτοῦ ἀποτελοῦσι τὴν κυρίαν ὑπόθεσιν τῆς *Ὀδυσσεΐας*, ποιήσεως τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ἀοιδοῦ, ὅστις ἔφαλε τὰς ἐνώπιον τοῦ Ἰλίου πράξεις τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ ταύτην λοιπὸν ὁ τῆς Ἰθάκης βασιλεὺς ὠθεῖται κατὰ πρῶτον ὑπὸ τῶν ἀνέμων εἰς Ἀφρικὴν (πρὸς

τοὺς Λωτοφάγους), ἐκεῖθεν ἔρχεται εἰς τὴν Σικελίαν πρὸς τοὺς Κύκλωπας, ὅπου ὁ μονόφθαλμος Πολύφημος, υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος, κατεσθίει ἐξ ἑκ τῶν συμπλωτῆρων ἐκείνου, ὅστις ὅμως τὸν ἐκδικεῖται ἐξορύξας, ἐν ᾧ τὸν ἐμέθυσε καὶ τὸν ἀπεκρίμισε, τὸν ἕνα καὶ μόνον ὀφθαλμόν του· ἕνεκα δὲ τούτου καταδιώκεται ἤδη ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος. Εἰς μάτην δ' ἐν τῇ πλωτῇ τοῦ Αἰόλου νήσῳ λαμβάνει παρὰ τοῦ Θεοῦ τούτου ἀσκὸν περιέχοντα ἐγκλείστους τοὺς ἐναντίους ἀνέμους, διότι, ἐν ᾧ εὗρίσκετο ἤδη ἀπέναντι τῆς Ἰθάκης, οἱ περίεργοι σύντροφοί του ἀνοίγουσιν ἀπερισκέπτως τὸν ἀσκὸν καὶ αἱ ἀπολυθεῖσαι θύελλαι τὸν ἐπαναφέρουσιν εἰς τὴν Σικελίαν πρὸς τοὺς Αἰστρουγόνας, οἵτινες ἐξαφανίζουσιν ὅλα αὐτοῦ τὰ πλοῖα ἐκτὸς ἐνός· μετὰ τοῦ ὑπολοίπου δὲ τούτου κατὰγεται εἰς Αἴαν, τὴν νῆσον τῆς μαγίσσης Κίρκης, ἣτις μεταμορφώνει τοὺς συμπλωτῆρας του εἰς χοίρους, ἀλλὰ, παρ' αὐτοῦ ἀπειληθεῖσα, ἀποδίδει αὐτοῖς τὴν πρώτην ἀνθρωπίνην μορφήν. Ἀκολούθως καταβαίνει εἰς τὸν Ἄδην, ὅπου μανθάνει παρὰ τοῦ μάντεως Τειρεσίου τὴν μέλλουσαν τύχην του, ἐπιστρέφει ἐκεῖθεν, τὰς ἐπαγωγὰς Σειρῆνας μεταξὺ τῶν ἐπικινδύνων δινῶν τῆς Σκύλλης καὶ Χαρύβδews εὐτυχῶς διαφυγὼν· στερεῖται, ναυαγήσαντος τοῦ πλοίου του, ὅλων τῶν συμπλωτῆρων του (οἵτινες παρὰ τὴν ἀπαγόρευσίν του ἔσφαξαν βόας τοῦ Ἥλιου) καὶ μετὰ ἐννέα ἡμέρας, πλέων ἐπὶ σανίδος, φθάνει εἰς τὴν νῆσον Ὠγυγίαν τῆς νύμφης Καλυψοῦς, ὅπου διαμένει ἑπτὰ ὀλόκληρα ἔτη κρατούμενος ὑπὸ τῆς θεᾶς ταύτης. Τέλος δὲ ἀπολυθεὶς, φθάνει, μετὰ νέας ἄλλας τρικυμίας, εἰς Σχερίαν, τὴν νῆσον τῶν Φαιάκων, οἵτινες τὸν ἐπανάγουσι μετὰ εἰκοσι ἑτῶν ἀπουσίαν εἰς Ἰθάκην. Ἐκεῖ ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς εἰς πρεσβύτην ἐπαίτην μεταβληθεὶς, διηγεῖται εἰς τὸν ὑφορβὸν Εὐρύμαιον τὰ περὶ Ὀδυσσεώς, ἀποκαλύπτεται ἔπειτα εἰς τὸν υἱόν του Τηλέμαχον καὶ διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ἀποκτείνει τοὺς

(98) μνηστῆρας τῆς φρονίμου καὶ πιστῆς συζύγου του Πηνελόπης. — Ἐνταῦθα καταλήγουσιν αἱ τοῦ Τρωϊκοῦ δράματος περιπέτειαι, καὶ εἰς αὐτὰς εὐρίσκουσι τὸ τέλος τῶν οἱ ἡρωϊκοὶ χρόνοι.

§. 5. Ἑσωτερικὴ κατὰστασις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους.

Τοῦ Ὁμήρου τὰ δύο ἀθάνατα ποιήματα, ἡ *Ἰλιάς* καὶ ἡ *Ὀδύσσεια*, ὧν τὸ μὲν ἀπὸ τῆς μῆνιδος τοῦ Ἀχιλλέως ὀρμώμενον περιγράφει τὰ κατὰ τὸν πόλεμον τῆς Τρωάδος, τὸ δὲ ἀποτελεῖ τὸν τελειότερον ἐκ τῶν διασωθέντων *Νόστων*, ἥτοι τῶν ποιήσεων ἐκείνων, ἐν αἷς οἱ μετέπειτα ποιηταὶ παρίστανον τὰς περιπετείας τῆς εἰς τὴν ἑαυτῶν πατρίδα ἐπιστροφῆς τῶν ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ διακριθέντων ἡρώων, εἰσὶν ὁμοῦ καὶ αἱ κυριώτεραι πηγαι, ὅθεν μανθάνομεν ὅποια ἦτο ἡ ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων ἑσωτερικὴ τῆς Ἑλλάδος κατὰστασις καθόσον ἀφορᾷ τὸ πολίτευμα, τὰ ἥθη, τὰς βιωτικὰς ἀσχολίας, τὴν παιδείαν καὶ τέχνην καὶ τὰ περὶ τὴν θρησκείαν καὶ λατρείαν.

Πολίτευμα. — Ἡ Ἑλλὰς συνίστατο, κατὰ τὴν προκείμενην περίοδον, ὡς καὶ μετέπειτα, ἐκ τοσούτων αὐτονομῶν πολιτειῶν, ὅσαι σχεδὸν ἦσαν αἱ πόλεις αὐτῆς. Πανταχοῦ δὲ τούτων ἐμφανίζονται τρεῖς διαφοροὶ ἀνθρώπων τάξεις· καὶ εἰς μὲν τὴν πρώτην ἢ κατωτάτην ὑπάγονται οἱ δοῦλοι, οἵτινες ἀνέκαθεν ἦσαν ἢ ἀργυρώνητοι ἢ αἰχμάλωτοι ἐν πολέμῳ, Ἕλληνες ἢ ξένοι καὶ οἱ τούτων ἀπόγονοι· εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἀνήκουσιν οἱ θῆτες, τουτέστι οἱ ἀκτῆμονες ἐλεύθεροι, οἵτινες, ἵνα πορίζωνται τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ἐξεδίδοντο ἐπὶ μισθῷ εἰς τινα κύριον εὐγενῆ καὶ ὑπηρέτου ἀντὶ ὧς γεωργοί, αὐτοὶ δὲ οὗτοι ἐν ταῖς κοιναῖς συναθροίσεσι συνιστῶσι καὶ τὸν δῆμον ἢ τὸν λαόν· τὴν τρίτην τέλος καὶ ἀνωτάτην τάξιν συγκροτοῦσιν οἱ εὐγενεῖς, οἵτινες ἐκ προγόνων ἐπιφανῶν

(ἡρώων) καταγόμενοι διεκρίνοντο διὰ τῆς ἀνδρίας καὶ εὐστροφίας των, πλεονεκτημάτων, τὰ ὅποια ἐσπούδαζον νὰ διατηρῶσι διὰ τῶν συνεχῶν ἱπποτικῶν ἀσκήσεων καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης νὰ ἐπιδεικνύωσιν, αὐτοὶ τὸν πυρῆνα τοῦ στρατοῦ ἀποτελοῦντες καὶ πρῶτοι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐφορμῶντες· τὰ πρωτεῖα δὲ μεταξὺ αὐτῶν φέρουσιν οἱ βασιλεῖς ἢ ἀνακτες, οὓς ἡ κοινὴ γνώμη ἐθεώρει ἐκ παραδόσεως ὡς ἔχοντας συγγένειαν μετὰ τῶν θεῶν καὶ ἰδίως μετὰ τοῦ Διὸς, διὸ καὶ ὠνομάζοντο συνήθως *Διογενεῖς* καὶ *Διοτρεφεῖς*.

Κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Ὀμήρου αἱ πλεῖσται τῆς Ἑλλάδος πολιτεῖαι ἐβασιλεύοντο εἰσέτι, ἐν ᾧ εἰς τινὰς ἤρξατο ἤδη ν' ἀναφαίνεται ἡ πρὸς τὴν ἀριστοκρατίαν ἢ δημοκρατίαν τάσις· ὅθεν ὁ ποιητὴς ἐξυμνῶν τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα διὰ τῆς γνωστῆς ἐκείνης τοῦ Ὀδυσσεὺς ἀποφάνσεως

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔστω,

Εἷς βασιλεὺς, ᾧ ἔδωκε Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω

Σκῆπτρόν τ' ἡδὲ θέμιστας, ἵνα σφίσι βασιλεύῃ

ἀναφέρεται βεβαίως εἰς τὸ παρελθόν, καθόσον ἡ προλαβοῦσα σχέσις ὑπῆρχε τοῖς πᾶσι γνωστή. Ἡ ἡρώϊκῃ δ' αὕτῃ βασιλείᾳ, κατὰ κληρονομίαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ πρωτοτόκου εἰς πρωτότοκον περιερχομένη, δὲν φέρει οὐδαμῶς τὸν χαρακτῆρα αὐθαιρέτου ἢ ἀπεριορίστου ἐξουσίας· τὰ καθήκοντα αὐτῆς, ὅλος ὁ σχηματισμὸς τῆς ἀναμιμνήσκουσι σχέσεις πατριαρχικὰς ἀρχαϊκῶν χρόνων. Ὁ βασιλεὺς εἶναι ἀρχηγὸς ἐν πολέμῳ, ὑπέρτατος δικαστῆς (θεμιστοπόλος) ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ λαοῦ του προσφέρει ὡς ἱερεὺς δημοσίας θυσίας καὶ εὐχὰς εἰς τοὺς θεοὺς. Τὰ μόνα δὲ ἐνδεικτικὰ τοῦ ἀξιωματός του σημεῖα εἰσὶ· τὸ σκῆπτρον, ὅπερ φέρει ἐν χερσὶ, οἱ πορευόμενοι αὐτοῦ κήρυκες καὶ ἡ πρωτοκαθεδρία, ἣν λαμβάνει ἐν ταῖς δημοσίαις συναθροίσεσι καὶ ἐν ταῖς πανηγύρεσι· ἡ ἐκ δημοσίων δὲ ἀγρῶν (τοῦ οὕτω λεγομένου

τεμένους) πρόσδοτος, ἡ μείζων ἐν τῇ διανομῇ τῶν λαφύ-
 ρως μερὶς καὶ δῶρα προσφερόμενα ἐκουσίως ἀποτελοῦσιν
 ἀντὶ παντὸς φόρου τὰ μέσα τῆς συντηρήσεώς του. Μὴ
 δυνάμενος δὲ νὰ ἄρχῃ αὐτογνωμόνως, καθ' ὅλας τὰς
 σπουδαίας ὑποθέσεις ὑποχρεοῦται νὰ καλῇ εἰς συμβού-
 λιον τοὺς κρατίστους τῶν εὐγενῶν, ἦτοι τοὺς παρ' Ὀ-
 μῆρῳ καλουμένους γέροντας, ἀριστῆας ἢ βουλευφόρους·
 κατόπιν δὲ τῆς μετ' αὐτῶν συνδιασκέψεως, ἥτις πολλά-
 κισ γίνεται ἐν τῷ δαίπνῳ, νὰ συγκαλῇ εἰς ἀγορὰν καὶ
 τὸν δῆμον, ὅτε οἱ εὐγενεῖς ἐκεῖνοι (οἱ τὴν βουλὴν τῶν
 γερόντων συγκροτοῦντες), ἐπὶ ξεστῶν λίθων πέριξ αὐ-
 τοῦ καθήμενοι καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ κήρυκος προσφερόμενον
 αὐτοῖς σκῆπτρον ἔχοντες (καθόσον ἕκαστος ἐλάβανε
 τὸν λόγον) ἐκφέρουσιν ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ βασιλέως εἰς συ-
 ζήτησιν προτιθεμένης ὑποθέσεως τὴν γνώμην των. Εἰς
 τὸν κύκλῳ δὲ ἱστάμενον δῆμον οὐδὲν ἄλλο ὑπολείπεται
 ἢ νὰ φανερώνη ἀπλῶς τὴν ἔγκρισίν του διὰ τῆς ἐπιβοή-
 σεως ἢ τὴν ἀποδοκιμασίαν του διὰ τῆς σιωπῆς.

Ὅ,τι δὲ διαρκούσης τῆς ἡρωϊκῆς βασιλείας παρίστη-
 σαν ἔτι ἀτελῇ καὶ ἐν σπαργάνοις, οὕτως εἰπεῖν, τὴν πο-
 λιτείαν, εἶναι ἡ τοῦ δικαίου ἐπισφαλῆς κατάστασις. Ἐν-
 νομὸς τις τάξις ἐγγυωμένη τοῦ τε ἀσθενοῦς καὶ τοῦ ἐλα-
 χίστου τὴν προσωπικὴν ἀσφάλειαν δὲν ὑπάρχει εἰσέτι.
 Ἡ χειροκρατία ἰσχύει πανταχοῦ· ὅθεν ἕκαστος ἐπὶ το-
 σοῦτον μόνον ἦτο ἐξησφαλισμένος κατὰ τῆς βίας καὶ
 κακώσεως, ἐφ' ὅσον αὐτὸς ἑαυτὸν ἐδύνατο νὰ ὑπερασπίσῃ·
 γυναῖκες καὶ τέκνα εἶχον ἀνάγκην τοῦ κραταιοῦ βραχίο-
 νος τοῦ πατρὸς καὶ ἀνδρός. Τούτου δ' ἔνεκα ὅ,τε ἀνὴρ
 καὶ ὁ νέος ἔπρεπε νὰ ὀπλοφορῶσι διηνεκῶς. Τὰ ὀμηρικὰ
 ποιήματα γέμουσι παραδειγμάτων ὕβρεως καὶ θρασύ-
 τητος, δι' ὧν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐξυμνημένοι ἥρωες κατήσχυ-
 νον ἑαυτούς. Κατ' αὐτὴν δὲ τὴν ἑλλειψιν ἐννόμου ὑπερα-
 σπίσεως ἐξ ἀνάγκης ἡ τίσις (ἐκδίκησις) ἔπρεπε νὰ λάβῃ
 μεγάλην ἀξίαν. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις αὕτη ὑπῆρχε

φραγμός τις κατὰ τῆς βίας καὶ τῆς ὑπερόχου ἰσχύος, καθόσον μάλιστα ἅπασα ἡ πολιτεία ἀναλαμβάνουσα ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς τὸν ὑβρισθέντα καθιέρου τὴν συνήθειαν τῆς ἰδιωτικῆς τιμωρήσεως. Εἰς τοὺς πλησιεστέρους δὲ συγγενεῖς ἀνῆκε τὸ χρέος νὰ ἐκδικηθῶσι τὸν φονέα διὰ τὸ ἐκχυθὲν αἷμα καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς τίσεως ταύτης ἡ πολιτεία ἐξήλαυε τὸν ἔνοχον καὶ τὸν παρέδιδεν οὕτω εἰς τὴν καταδίωξιν τῶν συγγενῶν καὶ φίλων. Συνήθως δὲ τότε οὗτος ἀπομακρυνόμενος τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος περιεπλανᾶτο ὡς ἱκέτης ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἐκτὸς ἐὰν κατῴρθου νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸν κότον τῶν ὑβρισθέντων δι' ἀποτίσεως¹, καὶ τούτου γενομένου ἐπανήρχετο εἰς τὴν πρώτην κατάστασίν του καὶ διετέλει ὑπὸ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ δήμου, ἐξησφαλισμένος κατὰ πάσης περαιτέρας καταδιώξεως τῶν συγγενῶν τοῦ φονευθέντος.

ἩΘΗ.—Εὐτυχῶς καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς τοιαύτης ἀτελοῦς ἔτι τοῦ κοινωνικοῦ βίου καταστάσεως, παρατηροῦνται ἤδη ἵχνη ἀνθρωπισμοῦ, σπέρματα μέλλοντος, πολλὰ ὑποσχομένου. Ὁ φόβος τῶν τιμωρῶν θεῶν χαλινώνει τὸ πάθος καὶ τὴν θρασύτητα τοῦ κακούργου καὶ μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πράξεως δὲν τὸν ἀφίνει ἡσυχον ἕως οὗ ἐξαγνισθῇ διὰ τὸ κακούργημά του. Ὁ βοήθειαν ἐξαιτούμενος ξένος καὶ πτωχὸς εὐρίσκει πανταχοῦ ἄσυλον καὶ περιποίησιν· πάντῃ δ' ἀγενὲς νομίζεται τὸ νὰ ζητῶνται εὐθὺς πληροφορίαι περὶ τοῦ ὀνόματος, τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς αἰτήσεώς του· ἀφοῦ οὗτος ἀνεψύχετο διὰ βρώσεως καὶ πόσεως καὶ λουόμενος ἤλειφε τὸ σῶμά του μετ' ἐλαίου, τότε κατὰ πρῶτον ἡρωτᾶτο πῶς ὠνομάζετο, ποία ἦτο ἡ πατρίς του καὶ τί ἐζήτει· ὅστις δ' ὡς ἱκέτης ἐκαθέζετο παρὰ τὴν ἐστίαν ἢ ἔψαυε τὴν κόνιν

¹ Καὶ περὶ τῶν δύο περιπτώσεων τῆς τίσεως καὶ ἀποτίσεως εὐρίσκονται παραδείγματα οὐκ ὀλίγα ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς ποιήμασιν. ὅρα Ὀδυσσ. Ω, 433. Ἰλ. I, 631.

(σποδὸν) δὲν ἐδύνατο οὔτε ν' ἀποπεμφθῇ οὔτε νὰ βλαφθῇ ὁπωσδήποτε. Καὶ ὁ ἐπαίτης αὐτὸς διατελεῖ ὑπὸ τὴν προστατευτικὴν τοῦ Διὸς σκέπην. Ὁ ξενιζόμενος, μετὰ τὴν φιλόφρονα ὑποδεξίωσιν, τιμώμενος ἀποπέμπεται μετὰ δώρων· ἡ σχέσις δ' αὕτη τοῦ ξενιζομένου πρὸς τὸν ξενίζοντα, εἰς τὸν ἀμοιβαῖον σεβασμὸν καὶ τὴν ἐγκάρδιον στοργὴν στηρίζομένη, μεταβαίνει κληρονομικῶς εἰς τοὺς υἱοὺς, διὸ καὶ τὰ δῶρα τῆς ξενίας φυλάττονται ἐπιμελῶς ὡς φιλικῆς ἀναμνήσεως τεκμήρια. Οἱ κήρυκες, καὶ ὅταν παρὰ τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ ἔρχονται, θεωροῦνται ὡς πρόσωπα ἱερὰ καὶ ἀπαραθιάστα, ὅπερ ἐμφαίνει τὴν πρῶτην τοῦ διεθνοῦς δικαίου βλάβστησιν. Σπονδαὶ (συνθήκαι) γίνονται διὰ πανηγυρικῶν θυσιῶν καὶ ὅρκων· φέρει δὲ ὁ ὅρκος, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, λίαν σπουδαῖον χαρακτῆρα. Οἱ ὀμνύοντες ἐπικαλοῦνται διαφόρους θεοὺς, τὸν Δία, τὸν οὐρανὸν, τὴν γῆν, τὸν πάνθ' ὀρώντα ἥλιον καὶ κατ' ἐξοχὴν τῆς Στυγὸς τὸ ὕδωρ «ὅς τε μέγιστος ὅρκος, δεινότατός τε πέλει μακάρεσι θεοῖσι» (Ἰλ. Ο, 37).

Πρὸ πάντων δὲ ὁ οἰκογενιακὸς βίος φέρει κατὰ τοὺς ὑποκειμένους χρόνους καθαρῶν καὶ ἡμέρων ἡθῶν χοροῖαν· ἡ πολυγαμία κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν φαίνεται ἐξ ἀρχῆς παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἀπηγορευμένη· μ' ὅλον τοῦτο ἡ μετὰ παλλακῶν, αἰχμαλώτων ἢ ἀργυρωνήτων, συνουσία δὲν φέρει αἰσχύνην εἰς τὸν ἄνδρα. Ὁ γάμος δὲ στηρίζεται εἰς τὴν οἰκειοτάτην μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς σχέσιν, εἰς τὴν ὁμοφροσύνην ἀμφοτέρων τῶν συζύγων, ὥστε ὁ μὲν ἄνθρωπος νὰ νομίζῃ τὴν γυναῖκα ὡς ἀξίαν ἑαυτοῦ σύμβιον, αὕτη δὲ νὰ διάκηται πιστὴ πρὸς ἐκεῖνον¹. Ἡ πρὸς τὸν ἄνδρα μετὰ τελείας ἀφοσιώ-

¹ Ὁ Ὀδυσσεὺς διαλεγόμενος μετὰ τῆς Ναυσικῆς λέγει (Ὀδύσσ. Ζ. 182).

... Οὐ μὲν γὰρ τοῦγε κρεῖσσον καὶ ἄρειον.

Ἡ δ' ὁ ὁμοφρονέοντε νοήμασιν οἶκον ἔχῃτον

Ἄνθρωπος ἡδὲ γυνή.....

σεως ἀγάπη, ἡ τήρησις πίστεως ἀδιασείστου εἶναι τῆς γυναικὸς ὁ κάλλιστος κόσμος. Ἡ Ἑλένη καὶ ἡ Κλυταιμνήστρα ἐπέσυραν εἰς ἑαυτὰς τὴν γενικὴν καταφρόνησιν διὰ τὴν ἀπιστίαν των καὶ ἡ πρώτη ἀποκαλεῖ αὐτὴ ἑαυτὴν κύρα (Ἰλ. Ζ, 356), ἐν ᾧ ἡ Πηνελόπη καὶ ἡ Ἀνδρομάχη ἐξυμνήθησαν ὡς παραδείγματα συζυγικῆς στοργῆς καὶ πίστεως ἀξιομίμητα. Αἱ γυναῖκες ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐκινούντο ἐλευθέρως ὡς ἀληθεῖς οἰκοδέσποιναι, καὶ οὐ μόνον προΐσταντο τῶν οἰκιακῶν ἐργασιῶν καὶ ἐπέταττον τὰς ἐλευθέρας θεραπαίνας καὶ τὰς δούλας (δμῳάς), οὐ μόνον ἐπιμελοῦντο τοῦ ἴστοῦ, τοῦ ἀτράκτου καὶ τῆς πλύσεως καὶ παρεσκεύαζον τὰ εἰς τὸν ἱματισμὸν ἀνήκοντα, ἀλλ' ἀνεμιγνύοντο καὶ μεταξὺ τῶν δαιτυμόνων καὶ ξενιζομένων, μετεῖχον τῶν συνδιαλέξεων καὶ πολλάκις ἡ ψῆφος των ὑπερίσχυεν εἰς πάντας. Οἱ παῖδες ἀνετρέφοντο ἐπιμελῶς. Οἱ ἐκτὸς τοῦ γάμου (μετὰ παλλακῶν) γεννηθέντες συνηύξανον μετὰ τῶν γνησίων, καὶ οὗτοι μὲν διένεμον τὴν πατρικὴν κληρονομίαν διὰ κλήρου εἰς ἴσα μέρη, οἱ δὲ νόθοι ἐλάμβανον μικρότερον μέρος· οἱ υἱοὶ ἠκολούθουν τὴν κατάστασιν τοῦ πατρός. Οἱ ὑπ' ἐλευθέρου ἀνδρὸς μετὰ δούλης γεννηθέντες παῖδες εἰσὶν ἐλεύθεροι (Ὀδύσσ. Ξ, 201 κλ.)· σέβας καὶ ἀγάπη πρὸς τοὺς γονεῖς λογίζεται καθῆκον ἱερὸν. Τὸν παρὰ φύσιν ἢ ἀπειθῇ υἱὸν καταδιώκει ἡ Ἐριννὺς, καὶ ἡ τοῦ πατρός ἀρὰ οὐ μόνον αὐτὸν τοῦτον στερεῖ πάσης εὐτυχίας καὶ ἡσυχίας ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπογόνους του μέχρι τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς ἐπιβαρύνει.

Μόνη ἀξία τῶν ἀνδρῶν ἀσχολία ἐνομιζέτο ἡ τῶν ὀπλων χρῆσις εἴτε ἐν πολέμῳ εἴτε ἐν ἐπικινδύνῳ θήρᾳ· ἀλλὰ μ' ὅλον ὅτι δὲν τιμᾶται εἰμὴ μόνον ὁ ἀνδρεῖος καὶ ὁ φιλοκίνδυνος, ὁ δὲ ἀποφεύγων τὴν πόλεμον ἢ τὸν κίνδυνον καλεῖται «ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης», μ' ὅλον τοῦτο καὶ ἐν μέσῳ τῶν ὀπλων αἱ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς διαχύσεις δὲν κατεπνίγοντο. Ὁ βασιλεὺς εἶναι στε-

νώτατα μετὰ τῶν εὐγενῶν του συνδεδεμένος διὰ τῶν δεσµῶν τῆς φιλίας καὶ τῆς ὁμαιχμοσύνης· αἱ εὐφρόσυνοι εὐωχίαι ἐξυψοῦνται δι' ἄσπράτων καὶ κιθαρισµῶν καὶ δι' ἡρωϊκῶν ᾠδῶν ὥστε νὰ μὴν ἐκτρέπωνται εἰς ἀγροῖκα συμπόσια· ἡ τόλμη ἡ ἀνδρεία καὶ τὸ φιλοπόλεμον δὲν ἔχουσι βάσιν ἄλλην εἰμὴ τὸ εὐγενές τῆς δόξης καὶ τιμῆς αἴσθημα· τὸ ἐξυμνησθῆναι δι' ᾠδῶν καὶ προτάττεσθαι τῶν ἄλλων, τὸ κτήσασθαι δόξαν μεταξὺ τῶν θνητῶν, ἦτο διὰ τοὺς ὁμηρικοὺς ἥρωας τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἐπιθυμίας των· τότε δὲ μόνον ὁ σκοπὸς οὗτος ἐδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ, ὅταν τῶν χειρῶν καὶ ὅπλων τὰ κατορθώματα συνεδέοντο μετὰ φρονημάτων, ἅτινα οἱ ποιηταὶ ἐξύμνουν ὡς ἀνήκοντα εἰς τὸν ἥρωα.

Βιωτικαὶ ἀσχολίαι.—Μ' ὅλον ὅτι τὸ κύριον τῶν ὁμηρικῶν ποιήσεων περιεχόμενον ἀποτελεῖ ὁ ἡρωϊκὸς βίος, παροδικῶς ὅμως αὗται λαμβάνουσιν ὑπ' ὄψιν καὶ τῶν ἄλλων τάξεων τῆς κοινωνίας τὰς ἀσχολίας καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα. Ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως ἐξεικονίζονται ἡ ἀροτρίασις ἑνὸς ἀγροῦ, ἡ ἐορτὴ τῆς συγκομιδῆς (τὰ συγκομιστήρια) ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ βασιλέως καὶ παιδρὸς τις τρυγετός. Ἐκ τῆς αὐτῆς δὲ πηγῆς δηλοῦται ὅτι τὸ μέγιστον μὲν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους μέρος εἶναι ἀδιαίρετος βοσκήσιμος γῆ, ἔνθα πολυάριθμοι ἀγέλαι βοῶν, αἰγῶν καὶ προβάτων περιπλανῶνται ὑπὸ δούλων φυλαττόμεναι καὶ ὑπὸ ἑνὸς ἀρχιποιμένου ἢ ἀρχισυβώτου ἐπιτηρούμεναι, ἀλλὰ καὶ ἱκανὸν ἤδη τῆς γεωργησίμου γῆς μέρος εὐρίσκεται ὡς ἰδιοκτησίᾳ ἀποκεχωρισμένον καὶ εἰς τὴν γεωργίαν μετ' αὐστηρᾶς τῶν ὀρίων ἐπιτηρήσεως προσδιωρισμένον· ὡς δὲ ἡ περὶ τῶν ἀγγελῶν φροντίς κατεξοχὴν εἰς τοὺς αἰχμαλώτους ἢ ἀργυρωνήτους δούλους ἢ εἰς τοὺς ὑποδουλωθέντας ἀρχαίους κατοίκους τῶν δορυαλώτων χωρῶν ἦτο ἐπιτετραμμένη, οὕτως ἡ γεωργία ἐξησκειτο ἰδίως ὑπὸ ἐλευθέρων ἀλλ' ἀκτημόνων μισθάρνων, τῶν καλουμένων θητῶν. Μέγας δὲ

ἦν καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν δμῶν, αἵτινες οὐ μόνον ἡσχο-
λοῦντο εἰς τὸ νήθαι, ὑφαίνειν καὶ πλύνειν, ἀλλ' ἔφερον
καὶ ὕδωρ ἐκ τῶν ἀποτέρων πηγῶν καὶ κρηνῶν εἰς τὰς
ἐπὶ ὑψηλῶν λόφων κειμένας ἀκροπόλεις, ὅπου συνήθως
οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ περὶ τούτους εὐγενεῖς κατῴκουν, καὶ
ὥφειλον προσέτι διὰ χειρομύλων νὰ μεταποιῶσι τὸν
σίτον εἰς ἄλευρον καὶ ἄλλας ἐπιπόνους νὰ ἐκτελῶσιν ἐρ-
γασίας.

Ἔνεκα δὲ τῆς πρωΐμου τῶν Ἑλλήνων συνοικειώσεως
μετὰ τοῦ πελάγους καὶ αἱ πρὸς τοῦτο σχέσιν ἔχουσαι
ἀσχολίαι εἰσὶν ἤδη παρ' αὐτοῖς πολὺ συνήθεις. Ἡ ναυ-
τιλία φαίνεται ἀρκούντως ζωτρά καὶ τὸ ἐμπόριον, εἰ
καὶ εἰσέτι παθητικόν, δεικνύεται πανταχοῦ ποικίλον. Ἡ
κατασκευὴ τῶν σκαφῶν ὑπερέβη τὴν πρώτην νηπιότητα
κατὰ τὸ πλεῖστον ταῦτα φέρουσι πεντήκοντα κώπας,
εἰκοσιπέντε ἐφ' ἐκάστης πλευρᾷ· συνήθως δ' αἱ πεν-
τηκῶντοροι χρησιμεύουσιν εἰς τὴν ταχυπλοΐαν καὶ εἰς
τὴν πειρατείαν· ἀλλὰ πρὸς ταύτας ὑπάρχουσι καὶ φορ-
τίδες ἢ ὀλκάδες, ἐξ ὧν ἄλλαι μὲν ὑπὸ εἴκοσι καὶ ἄλλαι
ὑπὸ ἑκατὸν κωπῶν κινοῦνται (Ὀδύσσεια, I, 322. Ἰλ. Y,
247). Τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἐκενώθη ἤδη ὑπὸ τῶν πα-
λαιόθεν κυριωτέρων θαλασσοκρατῶν Φοινίκων· τὰ πλοῖα
τῶν προσπελάζουσιν ἤδη εἰρηνικῶς, ἥτοι ἔρχονται τινὰ
αὐτῶν ἐκ διαλειμμάτων ὡς ἐμπορικὰ, φέροντα εἰς τοὺς
Ἕλληνας ἀθύρματα, κασσίτερον, χρυσόν, ἄργυρον, ἥλεκ-
τρον καὶ ἐλεφάντινα ὀστᾶ, πολύτιμα ἱμάτια καὶ σκεύη.
Τὰ ὠραιότερα ἀγγεῖα, αἱ λαμπραὶ ἐσθῆτες ἐν τοῖς θη-
σαυροῖς (ταμείοις) τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων, ὁ κάλλιστος
τῶν γυναικῶν κόσμος χρυσᾷ περιδέραια, ψέλια καὶ
τοιαῦτα ἄλλα εἰσὶν ἔργα Σιδωνίων ἀνδρῶν καὶ γυναι-
κῶν, Φοινίκων τεχνιτῶν. Οἱ Ἕλληνες δίδουσιν ἀντ' αὐτῶν
αἰχμαλώτους, οἶνον καὶ δημητριακοὺς καρπούς· ὥστε τὸ
ἐμπόριον γινόμενον ἐπὶ ἀντιδόσει ἄλλων φορτίων εἶναι
κυρίως ἀνταλλχκτικόν. Οἱ δοῦλοι καὶ ἄλλα ἐμπορεύματα

ἐκτιμῶνται κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν βοῶν· χαλκὸς ἀνταλλάσσεται πρὸς σίδηρον (ἐν γένει τοῦ πρώτου ὑπάρχει πλησμονὴ μεγαλητέρα, ὅθεν καὶ τὰ ὅπλα αὐτὰ εἰσὶ χάλκινα)· νόμισμα δὲν ὑφίσταται εἰσέτι· ὁ χρυσὸς (ἀργύρου γίνεται ἀναλόγως ὀλιγωτέρα μνεία) ὀρίζεται κατὰ τὸ βάρος· τὸ δὲ τάλαντον σημαίνει ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς ποιήμασι μικρὸν τι βάρος χρυσοῦ.

Ἐν τούτοις δὲν λείπει καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἰδίᾳ τις περὶ τὴν χειροτεχνίαν δεξιότης· κεραμεῖς, χαλκεῖς, σιδηρουργοί, χρυσοχόοι, τέκτονες μνημονεύονται πολλάκις. Αἱ γυναῖκες ὑφαίνουσι χιτῶνας καὶ τάπητας· καὶ ὅπως αὐταὶ ἐπιτηδεύονται τὰ ἔργα ταῦτα, οὕτω βλέπομεν καὶ τοὺς ἡγεμόνας αὐτοὺς συντρέχοντας ἰδιοχείρως εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῶν οἰκιῶν των. Τὰ μέγαρά τῶν βασιλέων παριστάνονται κομψά, ἐκτεταμένα καὶ εὐρύχωρά· ἡ λαμπρότης, ἣν ὁ Ὅμηρος ἀπονέμει εἰς τὰ δώματα τοῦ Μενελάου, καὶ τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ υἱὸς τοῦ Ὀδυσσεύος θαυμάζει (Ὀδύσσ. Δ, 71) δὲν ἐδύνατο νὰ μὴν ἔχη πραγματικόν τι πρότυπον, ὅσον καὶ ἂν ἐκαλλώπισε καὶ ἐξύψωσεν αὐτὸ ἡ φαντασία τοῦ ποιητοῦ.

Παιδεία καὶ τέχνη. — Ἡ παιδεία ἐν Ἑλλάδι ἦτο βεβαίως λίαν εὐτελὴς καὶ περιορισμένη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὅτε ἔλειπον ἔτι καὶ αὐτὰ τὰ γράμματα, διότι οὔτε οἱ ὑπὸ τῶν Φινίκων εἰς τινὰ μέρη αὐτῆς μετενεχθέντες ἀλφειητικοὶ χαρακτῆρες ἦσαν καθ' ἑαυτοὺς ἐπαρκεῖς εἰς τὸ νὰ ἐκφέρωσιν ἀπάσης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης τὰς φωνάς, οὔτε τὰ εἰς τὴν χρῆσιν αὐτῶν ἀπαιτούμενα μέσα ὑπῆρχον ἀποχρῶντα. Ὅλαι ἄρα αἱ περιληπτικώτεραι (ἐκτενέστεραι) γνώσεις ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ μεταδίδωνται διὰ ζώσης φωνῆς· ὥστε τὰ τῶν ἡρώϊκων χρόνων ἄσματα, ἅτινα ἐξέφραζον τὰς μᾶλλον περιληπτικὰς γνώσεις, ἦσαν ἄγραφα καὶ οὕτως ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν μετωχέτευοντο. Τὴν ἑλλειψιν δὲ τῆς γραφῆς τότε ἀνεπλήρου

μόνη ἢ μνήμη, ἥτις συνήθως δεικνύεται ἱκανῶς ἐξησημένη καὶ ἰσχυρὰ εἰς τὰ γραμμάτων ἄπειρα ἔθνη ἐν γένει καὶ πολὺ μᾶλλον εἰς τὰ ἐκ φύσεως διὰ πλουσίας φαντασίας πεπροικισμένα, οἷον ἦτο τὸ Ἑλληνικόν.

Τὰ ἄσματα δ' ἐκεῖνα ἐποιοῦν καὶ ἑψαλλον οἱ λεγόμενοι ἀοιδοί· καὶ αὐτὰ ταῦτα εἰσὶ τὰ συγκροτοῦντα τὴν παναρχαίαν ποίησιν, ἀφ' ἧς ὥρμησεν ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ἥτις συνετέλεσε πρώτη εἰς τὴν ἐξημέρωσιν τῶν ἀγρίων ἡθῶν· φέρει δὲ αὕτη χαρακτῆρα ἱερὸν καὶ μυστηριώδη, καθόσον οἱ πλεῖστοι τῶν πρώτων ἀοιδῶν ἦσαν ἐνταυτῷ ἱερεῖς καὶ μάντις· ἐντεῦθεν ἄρα τὰ συνήθη αὐτῆς ἀντικείμενα ὕμνῳ πρὸς τοὺς θεοὺς, θεογονίαι, κοσμογονίαι καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὁ ἀρχαιότατος δὲ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ποιήσεως τύπος ἦτο τὸ ἔπος καὶ τὸ ἀρχαιότατον μέτρον τῆς στιχουργίας ὁ ἐξάμετρος, οὔτινος ἢ ἐφεύρεσις ἀποδίδεται εἰς αὐτὸ τὸ Δελφικὸν μαντεῖον· μουσικὴ δὲ καὶ χορὸς συνώδευον πάντοτε τὰς ᾠδὰς καὶ ἐπ' αὐτῶν ὁμοῦ ἐστηρίζετο πᾶσα θρησκευτικὴ λατρεία. Ἡ Πιερία, αἱ κορυφαὶ τοῦ Παρνασοῦ καὶ τοῦ Ἑλικῶνος (πρῶται κατοικίαι τῶν Μουσῶν) εἰσὶν οἱ κυριώτεροι τόποι· Θάμυρις δὲ, Αἶνος, Εὐμόλιος, Παμφῶς Ὁλῆρ, Μελάμπους, Ὀρφεὺς καὶ Μουσαῖος τὰ περιφημότερα ὀνόματα, μεθ' ὧν συνδέεται ἡ ἀρχαία αὕτη ἱερατικὴ ἢ, ὡς ἄλλως ἀπὸ τοῦ ἐξοχωτέρου τῶν εἰρημένων ἀοιδῶν λέγεται, Ὀρφικὴ ποίησις¹.

Μετὰ τῆς ἱεραῆς δὲ ταύτης ποιήσεως συνείχετο καὶ ἡ

¹ Ὁ Ὀρφεὺς, ἀκμάσας κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα π. Χ., ἦτο υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Θράκης Οἰάγρου καὶ τῆς Μούσης Καλλιόπης. Τοσαύτην δ' ὁ μῦθος ἀπέδωκεν εἰς τὰ ἄσματά του ἰσχύον, ὥστε πλάττει ὅτι δι' αὐτῶν ἠναγκάζοντο καὶ θηρία καὶ δένδρα καὶ βράχοι νὰ τὸν ἀκολουθῶσιν, ἄνεμοι καὶ ποταμοὶ νὰ ἡρεμῶσιν. Ὡς καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ τοῦ Ἄδου θεοὶ θελχθέντες ἐκ τῆς μελωδίας του ἐπείσθησαν νὰ τῷ ἀποδώσωσι τὴν σύζυγόν του Εὐρυδίκην.

μαντική, ἥτις, διδάσκουσα πῶς νὰ ἐξηγῶνται τὰ ση-
μεῖα τοῦ μέλλοντος, ἐθεωρεῖτο, κατὰ τὰς ἐπικρατούσας
τότε ἰδέας, ὡς ὑψηλή τις ἐπιστήμη· ἐπιγγέλλοντο δὲ
ταύτην αὐτοὶ οἱ ἀοιδοὶ καθὼ ἱερεῖς. Τρίτη δὲ ἄλλη τι-
μωμένη μεγάλως καὶ ὁπωσοῦν προωδευμένη ἐπιστήμη
ἦτο ἡ *Ίατρική*. Μολονότι δὲ οἱ ἐπαγγελλόμενοι αὐτὴν
περιωρίζοντο κυρίως εἰς τὴν θεραπείαν πληγῶν καὶ ἐν
γένει ἐξωτερικῶν δηλήσεων τοῦ σώματος, φαίνεται ὅμως
ὅτι ἐγνώριζον τὰς ἐνεργείας πολλῶν βοτάνων καὶ μετε-
χειρίζοντο τὰ φάρμακα κατὰ τὰς γενομένας πείρας. Οἱ
περιφημότεροι δὲ διὰ τὰς βοτανικὰς αὐτῶν γνώσεις, οἶον
ὁ *Ἀσκληπιὸς* καὶ ὁ *Χείρων*, ὁ *Μαχάων* καὶ ὁ *Ποδα-
λείριος*, ἀνήκουσιν εἰς τὴν Θεσσαλίαν.

Καὶ ἡ τέχνη εὐρίσκεται ἔτι εἰς τὴν νηπιότητά της.
Προπορευομένη δὲ φαίνεται μάλιστα ἡ ἀρχιτεκτονική,
καὶ τοῦτο διότι φυσικῶ τῷ λόγῳ οἱ ἄνθρωποι ἔπρεπε
νὰ στήσωσι τὴν προσοχὴν των πρὸ πάντων εἰς τὰς
ἀναγκαιοτέρας χρείας. Κατὰ τοὺς Ὀμηρικοὺς καταλό-
γους ἡ Ἑλλὰς περιελάμβανεν ἤδη οὐκ ὀλίγας πόλεις καὶ
κώμας, ὧν τινὲς εἶχον τείχη, πύργους καὶ πύλας πλα-
τείας· αἱ ἀγυιαί αὐτῶν ἦσαν, ὡς τοῦτο ἰδίως ἐκ τῆς
περιγραφῆς τῶν Ἀθηνῶν συνάγεται (Ὀδύσσ. Η, 80),
εὐρεῖται καὶ κανονικαί, ἀλλ' ὅχι εἰσέτι λιθόστρωτοι. Ὅσον
δ' αἱ κατοικίαι τῶν κοινῶν ὑπῆρχον πενιχραί, τοσοῦτον
οἱ δόμοι τῶν εὐγενῶν καὶ μάλιστα οἱ τῶν ἡγεμόνων
διέπρεπον· ὡς παράδειγμα δὲ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὁ
τοῦ Ὀδυσσέως, ὅπως ὁ Ὅμηρος τὸν περιγράφει (Ὀδ.
Ζ, 299. Η, 81 Φ, 42). Δημόσια κτίρια δὲν ὑφίσταντο
εἰσέτι εἰς τὰς πόλεις· ὑπαιθρὸς τις καὶ διὰ λιθίνων
θρόνων περιβεβλημένη πλατεῖα ἦτο ὁ συνήθης τῶν δη-
μοσίων συνδιαλέξεων τόπος. Καὶ περὶ ναῶν δὲ σπανίως
γίνεται λόγος ἐν τοῖς παναρχαίοις χρόνοις, διότι τοιοῦ-
τοι μνείας ἄξιοι δὲν ὑπῆρχον, ἐκτὸς τοῦ ἐν τῷ Ὑμνῷ
τοῦ Ἀπόλλωνος μνημονευομένου λιθίνου ναοῦ τῶν Δελ-

φῶν, ὅς τις ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν Μινυῶν Τροφωνίου καὶ Ἀγαμήδους καὶ ἔμεινε πολλοὺς αἰῶνας ἀμεταποίητος. Πᾶν ὅ,τι δὲ αἱ ἄλλαι εἰκαστικαὶ τέχναι, ἰδίως ἡ γλυπτική καὶ ἀγαλματοποιία ἐδυνήθησαν μέχρι τοῦδε νὰ παραγάγωσιν, ἦτο εὐτελές. Ἐν ὅσῳ δ' αὐταὶ δὲν εἶχον ἀναπτυχθῇ, οἱ θεοί, προκειμένης ἀνάγκης νὰ ὑπάρχη τοῦλάχιστον ἀντικείμενόν τι λατρείας ὑποπίπτον εἰς τὰς αἰσθήσεις, παριστάνοντο διὰ τινος αὐτοφυσοῦ κορμοῦ δένδρου, ἢ δι' ἐνὸς ἀπελεκήτου λίθου, ἢ τὸ πολὺ διὰ τινος λιθίνης ἢ ξυλίνης στήλης. Ἡ πρώτη δὲ τῆς τέχνης ἀρχὴ ἐδηλώθη διὰ τῆς ἐπὶ τοιούτων ξύλων ἐπεξεργασθείσης ἀνθρωπομόρφου κεφαλῆς, καὶ τοῦτο μαρτυροῦσιν οἱ διασωθέντες ἀρχαῖοι Ἑρμαῖ, οἵτινες ἔπειτα ἐβελτιώθησαν πολὺ μεταβληθέντες ἀπὸ ξυλίνων εἰς λιθίνους· ὡς ἀρχηγὸς δὲ τῆς βελτιώσεως τῆς Ἑλληνικῆς ἀγαλματοποιίας καὶ ἐν γένει τῆς γλυπτικῆς τέχνης ὁμολογεῖται κοινῶς ὁ περιώνυμος Δαίδαλος, κατὰ τὴν σύμφωνον τοῦ Διοδώρου καὶ Πausανίου μαρτυρίαν Ἀθηναῖος τὴν πατρίδα καὶ Ἑρεχθείδης τὸ γένος· τοσοῦτον δὲ, ὡς λέγει ὁ πρῶτος ἐκ τῶν εἰρημένων συγγραφέων, ὑπερέβη πάντας κατὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ἀγαλμάτων, ὥστε οἱ μεταγενέστεροι ἐμυθολόγησαν ὅτι ταῦτα ἔβλεπον καὶ περιεπάτουν ὄντα ὁμοιώματα τοῖς ἐμψύχοις. Πρῶτος δὲ αὐτὸς ὠμμάτωσε καὶ ἐποίησε τὰ σκέλη διαβεβηκότα καὶ τὰς χεῖρας διατεταμένας, ἐν ᾧ οἱ πρὸ αὐτοῦ τεχνῖται κατεσκεύαζον τὰ ἀγάλματα ἔχοντα τὰ μὲν ὄμματα μεμυκότα, τὰς δὲ χεῖρας καθειμένας καὶ ἐπὶ ταῖς πλευραῖς προσκεκολλημένας. Πολλοὶ μ' ὅλον τοῦτο τῶν νεωτέρων πρεσβεύουσιν ὅτι τὰ ἀποδιδόμενα εἰς τὸν Δαίδαλον ἔργα δὲν εἶναι εἰμὴ γεννήματα ὀλοκλήρου σχολῆς, καθόσον καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἡ λέξις «δαίδαλος» ἐσήμαινεν ἐν γένει ἔντεχνόν τι.

Θρησκεία καὶ λατρεία.— Ἡ θρησκεία τῶν Ἑλλήνων δὲν διέφερεν ἐξ ἀρχῆς τῆς τῶν Πελασγῶν φυσικὰ

δηλονότι φαινόμενα καὶ στοιχεῖα, θεωρούμενα ὡς σύμβολα δυνάμεων, ἀφ' ὧν ἡ τῶν θνητῶν τύχη ἐξαρτᾶται, ἦσαν καὶ παρ' αὐτοῖς τὰ μόνα ἀντικείμενα λατρείας. Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου αἱ πρῶται πελασγικαὶ θεότητες, ὡς καὶ αἱ ὑπὸ τῶν ἐποίκων ἐξ Αἰγύπτου, Φοινίκης καὶ Φρυγίας εἰς Ἑλλάδα μετενεχθεῖσαι, ἔπαθον μεταβολὴν σύμφωνον πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα· διότι ὁ Ἑλλήν ἀγαπῶν συνήθως τὰ ὀρισμένα καὶ καταληπτὰ ἐξέλαβε τοὺς θεοὺς τοῦ ὅχι κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Πελασγῶν καὶ τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν ἐν γένει ὡς σύμβολα πραγματικὰ ἀφηρημένων ἰδεῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ὄντα συγκεκριμένα, ὡς ἰδέας προσωποποιήτους, ἠθικὰς καὶ ἀναλόγους πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Ὅπουδῆποτε δὲ ἀτενίζων τὰ βλέμματά του παρετήρει δύναμιν καὶ κίνησιν, ἐκεῖ ἀπέδιδε ζῶν καὶ μάλιστα, καθόσον ἔβλεπεν ἑαυτὸν πανταχοῦ ἀποτυπούμενον, ζῶν ὁμοίαν τῇ τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε ὁ ἀνθρωπομορφισμὸς, ἥτοι ἡ ἐξομοίωσις τῶν θεῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, κατέστη ὁ οὐσιώδης χαρακτὴρ τῆς ὑπὸ τὸ ἔνδυμα ποικίλων καὶ χαριέντων μύθων παριστανομένης Ἑλληνικῆς θρησκείας, μύθων, τοὺς ὁποίους πρῶτοι οἱ τῆς Πιερίας ἀοιδοὶ συνήρμωσαν εἰς ἄσματα διάφορα, καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ ποιηταὶ Ὅμηρος καὶ Ἡσίοδος ἐπραγματεύθησαν πληρέστερον. Καὶ ὁ μὲν Ἡσίοδος μέχρις αὐτῆς τῆς ἐκ τοῦ Χάους γενέσεως τοῦ κόσμου ἀναδραμῶν διεξῆλθε τὰς παλαιόθεν ἐπικρατησάσας δόξας περὶ τῶν δυναστειῶν τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τοῦ Κρόνου καὶ περὶ τῆς Τιτανομαχίας, αἰνιττομένης τὴν πάλιν τῶν στοιχείων τῆς φύσεως ἢ τῶν μήπω ἔτι κεκανονισμένων φυσικῶν δυνάμεων· ὁ δὲ Ὅμηρος, ἄμεσος τῶν ἀοιδῶν ἐκείνων διάδοχος, ἀνέπτυξεν ἐξαιρέτως τὸ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἡδὴ ὑπερισχύσαν νεώτερον σύστημα τῶν Ὀλυμπίων θεῶν, ἥτοι τοῦ ἐντελοῦς ἀνθρωπομορφισμοῦ, ἐξ οὗ μετέπειτα ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη ἠρύσθη τοὺς τύπους τοῦ καλοῦ, ὑψηλοῦ καὶ γλαφυροῦ.

Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο πρωτεύοντες ἢ ἀνώτεροι θεοί, καλούμενοι κοινῶς Ὀλύμπιοι ὡς ἐκ τῆς ὑποτιθεμένης κοινῆς αὐτῶν κατοικίας, τοῦ Ὀλύμπου, δι' οὗ ἐννοεῖται συνάμα τὸ ὑψικόρυφον ὄρος τῆς Θεσσαλίας καὶ ὁ Οὐρανός, παρουσιάζονται δώδεκα τὸν ἀριθμὸν, πέντε ἀπόγονοι τοῦ Κρόνου, Ζεὺς, Ποσειδῶν, Ἥρα, Δημήτηρ καὶ Ἑστία καὶ ἑπτὰ τέκνα τοῦ Διὸς, Ἀθηνᾶ, Ἀπόλλων, Ἄρτεμις, Ἥφαιστος, Ἑρμῆς καὶ Ἀφροδίτη. Ὁ Ζεὺς, θεὸς τοῦ αἰθέρος ἢ τοῦ οὐρανοῦ κατ' ἐξοχὴν, καὶ κατὰ τὸν Ὅμηρον ἄναξ καὶ πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῆς Ὀλυμπιακῆς αὐτῆς χορείας (τοῦ δωδεκαθέου κύκλου). Ἀφοῦ κατέστρεψε τὴν προηγηθεῖσαν τοῦ πατρὸς του Κρόνου δυναστείαν καὶ κατεκεραύνωσε τοὺς πρὸς τὴν κυριότητα τοῦ κόσμου σπεύδοντας Τιτᾶνας καὶ μετέπειτα τοὺς ἑκατογχείρους Γίγαντας, ἀνέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν καὶ διὰ τῆς ἐμφρονος κυβερνήσεώς του εἰσήγαγε τάξιν καὶ ἁρμονίαν εἰς τὸ Πᾶν. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ὑπερισχύσεώς του ὑπεστηρίχθη πρὸ πάντων ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ποσειδῶρος καὶ Πλούτωνος, ἐξ εὐγνωμοσύνης διένειμε μετ' αὐτῶν τὸ κράτος του ἀναδείξας τὸν μὲν θεὸν καὶ κύριον τῆς θαλάσσης, τὸν δὲ δυνάστην τοῦ ἅδου, χωρὶς ὅμως ν' ἀπαλλάξῃ ἀμφοτέρους τῆς πρὸς αὐτὸν ὀφειλομένης ὑποταγῆς, καθήκοντος κοινοῦ καὶ εἰς πάντας τοὺς ἄλλους θεούς· διὸ καὶ ἐν μέσῳ τῆς πολυθείας φαίνεται ἐπικρατοῦσα ἡ ἰδέα τοῦ μονοθεϊσμοῦ, ἐκδηλουμένη ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Διὸς. Μόνος ὁ Ζεὺς ἄρχει πάντων καὶ οὐδεις τῶν ἄλλων θεῶν δύναται ν' ἀντιστῇ εἰς τὴν θέλησίν του ἢ νὰ ματαιώσῃ αὐτὴν (Ὀδύσ. Ε, 104)· αὐτὸς μόνος ἐπίσταται καὶ ἐπομένως προορίζει τὴν μοῖραν (αἴσαν, εἰμαρμένην) τῶν θνητῶν (Ὀδύσ. Υ, 75) καὶ ὅ,τι ἂν ἀποφασίσῃ μένει ἀμετάτρεπτον¹. Ἡ Ἥρα, ἀδελφὴ

¹ Παρ' Ὁμήρῳ καὶ μετέπειτα μέχρι τοῦ ἔκτου αἰῶνος π. Χ. ὁ Ζεὺς εἶναι ὁ προορίζων τὰ τῆς εἰμαρμένης· κατὰ πρῶτον δὲ παρὰ τῷ Π-

καὶ σύζυγος ὁμοῦ τοῦ Διὸς, εἶναι θεὰ τοῦ γάμου ἢ τῆς νομίμου συζυγικῆς ἐνώσεως καὶ ὥς τοιαύτη φύλαξ τῆς ἱερότητος τοῦ γάμου καὶ ἐχθρὰ τῆς περὶ τοῦτον ἀπιστίας (ἐντεῦθεν ἡ ζηλοτυπία αὐτῆς εἰς τὰς μετ' ἄλλων γυναικῶν συνευρέσεις του). Ἡ *Δημήτηρ*, θεωρεῖται ὡς ἡ μήτηρ γῆ, γεννῶσα μετὰ τοῦ Διὸς τὴν Περσεφώνην (ὅπερ σημαίνει, ὅτι ἡ γῆ γονιμοποιουμένη ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἀναδίδει τὸν σπόρον). Πρώτη δὲ αὕτῃ διδάσκει εἰς τὸν Τριπτόλεμον (υἱὸν τοῦ βασιλέως τῆς Ἐλευσίνος Κελεοῦ) τὴν γεωργίαν καὶ δίδει αὐτῷ νόμους, διὸ λέγεται καὶ θεσμοφόρος καὶ ἡ ἑορτὴ αὐτῆς φέρει τὸ ὄνομα Θεσμοφόρια. Ἡ *Ἑστία* εἶναι ἡ παρθένος θεὰ τῆς οἰκιακῆς ἐστίας ἥτοι τοῦ κέντρου τῆς συναθροίσεως τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας· καὶ ἐπειδὴ ξένοι καὶ καταδιωκόμενοι εὕρισκον παρ' αὐτῇ προστασίαν, ἐντεῦθεν καὶ θεὰ τῆς ξενίας καὶ τῶν ἱκετῶν. Ἡ *Ἀθηνᾶ* ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ πῦρ καὶ τὸ φῶς οὐ μόνον τὸ φυσικὸν (ὅθεν Γλαυκῶπις) ἀλλὰ καὶ τὸ πνευματικόν, ὅθεν θεὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς φρονήσεως, καὶ καθὸ τοιαύτη ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς γεννηθεῖσα· εἶναι δὲ ὁμοῦ καὶ θεὰ τοῦ πολέμου (Παλλὰς Ἀθήνη) καὶ προστατίς τῶν γυναικείων ἔργων καὶ τῆς βιομηχανίας (Ἑργάνη). Ὁ *Ἀπόλλων* καὶ ἡ *Ἀρτεμις*, δίδυμα τοῦ Διὸς καὶ τῆς Λητοῦς τέκνα, γεννηθέντα ἐπὶ τοῦ ὄρους Κύνθου τῆς νήσου Δήλου, εἰσὶ θεότιτες τοῦ φωτός, αἱ ἐν τῷ ἡλίῳ καὶ τῇ σελήνῃ ἐνοικοῦσαι δυνάμεις· ὅθεν ὁ μὲν Ἀπόλλων λέγεται Φοῖβος καὶ ἐπὶ τῶν βωμῶν αὐτοῦ καίεται αἰώνιον πῦρ, ἡ δὲ Ἀρτεμις

ροδότῳ (Α, 91) ἀπαντᾷ ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ μοῖρα εἶναι ἀνωτέρα καὶ τοῦ θεοῦ «τὴν πεπερωμένην μοῖραν ἀδύνατά ἐστι ἀποφυγεῖν καὶ θεῶν.» Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ ταύτης δι' ὅλης τῆς ἀρχαιότητος ἡ σχέσις λαμβάνει διαφόρους ἀλλοιώσεις, καὶ ὅτε μὲν ἡ μοῖρα ὑπερισχύει τοῦ Διὸς, ὅτε δὲ παρίσταται ἰσοδύναμος καὶ ἄλλοτε ὑποταγῇ αὐτῷ.

εἰκονίζεται φέρουσα λαμπάδα καὶ ἡμισέληνον· αἱ ἀκτῖνες αὐτῶν ἐξομοιοῦνται πρὸς βέλη καὶ διὰ τοῦτο θεωροῦνται θεότητες τῆς θήρας. Ἰδίως δὲ ὁ Ἀπόλλων δὲν εἶναι μόνον τοῦ φυσικοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ πνευματικοῦ φωτὸς θεός, ὅθεν δύναται νὰ μαντεύη, εἶναι θεὸς μαντειῶν καὶ ὡς τοιοῦτος Λοξίας· προσέτι θεὸς τῆς ποιητικῆς ἐμπνεύσεως, τῆς ὥδῃς καὶ τῆς μουσικῆς, ἀρχηγέτης τῶν μουσῶν, μουσηγέτης. Ὁ Ἥφαιστος παρίστησι τὸ γήϊνον πῦρ, οὗτινος ἡ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ πυρὸς ἀρχὴ δηλοῦται διὰ τοῦ μυθικοῦ πλάσματος, τῆς ἐκσφενδονήσεως τοῦ Ἥφαιστου ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν. Ἐνεκα δὲ τῆς διὰ τοῦ πυρὸς ἐπεξεργασίας τῶν μετὰλλων ἀποδίδεται αὐτῷ, ὡς περὶ τὴν χαλκευτικὴν ἐμπείρῳ, ἡ κατασκευὴ ἐντέχνων (ἡφαιστοτεύκτων) ἔργων, οἷον ἦτο μάλιστα ἡ ἀσπίς τοῦ Ἀχιλλέως. Ὁ Ἄρης, θεὸς τοῦ βροτολοιγοῦ πολέμου καὶ τῆς ἀνδρίας ἐν ταῖς μάχαις, ἔχων ἀκόλουθον αὐτοῦ τὴν Ἔριν. Ὁ Ἑρμῆς, θεὸς τῆς εὐγλωττίας καὶ τῆς πειθοῦς καὶ διὰ τοῦτο ἄγγελος τῶν θεῶν· διὰ παντοίων δὲ μεταμορφώσεων παριστάνεται καὶ ὡς φύλαξ ποιμνίων, ἰδίως τῶν προβάτων (νόμιος, μηλοσός) καὶ ἐπιτηρητῆς τῶν ὁδῶν (ὅθεν οἱ Ἑρμαί), ὡς ἐφευρέτης τῆς λύρας καὶ τῆς γυμναστικῆς, προστάτης τοῦ ἐμπορίου (κερδῶς) καὶ ὡς τοιοῦτος λίαν πανούργος καὶ ἐπιτήδειος μάλιστα κλέπτῃς. Ἡ Ἀφροδίτη, θεὰ τοῦ ἔρωτος (οὐρανία μὲν ὡς θεὰ τοῦ πνευματικοῦ, πάνδημος δὲ ὡς θεὰ τοῦ σαρκικοῦ ἔρωτος), ἡ ἀπὸ τοῦ ἀφροῦ τῆς θαλάσσης γεννηθεῖσα θυγάτηρ τοῦ Διὸς καὶ σύζυγος τοῦ Ἥφαιστου.

Μὲν ὅλον ὅτι δὲ οἱ Ὀλύμπιοι θεοὶ πιστεύονται ὡς ἀθάνατοι κατ' οὐσίαν καὶ ὑπερέχουσι τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς ὑψηλοτέρας ἰδεώδους μορφῆς των, ὅπως οἱ ποιηταὶ τοὺς ἀναπλάττουσι, μολοντοῦτο κατὰ τὸν τρόπον τοῦ ζῆν καὶ πολιτεύεσθαι δὲν διαφέρουσι τῶν θνητῶν, ἔχοντες τὰς αὐτὰς αὐτῶν ἐπιθυμίας καὶ ἀδυναμίας, τὰ αὐτὰ

πάθη· πάντες συνέρχονται εἰς εὐωχίαν παρὰ τῷ Διῷ, νέκταρ πίνοντες καὶ ἄμβροσίαν ἐσθίωντες· βουλευόνται κοινῶς περὶ τῶν οὐρανίων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων· ἅμα δυομένου τοῦ ἡλίου τρέπονται εἰς ὕπνον νήδυμον, καὶ ἀνατέλλοντος ἐγείρονται πάλιν. Πολλὰκις δὲ καταλείποντες τὰ ἐπὶ τῆς ἀκροτάτης κορυφῆς τοῦ πολυδειράδος Ὀλύμπου δώματά των καταβαίνουνσι εἰς τὴν γῆν, ἣτις θεωρεῖται κοινὸν στάδιον ἐνεργείας ὄλων· παρέχουσι συμβουλὰς καὶ ἀντίληψιν εἰς πάντα ὅστις τοὺς ἐπικαλεῖται· ἡδύνονται εἰς τὰς προσφερομένας αὐτοῖς εὐχωλίας καὶ θυσίας, οὐδ' ἀπαρέσκονται εἰς τὴν μετὰ τῶν θνητῶν γυναικῶν συνουσίαν, καὶ ταύτης καρποὶ εἰσιν ἥρωες καὶ ἡμίθεοι, συνδέοντες τοὺς θεοὺς μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ μετὰ θάνατον γινόμενοι δεκτοὶ εἰς τὰς οὐρανίους σκηνάς.

Ἐκτὸς τῶν εἰρημένων ἀνωτέρων θεῶν, εἰς οὓς πολλάκις συναριθμεῖται καὶ ὁ Διόνυσος ἢ Βάκχος, ὁ εὐρετῆς τῆς ἀμπέλου, ἡ Ἑλληνικὴ θρησκεία παραδέχεται καὶ πληθὺν μέσων καὶ κατωτέρων θεοτήτων, ἐξ ὧν αἱ μὲν πρῶται ἀποτελοῦσι τὴν θεραπείαν, οὕτως εἰπεῖν, τῆς δυναστείας ἐκείνης τῶν Κρονιδῶν, οἵαί εἰσιν· αἱ ἐννέα μοῦσαι (Κλειὼ, Εὐτέρπη, Θάλεια, Μελπομένη, Τερψιχόρη, Ἑρατώ, Πολύμνια, Οὐρανία καὶ Καλλιόπη), ὅλαι θυγατέρες τοῦ Διὸς καὶ τῆς Μνημοσύνης, τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν προστάτριαι· αἱ τρεῖς χάριτες (Ἀγλαΐα, Θάλεια καὶ Εὐφροσύνη), χωρὶς τῶν ὁποίων τὸ κάλλος δὲν ἔχει δύναμιν καὶ ἡ ἀρετὴ στερεῖται θελγήτρων· αἱ Ὠραι, πυλωροὶ τοῦ οὐρανοῦ, τρεῖς ὡσαύτως τὸν ἀριθμὸν (Εὐνομία, Δίκη καὶ Εἰρήνη), ὧν ἐκάστη ἔχει ἔργον πρὸς τὸ ἑαυτῆς ὄνομα ἀρμόζον ἐπὶ τῇ μεγίστῃ τῶν ἀνθρώπων ὠφελείᾳ· ἡ Ἥβη, θεὰ τῆς νεότητος, προσφέρουσα τὸ νέκταρ εἰς τοὺς θεοὺς εὐωχομένους· ἡ χρυσόπτερος Ἴρις, ἀγγελιαφόρος τοῦ Διὸς, διατρέχουσα τὸ ὁμώνυμον οὐράνιον τόξον ἐν ᾧ ἐκτελεῖ τὰς διαταγὰς τοῦ· ἡ

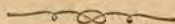
Ἦως, θεὰ τῆς αὐγῆς, ἀνοίγουσα πρῶτ' τὰς πύλας τοῦ οὐρανοῦ κατ' ἀνατολάς, ὅθεν ὁ ἥλιος ἐκ τοῦ βαθυρρόδου ὠκεανοῦ ἐξερχόμενος, ἀναβαίνει εἰς τὸν πολύχαλκον οὐρανὸν ἵνα διαχύσῃ ἐκεῖθεν λαμπρὸν φῶς εἰς τοὺς ἀθανάτους καὶ εἰς τοὺς θνητοὺς ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ αὐτὸν ἔπειτα δύσαντα διαδέχεται ἡ μέλαινα νύξ. Αἱ δὲ δεύτεραι φέρουσιν ἐν γένει τὸ ὄνομα τῶν δαιμόνων (ἀγαθῶν τε καὶ κακῶν) καὶ περιλαμβάνουσι α) τοὺς ἰδίους ἐκάστου τόπου θεοὺς, πατρώους, γενεθλίους κλ. β) τὰς ἀποτεθεωμένας φυσικὰς δυνάμεις, αἵτινες ὡς *νύμφαι* πηγῶν, ποταμῶν, ὀρέων καὶ δρυμῶν καλοῦνται *Νηρηίδες*, *Ναϊάδες*, *Ὀρεάδες*, *Δρυάδες* καὶ *Ἀραδρυάδες*· καὶ γ) τὰς προσωποποιήτους ἠθικὰς ἰδέας, οἷον τὴν *Θέμιν* (θεὰν τῆς δικαιοσύνης), τὴν *Πίστιν*, τὴν *Αἰδῶ*, τὸν *Φόβον*, τὸν *Θάνατον*, τὴν *Νέμεσιν* (θεὰν τιμωρὸν τῆς ὕβρεως καὶ ἀδικίας), τὰς *τρεῖς μοῖρας* (*Κλωθῶ*, *Λάχεσιν* καὶ *Ἄτροπον*), αἵτινες προορίζουσιν ἐκάστου τὴν τύχην κατὰ τὴν ὥραν τῆς γεννήσεώς του· καὶ τὰς *τρεῖς Ἐρινύας* ἢ *εὐμερίδας* (*Ἀληκτῶ*, *Μέγαιραν* καὶ *Τισιφώνην*), αἵτινες καταδιώκουσιν ἀκαταπαύστως τοὺς κακούργους καὶ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐν τῷ ἅδῃ, ὅπου κυρίως ἔχουσι τὴν ἔδραν τῶν ὑπηρετοῦσαι τὸν Πλούτωνα καὶ τὴν Περσεφόνην. Ὁ δὲ ἅδης ὑπετίθετο τόπος τις ὑποχθόνιος, πάνυ βαθύς, ζοφερὸς καὶ ἀνήλιος, περιβρέόμενος ὑπὸ δύο μεγάλων καὶ φοβερῶν ποταμῶν· τοῦ *Κωκυτοῦ* καὶ τοῦ *Πυμφλεγέθοντος*, τῶν ὁποίων προέκειτο ἡ *Στύξ* ἢ *Ἀχερουσία λίμνη*, δεχομένη πρώτη ὅν τινα ὁ *Χάρων* διεπόρθημεν. Παρὰ δὲ τὴν κάθοδον ἢ τὴν πύλην αὐτὴν τοῦ ἅδου, οὗσαν *ἄδμαντίνην*, εὐρίσκετο ὁ *Αἰακὸς* (ποτὲ βασιλεὺς τῆς *Αἰγίνης*), τὴν φρουρὰν ἐπιτετραμμένος, καὶ παρ' αὐτῷ κύων τρικέφαλος, ὁ λεγόμενος *Κέρβερος*· τοὺς περαιωθέντας δὲ τὴν λίμνην ὑπεδέχετο λειμῶν μέγας καὶ ποτὸν τὸ καλούμενον τῆς *Λήθης*. Τὰς ψυχὰς τῶν τεθνεώτων προέπεμπεν ὁ *Ἑρμῆς* καὶ διὰ τοῦτο ἐλέ-

γετο ψυχοπομπός· δύο δὲ δικασταὶ ὁ Μίνως καὶ ὁ Ῥαδάμανθυς ἀπεφαίνοντο περὶ τοῦ καλῶς ἢ κακῶς βεβιωκέναι. Καὶ τοὺς μὲν ἀγαθοὺς καὶ δικαίους ἐπεμπον εἰς τὸ Ἥλύσιον πεδῖον, ἵνα διάγωσι βίον εὐφρόσυνον καὶ μακάριον, τοὺς δὲ πονηροὺς εἰς τὸν Τάρταρον, τόπον ἐρεβώδη, παραδίδοντές τους εἰς τὰς εἰρημένας Ἑρινύας νὰ τοὺς βασανίζωσιν ἀτελευτήτως. Πᾶσαν δὲ ἀποδράσεως αὐτῶν ἀπόπειραν ἐματαίου ὁ ἄγρυπνος καὶ φοβερός φύλαξ Κέρβερος.

Τὰ σπουδαιότερα ζητήματα περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ αἰτίας ὄλων τῶν πραγμάτων, περὶ τῆς σχέσεως τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ ἰδίως περὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἀπὸ τοῦ σώματος χωριζομένης ψυχῆς, περὶ ὧν ἡ δημόδης θρησκεία οὐδένα ἀποχωρῶντα λόγον ἔδιδε, ἐγένοντο μετέπειτα ἀντικείμενα τῶν μυστηρίων, ὅπου οἱ ἀνώτεροι τοῦ πολλοῦ πλήθους προσφεύγοντες ἐνόμιζον ὅτι εὕρισκον τροφὴν καὶ παραμυθίαν. Ὡς τὰ περιφημότερα δὲ μεταξὺ τῶν μυστηρίων ἀναφέρονται τὰ Σαμοθράκια, ἅτινα εἶχον Πελασγικὴν ἀρχήν, καὶ τὰ Ἑλευσίνια, τῶν ὁποίων τὴν ἵδρυσιν τινὲς μὲν ἀποδίδουσιν εἰς Ἑρεχθεά, τὸν βασιλέα τῆς Ἀττικῆς, ἄλλοι δὲ εἰς τὸν ἐκ τῆς Θράκης καταγόμενον Εὐμολπον.—Καὶ ταῦτα μὲν ἐν γένει περὶ τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας.

Ἡ δὲ λατρεία τῶν θεῶν παρὰ τοῖς Ἑλλησι, τελουμένη ἐν ὑπαίθρῳ, ἐπὶ ὀρέων, δρυμῶν καὶ ἀλσῶν, ἢ ἐν ναοῖς, συνίστατο α) εἰς εὐχὰς, γινομένας δι' ἀναστιάσεως τῶν χειρῶν· β) εἰς χοὰς, οἴνου ἢ γάλακτος· γ) εἰς καθαρμοὺς ἢ ἀγρισμοὺς τοῦ σώματος, τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ τόπων· δ) εἰς δῶρα καὶ εἰς θυσίας. Καὶ τὰ μὲν δῶρα, προσφερόμενα μάλιστα ἀφοῦ εἰσηκούοντο αἱ εὐχαὶ, ἦσαν στέφανοι, ὑφάσματα, τρίποδες, λέβητες, λάφυρα καὶ σκύλα. Αἱ δὲ θυσίαι διέφερον κατὰ τὴν διαφορὰν τοῦ θύοντος κατὰστασιν· ὁ γεωργὸς π. χ. ἔθυε συνήθως βοῦν (πολλῶν δὲ βοῶν θυσία ἐλέγετο ἐκατόμβη), ἄρνα δὲ ὁ

ποιμήν καὶ αἶγα ὁ αἰπόλος, καὶ ἄλλος τις λιβανωτὸν ἢ πλακοῦντα· ὃ δὲ πένης ἰλάσκετο τὸν θεὸν ἀσπαζόμενος μόνον τὴν αὐτοῦ δεξιάν. Ἱερεῖς ἀποτελοῦντες, ὡς παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς ἔθνεσιν, ἰδίαν ἀνθρώπων τάξιν δὲν ὑπῆρχον κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους ἐν Ἑλλάδι· ὁ βασιλεὺς προϊστάτο τῶν θρησκευτικῶν, ἔθυσεν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ του, ὡς καὶ ἕκαστος οἰκοδεσπότης ἔπραττε τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ ὑπὲρ τῶν οἰκείων του, ἄνευ τῆς συνδρομῆς τινος ἱερέως. Πρὸς τῷ ἀρχαιοτάτῳ Δωδωναίῳ μαντεῖῳ ὑφίστατο ἤδη καὶ τὸ ἔπειτα τοσοῦτον περιβόητον καταστὰν μαντεῖον τῶν Δελφῶν, ἀμφοτέρων ὁμῶς ἡ ἰσχὺς ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους λίαν περιωρισμένη. Ἐξ ἐναντίας δὲ ἰσχυοὺν οἱ οὕτω λεγόμενοι *μάντιες*, εἰς τοὺς ὁποίους, νομιζομένους ὅτι ἔχουσι σχέσιν ἄμεσον πρὸς τὸ θεῖον, ἀπεδίδετο σοφία ἔξοχος, καὶ οἱ ὅποιοι διὰ τοῦτο ἠρωτῶντο περὶ τῆς ἐκβάσεως ἀξιολόγου ἐπιχειρήσεως, ἢ περὶ τῆς αἰτίας γενικῶν δυστυχημάτων καὶ περὶ τῶν μέσων τῆς ἀποτροπῆς των. Οἱ περιφημότεροι δὲ μετὰξὺ αὐτῶν ἦσαν, ὁ *Ὀρφεύς*, ὅστις συνώδευσε τοὺς Ἀργοναύτας, ὁ *Ἀμφιάραος*, ὅστις παρευρέθη ἐν τῇ στρατείᾳ τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θηβας, ὁ *Τειρεσίας*, ὅστις καὶ κατ' αὐτὴν καὶ κατὰ τὸν ἔπειτα πόλεμον τῶν Ἐπιγόνων μετέλθε παρὰ τοῖς Θηβαῖοις τὴν μαντοσύνην· καὶ τέλος ὁ Θεστορίδης *Κάλχας*, ὁ κατὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον οἰωνοπόλων ἄριστος «ὅς ἦδη τά τ' ἐόντα τά τ' ἐσσόμενα, πρὸ τ' ἐόντα». Ἀλλὰ καὶ οὗτοι δὲν εἶχον οὐδεμίαν ἐπιβρόχην, δυναμένην ὁπωσδήποτε νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν τῶν ἀνατολικῶν ἱερέων. Κυρίως ἐθεωροῦντο ὡς διαλλακταὶ τῆς παρωργισμένης θεότητος καὶ ὡς σύμβουλοι ἀπλῶς· αἱ προρρήσεις των δὲν ἐλαμβάνοντο πάντοτε ὑπ' ὄψιν καὶ ἐνίοτε, ὅταν προανήγγελλον δυσάρεστα, διήγειρον καθ' ἑαυτῶν καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

Ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν ἢ τῆς μεταναστάσεως τῶν
Δωριέων εἰς Πελοπόννησον μέχρι τῶν Περσικῶν πολέμων.
1100 — 490 π. Χ.

Ὁ αἰὼν τῆς μορφώσεως τῶν Ἑλληνικῶν
πολιτειῶν.

§ 1. Χαρακτήρ τῆς περιόδου. Ἡ Δωρική μετανάστασις
συνεχομένη μετ' ἄλλων προηγουμένων καὶ
συγχρόνων μεταναστάσεων.

Ἡ παροῦσα περίοδος ἔχει μὲν κατ' ἀρχὰς μεμιγμένον
ἔτι τὸ μυθῶδες μετὰ τοῦ ἱστορικοῦ, προϊόντος ὁμῶς τοῦ
χρόνου λαμβάνει χαρακτῆρα ἀκράτως ἱστορικὸν καὶ
ἀποβαίνει μάλιστα πλείστου λόγου ἀξία ἕνεκα τῆς
κατ' αὐτὴν γενομένης ἀναπτύξεως τοῦ πολιτικοῦ βίου
τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Τρωϊκὸς ἀγὼν ὑπῆρξε τοῦ ἡρωϊκοῦ αὐ-
τῆς βίου ὁ κολοφῶν ὁμοῦ καὶ τὸ τέρμα. Μετὰ ἐξήκοντα
δ' ἔτη ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ Ἰλίου ἐπῆλθε νέα τις ἐθνῶν
μετανάστασις, ἥτις βορειόθεν ἀρχὴν λαβοῦσα, κατὰ μι-
κρὸν δὲ καὶ δι' ἀλληλοδιαδόχων ὠθήσεων περαιτέρω χω-
ρήσασα καὶ εἰς τὴν νοτίαν τῆς Πελοποννήσου ἄκραν ἀπο-
λήξασα, ἐπήγαγε τελείαν τῶν μέχρι τοῦδε ἐν Ἑλλάδι
ὑφισταμένων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν σχέσεων μετα-
βολήν. Αἱ πλείστα δηλονότι τῶν ἀρχαίων αὐτῆς πολι-
τειῶν ἀνετράπησαν καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν ἠγέρ-
θησαν νέαι, ἐν αἷς, διατηρηθείσαις δι' ὅλης σχεδὸν τῆς

Ἑλληνικῆς ἱστορίας, τοῦ πρότερον ἐπικρατοῦντος μοναρχικοῦ ὑπερίσχυσε εἰς τέλος κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ δημοκρατικὸν στοιχεῖον. Τὰ δὲ ἀποτελέσματα τῆς μεγάλης ταύτης κινήσεως ἐξετάθησαν καὶ πέραν τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος, ἀρξαμένης ἑκτοτε τῆς ἰδρύσεως τῶν πολυαριθμῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμᾶς, καὶ δι' αὐτῶν μεταφυτευθέντος πανταχοῦ τοῦ αἰεθαλοῦς τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας φυτοῦ.

Πρόδρομοι τῆς προκειμένης κινήσεως παρουσιάζονται οἱ ἐκ Πελασγῶν καταγόμενοι *Θεσσαλοὶ*, οἵτινες ὥκουν πρότερον ἐν Θεσπρωτίᾳ τῆς Ἡπείρου, πιεσθέντες δὲ πιθανώτατα ὑπὸ ἄλλων βορειοτέρων καὶ κραταιοτέρων φύλων, τῶν *Ἰλλυρικῶν*, κατέλιπον τὴν ἑαυτῶν πατρίδα καὶ κατὰ τὸ 1120 ἔτος π. Χ. τὴν Πίνδον ὑπερβάντες προήλασαν εἰς τὰς εὐφόρους πεδιάδας τῆς τότε μὲν, κατὰ Διόδωρον, καλουμένης Αἰολίδος ἢ Αἰμονίας, ἀκολούθως δ' ἀπ' αὐτῶν μετονομασθείσης *Θεσσαλίας*. Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι αὐτῆς, εἰς πολλὰς μικρὰς κοινότητας διηρημένοι καὶ ἄνευ σταθεροῦ κέντρου δὲν ἐδυνήθησαν ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὴν ἀκατάσχετον τοῦ ἀνδρείου ὀρεινοῦ ἔθνους ὀρμῇ. Ἐκτὸς δὲ ὅτι πολλοὶ αὐτῶν μεμονωμένοι προσεβλήθησαν ἀλληλοδιαδόχως, χωρὶς νὰ δυνηθῶσιν οἱ ἀπωτέρω οἰκοῦντες νὰ παράσχωσι βοήθειαν εἰς τοὺς μᾶλλον ἐκτεθειμένους, καὶ οὐκ ὀλίγοι προσέτι τῶν ἀρχαίων ἐγγχωρίων ἠνώθησαν μετὰ τῶν δορικτητόρων, πρὸ πάντων δὲ οἱ *Περρῆες*, οὓς εἶχον πῖεσι πρότερον οἱ *Δωριεῖς*, οἱ *Ἰσιῶται* καὶ τινὰ ὀρεινὰ φύλα προσέτι πρὸς τοὺς Θεσσαλοὺς μᾶλλον ἢ πρὸς τοὺς Ἕλληνας συγγενέοντα, οἷον οἱ *Αἰθῆκες*, οἱ *Ἀθαμᾶνες*, οἱ *Ἀπεραντοὶ* καὶ οἱ *Δόλοπες*. Ἐκ τῶν προσβληθέντων δὲ καὶ ἡττηθέντων οἱ μὲν ἠναγκάσθησαν νὰ μεταβάλωσι τύχην γινόμενοι τοῦ λοιποῦ ὑπήκοοι καὶ ὑποτελεῖς φόρου (*Πενέσται*) τῶν νέων κυρίων, οἱ δὲ τὴν ἑαυτῶν ἐλευθερίαν περὶ πολλοῦ ποιούμενοι προετίμησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν

πάτριον γῆν καὶ νὰ προχωρήσωσι νοτιώτερον. Οἱ κυριώτεροι δ' ἐκ τῶν τελευταίων ἦσαν οἱ εὐκίνητοι καὶ εὐμήχανοι Αἰολεῖς, οἱ παρὰ τὴν νοτίαν τῆς Ὀθρυος κλίσιν καὶ περὶ τὴν ὠραίαν Ἀρνην ἐν τῷ Μαλιακῷ κόλπῳ οἰκοῦντες, οἵτινες ἀκολουθῶς ὠνομάσθησαν Βοιωτοί. Οὗτοι ἐξησθενημένοι μὲν διὰ τῆς ἀπολείψεως πολλῶν συνοίκων ἐν τῇ Αἰμονίᾳ, ἀλλὰ βεβαίως διὰ τῆς παρακολουθήσεως οὐκ ὀλίγων ἄλλων ὁμοφύλων ἐνισχυμένοι, πάντες δὲ ὁμοῦ σῶμα ἐν εὐγενῶν μαχίμων ἀποτελοῦντες μετέστησαν, κατὰ τὸν Θουκυδίδην (Α, 12), εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς μέσης Ἑλλάδος, ὅπου ἤκμασαν πρότερον αἱ τῶν Μινυῶν καὶ Καδμείων πολιτεῖαι, ἐσχάτως δὲ καὶ Πελασγοὶ καὶ Θρᾶκες εἶχον ἐγκατασταθῆ. Ὁ λόγος δὲ δι' ὃν εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἐτράπησαν, εἶναι ὅτι κατὰ τὰ ἤδη παραδεδομένα ὑπῆρχον μεταξὺ αὐτῶν ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἀποδράντες ἐκ τῶν Καδμείων Θηβῶν εὖρον παρ' αὐτοῖς ξενίαν. Ἠγεῖτο δὲ τῶν τελευταίων τότε ὁ Ὀφέλιτης, ὃν ἀκολουθῶς διεδέχθη ὁ υἱός του Δαμασίχθων. Φυσικῶς δὲ τῷ λόγῳ ἐνέτυχον πρώτους τοὺς συγγενεῖς τῶν Μινύας ἐν Ὀρχομενῷ. Ἀλλ' οὐδὲν ἀκριβῶς γινώσκωμεν περὶ τοῦ ἐκτραγέντος ἐνταῦθα ἀγῶνος. Φαίνεται δὲ ὅτι οὗτος ἔλαβε πέρας διὰ τῆς ἐκβολῆς τῶν Μινυῶν, ὧν πολλοὶ μὲν μετέβησαν εἰς τὴν Ἀσίαν, τινὲς δ' ἐκ τῶν εὐγενῶν, οἷον οἱ Ἀθαμαντίδαι, παρέμειναν καὶ ἀνέλαβον τὴν ἐπιμέλειαν τῶν θρησκευτικῶν ἐθίμων, ἅτινα οἱ νικηταὶ παρεδέχθησαν, τὸ δὲ πλῆθος ὑπέστη μακροθύμως τὴν μεταβολὴν τῶν ἀρχόντων. Οἱ Βοιωτοὶ κατεστάθησαν ἐντελῶς περὶ τὴν Κωπαΐδα, ἔκτισαν καὶ ἐνταῦθα ἄλλην Ἀρνην καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα ἔτι χρόνους κοινὸς τῆς συνόδου αὐτῶν τόπος ὑπῆρχεν ἱερὸν τι τῆς Ἰτωρίδος Ἀθηναῖς, κείμενον οὐ μακρὰν τῆς εἰρημένης λίμνης.

Ἐκεῖ ἀνέστειλαν, ὥς φαίνεται, ἐπὶ τινα χρόνον τὴν προέλασίν των οἱ Βοιωτοί, ἕως οὗ πιθανῶς διὰ νέων φυ-

γάδων ἐκ τῆς ἤδη εἰς νέους ἄρχοντας περιελθούσης νοτίας Αἰολίδος ἐπιρρώσθέντες προέβησαν περαιτέρω πρὸς νότον, ὅπου ἀπήντησαν μάλιστα τοὺς Πελασγοὺς καὶ Θρᾷκας, οἵτινες μεθ' ἱκανὴν ἀντίστασιν, ἠττήθησαν παρ' αὐτῶν. Περί τούτου δὲ ὁμιλοῦσιν ὁ, τε Στράβων (Θ, 2, 3 καὶ 4) καὶ ὁ Πολύαινος (Ζ, 43)· καὶ οἱ μὲν Θρᾷκες ὑπέστρεψαν κατὰ τὸν Στράβωνα εἰς Παρνασσόν· τινὲς δὲ τῶν Πελασγῶν κατέφυγον εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ εἰσὶν αὐτοὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες βραδύτερον ἐκβληθέντες ἐντεῦθεν ἐδίωξαν τοὺς Μινύας ἐκ τῆς Λήμνου (Ἡρόδ. Δ, 145). Περί δὲ τοῦ μεταξὺ Βοιωτῶν καὶ Καδμείων ἀγῶνος ὀλιγώτεραι εἰδήσεις διετηρήθησαν· εἶναι δὲ μόνον γνωστὸν τὸ γεγονός, ὅτι καὶ αἱ Θῆβαι ἡλώθησαν καὶ καθὼ ἐν τῷ μέσῳ τῆς χώρας κείμεναι ἐγένοντο ἔκτοτε ἡ κυριωτέρα τῶν Βοιωτῶν ἔδρα, ἀφ' ἧς βαθμυδὸν ἐκυριεύθησαν καὶ τὰ λοιπὰ τῆς Βοιωτίας χωρία (Θουκυδ. Γ. 61). Οἱ Καδμῆοι κατέφυγον πρὸς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ Αἰολεῖς καὶ Ἴωνας, καὶ οὐκ ὀρθῶς οὗτοι ὀνομάζονται πολλάκις Βοιωτοί· ὁ Ἡρόδοτος μνημονεύει (Ε, 61) καὶ τῶν *Γεφυραίων*, οἵτινες ὡς Φοινίκων ἀπόγονοι, συγγενεύοντες πρὸς τοὺς Καδμείους, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν ὡσαύτως διασωθέντες εἰς τὴν Ἀττικὴν. Τέλος οἱ Βοιωτοὶ ἐτόλμησαν νὰ ἐμβάλωσι καὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν αὐτὴν· ὁ Στράβων τοῦλάχιστον ἀναφέρει (Θ', 1. 7) μάχην τινὰ συμβᾶσαν ἐνταῦθα, καθ' ἣν ὁ Βοιωτὸς βασιλεὺς Ξάνθος, οὗτινος μέμνηται καὶ ὁ Πausanias (Θ', 6. 7), ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Νηλεΐδου Μελάνθου. Τοῦτο δὲ συνέβη πιθανώτατα περὶ τὸ 1100 ἔτος, καὶ ἔκτοτε οἱ Βοιωτοὶ περιωρίσθησαν εἰς τὰ ὅρια τῆς ἐπωνύμου αὐτῶν χώρας.

Πολὺ δὲ ἀποτελεσματικώτεραι τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων ὑπῆρξαν αἱ τῶν Δωριέων μετοικήσεις, αἵτινες πολλάκις ἄλλ' ἐσφαλμένως θεωροῦνται ὡς ἡ μόνη αἰτία ὅλων τῶν ἡδὴ ἐν Ἑλλάδι γενομένων μεταναστώσεων. Ἐκ τοῦ Ἡροδότου (ς', 52) γίνεται δῆλον, ὅτι ἡ Δωρικὴ

μετανάστασις ὑπῆρξε τὸ πάλαι ἀντικείμενον, ὅπερ ἐχορήγησεν ὕλην ἄφθονον εἰς ποιήσεις· σώζονται δ' ἔτι στίχοι ἐκ τῶν τοῦ Ἡσιόδου *μεγάλων Ἡοιδῶν*, αἵτινες εἰς αὐτὴν ἀναφέρονται. Καὶ φαίνεται ὅτι ἡ διηγηματικὴ ποίησις τῆς οὕτω λεγομένης Ἡσιοδικῆς σχολῆς ἐπραγματεύετο τὰς περὶ τῶν προκειμένων μεταναστάσεων παραδόσεις, καὶ τοῦτο κατὰ συνέχειαν τῶν ὁμηρικῶν καὶ τῶν πρὸς ταύτας συγγενῶν κυκλικῶν ποιήσεων, αἵτινες περιωρίσθησαν εἰς ἀντικείμενα ἀφορῶντα τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον καὶ τοὺς νόστους τῶν ἡρώων, ἐν ᾧ αἱ μετέπειτα ἀκολουθοῦσαι ποιήσεις ἔψαλλον μόνον τὴν ἰδρυσιν πόλεων ἐν ταῖς Ἀσιατικαῖς παραλίαις.

Συνήθως δὲ ἡ Δωρικὴ μετανάστασις, καθόσον μετ' αὐτῆς συνδέονται ἀναποσπάστως αἱ τύχαι τῶν ἀπογόνων τοῦ μεγάλου ἥρωος τῶν Θεῶν καὶ ἀντιζήλου τοῦ Εὐρύσθεως, καλεῖται καὶ *Κάθοδος* τῶν *Ἡρακλειδῶν*. Ἐκ τῶν προειρημένων δὲ (σελ. 45), εἶναι ἤδη γνωστὸν ὅτι ἀποτυχόντες οὗτοι τῆς πρώτης αὐτῶν ἀποπειρας πρὸς ἀνάκτησιν τῆς πατρῴας κληρονομίας τῶν κατέφυγον εἰς τοὺς Δωριεῖς, οὓς ἐθεώρουν ὡς οἰκείους, ἔνεκα προηγούμενων ὑποχρεώσεων αὐτῶν πρὸς τὸν Ἡρακλέα. Μετ' αὐτῶν δὲ μετανέστησαν ὁμοῦ ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας εἰς Δωρίδα, ὅθεν δις στρατηγούντων τοῦ *Κλεοδαίου* καὶ *Ἀριστομάχου*¹ ἐπανέλαβον ματαίως τὴν αὐτὴν ἀπόπειραν, ἕως οὗ τὸ τρίτον οἱ τοῦ Ὑλλου δισέγγονοι *Τήμενος*, *Κρεσφόρτης* καὶ *Ἀριστόδημος* (ἢ ἀντ' αὐτοῦ, ἀποθανόντος καθ' ὁδὸν, οἱ δίδυμοι παῖδες τοῦ *Εὐρύσθενος* καὶ *Προκλῆς*) ἡγούμενοι δυσμυρίων περίπου Δωριέων καὶ μετὰ τοῦ *Ὁξύλου*, βασιλέως τῶν Αἰτωλῶν, ἠνωμένοι ἐπέτυχον τέλος τοῦ σκοποῦ.

Ἡ τρίτη δ' αὕτη εὐτυχὴς τῶν Ἡρακλειδῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον *κάθοδος*, ἥτις κατὰ τὸν Διόδωρον (Α, 5),

¹ Ὁ μὲν Κλεοδαῖος ἦτο υἱὸς, ὁ δὲ Ἀριστόμαχος ἑγγονος τοῦ Ὑλλου, τοῦ κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Πελοπόννησον στρατεύσαντος.

συμπίπτει τῷ 80ῳ ἔτει ἀπὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου (ἄρα τῷ 1104ῳ π. Χ.), ἐγένετο ὅχι πλέον, ὥς τὸ πρότερον, διὰ τοῦ ἰσθμοῦ, ὅπου ματαίως ὁ Πελοπίδης *Τισαμενός* τοὺς περιέμενεν, ἀλλὰ διὰ νεῶν ἐκ Ναυπάκτου εἰς Ῥίον. Δωριεῖς δὲ καὶ Αἰτωλοὶ μηδεμίαν εὐρόντες ἀντίστασιν προὔχωρησαν ὁμοῦ μέχρι τῶν μεθορίων τῆς Ἡλίδος· ἐκεῖ δ' ἐχωρίσθησαν ἀπ' ἀλλήλων, καὶ οἱ μὲν Αἰτωλοὶ ἐνέβαλον εἰς αὐτὴν τῶν Ἡλείων τὴν χώραν, οἵτινες ὄντες παλαιοὶ αὐτῶν συγγενεῖς τοὺς ἐδέχθησαν συνοίκους καὶ μετὰ τινα μονομαχίαν, καθ' ἣν ὑπερίσχυσεν ὁ Αἰτωλὸς *Πυραῖχμης*, ἀνεγνώρισαν τὸν Ὀξύλον κοινὸν βασιλέα (Παυσ. Ε', 4. 2), οἱ δὲ Δωριεῖς ἐτράπησαν πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν, ὅπου ὁ τότε βασιλεύων Κύψελος ἐγκατέλιπεν εὐθύς τὰ πράγματα τῶν Πελοπιδῶν καὶ μαθὼν ὅτι εἷς τῶν τοῦ Ἀριστομάχου παίδων, ὁ Κρεσφόντης, ἦτον ἄγαμος ἐξέδωκεν εἰς τοῦτον τὴν θυγατέρα του (Παυσ. Η, 5. 4), καὶ οὕτως ἐξησφάλισε τὴν βασιλείαν του. Ἡ δὲ Ἀρκαδία ἐγένετο, ὥς φαίνεται, τὸ κέντρον τῆς περαιτέρω ἐνεργείας τῶν Δωριέων· διότι ἐντεῦθεν εἰσέβαλον εἰς τὰς χώρας τῶν ἡνωμένων Πελοπιδῶν καὶ Νηλειδῶν, ἡγουν εἰς τὴν Ἀργολίδα, Λακωνίαν καὶ Μεσσηνίαν, διαιρεθέντες εἰς τρία στίφη, τῶν ὁποίων ἡγούντο οἱ τρεῖς ἐκείνων ἀρχηγοί. Ἐντεῦθεν δὲ πηγάζει ἡ περὶ κληρώσεως τῶν εἰρημένων τριῶν χωρῶν μεταξὺ τῶν τριῶν ἀδελφῶν παράδοσις.

Ἄλλοτε ἐπιστεύετο ὅτι ἐξ ἐφόδου κατέλαβον παραχρῆμα ὁ μὲν Τήμενος τὴν Ἀργολίδα, ὁ δὲ Κρεσφόντης τὴν Μεσσηνίαν καὶ οἱ τοῦ Ἀριστοδήμου παῖδες τὴν Λακωνίαν. Τῆς δόξης ὁμῶς ταύτης τὸ ἀνυπόστατον ἀπέδειξεν ἀποχρώντως εἷς τῶν νεωτέρων συγγραφέων, ὁ Μύλλερους (*Die Dorier*, I, σ. 76). Κατ' αὐτὸν δηλονότι ὁ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ νέων κατοίκων τῆς χώρας ἐκκαυθεῖς ἀγὼν διήρκεσε δι' ὅλου τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος καὶ ἐν τῇ Λακωνίᾳ ἔτι μακρότερον. Ἐν Σπάρτῃ δὲ

μόνον ἴσχυσαν οἱ Δωριεῖς νὰ ἐγκατασταθῶσι πολὺ ταχέως, καὶ τοῦτο, μαρτυροῦντος τοῦ Στράβωνος (Η' 5. 5), διὰ προδοσίας ἢ ἀποστάσεως τῶν Ἀχαιῶν ἀπὸ τῆς τῶν Πελοπιδῶν δυναστείας. Ἀλλὰ μὴ οὔσης δυνατῆς τῆς ἀκριβοῦς ἀποδόσεως τῶν κατὰ μέρος γεγονότων ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀγῶνος, περιοριζόμεθα ἐνταῦθα εἰς τὰ κυριώτερα ἀποτελέσματα, τὰ ἐξῆς. Ἐν τῇ *Μεσσηρία*, ἀφοῦ ἐξεβλήθησαν πρὸ πάντων οἱ Νηλεῖδαι καὶ οἱ μεγαλοκτημονέστεροι τῶν κατοίκων, οἵτινες ὅλοι κατέφυγον εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων οἱ μὲν μετὰ τῶν ἐγχωρίων ἠνωμένοι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀπόκρουσιν τῶν κατ' αὐτῆς ἐπιχειρήσεων καὶ διὰ τοῦτο ἠγαπήθησαν μεγάλως, οἱ δὲ ἐγένοντο ὁδηγοὶ ἀποικιῶν εἰς Ἀσίαν (Παυσ. Β', 18. 9 καὶ Στράβ. Η, 7. 1), οἱ Δωριεῖς ἀρκεσθέντες εἰς τὴν παραχώρησιν τῆς γῆς μετεχειρίσθησαν ἐν γένει πολὺ ἡπίως τοὺς ἀρχαιότερους κατοίκους, ἀπένειμαν αὐτοῖς ἴσα πολιτικά δικαιώματα καὶ ταχέως συνεχωνεύθησαν μετ' αὐτῶν εἰς ἓν ἔθνος. Ἐν δὲ τῇ *Λακωνίᾳ* κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ Δωριεῖς συνεβιβάσθησαν μετὰ τῶν Ἀχαιῶν περιορισθέντες εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Σπάρτης καὶ τῶν πέριξ αὐτῆς, ἀλλὰ κατὰ τὴν δευτέραν ἤδη γενεὰν ἤρξατο ὁ μακρὸς ἀγὼν, ὅστις συνεπήγαγε πολλὰς τῶν Ἀχαιῶν μεταναστάσεις καὶ ἔληξεν εἰς τὴν πλήρη τῶν ὑπολειφθέντων ὑποταγὴν. Ἐν δὲ τῇ *Ἀργολίδι* αἱ ὀχυραὶ πόλεις ἰδίως παρέσχον μεγάλα κωλύματα εἰς τοὺς περὶ τὴν τειχομαχίαν ὀλίγον ἐπιτηδεῖους Δωριεῖς. Ὅθεν οὐ μακρὰν τοῦ Ἀργους ἔκτισαν οὗτοι ἀκρόπολιν τινα, τὸ *Τημέριον*, καὶ ἐντεῦθεν ὡς ἀπὸ ὀρμητηρίου κατεπίεζον τόσον διηνεκῶς καὶ χαλεπῶς τοὺς πρώτους κυρίους τῆς χώρας, ὥστε ἐπὶ τέλους οἱ πλεῖστοι τούτων ἠναγκάσθησαν ν' ἀναχωρήσωσιν. Ἐκτοτε οἱ ἀπόγονοι τοῦ Τημένου ἐξέτειναν ἐπιτυχῶς τὰς δορικτησίας των ἐπὶ πάσας τὰς Ἀργολικὰς πόλεις καὶ περαιτέρω. Καὶ ἐκ μὲν τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν *Κείσου* καὶ *Φάλκου*, ὁ πρῶτος

ἔλαβε τὸ Ἄργος καὶ τὰς Μυκῆνας καὶ ὁ δεύτερος τὴν Σικυῶνα· Ῥηγνίδα δὲ ὁ Φάλκου κατέκτησε τὴν Φλιοῦντα, καὶ ὁ τοῦ Τημένου γαμβρὸς Δημόφοντος τὴν Ἐπιδαυρίαν, ἐξώσας τοὺς ἐν αὐτῇ πρότερον οἰκοῦντας Ἴωνας εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἐξ Ἐπιδάουρου δὲ ἔλαβεν ἡ Αἴγινα Δωριεῖς κατοίκους καὶ Δωρικοὺς θεσμούς· ὁ Ἀγαῖος ἐξεδώρισε τὴν πιθανῶς Ἰωνικὴν ἐπίσης Τροιζῆνα καὶ ὁ Ἀλήτης καθυπέταξε τὴν Κόρινθον.

Παρόμοιαι δὲ σκηναὶ ἐπανελήφθησαν καὶ αὖθις ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Οἱ ἀπὸ τῆς Ἀργολίδος ἐκβληθέντες Ἀχαιοὶ, καὶ μάλιστα οἱ εὐγενέστεροι μεταξὺ αὐτῶν, ἡγουμένου τοῦ Τισαμενοῦ, ἀρχηγοῦ τῶν Πελοπιδῶν, ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Ἰώνων ἐν τῇ Αἰγιαλείᾳ. Οὐδεμίᾳ δὲ ἀμφιβολίᾳ ὑπάρχει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὅτι οἱ ὑπὸ τῶν Δωριέων ἐξελαθέντες Ἀχαιοὶ τῆς Ἀργολίδος ἦσαν οἱ καταλαβόντες τὴν χώραν ἐκείνην, ἥτις ἔκτοτε ἀπ' αὐτῶν μετωνομάσθη Ἀχαΐα. Μετὰ τὴν ὑπερίσχυσιν δὲ τῶν Ἀχαιῶν κατὰ τὸ μέρος τοῦτο τῆς Πελοποννήσου, λέγεται ὅτι οἱ Ἴωνες μετέστησαν εἰς τὴν Ἀττικὴν πρὸς τοὺς συγγενεῖς τῶν· ἀλλὰ δὲν εἶναι πιστευτὸν ὅτι ὅλοι κατέλιπον τὴν πατρίδα αὐτῶν· ἐξεναντίας φαίνεται πιθανώτατον ὅτι οὐκ ὀλίγοι ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς νικητὰς καὶ συνερίχθησαν μετὰ τούτων.

Πέραν τῆς Πελοποννήσου ἠσθάνθη τέλος καὶ ἡ Ἀττικὴ τὸν πάταγον τῶν ἐθνικῶν τούτων ἐπιδρομῶν, ἀλλ' εὐτυχῶς ἀπέφυγε τὰ ἀποτελέσματα τῶν. Ἐκ τῶν προειρημένων εἶναι ἤδη γνωστὸν ὅτι πολλὰ τῆς Βοιωτίας γένη ἐπιχειρήσαντα νὰ εἰσβάλωσιν εἰς αὐτὴν ἀπεκρούσθησαν, καὶ ὅτι διακριθεὶς κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Νηλείδης Μέλανθος ἀνηγορεύθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἐξ εὐγνωμοσύνης, βασιλεύς. Τοῦ Μελάνθου δὲ τούτου υἱὸς καὶ διάδοχος ὑπῆρξεν ὁ περιώνυμος Κόδρος, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ὁποίου οἱ Δωριεῖς ὑπερβαλόντες τὸν Κορινθιακὸν ἰσθμὸν ἠθέλησαν νὰ ἐκτείνωσι τὴν δορικτη-

σίαν των καὶ μέχρι τῆς Ἀττικῆς, καὶ ἂν ἀπέτυχον τῆς αὐτῶν προθέσεως, τοῦτο ὀφείλεται, κατὰ τὴν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις φερομένην παράδοσιν, εἰς τὴν μεγαλόψυχον τοῦ εἰρημένου βασιλέως ἀφοσίωσιν. Ἐν ᾧ δηλονότι οἱ Ἀθηναῖοι ἡμύνοντο κατὰ τῶν ἐπελθόντων δορικτητόρων, τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον ἐρωτηθὲν περὶ τῆς ἐκβάσεως τοῦ πολέμου ἀνήγγειλε νίκην εἰς ἐκείνους, ὧν ὁ βασιλεὺς ἤθελε φονευθῇ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ Κόδρος ἀπεφάσισε νὰ προσφέρῃ ἑαυτὸν ὀλοκαύτωμα εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος καὶ, ἐπειδὴ εἰς τοὺς Δωριεῖς ἀπηγορεύθη νὰ τὸν φονεύσωσι, μετεμφιεσθεὶς εἰς χωρικὸν εἰτέδυσεν οὕτως εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον καὶ ἄγνωστος ἤρξατο νὰ διαπληκτίζεται μετὰ τινων στρατιωτῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων καὶ ἀνῆρέθη (1068). Ἰδόντες δὲ τότε οἱ Δωριεῖς ἐκπεπληρωμένον τὸν χρησμὸν καὶ ἀπογνόντες τὴν νίκην ἐγκατέλιπον τὴν Ἀττικὴν, ἐν τῷ ἐπιστρέφειν ὁμῶς ἐκράτησαν τῆς Μεγαρίδος, ἣτις ἐξηρητημένη μέχρι τοῦδε ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἐγένετο τοῦ λοιποῦ Δωρικῆ. Αὕτη ἦτο ἡ τελευταία κατακτητικὴ ἐπιχείρησις τῶν Δωριέων. Ἡ Πελοπόννησος κατέστη ἔκτοτε ἡ κυρία αὐτῶν χώρα, ἐν ᾗ περιωρίσθησαν, καὶ ἡ ὁποία ἀπὸ Ἀχαϊκῆς, οἷα ἦτο μέχρι τοῦδε, μετεβλήθη εἰς Δωρικὴν.

Μίαν ἄλλην δὲ πλείστου λόγου ἀξίαν σκηνὴν τοῦ μεγάλου δράματος τῶν προεκτεθειμένων μεταναστάσεων ἀποτελοῦσιν αἱ ἐντεῦθεν προκληθεῖσαι πολλαὶ καὶ συνεχεῖς ἀποικίσεις διαφόρων Ἑλληνικῶν γενῶν, τὸ πρῶτον μὲν εἰς τὰς παραλίας καὶ νήσους τῆς μικρᾶς Ἀσίας, βραδύτερον δὲ πρὸς τὰ ἐσπέρια τῆς Εὐρώπης μέρη· ἀλλὰ περὶ τῆς ἰδρύσεως τούτων θέλομεν πραγματευθῇ ἰδίως κατωτέρω.

§ 2. Μεταβολὴ τῶν ἐσωτερικῶν σχέσεων τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν.

Μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν ὁ ἑλληνικὸς βίος

ἔπαθεν ὁλοσχερῇ ἀλλοίωσιν διὰ τῆς πανταχοῦ σχεδὸν τῆς Ἑλλάδος ἀνιδρύσεως ἐλευθέρων πολιτειῶν. Ἀπὸ τοῦ Τρωϊκοῦ ἤδη πολέμου ἡ βασιλεία δὲν ἀπελάμβανε πλέον, ὡς τὸ πρότερον, τὴν ἀγάπην καὶ τὸ σέβας τῶν πολλῶν· διὰ δὲ τῶν ἐπελλουσῶν μεταναστάσεων καὶ τῆς κατὰ συνέπειαν τούτων μορφώσεως νέων κοινωνικῶν σχέσεων ἀντὶ ν' ἀνορθωθῇ ἀπέβαλεν ἔτι μᾶλλον τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς ἰσχὺν καὶ ἀξίαν ἣτις ἐρείδετο ἐπὶ τῆς μακρᾶς συνηθείας, ὥστε κατὰ τὸν Η' αἰῶνα εἰς τὰς πλείστας τῶν πόλεις κατηργήθη, εἰς ὀλίγας δέ τινας μικρὸν ἔτι διετηρήθη, ἀλλὰ λίαν περιωρισμένη, ἕως οὗ περὶ τὴν ἔξοδον τοῦ Ζ' αἰῶνος ἐξέλιπεν ἐντελῶς εἰς πάσας, ἐκτὸς τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Ἡπείρου, αἵτινες διέσωσαν μόναι τὰ ἀρχαῖα καὶ πατροπαράδοτα.

Ἀπὸ τῶν βασιλέων ἡ ἐξουσία περιήλθεν ἀμέσως εἰς χεῖρας τῶν ἀρίστων, εὐγενῶν ἢ εὐπατριδῶν, οἵτινες, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπόγονοι ἀρχαίων ἡρώων, βασιλικῶν γενῶν ἢ κτιστῶν πόλεων, οἷοι ἦσαν π. χ. οἱ Κοδρίδαι καὶ οἱ Μελανθίδαι ἐν Ἀθήναις, οἱ Βακχιάδαι ἐν Κορίνθῳ, οἱ Ἀλευάδαι ἐν Λαρίσση καὶ ἄλλοι ἄλλαχοῦ, ὑπερεῖχον τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἢ διὰ τῆς κτηματικῆς περιουσίας των ὡς γαμβροὶ καὶ κληροῦχοι, ἢ διὰ τινος ἐπιφανοῦς ὀπλισμοῦ ὡς ἱππεῖς ἢ ἱππόται καὶ ἐν γένει διὰ τῆς κρείττονος ἀνατροφῆς καὶ παιδείας των. Τιμώμενοι δὲ οὗτοι τὸ πρῶτον ἕνεκα τῆς λαμπρᾶς καταγωγῆς καὶ τῆς προσωπικῆς των μᾶλλον ἀξίας ἠγοῦντο μόνοι τῶν πραγμάτων ἀδιαφιλονεικῆτως. Ἀφοῦ ὁμως κατὰ μικρὸν καὶ μεταξὺ τῶν δημοτῶν οὐκ ὀλίγοι διεκρίθησαν διὰ τῆς περὶ τὰ ὅπλα ἱκανότητος καὶ διὰ τῆς εὐπορίας εἰς ἐκείνας μάλιστα τὰς πόλεις, ὅπου οἱ ἀγροὶ ὅλοι δὲν διενεμήθησαν, καὶ ἰδίως εἰς τὰς παραλίας, ἔνθα ἡ ναυτιλία καὶ ἡ ἐμπορία καθίστων εὐκόλον τὸν πορισμὸν πλούτου, ἔκτοτε καὶ ἡ τάξις τῶν πλουσίων ἤρξατο νὰ συναμιλλᾶται καὶ συνεξομοιοῦται πρὸς τὴν τοῦ γένους

ἀριστοκρατίαν ἢ πρὸς τοὺς εὐγενεῖς, ὥστε πολλαχοῦ τὸ τίμημα ἀπλῶς, παραβλεπομένης τῆς καταγωγῆς, ἴσχυεν ὡς μέτρον τῆς προτιμήσεως, ὅθεν ἐγεννήθη ἡ πλουτοκρατία ἢ τιμοκρατία.

Ἀπέναντι τῆς διττῆς ταύτης ἀριστοκρατίας ὁ δῆμος, ὅστις μετήρχετο διάφορα ἐπιτηδεύματα, πρὸ πάντων τὴν ἀλιεῖαν καὶ ναυτιλίαν ἐν ταῖς παραλίαις πόλεσιν, εὕρισκετο πολὺν χρόνον εἰς κατάστασιν ὑποταγῆς. Ἀλλὰ διὰ τῆς φιλοπονίας του καὶ ἐμπορίας εὐπορώτερος βαθμῶδὸν γενόμενος καὶ φθάσας τέλος εἰς συνείδουσιν τῆς ἰσχύος του συνέλαβε τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ συμμεθέξῃ ἐπίσης τῶν πραγμάτων. Ἐνισταμένης δὲ πρῶτον τῆς ἀρχούσης τάξεως προέβη εἰς ὠρισμένας ἀπαιτήσεις καὶ μεθ' ἑκάστην νέων δικαίων παραχώρησιν καθίστατο τολμηρότερος καὶ ἐξέτεινε τὰς ἀξιώσεις καὶ ἀπαιτήσεις του, ἕως οὗ κατώρθωσε νὰ μεταβάλῃ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον τὴν παλαιὰν ἀριστοκρατίαν εἰς εὐκρατον δημοκρατίαν, καὶ ἀρχήτερον μὲν συνέβη ἡ μεταβολὴ αὕτη εἰς τὰς παραλίους πόλεις, βραδύτερον δὲ καὶ εἰς τὰς μεσογαίας, ὅπου ἡ γεωργία ἀπετέλει τῶν πολιτικῶν σχέσεων τὴν βάσιν.

Ἄλλ' ἡ ἔνωσις αὕτη τῶν δύο ἀντιθέτων πολιτειῶν, ἀριστοκρατίας καὶ δημοκρατίας εἰς ἓν εὐκρατον σύστημα δὲν ἠδύνατο νὰ ᾔῃαι διαρκὲς· ἐξεναντίας ἡ ἀδιάκοπος ἀμφοτέρων πάλῃ, ἡ ἐναλλάξ ὑπερίσχυσις τῆς ἑτέρας, ἡ παρέκβασις ἐκείνης μὲν εἰς ὀλιγαρχίαν, ταύτης δὲ εἰς ὀχλοκρατίαν, καὶ μετὰ τούτων ἡ μεσολάβησις τῆς δημογωγίας καὶ τυραννίδος εἰσὶν αἱ συνήθεις φάσεις καὶ περιπέττειαι τοῦ πολιτικοῦ βίου τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς.

Ὅσάκις ὁ δῆμος ἐνεφανίζετο ὡς ἀντίπαλος τῆς ἀνωτέρας τάξεως, τοῦτο συνήθως ἐγίνετο διὰ τινος δημογγοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον προσηλοῦτο μετὰ πλήρους ἐμπιστοσύνης. Ἀμα δὲ οὗτος ἐλάμβανε τοιαύτην ἐπιρροὴν καὶ

ἰσχύον ἐπὶ τοῦ πλήθους ὥστε νὰ τὸ μεταχειρίζεται ὄργανον εὐπειθές τῶν σκοπῶν του καθίστατο εὐκόλως τυραννικός (κατὰ τὴν ἀρχικὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως), ὅστις, ἐν ὅσῳ, εἰς τὴν προκειμένην κατὰ τῆς ἀριστοκρατίας πάλιν, δὲν προσέβαλλε τοὺς καθεστῶτας νόμους, ἀνεδεκνύετο πολλάκις μέγας εὐεργέτης τοῦ λαοῦ. Ἄλλως τε πρέπει νὰ διακρίνωμεν τὴν ἀρχαίαν τυραννίδα (τὴν πρὸ τοῦ Περσικοῦ πολέμου) ἀπὸ τῆς ἔπειτα παρουσιαζομένης. Ἡ ἀρχαιοτέρα τυραννὶς ἦτο ἀπεριόριστος μοναρχία, ἥτις, καθ' οὗς χρόνους οἱ ἀριστοκρατικοὶ ἢ καθ' ἑαυτοὺς διεφώνουν ἢ πρὸς τὸν δῆμον ἤριζον, ἐλάμβανε διὰ τινος πραξικοπήματος (δολίου ἢ βιαίου) τὴν θέσιν ὑπευθύνου ἀρχῆς, ὃ δὲ λαὸς, ὅστις δὲν εἶχεν εἰσέτι λησμονήσει τὴν εἰς τὴν ἐνότητα τῆς ἐξουσίας ἀφοσίωσίν του καὶ τὴν πραεῖαν τῶν πρώην ἡγεμόνων του κυβέρνησιν, τὴν ἀνείχετο καὶ τὴν ὑπεστήριζεν. Ὑπὸ τὸ κράτος δὲ τῆς τυραννίδος ταύτης ἡ ἀριστοκρατία τοῦ γένους ἐξασθενήσασα δὲν ἐδύνατο ν' ἀνθέξῃ κατὰ τοῦ ὁσημέραι ἐπιδιδόντος δημοκρατικοῦ πνεύματος καὶ παλαίουσα πρὸς τοῦτο συνεχῶς ἀπέβαλε τὴν παλαιὰν χρηστότητα καὶ εἰλικρίνειαν, καταστᾶσα ὑποπτος καὶ φιλέλδικος· ἡλαττώθη δ' ἐπὶ μᾶλλον καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν συγκροτούντων αὐτὴν γενῶν σχετικῶς πρὸς τὸν πάντοτε αὐξάνοντα δῆμον.—Ἀλλὰ καὶ ἡ διὰ τοῦ πλούτου καὶ τῆς προσωπικῆς ἀξίας προαχθεῖσα ἀριστοκρατία, ἥτοι ἡ τάξις τῶν προὔχόντων ἢ τιμοκρατικῶν, δὲν ἐδύνατο ἐπίσης, ἔνεκα τῆς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἰδιοτελοῦς διαγωγῆς της, νὰ στερεωθῇ ἐνώπιον τῆς κοινῆς γνώμης, καὶ οὕτως εὗρίσκετο πολὺ πλεόν τῆς πρώτης ἐκτεθειμένη εἰς τὸν φθόνον καὶ εἰς τὸ μῖσος τοῦ λαοῦ, ὥστε ἐκ τοῦ λαοῦ προσελθοῦσα ἔλαβε πρὸς τοῦτον θέσιν ἐχθρικὴν. Ἡ προσπάθεια λοιπὸν τῆς οὕτω μεταβληθείσης τάξεως τῶν ἀρχόντων εἰς τὸ νὰ ὑπερισχύσῃ τοῦ πλήθους δι' ὅλων τῶν ἀθεμίτων μέσων ἀποτελεῖ τὴν παρέκθασιν τῆς

ἀριστοκρατίας εἰς *ὀλιγαρχίαν*, ἥτοι εἰς ἐξουσίαν τῶν *ὀλίγων*, τοὺς ὁποίους ὁ δῆμος καθὼ πλῆθος (πολλαπλότης προσώπου) ἐθεώρει ἀντιπαρατασσομένους αὐτῷ (ἀντιπάλους).

Ἡ ἀρχαιότερα τυραννὶς, ἥτις διὰ τῆς ταπεινώσεως τῶν εὐγενῶν ἐσκόπει γενικὴν τινα ἰσότητα, ὑποστηριζομένη ὑπὸ τοῦ μηκέτι διεφθαρμένου δήμου διετήρησε τὴν ἐξουσίαν τῆς ἐν ὧσφ δὲν εἶχε στραφῇ κατὰ τῶν πολιτῶν. Ἀλλ' ἀφοῦ, μετὰ τὴν εὐτυχῇ τῶν Περσικῶν πολέμων ἔκβασιν, τὸ φρόνημα τοῦ δήμου ἐξήρθη, ἔκτοτε ἡ δημοκρατία διὰ τῆς ἀκατασχέτου ἐκείνου ὁρμῆς πρὸς τὴν ἀπόλυτον εἰς τὰ κοινὰ πράγματα συμμετοχὴν τοῦ ἀπὸ εὐκράτου μετέστη εἰς *ἄκρατον*, καὶ ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐσχηματίσθη κατὰ μικρὸν ἡ *ὀχλοκρατία* καὶ ἡ ἀπὸ ταύτης ἀχώριστος *δημαγωγία*, ἀφ' ἐτέρου δ' ἀνεφάνη ἡ νεωτέρα *τυραννὶς*, ἥτις διάφορος τῆς ἀρχαίας, δὲν ἐπροστάτευε τὰ δίκαια τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ, στηριζομένη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς μισθωτοὺς δορυφόρους, ἐπεδίωκεν ἴδια συμφέροντα καὶ προεκάλει ἐμφυλίους στάσεις, ἐξορίας, προδοσίας κτλ. ὅθεν προήλθεν ἡ διαστροφή τῶν δημοσίων ἡθῶν καὶ ἐπὶ τέλους ὁ ὄλεθρος τῆς Ἑλλάδος.

Ὑπὸ τοιαύτας πολιτικὰς φάσεις καὶ μεταβολὰς παρουσιάζονται, ἀπὸ τῆς καταργήσεως τῶν ἀρχαίων βασιλειῶν, αἱ κατὰ μέρος τῆς Ἑλλάδος πολιτεῖαι, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς ἐξισοῦσαι σχεδὸν πρὸς τῶν πόλεων αὐτῶν τὸν ἀριθμόν. Σημειώσεως δὲ ἄξιον εἶναι ὅτι, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν μεταβολῶν τούτων καὶ τῆς ποικιλίας τῶν πολυτευμάτων, πάντοτε ἐπικρατοῦσι κοινὰί τινες ἀρχαὶ ἐμφαίνουσαι τὸ προεξέχον δημοκρατικὸν πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν ἔτι χρόνων, ὡς ἴδομεν, ὑπῆρχεν ἐνεργόν. Πανταχοῦ δηλαδὴ ὁ δῆμος ἐκκλησιάζων μετέχει τῆς νομοθεσίας καὶ τῆς διοικήσεως τῶν πραγμάτων, οὐδὲ θεωρεῖται συνήθως ἐλεύθερος πολίτης ὅστις ἀρχόμενος δὲν συνάρχει ἐν ταύτῳ μέχρι τι-

νήσῃ ἄρρεν, θέλει παραιτηθῇ τῆς βασιλείας· τὴν δὲ μυστικὴν τῆς φιλοδόξου βασιλίσσης πρότασιν τοῦ νὰ διαφθείρῃ τὸ βρέφος ἐὰν συγκατατίθετο νὰ τὴν νυμφευθῇ ἀποστραφεῖς ὑπέβαλε τὴν προτείνασαν εἰς αὐστηρὰν ἐπιτήρησιν, καὶ τὸ μετ' οὐ πολὺ τεχθὲν παιδίον ἀνεγνώρισε προθύμως ὡς βασιλέα, ὀνομάσας αὐτὸ *Χαρίλαον*. Ἀφοῦ δ' ἐπὶ τινα χρόνον ἐξηκολούθησε νὰ διέπῃ ὡς πρόδικος (ἐπίτροπος τοῦ ἀνήλικος), κατέλιπε τὴν Σπάρτην εἴτε ἐξ ἀνάγκης, ἢ ἀποφύγῃ τὰς ὑπὸ τῶν οἰκείων καὶ συγγενῶν τῆς δυσηρεστημένης βασιλίσσης διασπαρείσας κατ' αὐτοῦ ὑπονοίας ὡς ἐπιβουλευομένου δῆθεν τοῦ ἀνήλικος βασιλέως τὴν ζωὴν, εἴτε ἐκουσίως, προθέμενος νὰ συναθροίσῃ πολιτικὴν ἐμπειρίαν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ πρὸς ὄφελος τῆς πατρίδος του. Διὸ κατὰ πρῶτον μὲν ἀφίχθη εἰς Κρήτην, τὴν τότε πρὸ πάσης ἄλλης χώρας εὐνομούμενην, ὅπου ἐγνώρισε θάλητά τινα, σοφὸν πολιτικὸν ἄνδρα καὶ ποιητὴν, τὸν ὁποῖον κατέπεισε ν' ἀπέλθῃ εἰς Σπάρτην ἵνα προετοιμάσῃ τὰς ψυχὰς εἰς εὐπείθειαν καὶ ὁμόνοιαν διὰ τῶν λυρικῶν ἀσμάτων του. Ἀπὸ τῆς Κρήτης δ' ἀκολούθως ἐπλευσεν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἐνθα ἐντυχὼν τὰς ἕως τότε ἀγνώστους ἢ ἐν μέρει μόνον γνωστὰς τοῦ Ὀμήρου ῥαψωδίας ἀντέγραψε προθύμως καὶ μετεκόμισεν αὐτὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Λέγεται δὲ ὅτι περιῆλθε καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ προέβη καὶ μέχρι τῆς Ἰνδικῆς. Μετὰ δεκαετῇ δὲ ἀπουσίαν ἐπανῆλθε τέλος εἰς Σπάρτην, καὶ εὐρὼν εὐδιαθέτους πάντας ἐπεχείρησε τὸ ἀξιόλογον ἔργον, τὴν πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον μετᾶσθαι τῆς πολιτείας. Ἡ δὲ Πυθία, τὴν ὁποίαν προηγουμένως συνεβουλεύθη, θεοφιλῇ μὲν αὐτὸν προσεῖπε καὶ θεὸν μᾶλλον ἢ ἄνθρωπον, τὴν δὲ σκοπούμενην νομοθεσίαν του ὠνόμασεν ἀρίστην.

Τρία τινὰ ἀπέβλεπον κυρίως αἱ νομοθετικαὶ διατάξεις τοῦ Λυκούργου, τὸ πολίτευμα, τὴν διανομὴν τῆς γῆς καὶ τὴν ῥύθμισιν τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου ἢ τὴν ἀγωγὴν τῶν

πολιτῶν. Παρατηρητέον δὲ ὅτι αἱ πλεῖσται αὐτῶν τῶν
 διατάξεων δὲν ἦσαν νέαι ἐφευρέσεις ἢ ἐπινοήσεις τοῦ Λυ-
 κούργου, ἀλλ' ἐστηρίζοντο εἰς ἀρχαίας δωρικὰς συνη-
 θείας, τὰς ὁποίας οὗτος ἀνεκαίνισε μόνον, ὥρισεν ἀκρι-
 βέστερον ἢ καὶ ἐξέτεινεν ὅπως αἱ μεταβληθεῖσαι περι-
 στάσεις καὶ αἱ παροῦσαι χρεῖαι ὑπηγόρευον ὀνομάσας
 αὐτὰς ῥήτρας εἴτε καθὼς συνθήκας τῆς πόλεως ῥητάς,
 εἴτε ὡς δῆθεν πυθοχρήστους.

Αἱ τρεῖς φυλαὶ, ἡ τῶν Ὑλλέων, ἡ τῶν Δυμάνων καὶ
 ἡ τῶν Παμφύλων, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ Δωριεῖς συνέκειντο
 ἀνέκαθεν, διατηρηθεῖσαι διηρέθησαν ἐκάστη εἰς δέκα·
 ἄρα ὅλαι ὁμοῦ εἰς τριάκοντα ὠβὰς, καὶ κατὰ τὸν
 ἀριθμὸν αὐτῶν συνέταξεν ὁ Λυκούργος τὴν γερουσίαν,
 ἥτοι τὴν βουλὴν τῶν εἰκοσιοκτὼ γερόντων μετὰ τῶν δύο
 ἀρχαγετῶν ἢ βασιλέων. Οἱ γέροντες, ἐκλεγόμενοι ἰσο-
 βίως ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ δήμου, ἔπρεπε νὰ ὦσι ἐξη-
 κοντούταις τοῦλάχιστον, καὶ νὰ διακρίνωνται διὰ τῆς
 ἐπιφανοῦς καταγωγῆς καὶ τῆς ἀμέμπτου διαγωγῆς των·
 πάσης δ' ἀπηλλαγμένοι εὐθύνης ἀπετέλουν τὴν ὑπερτά-
 την κυβερνῶσαν ἀρχήν, βουλευόμενοι περὶ πάντων τῶν
 δημοσίων πραγμάτων καὶ δικάζοντες περὶ ζωῆς καὶ θά-
 νάτου. Οἱ βασιλεῖς, οἵτινες ἐξεπροσώπουν δύο ὠβὰς,
 ἴσχυον κυρίως μόνον ἐν πολέμῳ, καθότι ὡς στρατηγοὶ
 ἐδύναντο νὰ ἐνεργῶσι κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ ἀπεριορίτως·
 μετὰ τὴν εἰς τὰ ἴδια ὁμῶς ἐπάνοδόν των ὥφειλον εὐθύ-
 νας ἐνώπιον τῆς βουλῆς· μένοντες δὲ ἐν Σπάρτῃ ἐξεπλή-
 ρουν ἔργα ὠρισμένα οὐδὲ διέφερον πολὺ τῶν βασιλέων
 τοῦ ἡρωϊκοῦ αἵματος· προήδρευον δηλαδὴ ἐν τῇ γερουσίᾳ
 ὡς καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις· ἐδίκάζον περὶ τινων ὑποθέ-
 σεων, αἵτινες ἀπέβλεπον οἰκογενειακὰς σχέσεις· ὡς ἱερεῖς
 τοῦ Λακωνικοῦ καὶ τοῦ Οὐρανίου Διὸς προΐσταντο τῶν
 δις τοῦ μηνὸς τελουμένων δημοσίων θυσιῶν· ἀνηγόρευον
 τοὺς λεγομένους τέσσαρας πυθίους, οἵτινες ἐπηρώτων
 τὴν θέλησιν τοῦ θεοῦ τῶν Δελφῶν, ἐφύλαττον ὅσους αἱ

πύθιοι ἔφερον χρυσοῦς· τέλος δὲ εἶχον καὶ τινὰς ἐξαιρετικὰς ἀπολαύσεις καὶ τιμὰς, οἷον ἀγροὺς εὐπρυσόδους ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ τῶν περιοίκων, κατοικίαν δημοσίαν, ὠρισμένα τινὰ μέρη ἐκ πάντων τῶν θυμάτων, τὴν πρωτοκαθεδρίαν εἰς ὅλας τὰς τελετὰς καὶ τὴν διπλασίαν μερίδα τροφῆς ἐν τοῖς συσσιτίοις. Ἄλλως δὲ ἐν τῷ συνήθει βίῳ δὲν ἀπελάμβανον οὐδεμίαν διάκρισιν, καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν Σπαρτιατῶν ἀνεστρέφοντο μετ' αὐτῶν ὡς μετ' ἰσοτίμων.

Σχετικῶς πρὸς τοὺς γέροντας καὶ τοὺς μετ' αὐτῶν ἡνωμένους βασιλεῖς, οἵτινες ἀπετέλουν ὁμοῦ τὸ ἀριστοκρατικὸν στοιχεῖον, ἡ ἐκκκλησία τοῦ δήμου παρίσταται ὡς τὸ ἀντίθετον δημοκρατικὸν στοιχεῖον¹. μόνον πολιτῆται τῆς Σπάρτης, καὶ μάλιστα ὅσοι εἶχον ἤδη συμπληρώσει τὸ τριακοστὸν τῆς ἡλικίας των ἔτος, ἐδύναντο νὰ συνεδριάζωσιν ἐν αὐτῇ, συνερχομένη κανονικῶς κατὰ τὴν πανσέληνον ἐκάστου μηνὸς μετὰξὺ τοῦ ποταμίου Κνακίωνος (τοῦ ἔπειτα Οἰνοῦντος) καὶ τῆς γεφύρας Βαθύκας· δὲν ἐπετρέπετο δὲ εἰμὴ εἰς γέροντας καὶ εἰς τοὺς βασιλεῖς νὰ εἰσφέρωσι γνώμην, τὴν δὲ παρ' αὐτῶν προταθεῖσαν κύριος ἦτον ὁ δῆμος νὰ ἐπικρίνῃ, ἥτοι νὰ δεχθῇ ἢ ν' ἀπορρίψῃ, καὶ τοῦτο ὅχι διὰ ψήφου ἀλλὰ διὰ βουῆς. Ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας δ' ἐγένοντο ὅλαι αἱ ἀρχαιρεσίαι, ἐνεκρίνοντο νέοι νόμοι καὶ μεταβολαὶ περὶ τὴν πολιτείαν καὶ τὸν δῆμον, καὶ ἀπεφασίζετο περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης.

Ἐκτὸς τῶν εἰρημένων κυρίων ἀρχῶν, αἵτινες συνίσταν τὴν Σπαρτιατικὴν πολιτείαν κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Λυκούργου, ὑπῆρχε καὶ ἡ τῶν πέντε ἐφόρων, περιορισμένη μὲν ἐξ ἀρχῆς εἰς ἀστυνομικὰ καθήκοντα,

¹ Παρατηρητέον ὅτι ἡ σχέσις αὕτη τῆς ἀντιθέσεως εἶχε χώραν μόνον μετὰξὺ τῶν κυρίως λεγομένων Σπαρτιατῶν· καθότι ἄλλως ὅλος ὁ λαὸς τῆς Σπάρτης ἀπέναντι τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν Εἰλωτῶν ἦτον ἀληθὴς ἀριστοκρατία.

ἔπειτα δὲ διὰ τοῦ βασιλέως Θεοπόμπου αὐξηθεῖσα οὕτως, ὥστ' ἐν πολλοῖς ἴσχυε μᾶλλον καὶ τῆς βασιλείας καὶ τῆς γερουσίας αὐτῆς· διότι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ μεγαλείου τῆς Σπάρτης οἱ Ἑφοροὶ, ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ δήμου κατὰ πᾶσαν φθινοπωρινὴν ἡμερίαν, καὶ ὄντες κυρίως ἀντιπρόσωποι τῆς δημοτικῆς ἐξουσίας, ὡς οἱ δήμαρχοι τῆς Ῥώμης, ἀπετέλουν τὸ ἀνώτατον πολιτικὸν δικαστήριον, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ὤφειλον εὐθύνας ὅλαι αἱ ἄλλαι δημόσιαι ἀρχαί, καὶ τὸ ὁποῖον καθ' ἑαυτὸ μὲν ἐδύνατο νὰ κολάζῃ καὶ τοὺς βασιλεῖς ἐπὶ πταίσμασι, ὁμοῦ δὲ μετὰ τῶν γερόντων νὰ τοὺς δικάζῃ καὶ καταδικάζῃ ἐπ' ἐγκλήμασιν. Οἱ Ἑφοροὶ προσέτι συνεκάλουν εἰς ἐκκλησίαν τὸν δῆμον, εἰσῆγον εἰς αὐτὴν τὰς ὑποθέσεις καὶ ἐξετέλουν τὰ ἐψηφισμένα, αὐτοὶ εἶχον τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων χρημάτων, ἐδέχοντο καὶ ἔπεμπον πρὸς τὰ ἔξω πρέσβεις, διέτασσον τὰς ἐκστρατείας, καὶ δύο ἐξ αὐτῶν παρηκολούθουν πάντοτε τὸν ἕτερον τῶν βασιλέων ἐκστρατεύοντα.

Πρὸς τὸ πνεῦμα δὲ τῆς πολιτείας ἀντεστοίχουν ἀκριβῶς καὶ αἱ λοιπαὶ τοῦ Λυκούργου νομοθετικαὶ διατάξεις ὡς ἀναγκαῖαι αὐτοῦ συνέπειαι. Καὶ τοιαύτη ἐν πρώτοις παρίσταται ἡ ἀφορῶσα τὴν διανομὴν τῶν ἀγρῶν καὶ τὸ ἀμετάβλητον τῆς διατηρήσεώς της. Οἱ Δωριεῖς δηλονότι εἶχον ἤδη διαιρέσει, κατὰ τὴν παλαιὰν συνθήειάν των, τὴν Λακωνίαν εἰς τρία μέρη, ἐξ ὧν τὸ μὲν ἀνῆκεν εἰς τὴν πολιτείαν ἀπευθείας, ὅθεν ἡ ἐλευθερία τοῦ θηρεύειν ἐν τοῖς δρυμοῖς· τὸ δὲ εἰς τοὺς κατὰ μέρος ἐλευθέρους πολίτας, ἥτοι εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, καὶ τὸ τρίτον παρεχωρήθη εἰς τοὺς ἡττημένους Λακεδαιμονίους (τοὺς περιοίκους) ἐπὶ τῇ ὑποχρέώσει ὅμως τοῦ νὰ τελῶσι φόρον τεταγμένον. Μεταβληθείσης δὲ, προΐοντος τοῦ χρόνου, τῆς ἀρχικῆς περὶ τὴν κτῆσιν ἰσότητος, ὁ Λυκούργος πρὸς ἀποκατάστασιν αὐτῆς ἐπεχείρησεν ἐκ νέου τὴν διανομὴν τῆς πολιτικῆς χώρας κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν

παρόντων οἰκων εἰς ἑννεακισχιλίους κλήρους. Τὸ μέρος τοῦτο, ἀποτελοῦν τὴν δυτικῶς μὲν ὑπὸ τοῦ Ταυγέτου, ἀρκτικῶς δὲ ὑπὸ τῆς Πελλήνης καὶ Σελλασίας ὀριζομένην καὶ ἀνατολικῶς πρὸς τὸν Μαλέαν παρήκουσαν μεσογαίαν τῆς Λακωνίας, ἐκαλλιέργουν οἱ εἰλωτες χάριν τῶν κατοίκων τῆς Σπάρτης. Ἡ μετὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην ὑπολειφθεῖσα μερίς τῶν ἀγρῶν ἀφέθη εἰς τοὺς περιοίκους, διηρημένη ὅμως καὶ αὕτη εἰς κλήρους τρισμυρίους, ἕκαστος τῶν ὁποίων, ἄνευ συνδρομῆς τῶν εἰλωτῶν καλλιεργούμενος, ἐξήρκει εἰς διατροφήν τῆς εἰς ἡν ἀνῆκεν οἰκογενείας καὶ εἰς πληρωμὴν τοῦ τεταγμένου φόρου. Εἰς οὐδένα δὲ, οὔτε εἰς Σπαρτιάτην οὔτε εἰς περίοικον, ἐπέτρεπετο ν' ἀπαλλοτριώσῃ τὸν κληρὸν του διὰ πωλήσεως, ἀνταλλαγῆς ἢ διανομῆς, καθόσον ἐντεῦθεν ἐδύνατο ν' ἀλλοιωθῇ ἡ ὑπόστασις ἢ ὁ χαρακτήρ τῆς πολιτείας. Ὁ δὲ κληρὸς μετεβιβάζετο συνήθως ἀπὸ ἄρρενος εἰς ἄρρενα κατὰ τὸ δικαίωμα τῆς πρωτοτοκίας· καὶ ὁ εἰς οὗτος κληρονόμος, λεγόμενος *ἐπὶ κληρὸς* ἢ *ἐστιοπάμων*, ὥφειλε νὰ προνοῇ περὶ τῆς διατροφῆς τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας. Φροντὶς δὲ τῆς Πολιτείας καὶ θρησκευτικῇ φροντὶς ἑνὸς ἑκάστου πολίτου ἦτο νὰ μὴ ἐλαττωθῇ ποτε ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπικλήρων· διότι ἡ σβέσις τοῦ πυρὸς ἐν τῇ οἰκιακῇ ἐστίᾳ, σημαίνουσα τὴν ἐρήμωσιν τοῦ οἴκου καὶ τὴν ἐξάλειψιν τοῦ γένους, διήγειρεν ἰδέαν φρικῶδη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Θεοὶ καὶ ἄνθρωποι εἶχον συμφέρον εἰς ἀποτροπὴν τοιαύτης στυγεραῆς δυστυχίας, ἐκεῖνοι μὲν ἵνα μὴ ἀπολέσωσι τὰς ὁποίας ἀπελάμβανον θυσίας, οὗτοι δὲ νὰ μὴ στερηθῶσι τῶν μετὰ θάνατον τιμῶν. Ἐκ τούτου ἄρα καὶ αἱ ἀτιμωτικαὶ ποιναὶ, εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβάλλοντο ὅτε ἄγαμος καὶ ὀψίγαμος. Ἀλλὰ μεθ' ὅλας αὐτὰς τὰς προφυλάξεις πολλάκις ἡ σκοπούμενη κληρονομικὴ διαδοχὴ ἀπέβαινε ματαία, καθόσον ἐκ τοῦ γάμου ἐδύνατο νὰ προέλθωσι θήλεα μόνον. Τὴν περίπτωσιν δὲ ταύτην προβλέπουσα ἡ ἀρχαιοτέρα ἤδη

νομοθεσία παρεδέχθη καὶ ἐπικλήρους θυγατέρας, αἵτινες συνήρχοντο εἰς γάμον μετὰ τῶν δευτεροτόκων, ἥτοι τῶν μὴ ἐπικλήρων ἀρρένων. Ἀλλὰ τὰ ἐντεῦθεν γεννώμενα τέκνα ἀνῆκον εἰς τῆς μητρὸς καὶ οὐχὶ εἰς τοῦ πατρὸς τὸν οἶκον, καὶ ἐπομένως ἐθεωροῦντο κληρονόμοι τοῦ ἐκ μητρὸς πάππου. Ὅσάκις δὲ οἶκός τις ἐστερεῖτο καὶ υἱῶν καὶ θυγατέρων, ἐλάμβανε τότε χώραν ἢ υἰοθεσία ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Ὅση δὲ κατεβάλλετο φροντίς εἰς τὴν μὴ ἀπόσβεισιν τῶν κλήρων ἢ οἰκων, ἄλλη τόση ἐλαμβάνετο καὶ εἰς τὴν μὴ σύμπτωσιν δύο κλήρων ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ οἴκῳ, ὅθεν ἐδύνατο νὰ διαταραχθῇ ἡ ἰσότης.

Μετὰ τὴν ἴσιν τῶν ἀκινήτων διανομὴν, ὁ Λυκοῦργος ἐπειράθη καὶ τὴν διαίρεσιν τῶν κινητῶν, ὥστε ν' ἀφαιρέσῃ πᾶν ἔχνος ἀνισότητος. Ἀλλὰ βλέπων τὸ πρᾶγμα δυσκατόρθωτον ἀπευθείας, κατέφυγεν εἰς ἄλλα πλάγια μέσα, δι' ὧν ἔσχυσε νὰ νικήσῃ τὴν περὶ ταῦτα πλεονεξίαν. Πρῶτον δηλαδὴ ἀκυρώσας πᾶν νόμισμα, χρυσοῦν καὶ ἀργυροῦν, εἰσήγαγε μόνον τὸ σιδηροῦν, καὶ τοῦτο τόσον ὀγκῶδες καὶ μικρᾶς ἀξίας, ὥστε ἀπητεῖτο εἰς φύλαξιν μὲν ὀλίγων τινῶν μυνῶν ὀλόκληρος ἀποθήκη, εἰς τὴν μετακόμισίν των δὲ δίζυγος ἅμαξα, ὅθεν οὐδ' εἶχε τινὰ τιμὴν ἐντὸς τῆς Λακωνίας. Ἀκολουθῶς δ' ἐξώρισεν ὅλας τὰς ἀχρήστους καὶ περιττὰς τέχνας· ἀλλὰ καὶ χωρὶς τῆς ξενηλασίας ἔπρεπεν αὐται, ὥς καὶ τὸ ἐμπόριον, νὰ συνεκπέσωσιν ὁμοῦ μὲ τὸ κοινὸν νόμισμα. Μόνον τὰ πρόχειρα καὶ ἀναγκαῖα τῶν σκευῶν, κλιντῆρες, δίφροι, τράπεζαι καὶ τὰ παρόμοια κατασκευάζοντο ἐν Λακεδαιμονίᾳ βέλτιστα. Ἐν ᾧ ἐξ ἐναντίας αἱ οἰκίαι ἦσαν εὐτελεῖς, μὴ συγχωρουμένων εἰς τὴν κατασκευὴν των ἄλλων ἐργαλείων παρὰ τὸν πέλεκυν καὶ τὸν πρίονα. Οὕτως ἄρα ὁ πλοῦτος, πρὸς οὐδὲν χρήσιμος, ἐπαύσατο νὰ ᾔῃαι ζηλωτὸς, καὶ ἡ τρυφή, ἐν ἐλλείψει τῶν ζωपुरούντων καὶ τρεφόντων αὐτὴν, ἐμαράνθη. Ἀλλ' ὅ,τι μᾶλλον συνετέλεσεν εἰς περιορισμὸν τῆς τρυφῆς καὶ δι' αὐτοῦ ἐπομένως

εἰς ἐπιτυχίαν τῆς ὁποίας ὁ νομοθέτης προέθετο ἰσότητος ἦτον ἡ τῶν *συσσιτίων* ἢ *φειδιτίων* εἰσαγωγή. Πάντες δηλονότι οἱ Σπαρτιᾶται, ἐξαιρουμένων τῶν γυναικῶν, συνεστιῶντο συνήθως ἀνὰ δεκαπέντε ἐν μιᾷ σκηνῇ, ὅθεν ἐλέγοντο οὗτοι *σύσκηνοι*, καὶ εἰς τὸ συσκήνιον οὐδὲν νέον προσετίθετο μέλος ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως ὧλων. Ἐκαστος δὲ τῶν συσσίτων ἢ συσκήνων συνεισέφερε κατὰ μῆνα ἓνα μέδιμνον ἀλφίτων (κριθίνου ἀλεύρου), ὀκτὼ κόγχας οἴνου, πέντε λίτρας τυροῦ, δύο καὶ ἡμίσειαν λίτρας σύκων, πρὸς δὲ τούτοις μικρόν τι μέρος νομίσματος εἰς προμήθευσιν τῶν ἄλλων χρεωδῶν. Ὁ θύων ὑπεχρεοῦτο νὰ πέμπῃ ἀπαρχὰς καὶ ὁ θηρεύων μέρος τοῦ κυνηγίου εἰς τὸ συσσίτιον. Μόνον εἰς τὸν κατὰ τὴν θυσίαν ἢ τὴν θήραν ὀψιζόμενον ἐπιτρέπετο νὰ δειπνήσῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ του· ἐκτὸς δὲ τῆς περιπτώσεως ταύτης ἕκαστος Σπαρτιάτης, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν βασιλέων αὐτῶν, ὥφειλε νὰ παρευρίσκηται, καὶ μάλιστα χωρὶς ποτὲ νὰ προδειπνῇ, διότι οἱ λοιποὶ ἐπιμελῶς παραφυλάττοντες ἐκάκιζον τὸν μὴ ἐσθίοντα μήτε πίνοντα μετ' αὐτῶν. Τὸ ἀγαπητότερον δὲ μεταξὺ τῶν ἄλλων βρωμάτων ἦτον ὁ περίφημος *μέλας ζωμός*, μίγμα τι ἐκ ζωμοῦ χοιρίνων κρεάτων, αἵματος, ὄξου καὶ ἁλατος¹. Πολλάκις δὲ εἰς τὰ συσσίτια ἐφοίτων καὶ παῖδες ὡς εἰς διδασκαλεῖα σωφροσύνης, ὅπου ἠκροάζοντο λόγους πολιτικούς, εἶχον ἐνώπιόν των παραδείγματα ἐλευθερίας καὶ ἀρετῆς καὶ ἐμάνθανον νὰ ἀστεῖζωνται ἄνευ βωμολοχίας καὶ σκωπτόμενοι νὰ μὴ δυσχεραίνωσιν εἰς πάντα δὲ εἰσερχόμενον δεικνύων ὁ πρεσβύτατος τὰς θύρας, διὰ τούτων, ἔλεγε, δὲν ἐξέρχεται ἔξω λόγος.

¹ Λέγεται ὅτι βασιλεὺς τις τοῦ Πόντου ἀκούσας πολλὰ περὶ τοῦ θρυλουμένου τούτου ζωμοῦ ἔφερεν ἐπίτηδες Λάκωνα μάγειρον, ἀλλὰ γενοὺς τὸν εὖρεν ἀηδέστατον «Πιστεύω, εἶπεν ὁ μάγειρος, ὁ ἡμέτερος ζωμός δὲν δύναται νὰ ᾔῃ ἀρεστός εἰμὴ εἰς ἐκείνους, ὅσοι λούονται ἐν τῷ Εὐρώτῃ.»

Τὰ λοιπὰ τῆς νομοθεσίας τοῦ Λυκούργου στρέφονται κυρίως περὶ τὴν ἀγωγὴν, ἣτις, οὕτω ἔργον τῆς πολιτείας, σκοπὸν εἶχε τὴν μόρφωσιν ὑγιоυς, ῥωμαλέας, ἐμβριθоυς καὶ εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον ἀφοσιωμένους τάξεως πολιτῶν. Τὰ νεογέννητα παῖδιά ἐφέροντο εἰς τόπον τινὰ καλούμενον λέσχην, ἐνθα τῶν φυλετῶν οἱ πρεσβύτατοι καθήμενοι τὰ ἐξετάζον, καὶ ὅσα εὗρισκον ἀσθενῆ καὶ ἄμορφα ἀπέπεμπον εἰς τοὺς λεγομένους ἀποθέτας, τόπον βαρathρώδη παρὰ τὸν Ταῦγετον· διότι τῶν τοιούτων ἡ ζωὴ ἐθεωρεῖτο ἀνωφελὴς καὶ εἰς ταῦτα καὶ εἰς τὴν πόλιν· τὰ δὲ εὐπαγῇ καὶ ῥωμαλέα ἀνεγνωρίζοντο ὡς παῖδες πολιτικοί. Καὶ μέχρι μὲν συμπληρώσεως τοῦ ἕκτου ἔτους ἀνετρέφοντο ὑπὸ τῶν γονέων τῶν ἀμέσως, ἐπταετεῖς δὲ γενόμενοι παρεδίδοντο εἰς παιδονόμους καὶ ὑπ' αὐτῶν κατετάττοντο εἰς ἀγέλας, ὅπου ἔπρεπε νὰ συζῶσι διαρκῶς συντρῶγοντες, συμπαίζοντες, καὶ συσχολάζοντες. Πάσης δὲ ἀγέλης προῖττατο ὁ μετὰ τὸν τῶν ἰδίων παίδων ἐπὶ φρονήσει καὶ ἀνδρίᾳ διακρινόμενος, καὶ πρὸς τοῦτον οἱ λοιποὶ ἀπέβλεπον ὑπακούοντες εἰς τὰς προσταγὰς τοῦ καὶ τὰς παρ' αὐτοῦ ἐπιβαλλομένας κολάσεις ἀνεχόμενοι, ὥστε ἡ παιδεία ἦτο μελέτη εὐπειθείας. Ἐπεσκόπουν δὲ οἱ πρεσβύτεροι αὐτοὺς παίζοντας, τοὺς παρώτρυνον εἰς μάχας καὶ φιλονεικίας καὶ κατεμάνθανον τὸν χαρακτῆρα ἐκάστου. Τόσα δὲ μόνον γράμματα ἐδιδάσκοντο οἱ παῖδες ὅσα ἦσαν ἀπολύτως ἀναγκαῖα· πάντα δὲ ἡ ἄλλη παιδείσις ἐγίνετο πρὸς τὸ πείθεσθαι τοῖς ἄρχουσι, πρὸς τὸ ἀντέχειν εἰς τοὺς πόρους καὶ νικᾶν ἐν ταῖς μάχαῖς. Καὶ οἱ ἔφηβοι (ἀπὸ 12 μέχρι τοῦ 18 ἔτους), διηρημένοι ὡσαύτως εἰς ἱλας καὶ ἀγέλας, εἶχον προστατας, τοὺς καλουμένους *Ἐῤρετας* (νέους φθάσαντας ἤδη τὸ 20 ἔτος), οἵτινες τοὺς καθωδήγουν εἰς γυμνάσεις καὶ εἰς μάχας ἄρχοντες αὐτῶν ἀπεριορίστως. Οἱ μᾶλλον ἡλικιωμένοι ἔφερον κατὰ προσταγὴν αὐτῶν ζύλα, οἱ δὲ νεώτεροι λάχανα, τὰ ὁποῖα συνήθως ἔπρεπε νὰ κλέπτωσιν

εἰσερχόμενοι κρυφίως εἰς τοὺς κήπους ἢ εἰς τῶν ἀνδρῶν τὰ σισίτια· διότι ἡ ἔντεχνος κλοπὴ δὲν ἐλογίζετο οὐδαμῶς αἰσχρὰ παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις· μόνον δὲ οἱ ἀλόντες ἐμαστιγοῦντο, καὶ τοῦτο ὅχι ἔνεκα τῆς πράξεως ἀλλ' ἔνεκα τῆς ἀνεπιτηδειότητός των. Ὁ Λυκοῦργος εἰσήγαγε καὶ τὴν πάνδημον αὐτῶν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος διαμαστίγωσιν μέχρις αἱματώσεως, καθ' ἣν πολλοὶ ἀπέθνησκον χωρὶς νὰ δηλώσωσι τὸν πόνον των οὐδὲ δι' ἀναστεναγμοῦ. Προϊούσης δὲ τῆς ἡλικίας των οἱ ἔφηβοι ἐμάνθανον καὶ τὴν χρῆσιν τῶν ὀπλῶν καὶ παρσκευάζοντο πρὸς τὰ ἔργα τοῦ πολέμου, ἐν οἷς δυστυχῶς συνηριθμεῖτο καὶ τὸ ἀπάνθρωπον τῆς κρυπτίας. Οἱ ἱκανώτεροι δηλονότι μεταξὺ αὐτῶν ἐξεπέμποντο παρὰ τῶν προϋσταμένων των ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὴν χώραν φέροντες ἐγχειρίδια, καὶ τὴν μὲν ἡμέραν ἀπέκρυπτον ἑαυτοὺς καὶ ἀνεπαύοντο, τὴν δὲ νύκτα καταβαίνοντες εἰς τὰς ὁδοὺς ἀπέσφαττον ὃν τινα τῶν Εἰλώτων ἀπῆντων· πολλάκις δὲ διατρέχοντες καὶ τοὺς ἀγροὺς ἐφόνευον τοὺς ῥωμαλαιοτέρους καὶ τολμηροτέρους ἐξ αὐτῶν. Ὁ Πλούταρχος εἰκάζει ὅτι τὸ ἀποτρόπαιον τοῦτο γύμνασμα εἰσῆχθη μετὰ τὸν Λυκοῦργον, καὶ μάλιστα μετὰ τὸν μέγαν σεισμόν, ὅτε οἱ Εἰλωτες καὶ ὑποδουλωμένοι Μεσσήνιοι ἀποστάντες ἔπραξαν μεγάλα κακὰ εἰς τὴν Σπάρτην.

Ἀλλὰ πρὸς τὰς σωματικὰς καὶ πολεμικὰς τῶν νέων ἀσκήσεις δὲν ἡμελεῖτο καὶ ἡ νοητικὴ διάπλασις των. Οἷ,τε Εἴρενες καὶ πάντες οἱ πρεσβύτεροι ἄνδρες ἐφρόντιζον νὰ διαλέγωνται μετ' αὐτῶν περὶ πραγμάτων ἐπιτηδείων νὰ διεγείρῳσιν εἰς τὴν ψυχὴν των φρονήματα γενναῖα ὑψηλὰ καὶ πάτρια. Πρὸ πάντων δὲ τοὺς συνείθιζον ν' ἀποκρίνωνται ταχέως εὐστόχως καὶ συντόμως εἰς τὰ προβαλλόμενα αὐτοῖς ἐρωτήματα, ἅτινα ἀπέβλεπον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ σχέσεις τοῦ πρακτικοῦ βίου· διὰ τὸν τοιοῦτον δὲ τοῦ ἐκφράζεσθαι τρόπον, τὸν λεγόμενον Λακω-

νισμόν, ὅστις περιεῖχεν ἐν ὀλίγοις πολὺ νόημα καὶ πικρίαν μεμιγμένην μὲ χάριν, ἦσαν οἱ Σπαρτιαῖται περίφημοι ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὴν διανοητικὴν δὲ παιδείυσιν προσετίθετο καὶ ἡ περὶ τὰς ᾠδὰς ἀσκήσις, διὰ τῶν ὁποίων, ψαλλομένων συνήθως κατὰ τὰς θυσίας καὶ ἑορτὰς, ἐπηνοῦντο μὲν καὶ ἐμακαρίζοντο οἱ ὑπὲρ τῆς Σπάρτης ἀποθανόντες, ἐψέγοντο δὲ οἱ τρέσαντες (δειλοὶ) καὶ ἐν γένει τὸ πολεμικὸν διεγείρετο φρόνημα.

Αἱ αὐταὶ σχεδὸν ἀσκητικαὶ διατάξεις καὶ ἡ αὐτὴ αὐστηρότης ἐπεκράτουν καὶ εἰς τοῦ θήλεος φύλου τὴν ἀγωγὴν· διότι ὁ Λυκοῦργος ἐστοχάζετο ὅτι καὶ αἱ μητέρες τῶν Σπαρτιατῶν ἔπρεπεν οὐχ ἥττον νὰ ᾧσι ῥωμαλέαι ὅπως ἀντέχωσι μὲν εὐκόλως πρὸς τὰς ᾠδῖνας, τίκτωσι δὲ ἄνδρας γενναίους. Ὅθεν δρόμος, πάλη, βολαὶ δίσκων ἦσαν τὰ συνήθη τῶν παρθένων γυμνάσματα· γυμναὶ δὲ, ὁμοίως μὲ τοὺς παῖδας, καὶ αὗται παρηκολούθουν τὰς πομπὰς, ἐχόρευον καὶ ἔψαλλον εἰς ἱεράς ἑορτὰς παρόντων καὶ βλεπόντων τῶν νέων· ἡ δὲ γύμνωσις τῶν δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς προσβάλλουσα τὴν αἰδῶ ἢ βλάπτουσα τὰ χρηστὰ ἦθη.

Ἡ αὐστηρὰ δὲ παιδείυσις δὲν ἔπαυεν μὲ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν, ἀλλ' ἐξετείνετο καὶ εἰς τοὺς ἐνήλικας μὴ ὄντος εἰς οὐδένα ἐπιτετραμμένου νὰ ζῇ ὡς ἤθελε. Πάντες τὴν πόλιν οἷον στρατόπεδον διαρκὲς θεωροῦντες ὥφειλον νὰ ἔχωσι δίαιταν ὠρισμένην, νὰ ἀσχολῶνται περὶ τὰ κοινὰ καὶ ἐν γένει νὰ νομίζωσιν ὅτι χάριν τῆς πατρίδος καὶ ὅχι χάριν ἑαυτῶν ὑπάρχουσι. Τὸ πλεῖστον δὲ τῆς ἡμέρας, ὅτε δὲν ἐσχόλαζον ἐν τῇ ἀγορᾷ ἢ ὅτε δὲν συνέβαινε νὰ στρατεύωσι διῆγον θηρεύοντες, γυμναζόμενοι, λουόμενοι καὶ κολυμβῶντες εἰς τὸν Εὐρώταν, χορεύοντες, εὐωχούμενοι, θύοντες, ἀναστρεφόμενοι εἰς τὰς λέσχας, ἐπισκοποῦντες καὶ νουθετοῦντες τοὺς παῖδας ἢ μανθάνοντες αὐτοὶ παρὰ τῶν πρεσβυτέρων. Ἐν ᾧ δ' ἀπεστρέφοντο τὴν ἀργίαν καὶ διὰ συνεχῶν ἀσκήσεων ἐπέ-

τεινον τὰς δυνάμεις των, κατεφρόνουν ἀφ' ἑτέρου πᾶσαν βάνουσιν ἐργασίαν καὶ τὴν γεωργίαν ὡς ἀναξίαν ἐλευθέρων ἀνδρῶν ἀσχολίαν· διότι ἀντ' αὐτῶν εἰργάζοντο τὴν γῆν οἱ Εἰλωτες.

Τὰ σκληρότερα τῶν μέχρι τοῦδε περὶ τῆς σπαρτιατικῆς ἀγωγῆς εἰρημένων ἔπαυσεν κυρίως ἐν πολέμῳ· τότε μόνον ἐπετρέπετο εἰς τοὺς Σπαρτιάτας νὰ καλλωπίζωσι τὴν κόμην των, νὰ κοσμῶσι τὰ ὄπλα καὶ νὰ φέρωσι τὴν πορφυρᾶν χλαμύδα των (τὴν φοινικίδα)· τότε δὲ καὶ τὰ γυμνάσιά των καθίσταντο μαλακώτερα καὶ ἡ λοιπὴ διαίτά των πλέον ἄνετος· ὥστε ἀληθῶς ὁ πόλεμος, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Πλουτάρχου, παρὰ μόνοις τοῖς Σπαρτιάταις ὑπῆρχεν ἀνάπαυσις τῆς πρὸς τὸν πόλεμον ἀσκήσεως. Πρὸς δὲ Διηνεκῇ δ' ἐνθύμησιν τοῦ ὅτι παντὸς Σπαρτιάτου ὁ προορισμὸς ἦτο τὸ μάχεσθαι, ὅλα τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν καὶ αὐτῆς τῆς Ἀφροδίτης παρίσταντο ἐν Σπάρτῃ ὀπλισμένα· ἡ δὲ πόλις αὐτὴ κατὰ ῥητὸν τοῦ Λυκούργου νόμον ἔμενεν ἀτείχιστος ὡς ἀνατεθειμένης τῆς φυλάξεώς της εἰς τὴν ἀνδρίαν, εἰς τὰ στήθη τῶν πολιτῶν καὶ οὐχὶ εἰς τοὺς λίθους.

Ἀφοῦ τέλος ὁ Λυκοῦργος ἐπεραίωσε τὸ μέγα αὐτοῦ ἔργον, ἐπιθυμήσας νὰ καταστήσῃ τοῦτο, εἰ δυνατόν, ἀθάνατον καὶ εἰς τὸ μέλλον ἀκίνητον, συναγαγὼν ἅπαντας εἰς ἐκκλησίαν ἀνήγγειλεν αὐτοῖς ὅτι προέθετο ν' ἀπέλθῃ εἰς Δελφοὺς ἵνα συμβουλευθῇ τὸ μαντεῖον ἐὰν εἴχῃ τις προσθήκης χρεῖαν, συγχρόνως ὅμως τοὺς ὑπεχρέωσε δι' ὅρκου νὰ μὴ ἐπιχειρήσωσιν οὐδεμίαν μεταβολὴν ἕως τῆς ἐπιστροφῆς του. Τὸ μαντεῖον ἐρωτηθὲν ἀπεκρίθη «καὶ τοὺς νόμους καλῶς κείσθαι καὶ τὴν πόλιν ἐνδοξοτάτην διαμενεῖν τῇ Λυκούργου χρωμένῃ πολιτείᾳ». Τὸν χρησμὸν δὲ τοῦτον ἔπεμψεν ὁ Λυκοῦργος εἰς τὴν πατρίδα του, καὶ ἵνα μὴ ἀπολυθῶσι τοῦ ὅρκου αὐτῶν οἱ Σπαρτιάται ἀπέθανεν ἐκουσίως ἀποκαρτερήσας, ἢ, ὡς ἄλλοι λέγουσιν, ἐτελεύτησεν ἐν Κρήτῃ καὶ

διέταξε νὰ καύσωσι τὸ σῶμά του καὶ σκορπίσωσι τὴν τέφραν εἰς τὴν θάλασσαν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, μὴ ποτε δηλαδὴ κομισθέντων εἰς Σπάρτην τῶν λειψάνων, ὡς ἐπανάκοντος αὐτοῦ, καὶ τῶν ὅρκων λελυμένων μεταβάλλωσιν οἱ Σπαρτιᾶται τὴν πολιτείαν.

Πέντε περίπου ἑκατονταετηρίδας ὑπὸ δεκατέσσαρας βασιλεῖς μέχρις Ἀγιδος τοῦ Ἀρχιδάμου διετηρήθη ἀσάλευτος τοῦ Λυκούργου ἡ πολιτεία, καὶ καθ' ὅλον τὸν μακρὸν τοῦτον χρόνον ἡ Σπάρτη ἐπρώτευεν ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ εὐνομίᾳ καὶ δόξῃ. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ παραβλέψωμεν ὅτι ἡ ἀκμὴ αὕτη καὶ τὸ κράτος τῶν Σπαρτιατῶν ἐξηγοράσθησαν βαρυτίμως διὰ τῆς θυσίας τῶν φιλανθρώπων αἰσθημάτων καὶ τῆς δικαιοσύνης, ὡς τοῦτο δηλοῦται ἐκ τῆς πρὸς τοὺς Εἰλωτας καὶ ἔτι μᾶλλον ἐκ τῆς κατὰ τῶν ὁμοφύλων Μεσσηνίων διαγωγῆς των. Ἄλλως ἡ ἱστορία προϋῶσα θέλει δεῖξει ἡμῖν ὅτι καὶ τοῦ Λυκούργου ἡ πόλις ὑπέκυψεν οὐδὲν ἥττον εἰς τὴν ἠθικὴν διαφθοράν, ἣτις ἐφώρμησε μετὰ τοὺς Περσικοὺς μάλιστα πολέμους, κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

Κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Λυκούργον ἀμέσως ἐπομένους χρόνους οἱ Σπαρτιᾶται ὑπέταξαν τοὺς ἔτι ἐλευθέρους Ἀχαιοὺς κατοίκους τῆς Λακεδαίμονος καὶ κατέστησαν πρὸς τοὺς ὁμόρους Ἀρκάδας καὶ Ἀργεῖους εἰς ἔριδας, αἵτινες ὁμῶς ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν ἔφερον εἰς οὐδὲν λόγου ἄξιον ἀποτέλεσμα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐξερράγη ὁ μακρὸς καὶ πεισματώδης μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Μεσσηνίων ἀγὼν, ὅστις δις κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον ἐπαναληφθεὶς ἔλαβε πέρας διὰ τῆς ὑποδουλώσεως τῶν τελευταίων.

Ἡ Μεσσηνία εἰ καὶ μικροτέρα τῆς Λακωνικῆς ἦτον ὅμως ἀσυγκρίτως καρποφορωτέρα διὰ τὴν ἀρετὴν δὲ ταύτην τῆς χώρας οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐζηλοτύπουν πάντοτε τοὺς Μεσσηνίους καὶ ἡ ζυλοτυπία των αὕτη, τὴν ὁποίαν μόνον τοῦ ἐπιθυμητοῦ πράγματος ἡ ἀπόλαυσις

ἐδύνατο νὰ κατασιγάσῃ, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ κυρία τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀγῶνος αἰτία, μ' ὅλον ὅτι παρὰ Πausανίαν, ὅστις συνήθροισεν ὅλας τὰς περὶ τούτου ἀρχαίας παραδόσεις, φέρονται καὶ ἄλλαι ἀφορμαὶ ἢ μερικώτεραι αἰτίαι.

Ἀμοιβαῖαι δηλονότι δυσμενεῖς πράξεις, ὡς ἡ ἄρπαγὴ Σπαρτιατίδων παρθένων ἐν τῇ παρὰ τὸ κοινὸν Ἱερὸν τῆς Λιμνάτιδος Ἀρτέμιδος τελουμένη ἑορτῇ, ἡ ἀναίρεσις τοῦ πρὸς ἐλευθέρωσιν ἐκείνων σπεύσαντος βασιλέως τῆς Σπάρτης Τηλέκλου, ἡ ἀνάνευσις τῶν ἀρχῶν τῆς Σπάρτης πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ Μεσσηνίου Πολυχάρους διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Σπαρτιάτου Εὐαίφνουπραχθεῖσαν διττὴν ἀδικίαν, τὴν στέρησιν τῶν βοῶν τοῦ καὶ τὸν φόνον τοῦ υἱοῦ του, καὶ αἱ ἐκ μέρους τοῦ ἀδικηθέντος τούτου καὶ μὴ ἱκανοποιηθέντος γενόμεναι αὐτοδικαίαι προεκάλεσαν τὸν πρῶτον Μεσσηνιακὸν πόλεμον, ὅστις διήρκεσεν εἴκοσι περίπου ἔτη (743—724). Οἱ Λακεδαιμόνιοι κατήρξαντο αὐτοῦ ἀκηρυκτὶ παρασκευασθέντες κρυφίως καὶ ὀρκισθέντες πανηγυρικῶς νὰ μὴν ἀνακάμψωσιν εἰς Σπάρτην πρὶν ἢ καταστήσωσι δορυάλωτον τὴν Μεσσηνίαν. Κατὰ τὰ πρῶτα τέσσαρα ἔτη αὐτοὶ μὲν ἐξορμώμενοι ἀπὸ τοῦ ὁμοροῦντος εἰς τὴν Λακωνικὴν ὄχυροῦ πολίσματος, τῆς Ἀμφείας, ὅπερ εἶχον ἐξ ἀρχῆς καταλάβει, ἤρκοῦντο νὰ φθείρωσι καὶ δηῶσι τὰ ὑπαιθρα τῆς ἐχθρικῆς χώρας, οἱ δὲ Μεσσηνιοὶ ἐγκλειστοὶ εἰς τὰς ὀχυροτέρας αὐτῶν πόλεις ἡμύνοντο μόνον γυμναζόμενοι ἐν τοσοῦτῳ εἰς τὰ ὄπλα· κατὰ δὲ τὸ πέμπτον ἔτος ὁ τότε βασιλεὺς τῆς Μεσσηνίας Εὐφάης ἰδὼν τοὺς περὶ αὐτὸν ἱκανῶς ἤδη ἐξησχημένους ἐτόλμησε νὰ τοὺς παρατάξῃ εἰς μάχην, μετὰ τὴν ὁποίαν, καὶ τοὶ ἀποβᾶσαν ἰσόρροπον, οἱ Σπαρτιαῖται ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια, ἀλλὰ τὸ προσεχὲς ἔαρ, ὄνειδιζόμενοι ὑπὸ τῶν γερόντων ὡς δειλοὶ καὶ ἐπιλήσμονες τοῦ ὅρκου των, ἐπεχείρησαν καὶ δευτέραν ἐκστρατείαν, καθ' ἣν συνηκο-

λούθησαν Ἀσιναῖοι, Δρύοπες καὶ Κρήτες τοξόται. Ἐπειδὴ δὲ ἤδη κατὰ τὰς πλείστας συμπλοκάς οἱ Σπαρτιάται ἐπλεονέκτουν, οἱ Μεσσήνιοι μὴ δυνάμενοι νὰ ἀνθέξωσιν ἐν ὑπαίθρῳ περιωρίσθησαν ἐντὸς τῆς ὀρεινῆς καὶ ὄχυρᾶς Ἰθώμης. Ὁ Ἀριστόδημος, διάδοχος τοῦ Εὐφάου, ἐξέτελεσεν αὐτόθεν θαύματα ἀνδρίας· ἀλλ' ὅμως οὔτε ταῦτα οὔτε ἡ εἰς θυσίαν ἐκουσία προσφορά τῆς ἑαυτοῦ κόρης ὡς ἄλλης Ἰφιγενείας ἴσχυσαν νὰ ἀποτρέψωσι τὸ πεπρωμένον τῆς ἀτυχοῦς πατρίδος του. Ὁ Ἀριστόδημος ἀπελπισθεὶς κατέσφαξεν ἑαυτὸν ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς ματαίως θυσιασθείσης θυγατρὸς του, ἡ Ἰθώμη ἀλωθεῖσα κατεστράφη, καὶ ἐκ τῶν Μεσσηνίων τινὲς μὲν ἔχοντες ἀρχηγὸν τὸν Ἀλκιδαμίδαν μετενάστευσαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἔκτισαν τὸ *Ρήγιον*, ἄλλοι δὲ κατέφυγον εἰς τὴν ὁμορὸν Ἀρκαδίαν καὶ οἱ λοιποὶ, πιθανῶς οἱ πτωχότεροι, ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ὑποχρεωθέντες νὰ στέλλωσιν ἐνιαυσίως εἰς τὴν Λακεδαίμονα τὸ ἥμισυ εἰσόδημα τῶν ἀγρῶν των.

Κατὰ τὴν μακρὰν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πολέμου ἀπουσίαν τῶν Σπαρτιατῶν ἐγένοντο ἐν Σπάρτῃ πολλαὶ νέων μὴ συμπεριληφθέντων εἰς τὸν κοινὸν ὄρκον συζεύξεις μὲ Σπαρτιάτιδας, ὅθεν προῆλθον οἱ λεγόμενοι *Παρθεναίαι*, οἵτινες θεωρούμενοι ὡς νόθοι καὶ κοινῶς περιφρονούμενοι συνώμοσαν μετὰ τῶν Εἰλώτων. Ἀλλ' ἀνακαλυφθείσης τῆς συνωμοσίας ἀντὶ πάσης ἄλλης τιμωρίας ἀπεπέμφθησαν εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὅπου, ἡγουμένου αὐτῶν τοῦ Φαλάνθου, ἔκτισαν τὸν μετέπειτα περίφημον *Τάραντα* (707).

Οἱ Μεσσήνιοι ἔφερον ἐν τούτοις ἀλγεινῶς τὸν βαρὺν ζυγὸν τῶν ὁμοφύλων των· ὅθεν ὅταν πολλοὶ ἄριστοι νέοι, υἱοὶ καὶ ἔκγονοι τῶν ἐκτὸς τῆς Μεσσηνίας καὶ ἰδίως εἰς τὰς ὁμόρους τῆς Ἀρκαδίας πόλεις, Ἀνδανίαν καὶ Οἶχαλιαν καταφυγόντων, τῶν ὁποίων ἡγεῖτο ὁ ἐκ βασιλικοῦ γένους καταγόμενος ἥρως *Ἀριστομένης*, ἐνεφανίσθησαν

ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ἔτοιμοι νὰ προκινδυνεύσωσιν ὑπὲρ τῆς κοινῆς πατρίδος, συμπραττόντων καὶ τῶν οὐχ ἤτον ἐχθρικῶς κατὰ τῆς Σπάρτης διακειμένων Ἀρκάδων καὶ Ἀργείων, δὲν ἐδίστασαν νὰ κινηθῶσιν εἰς ἀποστασίαν. Οὕτω δὲ μετὰ παρέλευσιν τεσσαράκοντα περίπου ἐτῶν ἀπὸ ἀλώσεως τῆς Ἰθώμης ἄρχεται ὁ δεύτερος Μεσσηνιακὸς πόλεμος, τοῦ ὁποίου τὴν διάρκειαν ὁ Πausanias ὀρίζει εἰς δεκατέσσαρα ἔτη (685—670).

Ὁ ῥηθεὶς Ἀριστομένης, τοῦ προκειμένου ἐγχειρήματος ἡ ψυχὴ, κατὰ τὴν πρώτην ἀμέσως μάχην, τὴν ἐν Δέραις, ἔδωκε τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα ἀρετῆς δείγματα, ὥστε οἱ Μεσσήνιοι ἔσπευσαν νὰ τῷ προσφέρωσι τὴν βασιλείαν καὶ μὴ δεχθέντα αὐτὴν τὸν ἀνηγόρευσαν στρατηγὸν αὐτοκράτορα. Πάραυτα δὲ διὰ τῶν τολμηρῶν αὐτοῦ καὶ συνεχῶν ἐφορμήσεων καταστάντες εἰς ἀμνηχανίαν οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἠναγκάσθησαν νὰ προσφύγωσιν εἰς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν καὶ κατὰ τὴν συμβουλὴν τούτου νὰ ζητήσωσι στρατηγὸν παρὰ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες, εἴτε μὴ θέλοντες νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν αὔξησιν τῆς Λακεδαιμόνος εἴτε προθέμενοι νὰ ὑποδείξωσιν ὅτι πρὸς τῇ σωματικῇ ἀνδρίᾳ ἀπῆτεῖτο καὶ νοῦς ἐν πᾶσι, τοῖς ἔπεμψαν ἀντὶ στρατιωτικοῦ ποιητὴν, τὸν ἐξ Ἀφιδνῶν *Τυρταῖον*. Μ' ὅλον ὅτι δὲ οὗτος διὰ τῶν ᾠδῶν του ἔσχυσε ν' ἀνορθώσῃ τὸ καταπεσὸν φρόνημα τῶν Σπαρτιατῶν, μ' ὅλον τοῦτο ἡ τύχη ἐξηκολούθει νὰ δεικνύεται ἐπὶ τινα χρόνον ἔτι εὐμενὴς πρὸς τοῦ Μεσσηνίου. Κατὰ τὴν ἐπομένην μάλιστα μεγάλην μάχην, ἣτις ἐγένετο ἐπὶ τῷ καλουμένῳ Κάπρου σήματι παρὰ τὴν Στενύκληρον, ὁ Ἀριστομένης ἐνίκησε τοιαύτην λαμπρὰν νίκην, ὥστε οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπελπισθέντες ἤθελον νὰ παραιτηθῶσι παντάπασι τοῦ πολέμου, καὶ μόνον ὁ Τυρταῖος ἄδων ἐλεγεῖα ἐδυνήθη νὰ τοὺς μεταπείσῃ. Τέλος κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τοῦ πολέμου συνεκροτήθη ἡ μεγαλύτερα ἐπὶ τῇ Μεγάλῃ Τάφρῳ μάχη, καθ' ἣν οἱ Σπαρ-

τιᾶται ὑπερίσχυσαν ἐντελῶς ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς προδοσίας τοῦ ὑπ' αὐτῶν διαφθαρέντος βασιλέως τῶν Ἀρκάδων Ἀριστοκράτους. Ἐκτοτε δὲ αὐτοὶ μὲν κατεκράτησαν πάλιν ὅλης τῆς πεδινῆς χώρας, οἱ δὲ Μεσσηνιοὶ ἀπεχώρησαν εἰς *Εἶραν*, φρούριον ὀρεινὸν ἀπέχον μικρὸν τῆς θαλάσσης, ὅπου πολιορκούμενοι ἡμύνοντο ἔνδεκα ὀλόκληρα ἔτη.

Ἀπὸ τοῦ ὄχυροῦ τούτου χωρίου ὁ Ἀριστομένης μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν λογάδων, τριακοσίων τὸν ἀριθμὸν, ἐπεχείρει τοιαύτας εὐτυχεῖς ἐξόδους καὶ καταδρομὰς ὥστε πολλάκις ἐνέβαλλε καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Λακωνίας. Ἀλλ' ἐν μιᾷ τῶν ἐξόδων τούτων πληγεῖς ὑπὸ λίθου καὶ ληφθεὶς ζῶν μετὰ πεντήκοντα ἄλλων ἐκ τῶν ἀκολουθῶν του ἐρρίφθη ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὸν Κεᾶδαν, βάραθρον βαθύτατον, ὅπου συνήθως ἐρρίπτοντο οἱ εἰς θάνατον καταδεδικασμένοι ἢ τὰ πτώματα αὐτῶν. Ὡς διὰ θαύματος ὁμῶς ἐπὶ πτερῶν ἀετοῦ ὑποπετομένου κατενεχθεὶς ἔφθασεν εἰς τὸν βυθὸν τοῦ βαράθρου ἀβλαβῆς καὶ διὰ τῆς βοηθείας τινὸς ἀλώπεκος, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησεν εἰς δρόμον ὑπόγειον, ἐξελθὼν ἐντεῦθεν ἐνεφανίσθη ἀπροσδοκῆτως τεταρταῖος εἰς *Εἶραν*, καὶ εὐθὺς διὰ νέων ἀνδραγαθημάτων ἐβεβαίωσεν εἰς τοὺς ἀπιστοῦντας Σπαρτιάτας τὴν φήμην τῆς σωτηρίας του. Ἀλλὰ φεῦ! τόσα τεράστια ἀνδρίας καὶ τύχης τοῦ Ἀριστομένου ἀπέβησαν ἐπὶ τέλους μάταια· τῶν θεῶν ἡ βουλὴ ἀπεφάσισε τὸν ὀλεθρον τῆς Μεσσηνίας! Κατὰ τινα ὁμβρώδη καὶ ἀσέληνον νύκτα ἐγκαταλειφθέντος ἀφυλάκτου ἐνὸς μέρους τοῦ φρουρίου οἱ Σπαρτιᾶται μαθόντες τοῦτο παρά τινος αὐτομόλου εἰσέβαλον ἐξαίφνης. Μετὰ τριήμερον δὲ πεισματικωτάτην ἀντίστασιν ὁ Ἀριστομένης, ἡγούμενος τῶν ὑπολειφθέντων Μεσσηνίων, διασχίζων τοὺς ἐχθροὺς κατέφυγεν εἰς Ἀρκαδίαν, καὶ ἐνταῦθα συνέλαβε παρὰ χρῆμα τὴν ἡρωϊκὴν ἰδέαν νὰ ἐπιπέσῃ ἐξ ἐφόδου μὲ ἐπικούρους Ἀρκάδας κατὰ τῆς Σπάρτης, ἐν ᾧ ἔτι ὁ στρα-

τός της διέτριβεν ἐν Μεσσηνίᾳ. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀρκαδῶν Ἀριστοκράτης προδοὺς τὸ σχέδιον τοῦτο εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ἐματαίωσε τὴν κατόρθωσίν του. Καὶ οὗτος μὲν ἔλαβε τῆς κακίας του τὰ ἐπίχειρα λιθοβοληθεὶς παρὰ τῶν Ἀρκαδῶν καὶ ῥιφθεὶς ἄταφος ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Ἀρκαδίας, οἱ δὲ ἀτυχεῖς Μεσσήνιοι, μετὰ τὴν εἰς Ῥόδον ἀποδήμησιν τοῦ Ἀριστομένου, παραλαβόντες ἀρχηγὸν τὸν υἱὸν αὐτοῦ *Γόργον* κατέπλευσαν εἰς Ἰταλίαν ἐπὶ ἀναζητήσει νέας πατρίδος καὶ διὰ τῆς προτροπῆς καὶ συνδρομῆς τῶν ἐν Ῥηγίῳ ἀδελφῶν των κατέλαβον τὴν Ζάγκλην, τὴν ἀπ' αὐτῶν ἔκτοτε μετονομασθεῖσαν *Μεσσήνην*, παρὰ τὸν Σικελιωτικὸν πορθμόν. Ὅσοι δὲ περὶ τὴν Εἵραν ἢ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Μεσσηνίας ἔμειναν, ὑπεβλήθησαν ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων εἰς τὴν τύχην τῶν Εἰλώτων.

Οἱ Σπαρτιάται μετὰ τὴν εὐτυχῇ τῶν εἰρημένων μακρῶν πολέμων ἀποπεράτωσιν, ἔσπευσαν, ἐν συναισθήσει τῆς αὐξηθείσης δυνάμεώς των, νὰ ἐπεκτείνωσι τῆς ἐπικρατείας των τὰ ὅρια. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ προσέβαλλον ἐπανελημμένως τὴν Ἀρκαδίαν καὶ τὸ Ἄργος καὶ μέγα μὲν ἐκείνης μέρος ὑπετάγη εἰς αὐτοὺς ἀφοῦ ἔπεσεν ἡ ὀχυρὰ πόλις *Τεγέα* (560), εἰς τῆς ὁποίας τοὺς ἀνδρείους κατοίκους παρεχωρήθη τὸ δικαίωμα τοῦ ἀποτελεῖν πάντοτε τὴν ἀριστεράν πτέρυγα τοῦ Σπαρτιατικοῦ στρατοῦ· ἡ δὲ Ἀργολὶς μετὰ μακρὸν ἀγῶνα, ἃν καὶ διέτρησε τὴν αὐτονομίαν της ἐν γένει, ἀπέβαλε τὴν προσεχῶς παρὰ τὴν Λακωνίαν κειμένην *Κυνουρίαν*. Ἐκτοτε ἡ ἐπιρροή τῆς Σπάρτης ἡῤῥησε καὶ αἱ πλείσται τῆς Πελοποννήσου πόλεις ἀνεγνώρισαν τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς. Πρῶτος δὲ ὁ ἀλαζὼν καὶ ἐπιχειρηματίας βασιλεὺς *Κλεομένης* ὁ Α' ἤρξατο ν' ἀναμιγνύεται καὶ εἰς τὰ ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου πράγματα (510). Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οὗτος ἐβοήθησε τοὺς Ἀθηναίους κατὰ τῶν Πεισιστρατιδῶν, ἔπειτα δὲ μεταμεληθεὶς ἐζήτησε νὰ τοῖς ἐπιβάλη

πολίτευμα ἀριστοκρατικόν· ἀλλ' αἱ παράλογοι αὐται ἀξιώσεις του καὶ ἡ κατὰ τῶν Ἀργείων τραχεῖα διαγωγή του διήγειραν τὴν κατ' αὐτοῦ δυσαρέσκειαν ὅλων τῶν Πελοποννησίων καὶ αὐτῶν τῶν Κορινθίων, καὶ ἐκλόνισαν τὴν Σπαρτιατικὴν ἡγεμονίαν. Μ' ὅλον τοῦτο ὁ αὐτὸς βασιλεὺς, ἀφοῦ ὑπεσκέλισε τὸν συνάρχοντά του Δημάρατον, ὅστις κατέφυγεν εἰς τὴν Περσικὴν αὐλὴν, κατώρθωσε νὰ ἐμπνεύσῃ σέβας εἰς τοὺς κραταιοὺς κατὰ θάλασσαν Αἰγινήτας καὶ νὰ τοὺς ὑποχρεώσῃ νὰ ὑποσχεθῶσι τὴν συνδρομὴν των εἰς τὸν τότε κατὰ τῶν Περσῶν ἐτοιμαζόμενον πόλεμον. Περιπεσόντα δὲ τέλος εἰς μανίαν καὶ αὐτοχειριασθέντα διεδέξατο ὁ περίφημος Λεωνίδα (491).

§. 3. Ἀθῆναι. Νομοθεσία Σόλωνος. Πεισίστρατος καὶ υἱοὶ αὐτοῦ. Κλεισθένης.

Πάντη διάφορος τῆς Δωρικῆς Σπάρτης παρουσιάζεται πολιτικῶς ἡ Ἰωνικὴ τῶν Ἀθηνῶν πόλις. Οἱ διακρίνοντες τὸ Ἰωνικὸν γένος χαρακτῆρες, περὶ ὧν ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν διελάβομεν, δηλαδὴ ἡ εἰς πάντα νεωτερισμὸν, εἰς πᾶσαν ἀναλόγως τῶν περιστάσεων μετὰθεσιν τῶν ὑφισταμένων σχέσεων κλίσις, καὶ ἡ ἀκατάπαυστος πρὸς πραγματοποίησιν τῶν νέων ἰδεῶν σπουδὴ, δεικνύονται προφανέστατα ἐν τῇ συνεχεῖ πρὸ τῶν Περσικῶν πολέμων μεταβολῇ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος· ὅθεν ἐν γένει συνάγεται τοιαύτη τις τοῦ δῆμοσιου βίου κίνησις καὶ πρόοδος, οἷαν ματαίως ἤθελε τις ζητήσῃ εἰς ἄλλην Ἑλληνικὴν πολιτείαν.

Καὶ αἱ Ἀθῆναι εἶχον, ὥς καὶ ἡ Λακεδαιμόν, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πολιτικῆς αὐτονομίας των βασιλείαν εἰς δημοκρατικὰς στηριζομένην βάσεις· διακοσμητῆς δὲ ταύτης ὑπῆρξε κυρίως, ὥς ἐκ τῶν προηγουμένων δῆλον, ὁ περιώνυμος Θησεύς, ἀπὸ τῆς γενεᾶς τοῦ ὁποίου, γενο-

μένης πρὸς καιρὸν ἐκπτώτου τοῦ θρόνου καὶ ἀποκατασταθείσης πάλιν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μενεσθέως, ἡ βασιλικὴ ἐξουσία περιῆλθεν εἰς τὴν τῶν Νηλείδων (ἀπογόνων τοῦ Νέστορος)· καὶ πρῶτος μὲν ἐκ ταύτης βασιλεὺς μνημονεύεται ὁ *Μέλανθος* ὁ διὰ τινος μονομαχίας ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Βοιωτῶν ἀμυνάμενος, δεύτερος δὲ καὶ τελευταῖος ὁ *Κόδρος*, ὅστις προσενεγκὼν ἑαυτὸν θυμὰ ἐκούσιον εἰς ἀποτροπὴν τοῦ ἐκ τῆς εἰσβολῆς τῶν Δωριέων ἐπικειμένου κινδύνου ἐγένετο ὁ σωτὴρ τῆς πατρίδος του (1068). Οὐδεὶς θνητὸς εἶπον τότε οἱ Ἀθηναῖοι, ἐδύνατο μετὰ τὴν ἀφοσίωσιν ἐκείνου νὰ φέρῃ ἀξίως τὸ βασιλικὸν ὄνομα· ὅθεν ἀντὶ βασιλέων καταστήσαντες ἄρχοντας ἀνηγόρευσαν ἐξ εὐγνωμοσύνης πρῶτον ἄρχοντα τὸν *Μέδοντα*, υἱὸν τοῦ Κόδρου, καὶ οὕτως ἐγένετο τὸ πρῶτον πρὸς τὴν δημοκρατίαν βῆμα.

Ἡ ἀρχοντία ἦτο κατ' ἀρχὰς ἰσθμῖος, κληρονομικὴ καὶ ὑπεύθυνος ἐνώπιον τῶν εὐπατριδῶν. Δεκατρεῖς τοιοῦτοι ἄρχοντες διεδέχθησαν ἀλλήλους ἀπὸ τοῦ 1068—752, καὶ ὁ τελευταῖος ἐκαλεῖτο *Ἀλκμαίων*. Τοὺς ἰσθμῖους δὲ τούτους ἠκολούθησαν ἐφεξῆς ἄρχοντες ἐπὶ δεκαετίαν ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐπατριδῶν ἐκλεγόμενοι, καὶ οὗτοι ὡσαύτως, ὡς καὶ οἱ πρῶτοι, Κοδρίδαι ἢ Μεδοντίδαι τὸ γένος· ἐπτά δὲ τοιοῦτοι μνημονεύονται, τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος ἐλέγετο *Χάροψ*, καὶ ὁ ἔσχατος *Ἐρυξίας*. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 683 ἡ ἀρχοντία μετεβλήθη οὐσιωδῶς, τῆς δεκαετοῦς διαρκείας τῆς περιορισθείσης εἰς ἐνιαυσίαν, ἀνθ' ἑνὸς δὲ ἐκλεγομένων τοῦ λοιποῦ ἐννέα εὐγενῶν ἀρχόντων, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος ἐκαλεῖτο *ἐπώνυμος*, καθ' ὅτι τὸ ἔτος ἀπ' αὐτοῦ ὠνομάζετο, ὁ δὲ δεύτερος *βασιλεὺς*, ἔχων ἰδίως τὴν ἐπιμέλειαν τῶν περὶ τὴν θρησκείαν καὶ λατρείαν, ὁ τρίτος *πολέμαρχος*, διαχειριζόμενος τὰ στρατιωτικὰ, καὶ οἱ λοιποὶ *ἐξ θεσμεθῆται*, φροντίζοντες ἐν γένει περὶ τῆς κοινῆς εὐταξίας.

Ἡ τελευταία περὶ τὴν κυβερνητικὴν ἐξουσίαν μετα-

βολή καὶ περ ἄρεστή εἰς τὸ φίλαρχον ἀριστοκρατικὸν κόμμα, δὲν ἐδύνατο ὅμως νὰ ᾔῃται κοινῶς τοιαύτη· ὁλίγοι τινὲς κατέθλιβον τοὺς πολλοὺς, καὶ ἡ ἔλλειψις γραπτῶν νόμων ἐνίσχυε τὴν αὐθαιρεσίαν των· μόνον ἕκ τινος σταθερᾶς νομοθεσίας ἡλπίζετο τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως καὶ ἡσυχίας ἡ ἀποκατάστασις. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο ἐπιτραπὲν (624) εἰς ἓνα ἐκ τῶν τελευταίων ἀρχόντων, τὸν Δράκοντα, δὲν ἀπέβη κατὰ τὴν κοινὴν προσδοκίαν· οἱ θεσμοὶ αὐτοῦ μηδαμῶς τὴν διαρρύθμισιν τοῦ δημοσίου βίου ἀποβλέποντες ἐστηρίζοντο ἀπλῶς εἰς ἀστυνομικὰς ἢ ποινικὰς διατάξεις καὶ κατεγίνωσκον τὴν αὐτὴν ποινὴν, θάνατον ἢ ἐξορίαν εἰς τὰ μικρότατα ἀδικήματα ὡς καὶ εἰς τὰ βαρύτερα ἐγκλήματα. Ὅθεν ἡ ἄκρα αὐτῶν αὐστηρότης, ἔνεκα τῆς ὁποίας μετέπειτα ὁ Δημάδης ἔλεγεν ὅτι ᾔσαν γεγραμμένοι δι' αἵματος καὶ οὐχὶ διὰ μέλαρος, κατέστησε τὴν ἐφαρμογὴν των ἀδύνατον, ἐπήγαγε τὴν ἀτιμωρησίαν καὶ ἐπομένως τὴν γενικὴν ἀνομίαν. Ἐν τοιαύτῃ δὲ τῶν πραγμάτων καταστάσει οἱ μὲν εὐπατρίδαι ἐδείκνυντο ἐπὶ μᾶλλον αὐθάδεις καὶ αὐτογνώμονες, ὁ δὲ λαὸς ὠργισμένος κατ' αὐτῶν ἐπεθύμει μεταβολὴν τῆς τύχης του. Ἐκ τῆς κοινῆς δὲ ταύτης διαθέσεως ὠφελούμενος τότε ὁ εἰς τοὺς πολλοὺς ἰδίως ὡς ὀλυμπιονίκης ἀγαπητὸς *Κύλων*, καὶ περ ἄλλως ἀνήκων εἰς τοὺς εὐπατρίδας, συνέλαβε τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ καταστῇ τύραννος τῶν Ἀθηνῶν. Ἐχων δὲ μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ἄλλους συνωμότας καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ πενθεροῦ του Θεαγένους, τυράννου τῶν Μεγάρων, κατώρθωσεν εὐκόλως νὰ γείνη κύριος τῆς ἀκροπόλεως. Ἀλλ' οἱ λοιποὶ εὐπατρίδαι, κατ' ἐξοχὴν οἱ κραταιοὶ *Ἀλκμαίωνίδαι*, ὧν ὁ ἀρχηγὸς *Μεγακλῆς* ἦτο κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν (612 π. Χ.) ἄρχων ἐπώνυμος, σπεύσαντες πανταχόθεν ἐπολιόρκησαν τὸν Κύλωνα καὶ τοὺς συνωμότας του ἐν τῇ ἀκροπόλει, ὥστε μετ' οὐ πολὺ δι' ἔλλειψιν τροφῆς καὶ ὕδατος ἐκεῖνος μὲν ἠναγκάσθη νὰ δραπετεύσῃ, οἱ δὲ ἄλλοι καὶ περ

προσφυγόντες ὥς ἰκέται εἰς τοὺς βωμοὺς τῶν Εὐμενίδων κατὰ προσταγὴν τοῦ Μεγακλέους ἀπεσφάγησαν ἀνιλεῶς. Ἡ πράξις αὕτη ἐθεωρήθη ὥς ἀσέβημα ἤτοι ὕβρις πρὸς τοὺς θεοὺς (Κυλώνειον ἄγος). ὅλοι δὲ οἱ ὑπὸ τοῦ Μεγακλέους ἢ Ἀλκμαιωνίδαι εἰλκυσαν ὥς ἐναγεῖς καὶ ἀλιτῆριοι καθ' ἐχυτῶν τὸ κοινὸν μῖσος. Καὶ τὸ πρῶτον μὲν διὰ συνδρομῆς τῶν Σπαρτιατῶν ἐξεβλήθησαν τῆς πόλεως, ἔπειτα δὲ αὖθις μετεκλήθησαν, ἀλλ' ἡ περιουσία των ἦτον ἀφορμὴ διηνεκῶν στάσεων καὶ ταραχῶν, μετὰ τῶν ὁποίων ἡνοῦντο καὶ αἱ περὶ τὰς πολιτικὰς σχέσεις σφοδραὶ διαφωνίαι.

Κατ' εὐτυχίαν τῶν Ἀθηναίων ὑπῆρχε τότε ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ἀνὴρ, ὅστις μόνος ἐδύνατο νὰ ἐξομαλύνῃ τὰ πάντα, ὁ περίφημος Σόλων, πατρόθεν μὲν Κοδρίδης μητρόθεν δὲ συγγενὴς τοῦ ἔπειτα ἐνδόξου τυράννου Πεισιστράτου. Νέος ἔτι ἐτράπη εἰς τὴν ἐμπορίαν· ὥς δὲ ἄλλοι βεβαιουσι μᾶλλον ἔνεκα αὐξήσεως τῶν γνώσεών του ἢ χάριν χρηματισμοῦ ἐπλανήθη, ὦν ὁμολογουμένως σοφίας ἐραστής. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν εἶχεν ἐπιδοθῆ, πρὸς ἰδίαν αὐτοῦ διασκέδασιν, εἰς τὴν ποίησιν· ὕστερον δὲ καὶ γνώμας φιλοσόφους ἐστιχοῦργησε, στρεφόμενας εἰς ἀντικείμενα ἠθικά τε καὶ πολιτικά, καὶ ἔνεκα τούτου συγκατετάχθη εἰς τὸν χορὸν τῶν ἐπτὰ σοφῶν τῆς ἐποχῆς του. Τὸ ποιητικὸν μάλιστα προτέρημά του ὑπῆρξε τὸ μέσον, δι' οὗ, ὥς λέγεται, διέπρεψε κατὰ πρῶτον ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ. Οἱ Ἀθηναῖοι δηλονότι πολεμοῦντες μακρόν τινα καὶ δυσχερῆ πόλεμον πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς περὶ τῆς Σαλαμῖνος ἀπέκαμαν εἰς τοσοῦτον, ὥστε ἔθεσαν νόμον ἀπαγορεύοντα ἐπὶ ποινῇ θανάτου νὰ γείνη πρότασις τις περὶ ἀντιποιήσεως τῆς νήσου ταύτης. Ὁ δὲ Σόλων, ὅστις ἔφερε βαρέως τὴν ἐντεῦθεν εἰς τὴν πατρίδα του προσγινομένην ἀδοξίαν, καὶ πολλοὺς τῶν νέων ἐβλεπεν εὐδαιθέτους πρὸς τὸν πόλεμον, ὑποκριθεὶς τὸν μαινόμενον ἐξεπήδησεν εἰς τὴν ἀγοράν, ἐνθα ἀναβὰς ἐπὶ τοῦ λίθου,

ἐφ' οὗ ἴσταντο οἱ κήρυκες, ἀπήγγειλε μετὰ τόνου ἐνθουσιαστικοῦ τὴν ἐλεγείαν, ἣτις ἤρχετο ὥς ἐξῆς·

Αὐτὸς κῆρυξ ἦλθον ἀφ' ἡμερτῆς Σαλαμῖνος
κόσμον ἐπέων ᾧδὴν ἀντ' ἀγορῆς θέμενος.

Διὰ τῆς ἐπινοίας δὲ ταύτης κατώρθωσε νὰ διεγείρῃ τὸν κοινὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ φέρῃ τὸ σκοπούμενον ἀποτέλεσμα, τὴν λύσιν τοῦ νόμου, στρατηγοῦντος αὐτοῦ τοῦ Σόλωνος.

Ἐνδοξος δὲ ἤδη διὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὁ νέος ποιητῆς καὶ στρατηγός, ἐθαυμάσθη ἔτι μᾶλλον καὶ διεβοήθη παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἀναλαβὼν τὴν προστασίαν τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ καὶ προτρέψας τοὺς Ἀμφικτύονας νὰ πολεμήσωσι τοὺς Κιρράιους, οἵτινες ἐτόλμησαν νὰ ἐπιβάλωσι χεῖρας εἰς τὰ ἱερά τοῦ θεοῦ κτήματα· οὗτος δὲ εἶναι ὁ λεγόμενος πρῶτος ἱερὸς πόλεμος (600—590 π. Χ.), ὅστις ἔλαβε πέρας διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς πόλεως Κρίσης. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον, ἀκμαζούσης ἐν Ἀθῆναις τῆς στάσεως ἔνεκα τοῦ Κυλωνείου ἄγους, παρελθὼν εἰς τὸ μέσον ὁ Σόλων καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τῶν ἀρίστων τῶν Ἀθηνῶν ἔπεισε διὰ θερμῶν παρακλήσεων τοὺς οὕτω λεγομένους ἐναγεῖς νὰ ὑποβάλωσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν ἀπόφασιν δικαστηρίου συγκειμένου ἐκ τριακοσίων ἐγκρίτων πολιτῶν. Μύρωνος δὲ τοῦ Φλυέως κατηγοροῦντος κατεδικάσθησαν οἱ ἄνδρες καὶ οἱ ζῶντες ὅλοι ἐξωρίσθησαν. Ἐπειδὴ δὲ, ἐνσκηψάσης λοιμώδους νόσου καὶ πολλῶν φθειρομένων, οἱ μάντιες ἀπεφάνθησαν ὅτι ἡ πόλις εἶχε χρεῖαν καθαρμῶν ἀπὸ τοῦ Κυλωνείου μιᾶσματος, μετεπέμφθη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐκ Κρήτης ὁ Ἐπιμενίδης ὁ Φαίστιος, ἀνὴρ σοφὸς καὶ θεοφιλῆς. Καὶ ἀπηλλάγη μὲν ἐκείνη διὰ τῆς ἐμφανίσεώς του ἐκ τῶν παρόντων δεινῶν, οὐδὲν ἦττον ὁμῶς ἐξηκολούθει νὰ κυμαίνεται διηνεκῶς ἐν μέσῳ ἀντιμαχομένων συμφερόντων καὶ ἀντιπάλων φατριῶν· διότι οἱ μὲν πεδιεῖς, ἢ πεδιαῖοι (χάτοικοι τῶν πεδίων τόπων τῆς Ἀττικῆς), εἰς τοὺς ὁποίους συνηριθμοῦντο

οἱ κτηματικοὶ καὶ οἱ πλούσιοι, ἐπεθύμουν ἀριστοκρατικὴν ἢ ὀλιγαρχικὴν κυβέρνησιν, οἱ δὲ διάκριοι (κάτοικοι τῶν ὀρεινῶν μερῶν) ἔκλινον πρὸς τὴν δημοκρατίαν, οἱ δὲ πάραλοι (κάτοικοι τῶν παραθαλασσιῶν) μέσον τι καὶ μικτὸν πολιτείας εἶδος προτιμῶντες διεκώλυνον τοὺς ἑτέρους νὰ ὑπερισχύσωσιν. Ἀλλὰ μετὰ τῶν διακρίων ἠνώθη τότε τὸ μέγα πλῆθος τῶν πενήτων, οἵτινες καταχρεωμένοι πρὸς τοὺς πλουσίους ἔπασχον δεινὰ ἀφόρητα· διότι ἡ γεωργοῦντες ἐτέλουν τὰ ἕκτα τῶν προϊόντων εἰς ἐκείνους, ἐκτημόριοι διὰ τοῦτο προσαγορευόμενοι καὶ θῆτες, ἡ δάνεια λαμβάνοντες ἠναγκάζοντο νὰ ἐνεχυριάζωσι τὰ εὐτελῆ αὐτῶν κτήματα καὶ τὰ ἑαυτῶν πρόσωπα, πολλάκις δὲ καὶ τοὺς ἰδίους παῖδας νὰ πωλῶσι καὶ τὴν πόλιν νὰ φεύγωσι διὰ τὴν ἄκραν χαλεπότητα τῶν δανειστῶν, τοὺς ὁποίους ὁ νόμος ἐπροστάτευεν. Οἱ πλεῖστοι καὶ ῥωμαλεώτεροι αὐτῶν συνεφώνησαν νὰ μὴν ἀνεχθῶσιν ἐπιπλέον τὴν τοιαύτην κατάστασιν, καὶ παρώτρυνον ἀλλήλους νὰ ἐκλέξωσιν ἕνα προστάτην, ἄνδρα πιστὸν, ὅστις ἐλευθερῶν τοὺς ὑπερήμερους νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸν ἀναδασμὸν τῆς γῆς καὶ ἐν γένει τὴν μετástασιν τῆς πολιτείας.

Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Σόλων, καὶ ἔνεκα τῶν προηγουμένων πράξεών του καὶ ἔνεκα τῆς ἀμέμπτου διαγωγῆς του ἐλκύσας εἰς ἑαυτὸν τὰ βλέμματα τῶν φρονιμωτέρων Ἀθηναίων, προσεκλήθη νὰ καταπαύσῃ τὰς ὑφισταμένας διαφορὰς ὡς ἄρχων ἐπώνυμος καὶ νομοθέτης (594 π. Χ.). Λέγεται δὲ ὅτι ἔχων ὑπ' ὄψιν τὸ δυσσυμβίβαστον τῶν ἀντιμαχομένων συμφερόντων τῶν τε πλουσιῶν καὶ πενήτων δὲν συγκατετέθη εἰμὴ μετὰ πολλῆς δυσκολίας νὰ δεχθῇ τὴν πρόσκλησιν. Πολλῶν δ' ἐπιθυμούντων νὰ ἴδωσι συγκεντρωμένην ἅπασαν τὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖράς του, ὁ Σόλων, ὅστις ἐγίνωσκε καλῶς τοὺς μετ' αὐτῆς συνδεδεμένους κινδύνους, ἀντέστη ῥητῶς καὶ πρὸς τοὺς κακίζοντας αὐτὸν διὰ τοῦτο

φίλους του, ἡ τυραννίς, εἶπεν, εἶναι μὲν ὠραῖόν τι χωρίον, δὲν ἔχει ὅμως οὐδεμίαν ἀπόβασιν. "Οθεν ἀποκρούσας τὴν τυραννίδα μετεχειρίσθη τὸν πραότατον εἰς τὰ πράγματα τρόπον καὶ ἐσπούδασε διὰ μέσων συμβιβαστικῶν καὶ εἰς τὰς προκειμένας περιστάσεις προσφόρων νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἀνατεθὲν αὐτῷ σπουδαῖον ἔργον. Πρὸς δὲ τοὺς ἐρωτῶντας αὐτὸν ὕστερον ἂν ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τοὺς ἀρίστους νόμους, τοὺς ἀρίστους ἀπεκρίθη, τῶν νόμων, ὅσων ἦσαν ἐπιδεκτικοί.

Τὸ πρῶτον δὲ πρᾶγμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἅμα ἀρξάμενος νὰ νομοθετῇ ἔστησε τὴν προσοχὴν του, ἥτον ἡ βελτιώσις τῆς καταστάσεως τοῦ καταχρέου καὶ τεταλαιπωρημένου λαοῦ, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰσήγαγε τὴν λεγομένην σεισάχθειαν, ἥτις δὲν σημαίνει, ὡς τινὲς ὑπέθεσαν, τελείαν τῶν χρεῶν ἀποκοπὴν, ἀλλὰ μέτρον τι οἰκονομικὸν ἀποβλέπον τὸν περιορισμὸν ἢ τὴν ἐλάφρωσιν αὐτῶν διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῶν τόκων καὶ τῆς αὐξήσεως τῆς ἀξίας τοῦ νομίσματος, ἀναβιβασθείσης τῆς μνᾶς ἀπὸ 73 εἰς 100 δραχμάς. Ὁμοῦ δὲ μὲ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς σεισαχθείας ἠκυρώθη καὶ τὸ ὁποῖον οἱ δανεισταὶ εἶχον μέχρι τοῦδε δικαίωμα ἐπὶ τῆς προσωπικῆς τῶν χρεωφειλετῶν ἐλευθερίας. Μετὰ τὰς προπαρασκευαστικὰς δὲ ταύτας διατάξεις καὶ τὴν κατάργησιν τῶν δρακοντείων νόμων, ἐξαιρουμένων τῶν φονικῶν, ὁ Σόλων ἐνησχολήθη εὐθὺς εἰς τὴν σύνταξιν τῆς πολιτείας, καὶ κατ' αὐτὴν ἔδειξε μάλιστα τὴν μεγάλην εὐφυΐαν του διὰ τῆς εὐστόχου μεταβολῆς τῆς ἀριστοκρατίας τοῦ γένους εἰς τιμοκρατίαν, μεταβολῆς ἐπιτρεπούσης εἰς ἕκαστον πολίτην τοῦ λοιποῦ νὰ ἔχῃ κατὰ λόγον τῆς περιουσίας του μείζονα ἢ ἐλάσσονα μετοχὴν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν πραγμάτων, ἐν ᾧ πρότερον ἡ διαφορὰ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ἐξήρτητο ἀπλῶς ἀπὸ τῆς καταγωγῆς. Τοιοῦτοτρόπως δὲ ἡ πολιτεία ἔλαβε χαρακτῆρα δημοκρατικὸν χωρὶς ὅμως ν' ἀποκλεισθῇ παντάπασι καὶ

τὸ ἀριστοκρατικὸν στοιχεῖον, ὥς τοῦτο ἐκ τῶν ἐξῆς θέλει βεβαιωθῇ.

Κατὰ τὴν νέαν δὲ πολιτικὴν τοῦ Σόλωνα διαρρύθμισιν ἡ ὑπερτάτη ἐξουσία ἀνετέθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, τὴν ὁποίαν συνεκρότουν μόνον οἱ ἐλεύθεροι πολῖται, τουτέστι οἱ ἄξιοι αὐτοχθόνων γονέων ἐν νομίμῳ γάμῳ γεγεννημένοι, ἢ ὑπὸ τοῦ δήμου ὡς τοιοῦτοι ἀνεγνωρισμένοι (δημοποίητοι) καὶ εἰς τοὺς καταλόγους τῶν φρατριῶν καὶ γενῶν ἐγγεγραμμένοι¹, ἀποκλειομένων τῶν μετοίκων καὶ δούλων, ὧν οἱ μὲν μόνον δι' ἑνὸς προστάτου καὶ ἐπὶ πληρωμῇ μετοικίου (12 δραχμῶν ὡς ἔγγιστα) εὐρίσκοντο εἰς ἑνδικὸν τινὰ πρὸς τὴν πολιτείαν σχέτιν, οἱ δὲ, καὶ τοὶ ἀπολαμβάνοντες τὴν προστασίαν τῶν νόμων μὴδ' ὑποκείμενοι εἰς τὰς κακώσεις τῶν δούλων τῆς Σπάρτης καὶ ἄλλων Ἑλληνικῶν πολιτειῶν, ἑστέρουντο ὁμῶς παντὸς προσωπικοῦ δικαίωματος. Διέκρινε δὲ ὁ Σόλων τοὺς πολίτας κατὰ τὴν διαφορὰν τοῦ τιμήματος, ἥτοι τῆς καθαρᾶς προσόδου ἐκάστου, εἰς 4 τάξεις, εἰς πεντακοσιομεδίμνους, τοὺς ἔχοντας 500 καὶ ἐπέκεινα μεδίμνων τίμημα, εἰς τριακοσιομεδίμνους ἢ ἱππεῖς, τοὺς ἔχοντας τίμημα κατώτερον τῶν 500 μέχρι τῶν 300 μεδίμνων, εἰς ζευγίτας, τοὺς ἔχοντας τίμημα κατώτερον τῶς 300 μέχρι τῶν 150 μεδίμνων καὶ εἰς θήτας, τοὺς ὀλιγώτερον ἐν γένει κεκτημένους. Μόνοι δὲ οἱ εἰς τὰς τρεῖς πρώτας τάξεις ἀνήκοντες ἦσαν δεκτοὶ εἰς τὰς δημοσίας ἀρχάς, ἀλλ' αὐτοὶ καὶ μόνοι ὑπέκειντο εἰς τὰς λειτουργίας (δημοσίας εἰσφοράς) καὶ εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Οἱ δὲ τῆς τετάρτης εἶχον τὸ κοινὸν δικαίωμα τοῦ συνεκκλησιάζειν καὶ δικάζειν. Ἡ ἀρμοδιότης τῆς ἐκκλησίας ἐξετείνετο εἰς πάσας τὰς ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς σχέσεις, οἷον εἰς τὴν νομοθεσίαν,

¹ Φρατρία ἢ φράτρι ὅλων τῶν τεσσάρων φυλῶν ἦσαν 12, γένη δὲ 360, ὥστε εἰς ἐκάστην φρατρίαν ἀνῆκον 30 γένη ἢ, ὡς ἄλλως ἐλέγοντο, τριακάδες.

εἰς τὰς ἀρχαιρεσίας, εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῶν φόρων, εἰς τὰ περὶ διαχειρίσεως τῶν δημοσίων χρημάτων, τὰ περὶ ἱερῶν καὶ ὁσίων, περὶ πολέμου, εἰρήνης, συμμαχιῶν, συνθηκῶν κτλ. Συνήρχετο δὲ αὕτη τὸ πρῶτον εἰς τὴν Πνύκα καὶ ἔπειτα εἰς τὸ Διονυσιακὸν θέατρον τακτικῶς μὲν τετράκις κατ' ἔτος, ἥτοι ἅπαξ κατὰ πᾶσαν τριμηνίαν ἐν ἀρχῇ τῆς πρυτανείας ἐκάστης φυλῆς¹, ἐκτάκτως δὲ ὁσάκις περιστάσεις κατεπείγουσαι τὸ ἀπῆτουν καὶ τότε ἐκαλεῖτο ἰδίως *σύγκλητος*. Ἐπρεπε δὲ, ἵνα ἔχη κύρος πᾶσα ἀπόφασις τοῦ δήμου, ἥτις ἐγένετο διὰ χειροτονίας ἢ διὰ ψήφων, νὰ ὑπάρχωσι παρόντες ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὅχι ὀλιγώτεροι τῶν πεντακισχιλίων· τὸ κυρούμενον δὲ οὕτως ἐλέγετο *ψήφισμα* μὲν, ἂν διέτασσε περὶ τῆς ἐν ῥητῷ χρόνῳ καὶ τόπῳ ἰσχύος του ἢ περὶ προσώπων ὀρισμένων· *νόμος* δὲ, ἂν ἀπέβλεπε ἐν γένει πάντας τοὺς πολίτας καὶ τὰς πράξεις αὐτῶν κατὰ πάντα χρόνον ἐφαρμοζόμενος.

Τὴν μεγάλην δὲ ταύτην τοῦ δήμου ἐξουσίαν θέλων νὰ χαλινώσῃ ὁ Σόλων ἐπενόησε σοφῶς τὴν σύστασιν βουλῆς, ὡς ἀρχῆς ἐχούσης τὸ εἰσηγητικὸν ἐν πᾶσι δικαίωμα (τὸ συμβουλευέσθαι), ἰδίως δὲ ὀφειλούσης νὰ ἐπιτηρῇ

¹ Συνεπεία τῆς ὑπὸ τοῦ Κλεισθέους γενομένης ἀκολούθως μεταρρυθμίσεως αἱ τέσσαρες ἐτήσιαι ἐκκλησίαι ἠϋξήθησαν, κατὰ λόγον τῆς αὐξήσεως τῶν φυλῶν, εἰς δέκα, αἵτινες ἐπανελαμβάνοντο ἐν ἀρχῇ τῆς πρυτανείας ἐκάστης τῶν φυλῶν τούτων, τουτέστι κατὰ πᾶσαν 35 ἢ 36 ἡμερῶν περίοδον. Ὑστερώτερον δὲ ἐπὶ Ἀριστείδου, Περικλέους καὶ Ἐφεζῆς, εἰς τὴν μίαν τοιαύτης περιόδου ἢ πρυτανείας ἐκκλησίαν προσετέθησαν ἔτι τρεῖς, καὶ ἐκάστη τούτων εἶχε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πολυδεύκους (Ὀνομ. Η', 95), πάντῃ ἴδια ἔργα, ὅπερ ὅμως, ὡς φαίνεται, δὲν ἐτηρεῖτο πάντοτε ἀκριβῶς. — Ἡ διέκρισις αὕτη τῆς κατὰ διαφόρους ἐποχὰς βραδυτέρας ἢ ταχυτέρας ἐπαναλήψεως τῶν ἐκκλησιῶν εἶνε τοσοῦτω μᾶλλον ἀξιοσημείωτος, ὅσῳ ὅλοι σχεδὸν οἱ πρὸ τοῦ Ἀγγέλου Προτίου συγγραφῆς τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐξελάβανον τὴν τελευταίαν ἐκείνων φάσιν ὡς ἀρχικὴν τοῦ Σόλωνος διάταξιν.

ἅπαντας τῆς διοικήσεως καὶ τῆς οἰκονομίας τοὺς κλάδους. Καὶ κατὰ τὴν πρώτην μὲν σύστασίν της αὕτη περιελάμβανε τετρακοσίους ἄνδρας, ἀνὰ ἑκατὸν ἀφ' ἑκάστης τῶν τεσσάρων φυλῶν, οἵτινες, τὸ τριακοστὸν συμπληρώσαντες ἔτος, ἤροῦντο ἐνιαυσίως διὰ κλήρου καὶ ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν αὐστηράν τοῦ Ἀρείου πάγου δοκιμασίαν· ἔπειτα δ' ἐπὶ Κλεισθένους, αὐξηθεῖσων εἰς δέκα τῶν φυλῶν διὰ τὸ πλῆθος τῶν πολιτογραφηθέντων μετοίκων, συνέστη ἐκ πεντακοσίων, λαμβανομένων πεντήκοντα ἀφ' ἑκάστης τῶν φυλῶν. Καθ' ἑκάστην, πλὴν τῶν ἑορτῶν καὶ ἀποφράδων ἡμερῶν συνεδριάζουσα ἐν τῷ βουλευτηρίῳ προεβουλευέτο περὶ παντὸς πράγματος, προκειμένου νὰ συζητηθῇ ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας, ὥστε οὐδέποτε ἀπροβούλευτον ψήφισμα εἰσήγετο εἰς τὸν δῆμον· ἡδύνατο δὲ νὰ ἐκδώσῃ καὶ οἰκοθεν ψηφίσματα, ἡ ἰσχὺς ὅμως τούτων περιορίζετο εἰς τὸ ἔτος τῆς ὑπηρεσίας αὐτῆς. Ἴνα δὲ μὴ μένῃ οὐδεμίαν στιγμὴν ἡ πόλις στερημένη πανταπασι ἀρχῆς, οἱ βουλευταὶ ἑκάστης φυλῆς ἀνελάμβανον ἀλληλοδιαδόχως διὰ κλήρου τὸ ἀδιάκοπον τῆς πρυτανίας ἔργον, ὅπερ διήρκει 35 ἢ 36 καὶ ἐπὶ ἐμβολίμων ἐνιαυτῶν 38 ἡμέρας· ἐλέγοντο δὲ οὗτοι πρυτάνεις καὶ ἡ φυλὴ, εἰς ἣν ἀνῆκον, πρυτανεύουσα, καὶ διηροῦντο εἰς πέντε δεκάδας, ὥστε πᾶσα δεκάς κληρουμένη προέδρευεν ἐπὶ μίαν ἐβδομάδα. Εἰς δὲ ἐκ τῶν δέκα προέδρων διὰ κλήρου ὡσαύτως καθ' ἑκάστην ἐκλεγόμενος καὶ ἐπιστάτης καλούμενος ἐφύλαττε τὰς κλεῖς τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ ταμείου, καὶ τὴν σφραγίδα τῆς πολιτείας. Ὅντες δ' ἀντιπρόσωποι τῆς ὅλης βουλῆς οἱ πρυτάνεις, διέμενον συνηγμένοι ἀδιαλείπτως ἐν τῷ πρυτανείῳ ἵνα φροντίζωσι περὶ τῶν τρεχουσῶν, οὕτως εἰπεῖν, ὑποθέσεων καὶ ἀναφέρωσι τὰ συμβαίνοντα εἰς τὴν βουλὴν. Ἐσιτοῦντο δὲ αὐτόθι δημοσίᾳ δαπάνῃ καὶ μετ' αὐτῶν συνειστιῶντο καὶ οἱ καλούμενοι ἀείσιτοι, τουτέστι

οἱ ἔχοντες δικαίωμα τοῦ διατρέφεσθαι ἀπὸ τοῦ δημοσίου, ἐν οἷς καὶ οἱ ξένοι πρέσβεις.

Οἱ ἐννέα ἐνιαύσιοι ἄρχοντες διετηρήθησαν ὑπὸ τοῦ Σόλωνος, ἐκλεγόμενοι ἤδη (ὥς καὶ αἱ ἄλλαι ἀρχαί), ἀλλὰ μόνον μεταξὺ τῶν πεντακοσιομεδίμων, ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ ὑποβαλλόμενοι εἰς τὴν ἀνάκρισιν τῆς βουλῆς. Ἐν ᾧ δὲ τὸ πρότερον εἶχον ὅλην τὴν νομοτελεστικὴν ἐξουσίαν, κατὰ τὴν νέαν νομοθεσίαν, περιελθόντος τοῦ πλείστου ἐκείνης μέρους εἰς τοὺς πρυτάνεις, περιορίσθησαν ἀπλῶς εἰς τὰ δικαστικά, ἐπιτροπομένης ὅμως τῆς ἐφέσεως κατὰ τῶν ἀποφάσεών των εἰς τὰ δικαστήρια τοῦ δήμου (περὶ ὧν ἐφεξῆς). Καὶ ὁ μὲν ἐπὶ ὄνυμας, ὁ πρῶτος δηλονότι ἄρχων, οὗτινος τὸ ὄνομα ἔφερον τό τε ἔτος καὶ τὰ κατ' αὐτὸ ἐκδιδόμενα ψηφίσματα, εἶχεν ἐξαιρέτως ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του τὰ περὶ γάμων, διαθηκῶν καὶ κληρονομιῶν· ὁ δὲ βασιλεὺς ἐρρύθμιζε τὴν τέλεσιν τῶν ἐπισημοτέρων μυστηρίων καὶ ἑορτῶν, ἀπεφάσιζε περὶ ὅλων τῶν δικῶν, ὅσαι ἀπέβλεπον τὴν θρησκείαν, καὶ ἐτιμῶρει πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ βεβήλωσιν τῶν ἱερῶν. Ὁ δὲ πολέμαρχος ἐθεωρεῖτο μὲν ἔτι προϊστάμενος τῶν πολεμικῶν πραγμάτων, κυρίως ὅμως ταῦτα διεξήγοντο (μετὰ τὴν βραδύτερον ἐπὶ Κλεισθένους γενομένην μεταρρύθμισιν) ὑπὸ τῶν δέκα στρατηγῶν, οἵτινες ἐχειροτονοῦντο ἐνιαυσίως εἰς ἑξ ἐκάστης φυλῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου. Αὐτοὶ δὲ οὗτοι μετήρχοντο προσέτι καὶ τὴν δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῶν προσωπικῶν καὶ οἰκογενειακῶν ὑποθέσεων τῶν μετοίκων καὶ ξένων. Οἱ δὲ τελευταῖοι ἔξ, οἱ καλούμενοι θεσμοθέται, ἀνέκρινον τὰς δίκας καὶ εἶχον τὴν ἡγεμονίαν (προεδρίαν) τῶν δικαστηρίων, ἐν οἷς ἐδίκάζον ὀρκωτοί. Πάντες δὲ μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐνιαυσίου ἀρχοντίας των καὶ μετὰ τὸ δοῦναι εὐθύνας εἰς τοὺς λογιστάς, ἐὰν ἡ πολιτεία των εὐρίσκετο ἄμεμπτος, συγκατετάσσοντο διὰ βίου εἰς τὴν ἄνω βουλήν.

Ἡ Βουλὴ αὕτη ἦτον ὁ περιβόητος Ἀρειος πάγος, ὅστις καίτοι παλαιόθεν, ὡς ἐκ τῶν προηγουμένων δῆλον ὑφιστάμενος, διὰ τοῦ Σόλωνος ὅμως κατὰ πρῶτον ἔλαβε πολιτικὸν χαρακτῆρα ὁρισθεὶς νὰ ᾔηνε, κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ Πλουτάρχου, ἐπίσκοπος πάντων καὶ φύλαξ τῶν νόμων· δυνάμει δὲ τῆς τοιαύτης ἐπισκοπικῆς ἢ ἐφορευτικῆς ἐξουσίας του ἐπετῆρει τὴν ἀνατροφὴν τῶν νέων ὅλων καὶ τὴν αὐστηρὰν τῶν ἡθῶν, ἐθίμων, καὶ θρησκευτικῶν τελετῶν φυλακὴν, ἐξετάζε πόθεν ἕκαστος ἐπορίζετο τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ἐτιμῶρει τοὺς ἀργοὺς, ἀσώτους καὶ ἀσεβεῖς, καὶ τὸ δὴ μέγιστον, ἐδύνατο νὰ ἀναθεωρῇ καὶ τὰς ὑπὸ τοῦ δήμου αὐτοῦ γινομένης κρίσεις καὶ, ἐὰν τὰς εὔρισκε παρανόμους καὶ ἀδίκους, νὰ τὰς ἀκυρώσῃ. Ὡς τοιοῦτον δὲ δικαίως ὁ Σόλων τὸν ἐθεώρει μίαν ἐκ τῶν δύο ἀγκυρῶν (ἡ ἐτέρα ἦτον ἡ προμνημονευθεῖσα βουλὴ τῶν τετρακοσίων), ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐνόμιζεν «ὄρμουσαν ἦττον ἐν σάλῳ τὴν πόλιν ἔσεσθαι καὶ μᾶλλον ἀτρεμοῦντα τὸν δῆμον παρέξειν.» Ἀλλὰ πρὸς τῇ πολιτικῇ διετῆρσεν ὁ Ἀρειος πάγος καὶ τὴν ἀρχαίαν δικαστικὴν ἐξουσίαν, ὣν πάντοτε τὸ πρῶτον καὶ σεβαστότερον τῶν πέντε ἐγκληματικῶν δικαστηρίων. Καὶ αὐτὸς μὲν συνεδριάζων τὴν νύκτα ἐν βαθεῖ σκοτει ἐπὶ τοῦ παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν κειμένου ὀμωνύμου λόφου ἐδίκαζεν ἰδίως τὰ ἐκούσια καὶ ἐκ προμελέτης πραττόμενα ἐγκλήματα, περὶ δὲ τῶν ἀκουσίων φόνων ἀπεφάσιζον τὰ ἄλλα τέσσαρα, ἡγουν τὸ ἐπὶ Παλλιδίῳ ἢ τὸ τῶν ἐφετῶν, τὸ ἐπὶ Δελφινίῳ, τὸ ἐπὶ πρυτανείῳ καὶ τὸ ἐπὶ Φρεαττοῖ.

Εἰς τὰ δικαστήρια δὲ ταῦτα, ἀπὸ τῶν ἡρώϊκων ἤδη χρόνων καταστημένα καὶ ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Δράκοντος ὀργανισθέντα, ὁ Σόλων προσέθετο τὰ δημοτικά, δέκα τὸν ἀριθμὸν, ἅτινα κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδίκαζον μόνον τὰς ἐφέσεις, ἔπειτα δὲ, προϊούσης τῆς δημοτικῆς ἰσχύος, ἐσφετερίσθησαν ὁλόκληρον τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν. Πρὸς

συγκρότησιν δὲ τούτων κατὰ τὴν ἑναρξιν ἐκάστου ἔτους ἐκληροῦντο ἐφ' ἅπαξ διὰ τῶν ἀρχόντων ἑξακισχίλιοι μεταξὺ τῶν συμπληρωσάντων τὸ τριακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ μηδέποτε εἰς ἀτιμίαν ὑποπεσόντων πολιτῶν, οἵτινες ὠνομάζοντο *ἡλυσιασται* ἀπὸ τοῦ ἡλιάζεσθαι, ἤγουν ἐν ὑπαίθρῳ συναθροίζεσθαι καὶ ὠμνυον τὸν ἐξῆς ὄρκον «*περὶ ὧν μὲν νόμοι εἰσὶ, κατὰ τοὺς νόμους ψηφιεῖσθαι· περὶ ὧν δὲ μὴ εἰσὶ, σὺν γνώμῃ τῇ δικαιοτάτῃ* » Κατὰ πᾶσαν δὲ πρῶταν πεντακισχίλιοι διὰ νέας κληρώσεως διενέμοντο εἰς τὰ εἰρημένα δικαστήρια, ὥστε ἕκαστον τούτων περιελάμβανε μέχρι τῶν 500, οἱ δὲ περισσεύοντες χίλιοι ἐχρησίμευον ὡς ἐπιλαχόντες εἰς ἀναπλήρωσιν τῶν κωλυομένων. Ἐνίοτε δὲ, προκειμένων σπουδαίων ὑποθέσεων, αἵτινες ἀπέβλεπον τὴν πολιτείαν, συνήρχοντο εἰς ἓν δύο ἢ τρία συστήματα ἡλιαστῶν ἀποτελοῦντα τὴν κατ' ἐξοχὴν λεγομένην *Ἡλιαίαν*. Ἡ ἀγωγή συνετάσσετο πάντοτε ἐγγράφως, ἡ δὲ συζήτησις διεξήγετο προφορικῶς καὶ δημοσίᾳ.

Ὁ Σόλων ἀφοῦ διωργάνωσεν ἐν γένει τὰ κατὰ τὴν πολιτείαν, συνέταξε καὶ νόμους μερικωτέρους ἀποβλέποντας τὰς ἰδιωτικὰς τῶν πολιτῶν σχέσεις. Τοιοῦτοι δὲ μάλιστα εἰσὶν, ὁ ἐπιτρέπων εἰς ἕκαστον νὰ διαθέτῃ τὰ ἑαυτοῦ ἐλευθέρως μετὰ θάνατον καὶ ἀπονέμων οὐτως εἰς τὴν περιουσίαν χαρακτηῖρα ἀληθοῦς ἰδιοκτησίας· ὁ καταργῶν τὰς φερνάς καὶ περιορίζων τὴν προῖκα τῆς γυναικὸς εἰς ὀλίγα ἱμάτια καὶ εὐτελεῖ τινὰ σκεύη· ὁ ἀπαλλάττων πάντα υἱὸν τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ γηροκομεῖν τὸν πατέρα του ἐὰν οὗτος δὲν ἐφρόντιζεν ἐγκαίρως νὰ τὸν διδάξῃ τέχνην τινά· ὁ δίδων εἰς ἓνα ἕκαστον τὴν ἄδειαν τοῦ ἐγκαλεῖν καὶ εἰσάγειν εἰς δίκην τὸν κακομεταχειριζόμενον καὶ κακοῦντα παιδίον, γυναῖκα, πτωχὸν ἢ δοῦλον· ὁ κηρύττων πάντα πολίτην ἄτιμον, ὅστις ὑπαρχούσης στάσεως μένει οὐδέτερος ἤτοι εἰς οὐδεμίαν προστίθεται μερίδα. Σκοπὸς δὲ τοῦ νόμου τούτου ἦτο

τὸ νὰ μὴν ἐγκαταλίπεται τῆς πολιτείας ἡ τύχη εἰς χεῖρας ὀλίγων τολμηρῶν καὶ κακοβούλων. — Καὶ εἰς τὴν παιδαγωγίαν ἐπέστησεν ὡσαύτως τὴν προσοχὴν τοῦ ὁ Σόλων· ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ τῆς Σπάρτης νομοθέτης τὴν κατέταξε μετὰ τῶν κοινῶν τῆς πολιτείας καθηκόντων, αὐτὸς τὴν ἐθεώρησεν ὡς ἔργον ἐξηρητημένον ἀπὸ τῆς θελήσεως καὶ τῆς δυνάμεως ἐκάστου· ὅθεν ἡ γυμναστικὴ εἰ καὶ ἀποτελοῦσα ἐν Ἀθήναις μίαν ἐκ τῶν κυρίων ἀσχολιῶν τῆς νεολαίας δὲν ἐνηργεῖτο ὅμως μετὰ τῆς τραχείας Σπαρτιατικῆς αὐστηρότητος. Ἐν γένει ὁ Σόλων, διάφορος τοῦ Λυκούργου, ἐσπούδασε διὰ τῶν νόμων τοῦ νὰ μορφώσῃ ὅχι ἥρωας ὑπερφυσικοὺς, ἀλλ' ἀνθρώπους ἀνδρείους μὲν καὶ ἐλευθερόφρονας, ἐν ταύτῳ δὲ καὶ εὐαίσθητους, χαριέντας, φιλοτέχνους καὶ φιλεπιστήμονας.

Ὅλοι οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος ἐγράφησαν, ὡς λέγεται, ἐπὶ ξυλίνων ἀξόνων καὶ, ὡς πολλοὶ εἰκάζουσιν, ἐξετέθησαν δημοσίως· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ὑπεχρεώθησαν νὰ ἐμμένωσιν αὐτοῖς πιστοὶ εἰς ἑκατὸν ἐνιαυτούς. Ἰνα μὴ ἀναγκασθῇ ὅμως ὁ Σόλων, ἐνδίδων εἰς συμβουλὰς, παρακλήσεις ἢ ἀπειλάς, νὰ φέρῃ τινὰ μεταβολὴν εἰς τὸ ἔργον τοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ἐκδημήσῃ δέκα ἔτη (594—64), ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον συνεθίσει εἰς τὴν νέαν νομοθεσίαν. Καὶ τὸ πρῶτον μὲν ἀφίχθη εἰς Αἴγυπτον, ὅπου διέτριψε χρόνον ἱκανὸν συμφιλοσοφήσας μετὰ τῶν λογιωτέρων τῶν αὐτόθι ἱερέων, Ψενώφιος τοῦ Ἡλιουπολίτου καὶ Σώγχιδος τοῦ Σχίτου· ἔπειτα δὲ ἔπλευσεν εἰς Κύπρον, τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς Φίλοκυπρος ἀκολουθῶν τὰς συμβουλὰς τοῦ ἔκτισεν ἀντὶ τῆς μέχρι τοῦδε πρωτεύουσας (Αἰπείας) κειμένης ἐν τινὶ ἀποκρήμνῳ τόπῳ παρὰ τὸν ποταμὸν Κλάριον νέαν ἄλλην εἰς θέσιν προσφυᾶ καὶ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ τὴν ὠνόμασε Σόλους· τελευταῖον δὲ ἀπῆλθεν εἰς Αὐδίαν, ἐνθα ἐλθὼν εἰς λόγους μετὰ τοῦ βασιλέως Κροίσου ἔδειξε πολλὴν παρρησίαν καὶ ἔδωκε συμβουλὰς σοφοῦ ἀνδρὸς,

τῶν ὁποίων ἡ ἀνάμνησις ἔσωσεν αὐτὸν ἔπειτα κινδυνεύοντα τὸν ἔσχατον κίνδυνον.

Ἄλλ' ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ Σόλωνος ἠγέρθησαν ἐκ νέου αἱ προειρημέναι τρεῖς φατρίαι κατ' ἀλλήλων· καὶ τῆς μὲν τῶν πεδιαίων προΐστατο ἤδη ὁ Λυκοῦργος, τῆς δὲ τῶν παράλων ὁ Ἀλκμαιωνίδης Μεγακλῆς, καὶ τῆς τῶν διακρίων ὁ Πεισίστρατος. Ὅλοι ἐπεθύμουν μεταβολήτινὰ τῶν καθεστώτων, διότι ἕκαστος ἥλιπιζεν ἐν ταύτῃ νὰ κατισχύσῃ τῶν ἄλλων. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, παραγενόμενος ὁ Σόλων εἰς Ἀθήνας, ἐτιμᾶτο μὲν καὶ ἀπελάμβανε παρὰ πᾶσι τὸ ὀφειλόμενον σέβας, δὲν ἦτον ὅμως δυνατὸς νὰ παύσῃ τὰς στάσεις καὶ ἰδίως τοῦ μητρόθεν συγγενοῦς του Πεισιστράτου τὰ σχέδια νὰ ματαιώσῃ. Ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶχε τι αἰμύλον καὶ προσφιλὲς ἐν τῷ διαλέγεσθαι, ἐδεικνύετο βοηθητικὸς καὶ φίλος πρὸς τοὺς πένητας, ἐπεικὴς δὲ καὶ μέτριος πρὸς τοὺς ἐχθροὺς του. Παρὰ ταύτας δὲ τὰς ιδιότητας, δι' ὧν κατ' ἀρχὰς ἐκέρδησε τὴν ἀγάπην τῶν Ἀθηναίων καὶ ἔπειτα ἐπὶ τινα χρόνον συνήργησεν εἰς τὴν εὐτυχίαν των, ὑπεκρίνετο καὶ ὅσας δὲν εἶχεν, ἤγουν τὴν πρὸς τὴν ἰσότητά κλίσιν καὶ τὴν εὐλάβειαν τῶν καθεστώτων. Ὁ Σόλων κατανόησας πρῶτος τὸ ἦθος καὶ τὴν ἐπιβουλήν αὐτοῦ ἐσπούδασε νὰ τὸν ἀποτρέψῃ διὰ νουθεσιῶν· καὶ πρὸς τὸν ἴδιον δὲ καὶ πρὸς ἑτέρους ἔλεγεν, ὅτι ἂν ἦτο δυνατόν ν' ἀφαιρεθῶσιν ἀπ' αὐτοῦ τὸ φιλόπρωτον καὶ ἡ πρὸς τὴν τυραννίδα κλίσις, οὐδεὶς ἄλλος ἤθελεν εἶσθαι εὐφύεστερος πρὸς ἀρετὴν καὶ κρείττων πολίτης. Ἄλλ' ὁ Πεισίστρατος ἔσπευδεν ἀκατασχέτως πρὸς τὸν σκοπὸν του· μίαν ἡμέραν πληγώσας ἑαυτὸν ἐλαφρῶς ἦλθε καθαίμακτος εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ παρεπονεῖτο ὅτι οἱ ἐχθροὶ ἐπεβουλεύοντο τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἕνεκα τῆς πρὸς τὸν δῆμον ἀγάπης του. Τότε δὲ προσελθὼν ὁ Σόλων, κακῶς εἶπεν, ὦ παῖ Ἰπποκράτους, ὑποκρίνεσαι τὸν Ὀμηρικὸν Ὀδυσσεά· διότι ἐκεῖνος μὲν ἐπληγώθη σκοπῶν νὰ ἐξαπατήσῃ

τοὺς πολεμίους, σὺ δ' ἔπραξες τοῦτο θέλων νὰ ἐξαπα-
τήσης τοὺς συμπολίτας σου· ἡ φωνὴ μ' ὅλον τοῦτο τοῦ
γέροντος δὲν εἰσηκούσθη, ἐξ ἐναντίας τὸ πλῆθος ἐδείχθη
πρόθυμον νὰ ὑπερμαχήσῃ τοῦ Πεισιστράτου καὶ συνελ-
θὼν εἰς ἐκκλησίαν ἐψηφίσατο νὰ τῷ δοθῶσι πεντήκοντα
χιορυνηφόροι ὡς σωματοφύλακες, διὰ τῶν ὁποίων, αὐξη-
σάντων πάραυτα, ὁ Πεισίστρατος κατέλαβε τὴν ἀκρό-
πόλιν καὶ κατέστησεν οὕτω τὴν τυραννίδα. Τούτου δὲ
ἐξαινομένου ἡ πόλις πᾶσα ἐπλήσθη θορύβου· ὁ Μεγακλῆς
δ' Ἀλκμαιωνίδης ἔφυγεν, μόνος δὲ ὁ Σόλων προελθὼν
πάλιν εἰς τὴν ἀγορὰν διελέχθη πρὸς τοὺς πολίτας,
καὶ πρῶτον μὲν κατέκρινε τὴν ἀβουλίαν καὶ δειλίαν
τῶν, ἔπειτα δὲ τοὺς προέτρεψεν εἰς ὑπεράσπισιν τῆς
ἐλευθερίας τῶν, ὅτε καὶ τὸ μνημονευόμενον εἶπεν «ὥς
πρῶτην μὲν ἦν εὐμαρέστερον τὸ κωλύσαι τὴν τυραννίδα
συνισταμένην, νῦν δὲ μείζον ἐστι καὶ λαμπρότερον ἐκκό-
ψαι καὶ ἀνελεῖν αὐτὴν συνεστῶσαν» μὴδενὸς δὲ προσέ-
χοντος εἰς τοὺς λόγους τοῦ διὰ τὸν φόβον, ἀπῆλθεν εἰς
τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν καὶ θέμενος τὰ ὄπλα πρὸ τῶν θυρῶν,
ὅσον ἐδυνάμην, εἶπεν, ἐβοήθησα τὴν πατρίδα καὶ τοὺς
νόμους, καὶ τοῦ λοιποῦ ἀπομακρυνθεὶς διῆγε βίον ἡσυ-
χον. Μ' ὅλον ὅτι δὲ πολλοὶ τὸν παρεκίνουν ν' ἀναχωρήσῃ
πρὸς ἀποφυγὴν παντὸς ἐνδεχομένου κινδύνου, αὐτὸς ὁμῶς
πιστεύων εἰς τὸ γῆρας τοῦ ἢ μᾶλλον εἰς τὸ ἡμερον ἦθος
τοῦ νέου τυράννου δὲν ἔδωκεν οὐδεμίαν ἀκρόασιν. Καὶ
ἀληθῶς ὁ Πεισίστρατος, ἐγκρατὴς ἤδη τῶν πραγμάτων
γενόμενος, οὕτω φιλοφρόνως προσηνέχθη καὶ τοσοῦτον
ἔδειξε σέβας πρὸς τὸν ἐνδοξον νομοθέτην, ὥστε πολλαί-
κις τὸν μετεχειρίζετο ὡς σύμβουλόν του, καὶ ἀφοῦ δὲ
μετ' οὐ πολὺ ἀπέθανεν, ἐτίμησε τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρὸς
φυλάττων κατὰ τὸ πλεῖστον τοὺς παρ' αὐτοῦ τεθέντας
νόμους καὶ τοὺς φίλους πρὸς τοῦτο ἀναγκάζων. Ἀγάπη
πρὸς τὴν δικαιοσύνην, πραότης, φρόνησις καὶ περίθαλψις
τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν ὑπῆρχον αἱ διακρίνουσαι τὸν

Πεισίστρατον ἀρεταί. Μ' ὅλα ταῦτα δὲν ἦτον ἔτι ἐρριζωμένη ἀρκούντως ἡ τυραννὶς τοῦ ὁ δὲ πρῶτος καὶ συμβιβαστικός του τρόπος ἀντὶ ν' ἀφοπλίσῃ ἐνεθάρρουνεν ἔτι μᾶλλον τοὺς ἐχθροὺς του. Οἱ φυγάδες πάντῃ ἄφοβοι ἐπανῆλθον, καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν δύο ἀντιπάλων φατριῶν, Λυκοῦργος καὶ Μεγακλῆς, ἐνωθέντες τοῦ ἀφῆρσαν τὴν ἐξουσίαν καὶ τὸν ἐξέβαλον τῆς πόλεως. Ἀλλὰ μόλις ἀπηλλάχθησαν τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἔστρεψαν πάλιν τὰ ὅπλα κατ' ἀλλήλων. Ἐκ τούτων δὲ ὁ δεύτερος προτιμῶν, ἀντὶ τῆς καταθλιπτικῆς ἐξουσίας τῶν εὐπατριδῶν, τὴν πραεῖαν τοῦ Πεισιστράτου τυραννίαν, ὑπεσχέθη εἰς τοῦτον διὰ μυστικῶν διαπραγματεύσεων νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἀποκατάστασίν του ἐὰν μόνον συγκατετίθετο νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν θυγατέρα του. Ὁ Πεισίστρατος, τότε χηρεύων, ἀλλὰ πατὴρ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου δύο τέκνων, τοῦ Ἰππίου καὶ τοῦ Ἰππάρχου, ἐδέχθη τοὺς λόγους, καὶ ἀμφότεροι ἐπενόησαν, πρὸς ἐξαπάτησιν τοῦ λαοῦ, μηχανήματι, ὅπερ ὁ Ἡρόδοτος, ἀναφερόμενος εἰς τὴν σοφίαν τῶν Ἀθηναίων, ὀνομάζει *εὐηθέστατον*. Εὖρον δηλαδὴ γυναῖκά τινα, τ' ὄνομα *Φύην*, ὑπερμεγέθη τὸ ἀνάστημα καὶ ἄλλως εὖειδῇ, τὴν ὁποίαν στολίσαντες διὰ πανοπλίας ὠδήγησαν ἐπὶ ἄρματος εἰς τὸ ἄστυ, κήρυκες δὲ προπορευόμενοι «δέχεσθαι, ἐφώναζον, ὧ Ἀθηναῖοι, εὐμενῶς τὸν Πεισίστρατον, θν αὐτὴ ἡ θεὰ ὑπὲρ πάντας τιμήσασα εἰς τὴν ἑαυτῆς ἀκρόπολιν κατάγει.» Καὶ ἐδέχθη μὲν ὁ λαὸς αὐτὸν προθύμως, πρὸς θν ἄλλως διέκειτο εὐνοϊκῶς, ἀλλὰ καὶ νῦν ὡς καὶ τὸ πρῶτον ἡ ἐν Ἀθήναις διαμονὴ του διήρκεσε βραχὺν χρόνον. Ὁ Μεγακλῆς μαθὼν ὅτι αἰσχροῦς μετεχειρίζετο τὴν θυγατέρα του καὶ θεωρήσας τοῦτο ὕβριν πρὸς ἑαυτὸν συνδιηλλάχθη ἐκ νέου μετὰ τῆς φατρίας τοῦ Λυκοῦργου πρὸς κατὰδῶξιν τοῦ γαμβροῦ του, ὅστις ἀμηχανῶν ν' ἀντιστῇ εἰς τὰς ἠνωμένας ἐκείνων δυνάμεις ὑπεχώρησεν ἐκουσίως καταφυγὼν εἰς Ἑρέτριαν. Ἐνδεκα ἔτη ἔμεινεν ἐκεῖ δια-

τρίβων, καὶ εἶχε σχεδὸν λησμονηθῆ ὑπὸ τοῦ εὐμεταβόλου λαοῦ τῶν Ἀθηνῶν, ὅταν οἱ υἱοὶ του, ὄντες ἤλικιωμένοι, τὸν ἔπεισαν νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ τρίτην πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐξουσίας ἀπόπειραν.

Ὁ Πεισίστρατος, ὅστις κατὰ τὰς δύο πρώτας περιόδους τῆς τυραννίδος του ἐδείχθη πολυειδῶς εὐεργετικὸς πρὸς τε τοὺς Ἀθηναίους καὶ ξένους, καὶ πρὸς ὁλοκλήρους πόλεις, πανταχόθεν ἤδη ὑπεσφιρίχθη χρηματικῶς τε καὶ δι' ἐνόπλων ἀνθρώπων. Ἀφοῦ δὲ παρσκευάσας τὰ πάντα καλῶς, ἐπεχείρησε τὴν ἀθοδὸν του καὶ πρῶτον περαιωθεὶς εἰς τὴν Ἀττικὴν κατέλαβε τὸν Μαραθῶνα, ὅπου συνέρρευσαν ταχέως πάντες οἱ ἐκ τοῦ ἄστεως στασιῶται καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν δήμων πολλοί· μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐξεστράτευσαν καὶ οἱ ἐχθροὶ του στρατοπεδεύσαντες ἐπὶ τοῦ λόφου, ἐνθα ἔκειτο πανελληνίδος Ἀθηναῖς ἱερὸν, ἀπέναντι ἐκείνων. Καὶ πολὺν μὲν χρόνον ἔμειναν παρατηρούμενοι ἀμοιβαίως, ἕως οὗ οἱ ἐκ τοῦ ἄστεως Ἀθηναῖοι πεινῶντες ὥρμησαν εἰς τὸ ἄριστον καὶ μετὰ τοῦτο ἄλλοι μὲν ἐτράπησαν εἰς ὕπνον, ἄλλοι δὲ εἰς τὸ παίζειν. Τότε ὁ Πεισίστρατος ἐπιπεσὼν διεσχόρπισεν αὐτοὺς εὐκόλως· εἰς δὲ τοὺς φεύγοντας καὶ δυναμένους νὰ αἰχμαλωτευθῶσιν ἔπεμψεν εὐθύς μετὰ πολλῆς φρονήσεως τοὺς ἰδίους ἑαυτοῦ υἱοὺς ἐφίππους, οἵτινες τοὺς παρεκίνησαν νὰ ἔχωσι θάρρος καὶ νὰ ἀπέλθωσιν ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια. Οὕτω λοιπὸν γενόμενος κύριος τῶν Ἀθηνῶν τὸ τρίτον καὶ προθέμενος νὰ ριζώσῃ ἤδη τὴν τυραννίδα του, τοὺς μὲν ἐχθροὺς αὐτοῦ ἀπέπεμψεν ἐντελῶς ἐκ τῆς πόλεως, τῶν δὲ ἀμφιβόλων τοὺς παῖδας λαβὼν ὁμήρους κατέστησεν εἰς Νάξον, ἣν ὑποτάξας ἐπέτρεψεν εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ Λύγδαμιν. Ἀμα δ' ἀποκατασταθείσης τῆς ἡσυχίας ἐν τῇ πόλει ἤρξατο νὰ κυβερνᾷ πάλιν μετὰ τῆς πρώτης συνήθους ἡπιότητός του καὶ ἐσπούδασε νὰ φανῇ παντὶ τρόπῳ ἀρεστὸς εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Τὴν ματαιότητὰ των ἐκολάκευσε καθάρισας τὴν νῆσον Δῆλον διὰ

τῆς ἐξορύξεως τῶν νεκρῶν καὶ τῆς μετακομιδῆς τούτων ἀλλαχόσε, τὴν δὲ φιλοδοξίαν τῶν διὰ τῆς κυριεύσεως τοῦ Σιγείου ἐν τῷ κατὰ τῶν Μιτυληναίων πολέμῳ ἐνίσχυσε τὴν γεωργίαν, τὴν ἐμπορίαν, τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας, συνήθροισε καὶ συνῆψεν εἰς ἓν ὅλον τὰς μέχρῃ τοῦδε διεσκορπισμένας ῥαψωδίας τοῦ Ὀμήρου διατάξας νὰ ἀναγινώσκωνται δημοσίως ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν παναθηναίων, ἵδρυσε πρῶτος καὶ βιβλιοθήκην ἐν Ἀθήναις, εἰς ἣν ἕκαστος ἐδύνατο νὰ προσέρχεται ἀκωλύτως, ἐξύψωσε τὴν φιλοκαλίαν τῶν πολιτῶν διὰ τῆς ἀνεγέρσεως κτιρίων ἀφιερωμένων εἰς δημοσίαν χρῆσιν καὶ εἰς τὴν θείαν λατρείαν, οἶον τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἤδη ἀρξαμένου λαμπροτάτου ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ τῶν κήπων καὶ ἀλσῶν τοῦ Λυκείου. Ὅπως δὲ, διαρκούσης τῆς ἐξουσίας του, οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος ἐν γένει ἐπαγιώθησαν, οὕτω κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον κατεβλήθησαν καὶ τὰ πρῶτα τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης καὶ ποιήσεως σπέρματα, ἅτινα ἔμελλον προσεχῶς νὰ φέρωσιν ἀρθόνους καρπούς. Ἀπέθανε δὲ τὴν 63 Ὀλυμπιάδα (527 π. Χ.) πενθούμενος ὑπὸ πάντων ὡς κοινὸς πατήρ.

Οἱ υἱοὶ του, Ἰππίας καὶ Ἰππαρχος, διαδεχθέντες ἀταράχως τὴν τυραννίδα μετῆλθον αὐτὴν οὐχ ἥττον ἐπεικῶς καὶ μετρίως. Ὁ Ἰππαρχος ἰδίως ἐδείχθη, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ πατρὸς του, ἔνθερμος προστάτης τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν. Περίφημοι ποιηταί, οἶον Ἀνακρέων ὁ Τήϊος, Σιμωνίδης ὁ Κεῖος καὶ ἄλλοι, προσκεκλημένοι ἀπελάμβανον παρ' αὐτῷ τιμὰς μεγάλας καὶ ἐφιλοδοροῦντο ἐλευθερίως. Ὅλοι αἱ ἀγυιαί τῶν Ἀθηνῶν καὶ αἱ ὁδοὶ τῆς Ἀττικῆς ἐστολίσθησαν δι' Ἑρμῶν φερόντων διάφορα γυνωμικά πρὸς φωτισμὸν τοῦ λαοῦ· ὁ δὲ Ἰππίας ἐξεναντίας ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὰς πολιτικὰς σχέσεις καὶ εἰς τὸν καλλωπισμὸν τῆς πόλεως, θέλων οὕτω νὰ προσοικειωθῇ τὸν λαόν. Ἐν ᾧ ὁ Πεισίστρατος ἐλάμβανεν ὡς φόρον τὸ δέκατον μέρος τῶν εἰ-

σοδημάτων χάριν μισθοδοτήσεως τῆς φρουρᾶς του καὶ τῆς ἄλλης δημοσίου δαπάνης, ὁ Ἴππαρχος ἠλάττωσε τὸν φόρον τοῦτον κατὰ τὸ ἥμισυ. Αἱ Ἀθηναῖοι κηρύττουσιν ὡς οὐδέποτε πρότερον. Μ' ὅλα ταῦτα πολλοὶ, φίλοι τῆς δημοκρατίας, μὴ ἀρεσκόμενοι εἰς τὸ ἐπικρατοῦν πολίτευμα ἐπεθύμουν τὴν κατάργησίν του. Δύο δὲ πολῖται Ἀθηναῖοι, Ἀρμόδιος καὶ Ἀριστογείτων, οἵτινες παρὲς τῶν δημοκρατικῶν φρονημάτων εἶχον καὶ πάθος προσωπικὸν κατὰ τῶν τυράννων, μάλιστα ὁ πρῶτος διὰ τὴν πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰππάρχου γενομένην ὕβριν, συνώμοσαν νὰ φονεύσωσιν ἀμφοτέρους (514) κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Παναθηναίων. Ἀλλὰ τὰ διὰ μυστικῆς κεκαλυμμένα ξίφη των ἐνέτυχον μόνον τὸν Ἰππαρχον. Καὶ ὁ μὲν Ἀρμόδιος ἀνῆρέθη παραχρῆμα ὑπὸ τῶν δορυφόρων τοῦ τυράννου, τὸν δὲ Ἀριστογείτονα συλλαβὼν ὁ Ἰππίας ὑπέβαλεν εἰς τρομερὰς βασάνους πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν συνωμοτῶν. Μεταγενέστεροι συγγραφεῖς βεβαιοῦσιν ὅτι ὁ Ἀριστογείτων βασανιζόμενος ἀντὶ τῶν συναιτίων προέδωκε τοὺς φίλους τοῦ Ἰππίου, οἵτινες καὶ ἐφονεύθησαν ἀμέσως· ἡ δὲ ἐρωμένη του Λέαινα, ἵνα μὴ ὑπὸ σφοδρότερων πόνων ἀναγκασθεῖσα μαρτυρήσῃ τι ἐξ ὧν ἐγνώριζεν, ἀπέκοψε διὰ τῶν ὀδόντων τὴν γλῶσσαν της καὶ τὴν ἀπέπτυσεν εἰς τοῦ τυράννου τὸ πρόσωπον. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀνήγειραν ἔπειτα ἄγαλμα εἰς αὐτὴν παριστῶν Λέαιναν ἄνευ γλώσσης· εἰς δὲ τὸν Ἀρμόδιον καὶ Ἀριστογείτονα ἔστησαν ἐν τῇ ἀγορᾷ χαλκοῦς ἀνδριάντας, καὶ ᾧδαι δημόσιαι ὕμνουσιν τὰ ὀνόματα καὶ τὸ κλέος αὐτῶν.

Ἀπὸ τοῦ εἰρημένου δὲ συμβεβηκότος ἤρξατο ἡ ἀληθὴς τυραννία. Ὁ Ἰππίας πλήρης ὑπονοιῶν καὶ δυσπιστίας πρὸς πάντας, ὁσημέραι καθίστατο ὠμότερος· ἀλλὰ διὰ τῆς τοιαύτης διαγωγῆς του ἀπαλλοτριούμενος τοὺς πρῶν φίλους αὐτοῦ κῆξανε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀντιπάλων του. Οἱ Ἀλκμαιωνίδαι, οἵτινες ἔζων ἐξόριστοι διὰ τὴν

πρὸς τοὺς Πεισιστρατίδας ἔχθραν τῶν, δὲν ἔμενον ἀμέριμνοι· ὥς μέσον δὲ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῶν, ἦτοι τῆς ἐξώσεως τῶν Πεισιστρατιδῶν, μετεχειρίσθησαν τὴν θρησκείαν· πλούσιοι ὄντες ἀνέλαβον, τῇ συγκαταθέσει τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου, τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ τῶν Δελφῶν, καὶ ἐκέρδησαν οὕτως ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν Πυθίαν, ὥστε αὕτη εἰς πάντα Σπαρτιάτην ἐρχόμενον νὰ χρηστηριασθῇ εἴτε δι' ἑαυτὸν εἴτε διὰ τὴν πολιτείαν· ἔδιδε τὴν παραγγελίαν τῆς ἐλευθερώσεως τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Σπαρτιάται ὑπακούσαντες τέλος εἰς τὴν θείαν προσταγὴν ἔπεμψαν στρατὸν κατὰ θάλασσαν εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἀλλ' ὁ Ἰππίας προειδοποιημένος ἐκάλεσεν εἰς βοήθειάν του Θεσσαλοὺς ἱππεῖς, δι' ὧν ἐδυνήθη ν' ἀποκρούσῃ τὴν ἐν Φαλήρῳ ἀπόβασιν τῶν Σπαρτιατῶν· ἦτο δ' ἐπόμενον νὰ μὴν ἀφήσωσιν οὗτοι ἀνεπανόρθωτον τὸ πρῶτον ἀτύχημά τῶν. Μετ' οὐ πολὺ εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀττικὴν κατὰ ξηράν, στρατηγοῦντος τοῦ Κλειομένου, ἔτρεψαν τοὺς Θεσσαλοὺς εἰς φυγὴν, τοὺς δὲ Πεισιστρατίδας ἠνάγκασαν νὰ κλεισθῶσιν ἐν τῇ ἀκροπόλει. Καὶ ἀνεχώρησαν μὲν εὐθὺς ἔπειτα, βλέποντες παρατεινομένην τὴν πολιορκίαν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν εἶχον οὐδεμίαν κλίσιν, κατὰ συμβεβηκὸς ὅμως οἱ παῖδες τοῦ Ἰππίου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του ὑπεκτιθέμενοι ἔξω τῆς χώρας συνελήφθησαν, καὶ διὰ τοῦ μέσου τούτου οἱ Ἀθηναῖοι κατώρθωσαν τὸν σκοπὸν τῶν. Ὁ Ἰππίας ἀναγκασθεὶς νὰ παραιτηθῇ τῆς ἀρχῆς (510) ἀπῆλθε τὸ πρῶτον εἰς τὸ Σίγειον, παρὰ τὴν ἀρχαίαν Ἑρῶάδα, ὅπου ἐτυράννει ὁ ἑτεροθαλὴς ἀδελφός του Ἡγησίστρατος, ἔπειτα δὲ εἰς τὴν Περσίαν.

Ἀπὸ τῆς μεταβολῆς ταύτης ἐγένοντο πάλιν πρῶτοι ἐν Ἀθῆναις οἱ Ἀλκμαιωνίδαι, ὧν ὁ ἀρχηγὸς Κλεισθένης προθέμενος τὴν ταπείνωσιν τῶν εὐπατριδῶν καὶ συνάμα τὴν αὐξήσιν καὶ στερέωσιν τῆς δημοκρατίας ὥρμησεν εὐθὺς εἰς νεωτερισμοὺς ἀξιολόγους. Ἐπολιτογράφησε δηλονότι οὐ μόνον μετοίκους ἀλλὰ καὶ δούλους, καὶ τὰς

μέχρι τούδε τέσσαρας φυλάς ἡύξησεν εἰς δέκα, αἵτινες ἔφερον τὰ ὀνόματα ταῦτα Ἑρεχθίδες, Αἰγυπτιῆς, Πανδιονίδες, Λεοντίδες, Ἀκαμαντίδες, Οἰνυτίδες, Κεκροπίδες, Ἱπποθωνοῦντες, Αἰαντίδες καὶ Ἀντιοχίδες, ὥστε ἡ βουλὴ, λαμβανομένων πεντήκοντα ἀνδρῶν ἀφ' ἐκάστης φυλῆς, συνέστη ἔκτοτε ἐκ πεντακοσίων. Εἰσήγαγε δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν, ὡς λέγεται, χρόνον καὶ τὸν ὀστρακισμόν, ἢ τὴν ἐπὶ δεκαετίαν ἐξορίαν πικρὸς, τὸν ὁποῖον ὁ πλοῦτος ἢ ἡ δυνάμει καὶ τῇ καθίστα ἐπικίνδυνον εἰς τὴν πολιτείαν. Ἄλλ' ἐν τούτοις τοῦ Κλεισθένους τὰ τολμηρὰ βήματα ἡρέθισαν καὶ αὐθις τὴν ἀριστοκρατικὴν φατρίαν· ὅθεν ὁ ταύτης προεστὼς Ἰσαγόρας ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν συνδρομὴν τοῦ Κλεισθένους, βασιλέως τῆς Σπάρτης, ὅστις σπεύσας προθύμως μετὰ μεγάλης δυνάμεως πρῶτον μὲν ἐζήτησεν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ν' ἀπελάσωσι τὸν Κλεισθένην ὡς ἐνεχόμενον δῆθεν εἰς τὸ Κυλώνειον ἄγος, ὅπερ καὶ ἐγένετο· μετὰ δὲ ταῦτα ἐξώρισε, κατὰ τὴν εἰσήγησιν τοῦ Ἰσαγόρου, ἑπτακόσια Ἀθηναίων ἐπίστια (οἰκογενεῖας) καὶ τέλος ἐπεχείρησε νὰ καταλύσῃ καὶ τὴν βουλὴν αὐτὴν τῶν πεντακοσίων καὶ νὰ ἐγχειρίσῃ τὰς ἀρχάς εἰς τριακοσίους ὀπαδοὺς τοῦ Ἰσαγόρου. Ἄλλ' ἀντισταθείσης τῆς βουλῆς καὶ κατὰ προτροπὴν αὐτῆς ἐξοπλισθέντος τοῦ δήμου, ὅ,τε Κλεισθένης καὶ ὁ Ἰσαγόρας καὶ οἱ συστασιῶται αὐτῶν ἐκλείσθησαν ἐν τῇ ἀκροπόλει· τὴν δὲ τρίτην ἡμέραν ἐξῆλθον ὑπόσπονδοι ἐκ τῆς χώρας ὅσοι αὐτῶν ἦσαν Λακεδαιμόνιοι· φρονίμως δὲ ποιῶν ἀνεχώρησεν ὁμοῦ καὶ ὁ Ἰσαγόρας. Ὁ Κλεισθένης τότε ἐπανῆλθε μετὰ τῶν λοιπῶν ἐξορίστων εἰς Ἀθήνας καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν τὰ Σπαρτιατικὰ φρονούντων κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον. Ἐπειδὴ δὲ ἤδη οἱ Ἀθηναῖοι ἐφοβοῦντο μὴ ἐπιστρέψωσιν ἰσχυρότεροι οἱ καταφρονηθέντες Σπαρτιάται, ἔπεμψαν πρέσβεις εἰς Σάρδεις ζητοῦντες τὴν συμμαχίαν τῶν Περσῶν. Ὁ σατράπης τῶν Σάρδεων Ἀρταφέρνης ἐδέχθη τούτους μετὰ μεγάλης ὑπεροφίας· τοὺς ἡρώτησε

πόθεν ἦλθον καὶ τοῖς ὑπασχέθη τὴν προστασίαν ἐὰν προσφέρωσιν εἰς τὸν μέγαν βασιλέα γῆν καὶ ὕδωρ· οἱ πρέσβεις ἔστερξαν εἰς τοῦτο ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμὸν τὸν κίνδυνον τῆς πατρίδος, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐπανελθόντας τοὺς κατέκριναν μεγάλως· μ' ὅλον τοῦτο καὶ ἂν κατωρθοῦτο ἡ ζητηθεῖσα συμμαχία, βραδέως ἤθελε φθάσει ἡ Περσικὴ βοήθεια, διότι ὁ Κλεομένης μαινόμενος διὰ τὴν ὁποίαν ἔπαθεν ὕβριν συνέστησεν ἐκ πάσης τῆς Πελοποννήσου στρατὸν καὶ προσεκάλεσεν ἐν ταύτῳ τοὺς τε Βοιωτοὺς καὶ Χαλκιδεῖς εἰς ὑποστήριξιν τῆς ἐκστρατείας του, τῆς ὁποίας σκοπὸς ἦτο τῶν Ἀθηναίων ἡ τιμώρησις καὶ τοῦ Ἰσαγόρου ὡς τυράννου ἡ ἀποκατάστασις. Οὕτω λοιπὸν ἡ Ἀττικὴ ἐπολεμεῖτο ἐκατέρωθεν καὶ ἤθελεν ὑποκύψει ἐξάπαντος ἐὰν ἡ ἐχθρικὴ δύναμις δὲν ἐδιχονόει. Πρῶτοι οἱ Κορίνθιοι πεισθέντες περὶ τῆς ἀδικίας τοῦ προκειμένου κινήματος μετέβαλον γνώμην καὶ ἀπῆλθον εἰς τὰ ἴδια· ἔπειτα καὶ ὁ ἕτερος βασιλεὺς Δημάρατος, διαφωνήσας πρὸς τὸν Κλεομένην, ἐπέστρεψε μετὰ τινος μοίρας τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Λακωνικὴν. Ταῦτα δὲ βλέποντες καὶ οἱ λοιποὶ τῶν συμμάχων ἀνεχώρησαν καὶ αὐτοὶ ταχέως. Διαλυθέντος δὲ οὕτως ἀκλεῶς τοῦ Πελοποννησιακοῦ στρατοῦ, οἱ Ἀθηναῖοι ὥρμησαν κατὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ τοὺς ἔτρεψαν εἰς φυγὴν ἀφοῦ ἐφόνευσαν πάνυ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν καὶ ἐξώγρησαν ἑπτακοσίους· τὴν δ' αὐτὴν ἡμέραν διαβάντες εἰς Εὐβοίαν συνέβαλον πρὸς τοὺς Χαλκιδεῖς, τοὺς ἐνίκησαν κατὰ κράτος καὶ καταλιπόντες τετρακισχιλίους κληρούχους ἐпанέκαμψαν ἐν θριάμβῳ. Τοιοῦτοτρόπως ἀπεδείχθη, προσθέτει ὁ Ἡρόδοτος μετὰ τὴν διήγησιν ταύτην, πόσον σπουδαῖον χρῆμα εἶνε ἡ πολιτικὴ ἰσότης (ἰσηγορία)· διότι οἱ Ἀθηναῖοι ἐν ὅσῳ ἐτυραννοῦντο δὲν ἦσαν οὐδαμῶς κρείττονες τῶν περιοικούντων, ἅμα δ' ἀπαλλαχθέντες τῶν τυράννων ἐγένοντο πρῶτοι πάντων.

Ἄλλ' ἡ αὐξήσις αὕτη τῶν Ἀθηνῶν ἐτρόμαξε τοὺς

Σπαρτιάτας· ἐστοχάζοντο, ὥς λέγει ὁ Ἡρόδοτος, ὅτι ὁ λαὸς τῆς Ἀττικῆς μένων μὲν ἐλεύθερος· ἔμελλε νὰ γείνη ἰσόρροπος πρὸς αὐτοὺς, ὑποκείμενος δὲ εἰς τὴν τυραννίδα ἤθελεν εἶσθαι ἀσθενὴς καὶ ἔτοιμος νὰ πειθαρχῇ· ἔθεν μεταμελόμενοι διὰ τὰ πεπραγμένα μετεπέμψαντο τὸν Ἰππίαν ἀπὸ τοῦ Σιγείου ἵνα τὸν καταστήσωσι πάλιν τύραννον τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ' ἐν τῇ τῶν συμμάχων ὁμηγύρει, τὴν ὁποίαν συνεκάλεσαν ἐπὶ τούτῳ καὶ ὅπου ἀπροκαλύπτως ἐξέφρασαν τὸν σκοπὸν των, λαβὼν καὶ αὐθις τὸν λόγον Κορίνθιός τις, ὁ Σωσικλῆς, παρέστησεν ὅτι ἦτο ἀπρεπὲς εἰς τὴν Σπάρτην νὰ καταλύῃ τὴν ἐλευθερίαν ὅπου ὑπάρχει, εἰσάγουσα τὴν τυραννίδα εἰς τὰς πόλεις, καὶ ὅτι οὐδὲν ἄλλο τούτου ἀδικώτερον οὔτε μισαιφονώτερον τῷ ἐφαίνετο. Περιέγραψε δὲ συνάμα, φέρων παράδειγμα τυράννου ἄρξαντος ἐν Κορίνθῳ, τὰ δεινὰ τῆς τυραννίδος τόσον ζωηρῶς, ὥστε πάντες ἐψήφισαν ὁμοφώνως νὰ παραιτηθῇ μὲν ἡ Σπάρτη τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, ὁ δὲ Ἰππίας νὰ ζήσῃ ὅπου καὶ ὅπως βούλεται. Οὕτω δ' ἀποτυχὼν ὁ Πεισιστρατίδης οὗτος τῆς δι' Ἑλληνικῆς συνδρομῆς ἀποκαταστάσεώς του, ἀπεύθυνε πάσας αὐτοῦ τὰς ἐλπίδας εἰς τοὺς Πέρσας, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ συνεξοστράτευσεν κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ὥς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω.

§. 6. Αἱ λοιπαὶ πολιτεῖαι τῆς Ἑλλάδος.

A) Τῆς βορείου καὶ μέσης Ἑλλάδος.

Ἡ Ἡπειρος ὤκισθη ἀνέκαθεν ὑπὸ διαφόρων βαρβάρων ἐθνῶν καὶ μόλις κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους ἐξελληνίσθη. Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲ μόνον ἡ ἐν τῇ παραλίᾳ κειμένη Ἀμβρακία φέρει χαρακτῆρα Ἑλληνικὸν καθὸ ἀποικία τῶν Κορινθίων. Αὕτη, κτισθεῖσα κατὰ τὸν Στράβωνα ὑπὸ τοῦ Γόργου, υἱοῦ τοῦ Κυψέλου, ἐκυβερνήθη τὸ πρῶτον τυραννικῶς· ἔπειτα δὲ ἐκβλήθέντος τοῦ Περιάνδρου, ἐξαδέλφου τοῦ ἐν Κορίνθῳ ὁμωνύμου τυράννου, ἐδη-

μοκρατήθη· καί τοι δὲ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς Κορίνθου, διετήρησε πάντοτε τὸν μετ' αὐτῆς σύνδεσμον καὶ ἐγένετο ἡ ἐστία, ἀφ' ἧς Ἑλληνικὴ παιδεία εἰσέδυσσε κατὰ μικρὸν πανταχοῦ μὲν τῆς Ἡπείρου κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, μάλιστα δὲ εἰς τὴν χώραν τῶν Μολοσσῶν, ὅπου καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων ἦρχε βασιλική τις δυναστεία, ἀναφέρουσα τὴν καταγωγὴν αὐτῆς εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ἀχιλλέως Νεοπτόλεμον.

Ἡ Θεσσαλία, διὰ τῆς ἐποικίσεως τοῦ Πελασγικοῦ ἢ Θεσπρωτικοῦ γένους τῶν Θεσσαλῶν, ἀφ' οὗ ἔλαβε τὴν νέαν καὶ διαρκῆ ἐπωνυμίαν της, ἔπαυσε νὰ ᾔναι κυρίως Ἑλληνική· οἱ Ἀωριεῖς καὶ οἱ Βοιωτοὶ μετώκησαν πρὸς νότον, οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν Αἰολέων μετέβησαν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἐξ ἐναντίας δὲ Ἀχαιοὶ, Φθιώται καὶ Μάγνητες μετέβαλον μόνον κυρίους, ἐν ᾧ οἱ πρὸς τὰ ὄρη ἀπωσθέντες Περρῆες καὶ Ἑστιαῖοι διετήρησαν ἀπωσδῆποτε τὴν αὐτονομίαν των. Μεταξὺ δὲ τῶν ἀπὸ τῆς Θεσσαλοκρατίας μορφωθείσων πολιτειῶν ὑπερεῖχον μάλιστα ἡ Λάρισσα καὶ ἡ Κρανῶν ἕνεκα τῶν ἐν αὐταῖς ἰσχυουσῶν δυναστειῶν, ἧτοι τῶν Ἀλεωνιδῶν καὶ Σκοπαδῶν. Οἱ δυνάσται ἔφερον πολλάκις καὶ τὸ ὄνομα τῶν βασιλέων· κατὰ πρῶτον δὲ ἀπὸ τοῦ Ἰάσονος, τυράννου τῶν Φερῶν (380), παρουσιάζονται οἱ οὕτω λεγόμενοι *ταγοί*.

Ἡ Βοιωτία, ὅπου κατὰ τὴν προλαβοῦσαν περίοδον εἶδομεν ἀκμάζοντας τοὺς Καδμείους καὶ Μινύας, περιελάμβανεν ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Βοιωτῶν πολλὰς αὐτονόμους πόλεις, ἐξ ὧν ἐκάστη παρίστατο διὰ κοινοῦ συμβουλίου εἰς τὴν κοινὴν τῶν Δαιδάλων πανήγυριν· εἰς ὅλας δὲ ταύτας οἱ Βοιωτοὶ ὑπερισχύσαντες ἐγένοντο οἱ προέχοντες γεωμόροι, ἄνδρες ἀλαζόνες καὶ θρασεῖς, ἐν ᾧ οἱ ὑποληφθέντες πρῶτην κάτοικοι ἀπέβησαν πῇ μὲν ἐντελῶς ὑπήκοοι ἢ πενέσται, πῇ δὲ ἀπλῶς ὑπόφοροι. Πρὸ πάσης δὲ ἄλλης πόλεως αἱ Θῆβαι, ἐξ ἀρχῆς ἤδη ἡ εὐαν-

δροτέρα, ἐπέδιδεν ἐπὶ μᾶλλον, ὥστε προϊόντος τοῦ χρόνου οὐ μόνον περιέλαβεν εἰς τὴν ἐπικράτειάν της τὸ μεῖζον τῆς νοτίας Βοιωτίας μέρος ἀλλ' ἀντεποιήθη πάντοτε καὶ τῆς προεδρίας ἢ ἡγεμονίας ἐπὶ τῶν ἄλλων πόλεων. Αὐτὴ δὲ, ὡς φαίνεται, εἰσήγαγε καὶ πολιτικὴν τινὰ ἔνωσιν ἢ ὁμοσπονδίαν, καθ' ἣν οἱ λεγόμενοι Βοιωτάρχαι, ἐνιαύσιοι αἵρετοὶ ἄρχοντες, προΐσταντο τοῦ ὅλου συστήματος, ὄντες ὅτε μὲν δώδεκα, ὅτε δὲ ὀλιγώτεροι κατὰ λόγον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συμμετεχουσῶν αὐτοῦ πόλεων· ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ὁμοσπονδίας ταύτης οὐδεμία μεταξὺ τῶν Βοιωτῶν ἐνότης κατωρθώθη. Ἡ Πλάταια χωρισθεῖσα πρῶτως ἀπὸ τῶν Θηβῶν προσετέθη εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηνῶν· αὐτὸ δὲ τοῦτο ἔπραξαν ἐφεξῆς καὶ αἱ Θεσπιαί.

Ἐν τῇ μικρᾷ πολιτείᾳ τῆς Φωκίδος ἡ βασιλεία κατηργήθη εὐθὺς μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν, ἐκαστῇ δὲ τῶν πόλεων αὐτῆς εἰσήγαγε τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα ἐξαιρουμένων τῶν Δελφῶν, ὅπου πέντε ἰσόβιοι ὅσοι, οἵτινες ἐκαυχῶντο ὅτι κατὰγονται ἐκ τοῦ γένους τοῦ Δευκαλίωνος, συνεκυβέρνην μετὰ τῶν προφητῶν τοῦ ναοῦ. Ἡ Κίρρα καὶ ἡ Κρίσα, παραλίως κείμεναι, ἐπὶ τέλους κατεστράφησαν ἐπὶ τοῦ λεγομένου πρώτου ἱεροῦ πολέμου, διότι ἐτελῶνουν αὐστηρῶς παρὰ τὰ προστάγματα τῶν Ἀμφικτυόνων τοὺς ἐπὶ τὸ ἱερὸν ἀφικνουμένους ξένους καὶ ἔβλαπτον τοὺς ἱεροὺς ἀγρούς.

Ἡ Δωρίς, προσεχῶς εἰς τὴν Φωκίδα κειμένη, τῆς ὁποίας ἐξ ἀρχῆς ἀπετέλει μέρος, καθὸ ἐστία, ὅθεν οἱ εἰς τὴν Πελοπόννησον εἰσβαλόντες Δωριεῖς ὠρμήθησαν, ἐτιμᾶτο διηνεκῶς ὑπὸ τῆς Δωρικῆς Σπάρτης καὶ ἐβοηθεῖτο πάντοτε ὑπὸ ταύτης κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν της, ἰδίως κατὰ τῶν Φωκέων. Τὸ πολίτευμα αὐτῆς ἐστηρίζετο πιθανῶς εἰς τοὺς ἀρχαίους Δωρικοὺς θεσμούς, ἐξ ὧν καὶ τὸ τῆς Σπάρτης ἐμορφώθη.

Ἡ Λοκρίς εἰς ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν διαστελλομένη

περιελάμβανε τρία γένη κατοίκων· τοὺς ἀνατολικοὺς Ὀπουρτίους καὶ Ἐπικνημιδίους καὶ τοὺς δυτικοὺς Ὀζόλας. Ἐν μιᾷ τῶν κυρίων πόλεων αὐτῆς, τῇ Ναυπάκτῳ, οἱ Δωριεῖς κατεσκεύασαν τὰ πλοῖα, δι' ὧν ἐπεραιώθησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐντεῦθεν, ὡς λέγει ὁ Παυσανίας, ἔλαβεν ἡ πόλις τὴν ἐπωνυμίαν. Ὁ χρόνος δὲ, καθ' ὃν ἡ Λοκρὶς κατήργησε τὴν βασιλείαν καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ αὐτῆς πολιτικαὶ σχέσεις ἀγνοοῦνται.

Ἡ Αἰτωλία, ἐξαιρουμένων τῶν τὰ παράλια οἰκούντων Αἰτωλῶν, οἵτινες εἶχον Ἑλληνικὴν καταγωγὴν καὶ μετέδωκαν εἰς ὅλην τὴν χώραν τὸ ὄνομα αὐτῶν, περιελάμβανε διάφορα γένη, Πελασγικά ἢ Ἡπειρωτικά, πολιτευόμενα κωμηδὸν, τὸν ληστρικὸν κατὰ τὸ πλεῖστον μετερχόμενα βίον καὶ διὰ τοῦτο καταφρονούμενα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς βάρβαρα. Ἡ σύστασις τῆς Αἰτωλικῆς δημοσπονδίας, ἀφ' ἧς ἡ προκειμένη χώρα κατέστη λόγου ἀξία, συμπίπτει εἰς τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων.—Ἀπὸ τῶν Αἰτωλῶν δὲν διέφερον οὐδαμῶς οἱ Ἀκαρῆνες κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς παρουσίας περιόδου· ἀλλὰ περὶ τὸ τέλος αὐτῆς παρουσιάζονται πολὺ μᾶλλον ἐκείνων προωδευμένοι εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ κατὰ τοῦτο συνετέλεσαν ἰδίως διάφοροι πρωῒμως ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν κατασταθεῖσαι Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, οἷον τὸ Ἀμφιλοχικὸν Ἄργος, ὅπερ ἔκτισαν οἱ Ἀργεῖοι, τὸ Σόλλιον, ἡ Λευκάς, τὸ Ἀνακτόριον καὶ ἄλλαι, τὰς ὁποίας ἔκτισαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Κορίνθιοι ἐπὶ τῶν Βακχιαδῶν καὶ Κυψελιδῶν.

Ἡ Μεγαρίς, συνάπτουσα τὴν Ἀττικὴν μετὰ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐν γένει τὴν εἰς ταύτην ἀπὸ τῆς μέσης Ἑλλάδος μετάβασιν ἀποτελοῦσα, ἐπὶ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν ἀπετέλεσε μέρος τῆς Δωρικῆς Κορίνθου, ἔπειτα ὁμῶς κατώρθωσε νὰ γείνη αὐτόνομος, καὶ ταχέως ὡς ἐκ τῆς ἐπικαίρου θέσεώς της προήχθη εἰς ἀκμὴν μεγάλην, ὥστε οὐ μόνον ἐδυνήθη νὰ στείλῃ πολλὰς ἀπαι-

κίας εἰς ἀπωτέρας παραλίας, ἀλλ' ἐτόλμησε καὶ πρὸς τὴν κατὰ θάλασσαν κραταιὰν Σάμον νὰ ναυμαχήσῃ ἕνεκα τῆς Περίνθου. Κατὰ τὴν ἐξοδὸν τοῦ Ζ' αἰῶνος δημαγωγός τις ἐπιτήδειος, ὁ Θεαγένης, ἔσχυσε νὰ γείνη τύραννος καὶ διὰ τοῦ γαμβροῦ του Κύλωνος περιεπλέχθη εἰς τὸν πρὸς τὰς Ἀθήνας πόλεμον ἐκείνον, ὃν ἡ μικρὰ Μεγαρίς ὑπέσχεε πολὺν χρόνον ἐδόξως, καταλαβοῦσα καὶ διατηρήσασα τὴν Σαλαμῖνα, ἕως οὗ ὁ Σόλων κατώρθωσε νὰ τὴν ἐπαναφέρῃ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς πατρίδος του. Μετὰ τὴν ἐξωσιν τοῦ Θεαγένους ἐπεκράτησεν ἀχαλίνωτός τις ὀχλοκρατία καὶ ἡ πολιτεία ἐξετέθη εἰς δεινοὺς σπαραγμούς. Περὶ τὸ τέλος δὲ τῆς προκειμένης περιόδου εὐρίσκομεν τὰ Μέγαρα ἐν τῇ Πελοποννησιακῇ συμμαχίᾳ, τοὺς δὲ Δωριεῖς ἀριστοκράτας ἀναλαβόντας μὲν πάλιν τὴν ὑπεροχὴν, μὴ δυναμένους ὅμως νὰ καταβάλωσιν ἐντελῶς τοὺς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων προστατευομένους δημοκρατικούς.

Β) Τῆς νοτίας Ἑλλάδος ἢ τῆς Πελοποννήσου.

Ἡ Κόρινθος περιῆλθε, μετὰ τὴν καθόδον τῶν Ἡρακλειδῶν, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἀλήτου, οὗ τινος οἱ ἀπόγονοι ἐβασίλευσαν πέντε ἀνθρώπων γενεὰς μέχρι Βάκχιδος (850). Οἱ ἀπὸ τούτου δὲ καλούμενοι Βακχιάδαι, Ἡρακλεῖδαι καὶ οὗτοι τὴν καταγωγὴν, ἤρξαν ἄλλας πέντε γενεὰς ἕως τοῦ Τελέστου, οὗ τινος ἀναιρεθέντος οὐδεὶς πλέον βασιλεὺς ἐγένετο, ἀλλὰ πρυτάνεις τοῦ λοιποῦ ἐκ τῶν Βακχιαδῶν καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἀνηγορεύοντο. Ὑπὸ τὸ κράτος δὲ τούτων ἤκμασε τὰ μέγιστα ἡ Κόρινθος διὰ τοῦ ἐμπορίου, πρὸς ὃ ἡ θαυμασία αὐτῆς φυσικὴ θέσις, ἐν μέσῳ δύο θαλασσῶν, μεταξὺ ἀνατολῆς καὶ δύσεως, ἀνέκαθεν τὴν προώρισε· μολονότι δὲ ἡ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐξυμνουμένη τῶν Βακχιαδῶν ὀλιγαρχικὴ διοίκησις ὑπῆρξε λίαν συντελής εἰς τὴν εὐτυχίαν ἀπάντων, κατ' αὐτὴν ὅμως ἐμορφώθη πολυάριθμός τις πολιτῶν τάξις διακρινομένη ἐπὶ πλούτῳ καὶ διὰ τοῦτο μὴ

ἀνεχομένη νὰ στερεῇται πάσης ἰσχύος ἐν τῇ πόλει καὶ νὰ μένῃ ἀποκεκλεισμένη τῶν δημοσίων πραγμάτων· ὅθεν ἡ ὀσημέραι αὐξάνουσα δυσαρέσκεια ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ ἐπενέγκῃ μεταβολὴν τινὰ ἅμα ἀνεφαίνετο τολμηρὸς τις τῶν δυσηρεστημένων ἀρχηγός. Τοιοῦτος δὲ τέλος ἐπαρουσιάσθη ὁ μὴ ἐκ Δωριέων καταγόμενος *Κύψελος*, ὅστις διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ δήμου κατέλυσε τὴν ὀλιγαρχίαν τῶν Βακχιαδῶν καὶ ἐκ δημαγωγοῦ δὲν ἐβράδυνε νὰ γείνῃ τύραννος (657)· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οὗτος ἐδείχθη βίαιος καταδιώξας καὶ ἀποκτείνας πολλοὺς τῶν ἰσχυρῶν, ἦτοι τῶν πρότερον ἀρχόντων Κορινθίων, ἔπειτα δὲ, καταστάντων τῶν πραγμάτων, ἐπολιτεύθη ἡπιώτατα, τιμώμενος καὶ ἀγαπώμενος ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του καὶ ἀναστρεφόμενος πρὸς πάντας πάντῃ ἀδορυφόρητος· διήρκεσε δὲ ἡ τοῦ Κυψίλου τυραννὶς τριάκοντα ὅλα ἔτη καὶ ἐπαγιώθη οὕτως, ὥστε περιῆλθε κληρονομικῶς καὶ εἰς τὸν υἱόν του, τὸν περιφημον *Περίανδρον*, ὅστις ἐτυράννευσε τεσσαράκοντα ἔτη (727—587), καὶ ἀκολούθως εἰς τὸν ἑγγονον τούτου *Ψαμμήτιχον*, τοῦ ὁποίου ἡ ἐξουσία διήρκεσε τρία μόλις ἔτη. Λέγεται δὲ ὅτι εἰς τὴν καθάρσει τοῦ τελευταίου συνήργησαν μάλιστα οἱ Σπαρτιαταί, ὥστε ἀπὸ τοῦ 584 ἔτους ἡ Κόρινθος κατέστη ἐλευθέρα· μ' ὅλον ὅτι δὲ ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν τίνι τρόπῳ ἐσωτερικῶς διωργανίσθη, ὡς ἐκ τῆς συνεργείας ὁμῶς τῶν Σπαρτιατῶν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ ἀρχαία Δωρικὴ εὐγένεια ἀνέλαβε πάλιν τὰς δυνάμεις τῆς καὶ ὅτι τὸ νέον πολίτευμα εἶχε ἀριστοκρατικὸν μᾶλλον ἢ δημοκρατικὸν χαρακτῆρα· διὸ ἡ Κόρινθος πρὸ πάσης ἄλλης Πελοποννησιακῆς πολιτείας παρίσταται τοῦ λοιποῦ στενῶς μετὰ τῆς Σπάρτης συνδεδεμένη.

Ἡ *Σικυὼν*, πρωῒμως ἤδη Δωρικῆς τέχνης κυρία ἔδρα, βασιλευθεῖσα μέχρι τοῦ 750, περιῆλθεν ἔκτοτε ὑπὸ τὴν μακρὰν τυραννίαν τοῦ *Ὀρθαγόρου* καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ, *Ἀνδρέα*, *Μύρωνος*, *Ἀριστωνύμου* καὶ *Κλεισθέ-*

νους, ἐξ ὧν ὁ ἔσχατος ὑπῆρξεν ὁ ἀξιολογώτερος ἀπάντων· μετὰ τὸν θάνατον δὲ τούτου τὴν τυραννίαν διεδέχθη τὸ ἀριστοκρατικὸν καὶ μετέπειτα τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα.

Ἡ Φλιασία, βασιλευθεῖσα καὶ αὕτη τὸ πρῶτον ὑπὸ τινος Ἡρακλείδου, διετήρησε τὴν αὐτονομίαν της καὶ ἀφοῦ μετέπειτα μετέβαλε τὸ πολίτευμα αὐτῆς κατὰ τὸ παράδειγμα ἄλλων ὁμόρων πολιτειῶν· καὶ ὡς τοιαύτη ἀνῆκεν εἰς τὸ σύστημα τῆς Πελοποννησιακῆς συμμαχίας.

Ἡ Ἀχαΐα ἐπὶ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλείδων ἐβασίλευθη ὑπὸ τοῦ Πελοπίδου Τισαμενοῦ, οὗ τινος ἡ δυναστεία ἐπεκράτησεν ἀδιακόπως μέχρι τοῦ Ὠγύργου, καὶ μετὰ τὴν ἔξωσιν αὐτοῦ εἰσῆγαγεν ὁμόσπονδον τινὰ πολιτείαν, καθ' ἣν ἐκάστη μὲν τῶν δώδεκα Ἀχαϊκῶν πόλεων ἦτο αὐτόνομος ὡς πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῆς πράγματα, γενικὸν δέ τι συνέδριον, συγκείμενον ἐκ 12 δημιουργῶν καὶ συνερχόμενον ἐν τῷ ἄλσει τοῦ Ὀμαγυρίου Διὸς παρὰ τὸ Αἶγιον, ἐβουλευέτο καὶ ἀπεφάσιζε περὶ τῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων ἐκείνων.

Ἡ Ἡλις διετέλει ἀπὸ τῆς Δωρικῆς μεταναστεύσεως ὑπὸ Αἰτωλοῦς βασιλεῖς, ἀπογόνους τοῦ Ὀξύλου, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκει καὶ ὁ τοῦ Λυκούργου σύγχρονος Ἴφιτος. ὁ ἀνακκινίσας τοὺς ἐπὶ Ἡρακλέους ἤδη ἰδρυθέντας Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας καὶ δι' αὐτῶν εἰσαγαγὼν τὴν λεγομένην ἐκ χειρίαν, ἣτις εἶχε διὰ τὴν μικρὰν ταύτην χώραν τὸ σωτήριο ἀποτέλεσμα τοῦ νὰ μένη ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀτάραχος ἐπὶ πολὺν χρόνον. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ν'. Ὀλυμπιάδος (ἥτοι μετὰ τὸ 580), ὡς ἐκ τινος χωρίου τοῦ Πausaniou (Ε', 9. 4) προκύπτει, ἡ βασιλεία ἔπαυσε καὶ ἀντικατέστη διὰ τινος ἐλευθέρου πολιτεύματος, ὃπερ ὁ Ἀριστοτέλης ὀνομάζει ὀλιγαρχικόν, καθόσον οἱ λεγόμενοι ἐξακόσιοι, οἱ ἐξασκοῦντες τὰ δίκαια τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, περιωρίζοντο ὑπὸ βουλῆς ἐννευήκοντα ἔτι ἰσοθίων γερόντων, οἵτινες εἶχον τὴν διοί-

κῆσιν τῶν δημοσίων πραγμάτων, καὶ τῶν ὁποίων τὰς ἀποφάσεις ἐνήργουν οἱ καλούμενοι (αἵρετοί) *δημιουργοί*.

Ἡ Ἀρκαδία ὑπῆρξεν ἡ μόνη χώρα τῆς Πελοποννήσου, ἣτις ἔμεινεν ἀτάραχος ἐπὶ τῆς καθόδου τῶν Ἑρακλιδῶν. Μετὰ τὴν λιθοβολήσιν δὲ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀριστοκράτους, τοῦ προδόντος τὸν Μεσσήνιον ἥρωα Ἀριστομένην, καταργηθείσης τῆς βασιλείας ἡ Ἀρκαδία, ἠνωμένη τὸ πρότερον, παρουσιάζεται διηρημένη εἰς πολλὰς μικρὰς πολιτείας, τῶν ὁποίων, συγκειμένων ἐκ διαφορῶν δῆμων καὶ πολιτευομένων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον δημοκρατικῶς, προεῖχον ἡ *Τέγεια*, ἡ *Μαρτίρεια* καὶ ὁ *Ὀρχομενός*. Ἡ πρώτη μετὰ μακρὸν ἀγῶνα ἠναγκάσθη τέλος (465) νὰ συνομολογήσῃ μετὰ τῆς κραταιᾶς Σπάρτης δεσμὸν συμμαχίας, εἰς ὃν κατὰ μικρὸν προσετέθησαν καὶ ἄλλαι Ἀρκαδικαὶ πόλεις.

Ἡ Ἀργολίς, ὡς ἡ κυριωτέρα ἐστία τῶν Πελοπιδῶν καὶ τῶν ὑποκειμένων αὐτοῖς Ἀχαιῶν καὶ περιέχουσα πολλὰς ὀχυρὰς πόλεις, ἐν αἷς προεῖχον τὸ Ἄργος, αἱ Μυκῆναι καὶ ἡ Τίρυνς, παρέσχε μεγάλας δυσκολίας εἰς τὰς πρώτας τῶν περὶ τὸν *Τῆμενον* Δωριέων ἐπιχειρήσεις. Κατὰ τὴν κοινὴν δὲ παράδοσιν ἐπὶ τοῦ Τημένου ἤδη αὐτοῦ κατωρθώθη ἡ ἄλωσις τοῦ Ἄργους, ἀφοῦ οἱ Πελοπίδαι μετὰ τῶν μαχιμωτέρων Ἀχαιῶν ἀνεχώρησαν πρὸς ἀναζήτησιν νέων κατοικιῶν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἰόνων· ἐντεῦθεν δὲ ἐκεῖνο μὲν κατέστη ἡ κυριωτέρα τῆς Ἀργολίδος πολιτεία, αἱ δὲ δύο ἄλλαι πόλεις ἀπέβαλον διὰ παντὸς τὸ πρῶτον αὐτῶν ἀξίωμα. Ἀπὸ τοῦ Ἄργους δὲ προῆλθον πλείονες Δωρικαὶ πολιτεῖαι, ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων, ἀποτελοῦσαι τὸ πρῶτον, κατὰ τὰς ἐρεῦνας νεωτέρων ἱστορικῶν, ἀμφικτυονίαν τινὰ, ἣτις ὅμως δὲν διήρκεσε πολὺν χρόνον. Προΐσταντο δὲ τούτων Ἑρακλεῖδαι ὡς βασιλεῖς καὶ Δωριεῖς μόνον ἀπελάμβανον ἐντελῶς δικαιώματα πολιτῶν· μέσθην δὲ τινὰ τάξιν ἀπετέλουν βεβαίως ἐν Ἀργεὶ οἱ περίοικοι, οἵτινες ἐνταῦθα ὠνο-

μάσθησαν Ὀρνεᾶται ἀπὸ τῶν ἡττημένων Ὀρνεῶν. Μετὰ τοὺς δύο πρώτους τοῦ Ἄργους βασιλεῖς, Τήμενον καὶ Κεῖσον μνημονεύονται παρὰ τῷ Πausανίᾳ (B', 19, 2) τρεῖς ἄλλοι, Μήδων, Μέλτας καὶ Ἐρατος μέχρι τοῦ ἐν ταῖς παραδόσεσι πολὺ ὑμνησθέντος Φεῖδωνος (750 π. X.), τὸν ὅποιον ὁ τε Ἡρόδοτος, Πausανίας καὶ Στράβων συγχέουσιν ἐσφαλμένως μετὰ τινος νεωτέρου ὁμωνύμου τυράννου. Διεκρίθη δὲ ὁ Φεῖδων οὗτος κατὰ πρῶτον ἐπὶ πολεμικοῖς κατορθώμασι, ὑποτάξας τὴν Αἰγίναν καὶ τὴν Ἐπίδαυρον καὶ τὴν Κόρινθον αὐτὴν ἀναγκάσας ν' ἀναγνώρισῃ τὴν κυριαρχίαν του, διὸ λέγεται πολλάκις καὶ Κορίνθιος· διέπρεψε δὲ οὐχ ἥττον καὶ ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ σταδίου, ὥστε ἡ μνήμη τοῦ ὀνόματός του ὡς νομοθέτου δὲν ἤθελεν εἶσθαι κατωτέρα τῆς τοῦ Λυκούργου ἂν αἱ διατάξεις του διετηροῦντο. Αὐτὸς πρῶτος διέβρῃξε τοὺς φραγμοὺς, οὓς ἡ Δωρικὴ ἀριστοκρατία ἔθετο εἰς τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, καὶ δι' αὐτοῦ ἐπομένως τὸ μοναρχικὸν στοιχεῖον τῶν Δωρικῶν πολιτειῶν ἔλαβε τὴν ὑπεροχήν. Ἀλλὰ μόνος αὐτὸς δημιουργήσας ἐδύνατο καὶ νὰ σώσῃ τὴν τάξιν ταύτην τῶν πραγμάτων. Ὑπὸ ἀσθενεστέρους δὲ διαδόχους προέκυψαν μάλιστα ἐντεῦθεν ταραχαί, αἵτινες ἐπὶνέγκον τὴν ἀνατροπὴν ὅλης τῆς θεσμοθεσίας χωρὶς νὰ μείνῃ οὐδὲν αὐτῆς ἔχνος εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἐκτὸς ὀλίγων τινῶν πράξεων, οἷον τῆς εἰσαγωγῆς ὠρισμένων μέτρων καὶ σταθμῶν καὶ τῆς χαράξεως πραγματικῶν νομισμάτων, πράξεων, αἵτινες ἐν Αἰγίνῃ, ὡς λέγεται, ἐνεργήθησαν κατὰ πρῶτον. Ἐπὶ πολὺν δὲ χρόνον ἡ ἱστορία τοῦ Ἄργους μένει, μετὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Φεῖδωνος, ἐνδεὴς ἀξίων μνήμης γεγονότων, καὶ ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι ἡ πολιτεία δὲν διετηρήθη εἰς τὸ ὅποιον ἐκεῖνος τὴν προήγαγεν ὕψος, ἀφοῦ μάλιστα ἀπέβαλεν ἦν μέχρι τοῦδε ἐξήσκει κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς Κορίνθου, τῆς Αἰγίνης, τῆς Ἐπιδαύρου καὶ τῶν Κλεωνῶν, γενομένων ἐντελῶς αὐτονόμων. Περὶ τὸ 600

δ' ἔτος παρουσιάζεται ὁ νεώτερος *Φείδων*, φέρων ἐντελῶς τὸν χαρακτῆρα τυράννου· διότι καθ' ὃν τρόπον ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Ἀριστοτέλης περὶ αὐτοῦ ἀποφαίνονται δὲν δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς βασιλεύς τις, ὑπερβᾶς τὰ ὅρια τῆς ἐξουσίας του. Ἀλλως δὲ, βεβαιουντος τοῦ Παυσανίου (Β', 19. 2), κατήγετο ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου οὐδ' ἐγένετο, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ὁμοίων του, ἀπλῶς ἀπὸ δημαγωγοῦ τύραννος. Περιποιηθεὶς δὲ μᾶλλον τὸν δῆμον πρὸς βλάβην τῶν ἀριστοκρατικῶν ἐπολιτεύθη κατὰ τινα τρόπον ὡς δημαγωγὸς καὶ οὕτω παρεσκεύασε τὸ μετ' οὐ πολὺ ἐπικρατῆσαν δημοκρατικὸν πολίτευμα. Κατὰ τὸν Στράβωνα οἱ Σπαρτιᾶται καθεῖλον πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτον τὸν τύραννον. Ἀλλ' ἀντὶ καθαιρέσεως πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν μᾶλλον περιορισμὸν τινὰ μόνον τῆς ἐξωτερικῆς ἐξουσίας του· διότι μετ' αὐτὸν ἤρξε καὶ ὁ υἱὸς τοῦ *Λεωκύδης* καὶ μόλις ὁ ἑκγονὸς τοῦ *Μέλτας* ἐξεθρονίσθη τῷ ὄντι ὑπὸ τῶν Ἀργείων· τοῦτο δὲ συνέβη μικρὸν πρὸ τοῦ 550 ἔτους. Οὕτω δὲ τὸ Ἀργὸς ὑπῆρξεν ἡ πρώτη Δωρικὴ πολιτεία, ἣτις παρεκλίνασα ἐντελῶς ἐκ τῶν ἀρχαίων Δωρικῶν θεσμῶν μετέστη εἰς ἐλευθέραν πολιτείαν. Εἶχε δὲ νῦν, κατὰ τὸν Θουκυδίδην (Ε', 47), αἰρετάς ἀρχάς, τοὺς λεγομένους Ἀρτύνας, τοὺς ὀγδοήκοντα (πολίτας ἐκκλήτους) καὶ ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἐξ ὧν οἱ μὲν Ἀρτύναι ἐπεῖχον τὸν τόπον τῶν κατὰ κληρονομίαν βασιλέων, τὰ δὲ ἄλλα δύο στοιχεῖα παρίστανον τὴν ἀριστοκρατίαν καὶ δημοκρατίαν. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ αὕτη μεταβολὴ ἐγένετο ἡρέμα καὶ ἄνευ φονικῶν σκηνῶν· ἡ ἐλευθέρα ὁμῶς πολιτεία ὑπέστη μετ' οὐ πολὺ τραχείας ἐξώθεν πληγὰς· διότι κατὰ τοὺς πρώτους ἡδὴ χρόνους τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματός της ἠγέρθη καὶ πάλιν περὶ Κυνουρίας ἔρις πρὸς τὴν ὑπέρωχον τότε Σπάρτην. Εἶναι δὲ αὕτη ἡ προκαλέσασα τὴν μάχην ἐκείνην, καθ' ἣν 300 λογάδες ἔπεσαν ὑπὲρ πατρίδος εἰς μάτην ὡς μὴ δυνηθέντες διὰ τῆς θυσίας των

νὰ σώτῳσι τὴν διαφιλονεικουμένην χώραν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἄλῳσιν αὐτῆς οἱ Σπαρτιαῖται δὲν μετέβαλον τὴν ἐχθρικὴν διάθεσίν των. Μετὰ τὸ 515 ἔτος ἐφώρμησαν ἐκ νέου ὑπὸ τὸν βασιλέα Κλεομένη· ἡ δὲ μεγάλη παρὰ τὴν Τίρυνθα δι' ἀπάτης κατορθωθείσα νίκη, καθ' ἣν ἑξακισχίλιοι Ἀργεῖοι, ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων γενῶν, ἀνιλεῶς ἐσφάγησαν, ἐπήνεγκεν ἀποτελέσματα σπουδαίότατα· ἡ πόλις τοῦ Ἀργους ἐρημώθη· αἱ τάξεις τῶν πολιτῶν ἀνεπληρώθησαν διὰ περιοίκων καὶ τὸ μέχρι τοῦδε πολίτευμα μετεβλήθη εἰς καθαρὰν δημοκρατίαν. Ἐκτοτε δὲ οἱ Ἀργεῖοι διέμενον ἐχθροὶ ἀδιάλλακτοι τῶν Σπαρτιατῶν.

Γ) Τῶν κυριωτέρων νήσων, Κρήτης, Εὐβοίας, Αἰγίνης καὶ Κερκύρας.

Ἡ Κρήτη κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους ἤδη χρόνους ὤκισθη ὑπὸ Δωριέων μεταναστευσάντων ἐκ Θεσσαλίας καὶ ἀναμιχθέντων μετὰ πολλῶν ἄλλων φύλων αὐτόθι. Πολλοὶ δὲ πλείονες τοιοῦτοι διεπεραιώθησαν εἰς αὐτὴν ἐκ Πελοποννήσου κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον· φαίνεται δὲ ὅτι οἱ δεῦτεροι οὗτοι ἐνωθέντες μετὰ τῶν πρώτων ὑπερίσχυσαν τοσοῦτον τῶν ἄλλων κατοίκων, ὥστε προϊόντος τοῦ χρόνου ἐπεκράτησαν ἐντελῶς τῆς ὅλης νήσου, πολλὰς ἐν αὐτῇ συγκροτήσαντες ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἄλλῶν πολιτείας, ὧν μέγιστα καὶ ἐπιφανέσταται ἦσαν· ἡ Κνωσός, ἡ Γόρτυνα, ἡ Κυδωνία καὶ ἡ Λύκτος. Ὡς δ' ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἐνταῦθα αὐτοὶ μόνοι ἐλογίζοντο τέλειοι πολῖται, οἱ δὲ λοιποὶ τῶν κατοίκων διεστέλλοντο εἰς τρεῖς τάξεις· ἥτοι εἰς ὑπηκόους, μνωττας ἢ μνώτας καὶ ἀφαμιώτας ἢ κλαρώτας, ἐξ ὧν οἱ μὲν πρῶτοι ἐξωμοιοῦντο πρὸς τοὺς περιοίκους τῆς Λακεδαιμόνος, οἱ δὲ δεῦτεροι ἦσαν δοῦλοι τοῦ δημοσίου καὶ οἱ τελευταῖοι δοῦλοι τῶν ἰδιωτῶν. Τῶν Δωρικῶν δὲ πολιτειῶν προΐσταντο κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς προκειμένης περιόδου βασιλεῖς, ἀνήκοντες εἰς τὸ γένος τῶν Ἡρα-

κλειδῶν, καὶ ὡς τελευταῖος τούτων μνημονεύεται παρὰ τῷ Ἡροδότῳ (Δ', 154) ὁ Ἐτέαρχος. Μετὰ τὴν κατάλυσιν δὲ τῆς βασιλείας ἐπεκράτησε πανταχοῦ τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα, καὶ τὴν μὲν ὑπερτάτην νομοτελεστικὴν ἀρχὴν ἀπετέλουν ἕκτοτε ἐν ταῖς κατ' ἰδίαν πόλεσιν οἱ λεγόμενοι δέκα κόσμοι, τῶν ὁποίων, ἐκλεγομένων ἐνιαυσίως ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων γενῶν, ἡγεῖτο ἑκάστοτε πρωτόκοσμος τις. Τριάκοντα δὲ, ὡς ἐν Σπάρτῃ, ἰσόβιοι καὶ ἀνεύθυνοι γέροντες, συμπληρούμενοι πάντοτε ἐκ τῶν προδιατελεσάντων κόσμων, ἐβουλευόντο περὶ τῶν μεγίστων πραγμάτων καὶ ἀπεφάσιζον κατ' ἔθιμα μᾶλλον ἢ κατὰ γραπτοὺς νόμους· ἡ δ' ἐκκλησία, ἣτις περιελάμβανεν ἅπαντας τοὺς τελείους πολίτας, περιωρίζετο εἰς τὸ δέχεσθαι ἀπλῶς ἢ ἀπορρίπτειν βοῇ καὶ οὐ ψήφῳ τὰ δοκούντα τοῖς γέρουσι καὶ ταῖς κόσμοις. Ὁ ἰδιωτικὸς δὲ τῶν Δωριέων τῆς Κρήτης βίος ἦτο πάντῃ σύμφωνος πρὸς τὰ ἀνέκαθεν τοῦ γένους τούτου θέσμια, εἰς τὰ ὁποῖα πρῶτος ὁ σοφὴς Μίνως ἔδωκεν ἰσχὺν νόμων, καὶ τῶν ὁποίων τὰ κυριώτερα ἀπέβλεπον τὰ περὶ τὴν ἀγωγὴν ἦσαν δ' ἐνταῦθα τὰ συσσίτια πολὺ πλέον ἀνεπτυγμένα καὶ τελειότερα τῶν τῆς Σπάρτης.

Ἡ Εὐβοία, μετὰ τὴν Κρήτην ἡ μεῖζων τοῦ Αἰγαίου πελάγους νῆσος, ὠκίσθη παλαιόθεν ὑπὸ Ἀβάντων, οἵτινες ἦσαν τοσοῦτον προκεχωρημένοι εἰς τὸν πολιτισμὸν, ὥστ' ἐδύναντο ν' ἀμιλλῶνται πρὸς τοὺς κατοίκους πάσης ἄλλης Ἑλληνικῆς πολιτείας· ἀλλὰ κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα τῆς προκειμένης περιόδου ὑπέκυψαν καὶ οὗτοι εἰς τὰ ἀποτελέσματα τῆς τῶν ἐθνῶν μεταναστάσεως, καθόσον ὅλον ἐκεῖνο τὸ πλῆθος τῶν ἐξωκισθέντων καὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐξελαθέντων Ἰώνων μὴ εὐρὸν ἐνταῦθα τὰ πρὸς τὸν βίον ἀρκοῦντα ἐτράπη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν ἐγγὺς κειμένην νῆσον, περὶ ἧς ὁ λόγος, καὶ τινὰς μὲν τῶν κατοίκων αὐτῆς κατέστρεψε, τοὺς δὲ πλείστους ἡ ὑπέταξε ἢ συμπαρέλαβε εἰς τὴν περαιτέρω αὐτοῦ πρὸς

τὴν Ἀσίαν μετοίκησιν. Ἐκτοτε λοιπὸν τὸ Ἰωνικὸν γένος ἀπέβη τὸ ἄρχον ἐν Εὐβοίᾳ ἰδρῦσαν πολλὰς πόλεις, ἐν αἷς ὁμῶς ἡ Χαλκίς καὶ ἡ Ἐρέτρια τοσοῦτον διεκρίθησαν, ὥστε οὐδεὶς περὶ τῶν ἄλλων γίνεται λόγος· πιθανῶς δὲ ἀμφοτέραι εἶχον βασιλεῖς ἐκ τῶν αὐτῶν οἴκων, οἵτινες ἐπεκράτησαν καὶ παρὰ τοῖς Ἰωσι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τοῦλάχιστον ὁ Στράβων ἀναφέρει τὸν Αἰκλον καὶ Κόθορ ὡς ἡγεμόνας τοιούτων μεταναστῶν, ἐξ ὧν ἐκεῖνος μὲν ὥκισε τὴν Ἐρέτριαν οὗτος δὲ τὴν Χαλκίδα. Ταχέως δὲ αὐταὶ προήχθησαν εἰς εὐδαιμονίαν διὰ τῆς ἐπιμελοῦς καλλιεργείας τῶν εὐφόρων πεδίων των καὶ ἔτι μᾶλλον διὰ τοῦ θαλασσίου ἐμπορίου. Τὴν ἐμπορικὴν δὲ αὐτῶν ἀνάπτυξιν μαρτυρεῖ μάλιστα τὸ πλῆθος τῶν ἀποικιῶν, αἵτινες ἐστάλησαν ἐντεῦθεν καὶ περὶ ὧν θέλει γεῖνη λόγος προσεχῶς. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐξοδὸν τῆς προκειμένης περιόδου ἡ Χαλκίς ἀναμιχθεῖσα εἰς τὰς διαφοράς τῶν Βοιωτῶν καὶ Ἀθηναίων προεκάλεσε τὸν ὄλεθρον αὐτῆς· διότι μετ' οὐ πολὺ κατατροπωθεῖσα ὑπὸ τῶν δευτέρων ἔπαυσε ν' ἀποτελῇ ἰδίαν πολιτείαν, τὸ δὲ πλεῖστον μέρος περιῆλθεν εἰς κληρούχους Ἀθηναίους· δὲν ἐβράδυνε δὲ καὶ τῆς Ἐρετρίας ἡ καταστροφὴ, ἣν συνεπήγαγεν ἡ παρ' αὐτῆς πρὸς τοὺς τῆς Ἀσίας Ἕλληνας κατὰ Περσῶν χορηγηθεῖσα βοήθεια.

Ἡ Αἴγινα, ἀπὸ τῆς ἀπέναντι κειμένης Ἐπιδαύρου δεχθεῖσα τοὺς Δωριεῖς κατοίκους τῆς ἀνεγνώριζε πολλοὺς αἰῶνας τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς ὡς καὶ τὴν τοῦ Ἀργους ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Φεῖδωνος. Βραδύτερον δὲ εὐανδρήσασα κατῴρθωσε νὰ γεῖνη αὐτόνομος καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν μάλιστα τῆς παρούσης περιόδου ἑκατονταετηρίδα ἐξέπρεψεν οὐ μόνον ὡς ἔδρα τοῦ ἐμπορίου, τῆς βιομηχανίας, καὶ τῶν πλαστικῶν τεχνῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς δύναμις ναυτικὴ πολλῶ ὑπερτέρα πάσης ἄλλης τοῦ Δωρικοῦ γένους.

Ἡ Κέρκυρα, ὁ ἀξιολογώτερος τῶν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν

πλεόντων ἐμπορικὸς σταθμὸς, ἀπωκίσθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν Ἑρετριέων· ὅταν δὲ ὁ Βακχιάδης Ἀρχίας, ἡγούμενος μιγάδων μετानαστῶν, ἀπήρχετο κατὰ τὸ 735 ἔτος νὰ κατοικήσῃ τὰς Συρακούσας, μέρος τι ἐκείνων ἐναπελείφθη ὑπὸ τὸν Βακχιάδην *Χερσικράτην* ἐν Κερκύρα καὶ ἐκράτησεν αὐτῆς· ὅθεν ἐκτὸς ἄλλων Δωρικῶν θεσμίων μετηνέχθη καὶ ἐνταῦθα ὀλιγαρχικόν τι πολίτευμα ὡς τὸ ἐν Κορίνθῳ τότε ὑφιστάμενον· ἡ τοῦ τελευταίου δὲ κατάλυσις συνεπήγαγε καὶ ἐκείνου τὴν κατάλυσιν· συνάμα δὲ καὶ τὴν αὐτονομίαν τῆς νήσου. Καί τοι δὲ ἀποικία τῆς Κορίνθου ἡ Κέρκυρα, εὐρίσκετο ὅμως πάντοτε εἰς ἀντίθεσιν πρὸς αὐτὴν καὶ οὐδέποτε ἔπαυσε ἡ μεταξὺ ἀμφοτέρων πάλη.

§. 7. Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι.

Οὐδὲν ἔθνος, ἀρχαῖον ἢ νεώτερον, ἐξέπεμψε τοσαύτας καθ' ὅλα τοῦ κόσμου τὰ μέρη ἀποικίας, ὡς τὸ Ἑλληνικόν. Τινὲς μὲν τούτων καὶ πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ ἤδη πολέμου ἰδρύθησαν ὑπὸ Πελασγῶν καὶ Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐγκαταλειμμένοι εἰς ἑαυτὰς καὶ ἰδίαν ἀναπτύξεως ὁδὸν βαδίζουσai δὲν διετήρησαν οὐδεμίαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα σχέσιν. Ὑπὸ πάντῃ δ' ἄλλην φάσιν παρουσιάζονται αἱ μετὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ ἀπὸ τῆς τῶν Ἡρακλειδῶν καθόδου κατασταθεῖσαι. Ἐκτὸς ὅτι αὗται διὰ τῆς ἐκτεταμένης ἐμπορίας των ἐγένοντο κατὰ τὸ πλεῖστον παραίτιοι τῆς ζωηροτέρας συγκοινωνίας μεταξὺ τῶν τότε εἰς τὸν πολιτισμὸν προωδευμένων ἀνατολικῶν χωρῶν καὶ τῆς Ἑλληνικῆς μητροπόλεως, εἶχον προσέτι καὶ ἄμεσον ῥοπὴν εἰς τὴν τύχην τῆς τελευταίας ὅταν διὰ τοῦ πλούτου των προήχθησαν εἰς δύναμιν καὶ πολιτικὴν σημασίαν.

Ἐξετάζοντες δὲ τὰς αἰτίας, αἵτινες προεκάλεσαν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἀποικιῶν τὴν σύστασιν, εὐρίσκομεν ὅτι πρῶται καὶ κυριώτεραι ἦσαν, ἡ φυσικὴ πρὸς τὰ ἔξω

δρμὴ καὶ ἡ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἀκατάσχετος τῶν Ἑλλήνων κλίσις· διότι οὐ μόνον οἱ ἡττημένοι, εἴτε στερηθέντες τῶν ἀρχαίων αὐτῶν δημοφύλων ἡγεμόνων, εἴτε μὴ ἀνεχόμενοι τὴν ἐπιβληθεῖσαν αὐτοῖς ἐξουσίαν, κατεφρόνουν μετὰ νεανικῆς θρασύτητος τὰ θέλγητρα τῆς πατρῴας γῆς καὶ ἐζήτουν, πόρρῳ αὐτῆς, νέαν πατρίδα, ὅπου ἐδύναντο νὰ ζήσωσιν αὐθυπάρκτως, ἀλλὰ καὶ πλεῖστοι τῶν νικητῶν τὴν αὐτὴν πρὸς τὸ μετανίστασθαι σπουδὴν ἐδείκνυον, τοῦτο μὲν κατ' ἀνάγκην. ὅταν ἡ οἰκεία χώρα καὶ οἱ καρποὶ αὐτῆς δὲν ἐπῆρκουν εἰς τὰς χρείας τοῦ ὁσημέραι αὐξάνοντος πλήθους, τοῦτο δὲ ἐφελκυόμενοι ἐκ τῶν διὰ τῆς φήμης φερομένων θαυμάτων τῆς ἀλλοδαπῆς καὶ τῶν ὅσων αὕτη ὑπέσχετο εὐπορίστων ὠφελημάτων. Πλὴν δὲ τῶν ἐκ τοιούτων αἰτιῶν προελθουσῶν μεταναστάσεων ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι, αἵτινες ἢ προσκαλοῦντο ὑπὸ πολιτικῶν φατριῶν, καθ' ἃς οἱ ἀποτυγχάνοντες παραχωροῦντες τὸ πεδῖον τῆς μάχης εἰς τοὺς ὑπερισχύοντας ἐξωρίζοντο ἐκουσίως, πολλάκις καὶ ἀκουσίως, ἢ παρσκευάζοντο καὶ ἐνηργοῦντο ἐπίτηδες ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων ἀρχῶν κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἀποστολῆς τῶν *Παρθεγιῶν* εἰς *Τάραντα*.

Ἄλλ' ἐξ οἵασδήποτε αἰτίας καὶ ἂν προῆλθεν ἡ ἰδρυσίς τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, αὗται, πολὺ διάφοροι καὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν καὶ τῶν τῆς νεωτέρας Εὐρώπης, εἶχον μὲν ἐξ ἀρχῆς χαρακτῆρα ἀνεξάρτητον ἀπέναντι τῆς μητροπόλεως των, μνήμονες δὲ πάντοτε καὶ τῆς καταγωγῆς των προεθυμοῦντο νὰ πολιτεύωνται συνήθως κατὰ τὸ παράδειγμα ἐκείνης, διετήρουν τοὺς μέχρι τοῦδε δεσμοὺς, θρησκείαν, ἔθιμα καὶ νόμους, καὶ ἐκάστη ἐχορήγει εἰς τὴν ἑαυτῆς μητρόπολιν συνδρομὴν προκειμένου πολέμου, οὐδ' ἐπεστράτευον κατ' αὐτῆς εἰμὴ ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ,¹ καὶ εἰς παρομοίας εὐρισκομένη περιστάσεις

¹ Θουκυδ. Α', 38. Οὐδ' ἂν ἐπεστρατεύομεν εὐπρεπῶς, μὴ διαφερόντως ἀδικούμενοι.

κετεῖχε τῆς προστασίας της. Ἐν γένει μεταξὺ τῶν μητροπόλεων καὶ τῶν ἀποικιῶν αὐτῶν ὑπῆρχε τοιαύτη τις σχέσις, οἷα εἶνε ἡ μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων ἢ θυγατέρων καὶ μητρὸς¹. Οὐχὶ συνθήκη τις γραπτὴ, ἀλλ' εὐσέβεια ἢ φιλοστοργία συνῆπτεν ἀμφοτέρας καὶ ὥριζε τὸν ἀμοιβαῖον τοῦ πολιτεύεσθαι τρόπον. Ὅσακις δ' ἀποχωρισμὸς δὲν ἐγένετο βιαίως, οἱ ἀποικοὶ ἐλάβανον μεθ' ἑαυτῶν ἐκ τοῦ πρυτανείου τῆς μητροπόλεως πῦρ εἰς τὰς νέας αὐτῶν κατοικίας, καὶ σβεννύμενον τοῦτο ἐνταυθα τὸ ἀνῆπτον πάλιν ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ ἐστίας, ἀναγνωρίζοντες οὕτω συμβολικῶς τὴν συγγένειάν των.

Ἡ μικρὰ Ἀσία μετὰ τῶν παρακειμένων νήσων καὶ ἡ Θράκη πρὸς ἀνατολὰς, ἡ κάτω Ἰταλία (ἢ ἄλλως λεγόμενη μεγάλη Ἑλλάς) καὶ ἡ Σικελία πρὸς δυσμὰς ὑπῆρξαν αἱ χῶραι, ἔνθα μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον καὶ τὰς Δωρικὰς μεταναστάσεις ἐκτίσθησαν αἱ κυριώτεραι τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ὧν οὐκ ὀλίγαι, ἰδίως αἱ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀνεδείχθησαν ἐκ διαδοχῆς μητροπόλεις πολλῶν ἄλλων παρὰ τὴν Προποντίδα, τὸν Εὐξείνιον πόντον καὶ ἄλλαχοῦ, ὥστε κατὰ τὸν 5' πρὸ Χ. αἰῶνα αἱ πρωτόκτιστοι μετὰ τῶν παραγῶγων ἢ παραφυάδων συνεκεφαλαιοῦντο τοῦλάχιστον εἰς τριακοσίας.

Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους αἱ κτίσεις αὐτῶν ἐγένοντο ἀντικείμενον τῆς ποιήσεως καὶ τῆς λογογραφίας. Πᾶσα πόλις εἶχε τότε ἰδίους χρονογράφους, ἀναγράφοντας τὰς ἔτι προσφάτους καὶ διὰ στόματος φερόμενας ἀποικιακὰς παραδόσεις· ἀλλὰ φεῦ! τὰ μνημεῖα ταῦτα ἐξηφάνισεν ὁ χρόνος, οὐδ' ἔχομεν ἄλλα, εἰμὴ ὅσα διασώσαντες παρέπεμψαν ἡμῖν μεταγενέστεροι συγγραφεῖς Ἡρόδοτος, Στράβων καὶ Πausanias· διὸ κατὰ

¹ Διον. Ἀλικαρν. Γ', 7. Ὅσης γὰρ ἀξιοῦσι τιμῆς τυγχάνειν οἱ πατέρες πρὸς τῶν ἐκγόνων, τοσαύτης οἱ κτίσαντες τὰς πόλεις παρὰ τῶν ἀποικίων.

τάς ὑπαρχούσας πηγὰς θέλομεν σπουδάσει νὰ πραγμα-
τευθῶμεν συντόμως περὶ μόνων τῶν γνωστῶν καὶ λόγου
ἀξίων ἀποικιῶν, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν ὡς τῶν
ἀρχαιοτέρων.

1) Αἰ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀποικίαι Αἰολίς,
Ἰωνία καὶ Δωρίς.

Ἡ δυτικὴ παραλία τῆς προκειμένης χερσονήσου, ἀπὸ
τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τῆς Ῥόδου ἢ μέχρι τῶν ὀρίων
τῆς Λυκίας, παλαιόθεν ἤδη εἰς τοὺς Ἑλληνας γνωστὴ
καὶ διὰ τὰ σπάνια αὐτῆς φυσικὰ πλεονεκτήματα ἐξά-
κουστος, ἔμελλε νὰ δεχθῇ πρώτη τὰ ἐκ τῆς Ἑλλάδος
ὀρμώμενα πλήθη. Οἱ πρόην αὐτῆς κάτοικοι, *Λέλεγες*,
Κᾶρες καὶ *Κούρητες*, τὸν πειρατικὸν κατὰ τὸ πλεῖστον
μετερχόμενοι βίον, εἴτε ἐξεβλήθησαν διὰ τῆς βίας, ἢ
ὑπεχώρησαν κατὰ συνθήκην· οἱ δὲ νέοι μετανάσται εἰς
τὴν παρ' αὐτῶν καταληφθεῖσαν περικαλλῆ καὶ πάμπορον
χώραν ἀρκοῦμενοι, μὴδὲ σκοποῦντες τὴν κατάκτησιν τῆς
ἀπὸ τῶν παραλίων πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας ἐκτει-
νομένης, ὥστε νὰ προκαλέσωσιν οὕτω τὴν ὑπόνοιαν καὶ
ἄμυναν τῶν ὀμόρων, διέμειναν ἀτάραχοι κάτοχοι καὶ
καλλιεργηταὶ ἐκείνης. Ἐνταῦθα δὲ ὁ Ἑλληνικὸς βίος
ἔλαβε τὴν ὠραιοτάτην ἀνάπτυξιν αὐτοῦ· ἐνταῦθα καὶ
ποίησις καὶ τέχνη καὶ ἐπιστήμη καὶ ἐμπορία ἤχμασαν
πολὺ πρωϊμώτερον ἢ ἐν τῇ μητροπόλει αὐτῇ.

Αἰολίς.—Αἱ τῶν Αἰολέων ἀποικίαι ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ,
ἐκτεινόμεναι ἐπὶ τῆς βορείου αὐτῆς παραλίας ἀπὸ τῆς
Κυζικηνῆς μέχρι τοῦ Καΐκου ἢ καὶ μέχρι τοῦ Ἑρμου
ποταμοῦ, καὶ περιλαμβάνουσα καὶ τὰς παρακειμένας νή-
σους, Λέσβον, Τένεδον κλ. ὑπῆρξαν ὅλων τῶν ἄλλων αἰ
πρεσβύτεραι· διότι κατὰ τὸν Στράβωνα προέλαβον τὰς
Ἰωνικὰς τέσσαρας περίπου γενεάς, ὃ ἐστὶ ἰδρύθησαν 60
ἔτη περίπου ὕστερον τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου. Ἐπειδὴ δὲ
ἡ ἀρχὴ τῆς ἰδρύσεως αὐτῶν ἀναφέρεται εἰς τὸν *Περθί-
λον*, υἱὸν τοῦ Ὀρέστου καὶ ἑγγονον τοῦ Ἀγαμέμνονος,

καὶ εἰς τοὺς αὐτοῦ ἀπογόνους (Πενθαλίδας), Ἀρχέλαον, Γράν, Κλεύην καὶ Μαλαόν, συνάγεται ἐντεῦθεν ὅτι οἱ πρῶτοι ἄποικοι ἦσαν κυρίως Ἀχαιοὶ, συμπεριλαμβανομένων ἴσως καὶ τινων Αἰολέων· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ, συμβάσης τῆς γενικῆς ἐκείνης ἐν Ἑλλάδι μεταπολιτεύσεως, εἰς ἣν ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ τῶν Ἡρακλειδῶν κάθοδος, οἱ ἐκβληθέντες ἐκ Θεσσαλίας, Βοιωτίας, Λοκρίδος καὶ ἀλλαχόθεν Αἰολεῖς, πλεύσαντες πρὸς τὰς αὐτὰς ἀκτὰς διὰ τοῦ μείζονος ἀριθμοῦ των ἐξήλειψαν αὐτόθι τῶν Ἀχαιῶν τὸ ὄνομα καὶ οὕτως ἐγεννήθη ἐν τῇ Ἀσιατικῇ ἐκείνῃ παραλίᾳ, ὅπου ἄλλοτε ἤκμαζεν ἡ Τρωϊκὴ πολιτεία νέαις Αἰολίς, ἐν ᾗ ἡ ὁμώνυμος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Αἰμονίᾳ ἀνετράπη ὑπὸ Θεσσαλῶν.

Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον αἱ ὑπὸ τῶν Αἰολέων οἰκισθεῖσαι ἡπειρώτιδες πόλεις ἦσαν δώδεκα, αἱ ἐξῆς· Κύμη, Ἀθήρισαι ἢ Λάρισα, Νέον Τεῖχος, Τῆμνος, Κίλλα, Νότιον, Αἰγιρόεσσα, Πιτάνη, Αἰγαῖ, Μύρινα, Γρύνεια ἢ Γρύνειον καὶ Σμύρνη. Μεταξὺ τούτων τὰ πρεσβεῖα εἶχεν ἡ Κύμη, ἡ καλουμένη Φρικωνίς, καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς προκειμένης περιόδου ἐθεωρεῖτο ὡς πρωτεύουσα καὶ κέντρον τῆς Αἰολικῆς ὁμοσπονδίας, τελουμένων ἐν τῷ αὐτόθι ἱερῷ ἰδρύματι τῶν κοινῶν αὐτῆς συνόδων καὶ τῶν θρησκευτικῶν πανηγύρεων. Ἡ περιφημοτέρα δὲ πασῶν Σμύρνη, ἐν τῷ μέσῳ τῶν Ἰωνικῶν πόλεων κειμένη, πρὸ τοῦ 680 ἔτους ἤδη ἀπὸ τῶν Αἰολέων ἐκπεσοῦσα μετέστη πρὸς τοὺς Ἰωνας καὶ παρέλαβεν ἑκτοτε Ἰωνας κατοίκους. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τῶν εἰρημένων ἡπειρωτικῶν ἤκμασαν αἱ νησιωτικαὶ τῶν Αἰολέων ἀποικίαι· καὶ ἡ μὲν Τένεδος καὶ αἱ Ἑκατόννησοι περιεῖχον ἀνά μίαν πόλιν, ἡ δὲ μεγαλητέρα Λέσβος περιελάμβανεν ἐξ Ἀρίσβην, Πύρρον, Ἀντισσαν, Ἐρεσσον, Μήθυμναν καὶ Μιτυλήνην, ἐξ ὧν ἡ τελευταία μάλιστα ἀνεδείχθη ἐνδοξοτάτη. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ κυριωτέρα ἔδρα τῶν Πενθαλιδῶν, ὧν ὁ οἶκος διετήρησεν ἐπὶ πολὺν χρόνον τὸ βασιλεῖ-

κὸν ἀξίωμα κληρονομικῶς· ἀλλὰ καὶ ἡ ἔπειτα τὴν βασιλείαν διαδεχθεῖσα ὀλιγαρχία πάλιν ἐκ Πενθαλιδῶν συνίστατο, οἵτινες δύνανται νὰ ἐξομοιωθῶσι πρὸς τοὺς ἐν Κορίνθῳ Βακχιάδας.

Ἰωνία.—Τὴν Αἰολίδα διεδέχετο νοτίως ἡ *Ἰωνία* ἔως κατωτέρω τῆς Μιλήτου παρατεινομένη καὶ τὰς νήσους ἐνταυτῷ Χίον καὶ Σάμον περιλαμβάνουσα. Τοὺς πρώτους κατοίκους αὐτῆς, Κᾶρας καὶ Λέλεγας ἐν μέρει μὲν ὑπέταζαν ἐν μέρει δ' ἐξήλασαν οἱ κατὰ τὸ 1050 ἔτος διὰ τῆς Εὐβοίας καὶ τῶν βορείων Κυκλάδων ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου ἐλθόντες νέοι μετανάσται, ὧν οἱ πλεῖστοι εἶχον Ἰωνικὴν καταγωγὴν, ἀπὸ τῆς Αἰγιαλείας ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἐκβληθέντες ἐπὶ τινα δὲ χρόνον ἄσυλον ἐν τῇ Ἀττικῇ εὐρόντες καὶ αὐτόθεν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν τοῦ Κόδρου υἱῶν, Νηλέως καὶ Ἀνδρόκλου ἀναχωρήσαντες· συμπαρηκολοῦθουν ὁμῶς καὶ πολλοὶ ἄλλοι μιγάδες, οἵτινες ἐν τῇ Ἀσίᾳ κατὰ πρῶτον μετ' ἐκείνων συνεχωνεύθησαν, ὁμόγλωσσοι καὶ ὁμοήθεις γενόμενοι.

Ὅπως δὲ οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἴωνες ὥσαύτως ἐκτισαν δώδεκα ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἀλλήλων πόλεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὀνομαστώτεραι προϊόντος τοῦ χρόνου ἀπέβησαν ἡ Φώκαια, αἱ *Κλαζομεναὶ*, ἡ *Κολοφῶν*, ἡ *Πριήνη*, ἡ *Τέως*, ἡ *Ἐφεσος* καὶ ἡ *Μίλητος*. Κοινόν τι ἱερὸν ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Μυκάλης, τὸ καλούμενον *Παριώριον*, ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἑλικώνιον Ποσειδῶνα, ἦτο τὸ κέντρον τοῦ συνδέσμου αὐτῶν. Ἐνταῦθα συνήρχοντο οἱ Ἴωνες εἰς κοινὰς πανηγύρεις, τὰ Πανιώνια, τελοῦντες ἀγῶνας, διεξάγοντες μεγάλας ἐμπορικὰς συναλλαγὰς, βουλευόμενοι περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων τῆς ὁμοσπονδίας καὶ συμβιβάζοντες τὰς διαφορὰς τῶν κατὰ μέρος πόλεων.

Αἱ Ἰωνικαὶ ἀποικίαι ἤκμασαν ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας τῆς μικρᾶς Ἀσίας διὰ τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐκτεταμένου ἐμπορίου των, καὶ πολιτικῶς ἐδείχθησαν πλείστου

λόγου ἄξιαι ὥς πρὸς τὴν Ἑλλάδα διὰ τῶν πρὸς τὰς ὁμόρους Ἀσιατικὰς πολιτείας σχέσεών των. Κορυφαία δὲ τῆς Ἰωνικῆς ὁμοσπονδίας καὶ μία τῶν ἐμπορικωτάτων τοῦ ἀρχαίου κόσμου πόλεων ὑπῆρξεν ἡ πλουσία καὶ λαμπρὰ *Μίλητος*, ἥτις ἀπὸ τῶν τεσσάρων αὐτῆς λιμένων συνεκοινώνει διὰ τῶν πολυαρίθμων πλοίων της οὐ μόνον μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν πλείστων παρὰ τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου χωρῶν, κατὰ ξηρὰν δὲ προῆγε τὸ ἐμπόριόν της μέχρι τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀσίας. Οὐχ ἥττον δὲ κραταία διὰ τοῦ ἐμπορίου ἀνεδείχθησαν ἡ *Σάμος*, τῆς ὁποίας ἡ μεγαλητέρα ἀκμὴ συμπίπτει εἰς τοὺς χρόνους Πολυκράτους τοῦ τυράννου, καὶ ἡ *Χίος*, ἥτις ἐπὶ τῆς ἀποστάσεως τῶν Ἰώνων ἀπὸ τῶν Περσῶν ἐδυνήθη νὰ παρατάξῃ ἑκατὸν τριήρεις. Ἡ τοιαύτη δὲ ὀλβία κατάστασις τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἀποικιῶν συνέτεινε καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν ἐπ' ὠφελείᾳ ἐπίσης τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἰωνία εἶναι ἡ πατρίς τῶν σοφῶν Θάλητος καὶ Ἀναξιμένους, τοῦ ποιητοῦ Ἀνακρέοντος, τῶν ζωγράφων Παρράσιου καὶ Ἀπελλοῦ καὶ πολλῶν ἄλλων ἐνδόξων ἀνδρῶν, εἰς οὓς ἀνήκει πιθανῶς καὶ ὁ Ὅμηρος αὐτὸς, καθότι μετὰ τῶν ἐπτὰ πόλεων, αἵτινες ἤριζον τὸ πάλαι πρὸς ἀλλήλας περὶ τῆς γεννήσεώς του, ἡ Χίος προτιμᾶται.

Δωρίς. — Μεταγενέστεραι ἀπασῶν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ὑπῆρξαν αἱ ἐπὶ τῆς νοτίας παραλίας τῆς Καρίας καὶ ἐπὶ τῶν νήσων Κῶ καὶ Ῥόδου τὸ πλεῖστον ὑπὸ Δωριέων (ὁρμηθέντων ἐξ Ἐπιδαύρου, Τροιζήνης καὶ ἐκ Μεγάρων) κτισθεῖσθαι, ἀφ' ὧν ἔλαβον τὸ κοινὸν ὄνομα τῆς *Δωρίδος* ἥσαν δὲ ὅλαι ἐξ τὸν ἀριθμὸν (Δωρικὴ ἐξάπολις), ὧν τρεῖς μὲν περιεῖχε μόνῃ ἡ νῆσος Ῥόδος, τὴν *Αἰνδον*, τὴν *Ἰαλυσὸν* καὶ τὴν *Κάμειρον*· μίαν τετάρτην ἡ νῆτος Κῶς, ἐν ᾧ αἱ λοιπαὶ δύο, *Κρίδος* καὶ *Ἀλικαρνασός* ἔκειντο ἐπὶ τῆς ἡπείρου.

Οἱ ἀρχαιότεροι τῶν αὐτόθι κατοίκων ἦσαν πρὸ πάντων Κᾶρες, οἵτινες πρὸ πολλοῦ εἶχον ἐκπολιτισθῆ διὰ τῆς παρ' αὐτοῖς ἐγκαταστάσεως ἐθνῶν μᾶλλον πεπολιτισμένων. Οἱ ἐπελθόντες δὲ Δωριεῖς ὑποτάξαντες τοὺς συνεκρότησαν ἐξ ἀρχῆς ὁμοσπονδίαν, ἔχουσιν κοινὸν ἱερὸν τὸ τοῦ Τριοπίου Ἀπόλλωνος, κείμενον παρὰ τὸ δμώνυμον ἀκρωτήριο τῆς Κῷ. Μ' ὅλον ὅτι δὲ αἱ Δωρικαὶ ἀποικίαι δὲν ἐδύναντο νὰ ἐξισωθῶσι κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ κράτος πρὸς τὰς Ἰωνικὰς καὶ Αἰολικὰς, καὶ αὐταὶ ὅμως δὲν ἔμειναν κατώτεραι ὥς πρὸς τὸν πολιτισμόν· δύο ἔνδοξοι ἱστοριογράφοι τῶν Περσικῶν πολέμων, ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Κτησίας καὶ μετ' αὐτοὺς ὁ Διονύσιος, τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας ὁ συγγραφεὺς, ἐγεννήθησαν ἐνταῦθα. Ἡ Ἀλικαρνασὸς ἦρχε, κατὰ τοὺς Περσικοὺς χρόνους, πολλῶν ἄλλων πόλεων· ἡ δὲ Ῥόδος ὑψώθη εἰς μεγαλέμπορον τοῦ ἀρχαίου κόσμου πόλιν καὶ κατέστη ἔνδοξος καὶ δι' ἀρχιτεκτονικῶν μνημείων, ἐν οἷς συγκαταριθμεῖται καὶ ὁ ἐβδόμηκοντάπηχυς κυλοσσὸς τοῦ θεοῦ τοῦ Ἡλίου, κείμενος παρὰ τὴν εἴσοδον ἑνὸς λιμένος.

2) Αἱ παρὰ τὸν Ἑλλησπόντον, τὴν Προποντίδα, τὸν Εὐξείνιον πόντον, καὶ κατὰ τὰς παραλλῆλως τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας ἀποικίαι.

Αἱ ἀποικίαι αὗται εἰσὶ νεώτεραι τῶν περὶ ὧν προηγουμένως διελάβομεν· διότι οὐδεμιᾶς μὲν αὐτῶν ἡ κτίσις ὑπερβαίνει τὴν Η' π. Χ. ἑκατονταετηρίδα, πολλῶν δὲ μάλιστα μόλις εἰς τὴν προκειμένην περίοδον συμπίπτει. Ἀπαται δὲ, ἐκτὸς μικρῶν ἐξαιρέσεων, πρὸς ἐμπορικὸν ἐκτίσθησαν σκοπὸν, ἵνα χρησιμεύσωσι δηλονότι ὥς ἐμπορεῖα τῶν εἰς τὰς βορειοτέρας χώρας προσκομιζομένων ἢ ἐκείθεν ἀναλαμβανομένων ἐμπορευμάτων· κυριώτεραι δὲ τούτων κτίσται ὑπῆρξαν οἱ τῆς μικρᾶς Ἀσίας Ἴωνες, ἰδίως οἱ Μιλήσιοι, καὶ πρὸς τούτοις οἱ Χαλκιδεῖς, Ἐρετριεῖς, Μεγαρεῖς καὶ ἐν μέρει οἱ Ἀθηναῖοι.

Ἐπὶ τῷ στόματι τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Ἑλλησπόν-

τοῦ ἔκειντο ἀντικρὺ ἀλλήλων ἡ Ἄβυδος καὶ ἡ Σηστός, ἡ μὲν ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἡ δὲ ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς παραλίας, μὴ ἀπέχουσαι εἰμὴ τριάκοντα μόνον σταδίου ἀπὸ λιμένος εἰς λιμένα. Καὶ τὴν μὲν πρώτην διεδέχοντο ἐπὶ τῆς αὐτῆς παραλίας ἡ *Λάμψακος*, ἡ *Κύζικος* ἐπὶ τινος χερσονήσου, ἡ *Κίος*, ἡ *Μύρλεια* καὶ ἡ *Χαλκηδών*, τὴν δὲ δευτέραν ἡ *Πέρινθος*, ἡ *Σηλυμβρία* καὶ τὸ *Βυζάντιον*, κτίσμα τῶν Μεγαρέων ὥς καὶ ἡ *Χαλκηδών*. Εἶναι δὲ παράδοξον ὅτι ἡ κτίσις ταύτης ἐγένετο πρὸ τῆς τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐπειδὴ ἡ κατὰ πάντα ὑπεροχὴ τῆς θέσεως τούτου οὐδαμῶς ἐλάνθανε τοὺς ἀρχαίους, ἐντεῦθεν οἱ *Χαλκηδόνιοι* Μεγαρεῖς, οἵτινες καὶ τοι πρότερον πλεύσαντες εἰς τοὺς τόπους παρέβλεψαν τὴν θαυμασίαν ἐκείνην θέσιν, ἐχαρακτηρίζοντο ὥς τυφλοὶ «*Οὐ γὰρ ἄν* (λέγει ὁ Ἡρόδοτος) *τοῦ καλλιόροτος παρεόντος κτίζειν χώρου τὸν αἰσχίονα ἐλέσθαι, εἰμὴ ἦσαν τυφλοί.*» — Περαιτέρω δὲ παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Πόντου μετὰ τὰς ἀνωτέρω εἶποντο αἱ ἀπὸ τῆς Μιλήτου κατὰ τὸ πλεῖστον προσελθοῦσαι παραφυάδες, δι' ὧν ὁ πρῶν Ἄξενος πόντος μετεβλήθη εἰς *Εὐξείνον*. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς νοτίας τοῦτου ἀκτῆς ἔκειντο, ἡ *Ἡράκλεια* (κατὰ τὸν Στράβωνα *Μιλησίων*, κατὰ δὲ τὸν *Παυσανίαν* *Μεγαρέων ἀποικία*), ἡ *Σινώπη*, ἰδρυμένη ἐπὶ αὐχένος χερσονήσου ἔχοντος ἑκατέρωθεν εὐρυχώρους λιμένας καὶ ναύσταθμα καὶ πηλαμυδεῖα θαυμαστά, ἀποτελοῦντα τὸν πλοῦτον αὐτῆς· ἡ *Ἀμισός* καὶ ἡ ὑπὸ ταύτης κτισθεῖσα *Τραπεζοῦς*· ἐπὶ δὲ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ἡ *Σαλμυδησσός*, ἡ *Ἀπολλωνία*, ἡ *Μεσημβρία*, ἡ *Ὀδησσός* καὶ οἱ *Τόμοι* πρὸς ἄρκτον, ἡ *Ὀλβία*, ἡ *Χερσόνησος* καὶ τὸ *Παντικάπαιον*. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν δὲ πλευρὰν, ἐπειδὴ ἐνταῦθα οἱ Ἕλληνες ἐφοίτων σπανιώτερον, ὑπῆρχε μία μόνη ἀποικία ἡ *Διοσκουριάς*, ἥτις κατὰ τοὺς ὕστερον μάλιστα χρόνους ἀπέβη ὀνομαστή ὥς ἀγορὰ τῶν *Καυκασίων* χάριν τῆς σωματεμπορίας.

Αἱ ἐπὶ τῶν παραλιῶν τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας ἀποικίαι, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Κορίνθου προελθοῦσαι, ἔλαβον τὴν ὑπαρξίν των εἰς χρόνους ὑστέρους καὶ ἀπέβησαν πολιτικῶς μᾶλλον ἢ ἐμπορικῶς λόγου ἄξια· εἰς ταύτας δ' ἀνῆκον μάλιστα, ἡ Ὀλυνθος, ἡ Μένδη, ἡ Σκιῶνη, ἡ Ποτίδαια, ἡ Τορώνη, ἡ Ἀκανθος, τὰ Στάγειρα, ἡ Ἀμφίπολις, ἡ Μαρώνεια, τὰ Ἀβδηρα καὶ ἡ Θέρμη, ἡ ἔπειτα μετονομασθεῖσα Θεσσαλονίκη.

3) Αἱ πρὸς τὰ ἐσπέρια καὶ νότια τῆς Ἑλλάδος ἀποικίαι.

Μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν πάντες οἱ ἀπὸ τῶν μέχρι τοῦδε κατοικιῶν αὐτῶν ἐκβληθέντες ἐτράπησαν, κατὰ τὴν συνήθη τῶν μεταναστάσεων πορείαν, πρὸς ἀνατολάς· ἀφοῦ δὲ αἱ αὐτόθι νῆσοι καὶ παραλῖαι ἐπληρώθησαν διὰ πολυαρίθμων ἀποικιῶν, τῆς δ' Ἑλλάδος αὐτῆς ἡ εὐανδρία ἤρξηνεν ἐκ νέου καὶ διὰ τῶν μακροτέρων θαλασσοπλοῦν ἐγνωρίσθησαν καὶ τὰ ἐσπέρια μέρη, ἔκτοτε ἤρξαντο καὶ αἱ πρὸς ταῦτα μεταναστάσεις. Τῶν πλείστων δὲ δυτικῶν ἀποικιῶν ἡ καταβολὴ ἄρχεται ἀπὸ τοῦ 750 ἔτους καὶ ἐξακολουθεῖ ἀδιακόπως ἕως τέλους τῆς προκειμένης περιόδου.

Αἱ κατὰ τὴν Ἰλλυρικὴν παραλίαν δύο Δωρικαὶ ἀποικίαι, Ἀπολλωνία καὶ Ἐπίδαμνος (τὸ μετέπειτα ὀνομασθὲν Δυρράχιον, ὅθεν συνήθως ἐγίνετο ἡ εἰς Ἰταλίαν περαιώσις) ἔλαβον τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἀπὸ τῶν Κορινθίων συντρεχόντων καὶ τῶν Κερκυραίων.

Ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ πρώτη ἡ ἀνατολικὴ παραλία, ἀπὸ Τάραντος μέχρι Ῥηγίου, κατελήφθη διὰ συνεχοῦς σειρᾶς Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, αἵτινες, τὸ μὲν διὰ τὴν ἀρετὴν τῆς χώρας, διὰ τὸ εὐκραὲς κλίμα καὶ τὴν πρὸς τὸ ἐμπόριον εὐκαιρον αὐτῶν θέσιν, τὸ δὲ διὰ τὴν πνευματικὴν ὑπεροχὴν τῶν ἐποίκων ὥς πρὸς τὰ ἀγροικότερα καὶ πρὸς ἀλληλα διηρημένα ἐγχώρια ἔθνη, ἤκμασαν θαυ-

μασίως καὶ ἔλαβον μάλιστα τὸ ὄνομα τῆς μεγάλης Ἑλλάδος. Οἱ ἀρχαιότεροι τούτων κάτοικοι ἦσαν πόρρωθεν συγγενεῖς τῶν Ἑλλήνων καθότι οἱ *Αὔσορες* ἢ *Χάορες*, οἱ *Οἰνωτροί* καὶ οἱ *Πευκέτιοι* προέκυψαν ἐκ τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀρχικοῦ στελέχους, τοῦ Πελασγικοῦ· ἀλλὰ βεβαίως κατὰ τὴν ἄφρξιν τῶν Ἑλλήνων εἶχον οὕτως ἀπαλλοτριωθῆ πρὸς τοὺς Ἑλληνας, ὥστ' ἐθεωροῦντο παρ' αὐτῶν ὡς βάρβαροι.

Οἱ Ἴωνες, ἐκ τῆς κραταιᾶς Χαλκίδος (τῆς Εὐβοίας) δρμώμενοι, ἔκτισαν ἐνταῦθα πρῶτοι τὴν *Κύμην*, ὅθεν ἀκολουθῶς προέκυψαν δύο παραφυάδες, ἡ *Δικαιοκρατία* καὶ ἡ *Παρθενόπη* μετονομασθεῖσα ἔπειτα *Νεάπολις*· καὶ τὸ *Ῥήγιον* ἐξ ἀρχῆς ὤκισθη ὑπὸ Χαλκιδέων Ἰόνων, εἰς τοὺς ὁποίους ὁμῶς προσετέθησαν μετὰ ταῦτα πολλοὶ πρόσφυγες Μεσσηνιοὶ Δωριεῖς, ὥστε τὸ Δωρικὸν στοιχεῖον εἰς τέλος ὑπερίσχυσεν. Ὁ *Τάρας*, συνοικισθεὶς παρὰ τῶν ὑπὸ τῆς Σπάρτης σταλέντων Παρθενιῶν μετὰ τὸν πρῶτον Μεσσηνιακὸν πόλεμον, θεωρεῖται ὡς ἡ ἀξιολογωτέρα τῆς κάτω Ἰταλίας Δωρικὴ ἀποικία, ἣτις προήχθη εἰς τὴν μεγίστην αὐτῆς ἀκμὴν κατὰ τὸν ε'. π. Χ. αἰῶνα. Οἱ *Ἐπιζεφύριοι Λοκροί* ἐκτίσθησαν ὑπὸ τῶν Ὀζολῶν καὶ Ὀπουντίων Λοκρῶν (Αἰολέων τὸ γένος), κατὰ συνέπειαν δὲ τῶν Μεσσηνιακῶν πολέμων προσέλαβον ἔπειτα καὶ πολλοὺς Μεσσηνίους Δωριεῖς. Ἐνταῦθα ἤκμασεν ὁ περίφημος νομοθέτης *Ζάλευκος* κατὰ τὸ 660 ἔτος π. Χ. Ἐκτὸς δὲ τῶν εἰρημένων ὑπῆρχον καὶ δύο ἔτι Ἀχαϊκαὶ ἀποικίαι, ἡ *Κρότων* καὶ ἡ *Σύβαρις*, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν ὑπῆρξεν ἐκ διαδοχῆς μήτηρ τῆς *Καυλωρίας* καὶ *Παρδοσίας*, ἡ δὲ τῆς *Ποσειδωνίας* καὶ τοῦ *Μεταποντίου*· ἡ Κρότων κατέστη περίφημος μάλιστα διὰ τὴν αὐτόθι κατὰ τὴν ἕκτην περίπου ἑκατονταετηρίδα π. Χ. συστηθεῖσαν Πυθαγορικὴν ἐταιρίαν, ἣτις ἐξηπλώθη καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας τῆς μεγάλης Ἑλλάδος πόλεις, σκοπὸν ἔχουσα τὴν βελτίωσιν τῶν ἡθῶν καὶ νόμων

τάτη καὶ τὸ *Λεόντιον* ἢ *Λεοντίνοι*, ὧν ἡ ἀρχικὴ μητρό-
πολις ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνικοὺς χρό-
νους πλουσία καὶ κραταιὰ Χαλκίς (τῆς Εὐβοίας).

Καὶ εἰς ἄλλα τῆς Εὐρώπης μέρη πρὸς δυσμὰς τῆς
Ἰταλίας ὑπῆρξαν μεμονωμέναι Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, οἷον
εἰς τὴν νοτίαν Γαλλικὴν παραλίαν ἡ *Μασσαλία*, κτί-
σμα τῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας Φωκαέων, καὶ εἰς τὴν Ἰβη-
ρικὴν τὸ *Σάγουντον*, κτίσμα τῶν Ζακυνθίων. — Πολὺ
δ' ἀξιολογωτέρα ὅλων τῶν μεμονωμένων Ἑλληνικῶν
ἀποικιῶν ἀνεδείχθη ἡ κατὰ τὴν βορείαν παραλίαν τῆς
Ἀφρικῆς ὑπὸ Δωριέων ἐκ τῆς νήσου Καλλίστης ἢ Θήρας
ἰδρυθεῖσα *Κυρήνη*, περὶ τὴν ὁποίαν προΐοντος τοῦ χρό-
νου ἐγεννήθησαν τέσσαρες νέαι πόλεις, ἡ Βάρκη, ἡ
Ἀπολλωνία, ἡ Τεύχειρα ἢ Ἀρσινόη καὶ ἡ Ἑσπερίς ἢ
Βερενίκη, ὅθεν προέκυψε πιθανῶς τὸ ὄνομα τῆς *Κυρη-
ναϊκῆς Πενταπόλεως*. Ἀρχηγὸς δὲ ταύτης λέγεται ὁ
Βάττος, οὗ τινος οἱ ἀπόγονοι, βασιλεύοντες, προήγαγον
ταχέως τὰ Κυρηναϊκὰ εἰς μεγίστην ἀκμὴν διὰ τῆς μετὰ
τῶν ἐνδοτέρων τῆς Λιβύης καὶ μετὰ τῆς Σάμου καὶ
Χίου ἐμπορικῆς ἐπιμιξίας· ἡ βασιλικὴ δὲ τούτων ἐξου-
σία ἔπαυσε κατὰ τὸ 454, ὑπερισχυσάσης ἐντελῶς τῆς
δημοκρατίας.

Ἐξ αὐτῆς ἤδη τῆς ἀπλῆς ἀπαριθμήσεως τῶν ἐπιφα-
νεστέρων Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν κατανοεῖ ἕκαστος ἐπὶ
πόσον καὶ μέχρι τίνος ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία ἐξεχύθη.
Προδήλως δὲ αὕτη μεταφυτευομένη εἰς τοσαύτας τῆς
γῆς χώρας ἔπρεπε κατ' αὐτὴν ἤδη τὴν περίοδον ν' ἀνα-
πτυχθῇ, εἰς δὲ τὸ μέλλον ν' ἀναδῶσθαι πολλαπλασίονας
καρπούς. Ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὅμως δὲν ἐδύνατο εἰμὴ,
προΐοντος τοῦ χρόνου, ν' ἀποβῇ ἐπιβλαβὴς ἡ πολλα-
πλασίαισι αὕτη καὶ ὁ χωρισμὸς τοῦ πολιτισμοῦ· διότι
ἀποσπωμένων ἐπὶ μᾶλλον τῶν θυγατέρων ἐκ τῆς μη-
τρὸς, τὰ συμφέροντά των διηρέθησαν καὶ πρὸς ταῖς
πρότερον φιλικαῖς σχέσεσιν ἀνεφύησαν πολλαὶ ἐχθρικαί,

καὶ τὴν ἀναμόρφωσιν τῶν πολιτειῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀληθοῦς ἀριστοκρατίας. Ἡ δὲ Σύβαρις εἶναι περιβόητος διὰ τὰ μεγάλα πλούτη καὶ τὴν πολυανδρίαν της ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὑπερβολικὴν τρυφὴν καὶ ἡδυπάθειαν τῶν κατοίκων της, ὅθεν παροιμιωδῶς ἐσχηματίσθη ἡ λέξις *συβαριτισμός*. Ἐν τῷ πρὸς τὴν Κρότωνα πολέμῳ αὐτῆς (500 π. Χ.) ἡδυνήθη νὰ παρατάξῃ 30 μυριάδας στρατοῦ, ἡττηθεῖσα ὁμῶς ἠφανίσθη κατὰ κράτος. Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς μετὰ 60 ἔτη ἐκτίσθησαν ὑπὸ Ἀθηναίων οἱ *Θούριοι*, ὅπου συνῆλθον καὶ τὰ διεσχορπισμένα τῶν ἀτυχῶν Συβαριτῶν λείψανα. *Χαρῶνδας* δὲ ὁ ἐκ Κατάνης ἔδωκεν εἰς τὴν ἀποικίαν ταύτην σοφοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους παρεδέχθησαν καὶ ἕτεραι πολλαὶ τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας πόλεις.

Πολὺ δὲ σημαντικώτεραι τῶν τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος ὑπῆρξαν αἱ ἐπὶ τῆς μεγαλονήσου Σικελίας ἰδρυθεῖσαι ἀποικίαι. Μεταξὺ δὲ τούτων τὰ πρωτεῖα φέρουσιν αἱ *Συρακοῦσαι*, ἃς ἔκτισεν (735) ὁ ἐκ Κορίνθου Βακχιάδης Ἀρχίας ἐπὶ τῆς νήσου Ὀρτυγίας τὸ πρῶτον συναφθείσης δ' ἔπειτα ταύτης μετὰ τῆς παρακειμένης *Ξηρᾶς*, ἡ πόλις τῶν Συρακουσῶν προσέλαβε καὶ τέσσαρα ἄλλα μέρη, τὴν Ἀχραδινὴν, τὰς Τύχας, τὴν Νεάπολιν καὶ τὰς Ἐπιπολάς. Ἐκ τῶν Συρακουσῶν δὲ προέκυψαν ἔπειτα αἱ *Ἀκραι*, ἡ *Κασμένη* καὶ ἡ *Καμάρινα*. Δωριεῖς ἐκ Ῥόδου καὶ Κρήτης κατέβαλον τὴν *Γέλαν*, καὶ ἐντεῦθεν προῆλθε βραδύτερον ὁ *Ἀκράγας*. Μεγαρεῖς ἔκτισαν τὴν *Θάψον*, τὴν *Υβλαν* καὶ τὴν *Σελινοῦντα*. Ἡ *Ζάγκλη* ἀντικρὺ τοῦ Ῥηγίου κτισθεῖσα ἀρχῆθεν ὑπὸ τῆς Κύμης κατωκίσθη ἔπειτα ὑπὸ Μεσσηνίων Δωριέων, ἀφ' ὧν μετωνομάσθη *Μεσσήνη* καὶ ὕστερότερον ἐκυριεύθη ὑπὸ Ἰώνων ἐκ τῆς νήσου Σάμου· θυγατέρες δὲ τῆς Μεσσήνης ἦσαν, αἱ *Μύλαι* καὶ ἡ *Ἰμέρα*. Ἐκτὸς δὲ τῶν Δωρικῶν τούτων ὑπῆρχον ἀρχαιότερον ἤδη ἐπὶ τῆς Σικελίας καὶ Ἰωνικαὶ ἀποικίαι, οἷον ἡ *Νάξος*, ἡ *Κα-*

ὥστε κατακερματισμένη ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ δὲν εἶχε δύναμιν ἱκανὴν ν' ἀντιστῇ εἰς τὰς ἐπελθούσας πολιτικὰς καταγίδας.

§. 8. Μέσα συνδέσμου τῶν Ἑλλήνων ὡς ἑνὸς ἔθνους.

Ἐν ᾧ ἡ εἰς πολλὰς καὶ διαφόρους αὐτονόμους πολιτείας κατακερμάτισις τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἡ ἰδρυσις ἔτι πλειόνων ἀποικιῶν πανταχοῦ τῆς πάλαι γνωστῆς γῆς διέσπων, οὕτως εἶπεῖν, καὶ ἀπεμόνουν τοὺς Ἕλληνας, ἅλλα μέσα ἰσχυρὰ συνέτειναν ταῦτοχρόνως εἰς τὴν ἐνότητα αὐτῶν ὡς ἑνὸς ἀρτιμελοῦς ὅλου καὶ καθίστων τὴν Ἑλληνικὴν ἐθνότητα. Τοιαῦτα δὲ ἦσαν μάλιστα, πλὴν τῆς κοινῆς γλώσσης καὶ τῆς αὐτῆς καταγωγῆς, δι' ὧν διεκρίνοντο ἀπὸ πάντων τῶν ἄλλων ἐθνῶν, θεωρουμένων ἐν γένει ὡς βαρβάρων, τὰ μαντεῖα, τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον καὶ αἱ ἱερὰὶ πανηγύρεις ἢ δημόσιοι ἀγῶνες.

Μαντεῖα.—Ἡ κοινὴς τὸ πάλαι ἐπικρατοῦσα δόξα, ὅτι τὸ θεῖον εὐρίσκετο εἰς ἄμμεσον μετὰ τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαν, καὶ ἰδίως ἡ φυσικὴ ἐκάστου ἐπιθυμία τοῦ προγινώσκειν τὸ μέλλον, προσκάλεσαν ἀνέκαθεν τὴν σύστασιν τῶν μαντείων. Παρὰ τοῖς Πελασγοῖς ἔσχυεν, ὡς εἴρηται προηγουμένως, τὸ *Δωδωναῖον*, ἀπὸ δὲ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν ἤκμασε τὸ τῶν *Δελφῶν* (μαντεῖον μετόμφαλον, ὡς τὸ ὀνομάζει ὁ Στράβων), εἰς τὸ ὁποῖον, ἀφιερωμένον τῷ πυθίῳ Ἀπόλλωνι, οὐ μόνον Ἕλληνες τὴν καταγωγὴν, ἀλλὰ καὶ ξένοι πολλοὶ προσήρχοντο πανταχόθεν θέλοντες νὰ ἐπερωτήσωσι τὸν θεὸν περὶ τῆς τύχης αὐτῶν καὶ περὶ πάσης σπουδαίας ἐπιχειρήσεώς τινος. Τὸ ἱερὸν δὲ τοῦτο, πλήρες ἀριστουργημάτων τῆς τέχνης καὶ πολυτίμων ἀναθημάτων πολλῶν ἐθνῶν, πόλεων καὶ βασιλέων, ἔκειτο παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Παρνασοῦ κάτωθεν τῶν Φαιδριάδων πετρῶν, ὧν ἐγγὺς ἀνέβρυσεν ἡ ἱερὰ πηγὴ, *Κασταλία*, ἐνθα λουόμεναι ὠρχοῦντο αἱ μετὰ τοῦ Μουσηγέτου Ἀπόλλωνος τὰν

Παρνασὸν καὶ Ἑλικῶνα οἰκοῦσαι Μοῦσαι· καὶ πέριξ μὲν τοῦ κυρίου ναοῦ, ὃν περιέβαλλε πολύστοον τεῖχος, ὑπῆρχον πολὺ μικρότεροι ναοὶ καὶ οἱ λεγόμενοι θησαυροὶ ἢ τὰ ταμεῖα, ἔνθα περιείχοντο τὰ ἀναθήματα τῶν διαφόρων πολιτειῶν. Ἐκτὸς δὲ αὐτοῦ ἦσαν ὁ βωμὸς τοῦ Ποσειδῶνος, τὰ ἀγάλματα τοῦ Διὸς, τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῶν τριῶν Μοιρῶν. Ἐν τῷ ἀδύτῳ δὲ, ὅπερ ἦτο εἰς μόνους τοὺς ἱερεῖς προσιτὸν, ἵστατο τὸ χρυσοῦν ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ προσωτέρω εὐρίσκετο τὸ περίφημον χάσμα, ὅθεν ἀνεδίδοντο ἀτμοὶ, δι' ὧν ἡ ἐπὶ χρυσοῦ τρίποδος καθημένη *Πυθία* διετίθετο εἰς κατάστασιν σπασμωδικὴν καὶ κατ' αὐτὴν ἀπήγγειλλε τοὺς χρησμούς της. Ἡ ἱέρεια αὕτη, ἣτις ἐξ ἀρχῆς μὲν ἦτο νεᾶνις, μετέπειτα δὲ πεντηκοντοῦτις τοῦλάχιστον παρθένος¹ ἔπρεπε νὰ κατὰγεται ἐκ Δελφῶν, καὶ ἀφιερωθεῖσα ἅπαξ δὲν ἐδύνατο νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν ναόν. Πρὶν καθήσῃ ἐπὶ τοῦ τρίποδος ἐλάμβανεν ἀπὸ τινος παρακειμένης δάφνης φύλλον, τὸ ὁποῖον ἐμάσα, καὶ ἔπινεν ὕδωρ ἐκ τῆς Κασταλίας πηγῆς. Οἱ σπασμοὶ αὐτῆς ἦσαν πολλάκις οὕτω σφοδροὶ, ὥστ' ἐπέφερον πολλάκις τὸν θάνατον. Αἰλέξεις, ὅσας ἀπήγγελλε, μὴ ἔχουσαι ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οὐδεμίαν συνάφειαν, συνεῤῥάπτοντο καὶ μετεποιοῦντο ὑπὸ τῶν ἱερέων εἰς στίχους ἢ εἰς ῥήσεις ἀποφθεγματικάς. Ἡ διαφορομένη ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔννοια καὶ τὸ αἰνιγματῶδες τῶν χρησμῶν ἐξησφάλιζε μὲν τοὺς ἱερεῖς ὥς πρὸς τὴν τοιάνδε ἢ ἀλλοίαν ἔκβασιν τῶν πραγμάτων, δὲν ἐκώλυε δὲ καὶ τοὺς χρηστηριαζομένους νὰ ἐρ-

¹ Διοδ. ΙΣΤ', 26. «Θεσπιωθεῖν δὲ λέγεται τὸ ἀρχαῖον παρθένους... Ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις χρόνοις φασὶν Ἐχεκράτην τὸν Θετταλὸν, παραγενόμενον εἰς τὸ χρηστήριον, καὶ θεασάμενον τὴν χρησμολογοῦσαν παρθένον, ἐρασθῆναι διὰ τὸ κάλλος αὐτῆς, καὶ συναρπάσαντα βιάσασθαι· τοὺς δὲ Δελφοὺς διὰ τὸ γεγεννημένον πάθος, εἰς τὸ λοιπὸν νομοθετῆσαι μηκέτι παρθένον χρηστηριάζειν, ἀλλὰ γυναῖκα πρεσβυτέραν πεντήκοντα ἐτῶν χρησμολογεῖν· κοσμεῖσθαι δὲ αὐτὴν παρθενικῇ στολῇ, καθάπερ ὑπομνήματι τῆς παλαιᾶς προφήτιδος»

νους ἀπωτάτους. Ἐν ὅσῳ ἡ σχέσις τῶν γενῶν ὑπερίσχυε τῆς τῶν πολιτειῶν, μόνον γένη ὡς τοιαῦτα μετεῖχον αὐτοῦ τοῦ συνεδρίου, μάλιστα δὲ τὰ Θεσσαλικά καὶ τὰ τούτοις ὁμορα, οἷον *Θεσσαλοὶ, Βοιωτοὶ, Δωριεῖς, Ἴωνες, Περγραῖοι, Μάγνητες, Αἰριᾶνες, Λοκροὶ, Φθιώται, Ἀχαιοὶ, Μαλιεῖς, Φωκεῖς καὶ Δόλοπες*. Ἀλλ' ἀφοῦ πολλὰ ἐκ τῶν εἰρημένων ἀπέβαλον τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν, ὑπερίσχυσαν δὲ οἱ Δωριεῖς καὶ οἱ Ἴωνες, τὸ συνέδριον συνεκρότουν ἕκτοτε ἀντιπρόσωποι Δωρικῶν καὶ Ἰωνικῶν κατὰ τὸ πλεῖστον πολιτειῶν. Ἦσαν δὲ οὗτοι πάντοτε εἰκοσιτέσσαρες τὸν ἀριθμὸν (ἀνὰ δύο ἀφ' ἑκάστης πολιτείας), συνερχόμενοι δις τοῦ ἐνιαυτοῦ, κατὰ μὲν τὸ ἔαρ ἐν Δελφοῖς, κατὰ δὲ τὸ μετόπωρον ἐν τῷ παρὰ τὰς Θορμοπύλας ἱερῷ τῆς Δήμητρος (ὅθεν ἡ μὲν τῶν συνόδων ἐλέγετο *Πυλαία ἐαρινή*, ἡ δὲ *Πυλαία μετοπωρινή*) καὶ εἰς δύο διακρινόμενοι τάξεις. ἦτοι εἰς *Πυλαγόρας* καὶ *Ἱερομνήμονας*, ὧν οἱ μὲν ἀπετέλουν, ὡς φαίνεται, τὸν σύλλογον τὸν ἐπιτετραμμένον τὸ δικαίωμα τοῦ ψηφοφορεῖν, οἱ δὲ ἔργον εἶχον νὰ παρασκευάζωσι καὶ διευθύνωσι τὰς συζητήσεις τῶν πρώτων καὶ νὰ ἐκτελῶσι τὰ δόξαντα. Ἐκτὸς δὲ τῶν συνόδων τοῦ συνεδρίου μνημονεύονται καὶ *Ἐκκλησίαι* τῶν *Ἀμφικτυόνων*, αἵτινες συνήρχοντο ἐν ὑπαίθρῳ καὶ συνέκειντο ἐξ ἀπάντων ἐκείνων τῶν πολιτῶν τῶν δημοσπόνδων πολιτειῶν, ὅσοι ἦσαν παρόντες ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου τὸ συνέδριον ἐτελεῖτο.

Δύο περιστάσεις ἔδωκαν εἰς τὴν Δελφικὴν ἀμφικτυονίαν πολὺ μεῖζον ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἀξίωμα· 1) ὅτι τὰ συγκροτοῦντα αὐτὴν μέλη ἐξηπλώθησαν εἰς τὸ μέγιστον τῆς Ἑλλάδος μέρος καὶ 2) ὅτι ὑπὸ τὴν ἄμεσον αὐτῆς ἐφορίαν διετέλει ἐξ ἀρχῆς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν. Μολονότι δὲ πολλάκις τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀμφικτυονικὸν σύστημα φέρει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ κοινοῦ τῶν *Ἑλλήνων συνεδρίου*, δὲν δύναται ὁμοῦς

μηνεύσωσι τὰς ἀπαντήσεις ὅπως συνέφερον εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν αὐτῶν. Οὕτης δὲ τῆς συρροῆς τούτων μεγάλης, καὶ συνήθως καθ' ἕκαστον μόνον μῆνα δίδοντας τοῦ μαντείου τοὺς χρησμούς του, ὁ κλῆρος μόνον ἀπεφάσιζε περὶ τῆς σειρᾶς· δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο προϊόντος τοῦ χρόνου ἐγένετο χρεία τριῶν ἀντὶ μιᾶς Πυθίων.

Ἡ πρὸς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν πίστις τῶν Ἑλλήνων ἦτο ὑπερβολικὴ, ἔχουσα τὴν μεγίστην εἰς ὅλας αὐτῶν τὰς πράξεις καὶ ἐπιχειρήσεις ἐπιρροήν. Καὶ περὶ τοὺς χρόνους μὲν τῶν Μηδικῶν πολέμων ἡ πίστις αὕτη ἐσώζετο ἔτι ἀκλόνητος, κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ Φιλίππου διεσείσθη οὐσιωδῶς, ἀφ' ὅτου ἡ Πυθία ἐδίδε πρὸς χάριν τοῦ βασιλέως τούτου χρησμούς· ὅθεν ὁ Δημοσθένης δὲν ἐδίστασε καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος νὰ τὴν ὀνομάσῃ *Φιλιππίζουσαν*, ἥτοι μισθωτήν. Ἐκτοτε δὲ ἡλαττώθη βαθμυδὸν καὶ τέλος τὸ ἀρχῆθεν πρὸς τὸ μαντεῖον σέβας διεδέχθη τελεία περιφρόνησις.

Ἐκτὸς δὲ τοῦ ἐν Δελφοῖς ὑπῆρχον καὶ ἄλλα Ἀπόλλωνος μαντεῖα· ἐν Ἀβαις τῆς Φωκίδος, ἐν Ἀθήλῳ, ἐν Πατάροις τῆς Λυκίας, ἐν Δινδύμῳ, (τῶν Βραγχιδῶν) παρὰ τὴν Μίλητον, ἐν Κλάρῳ παρὰ τὴν Κολοφῶνα καὶ ἄλλαχοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων ὅμως τινὰ πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχον μείνει ἄφωνα.—Παρόμοια δὲ εἶχον καὶ ἄλλοι θεοὶ καὶ ἥρωες, οἷον ὁ Ἑρμῆς ἐν Φαραῖς τῆς Ἀχαΐας, ὁ Ἀσκληπιὸς ἐν Ἐπιδαύρῳ, ὁ Τροφῶνιος ἐν τινὶ ὑπογείῳ ἄντρῳ παρὰ τὴν Λεβαδείαν καὶ ὁ Ἀμφιάραος ἐν Ὠρωπῷ.

Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον. — Διὰ τῆς Ἀμφικτυονίας ἐνόουν κυρίως οἱ Ἕλληνες τὴν πολιτικοθησκευτικὴν ἔνωσιν τῶν περὶ τι κοινὸν ἱερὸν οἰκούντων, οἷον εἰπεῖν τῶν *Περικτιόνων*· καὶ τοιαῦται μὲν ἐνώσεις ἢ ὁμοσπονδίαι ὑπῆρχον ἤδη πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὥς ἐκ τῶν προηγουμένων δῆλον· περιφημότερα ὅμως πασῶν ἦτο ἡ Δελφικὴ, ἢ κατ' ἐξοχὴν καλουμένη *Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον* οὗτινος ἡ πρώτη σύστασις ἀνατρέχει εἰς χρό-

νά θεωρηθῇ ὥς ἐκπροσωποῦν ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα· διότι ἀληθῶς μὲν ἀνῆκον εἰς αὐτὸ τὰ πλεῖστα τῶν γενῶν αὐτῆς μετὰ τῶν ἀποικίων των, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πάντα (π. χ. οἱ Ἀρκάδες, οἱ Αἰτωλοὶ καὶ ἄλλοι). Ἄλλως ὁ κύριος αὐτοῦ σκοπὸς ἦτο περιορισμένος ἀρκούντως, ὥς δηλοῦται ἐκ τῶν παρ' Αἰσχίνῃ (περὶ Παραπρεσβ. λά) διασωθέντων ὄρκων τῶν Ἀμφικτυόνων· «Ἐν οἷς ἔνορκον ἦν, μηδεμίαν πόλιν τῶν Ἀμφικτυονίδων ἀνάστατον ποιῆσειν, μηδ' ὕδάτων ναματιαίων εἰρξῆν, μήτ' ἐν πολέμῳ μήτ' ἐν εἰρήνῃ· ἐὰν δέ τις ταῦτα παραβῇ, στρατεύσειν ἐπὶ τοῦτον καὶ τὰς πόλεις ἀναστήσειν· καὶ ἐὰν τις ἢ συλᾷ τὰ τοῦ θεοῦ, ἢ συνειδῇ τι ἢ βουλεύσῃ τι κατὰ τῶν ἱερῶν, τιμωρήσειν καὶ χειρὶ, καὶ ποδὶ, καὶ φωνῇ, καὶ πάσῃ δυνάμει». Ὡς δυνάμεις δὲ συμμαχοῦσα, εἴτε ἀμυντικῶς εἴτε ἐπιθετικῶς κατὰ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν δὲν ἐδείχθη ποτὲ οὔτε εἰς τὰς ἐσωτερικὰς τῶν ὁμοσπόνδων πολιτειῶν σχέσεις μετῆλθεν ἰδίαν τινὰ ἐπιρροήν. Ἐν ὅσῳ τινὲς πολιτεῖαι, ἰδίως ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθηναίαι, ἐπὶ τινὰ δὲ χρόνον καὶ αἱ Θῆβαι, ὑπερεῖχον πολὺ τῶν λοιπῶν, τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον μικρὰν πολιτικὴν ἐνέργειαν ἀνέπτυξε· κατὰ πρῶτον δὲ, ἀφοῦ οὐδεμία Ἑλληνικὴ πολιτεία ἐδύνατο αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν νὰ ἐπιχειρήσῃ τι λόγου ἄξιον, ἦτοι περὶ τὰ ἔσχατα τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, ἐδείχθη ἐξέχον τῶν κατὰ μέρος πολιτειῶν. Ὑπὸ πολεμικὸν δὲ χαρακτῆρα ἐμφανίζεται ἕως τότε μόνον, ὅσάκις τὸ καθῆκον τοῦ ἀπῆρτι νὰ προστατεύσῃ τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν, εἰς τοὺς ἱεροὺς πολέμους, καὶ κατὰ τούτους σχεδὸν πάντοτε δὲν ἐδείξε τὴν ἀπαιτουμένην δραστηριότητα.

Ἱεραὶ πανηγύρεις ἢ περιοδικοὶ δημόσιοι ἀγῶνες. — Πολὺ μᾶλλον τῶν εἰρημένων μέσων συνέδεον πρὸς ἀλλήλους τοὺς Ἕλληνας οἱ περιοδικοὶ δημόσιοι ἀγῶνες. Ἐκ παντὸς μέρους τῆς Ἑλλάδος, ἐκ τῶν ἀπωτέρων ἀποικίων τῆς μητροπόλεως συνέρρον αὐ-

τόθι γνήσιοι μόνον Ἕλληνες, ἀποκλειομένων αὐστηρῶς πάντων τῶν μὴ ἐχόντων Ἑλληνικὴν καταγωγὴν, οἵτινες ἐθεωροῦντο κοινῶς ὡς βάρβαροι καὶ ἐπομένως ἀνάξιοι νὰ μεθεξῶσι τῶν ἐθνικῶν πανηγύρεων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Οἱ συνερχόμενοι ἡσπάζοντο ἀλλήλους ὡς ἀδελφοί, ὡς τέκνα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πατρίδος, καὶ οἱ ἐκ φήμης μόνον γνωριζόμενοι ἤρχοντο κατὰ πρῶτον εἰς προσωπικὰς σχέσεις· καὶ ἄλλοι μὲν ἐξ ἀρχῆς φιλίας καὶ ξενίας συνίστων, ἄλλοι δὲ προϋφισταμένας καὶ διαταραχθείσας ἀνεκαίνιζον· διήμειβον ὁ εἰς πρὸς τὸν ἄλλον τὰς ιδέας, τὰς δόξας, τὰς πεποιθήσεις αὐτῶν· ἐμάνθανον ποῦ καὶ πῶς πανταχοῦ Ἕλληνες διῆγον, καὶ τέλος, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν θεῶν αὐτῶν διατελοῦντες, καὶ εἰς τὴν θέαν τῶν ἀθλούντων τερπόμενοι, εὕρισκον γενικὸν ἐνώσεως κέντρον. Τοιοῦτοι ἀγῶνες ὑπῆρχον πολλοὶ εἰς πολλὰς Ἑλληνικὰς πόλεις, γενικώτεροι ὁμῶς πάντων προϊόντος τοῦ χρόνου κατέστησαν τέσσαρες, τὰ Ὀλύμπια, τὰ Πύθια, τὰ Ἰσθμια καὶ τὰ Νέμεα, καὶ μετὰξὺ τούτων πάλιν τὰ πρῶτα ἔφερον πλεόν τῶν ἄλλων χαρακτῆρα τῆς κοινῆς συμπάσης τῆς Ἑλλάδος πανηγύρεως.

Τὰ Ὀλύμπια, καλούμενα οὕτως ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν Ἥλειαν Ὀλυμπίας, ὅπου ἐτελοῦντο, ἰδρῦθησαν μὲν τὸ πρῶτον, κατὰ τὸν μῦθον, ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους πρὸς τιμὴν τοῦ πατρός του Διὸς, μετὰ μακρὰν δὲ διακοπὴν ἀνεκαίνισθησαν (884 π. Χ.) ὑπὸ Ἰφίτου, βασιλέως τῆς Ἡλίδος καὶ ἀπογόνου τοῦ Ὀξύλου, συνεργοῦντος ἅμα καὶ τοῦ Λυκούργου, τοῦ νομοθέτου τῆς Σπάρτης καὶ ἔκτοτε ἀπέβησαν κοινὰί τῆς Πελοποννήτου, μικρὸν δ' ἐπειτα καὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος πανηγύρεις. Μνημεῖον δὲ βέβαιον τῆς καθιδρύσεως αὐτῶν ταύτης ἦτο ὁ λεγόμενος δίσκος τοῦ Ἰφίτου, ὅστις διστηρεῖτο ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, καὶ τὸν ὁποῖον εἶδε βραδύτερον καὶ ὁ Πausανίας αὐτός. Κυρίως ὁμῶς ἡ ἱστορικὴ τοῦ ἀγῶνος

σωσί τι κατ' αὐτοῦ, ὥστε οὐδεὶς ἀδόκιμος ἐδύνατο νὰ μεθέξῃ τῆς ἀθλήσεως· μετὰ ταῦτα ὠρκίζοντο οἱ εὐδόκιμοι, ὅτι ὑπετάχθησαν ἤδη εἰς τὸν κανονισμόν, καθ' ὅσον ἀπέβλεπε τὸ παρελθόν, καὶ ὅτι θέλουσιν ἐκπληρώσει τοὺς ὅρους αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ μέλλον. Τέλος δὲ ὠρίζετο διὰ κλήρου ἡ τάξις καθ' ἣν ἔπρεπε νὰ συναγωνισθῶσι. Τῆς ἐορτῆς ἡ καθιέρωσις ἐγίνετο ἀφ' ἐσπέρας διὰ θυσιῶν καὶ ὠδῶν εἰς τιμὴν τῶν θεῶν· ὁ ἀγὼν ὁμῶς ἤρχετο ἅμα ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου. Συνήθεις δ' ἐν τούτῳ ἄθλοι ἦσαν πέντε, δρόμος, πάλη, πυγμὴ, ἄλμα καὶ δίσκος· καὶ εἰ μὲν τις πεζὸς εἰς τὸν πρῶτον ἐνίκη, ἐλέγετο *σταδίων νενικηκέναι*· εἰ δὲ σὺν ἵππῳ, *κέλητι*· εἰ δὲ σὺν ἄρματι, *δίφρῳ* μὲν ἢ *ξυγῳρίδι*, ὅταν τὸ ἄρμα ἦτο μονόζυγον, *τετραόρῳ* δὲ ἢ *τεθρίππῳ*, ὅταν ἦτο δίζυγον· ὁ δρόμος δ' ἐκαλεῖτο *δόλιχος* ἢ *δολιχοδρομία*, ὡς ἂν οἱ ἀθληταὶ περιέτρεχον πολλάκις καὶ κατὰ πολλὰς περιδρομὰς τὸ αὐτὸ στάδιον, τοῦ ὁποίου τὸ μῆκος ἀπετέλει 125 βήματα. Ὑπῆρχον δὲ καὶ συγκείμενοι ἄθλοι, οἷον ὁ ἐκ πάλης καὶ πυγμῆς διὰ τοὺς ἐφιεμένους νὰ ἐπιδειχθῶσι κατ' ἄμφω, καὶ τοῦτο ἐλέγετο *παγκράτιον*· καὶ ὁ ἐξ ὅλων ὁμοῦ διὰ τοὺς τολμῶντας ν' ἀγωνισθῶσι κατὰ πάντα, καὶ τοῦτο ἦτο τὸ *πένταθλον*. Κατὰ τοὺς ὑστέρους δὲ χρόνους πρὸς τοῖς εἰρημένοις εἰσῆχθησαν καὶ μουσικοὶ ἀγῶνες. Φιλόσοφοι, ῥήτορες, ἱστορικοὶ καὶ πρὸ πάντων ποιηταὶ ἀνεγίνωσκον ἐνώπιον τοῦ πλήθους τὰ ποιήματα αὐτῶν ἐπιθυμοῦντες νὰ τύχῃσι τῆς κοινῆς εὐφημίας. Τὴν ἐπιτήρησιν δὲ τῶν ἀγῶνων εἶχον μὲν τὸ πρῶτον οἱ Πισᾶται, ἔπειτα δὲ οἱ Ἡλείοι, ὧν οἱ προκαθήμενοι, δέκα τὸν ἀριθμὸν, ὑποχρεωμένοι δι' ὅρκου πανδήμου νὰ κρίνωσιν ἀφιλοπροσώπως τοὺς ἀγωνιζομένους ἐκαλοῦντο *ἐλλανοδίκαι*. Ὅσῃς δὲ οὗτοι ἦσαν ἀσύμφωνοι, ἀπεφάσισεν ἡ τῶν ὅλων προῖσταμένη *Ὀλυμπιακὴ βουλὴ*. Διαρκούσης δὲ τῆς πανηγύρεως οἱ ἐλλανοδίκαι ἐκάθηντο ἀσκεπεῖς τὴν κεφαλὴν καὶ εἶχον

ἐποχή ἄρχεται ἀπὸ τῆς Ὀλυμπιάδος, καθ' ἣν ἐνίκησεν ὁ Ἥλσιος Κόροιβος, ἥτοι ἀπὸ τοῦ 776 π. Χ. διότι ἔκτοτε ἤρξαντο οἱ ἀθληταὶ ἢ νικηφόροι ν' ἀναγράφωνται τακτικῶς, καὶ ἡ Ὀλυμπιάς αὕτη ἐτάχθη πρώτη, ἀφ' ἧς οἱ Ἕλληνες ἡρίθμουν τοὺς χρόνους¹. Ἐτελεῖτο δὲ ὁ ἀγὼν τοῦ λοιποῦ κατὰ πᾶν τέταρτον ἔτος ἐν μηνὶ Ἑκατομβαιῶνι, ἥτοι ἐν καιρῷ τῆς πρώτης μετὰ τὰς θερινὰς τροπὰς πᾶντελήνου, καὶ διήρκει πέντε ἡμέρας. Εἰς τοὺς Ἥλσιους δὲ ἀπέκειτο ν' ἀναγγέλλωσι πάντοτε διὰ τῶν σπονδοφόρων τὴν ἀρχὴν τῆς Ἱερομηνίας, τὴν μετ' αὐτῆς συνδεδεμένην ἐκ χειρὶαν, τουτέστι τὴν σωτήριον τῶν ἐμφυλίων στάσεων διακοπὴν ἢ εἰρήνην, ἧς ὁ παραβάτης κατεδικάζετο εἰς χρηματικὴν ποινὴν καὶ, ἐν περιπτώσει ἀπειθείας, ἀπεκλείετο τοῦ ἀγῶνος. Ἀπὸ τῆς πρώτης δὲ ἡμέρας τῆς Ἱερομηνίας προσήρχοντο, ἀσφαλεῖς κατὰ πάσης ἀδικίας, οὐ μόνον οἱ θεωροὶ, δηλ. οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν πόλεων, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἀγωνιστὴς ἢ θεατὴς. Ὅστις δὲ προετίθετο ν' ἀγωνισθῇ, ὥφειλε νὰ δηλώσῃ εὐθύς τὰ περὶ τῆς ἱκανότητος, τῆς γεννήσεως, τῆς διαγωγῆς, καὶ τῆς Ἑλληνικῆς πρὸ πάντων καταγωγῆς του, διότι, ὡς εἴρηται, εἰς μόνους τοὺς ἐκ γενετῆς Ἕλληνας (ἐξαιρουμένων τῶν γυναικῶν) ἐπετρέπετο τὸ ἀγωνίζεσθαι, οἱ δὲ ξένοι παρῆσαν ὡς θεαταὶ ἀπλῶς. Ὑπεχρεοῦντο δὲ οἱ οὕτως ἀναγγελλόμενοι ἀθληταὶ νὰ ἐξασκῶνται δέκα μῆνας προηγουμένως εἰς τὸ γυμνάσιον τῆς Ἥλιδος ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν ἰδίως πρὸς τοῦτο ὀρισμένων διδασκάλων. Ἀρχομένης δὲ τῆς πανηγύρεως ἐξεφωνοῦντο τὰ ὀνόματα τῶν ἀθλητῶν. Ἐκαστος δὲ τούτων περιήγετο ἐπομένως ἐντὸς τοῦ σταδίου, καὶ οἱ θεαταὶ ἠρωτῶντο διὰ τοῦ κήρυκος ἐὰν εἶχον νὰ μαρτυρή-

¹ Ἡ Ὀλυμπιάς ὡς χρονολογία ἀπαντᾷ πρῶτον παρὰ Θουκ. 3, 8. 5, 49· καὶ ὑστερον παρὰ Ξενοφῶντι, κανονικῶς ὅμως παρὰ Τιμαίῳ καὶ τοῖς ὑστερον.

ἐνώπιον αὐτῶν τὸν ἐξ ἐλαίας στέφανον, ὃν ἀπένεμον ὡς βραβεῖον εἰς τὸν νικῶντα· κῆρυξ δέ τις ἐξεφώνει τὸ ὄνομα τούτου καὶ τὸν περιῆγε φέροντα ἐν χερσὶ δάφνης κλάδον διὰ μέσου τοῦ σταδίου, ὅπου ἐλάμβανε τοὺς ἐπαίνους τῶν ἀναριθμῆτων θεατῶν· τὸ ὄνομα «Ὀλυμπιονίκης» ἦτο ἡ μεγίστη δόξα, ἣν Ἕλληνας ἐδύνατο νὰ φαντασθῇ καὶ νὰ ἐπιθυμήσῃ. Ὅταν ὁ τοιοῦτος ἐπιστρέφῃ εἰς τὴν πατρίδα του εἰσῆλθαι ἐπὶ θριαμβευτικοῦ ὀρχήματος μέρος τῶν τειχῶν κατεβάλλετο (τοῦτο δ' ἐσήμαινεν ὅτι πόλεις εὐμοιροῦσαι τοιούτων ἀνδρῶν δὲν εἶχον ἀνάγκην νὰ ᾧσιν περιτετειχισμένοι)· ἡ τιμὴ μετεδίδετο καὶ εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ νικητοῦ· ἕνεκα αὐτοῦ ἐγίνετο ἐνδοξος καὶ ἡ πόλις καὶ ἡ χώρα, ὅπου ἐγεννᾶτο. Ἐκ τὸς δὲ τούτου ὁ Ὀλυμπιονίκης εἶχε καὶ ἄλλα πλεονεκτήματα, τὰ ἐξῆς· 1) ἐδραν διακεκριμένην ἐν τῷ θεάτρῳ καὶ ἐν ἄλλαις ἐορταῖς· 2) ἀτέλειαν· 3) σύνταξιν, ἥτις ἐν Ἀθήναις κατὰ τινὰ τοῦ Σόλωνος διάταξιν ἐφθάνεν εἰς πεντακοσίας δραχμὰς ἐτησίως· 4) τὸ ὄνομά του κατεγράφετο εἰς τοὺς δημοσίους καταλόγους· 5) ἐκαλεῖτο εἰς τὰ δημόσια δεῖπνα, καὶ ἐν Σπάρτῃ μάλιστα ἐτρέφετο διὰ δημοσίας δαπάνης· 6) ἐν πολέμῳ ἐμάχετο πλησίον τοῦ βασιλέως καὶ 7) ἐξυμνεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρίστων ποιητῶν.

Δεύτεροι κατὰ τὴν ἀξίαν ἦσαν ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀγῶνες. Τὰ Πύθια, καθιδρυθέντα ὑπὸ Εὐρυλόχου τοῦ Θετταλοῦ, συγχρόνου τοῦ Ἰφίτου, καὶ ἀνανεωθέντα ὑπὸ τῶν Ἀμφικτυόνων πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ φονεύσαντος τὸν Πύθωνα δράκοντα, ἐπανηγυρίζοντο ἐν τῷ Κρυσσαίῳ πεδίῳ παρὰ τοὺς Δελφοὺς, τὸ πρῶτον μὲν κατὰ ἐννεατηρίδα, ἔπειτα δὲ κατὰ πᾶν πέμπτον ἔτος, ὅπερ συνέπιπτε μὲ τὸ τρίτον ἐκάστης Ὀλυμπιάδος. Οἱ ἀγῶνες ἐνταῦθα ἦσαν ἐξ ἀρχῆς ποιητικοὶ καὶ μουσικοὶ (αὐλὸς καὶ αὐλῳδία), εἰς οὓς ἔπειτα προσετέθη καὶ τὸ πένταθλον. Ὁ νικῶν ἐλάμβανε δάφνης στέφανον, προσ-

δρευόντων καὶ δικαζόντων τῶν Ἀμφικτυόνων¹. Τὰ Νέ-
 μεα, ἀνανεωθέντα πρὸς τιμὴν τοῦ Διὸς παρὰ τῶν Ἑπτὰ
 ἐπὶ Θήβας, προῖσταμένου τοῦ Ἀδράστου, ἢ κατ' ἄλ-
 λους ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους πρὸς ἀνάνησιν τῆς κατὰ τοῦ
 Νεμέου λέοντος νίκης του, ἐτελοῦντο, κατὰ πᾶν πρῶτον
 ἢ δεύτερον καὶ τέταρτον Ὀλυμπιακὸν ἔτος, παρὰ τὴν
 Νεμέαν, χωρίον τῆς Ἀργολίδος μεταξὺ Κλεωνῶν καὶ
 Φλιοῦντος. Τὴν ἐπιστάσιαν δὲ τούτων εἶχον κοινῶς ἡ
 Κόρινθος, τὸ Ἄργος καὶ αἱ Κλεωναί· τὸ δὲ βραβεῖον
 ἦτον ἐνταῦθα κισσοῦ ἢ σελίνου χλωροῦ στέφανος. Τὰ
 Ἰσθμια, συστηθέντα, ὡς λέγεται, τὸ πρῶτον ὑπὸ Σισύ-
 ρου εἰς μνήμην τοῦ ἀνεψιοῦ του Μελικέρτου ἢ Παλαίμο-
 ρος, ἀνανεωθέντα δ' ἔπειτα ὑπὸ Θησέως καὶ ἀφιερωθέντα
 τῷ Ποσειδῶνι, ἐτελοῦντο ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου
 ὅπου οὗτος ἄρχεται μετὰ τὰς Σκιρωνίδας Πέτρας)
 κατὰ πᾶν πρῶτον καὶ τρίτον Ὀλυμπιακὸν ἔτος, κατ' ἄρ-
 χὰς μὲν ὑπὸ τὴν ἐπιστάσιαν τῶν Κορινθίων, ὕστερον δὲ
 τῶν Σικυωνίων. Οἱ ἀριστεύσαντες ἐλάμβανον ἐνταῦθα
 εἴτερος ἢ κισσοῦ στέφανον.

9. Κατάστασις τῆς παιδείας καὶ τέχνης, τῶν ἐπιτηδευ-
 μάτων καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία, καὶ ἀληθοῦς ὑποτιθεμένης τῆς
 ζωτικῆς ἐπιδράσεως, περὶ ἧς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐγέ-
 στο λόγος, οὐχ ἥττον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς φυτὸν ἐγ-
 ώριον, ἥτοι ἴδιον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους, ἀναπτυχθὲν
 ἐν κατὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ, τοσούτῳ δὲ θαλερώτερον
 λαστῆσαν, ὅσον πρὸς τοῦτο συνέδραμον διαφερόντως
 τυχεῖς περιστάσεις καὶ σχέσεις, οἷον ἡ ἐπιρροή τοῦ
 κατ' ἐξοχὴν αἰθρίου καὶ ῥωστικοῦ κλίματος τῶν ὑπὸ τῆς
 κλάσσης περικλυζομένων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος, ἔτι δὲ
 ἄλλον τὰ ἐλεύθερα κοινοβουλευτικὰ πολιτεύματα, ὧν

¹ Πιθανῶς τὰ Πύθια ἐπαύσαντο τελούμενα τῷ 394 μ. Χ. καθ' ὃν
 ῥόνον καὶ τὰ Ὀλύμπια.

ἀνέκαθεν τὰ διάφορα Ἑλληνικὰ γένη ἀπέλαυνον, καὶ διὰ τῶν ὁποίων ταῦτα, ἀντιθέτως πρὸς τὰς δεσποτείας τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου, τὰς εἰς ἓν σημεῖον ἄπειρα πλήθη συμπιεζούσας, ἠτομικεύοντο αὐτοτελῶς καὶ προήγοντο αὐτονόμως· τοιουτοτρόπως δὲ ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ τῶν Ἑλληνικῶν φύλων χωρισμοῦ παρήγετο ἀτομικός τις πλοῦτος εἷς τε τὸν πολιτικὸν βίον, ὥς καὶ εἰς τὴν διανοητικὴν μόρφωσιν καὶ τὴν δημιουργικὴν τοῦ ἔθνους δύναμιν, συντελούσης εἰς τοῦτο μάλιστα καὶ τῆς ποικιλίας τῶν ὀργάνων, δι' ὧν ὁ Ἑλληνικὸς βίος ἐν γένει ἀπετυποῦτο. Διότι ἡ κατὰ γένος διάκρισις ἐκείνη εἶχεν ἐξ ἀνάγκης ἀκόλουθον καὶ τὴν διάκρισιν τῆς μιᾶς κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ οὐσίαν γλώσσης εἰς διαφόρους ἐθνικὰς διαλέκτους, αἵτινες προϊόντος τοῦ χρόνου ἀπέβησαν ἄλλαι τόσαι ἐκδηλώσεις τοῦ διανοητικοῦ βίου, καὶ ἐπομένως τοσαῦται μορφαὶ τῆς βαθμηδὸν ἀναπτυσσομένης φιλολογίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐν γένει.

Διὰλέκτοι. — Κατ' ἀρχὰς τῆς περιόδου ταύτης ἡ ἀρχικὴ τῶν Ἑλλήνων γλώσσα παρουσιάζεται διηρημένη εἰς δύο κυρίας διαλέκτους τὴν *Αἰολικὴν* καὶ τὴν *Ἰωνικὴν*, ὧν ἡ μὲν πρώτη, τοὺς Πελασγικοὺς αὐτῆς διασώζουσα τύπους, ἀντανέκλα κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν φυσικὴν ἰσχὺν καὶ τραχύτητα τῆς ἀρχαίας τοῦ ἔθνους καταστάσεως· ἡ δὲ δευτέρα ἦτο πολὺ μαλακωτέρα καὶ εὐκαμπτωτέρα ὡς τὸ ὄργανον γένους μᾶλλον ἀνεπτυγμένου καὶ μορφωθέντος ὑπὸ τὸν αἴθριον τῆς Ἰωνίας οὐρανόν. Ἀφοῦ δὲ αὕτη ἐχρησίμευσεν ἤδη εἰς τὰ πρῶτα τῆς ποιήσεως τῶν ἀοιδῶν δοκίμια, κανονισθεῖσα ὀριστικῶς διὰ τοῦ Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου ἀπέβη, ἔνεκα τῆς εἰς τὸν ῥυθμὸν τοῦ ἐξαμέτρου εὐαρμοστίας της, ἡ γλώσσα τοῦ ἔπους καὶ τῆς ἐλεγείας, ἐν ᾗ ἡ *Αἰολικὴ* καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς προαχθεῖσα *Δωρικὴ*, καθ' ὃ ἰσχυραὶ καὶ πλατύφθογοι, ἀρμόζουσαι μᾶλλον εἰς τὰς ἀδεσμεύτους τῆς φαντασίας κινήσεις, ἐγένοντο τῆς *Δωρικῆς* ποιήσεως τὰ

ὄργανα· διὰ τοῦτο δ' Ἀλκαῖος, ἡ Σαπφὼ καὶ ἡ Κόριννα ἤδον Αἰολιστί, ὃ δὲ Πίνδαρος ἐξέφρασε τὴν ὑψηλὴν τῶν ὠδῶν του σπουδαιότητα εἰς τὸ Δωρικόν. Τετάρτη τέλος καὶ νεωτέρα τῶν διαλέκτων παρίσταται ἡ Ἀττικὴ ἢ Ἀττικὴ, ἣτις ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἰωνικῆς ἐγερθεῖσα προήχθη εἰς τοιαύτην καθολικὴν ἰσχὺν, ὥστε πρὸς τῇ δραματικῇ ποιήσει περιέλαβε καὶ ὅλα τοῦ πεζοῦ λόγου τὰ ἀντικείμενα καὶ κατέστη ἡ ἔκφρασις, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ σύμπαντος Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ· διότι ἀπὸ τοῦ ἡμίσεως τῆς ε' ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς αὕτη ἦτον ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποῖαν μετεχειρίζοντο ἀποκλειστικῶς οἱ πεζοὶ συγγραφεῖς ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν γενῶν καὶ χωρῶν.

Ποίησις. — α) Ἐπικὴ. Ὅτι ἡ ποίησις προέλαβε τὸν πεζὸν λόγον, εἴρηται ἤδη ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ· ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ πρώτη ποίησις, ἡ τῶν ἀοιδῶν τῆς Πιερίας, τῆς ὁποίας ἐκεῖ ἐγένετο μνεῖα, εἰς τῶν θεῶν τὴν ἐξύμνησιν καὶ ἐπὶ κλησιν κατὰ τὸ πλεῖστον περιοριζομένη, ἦτο καθαρῶς θρησκευτικὴ καὶ ἐπομένως ἐστηρίζετο εἰς τὸ αἶσθημα, ἐξ ἐναντίας ἡ κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον ἀναφαινομένη ἐπικὴ εἶνε ὅλως ἐποπτικὴ ἢ ἀντικειμενικὴ. Ὁ ἐποποιὸς δηλονότι περιγράφει τὸν κόσμον τῶν αἰσθητῶν φαινομένων, ἅτινα ἀναπεταννύονται σαφῶς καὶ ἐναργῶς ὑπὸ τὰ βλέμματα αὐτοῦ· τὴν ὕλην ἀρύεται ἐκ μύθων καὶ παραδόσεων τῶν ἀρχαίων χρόνων, ἡ δὲ τέχνη του συνίσταται εἰς τὸ προσεγγίζειν τὰ πόρρω καὶ παριστάνειν ὡς παρὸν τὸ παρεληλυθός, ὅπερ ἄλλως δὲν κατορθοῦται εἰμὴ διὰ τῆς ἐντελῶς ἡσύχου καὶ ἄνευ τινὸς ἀναμίξεως προσωπικῶν αἰσθημάτων περιγραφῆς τῶν προσώπων καὶ γεγονότων, ὅσα ἡ φαντασία δεικνύει εἰς τὸν ποιητὴν. Ὁ ἀοιδὸς ἀποσύρεται ὅλως ὀπισθεν τῶν θεῶν καὶ ἡρώων, οὓς προάγει (φέρει εἰς τὸ μέσον), διότι δι' αὐτῶν τούτων καὶ οὐχὶ διὰ τῆς ἐκθέσεως τῶν ἰδίων ἐαυτοῦ αἰσθημάτων θέλει νὰ

Ἡρόδοτον (2, 53) τῷ 850, κατὰ δὲ Ἀπολλόδωρον τῷ 950—900. Ἐκ τῶν δύο δὲ μεγάλων ἐπῶν αὐτοῦ, Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας, τὸ μὲν ἔχει ὡς κυρίαν ὑπόθεσιν τὴν μετὰ τὸν Ἀχιλλέως καὶ Ἀγαμέμνονος κατὰ τὸ 10^{ον} ἔτος τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου ἐγερεῖσαν ἔριν, τὸ δὲ ἐκθέτει τὰς τύχας καὶ περιπετείας τοῦ Ὀδυσσεὺς κατὰ τὴν ἐκ τῆς Τροίας ἐπιστροφὴν του· καὶ ἐκεῖνο μὲν περιλαμβάνει τὸ ἀπὸ τῆς εἰρημένης ἔριδος ἕως τῆς κηδείας τοῦ Ἑκτορος μεσολαβήσαν χρονικὸν διάστημα, τοῦτο δὲ τὸ ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Ὀδυσσεὺς ἐκ τῆς νήσου τῆς Καλυψοῦς μέχρι τῆς Ἰθάκης. Ἐν τῷ τελευταίῳ δὲν ὑπάρχει πλέον τὸ εὐμετάβολον τῆς σιγμῆς οὐδὲ τὸ ραγδαῖον τῆς ἐνεργείας, ἀλλ' ἐπικρατεῖ ἡ πρᾶξις μετὰ βραδείας καὶ συνετῆς σκέψεως· διὸ οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν τὴν Ἰλιάδα τοσούτω κάλλιον ποίημα ἢ τὴν Ὀδύσειαν, ὅσῳ ὁ Ἀχιλλεὺς ἦτο ἀμείνων τοῦ Ὀδυσσεὺς (Πλάτ. ἐν τῷ διαλ. Ἰππίου τοῦ ἐλάττονος). ὠνόμαζον δὲ τὴν Ὀδύσειαν ἐπίλογον τῆς Ἰλιάδος καὶ τὴν παρέβαλλον πρὸς τὸν δυόμενον ἥλιον, ὡς συνταχθεῖσαν δῆθεν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ κλίνοντος ἤδη πρὸς τὸ γῆρας.—Πολὺν χρόνον ἀμφοτέρω τὰ ποιήματα ταῦτα ἀπηγγέλλοντο ἢ ἐψάλλοντο κατὰ τεμάχια ὑπὸ τῶν οὕτω λεγομένων ῥαψωδῶν (περὶ ὧν προσεχωρῶς). Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ὁ νομοθέτης τῆς Σπάρτης τὰ μετεκόμενεν ἐξ Ἰωνίας εἰς τὴν πατρίδα του· βραδύτερον δὲ ὁ Σόλων καὶ οἱ Πεισιστρατίδαι ἐφρόντισαν περὶ τῆς κατατάξεως καὶ συναρμολογήσεως αὐτῶν, συνεργούντων εἰς τοῦτο τῶν καλουμένων διασκευαστῶν, καὶ ὥρισε νὰ ψάλλωνται ἐν τῇ ἐορτῇ τῶν Παναθηναίων. Ὅθεν ἔκτοτε γενόμενα ἐπὶ μᾶλλον γνωστότερα ἀνεγνωρίσθησαν ὡς κτῆμα ἐθνικὸν ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων καὶ ὡς βάσις κυρία τῆς γλώσσης καὶ ἀπάσης τῆς ἐκπαιδεύσεως αὐτοῦ. Εἰς ἐκείνην δὲ τὴν πρώτην αὐτῶν σύνταξιν ἐπῆλθον ἔπειτα αἱ διάφοροι κατὰ πόλεις καὶ κατ' ἄνδρα διορθώσεις, ἢ ἐκ τοῦ νάρθηκος, ὡς λέγεται, τοῦ Ἀριστοτέλους

κινήσῃ τὴν συμμετοχὴν καὶ προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν. Συνήθως δὲ τὰ ἄσματα αὐτοῦ, ἐνώπιον τοῦ λαοῦ ἀπαγγελλόμενα, συνώδευεν ὄργανόν τι χορδότονον, κιθάρα ἢ φόρμιγξ, καὶ πρὸς τὸ μουσικὸν τοῦτο στοιχεῖον ἀντεστοίχει, μετὰ τινος φυσικῆς ἀνάγκης, τὸ εἰς τὴν ἐπικὴν ποίησιν ἰδιάζον μέτρον, ἥτοι ὁ ῥυθμὸς τοῦ ἑξαμέτρου, συνιστάμενος εἰς τὰς κυματοειδεῖς, οὕτως εἰπεῖν, κινήσεις τῶν δακτυλικῶν ποδῶν, ἢ εἰς τὸν εὐρυθμον μηχανισμόν τῆς ἄρσεως καὶ θέσεως.

Ἡ νέα αὕτη κοσμικὴ καὶ δηρώδης ποίησις τῶν Ἑλλήνων ἐγεννήθη καὶ ἀνεπτύχθη κατὰ πρῶτον ὑπὸ τὸν τερπνὸν καὶ αἶθριον τῆς Ἰωνίας οὐρανόν· ὅθεν συνήθως λέγεται Ἰωνικὴ καὶ συνδέεται στενώτατα μετὰ τοῦ πολυῦμνῆτου ὀνόματος τοῦ Ὀμήρου, ὡς ἀρχηγοῦ αὐτῆς ἢ ὡς κορυφαίου τῶν ἐποποιῶν. Ἀλλὰ πόσον οἱ ἀρχαιότεροι ποιηταὶ, ἰδίως οἱ τῆς Πιερίας, προλαβόντες συνετέλεσαν ἤδη εἰς τῆς γλώσσης τὴν διάπλασιν καὶ εἰς τὸ λεκτικόν, ἀπόδειξις τούτου εἶναι αὐτὸς ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ποιητῆς παρουσιαζόμενος εὐθύς ὡς τέλειον παράδειγμα τοῦ ἔπους, παράδειγμα καὶ καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐποπτικὴν καὶ ζωηράν παράστασιν τῶν καθ' ἕκαστα, καὶ καθ' ὅσον ἀποβλέπει τὴν ἀρμονίαν τῶν μερῶν καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ ὅλου, ἥτις δὲν εἶνε γέννημα τῆς σκέψεως καὶ θεωρίας ἢ τέχνης τινὸς στηριζομένης εἰς συνείδησιν τῶν κανόνων, ἀλλὰ μᾶλλον καρπὸς φαντασίας ἀκολουθούσης τοὺς ἑαυτῆς φυσικοὺς νόμους.

Ὁ Ὀμηρος, διὰ τὴν γέννησιν τοῦ ὁποίου ἐπτὰ πόλεις ἤριζον τὸ πάλαι πρὸς ἀλλήλας¹, ἤκμασε κατὰ μὲν

¹ Anthol. Pal. II. σ. 716.

Ἐπτὰ πόλεις μάρναντο σοφὴν διὰ εἶξαν Ὀμήρου,
Σμύρνα, Χίος, Κολοφῶν, Ἰθάκη, Πύλος, Ἄργος, Ἀθῆναι.

Τὸ ἐπώνυμον Μελησιγενὴς ὑποδεικνύει ὡς πιθανὴν πατρίδα αὐτοῦ τὴν Σμύρνην, παρ' ἣν ῥέει ὁ Μέλῃς ποταμός· ὑπὲρ δὲ τῆς Χίου συνηγορεῖ ἢ ἐπὶ τῆς νήσου ταύτης ἀκμάσασα γενεὰ τῶν Ὀμηριδῶν.

ταί. Οἱ πρῶτοι, ἀπὸ τῆς ἐν Χίῳ δημηρικῆς σχολῆς ὡς ἀπὸ ἐστίας ὁρμώμενοι καὶ πολλαχοῦ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐμφανιζόμενοι, ἐσπούδαζον νὰ διασώσωσι τοῦ θεσπεσίου αὐτῶν διδασκάλου τὰ ἔπη διὰ τῆς ἀπὸ μνήμης ρυθμικῆς αὐτῶν ἀπαγγελίας· ἐλέγοντο δὲ ῥαψῳδοὶ ἢ ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἔφερον συμβόλου τοῦ ἐπαγγέλματός των, μιᾶς δαφνίνης ῥάβδου, ἢ ἀπὸ τοῦ ῥάπτειν, τοῦτέστι ἀπαγγέλλειν ὥδ' ας ἐν συναφείᾳ, ὅθεν τὸ «*ῥαπτὰ ἔπη τῶν Ὀμηριδῶν*». Εἰς τοὺς ῥαψῳδοὺς δὲ τούτους, συνεθίζοντας νὰ προτάττωσι τῆς ἀπαγγελίας τῶν μεγαλητέρων ἐπικῶν ὥδ' ας εἰσαγωγικὰ προοίμια ἢ ὕμνους πρὸς τινὰ τῶν θεῶν, ἀνήκουσιν ἀναμφιβόλως οἱ ἄλλως εἰς τὸν Ὀμηρον αὐτὸν μὴ ὀρθῶς, ὡς εἴρηται, ἀποδιδόμενοι ὕμνοι. Οἱ δεῦτεροι τὰ ἔχνη τοῦ Ὀμήρου ἀκολουθοῦντες ἔψαλλον δι' ὁμοίων ποιήσεων εἴτε τὰ παραλειφθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἐπεισόδια τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου ἀπὸ τῆς τελευτῆς τοῦ Ἑκτορος,

ὥς διανείμας τὸ ὑπόλοιπον μέρος εἰς δύο περαιτέρω ἐπικά μελῆ. Τὴν δόξαν του δὲ ταύτην ἐστήριξε, παραβλεπομένων τῶν ἀνακολουθιῶν καὶ ἀντιφάσεων καὶ τῆς ὑποτιθεμένης ἀνομοιότητος τινῶν μερῶν, κυρίως εἰς τὸ ὅτι, ἐν ἑλλείψει γραμμάτων, ἦτο ἀδύνατον κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους χρόνους νὰ διατηρηθῇ ἐν τῇ μνήμῃ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας τοιαύτης ἐκτάσεως ποιήσις. Ἀμφότεροι δὲ οἱ εἰρημένοι φιλόλογοι εὔρον κατὰ πρῶτον οὐκ ὀλίγους ὁπαδοὺς· ἔπειτα ὅμως ἡλαττώθη ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν, καὶ τὴν σήμερον ὑπερισχέει παρὰ τοῖς Γερμανοῖς μᾶλλον ἢ περὶ ἐνότητος τῆς Ὀμηρικῆς ποιήσεως ἰδέα. Οὕτως ὁ Νίττσιος (Nitzsch) παρεδέχθη ὅτι ὁ Ὀμηρος ὑπῆρξεν ὁ ποιητὴς τῶν δύο ἡρωϊκῶν ἐπῶν κατὰ σχέδιον αὐτοῦ ἰδιότυπον· φρονεῖ ὅμως ὅτι ἡ μὲν Ὀδύσσεια ἐν ἧ ἢ τοῦ δημοσίου βίου κατάστασις ἐξεικονίζεται πλέον τοῦ ἐνός αἰῶνος βραδύτερον ἢ ὅπως ἐκτίθεται ἐν τῇ Ἰλιάδι, ἐμφαίνει μείζονα τεχνικὴν ἐνότητα καὶ περιέχει ἀσημάντους καὶ ἐπουσιώδεις παρενθήκας, ἐξ ἐναντίας δὲ ἡ Ἰλιάς φέρει πολλὰ χαλαρωτέρας συναρμώσεως ἔχνη καὶ ἔχει ὡς βάσιν ἀρχαιότερα μικρὰ ἄσματα, ἅτινα ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου εἰς ἐν ὅλον ἠνώθησαν καὶ κατὰ τι ποιητικὸν σχέδιον μετεπλάσθησαν. Τοῦτο δὲ τὸ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου δημιουργηθὲν ποίημα διέτεμον ἐκ νέου οἱ Ὀμηρίδαι

καὶ τέλος ἡ ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν γραμματικῶν, Ζη-
νοδότου, Ἀριστοφάνους καὶ Ἀριστάρχου γενομένη κρι-
τικὴ ἐπεξεργασία. Εἰς τὸν τελευταῖον δὲ τούτων ὀφεί-
λεται μάλιστα καὶ ἡ παροῦσα διαίρεσις ἐκάστου τῶν
ἐπῶν εἰς 24 ῥαψωδίας ἢ βίβλους. Πλὴν δὲ τῶν εἰ-
ρημένων οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ὀμήρου
καὶ ἄλλα τινὰ μικρότερα ἢ πάρεργα ποιήματα, οἷον 34
ὕμνους εἰς διαφόρους θεοὺς, τὴν βατραχομουσίαν,
παρωδίαν τινὰ τῆς Ἰλιάδος, τὸν *Μαργίτην*, ἄλλην ὡ-
σαύτως παρωδίαν τῆς Ὀδυσσεΐας καὶ τέλος τὴν *Εἰ-
ρεσιώνην*, ᾧδὴν τινὰ τῶν ἐπαιτῶν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν,
ὅπως ἡ ὑγιὲς κριτικὴ πρὸ πολλοῦ τὰ ἐξετίμησεν, εἰς
βεβαίως ἔργα ἄλλων ὑστερογενέστερα· ὅπερ δὲ μᾶλλον
φαίνεται παράδοξον εἶνε ὅτι φιλόλογοί τινες τῶν νεωτέ-
ρων χρόνων οὐ μόνον τὰ μὴ γνήσια ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ
γνήσια καὶ ἴδια τοῦ Ὀμήρου πονήματα ἐξέλαβον ὡς
ἔργα πολλῶν, καὶ τοῦτο ἀφοῦ οἱ μέγιστοι κριτικοὶ τῆς
ἀρχαιότητος καὶ αὐτὸς ὁ δαιμόνιος Ἀριστοτέλης, δὲν
ἀμφέβαλον οὐδαμῶς περὶ τοῦ ἐνὸς καὶ ἀδιαίρετου Ὀ-
μήρου¹.

Κατὰ τοὺς πρώτους μεθომηρικοὺς χρόνους παρουσιάζονται οἱ *Ὀμηρίδαι* ἢ *ῥαψῳδοὶ* καὶ οἱ *κυκλικοὶ* ποιη-

¹ Πρῶτος ὁ περιώνυμος Γερμανὸς φιλόλογος Οὐόλφιος ἐν τοῖς προλεγόμενοις αὐτοῦ (*Prolegomena ad Homerum*) ἐσπούδασε ν' ἀποδείξῃ ὅτι τὰ δύο ἔπη δὲν εἶναι ἐνὸς ποιητοῦ ἔργα, ἀλλὰ συνίσταντο ἀρχῇθεν ἐκ τινος σειρᾶς μερικῶν ἀσμάτων, ἅτινα ἐποιήθησαν ἐπὶ πολλὰς γενεάς καὶ διὰ ζώσης φωνῆς μετεδόθησαν παρὰ τινος Ἰωνικῆς ἀοιδῶν σχολῆς· ὁ Ὅμηρος ὅμως, τῆς σχολῆς ταύτης ὁ ἀρχηγὸς καὶ τὸ ἐξέχον πνεῦμα, τοσοῦτον ὑπερηκόντισε τοὺς ἄλλους, ὥστε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ οἱ λοιποὶ πάντες συνεχωρεύθησαν. Ἄλλος δὲ οὐχ ἦττον τοῦ Οὐολφίου δξύνους φιλόλογος τῆς Γερμανίας, ὁ Λάχμαννος, ἐζήτησε νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ἡ Ἰλιάς μέχρι τῆς τελευταίας τοῦ Ἐκτορος συνέκειτο ἐκ δεκαδὲ χωριστῶν ἢ μικρῶν ἀσμάτων, ἅτινα οὗτος ἐπειράθη νὰ ἀποκαταστήσῃ διαλύσας τὸ μέγα ποίημα καὶ ἀκολου-

ὅπου ἡ Ἰλιάς καταλήγει, μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἰλίου, καὶ τὰ κατὰ τὴν ἐπάνοδον τῶν Ἑλλήνων (τοὺς καλουμένους *ρόστους*), ἀλλ' ὅχι ἐπὶ σκοπῷ ἀναπληρώσεως τῆς Ἰλιάδος ἢ τῆς Ὀδυσσεΐας· εἴτε ἄλλα τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων γεγονότα, οἷον τὰ τῶν Ἐπιγόνων, τὰ Ἀργοναυτικά, τὰ περὶ Ἡρακλέους, Θησέως κ. λ. δι' ὧν τὸ μυθικὸν ἔπος ἔλαβε χαρακτῆρα ἱστορικώτερον. Ὄνομασθησαν δὲ *κυκλικοὶ* οἱ ποιηταὶ οὗτοι, διότι αἱ ποιήσεις των, τῶν ἐποίων ὀλίγα λείψανα διεσώθησαν, ἀπετέλουν ἀπηρτισμένον τι ὅλον ἢ κύκλον τινὰ τῆς ἐπὶ παραδόσεων στηριζομένης ἱστορίας, καὶ μεταξὺ τῶν πολλῶν ὀνομαστότεροι ὑπῆρξαν, *Εὐμηλος* ὁ Κορίνθιος, συγγραφεὺς τῶν *Κορινθιακῶν* καὶ ἄλλων ἐπῶν· *Λέσχης* ὁ Λέσβιος, ὅστις ἐποίησε τὴν λεγομένην μικρὰν *Ἰλιάδα* ἐν τέσσαρσιν ὥδαϊς, ὅπου ἀφηγήθη τὸν θάνατον τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τὴν περὶ τὰ ὅπλα αὐτοῦ ἐγερθεῖσαν μεταξὺ Αἴαντος καὶ Ὀδυσσεως ἔριν· *Ἀρκτίδος*

καὶ ῥαψῶδοι καὶ ἀπήγγελλον εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἐθνικὰς πανηγύρεις μετὰ τινων παρεμβολῶν ἕως οὔ, ἐκλιπούσης τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως τοῦ ἔπους, ἔλαβε διὰ τῶν ἐπὶ Πεισιστράτου διασκευαστῶν τὸ πρῶτον καὶ ἔπειτα διὰ τῶν Ἀλεξανδρινῶν κριτικῶν, ἰδίως τοῦ Ἀριστάρχου, τὴν ὁποίαν ἔχει τὴν σήμερον μορφήν. Σύμφωναι δὲ πρὸς ταύτην τοῦ Νιτζίου τὴν δόξαν εἰσὶν ὁ Κ. Ο. Μύλλερ ος, ὁ Οὐέλκερος καὶ ἄλλοι. — Ὁ δὲ Ἀγγλος Γρόττιος (συγγραφεὺς τῆς τελειοτέρας Ἑλληνικῆς ἱστορίας) ἔχει πάντῃ ἰδίαν γνώμην. Τὴν μὲν Ὀδύσειαν δηλονότι ὑποθέτει ὡς ἔργον ἐνὸς ποιητοῦ (τοῦ Ὀμήρου), ἐκ δὲ τῆς Ἰλιάδος ἀποδίδει εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ποιητὴν μόνον τὸ μέρος ἐκεῖνο, ὅπερ ἔχει ὡς ἀντικείμενον τὴν μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως καὶ διὰ τοῦτο λέγει ὅτι ἀρμοδίως ἐδύνατο νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα «Ἀχιλλεύς» ὡς τὸ ἄλλο ποίημα καλεῖται Ὀδύσεια. Εἰς τὸ μέρος δὲ τοῦτο ἀνάγει τὰς ῥαψῶδας, 1, 8 καὶ 11 — 22 καὶ ταύτης ἐμπεριεχομένης, εἰς ἣν βραδυτέρον ἴσως προσετέθησαν παρ' ἄλλης χειρὸς αἱ δύο τελευταῖαι. Αἱ δὲ 2—7 καὶ ἡ 10 φέρουσιν εὐρύτερόν τινα καὶ περιληπτικώτερον χαρακτῆρα, ὅστις μεταβάλλει τὸ ὅλον ποίημα τῆς Ἀχιλλείδος εἰς Ἰλιάδα,

ὁ Μιλήσιος, σύγχρονος τοῦ προηγουμένου, συγγραφεὺς δύο ἐπικῶν ποιήσεων, τῆς *Αἰθιοπίδος* εἰς 5 βιβλία (πραγματευομένης περὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μέμνονος μετὰ τῶν Αἰθιοπῶν κατὰ τῶν ἐν Τρωάδι Ἑλλήνων) καὶ τῆς *Ἰλίου Πέρσεως* εἰς 2 βιβλία· καὶ *Πείσανδρος* ὁ Ῥόδιος, ὅστις, πρὸς τὸν Ὅμηρον αὐτὸν πολλάκις ἐξομοιούμενος, συνέταξεν *Ἡράκλειάν* τινα, ἔνθα ἔψαλε βιογραφικῶς τὸ ἀξιολογώτερον πρόσωπον τῶν ἡρωϊκῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων, τὸν Ἡρακλέα.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἤκμαζεν ἡ ἐν Χίῳ Ὀμηρικὴ σχολή, ἄλλη ἄλλου χαρακτῆρος ἐμορφοῦτο ἐν Ἀσquer τῆς Βοιωτίας ὑπὸ τοῦ ἐκ Κύμης τῆς Αἰολίδος καταγομένου καὶ τὰ δευτερεῖα τοῦ Ὁμήρου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις φέροντος *Ἡσιόδου*. Τὰ σωζόμενα δύο κύρια ποιήματα αὐτοῦ, ὧν τὸ μὲν ἐπιγράφεται *Θεογονία*, τὸ δὲ *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, χαρακτηρίζουσι σπουδαιότης, μελαγχολία καὶ ἐπομένως ἔλλειψις τῆς νεανικῆς ἐκείνης καὶ ζωντανῆς φαντασίας, ἐπὶ τῶν πτερύγων τῆς ὁποίας ἵπταται ἡ τοῦ Ἰωνος ἀοιδου ποίησις. Τὸ πρῶτον πραγματευόμενον περὶ τῆς ἀρχῆς, τῶν ἰδιοτήτων καὶ τῆς συγγενείας τῶν θεῶν σκοπεῖ νὰ δώσῃ ἐνότητα εἰς τὰς περὶ τούτων πολυειδεῖς καὶ διεσπαρμένας παραδόσεις· τὸ δεύτερον, ὅπου φαίνεται ἤδη ὑποχωροῦν τὸ ἐπικὸν ἢ ἀφηγηματικὸν εἰς τὸ διδακτικὸν εἶδος τῆς ἐπικῆς ποιήσεως, περιέχει ὑποθήκας καὶ κανόνας περὶ γεωργίας, οἰκονομίας, ναυτιλίας καὶ ἄλλων κοινωνικῶν σχέσεων. Δι' αὐτῶν δὲ ὁ ποιητὴς ἐγκαθιστῶν, οὕτως εἰπεῖν, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου τὴν ἐργασίαν καὶ τὸν χρηματισμὸν καὶ ἀπὸ τούτων ἐξαρτῶν ὅλας τὰς τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν ἐγγυωμένας καταστάσεις τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, ἀναγγέλλει ἤδη τὴν λήξιν τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος, καθ' ὃν τὰ πάντα αὐτομάτως καὶ εἰκότως παρήγοντο. Ἐκτὸς δὲ τῶν εἰρημένων τὸ ὄνομα τοῦ Ἡσιόδου, ὡς ποιητοῦ, φέρουσι καὶ τὰ θαυμάσια τεμάχια, ἅτινα συνήθως περιλαμβάν-

νονται ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «*Ἀσπίς Ἡρακλέους*». Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ πρώτη βᾶσις τούτων ὑπῆρξεν ἀρχαία τις, πιθανῶς εἰς τὴν Ἡσιοδικὴν σχολὴν ἀνήκουσα *Ἡρωγονία*, μετὰ τῆς ὁποίας ἀκολούθως συνήφθησαν ῥαψωδίαί μεταγενέστεραι, ὡς ἡ πάλῃ τοῦ Ἡρακλέους μετὰ τοῦ Κύνου καὶ ἡ ἐν αὐτῇ παρεμβληθεῖσα περιγραφὴ τῆς τοῦ Ἡρακλέους ἀσπίδος· μετ' αὐτῆς δ' εὗρίσκετο προσέτι εἰς σύνδεσμον καὶ ἄλλο τι ποίημα, ὅπερ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐκαλεῖτο *κατάλογος γυναικῶν*· ὁ δὲ κατάλογος οὗτος ἦτον ἴσως ἐν καὶ τὸ αὐτὸ μὲ τὸ ἄλλο μέγα ποίημα γυναικῶν, ἥτοι μὲ τὰς οὕτω λεγομένας *Ἡοίας* ἢ *μεγάλας Ἡοίας*, ἀποτελοῦσας σειρὰν τινὰ παραστάσεων τῶν περιφημοτέρων ἡρωϊδῶν, αἵτινες διὰ τῆς ἐρωτικῆς αὐτῶν πρὸς τινα τῶν θεῶν σχέσεως εἶχον ἀναδειχθῆ μητέρες ἐνδόξων ἡρώων. Εἰς τὰς *Ἡοίας* δὲ ταύτας ἀνῆκον πιθανῶς οἱ πρῶτοι πεντήκοντα καὶ ἕξ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἡρακλέους στίχοι, οἵτινες πραγματεύονται περὶ τῆς *Ἀλκμήνης*. Ἐν τούτοις φαίνεται τόσῳ μᾶλλον παράδοξον ὅτι αἱ παλαιαὶ αὗται ἐξυμνήσεις τοῦ γυναικείου φύλου ἐθεωρήθησαν μέρος τῆς Ἡσιοδικῆς ποιήσεως, ὅσον εἶνε γνωστὸν ὅτι ὁ Ἡσίοδος ὑπῆρξεν ἐχθρὸς τῶν γυναικῶν, καὶ αἱ πικραὶ αὐτοῦ αἰτιάσεις ἀποβλέπουσι τὸ ἀνωφελὲς βᾶρος (ἐτώσιον ἄχθος) τὸ ἐπιβαλλόμενον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν δι' ἐκείνων, ὡς καταναλισκουσῶν μόνον, μηδὲν δὲ διὰ τῆς ἐργασίας δυναμένων νὰ πορίζωνται. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὁ εἰρημένος ποιητὴς ὑπῆρξε μισογύνῃς διὰ λόγους οἰκονομικοὺς, μολαταῦτα αἱ ἡρωίδες ἀνῆκον ἐξ ἀνάγκης εἰς τὰς περὶ θεῶν καὶ ἡρώων παραδόσεις, αἵτινες ἔλαβον διὰ τοῦ ἀρχαίου ἀοιδοῦ τὸν κανονικὸν προορισμὸν τοῦ κύκλου αὐτῶν, καὶ οὕτως εἴτε ὁ Ἡσίοδος εἴτε ἄλλος τις ἐκ τῶν ῥαψωδῶν τῆς σχολῆς ἔπρεπε νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ἔργον τῆς ἡρωϊκῆς περὶ γυναικῶν ποιήσεως.

Ὡς ὁπαδοὶ δὲ καὶ μιμηταὶ τοῦ Ἡσιόδου μνημονεύονται ἰδίως, ὁ Λακεδαιμόνιος *Κιναίθων*, ὁ Σάμιος Ἴσσιος, ὁ Κορίνθιος *Εὐμηλος* καὶ ἄλλοι ποιηταὶ θεογονιῶν, τιτανομαχιῶν, γιγαντομαχιῶν κλ.

6) *Λυρική*. Ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν Ὀλυμπιάδων, διαρκούντων τῶν περὶ τὴν σύστασιν ἐλευθέρων πολιτειῶν ἐσωτερικῶν ἀγώνων, τὴν πρὶν ἡρεμον καὶ ἀπαθῆ τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων θεωρίαν (τὴν ἐπικήν ποιήσιν) διεδέχθη ἄκρος τις, ὑπὲρ ἰδίων σκοπῶν ἐνθουσιασμός, ὅθεν προέκυψεν ἡ *λυρική* ποίησις, ὀνομασθεῖσα οὕτως ἐκ τῆς λύρας κατ' ἐξοχὴν, ὡς τοῦ συνηθεστέρου τῶν τὰ ἄσματα αὐτῆς συνοδεούντων χορδοτόνων ὀργάνων, εἰς ἃ ἔπειτα προσετέθη καὶ ὁ Φρύγιος αὐλός. Ὁ ποιητὴς τῆς νέας ταύτης ἐποχῆς, ἀρυόμενος τὴν ὕλην τῶν ἐμπνεύσεών του ἀπὸ τοῦ ἐνεστώτος, ἡσθάνετο τὴν ἀνάγκην εἴτε νὰ παρορμᾷ ἄλλους εἰς πόλεμον δι' ἄσμάτων, εἴτε νὰ ἐξυμνῇ τὴν ἀνδρείαν, τὴν ἐλευθερίαν, τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ λαοῦ, τὰς τέρψεις τῆς φιλίας κτλ. εἴτε νὰ μαστιγῶνῃ διὰ σκώψεων τὰς παραφοράς τῆς τυραννίας, τὰς μωρίας καὶ κακίας τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐν γένει νὰ ἐκφράζῃ διὰ λέξεων καὶ τόνων χαρὰν καὶ πάθος, ἡδονὴν καὶ ἀλγηδύνα.

Ὡς δὲ ἡ ἐπική καὶ ἡ λυρική ποίησις ἤκμασεν ὡσαύτως κατὰ πρῶτον ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Τὸ ποικίλον δὲ τῆς ὕλης αὐτῆς, ἡ κύμανσις καὶ ἡ μεταβολὴ τῶν αἰσθημάτων ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ παραγάγῃ διαφόρους ρυθμικοὺς τύπους καὶ μελωδίας. Ὁ πρῶτος δὲ τύπος, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἀναγγέλλεται ἡ μετάβασις τῆς ἐπικῆς εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν, εἶνε ἡ *ἐλεγεία*, ἥτις δὲν διαφέρει τοῦ ἔπους εἰμὴ κατὰ τὴν ἔνωσιν τοῦ ἑξαμέτρου μετὰ τοῦ πενταμέτρου, ὅθεν προκύπτει τὸ λεγόμενον *δίστιχον* ἢ *ἐλεγεῖον*. Ὁ ἐλεγειακὸς ἄρα ποιητὴς φαίνεται ὅτι θέλει μετὰ δισταγμοῦ ν' ἀπαλλαγῇ τῶν ἐπικῶν τύπων, ἐν ᾧ μετὰ τοῦ ἐνὸς μὲν ποδὸς ἐμ-

τελευταῖον παρὰ τῷ Ἰέρωνι ἐν Συρακούσαις, ὅπου διὰ τῆς ἔμφρονος μεσολαβήσεώς του ἀνέστειλε πόλεμον τινὰ καὶ ἐννενηκοντούτης ἤδη ἀπέθανε. Καὶ ὁ ἀδελφιδοῦς δὲ τούτου *Βακχυλίδης*, διεκρίθη ὡς λυρικός ποιητής. Ἀλλὰ τὰ ἄσματα αὐτοῦ ἐπηνοῦντο διὰ τὴν γλαφυρότητα αὐτῶν καὶ τὴν λεκτικὴν ἀκρίβειαν μᾶλλον ἢ διὰ τὴν ποιητικὴν ἀξίαν.

Σχεδὸν συγχρόνως μετὰ τῆς ἐλεγείας προήχθη καὶ νέον λυρικῆς ποιήσεως εἶδος, τὸ *σατυρικόν* (ὁ σίλλος), σκοπὸν ἔχον τὴν στηλίτευσιν τῶν ὑπερβολῶν καὶ ἐλλείψεων, καὶ ἐν γένει τῶν ἐπιληψίμων μερῶν, ἅτινα ὁ ἀνθρώπινος βίος παρουσιάζει. Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἡ σατυρικὴ ἔποψις τῶν πραγμάτων ὑπῆρχεν ἰδιόν τι Ἑλληνικοῦ πνεύματος στοιχεῖον, διότι εὕρεσκεται πολλαχῶς ἀναμεμιγμένον καὶ μετὰ τῆς θείας αὐτῆς λατρείας. Οὕτω π. χ. ἡ τοῦ Ἡρακλέους ἐν Ῥόδῳ λατρεία συνίστατο αὐτῇ καθ' ἑαυτὴν εἰς λοιδορίας, τὰς ὁποίας ὁ συνερχόμενος λαὸς ἐξέφραζεν ἀμέτρως καὶ ἀσυστόλως. Τὸ αὐτὸ δ' ἐγένετο καὶ ἐπὶ τινων ἑορτῶν τῆς Δήμητρος, ἰδίως ἐπὶ τῶν ἐν Ἐλευσίνι τελουμένων μυστηρίων αὐτῆς, ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἠρεθίζοντο πρὸς ἀλλήλους διὰ χλευασμῶν καὶ σκώψεων παντὸς εἶδους καὶ ἕκαστος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ καταστήσῃ τὸν ἄλλον, κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ, ἀντικείμενον τῆς εὐτραπείας του. Αὕτη δὲ ἡ ἐν τοῖς Ἐλευσινίοις ἐκδήλωσις τῆς δημοτικῆς ἀκολασίας ὠνομάσθη ἰδίως *ἱαμβος* ἀπὸ τινος μυθευομένης Ἰάμβης, ἥτις ὡς θεράπαινα τῆς Δήμητρος, διὰ τοῦ γελοίου καὶ σκωπτικοῦ ἥθους τῆς καθιλάρυνε κατὰ πρῶτον τὴν εἰς βαθεῖαν λύπην βεβυθισμένην θεὰν ἕνεκα τῆς ἀρπαγῆς τῆς κόρης τῆς. Ἐκ τούτου δὲ προσέτι ἐκλήθη *ἱαμβικόν* καὶ τὸ σύνκθετος τῆς σατυρικῆς ποιήσεως μέτρον, οὗτινος πρῶτος ὁ Πάριος *Ἀρχιλόχος*, ζήσας περὶ τὸ 700 π. Χ., ἐποίησε χρῆσιν, μέτρον νευρῶδες ὡς προβαῖνον ἀπὸ θέσεως εἰς ἄρσιν ῥαγδαίως διὰ τῆς εἰς διποδίας διαιρέσεώς

μένει ἔτι εἰς τούτους, μετὰ δὲ τοῦ ἐτέρου προβαίνει εἰς νέας ρυθμικὰς κινήσεις.

Πρῶτοι δὲ μεταξὺ τῶν ἐλεγειακῶν ποιητῶν ἀναφέρονται *Καλλίνος* ὁ Ἐφέσιος καὶ *Τυρταῖος* ὁ Μιλήσιος ἢ Ἀθηναῖος (ἐξ Ἀφιδνῶν), ἀκμάσαντες ἀμφότεροι κατὰ τὸ ἥμισυ τῆς ζ' ἑκατονταετηρίδος π. Χ. Καὶ ὁ μὲν αὐτῶν διὰ τῶν ἐμβατηρίων του ἠδυνήθη νὰ ἐξάψη τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἡδὴ, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς Ἀσιατικῆς τρυφῆς, μειωθείσαν ἀνδρείαν τῶν Ἰόνων Ἑλλήνων καθ' ὅν χρόνον οἱ φοβεροὶ Κιμμέριοι καὶ Τρῆρες (ἔθνος Θρακικόν) εἰσβαλόντες εἰς τὴν Λυδίαν ἠπειλοῦν τὴν ὑποδούλωσιν αὐτῶν· ὁ δὲ, ἀφοῦ προηγουμένως διὰ τινος μεγαλητέρας ἐλεγείας, ἣν ἐπέγραψεν *Εὐνομίαν*, διεστράνωσεν ἐνθουσιωδῶς εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὸ μεγαλεῖον τῆς ἰδίας αὐτῶν πολιτείας, δι' ἄλλων μικροτέρων ἢ διὰ τῶν οὕτω λεγομένων πολεμιστηρίων ἁσμάτων του κατώρθωσε ν' ἀναδείξῃ τούτους εἰς τέλος νικητὰς τῶν ἀποστάντων Μεσσηνίων. Ὁ μετὰ τοὺς εἰρημένους δ' ἀκμάσας ἐλεγειακὸς ποιητὴς *Μίμνερμος* ὁ Σμυρναῖος ἢ Κολοφώνιος (632) ἔδωκεν ἄλλην εἰς τὴν ἐλεγείαν φάσιν, συνάψας μετ' αὐτῆς τὴν ιδέαν τῆς μελαγχολίας καὶ θρηνηδίας ἐν ᾗ εἰς πολλὰ τῶν ἁσμάτων αὐτοῦ οἰκτεῖρει τὸ βραχὺ τοῦ παρόντος βίου, τὸ ἐπικαιρον τῶν ἡδονῶν κτλ. Αὐτὸς δὲ οὗτος, μαρτυροῦντος τοῦ Ὁρατίου (Epist. I. 6, 65. II, 2, 400) προήγαγε καὶ τὴν ἐρωτικὴν ἐλεγείαν εἰς μέγιστον τελειότητος βαθμόν. Ὁ δὲ μεταγενέστερος *Σιμωνίδης* ὁ Κεῖος (559—469) καὶ εἰς πολλὰ μὲν ἄλλα ποιήσεως εἶδη ἀνεδείχθη ἐπιτήδειος, ὑπερέβαλε δὲ πάντας κατὰ τὸ ἐπιγραμματικόν, καὶ ὥς τοιοῦτος ἔλαχεν ἓν τινι μουσικῷ ἀγῶνι τοῦ βραβεῖου, ἐξυμνήσας θαυμασίως τοὺς ἐν Μαρθῶνι ἐνδόξως πεσόντας. Κατ' ἀρχὰς οὗτος διέτριβε παρὰ τῷ αἰσυμνήτῃ τῆς Μιτυλήνης Πιττακῷ, ἀκολούθως παρὰ τοῖς Πεισιστρατίδαις ἐν Ἀθήναις, ἔπειτα ἐν Σπάρτῃ καὶ Θεσσαλίᾳ καὶ

του, ὃν τρεῖς πάντοτε τὸν ἱαμβικὸν τρίμετρον ἀποτελοῦσιν. Ἦτο δὲ κυρίως ἡ τοῦ Ἀρχιλόχου ποίησις προσωπικὸς σίλλος καὶ προεκλήθη, ὡς λέγεται, εἰς τοῦτον ὁ ποιητὴς ἐκ τῆς πρὸς τὸν Λυκάμβην ἐχθροπαθείας του, ὅστις ἀφ' οὗ τῷ ὑπεσχέθη τὴν κόρην του, ἔπειτα τῷ τὴν ἡρνήθη· ἐξεδικήθη δὲ τὴν γενομένην εἰς αὐτὸν ἀπιστίαν διὰ τοσοῦτον ἀποτόμων καὶ σκωπτικῶν στίχων, ὥστε ὁ τε Λυκάμβης καὶ ἡ θυγάτηρ του ἐξ ἀπελπισίας εἰς τέλος ἀπήχθησαν. Τοσαύτην δὲ δοξαν εἶχεν ὁ Ἀρχίλοχος τὸ πάσαι ὡς Ἱαμβικὸς ποιητὴς, ὥστε ἐξισοῦτο πρὸς τὸν Ὅμηρον καὶ ἀμφοτέρων ἡ μνήμη ἐπανηγυρίζετο συνήθως τὴν αὐτὴν ἡμέραν. Δεύτερος ἄριστος ἱαμβοποιὸς ὑπῆρξε *Σιμωνίδης* ὁ ἐξ Ἀμοργοῦ, τοῦ προμνημονευθέντος Σιμωνίδου προγενέστερος, ὅστις ὅμως ἔδωκεν εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ποίησιν χαρακτῆρα καθολικότητος ἐπεκτείνας αὐτὴν εἰς ὁλοκλήρους ἀνθρώπων τάξεις, ὡς μαρτυροῦσι τὰ σωζόμενα τοῦ σατυρικοῦ ποιήματός του μέρη, ὅπου περιγράφει εὐφυέστατα τὰς διαφόρους ἰδιότητας τῶν γυναικῶν ἐν γένει κατὰ λόγον τῆς ἰδιαιτέρας αὐτῶν καταγωγῆς εἴτε ἀπὸ τοῦ πιθήκου, ὅταν ἐπικρατῇ τὸ δυσειδὲς καὶ πανοῦργον, εἴτε ἀπὸ τοῦ χοίρου, ὅταν ὑπερισχύῃ τὸ ρυπαρὸν, εἴτε ἀπὸ τῆς ἵππου, ὅταν διαπρέπῃ τὸ καλλωπιστικόν. Καὶ ὁ Σόλων ἐδείχθη οὐχ ἥττον ἱαμβοποιὸς ἐπιδέξιος, ὡς δηλοῦται ἐκ τινων τεμαχίων, ἅτινα διέσωσαν ἡμῖν ὁ ῥήτωρ Ἀριστείδης καὶ ὁ Πλούταρχος. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ μέγας τῶν Ἀθηναίων νομοθέτης, ἀφ' οὗ διὰ τοῦ ἐλεγσιακοῦ μέτρου ἐχάραξε τὴν καθ' ὅλας τοῦ βίου τὰς περιπλοκάς κρείττονα θέσιν τοῦ σοφοῦ, ἐξελέξατο τὸν ἱαμβὸν ὡς ὄπλον, δι' οὗ ἠθέλησε νὰ πολεμήσῃ τοὺς ἀντιπάλους του ἐπὶ τοῦ θεάτρου τῆς ἡμέρας· ἀλλ' ὅμως ἡ σατυρικὴ αὐτῇ τοῦ Σόλωνος διάθεσις δὲν ἦτον εἰμὴ πάρεργος ὁρμὴ τοῦ ἄλλως ἀπαθοῦς καὶ πράου χαρακτῆρός του. Ἐξ ἐναντίας δὲ ὁ *Ἰππώναξ* (540) ὑπῆρξεν ἀληθῶς καὶ φύσει ἱαμβιστὴς

καί, ὥς οἱ πλεῖστοι σατυρισταί, δυσειδῆς καὶ ἐκ γενετῆς κακοσχημάτιστος, περίστασις, ἥτις ἠϋξάνεν ἔτι μᾶλλον τὸ κατὰ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων μῖσός του, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ὀμπαθῶς οἰστρηλατεῖτο. Ἀναγκασθεὶς, κατὰ συνέπειαν πολιτικῆς στάσεως, νὰ ἐγκαταλίπη τὴν πατρίδα αὐτοῦ Ἐφεσον, καὶ τούτου ἕνεκα ἀλγεινῶς διατεθειμένος ἔδωκεν εἰς τὴν σάτυράν του τὸ πάθος τῆς ἐλευθερίας καὶ ὑψηλοτέρας ἠθικότητος. Ἡ χλεῦη αὐτοῦ ἦτο καυστική, εὖστοχος καὶ καταστρεπτική· εἰς τὴν ποίησίν του, ἥτις ἀφορᾷ τὸν πραγματικὸν βίον, προσαρμύζει χαρακτηριστικῶς οὐ μόνον τὴν γλῶσσαν ἀλλὰ καὶ τὸ ὁποῖον μετεχειρίσθη μέτρον· διότι πρῶτος αὐτὸς ἀντὶ τοῦ τελευταίου ἱάμβου παρεισάγει ἐν τῷ τριμέτρῳ, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ ποδὶ, τὸν σπονδεῖον, δι' οὗ ὅλη ἡ στιχοιργία μεταβάλλουσα ῥυθμὸν λαμβάνει ἐκ προθέσεως χωλαῖνόν τι, σесυρμένον καὶ φθίνον βάδισμα, ὅθεν οἱ τοιοῦτοι, ἴδιοι τοῦ Ἰππώνακτος ἱάμβοι ἐκαλοῦντο παρὰ ταῖς ἀρχαίαις χωλίαμβοις ἢ καὶ τρίμετροι σκάζοντες. Μετὰ τοῦ Ἰππώνακτος δὲ μνημονεύεται συγχρόνως καὶ Ἀνάνιος τις ἀμφοτέρων μάλιστα τὰ ποιήματα ἐπαρουσιάζοντο τὸ πάλαι οὕτω συγκεχυμένα καὶ ἀδιαίρετα, ὅπως ἐν τῇ νεωτέρᾳ Γαλλικῇ φιλολογίᾳ εἰσὶ τὰ ποιήματα τοῦ Mery καὶ Barthelemy.

Ἐκτὸς δὲ τῶν μέχρι τοῦδε ἀπαριθμηθέντων ἤκμασαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ ἄλλοι λυρικοὶ ποιηταί, οἵτινες συνήθως διακρίνονται κατὰ τὴν διττὴν τῆς λυρικῆς τάσιν εἴτε πρὸς τὸ Αἰολικὸν εἴτε πρὸς τὸ Δωρικόν· καθόσον ἡ μὲν Αἰολικὴ ποίησις, τὴν Λέσβον ἔχουσα κέντρον, ἐξέφραζεν ἰδίως διὰ τῆς λύρας ἢ κιθάρας προσωπικὰ πάθη ἢ αἰσθήματα, ἡ δὲ Δωρικὴ, ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἐν Σικελίᾳ μορφωθείσα, προσεφύετο μᾶλλον εἰς τὰς δημοσίας τοῦ βίου σχέσεις καὶ ἐψάλλετο ὑπὸ τῶν χορῶν.

πρῶτος ἐπὶ τὸ τελειότερον τὴν μελωδίαν τῶν Ὀμηρικῶν ᾠσμάτων κανονίσας. Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ τῶν Αἰολέων ποιητῶν τάξιν δύναται νὰ ὑπαχθῇ καὶ Ἀνακρέων ὁ Τήσιος (559 — 474), ὅστις μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν ἄλωσιν τῆς πατρίδος του ἀπῆλθε τὸ πρῶτον εἰς Ἀβδῆρα, ἔπειτα εἰς Σάμον, καθ' ὃν χρόνον ἐκράτει αὐτῆς ὁ Πολυκράτης, καὶ τελευταῖον εἰς Ἀθήνας, ὅπου εὗρε λαμπρὰν παρὰ τοῖς Πεισιστρατίδαις δεξίωσιν καὶ ἔζη ἐν φιλικῇ μετὰ τοῦ Σιμωνίδου οἰκειότητι. Ἀπέθανε δὲ εἰς τὰ Ἀβδῆρα κατὰ τὸ 85 ἔτος τῆς ἡλικίας του πνιγείς, ὡς λέγεται, ἀπὸ τινος ξηρᾶς ῥαγῶς, τὴν ὁποίαν δὲν ἐδυνήθη νὰ καταπῇ. Οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἐτίμησαν στήσαντες αὐτῷ ἀνδριάντα. Ἡ ποίησις τοῦ Ἀνακρέοντος καλεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐρωτικὴ, ὡς ἐξυμνοῦσα τὸν ἔρωτα καὶ τὰς τέρψεις τοῦ βίου. Εἰς αὐτὸν δὲ τοῦτον ἀπονέμεται τὸ ὄνομα σοφός, ὅθεν συνάγεται ὅτι οὐδεμία κακοηθείας ὑπόνοια ὑπῆρχε περὶ αὐτοῦ. Ἀφέλεια καὶ χάρις ἀμίμητος χαρακτηρίζουσιν ἐν γένει τὰ Ἀνακρεόντεια ποιήματα, τῶν ὁποίων ἡ ὑπάρχουσα συλλογὴ ὀφείλεται εἰς Κωνσταντῖνον τὸν Κεφαλᾶν, ἀκμάσαντα κατὰ τὴν ι' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα.

Ἐκ δὲ τῶν λυρικῶν τῆς δευτέρας τάξεως ὀνομαστοὶ μάλιστα ὑπῆρξαν, ὁ Ἀλκμὰρ ἢ Ἀλκμαίων, γεννηθεὶς μὲν ἐν Σάρδεσιν (660), ἀνατραφεὶς δ' ἐν Σπάρτῃ καὶ ἐνταῦθα ὡς ἀπελεύθερος πολιτογραφηθείς. Κατ' ἐξοχὴν ἐρωτικὸς ποιητὴς καὶ ποιητὴς ἀξιολόγων χορικῶν ᾠσμάτων, ἅτινα, ὑπὸ παρθένων ψαλλόμενα, ἐκαλοῦντο διὰ τοῦτο Παρθένεια· ὁ Λέσβιος Ἀρίων (620), ὅστις ἐν Κορίνθῳ διατρίβων ἐποίησε τοὺς πρῶτους διθυράμβους· ὁ μισοτύραννος Στησίχορος ἐξ Ἰμέρας τῆς Σικελίας (640 — 560), δι' οὗ ἐξυψώθη κατὰ πρῶτον εἰς τέχνην καὶ τὸ ποιμενικὸν μέλος καὶ ἐδόθη ἀφορμὴ εἰς τὴν μετέπειτα ἀνάπτυξιν τῆς βουκολικῆς ποιήσεως· ὁ ἐκ Ῥηγίου πυρώδης Ἴβυκος· Λαῖος ὁ Ἑρμιονεὺς καὶ

Εἰς τοὺς λυρικοὺς τῆς πρώτης τάξεως ἀνήκουσιν, Ἀλκαῖος ὁ Μιτυληναῖος (γεν. 611 π. Χ.), ὅστις ἐτόνιζε τὰς χορδὰς τῆς λύρας του κατὰ τῶν τυράννων τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος, ἐξωσθεῖς δ' ὑπ' αὐτῶν, μετὰ μακρὰς ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ περιπλανήσεις ἐπανῆλθε πάλιν οἴκαδε ὑπὸ τὴν ἡπῖαν τοῦ Πιττακοῦ κυβέρνησιν καὶ συνδιαλλαγείς μετ' αὐτοῦ διήνυσεν ἡσύχως τὸν ὑπόλοιπον βίον του. Ἡ κυριώτερα ἐκ τῶν ᾠδῶν τοῦ ποιητοῦ τούτου εἶνε ἡ ἀποτεινομένη κατὰ τοῦ τυράννου Μυρσίλου καὶ περιέχουσα τὴν περίφημον ἐκείνην παρομοίωσιν τῆς πολιτείας πρὸς τι σκάφος, ὅπερ εἰς σκοπέλους ἢ εἰς ἀπορρώγας ἀκτὰς προσκρούσαν, ἐκτίθεται ὅλως εἰς τῶν ἀνέμων καὶ τῶν ἀγρίων κυμάτων τὴν διάκρισιν. Ἡ σύγχρονος τοῦ Ἀλκαίου καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς νήσου καταγομένη Σαπφῶ, ἥτις ἐξέχεεν εἰς πύρινα ἄσματα τὸν πρὸς τὸν ὠραῖον νεανίαν Φάωνα ἔρωτα αὐτῆς καὶ τελευταῖον, ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούσθη, ἀπεφάσισε νὰ σθέσῃ τὴν καταναλίσκουσαν φλόγα τοῦ πάθους της εἰς τὰ κύματα τῆς θαλάσσης καταποντίσασα ἑαυτὴν ἐκ τοῦ βράχου Λευκάτα¹. Ὅλη ἡ ἀρχαιότης μαρτυρεῖ ὅτι τῆς Σαπφοῦς ἡ στροφικὴ ποίησις ἦτο τὸ ἄκρον τῆς χάριτος καὶ γλυκύτητος. Ἡ φίλη αὐτῆς καὶ πιθανῶς συμπολίτις Ἡρίκνα, ἥτις, καίτοι εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας της (κατὰ τὸ δέκατον ἑνατον ἔτος) ἀποβιώσασα, προσέβη εἰς μέγα κλέος τὸ πολύκροτον αὐτῆς ποίημα «ἡ Ἡλακάτη» ἐν τριακοσίοις ἐξαμέτροις, ἐξισοῦτο κατὰ τὴν ἀξίαν μὲ τὰ Ὀμηρικὰ ἀριστουργήματα. Ἡ Μυρτίς ἐξ Ἀνθηδόνης τῆς Βοιωτίας καὶ ἡ ταύτης μαθήτρια Κόρινθα ἐκ Τανάγρας, ἀμφότεραι, ὡς λέγεται, διδάσκαλοι τοῦ Πινδάρου. Ὁ Τέρπακδρος, ἐξ Ἀντίσσης, θαυμάσιος σχολίων ποιητής, ἐφευρετὴς τοῦ βαρβίτου καὶ τῆς ἐπταφθόγγου λύρας,

¹ Τινὲς φρονοῦσιν ὅτι ἡ Λεσβία Σαπφῶ εἶνε διάφορος τῆς καταποντισθείσης καὶ ἐξ Ἑρέσου καταγομένης.

Μελανίπιδης ὁ *Μήλιος*, ἀμφότεροι περίφημοι διθυραμβοποιοί.—Εἰς τὴν σειρὰν τούτων ἀνάγεται καὶ ὁ μέγιστος τῶν λυρικῶν ποιητῶν *Πίνδαρος*, ὅστις ὁμῶς χρονολογικῶς ἀνήκει εἰς τὴν ἐπομένην περίοδον.

γ') *Διδακτική*. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς τούτους χρόνους ἀνεπτύχθη καὶ ἡ διδακτικὴ ποίησις, ἀφορῶσα τὸ ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ὡς τὸ πρῶτον δὲ τοιαύτης ποιήσεως παράδειγμα δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ προμνημονευθὲν τοῦ Ἑσιόδου ποίημα «Ἔργα καὶ Ἡμέραι». Εἰς τὴν αὐτὴν δ' οὐχ ἦττον ὑπάγονται οἱ τε χρησμοί, οἵτινες ἀνέκαθεν ἀπηγγέλλοντο ἐμμέτρως, καὶ οἱ τῶν ἀρχαιοτέρων πόλεων νόμοι· οὕτως αἱ κυριώτεραι τοῦ Λυκούργου ῥήτραι συνίσταντο εἰς συντόμους στίχους, καὶ τοῦτο, ἵνα μένωσιν ἐντετυπωμένοι κάλλιον καὶ διαρκῶς εἰς τὴν μνήμην καὶ μεταδίδωνται ἀμετακίνητοι εἰς τοὺς ἀπογόνους. Ὡσαύτως καὶ τῶν δύο περιφήμων πολιτευμάτων τῶν Λοκρῶν καὶ τῆς Κατάνης (ὧν τὸ μὲν ἀποδίδεται εἰς τὸν *Ζάλευκον*, τὸ δὲ εἰς τὸν *Χαρῶνδαν*), οἱ κυριώτεροι ὄρισμοὶ ἦσαν στιχουργημένοι. Διδακτικὸν τέλος χαρακτῆρα φέρουσι καὶ τὰ λεγόμενα γνῶμικὰ ποιήματα, περιέχοντα γνῶμας καὶ ἀποφθέγματα τοιαῦτα, ἅτινα ἦσαν ὀρισμένα νὰ χρησιμεύωσιν ὡς κανόνες ἠθικῆς φρονήσεως. Ὡς περίφημοι δὲ γνῶμικοὶ μνημονεύονται, *Θέογνις* ὁ *Μεγαρεὺς* καὶ *Φωκυλίδης* ὁ *Μιλήσιος*, οἵτινες ἀμφότεροι ἤκμασαν κατὰ τὸ ἥμισυ τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος. Εἰς τούτους δὲ συγκαταλέγονται προσέτι ὁ τε *Πυθαγόρας*, εἰς ὃν ἀποδίδονται κοινῶς τὰ καλούμενα χρυσᾶ ἔπη, καὶ ὁ νομοθέτης *Σόλων*, ὡς συντάκτης τοιούτων ποιημάτων, τὰ ὁποῖα ἐσκόπουν τὴν ἠθικὴν τῶν συμπολιτῶν του βελτίωσιν, καὶ τῶν ὁποίων τινὰ σώζονται ἔτι.

Ἄλλο δὲ εἶδος διδακτικῆς καὶ γνῶμικῆς ποιήσεως ἀποτελεῖ ὁ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον πλασθεὶς ἀπόλογος (ζῶων μυθοποιΐα), τῶν ὁποίων κυριώτερος δημιουργὸς

λέγεται ὁ ἐκ Φρυγίας ἢ κατ' ἄλλους ἐκ Θράκης κατα-
γόμενος Αἰσώπος, ὅστις κατὰ τὸ 550 ἔτος π. Χ. ἐπω-
λήθη ὡς δοῦλος εἰς Σάμον, ἔπειτα δὲ ἀπελευθερωθεὶς
ὑπὸ τοῦ τελευταίου κυρίου του, τοῦ Σαμίου Ἰάδμο-
νος, ἔζησεν ἱκανὸν χρόνον ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Κροίσου, ἔνθα
καὶ συνηντήθη μετὰ τοῦ Σόλωνος. Φαίνεται δὲ ὅτι οἱ
μῦθοι, οὓς διηγείτο, εἶχον ἐκάστοτε σκοπὸν ὠρισμένα
συμβεβηκότα τοῦ πραγματικοῦ βίου, πολιτικὰς περιπε-
τείας ἢ καὶ φιλοσοφικὰς καὶ ἠθικὰς τάσεις τῆς ἐποχῆς
του· αἱ δὲ ἀντιθέσεις τούτων διὰ τοῦ τῶν ζῶων βίου
παρῆγον πάντοτε, ἐν ἀφελεῖ καὶ δημῳδεῖ ἐκθέσει γινό-
μεναι, ἰσχυρὸν καὶ πειστικὸν ἀποτέλεσμα. Ἐπὶ πολὺν
δὲ χρόνον οἱ τοῦ Αἰσώπου μῦθοι ὑπῆρχον διὰ ζώσης μό-
νον διαδεδομένοι, καὶ ἡ ἀρχικὴ αὐτῶν σύνταξις ἦτον εἰς
τὸ πεζόν· διότι, μαρτυροῦντος τοῦ Πλάτωνος, ὁ Σωκρά-
της εὐρισκόμενος ἐν τῇ εἰρκτῇ κατεγίνετο νὰ δώσῃ εἰς
αὐτοὺς μετρικὴν μορφήν· ἡ πρώτη δὲ αὐτῶν συλλογὴ
ἐγένετο ὑπὸ Δαμνίου τοῦ Φαληρέως. Κατὰ τοὺς ὑσέ-
ρους δὲ χρόνους πολλοὶ μιμούμενοι τὸν Αἰσώπον κατε-
σκεύασαν μύθους ἠθοποιῶν παντοίων ζῶων, ὥστε ἐκ
τῶν περιεχομένων ἐν τῇ κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα μ. Χ. ὑπὸ
τοῦ Μαξίμου Πλανούδη ἐκδοθείσῃ συλλογῇ Αἰσωπειῶν
μύθων οἱ ὀλιγώτεροι ἴσως ἀνήκουσιν εἰς τὸν πρῶτον ἐφ-
ευρετήν.

Φιλοσοφία. — Ἀρχῆθεν ἡ φιλοσοφία ἦτο ἀπλῶς
πρακτικὴ βιοσοφία, καὶ ἀντιπρόσωποι ταύτης παρου-
σιάζονται οἱ οὕτω λεγόμενοι ἐπτά σοφοί, πάντες σχε-
δὸν σύγχρονοι καὶ δι' ἀρρήκτων, ὡς λέγεται, δεσμῶν
φιλίας πρὸς ἀλλήλους ἠνωμένοι. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ ἐξῆς·
Σόλων ὁ νομοθέτης Ἀθηνῶν, Θαλῆς ὁ Μιλήσιος, Πιτ-
τακὸς ὁ Μιτυληναῖος, Βίας ὁ Πριηνεὺς, Χίλων ὁ Λα-
κεδαιμόνιος, Κλεόβουλος ὁ Λίνδιος καὶ Περιανδρος ὁ
τύραννος τῆς Κορίνθου. Ἐγένοντο δὲ μάλιστα περίφη-
μοι διὰ διαφόρων ἀποφθεγμάτων, ἐξ ὧν ὡς κύρια καὶ

ἴδια ἐκάστου φέρονται τὰ ἐξῆς· τοῦ μὲν πρώτου (κατὰ τὴν προηγουμένην ἀπαρίθμησιν) μηδὲν ἄγαν· τοῦ δὲ δευτέρου ἐγγύα, πάρα δ' ἄτῃ· τοῦ δὲ τρίτου καιρὸν γινῶθι· τοῦ δὲ τετάρτου ¹ οἱ πλείους κακοί· τοῦ δὲ πέμπτου γινῶθι σπουδόν· τοῦ δ' ἕκτου ἄριστον μέτρον καὶ τοῦ τελευταίου μελέτη τὸ πᾶν.

Ἀλλὰ πρὸς τῇ πρακτικῇ τῶν εἰρημένων ἐπτά ἀνδρῶν σοφία ἤρξαντο ἥδη ν' ἀναφαίνωνται καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης τῶν πραγμάτων ἦτοι τῆς φιλοσοφίας βλαστοί, εἰ καὶ τὸ πρῶτον ἐνδεδυμένοι τὸ ποιητικὸν κάλυμμα ὡς ἀναπτυχθέντες κυρίως ἐκ τῶν θεογονιῶν καὶ κοσμογονιῶν, ἤγουν ἐκ τῶν περὶ γενέσεως τοῦ κόσμου καὶ τῶν θεῶν ποιητικῶν παραδόσεων. Τρεῖς δὲ τῆς οὕτως ἀρξαμένης φιλοσοφίας σχολαὶ ἐμφανίζονται κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον, ἡ Ἰωρκική, ἡ Ἰταλική ἢ Πυθαγορική καὶ ἡ Ἑλεατική.

Καθιδρυτὴς τῆς πρώτης ὑπῆρξεν αὐτὸς ὁ εἰς τοὺς ἐπτά σοφοὺς συγκαταλεχθεὶς περιώνυμος Θαλῆς, ὅστις τὴν ἀρχὴν τῶν φυσικῶν πραγμάτων ἐπιζητῶν ἐξέλεβεν ὡς τοιαύτην τὸ ὕδωρ ἢ τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον, καθ' ὅσον ἐκ τῆς πυκνώσεως ἢ ἀραιώσεως τούτου τὰ πάντα συνίστανται καὶ εἰς τὸ αὐτὸ αὖθις διαλύονται. Ὁ Θαλῆς ἐκλείσθη ἄλλως καὶ διὰ τὰς μαθηματικὰς καὶ ἀστρονομικὰς γνώσεις, ἃς ἐκτήσατο κατὰ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ διατριβὴν του, καὶ πρῶτος αὐτὸς προεῖπεν ἡλίου ἔκλειψιν ² καθ' ὃν χρόνον ἐπολέμει ὁ τῆς Μηδείας βασι-

¹ Εἰς τὸν σοφὸν τοῦτον (βλάντα τὸν Πριηνέα) ἀναφέρεται καὶ τὸ γεγονός· ὅτι διαρπαζομένης ποτὲ τῆς οἰκίας του, ἐν ᾧ ἄλλοι ἐζήτουν νὰ σώσῃσι τὴν περιουσίαν των, αὐτὸς μόνος ἐξῆλθε γυμνός, εἰπὼν ὅτι φέρει μεθ' ἑαυτοῦ τὴν περιουσίαν του, δι' ἧς ὑπὴνίττετο τὴν ἑαυτοῦ σοφίαν.

² Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἀλυάττου δύο ἡλίου ἐκλείψεις ἐγένοντο, ὧν ἡ μὲν τῇ 30 Σεπτεμβρίου 610 π. Χ., ἡ δὲ τῇ 28 Μαΐου 585. Ἡ πρώτη

λεὺς Κυαζάρης πρὸς τὸν τῆς Λυδίας βασιλέα Ἀλυάττην (585 π. Χ.). Ἐκ τῆς σχολῆς δὲ τοῦ Θάλητος προήλθον πολλοὶ ὅμοιοι αὐτῷ σοφοί, καλούμενοι κοινῶς κοσμοφυσικοί, οἷον ὁ Ἀναξίμανδρος, ἄμεσος μαθητὴς καὶ φίλος του, ὁ Ἀναξίμενης, ὁ Φερεκύδης καὶ ὁ Ἀναξαγόρας, ἐξ ὧν ὁ μὲν ἀρχὴν τοῦ κόσμου ὑπέλαβε τὸ ἄπειρον καὶ ἄφθαρτον, ἐν ᾧ τὰ πάντα μεταβάλλονται· ὁ δὲ τὸν ἀέρα, ἐξ ἐναντίας δὲ ὁ τρίτος (ὅστις, ὡς λέγεται, ἔγραψε πρῶτος περὶ φιλοσοφικῶν ἀντικειμένων εἰς τὸν πεζὸν) παραδέχεται ἀντὶ μιᾶς δύο ἀρχάς, τὸν αἰθέρα, ὡς ἐνεργητικὴν, καὶ τὸ χάος ὡς παθητικὴν, συνάψας ἀμφοτέρας διὰ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν τὰ πάντα μορφοῦνται. Ὁ δὲ τελευταῖος ὑψώθη μέχρι τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτοῦ τινὸς ἀρχῆς, τὴν ὁποίαν ὠνόμασε *νοῦν*· ἀλλὰ περὶ τῆς φιλοσοφίας τούτου, διδαχθείσης κατὰ πρῶτον ἐν Ἀθήναις, θέλει γείνη λόγος ἐν τῇ προσεχεῖ περιόδῳ.

Τῆς δευτέρας σχολῆς τὰ θεμέλια κατέβαλεν Πυθαγόρας ὁ Σάμιος, ὅστις νέος ἔτι ἐμαθήτευσε παρὰ Φερεκύδῃ καὶ, ἀφοῦ πρὸς τελειοποίησιν τῶν γνώσεών του ἐπεσκέφθη Ἑλλάδα, Κρήτην, Φοινίκην καὶ Αἴγυπτον, ἐπανῆλθε τέλος εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἀλλ' εὐρὼν αὐτὴν τυραννουμένην ὑπὸ τοῦ Πολυκράτους ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ χώραν ἄλλην, ὅπου ἐδύνατο νὰ διδάξῃ καὶ ἐνεργήσῃ ἐλευθέρως καὶ ὡς τοιαύτην ἐξελέξατο τὴν Ἑλληνικὴν ἀποικίαν *Κρότωνα* ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ. Ἡ φυσικὴ καλλονή, ἡ καινοπρεπὴς λευκὴ στολὴ του (κατὰ μίμησιν ἴσως τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων), ἡ ἄμεμπτος διαγωγή του, ἡ νηφάλιος δίαίτά του, ἡ πειθὼ καὶ ἡ χάρις τῶν λόγων του ἐνέπνευσαν εἰς τοὺς Κροτωνιάτας

δὲν ἦτο ὀλικὴ διὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἡ δευτέρα ἦτο τοιαύτη εἰς τὰς πλείστας τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῆς· ταύτην φαίνεται ὅτι προεῖπεν ὁ Θαλῆς, πρὸς Stein ἐν Ἡροδ. 1, 74.

θείαν περὶ αὐτοῦ ἰδέαν καὶ εἵλκυσαν πάραυτα περὶ αὐτὸν πλῆθος ἄπειρον ἀκροατῶν.¹ σοφὸς δὲ παρὰ πάντων κληθεὶς ἀπεποιήθη ἐκ μετριοφροσύνης τὴν κλῆσιν ταύτην καὶ πρῶτος ὠνομάσθη οἰκοθεν φιλόσοφος (ἦτοι φίλος τῆς σοφίας), ἐξ οὗ ἐπεκράτησε καὶ τὸ ὄνομα φιλοσοφία. Ἡ διδασκαλία δὲ τοῦ Πυθαγόρου διεστέλλετο εἰς ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν, καὶ ἡ μὲν πρώτη ἦτο κοινὴ καὶ φανερά εἰς πάντας, τῆς δὲ δευτέρας μετεῖχον μόνον οἱ εἰς τὰ μυστήρια τῆς ἐταιρίας (περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος) μεμυημένοι. Μαθηματικὴ, μουσικὴ, ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ ἀπετέλουν τὰ κύρια ταύτης μέρη καὶ ἐπομένως τὸ σύνολον τῆς Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας. Ἰδιαζόντως δὲ ὁ Πυθαγόρας ἠγάπα καὶ ἐξήσκει τὴν μαθηματικὴν, ἐν ᾗ μεταξὺ ἄλλων εὔρε το περικλεῆς ἐκεῖνο θεώρημα τῆς τοῦ ὀρθογωνίου τριγώνου ὑποτείνουσας, (ἧς τὸ τετράγωνον ἐξισοῦται τοῖς ἀπὸ τῶν λοιπῶν δύο πλευρῶν τετραγώνοις), ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἔθυσεν, ὡς λέγεται, ἑκατόμβην. Εἰς τοὺς ἀριθμοὺς ἀπέδιδε δύναμιν μυστηριώδη, δοξάζων ὅτι παριστάνουσι τὰς ἀρχὰς τῶν ὄντων, τοὺς τύπους τῆς μορφώσεως τοῦ κόσμου. Ἡ μὲν μονάς, ἔλεγε, καθὼ πηγὴ παντὸς ἀριθμοῦ, εἶνε ἡ εἰδοποιὸς ἀρχή· ἡ δὲ δυάς, ἐπιδεκτικὴ αὐξήσεως καὶ μειώσεως, παριστάνει τὴν ὕλην· ἡ δὲ τριάς, σύνθετος ἐκ τῆς μονάδος καὶ δυάδος, συμμετέχει τῆς φύσεως ἀμφοτέρων· ἡ δὲ τετράς ἢ τετρακτὺς συγκεφαλαιουμένη μετὰ τῶν τριῶν πρώτων ἀριθμῶν παράγει

¹ Διόδ. Τερμ. Ζ — Θ. «Τοσαύτη δ' ἦν ἐν τοῖς αὐτοῦ λόγοις πειθὼ καὶ χάρις, ὡς καὶ τῆς πόλεως σχεδὸν ὅλης ὑπ' αὐτὸν ἐπιστρεφούσης καθ' ἡμέραν ὡσπερὶ πρό τινας θεοῦ παρουσίαν ἅπαντας συντρέχειν ἐπὶ τὴν ἀκρόασιν κ.τ.λ. καὶ §. 20· ὅτι ὁ αὐτὸς πολλὰ καὶ ἄλλα διαλεγόμενος πρὸς βίου σώφρονος ζῆλον καὶ πρὸς ἀνδρείαν τε καὶ καρτερίαν ἔτι δὲ τὰς ἄλλας ἀρετάς, ἴσα θεοῖς ἐτιμᾶτο παρὰ τοῖς Κροτωνιάταις κ. τ. λ.

τὴν δεκάδα, τὸν τελειότατον ἀριθμὸν, ὅστις ἐμφαίνει τὸ πλῆρες σύστημα τοῦ κόσμου· διότι ὑπέθετεν ὅτι τοῦτο σύγκειται ἐκ δέκα μεγάλων σωμάτων (οὐρανίων σφαιρῶν) κινουμένων περὶ τὸ κεντρικὸν πῦρ κατ' ἀναλογίας καὶ ἀποστάσεις ὠρισμένας, καὶ ἀποτελούντων διὰ τῆς κινήσεώς των εἰς τὸν αἰθέρα τόνους ἀρμονικοὺς (ᾧθεν ἡ μουσικὴ τῶν σφαιρῶν), τοὺς ὁποίους ὁμῶς τὰ ὦτα τῶν θνητῶν ἔνεκα τοῦ γήενου θορύβου δὲν διακρίνουσι. Διὰ τοῦ κεντρικοῦ δὲ πυρὸς, ὅπερ οἱ Πυθαγόρειοι ἐκάλουν καὶ ἐστὶν τοῦ παντός, μέτρον φύσεως, μητέρα θεῶν καὶ Διὸς οἶκον ἢ φυλακὴν, ἐνοεῖτο ὁ θεὸς αὐτὸς ὡς ὑπερτάτη μονάς, ὡς τὸ πρῶτον κινεῖν· ἀπόρροια δὲ τοῦ ἰδίου ἐλογίζετο ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ, ἥτις μετὰ τὸν θάνατον, ἀφοῦ πρὸς καθαρισμὸν τῆς περιπλανηθῇ διὰ διαφόρων σωμάτων, ἐπιστρέφει πάλιν εἰς τὴν πηγὴν, ἐξ ἧς προῆλθε (τοῦτο ἦτο τὸ περίφημον τῆς μετεμψυχώσεως δόγμα)¹. — Μετὰ τῶν θεωρητικῶν δὲ τούτων δοξῶν συνείχετο καὶ ἡ ἠθικὴ ἢ πρακτικὴ φιλοσοφία τοῦ Πυθαγόρου· π. χ. ἡ ἀρετὴ ἡρμηνεύετο ὡς μονάς καὶ ἐπομένως ὡς ὁμοιότης μὲ τὸν θεόν· ἡ δὲ δικαιοσύνη ὡς ἀριθμὸς ἰσάκεις ἴσος. Ἐτιμᾶτο δὲ καὶ

¹ Τὸ περὶ μετεμψυχώσεως δόγμα τοῦ Πυθαγόρου ἐπιμαρτυρεῖ καὶ τὸ ἐξῆς ἀνέκδοτον· Λέγεται δηλαδὴ ὅτι κρύψας ἑαυτὸν (ὁ Πυθαγόρας) ἐν ὑπογείῳ, ἐκέλευσε τὴν μητέρα του νὰ διαδώσῃ λόγον περὶ αὐτοῦ ὡς ταθηκότος· μετὰ τινα δὲ χρόνον ἀναφανείς, πολλὰ περὶ τῶν ἐν Ἄδου ἑτερατεύετο, καὶ ὅτι αὐτὸς πολλάκις ἔτυχε μετεμψυχωθεὶς, Ἀθάλλιδης πρὸ τῶν Τρωϊκῶν γενόμενος ὁ Ἑρμού, εἴτα Εὐφορβος, πάλιν Ἑρμότιμος, Εὐθύιος αὖθις ὁ Δῆλιος, ἐπὶ δὲ πᾶσι Πυθαγόρας αὐτός. — Τοῦτον δὲ βεβαίως ἐνόησε ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῇ Ἠλέκτρᾳ του, (στίχ. 63—65) ὅταν παριστᾷ τὸν Ὀρέστην λέγοντα·

Ἦδη γὰρ εἶδον πολλάκις καὶ τοὺς σοφοὺς
 Λόγῳ μάτην θνήσκοντας εἶν' ὅταν δόμους
 Ἐλθῶσιν αὖθις, ἐκτετίμηνται πλέον.

στημα δεχόμενος ὅχι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ὄν, ἀλλ' ἀπειρίαν σωματικῶν ὄντων γεννημένων ἐκ τῆς τυχαίας συνδρομῆς ἀδιαιρέτων σωμάτων ἥτοι ἀτόμων, καὶ μεμορφωμένων πολλαχῶς κατὰ τὴν διάφορον σύνθεσιν αὐτῶν τούτων τῶν ἀτόμων. Τὸ σύστημα δὲ τοῦ Λευκίππου ἐξέτεινε καὶ ἐτελειοποίησε Δημόκριτος ὁ Ἀβδηρίτης, περὶ οὗ ὡς καὶ περὶ τῶν διαδόχων του θέλομεν πραγματευθῆ ἐν τῇ προσεχεῖ περιόδῳ.

Ἱστορία.—Ὡς ἡ φιλοσοφία, καὶ πρὸ αὐτῆς ἡ ἐπική καὶ ἡ λυρική ποίησις, οὕτω καὶ ἡ ἱστορία ἔλαβε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐν Ἰωνίᾳ. Ἀλλὰ τὸ πρῶτον αὕτη, ἐκ τῆς κυκλικῆς ἀμέσως ποιήσεως πηγάσασα, δὲν εἶχεν εἰμὴ τὸν μεταξὺ αὐτῆς ταύτης καὶ τῆς ἀληθοῦς ἱστορίας χαρακτῆρα, καλουμένη *λογογραφία*, ἥτοι ἀφήγησις λόγων, παραδόσεων κατ' ἀντιδιαστολὴν τῆς μυθογραφίας. Ὅλοι δὲ οἱ ἀφηγηταὶ παρελθόντων γεγονότων μέχρι τοῦ Ἡροδότου, ἀφ' οὗ ἄρχεται ἡ ἀληθὴς ἱστορία, ἀνήκουσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν λογογράφων· μεταξὺ δὲ τούτων περίφημοι ὑπῆρξαν· ὁ *Κάδμος*, ὁ *Ἐκαταῖος* καὶ ὁ *Διορύσιος*, *Μιλήσιοι* καὶ οἱ *τρεῖς*, ὧν ὁ μὲν ἔγραψε *κτίσιν Μιλήτου* καὶ *Ἰωνίας*, ὁ δὲ *Ἀσίας περιήγησιν* καὶ *Εὐρώπης περίοδον*, ὁ δὲ *μυθικὰ ἢ κύκλον μυθικόν*, περιλαμβάνοντα τὰς κυριωτέρας παραδόσεις τῶν παναρχαίων χρόνων, καὶ προσέτι *κύκλον ἱστορικόν* εἰς ἑπτὰ βιβλία, περιεκτικὸν τῶν συγχρόνων αὐτοῦ συμβεβηκότων, εἰς ἃ βεβαίως ἀνήκουσι καὶ τὰ *Περσικὰ* ἢ τὰ *μετὰ Δαρείον*. Ἐκτὸς δὲ τούτων μνημονεύονται καὶ δύο ἄλλοι· *Ἑλλάρικος* ὁ *Λέσβιος* καὶ *Ἀκουσίλαος* ὁ *Ἀργεῖος*.

Καλὰ τέχναι.—Ἡ προκειμένη περίοδος εἶνε οὐχ ἥττον ὁ χρόνος τῆς ἀληθοῦς παρ' Ἑλλησι μορφώσεως καὶ ἐπὶ μᾶλλον τελειοποιήσεως τῶν καλῶν τεχνῶν, τῶν τε *παραστατικῶν*, οἷαι εἰσὶν ἡ *γυμναστική*, ἡ *ὄρχηστική* καὶ ἡ *μουσική*, καὶ τῶν *πλαστικῶν* ἢ *εἰκαστι-*

ἐξησκειτο παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις ἐξαιρέτως ἡ ἀρετὴ τῆς φιλίας, καθ' ἣν οἱ φίλοι ὀφείλον νὰ συντρέχωσι καὶ καθιστῶσιν ἀλλήλους τελειότερους. Ἡ φιλοσοφικὴ τοῦ Πυθαγόρου σχολὴ καὶ μετὰ τὴν καθαίρεσιν αὐτῆς ἐν Κρότωνι δὲν ἔπαυσε ν' ἀκμάζῃ εἰς πολλὰς τῆς μεγάλης Ἑλλάδος πόλεις περιοριζομένη ἰδίως εἰς τὰ ἠθικὰ καὶ μαθηματικά. Μεταξὺ δὲ τῶν Πυθαγορείων φιλοσόφων μνημονεύονται ὡς ὀνομαστότεροι· ὁ *Ἀλκμαίων*, ὁ *Ἐκφαντος*, ὁ *Ἰων*, ὁ *Λευκανὸς*, ὁ *Φιλόλαος* ὁ Κροτωνιάτης, ὁ *Τίμαιος* ὁ Λοκρὸς καὶ ὁ *Ἀρχύτας* ὁ Ταραντίνος.

Συγχρόνως δὲ μὲ τὴν Πυθαγορικὴν ἰδρύθη ἐν Ἑλέᾳ, πόλει ὠσαύτως τῆς μεγάλης Ἑλλάδος, ἡ *Ἑλεατικὴ σχολὴ* ὑπὸ Ξενοφάνους τοῦ Κολοφωνίου (516), ὃν διεδέχθησαν ὁ *Παρμενίδης*, ὁ *Ζήνων* καὶ ὁ *Μέλισσος*. Καὶ οἱ τέσσαρες οὗτοι συνέγραψαν, οἱ μὲν δύο πρῶτοι ἐμμέτρως, οἱ δὲ ἄλλοι δύο εἰς τὸ πεζόν. Οἱ πρὸ αὐτῶν φιλόσοφοι ἐθεώρουν τὰ αἰσθητὰ πράγματα ὡς ὄντα καθ' ἑαυτὰ, ἀλλ' οἱ Ἑλεᾶται πρῶτοι ἠρξάντο νὰ ἐρευνῶσι τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων καὶ νὰ διακρίνωσι μεταξὺ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ καὶ ἐπομένως μεταξὺ τῶν ἐμπειρικῶν καὶ λογικῶν γνώσεων. Τὸ εἶναι καθ' ἑαυτὸ ἦτοι τὸ *Ὄν*, ἔλεγον, δὲν δύναται νὰ νοηθῇ εἰμὴ μόνον ὑπὸ τοῦ λόγου, διότι αἱ αἰσθήσεις παριστῶσι ἀπλῶς τὸ γίνεσθαι, ὅπερ συνίσταται εἰς αἰωνίαν ροήν, ἄρα εἶνε μὴδὲν καθ' ἑαυτὸ, ἀπλοῦν φαινόμενον καὶ ἐστερημένον ἀληθείας. Ἀλλὰ τὸ *Ὄν* ὡς τοιοῦτον, ἀποτελοῦν τὴν ὑπόστασιν παντὸς πράγματος, εἶνε ἓν καὶ τὸ αὐτὸ, ὥστε πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει ἐν ἐστὶ κατὰ λόγον· ἐντεῦθεν δὲ συνήγαγον ὅτι τὸ πᾶν ἐν ἐστὶ, κόσμος καὶ θεὸς τὸ αὐτὸ πρᾶγμα. «*Ἐδογματίζε δὲ Ξενοφάνης εἶνε τὸ πᾶν καὶ τὸν θεὸν συμφυῆ τοῖς πᾶσι.*» Διογ. Λαέρτ. Θ', 19. Βίς τὴν Ἑλεατικὴν δὲ ταύτην θεωρίαν ἀντέταξεν ὁ τοῦ Παρμενίδου μαθητὴς *Λεύκιππος* τὸ ἀτομολογικὸν σύ-

φωσιν, οὕτως ἡ μουσικὴ ἐθεωρεῖτο ὡς μέσον πρὸς ἐξημέρωσιν τοῦ πνεύματος ἀλλὰ καὶ πρὸς ἑξαψιν ὁμοῦ καὶ καταστολὴν τῶν παθῶν. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύει μάλιστα ἡ ἱστορία τῆς Σπάρτης, καὶ πρωῒμως ἤδη εὐρίσκονται ἀγῶνες μουσικοὶ, οἳ πρὸ πάντων ἦσαν οἱ Πύθιοι. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος τέχνη εἶχε προαχθῆ εἰς οὐ μικρὸν ἀναπτύξεως βαθμὸν, καθότι οἱ ποιηταὶ ἀπήγγελλον τὰ ποιήματα αὐτῶν ὑπὸ τὴν συνοδίαν αὐτῆς, καὶ ἅπασα ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχαιότης εἶνε πλήρης διηγήσεων περὶ τῆς μαγικῆς δυνάμεως αὐτῆς καὶ τῆς βαθείας εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἐπιδράσεως. Οὕτω π. χ. λέγεται ὅτι ὁ Πυθαγόρας ἐδυνήθη νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς ἡσυχίαν διὰ τινος σπονδειακῆς αὐλωδίας νέον ἐμπαθῆ μέχρι μανίας· ὁ δὲ Ἑμπεδοκλῆς ἔσχυσε ν' ἀναχαιτίσῃ ἄλλον νέον ἀπὸ τῆς προθέσεως φονικῆς τινος πράξεως διὰ τῆς μουσικῆς ἀπαγγελίας ἐνὸς στίχου.

Ὡς ὁ κυρίως δὲ τῆς Ἑλληνικῆς μουσικῆς δημιουργὸς ἐμφανίζεται ὁ Λέσβιος Τέρπανδρος, ὅστις, καταγόμενος ἐκ τινος μουσικῆς οἰκογενείας, παραλαβούσης τὴν τέχνην ἀπὸ τῶν τῆς Πιερίας ἀοιδῶν, πρῶτος ὑπήγαγεν εἰς τεχνικοὺς κανόνας τὰς ὑφεστώσας τῶν διαφόρων χωρῶν ψαλμωδίας καὶ ἐμόρφωσεν ἐντεῦθεν σύστημα τι· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν διακρίθη ἐν Σπάρτῃ προκειμένων μουσικῶν ἀγῶνων (676), ἀκολούθως δ' ἔλαβεν ἐν τοῖς Πυθίοις τετράκις τὰ νικητήρια. Αὐτὸς δὲ οὗτος, κατὰ τὴν κοινὴν δόξαν, εἰσήγαγεν ἀντὶ τοῦ τετραχόρδου τὴν καλουμένην ἐπτάφθογον ἢ ἐπτάχορδον λύραν, ἐφεῦρε καὶ τὸ βάρβιτον, ἕτερον εἶδος λύρας, καὶ πιθανῶς ὥρισε πρῶτος καὶ τὴν σχέσιν τῶν ὑπαρχουσῶν τριῶν ἀρχαιοτάτων ἀρμονιῶν, Δωρικῆς, Φρυγικῆς καὶ Λυδίας, ὧν ἡ μὲν πρώτη, ὡς ἡ βαρυτάτη, εἶχεν ἀνδρικόν, σπουδαῖον χαρακτῆρα, ὅστις ἐνῆργει καταπραῦντικῶς· ἡ δὲ δευτέρα, ὡς μέση (μεσόφωνος), οὕσα ἰδίως εὐχρηστος εἰς τὰς θορυβώδεις ὀργιαστικὰς ἐορτὰς τῆς

κῶν, εἰς ἃς ὑπάγονται ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ. Ἡ πρὸς ταύτας φυσικὴ παντὸς Ἑλληνος κλίσις, ἐκ τοῦ ζωηροῦ αἰσθήματος τῆς φιλοκαλίας πηγάζουσα, ἐνισχύετο θαυμασίως καὶ ὑπὸ τῆς πολιτείας αὐτῆς, ἥτις θεωροῦσα τὴν τέχνην ὡς συστατικὸν τῆς δημοσίας ἀγωγῆς μέρος, τοὺς μὲν εὐπόρους προέτρεπε νὰ συντελῶσιν εἰς τὰς μιμητικὰς καὶ μουσικοποιητικὰς παραστάσεις ἐν ταῖς λειτουργίαις τῆς χορηγίας, τοὺς δὲ ἀριστεύσαντας τεχνίτας ἀντήμειβε καὶ ἐτίμα διὰ διαφόρων μέσων, οἷον διὰ τῆς ἐλευθέρας ἐν τοῖς πρυτανεῖοις σιτήσεως, δι' ἀνεγέρσεως ἀνδριάντων, δι' ἀπονομῆς τοῦ δικαιώματος τοῦ πολίτου, διὰ στεφανώσεως κτλ.

Ἡ γυμναστικὴ καὶ ὀρχηστικὴ, αἵτινες ὁμοῦ ἀποτελοῦσι τὴν μιμητικὴν, προηγήθησαν τῶν ἄλλων κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν. Ἀμφοτέρας ἐχούσας μεγίστην ἐπιρροὴν εἰς τὴν ἀρμονικὴν τοῦ σώματος μόρφωσιν, ἐξήσκουν οἱ Ἕλληνες ἀνέκαθεν, αἱ δὲ τοῦ Λυκούργου καὶ τοῦ Σόλωνος νομοθεσίαι καθιέρωσαν καὶ ὡς μέσα ἀγωγῆς. Περὶφημοὶ δὲ μάλιστα παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις ὑπῆρχον οἱ ἐν ταῖς οὕτω λεγομέναις *Γυμνοπαιδίαις* τελούμενοι γυμναστικοὶ χοροὶ, ὅπου οἱ παῖδες χορεύοντες ἐμιμοῦντο τὰς κινήσεις τῆς πάλης καὶ τοῦ παγκρατίου. Αἱ δὲ ὀρχήσεις, τὰς ὁποίας συνήθως ἡ μουσικὴ συνώδευεν, εἶχον ἐξ ἀρχῆς σκοπὸν θρησκευτικὸν γινόμεναι περὶ τοὺς βωμοὺς πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν, οἵτινες, κατὰ τὴν κοινῶς ἐπικρατοῦσαν πίστιν, ἠρέσκοντο τὰ μάλιστα εἰς τὰς πανηγυρικὰς καὶ μετὰ ῥυθμῶν κινήσεις. Ἐπειτα δ' ἔλαβον χαρακτῆρα πολεμικόν, καὶ κατὰ τοῦτο διεκρίνοντο πρὸ πάντων οἱ Σπαρτιάται, οἵτινες καὶ ὅταν ὥρμων κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐβάδιζον ῥυθμικῶς, ἐν ᾧ οἱ αὐλοὶ ἀνέκρουον τὸ οὕτω λεγόμενον *Καστόρειον μέλος*, ἥτοι τὴν συνήθη πολεμικὴν μελωδίαν.

Ὡς δὲ ἡ μιμητικὴ εἶχε σκοπὸν τοῦ σώματος τὴν μόρ-

Φρυγίας τῶν θεῶν μητρός (Κυβέλης) καὶ ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῶν Διονυσίων, ἔφερε χαρακτῆρα ἐνθουσιαστικόν· ἡ δὲ τρίτη, ἐξομοιούμενη ἕνεκα τῆς ὀξύτητός της μὲ τὴν γυναικείαν φωνὴν, διέθετε διὰ τῆς μαλακότητός της εἰς πραότητα (γλυκυθυμίαν) ὅθεν ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ἐθεώρει ἰδίως εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν νέων συντελῆ. Μετὰ τοὺς χρόνους δὲ τοῦ Τερπάνδρου ἐπῆλθε μεταξὺ μὲν τῆς Δωρικῆς καὶ Φρυγικῆς ἡ *Ἰωρικὴ*, ἁρμονία, τὴν ὁποίαν ἐχαρακτήριζε τὸ ἀπαλὸν καὶ χαλαρὸν (ἀνειμένον), μετὰξὺ δὲ τῆς Φρυγικῆς καὶ Λυδικῆς ἡ *Αἰολικὴ*, τὴν ὁποίαν διέκρινεν τὸ ζωτῆρὸν καὶ ἐμπαθές. Βραδύτερον τὸ μουσικὸν σύστημα ἐτελειοποιήθη ἔτι μᾶλλον διὰ πέντε ὀξυτέρων καὶ πέντε βαρυτέρων ἁρμονιῶν (τόνων). Ἀρχηγέτην δὲ τῆς ἔπειτα ἐπικρατησάσης εὐαρέστου Ἑλληνικῆς μουσικῆς ὁ Πλούταρχος θεωρεῖ τὸν ἐκ Φρυγίας *Ὀλυμπον* τὸν νεώτερον (650—620 π. Χ.), τὸν ἐφευρετὴν τοῦ τρίτου ἢ ἐναρμονίου μουσικοῦ γένους, διατρίψαντα πολὺν χρόνον ἐν Ἑλλάδι καὶ πρὸς τῇ μέχρι τότε μόνον ἐν χρήσει οὔτῃ κιθάρα εἰσαγαγόντα τὸν αὐλόν, δι' οὗ ἡ μουσικὴ ἔλαβε μὲν πλείονα ἐλευθερίαν, ἀπέβη δὲ ἐντονωτέρα καὶ ἐπομένως τρυφηλωτέρα, ὅθεν οἱ αὐστηρότεροι κριταὶ ἀπεδοκίμαζον, ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν, τὸν αὐλόν. Διὰ δὲ τοῦ ἐκ Γόρτυνος τῆς Κρήτης *Θαλήτου* (περὶ τὸ 620 π. Χ.) ἡ Ἑλληνικὴ μουσικὴ προήχθη εἰς τὴν *τρίτην* αὐτῆς *περίοδον*, λαβοῦσα δι' αὐτοῦ χαρακτῆρα πανηγυρικῶς ὑψηλὸν, σχεδὸν ἱερατικὸν (ἰδίως εἰς τοὺς Παιᾶνας), καὶ ἰσχύουσα νὰ κατευνάξῃ τὰς ἠθικῶς τεταραγμένας ψυχάς· διὸ ὁ εἰρημένος μετεπέμφθη ποτὲ ἐκ Κρήτης ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἵνα διὰ τῆς τέχνης ἐπαναφέρῃ τὴν εἰρήνην εἰς τὴν δι' ἐσωτερικῶν ταραχῶν διασεισθεῖσαν πόλιν. Αἱ μελωδίαι του, κανονισμέναι διὰ τὰ ἀπλούστατα ὄργανα, ἦσαν, ὡς λέγεται, κοσμιώταται καὶ ὠραιόταται. Μετὰ τοῦ *Κλονᾶ* δὲ τοῦ ἐκ Θηβῶν ἢ ἐκ Τεγέας, τοῦ ἐκ Κυθήρων

Ξενοδάμου καὶ τινων ἄλλων τεχνιτῶν ἡ μουσικὴ προέβη ἀκολούθως εἰς τεχνικωτέραν τινὰ περίοδον καὶ ἔφθασε τὸ ὕψος, εἰς ὃ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Πινδάρου εὕρισκετο.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἥτις παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς ἔθνεσιν εἶχε σκοπὸν μᾶλλον τὸ κολοσσαῖον, παρὰ τοῖς Ἑλλησι ἔλαβε κατὰ πρῶτον τὸ ἐκ τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας προκύψαν τερπνὸν μέτρον τοῦ καλοῦ. Ἀφοῦ δὲ ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ κατέβαλεν, οὕτως εἰπεῖν, προηγούμενως τὰ στερεὰ θεμέλιά της ἐπὶ τῶν κυκλωπέων τειχῶν, ἔλαβε ἔπειτα ὑψηλοτέραν ἑξαρσιν εἰς τὴν κατασκευὴν τελείων ναῶν (μετὰ κιόνων καὶ προπυλαίων), γυμνασίων, ὠδείων, θεάτρων κτλ. Ἡ οἰκοδομὴ ὠραίων κατοικιῶν κατὰ τοὺς ἀπλοῦς ἀρχαίους χρόνους ἦτο μακρὰν τῆς ιδέας τοῦ ιδιώτου, ἀποβλέποντος μόνον εἰς τὸ ἀνέτως διαιτᾶσθαι· ὅθεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ καλὴ ἀρχιτεκτονικὴ περιωρίζετο μόνον εἰς τὰ δημόσια κτίρια, τῶν ὁποίων ἡ ἰδρύσις ἦτον ἔργον τῆς πολιτείας. Μεταξὺ δὲ τούτων προηγήθησαν οἱ ναοί, ἐκ τῶν ὁποίων ὅμως οἱ ἀρχαιότατοι ἦσαν ὡσαύτως ἀπλούστατοι καὶ στενώτατοι, ὥς ὠρισμένοι νὰ ὦσιν ἡ κατοικία ἐνὸς θεοῦ, οὐχὶ δὲ στοαὶ συναθροίσεως τῶν λατρευτῶν αὐτοῦ· μετέπειτα δὲ οἱ ναοὶ καὶ ἡ διακόσμησις αὐτῶν ἐγένοντο τὸ κύριον ἀντικείμενον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐδεικνύετο ὅλως ὁ πλοῦτος τῆς Ἑλληνικῆς φιλοκαλίας.

Καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν δὲ τῆς προκειμένης τέχνης καὶ ιδίως τῆς περὶ τοὺς ναοὺς, ἐκδηλοῦται ἡ διαφορὰ τῶν φυλετικῶν χαρακτήρων. Καὶ ἀρχαιοτάτη μὲν καθαρῶς Ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ παρουσιάζεται ἡ Δωριος, ἣν διακρίνει τὸ ἄκορψον καὶ ἀπλοῦκόν ἀλλὰ καὶ μεγαλουργὸν ὁμοῦ, ἐκτυπούμενον ιδίως ἐν τῇ τῶν κιόνων παχύτητι καὶ πυκνότητι, ἐν τοῖς ἐπὶ τούτων ἐπικειμένοις στερεοῖς διαζώμασι καὶ γείσοις καὶ ἐν τοῖς προεξέχουσι κιονοκράνοισι· δευτέρα δὲ μετὰ τὴν Δωρίον ἔπεται ἡ Κορινθιακὴ, οὔσα τροποποιήσις ἐκείνης ἐπὶ τὸ

βέλτιον, ὅπως παριστάνεται ἐν τοῖς ναοῖς τῆς ἀρχαίας ἀφνειᾶς Κορίνθου διὰ τῶν πλουσίως κεκοσμημένων κιόνων. Μεταξὺ δ' ἀμφοτέρων μεσολαβεῖ ἡ ἱλαρωτέρα Ἰώνιος, διαφέρουσα κατὰ τὸ ἐπιμνηκέστερον καὶ ἰσχυρότερον τῶν κιόνων, τὴν ἀραιοτέραν θέσιν αὐτῶν, τὴν ἐπὶ τὸ περιττότερον καὶ κομψότερον διακόσμησιν τῶν κιονοκράνων, ὅπως διετυπώθη μάλιστα ἐν τῇ οἰκοδομῇ τοῦ κατὰ τὴν Ἑφesson περιφήμου ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος, ὅς τις τὸ πάλαι συνηριθμεῖτο εἰς τὰ ἑπτὰ θαύματα τοῦ κόσμου ¹.

Ὡς ἀρχαιοτάτοι δὲ ναῶν τεχνῖται μνημονεύονται οἱ Σάμιοι, *Ροῖκος* καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεόδωρος ὁ πρεσβύτερος, οἵτινες ἔκτισαν τὸ ἐν Σάμῳ *Ἡραῖον*, *Χερσίφων* καὶ τούτου ὁ υἱὸς *Μεταγέρης*, οἱ Κνώσιοι, τῶν ὁποίων ἔργον κατὰ μέγα μέρος ὑπῆρξεν ὁ εἰρημένος τῆς Ἀρτέμιδος ναός² προσέτι Θεόδωρος ὁ Τηλεκλέους, ὁ ποιήσας τὴν ἐν Σπάρτῃ θολοειδῇ σκιάδα, *Σπίνθαρος* ὁ Κορίνθιος, εἰς ὃν οἱ ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου φυγαδευθέντες Ἀλκμαιωνίδαι ἐπέτρεψαν (542 π. Χ.) τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ἐν Δελφοῖς λαμπροτάτου ναοῦ³ ὁ Ἀρτιστάτης, ὁ Κάλλαισχος, ὁ Ἀρτιμαχίδης κτλ. οἵτινες δαπάνη τῶν Πεισιστρατιδῶν ἐπεχείρησαν ἐν Ἀθήναις τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός — Ἐκ τῶν μὴ ἱερῶν δὲ κτιρίων τῆς ἐποχῆς τῶν ἀρχαιοτάτων τυράννων μνήμης ἄξιά εἰσιν, ὁ ἐν Ὀλυμπίᾳ θησαυρὸς, ὃν ὠκοδόμησε Μύρων ὁ τῆς Σικυῶνος τύραννος (περὶ τὴν 33 Ὀλυμπιάδα) ἔχοντα δύο θαλάμους, τὸν μὲν Δώριον, τὸν δ' ἐργασίας τῆς Ἰῶνων⁴ ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐν Ἀθήναις στοὰ, κτίσμα τοῦ Κλεισθένους, καὶ τὸ ἐν Μεγάρῳ ὑδραγωγεῖον, ὅπερ

¹ ὁ ναὸς οὗτος μέγιστος πάντων (Παυσ. Δ, 31. 6), εἶχεν ἐμβαδὸν 425×2,20 πόδ. Οἱ κιόνες αὐτοῦ 60 πόδ. ὑψηλοί, ἦσαν ἐν μέρει μονόλιθοι. Ὅλη δὲ ἡ οἰκοδομὴ ἐπιτελεσθεῖσα διὰ τῆς συνεργείας καὶ συνεισφορᾶς πολλῶν οἰκογενειῶν, διήρκεσε 220 ἔτη.

ἔκτισεν ὁ Θεαγένης· προσέτι ἡ μεγάλη ἐν τῷ λιμένι τῆς Σάμου προκυμαία τὴν ὁποίαν κατέβαλεν ὁ Πολυκράτης ἐκτὸς ἄλλων ὑπερφηάνων μνημείων.

Μετὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς δὲ συνέχεται καὶ ἡ *πλαστική* (εἰς καθολικωτέραν σημασίαν) ἡ *ἀγαλματοποιία*, ἥτις ἐφ' ἱκανὸν χρόνον μεταχειρισθεῖσα ὡς ὕλην ἐργασίας τὸ ξύλον ἦτο κυρίως *ξύλογλυφία*. Ὡς τὰ πρῶτα δὲ ξυλίων καὶ ἐν μέρει λιθίνων ἀγαλμάτων δοκίμια θεωροῦνται οἱ καλούμενοι *Ἑρμαῖ*, ὃ ἐστὶ στῦλοι τετράγωνοι, οἷτινες ἔχοντες ἀνθρωπίνην κεφαλὴν, σφηνοπώγωνα κατὰ τὸ πλεῖστον, καὶ τὸ σημεῖον τοῦ φαλλοῦ, ἀνεγείροντο ἐν ταῖς ἀγυαῖς καὶ τριόδοις, καὶ ὡς ὁδόμετρα ἢ ὡς ὅροι ἐν τοῖς ἀγροῖς. Ἀπὸ δὲ τῶν τοιούτων ἀτέχνων κατασκευασμάτων προήχθη κατὰ πρῶτον ἡ *τορευτική*, ἥτοι ἡ τέχνη τοῦ περιβάλλειν ξύλινα σκεύη ἐλέφαντι ἢ χρυσῷ καὶ διακοσμεῖν ταῦτα ποικίλοις χρώμασι. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἀγάλματα ἐκ μετάλλων δὲν παρουσιάζονται ἐξ ἀρχῆς χυτὰ, ἀλλὰ σφυρήλατα, φέροντα καὶ ἐπιτετυπωμένα ζώδια ἐπίσης σφυρήλατα ἢ ἔκκρουστα· καὶ τοιοῦτον ἦτο τὸ ἐν Σπάρτῃ ἐκ χαλκοῦ Διὸς ἀγαλμα, κατὰ τὸν Πausανίαν (Γ', 17. 6) *παλαιότατον πάντων ὅποσα ἐστὶ χαλκοῦ, ὅπερ ἐποίησεν, ὡς λέγει, ὁ Λέαρχος ἐκ Ῥηγίου, μαθητῆς τοῦ Διποίνου καὶ Σκύλιδος*. Περὶ τὴν ἀρχὴν ὁμῶς τῶν Ὀλυμπιάδων ἡ κατασκευὴ μεταλλικῶν δημιουργημάτων, ἡ, ὡς λέγεται, ἡ *χαλκοπλαστική* προέβη εἰς νέον βαθμὸν ἀναπτύξεως ὅτε οἱ ἐν Σάμῳ περιβόητοι τεχνῖται *Ροῖκος καὶ Θεόδωρος* κατὰ τοὺς μὲν πρῶτοι ἐφεῦρον τὴν τέχνην τοῦ «*χαλκὸν ἐν χοάνοις διαχέαι*» τῇ δὲ ἀληθείᾳ ἐβελτίωσαν μόνον τὴν χώνευσιν τοῦ χαλκοῦ, καὶ ἴσως πρῶτοι ἐπεχείρησαν νὰ διαχέωσιν *ὀλόκληρα ἀγάλματα* καὶ ἄλλα ἐκτυπα ζώδια ἐν λίγδοις ἢ χώνοις (Paus. Η', 14. 5. Θ', 41. 1. καὶ Ι', 38. 3.). Βραδύτερον δὲ *Κάλλων* καὶ *Ὀρατᾶς* οἱ Αἰγινῆται (540 π. X.) προήγαγον εἰς

τελειότητα καὶ τὴν χαλκοπλαστικὴν. Τέλος πάντων διὰ τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ μαρμάρου ἡ ἀγαλμοτοποιὰ ἢ γλυπτικὴ ὑψώθη εἰς τὴν πλήρη τεχνικὴν ἐλευθερίαν. Τὰ πρῶτα δὲ καὶ ἐπιτυχῇ μαρμάρινα ἀγάλματα κατεσκεύασαν οἱ ἐκ Κρήτης Δαιδαλίδαι Δίποιρος καὶ Σκύλλης (ἀκμ. περὶ τὴν 50 Ὀλυμπ.), θεμελιωταὶ τῆς ἐν Σικυῶνι περιφήμου σχολῆς, ἐξ ἧς προῆλθε καὶ ὁ εἰρημένος *Κάλλων*, ἀρχηγὸς τῶν Αἰγινητικῶν ἀγαλματοποιῶν. Ὀνομαστοὶ δὲ περὶ τὴν γλυπτικὴν ἢ λιθοξοικὴν ἐδείχθησαν, κατὰ τὸ τέλος τῆς προκειμένης περιόδου, Ἀγελάδας ὁ Ἀργεῖος, οὗτινος μαθητὴς ὑπῆρξεν ὁ κατὰ τὴν προσεχῇ περίοδον εἰς τελειότητα τὴν πλαστικὴν προαγαγὼν Φειδίας, καὶ Κάραχος ὁ Σικυώνιος.

Ἡ τρίτη τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, ἡ γραφικὴ (κοινῶς ζωγραφικὴ), πολὺν χρόνον διετέλεσεν ὑπηρετοῦσα τὰς πρῶτας δύο, περιοριζομένη εἰς τὴν ἐπικόσμωσιν καὶ τὸν χρωματισμὸν τῶν ἔργων αὐτῶν. Ἡ βαθμηδὸν δὲ γένεσις τῆς προκειμένης τέχνης προῆλθε, κατὰ τὰς παρὰ Πλινίῳ (*Hist. natur. XXXV', 3. 5*) διασωθείσας παραδόσεις, ἐκ σκιαγραφημάτων καὶ μονοχρωμάτων. Καὶ πρῶται μὲν ἔδραι αὐτῆς ὑπῆρξαν ἡ Κόρινθος καὶ ἡ Σικυῶν, πρῶτοι δὲ μονοχρωμάτων ζωγράφοι λέγονται *Κλεάνθης* καὶ *Τηλεφάνης*, μετὰ τοὺς ὁποίους ἤκμασεν ἐν Ἀθήναις ὁ *Εὐμαρος*, ἐφευρετὴς τοῦ χρωματισμοῦ· πρωτίμως δὲ ἤδη ἡ γραφικὴ ἠνώθη μετὰ τῆς κατασκευῆς πηλίνων ἀγγείων καὶ ἡ πρωτίστη ἔδρα τῆς κεραμογραφικῆς ἦν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κορίνθῳ. Ἐκ Κορίνθου δὲ πιθανῶς μετεδόθη ἡ τέχνη αὕτη περὶ τὴν 30 Ὀλυμπ. καὶ εἰς Ταρκυνίαν τῆς Τυρρηνίας διὰ τῶν τεχνιτῶν *Κλεοφάντου*, *Εὐχείρος* καὶ *Εὐγράμμου*, οἵτινες ἠκολούθησαν ἐκεῖ τὸν Δημάρατον. Τῶν ἀρχαιοτέρων δὲ γραπτῶν ἀγγείων ὑπῆρχον κυρίως δύο εἶδη· τὰ ὑπόξανθα (λευκοκίτρινα) ἄνευ γανώσεως (στιλβώματος), πλατυτέρου σχήματος, ἔχοντα γραφὰς ἐρυθρὰς, φαιὰς,

ὑπομελαίνας καὶ ἰοθαφεῖς, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τερατο-
μόρφων ζώων, καὶ τὰ πυρρόα ἢ ἐρυθρά, κάλλιον γεγα-
νωμένα καὶ εὐσχυρότερα, ἔχοντα γραφὰς μελαίνας ὥς
ἐπὶ τὸ πλεόν μυθολογικῶν ἀντικειμένων. Καὶ τὰ μὲν
τοῦ πρώτου εἴδους οἱ ἀρχαιολόγοι καλοῦσιν αἰγυπτιά-
ζοντα, φοινικίζοντα καὶ δωρίζοντα, τὰ δὲ τοῦ δευτέ-
ρου ἀρχαῖα Ἑλληνικά, ἀττικίζοντα.

Μόλις δὲ περὶ τὰ τέλη τῆς προκειμένης περιόδου ἡ
γραφικὴ ἤρξατο νὰ τελειοποιῇται ἀληθῶς διὰ Κίμωνος
τοῦ Κλεωναίου, μεταχειρισθέντος κατὰ πρῶτον τὴν διο-
πτικὴν ἢ ἀποπτικὴν σκιαγραφίαν (perspectif), ὅθεν λέ-
γει περὶ αὐτοῦ ὁ Αἰλιανὸς (ἐν τῇ Ποικ. Ἰσ. Η, 8) «Κί-
μων ὁ Κλεωναῖος ἐξεργάσατο τὴν τέχνην τὴν γραφικὴν,
ὑποφυσωμένην ἔτι καὶ ἀτέχνως ὑπὸ τῶν πρὸ αὐτοῦ καὶ
ἀπείρως ἐκτελουμένην, καὶ τρόπον τινὰ ἐν σπαργάνοις
καὶ γάλαξιν οὖσαν»· ἀλλ' ἡ περαιτέρω καὶ ὑψηλότερα
αὐτῆς ἀνάπτυξις συμπίπτει εἰς τὴν ἐπομένην περίοδον.

Ἐπιτηδεύματα.—Τὰ ἐπιτηδεύματα ἢ αἱ ἄλλως
λεγόμεναι βάρανσοι τέχναι δὲν ἐδύναντο φυσικῶ τῷ
λόγῳ ν' ἀκμάσωσι διαφερόντως εἰς ἔθνος, ὅπερ διὰ δού-
λων τὸ πλεῖστον ἐπορίζετο τὰ τοῦ βίου ἐπιτήδεια.
Κατὰ τοὺς πρώτους τῆς περιόδου ταύτης αἰῶνας ὑπῆρ-
χον ἔτι πανταχοῦ ὀλίγοι οἱ ἐπιδιδόμενοι εἰς ἐργόχειρόν
τι, οὐδ' ἦσαν τοιοῦτοι πολὺ ἀναγκαῖοι, καθ' ὅτι οἱ πλου-
σιώτεροι εἶχον ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεταξὺ τῶν δούλων
αὐτῶν ἐργάτας τῶν συνήθων πραγμάτων, οἱ δὲ πτωχό-
τεροι πρὸς τῇ περὶ τὴν γεωργίαν ἀσχολίᾳ κατεσκευά-
ζον πρόχειρα τινὰ χειροτεχνήματα καὶ διὰ τῆς ἀνταλ-
λαγῆς ἐδοηθοῦντο πρὸς ἀλλήλους. Μόλις δὲ, ἀπὸ τῆς
ζ' ἑκατονταετηρίδος, ἀφοῦ ἡ ὑπηρετικὴ πολλῶν τόπων
τάξις ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ συνδέσμου, ὅστις προσήλωνεν αὐ-
τὸν μᾶλλον εἰς τὴν γῆν, καὶ ἀφοῦ συγχρόνως ὁ περιο-
ρισμὸς τῶν ἀγρῶν δὲν ἐπέτρεπε πλεόν αὐξάνοντος τοῦ
πλήθους εἰς ὅλους νὰ πορίζωνται ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τὰ

καὶ ἡ μελιττουργία· Ἀττικάι ἰσχύδες καὶ Ὑμήττειον μέλι ἐζητοῦντο πανταχόθεν.

Ἡ χρῆσις τῆς θήρας ἐπετρέπετο εἰς πάντας τοὺς πολίτας ἀκωλύτως. Οἱ δρυμοὶ περιεῖχον διάφορα ἀγρεύματα καὶ ἐκ τῶν ἀγρίων θηρίων ὑπῆρχον εἰσέτι πρὸ πάντων λύκοι πολλοί. Ἡ ἀλίεῖα ἐξ ἐναντίας δὲν ἦτον ἐπίσης ἐλευθέρα, καθότι ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν λιμνῶν αἱ πλεῖσται ἐξεμισθοῦντο ὑπὸ τῆς πολιτείας. Κατ' ἐξοχὴν δ' αἱ τῆς Βοιωτίας ἔβρουον παντοδαπῶν ἰχθύων, καὶ ἔτι μᾶλλον τὰ παρχεῖμενα πελάγη. Ἐν δὲ ταῖς μεγαλητέραις πόλεσι πλούσιοι ἔστελλον πλοῖα πρὸς ἀλίευσιν, ἦτις, μάλιστα ἐν τοῖς πρὸς τὸν Πόντον φέρουσι πορθμοῖς, ἦτο λίαν εὐπρόσδοος.

Ἡ μεταλλεία κατὰ τοῦτο μόνον συνηριθμεῖτο εἰς τὰ δημόσια νομαῖα, καθ' ὅσον ἡ πολιτεία ἀπὸ τοῦ καθαροῦ ταύτης εἰσοδήματος ἐπορίζετο προσόδους· ἄλλως δὲ οἱ κατ' ἰδίαν πολῖται μετήρχοντο αὐτὴν διὰ πολλῶν ἀνδραπόδων. Ἐπλούτει δὲ ἡ Ἑλλὰς τῶν πλείστων χρησίων εἰς τὸν βίον μετ' ἄλλων· ἀργύρου δὲν ἔστερεῖτο, ἀλλ' ὁ χρυσὸς ἐσπάνιζε· λατομεῖα, πρὸς βαφὴν χρήσιμοι καὶ κεραμίτιδες γαῖαι ἐπλεόναζον πανταχοῦ.

Ἡ Ἐμπορία τῆς Ἑλλάδος, κατὰ θάλασσαν σχεδὸν πάντοτε ἐνεργουμένη, εἶχεν ἐπὶ τῆς παρελθούσης περιόδου χαρακτῆρα παθητικόν· διότι οἱ Φοῖνικες προσκομίζοντες εἰς τὰ ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ἐμπορεῖα τῶν διάφορα τεχνουργήματα ἐλάβανον αὐτόθεν ἀκατέργαστα προϊόντα· ἀλλ' ἀφοῦ, γενομένων ἐπικρατεστέρων τῶν Ἑλλήνων, μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν, ἐκεῖνοι ἐξεβλήθησαν κατὰ μικρὸν ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τὰ πράγματα ἔλαβον ἄλλην φάσιν. Τοῦτο δὲ συνέβη κατὰ πρῶτον ἐν ταῖς παραλίαις τῆς μικρᾶς Ἀσίας διὰ τῶν Ἰώνων, ἐν ᾧ αἱ νοτιώτεραι νῆσοι ἔμειναν εἰσέτι ὁρμητήρια τῶν εἰρημένων. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου λιμένες

πρὸς τὸ ζῆν, πολλοὶ ἐκ τῶν τῆς κατωτέρας τάξεως μετέβησαν εἰς τὰς μεγαλητέρας πόλεις, ὅπου μετήρχοντο οἰονδήποτε ἐπιτήδευμα καὶ ἐκ μετοίκων ταχέως, ἐν τῷ μέσῳ τῶν τότε πολιτικῶν μεταβολῶν, ἐγένοντο πολῖται. Ἐκτοτε δ' ἐγεννήθησαν πολλαχοῦ μὲν ἐργαστάσια καὶ τεχνουργεῖα, μάλιστα δὲ εἰς τὰς πόλεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ προσέτι εἰς τὴν Κόρινθον, Σικυῶνα, Ἀθήνας καὶ Αἴγινα.

Τὴν γεωργίαν ἐδύνατο πᾶς πολίτης νὰ μετέρχεται προσωπικῶς ἄνευ τινὸς αἰσχύνης, μόνον δὲ παρὰ τοῖς αὐστηροῖς Δωριεῦσι δούλοι ἀποκλειστικῶς ἐξήσκουν τὴν τέχνην ταύτην. Ἐκτὸς δὲ τῆς Σπάρτης καὶ Κρήτης οὐδαμοῦ τὸ ἀδιαίρετον τῶν ἀγρῶν ἐτηρεῖτο ἀκριβῶς. Ἡ ἰδιοκτησία εἶχεν ἤδη περιέλθει εἰς χεῖρας πολλῶν ἐλευθέρων, καὶ μόνον οἱ τῶν τεμενῶν καὶ οἱ τῶν κοινοτήτων ἀγροὶ ἐξεμισθοῦντο ἢ ἐξεδίδοντο ἐπὶ ὠρισμένη ἐτησίᾳ παροχῇ. Ἐκ τῶν καλλιεργουμένων δὲ δημητριακῶν καρπῶν οἱ κυριώτεροι ἦσαν ὡς τροφή μὲν τῶν ἀνθρώπων ὁ πυρὸς (σῖτος) καὶ τὰ συγγενῆ τούτῳ εἶδη, εἰς χρῆσιν δὲ τῶν κτηνῶν μᾶλλον ἢ κριθή· πρὸς δὲ τούτοις ἐκαλλιεργοῦντο πολλὰ ὁσπρίων καὶ λαχάνων εἶδη. Τὸ λίνον ἐγένετο ἐπὶ μᾶλλον γενικώτερον, μολονότι εἰς κατασκευὴν ἱματίων συνηθέστερα ἦσαν τὰ ἔρια· ἡ κάρναβις, καθ' ὃν τρόπον ἀποφαίνεται περὶ ταύτης ὁ Ἡρόδοτος (Δ', 74) ὅστις τὴν εἶδεν ἐν ταῖς βορειοτέραις χώραις, δὲν ἦτον ἐν Ἑλλάδι γνωστὴ. Βύσσος σημαίνουσα καὶ τὸ λεπτότερον λίνον (τὴν ἄλλως λεγομένην ἀμοργίδα) ὡς καὶ τὸν νῦν καλούμενον βάμβακα, εὕρισκετο κατὰ τὸν Παυσανίαν (5, 5, 2. 7, 21, 7.) τοῦλάχιστον βραδύτερον ἐν Ἡλιδι, ἀλλὰ μόνον αὐτόθι. Οἶνου δὲ εἶχεν ἡ Ἑλλὰς πολλὰ καὶ διάφορα εἶδη, ἐν οἷς τὰ τῶν νήσων ὑπερτέρουν. Ἡ ἐλαιοφυτεία εὐδοκίμει σχεδὸν πανταχοῦ· ἀμφοτέρων δὲ τῶν προϊόντων (οἶνου καὶ ἐλαίου) ἐγένετο μεγάλη ἐξαγωγή. Ἡ ὀπωροκομία ἤκμαζεν οὐδὲν ἦττον, ὡς

μᾶλλον εἰς τὴν μετὰ τῆς Πελοποννήσου συγκοινωνίαν. Τελευταῖον ἀπὸ τῆς ζ' ἑκατονταετηρίδος ἡ βιομηχανία ἐπέδωκεν εἰς ὅλας τὰς πόλεις, αἵτινες ὑπῆρξαν μέχρι τοῦδε σταθμοὶ ἐμπορικοὶ, καὶ ἀνεώχθη νέον στάδιον, ἐν ᾧ αἱ μὲν τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας παραλῖαι κατελήφθησαν ὑπὸ Ἑλλήνων, ὁ δὲ Πόντος ἐγένετο διὰ τῶν ὑπὸ τῆς Μιλήτου ἰδρυθεῖσων πολυαρίθμων ἀποικιῶν μᾶλλον γνωστότερος, ἢ Αἴγυπτος εὐπροσιτωτέρα καὶ ἡ Κυρηναϊκὴ σημαντικωτέρα. Ἐν γένει περὶ τὰ ἔσχατα τῆς περιόδου ταύτης τὸ ἐμπόριον ἀπέβη ἐνεργητικόν τε καὶ παθητικόν ὁμοῦ καὶ πρὸς τοῖς ἀκατεργάστοις μετεκομίζοντο καὶ πολλὰ κατειργασμένα ἐμπορεύματα εἰς τὴν ἀλλοδαπήν.

Ἄλλως εἰς τὴν αὔξησιν τῆς τε ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἐπιμιξίας εἶχε μεγάλην ἐπιρροὴν ἡ κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον καθολικευθεῖσα χρῆσις κεχαραγμένων νομισμάτων καὶ ὀρισμένων μέτρων καὶ σταθμῶν, μὴ ὅτι ταῦτα δὲν ἦσαν πανταχοῦ τὰ αὐτά. Ἡ εἰσαγωγή τῶν νομισμάτων καὶ τῶν σχετικῶν πρὸς ταῦτα σταθμῶν ἀποδίδεται συνήθως εἰς Φεῖδωνα τὸν Α', ἀκμάσαντα κατὰ τὸ μέσον τῆς η' ἑκατονταετηρίδος, οὐδ' ὑπάρχει τις ἀμφιβολία ὅτι ἀμφότερα ἐγένοντο συνήθη πρὸ τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος, ἥτοι κατὰ τὴν ζ' ἑκατονταετηρίδα. Ἐν τούτοις ὁ Φεῖδων ἦτο πιθανῶς ὁ κατὰ πρῶτον κανονίσας αὐτὰ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι· καθ' ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ῥητῶς ἀποφαίνεται (Α' 94), ὅτι οἱ Λυδοὶ ἦσαν πρῶτοι ἀνθρώπων, οἵτινες νόμισμα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου κοψάμενοι ἐχρήσαντο. Διὰ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ ἡ διάταξις αὕτη μετεδόθη κατὰ πρῶτον διὰ τῆς Ἰωνίας εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἀξία δὲ τῶν νομισμάτων ὑπελογίζετο κατὰ *τάλαντα* καὶ ἕκαστον μὲν τούτων ἀντεστοίχει πρὸς ἐξήκοντα *μνᾶς* (1375 περίπου σημερινὰ τάλληρα), ἑκάστη δὲ *μνᾶ* πρὸς ἑκατὸν δραχμάς, καὶ ἑκάστη δραχμὴ πρὸς ἑξ ὀβολοὺς, οἵτινες διηροῦντο κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς διάφορα μικρὰ

ἐξαιρουμένων τῶν Ἀθηνῶν, περιελθόντες εἰς τὰς χεῖρας τῶν Δωριέων, δὲν εἶχον πολλήν μετὰ τῶν ξένων ἐπιμειξίαν· ἄλλως δὲ οἱ Ἕλληνες, οὐπω ἔτι ἀναπτυχθείσης τῆς βιομηχανίας των, δὲν ἐδύναντο ἐπὶ πολὺν χρόνον ν' ἀπαλλαχθῶσι τῶν Φοινίκων. Διὸ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς προκειμένης περιόδου τὸ ἐμπόριον ἔπρεπε νὰ διατηρῇ κατὰ μέγα μέρος τὸν ἀρχαῖον του χαρακτήρα, ἐκτὸς μόνον ὅτι οἱ Ἴωνες ἤδη ἀνέλαβον ἐν τοῖς παραλίοις τῆς Ἀσίας καὶ ἐπὶ τῶν νήσων τὸ τῆς διαμετακομίσεως ἔργον καὶ ἔφερον οὕτως εἰς σύνδεσμον τοὺς κατοίκους τῶν βορειοτέρων θαλασσῶν ὡς καὶ τοὺς τῆς Ἑλληνικῆς Ἡπείρου μετὰ τῶν Φοινίκων. Ἀφοῦ δὲ ἅπαξ οἱ Ἕλληνες οὗτοι ἄποικοι ἤρξαντο νὰ ἐξασκῶσι τὸ ἐνεργητικὸν ἐμπόριον, ἐπόμενον ἦτο νὰ μετάσχωσι καὶ αἱ εὐλιμενώτεραι τῆς Ἑλλάδος πόλεις (Κόρινθος, Μέγαρα, Ἀθῆναι, Αἴγινα, Τροιζήν καὶ Ἐπίδαυρος) ὡς πρὸς τὰ ἀπώτερα μέρη. Ἐπὶ τέλους οἱ Φοίνικες, διὰ τῆς ἐξαπλώσεως τῶν Δωριέων (ἀπὸ τῆς θ' ἑκατονταετηρίδος) εἰς τὰς νοτίους νήσους μέχρι τῆς Ἀσιατικῆς Δωρίδος, ἀπεμακρύνθησαν παντάπασιν ἐκ τοῦ Αἰγαίου πελάγους· καὶ ἐπειδὴ οἱ Δωριεῖς ἔκλινον μᾶλλον εἰς τὴν γεωργίαν, ἐντεῦθεν οἱ Ἴωνες ἀνέλαβον ὅλον τὸ ἐμπόριον, ἠναγκάζοντο ὅμως νὰ πλέωσιν ἤδη εἰς τὴν Λυκίαν καὶ Κύπρον πρὸς ἀναζήτησιν τῶν Φοινικικῶν ἐμπορευμάτων. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἐπεχείρησαν οὗτοι καὶ τὸ συνοδικὸν ἐμπόριον· ἀλλ' ὀλίγοι μόνον ἐξ αὐτῶν καὶ πρὸ πάντων οἱ Χαλκιδεῖς καὶ Ἐρετριεῖς ἐξέτεινον ἐνωρὶς τὴν ναυτιλίαν των καὶ περὶ τὴν Πελοπόννησον· κυρίως τὰ προϊόντα τῆς Ἀνατολῆς μετεκομίζοντο ἀπὸ τῆς Κορίνθου καὶ Σικυῶνος εἰς τὴν ἀπωτέραν καὶ κατὰ μικρὸν ἀνοιγομένην Δύσιν. Πρὸς τὰ βόρεια δὲ πελάγη οἱ Ἀσιανοὶ Ἴωνες συνεμερίσθησαν ταχέως τὸ ἐμπόριον μετὰ τῶν Εὐβοέων ἐκείνων Ἰώνων, μετέσχον δὲ τούτου καὶ τὰ Μέγαρα καὶ αἱ Ἀθῆναι, ἐν ᾧ ἡ Αἴγινα φαίνεται ὅτι περιωρίζετο

διὰ τινος πλατέος πυθμένος· μ' ὅλον τοῦτο ἀπεῖχον ἔτι τῆς ἐντελοῦς ναυτιλίας οἱ Ἕλληνες πολύ. Ὁ πλοῦς γινόμενος ἔτι κατὰ τοὺς ἀστέρας, ἀπέβαινε φυσικῶ τῷ λόγῳ δύσκολος καὶ ἐπικίνδυνος ὡσάκις ὁ οὐρανὸς ἦτο νεφελώδης· διὰ τοῦτο πᾶς ναυτιλλόμενος ἀπεμακρύνετο ὅσον ἔνεστι ὀλιγώτερον τῶν ἀκτῶν, ἐπομένως καὶ ἀντὶ τῶν ἱστίων συνηθέστερον ἐγίνετο χρήσις τῶν κωπῶν. Τὰ πληρώματα συνίσταντο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ δούλων, μετοίκων ἢ καὶ ἐκ τοῦ θητικοῦ πλήθους· μόνον δὲ ὁ ναύκληρος ἀνῆκε πάντοτε εἰς τὴν ἀνωτέραν τάξιν. Μετὰ τὴν εἰς τοὺς λιμένας προσόρμισιν τὰ πλοῖα συνήθως εἵλκοντο εἰς τὴν ξηράν· καὶ κατὰ τὸν πλοῦν δὲ αὐτῶν ἦτο πρᾶγμα σύνηθες νὰ φέρεται τὸ πλοῖον ἐπὶ τινος εὐκαίρου τόπου οἷασδῆποτε ἀκτῆς καὶ νὰ γίνεται ἐκ νέου ὕδατος καὶ τροφίμων προμήθεια.

Ἰδιωτικὸς βίος. — Περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου θὰ εἴπωμεν ὀλίγα, ἐπειδὴ ἐν πολλοῖς συμπίπτει μετὰ τοῦ δημοσίου καὶ μάλιστα ἐν ταῖς Δωρικαῖς πολιτείαις, Σπάρτῃ καὶ Κρήτῃ.

Τίνες πηγαὶ πορισμοῦ πρὸς τῇ κτηνοτροφίᾳ καὶ γεωργίᾳ ἀνεφάνησαν κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον, δηλοῦται ἀρκούντως ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων. Οἱ ἄνθρωποι ἔζων, ὡς ἂν τις ἤθελεν εἰπεῖ τὴν σήμερον, εὐθηνότατα· διότι κατὰ τὸν αἰῶνα ἤδη τοῦ Σόλωνος ὁ βοῦς ἐν Ἀθήναις ἔτιμᾶτο πέντε δραχμῶν, τὸ πρόβατον μιᾶς δραχμῆς· ὡσαύτως δὲ καὶ εἰς μέδιμνος σίτου. Ὁ λόγος δὲ τῶν χαμηλῶν τούτων τιμῶν ἦτο φυσικῶς ἢ ἑλλειψίς ἀργυρίου καὶ ἔτι μᾶλλον τὸ ἀδύνατον ἢ τὸ δύσκολον τῆς μετακομίσεως τῶν προϊόντων εἰς ἀπωτέρας χώρας, ὅπου ἐκεῖνα ἔλειπον παντάπασιν ἢ δὲν συνέρρεον ἀφθόως· ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἡ εὐθηνία οὐσιωδῶς δὲν ἦτο μεγαλύτερα ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην χώραν καὶ εἰς πάντα ἄλλον χρόνον, καθότι ἀναλόγως καὶ αἱ πρόσοδοι ἐκάστου εὕρισκοντο εἰς τὴν αὐτὴν πρὸς τὴν δαπάνην σχέσιν.

χαλκονομίσματα. Συνηθέστερον δὲ ὁ ὑπολογισμὸς ἐγίνετο κατὰ τὸ Αἰγίναϊον τάλαντον ἢ κατὰ τὸ Εὐβοϊκόν, ἐξ ὧν τὸ δεύτερον ἦτο μικρόν τι ἔλαττον τοῦ πρώτου. Πραγματικῶς ὁμῶς ἐκόπτοντο μόνον τετράδραχμα νομίσματα μέχρις ἡμιωβολίου· μναῖ δὲ καὶ τάλαντα ἦσαν ἀπλῶς ὀνομαστικά νομίσματα· χρυσῶν νομισμάτων ὑπῆρχε τοῦλάχιστον μέχρι τοῦδε σπάνις, ὥς πολὺ ὀλίγου χρυσοῦ ἐν Ἑλλάδι εὕρισκομένου· ἀλλὰ καὶ βραδύτερον συνηθέστεροι ἦσαν οἱ Περσικοὶ δαρεικοὶ, ὧν ἕκαστος ἀνεπλόγει πρὸς ἓνα Ἑλληνικὸν στατῆρα, ἥτοι πρὸς εἴκοσιν ἀργυρᾶς δραχμάς. Ἔστιν ὅπου δὲ ἐχαράσσοντο ἤδη καὶ κίβδηλα νομίσματα (Ἡροδ. Γ', 5, 6. καὶ Δημοσθ. κατὰ Τιμοκρ.). Εἰς τινὰς δὲ πολιτείας ὑπῆρχον νομίσματα ἐκ μολύβδου, σιδήρου καὶ ὁμοίας ἄλλης ὕλης, ἅτινα ὁμῶς μόνον αὐτοῦ εἶχον τὴν ὠρισμένην ἀξίαν. Τὸ πρὸ τοῦ Σόλωνος δὲ ἐμπορικὸν τάλαντον ὥς σταθμὸν ἐζύγιζε 74 περίπου λίτρας, καθ' ἃς εὐκόλως δύναται νὰ ὑπολογισθῇ τῶν μνῶν καὶ δραχμῶν ἡ σημασία· ἀκολουθῶς ἐξέπεσε καὶ τοῦτο κατὰ τὸ βάρος, ὅθεν προέκυψαν πολλαὶ διαφοραί. Ὡς μέτρον δὲ μήκους ἐχρησίμευε παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἐν γένει τὸ στάδιον, ἀποτελοῦν 600 πόδας, ὥστε 40 στάδια ἐξισοῦνται πρὸς ἓν Γερμ. γεωγρ. μίλιον ἥτοι πρὸς 2 ὥρας. Τὸ πλέθρον ἦτο τὸ ἕκτον μέρος τοῦ σταδίου καὶ ἐν μικροτέροις διαστήμασι ἢ καταμέτρησις ἐγίνετο δι' ὀργυιῶν, πήχεων καὶ ποδῶν. Πρὸς τὰ πράγματα ὠρίζοντο ἐπὶ μεγάλων μὲν ποσοτήτων διὰ τοῦ μετρητοῦ ἢ ἀμφορέως, ἐπὶ μικροτέρων δὲ διὰ τῆς κοτύλης, ἀποτελούσης τὸ $\frac{1}{144}$ τοῦ ἀμφορέως. Ξηρὰ δὲ τέλος ἐμετροῦντο διὰ τοῦ μεδίμνου καὶ διὰ τῆς χοίρικος, περιεχούσης τὸ 48 μέρος ἐκείνου.

Καὶ ἡ ναυτιλία ἔλαβε κατὰ μικρὸν βελτιώσεις· τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα ἐγένοντο χωρητικώτερα ὥς καὶ τὰ πολεμικά, ἐκ τῶν ὁποίων ἐκεῖνα διεκρίνοντο διὰ τοῦ γαστροειδοῦς ἢ κολπώδους σχήματός των συνήθως δὲ καὶ

Μόνον οἱ ἀληθῶς πένητες ἐδύναντο, ἐν τῇ ἀφθονίᾳ τῶν ἀναποφεύκτων ἐπιτηδεύων, νὰ ζῶσιν εὐκολώτερον. Ἐπειδὴ προσέτι τοῦτο μὲν ὁ αἶθριος οὐρανὸς ἀπήλλαττε τοὺς ἀνθρώπους πολλῶν ἀναγκῶν, τοῦτο δὲ δοῦλοι ἐξήσκουν ὅλας τὰς βαναύσους τέχνας, ἐντεῦθεν συνέβαινε νὰ ὑπάρχωσι πάνυ ὀλίγοι οἱ κυρίως ἐπαῖται· συνετέλει δὲ οὐ μικρὸν εἰς τὴν ἐξοικονόμησιν τῶν ἀπόρων πολιτῶν καὶ ἡ συνεχὴς νέων ἀποικιῶν καθίδρυσις. Ἄλλη δέ τις συνέπεια τῆς εἰρημένης ἐλλείψεως χρηματικῶν κεφαλαίων καὶ τῆς ἰσχυρᾶς τούτων ζητήσεως, κατὰ λόγον τῆς αὐξήσεως τῆς βιομηχανίας ὡς καὶ τῆς ἔτι ἀτελοῦς καταστάσεως τῆς νομοθεσίας, ἦτο ἡ τοῦ τόκου ὑπερβολή. Ὁ τοκισμὸς χρημάτων συνηθίζετο πολὺ πρὸ τοῦ Σόλωνος, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς νομοθεσίας αὐτοῦ. Ὑπελογίζετο δὲ ὁ τόκος διττῶς, ἐκλαμβανομένου τοῦ μηνὸς ὡς μέτρου τοῦ χρόνου· διότι εἴτε ἐπληρόνετο περὶ ἐκάστης μῆνης ὠρισμένον τι ποσὸν, οἷον 5 ὀβολοί, εἴτε δανειζόμενος τις ἐπὶ μακρότερον χρόνον, οἷον ἐπὶ ἓν ἔτος, συνεφώνει ὠρισμένον τι μέρος τοῦ κεφαλαίου, π. χ. ἓν τρίτον ὡς τόκον (τόκοι ἐπίτριτοι, τουτέστι 33 τοῖς 100). Ἀνώτερος δὲ ἦτον ὁ ναυτικὸς, καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ναυτοδανείου ἐλογίζοντο ὑπέγγυα τό τε σκάφος, τὸ φορτίον καὶ ὁ ναῦλος. Εἰς χρηματικὰς δ' ἐργασίας ἐνησχολεῖτο ἤδη ἰδία τις τάξις ἀνθρώπων, ἀνηκόντων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς ἀπελευθέρους καὶ μετοίκους. Ἀπὸ τῶν κεφαλαιούχων δὲ τούτων ἐδανείζοντο οἱ ἔχοντες χρεῖαν διὰ χειρογράφων, καὶ ἐπὶ ὑποχρέων ἢ βεβαρυμένων ἀγρῶν ἐτίθετο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀρθιὸς τις λίθος μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης ἐπιγραφῆς, ὑποθηκῶν βιβλία ἦσαν ἄγνωστα, ὅταν δὲν ὑπῆρχε τελεία ἀσφάλεια (Boekh. Staatsh. τόμ. α', 135). — Ἄλλο δὲ πολὺ σύνηθες μέσον τοῦ ὠφελεῖσθαι ἐκ κεφαλαίων ἄνευ τινὸς ἐπιτηδεύσεως συνίστατο εἰς τὸ κτίζειν οἰκίας πρὸς ἐκμίσθωσιν· διότι οὐδεὶς, μὴ ὢν ἀληθῶς πολίτης, ἐδύνατο

νὰ ἔχη κτῆμά τι ὀκίνητον καὶ πάντες οἱ μέτοικοι, οἵ-
τινες χάριν τῶν ἀσχολιῶν των ἔχρηζον κτιρίων οὐ μι-
κρᾶς ἐκτάσεως, ἠναγκάζοντο νὰ μισθώνωσιν οἰκίας.

Ἐξετάζοντες δὲ ἤδη καὶ τὰς κατὰ μέρος οἰκογενείας,
εὐρίσκομεν ταύτας συγκειμένας ἐν γένει ἐξ ἀνδρὸς καὶ
μιας γυναικὸς (ὡς ἐπικρατούσης πάντοτε τῆς μονογα-
μίας), ἐκ τέκνων καὶ μείζονος ἢ ἐλάττονος ἀριθμοῦ
δούλων. Πολίτης τις μόνον μετὰ πολίτιδος ἐδύνατο νὰ
συνέλθῃ εἰς νόμιμον γάμον. Αἱ προῖκες ἦσαν εὐτελεῖς,
καὶ ὁ γάμος αὐτὸς, καίτοι διὰ θρησκευτικῶν τελετῶν
συναπτόμενος, ἐθεωρεῖτο κυρίως ὡς πολιτικὸν συνάλ-
λαγμα, ὅπερ ὁ ἀνὴρ ἐδύνατο εὐκόλως νὰ διαλύσῃ. Ἡ
μοιχεία ἐκολάζετο συνήθως αὐστηρῶς. Εἰς τὸν ἄνδρα
ὅμως δὲν ἀπηγορεύετο νὰ ἔχη πρὸς τῇ ἰδίᾳ γυναικὶ καὶ
παλλακὴν τινα ἐκ τῆς τάξεως τῶν δούλων ἢ τῶν με-
τοίκων. Ματαίως δὲ ἤθελέ τις ζητήσῃ παρὰ τοῖς Ἑλ-
λησι τὸ πρὸς τὰς γυναῖκας τρυφερὸν αἶσθημα τῶν νεω-
τέρων· εἰς αὐτοὺς ἐφαίνετο ὅτι ἡ γυνὴ ἐκπληροῖ ἀρ-
κούντως τὸν σκοπὸν τίκτους τεκνα καὶ ἐπιμελουμένη
τούτων κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη. Ὅθεν περιωρισμένη κατ'οἶ-
κον δὲν ἐπαρουσιάζετο δημοσίως εἰμὴ μόνον κατὰ τὰς
θρησκευτικὰς τελετὰς καὶ τότε πάλιν κεκαλυμμένη. Ἡδὴ
δὲ τὰ οἰκιακὰ τῶν γυναικῶν ἔργα δὲν εἶχον πλέον τὴν
παλαιὰν φήμην, εἴτε διότι ἔλειπεν ὁ ἐπαινέτης αὐτῶν
Ὅμηρος, εἴτε διότι ἀληθῶς ἡ ἀναπτυχθεῖσα βιομηχανία
ἐχορήγει τοιαῦτα πολὺ κρείττονα. Τῶν πλουσίων αἱ γυ-
ναῖκες ἀπηλλάττοντο πολλάκις τῆς οἰκιακῆς ἐργασίας
διὰ τῆς ὑπηρεσίας τῶν δούλων, αἱ δὲ τῶν πτωχοτέρων
ἐξετέλουν τῶν ἐλλειπόντων ὑπηρετῶν τὰ ἔργα. Οἱ τῆς
ἀνωτέρας τάξεως πολῖται, ἐκτὸς τῆς νυκτὸς καὶ τῆς
ῥας τοῦ δείπνου, ἔμενον ὀλίγον χρόνον ἐν οἴκῳ, διότι
συνήθως εἶχον ἀσχολίαν τινὰ δημοσίαν, ἢ ἄλλως ἐδα-
πάνων τὸν καιρὸν των ἐν τινὶ λέσχῃ· οἱ δὲ βιομήχανοι
ἔπρεπε φυσικῶς νὰ ἀσχολῶνται εἰς τὰ ἔργα των.

Ἡ ἀγωγή τῶν παίδων (παραλειπομένων τῶν κατὰ τοῦτο ἰδίως τὴν Σπάρτην ἀφορώντων) μέχρι τοῦ ἔκτου καὶ ἐβδόμου ἔτους τῆς ἡλικίας των ἦτο σχεδὸν εἰς μόνην τὴν φροντίδα τῶν γυναικῶν ἀνατεθειμένη. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ παιδίου ἐτελοῦντο θρησκευτικαὶ τελεταί, δι' ὧν τοῦτο συνιστάτο εἰς τὴν προστασίαν τῶν πατρῶν θεῶν, λαμβάνον ὄνομά τι, εἰς ὃ ἔπειτα, πρὸς διάκρισιν, προσετίθετο μόνον τὸ τοῦ πατρὸς καὶ ἔστιν ὅτε τοῦ τόπου τῆς γεννήσεως. Μετὰ τὴν παρέλευσιν δὲ τῆς πρώτης ἐκείνης ἡλικίας διωρίζετο φύλαξ τις τοῦ παιδός, ὃ λεγόμενος παιδαγωγός· πιθάνως δὲ καὶ κοράσια ὑπεβάλλοντο εἰς ὁμοίαν ἐπιτήρησιν. Ὁ τοιοῦτος δὲ παιδαγωγός ἐφρόντιζεν, ἐὰν ἦτο πρὸς τοῦτο ἱκανός, καὶ περὶ τῆς πρώτης ἐκπαιδεύσεώς του. Καθῆκον δὲ τοῦ αὐτοῦ ἦτο νὰ συνοδεύῃ τὸν μαθητὴν τοῦ πανταχοῦ καὶ νὰ προφυλάττῃ αὐτὸν, ὥς ἔνεστιν, ἀπὸ πάσης βλάβης. Δημόσια σχολεῖα ἢ ἐκπαιδευτήρια, κατὰ τὴν ἀληθῆ αὐτῶν σημασίαν, δὲν ὑπῆρχον, καθότι τὰ γυμνάσια εἶχον ἄλλον σκοπὸν, ἥτοι ἦσαν ὠρισμένα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ σώματος διὰ γυμναστικῶν ἀσκήσεων. Εἰς τὸ ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν ἐλάμβανον, ἀπὸ τῆς ζ' ἑκατονταετηρίδος, μόνον οἱ παῖδες εὐπόρων γονέων μαθήματα· πρότερον δὲ ἦτο συνήθεια νὰ διδάσκωνται ἀπλῶς τὸ ἄδειν καὶ μετ' αὐτοῦ τὰ ἐθνικὰ ἄσματα· ταῦτα δὲ καὶ ὅ,τι ἐδύνατο νὰ ἐπενεργήσῃ ἢ μετὰ τῶν οἰκείων ὁμιλία ὑπῆρχον τὰ μόνα εἰς τὴν ἠθικὴν ἀνάπτυξιν ἐφαρμοζόμενα μέσα. Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα, ὅταν γραμματισταὶ ἐδίδασκον τὸ ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν, τὰ Ὀμηρικὰ καὶ ἄλλα παρόμοια ἄσματα ἀπετέλουν τὴν βάσιν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως. Δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο ἡ μουσικὴ καὶ ἡ περὶ τὴν μιμητικὴν παράστασιν δεξιότης ἠνώνοντο στενώτατα μετ' ἐκείνης τῆς διδασκαλίας. Ὑψηλοτέρων δ' ἐκπαιδευτηρίων ὑπῆρχε παντελὴς ἑλλειψις, διότι οἱ μετέπειτα παρουσιαζόμενοι

φιλόσοφοι ἢ σοφισταὶ οὐδὲν ἄλλο ἔπραττον ἢ νὰ συναθροίζωσι περὶ ἑαυτοὺς ἄνδρας εἰς διδακτικὴν συνέντευξιν.

Περὶ τῆς μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς δὲν γνωρίζομέν τι ἀκριβές. Ὁ μὴ ὀφείλων ν' ἀσχολῇται εἰς ὠρισμένα ἔργα ἄλλην καθημερινὴν εὐχαρίστησιν δὲν εὗρισκεν εἰμὴ νὰ περιφέρηται τῇδε καὶ κεῖσε, νὰ βλέπῃ, ν' ἀκούῃ καὶ νὰ διαλέγηται περὶ τοῦ πῶς τὰ πράγματα ἔχουσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ἰδιαιτέρας δὲ πανηγύρεις προεκάλουν ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ θρησκεία καὶ μάλιστα ἡ προσφορὰ θυσιῶν καὶ αἱ ταύτας διαδεχόμεναι εὐωχίαι. Καὶ ἡ φιλοξενία ἐνηργεῖτο κατὰ τὸν αὐτὸν ὥς καὶ πρότερον τρόπον· κυρίως ἰδιωτικαὶ κοινωνίαι ἦσαν σπάνιαι. Τὸ περιηγεῖσθαι, καίτοι μὴ ὑπαρχόντων ξενοδοχείων, δὲν εἶχεν οὐδεμίαν δυσχέρειαν· καθότι ἐν ἐλλείψει ξενοδόχου, ἕκαστος ἰδιώτης ἐδέχετο ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ τὸν περιηγητὴν καὶ συνήθως ἐφιλοδωρεῖτο ὑπὸ τούτου ἀναχωροῦντος. Ἡ τῶν οἰκιῶν διακόσμησις διέσωζε κατὰ μέγα μέρος τὸν ἀρχαῖκόν τύπον· εἰς τὰς πλουσιωτέρας δὲ μόνον τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος πόλεις ἡ ἐσωτερικὴ τῶν οἰκιῶν λαμπρότης πιθανῶς εἶχεν αὐξήσει· ἐκεῖ τοῦλάχιστον συνείθιζον νὰ καλλωπίζωσι τοὺς τοίχους τῶν θαλάμων, εἶχον πολλοὺς τάπητας, διάφορα καὶ ἐν μέρει πολύτιμα σκεύη καὶ παρὰ τῇ οἰκίᾳ ποικίλα τερπνὰ ἰδρύματα, οἶον λουτρά, κήπους κτλ. Ἐν δὲ τῇ κυρίως Ἑλλάδι ἐπεκράτει ἔτι μεγαλητέρα ἀφέλεια· ἀντὶ τῶν δίφρων, οἵτινες ἐχρησίμευον ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ τὰς γυναῖκας, μετεχειρίζοντο νῦν ἐστρωμένα ἀνακλιντήρια πρὸς τὸ καθίζεσθαι καὶ ἀναπαύεσθαι. Αἱ κλῖναι ἐστρωννύοντο διὰ λινῶν καλυμμάτων καὶ παρὰ τοῖς κοινοῖς ἀνθρώποις διὰ δερμάτων καὶ πολλάκις διὰ καλάμου. Ὡς ποτήρια ἐχρησίμευον κώθωνες (κοτύλαι) καὶ στάμνοι, ἡ δὲ χρῆσις τῶν κρεαγρίδων (περονίων) δὲν εἶχεν ἔτι εἰσαχθῇ. Τὸ κυριώτερον δειπνον ἐγίνετο μετὰ μεσημβρίαν, καὶ ὁ εὐ-

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

Ἀπὸ τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ

490—430 π. Χ.

Ὁ Αἰὼν τῆς ἀκμῆς καὶ τοῦ μεγαλείου
τῆς Ἑλλάδος.

§. 1. Χαρακτήρ τῆς περιόδου. Ἀποστασία τῶν Ἰώνων
ὡς προσεχῆς ἀφορμὴ τοῦ προκειμένου ἀγῶνος.

Ἡ περίοδος αὕτη, πλήρης ἐξαισιῶν καὶ ἐσαεὶ ἀξιο-
μνημονεύτων συμβάντων, εἶνε βεβαίως ἢ λαμπροτέρα
ἐν ἀπάσῃ τῇ Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ· ὡς διὰ θαύματος ἢ
Ἑλλὰς παρουσιάζεται αἴφνης καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἀκ-
μὴν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς δυνάμεώς της· ἀντιπαρατασσο-
μένη, καὶ ὅχι μάλιστα δλόκληρος, εἰς τὰ ἄπειρα τῆς
Ἀσίας πλήθῃ δεικνύει πρῶτη αὐτὴ τὴν νικῶσαν τοῦ
ἐλευθέρου πνεύματος ἰσχὺν κατὰ τῆς ὕλικῆς ὑπεροχῆς,
καὶ σώζουσα ἑαυτὴν σώζει συνάμα καὶ τὸν Εὐρωπαϊκὸν
πολιτισμὸν, τὸν ὁποῖον ἡ Ἀσιατικὴ βαρβαρότης ἤρχετο
φρικαλέα ἢ νὰ κατακλύσῃ διὰ παντός, ἢ τοῦλάχιστον νὰ
τὸν ἀναστείλῃ ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς ἀπὸ τῆς προωρισμέ-
νης ἰδιοφυοῦς μορφώσεώς του, καὶ ἐπὶ τέλους δίδει μά-
θημα αἰώνιον εἰς τὰς ἐπερχομένας τῶν ἀνθρώπων γε-
νεάς, ὅτι ποτὲ ζυγὸς τυραννικὸς δὲν ἐπιβάλλεται εἰς
ἔθνος ἀμυνόμενον μετὰ πλήρους ἀφοσιώσεως καὶ καρτε-
ρίας τὴν ἑαυτοῦ πολιτικὴν ὑπαρξιν. Ὁ προκειμένος
ἄρα ἀγὼν, ὅστις ἐπεσφράγισε τὸν θρίαμβον τῆς ἐλευθε-
ρίας κατὰ τοῦ δεσποτισμοῦ, καὶ ἀνέδειξε τὴν Εὐρώπην

πορος παρέθετεν ἐπὶ τῆς τραπέζης τρία βρωμάτων εἶδη, ὧν τὸ μὲν συνίστατο εἰς θρίδακας ἢ τρώξιμα, ἰχθύας, ὡὰ, καὶ ἐν γένει εἰς πράγματα ἐρεθίζοντα τὴν ὄρεξιν, τὸ δὲ εἰς κρεάτινα ἐδέσματα μετὰ τῶν προσοψημάτων, καὶ τὸ τρίτον εἰς ὀπώρας. Τὸ συνηθέστερον δὲ ποτὸν ἦτο ὕδωρ καὶ οἶνος, καὶ ἐπὶ εὐωχιῶν τὸ πίνειν ἐξηκολούθει μετὰ τὸ δεῖπνον καὶ ἠρτύετο δι' ἁσμάτων.

Ὁ ἱματισμὸς τῶν ἀνδρῶν συνίστατο ἐξ ἑνὸς χιτῶνος, λινοῦ ἢ ἐριούχου, ἄνευ χειρίδων, περισφιγγομένου διὰ ζωστῆρος, καὶ ἐξ ἑνὸς ἐπανωφορίου, ὅπερ, καλούμενον χλαῖνα ἢ φᾶρος, ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ὤμων διὰ περόνης· καὶ, ἐπειδὴ συνέτεινεν οὐ μόνον εἰς στολισμὸν ἀλλὰ καὶ εἰς προφύλαξιν ἀπὸ τοῦ ψύχους ἢ ἀνέμου διεκρίνετο διὰ τῆς πυκνῆς ὑφάνσεώς του, (χλαῖνα πυκνή, ἀλεξάνεμος, ἀνεμοσκεπής). Ἡ κεφαλὴ ἔμεινεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄσκεπής, καὶ τῶν πεδίλων σπανίως ἐγίνετο χρῆσις. Πολὺ δὲ πλεόν καλλωπιστικὴ ἦτο ἢ τῶν γυναικῶν περιβολή. Ἀντὶ τῆς ἀρχαίας Δωρίδος ἐσθῆτος (τοῦ σχιστοῦ ἢ, ὡς ἄλλως ἐλέγετο, τῆς περονητρίδος), εἰσῆχθη πρωΐμως ἢ Ἰὰς (Ἰωνικὴ), συγχειμένη ἐκ χιτῶνος λινοῦ μετὰ χειρίδων καὶ ἔκ τινος πολυπτύχου ποικίλου πέπλου, ὅστις ἐκάλυπτε συνάμα καὶ τὴν κεφαλὴν καὶ διὰ πολλῶν πορπῶν συνήπτετο.

Ἡ κηδεία τῶν νεκρῶν ἐθεωρεῖτο παλαιόθεν ὡς χρέος τι ἱερόν. Ἀμα οἱ συγγενεῖς συνέκλειον τοῦ ἀποθανόντος τὰ ὄμματα, ὃ νεκρὸς ἐλούετο, ἠλείφετο μετ' ἐλαίου καὶ καλυπτόμενος μετὰ λευκῆς ὀθόνης ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν προετίθετο ἐπὶ λέχους. Διαρκούσης δὲ τῆς προθέσεως ταύτης, οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι ἐθρήνουν ἀποδρύπτοντες τὰς παρειὰς καὶ ἀποκείροντες τὴν κόμην. Μετὰ ταῦτα ὁ νεκρὸς ἐξεφέρετο καὶ ἐκαίετο.

ἄρχουσαν πάσης ἄλλης ἡπείρου, καὶ καθ' ἑαυτὸν καὶ κατὰ τὰς συνεπείας του θεωρούμενος ἔχει τὸ μέγιστον ἱστορικὸν ἐνδιαφέρον.

Ὁ Ἡρόδοτος, ὅστις ἐγεννήθη ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ, ἔκθαμβος διὰ τὴν μεγάλην ταύτην τοῦ βαρβαρικοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ κόσμου σύρραξιν, διενοήθη ν' ἀναζητήσῃ καὶ ἀνεύρῃ τὰς αἰτίας τῆς ἐπέκεινα τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ἕως τῶν μυθολογικῶν χρόνων. Ἀλλὰ πρὸς ἐξήγησιν τῆς διαφορᾶς τῶν δύο κόσμων δὲν εἶνε ἀνάγκη ν' ἀναβῶμεν τόσον ὑψηλὰ ἀνατρέχοντες, κατὰ μίμησιν τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας, εἰς ἀρπαγὰς γυναικῶν, εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἀσιατῶν διαπραχθεῖσαν τῆς Ἰοῦς καὶ τῆς Ἑλένης καὶ εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀμοιβασθὲν γενομένην τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Μηδείας. Ἡ ἀπόδρασις τοῦ ἱατροῦ Δημοκλήδους, ὅστις, σταλὲς ὑπὸ τοῦ Δαρείου ἐπὶ ἐρευνήσῃ τῶν παραλιῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ἠπάτησεν αὐτὸν ἐκ νοσταλγίας, ἥτοι θέλων νὰ ἴδῃ καὶ αὖθις τὴν πατρίδα του, τὴν Κρότωνα, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς βασιλείσσης Ἀτόσσης τοῦ νὰ ἔχῃ μεταξὺ τῶν ἀμφιπόλων τῆς γυναῖκας Ἀθηναίας, Σπαρτιάτιδας καὶ Κορινθίας, εἰσὶν ὅλως περιστατικὰ ἐπουσιώδη· σπουδαιοτέραν τινὰ ἐπιρροὴν ἔσχον αἱ συνεχεῖς παρακλήσεις τοῦ Πεισιστρατίδου Ἰππίου περὶ τῆς εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις τυραννίδα ἀποκαταστάσεώς του καὶ αἱ τῶν Ἀλευαδῶν ἡγεμόνων τῆς Θεσσαλίας περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῖς ἀπαλλαγῆς των. Ἀλλὰ ἡ κυρία καὶ ἁληθὲς αἰτία, ὅθεν ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος γιγαντιαῖος ἀγὼν προέκυψεν, ὑπῆρξεν ἡ ἰσχὺς αὐτῇ ἢ ἡ ἀκμὴ, εἰς ἣν εἶχε προαχθῇ τότε ἡ Περσία διὰ τῆς πρὸς δορυκτησίας ἀκατασχέτου ροπῆς τῶν δυναστῶν τῆς.

Οὐδὲν ἄλλο πρότερον κράτος ἐδυνήθη ἐν οὕτῳ βραχεῖ χρόνῳ νὰ ἐπιδώσῃ τοσοῦτον ὥς τὸ Περσικόν. Ὁ ἰδρυτὴς αὐτοῦ Κύρος (558), ἀφοῦ ἀπέσεισε τὴν τῶν Μήδων κυριαρχίαν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν μέχρι τοῦδε οἱ Πέρσαι διετέ-

λουν, ὑπέταξεν ἀλληλοδιαδόχως τὰ πλεῖστα τῆς Ἀσίας, ἐν οἷς καὶ τὸ τότε κραταῖον Λυδικὸν βασίλειον. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχός του Καμβύσης κατέκτησε τὸ ἀξιολογώτερον τῆς Ἀφρικῆς μέρος, τὴν Αἴγυπτον· ὁ δὲ Δαρεῖος, υἱὸς τοῦ Ὑστάσπου, μὴ θέλων νὰ μείνῃ κατώτερος τῶν προκατόχων του, ἀφοῦ προηγουμένως κατέστειλε τὰς ἐκρηγείσας ἐσωτερικὰς στάσεις καὶ διωργάνωσε πρῶτος τὴν ἀχανῆ ἐπικράτειάν του, διαιρέσας αὐτὴν εἰς εἴκοσι σατραπείας, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ μεγάλην τινὰ κατὰ τῆς Εὐρώπης ἐκστρατείαν. Εὐτυχῶς δὲ τὸ θέατρον τοῦ πολέμου, ὅπερ κατὰ πρῶτον ἐξελέξατο, δὲν ἦτο ἢ τότε ἀπαράσκευος Ἑλλὰς, καθ' ὅσον ἢ μᾶλλον ἀξιομάχος πολιτεία αὐτῆς, ἢ τῶν Ἀθηνῶν, διετέλει ἔτι ὑπὸ τὴν καταθλιπτικὴν τῶν Πεισιστρατιδῶν τυραννίδα, ἀλλ' ἢ ἡ χώρα τῶν Σκυθῶν (514), τοὺς ὁποίους πρὸ πάντων ἤθελε νὰ τιμωρήσῃ, ὡς ἐμβαλόντας ἄλλοτε εἰς τὴν Μηδικὴν καὶ καταστρέψαντας τὰ ἄνω τῆς Ἀσίας. Ἀποτυχούσης δὲ τῆς ἐκστρατείας ταύτης πρὸς βορρᾶν (ὅπου καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Κύρου ἤδη πρότερον ἐπιχειρηθεῖσα κατὰ τῶν Μασσαγετῶν εἶχεν ἀποτύχει), τὰ βλέμματα τοῦ μεγάλου βασιλέως ἔκτοτε, θέλοντος καὶ τὸ πρῶτον πταῖσμά του νὰ ἐπανορθώσῃ καὶ διὰ τίνος μείζονος κατορθώματος τοὺς προκατόχους του νὰ ὑπερακοντίσῃ, ἐστράφησαν πρὸς δύσιν, πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον, οὗτινος ἢ ὡς ἐκ τῆς ἐπικαίρου θέσεώς του ἀξιολογότης καὶ τὰ πνευματικὰ πλεονεκτήματα ἦσαν ἤδη γνωστὰ εἰς τὴν Περσίαν. Οὕτω δὲ διατεθειμένου καὶ τοιαῦτα μετὰ τὴν ἀπὸ Σκυθίας εἰς Σοῦσα ἐπάνοδόν του διανοομένου τοῦ Δαρείου περὶ Ἑλλάδος, ἐπῆλθεν ἡ τῶν Ἰώνων ἀποστασία (500—494), περὶ τῆς ὁποίας, παρασχούσης τὴν προσεχῆ ἀφορμὴν πρὸς ἐκρηξιν τοῦ μεγάλου Ἑλληνοπερσικοῦ ἀγῶνος, ἐπάναγκες εἶνε νὰ διαλάβωμεν ἐκ προοιμίων διὰ βραχέων.

Αἱ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐκυριεύ-

μέσον τὴν ἀπόστασιν τῆς Ἰωνίας καὶ κατὰ τοῦτο εἶχε συνεπαινέτην καὶ αὐτὸν τὸν πενθερόν του, ὅστις δυσφορῶν διὰ τὴν ἐν Σούσοις ἀργὴν διατριβὴν του ἥλπιζεν ὅτι στάσεως γενομένης ὁ Δαρεῖος ἤθελε τὸν πέμψει πρὸς κατάπαυσιν αὐτῆς καὶ οὕτως ἤθελεν ἀνακτήσει τὴν ἐλευθερίαν του.

Κατὰ προτροπὴν λοιπὸν τοῦ Ἰστιαίου πρώτη ἡ Μίλητος ἤγειρε τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν καὶ τὸ παράδειγμα αὐτῆς ἐμιμήθησαν ταχέως πολλαὶ ἄλλαι πόλεις, καθειρχθέντων ἢ ἀπελαθέντων τῶν εἰς τοὺς Πέρσας ἀφωσιωμένων τυράννων. Ἐν τοσοῦτῳ δ' ὁ Ἀρισταγόρας προέβλεπων ὅτι δυσκόλως οἱ Ἴωνες καθ' ἑαυτοὺς ἤθελον ἐπαρκέσει πρὸς ὃν ἀπεδύοντο ἀγῶνα ἔσπευσε νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τῶν κυριωτέρων τῆς ἐλευθερίας Ἑλλάδος πολιτειῶν, καὶ πρῶτον μὲν ἐπειράθη νὰ πείσῃ τοὺς Σπαρτιάτας, ἀποτυχὼν δ' ἐτράπη ἀκολουθῶς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες μνήμονες τῆς Ἰωνικῆς καταγωγῆς των καὶ εἰδότες ἄλλως ὅτι ὁ Ἰππίας καταφυγὼν παρὰ τῷ βασιλεῖ τῶν Περσῶν ἐσπούδαζε τῇ συνδρομῇ αὐτοῦ ν' ἀνακτήσῃ τὴν ἐν Ἀθήναις τυραννίδα, προθύμως ἐχορήγησαν πρὸς τοὺς Μιλησίους εἴκοσι τριῆρεις, εἰς ἃς καὶ οἱ Ἑρετριεῖς προσέθεντο ἄλλας πέντε. Ἠνωμένοι δὲ οἱ ἐπίκουροι Ἕλληνες μετὰ τῶν Ἰώνων ἐνέβαλον εὐθύς εἰς τὴν Περσικὴν χώραν, ἐκυρίευσαν καὶ ἐπυρπόλησαν τὰς Σάρδεις, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησαν νὰ προβῶσι περαιτέρω. Καὶ οὗτοι μὲν ἐννοήσαντες τοῦ ἐγγχειρήματος τὸ δυσκατόρθωτον ἀνεχώρησαν μετ' αὐτὸν πολὺ εἰς τὰ ἴδια· οἱ δὲ Ἴωνες συμμαχήσαντες ἤδη μετὰ τῶν Καρῶν καὶ Καυνίων κατέλαβον πάσας τὰς ἐπὶ τῆς Θρακικῆς παραλίας κτήσεις τῶν Περσῶν καὶ ἐκίνησαν εἰς ἀπόστασιν καὶ τὴν Κύπρον. Ἀλλὰ μεθ' ὧν τούτων τῶν προσπαθειῶν των εἰς τέλος δὲν ἐδυνήθησαν ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὴν ὁρμὴν καὶ ὑπέροχον δύναμιν τῶν Περσῶν. Καὶ πρῶτον μὲν ἡττήθησαν οἱ Κύπριοι, ἔπειτα δ'

θησαν ὑπὸ τοῦ Κύρου, αἱ μὲν ὥς συνεχόμεναι μετὰ τοῦ
 Λυδικοῦ βασιλείου, αἱ δὲ ἀμέσως. Εἰς ὅλας δὲ ταύτας,
 ἀπὸ τῆς Περσικῆς κυριότητος, ἐγκαθιδρύθησαν τύραν-
 νοι ἐκ τῶν ἐγχωρίων ἀριστοκρατικῶν, αἵτινες φροντί-
 ζοντες περὶ διατηρήσεως τῆς ἐξουσίας των, ὑπὸ τὴν
 Περσικὴν κυριαρχίαν, ἠρέσκοντο εἰς τὴν ὑφισταμένην
 τῶν πραγμάτων τάξιν καὶ, καθόσον ἐγίνωσκον τὴν πρὸς
 τὴν ἐλευθερίαν κλίσιν ὣν ἐτυράννου πόλεων, τοσοῦτω
 μᾶλλον ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν κυριάρχην των. Οὗ-
 τως ὁ τῆς Μιλήτου τύραννος Ἰστιαῖος, πρὸς τὸ ἑαυτοῦ
 συμφέρον ἀποβλέπων, παρὰ τὴν τοῦ Μιλιτιάδου (ἄρχον-
 τος τότε τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου) συμβουλήν, ἧς ἡ
 ἐκτέλεσις καθίστα δυνατὴν τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθε-
 ρίας τῶν Ἰώνων, διετήρησε τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰστρου γέφυ-
 ραν καὶ ἔσωσε τὸν Δαρεῖον καὶ τὴν στρατιάν του μετὰ
 τὴν ἐπὶ τοὺς Σκύθας ἀτυχῆ αὐτοῦ ἐκστρατείαν. Εὐγνώ-
 μων δ' ἔνεκα τούτου πρὸς τὸν σωτήρᾶ του ὁ Πέρσης
 βασιλεὺς μεταπεμφάμενος αὐτὸν εἰς Σάρδεις τὸν ἀντή-
 μειψεν ἐλευθερίως διὰ τῆς δωρήσεως τῆς ὁποίας αὐτὸς
 οὗτος ἐπεθύμει Θρακικῆς χώρας (Μυρκίνου τῆς Ἡδω-
 νίδος). Ἀλλ' ὁ κατὰ τὴν Θράκην στρατηγὸς Μεγάβαζος
 θεωρῶν ἀσύμφορον τὴν εἰς χεῖρας ἀνδρὸς Ἑλλήνου πε-
 ριέλευσιν τοιαύτης χώρας, ἣτις περιεῖχε πολλὴν ναυ-
 πηγήσιμον ξυλείαν καὶ μέταλλα ἀργύρου, ἔπεισε τὸν
 βασιλέα νὰ καλέσῃ παρ' ἑαυτῷ τὸν Ἰστιαῖον ἐπὶ λόγῳ
 μὲν ὅτι ἤθελε τὸν μεταχειρισθῆ σύμβουλον εἰς τὰς μελ-
 λούσας ἐπιχειρήσεις του, ἀληθῶς δὲ ἵνα τὸν καταστήσῃ
 ἀκίνδυνον διὰ τῆς προσφερομένης αὐλικῆς τιμῆς. Ἐν-
 ῶ δὲ οὗτος διέτριβεν ἐν Σούσοις παρὰ τῷ βασιλεῖ, ὁ
 ἀνεψιὸς καὶ γαμβρὸς του Ἀρισταγόρας, ὅστις ἐτυράννει
 τῆς Μιλήτου ὥς ἐπίτροπος, ἐπιχειρήσας τὴν ὑποδούλω-
 σιν τῆς Νάξου διὰ Περσικῆς δυνάμεως, ἀλλ' ἀποτυχὼν
 καὶ ἤδη φοβούμενος μὴ ἔνεκα τούτου στερηθῇ τῆς τῶν
 Μιλησίων ἡγεμονίας, ἐστοχάσθη ὥς μόνον σωτηρίας

αἱ παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον πόλεις καὶ οἱ Κᾶρες καὶ τελευταῖον οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἴωνες κατὰ κράτος ἐν τῇ παρὰ τὴν Λάδην ναυμαχίᾳ. Ὁ Ἀρισταγόρας φυγὼν εἰς Μύρκινον ἐφονεύθη, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Ἰστιαῖος συλληφθεὶς ἀνεσκολοπίσθη· ἡ Μίλητος μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν τελευταία τῶν ἄλλων πόλεων ἔάλω καὶ πλεῖστοι μὲν τῶν ἀνδρῶν αὐτῆς ἐσφάγησαν, αἱ δὲ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα τῶν ἐξηνδραποδίσθησαν καὶ ἀπῆχθησαν εἰς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν. Ὅσοι δὲ τῶν Ἰώνων διέμειναν ἐν τῇ πατρὶδι αὐτῶν γῇ ὑπεβλήθησαν εἰς φόρον βαρύν.—Τοιοῦτον θλιβερόν καὶ ἀπαίσιον ἔλαβε πέρας ἡ ἀποστασία τῶν Ἑλλήνων τῆς μικρᾶς Ἀσίας!

§ 2. Αἱ δύο πρῶται ἐκστρατεῖαι τῶν Περσῶν. Ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη. Μιλτιάδης, Θემιστοκλῆς καὶ Ἀριστείδης.

Ὁ Δαρεῖος πνέων ἐκδίκησιν κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ὥς τολμησάντων νὰ χορηγήσωσι βοήθειαν εἰς τοὺς ἀποστάτας ὑπηκόους του, ἀπεφάσισε νὰ κινήσῃ κατ' αὐτῶν καὶ ἐν γένει κατὰ τῆς Ἑλλάδος πόλεμον ἐξολοθρευτικόν. Ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Μαρδόνιος, σατράπης τῆς μικρᾶς Ἀσίας μετὰ τὸν Ἀρταφέρνην, ἀποδειχθεὶς ἀρχηγὸς μεγάλης ναυτικῆς καὶ πεζικῆς δυνάμεως ἀνέλαβε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως τοῦ μεγάλου βασιλέως (493). Ἡ Θάσος καὶ ἡ Μακεδονία ὑπετάχθησαν εὐθὺς. Ἀλλὰ τὰ πρῶτα εὐτυχήματα διεδέχθησαν ἀμέσως συμφοραὶ δειναί· διότι ὁ μὲν στόλος ἐν ᾧ περιέπλεε τὸν Ἀθῶνα εἰς τοιαύτην σφοδρὰν ὑπέπεσε τρικυμίαν, ὥστε τριακόσιαι τριήρεις καὶ ὑπὲρ τὰς δύο μυριάδας ἀνθρώπων διεφθάρησαν· κατὰ δὲ τοῦ πεζοῦ στρατοῦ, στρατοπεδεύοντος ἐν Μακεδονίᾳ, ἐπιπεσόντες νυκτὸς Βρυῖοι Θοῤῃες ἐπῆνεγκον τοσοῦτον ὄλεθρον, ὥστε ὁ Μαρδόνιος δὲν ἐτόλμησε μετὰ τῶν ὑπολειφθέντων νὰ προχωρήσῃ πε-

ραιτέρω καὶ οὕτως ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ ἄπρακτος εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ἡ ἀτυχὴς ἐκβασίς τῆς πρώτης ἐπιχειρήσεως ἀντὶ νὰ μεταπείσῃ ἡρέθισεν ἔτι μᾶλλον τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν· ἐν ᾧ δὲ ἡσυχολεῖτο εἰς νέας πολέμου ἐτοιμασίας θέλων νὰ δοκιμάσῃ τοὺς Ἕλληνας ἂν εἶχον κατὰ νοῦν νὰ πολεμήσωσιν ἢ νὰ παραδώσωσιν ἑαυτοὺς, ἔπεμψεν εἰς πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα κήρυκας αἰτήσοντας γῆν καὶ ὕδωρ ὡς σημεῖα ὑποταγῆς. Ὅλοι σχεδὸν αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, μὴδ' αὐτῆς τῆς κραταιᾶς Αἰγίνης ἐξαιρουμένης, καὶ αἱ πλεῖσται πόλεις τῆς Στερεᾶς ὑπήκουσαν εἰς τὴν αἵτησιν· μόνον δ' αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη ἀπέρριψαν αὐτὴν καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ, ἐναντίον τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ἐνέβαλον τοὺς αἰτοῦντας αἱ μὲν εἰς βάραθρον ἡ δὲ εἰς φρέαρ, ἵνα λάβωσιν αὐτόθεν ὅ,τι ἐζήτουν, γῆν καὶ ὕδωρ.

Τῶν Αἰγινητῶν ἡ διαγωγὴ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὑπῆρξεν οὕτως ἐπιλήψιμος, ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ ἀδιάλλακτοὶ αὐτῶν ἐχθροὶ, ἔλαβον ἐντεῦθεν ἀφορμὴν πρόχειρον νὰ τοὺς κηρύξωσιν ὡς προδότας τῆς πατρίδος. Συμφωνῶν δὲ κατὰ τοῦτο καὶ ὁ τῆς Σπάρτης βασιλεὺς Κλεομένης προέτεινε τὴν τιμώρησίν των, ἀλλὰ τοῦ ἐτέρου βασιλέως Δημαράτου δεικνυομένου ὑπερασπιστοῦ αὐτῶν, κατώρθωσεν ἐν συννενοήσει μετὰ τοῦ Λεωτυχίδου νὰ φθείρῃ τὴν Πυθίαν ὥστε ν' ἀποφανθῇ περὶ τῆς μὴ γνησίας γεννήσεώς του. Οὕτω δὲ παυθεὶς ὁ Δημάρρατος τῆς βασιλείας καὶ μὴ ἀνεχόμενος τὸ ὄνειδος κατέφυγεν εἰς τὴν Περσικὴν αὐλὴν, ὅπου, ὡς καὶ ὁ ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἐκβληθεὶς Ἰππίας, ὑπέθαλπε τοῦ λοιποῦ τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ὀργὴν τοῦ βασιλέως. Ὁ Κλεομένης ἔπειτα ἠνάγκασε τοὺς Αἰγινίτας νὰ παραδώσωσιν εἰς τοὺς Ἀθηναίους δέκα τοὺς ἐπισημοτέρους τῆς νήσου ἀνδρας ὡς δμηήρους. Ἀλλ' ἀφοῦ μετ' ὀλίγον ὁ παράτολμος οὗτος βασιλεὺς περιπεσὼν εἰς μανίαν καὶ κατατεμὼν

τάς σάρκας του ἀπέθανε (482), ἀντ' αὐτοῦ δ' ἐβασίλευσεν ὁ ἀδελφός του Λεωρίδας, οἱ Αἰγινῆται ἀπήτησαν τὴν ἀπόδοσιν τῶν δμῆρων καὶ μὴ συγκατατεθέντων τῶν Ἀθηναίων εἰς τοῦτο, ἐξερράγη ἐντεῦθεν πόλεμος μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν ἀντιζήλων πεισματωδέστατος, πόλεμος, ὅστις, ἐκτὸς μικρᾶς διακοπῆς, διήρκεσε μέχρι τῆς τρίτης τῶν Περσῶν ἐκστρατείας.

Αἱ ἀδιάκοποι προτροπαὶ τῶν εἰρημένων ἐπιφανῶν προσφύγων, Ἰππίου καὶ Δημαράτου, καὶ ὁ τρόπος ἰδίως καθ' ὃν ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι μετεχειρίσθησαν τοὺς Πέρσας κήρυκας, ἐπετάχυναν τὴν ὑπὸ τοῦ Δαρείου ἤδη μελετηθεῖσαν δευτέραν ἐκστρατείαν (490). Ἀρχηγοὶ ταύτης ἐξελέχθησαν δύο ἐπίσημοι σατράπαι, ὁ Δᾶτις καὶ Ἀρταφέρνης, προστεταγμένοι νὰ τιμωρήσωσιν ἰδίως τὰς Ἀθήνας, τὴν Σπάρτην καὶ τὴν Ἑρέτριαν. Ἀπὸ τῆς Κιλικίας, ὅπου ὁ ἐκ δεκακισμυρίων πεζῶν καὶ μυρίων ἱππέων συγκείμενος Περσικὸς στρατὸς συναθροισθεὶς ἐνεβιβάσθη εἰς 600 τριήρεις, ἔπλευσαν οἱ εἰρημένοι στρατάρχαι κατὰ πρῶτον εἰς Σάμον καὶ ἐντεῦθεν εἰς Νάξον. Ἀφοῦ δὲ ὑπέταξαν ταύτην καὶ πολλὰς ἄλλας τοῦ Αἰγαίου νήσους, ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν νοτίαν τῆς Εὐβοίας ἄκραν καὶ ἐπολιόρκησαν εὐθύς τὴν Ἑρέτριαν, ἥτις μετὰ ἑξαήμερον κραταίαν ἄμυναν ἠλώθη διὰ προδοσίας καὶ αἱ μὲν οἰκίαι καὶ τὰ ἱερά αὐτῆς ἐπυρπολήθησαν, οἱ δὲ κάτοικοι ἐξανδραποδισθέντες δέσμιοι κατ' ἐντολὴν τοῦ Δαρείου εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Περσίας ἀπήχθησαν. Ἐχοντες δ' ἐντεῦθεν ὁδηγὸν τὸν Ἰππίαν οἱ βάρβαροι μετέβησαν διὰ τοῦ Εὐρίππου εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἀττικῆς καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Μαραθῶνος.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἅμα ἀγγεληθείσης τῆς προσεγγίσεως τῶν ἐχθρῶν ἔσπευσαν νὰ ζητήσωσι τῶν Σπαρτιατῶν τὴν συνδρομὴν. Ἀλλὰ τούτους μὲν θρησκευτικὴ πρόληψις (τὸ μὴ ἐκστρατεύειν πρὸ τῆς πανσελήνου) διεκώλυσε νὰ ἔλθωσιν ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, μόνον δὲ οἱ Πλαταιεῖς

ἔδραμον προθυμότατοι εὐθύς καὶ συμμετέσχον τοῦ ἀγῶ-
 νος. Οἱ εὐάριθμοι λοιπὸν οὗτοι ἐπίκουροι (χίλιοι περί-
 που τὸν ἀριθμὸν) καὶ ἐνακισχίλιοι Ἀθηναῖοι ὀπλῖται
 ἀπετέλουν ὅλην τὴν δύναμιν, ἣτις ἔμελλε ν' ἀντιπαρα-
 ταχθῇ πρὸς τὴν δεκάκις ὑπερτέραν τῶν ἐχθρῶν. Κατὰ
 τὴν ἐπικρατοῦσαν δὲ διάταξιν ἰσάριθμοι ταῖς δέκα τῶν
 Ἀθηναίων φυλαῖς στρατηγοὶ ἡγοῦντο τοῦ στρατοῦ· ἀλλὰ
 μετὰ τούτων ὑπῆρχεν εὐτυχῶς ὁ κατὰ τὸν νοῦν καὶ
 τὴν δεξιότητα πολὺ προέχων *Μιλτιάδης*, ὅστις χρημα-
 τίσας πρότερον τύραννος ἐν τῇ Θρακικῇ χερσονήσῳ ἐγί-
 νωσκε κρεῖττον παντὸς ἄλλου καὶ τὴν πολιτικὴν καὶ
 τὰς περὶ τὸ μάχεσθαι συνηθείας τῶν Περσῶν. Εἶχε δ'
 ἕκαστος τῶν στρατηγῶν ἐκ περιτροπῆς τὴν ἀρχηγίαν
 τῆς ἡμέρας, καὶ μ' ὅλον ὅτι πάντες τὴν παρεχώρησαν
 εἰς τὸν *Μιλτιάδην*, οὗτος ὅμως περιέμεινεν ἕως οὐ ἔλθῃ
 ἡ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ. Ταύτης δ' ἐπιστάσης (29 Σεπτεμβρίου
 490) οἱ Ἀθηναῖοι παρετάχθησαν ὡς εἰς μάχην, καὶ τοῦ
 μὲν δεξιοῦ κέρατος ἡγεῖτο ὁ πολέμαρχος *Καλλιμάχος*,
 ἐφεξῆς δὲ εἶποντο αἱ φυλαὶ κατὰ τάξιν, οἱ δὲ Πλαταιεῖς
 κατεῖχον τὸ ἀριστερὸν κέρας. Ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Θε-
 μιστοκλῆς, τοὺς ὁποίους ὅσον οὐπω θέλομεν ἰδεῖ παρου-
 σιαζομένους λαμπρῶς ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς, ἦσαν
 ἐν τῷ κέντρῳ, ὃ δὲ *Μιλτιάδης* εὐρίσκετο πανταχοῦ.
 Ἀμα δ' ἀρθέντος τοῦ σημείου πάντες ὥρμησαν δρομά-
 δην κατὰ τῶν βαρβάρων, ἀφ' ὧν ὀκταστάδιον μόνον τοὺς
 ἐχώριζε διάστημα. Μετὰ κρατερὰν δὲ συμπλοκὴν οἱ
 Πέρσαι ἠττήθησαν ἥτταν ὀλοσχερῇ· ἑξακισχίλιοι ἐξ αὐ-
 τῶν ἔπεσαν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης, μετὰ τῶν ὁ-
 ποίων εὐρέθη καὶ ὁ Ἰππίας, οἱ δὲ λοιποὶ τραπέντες εἰς
 φυγὴν διεσώθησαν μόλις ἐπὶ τοῦ στόλου των. Ματαιω-
 θείσης δὲ, διὰ τῆς ἀγρύπνου σπουδῆς τοῦ *Μιλτιάδου*,
 καὶ τῆς ἐτέρας αὐτῶν ἀποπείρας τοῦ νὰ ἐπιπέσωσι,
 περιπλέοντες τὸ Σούνιον, αἰφνιδίως εἰς τὸ ἄστυ καὶ νὰ
 καταλάβωσιν αὐτὸ ἔρημον τῶν ἀμυνομένων, ἐπανέκαμ-

ψαν κατησχυμμένοι εἰς τὴν Ἀσίαν. — Ἡ ἐν Μαραθῶνι νίκη ἐξύψωσε τὴν δόξαν τῶν Ἀθηνῶν παρὰ πᾶσι τοῖς Ἑλλήσι, καὶ μετὰ αἰῶνας ἔπειτα ῥήτορες ἐπίσημοι θέλοντες νὰ ἐξάψωσι τὸν ζῆλον τοῦ λαοῦ τὸν Μαραθῶνιον πρὸ πάντων ἀνεμίμνησκον ἀγῶνα καὶ τοὺς Μαραθωνομάχους ὡς παράδειγμα ἀνδρείας καὶ ἀκραιφνοῦς φιλοπατρίας ἔφερον εἰς μέσον.

Κατὰ συνέπειαν τούτων ἐμπλησθέντες φρονήματος μεγάλου οἱ Ἀθηναῖοι καὶ μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὸ ὅτι ἀπέκρουσαν τὸν ἐχθρὸν, ἤρξαντο ν' ἀποβλέπωσι καὶ εἰς ἐξωτερικὰς πράξεις. Διὸ προτείνας αὐτοῖς ὁ Μιλτιάδης, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα τότε ἐτιμᾶτο καὶ διέπρεπε ὑπὲρ πᾶν ἄλλο, νὰ ἐπιπλεύσῃ μετὰ 70 πλοίων κατὰ τῶν χωρῶν ἐκείνων, ὅσαι εἶχον ὑποταχθῇ εἰς τοὺς Πέρσας, δὲν εὗρεν οὐδεμίαν ἀντίστασιν. Ὁ πλοῦς διευθύνθη ἀμέσως κατὰ τῆς Πάρου, προθεμένου τοῦ Μιλτιάδου νὰ τιμωρήσῃ τὴν νῆσον ταύτην, διότι ἐχορήγησε ναυτικὴν βοήθειαν εἰς τὸν Πέρσην καὶ διότι εἰς τῶν ἐπιφανῶν Παρίων, τοῦνομα *Λυσαγόρας*, τὸν εἶχε βλάβει προσωπικῶς, ὄντα ἔτι ἐν χερσονήσῳ. Ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημα ἀπέτυχε καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἰδόντες ματαιωθείσας τὰς λαμπρὰς ἐλπίδας, ὅσας ἀπὸ τούτου εἶχον συλλάβει, διετέθησαν δυσμενῶς κατὰ τοῦ Μιλτιάδου. Ἐντεῦθεν δ' οἱ πολιτικοὶ ἐχθροὶ του, ἰδίως οἱ Ἀλκμαιωνίδαι, οἵτινες ἐφοβοῦντο τὴν αὐξήσιν του, ἀπετόλμησαν νὰ τὸν κατηγορήσωσιν ἐπὶ ἀπάτῃ ὡς ἔνοχον θανάτου. Εἰσαχθέντα δὲ εἰς δίκην τῆς μὲν θανατικῆς ποινῆς ἀπέλυσαν αὐτὸν οἱ δικασταὶ διὰ τῆς ἀπολογίας τῶν φίλων καὶ χάριν τοῦ Μαραθωνίου ἔργου του, τὸν κατεδίκασαν δὲ εἰς χρηματικὴν ποινὴν 50 ταλάντων, ἅτινα, ἀποθανόντος αὐτοῦ μετ' οὐ πολὺ ἐν φυλακῇ, ἀπέτισεν ἔπειτα ὁ υἱὸς του Κίμων.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιλτιάδου δύο ἑξοχοὶ καὶ ἀντίζηλοι ἐνταυτῷ ἄνδρες, οἱ ἤδη προμνημονευθέντες, *Θεμιστοκλῆς* ὁ *Νικοκλέους* καὶ *Ἀριστείδης* ὁ *Λυσιμά-*

χου, προήχθησαν ἐν Ἀθήναις καὶ προεστάτησαν τῆς πόλεως ἐφ' ἱκανὸν χρόνον. Δραστηριότης, τόλμη, πα-
νουργία καὶ φιλοδοξία ἄμετρος ἐχαρακτήριζον τὸν πρῶ-
τον, χρηστότης, φιλαλήθεια καὶ δικαιοσύνη διέκρινον
καὶ ἐξῆρον τὸν δεύτερον παντὸς ἄλλου Ἀθηναίου. Ὁ μὲν
ἐθάρρευε τὴν εὐνοίαν τοῦ δήμου καὶ εἶχε πάντοτε πρὸ
ἐφθαλμῶν τὸ τρόπαιον τοῦ Μιλιτιάδου· ἀφοῦ μάλιστα
ὠδηγήσας τὸ δεύτερον τὸν στόλον τῶν Ἀθηναίων κατὰ
τῶν Ἑλληνικῶν νήσων ἐπὶ ἀργυρολογίᾳ ἐφάνη εὐτυχέ-
στερος τοῦ πολιορκητοῦ τῆς Πάρου, ἐξ ἀρχῆς διὰ τοῦ
μέσου τούτου ἐπαγίωσε τὴν ὑπόληψίν του. Ὁ δὲ ζηλώ-
σας καὶ θαυμάσας ὑπὲρ πάντας τοὺς πολιτικούς ἄνδρας
Λυκοῦργον τὸν Λακεδαιμόνιον πρὸς τὴν ἀριστοκρατικὴν
μᾶλλον ἐστράπη πολιτείαν. Ἀρχῶν δὲ τὴν ἐπώνυμον ἀρ-
χήν, ὅτε ὁ πρῶτος ὠδήγει τοὺς Ἀθηναίους ἐπὶ ἀργυρο-
λογίᾳ, εἴλκυσε τὸ σέβας ἀπάντων διὰ τῆς ἔμφρονος
διοικήσεώς του καὶ ἰδίως διὰ τοῦ ἀκεραίου χαρακτήρός
του, ὥστε ἀπαγγελλομένων ποτὲ ἐν θεάτρῳ τῶν εἰς
Ἀμφιάραον ὑπὸ τοῦ Λίσχυλου πεποιημένων ἱαμβίων

Οὐ γὰρ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι θέλει,
Βαθεῖαν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος
'Αφ' ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλευμάτα

πάντες εἰς Ἀριστείδην ἀπέβλεψαν ὡς εἰς ἐκεῖνον μάλι-
στα τῆς ἀρετῆς ταύτης ἀνηκούσης. Ἀλλ' ἐνῶ τὸ πρῶ-
τον ἠγαπᾶτο διὰ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ δικαίου, ὕστερον
διήγειρεν ἕνεκα τούτου καθ' ἑαυτοῦ τὸν φθόνον τῶν
πολλῶν. Εἰς τὴν μεταβολὴν δὲ τῆς κοινῆς γνώμης συν-
ήργησεν ἰδίως ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅστις σκοπῶν νὰ κατορ-
θῶσῃ τὴν ἐξορίαν ἐκείνου διέδωκε τὴν συκοφαντίαν ὅτι
σπουδάζει ν' ἀποκλείσῃ τοῦ δικαστικοῦ ἀξιώματος τοὺς
πολλοὺς ὡς μὴ ἔχοντας τὴν πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένην
ἱκανότητα. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, οἵτινες μετὰ τὴν ἐν Μαρα-
θῶνι νίκην ἐνόμιζον ἑαυτοὺς ἱκανοὺς πρὸς πάντα, ἐνέ-

δωκαν προθύμως εἰς τὴν τοιαύτην ῥαδιουργίαν· διὸ συνελθόντες πανταχόθεν εἰς ἄστὺ ἐψήφισαν τοῦ δικαίου τὴν ἐξοστράκισιν. Γραφομένων δὲ τότε τῶν ὀστράκων, λέγεται ὅτι ἀγράμματός τις καὶ παντελῶς ἀγροῖκος ἐνεχείρισεν εἰς τὸν Ἀριστείδην, ὡς εἰς ἓνα τῶν τυχόντων, τὸ ὄστρακον καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ ἐγγράψῃ τὸν Ἀριστείδην· τοῦ δὲ θαυμάσαντος καὶ ἐρωτήσαντος, μή τι κακὸν ἐποίησεν αὐτῷ ὁ Ἀριστείδης, οὐδὲν, εἶπεν ἐκεῖνος, οὐδὲ γινώσκω τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἐνοχλοῦμαι πανταχοῦ τὸν δίκαιον ἀκούων. Ταῦτα δ' ἀκούσας ὁ Ἀριστείδης καὶ μὴδὲν ἀποκριθεὶς ἐνέγραψε τὸ ὄνομα εἰς τὸ ὄστρακον καὶ τὸ ἀπέδωκεν. Ἀπαλλαττόμενος δὲ τῆς πόλεως ὕψωσε τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ νύχθηεν νὰ μὴ ἐπέλθῃ ποτὲ εἰς τοὺς Ἀθηναίους καιρὸς, ὅστις ἤθελε τοὺς ἀναγκάσει νὰ μνησθῶσιν αὐτοῦ.

§ 3. Προετοιμασίαι καὶ ἐπιχειρήσεις τῆς τρίτης τῶν Περσῶν ἐκστρατείας. Ἡ ἐν Θερμοπύλαις μάχη. Λεωνίδας.

Ἐν τῷ μέσῳ τῶν μεγάλων εἰς νέαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν παρασκευῶν ὁ Δαρεῖος μετὰ τριακονθεξαετῇ βασιλείᾳ, ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν πρὶν κατορθῶσιν νὰ ὑποτάξῃ ἐκ νέου τοὺς Αἰγυπτίους, οἵτινες ἐξηγέρθησαν κατὰ τῆς Περσικῆς κυριότητος· κατέλιπε δὲ τὸ ἄχανές αὐτοῦ κράτος ἐν στάσει, ὅπως καὶ ἀρξάμενος νὰ βασιλεύῃ τὸ εὖρεν. Ἐκ τῶν υἱῶν αὐτοῦ κατέλαβε τὴν ἀρχὴν ὅχι ὁ πρωτότοκος Ἀρτοβαζάνης, ὃν ἐγέννησεν ἰδιώτης ἔτι ὢν ἐκ τῆς θυγατρὸς τοῦ Γωβρύου, ἀλλ' ὁ Ξέρξης τὸν ὀπίῳν, ἀφοῦ ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, ἔτεκεν ἡ Ἀτοσσα θυγάτηρ τοῦ Κύρου. Ἡ Ἀτοσσα, εἶχεν, ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος, τὸ πᾶν κράτος παρὰ τῷ Δαρείῳ καὶ τὰς συμβουλὰς αὐτῆς ὑπεστήριζε καὶ ὁ πρόφην τῆς Σπάρτης βασιλεὺς Δημάρατος. Οὕτω λοιπὸν ὁ Ξέρξης, ὁ ὠραιότερος καὶ εὐπρεπέστερος ἀνὴρ μεταξὺ

δλων τῶν Περσῶν, ἐγένετο ὁ ἄρχων τοῦ κραταιοτάτου βασιλείου (485). Καὶ ἐν ᾧ ἐξ ἀρχῆς ἐδεικνύετο ὑψηλοφρονῶν, ἡ ταχεῖα καὶ εὐτυχὴς τῆς Αἰγυπτιακῆς ἀποστασίας καταπάλαισις ἐξύψωσεν ἔτι μάλλον τὴν αὐτοπεποίθησίν του. Οἱ κάτοικοι τοῦ Νείλου ὑπεβλήθησαν εἰς τραχυτέραν τῆς προτέρας δουλείαν καὶ ὁ Ξέρξης ἐγκατέστησεν ὡς σατράπην τὸν γνήσιον ἀδελφόν του Ἀχαιμένην.

Τὸ κράτος τῶν Περσῶν ἐστηρίχθη ἀνέκαθεν ἐπὶ τοῦ ξίφους· πᾶς διάδοχος βασιλεὺς ὑπεχρεοῦτο ν' ἀκολουθήσῃ τὰ ἔχνη τοῦ προκατόχου του. Πῶς λοιπὸν ὁ Ξέρξης, ὅστις ἄρτι ἡγάγεν εἰς πέρας τὸ ἔργον τοῦ πατρός του ἐν Αἰγύπτῳ, ἐδύνατο νὰ μὴν ἀναλάβῃ τὸ σχέδιον τῆς ἐκδικήσεως αὐτοῦ κατὰ τῆς Ἑλλάδος; Ἡ ἐθνικὴ τιμὴ, ὡς καὶ ὅλον τὸ ἱστορικὸν παρελθὸν ἐπέβαλλεν εἰς αὐτὸν τὸ χρέος νὰ ἐκδικηθῇ τὴν ἡμέραν τοῦ Μαραθῶνος καὶ νὰ ἐκτείνῃ τὰ ὅρια τοῦ βασιλείου πρὸς δυσμᾶς. Συνέλαβε δὲ πιθανῶς τὸν ὑπερήφανον στοχασμὸν τοῦ ν' ἀποσκιᾶσῃ τὰ κατορθώματα τοῦ Κύρου καὶ τοῦ Δαρείου διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἐπιχειρήσεων, νὰ διεξέλθῃ διὰ πάσης τῆς Εὐρώπης ἡγούμενος τῶν κολοσσιαίων δυνάμεων του καὶ, ὡς ὁ Ἡρόδοτος ὑποθέτει αὐτὸν λέγοντα νὰ καταστήσῃ γῆν τὴν Περσίδα «*ὁμορέουσιν τῷ Διὶ αἰθέρι.*» Δὲν ἔλειπον δὲ οὐδαμῶς καὶ σύμβουλοι, οἵτινες ἐνίσχυσον αὐτὸν εἰς τοὺς σκοποὺς του καὶ τὸν προέτρεπον ὅσον τάχιον νὰ τοὺς πραγματοποιήσῃ. Ὁ Δημάρατος καὶ τοῦ Πεισιστράτου ὁ υἱὸς Ἰππίας εὐρίσκοντο ἐν Σούσοις· ἀμφότεροι ἐπεθύμουν ν' ἀποκαταστηθῶσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἀντεποιοῦντο ὡς κληρονομικὸν αὐτῶν δικαίωμα, καὶ δὲν παρημέλουν οὐδὲν πειστικὸν μέσον. Πλησίον τοῦ τελευταίου εὐρίσκετο καὶ ὁ Ὀγομάκριτος ἐκεῖνος, ὅστις εἶχε συναθροίσει καὶ καταγράψῃ χάριν τῶν ἀρχαίων Πεισιστρατιδῶν τοὺς λεγομένους χρησμοὺς τοῦ μυθικοῦ ἀοιδοῦ Μουσαίου, καὶ ἤδη παρώτρυνε τὸν βασιλέα εἰς

ἐκστρατεῖαν διὰ μεταδόσεως παλαιῶν προρρήσεων, ὑποσχομένων τὴν εὐτυχὴ ἐκβασιν τῆς ἐπιχειρήσεως. Οὕτω κατ' αὐτὰς ἦτο προωρισμένον Πέρσης τις ἀνὴρ νὰ ζεύξῃ τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν νὰ ἐμπρήσῃ. Καὶ οἱ κραταιοὶ τῆς Θεσσαλίας ἡγεμόνες Ἀλενάδαι, ἐξ ἰδιοτελῶν ὡσαύτως αἰτίων κινούμενοι, προέτρεπον τὸν μέγαν βασιλέα εἰς πόλεμον. Ἐκ δὲ τῶν ἐγγχωρίων ἡγεμόνων ὁ Μαρδόριος, ἀνεψιὸς τοῦ Ξέρξου, ἦν ὁ πλέον ἐνθερμος τῆς ἐκστρατείας συνήγορος, νῦν μὲν ἐξυμνῶν τὴν περικαλλῆ χώραν, ὡς φέρουσαν εὐγενεῖς καρπούς, νῦν δὲ παριστάνων τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὡς ἀπόλεμον καὶ εὐήτητον καὶ τέλος τὴν τιμώρησιν αὐτοῦ ὡς καθῆκον τιμῆς. Εἰς μάτην δ' ὁ τοῦ Ξέρξου θεῖος Ἀρτάβαρος, ὁ καὶ εἰς τὸν Σκυθικὸν ἤδη πόλεμον ἐναντιωθείς, ὑπέμνησε τὸν βασιλέα ὅσα μέχρι τοῦδε οἱ Πέρσαι ὑπέστησαν ἀτυχήματα. Εἰς μάτην ἠθέλησε νὰ τὸν πείσῃ, ὅτι ὁ θεὸς ἀγαπᾷ νὰ ταπεινῶνῃ πάντα τὸν θέλοντα νὰ ὑπερέχῃ, καὶ δὲν ὑποφέρει νὰ φρονῇ ἄλλος μέγα ὡς αὐτός. Ἐξύψωσε δὲ συνάμα καὶ τὴν ἀνδρείαν τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ξέρξης ἔβλεπεν ἤδη κατ' ὄναρ ὅλον τὸν κόσμον ὑπὸ τοῦς πόδας του.

Ἀποφασισθείσης τέλος τῆς κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείας, αἱ παρασκευαὶ αὐτῆς διήρκεσαν δύο ὁλόκληρα ἔτη (483—481) καθ' ἅπαν τὸ κράτος. Οὔτε ἡ ἀρχαία οὔτε ἡ νέα ἱστορία δεικνύει ἄλλην γιγαντιαϊκτέραν τῆς προκειμένης ἐπιχείρησιν ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα ἔθνη, διαφέροντα κατὰ τὴν γλῶσσαν, τὰ ἔθνη, τὴν διαίταν καὶ τὸν ὄπλισμόν, ὑπεχρεώθησαν νὰ συνεισφέρωσιν εἰς τὴν συγκρότησιν στρατοῦ, ὅστις, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου, ἔφθανεν εἰς ἑκατὸν ἐβδομήκοντα μυριάδας πεζῶν καὶ ὀκτὼ μυριάδας ἵππέων. Οἱ ἐνδοξότεροι δυνάτται καὶ σατράπαι ἠθέλησαν νὰ συνεκστρατεύσωσι προσωπικῶς ὡς καὶ ὁ Ξέρξης, καὶ πρὸς τοῦτο ἐχρειάσθη ἀκολουθία δούλων, μαγεύρων, γυναικῶν, τε-

χνιτῶν, σχεδὸν ἰσάριθμος πρὸς ἅπαντα τὸν στρατὸν, ὥστε οἱ ὀρμήσαντες κατὰ τῆς δυστήνου Ἑλλάδος δὲν ἦσαν ἐλάττονες τῶν πέντε ἑκατομμυρίων. Ὅλοι οἱ παραθαλάσσιοι λαοὶ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου ἕως τοῦ Ἑλλησπόντου ὤφειλον νὰ συντελέσωσιν εἰς κατάρτισιν στόλου ἀναλόγου πρὸς τὴν χρεῖαν¹ καὶ νὰ προκαταβάλωσι σιτία πανταχοῦ τῶν παραλίων μέχρι τῆς Μακεδονίας. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ τῆς ἐπικινδύνου περιπλεύσεως τοῦ Ἀθωνος, ὁ Ξέρξης διέταξε νὰ διορίζωσι τὸν ἰσθμὸν αὐτοῦ, ἔργον τεράστιον, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἐκτέλεσιν ἔδανκνήθησαν τρία ἔτη².

Ἀφοῦ δὲ τὰ πάντα ἡτοιμάσθησαν, ὁ μὲν στόλος κατὰ τὴν δοθεῖσαν παραγγελίαν συνήχθη εἰς Κύμην καὶ Φώκαιαν, ὁ δὲ στρατὸς ἀπὸ Κριτάλλων τῆς Καππαδοκίας ὀρμηθεὶς συνηθροίσθη εἰς Σάρδεις (τὸ φθινόπωρον τοῦ 481 ἔτους), ὅπου μετ' οὐ πολὺ ἀφίχθη καὶ ὁ Ξέρξης, προάγων ἀπὸ τῶν Σούσων. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπέστειλεν

¹ Ὁ στόλος συνέκειτο ἐκ χιλίων διακοσίων τριήρων καὶ τρισχιλίων περίπου φορηγῶν. Ὁ Αἰσχύλος, ὅστις ἦτο παρὼν ἐν τῇ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίᾳ, σύμφωνα πρὸς τὸν Ἡρόδοτον (Ζ', 89. 184) περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Περσικῶν πλοίων καὶ ἰδίως τῶν τριήρων, λέγει εἰς τοὺς Πέρσας τοῦ 344—3·

Ξέρξη δὲ (καὶ γὰρ οἶδα) χιλιάς μὲν ἦν
 ὦν ἤγε πλῆθος, αἱ δὲ ὑπέρκοποι τάχει
 Ἑκατὸν δις ἦσαν ἐπτά θ'· ὧδ' ἔχει λόγος.

² Ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Διάδωρος, ὁ Πλάτων ἐν νόμοις, ὁ Ἰσοκράτης εἰς τὸν πανηγυρικὸν τοῦ λόγον καὶ ἄλλοι ἀξιόπιστοι συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος ἀναφέρουσιν ὡς πρᾶγμα ἀναμφίβολον τὴν διώρυξιν τοῦ Ἀθωνος, μόνος δὲ ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς Ἰουδενάλης (Satyr. X, 174) τὴν θεωρεῖ ὡς ψεῦδος τῶν Ἑλλήνων

... Creditur olim.
 Velificatus Athos, et quidquid Græcia mendax
 Audet in historia.

ἐκεῖθεν κήρυκας εἰς πάσας τῆς Ἑλλάδος τὰς πόλεις, πλὴν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης, ἐπὶ αἰτήσῃ γῆς καὶ ὕδατος, ἔπειτα δὲ διέταξε νὰ ζεύξωσι τὸν μεταξὺ Ἀβύδου καὶ Σηστοῦ ἑπταστάδιον πόρον τοῦ Ἑλλησπόντου διὰ διπλῆς γεφύρας. Καταρτισθεῖσα δ' αὕτη ἀλλὰ καταστραφεῖσα ὑπὸ σφοδρᾶς τρικυμίας ἐκ νέου πάλιν κατεσκευάσθη παρ' ἄλλων ἀρχιτεκτόνων ἀσφαλέστερον, ἀφοῦ, ὥς λέγεται, οἱ μὲν πρῶτοι τέκτονες ἐτιμωρήθησαν μὲ θάνατον, ἡ δὲ θάλασσα μετὰ μωρᾶς Ἀσιατικῆς ὑπεροψίας ἐμαστιγώθη. Ἀμα δὲ φανέντος τοῦ ἔαρος (480) ἐκινήθη ὁ στρατὸς ἐκ τῶν Σάρδεων προβαίνων κατὰ τὴν ἀκόλουθον τάξιν. Πρῶτον ἡγοῦντο οἱ σκευοφόροι καὶ τὰ ὑποζύγια, ἔπειτα εἶποντο χίλιοι ἵππεῖς ἐπίλεκτοι καὶ ἄλλοι τόσοι ὡσαύτως ἐπίλεκτοι αἰχμοφόροι, μετὰ δὲ ἵπποι ἱεροὶ τοῦ ἡλίου ἐκ τοῦ Νισαίου πεδίου, κεκοσμημένοι κάλλιστα, ὀπισθεν δὲ τούτων ἄρμα Διὸς ἱερὸν ἐλκόμενον ὑπὸ ὀκτὼ λευκῶν ἵππων, ἐφεξῆς δὲ αὐτὸς ὁ Ξέρξης ἐπὶ ἄρματος ἵππων Νισαίων· ἔπειτα πάλιν χίλιοι αἰχμοφόροι καὶ χίλιοι ἵππεῖς, οἱ ἄριστοι καὶ γενναιότατοι τῶν Περσῶν, μετὰ δὲ τούτους ἐκ τῶν λοιπῶν Περσῶν ἀπολελεγμένοι μύριοι πεζοὶ καὶ μύριοι ἵππεῖς, καὶ τελευταῖον τὸ ἐκ διαφόρων ἐθνῶν σύμμικτον πλῆθος. Ὅταν δ' ἔφθασεν εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Τρωάδος ὁ δι' αὐτῆς ῥέων καὶ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου φημισθεὶς ποταμὸς Σκάμανδρος δὲν εἶχεν ἱκανὸν ὕδωρ νὰ δροσίσῃ τὰς διψώσας μυριάδας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κτηνῶν. Ἐντεῦθεν δὲ, ἀφοῦ ὁ Ξέρξης ἔθυσεν εἰς τὴν Ἀθηνᾶν τοῦ Ἰλίου χιλίους βόας καὶ οἱ μάγοι αὐτοῦ ἐτέλεσαν σπονδὰς εἰς τιμὴν τῶν ἐγγχωρίων ἡρώων, ὠδυσαν πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον. Ἐπτὰ ἡμέρας καὶ ἑπτὰ νύκτας διήρκεσεν ἡ διὰ τῆς γεφύρας διάβασις τοῦ στρατοῦ· συγχρόνως δ' ἀνήχθη καὶ ὁ στόλος εἰς τὴν ἀπέναντι παραλίαν παρακολουθῶν τὴν πορείαν ἐκείνου, οὔτινος ἢ πρῶτη ἐπιθεώρησις καὶ ἀρίθμησις ἐγένετο ἐν

Δορίσκῳ, αἰγιαλῷ καὶ πεδίῳ μεγάλῳ τῆς Θράκης, δι' οὗ ῥέει ὁ ποταμὸς Ἑβρος. Ἐνταῦθα δ' ὁ Ξέρξης μεταπεμφάμενος τὸν Δημάρατον, συστρατευόμενον ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐπιδείξας αὐτῷ τὰς ἀπείρους περὶ καὶ ναυτικὰς δυνάμεις του τὸν ἠρώτησεν ἂν οἱ Ἕλληνες θέλουσι δυνηθῇ ἢ τολμήσει ν' ἀντιπαραταχθῶσιν εἰς αὐτάς· ὁ δὲ Δημάρατος ζητήσας καὶ λαβὼν τὴν ἄδειαν νὰ ἐκφράσῃ ὅλην τὴν ἀλήθειαν «ἡ Ἑλλὰς, εἶπεν, ἔχει μὲν σύντροφον τὴν πενίαν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀρετῆς, ἣν ἐμπνέουσι παιδεῖα καὶ νόμοι ἰσχυροὶ, ἀπαμύνεται τὴν τε πενίαν καὶ τὸν δεσποτισμὸν· κατ' ἐξοχὴν δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὅσον ἂν ᾧσιν εὐάριθμοι, καὶ ἂν οἱ ἄλλοι Ἕλληνες μηδίσωσι, θέλουσι πολεμήσει εὐτόλμως (Ἡροδ. Ζ'. 102)». Γελοῖοι ἐφάνησαν εἰς τὸν βασιλέα τοῦ Δημαράτου οἱ λόγοι, ἕως οὗ ἡ πείρα μετ' οὐ πολὺ τὸν ἐβεβαίωσε περὶ τῆς ἀληθείας αὐτῶν!

Ἐκ Δορίσκου ἠκολούθησεν ὁ στρατὸς τὴν πορείαν του διὰ τῶν παραλίων τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας μέχρι Ἀκάνθου καὶ ἐφεξῆς μέχρι τῆς παρὰ τὸν ὁμώνυμον κόλπον κειμένης Θέρμης (τῆς ἔπειτα Θεσσαλονίκης) αὐξανόμενος ἀδιακόπως ἐκ τῆς προσθήκης ὅλων τῶν ἐθνῶν, διὰ τῆς χώρας τῶν ὁποίων διήρχετο. Εἰς τὸν Θερμαῖον δὲ κόλπον ἀφίχθη ὀλίγον πρότερον καὶ ὁ στόλος διεκπλεύσας τὸν διορυχθέντα αὐχένα τοῦ Ἀθωνος. Ὁ δὲ Ξέρξης ἰδὼν ἐκ τῆς Θέρμης τὰ Θεσσαλικά ὄρη, τὸν τε Ὀλυμπον καὶ τὴν Ὀσσαν, καὶ μαθὼν ὅτι διὰ μέσου αὐτῶν ὑπάρχει στενὸς αὐλὼν, δι' οὗ ῥέει ὁ Πηνειὸς, καὶ ὅτι ἐντεῦθεν ὁδὸς τις φέρει εἰς Θεσσαλίαν, ἐπεθύμησε πλεύσας νὰ παρατηρήσῃ τὴν ἐκβολὴν τοῦ ποταμοῦ καὶ ἣν ἔμελλε νὰ βαδίσῃ ὁδόν. Ὅθεν εἰσβάς εἰς Σιδώνιον πλοῖον, εἰς ὃ εἰσέβαινε πάντοτε ὁσάκις προέκειτο νὰ πλεύσῃ, ἐδωκε σημεῖον καὶ εἰς τὰ ἄλλα ν' ἀναχθῶσι ταῦτοχρόνως, καὶ ἀφοῦ ἐξεπλήρωσε τὴν ἐπιθυμίαν του ἐπανελθὼν αὖθις εἰς Θέρμην διέταξε καὶ τὸν πεζὸν στρα-

τὸν νὰ προβῇ διὰ τῶν διόδων τοῦ Ὀλύμπου ἤτοι διὰ τῆς Πιερίας καὶ τῶν Περρραϊδῶν εἰς τὴν Θεσσαλίαν.

Ἐν ᾧ δὲ ὁ Ξέρξης διέτριβεν ἐν Πιερίᾳ ἤλθον οἱ εἰς τὴν Ἑλλάδα πεμφθέντες κήρυκες οἱ μὲν κενοὶ, οἱ δὲ φέροντες γῆν καὶ ὕδωρ. Ἐκ τῶν δόντων ταῦτα, εἴτ' ἐκουσίως εἴτ' ἐξ ἀνάγκης, ἦσαν, οἱ Θεσσαλοὶ, οἱ Δόλοπες, οἱ Αἰνιᾶνες, οἱ Περρραϊβοὶ, οἱ Λοκροὶ, οἱ Μάγνητες, οἱ Μαλιεῖς, οἱ Φθιώται Ἀχαιοὶ, οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ ἄλλοι Βοιωτοὶ ἄλλ' ἢ Σπάρτη μετὰ τῶν συντεταγμένων αὐτῇ Πελοποννησίων καὶ αἱ Ἀθηναὶ μετὰ τῶν συμμάχων τῶν Θεσπιῶν καὶ Πλαταιῶν ἀπεφάσισαν ν' ἀναλάβωσι τὴν κοινὴν ἄμυναν τῆς πατρίδος κατὰ τοῦ ἐπιόντος κινδύνου, ἐπιφυλαττόμεναι νὰ τιμωρήσωσιν ἔπειτα τοὺς παραδόντας ἑαυτοὺς ἄνευ ἀνάγκης. Ὁ προκείμενος ἀγὼν προδήλως ἦτο μέγας· καὶ αὐτὸ τὸ Δελφικὸν μαντεῖον ἐθεώρησεν ἔργον μωρὸν τὴν ἀντίστασιν. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἰκέτευον ἀδιαλείπτως ἕως οὔ ἡ Πυθίᾳ ἔδωκε χρησμὸν ἡπιώτερον, ὑποδεικνύουσα ὡς μόνον σωτηρίας μέσον τὸ *ξύλινον τεῖχος*¹, ὅπερ πολλοὶ μὲν καὶ μάλιστα οἱ πρεσβύτεροι ἔλεγον ὅτι δηλοῖ τὴν ἀκρόπολιν, οὖσαν τὸ πάλαι περίφρακτον δι' αἵμασιās, ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς ἡρμήνευσεν εὐστόχως εἰπὼν ὅτι σημαίνει τὰ πλοῖα αὐτὰ, καὶ ὅτι ὁ θεὸς συμβουλεύει νὰ παρασκευασθῶσιν εἰς ναυμαχίαν. Ἡ γνώμη δὲ αὐτοῦ ὑπερίσχυσε εἰς τέλος, καὶ οὕτως ὁ ἄνθρωπος, ὅστις διὰ τῶν ῥαδιουργιῶν τοῦ ἐτάραξε πρότερον τὴν πατρίδα του, ἔμελλεν ἤδη νὰ γείνη ὁ σωτὴρ αὐτῆς καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος διὰ τῶν φρονίμων συμβουλῶν του· διότι αὐτοῦ ἔργον ἦτον, ὡς προσέφηται, καὶ ἡ αὔξησις τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων, ἄνευ

¹ Τῶν ἄλλων γὰρ ἀλίσκομένων, ὅσα Κέχροπος οὖρος Ἐντὸς ἔχει, κευθμὸν τε Κιθαιρῶνος ζαθέοιο,
Τεῖχος Τριτογενεῖ ξύλινον διδοῖ εὐρύοπα Ζεὺς
Μοῦνον ἀπόρθητον τελέθειν, τὸ σὲ τέκνα τ' ὀνήσει κτλ.

Ἡρόδ. Η', 141. Πλουτ. Θεμιστ.

τοῦ ὁποίου ἡ Ἑλλάς δὲν ἐδύνατο ποτὲ νὰ θριαμβεύσῃ κατὰ τοῦ Περσικοῦ κολοσσοῦ.

Συνελθόντες δὲ ἤδη ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου πρό-
βουλοι τῶν συμμάχων Ἑλλήνων καὶ δόντες εἰς ἀλλήλους
λόγον καὶ πίστιν ἔκρινον προηγουμένως ἀναγκαῖον νὰ
καταλύσωσι τὰς ἔχθρας καὶ τοὺς ὑπάρχοντας ἐμφυλίους
πολέμους, ἐξ ὧν ὁ μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Αἰγινήτων ἦτον
ὁ κυριώτερος, καὶ ἀκολούθως νὰ στείλωσιν πρέσβεις εἰς
διαφόρους Ἑλληνικὰς χώρας, οἷον εἰς Ἄργος, εἰς Κρή-
την, εἰς Κέρκυραν καὶ εἰς Συρακούσας, παρηγγελμένους
νὰ τὰς παρακαλέσωσιν εἰς τὸν περὶ τῆς κοινῆς ἐλευθε-
ρίας ἀγῶνα· μέχρι δὲ τῆς ἐπιστροφῆς τούτων ἐγίνοντο
συντόνως αἱ δυνатаὶ ἐτοιμασίαι. Μετ' οὐ πολὺ οἱ στα-
λέντες ἐπανῆλθον, ἀλλὰ παντάπασιν ἄπρακτοι. Τὸ Ἄρ-
γος διὰ τὸ πρὸς τὴν Σπάρτην ἀδιάλλακτον μῖσός του,
ἡ Κρήτη παλαιῶν παθημάτων ἀναμιμνησκομένη καὶ κω-
λυομένη ὑπὸ τῆς Πυθίας, ἡ Κέρκυρα δειλιῶσα καὶ ἀμ-
φιταλαντευομένη καὶ ὁ Γέλων, τῶν Συρακουσῶν ὁ τύ-
ραννος, τῆς στρατηγίας ματαίως ἐν τῷ παρόντι πολέμῳ
ἀντιποιοῦμενος, ἡρνήθησαν τὴν συνδρομὴν των. Οἱ δὲ
Θεσσαλοὶ, οἵτινες ἐξ ἀνάγκης τὸ πρῶτον ἐμήδισαν, δυ-
σπρεσθημένοι εἰς ὅσα οἱ Ἀλευάδαι ἐμηχανῶντο, ἔσπευ-
σαν νὰ ζητήσωσι παρὰ τῶν συμμάχων Ἑλλήνων ἐπι-
κουρίαν. Οἱ ἐν τῷ Ἰσθμῷ συνηθροισμένοι ἐδέχθησαν τὴν
αἵτησιν αὐτῶν, πέμψαντες εἰς φύλαξιν τῶν διόδων τοῦ
Ὀλύμπου μυρίους ὀπλίτας, ὧν ἐστρατήγουν *Εὐαίρετος*
ὁ Σπαρτιάτης καὶ *Θεμιστοκλῆς* ὁ Ἀθηναῖος. Ἀλλ' εἰ-
δοποιηθέντες οὗτοι ὑπὸ Ἀλεξάνδρου, βασιλέως τῆς Μακε-
δονίας, περὶ τοῦ πλήθους τῆς ἐχθρικῆς στρατιᾶς καὶ
θεωροῦντες ἀδύνατον ν' ἀναχαιτίσωσιν αὐτόθι τὴν εἰσ-
βολὴν αὐτῆς ἀπηλλάχθησαν ταχέως. Καὶ οὕτω μὲν οἱ
Θεσσαλοὶ ἐρημωθέντες συμμάχων ἐμήδισαν φανερώς καὶ
ἐδείχθησαν τοῦ λοιποῦ χρησιμώτατοι εἰς τὸν βασιλέα
τῶν Περσῶν.

Οἱ δὲ Ἕλληνες ἐπανελθόντες εἰς τὸν ἰσθμὸν ἐβούλευοντο ποῦ νὰ στήσωσι τὸν πόλεμον. Κατὰ τὴν νικῶσαν δὲ γνώμην ἀπεφασίσθη ὁπλῖται μὲν ἱκανοὶ νὰ προκαταλάβωσι τὰς πρὸ πολλοῦ ἤδη ὑπὸ τῶν Φωκέων τετειχισμένας παρόδους τῶν Θερμοπυλῶν, ἥ δὲ ναυτικὴ δύναμις νὰ πλεύσῃ ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον, ἀκρωτήριον τῆς Εὐβοίας μεταξὺ Σκιάθου καὶ Μαγνησίας. Μετὰ δὲ τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἀναχωρήσαντες ἐκ τοῦ ἰσθμοῦ ἐστρατεύοντο ταχέως ἐπὶ τὰς ὀρισθείσας θέσεις. Καὶ τὰς μὲν Θερμοπύλας κατέλαβον οἱ Σπαρτιᾶται, ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν *Λεωνίδα*, τριακόσιοι ὅλοι τὸν ἀριθμὸν, εἰς οὓς προσετέθησαν παραυτίκα χίλιοι Τεγεᾶται καὶ Μαντινεῖς, ἑκατὸν εἴκοσι Ὀρχομένιοι καὶ χίλιοι ἐκ τῆς λοιπῆς Ἀρκαδίας, τετρακόσιοι Κορίνθιοι, διακόσιοι Φλιάσιοι, ὀγδοήκοντα Μυκηναῖοι, ἑπτακόσιοι Θεσπιεῖς, τετρακόσιοι Θηβαῖοι (ἡναγκασμένοι), χίλιοι Φωκεῖς καὶ Λοκροὶ οἱ Ὀπούντιοι πανστρατιᾶ. Τῶν δ' ἐπὶ Ἀρτεμίσιον στρατευομένων τὸ πλεῖστον μέρος ἀπετέλουν Ἀθηναῖοι καὶ Κορίνθιοι, ὧν οἱ μὲν πρῶτοι ἐχορήγησαν ἑκατὸν εἰκοσιεπτὰ τριήρεις, ἐν αἷς προσελήφθησαν ὡς πληρώματα καὶ Πλαταιεῖς, καὶ πλὴν τούτων ἑτέρας εἴκοσι, τὰς ὁποίας ἐπλήρουν Χαλκιδεῖς, οἱ δὲ δεῦτεροι τεσσαράκοντα. Μετὰ δὲ τούτους οἱ Μεγαρεῖς παρέσχον εἴκοσιν, οἱ Αἰγινῆται δεκαοκτὼ, οἱ Σικυῶνιοι δύο καὶ δέκα, οἱ Λακεδαιμόνιοι δέκα, οἱ Ἐπιδαύριοι ὀκτὼ, οἱ Ἐρετριεῖς ἑπτὰ, οἱ Τροιζήνιοι πέντε, οἱ Στυρεῖς δύο, ἄλλας δύο τριήρεις καὶ τρεῖς πεντηκοντόρους οἱ Κεῖοι, Λοκροὶ δὲ οἱ Ὀπούντιοι ἑπτὰ πεντηκοντόρους, ὥστε ὅλος ὁ παρὰ τὸ Ἀρτεμίσιον Ἑλληνικὸς στόλος συνέκειτο ἐκ διακοσίων ὀγδοήκοντα σκαφῶν, διοικούμενος ὑπὸ *Εὐρυβιάδου* τοῦ Λακεδαιμονίου. Μ' ὅλον ὅτι δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, ὡς συνεισενεγκόντες εἰς τοῦτον ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, εἶχον καὶ μείζονα καὶ δικαιότεραν ἀξίωσιν ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας, ἀντιβαίνοντων ὅμως

τῶν συμμάχων, ὑπεχώρησαν προθύμως εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους πρὸς ἀποφυγὴν πάσης διχονοίας ¹.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐπανηγυρίζετο ἐν Σπάρτῃ ἡ εὐροτὴ τῶν Καρνείων, συνέπιπτε δὲ νὰ τελῶνται ἐν τῷ αὐτῷ θέρει καὶ τὰ Ὀλύμπια, ὧν ἡ ἀναβολὴ δὲν ἐπετρέπετο ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ. Ἐντεῦθεν ἄρα ἡ σμικρότης τῆς πεζικῆς μάλιστα τῶν Ἑλλήνων δυνάμεως ἐν τῷ παρόντι ἀγῶνι· ἄλλως προκειμένου περὶ ἀμύνης ἐν στενῷ χωρίῳ, τοῦλάχιστον ἐπὶ τινα χρόνον, ἀποχρῶσα ἐφάνη καὶ ἡ εὐάριθμος ἐκείνη ὑπὸ τὸν Λεωνίδα στρατιά. Ἀλλ' οὐδ' αὐτὴ καὶ ἔμεινε εἰς τέλος ἀμείωτος! διότι ἅμα ἐμφανισθέντων τῶν ἀπείρων τῆς Ἀσίας στιφῶν ² παρὰ τὰ Θεσσαλικά ἄκρα τῶν διόδων, ἐν Τραχινίᾳ, οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τῇ θεᾷ τούτων ἐξεπλάγησαν, καὶ οἱ πλείστοι μὲν τῶν Πελοποννησίων, τὴν φύλαξιν τοῦ ἱσθμοῦ τῆς Κορίνθου ἀναγκαιοτέραν λογιζόμενοι, ἀπηλλάγησαν, μόνον δὲ ὁ Λεωνίδας μετὰ τῶν λογάδων Σπαρτιατῶν του, ἐννοῶν κάλλιστα τὸ ἐπικαιρον τῆς θέσεως, ἐν ᾗ ἐτάχθη,

¹ Ἡρόδ. Θ'. 3. «Ἀντιδάντων δὲ τῶν συμμάχων, εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι, μέγα πεποιημένοι περιεῖναι τὴν Ἑλλάδα, καὶ γνόντες, εἰ στασιάσουσι περὶ τῆς ἡγεμονίας, ὥς ἀπολέεται ἡ Ἑλλὰς, ὀρθὰ νοεῦτες· στάσις γὰρ ἔμφυλος πολέμου ὁμοφρονέοντος τοσοῦτω κακίῳ ὅν ἐστι, ὅσῳ πόλεμος εἰρήνης.»

² Κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ Ἡροδότου (II', 185 — 187) ἅπας ὁ Περσικὸς στρατὸς, ὁ μέχρι Θερμοπυλῶν ἀφίχθεις, ἀπετελεῖ μυριάδας διακοσίας ἐξήκοντα τέσσαρας, δεκαεξὶ ἑκατοντάδας καὶ μίαν δεκάδα, ἐκτὸς τῆς θεραπείας, ἐξισουμένης κατὰ τὸν ἀριθμὸν μὲ τὸ μάχιμον μέρος, καὶ ἐκτὸς τῶν σιτοποιῶν γυναικῶν, τῶν παλλακῶν καὶ εὐνούχων, ὧν τὸ πλῆθος ἦτο ἀναρίθμητον. Καὶ ὑποτιθεμένου δὲ ὅτι ὁ Ἕλλην ἱστορικὸς ὑπεραυξάνει τὰς ἐχθρικὰς δυνάμεις, οὐδὲν ἦττον εἶνε βέβαιον, ὅτι αὐταὶ ὑπερεῖχον πολὺ τῶν Ἑλληνικῶν, ὥστε μόνῃ ἡ ἰδέα τῇ ἀντιτάσεως, μόνῃ ἡ ἀπόφασις τῆς ἀμύνης, καὶ ἂν οἱ Ἕλληνες ἦττωντο, ἤρχουν ν' ἀποδείξωσι τὸ μέγεθος τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἠθικῆς αὐτῶν ἀξίας!

ἀπεφάσισε, συναινούντων καὶ τῶν Φωκέων, τῶν Θεσπιδέων καὶ τῶν Λοκρῶν, νὰ μείνῃ αὐτόθι.

Προετοιμαζομένων δὲ τῶν περὶ τὸν Λεωνίδα εἰς τὸν ἀγῶνα, ὁ Ξέρξης ἔπεμψε κατάσκοπον ἱππέα ἵνα παρατηρήσῃ πόσοι εἰσὶ καὶ τί πράττουσι¹. Πλησιάσας δὲ ὁ ἱππεὺς δὲν ἐδυνήθη μὲν νὰ θεωρήσῃ ὅλον τὸ στρατόπεδον, ὃν ἐντὸς τοῦ τείχους, εἶδεν ὁμῶς τὴν ἔξω τούτου τεταγμένην φρουράν, καὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἔτυχον νὰ ᾧσι φρουροὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐξ ὧν ἄλλοι μὲν ἐγυμνάζοντο ἄλλοι δὲ ἐκτένιζον τὰς μακρὰς αὐτῶν κόμας. Ὁ κατάσκοπος ἐκθαμβὸς εἰς ταῦτα ἐπιστρέψας τὰ ἀνήγγειλεν· ἀλλ' ὁ Ξέρξης δὲν ἐδύνατο νὰ ἐννοήσῃ πῶς τοσοῦτον ὀλίγοι ἄνθρωποι εἶχον τὴν τόλμην ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὰς μυριάδας τοῦ στρατοῦ του. Ὅθεν περιέμενε τέσσαρας ἔτι ἡμέρας ἐπ' ἐλπίδι ὅτι ἤθελον φύγει, τὴν δὲ πέμπτην, ἀφοῦ εἶδε τὴν ἐπιμονὴν των, καὶ μάλιστα ἀφοῦ ζητήσας ἀγερώχως τὴν παράδοσιν τῶν ὅπλων ἤκουσε τὴν Λακωνικὴν ἐκείνην ἀπάντησιν «*μολὼν λάβε*» ὀργισθεὶς προσέταξε τοὺς Μήδους καὶ Κισσίους νὰ προχωρήσωσι καὶ νὰ συλλάβωσιν ὅλους ζώντας. Ἀλλ' ἀποκρουσθέντων τῶν πρώτων τούτων μετὰ πολλῆς ζημίας τὴν ἐπαύριον ἄλλοι τὴν μάχην διεδέχθησαν καὶ νεοχμοὶ πρὸς διαπεπονημένους συμβαλόντες οὐδὲν ἤττον ἀπέτυχον. Ἐπὶ τέλους ἐκινήθησαν καὶ οἱ λεγόμενοι ἀθάνατοι, μύριοι ἐπίλεκτοι Πέρσαι², τῶν ὁποίων ἡγεῖτο ὁ Ὑδάρ-

¹ Μικρὸν πρότερον δύο πτωχοὶ Ἀρκάδες αὐτομολήσαντες εἰς τὸ Περσικὸν στρατόπεδον καὶ ἀχθέντες εἰς ὄψιν τοῦ βασιλέως ἡρωτήθησαν, τί πράττουσιν ἐν τῷ παρόντι οἱ Ἕλληνες; «ἀγούσιν Ὀλύμπια καὶ θεωροῦσιν ἀγῶνας, ἀπεκρίθησαν ἐκεῖνοι,» καὶ τί εἶνε τὸ βραβεῖον τῆς νίκης; — «στέφανος ἐξ ἀγρίας ἐλαίας.» Παπαὶ Μαρδόνιε, ἐφώναξεν εἰς ἐκ τῶν ἐνδόξων Περσῶν, κατὰ τίνων ἄγεις ἡμᾶς ἀνθρώπων, οἵτινες δὲν ἀγωνίζονται περὶ χρημάτων ἀλλὰ περὶ ἀρετῆς!»

² Ἀθάνατοι ἐκαλοῦντο οἱ Πέρσαι οὗτοι, διότι ὁσάκις ἐφρονεῖτο τις ἢ εἰλεπεν ἐξ οἵαςδήποτε αἰτίας, ἡ ἀναπλήρωσις του ἐγίνετο πάραυτα δι' ἄλλου ὁμοίου, καὶ οὕτω τὸ σῶμα διετηρεῖτο πάντοτε πλήρες.

νης· καὶ οὗτοι ὁμῶς, δις τὸν ἀγῶνα ἐπαναλαβόντες, ἠττήθησαν καὶ εἰς αἰσχρὰν ἐτράπησαν φυγὴν. Λέγεται δὲ ὅτι εἰς τὰς προσβολὰς ταύτας θεατῆς ὢν ὁ βασιλεὺς πολλάκις ἔντρομος ἠγέρθη ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ τοῦ θρόνου. Εὐρισκομένου δὲ αὐτοῦ εἰς τελείαν ἀπορίαν, ἄθλιός τις Τραχίνιος τοῦνομα Ἐφιάλτης προσελθὼν ὑπεσχέθη νὰ δείξῃ ἄγνωστον τινὰ ἀτραπὸν, ἣτις τείνουσα κατὰ τὴν ῥάχιν τοῦ προκειμένου ὄρους, καλουμένου Ἀρόπαια, φέρει εἰς Θερμοπύλας, καὶ τῆς ὁποίας τὴν φύλαξιν ὁ Λεωνίδας εἶχεν ἐπιτρέψει εἰς τοὺς χιλίους Φωκεῖς. Ὁ δὲ βασιλεὺς περιχαρὴς τούτου ἔνεκα γενόμενος καὶ φιλοδωρήσας ἄδρῳς τὸν Τραχίνιον ἔστειλε μετ' αὐτοῦ νυκτὸς τοὺς περὶ τὸν Ὑδάρνην ἀθανάτους· καὶ οὕτως οἱ Πέρσαι ἔχοντες ὀδηγὸν τὸν προδότην ἐπέπεσαν ἐξαίφνης εἰς τοὺς Φωκεῖς, τοὺς ἔτρεψαν εἰς φυγὴν καὶ κατέλαβον τὰ νῶτα τῶν παρὰ τὴν δίοδον στρατοπεδευμένων Ἑλλήνων. Κατὰ τὴν αὐτὴν ὁμῶς νύκτα Κυμαῖός τις Ἕλληνας διαδράς ἐκ τῆς τῶν Περσῶν παρεμβολῆς ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς ἐν Θερμοπύλαις τὰ περὶ τὴν προδοσίαν· ὅθεν ὁ Λεωνίδας συνήγαγε παραχρῆμα εἰς συμβούλιον τοὺς ἀρχηγούς· καὶ μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ἐπικειμένου ἀναποδράστου κινδύνου εἰς μὲν τοὺς ἄλλους εἶπε ν' ἀναχωρήσωσιν εὐθὺς ἵνα μὴ ἀπολεσθῶσιν εἰς μάτην, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν τριακοσίων του, μετὰ τῶν Θεσπιέων ἐκόντων καὶ τῶν Θηβαίων ἀκόντων, ἔμεινε νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν χρησμὸν τῆς Πυθίας, προαναγγείλαντα ἢ τὴν ἀναστάτωσιν τῆς Λακεδαιμόνος ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἢ τὴν ἀπώλειαν τοῦ βασιλέως¹.

¹ Ὁ χρησμὸς οὗτος, οὗτινος μνεία γίνεται παρὰ τῷ Ἡροδότῳ (II, 220), εἰς ἐξάμετρα ἔπη ἐκπεφρασμένος ἔχει οὕτως,

Ἴμιν δ', ὃ Σπάρτης οἰκήτορες εὐρυχόροιο,

Ἦ μέγα ἄστὺ ἐρικυδὲς ὑπ' ἀνδράσι Περσείδῃσι

Πέρθεται· ἢ τὸ μὲν οὐχί, ἀφ' Ἡρακλέος δὲ γενέθλης

Πενθήσει βασιλῇ φθίμενον Λακεδαιμόνος οὖρος.

Ὡς εἰς βέβαιον λοιπὸν θάνατον πορευόμενος ὁ ἀτρόμητος τῆς Σπάρτης βασιλεὺς, ἀφοῦ παρήγγειλε τοὺς περὶ αὐτὸν νὰ προγευθῶσι ταχέως ὥς μέλλοντες νὰ δεῖπνήσωσιν εἰς τὸν Ἄδην, προέβη, ἅμα ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, ἔξωθεν τῶν χαρακωμάτων εἰς τόπον εὐρυχωρότερον, ὅπου εὗρεν ἤδη παρατεταγμένους τοὺς ἐχθρούς. Ἡ συμπλοκὴ ἔνεκα τῆς ἀκατασχέτου τῶν Ἑλλήνων ὁρμῆς, ὑπῆρξε τρομερά· οἱ βάρβαροι ἔπιπτον σωρηδόν· ὁπισθεν δὲ οἱ ἡγεμόνες ἔχοντες μάστιγας μακράς ἔτυπτον αὐτοὺς ἀνιλεῶς ἀναγκάζοντές τους νὰ χωρῶσιν εἰς τὰ πρόσω· πολλοὶ αὐτῶν ἐρρίπτοντο εἰς τὴν θάλασσαν καὶ διεφθείροντο, ἔτι δὲ πλείονες κατεπατοῦντο ζωντανοὶ ὑπ' ἀλλήλων. Οἱ Ἕλληνες ἀμιλλώμενοι κατέβαλον καὶ τὰς τελευταίας δυνάμεις των· ἀφοῦ συνετρίφθησαν αἱ λόγχαι αὐτῶν μετεχειρίσθησαν τὰ ξίφη· καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἔπεσεν ὁ Λεωνίδας μαχόμενος ἀνδρειότατα ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀνδρείων ἔπεσαν δὲ καὶ ἄλλοι ὀνομαστοὶ Σπαρτιᾶται, ἀπὸ δὲ τῶν Περσῶν ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων ἐπιφανῶν καὶ δύο παῖδες τοῦ Δαρείου, Ἀβροκόμης καὶ Ὑπεράνθης. Ὁ μεγαλύτερος δὲ ὠθισμὸς μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν ἐγένετο ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ τοῦ Λεωνίδου· τετράκις ὥρμησαν οἱ βάρβαροι πανσθενεῖ νὰ τὸν ἄρπάσωσι καὶ τετράκις οἱ Ἕλληνες ἔτρεψαν αὐτοὺς εἰς φυγὴν· ἀλλὰ παραχρῆμα ἡ μάχη ἔλαβεν ἄλλην φάσιν. Ἦδη εἰς τὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπὸ τῶν πέριξ ὀρέων ἠκούοντο οἱ τῶν βαρβάρων ἀλαλαγμοί. Ὁ Ὑδάρνης, προπορευομένου τοῦ Ἐφιάλτου, προσήγγισε μετὰ τῶν ἀθανάτων του· ὄθεν εἰς τοὺς οὕτω πανταχόθεν περικυκλωθέντας οὐδὲν ἄλλο ὑπελείπετο ἢ ν' ἀποσυρθῶσιν εἰς τὰ στενότερα τῆς διόδου. Πλὴν δὲ τῶν Θηβείων, οἵτινες ἠὺτομόλησαν εἰς τοὺς Πέρσας αἰσχροῶς, οἱ περισωθέντες τῶν Σπαρτιατῶν καὶ Θεσπιέων συνηθροίσθησαν πάντες ἐπὶ τινος κολωνοῦ καὶ ἐκείθεν ἀμυνόμενοι καὶ πλῆθος ἐχθρῶν ἀποκτείναντες, ὅλοι ἀπέ-

θανον τὸν καλὸν, τὸν ἑνδοξον ὑπὲρ πατρίδος θάνατον (τὴν 6 Ἰουλίου 480). Κατὰ τὸν τελευταῖον δὲ τοῦτον ἀπελπισικὸν ἀγῶνα ἠρίστευσαν ἐξόχως ὁ τῶν Θεσπιέων ἡγεμὼν *Δημόφιλος* καὶ εἷς ἄλλος Θεσπιεὺς *Διθύραμβος*. ἐκ δὲ τῶν Σπαρτιατῶν δύο ἀδελφοί, *Ἀλφεὸς* καὶ *Μάρων*, καὶ ὁ *Διηρέκης*, αὐτὸς ἐκεῖνος, ὅστις πρὸ τῆς μάχης, εἰπὼντος Τραχινίου τινὸς ὅτι οἱ Πέρσαι ἦσαν τοσοῦτοι, ὥστε τὸ πλῆθος τῶν βελῶν των ἀπέκρυπτε τὴν ἥλιον, ἔδωκε τὴν εὐφυῆ ταύτην ἀπάντησιν, *τόσφ' καλλίτερα, διότι θέλομεν οὕτω πολεμήσει ὑπὸ τὴν σκιάν*. Δύο δὲ μόνον ἐκ τῶν τριακοσίων Σπαρτιατῶν, *Εὐρυτος* καὶ *Ἀριστόδημος* ὀφθαλμιῶντες εἶχον σταλῆ εἰς τινα παρακειμένην πόλιν ἵνα θεραπευθῶσι, καὶ ὁ μὲν πρῶτος, ὅταν ἤκουσε τὴν προδοσίαν τοῦ Ἐφιάλτου, αἰτήσας τὰ ὅπλα του καὶ ἐνδυθεὶς ὠδηγήθη ὑπὸ τινος εἰλωτος ὡς τυφλὸς καὶ εἰσπεσὼν εἰς τὸν ὄμιλον τῶν ἐχθρῶν ἐφονεύθη· ὁ δὲ ἄλλος ἐκ λειποψυχίας ἀπενόστησεν εἰς Σπάρτην, ἀλλ' ὄνειδισθεὶς καὶ καλούμενος παρὰ πάντων ὁ δειλὸς Ἀριστόδημος εἰς τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην ἔπειτα ἐξήλειψε τὸ ὄνειδος διὰ τοῦ ἡρωικοῦ θανάτου του. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ τρίτος τις τ' ὄνομα *Παρτίτης* ἀποπεμφθεὶς εἰς Θεσσαλίαν ἄγγελος δὲν ἐδυνήθη νὰ συμμεθεῖξῃ τῆς μάχης· ἀλλὰ μετὰ τὴν εἰς Σπάρτην ἐπάνοδόν του θεωρούμενος ὡς ἄτιμος καὶ μὴ ὑποφέρων τοῦτο ἐκρεμάσθη.

Ὅλοι οἱ ἐν Θερμοπύλαις πεσόντες ἔλαβον, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Περσῶν, τὰς τιμὰς τῆς ταφῆς. Ἐπὶ δὲ τοῦ μνημείου, ὅπερ ἀνήγειραν ἔπειτα οἱ Ἀμφικτύονες εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ἰδίως, ἀνεγινώσκετο ἡ ἐξῆς ἀφελῆς μὲν ἀλλὰ πλήρης ὕψους ἐπιγραφὴ, ἀξία τῶν ἀποθανόντων,

Ὡ ξεῖν' ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῆδε

Κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι.

Ἡ ἀφοσίωσις τοῦ Λεωνίδου καὶ τῶν συναγωνιστῶν

καὶ τῆς Σηπιάδος ἄκρας. Μὴ ὄντος δὲ τοῦ αἰγιαλοῦ εὐρυχώρου, τινὰ μόνον ἐκ τῶν πλοίων ἠγκυροβόλησαν, τὰ δὲ λοιπὰ ἔμειναν μετάρσια εἰς τὸ πέλαγος. Ἀλλὰ τὴν ἐπαύριον ἐπιπεσὼν χειμὼν μέγας καὶ ἄνεμος πολὺς ἀπηλιώτης, ὁ καλούμενος ὑπὸ τῶν πέριξ κατοίκων Ἑλλησποντίας, ἐπήνεγκεν εἰς αὐτὰ πολλὴν φθοράν, οὐδὲ κατέπαυσεν εἰμὴ μετὰ τρεῖς μόλις ἡμέρας. Κατὰ τὴν περίστασιν δὲ ταύτην ἀπωλέσθησαν, ὡς ὕστερον ἐγένετο γνωστὸν, ὅχι ὀλιγώτεραι τετρακοσίων τριήρων, πλεῖσαι σιταγωγοὶ ὀλκάδες, ἄνδρες τε ἀναρίθμητοι καὶ χρημάτων πλῆθος μέγα. Πausάσης δὲ τέλος τῆς τρικυμίας, οἱ βάρβαροι κάμψαντες τὴν ἄκραν τῆς Μαγνησίας ἐπλευσαν κατ' εὐθείαν εἰς τὸν Παγασητικὸν κόλπον καὶ ὥρμίσθησαν αὐτόθι παρὰ τὸν τόπον καλούμενον Ἀφέτας.

Οἱ δ' ἐπ' Ἀρτεμίσιον Ἕλληνες ὡς εἶδον τὸν ἐχθρικὸν στόλον καταχθέντα εἰς Ἀφέτας καὶ μεθ' ὅσας ἔπαθε ζημίας ἱκανῶς ἔτι κραταῖον καὶ πλήρη στρατευμάτων, ἐκπλαγέντες ἐβουλεύοντο ν' ἀναπλεύσωσιν εἰς τὸ ἐνδότερον τῆς Ἑλλάδος. Οἱ κάτοικοι τῆς Εὐβοίας ἔμαθον τοῦτο μετ' ἐκπλήξεως, ἀφοῦ δὲ παρεκάλεσαν εἰς μάτην τὸν Εὐρυβιάδην νὰ περιμείνῃ μικρὸν ἕως οὗ ἐξασφαλίσωσιν ἑαυτοὺς καὶ τοὺς οἰκείους αὐτῶν εἰς τὰ ὄρη, μεταδάντες πρὸς τὸν Θεμιστοκλέα ἴσχυσαν νὰ τὸν πείσωσιν ἐπὶ μισθῷ τριάκοντα ταλάντων, ὧν μεταδοὺς οὗτος, ὡς ἐξ ἑαυτοῦ δῆθεν, πέντε μὲν εἰς τὸν Εὐρυβιάδην, τρία δὲ εἰς τὸν Ἀδεΐμαντον, τὸν ναύαρχον τῶν Κορινθίων, κατώρθωσεν ὅ,τι ἐζήτουν οἱ Εὐβοεῖς. Οὕτω λοιπὸν κατέμεινεν ὁ Ἑλληνικὸς στόλος εἰς Ἀρτεμίσιον. Οἱ δὲ βάρβαροι ἐν τῷ μεταξὺ ἀποκρίναντες διακοσίας τριήρεις ἔπεμψαν αὐτάς ἐξωθεν τῆς Σκιάθου περὶ τὸν Καφηρέα καὶ Γεραιστὸν εἰς τὸ στενὸν τῆς Εὐβοίας, τὸν Εὐριπον, ὥστε νὰ περιλάβωσιν οὕτω τοὺς Ἕλληνας φράττουςαὶ τὴν ὀπίτω φέρουσιν ὁδὸν, ἐν ᾧ ἡ λοιπὴ δύναμις προετίθετο νὰ ἐπέλθῃ ἐκ τῆς ἐναντίας. Τούτων δὲ

του παρήγαγε μεγαλύτερον ἀποτέλεσμα ἢ ὅ,τι ἐδύνατο νὰ παραγάγῃ ἢ λαμπροτέρα νίκη· διότι εἰς μὲν τοὺς Ἑλληνας ἀπεκάλυψε τὸ μυστήριον τῆς αὐτῶν δυνάμεως, εἰς δὲ τοὺς Πέρσας τὸ τῆς ἀδυναμίας των. Ὁ Ξέρξης ἐγνώρισεν ἤδη ἐκ πείρας ὅτι ὁ στρατός του συνίστατο ἐκ πολλῶν μὲν ἀνθρώπων, ὀλίγων δὲ ἀνδρῶν. Ἀλλως δὲ ὁ θαυμασμός, τὸν ὁποῖον ἐνέπνευσε τὸ ἐν Θερμοπύλαις ἔργον εἰς τοὺς Ἑλληνας, μετεβλήθη πάραυτα εἰς σφοδρὰν ἐπιθυμίαν μιμήσεως· ἡ εὐγενὴς φιλοδοξία, ὁ ἔρωσ τῆς πατρίδος, ὅλαι αἱ ἀρεταὶ προήχθησαν εἰς τὴν μεγίστην αὐτῶν ἐπίτασιν. Κατ' ἐποχὴν δὲ τοιαύτην, ἐποχὴν ἐνθουσιασμοῦ καὶ μεγαλοπραγίας, δὲν ἦτο βεβαίως δυνατόν νὰ ἐπιβληθῇ ζυγὸς εἰς τοὺς Ἑλληνας· τοῦτον δέχονται καὶ φέρουσι μόνον κεχαυνωμένα καὶ στερημένα πολιτικῶν ἀρετῶν ἔθνη!

§ 4. Αἱ ἐπ' Ἀρτεμίσιον καὶ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαι.

Θεμιστοκλῆς.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ πεζὸς τοῦ Ξέρξου στρατὸς ἠγωνίζετο παρὰ τὰς Θερμοπύλας, ὁ στόλος αὐτοῦ ἄρας ἀπὸ τοῦ Θερμαίου κόλπου ἔπλεε πρὸς τὰ αὐτόθι παράλια. Προέπεμψε δὲ δέκα τὰς μᾶλλον ταχυναυτούσας τριήρεις κατ' εὐθείαν εἰς Σκιάθον, ὅπου εὐρίσκοντο προφυλάττουσαι τρεῖς Ἑλληνίδες, Τροιζηνία, Αἰγιναία καὶ Ἀττική· ἐξ αὐτῶν αἱ δύο πρῶται ἐχειρώθησαν, ἡ δὲ τρίτη, ἥς ἐτριηράρχει Φόρμος ὁ Ἀθηναῖος, φεύγουσα ἐξώκειλεν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πηνειοῦ, καὶ τοῦ μὲν σκάφους ἐκράτησαν οἱ βάρβαροι, οἱ δὲ ἄνδρες σωθέντες ἤλθον διὰ Θεσσαλίας εἰς Ἀθήνας. Ἀφοῦ δὲ τρεῖς ἐκ τῶν εἰρημένων δέκα Περσικῶν τριήρων, ἔχουσαι ὁδηγὸν Πάμμωνα τὸν Σκύριον, διῆλθον τὸν μεταξὺ Σκιάθου καὶ Μαγνησίας κινδυνώδη πόρον ἕνεκα τοῦ παρὰκειμένου ἔρματος, κατόπιν καὶ ὅλος ὁ στόλος θαρρῆσας ἔπλευσε πανημερὸν ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν τὸν μεταξὺ τῆς Κασθαναίας πόλεως

γινομένων αὐτόμολός τις, Σκυλλίας τοῦνομα, δύτης ἄριστος, ἐλθὼν ἀπὸ Ἀφειτῶν εἰς Ἀρτεμίσιον ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς στρατηγοὺς τὴν τε πρότερον συμβᾶσαν ναυαγίαν καὶ τῶν περιπεμφθεισῶν τριήρων τὸν σκοπόν. Ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ δὲ ταύτῃ οἱ Ἕλληνες ἐθαῤῥήσαν αὐτοὶ πρῶτοι νὰ ἐπιπλεύσωσι κατὰ τῶν βαρβάρων τὴν ἐπιούσαν, προλαμβάνοντες τὸ μελετώμενον σχέδιόν των. Οἱ δὲ περὶ τὸν Ξέρξην στρατηγοὶ τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν ἐχθρῶν σκαφῶν βλέποντες ἐξέλαβον ὡς μανίαν τὸ κίνημα, οὐδ' ἀμφίβαλον ὅτι ἤθελον τὸν κατὰστρέψει. Ἀλλὰ γενομένης συμπλοκῆς ἐδείχθη ἡ καθυπερτέρησις τῆς ἀνδρείας καὶ δεξιότητος τῶν Ἑλλήνων. Τριάκοντα ἐχθρῶν καὶ τριήρεις ἐχειρώθησαν παρ' αὐτῶν ἐνταῦθα, καὶ πρῶτος ὁ Ἀθηναῖος Λυκομήδης ἐκυρίευσεν τῶν πολεμίων τριήρη, ὅθεν ἔλαβεν καὶ τὸ ἀριστεῖον. Ἡ δὲ νύξ ἐπελθοῦσα διέλυσε τὴν ναυμαχίαν, καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες ἐπανῆλθον εἰς Ἀρτεμίσιον, οἱ δὲ βάρβαροι εἰς Ἀφέτας, πολὺ παρὰ δόξαν ἀγωνισάμενοι. Ἐπειδὴ δὲ ἀρχὴ τοῦ νικᾶν εἶνε τὸ θαρρῆναι, δικαίως ὁ Πίνδαρος εἶπε διὰ τὴν ἐπ' Ἀρτεμισίῳ μάχην

. . . . Ὅθι παῖδες Ἀθηναίων
 ὡν ἐδάλλοντο φαιενᾶν
 κρηπίδ' ἐλευθερίας.

Εἶχε δὲ τὸ Ἀρτεμίσιον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου (εἰς βίον Θεμιστοκλέους), μικρὸν τινα ναὸν Ἀρτέμιδος, τῆς ἐπικαλουμένης Προσηφας, πέριξ τοῦ οὗοιου ὑπῆρχον δένδρα καὶ στῆλαι· ἐν μιᾷ δὲ τούτων ἔγραψαν οἱ νικήσαντες τὸ ἐξῆς Ἑλεγεῖον·

Παντοδαπῶν ἀνδρῶν γενεὰς Ἀσίης ἀπὸ χώρας
 Παῖδες Ἀθηναίων τῷδε ποτ' ἐν πελάγει
 Ναυμαχίῃ θαμάσαντες, ἐπεὶ στρατὸς ὤλετο Μήδων
 Σήματα ταῦτ' ἔθεσαν παρθένῳ Ἀρτέμιδι.

Εἰς τὴν πρώτην δὲ ταύτην τῶν Περσῶν ἀτυχίαν κατὰ θάλασσαν προσετέθη καὶ ἄλλη, ἡ τῶν φυσικῶν στοι-

χείων καταδρομή· διότι τὴν νύκτα τῆς αὐτῆς ἡμέρας πνεύσαντος πάλιν σφοδροῦ ἀνέμου οἱ μὲν παρὰ τὰς Ἀφέτας ὠρμισμένοι κατέστησαν εἰς φόβον μέγαν μέχρις ἀπελπισμοῦ, οἱ δὲ διαταχθέντες νὰ περιπλεύσωσι τὴν Εὐβοίαν, ὄντες περὶ τὰ Κοῖλα τῆς νήσου καὶ φερόμενοι ὑπὸ τοῦ ἀνέμου χωρὶς νὰ ἐξεύρωσι ποῦ φέρονται, ἐξέπεσαν πρὸς τὰς πέτρας καὶ ἠφανίσθησαν κατὰ κράτος. Οὕτω δὲ, κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ εὐσεβοῦς Ἡροδότου, ἐγένετο πᾶν ὑπὸ θεοῦ πρὸς ἐλάττωσιν τῶν Περσικῶν δυνάμεων ὥστε νὰ μὴ ὑπερτερῶσι πολὺ τῶν Ἑλληνικῶν. Τὴν δ' ἐπιούσαν οἱ Ἕλληνες, προσγενομένων καὶ πεντηκοντατριῶν ἄλλων Ἀττικῶν τριήρων καὶ ἅμα ἐλθούσης τῆς ἀγγελίας τοῦ περὶ τὴν Εὐβοίαν συμβάντος, ἐνισχυόμενοι ἐπέπεσαν εἰς τὸν Κιλίκιον στόλον καὶ τὸν κατέστρεψαν. Τὴν τρίτην δὲ ἡμέραν οἱ βάρβαροι φοβούμενοι τὴν ὀργὴν τοῦ Ξέρξου δι' ὅσα ἔπαθον, ἔσπευσαν φιλοτίμως, προλαμβάνοντες τοὺς Ἕλληνας, νὰ παραταχθῶσιν εἰς μάχην. Ὁ ἀγὼν τὴν φορὰν ταύτην ὑπῆρξε σχεδὸν ἰσόρροπος· ἐκατέρωθεν ἐφθάρησαν πλοῖα καὶ ἄνδρες, ἀλλ' ἄνευ οὐδενὸς κρισίμου ἀποτελέσματος. Συνέπιπτε δὲ ὥστε κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας νὰ γίνωνται αἱ ναυμαχίαι αὗται παρὰ τὸ Ἀρτεμισίον καὶ αἱ ἐν Θερμοπύλαις πεζομαχίαι.

Τέλος οἱ ἐπ' Ἀρτεμισίῳ Ἕλληνες μαθόντες παρ' Ἀβρωνίχου τὸν θάνατον τοῦ Λεωνίδου καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Ξέρξου κυρίευσιν τῶν κατὰ γῆν παρόδων ἀπεφάσισαν ἀνυπερθέτως ν' ἀνακομισθῶσιν εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ μεταστήσωσιν ἀλλαχοῦ τὸ θέατρον τοῦ πολέμου. Κατὰ δὲ τὴν ἐπιστροφὴν ταύτην ὁ Θεμιστοκλῆς παραπλέων τὰς ἀκτὰς, ὅπου ἔβλεπε πότιμα ὕδατα ἢ τόπους, εἰς οὓς ἐστοχάζετο ὅτι ἤθελον προσορμισθῇ ἐξ ἀνάγκης τὰ ἐχθρικά πλοῖα, ἐνεχάραττεν ἐπὶ λίθων γράμματα μέγала ἀποτεινόμενα πρὸς τοὺς Ἴωνας, τοὺς εὐρισκομένους ἐν τῷ στρατῷ τοῦ Ξέρξου, καὶ ὑπομιμνήσκοντα αὐτοὺς ὅτι ἦσαν τέκνα τῶν Ἑλλήνων, καθ' ὧν ἤδη στρατεύον-

Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς ἀδυνατῶν νὰ μεταπείσῃ τὸ πλῆθος δι' ἀνθρωπίνων λόγων, κατέφυγεν εἰς σημεία δαιμόνια καὶ χρησμούς. Καὶ ὡς σημεῖον μὲν ἔλαβε τὸν δράκοντα τῆς πολιάδος Ἀθηνᾶς, ὅστις κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἐξέλιπεν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, ὅθεν οἱ ἱερεῖς εὐρίσκοντες τὰ καθ' ἐκάστην εἰς τροφὴν αὐτοῦ προσφερόμενα σῶα ἐκοινολόγουν εἰς τὸν ὄχλον (κατὰ παραγγελίαν τοῦ Θεμιστοκλέους), ὅτι ἡ θεὰ ἀπέλιπε τὴν πόλιν, γενομένη ὀδηγὸς αὐτῶν πρὸς τὴν θάλασσαν. Διὰ δὲ τοῦ χρηστοῦ ἐσπούδαζε νὰ πείσῃ ἕκαστον, ὡς καὶ πρότερον, ὅτι τὸ ξύλινον τεῖχος δὲν ἐδῆλου ἄλλο τι ἢ τὰ πλοῖα. Ἀφοῦ δὲ τέλος ὑπερίσχυσεν ἡ γνώμη του, ἔγραψε ψήφισμα νὰ τεθῇ ἡ πόλις ὡς παρακαταθήκη εἰς τὴν προστατὴν τῶν Ἀθηναίων θεᾶν (τὴν Πολιοῦχον), οἱ δὲ εἰς ἡλικίαν στρατεύσιμοι ὄντες νὰ ἐπιβῶσιν ὅλοι εἰς τὰς τριήρεις, παῖδας δὲ γυναῖκας καὶ δούλους νὰ διασώζῃ ἕκαστος ὅπως ἐδύνατο. Κυρωθέντος δὲ τοῦ ψηφίσματος τούτου, οἱ πλείονες ἀπέστειλαν τὰς οἰκογενεῖας αὐτῶν εἰς Τροιζήνα, ὅπου εὖρον φιλανθρωποτάτην ὑποδοχὴν· καθότι οἱ Τροιζήνιοι ἀπεφάσισαν διὰ ψηφίσματος νὰ τρέφωσι πάντας ἀπὸ τοῦ δημοσίου, δίδοντες εἰς ἓνα ἕκαστον δύο ὀβολοὺς τὴν ἡμέραν, καὶ εἰς τοὺς παῖδας ἰδίως τὴν ἄδειαν νὰ λαμβάνωσιν ὀπώρας ἀπὸ παντὸς κήπου, καὶ προσέτι νὰ μισθοδοτῶνται ὑπὲρ τούτων διδάσκαλοι.

Ἐν ᾧ δὲ ἀπέπλεε πᾶσα ἡ πόλις, τὸ θέαμα τοῦτο προεκάλει αἰσθήματα παντοδαπά· ἡ μεγαλοψυχία τῶν ἀνδρῶν, ὅσοι προπέμποντες ἀλλαχοῦ τοὺς οἰκείους αὐτῶν καὶ μηδόλως εἰς ὀδυρμοὺς καὶ δάκρυα γυναικῶν καὶ ἐναγκαλισμοὺς τέκνων καμπτόμενοι διέβαινον προθύμως εἰς Σαλαμίνα νὰ συμμεθέξωσι τοῦ προκειμένου ἀγῶνος, διήγειρε τὸν κοινὸν θαυμασμόν· οἱ δὲ στεναγμοὶ τῶν γερόντων, ὅσοι διὰ γῆρας ἢ διὰ δεισιδαιμονίαν ἐγκαταλείποντο, ἐκίνουν τὸν οἶκτον· ἀλλὰ καὶ τὰ ἡμέρα καὶ κατοικίδια ζῶα συμπαρατρέχοντα μετὰ περιπαθοῦς

ται καὶ οἵτινες προκινδυνεύουσιν ὑπὲρ τῆς ἐκείνων ἐλευθερίας. Ταῦτα δὲ γράφων ἤλπιζε ἢ νὰ ἐλκύσῃ τοὺς Ἰωνας πρὸς ἑαυτὸν, ἢ τοῦλάχιστον νὰ τοὺς καταστήσῃ ὑπόπτους εἰς τοὺς βαρβάρους.

Εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Ἑλλήνων, ὁ ἔχθρικός στόλος πλεύσας ἐπὶ τὸ Ἀρτεμίσιον ἐκράτησε τῆς τε Ἰστιαίας καὶ ὅλων τῶν παραθαλασσίων κωμῶν· ὁ δὲ πεζὸς στρατὸς, ὁ ὑπὸ τὸν Ξέρξην, ἀφοῦ ἤδη ἀνετράπη τὸ τῶν Θερμοπυλῶν πρόχωμα, ἐμβαλὼν διὰ τῆς περσιζούσης Δωρίδος εἰς τὴν Φωκίδα καὶ πυρπολήσας τὰς πόλεις αὐτῆς προέβη εἰς τὴν Βοιωτίαν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιστάσεως. Μέρους δὲ αὐτοῦ ἀποχωρισθὲν ὥρμησεν ἐντεῦθεν πρὸς τοὺς Δελφοὺς ἐπὶ συλήσει τοῦ πλουσίου ναοῦ· ἀλλὰ μεγάλη τις καὶ σφοδρὰ τῆς ἀτμοσφαίρας ταραχὴ, ἣν οἱ βάρβαροι ἐξέλαβον ὡς ὀργὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, τοὺς κατέπληξε τοσοῦτον, ὥστε δὲν ἀπετόλμησαν νὰ πλησιάσωσι· καὶ οἱ Δελφοὶ καταβάντες ἀπὸ τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους κατεδίωξαν τοὺς φεύγοντας καὶ πολλοὺς αὐτῶν ἐφόνευσαν.

Ἐν τούτοις οἱ μὲν ἄλλοι σύμμαχοι Ἕλληνες φροντίζοντες μόνον περὶ τῆς Πελοποννήσου συνῆγον μετὰ σπουδῆς ἐντὸς τοῦ ἰσθμοῦ ὅλην τὴν πολεμικὴν δύναμιν, καὶ τὸν ἰσθμὸν αὐτὸν διετείχιζον ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἐνόμιζον ἕως τότε ὅτι ὁ ἔχθρὸς ἤθελεν ἀπαντηθῆ πρὸ τῆς Ἀττικῆς, ὠργίσθησαν βλέποντες ἑαυτοὺς μεμονωμένους καὶ τὴν χώραν αὐτῶν ἐκτεθειμένην εἰς κίνδυνον. Ἐπειδὴ δὲ ἦτον ἀδύνατον νὰ ἀντιταχθῶσιν αὐτοὶ μόνοι εἰς τόσας μυριάδας στρατοῦ, ποῖον ἄλλο σωτηρίας μέσον ὑπελείπετο αὐτοῖς ἢ παραιτοῦντες τὴν πόλιν νὰ ἔμβωσιν εἰς τὰ πλοῖα; Ἀλλὰ εἰς τοῦτο δυσκόλως οἱ πολλοὶ καὶ οἱ πρεσβύτεροι μάλιστὰ συγκατετίθεντο, διότι ἐπίστευον ὅτι ἐγκαταλείποντες θεῶν ἱερὰ καὶ πατέρων τάφους ἀπέβαλλον πάσαις νίκης καὶ σωτηρίας ἐλπίδα.

φωνῆς καὶ πόθου τοὺς δεσπότας τῶν καθ' ἣν στιγμήν οὗτοι ἐπέβαινον τῶν τριήρων, οὐ μικράν προὔξενουν κατάνυξιν. Ἰστορεῖται μάλιστα ὅτι ὁ κύων τοῦ Ξανθίππου, πατὴρ τοῦ Περικλέους, μὴ ὑποφέρων τὸν χωρισμὸν τοῦ ἐπήδησεν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ κολυμβῶν κατόπιν τῆς τριήρους ἐκβῆκεν εἰς Σαλαμίνα, ὅπου λειποθυμήσας ἐπεσεν εὐθὺς νεκρός.

Πρὸς ταῖς ἄλλαις δὲ ἀξίαις λόγου πράξεις, τὰς ὁποίας ἕως τότε ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπραξε, εἶνε καὶ αὕτη οὐχ ἥττον ἀξιομνημόνευτος, ὅτι ἐννοήσας τοὺς πολίτας ποθοῦντας τὸν Ἀριστείδην καὶ φοβούμενους μὴ δι' ὀργὴν ἐνωθῇ μετὰ τοῦ βαρβάρου καὶ ἀνατρέψῃ τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, ἔγραψε ψήφισμα συγχωροῦν εἰς αὐτὸν ὥς καὶ εἰς πάντας τοὺς πρὸς καιρὸν ἐξορίστους νὰ ἐπιστρέψωσι καὶ νὰ λέγωσι καὶ νὰ πράττωσιν ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν ἄλλων Ἀθηναίων, πᾶν ὅ,τι συνέτεινεν εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος.

Τούτων δὲ γενομένων καὶ προσορμισθεῖσων ἤδη εἰς Σαλαμίνα τῶν ἀπ' Ἀρτεμισίου τριήρων, εἰς αἷς προσετέθησαν πάραυτα καὶ αἱ προηγουμένως εἰς Πώγωνα, τὸν Τροιζηνίων λιμένα, ἐκ διαφόρων συναθροισθεῖσαι πόλεων¹, οἱ βάρβαροι ἐμπρήσαντες τὰς Θεσπιάς καὶ Πλαταιὰς εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἀττικὴν, κατέλαβον τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν ἀκρόπολιν, ἣν ἐφύλασσον οἱ ἐναπολειφθέντες γέροντες καὶ ὅσοι ἄλλοι τῶν Ἀθηναίων αὐτὴν ὥς τὸ ξύλινον τεῖχος τοῦ χρησμοῦ ἐξέλαβον. Ἐπὶ πολλὰς δὲ ἡμέρας οὗτοι ἀντέστησαν γενναίως, ἀλλὰ τέλος ἀφοῦ εἶδον τινὰς τῶν Περσῶν ἀναβάντας ἐκ μέρους ἀποκρήμνου, ὅθεν δὲν προσεδόκων, ἀπέβαλον πᾶσαν ἰδέαν ἀμύνης. Καὶ ἄλλοι μὲν ἐρρίφθησαν ἀπὸ τοῦ τείχους, τοὺς δὲ λοιποὺς καταφυγόντας εἰς τὸ ἱερὸν ἔσφαξαν

¹ Ὅλος ὁ στόλος τῶν Ἑλλήνων συνίστατο νῦν ἐκ 380 τριήρων, τῶν ὁποίων αἱ 180 ἀνῆκον εἰς τοὺς Ἀθηναίους.

ἀνιλεῶς οἱ βάρβαροι, ἐμπρήσαντες καὶ ὅλην τὴν ἀκρό-
πολιν καὶ τὸ τέμενος τῆς Ἀθηνᾶς κατασκάψαντες. Τότε
ὁ Ξέρξης ἔσπευσε νὰ πέμψῃ ἄγγελον εἰς Σοῦσα δίδων
τὴν εἵδησιν ὅτι μετὰ τῶν Ἀθηνῶν ἔχει ὑφ' ἑαυτὸν καὶ
πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα.

Κατακλυζομένης δὲ τῆς Ἀττικῆς καὶ κατεχομένων
τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, οἱ ἡγεμόνες τοῦ Ἑλληνι-
κοῦ στόλου συνεδρεύοντες ἐν Σαλαμῖνι ἐβουλεύοντο μετὰ
σπουδῆς κατὰ ποίους τόπους συνέφερε νὰ ποιήσωσι
τὴν ναυμαχίαν. Οἱ πλείστοι καὶ ἰδίως οἱ Πελοποννήσιοι,
τῆς ἰδίας ἑαυτῶν μόνον ἀσφαλείας φροντίζοντες, ἦσαν
τῆς γνώμης ν' ἀγωνισθῶσι περὶ τὸν ἰσθμὸν· διότι, ἔλε-
γον, ὄντος αὐτοῦ καλῶς τετειχισμένου, ἐὰν περὶ τὴν
ναυμαχίαν συμβῇ τις ἀποτυχία, οἱ ἡτυχηκότες θέλουσι
δυνηθῇ νὰ καταφύγωσιν εἰς Πελοπόννησον ὥς εἰς ἐτοι-
μοτάτην ἀσφάλειαν, ἐνῶ ἐξ ἐναντίας, ἐὰν συγκλείσωσιν
ἑαυτοὺς εἰς μικρὰν νῆσον, τὴν Σαλαμῖνα, θέλουσι περι-
πέσει εἰς δυσβοήθητα κακά. Ἀλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς συνε-
βούλευσε νὰ γείνη ὁ ἀγὼν περὶ τὴν νῆσον ταύτην, στο-
χαζόμενος πολὺ ὀρθῶς ὅτι οἱ Ἕλληνες μὴ ἔχοντες νὰ
παρατάξωσιν εἰς τὸν πολυάριθμον ἐχθρικὸν στόλον εἰμὴ
ὀλίγα σκάφη μόνον κατὰ τὰς δυσχωρίας ἐδύναντο νὰ
πλεονεκτήσωσιν, ἐν ᾧ περὶ τὸν ἰσθμὸν, διὰ τὴν εὐρυχω-
ρίαν τοῦ πελάγους εὐκόλως οἱ Πέρσαι ἤθελον τοὺς κατα-
πονήτει. Ἐπειδὴ δὲ εἰς ὑποστήριξιν τῶν λόγων του
μετεχειρίσθη ὅλην ἐκείνην τὴν σφοδρότητα, ἥτις ἐπὶ
γαζεν ἐκ τοῦ αἰσθήματος τῆς πεποιθήσεως, μετ' ὀργῆς
εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Εὐρυβιάδης. «Εἰς τοὺς ἀγῶνας ῥα-
πίζονται ὅσοι πρὸ τῆς ὠρισμένης ὥρας ἀνίστανται,» «ναί,
ἀπεκρίθη ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπολειφθέντες
δὲν στεφανοῦνται.» Ὑψώσαντος δ' ἐκείνου τὴν βακτη-
ρίαν, ὥς ἂν ἤθελε τὸν πατάξει, «Πάταξον μὲν, εἶπεν ὁ
Θεμιστοκλῆς, ἀκουσον δέ.» Ὅθεν θαυμάσας ὁ τραχὺς
Σπαρτιάτης τὴν πραότητα αὐτοῦ, τὸν παρεκάλεσε νὰ

ταγὴν εἰς τοὺς ἡγεμόνας τῶν πλοίων νὰ περικυκλώσωσι τὰ στενὰ ὥστε νὰ μὴ ἐκφύγῃ κἀνείς τῶν ἐν Σαλαμῖνι Ἑλλήνων. Τούτων δὲ γινομένων, ὁ Ἀριστείδης, ὅστις τὴν νύκτα ἐκείνην μεταβαίνων ἀπὸ τῆς Αἰγίνης, ὅπου ὑπῆρχεν ἐξόριστος, εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στόλον, παρετήρησε πρῶτος τὸ κίνημα τοῦ ἐχθροῦ, λησμονήσας ὅλην τὴν προσωπικὴν ἔχθραν ἔσπευσεν εἰς τὸ συνέδριον καὶ ἐκάλεσεν ἔξω τὸν Θεμιστοκλέα καὶ τῷ ἀνήγγειλε τὴν κύκλωσιν. Ὁ δὲ, τὴν τε ἄλλην καλοκάγαθίαν τοῦ ἀνδρὸς γινώσκων καὶ τὴν τότε παρρησίαν θαυμάσας, ἐξωμολογήθη εἰς αὐτὸν τὰ περὶ τὸν Σίκιννον, καὶ τὸν παρεκάλεσε ν' ἀναγγείλῃ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας τὴν πλησίασιν τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐν τοῖς στενοῖς ναυμαχίσεως. Ὁ Ἀριστείδης, ἐγκρίνας τὸ σχέδιον, ἐξεπλήρωσε προθύμως τὴν παραγγελίαν· ἀλλ' οἱ πλείονες δὲν τὸν ἐπίστευον, ἕως οὗ Τηνία τις τριήρης αὐτομολήσασα ἀφῆρεσε πᾶσαν ἀμφιβολίαν. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν ἔμεινεν ἄλλη ἐκλογὴ, πάντες ἡτοιμάσθησαν πρὸς τὸν ἀγῶνα. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ δεξιοῦ κέρατος ἐτάχθησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέναντι τῶν Φοινίκων ὡς τῶν μαχιμωτέρων, ἐπὶ δὲ τοῦ ἀριστεροῦ οἱ Αἰγινῆται ἀντιπαρατεταγμένοι πρὸς τοὺς Ἴωνας, τὴν δὲ μέσσην τάξιν ἔλαβε τὸ λοιπὸν τῶν Ἑλλήνων πλῆθος. Ὁ Ξέρξης, ὅστις ἐνόμιζεν ὅτι ἡ περὶ τὸ Ἀρτεμίσιον ἀτυχία συνέβη διὰ τὴν ἀπουσίαν του, ἐκάθισεν ἤδη ἐπὶ ὑψηλοῦ τόπου, τῶν καλουμένων Κεράτων (παρὰ τὰ μεθόρια τῆς Μεγαρίδος)¹, ἵνα θεωρῇ ἐκείθεν ἀπὸ τοῦ χρυσοῦ δίφρου του καὶ ἐνθαρρύνῃ πάντας εἰς ἀνδρίαν, ἔχων περὶ ἑαυτὸν καὶ γραμματεῖς ἀναγράφοντας τὰ τῆς μάχης.

Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐκλέξας εὐφυῶς τὸν τόπον ἐφύλαξεν οὐχ ἥττον ἐπιτηδεύως καὶ τὸν ἀρμόδιον καιρὸν, ὅτε ἔκρινε νὰ δώσῃ τὸ σύνθημα τῆς μάχης· ἦτο δὲ ἡ ὥρα τοῦ

¹ Ὁ Ἡρόδοτος Θ', 90 λέγει· ὑπὸ τῷ οὐρεὶ τῷ ἀντίον Σαλαμῖνος, τὸ καλεῖται Αἰγάλεως.

ἐξακολουθήσῃ τὴν ὁμιλίαν τοῦ. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κορίνθιος Ἀδείμαντος ἐτόλμησε νὰ τὸν ἐπιπλήξῃ ἀκαίρως λέγων, « ὅτι ἀνὴρ ἄπολις δὲν εἰσακούεται », ἐπιστρέψας ὁ Θεμιστοκλῆς τὸν λόγον· « Ἡμεῖς, ὦ ταλαίπωρε, ἀπῆντησε μετ' ἀγανακτήσεως ὁμοῦ καὶ ἀξιοπρεπείας, τὰς μὲν οἰκίας καὶ τὰ τεῖχη ἐγκατελίπομεν μὴ θέλοντες νὰ γείνωμεν δοῦλοι χάριν λίθων ἀψύχων, πόλις δὲ ἡμῶν μεγίστη τῶν Ἑλληνίδων εἶνε αἰ διακόσiai τριήρεις, αἵτινες καὶ νῦν θέλουσι σᾶς βοηθήσει ἂν θέλετε νὰ ὠφεληθῆτε ἐκ τούτων. Ἀλλ' ἐὰν σκοπῆτε καὶ δεύτερον νὰ προδώσῃτε ἡμᾶς, ταχέως θέλετε ἰδεῖ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, ἀναχωροῦντες εἰς Ἰταλίαν, ἔχουσι καὶ πόλιν ἐλευθέραν καὶ χώραν ὅχι κατωτέραν ἥς ἀπέβαλον».

Συγκατετέθη τέλος πάντων ὁ Εὐρυβιάδης εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς γνώμης τοῦ Θεμιστοκλέους, φοβηθεὶς μὴ τοὺς ἐγκαταλείψωσιν ἀληθῶς οἱ Ἀθηναῖοι. Ἀλλ' ἀφοῦ μετ' οὐ πολὺ ὁ Περσικὸς στόλος καταπλεύσας εἰς τὸ Φάληρον τοὺς πέριξ ἀπέκρυψεν αἰγιαλοὺς, αὐτός τε ὁ βασιλεὺς καταβάς μετὰ τοῦ πεζοῦ στρατοῦ εἰς τὴν θάλασσαν ἐπέδειξεν ὅλας ὁμοῦ τὰς κολοσσιαίας δυνάμεις τοῦ, ἥρξαντο πάλιν νὰ δειλιῶσιν οἱ Πελοποννήσιοι καὶ νὰ βουλεύωνται περὶ τῆς ἀναχωρήσεως τῶν πρὸς τὸν ἰσθμὸν. Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς, βλέπων ὅτι λόγοι πλέον δὲν ἔπειθον, συνέλαβε στοχασμὸν, δεικνύοντα τὸ τολμηρὸν καὶ ἀσφαλὲς πνεῦμά του, ν' ἀναγκάσῃ αὐτοὺς ἵνα ναυμαχήσωσι καὶ μὴ θέλοντες ἐν Σαλαμῖνι πρὶν ἢ χωρισθῶσιν ἀπ' ἀλλήλων. Ἐχων πιστόν τινα οἰκέτην τοῦ νομα *Σίκιρον*, Πέρσῃν τὸ γένος, τοῦτον ἐξέπεμψε κρυφίως πρὸς τὸν Ξέρξην νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγὸς αἰρούμενος τὰ τοῦ βασιλέως πρῶτος τὸν εἰδοποιεῖ ὅτι οἱ Ἕλληνες φοβηθέντες ἀπεφάσισαν νὰ φύγωσι, καὶ δύνανται προλαμβάνων νὰ τοὺς περικυκλώσῃ καὶ τοὺς συλλάβῃ ὅλους ζῶντας. Ταῦτα δ' ἐκλαβὼν ὁ Ξέρξης ὡς εἰλικρινῶς μηνυθέντα καὶ ἐγκρίνας, ἔδωκεν εὐθὺς προσ-

ἐκ πελάγους πνέοντος λαμπροῦ ἀνέμου, ὅστις τὰς μὲν Ἑλληνικὰς ναῦς δὲν ἔβλαπτεν ἀλιτενεῖς οὐσας καὶ ταπεινοτέρας, τὰς δὲ βαρβαρικὰς, καθ' ὃ ὑπορόφους καὶ βαρείας, παρέδιδε πλαγίας εἰς τοὺς Ἕλληνας. Κατ' αὐτὴν λοιπὸν πρῶτος ὁ Ἀθηναῖος Ἀμειρίας δοὺς ἔμβολον εἰς τὴν μεγάλην καὶ ὑψηλοτέραν τριήρη τοῦ τῶν Περσῶν ναυάρχου Ἀριαμένου, ἀδελφοῦ τοῦ Ξέρξου, τὴν ἐβύθισεν αὐτανδρὸν· εὐθὺς τότε ἐπέπλευσαν καὶ ἄλλα ἑκατέρωθεν πλοῖα καὶ οὕτως ἡ μάχη κατέστη καθολικὴ. Ἐν τῷ δὲ τὰ Ἑλληνικὰ ἐκινουῦντο εὐρύθμως καὶ ἀκωλύτως, τοῦ βαρβαρικοῦ ἡ πληθὺς καὶ συμπύκνωσις ἐκώλυε τὴν ἐλευθέραν ἐνέργειάν των ἐν τοῖς στενοῖς. Διὸ πολλὰ μὲν αὐτῶν περιπίπτοντα ἀλλήλοις διεφθάρησαν, ἄλλα δὲ οὐδὲ κἂν ἔλαβον μετοχὴν εἰς τὴν ναυμαχίαν ἕνεκα τῆς δυσχωρίας· καὶ ὅταν τὰ ὀπισθεν ἐτράπησαν εἰς φυγὴν συμπαρέσυρον καὶ τὰ ἔμπροσθεν. Ἐν δὲ τῷ καταδιώκεσθαι ὅσα οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔφθανον νὰ συλλάβωσι ἢ καταδύσωσι, ταῦτα οἱ Αἰγινῆται ἐν τῷ πορθμῷ περιμένοντες κατέστρεφον. Κατ' αὐτὴν δὲ τὴν περίστασιν ἀναφέρεται ὡς συμβᾶν τὸ στρατήγημα τῆς Ἀρτεμισίας, βασιλίσσης τῆς Καρίας. Καταδιωκομένη αὕτη ὑπὸ Ἀττικῆς νηὸς καὶ κινδυνεύουσα ἐνέβαλεν εἰς Περσικόν τι πλοῖον καὶ κατέδυσεν αὐτό. Ἐντεῦθεν δὲ προῆλθε διπλῇ τις ἀπάτη, συντείνασα εἰς διάσωσιν καὶ δόξαν ἐνταυτῷ τῆς βασιλίσσης· ὁ μὲν δηλ. καταδιώκων Ἀθηναῖος ἐκλαβὼν τὴν ναῦν τῆς Ἀρτεμισίας ἢ Ἑλληνίδα ἢ αὐτομολήσασαν ἐκ τῶν βαρβάρων ἀποστρέψας ἐτράπη πρὸς ἄλλας, ὁ δὲ Ξέρξης, ὅστις ἐγνώριζε μὲν καλῶς τὴν τριήρη τῆς βασιλίσσης, τὴν βυθισθεῖσαν ὁμῶς ὑπέθεσεν ὡς ἐχθρικὴν, ἐπήνεσε τὴν Ἀρτεμισίαν εἰπὼν «ἀληθῶς οἱ μὲν ἄνδρες μοὶ ἐφάνησαν σήμερον γυναῖκες, αἱ δὲ γυναῖκες ἄνδρες.» — Οὕτως οἱ Ἕλληνες καὶ κατὰ τὴν ἐπιφανῆ ταύτην ναυμαχίαν, ἣτις συνέβη τῇ 14 Ἑκατομβαιῶνος τῆς ΝΔ' Ὀλυμπιάδος (τῇ 23 Ἰουλίου 480),

ἀντέστησαν λαμπρῶς εἰς τοὺς βαρβάρους, καὶ ἐνίκησαν τὴν λαμπροτέραν πασῶν τῶν νικῶν καταδύσαντες ὑπὲρ τὰς διακοσίας ἐχθικὰς ναῦς αὐτάνδρους, ἐκτὸς ὅσων ἔλαβον κατὰ τὴν μάχην καὶ τὴν φυγὴν, ἐν ᾗ ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῶν 40 διεφθάρησαν¹.

Οὐ μικρὸν δὲ συνεισήνεγκεν εἰς τὸν παρόντα ἀγῶνα καὶ ὁ Ἀριστείδης· διότι κατὰ τὴν ἀρχὴν ἤδη τῆς μάχης παραλαβὼν τοὺς προθυμοτέρους ἐκ τῶν Ἀθηναίων ὀπλιτῶν, οἵτινες ἐτάχθησαν εἰς φύλαξιν τῶν ἀκτῶν τῆς Σαλαμῖνος, ἀπεβίβασεν εἰς τὴν προκειμένην μικρὰν νῆσον *Ψυττάλειαν*, ἣτις ἦτο μεστὴ βαρβάρων, καὶ ἀφοῦ ἀπέκτεινε πάντας, πλὴν ὅσοι τῶν ἐπιφανῶν ζῶντες συνελήφθησαν, περιστρέψας αὐτὴν πανταχόθεν ἐφῆδρευε τοὺς ἐκφερομένους, ὥστε μήτε τῶν φίλων τις νὰ διαφθαρῇ, μήτε τῶν πολεμίων κἀνείς νὰ διαφύγῃ· καθότι ὁ πλεῖστος ὠθισμὸς τῶν νεῶν καὶ ἡ σφοδρότερα μάχη ἐγένετο, ὡς φαίνεται, περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον· ὅθεν καὶ τρόπαιον ἐπὶ τῆς νήσου αὐτῆς ἔπειτα ἠγέρθη.

Ὁ ἡττηθεὶς Περσικὸς στόλος κατέπλευσεν εἰς τὸ Φάληρον ὑπὸ τὸν ἐκεῖ τεταγμένον πεζὸν στρατόν. Ὁ δὲ Ξέρξης, περίφοβος διὰ τὸ τελευταῖον μέγα ἀτύχημα, συνέλαβε μὲν ἤδη τὴν ἰδέαν τοῦ δρασμοῦ, φυλακττόμενος δὲ ν' ἀποκαλύψῃ ταύτην εὐθὺς εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ἐδεικνύετο ὡς ἂν ἐμελέτα σπουδαίως τὴν ἐξακολούθη-

¹ Καθ' ἣν ἡμέραν οἱ Ἕλληνες ἔθραυον τὴν κολοσσιαίαν Ἀσιατικὴν δύναμιν ἐν Σαλαμῖνι, οἱ ἐν Σικελίᾳ ὁμογενεῖς αὐτῶν ἐταπείνουν τὴν Λιβυκὴν ὄφρ' ὦν, σωζόμενοι, ὡς καὶ ἐκεῖνοι, ἐκ μεγάλου κινδύνου. Οἱ Καρχηδόνιοι δηλονότι, κατὰ προηγουμένην πρὸς τοὺς Πέρσας συνεννόησιν, προσέβαλον μετὰ μεγάλων ναυτικῶν καὶ πεζικῶν δυνάμεων τὰς κατὰ τὴν Σικελίαν Ἑλληνικὰς ἀποικίας. Ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Γέλωνα (τύραννον τῶν Συρακουσῶν) καὶ Θήρωνα (τύραννον τοῦ Ἀκράγαντος) συμβαλόντες μετ' αὐτῶν παρὰ τὴν πόλιν Ἰμέραν, τὴν αὐτὴν, ὡς εἴρηται, τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας ἡμέραν, τοὺς ἐνίκησαν κατὰ κράτος ἐξαφανίσαντες καὶ τὸν στόλον καὶ τὸν στρατόν αὐτῶν.

ἄφῃσωσι πάντῃ ἀκώλυτον τὴν ἐκ τῆς Εὐρώπης ἀπαλ-
λαγὴν τοῦ Ξέρξου καὶ ἡ γνώμη του ὑπερίσχυσε. Τὴν
ὀρθότατα δὲ ταύτης αἰσθανθεὶς ἔπειτα ὁ Θεμιστοκλῆς
μετεχειρίσθη ἐξ ἰδίας ἐπινοίας πρὸς κατόρθωσιν τῆς
ὅσον ἔνεστι ταχυτέρας φυγῆς τοῦ Ξέρξου ἄλλο οὐχ ἦτ-
τον τοῦ προτέρου ἐπιτυχὲς στρατήγημα. Ἀνευρὼν δη-
λονότι ἐν τοῖς αἰχμαλώτοις τινὰ τῶν βασιλικῶν εὐνού-
χων, τ' ὄνομα Ἀρνάκην, ἔπεμψε πρὸς τὸν Ξέρξην νὰ δη-
λώτῃ αὐτῷ, ὅτι οἱ Ἕλληνες θαλασσοκρατοῦντες εἶχον
ἀπόφασιν νὰ πλεύσωσιν ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον πρὸν λύ-
σιν τῶν γεφυρῶν καὶ ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς κηδόμενος τοῦ
βασιλέως τὸν συμβουλεύει νὰ διαβῇ τάχιστα εἰς Ἀσίαν¹.
Πιστεύσας δὲ ὁ Ξέρξης τόσῳ μᾶλλον εἰς τοὺς λόγους
τοῦ ἀπεσταλμένου, ὅσῳ δι' αὐτῶν ἐβεβαιούτο ἡ ὑπόνοιά
του, ἀπεφάσισεν ἀνυπερθέτως τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ.
Ἐφθασε δὲ εἰς Ἑλλήσποντον ἐν πάντε καὶ τεσσαράκοντα
ἡμέραις, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀκολουθησάσης αὐτὸν πολυαρίθμου
στρατιᾶς ἐλάχιστον μόνον μέρος ἐδυνήθη νὰ διασωθῇ,
διαφθαρέντος τοῦ πλείστου καθ' ὁδὸν ἐξ ὀλεθρίων νό-
σων καὶ ἐλλείψεως τῶν ἐπιτηδείων. Ἐπειδὴ δ' αἱ ζευ-
γνύουσαι τὸν Ἑλλήσποντον γέφυραι εὐρέθησαν λελυμέ-
ναι ὑπὸ τοῦ χειμῶνος, ὅ,τε μέγας βασιλεὺς καὶ τὰ λεί-
ψανα τοῦ στρατοῦ του ἠναγκάσθησαν νὰ περαιωθῶσιν
εἰς Ἀσίαν διὰ τῶν τυχόντων πλοίων. Καὶ τοιαύτη μὲν
ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ Ξέρξου ἐκ τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ δ' Ἑλληνικὸς στρατὸς, ἀφοῦ ἐζημίωσε χρηματι-
κῶς τινὰς νήσους, αἷτινες εἶχον ἐνωθῇ προθύμως μετὰ
τῶν Περσῶν, ἐπανῆλθεν εἰς Σαλαμῖνα. Ἐνταῦθα δὲ οἱ

¹ Οὕτως ἱστορεῖται τὸ γεγονός παρὰ τοῦ Διοδώρου καὶ Πλουτάρχου·
κατὰ τὸν Ἡρόδοτον δὲ καὶ πρὸς τὸν Ξέρξην μὴνυσις, γενομένη καὶ
αὐθις διὰ τοῦ Σικίννου, ἦτο τοιαύτη· Ὁ Θεμιστοκλῆς θέλων νὰ σοὶ
ὑπουργήσῃ ἐκώλυσε τοὺς Ἕλληνας ἐτοίμους ὄντας νὰ διώξωσι τὸν
στόλον σου καὶ λύσωσι τὰς ἐν Ἑλλησπόντῳ γεφύρας.

σιν τοῦ πολέμου, καὶ πρὸς τοῦτο διέταξε νὰ ἐμφραχθῇ ὅσον τάχιστα διὰ χωμάτων ὁ μεταξὺ τῆς Ἀττικῆς παραλίας καὶ τῆς Σαλαμῖνος πόρος. Καὶ οἱ μὲν πολλοὶ ἐπίστευον ὅτι ὑπάρχει τι σπουδαῖον ἐν τῇ ἐπιχειρήσει ταύτῃ, ὁ Μαρδόνιος ὁμῶς, ὅστις ἐγίνωσκεν ἀκριβῶς τὴν καρδίαν τοῦ βασιλέως, δὲν ἠπατήθη· ὅθεν προσελθὼν, ἀφοῦ τὸν παρηγόρησεν ἔνεκα τῆς ἀτυχοῦς ναυμαχίας καὶ ἐσπούδασε νὰ τὸν πείσῃ ὅτι τοῦ ἀγῶνος ἡ κρίσις δὲν ἐξήρτητο ἀπὸ τῶν ξύλων ἀλλ' ἀπὸ τῶν Περσῶν, εἰς τοὺς ὁποίους οἱ Ἕλληνες οὐδαμοῦ, πλὴν τῶν Θερμοπυλῶν, ἕως τότε ἀντέστησαν, τῷ προέτεινεν εἴτε εὐθὺς νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῆς Πελοποννήσου, ἢ ἐὰν προετίθετο νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀσίαν, τότε νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ πολέμου καὶ ὑπέσχετο νίκην βεβαίαν. Τὴν πρότασιν ταύτην ἐδέχθη ἀσμένως ὁ Ξέρξης, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐκάλεσεν εἰς συμβούλιον τοὺς ἐπιλέκτους τῶν Περσῶν καὶ σὺν αὐτοῖς τὴν Ἀρτεμισίαν. Ἐγκριθείσης δὲ παρὰ πάντων τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ βασιλέως, ὁ μὲν Μαρδόνιος προσεκλήθη νὰ διαλέξῃ τριάκοντα μυριάδας τὸ μαχιμώτερον μέρος τοῦ στρατοῦ, πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου, εἰς ὅλους δὲ τοὺς ἡγεμόνας ἐδόθη νυκτὸς παραγγελία ν' ἀναπλεύσωσιν ἀμέσως εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ φυλάξωσι τὰς γεφύρας, δι' ὧν ἔμελλεν ὁ Ξέρξης ν' ἀναζεύξῃ εἰς Ἀσίαν μετὰ τοῦ πλείστου μέρους τοῦ στρατοῦ.

Ἐν ᾧ δὲ οἱ Ἕλληνες ἡτοιμάζοντο εἰς δευτέρα, ναυμαχίαν, παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν εἶδον, ἅμα γενομένης ἡμέρας, ἀναχωρήσαντα ἐκ Φαλήρου ὅλα τὰ ἐχθρικά πλοῖα. Εὐθὺς λοιπὸν ἀπεφάσισαν νὰ τὰ καταδιώξωσι καὶ προὔχωρησαν μὲν μέχρις Ἀνδρου, ἐκεῖ δὲ φθάσαντες ἐβουλεύοντο τί πρέπει νὰ πράξωσι περαιτέρω. Ὁ Θερμιστοκλῆς ἦτο γνώμης νὰ πλεύσωσιν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον ἵνα λύσωσι τὰς γεφύρας, ἀλλ' ὁ Εὐρυβιάδης (κατὰ τὸν Πλούταρχον ὁ Ἀριστείδης) ἀντέστη, συμβουλεύσας ν'

στρατηγοὶ συνελθόντες ἐν συμβουλίῳ ἔκριναν πρῶτον ὃν
 ἀφιερώσωσιν ἀκροθίνια εἰς τοὺς θεοὺς ἐκ τῶν λαφύρων
 ἄλλα τε καὶ τριήρεις τρεῖς Φοινίσσας, ἐξ ὧν τὴν μὲν
 ἔστησαν ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ, τόπου τοῦ συμμαχικοῦ συνε-
 δρίου, τὴν δ' ἐπὶ τοῦ Σουνίου, ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ
 τὴν τρίτην ἐπὶ τῆς Σαλαμῖνος αὐτῆς πρὸς τιμὴν τοῦ
 ἥρωος τῆς νήσου ταύτης Αἴαντος. Ἐπειτα διένειμαν
 τὴν λείαν καὶ ἐκ τῶν ἀκροθινίων ἀπέπεμψαν εἰς Δελ-
 φούς μέγαν ἀνδριάντα βαστάζοντα ἐν τῇ χειρὶ ἀκρωτή-
 ριον νεός. Μετὰ δὲ τὴν διανομὴν τῆς λείας ἔπλευσαν
 εἰς τὸν ἰσθμὸν ἵνα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βωμοῦ τοῦ Ποσειδῶ-
 νος ἀπονείμωσι τὸ ἀριστεῖον εἰς τὸν ἐν τῷ πολέμῳ πρὸ
 παντὸς ἄλλου διακριθέντα. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ψηφοφορίαν
 ἀνεφάνησαν εὐθὺς τὰ πάθη τῆς ζκλοτυπίας. Ἐκαστος
 τῶν στρατηγῶν ἑαυτὸν ἀπέφαινε πρῶτον, δεύτερον δὲ
 μεθ' ἑαυτὸν τὸν Θεμιστοκλέα· ὥστε οὕτως ἅπαντες καὶ
 μὴ θέλοντες ἀπέδωσαν εἰς τοῦτον τὸ πρωτεῖον. Ἀλλὰ
 τὴν ἀκούσιον ταύτην συνομολόγησιν τῆς ὑπεροχῆς τοῦ
 Ἀθηναίου ναυάρχου ἐβεβαίωσε τάχιστα καὶ ἡ κοινὴ τῶν
 Ἑλλήνων γνώμη. Καὶ πρῶτον εἰς Λακεδαίμονα, ὅπου
 μετ' οὐ πολὺ ὁ Θεμιστοκλῆς ἀφίχθη, πάντες ὑπεδέχθη-
 σαν λαμπρῶς καὶ ἐτίμησαν τὸν ἄνδρα μεγάλως, δόντες
 αὐτῷ σοφίας καὶ δεξιότητος ἀριστεῖον, θαλλοῦ στέφα-
 νον, ἐν ᾧ εἰς τὸν Εὐρυβιάδην ἀπένειμαν ἀπλῶς τὸ τῆς
 ἀνδρίας, στέφανον ἐλαίας. Προσέτι ἐδῶρσαν αὐτῷ καὶ
 τὸ πρωτεῖον ἐκ τῶν κατὰ τὴν πόλιν ὀχημάτων καὶ ἐπι-
 στρέφοντα τὸν προέπεμψαν μέχρι τῶν ὀρίων τριακόσιοι
 Σπαρτιᾶται λογάδες, καλούμενοι ἱππεῖς, οἵτινες συνώ-
 δευον τιμῆς χάριν τὸν βασιλέα εἰς τὰς ἐκστρατείας.
 Μετὰ ταῦτα δὲ ὅτε, ἑορταζομένων τῶν Ὀλυμπίων, ἐνε-
 φανίσθη εἰς τὸ στάδιον, τοσοῦτον εἴλκυσε τὴν προσοχὴν
 τῶν Ἑλλήνων, ὥστε πάντες ἀμελήσαντες τῶν ἀγωνι-
 στῶν ἐκείνον δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐθεώρουν καὶ εἰς τοὺς
 ξένους ἐπιδείκνουν ἅμα θαυμάζοντες καὶ κροτοῦντες· διὸ

καὶ αὐτὸς ὅλος ὑπὸ τῆς χαρᾶς κυριευθεὶς ὡμολόγησεν εἰς τοὺς φίλους του, ὅτι ἐδρέπετο ἤδη των καρπῶν τῶν ὧσων ἔπραξεν ὑπὲρ Ἑλλάδος.

§. 5. Αἱ ἐν Πλαταιαῖς καὶ ἐν Μυκᾷλῃ μάχαι· ἀποδίωξις τῶν Περσῶν ἐκ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων.

Ὁ Μαρδόνιος συνοδεύσας τὸν Ξέρξην, ἀναχωρήσαντα, μέχρι τῆς Θεσσαλίας ἔμεινεν ἐκεῖ παραχειμαζὼν καὶ ἐτοιμαζόμενος εἰς νέον κατὰ τὸ προσεχὲς ἔαρ ἀγῶνα πρὸς ὑποδοῦλῶσιν τῆς Ἑλλάδος. Εἰς ὅσας δὲ ὁ Ξέρξης τῷ ἐνεπιστεύθη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον δυνάμεις προσέθετο καὶ ἄλλας νέας, ἐκ Μακεδόνων, Θρακῶν καὶ ἄλλων ὑποτεταγμένων ἐθνῶν συγκεκλιμένας, ὥστε ὁ στρατὸς αὐτοῦ πῦξήθη πάραυτα εἰς τεσσαράκοντα περίπου μυριάδας. Συγχρόνως οἱ σύμμαχοι Ἕλληνες ἐπανῆλθον εἰς τὰς ἐστίας των καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ὡσαύτως εἰς τὴν κατηδαφισμένην αὐτῶν πόλιν. Ἐκ δὲ τῶν στόλων ὁ μὲν Περσικὸς διέτριβεν ἐν Σάμῳ παραφυλάττων τοὺς ὑπόπτους καταστάντας Ἴωνας, ὁ δὲ Ἑλληνικὸς συνήγετο εἰς Δῆλον. Διακοῦντος δ' ἔτι τοῦ χειμῶνος ὁ Μαρδόνιος ἐπερωτῶν πανταχοῦ τὰ χρηστήρια περὶ τῆς ἑαυτοῦ τύχης συνέλεγε καὶ ἡρμήνευε τὰς ἀπαντήσεις των. Πυθόμενος δὲ ὅτι ὑπῆρχέ τις ἀλλοτριότης τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, οἵτινες δὲν ἤθελον νὰ ἐκτιμήσωσι ἱκανῶς τὰς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς κοινῆς πατρίδος θυσίας των, ἐστοχάσθη ὅτι, οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἐδύνατο εὐκόλως νὰ τοὺς ἐλκύσῃ εἰς ἑαυτόν. Ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν ἔπεμψεν εἰς Ἀθήνας Ἀλέξανδρον τὸν Ἀμύντου, βασιλέα τῆς Μακεδονίας, ὅστις ὑπέκειτο μὲν εἰς τοὺς Πέρσας, εἶχε δὲ παλαιὰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, φέροντα αὐτοῖς τὰς ἐξῆς, ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως, προτάσεις καὶ ὑποσχέσεις· βεβαίωσιν τῆς αὐτονομίας των, ἀνέγερσιν τῶν κατηδαφισμένων ναῶν καὶ

τοὺς περὶ εἰρήνης λόγους. Ἀλλὰ καὶ τῶρα τοὺς ἀπέκρουσαν οὗτοι μετὰ τοσαύτης σταθερότητος, ὥστε εἰς ἐκ τῶν βουλευτῶν, τοῦνομα *Λυκίδης*, ὅστις ἐτόλμησε νὰ γνωμοδοτήσῃ περὶ τῆς παραδοχῆς αὐτῶν, ἐφονεύθη παρὰ χρῆμα λιθοβοληθεὶς. Πρὸς δὲ τοὺς βραδύνοντας Σπαρτιάτας ἀπέστειλαν ἀγγέλους προτρέφοντας αὐτοὺς εἰς τὴν κοινὴν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἄμυναν· ἀλλ' οὗτοι ἄγοντες τὰ Ὑακίνθια καὶ φροντίζοντες ἐν τοσούτῳ νὰ τειχίσωσι τὸν ἰσθμὸν, οὐδεμίαν ἔδιδον ἀπάντησιν. Ὅτε δὲ φρόνιμός τις Τεγεάτης, *Χεῖλως*, τιμώμενος μέγਾਲως ἐν Σπάρτῃ, ἀπέδειξεν εἰς τοὺς ἐφόρους, ὅτι ἐὰν οἱ Ἀθηναῖοι ἀναγκασθῶσιν ἐπὶ τέλους νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν Περσῶν, καὶ τὰ ὀχυρώτατα τοῦ κόσμου τείχη δὲν θέλουσι φυλάξαι τὴν Πελοπόννησον, μεταπεισθέντες τὴν αὐτὴν νύκτα ἐξέπεμψαν πεντακισχιλίους Σπαρτιάτας μετὰ τρισμυρίων καὶ πεντακισχιλίων Εἰλώτων καὶ μετὰ ταῦτα ἄλλους πεντακισχιλίους Λάκωνας. Ὁ δὲ Μαρδόνιος, ὅστις ἔμαθε διὰ τῶν μνηδίζόντων Ἀργείων τὴν ἐξοδὸν τῶν Σπαρτιατῶν, ἐμπρήσας τὰς Ἀθήνας καὶ ἐρημώσας ὅλην τὴν Ἀττικὴν ἐπανεχώρησεν ἐπὶ τὴν Βοιωτίαν, τῆς ὁποίας τὰς εὐρυχώρους πεδιάδας ἐθεώρει προσφορωτέρας εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολυαρίθμου στρατοῦ του καὶ ἰδίως τοῦ ἱππικοῦ, καὶ ἐκεῖ παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀσωπὸν χαρακωθείς περιέμενε τὴν ἐφοδὸν τῶν Ἑλλήνων. Ἐν τούτοις οἱ Λακεδαιμόνιοι διαβάντες τὸν ἰσθμὸν ἀφίχθησαν εἰς Ἐλευσίνα, ὅπου ἠνώθησαν μετ' αὐτῶν ὀκτακισχίλιοι Ἀθηναῖοι καὶ οἱ λοιποὶ σύμμαχοι Ἕλληνες. Ἠγεῖτο δὲ τῶν μὲν Ἀθηναίων ὁ Ἀριστείδης, τῶν δὲ συμμάχων, ἑνδεκακισμυρίων περίπου, *Πανσαρίας* ὁ Κλεομβρότου, θεῖος καὶ ἐπίτροπος τοῦ ἔτι ἀνήλικος βασιλέως Πλειστάρχου, υἱοῦ τοῦ Λεωνίδου. Ἐν ᾧ δὲ ἦσαν ἐπὶ τῷ αὐτῷ πάντες συνηγμένοι ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ ὀρκισθῶσι τὸν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πολέμου ὅρκον· ὁ δὲ ὅρκος ἦτο τοιοῦτος· *Οὐ ποιήσομαι περὶ πλείονος τὸ*

τειχῶν τῆς πόλεώς των καὶ τελευταῖον αὕξησιν τῆς χώ-
 ρας των ἐὰν ἤθελον νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν Περσῶν
 καὶ συντελέσωσι μετ' αὐτῶν εἰς ὑποδούλωσιν τῶν ἄλ-
 λων Ἑλλήνων. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι, παρόντων καὶ τῶν τῆς
 Σπάρτης πρέσβων, οἵτινες, ἅμα γενομένης γνωστῆς τῆς
 ἀποστολῆς τοῦ Μαρδονίου, ἦλθον μετὰ σπουδῆς νὰ ἐμ-
 ποδίσωσι τὴν μελετηθεῖσαν συμμαχίαν, ἀπέκρουσαν τὰς
 προτάσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ διὰ τοῦ Ἀριστείδου εἰς
 τοῦτον μὲν παρήγγειλαν νὰ εἴπῃ τῷ Πέρσῃ στρατηγῷ
 «ὅτι ἐν ὧσ' ὁ ἥλιος ἀκολουθεῖ τὴν συνήθη πορείαν του,
 θέλουσι πολεμεῖ τοὺς ἐμπρήσαντας τοὺς οἴκους καὶ τὰ
 ἱερὰ αὐτῶν, καὶ ὅτι οὔτε χρυσὸν τοσοῦτον, οὔτε χώραν
 τοιαύτην ἔχουσιν οἱ Πέρσαι, ὥστε εἰς ἀνταλλαγὴν ν' ἀ-
 ποφασίσωσι τὴν καταδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος». Πρὸς δὲ
 τοὺς Λακεδαιμονίους πρέσβεις ἀπήντησαν «ὅτι ἦτο αἰ-
 σχρὸς ὁ φόβος των μήπως ἐνωθῶσιν ποτε οἱ Ἀθηναῖοι
 μετὰ τῶν Περσῶν ἐπὶ βλάβῃ τῶν Ἑλλήνων, μεθ' ὧν
 τοὺς συνδέουσιν ἡ αὐτὴ καταγωγὴ καὶ γλῶσσα, οἱ αὐ-
 τοὶ θεοὶ καὶ τὰ αὐτὰ ἥθη, καὶ ὅτι πιστοὶ εἰς τὸ φρόνη-
 μά των θέλουσι καταβάλλει τὴν αὐτὴν περὶ Ἑλλάδος
 φροντίδα, ἣν εἶχον δεῖξει καὶ πρότερον· ἀλλὰ καὶ οἱ
 Σπαρτιᾶται ὥφειλον νὰ ἐκπέμψωσιν ὡς τάχιστα τὴν
 ἀπαιτουμένην βοήθειαν εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα.»

Ὁ Μαρδόνιος ἀποτυχούσης οὕτω τῆς πρεσβείας του,
 ἐνέβαλεν εὐθὺς εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπου οἱ Ἀθηναῖοι ἐδεί-
 χθησαν καὶ αὖθις ἐντελῶς μηδίζοντες. Ἡ δ' ἀπροστά-
 τευτος Ἀττικὴ ἐξετίθετο εἰς νέαν φοβερὰν ἐρήμωσιν,
 καὶ μολοντοῦτο οἱ Σπαρτιᾶται ἀνέβαλλον εἰσέτι ἣν ὑπε-
 σχέθησαν βοήθειαν. Ὅθεν δὲν ὑπελείπετο ἄλλο εἰς τοὺς
 Ἀθηναίους εἰμὴ καὶ δεύτερον ἐγκαταλείποντες τὴν πόλιν
 αὐτῶν νὰ συμφύγωσιν εἰς Σαλαμίνα. Ὁ δὲ Μαρδόνιος κα-
 ταλαβὼν ἔρημον τὴν πόλιν ἔπεμψεν αὐτόθεν, ἐπὶ τῇ ἐλ-
 πίδι ὅτι ἡ ἀνάγκη ἐμελλε νὰ ταπεινώσῃ τοὺς Ἀθηναίους,
 νέον πρέσβυν, ἄνδρα Ἑλλησπόντιον, φέροντα τοὺς αὐ-

ζῆν τῆς ἐλευθερίας, οὐδὲ καταλείψω τοὺς ἡγεμόνας οὔτε ζῶντας οὔτε ἀποθανόντας· ἀλλὰ τοὺς ἐν τῇ μάχῃ τελευτήσαντας τῶν συμμάχων πάντας θάψω καὶ κρατήσας τῷ πολέμῳ τῶν βαρβάρων, οὐδεμίαν τῶν ἀγωνισαμένων πόλεων ἀνάστατον ποιήσω· καὶ τῶν ἱερῶν τῶν ἐμπρησθέντων καὶ καταβληθέντων οὐδὲν ἀνοικοδομήσω ἀλλ' ὑπόμνημα τοῖς ἐπιγινομένοις ἐάσω καὶ καταλείψω τῆς τῶν βαρβάρων ἀσεβείας. Μετὰ δὲ τὴν τελετὴν ταύτην ἐπορεύθησαν ἐπὶ τὴν Βοιωτίαν διὰ τοῦ Κιθαιρῶνος καὶ πρὸς τὰς ὑπωρείας καταντήσαντες πλησίον τῶν Ἑρυθρῶν αὐτοῦ κατεστρατοπέδευσαν.

Πολλὰς ἡμέρας ἔμειναν ἀντιπαρατεταγμένοι οἱ ἐχθρικοὶ στρατοὶ χωρὶς νὰ ἔλθωσιν εἰς συμπλοκὴν. Οἱ Πέρσαι ἤθελον νὰ φυλάξωσι τὰς πεδινὰς θέσεις, οἱ δὲ Ἕλληνες τὰς ὑπωρείας· καὶ τούτους δὲ ὥς καὶ ἐκείνους ἀνεχαίτιζον προῤῥήσεις μάντεων, αἵτινες ἀπέδίδον νίκην μὲν εἰς τοὺς ἀμυνομένους, ἦτταν δὲ εἰς τοὺς προεπιχειροῦντας. Ὁ Μαρδόνιος τέλος βλέπων ἀμετάθετον τῶν Ἑλλήνων τὴν ἐπιμονὴν ἔπεμψε νυκτὸς κατ' αὐτῶν ὄλον του τὸ ἱππικόν, διοικούμενον ὑπὸ τοῦ Μασιστίου, ἀνδρὸς παρὰ Πέρσαις εὐδοκιμοῦντος τὰ μέγιστα. Εἰς τὴν σφοδρὰν δὲ τούτου καὶ αἰφνίδιον προσβολὴν ἔτυχον ἐκτεθειμένοι πρῶτοι οἱ Μεγαρεῖς, οἵτινες καὶ τοὶ πιεζόμενοι δὲν ὑπεχώρησαν, πέμψαντες δὲ πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ Ἀθηναίους τινὰς ἐξ ἐαυτῶν ἐζήτουν ταχεῖαν βοήθειαν. Ἐν ᾧ δὲ οἱ ἄλλοι ἐδίσταζον, τριακόσιοι ἐπίλεκτοι Ἀθηναῖοι λοχαγούμενοι ὑπὸ τοῦ Ὀλυμπιοδώρου ἔσπευταν πρόθυμοι καὶ προσπεσόντες εἰς τοὺς βαρβάρους, τοὺς μὲν Μεγαρεῖς ἀπήλλαξαν τῶν ἐπικειμένων κινδύνων, ἐκ δὲ τῶν Περσῶν αὐτόν τε τὸν Ἱππαρχον καὶ πολλοὺς ἄλλους ἀποκτείναντες τοὺς λοιποὺς ἔτρεψαν εἰς φυγὴν. Ἡ πρᾶξις αὕτη διήγειρε πένθος ἅμετρον εἰς τοὺς Πέρσας, χαρὰν δὲ μεγάλην εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ νεκρὸς τοῦ Μασιστίου περιήχθη ἐφ' ἀμάξης

δι' ὅλων τῶν τάξεων ὡς προάγγελος τῆς εὐτυχίας τῶν μελλόντων ἀγώνων των.

Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ Ἕλληνες καταλιπόντες δι' ἑλλειψιν ὑδάτων τὰς ὑπώρειας μετεστρατοπέδευσαν εἰς Πλαταιάς, ὡς εἰς τόπον εὐθετώτερον, ὅπου ἐκ δεξιῶν μὲν εἶχον γεώλοφον ὑψηλὸν, ἐξ εὐωνύμων δὲ τὸν Ἀσωπὸν ποταμὸν καὶ παρακειμένην τὴν κρήνην Γαργαφίαν. Παραχρῆμα δὲ καὶ οἱ Πέρσαι τοὺς ἠκολούθησαν στρατοπέδευσαντες ἀπέναντι αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἔμειναν ἐπὶ δέκα ἡμέρας ἐν ἐντελεῖ ἀπραξίᾳ, τὴν δ' ἐνδεκάτην βαρυνθεὶς ὁ Μαρδόνιος ἔκρινε καὶ ἄνευ καλλερήσεως νὰ ἐπιχειρήσῃ μάχην γενικὴν. Τοῦτο δ' ἐλθὼν ἀνήγγειλε κρυφίως εἰς τοὺς Ἕλληνας ὁ προμνημονευθεὶς βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας καὶ συνάμα τοὺς ἐνεθάρρυνε νὰ ὑπομείνωσι γενναίως, διότι οἱ Πέρσαι δὲν εἶχον εἰμὴ δι' ὀλίγας ἔτι ἡμέρας ζωτροφίας. Οὐχ ἥττον ὁμως καὶ οἱ Ἕλληνες ἔπασχον στερήσεις, καθ' ὅτι οἱ ἱππεῖς τῶν Περσῶν εἶχον ἤδη συγχώσει τὴν κρήνην Γαργαφίαν, ἀφ' ἧς οἱ Λακεδαιμόνιοι μάλιστα ὑδρεύοντο καὶ προσέτι καταλαβόντες τὰς παρόδους τοῦ Κιθαιρῶνος διέκοψαν καὶ τὴν προσκομιδὴν τῶν τροφῶν. Ἐντεῦθεν ἄρα εὐρέθησαν ἠναγκασμένοι νὰ μεταστήσωσι τὸ στρατόπεδόν των ὀλίγον τι δυτικώτερον εἰς τινα νῆσον, σχηματιζομένην ὑπὸ δύο βραχιόνων τοῦ Ἀσωποῦ, ὧν ὁ εἰς καλεῖται Ὠερόη. Αὐτόθεν δ' ἐβουλεύθησαν νὰ στείλωσι τὴν νύκτα τὸ ἥμισυ μέρος τοῦ στρατοῦ πρὸς τὸν Κιθαιρῶνα ἵνα φυγαδεύσωσι τοὺς ἐμποδίζοντας τὰ σιτία βαρβάρους. Εἰς τὴν μετακίνησιν δὲ ταύτην, ἥτις ἐγένετο τὴν νύκτα μετὰ τινος ἀταξίας, τελευταῖοι εἶποντο οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι. Καὶ οὗτοι μὲν ὥδεον διὰ τοῦ πεδίου, ἐκεῖνοι δὲ συμπαρακολουθούντων καὶ τρισχιλίων Τεγεατῶν ἐβάδιζον παρὰ τὴν ὑπώρειαν τοῦ Κιθαιρῶνος. Ὅταν δὲ, ἡμέρας ἤδη αὐγαζούσης, ἀφίχθησαν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἐλευσινίας Δήμητρος, ἀπέχον τῶν

δὲ οὗτος ἔπεσε διὰ τῆς μακρᾶς τοῦ Σπαρτιάτου Ἀει-
μνήστου λόγχης, καὶ οἱ μὲν τῶν λογάδων ἀπέθανον, οἱ
δὲ κατετρώθησαν, εὐθύς ὅλοι δειλιάσαντες πρὸς φυγὴν
ἐτράπησαν. Ἐπικειμένων δὲ τῶν Ἑλλήνων οἱ πλείονες
τῶν βαρβάρων συνέφυγον εἰς τὸ ξύλινον τεῖχος, τοὺς δὲ
λοιποὺς ὄντας πλείονας τῶν τετρακισμυρίων ἀναλαβὼν δ'
Ἀρτάβαζος, τοῦ Μαρδονίου ἐξ ἀρχῆς ἀντίζηλος καὶ ἀντί-
παλος, ὠδήγησε συντόνως διὰ τῆς Φωκίδος εἰς τὸν Ἑλλή-
σποντον. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τῶν Πλα-
ταιέων καὶ Θεσπιδέων ἐνίκησαν κατὰ κράτος τοὺς Βοιωτοὺς,
καὶ ἀφοῦ τοὺς κατεδίωξαν μέχρι Θηβῶν, ἀποχωρήσαν-
τες ἔσπευσαν νὰ δώσωσι χεῖρα βοηθείας εἰς τοὺς Λακε-
δαιμονίους, οἵτινες ἐν τῷ μεταξὺ ἐτειχομαχούν ἀνωφε-
λῶς πρὸς τοὺς εἰς τὴν παρεμβολὴν καταφυγόντας βαρ-
βάρους. Καθὼ δὲ πολὺ ἐμπειρότεροι ὄλων περὶ τὴν πολι-
ορκητικὴν τέχνην κατώρθωσαν ἐν βραχεῖ χρόνῳ νὰ ἐκ-
πορθήσωσι τὸ ὄχυρόν ἐκεῖνο χαράκωμα. Τούτου δὲ γενο-
μένου οἱ βάρβαροι καταπλαγέντες ἐπαύσαντο πάσης ἀν-
τιστάσεως καὶ κατὰ παραγγελίαν τοῦ Πausανίου φο-
βουμένου μὴ τι παράλογον συμβῇ, ἐκ τῆς πληθύος των.
κατεσφάγησαν σχεδὸν πάντες.

Τοιαύτην τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης λαβούσης ἔκβασιν,
οἱ Ἕλληνες ἔθαψαν μὲν τοὺς πεσόντας, ὄντας πλείους
τῶν μυρίων, ἐκ δὲ τῶν ἀπείρων λαφύρων, ἅτινα εὗρον, ἐν
δέκατον ἀφιέρωσαν εἰς τοὺς θεοὺς, ἄλλο δέκατον ἔδωκαν
δῶρον εἰς τὸν Πausανίαν καὶ τὰ λοιπὰ διένειμκν εἰς
τὰς μετασχούσας τοῦ ἀγῶνος πόλεις. Ἰδρύσαντες δὲ
καὶ βωμὸν Διὸς ἐλευθερίου φέροντα τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα·

Τόνδε ποθ' Ἕλληνες νίκας κράτει, ἔργῳ Ἄρεος,
Εὐτόλμῳ ψυχᾷ λήματι πειθόμενοι,
Πέρσας ἐξελάσαντες, ἐλευθέρῃ Ἑλλάδι κοινὸν
Ἰδρύσαντο Διὸς βωμὸν ἐλευθερίου.

ἐψήφισαν, κατὰ πρότασιν τοῦ Ἀριστείδου, νὰ τελεῖται
αὐτόθι πενταετηρικός, ἀγὼν, ὁ τῶν Ἑλευθερίων, εἰς

Πλαταιῶν δέκα στάδια, ὁ Παυσανίας ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ σταθῇ ἀναμμένων καὶ τὸν ἀπολειφθέντα λόχον τοῦ Ἀμομφαράτου, ὅστις ἐξ ἀρχῆς ἀντέτεινεν ἰσχυρογνωμό-
 νως εἰς τὴν μετástασιν· ἀλλὰ τὸ Περσικὸν ἱππικόν, ὅπερ ὁ Μαρδόνιος, ἅμα μαθὼν τὴν ἐκ τῶν πρώτων θέ-
 σεων ἀναχώρησιν τῶν Ἑλλήνων, ἔπεμψε κατ' αὐτῶν ὡς
 δὴ ἀποδιδρασκόντων, κατέφθασεν ἤδη εἰς τὸ μέρος
 τοῦτο τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ Τεγεάτας. Τότε ὁ Παυ-
 σανίας βλέπων τὸν κίνδυνον ἔπεμψε κατὰ τάχος ἱππέα
 πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς προσεκάλεσε νὰ δράμω-
 σιν εἰς βοήθειαν. Ἐν ᾧ δὲ οὗτοι ὥρμησαν πρὸς τὸν τό-
 πον ὁ κίνδυνος τοὺς ἐκάλει, ἀπήντησαν τοὺς μετὰ τῶν
 Περσῶν τεταγμένους Θεσσαλοὺς καὶ Βοιωτοὺς καὶ συμ-
 θαλόντες μετ' αὐτῶν δὲν ἐδυνήθησαν νὰ προχωρήσωσι
 περαιτέρω. Ὅθεν μόνοι οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ Τεγεᾶται,
 πεντακισμῦριοι περίπου, ἠναγκάσθησαν ν' ἀντισταθῶσι
 καθ' ὅλης τῆς Περσικῆς δυνάμεως. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν
 πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθησαν καὶ πολλοὶ πλείονες
 ἐτραυματίσθησαν, διότι ἔμειναν ἱκανὴν ὥραν ἄπρακτοι
 ἕως οὗ λάβῃ πέρας ἡ ἀρξαμένη θυσία, τῆς ὁποίας τὰ
 σημεῖα δὲν ἐφαίνοντο αἴσια, ἐπὶ τέλους δὲ οἱ Τεγεᾶ-
 ται, μὴ δυνάμενοι νὰ κρατήσωσι τὴν ὁρμὴν αὐτῶν ἐκί-
 νησαν, εὐθὺς δὲ τοὺς ἠκολούθησαν καὶ οἱ Σπαρτιᾶται
 ἀφοῦ εὐτυχῶς νέα τις θυσία, διαρκούσης τῆς ὁποίας ὁ
 Παυσανίας δακρύων ἐπεκαλεῖτο τὴν ἀρωγὴν τῶν θεῶν,
 ἐφάνη ἐπὶ τέλους αἴσια. Τότε λοιπὸν συνεκροτήθη ἀγὼν
 κρατερώτατος (τὴν 25 Σεπτεμβρίου 479)· διότι καὶ οἱ
 Πέρσαι, μαρτυροῦντος τοῦ Ἡροδότου, δὲν ἦσαν κατώ-
 τεροι οὔτε κατὰ τὴν ῥώμην οὔτε κατὰ τὴν θέλησιν, τὰ
 μικρά των ὅμως ὅπλα ὡς πρὸς τὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ
 περὶ τὴν πολεμικὴν τέχνην ἀπειρία τοὺς ἐδείκνυον κα-
 τωτέρους τῶν Ἑλλήνων. Διὰ τοῦτο ἕως οὗ ὁ Μαρδόνιος
 μαχόμενος ἀπὸ τοῦ λευκοῦ ἵππου του μετὰ τῶν περὶ
 ἑαυτὸν χιλίων λογάδων ἡ νίκη ἔμενεν ἀδιάκριτος· ἅμα

ἀνάμνησιν τῆς νίκης, ἥτις ἀπήλλαξε τὴν Ἑλλάδα τῆς στυγεράς δουλοσύνης¹. Ἀλλὰ φεῦ! καὶ αὖθις προκειμένου λόγου περὶ τοῦ ἀριστείου ἠγέρθη ἕρις σφοδροτάτη μεταξὺ Λακεδαιμονίων καὶ Ἀθηναίων. Καὶ παρ' ὀλίγον νὰ ἐκραγῇ ἐντεῦθεν πόλεμος ἐμφύλιος, ἐὰν ὁ φρόνιμος Κορίνθιος Κλεόκριτος δὲν προέτεινε τὸ εἰς πάντας ἀρέσαν συμβιβαστικὸν μέτρον τοῦ ν' ἀποδοθῇ τοῦτο εἰς τοὺς Πλαταιεῖς, ὧν ἡ χώρα ὑπῆρξε τὸ θέατρον τοῦ ἐνδοξοτάτου ἀγῶνος. Ἐπὶ τέλους δὲ, ἀφοῦ ἐτιμήθησαν καὶ ἀντημείφθησαν οἱ ἀνδραγαθήσαντες, ἔδοξε νὰ τιμωρηθῶσι καὶ οἱ πταίσται. Τὴν ἐνδεκάτην λοιπὸν ἡμέραν μετὰ τὴν μάχην ὁ τροπαιοφόρος στρατὸς ἐμφανισθεὶς πρὸ τῶν Θηβῶν ἐζήτησε τοὺς αἰτιωτάτους τῶν μηδισάντων· μολονότι δὲ οἱ Θηβαῖοι τὸ πρῶτον ἀντέτειναν, ἔπειτα ὁμῶς βλέποντες ἐρημουμένην τὴν χώραν αὐτῶν ἠναγκάσθησαν νὰ τοὺς παραδώσωσι. Πάντες δὲ οὗτοι ἐκολάσθησαν ἐν Κορίνθῳ καὶ ἀφωσιώθησαν εἰς τὴν Δίκην.

Κατὰ παράδοξον δὲ συγκύρησιν, τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ πεζὸς τῶν Ἑλλήνων στρατὸς ἔσταινε τὸ τῶν

¹ Προκειμένης τῆς πρώτης ἐν τῷ εἰρημένῳ βωμῷ τελετῆς ὁ Πύθιος διέταξε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου (ἐν βίῳ Ἀριστ. 21), τοὺς Ἑλληνας νὰ μὴ θύσωσι πρὶν ἢ ἀποσδέσωσι τὸ κατὰ τὴν χώραν πῦρ, ὡς ὑπὸ τῶν βαρβάρων μεμιασμένον, καὶ λάβωσι καθαρὸν ἐκ Δελφῶν ἀπὸ τῆς κοινῆς ἐστίας. Ὅθεν οἱ μὲν ἄρχοντες τῶν Ἑλλήνων περιτρέχοντες εὐθύς ἠνάγκαζον τοὺς χρωμένους ν' ἀποσδέσωσι τὰ πυρὰ πάντα. Ἐκ δὲ τῶν Πλαταιέων ὁ Εὐχίδας, ὑποσχόμενος, ὡς ἐνδέχεται τάχιστα νὰ προσκομίσῃ τὸ παρὰ τοῦ θεοῦ πῦρ, ἦλθεν εἰς Δελφούς. Ἀγνίσας δὲ τὸ σῶμα καὶ περιβρᾶντισθεὶς περιέθετο εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ στέφανον δάφνης, καὶ λαβὼν ἀπὸ τοῦ βωμοῦ τὸ πῦρ δρομαῖος πάλιν εἰς τὰς Πλαταιὰς ἐχώρει, καὶ πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου ἐπανῆλθε, τὴν αὐτὴν ἡμέραν χιλοὺς σταδίους ἀνύσας. Ἀφοῦ δὲ ἡσπᾶσθη τοὺς πολίτας καὶ παρέδωκε τὸ πῦρ, εὐθύς ἔπεσε καὶ μετὰ μικρὸν ἐξέπνευσε· ἀράμενοι δ' αὐτόν οἱ Πλαταιεῖς ἔθαψαν ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Εὐκλείας Ἀρτέμιδος, ἐπιγράψαντες τὴνδε τὸ τετράμετρον·

Εὐχίδας Πυθῶδε θρέξας ἦλθε τᾶδ' αὐθημερόν.

Πλαταιῶν μέγα τρόπαιον, καὶ ἡ ναυτικὴ αὐτῶν δύναμις, ἧς ἡγοῦντο ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Λεωτυχίδης καὶ ὁ Ἀθηναῖος Ξάνθιππος ἀντὶ τοῦ Θεμιστοκλέους¹, ἐνίκα ἄλλην ἐπιφανῆ νίκην ἐν Μυκάλῃ τῆς Ἰωνίας.

Ἐν ᾧ δηλονότι, μετὰ τὸ ἐν Σαλαμῖνι κατόρθωμα, οἱ εἰρημένοι ἀρχηγοὶ διέτριβον ἐν Δήλῳ, ἦλθον ἐκ Σάμου πρέσβεις ζητοῦντες τὴν συνδρομὴν των πρὸς ἐλευθέρωσιν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων, ἐπικαλούμενοι πρὸς τοῦτο κοινούς θεοὺς καὶ τὴν ἐπιχείρησιν πάντη εὐθετον καὶ κατορθωτὴν παριστῶντες. Ὁ Λεωτυχίδης καὶ οἱ ἄλλοι σύνεδροι ἐδέχθησαν προθύμως τὴν αἴτησιν καὶ ἄνευ τινὸς ἀναβολῆς ἀπέπλευσαν ἐκ Δήλου ἀναγόμενοι πρὸς τὴν Σάμον, ὅπου, ὡς προεῖρηται, εἶχον καταφύγει τὰ λείψανα τοῦ Περσικοῦ στόλου. Ἀμα δὲ γενομένης γνωστῆς τῆς ἀναγωγῆς των οἱ Πέρσαι ναύαρχοι οἵτινες ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς ἀνικάνους πρὸς ναυμαχίαν, κατάραντες εἰς Μυκάλην τὰς μὲν Φοινίσσας ναῦς ἀπέπεμψαν, τὰς δὲ λοιπὰς ἐνεώληκσαν καὶ περιφράξαντες αὐτὰς μὲ τεῖχος ξύλινον καὶ βαθειᾶν τάφρον τὰς ἔθεσαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ αὐτόθι πρὸς φύλαξιν τῆς Ἰωνίας ὑπὸ τοῦ Ξέρξου καταλειφθέντος στρατοῦ, οὗτινος ἐστρατήγει ὁ Τιγράνης. Οἱ δ' Ἕλληνες ὡς ἔμαθον τῶν βαρβάρων τὴν ἀναχώρητον, ἐπέπλευσαν ἐπὶ τὴν ἡπειρον καὶ ἰδόντες ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἀνελκυσμένα τὰ αὐτῶν πλοῖα καὶ τὸν πεζὸν στρατὸν παρὰ τὸν αἰγιαλὸν, πρῶτον μὲν ἔστειλαν κήρυκα, δι' οὗ προεκάλουν τοὺς Ἴωνας γενομένης μάχης νὰ ἐνθυμηθῶσι τὴν ἐλευθερίαν των, ἔπειτα δ' ἀποβάντες εἰς τὴν ξηρὰν διηρέθησαν διχα, καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι μετὰ τῶν Κορινθίων προὔχωρησαν πρὸς τὴν πεδιάδα, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι

¹ Εἰς τὸν Θεμιστοκλέα δὲν ἐπέτρεψαν ἤδη τὴν ναυαρχίαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὄντες ὠργισμένοι κατ' αὐτοῦ, ὡς στέρεξαντος νὰ λάβῃ παρὰ τῶν Σπαρτιατῶν τιμὰς καὶ ἀντιμισθίαν.

τεύομενοι, ὑποχρεώσαντες τούτους δι' ὅρκου νὰ ἐμμένωσι πιστοὶ εἰς αὐτήν. Ἐπειτα δὲ ἔπλευσαν ἐπὶ τὸν Ἑλλησποντον ἵνα λύσωσι τὰς γεφύρας· ἀλλ' ὥς δὲν εὗρον αὐτάς, οἱ μὲν περὶ τὸν Λεωτυχίδην ἐπανῆλθον οἴκαδε εὐθύς, οἱ δὲ περὶ τὸν Ξάνθιππον ἐκ τῆς Ἀβύδου διαβάντες εἰς τὴν Χερσόνησον ἐπολιόρχησαν τὴν ὀχυρωτάτην Σηστόν, καὶ μετὰ πολλὴν ἀντίστασιν κρατήσαντες αὐτῆς καὶ λεῖαν πολλὴν ἐντεῦθεν λαβόντες ἀπέπλευσαν εἰς Ἀθήνας.

§ 6. Ἀνοικοδόμησις Ἀθηνῶν. Πολιτικὴ
Θεμιστοκλέους.

Ἐν ᾧ ἔτι οἱ μετὰ τοῦ Ξανθίππου στρατεύοντες ἡσχοῦντο εἰς τὰς ἐν Ἑλλησπόντῳ δορικτησίας των, οἱ ἄλλοι Ἀθηναῖοι, ἐπανελθόντες μετὰ γυναικῶν καὶ τέκνων ἀπὸ Τροιζῆνος καὶ Σαλαμῖνος εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἐπεχείρησαν ν' ἀνοικοδομήσωσι τὴν πόλιν αὐτῶν, ἣν οἱ βάρβαροι εἶχον μεταβάλλει εἰς σωρὸν ἔρειπίων. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦ περιβόλου τὸ πλεῖστον μέρος ἦτο κατηδαφισμένον, ὁ Θεμιστοκλῆς, καὶ νῦν, ὥς καὶ πάντοτε, προνοητῆς τοῦ μέλλοντος, συνεβούλευσε νὰ προηγηθῇ ἡ τείχις τοῦ ἄστεος, καὶ ἡ συμβουλὴ του ἐνεκρίθη παραχρῆμα. Ἀλλ' οἱ Σπαρτιᾶται, οἵτινες ἔμαθον τοῦτο διὰ τῶν Αἰγινητῶν, φοβούμενοι μὴ διὰ τῆς προκειμένης ὀχυρώσεως οἱ ἀντίζηλοί των καταστηθῶσιν ἰσχυροὶ καὶ κατὰ γῆν, ὥς ἦσαν κατὰ θάλασσαν, καὶ ἐπομένως τοὺς ἄρπάσωσι τὴν ἡγεμονίαν, ἐζήτησαν δι' ἐπίτηδες ἀπεσταλμένων νὰ τοὺς ἀποτρέψωσι τοῦ ἔργου, προτείνοντες ὅτι τὸ κοινὸν συμφέρον ἀπῆτει νὰ μὴ ὑπάρχωσιν ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου, ἣτις προσέφερεν εἰς πάντας ἱκανὸν καὶ ἀσφαλὲς καταφύγιον, πόλεις τετειχισμέναι, ἀφ' ὧν ὁρμώμενος ὁ βάρβαρος, ἐὰν αὐθις ἐπέλθῃ, ἤθελε καταπολεμήσῃ τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς τὸν ἀληθῆ αὐτῶν σκοπὸν κατανοῶν ἐσπούδασε νὰ τὸν ματαιώσῃ δι' ἀπάτης. Ἐπεισε δηλονότι τοὺς Ἀθηναίους νὰ

ἀνέβησαν τοὺς λόφους καὶ κρημνοὺς πρὸς κατάληψιν τῶν ὑψηλῶν θέσεων. Ἀλλὰ πρὶν ἢ φθάσωσιν εἰς αὐτάς, οἱ Ἀθηναῖοι ἔτρεψαν ἤδη τὸν Περσικὸν στρατὸν, καίτοι ἀντιστάντα γενναίως, καὶ τέλος ἐνωθέντες μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων τὸν κατεδίωξαν καὶ τὸν ἠφάνισαν κατὰ κράτος. Πρὸς τοῦτο δὲ συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον καὶ οἱ Ἴωνες, πρὸ πάντων οἱ Σάμιοι καὶ οἱ Μιλήσιοι. Αὕτη ἦ ἐν Μυκάλῃ μάχῃ, ἥς προέκειντο, ὡς λέγει ὁ Ἡρόδοτος, βραβεῖα αἱ νῆσοι καὶ ὁ Ἑλλήσποντος, ἐγένετο περὶ δειλὴν τῆς αὐτῆς, ὡς προεῖρηται, ἡμέρας τοῦ ἐν Πλαταιαῖς ἀγῶνος. Ἡ δὲ περὶ τῆς εὐτυχοῦς τούτου ἐκβάσεως αὐθιμερὸν μεταξὺ ὅλου τοῦ στρατοῦ διαδοθεῖσα φήμη ἦτο μὲν τότε στρατήγημα τοῦ ἀρχηγοῦ πρὸς ἐνίσχυσιν ἐκείνου, πολεμοῦντος μακρὰν τῆς Ἑλλάδος, ὕστερον ὁμως ἐκ τῶνπραγμάτων ἐβεβαιώθη πληρέστατα.

Καὶ ἐνταῦθα οἱ Ἕλληνες ἐγένοντο πολλῶν λαφύρων κύριοι. Συναγαγόντες δὲ ταῦτα εἰς τὸν στόλον των καὶ ἐμπρήσαντες τῶν ἐχθρῶν τὰς ναῦς καὶ τὰ χαρακώματά των ἀπέπλευσαν εἰς Σάμον. Ἐκεῖ δ' ἐβουλεύοντο περὶ τῆς τύχης τῶν Ἰώνων, τοὺς ὁποίους ἔβλεπον ὅτι δὲν ἦσαν καθ' ἑαυτοὺς ἱκανοὶ νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὴν ὑπέροχον τῶν Περσῶν δύναμιν. Οἱ Πελοποννήσιοι τοῦτο συλλογιζόμενοι μηδ' ὄντες διατεθειμένοι νὰ τοῖς χορηγῶσιν καὶ εἰς τὸ μέλλον τὴν συνδρομὴν των προέτειναν τὴν μὲν Ἀσίαν νὰ ἐγκαταλείψωσιν ὅλην εἰς τοὺς βαρβάρους, τοὺς δὲ Ἴωνας νὰ μεταφέρωσιν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ νὰ δώσωσιν αὐτοῖς τὰς πόλεις καὶ τὰ κτήματα τῶν μηδισάντων Ἑλλήνων. Ἀλλ' εἰς τοὺς Ἀθηναίους δὲν ἤρεσκε παντάπασιν νὰ γείνη ἀνάστατος ἡ Ἰωνία, οὐδὲ ν' ἀποφασίζωσιν ἄλλοι περὶ τῶν ἰδίων αὐτῶν ἀποικίων. Ὅθεν ἀντιτεινόντων αὐτῶν, προθύμως οἱ Πελοποννήσιοι ὑπεχώρησαν καὶ οὕτω δὴ συμπεριέλαβον εἰς τὴν συμμάχίαν τῶν Ἑλλήνων Σαμίους καὶ Χίους καὶ Λεσβίους καὶ τοὺς ἄλλους νησιώτας, ὅσοι ἔτυχον τότε συστρα-

διακόψωσι μὲν τὰ ἔργα μέχρις ἀπαλλαγῆς τῶν Λακεδαιμονίων ἀπεσταλμένων, νὰ πέμψωσι δὲ αὐτὸν ὅσον τάχιστα εἰς Λακεδαίμονα καὶ μετὰ τινα χρόνον ὕστερον, ἀφοῦ ἐργαζόμενοι δραστηρίως φέρωσι τὸν τειχισμὸν εἰς ἱκανὸν ὕψος, νὰ ἐκπέμψωσιν ἄλλους πρέσβεις, ἂν δὲ σταλῶσι καὶ ἐκεῖθεν τοιοῦτοι εἰς Ἀθήνας, νὰ τοὺς κρατήσωσιν ἕως οὗ αὐτὸς ἐπανέλθῃ. Ἐν ᾧ λοιπὸν πάντες, ἄνδρες γυναῖκες καὶ παῖδες, ἐκτιζον ἀκαταπαύστως, οὔτε ἰδίου οὔτε δημοσίου οἰκοδομήματος φειδόμενοι, ὁ Θεμιστοκλῆς φθάσας εἰς Λακεδαίμονα ἐβράδυνε νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὰς ἀρχὰς προφασιζόμενος ὅτι ἀναμένει τοὺς συμπρέσβεις. Ἐπὶ τέλους δὲ, ἐπειδὴ οἱ Σπαρτιᾶται ἤρξαντο νὰ δυσπιστῶσι, μανθάνοντες παρ' ἄλλων ὅτι αἱ Ἀθηναὶ τειχίζονται, τοὺς παρεκάλεσε νὰ μὴ πιστεύσωσιν εἰς κενὰς φήμας ἀλλὰ νὰ πέμψωσιν ἄνδρας ἀξιопίστους, παρ' ὧν ἐδύναντο νὰ λάβωσι πληροφορίας ἀκριβεῖς. Τούτου δὲ γενομένου καὶ τῶν ἐξ Ἀθηνῶν προσδοκωμένων πρέσβων ἀφιχθέντων, ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅστις δὲν ἐφοβεῖτο πλέον μὴ τὸ ἔργον ἐμποδισθῇ, παραστὰς εἰς τοὺς ἐφόρους ἀνήγγειλε φανερά ὅτι αἱ Ἀθηναὶ ἐτειχίσθησαν ἤδη καὶ ἦσαν ἱκαναὶ ν' ἀντιταχθῶσι κατὰ παντὸς ἐχθροῦ, ξένου ἢ ἐγχωρίου· καὶ ὅτι τὸ γενόμενον δὲν ἀντέκειτο οὐδαμῶς εἰς τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν, καθ' ὅσον *συνμαχία ἐλευθέρων πόλεων* δὲν ἐδύνατο νὰ ὑπάρξῃ *ἄνευ ἀντιπάλου παρασκευῆς* (Θουκυδ. Α', 91). Οἱ Σπαρτιᾶται ἐνόησαν βραδέως μόλις ὅτι κατεστρατηγήθησαν καὶ φρονίμως φερόμενοι ἔκρυψαν τὴν λύπην αὐτῶν· οἱ δὲ πρέσβεις ἐκατέρων ἐπανήλθον οἴκαδε ἀνεπικλήτως. Εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του ὁ Θεμιστοκλῆς διέπραξε καὶ τὴν κατασκευὴν τοῦ Πειραιῶς ὡς λιμένος πολὺ τοῦ Φαλήρου εὐρυχωροτέρου καὶ πρὸς κτῆσιν τῆς κατὰ θάλασσαν δυνάμεως προσφυσστέρου. Πρὸς-έτι δ' ἔπεισε τὸν δῆμον νὰ κατασκευάζῃ πρὸς ταῖς ὑπαρχούσαις εἴκοσι τριήρεις καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν, καὶ

νὰ κηρύξῃ ἀτελεῖς πάντας τοὺς μετοίκους καὶ τεχνί-
 τας, σκοπῶν οὕτω νὰ ἐλκύσῃ πολλοὺς ξένους εἰς τὴν
 πόλιν, καὶ νὰ πλουτίσῃ αὐτὴν διὰ παντοδαπῶν χειρο-
 τεχνῶν καὶ ἱκανῶν ναυτῶν. Εἰς τὴν ἐκ παντὸς δὲ τρό-
 που αὐξήσιν τῶν Ἀθηνῶν ἀποβλέπων συνέλαβε καὶ ἄλλο
 μεῖζον μὲν, ἥττον δὲ θεμιτὸν σχέδιον. Παραστάς ἐν τῇ
 ἐκκλησίᾳ εἶπεν ὅτι ἔχει κατὰ νοῦν πρᾶξιν τινὰ ὠφέλι-
 μον μὲν καὶ σωτήριον, ἀπόρρητον δὲ πρὸς τοὺς πολλοὺς.
 Τῶν δὲ Ἀθηναίων ἐπιτρεψάντων τὴν διακοίνωσιν ταύ-
 της εἰς τὸν Ἀριστείδην ἵνα κρίνῃ αὐτὸς περὶ τῆς ὠφε-
 λείας, ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπεκάλυψεν αὐτῷ ὅτι διενοεῖτο
 νὰ καύσῃ τὸν στόλον ὅλων τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν πο-
 λιτειῶν, ὅστις τότε διεχειμαζεῖν εἰς Παγασὰς, καὶ νὰ
 καταστήσῃ οὕτω τὰς Ἀθήνας μόνην θαλασσοκράτορα·
 ὁ δὲ Ἀριστείδης παρελθὼν εἰς τὸν δῆμον ἀπεφάνθη, ὅτι
 τὸ ἐπινοηθὲν ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους ἦτο μὲν λυσιτελέ-
 στατον, ἀλλὰ καὶ ἀδικώτατον συνάμα. Ὅθεν οἱ Ἀθη-
 ναῖοι, ἐπὶ μόνῳ τῷ λόγῳ τούτῳ τοῦ ἐναρέτου ἀνδρός,
 ἀπέρριψαν εὐθὺς τὸ σχέδιον καὶ οὐδὲ κἄν νὰ τὸ ἀκού-
 σωσιν ἠθέλησαν. Τοσοῦτον ἴσχυεν ἔτι τῆς δικαιοσύνης
 τὸ αἶσθημα εἰς τὰς καρδίας τῶν πολλῶν! Κατὰ τὸν
 αὐτὸν δὲ χρόνον, γενομένης ἐν τῷ Ἀμφικτυονικῷ συνε-
 δρίῳ συζητήσεως περὶ τῶν Ἑλληνίδων ἐκείνων πόλεων,
 ὅσαι δὲν εἶχον συμμαχήσει κατὰ τῶν Περσῶν, οἱ μὲν
 Λακεδαιμόνιοι προέτειναν ν' ἀποκλεισθῶσι τῆς Ἀμφι-
 κτυονίας, ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς φοβηθεὶς μὴ, ἐκβληθέντων
 τοῦ συνεδρίου τῶν Θεσσαλῶν, Ἀργείων καὶ Βοιωτῶν,
 ἐκείνοι ἐπικρατήσωσι παντελῶς τῶν ψήφων καὶ πράτ-
 τωσι πάντα τοῦ λοιποῦ κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, συνη-
 γόρησεν ὑπὲρ τῶν πόλεων καὶ ἴσχυσε νὰ μεταθέσῃ τὰς
 γνώμας τῶν Πυλαγορῶν, ἀφοῦ τοῖς παρέστησεν ὅτι
 τριάκοντα καὶ μία μόναι πόλεις, καὶ τούτων αἱ πλείο-
 νες μικραὶ, μετέσχον τοῦ πολέμου, καὶ ὅτι ἠθελεν εἶ-
 σθαι δεινὸν, τῆς ἄλλης Ἑλλάδος ἐκσπόνδου γενομένης,

καὶ μάλιστα οἱ Σπαρτιᾶται, οἵτινες ἔβλεπον ὅτι τοῖς παρουσιάζετο προσφορωτάτη εὐκαιρία νὰ στηρίξωσι καὶ ἐπεκτείνωσι τὴν μέχρι τοῦδε αὐτῶν ἡγεμονίαν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, συνήνεσαν προθυμότατα. Ὅθεν ἀμέσως στόλος τις συμμαχικὸς συγκεείμενος ἐξ ἑκατὸν τριήρων καὶ φέρων ἱκανὴν στρατιωτικὴν δύναμιν ἐστάλη, στρατηγοῦντος τοῦ Πausaniou, εἰς τὸν Ἑλλάσποντον ἵνα καταλάβῃ τὴν κλεῖδα τῆς Ἀσίας. Παρῆσαν δ' ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ταύτῃ ὅ,τε Ἀριστείδης καὶ ὁ τοῦ ἐνδόξου Μιλτιάδου υἱὸς Κίμων ὡς διοικηταὶ τῆς ναυτικῆς τῶν Ἀθηναίων μοίρας. Καὶ πρῶτον μὲν οἱ σύμμαχοι ἐστράτευσαν εἰς τὴν Κύπρον, τῆς ὁποίας καθυπέταξαν τὸ πλεῖστον μέρος, ὕστερον δὲ πρὸς τὸν Ἑλλάσποντον πλεύσαντες ἐκυρίευσαν ἐξ ἐφόδου τὴν Σηστόν καὶ ἐφεξῆς τὸ Βυζάντιον, πολλοὺς τῶν αὐτόθι εὐρεθέντων Περσῶν αἰχμαλωτεύσαντες καὶ ἄπειρα λαβόντες λάφυρα. Ἀλλὰ φεῦ! αἱ εὐτυχίαι αὗται καὶ ἰδίως αἱ ἄμεσοι μετὰ τῶν Περσῶν σχέσεις ἐν Βυζαντίῳ ἐπήνεγκον αἰφνιδίως τοιαύτην εἰς τὸν τρόπον καὶ τὸ φρόνημα τοῦ Πausaniou μεταβολὴν, ὥστε οὐδεὶς ἀνεγνώριζε πλέον τῶν Πλαταιῶν τὸν ἥρωα. Ἐνώπιον τῆς Περσικῆς λαμπρότητος καὶ τρυφῆς ὁ ἀφελὴς καὶ τραχὺς Σπαρτιατικὸς βίος δὲν τὸν εὐχαρίστει, ὁ περιορισμὸς τῆς κατὰ τοὺς πατέριους νόμους ἐξουσίας ἀπέναντι τῆς αὐθαιρέτου τῶν Περσῶν σατραπῶν ἐνεργείας τῷ ἐφαίνετο ἀφόρητος, τέλος τὸ πάθος τῆς φιλαρχίας τὸν ἐκυρίευσεν τοσοῦτον, ὥστε χάριν τῆς κορέσεως αὐτοῦ συνέλαβεν καὶ τὴν ἀνόσιον ἰδέαν τοῦ νὰ γείνη προδότης τῆς πατρίδος του. Μεταξὺ τῶν αἰχμαλωτευθέντων ἐν Βυζαντίῳ εἶχεν εὐρεῖ καὶ γνωρίσει πολλοὺς ἐπιφανεῖς τὸ γένος· συγχρόνως δ' ἐσχετίσθη καὶ μετὰ τινος Ἑλληνος, τοῦ Ἑρετριέως Γοργύλου, ὅστις ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Δαρείου εἶχεν ὡσαύτως προδώσει τὴν πατρίδα του καὶ δι' αὐτὴν αὐτοῦ τὴν πρᾶξιν ἀντεμείφθη γενόμενος ἄρχων τεσσάρων εὐπροσό-

νὰ περιορισθῇ τοῦ συνεδρίου ἡ ἰσχὺς εἰς τὰς μεγίστας δύο ἢ τρεῖς πόλεις. Ἐκτοτε οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἔχοντες ἤδη καὶ ἄλλας ἀφορμὰς, συνέλαβον μῖσος ἄσπονδον κατὰ τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὅστις ἐγίνωσκε νὰ ματαιώνῃ τοὺς ἰδιοτελεῖς αὐτῶν σκοποὺς, καὶ θέλοντες νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν πτώσιν του ὑπεστήριζον παντοιοτρόπως τοὺς ἐν Ἀθήναις ἀντιπάλους του.

§ 7. Ἀρχὴ τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἐπιθετικοῦ πολέμου· ἡγεμονία Ἀθηναίων· διοικήσεις Ἀριστείδου· Πausanίου καὶ Θεμιστολέους τελευταία τύχη.

Αἱ ἐν Πλαταιαῖς καὶ ἐν Μυκάλῃ νῆκαι δὲν ἦσαν τὸ πέρας τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν μεγάλου ἀγῶνος· τοῦτον βλέπομεν ἐξακολουθοῦντα καὶ περαιτέρω, ἀλλ' ὑπὸ πάντῃ ἄλλας σχέσεις. Ἡ Ἑλλάς δηλονότι, διακριθείσης ἅπαξ τῆς ὑπεροχῆς αὐτῆς, ἀπὸ ἀμυνομένης ἐθάρρῃσε νὰ γείνῃ ἐπιθετικὴ, ἔχουσα πρὸς τοῦτο καὶ ἀφορμὴν εὐλογωτάτην, τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλλήνων. Οἱ συνετώτεροι τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος συνεῖδον πάραυτα ὅτι τὸ μόνον μέσον τῆς ἀναχατίσεως τῶν ἐσωτερικῶν διαιρέσεων ἦτο ὁ πρὸς τὰ ἐξω πόλεμος ¹. Διὰ τοῦτο ἄρα καὶ ὁ Ἀριστείδης κατὰ τὴν πρώτῃν τῶν Ἑλλήνων σύνοδον, τὴν μετὰ τὰς εἰρημένας νίκας γενομένην, ἔσπευσε νὰ προτείνῃ ἐξακολουθήσιν τοῦ Περσικοῦ πολέμου. Εἰς δὲ τὴν πρότασιν ταύτην πάντες,

1 Καὶ ὅταν ἤδη τὰ πάντα ἐκκλινον εἰς τὴν διάλυσιν, ἐνθουσιῶντες ῥήτορες ἐθεώρουν εἰσέτι τὸν κοινὸν κατὰ τῶν βαρβάρων ἀγῶνα ὡς τὸ ἀσφαλέστερον τῆς σωτηρίας μέσον. Οὕτω π.χ. ὁ Ἰσοκράτης εἰς τὸν περιφνημον πανηγυρικὸν του λόγον, τὸν ὁποῖον ἀνέγνω ἐνώπιον τῶν ἐν Ὀλυμπίοις συνηγμένων Ἑλλήνων, ἀφοῦ περιέγραψε τὰ ἐκ τῆς διαιρέσεως προκύψαντα δεινὰ, ἐξακολουθεῖ λέγων· «Ἐχρῆν γὰρ αὐτοὺς (τοὺς δυναστεύοντας ἐν ταῖς πόλεσιν), εἴπερ ἦσαν τῆς παρούσης δόξης ἀπάντων ἀφειμένους τῶν ἄλλων, περὶ τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς τοὺς βαρβάρους εἰσηγεῖσθαι καὶ συμβουλεύειν κτλ.»

δων Αἰολικῶν πόλεων· μετ' αὐτοῦ λοιπὸν συνύφανε τὸ σχέδιόν του. Ὁ πονηρὸς Ἑρετριεὺς, εἰς ὃν ἐπέτρεψε τὴν διοίκησιν τοῦ Βυζαντίου καὶ τὴν φύλαξιν τῶν εἰρημέων αἰχμαλώτων, κατὰ συνέπειαν τῆς συνεννοήσεως ἄφησε τούτους νὰ δραπετεύσωσι καὶ διεβίβασεν εἰς τὸν Πέρσην βασιλέα ἐπιστολὴν τινα τοῦ Παυσανίου, δι' ἧς οὗτος ἀνήγγελλε τὴν ἀπόλυσιν τῶν ἐπιφανῶν αἰχμαλώτων ὡς ἴδιον ἔργον, ἐζήτει νὰ τῷ δῶσῃ εἰς γάμον τὴν κόρην του καὶ ὑπέσχετο τὴν ἑαυτοῦ συνδρομὴν πρὸς καταδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος. Καὶ τί ἄλλο ἀρεστότερον ἐδύνατο νὰ φανῇ εἰς τὸν μέγαν βασιλέα τῆς προσφορᾶς ταύτης; ὅθεν κατὰ παραγγελίαν αὐτοῦ ὁ τῆς Φρυγίας σατράπης Ἀρτάβαζος ἐξηκολούθει νὰ κολακεύῃ κατὰ πάντα τρόπον τὸν Παυσανίαν, ὅστις πιστεύων ὅτι ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ του, ὡς ἂν ἦτον ἤδη περσικὸς σατράπης, ἐδορυφορεῖτο ὑπὸ Μήδων καὶ Αἰγυπτίων, καὶ μετέβαλεν ἀναφανδὸν καὶ στολὴν καὶ δίαιταν κατὰ τὸν Ἀσιατικὸν τρόπον. Καὶ πρὸς πάντας δὲ τοὺς συμμάχους ἐδεικνύετο τοῦντευθεν ὑπεροπτικὸς καὶ τραχὺς· ἀλλὰ διὰ τῆς τοιαύτης διαγωγῆς του δὲν ἐδύνατο εἰμὴ νὰ κινήσῃ καθ' ἑαυτοῦ ὄλων τῶν Ἑλλήνων τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὸ μῖσος. Οἱ Πελοποννήσιοι ἀπέπλευσαν εὐθὺς εἰς τὰ ἴδια, οἱ δὲ λοιποὶ σύμμαχοι καὶ μάλιστα οἱ Χῖοι, οἱ Σάμιοι καὶ οἱ Λέσβιοι παρέδωκαν τὴν διοίκησιν σύμπαντος τοῦ στόλου εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἀρχηγοὺς Ἀριστείδην καὶ Κίμωνα.

Αἱ Ἀθῆναι ὥφειλον τὴν ἀξιόλογον ταύτην καὶ πλήρη σπουδαίων συνεπειῶν ἀπόφασιν τῶν συμμάχων πρὸ πάντων εἰς τοῦ Ἀριστείδου τὴν πραότητα καὶ φιланθρωπίαν. Καὶ ἀνεκάλεσαν μὲν εὐθὺς αἱ ἀρχαὶ τῆς Σπάρτης τὸν Παυσανίαν, πέμψαντες αὐτ' αὐτοῦ ἕτερον στρατηγόν, τὸν Δόρκιον, ἀλλ' οἱ σύμμαχοι δὲν ἠθέλησαν πλέον νὰ ὑπόταχθῶσιν εἰς τοῦτον. Οὕτως ἄρα ἡ κατὰ θάλασσαν ἡγεμονία ἀπὸ τῶν Σπαρτιατῶν περιῆλθεν εἰς τοὺς

Ἀθηναίους (477). Καὶ ἐκείνους μὲν παραιτηθέντας ἔκ-
τοτε τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου παρηκολούθησαν
καὶ οἱ ἄλλοι Πελοποννήσιοι μετὰ τῶν Αἰγινήτων, πρὸς
δὲ τοὺς δευτέρους, ἀναλαβόντας τοῦντεῦθεν τὸν ἀγῶνα,
συνετάχθησαν αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, συμπεριλαμβανο-
μένης καὶ τῆς Εὐβοίας, καὶ ὅλαι αἱ τῆς μικρᾶς Ἀσίας
παράλιαι πόλεις. Εἰς τὴν χρῆσιν δὲ τῆς νέας αὐτῶν εὐ-
τυχίας ἐφάνησαν οἱ Ἀθηναῖοι πολὺ μετρίοφρονες καὶ
προσεκτικοί· ἀντὶ νὰ προτείνωσιν εἰς τοὺς νέους συμμά-
χους τόπον συνόδου τὰς Ἀθήνας, ὅπως ἦτο μέχρι τοῦδε
ἡ Σπάρτη, ἀπέδειξαν ὡς τοιοῦτον τὴν Δῆλον, καὶ τὸν
αὐτόθι περίφημον τοῦ Ἀπόλλωνος ναὸν κοινὸν ταμεῖον.
Προῖσταμένου δὲ τοῦ Ἀριστείδου ὠρίσθη ἐν τῇ πρώτῃ
συνόδῳ πόσον ἐκάστη τῶν πόλεων, τῶν ἀποτελουσῶν
τὴν νέαν συμμαχίαν, ὥφειλε νὰ συντελῇ εἰς τὸν κοινὸν
σκοπόν. Ὁ Ἀριστείδης οὕτως ἀκριβῶς καὶ δικαίως ἐπο-
λιτεύθη, ὥστε οὐδεμία τῶν εἰσφερουσῶν πόλεων ἔδειξε
τὴν ἐλαχίστην δυσαρέσκειαν. Ὡς δὲ ποτὲ (λέγει ὁ Πλού-
ταρχος) οἱ παλαιοὶ τὸν ἐπὶ Κρόνου βίον, οὕτως οἱ σύμ-
μαχοι τῶν Ἀθηναίων τὸν ὑπὸ Ἀριστείδου ὀρισθέντα
φόρον *εὐποτμίαν* τῆς Ἑλλάδος ὀνομάζοντες ὕμνου, καὶ
μάλιστα καθ' ὅσον ὁ φόρος οὗτος ἐξ ἀρχῆς εἰς τετρα-
κόσια ἐξήκοντα μόνον τάλαντα ὀρισθεὶς, μετ' οὐ πολὺν
χρόνον ἔπειτα ἐδιπλασιάσθη καὶ ἐτριπλασιάσθη.¹

Ἐν τούτοις ὁ Πausanías ὑποβλήθεις ἐν Σπάρτῃ εἰς
δίκην κατώρθωσε μὲν διὰ τῆς ἐπιρροῆς του ν' ἀποφύγῃ
τὴν τιμωρίαν, δὲν ἐγκατέλιπε δ' οὐδαμῶς τοὺς φιλοδό-
ξους σκοπούς του, ἀλλ' ἀπεφάσισε νὰ διατηρήσῃ τὰς
πρὸς τοὺς Πέρσας σχέσεις του ἐλπίζων διὰ τῆς βοήθειας
αὐτῶν νὰ καθαιρέσῃ τῶν Ἐφόρων τὸ ἀξίωμα καὶ νὰ πε-
ριποιήσῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν ἀπόλυτον βασιλικὴν ἐξουσίαν.

¹ Οἱ ἄρχοντες τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες παρὰ τῶν συμμάχων ἐδέχοντο
τὸν φόρον, ἐκαλοῦντο Ἑλληνοταμίαι, Θουκ. 1, 96.

Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀνέβη ὡς ἰδιώτης εἰς Βυζάντιον καὶ αὐτόθεν ἐξηκολούθησε τὰς διαπραγματεύσεις του· ἀλλ' οὕτως ἀπερισκέπτως ἐνήργει, ὥστε πάραυτα οἰσκοποί του ἐγένοντο κατάδηλοι. Ἀνακληθεὶς δὲ καὶ πάλιν εἰς Σπάρτην, δὲν ἐφοβήθη νὰ ἐπανέλθῃ πεποιθὼς εἰς τὰ πλούτη αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν διαφθορὰν τῶν ἀρχόντων τῆς Πατρίδος του· διότι οἱ Σπαρτιάται εἶχον ἤδη τοσοῦτον ἀπομακρυνθῆ τοῦ πνεύματος τῆς Λυκούργου νομοθεσίας, ὥστε ὁ Πausanίας ἐδύνατο βεβαίως νὰ στηριχθῇ εἰς τὰ χρηματικά του μέσα. Δωροδοκία δὲν ἦτο τότε σπανία μεταξὺ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων ἀνδρῶν τῆς Σπάρτης· καὶ παράδειγμα πρόσφατον ὑπῆρχεν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Λεωτυχίδης, ὁ νικητὴς τῆς Μυκάλης, ὅστις ἔνεκα τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐγκλήματος ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Λακωνίαν ¹. Καὶ ἐφυλακίσθη μὲν ὁ Πausanίας ἅμα ἐλθὼν οἴκαδε, ἠλευθερώθη ὅμως εὐθὺς πάλιν καὶ ἔμεινεν ἀτιμώρητος καὶ νῦν. Ἐν ᾧ δ' ἐξηκολούθει καὶ ἀπὸ τῆς πατρίδος του αὐτῆς τὴν μετὰ τοῦ Ἀρταβάζου ἀλληλογραφίαν, συγχρόνως ὑπεκίνει αὐτόθι τοὺς Εἰλωτας εἰς ἀποστασίαν, δι' ἧς ἤλπιζε ν' ἀνατρέψῃ τὰ καθεστῶτα. Καὶ αὕτη ἡ ἐνέργειά του δὲν ἔμεινε κεκρυμμένη, ἀλλὰ κατὰ τὸν Λυκούργου νόμον ἡ μαρτυρία μὴ ἐλευθέρου κατὰ Σπαρτιάτου δὲν εἶχεν οὐδεμίαν ἰσχύν. Τέλος ὁ προδότης συνελήφθη εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ παγίδα. Ὁ τεταῖος κομιστὴς, ἀνὴρ Ἀργίλιος, τῶν ἐπιστολῶν ἐνθυμηθεὶς ὅτι οὐδεὶς τῶν πρὸ αὐτοῦ σταλέντων ἐπέστρεψε καὶ ὑποπτεύσας ἀνέωξεν αὐτάς. Ἄμα δ' ἔγνω ἐκ τῆς ἀνα-

¹ Ὁ Λεωτυχίδης ἐπολέμει μετὰ τὰ Περσικὰ τοὺς Θεσσαλοὺς, θέλων πιθανῶς νὰ τοὺς τιμωρήσῃ ἔνεκα τῆς ὁποίας παρέσχον εἰς τοὺς Πέρσας βοήθειαν· καὶ ἐν ᾧ ἐδύνατο τὰ πάντα νὰ ὑποτάξῃ, δωροδοκηθεὶς ἀπέσχε τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀλλὰ φωραθεὶς μετ' οὐ πολὺ, ἐν ᾧ ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἔτι ὦν ἐκάθητο ἐπὶ μαρσυπίου πλήρους χρημάτων, ἠναγκάσθη νὰ δραπετεύσῃ ἐκ τῆς Σπάρτης. Ἡ οἰκία του κατηδαφίσθη καὶ αὐτὸς ἀπέθανεν ἐν Τεγέᾳ ἐξόριστος.

γνώσεώς των τὴν τεκταινομένην προδοσίαν καὶ τὴν περὶ
 τῆς ἀναιρέσεως αὐτοῦ σημείωσιν, ὡς ἐγένετο καὶ εἰς τοὺς
 προλαβόντας, σπεύσας τὰς ἔδειξεν εἰς τοὺς ἐφόρους. Πι-
 στεύσαντες δὲ νῦν οἱ ἔφοροι ἤθελον νὰ γείνωσι καὶ αὐτῆ-
 κοοι τοῦ Πausανίου αὐτοῦ λέγοντός τι περὶ τούτων. Διὸ
 πορευθεῖς ὁ μηνυτὴς ἐπὶ Ταίναρον καὶ ἐν τῷ αὐτόθι ναῷ
 ἱκέτης καθίσας τινὰς μὲν τῶν ἐφόρων κατέκρυψε εἰς τὸ
 ἕτερον τῆς διπλῆς καλύβης, τὸν δὲ Πausανίαν ἐλθόντα
 πρὸς αὐτὸν καὶ ἐρωτῶντα τὴν αἰτίαν τῆς ἱκετείας ἤρ-
 ξατο νὰ μέμφεται ὡς ἐπίβουλον τῆς ζωῆς του. Αἰ-
 τοῦντος δὲ τοῦ Πausανίου συγγνώμην καὶ ὑπισχνου-
 μένου αὐτῷ δῶρα πολλὰ ἐὰν σιωπήσῃ, οἱ ἔφοροι ἔλα-
 βον τότε πλήρη ἀπόδειξιν τῆς προδοσίας. Ἐν ᾧ λοι-
 πὸν οὗτοι ἡτοιμάζοντο νὰ τὸν συλλάβωσιν, ὁ Πausa-
 νίας προλαμβάνων κατέφυγεν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Χαλκιοί-
 κου Ἀθηνᾶς. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐξαχθῇ διὰ
 τῆς βίας ἐκ τοῦ ἁσύλου τούτου, ἀπορούντων τῶν Λα-
 κεδαιμονίων περὶ τοῦ πρακτέου, λέγεται ὅτι ἡ μήτηρ
 τοῦ Πausανίου πλησιάσασα εἰς τὸ ἱερὸν, χωρὶς νὰ εἴπῃ
 ἢ πράξῃ τι ἄλλο, λίθον λαβοῦσα ἔθετο αὐτὸν πρὸ
 τῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια. Οἱ δὲ
 Λακεδαιμόνιοι τὴν κρίσιν τῆς μητρὸς συνακολουθήσαν-
 τες ὠκοδόμησαν τὴν εἰσόδον καὶ τοιούτῳ τρόπῳ ἠνάγκ-
 ασαν τὸν προδότην ν' ἀποκαρτερήσῃ (469).

Εἰς τὴν τύχην τοῦ Πausανίου ἐνεπλέχθη μετ' οὐ
 πολὺ καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς. Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι οἱ Λα-
 κεδαιμόνιοι, ἀποτυχόντες εἰς πολλὰ ἔνεκα αὐτοῦ καὶ
 θέλοντες νὰ τὸν ἐκδικηθῶσιν ὑπεστήριζον ὅλαις δυνά-
 μεσι τοὺς ἐχθροὺς του ἐν Ἀθήναις. Εἶχε δὲ πολλοὺς ὁ
 Θεμιστοκλῆς, καὶ ἰδίως (κατὰ τὸν Πλούταρχον) τὸν Κί-
 μωνα καὶ τοὺς Ἀλκμαιωνίδας, οἵτινες θεωροῦντες αὐτὸν
 ὡς πρόσκομμα εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν προαγωγὴν, ἐνί-
 σχυον τὰς κατ' αὐτοῦ διαβουλὰς καὶ ἐζήτουν ἐκ παντὸς
 τρόπου νὰ τὸν ταπεινώσωσιν. Μάλιστα ὁ βαρὺς καὶ

ὠμολόγει ὅτι εἶχε μὲν παρακληθῆ ὑπὸ τοῦ Πausανίου
 νὰ μετάσχη τῆς προδοσίας, δὲν ἐνέδωκεν ὅμως οὐδα-
 μῶς εἰς τὴν παράκλησιν καὶ ἐσπούδασε μάλιστα νὰ τὸν
 ἀποτρέψῃ, καὶ τοῦτ' αὐτὸ ἐβεβαίουν καὶ τὰ γράμματα.
 Γράφων δὲ εἰς τοὺς συμπολίτας του πρὸς τοῖς ἄλλοις
 ἔλεγεν «ὥς ἄρχειν μὲν αἰεὶ ζητῶν, ἄρχεσθαι δὲ μὴ πε-
 φνκῶς, μηδὲ βουλόμενος, οὐκ ἂν ποτὲ βαρβάρους καὶ
 πολεμίοις αὐτὸν ἀποδόσθαι μετὰ τῆς Ἑλλάδος». Πλουτ.
 Θεμ. ΚΓ'. Μ' ὅλα ταῦτα ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων πει-
 σθεῖς ὑπὸ τῶν κατηγορούντων ἔπεμψεν εἰς Ἄργος ἄν-
 δρας νὰ τὸν συλλάβωσιν. Ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς μαθὼν τοῦτο
 ἐγκαίρως, καὶ δυσπιστῶν εἰς τὴν δικαιοσύνην τῶν κρι-
 τῶν του ἔφυγεν εἰς Κέρκυραν καὶ ἐκεῖθεν πρὸς Ἀδμη-
 τον τὸν Μολοσσῶν βασιλέα, ὅστις καὶ περ ἐχθρὸν ἐδέ-
 χθη φιλοφρόνως καταφυγόντα ἰκέτην εἰς τὴν ἐστίαν.
 Ὅτε δ' ὕστερον οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιάται τὸν ἐζή-
 τησαν ἐπιμόνως δὲν τὸν παρέδωκε, ἀλλὰ θελήσαντα ν' ἀ-
 πέλθῃ εἰς Περσίαν ἀπέστειλεν ἀσφαλῶς μέχρι Πύδνης τῆς
 Μακεδονίας, ὅθεν μετὰ πολλὰς περιπετείας ὁ ἐνδύξος ἐξό-
 ριστος καταπλεύσας εἰς Ἐφεσον ἀνήγγειλεν εὐθύς τὰς
 περιστάσεις του εἰς τὸν ἄρτι βασιλεύσαντα Ἀρταξέρξην
 τὸν Ξέρξου καὶ ἐπεκαλεῖτο τὴν προστασίαν του ὥς
 ἀμοιβὴν ὀφειλομένην ἀνθ' ὧν ἔδειξεν εἰς τὸν Ξέρξην
 ἐν καιρῷ ἀνάγκης εὐεργεσιῶν. Ἀφοῦ δ' ἐν διαστήματι
 ἐνὸς ἐνιαυτοῦ ἔμαθεν ἱκανῶς τὴν Περσικὴν γλῶσσαν καὶ
 τὰ ἥθη τῆς χώρας, ἀνέβη εἰς τὰ Σοῦσα. Ὁ βασιλεὺς τὸν
 ὑπεδέχθη φιλοφρονέστατα καὶ τοσαύτην διὰ τὴν παρου-
 σίαν του ἡσθάνθη χαρὰν, ὥστε λέγεται ὅτι καθ' ὕπνον
 ἐγερθεὶς τρίς ἀνεβόησεν «ἔχω Θεμιστοκλέα τὸν Ἀθη-
 ναῖον». Τῷ παρεχώρησε δὲ τρεῖς πόλεις· Μαγνησίαν,
 Λάμψακον καὶ Μουσύντα ἵνα ἀπὸ τῶν προσόδων ἔχῃ τὰ
 πρὸς τὸ ζῆν ἀφθόνως. Ἐν τῇ ἀπολαύσει δὲ τῶν ἀγαθῶν
 τούτων ἔζησεν ὁ Θεμιστοκλῆς εἰσέτι χρόνον τινὰ καὶ
 νοσήσας ἐτελεύτησεν ἐν Μαγνησίᾳ, ἢ ὥς ἄλλοι διηγοῦν-

βίαιος χαρακτήρ τοῦ ἀνδρός, ἡ ὑπεροχή καὶ ἡ ἄμετρος φιλοδοξία του, καὶ προσέτι ἡ συνεχὴς ἀνάμνησις τῶν πράξεών του, τῆς ὁποίας δεῖγμα καταταφανὲς παρίστατο τὸ παρὰ τὴν οἰκίαν του ἐγεγρῆν ἱερὸν τῆς Ἀρτέμιδος, ἣν Ἀριστοβούλῃν προσηγόρευσεν, ὡς ἄριστα συμβουλευσας τοὺς Ἕλληνας καὶ τὴν πόλιν, ἐξήρουν καθ' ἑαυτὰ νὰ διεγείρῳσι καὶ τὸν φόβον καὶ τὸν κοινὸν φθόνον. Ὁ δῆμος πάντοτε μὲν, τότε δὲ μάλιστα, φρονηματισμένος διὰ τὰς νίκας του, καὶ τούτων ἕνεκα, τῇ συνδρομῇ αὐτοῦ τοῦ πρὸς τὴν ἀριστοκρατίαν πρότερον κλίνοντος Ἀριστείδου¹, ἐντελοὺς ἰσότητος μετασχών, δὲν ἠνείχετο τοὺς ὑπερέχοντας, τοὺς δυνάμει βαρεῖς καὶ πρὸς τὴν δημοκρατικὴν ἰσότητα ἀσυμμέτρους. Ὅθεν ἦτο ἐπόμενον καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς νὰ υποκύβῃ εἰς τὸ κατὰ τῶν τοιούτων ἀνδρῶν συνήθως ἐφαρμοζόμενον μέτρον, τὸν ἐξοστρακισμόν. Ἐγκαταλιπὼν δ' ὡς ἐξόριστος τὰς Ἀθήνας (471) διητᾶτο ἐν Ἀργεῖ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐξορίᾳ τῶν ἐχθρῶν του ἡ ζηλοτυπία καὶ τῶν Λακεδαιμονίων τὸ μῖσος τὸν κατεδίωκον. Οἱ τελευταῖοι αἰσχυρόμενοι διὰ τὴν αἰσχρὰν τοῦ Πausaniou πράξιν, ἅμα καταστρέψαντος αὐτοῦ τὸν βίον ἐξάπέστειλαν εἰς Ἀθήνας πρέσβεις κατηγορήσαντας τοῦ Θεμιστοκλέους ὅτι ὑπῆρξε κοινωνὸς τῆς προδοσίας καὶ διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ ὑποβληθῇ εἰς δίκην. Ἀληθῶς δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πausaniou ἀνευρέθησαν ἐπιστολαὶ τοῦ Θεμιστοκλέους, ἐξ ὧν ἐδηλοῦτο ἡ περὶ τῶν πραττομένων γνῶσις του. Ἀλλὰ καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς αὐτὸς ἀπολογούμενος

¹ Πλουτ. Ἀριστ. KB'. α' Ἐπεὶ δ' ἀναχωρήσαντας εἰς τὸ ἄστυ τοὺς Ἀθηναίους (μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην) ὁ Ἀριστείδης ζητοῦντας ἑώρα ἀπολαβεῖν τὴν δημοκρατίαν, ἅμα μὲν ἄξιον ἡγούμενος διὰ τὴν ἀνδραγαθίαν ἐπιμελείας τὸν δῆμον, ἅμα δ' οὐκ ἐτὶ βῆδιον, ἰσχύοντα τοῖς ὅπλοις, καὶ μέγα φρονούντα ταῖς νίκαις, ἐκδιασθῆναι, γράφει ψήφισμα κοινὴν εἶναι τὴν πολιτείαν καὶ τοὺς ἄρχοντας ἐξ Ἀθηναίων πάντων αἰρεῖσθαι.»

ται, ἀπέθανε θάνατον ἐκούσιον πιών φάρμακον, νομίσας ἀδύνατον τὴν ἐκτέλεσιν ἧς ἔδωκεν εἰς τὸν βασιλέα ὑποσχέσεως περὶ ὑποδουλώσεως τῆς Ἑλλάδος, ἢ μᾶλλον μὴ θέλων νὰ γείνη προδότης ὁ πρῶν σωτὴρ τῆς πατρίδος του. Ὅτι δὲ τῆς φιλοπατρίας τὸ αἶσθημα δὲν ἐσβέσθη ποτὲ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, βεβαιοῦται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἀποθνήσκων διέταξε τοὺς οἰκέτας του νὰ μεταφέρωσι τὰ ἑαυτοῦ ὅστ' αἰ εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἀναμφιβόλως δὲ καὶ μακρὰν τῆς Ἑλλάδος ἐφρόνει πάντοτε καὶ ἐπραττε φρονίμως, συμφώνως τῷ προτέρῳ βίῳ, ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὃν ὁ Θουκυδίδης διὰ βραχέων ἐχαρακτήρισεν ἄριστα εἰπὼν (Α', 138)· ὅτι διὰ μόνης τῆς συνέσεώς του καὶ ἐλάχιστα βουλευόμενος ἦν ἱκανὸς νὰ αὐτοσχεδιάζῃ μὲν τὰ παρόντα καὶ δέοντα, νὰ εἰκάζῃ δὲ τὰ μέλλοντα.

§ 3. Κίμωνος καὶ Περικλέους χρόνοι.

Μετὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ Θεμιστοκλέους εἶχον ἐν Ἀθῆναις τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων ἐπὶ τινα ἔτι χρόνον ὃ τε Ἀριστείδης καὶ ὁ Κίμων συνάμα. Αφοῦ δ' ἐκεῖνος προβεβηκὼς ἤδη τὴν ἡλικίαν ἀπεβίωσεν¹, ἀνέλαβεν οὗτος ἀμέριστον μὲν τὸ πρῶτον τὴν ἀρχηγίαν, μετ' οὐ πολὺ δὲ ἔχων κραταῖον ἀντίζηλον τὸν Περικλέα. Οὐδαμῶς κατώτερος τὴν ἀνδρίαν τοῦ ἐνδόξου πατρός του, ὅμοιος δὲ κατὰ τὴν πολιτικὴν σύνεσιν μὲ τὸν Θεμιστοκλέα, ἐδείχθη ὁ Κίμων ἀμφοτέρων δικαιοτέρος καὶ μεγαλοπραγμονέστερος· κλίνων δὲ μᾶλλον πρὸς τὴν ἀριστοκρατίαν, ἐν ᾗ εὗρισκε πλείονας ἐγγυήσεις, καὶ διὰ τοῦτο τὴν Σπαρτιατικὴν πολιτείαν ζηλῶν ἐσπούδαζεν

¹ Τὸ ἔτος τῆς τελευτῆς τοῦ Ἀριστείδου εἶνε ἀμφισβητούμενον, τῶν μὲν παραδεχομένων τὸ 461, τῶν δὲ τὸ 471 π. Χ. Εἰς ἐπισφράγισιν δὲ τοῦ σύμπαντος βίου του ὁ κατ' ἐξοχὴν δίκαιος ἀνὴρ ἀπέθανε πενέστατος, ὥστε καὶ ἡ κηδεία αὐτοῦ καὶ ἔπειτα ἡ προίκις τῶν θυγατέρων του ἐγένοντο ἀπὸ τοῦ δημοσίου.

ὅλαις δυνάμεσι ν' ἀναχαιτίζη τὴν εἰς τὰ πολιτικά ὑπεροχὴν τοῦ δήμου. Καὶ τοιαύτη μὲν ἦτον ἡ περὶ τῶν ἐσωτερικῶν γνώμη του. Ὡς πρὸς δὲ τὰ ἐξωτερικά ἐξ ἀρχῆς προέθετο ν' ἀσχολῇ τῶν Ἑλλήνων τὴν δραστηριότητα κατὰ τῆς Περσίας· διότι οὕτω μόνον ἐνόμιζε δυνατὴν τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν καὶ ἰδίως μεταξὺ τῶν δύο κραταιότερων καὶ ἀντιζήλων, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης.

Συμφώνως λοιπὸν πρὸς τὴν ἑαυτοῦ πρόθεσιν ἅμ' ἀναλαβὼν τὴν διοίκησιν τοῦ συμμαχικοῦ στόλου ἐπλευσεν εἰς Θράκην (471), ἐξεπολιόρκησε τὴν ἐπὶ τῷ Στρυμόνι κειμένην πόλιν Ἡϊόνα, ἣτις κατείχετο εἰσέτι ὑπὸ τῶν Περσῶν, καὶ διὰ τῆς ἀλώσεως αὐτῆς προσέθετο εἰς τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων χώραν καλλίστην, ἐν ᾗ ἔπειτα ἐκτίσθη καὶ ἤκμασεν ἡ Ἀμφίπολις. Μετὰ ταῦτα προεκκλημένος ὑπὸ τῶν Ἀμφικτυόνων κατέλαβε τὴν Σκυρον καὶ ἐξήλασεν αὐτόθεν τοὺς τὴν πειρατείαν μετερχομένους Δόλοπας. Ἐξετέλεσε δὲ συνάμα καὶ ἔργον τι, ἐφ' ᾧ μάλιστα ἠγαπήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Διὰ πολλῆς δηλονότι ἐρεύνης εὔρεν ἐν τινὶ βράθρῳ τῆς εἰρημένης νήσου τὰ ὀστᾶ τοῦ Θησεῦς, καὶ ταῦτα μεγαλοπρεπῶς κοσμήσας μετήνεγκεν εἰς Ἀθήνας. Ὁ ἀνακομισθεὶς δὲ νεκρὸς ἐκηδεύθη μετὰ μεγάλης πομπῆς καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου του ἠγέρθη ναὸς περίβλεπτος (τὸ ἔτι σωζόμενον Θησεῖον), οὗτινος ἡ καθιέρωσις ἐπανηγυρίσθη διὰ τραγικῶν ἀγώνων, ὅτε ὁ Σοφοκλῆς ἐνίκᾳ τὸν Αἰσχύλον (469 Ὀλυμπ. Οὔ', 4). Τὸ δ' ἀκόλουθον ἔτος μετὰ πολὺ μείζονος ναυτικῆς δυνάμεως (διακοσίων Ἀττικῶν καὶ ἑκατὸν ἄλλων συμμαχικῶν τριήρων) πλεύσας ὁ Κίμων πρὸς τὴν Καρίαν καὶ Λυκίαν τὰς μὲν ἐκ τῶν παραθαλασσίων αὐτῶν πόλεων, αἵτινες ἦσαν Ἑλλήνων ἀποικίαι, παραχρῆμα συνέπεισε ν' ἀποστατήσωσι ἀπὸ τῶν Περσῶν, τὰς δὲ μικτοὺς ἐχούσας κατοίκους καὶ φρουρὰς Περσικὰς ἐχειρώσατο διὰ τῆς βίας, καὶ οὕτω πᾶσαν τὴν ἀπ' Ἰωνίας Ἀσίαν

ἄχρι Παμφυλίας κατέστησεν ἐντὸς ὀλίγου ἔρημον παντάπασι περσικῶν ὀπλων. Οἱ Πέρσαι δ' ἐν τούτοις καταπλαγέντες διὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους ταύτας τῶν Ἑλλήνων νίκας καὶ θέλοντες νὰ στήσωσι τὰς προόδους τῶν συνεκέντρωσαν περὶ τὸν *Εὐρυμέδοντα*, ποταμὸν τῆς Παμφυλίας, πολυάριθμον πεζὸν στρατὸν καὶ ναυτικὸν κραταῖον, συγκεῖμενον ἐκ τριακασίων πεντήκοντα τριήρων· καὶ τούτου μὲν ἤγειτο ὁ Τιθραύστης, υἱὸς ὦν τοῦ Ξέρξου νόθος, ἐκείνου δὲ ὁ Φερεινδάτης, ἀδελφιδοῦς τοῦ βασιλέως. Ἐν ᾧ δὲ ὁ πρῶτος ἐπὶ προσδοχῇ καὶ ἄλλων ὀγδοήκοντα Φοινισσῶν νεῶν ἐχρονотρίβει παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ εἰρημένου ποταμοῦ, ὁ Κίμων προλαμβάνων ὥρμησε κατ' αὐτοῦ. Γενομένου δὲ ἀγῶνος ἰσχυροῦ τὸ τελευταῖον οἱ Ἀθηναῖοι ἐνίκησαν καὶ πολλὰς μὲν τῶν βαρβάρων νεῶν διέφθειραν, διακασίας δ' αἰχμαλώτους ἔλαβον. Μετὰ δὲ τὴν νίκην ταύτην εὐθὺς ὁ Κίμων προσέπλευσε μετὰ παντὸς τοῦ στόλου ἐπὶ τὸ πεζικὸν τῶν Περσῶν στρατόπεδον καὶ διανοηθεὶς νὰ καταστρατηγήσῃ τοὺς βαρβάρους ἀνεβίβασεν εἰς τὰς αἰχμαλωτίδας ναυς τῶν ἰδίων τοῦ ἀρίστου, δοὺς αὐτοῖς τιάρας καὶ τὴν ἄλλην περιθεὶς Περσικὴν στολὴν. Προςπλέοντες δὲ τοῦ στόλου, οἱ βάρβαροι ψευθεῖντες ὑπέλαβον ἰδίας πάσας τὰς τριήρεις, καὶ τοὺς μετημφισμένους ἐδέχθησαν ὡς φίλους· νυκτὸς δὲ ἤδη ἐπιγενομένης, ὁ Κίμων ἀποβιβάσας τοὺς στρατιώτας εἰσέπεσεν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, ὅπερ διὰ τὸ ἀπροσδόκητον τῆς ἐπιθέσεως σχεδὸν ὁλόκληρον κατεστράφη φονευθέντος ἐν τῇ σκηνῇ καὶ αὐτοῦ τοῦ Φερεινδάτου. Οὕτως ἄρα ὁ Κίμων ὥς ἀθλητῆς δεινὸς ἡμέρᾳ μιᾷ δύο ἐνίκα καλλίστας νίκας (466), τὴν μὲν κατὰ γῆν τὴν δὲ κατὰ θάλασσαν, ἀντιταξίας τῶν ἐν Σαλαμῖνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς. Στήσας δὲ τὴν ὑστεραίαν τρόπαιον ἐπλευσε διὰ τάχους καὶ κατὰ τῶν ὀγδοήκοντα Φοινισσῶν τριήρων, αἵτινες ἀπελπί-
φθησαν τῆς μάχης· καὶ εὐρὼν ταύτας προσωρμισμένας

ἐν Κύπρῳ ἢ ἐν Ὑδρῳ¹ προσέβαλεν ἐξαίφνης καὶ διέφθειρεν ἀπάσας, συνδιαφθείρας καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν πληρωμάτων.

Τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα ἐν βραχεὶ χρόνῳ ὁ ἐνδοξὸς τοῦ Μιλτιάδου υἱὸς κατορθώσας ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, φέρον ὡς καρπὸν τῶν κατορθωμάτων του πολλὰ καὶ πλούσια λάφυρα. Κατ' ἔθος δ' Ἑλληνικὸν μέρους μὲν αὐτῶν μετέσχεν αὐτὸς οὗτος, ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν τὰ μὲν κατετέθησαν εἰς τὸ δημόσιον, τὰ δὲ διενεμήθησαν ἀμοιβῆς χάριν εἰς τοὺς μάλιστα ἐν ταῖς μάχαις διαπρέψαντας. Φροντίζοντος δὲ καὶ ἐπισχτοῦντος τοῦ Κίμωνος τὰ δημόσια αὐτὰ χρήματα ἐδαπανήθησαν εἰς αὕξησιν τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων καὶ εἰς καλλωπισμὸν τῆς πόλεως· διότι πρὸς τῇ τελειοτέρᾳ καταρτίσει τοῦ στόλου ἤρξατο κατὰ πρῶτον ἤδη ἡ κατασκευὴ τῶν μακρῶν τειχῶν, ἅτινα, τὴν πόλιν μετὰ τοῦ Πειραιῶς καὶ τῆς Μουνυχίας συνάπτοντα, ὁ Περικλῆς ἔπειτα ἤγαγεν εἰς πέρας. Τὸ ἄστυ ἐκαλλωπίσθη μὲ στοάς, ἡ ἀγορὰ μὲ πλατάνους, καὶ ἡ Ἀκαδημία, ἡ ἔπειτα ἀγαπητὴ τοῦ Πλάτωνος διατριβή, ἐξ ἀνύδρου καὶ αὐχμηρᾶς ἀπεδείχθη κατάρρυτον ἄλσος, ἡσκημένον μὲ δρόμους καθαρὰς καὶ συσκίους περιπάτους. Ἐξύψωσε δὲ πρὸς τούτοις ὁ Κίμων τὴν λαμπρότητα τῶν δημοσίων ἑορτῶν καὶ πρὸς ταῖς ὑπαρχούσαις ἔθετο νέας. Τὸν ἴδιον δ' ἑαυτοῦ πλοῦτον ἀνῆλiskeν ἀφειδῶς εἰς τοὺς πολίτας, τὴν εὐνοίαν αὐτῶν ὑπὲρ ἑαυτοῦ θηρεύων καὶ ὧν ἄλλως φύσει ἐλευθέριος. Ὡς ποτε ὁ Πεισίστρατος, οὕτω καὶ αὐτὸς ἀφῆκεν εἰς πάντας τοὺς πολίτας καὶ ξένους ἐλευθέραν τὴν εἴσοδον εἰς τοὺς λαμπροτάτους κήπους του, συγχωρῶν αὐτοῖς νὰ λαμβάνωσιν αὐτόθεν ὁπώρας. Καθ' ἡμέραν δὲ

¹ Ὁ ἡμέτερος Κοραΐς (ὅρ. τὰς εἰς Πλουτάρχ. Παραλλ. σημειώσεις αὐτοῦ, τόμ. Γ', σελ. 394) φρονεῖ ὅτι ἡ παρὰ Πλουτάρχῳ φερομένη λέξις «Ὑδρῳ» πρέπει νὰ γραφῇ ἢ Κ Ὑ π ρ ω κατὰ τὸν Πολύαινον ἢ Σ Ὑ δ ρ η, πόλει παραλίᾳ τῆς Κιλικίας, ἧς μνημονεύει καὶ ὁ Στράβων.

εἶχεν ἐν τῇ οἰκίᾳ του δεῖπνον ἡτοιμασμένον χάριν πτωχῶν πολιτῶν, αὐτὸν δ' ἐξερχόμενον παρηκολούθουν συνήθως πολλοὶ δοῦλοι, οἵτινες ἐνδεδυμένοι καλῶς ἦσαν παρηγγελμένοι νὰ διαμείβωσι τὰ ἱμάτιά των μὲ ὃν τινα ἐκ τῶν ἀστῶν ἤθελον ἀπαντήσῃ πενιχρῶς ἐνδεδυμένον· αὐτοὶ δὲ οὗτοι ἐκόμιζον καὶ νόμισμα ἄφθονον, ὅπερ διένεμον ἐν σιωπῇ εἰς τοὺς αἰσχυνομένους τῶν πενήτων.

Ἄν καὶ οἱ Πέρσαι εἶχον ἤδη ἐκβληθῇ παντάπασι τῆς εὐρωπαϊκῆς θαλάσσης, οἱ Ἀθηναῖοι μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἤθελον νὰ παύσωσι τοῦ ἄπαξ ἀρξαμένου ἐπιθετικοῦ πολέμου, θεωροῦντες τὴν ἐξακολούθησιν αὐτοῦ ὡς μέσον αὐξήσεως τῆς ἑαυτῶν δυνάμεως. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη ἀπῆρεσκεν ἤδη εἰς τοὺς συμμάχους, οἵτινες, μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν βαρβάρων ἐπεθύμουν νὰ μένωσιν οἴκαδε καλλιεργοῦντες τοὺς ἀγροὺς των καὶ ζῶντες καθ' ἡσυχίαν, ὁ Κίμων, ἐν ᾧ οἱ ἄλλοι Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ ἐπέμενον νὰ τοὺς ἀναγκάζωσιν εἰς ἀποστολὴν ἀνδρῶν, δὲν ἤθελε νὰ βιάσῃ οὐδένα, ἀλλ' ἀρκούμενος νὰ λαμβάνῃ μόνον χρήματα παρὰ τῶν μὴ θελώντων νὰ στρατεύωνται καὶ ναῦς κενάς, ἄφινεν αὐτοὺς νὰ διατρίβωσι περὶ τὰ οἰκεῖα. Τοιοῦτοτρόπως δὲ αὐτοὶ μὲν σχολάζοντες ἀπέβησαν ἀπόλεμοι, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι πλέοντες συνεχῶς καὶ διὰ χειρὸς ἔχοντες τὰ ὅπλα προήχθησαν εἰς δύναμιν μεγάλην καὶ ἀνεπαισθήτως ἐγένοντο κυρίαρχοι τῶν συμμαχίδων πόλεων.

Συνειδότες δὲ ἤδη οἱ Ἀθηναῖοι τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν δὲν ἠνείχοντο πλέον οὐδεμίαν οὐδενὸς ἀντίστασιν ἀντικειμένην ὅπωςδὴποτε εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς αὐξήσεώς των. Ἐντεῦθεν ἄρα ἐξηγεῖται καὶ ἡ κατὰ τῶν συμμάχων Θασίων προσεχὴς αὐτῶν ἐπιχείρησις. Πρὸ πολλοῦ οἱ τελευταῖοι οὗτοι εἶχον ἐπὶ τῆς Θρακικῆς παραλίας χρυσοῦ καὶ ἀργύρου μεταλλεῖα καὶ μετήρχοντο ἐμπόριον κερδαλέον μετὰ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Θράκης· ἀμφότερα ἠρέθισαν τὴν πλεονεξίαν τῶν Ἀθηναίων, ἀρξαμένων ἤδη νὰ καταβάλλωσιν αὐτόθι ἀποικίας, καὶ ἔδω-

καν ἀφορμὴν εἰς διενέξεις, αἵτινες ἐπὶ τέλους ἐπήνεγκον τὴν τῶν Θασίων ἀπόστασιν. Ὁ Κίμων ἐστάλη εὐθύς μεθ' ἐνὸς στόλου κατὰ τῆς νήσου αὐτῶν, εὗρεν ὁμως ἀντίστασιν πεισματώδη καὶ ἠναγκάσθη νὰ πολιορκήσῃ τὴν δμώνυμον πόλιν ἐπὶ τρία ἔτη. Διαρκούσης δὲ τῆς πολιορκίας οἱ Θάσιοι πρὸςβυσάμενοι ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Λακεδαιμονίων, οἵτινες ὑπεσχέθησαν αὐτοῖς προθύμως νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἤθελον βεβαίως ἐκπληρώσει τὴν ὑπόσχεσίν των, ἂν δὲν διεκωλύοντο ὑπὸ τῆς κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον συμβάσεως ἀποστάσεως τῶν Εἰλώτων (περὶ ἧς μετ' ὀλίγον). Ἐκ τούτου οἱ Θάσιοι ἠναγκασμένοι ὑπετάχθησαν (463) καὶ πρὸς τιμωρίαν ὑπεχρεώθησαν νὰ παραδώσωσι τὰ πλοῖα αὐτῶν ὅλα, νὰ καθαιρέσωσι τὸ τεῖχος των, νὰ πληρώσωσι παρὰ χρῆμα ἱκανὴν χρηματικὴν ποσότητα, τοῦ λοιποῦ δὲ νὰ τελῶσι φόρον καὶ νὰ παραιτηθῶσι πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τῆς ἀντιπέραν κειμένης ἡπείρου καὶ τῶν μεταλλείων.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Κίμων ἡσυχολεῖτο περὶ τὸν τῆς Θάσου πόλεμον, προῆλθεν ἤδη πρῶτον εἰς μέσον ἐν Ἀθήναις ὁ ἔπειτα ἔνδοξος *Περικλῆς*, τοῦ ἐν Μυκάλῃ τοὺς Πέρσας νικήσαντος Ξανθίππου υἱός, περὶ οὗ ἀρκούμεθα ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ εἰπώμεν, ὅτι, καίπερ ἐκ γενετῆς ἀριστοκρατικὸς, ὡς ἀνήκων μητρόθεν εἰς τὴν περιφανῆ τῶν Ἀλκμαίωνιδων οἰκογένειαν, ὑπεστήριζεν ὁμως τὴν δημοκρατικὴν μερίδα, δι' ἧς ἐσκόπει νὰ ἄρξῃ. Ἡ μερίς δὲ αὕτη, ἧς τότε προΐστατο ὁ τοῦ Περικλέους φίλος *Ἐφιάλτης*, προήχθη ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ Κίμωνος καὶ θεωροῦσα ἑαυτὴν ἱκανὴν ν' ἀντιταχθῇ πρὸς τοῦτον ἐπανελθόντα, ἐτόλμησε νὰ τὸν κατηγορήσῃ ἐνώπιον τοῦ δήμου ὅτι, δυνάμενος κατὰ τὴν τελευταίαν ἐκστρατείαν νὰ ἐπιβῇ τῆς Μακεδονίας εὐκόλως καὶ πολὺ ταύτης μέρος νὰ κυριεύσῃ, δὲν ἔπραξε τοῦτο δωροδοκηθεὶς δῆθεν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου. Ἡ κατηγορία ὁμως ἦτον οὕτως ἀνυπόστατος, ὥστε ὁ Κίμων δὲν ἐδυσκολεύθη

48.

ἔπεκαλέσαντο ἄλλους τε συμμάχους καὶ τοὺς Ἀθηναίους ὥς τὰ μάλιστα περὶ τὴν τειχομαχίαν ἐμπείρους. Οἱ μὲν περὶ τὸν Ἐφιάλτην ἠναντιώθησαν εἰς τοῦτο, λέγοντες ὅτι δὲν συνέφερε ν' ἀναστήσωσι πόλιν ἀντίπαλον ἐπὶ τὰς Ἀθήνας· ὁ δὲ Κίμων ἐξ ἐναντίας ἔπεισεν, ὥς εἴρηται, τὸν δῆμον νὰ ψηφίσωσι τὴν βοήθειαν, δι´σχυρισθεὶς ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ καταστήσωσιν οὕτω τὴν Ἑλλάδα χωλὴν οὔτε τὴν πόλιν ἑτερόζυγα. Στρατὸς λοιπὸν ἱκανὸς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κίμωνος διοικούμενος ἦλθεν εἰς Πελοπόννησον· ἀλλὰ φεῦ! τὸ ἀμοιβαῖον μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν μῖσος ἐματαίωσε ταχέως τοὺς ἀγαθοὺς καὶ εἰλικρινεῖς σκοποὺς τοῦ ὀδηγοῦ· ἡ πολιορκία ἀπέβαινε μακρὰ, καὶ οἱ Σπαρτιᾶται φοβηθέντες τὸ τολμηρὸν καὶ τὴν νεωτεροποιᾶν τῶν Ἀθηναίων ἀπέπεμψαν μόνους αὐτοὺς ἐκ τῶν συμμάχων, καὶ τὴν μὲν ὑποψίαν δὲν ἐφανέρωσαν, προὔφασίσθησαν δὲ μόνον ὅτι δὲν ἔχρηζον αὐτῶν πλέον. Ἡ ἄτιμος αὕτη ἀποπομπὴ διηγείρεν ἀγανάκτησιν πικροτάτην ἐν Ἀθήναις. Ὁ δῆμος διέβρῃξεν εὐθὺς τὸν μετὰ τῆς Σπάρτης ἀπὸ τῶν Περσικῶν πολέμων ὑφιστάμενον δεσμὸν καὶ συνεμάχησε μετὰ τῶν Ἀργείων, τῶν ἀδιαλλάκτων ἐκείνης ἐχθρῶν, καὶ μετὰ τῶν Θεσσαλῶν ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ὄρκοις. Εὐκόλως δὲ ἤδη ἡ δημοκρατικὴ μερίς κατάρθωσε καὶ τὴν ἐπὶ δεκαετίαν ἐξοστράκισιν τοῦ Κίμωνος (461) ὥς φιλολάκωνος καὶ ὥς κυρίου αἰτίου τῆς πεμφθείσης καὶ οὕτως αἰσχυρῶς ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἀποκρουθείσης ἐπικουρίας.

Ὁπαδοὶ τοῦ ἐξορίστου Κίμωνος καὶ ἐπομένως τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος προστάται ἐπαρουσιάσθησαν ἤδη ὁ πρεσβύτερος Θουκυδίδης καὶ Τολμίδης ὁ Τολμίου, ἀλλὰ δὲν εἶχον οὔτε τὰ αὐτὰ ἐκείνου μέσα καὶ προτερήματα, οὔτε τὴν αὐτὴν ἔνεκα τῶν πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσιῶν ἀξίαν, καὶ περιπλέον ἔπρεπε νὰ παλαιώσι τοῦτο μὲν πρὸς δημαγωγοὺς βίαιοτάτους, οἳοι ἦσαν ὁ Ἐφιάλτης, ὁ Λεωκράτης καὶ ὁ Μυρωνίδης, τοῦτο δὲ πρὸς

οὐδαμῶς νὰ καταστρέψῃ ταύτην πρὸς αἶσχος τῶν κατηγόρων του· ἴσχυσε μάλιστα τότε ἐναντίον τῆς προσπαθείας αὐτῶν τῶν πολιτικῶν ἐχθρῶν του καὶ νὰ πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὸ νὰ χορηγήσωσι τὴν ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν αἰτηθεῖσαν συνδρομὴν κατὰ τῶν Εἰλώτων.

Κατὰ τὸ 464 ἔτος δηλονότι, βασιλεύοντος Ἀρχιδάμου τοῦ Ζευξιδάμου ἐν Σπάρτῃ, σεισμὸς τρομερὸς, ὁ μέγιστος τῶν πρότερον μνημονευομένων, συμβὰς ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ, πλὴν οἰκιῶν πέντε κατέρριψεν ὅλας τὰς ἄλλας τῆς πόλεως καὶ ἠφάνισε δύο μυριάδας κατοίκων. Ἐκ τῆς συμφορᾶς δὲ ταύτης καὶ τῆς μετ' αὐτῆς ἠνωμένης κοινῆς καταπλήξεως θελήσαντες νὰ ὠφεληθῶσιν οἱ Εἰλωτες συνέδραμον πανταχόθεν ἔνοπλοι ἵνα ἐπιτεθῶσιν ἐξ αἰφνης κατὰ τῶν ὑπολειφθέντων Σπαρτιατῶν καὶ οὕτως ἀπαλλαχθῶσι διὰ παντὸς τοῦ ἀφορήτου ζυγοῦ. Ὁ κίνδυνος ἦτο μέγας καὶ μόνη τοῦ Ἀρχιδάμου ἡ φρόνησις ἐδυνήθη νὰ τὸν διασκεδάσῃ· διότι προῖδὼν οὗτος τοιαύτην τινὰ ἀπόπειραν, διέταξεν εὐθὺς τὸν σαλπικτὴν νὰ σημάνῃ τὸ πολεμιστήριον, ὡς ἂν ἐπῆρχοντο ἐχθροί· οἱ δὲ συνειθισμένοι νὰ ὑπακούωσι πολῖται συνηθοῖσθησαν πάραυτα περὶ αὐτὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ μετὰ τῶν ὀπλων καὶ ἐτέθησαν ὡς εἰς τάξιν ἀμύνης. Ὅθεν οἱ ἀποστάται εὐρόντες αὐτοὺς παρ' ἐλπίδα ὀπλισμένους καὶ συντεταγμένους ἀνεχώρησαν ταχέως ἔντρομοι· ἀλλ' ἀφοῦ ἄπαξ ἐδήλωσαν τὴν θέλησίν των, ἔκριναν, ἠνωμένοι καὶ μετὰ πολλῶν ἀπογόνων τῶν ἀτυχῶν Μεσσηνίων, νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πόλεμον φανερά, ὅστις ἀπὸ τῶν τελευταίων ὠνομάσθη τρίτος Μεσσηνιακὸς πόλεμος, διαρκέσας δέκα ὁλόκληρα ἔτη (464—454). Καὶ τὸ πρῶτον μὲν οἱ ἀποστάται εὐδοκίμουν, ἔπειτα δὲ ἡττηθέντες δις περὶ τὴν Στενύκληρον καὶ περὶ τὴν Ἰθώμην ἠναγκάσθησαν νὰ περικλεισθῶσιν ἐντὸς τοῦ τελευταίου τούτου φρουρίου, ὅθεν ἡμύνοντο γενναϊότατα. Βλέποντες δὲ οὕτως οἱ Λακεδαιμόνοι μηχανόμενον τὸν ἀγῶνα

τὸν μέγαν αὐτὸν Περικλέα, ὅστις καίτοι ἰδίαν βαδίζων ὁδὸν, ἔκλινεν ὁμῶς πάντοτε πρὸς τὴν δημοκρατίαν ὥς τὸ προσφορώτερον μέσον, δι' οὗ ἐδύνατο νὰ ἄρχῃ. Οὕτως ἄρα οἱ δημοκρατικοὶ προετέρουν τῶν ἀντιπάλων των, καὶ, ἵνα ἄρῳσιν ἐκ μέσου πάντα φραγμὸν εἰς τὴν πρὸς τὸ αὐθαίρετον τάσιν των, ἔσπευσαν νὰ καταστρέψωσι τὸ μόνον ἔτι ὑπόλοιπον τῆς ἀριστοκρατίας ἔρεισμα. Ἐπὶ τῇ προτάσει τουτέστι τοῦ Ἐφιάλτου, τὸν ὁποῖον κρυφίως ὁ Περικλῆς ὑπεστήριζε, ἀφηρέθη διὰ ψηφίσματος ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου, κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος τῆς ἐξοστρακίσεως τοῦ Κίμωνος, ἅπαντα ἡ ἄλλη ἐξουσία ἐκτὸς τῆς δικαστικῆς, ἥτις καὶ αὐτὴ ἐν μέρει περιωρίσθη. Μετὰ ἐν δ' ἔτος ἀκολούθως κατωρθώθη καὶ ἡ μετάθεσις τοῦ ταμείου ἀπὸ τῆς Δήλου εἰς Ἀθήνας, ὥστε τοῦ λοιποῦ οἱ Ἀθηναῖοι τοῦτο μὲν ὥς ἴδιον, τοὺς δὲ εἰσφέροντας συμμάχους ὥς ὑπηκόους των ἐθεώρουν. Ἴνα δὲ συγχρόνως τηρήσωσι δρῶσαν καὶ ἐκτείνωσι τὴν μεγάλην αὐτῶν δύναμιν, ὥς ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Κίμωνος, ὥρμησαν πρὸς νέας ἐπιχειρήσεις. Ἡ πλουσία νῆσος Κύπρος κατείχετο εἰσέτι ἐν μέρει ὑπὸ τῶν Περσῶν· πρὸς ἄλῳσιν δ' αὐτῆς ἐστάλη ἤδη μέγας τις στόλος ἐκ διακοσίων συγκεῖμενος τριήρων. Ἀλλὰ μόλις οὗτος ἀφίχθη ἐκεῖ, καὶ ἄλλο νέον δορικτησίας στάδιον ἐπαρουσιάσθη. Οἱ Αἰγύπτιοι δολονότι ἔχοντες ὁδηγὸν τὸν βασιλέα τῶν Λιβύων *Ἰνάρων* ὑψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἀποστασίας κατὰ τῆς Περσικῆς κυριαρχίας καὶ πρὸς βεβαιωτέραν ἐπιτυχίαν τῆς αὐτονομίας των ἐπεκαλέσθησαν τῶν Ἀθηναίων τὴν βοήθειαν. Ἐγκριθείσης δὲ προθύμως τῆς αἰτήσεώς των παρηγγέλθη εὐθύς ὁ ἐν Κύπρῳ στόλος νὰ πλεύσῃ ἐκεῖθεν εἰς Αἴγυπτον (462). Οἱ ἠνωμένοι Ἀθηναῖοι καὶ Αἰγύπτιοι ἐνίκησαν ἐν παρατάξει τὸν εἰς ἀνάκτησιν τῆς χώρας σπεύσαντα Περσικὸν στρατὸν, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐκυρίευσαν τῆς Μέμφιδος τὰ δύο μέρη, πρὸς δὲ τὸ τρίτον, τὸ καλούμεγον Λευκὸν τεῖχος, ὅπου οἱ ἡτ-

τηθέντες κατέφυγον, ἐξηκολούθουν νὰ πολεμῶσιν εἰς μάτην. Ὁ τότε δὲ τῆς Περσίας δεσπότης Ἀρταξέρξης προσήνεγκεν ἀργύριον εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ἕαν ἤθελον νὰ πολεμήσωσι τὰς Ἀθήνας· ἀλλ' ὁ διαρκῶν ἔτι Μεσσηνιακὸς πόλεμος ἐνησχόλει ἀρκούντως τὰς δυνάμεις αὐτῶν. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον καὶ οἱ Ἀθηναῖοι εἰχὸν περιπλεχθῆ εἰς νέους ἀγῶνας ἐντὸς αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Μεγαρεῖς ἐρίσαντες περὶ ὀρίων πρὸς τοὺς γείτονας Κορινθίους κατέλιπον τὴν Πελοποννησιακὴν συμμαχίαν καὶ προσετέθησαν εἰς τὴν τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες προσκεκλημένοι κατέλαβον πάραυτα τὰ Μέγαρα καὶ τὰς Πηγὰς, καὶ οἰκοδομήσαντες τὰ ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς Νίσαιαν μακρὰ τείχη ἐφρούρουν αὐτοὺς. Ἐντεῦθεν οἱ Κορίνθιοι ὀργισθέντες ἐκήρυξαν πόλεμον κατὰ τῶν Ἀθηναίων συμπραττούσης εἰς τοῦτον καὶ τῆς ἀσπόνδου αὐτῶν ἐχθρᾶς Αἰγίνης. Ἀλλ' ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς Λεωκράτης κατεναυμάχησε τοὺς Αἰγινήτας καὶ ναῦς ἐβδόμηκοντα αὐτῶν λαβὼν ἀπέβη εἰς τὴν νῆσον καὶ ἤρξατο νὰ πολιορκῇ τὴν πόλιν. Ἦδη δὲ, ὅτε πολὺ μέρος τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων ἐνησχολεῖτο ἐν τε Αἰγίνῃ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, οἱ Κορίνθιοι νομίσαντες αὐτοὺς ἀσθενεῖς ἐνέβαλον μετὰ τῶν συμμάχων τῶν Ἐπιδαυρίων καὶ ἄλλων Πελοποννησίων εἰς τὴν χώραν τῶν Μεγαρέων. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐπτοήθησαν· χωρὶς νὰ κινήσωσι τὸ πρὸς Αἰγίνῃ στράτευμα ἔστειλαν τὸν Μυρωνίδην μετὰ τῶν ἐκ τῆς πόλεως ὑπολοίπων, τῶν τε πρεσβυτάτων καὶ τῶν νεωτάτων, εἰς Μέγαρα· μάχης δὲ γενομένης (458) ὁ στρατηγὸς οὗτος ἐνίκησε καὶ ἐματαιώσε τοὺς σκοποὺς τῶν ἐχθρῶν. Ἐξ ἀνάγκης δὲ παρεδόθη ἔπειτα καὶ ἡ Αἶγινα εἰς τοὺς Ἀθηναίους (456) ἀποβαλοῦσα τὰ πλοῖα καὶ τὰ τείχη αὐτῆς καὶ ὑποχρεωθείσα νὰ τελῇ ἐτήσιον φόρον.

Ἡ δύναμις τῶν Ἀθηναίων ἤθελε φανῇ κατὰ τὰς περιστάσεις ταύτας ἔτι ἐκπληκτικωτέρα, ἕαν ὁ Αἰγυπτιακὸς πόλεμος δὲν ἀπέβαινε δυστυχέστατος. Ἀφοῦ ὁ τῶν

ριευθεῖσα ἐξ ἐφόδου, ἔπαθε καταστροφὴν, ὥστε οὐδὲ ἵχνος κἄν τῆς προτέρας ὑπάρξεώς της ὑπελείφθη. Ἐκ τῆς ἐντεῦθεν δὲ γενομένης πλουσίας λείας οἱ Ἥλειοι ἔκτισαν τὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, τοῦ ὁποίου τὸ περίφημον καὶ κατάχρυσον ἄγαλμα ἦν ἔργον τοῦ Φειδίου.

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον συνέβη καὶ ἡ πρώτη ἐχθρικὴ σύγκρουσις μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν. Πολεμουμένης δηλονότι τῆς Δωρίδος ὑπὸ τῶν Φωκέων, οἱ Σπαρτιαῖται ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν αὐτῆς, ἔνεκα συγγενείας, στρατηγούμενοι ὑπὸ Νικομήδους, ἐπιτρόπου τοῦ ἔτι ἀνήλικος βασιλέως Πλειστοάνακτος, ἐνίκησαν τοὺς Φωκεῖς καὶ τοὺς διήλλαξαν μετὰ τῶν Δωριέων. Ἐν ᾧ δ' ἐτοιμάζοντο νὰ ἐπανέλθωσιν οἴκαδε, εἶδον ἐξαίφνης κεκλεισμένην τὴν διάβασίν των, τῶν Ἀθηναίων καταλαβόντων ἤδη διὰ τοῦ στόλου αὐτῶν τὸν Κρισσαῖον κόλπον καὶ κατὰ ξηρὰν τὰς παρόδους τῆς Μεγαρίδος. Οὕτως ἄρα ἠναγκάσθησαν νὰ μένωσιν ἐν Βοιωτίᾳ μέχρῃς οὗ εὐκολυνθῇ ἡ εἰς οἶκον ἐπάνοδός των. Ὅντες δ' ἐκεῖ συνέλαβον τὴν ιδέαν νὰ ὑποσηρίξωσι τοὺς Θηβαίους εἰς ἀνάκτησιν τῆς ἐπὶ τῶν Βοιωτικῶν πόλεων ἡγεμονίας των, ἧς μετὰ τὰ Περσικὰ ἐστερήθησαν, ὥστε νὰ τοὺς ἔχωσι τοῦ λοιποῦ συμμάχους κατὰ τῶν Ἀθηναίων. Συνεννοηθέντες δὲ καὶ μετὰ τῆς ἀριστοκρατικῆς ἐν Ἀθῆναις μερίδος προσεκλήθησαν νὰ καταλύσωσιν αὐτόθι τὴν δημοκρατίαν· ἀλλ' ὁ ἐπικρατῶν δῆμος, ὅστις δὲν ἠγνόει τὰ γινόμενα, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ πάραυτα κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων. Στρατὸς λοιπὸν Ἀθηναίων βοηθούμενος ὑπὸ χιλίων Ἀργείων καὶ πολλῶν Θεσσαλῶν ἱππέων ἐνέβαλεν εἰς Βοιωτίαν καὶ παρὰ τὴν Τάναγραν εὔρε τὸν ἐχθρὸν παρατεταγμένον (457). Ὁ ἐξωστρακισμένος Κίμων πρὸ τῆς μάχης ἤδη ἔδραμεν εἰς τὸν στρατὸν τῶν Ἀθηναίων, ὡς ποτὲ ὁ Ἀριστείδης εἰς Σαλαμίνα, ἵνα συναγωνισθῇ, ὅπερ ὅμως, κατὰ προσταγὴν τῆς Βουλῆς τῶν πεντακοσίων, δυσπιστοῦσης εἰς τοὺς σκοποὺς αὐτοῦ,

Περσῶν βασιλεὺς δὲν ἐδυνήθη ν' ἀπαγάγῃ ἐξ Αἰγύπτου τοὺς Ἀθηναίους διὰ τῆς ὁποίας, ὡς εἴρηται, μετεχειρίσθη ἀποπείρας παρὰ τοῖς Σπαρτιάταις, κατέφυγεν εἰς τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ δυνάμεις· ἔπεμψε δηλονότι μετὰ πολλῆς στρατιᾶς εἰς Αἴγυπτον τὸν ἱκανώτερον στρατηγόν του Μεγάβουζον τὸν Ζωπύρου, ὅστις ἀφικόμενος κατὰ γῆν τοὺς τε Αἰγυπτίους καὶ τοὺς συμμάχους κατεπόλεμψε, καὶ ἐκ τῆς Μέμφιδος τοὺς Ἑλλήνας ἐξήλασε καὶ τέλος εἰς Προσωπίτιδα τὴν νῆσον κατέκλεισε. Ἐπολιόρηκε δὲ αὐτὴν ἐνιαυτὸν καὶ μῆνας ἕξ, ἕως οὗ ξηράνας τὴν διώρυχα καὶ παρατρέψας ἀλλαχόσε τὸ ὕδωρ τὰς τε ναῦς ἐπὶ ξηροῦ ἐξέθετο καὶ τὴν νῆσον αὐτὴν εἰς ἡπειρον μεταβαλὼν ἐκυρίευσε. Οὕτω λοιπὸν μετὰ ἐξαστῇ πόλεμον τὰ τῶν Ἑλλήνων πράγματα ἐφθάρησαν, καὶ ὀλίγοι ἀπὸ πολλῶν πορευόμενοι διὰ τῆς Λιβύης εἰς Κυρήνην διεσώθησαν, τῶν πλείστων ἀπολεσθέντων (457). Οὕτω ἡ Αἴγυπτος περιῆλθε πάλιν ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Περσῶν, ἐκτὸς τινῶν ἐλωδῶν τόπων, τοὺς ὁποίους ὑπερησπίζετο ὁ βασιλεὺς Ἀμυρταῖος. Ὁ δὲ Ἰναρως, ὅστις τὰ πάντα ἔπραξε περὶ τῆς Αἰγύπτου, συλληφθεὶς διὰ προσίας ἀνεσταυρώθη.

Ὀλίγον ἔπειτα μετὰ τὰ συμβάντα ταῦτα ἔλαβε πέρας καὶ ὁ προειρημένος Μεσσηνιακὸς πόλεμος. Οἱ ἐν Ἰθώμῃ μὴ δυνάμενοι πλέον ν' ἀνθέξωσι συνεβιβάσθησαν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους λαβόντες τὴν ἄδειαν νὰ ἐξέλθωσι τῆς Πελοποννήσου ὑπόσπονδοι. Πάντας δὲ τούτους δεξάμενοι, δι' ἔχθραν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, οἱ Ἀθηναῖοι κατόκισαν εἰς Ναύπακτον, ἣν εἶχον νεωστὶ ἀφαιρέσει ἀπὸ τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν. Ἀμέσως δὲ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἰθώμης οἱ Σπαρτιάται ὥρμησαν κατὰ τῆς Πίσσης, ἥς οἱ κάτοικοι διαρκοῦντος τοῦ Μεσσηνιακοῦ πολέμου ἐπεχείρησαν ν' ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τῶν φίλων καὶ συμμάχων των Ἠλείων τὴν τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων προεδρίαν. Τοιαύτην δὲ ἡ πόλις αὕτη, κυ-

δὲν τῷ ἐπετράπη. Ὅθεν ἀναχωρῶν ὥρκισε τοὺς φίλους του, ὅσοι, ὡς καὶ αὐτὸς, ἐθεωροῦντο ὑποπτοι λακωνισμοῦ, νὰ πολεμήσωσιν ἀνδρείως καὶ δι' ἔργων ν' ἀναιρέσωσι τὴν ὑποψίαν. Οἱ δὲ λαβόντες αὐτοῦ τὴν πανοπλίαν ἔθεντο εἰς τὸν λόχον καὶ μετ' ἀλλήλων συστάντες οὕτως ἐκθύμως ἠγωνίσθησαν, ὥστε πάντες, ἑκατὸν τὸν ἀριθμὸν, ἀπέθανον τὸν ἡρωϊκὸν θάνατον. Καὶ μ' ὅλον τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι, διὰ τὴν τῶν Θεσσαλῶν αὐτομόλησιν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους ἠττήθησαν κατὰ τὴν μάχην ταύτην. Μετ' οὐ πολὺν ὅμως χρόνον, ἀφοῦ ἤδη ἀνεχώρησαν οἵκαδε οἱ Σπαρτιᾶται, ἴσχυσαν νὰ ἐπανορθώσωσι τὸ ἀτύχημα ἐκεῖνο καὶ νὰ ἐπιδείξωσι τὴν ὑπεροχὴν των πολλαχῶς. Καὶ ὁ μὲν στρατηγὸς Μυρωνίδης ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν Θηβαίων τοὺς ἐνίκησε περιφανῶς ἐν *Οἰνοφύτοις*, ὑπέταξεν ἀπάσας τὰς Βοιωτικὰς πόλεις, ἐπέβαλεν εἰς ταύτας, ὡς καὶ εἰς τοὺς Ὀπουντίους Λοκροὺς καὶ εἰς τὴν Φωκίδα, τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, καὶ τὰς ἠνάγκασε νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ δὲ Τολμίδης, ἀμιλλώμενος πρὸς τὴν ἐκείνου ἀρετὴν καὶ δόξαν, κατέπλευσε μετὰ πεντήκοντα τριήρων εἰς τὴν Λακωνικὴν, ἐδῆσσε τὰ παράλια ταύτης, ἐνέπρησε τὰ νεώρια τῶν Λακεδαιμονίων ἐν Γυθίῳ. Ἐκεῖθεν δ' εἰς Κεφαλληνίαν καὶ Ζάκυνθον ἀναχθεὶς πάσας τὰς ἐν αὐταῖς πόλεις ὑπέταξε καὶ τέλος λαβὼν ἐξ ἐφόδου καὶ τὴν Ναύπακτον κατώκισεν ἐν ταύτῃ τῶν Μεσσηνίων τοὺς ἐπισήμους, τοὺς ὁποίους ἄφησαν, ὡς εἴρηται, ὑποσπόνδους οἱ Λακεδαιμόνιοι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἰθώμης. Μικρὸν δ' ἔπειτα καὶ ὁ Περικλῆς, ἄλλης μεῖζονος ναυτικῆς δυνάμεως ἡγούμενος, περιέπλευσε τὴν Πελοπόννησον καὶ οὐ μόνον τὰς παραλίους πόλεις ἐπύρθησεν, ὡς ὁ Τολμίδης πρὸ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πόρρω θαλάσσης προσελθὼν εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν διέβη, τοὺς Οἰνιάδας προσέβαλε καὶ πανταχοῦ εὐδοκιμήσας ἐν θριάμβῳ εἰς τὰ ἴδια ἐπανῆλθεν. Μεταξὺ δὲ τῶν πολεμικῶν τούτων ἐπιχειρήσεων ἔλαβε πέρασ καὶ ἡ ἐκ

πολλοῦ ἤδη ἀρξαμένη οἰκοδομὴ τῶν μακρῶν τειχῶν.

Ἐν τούτοις ἡ ἀξιόλογος διαγωγὴ καὶ ἡ φιλοπατρία τοῦ Κίμωνος παρὰ τὴν Τάναγραν δὲν ἐδύνατο ν' ἀποτύχωσι τῆς εἰς τοὺς εὐαισθήτους Ἀθηναίους ἐνεργείας των, κατ' ἐποχὴν μάλιστα, ὅτε, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, οἱ θυμοὶ ἦσαν εἰσέτι μέτριοι καὶ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον εὐανάκλητοι, ἡ δὲ φιλοτιμία πάντων ἐπικρατοῦσα τῶν παθῶν ὑπεχώρει εἰς τοὺς καιροὺς τῆς πατρίδος. Ὁ δῆμος πεισθεὶς περὶ τῆς εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ πατρίδα ἀφοσιώσεως τοῦ ἀνδρὸς καὶ μεμνημένος τῶν προτέρων ἐνδόξων κατορθωμάτων του ἐφάνη ὅτι ἐπεθύμει νὰ τὸν ἴδῃ ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ. Ὅθεν ὁ Περικλῆς τὴν κοινὴν ταύτην ἐπιθυμίαν ἐκπληρῶν ἔγραψε ψήφισμα, δι' οὗ ἀπεφασίσθη ἡ χάθοδος ἐκείνου. Ἀμα δ' ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ὁ Κίμων προέθετο, κατὰ τὸ γνωστὸν ἡμῖν πολιτικὸν σύστημά του, δύο τινά· νὰ συνδιαλλάξῃ μὲν τὴν Σπάρτην μετὰ τῆς πατρίδος του, νὰ στρέψῃ δὲ τὰς δυνάμεις ταύτης κατὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλ' εἰς τὸ πρῶτον ἀπῆντησε τοσαύτας δυσκολίας, ὥστε μόλις μετὰ τριετῆς διαπραγματεύσεις ἐδυνήθη νὰ κατορθώσῃ ἀνακωχὴν μόνον ὀπλῶν μεταξὺ τῶν δύο ἀντιζήλων πολιτειῶν ἐπὶ πέντε ἔτη (451). Ἴνα δὲ παγιώσῃ τὴν οὕτω γεννηθεῖσαν ἡσυχίαν ἐπεχείρησεν εὐθὺς τὸ δεύτερον, τὴν κατὰ Περσῶν ἐκστρατείαν. Ἡγούμενος λοιπὸν διακοσίων τριήρων κατέπλευσεν εἰς τὴν νῆσον Κύπρον, ἣν ἐκ νέου εἶχον ὑποτάξει οἱ Πέρσαι, καὶ ἐκ τῶν τριήρων ἐκείνων ἔπεμψεν ἀμέσως ἐξήκοντα πρὸς τὸν εἰσέτι ἐν τοῖς ἔλεσι τῆς κάτω Αἰγύπτου ἀντέχοντα Ἀμυρταῖον, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ ν' ἀποτρέψῃ ὅσον οἶόν τε τὴν προσοχὴν τῶν ἐχθρῶν ἐκ τῆς κυρίας ἐπιχειρήσεώς του καὶ συνάμα νὰ διαιρέσῃ τὰς δυνάμεις αὐτῶν. Ἐν ᾧ δ' ἀνεκτᾶτο τὰς κύκλῳ πόλεις καὶ εὗρίσκετο ἤδη ἐν τῇ πολιορκίᾳ τοῦ ὀχυροῦ Κιτίου, νοσήσας ἥ, ὡς τινες λέγουσι, πληγωθεὶς καιρῶς ἀπέθανε. Τελευτῶν δὲ παρήγγειλε

τοὺς περὶ αὐτὸν ν' ἀποπλεύσωσι κρύπτοντες τὸν θάνατον του εἰς τὸν στρατὸν ἵνα νομίζῃ πάντοτε ὅτι στρατηγεῖται ὑπὸ τοῦ ἀνικητοῦ μέχρι τοῦδε ἡγεμόνος του. Τοῦτο ἐγένετο, καὶ νίκη τις διπλῇ κατὰ τε τοῦ περσικοῦ στόλου, συγκειμένου ἐκ Φοινισσῶν καὶ Κιλισσῶν νεῶν, συγκροτηθείσης τῆς ναυμαχίας ὑπὲρ τὴν ἐν Κύπρῳ Σαλαμίνα καὶ κατὰ πολυαρίθμου πεζικοῦ στρατοῦ ἐστρατοπεδευμένου ἐν τῷ παρακειμένῳ αἰγιαλῷ, ὑπῆρξεν ἡ λαμπροτάτη ἐπιτάφιος πανήγυρις τοῦ περιφήμου ἥρωος, ὅστις κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ Χαιρωνέως, οὐδὲν μικρὸν ἀλλ' ὅλης τῆς ἡγεμονίας τοῦ μεγάλου βασιλέως τὴν κατάλυσιν διενοεῖτο, καὶ ἂν ἔζη βεβαίως ἤθελε προλάβει τὸ ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἔπειτα κατορθωθὲν ἔργον. Ἐπὶ τῆς τελευταίας δὲ ταύτης ἐκστρατείας τοῦ Κίμωνος συνετελέσθη, μαρτυροῦντος τοῦ Διοδώρου (ΙΒ', 4) καὶ ἡ περιβόητος ἐκείνη εἰρήνη, ἡ ἀπ' αὐτοῦ ὀνομασθεῖσα *Κιμῶνριος*¹, κατὰ τὴν ὁποῖαν δῆθεν οἱ Πέρσαι ἀνεγνώρισαν μὲν ῥητῶς πασῶν τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἑλλησπιδῶν πόλεων τὴν αὐτονομίαν, ὑπεχρεώθησαν δὲ ν' ἀπέχωσι πάντοτε τριῶν ἡμερῶν δρόμον τῆς Ἑλληνικῆς θαλάσσης, καὶ νὰ μὴ πλέῃ οὐδεμία μακρὰ ναὺς ἐνδὸν Κναρέων καὶ Χελιδονίωρ.

§. 9. Ἀκμὴ τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Περικλέους.

Τὸν Κίμωνα ἀποθανόντα διεδέχθη ὡς ἀρχηγὸς τῶν ἀριστοκρατικῶν δ' πρεσβύτερος Θουκυδίδης, ὅστις ὅμως

1 Ὁ Πλούταρχος ἐξεναντίας (ἐν βίῳ Κίμ. 13) τὴν ἀναδιβάξει εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν, μετὰ τὴν παρὰ τὸν Εὐρυμέδοντα ποταμὸν νίκην. Ἀλλὰ παρατηρητέον ὅτι ἡ ὑπαρξίς τῆς τοιαύτης εἰρήνης εἶνε λίαν ἀμφίβολος· πρῶτον διότι ὑπ' οὐδενὸς τῶν συγχρόνων, οὐδὲ ὑπὸ τοῦ πιστοτέρου ἀπάντων Θουκυδίδου βεβαιοῦται, καὶ δεύτερον καθ' ὅσον εἰς ὑστέρας μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Περσίας διαπραγματεύσεις οὐδεμία γίνεται μνεία αὐτῆς. Πραγματικῶς ὅμως αἱ ἐχθροπραξίαι μεταξὺ τῶν δύο ἐθνῶν ἔπαυσαν ἐπὶ πολὺν χρόνον μετὰ τὰς ἐπὶ Κίμωνος νίκας τῶν Ἑλλήνων· καὶ τοῦτο ἴσως ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν περὶ τῆς εἰρημένης εἰρήνης πλάνην.

μὴ ἔχων τὴν μεγάλην στρατιωτικὴν ἐκείνου ἀρετὴν, καίπερ ἄλλως ῥήτωρ δεινός, δὲν ἐδυνήθη ν' ἀντιῤροπήσῃ πρὸς τὸν ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἰσχύοντα Περικλέα καὶ ἐπὶ τέλους ἐξοστρακισθεὶς κατέλιπεν αὐτῷ ἀμέριστον, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ἀρχήν.

Ὁ Περικλῆς, τῆς λαμπρᾶς τοῦ ὁποίου καταγωγῆς ἐμνήσθημεν ἤδη ἀνωτέρω, ἀνήκει ἀναμφιβόλως, ἔνεκα τῶν σπανίων αὐτοῦ πλεονεκτημάτων, τῶν τε φυσικῶν καὶ ἐπικτήτων, εἰς τοὺς τελειοτέρους ἀνθρώπους καὶ τοὺς μεγαλητέρους πολιτικούς ἀνδρας, ὅσοι ποτὲ ἐφάνησαν ἐν τῷ κόσμῳ. Ἀριστοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καλλιτέχναι καὶ φιλόσοφοι, οἷον Φειδίας, Δάμων ὁ μουσικός καὶ σοφιστής, Ζήνων ὁ Ἐλεάτης καὶ Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος, ἐμόρφωσαν ἐγκαίρως τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καὶ ὁ τελευταῖος μάλιστα, ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐπικληθεὶς Νοῦς, περιέθηκεν αὐτῷ, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, ὄγκον καὶ φρόνημα δημαγωγίας ἐμβριθέστερον· αὐτοὶ δὲ οὗτοι ἐχρημάτισαν ἀκολούθως καὶ οἱ οἰκειότεροι αὐτοῦ φίλοι, εἰς τῶν ὁποίων τὴν χορείαν περιελήφθη, κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους, καὶ ἡ περίφημος Μιλησία ἑταῖρα, ἡ Ἀσπασία.

Ὅτε ἦν ἔτι νέος, ἀπέφευγε τὸν δῆμον σφόδρα, διότι, ἔχων πολλὴν ὁμοιότητα μετὰ τοῦ Πεισιστράτου κατὰ τε τὴν μορφήν καὶ τὴν εὐγλωττίαν, καὶ ὦν ἐνταυτῷ πλούσιος καὶ εὐπατρίδης, ἐφοβεῖτο μὴ ὑποκύβῃ εἰς τὴν τύχην ἐκείνου. Ὅθεν τῶν μὲν πολιτικῶν ἀπεῖχε, προετίμα δὲ τὰ στρατιωτικά, καὶ πολλάκις στρατεύων ἐδείχθη ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ φιλοκίνδυνος· βραδύτερον ὅμως, ἀφοῦ ὁ μὲν Ἀριστείδης ἀπέθανε, ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς ἐξέπεσε, τὸν δὲ Κίμων αἱ στρατεῖαι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔξω τῆς Ἑλλάδος κατεῖχον, ἐπεδόθη εἰς τὰ δημόσια, ἐκλέξας, ἀντιθέτως τοῦ ἀριστοκρατικοῦ Κίμωνος, τὴν δημοκρατικὴν μερίδα, δι' ἧς προσέθετο νὰ ἄρξῃ ἀσφαλέστερον. Εὐθύς δὲ καὶ τὰ περὶ τὴν δίκαιταν αὐτοῦ ἐρρήθη.

μισε διαφόρως· διότι ἔκτοτε μίαν μόνην ἐβλέπετο πο-
 ρευόμενος ὁδὸν, τὴν εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τὸ βουλευτή-
 ριον ἄγουσαν· ἐξέλιπε τὰς κλήσεις δεῖπνων καὶ τὴν τοι-
 αύτην ἅπασαν φιλοφροσύνην καὶ συνήθειαν. Φεύγων δὲ
 τὸ συχνὸν καὶ τὸν κόρον δὲν παρίστατο εἰς τὸ πλῆθος
 εἰμὴ ἐκ διαλειμμάτων, ἰδίως ὁσάκις προὔκειτο περὶ με-
 γάλων καὶ σπουδαίων πραγμάτων, πράττων τ' ἄλλα διὰ
 τῶν φίλων καὶ ἐταίρων του, ὧν εἷς ἦτο καὶ ὁ Ἐφιάλ-
 τῆς, ὁ καταλύσας τὸ κράτος τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βου-
 λῆς. Παρερχομένου δὲ αὐτοῦ εἰς τὸ βῆμα, ὁ λόγος του,
 ὁμοιος μὲ τὸ κάλλιστον μουσικὸν ὄργανον, καὶ ἐν πλή-
 ρει ἁρμονίᾳ πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ φρονήματός του καὶ
 τὴν λοιπὴν φιλόσοφον καὶ πολιτικὴν αὐτοῦ παιδευσιν,
 κατεγοήτευσεν καὶ ἐξέπληττε πάντας. Ἐλέγετο δὲ συνή-
 θως ὅτι ἤστραπτε καὶ ἐβρόντα ὅτε ἐδημηγόρει, δεινὸν
 κεραυνὸν ἐν γλώσση φέρων καὶ ἐντεῦθεν ἴσως Ὀλύμπιος
 ἐπωνομάσθη. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ῥύμῃ τῆς ἀγορεύ-
 σεώς του δὲν ἀπεμακρύνετο οὐδέποτε τοῦ σεμνοῦ καὶ
 πρέποντος· ὅθεν πάντοτε πρὸς τὸ βῆμα βαδίζων, νύχετο
 πρὸς τοὺς θεοὺς νὰ μὴ ἐκπέσῃ μηδ' ἐν ῥῆμα, ἄκοντος
 αὐτοῦ, πρὸς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν ἀνάρμοστον.

Τεσσαράκοντα ἔτη, τὰ μὲν πρῶτα μετ' ἄλλων, τὰ
 δὲ τελευταῖα δεκαπέντε (444—429), ἤτοι ἀπὸ τῆς
 ἐξοστρακίσεως τοῦ πρεσβυτέρου Θουκυδίδου, ἄνευ τινὸς
 ἀντιζήλου, διεύθυνε τὰ κοινὰ τῆς πατρίδος του πράγ-
 ματα ὡς στρατηγὸς ἢ μᾶλλον ὡς ἀπλοῦς δημαγωγὸς,
 χωρὶς ποτὲ νὰ μετέλθῃ δημοσίαν ἀρχήν. Ὅποια τις δὲ
 ἦτο καὶ ὁπόσον διέφερε τῆς μετέπειτα ἡ Περίκλειος
 αὕτη δημαγωγία, γίνεται δῆλον ἐκ τῆς ἐξῆς τοῦ Θου-
 κυδίδου βραχείας περικοπῆς· «Ὁ Περικλῆς, λέγει ὁ ἐμ-
 βριθῆς οὗτος συγγραφεὺς (2, 65), δυνατὸς ὢν κατὰ τε
 τὴν ἀξίαν καὶ τὴν γνώμην, καὶ περιφανῶς ἀδωρότατος
 καὶ χρημάτων κρείττων γενόμενος, ἐγίνωσκε νὰ συνέχῃ
 τὸ πλῆθος ἐλευθέρως, ὥστε ἀντὶ νὰ ἄγεται ὑπ' αὐτοῦ

αὐτὸς μᾶλλον ἤγεν αὐτό· διότι μὴ προσκτησάμενος τὴν δύναμιν δι' ἀθεμίτου τρόπου δὲν εἶχε χρεῖαν νὰ ὀμιλῇ πρὸς χάριν καὶ κατ' ἀρέσκειάν του, ἀλλ' ἐδύνατο, στηριζόμενος εἰς τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, καὶ ν' ἀντιλέγῃ πολλάκις εἰς αὐτὸ μετ' ὀργῆς. Ὅτε λοιπὸν παρετῆρει ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τῇ ὑπεροψίᾳ των ἤθελον νὰ τολμήσωσιν τι παρακαίρως, διὰ τοῦ λόγου τοῦς κατέπλησεν, ἡ ἐξ ἐναντίας φοβουμένους παραλόγως τοῦς διέθετε πάλιν εἰς τὸ θαρρῆν. Οὕτω δὲ ὀνόματι μὲν ὑπῆρχε δημοκρατία, πράγματι δὲ ἀρχὴ τοῦ πρώτου ἀνδρός. Οἱ διάδοχοι ὅμως τούτου, ἐκ τῶν ὁποίων, καίπερ ἴσων πρὸς ἀλλήλους, ἕκαστος ἔσπευδε νὰ πρωτεύῃ, ἐβάδισαν πάντῃ ἄλλῃν ὁδὸν, ἀφίνοντες τῶν πραγμάτων τὴν διοίκησιν εἰς τὴν ἀρέσκειαν τοῦ δήμου. Ἐντεῦθεν δὲ, ὡς εἰς τοιαύτην μεγάλην καὶ κραταιὰν πολιτείαν δὲν ἦτον ἄλλως δυνατόν, πολλὰ ἐπράχθησαν ἁμαρτήματα.»

Μ' ὅλον ὅτι δὲ ὁ Περικλῆς, ἀνώτερος τῶν ἄλλων δημογωγῶν, ἐπολιτεύετο ὅχι πρὸς χάριν καὶ ἡδονὴν τῶν πολλῶν, μ' ὅλον τοῦτο ἐκτιμῶν ἀποχρώντως ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ περινοίᾳ τὰς τότε τῶν πραγμάτων σχέσεις καὶ περιστάσεις, δὲν ἐδύνατο εἰμὴ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ πλήθους, καθιστῶν αὐτὸ μέτοχον πολλῶν πλεονεκτημάτων, ὧν ἐστερεῖτο. Κατὰ τὸ ὑπ' Ἀριστείδου ἡδῆ, μικρὸν μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην, εἰσαχθὲν ψήφισμα, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, οἱ πενέστεροι τῶν πολιτῶν εἶχον μὲν ὅσα καὶ οἱ πλούσιοι δικαιώματα, πραγματικῶς ὅμως δὲν μετεῖχον ἐξ ἴσου τῶν δημοσίων πραγμάτων, διότι ἡ περὶ ταῦτα ἐπιμέλεια ἦτον ἄμισθος, αὐτοὶ δὲ εἶχον χρεῖαν νὰ πορίζωνται τὰ πρὸς τὸ ζῆν· ὅθεν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ δικαστήρια σπανίως παρευρίσκοντο οἱ πένητες. Ὁ Περικλῆς λοιπὸν πρῶτος ἀπεφάσισε νὰ ὀρίσῃ μισθὸν εἰς τοῦς ἐκκλησιάζοντας καὶ δικάζοντας· τοῦτο δὲ μάλιστα κατέστη δυνατόν ἀφ' ἧς ἐποχῆς, ἀρθείσης ἐκ μέ-

σου τῆς αὐστηραῆς τοῦ Ἀρείου πάγου ἐφορείας, εἶχεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ ἐκτὸς τῶν μεγάλων τῆς πόλεως προσόδων καὶ τοὺς θησαυροὺς τοῦ ἐκ Δήλου εἰς Ἀθήνας μετατεθέντος συμμαχικοῦ ταμείου. Καὶ πρῶτον εἰσῆχθη ὁ δικαστικὸς μισθός (τὸ δικαστικὸν ἢ ἡλιαστικὸν), ὅστις κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπετέλει ἓνα μόνον ὄβολον, ἔπειτα δὲ ἀνεβιβάσθη εἰς τρεῖς ὄβολούς. Πόσον δὲ ὁ Περικλῆς διὰ τοῦ μέτρου τούτου προσήρτησεν εἰς ἑαυτὸν ὅλους τοὺς πτωχοτέρους μεταξὺ τῶν ἐνιαυσίως ἐκλεγομένων ἑξακισχιλίων ἡλιαστῶν, δύναται πᾶς τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τοῦ ὅτι ἐν Ἀθήναις τότε τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἦσαν οὕτως εὐπόριστα, ὥστε πεντακόσiai περίπου δραχμαὶ, κατὰ τὸ ἡμέτερον νόμισμα, ἐξήρκουν εἰς διατροφὴν μιᾶς οἰκογενείας, καὶ ἐπομένως τρεῖς ὄβολοι ἔφθανον διὰ τὴν ἀπολύτως ἀναγκαίαν ἡμερήσιον δαπάνην· ἀκολούθως δὲ εἰσῆχθη ὁ ἐκκλησιαστικὸς μισθός (τὸ ἐκκλησιαστικὸν), γράψαντος τὸ περὶ τούτου ψήφισμα Καλλιστράτου τοῦ Παρνύτου ἐπικαλουμένου· ὦν δὲ καὶ αὐτὸς κατ' ἀρχὰς ἓνός μόνον ὄβολου, ἀνεβιβάσθη μετέπειτα, δι' Ἀγυρρίου τοῦ Κολλυτέως, εἰς τρεῖς. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ μέτρου ὁ Περικλῆς ἐθεράπευσε τὴν χρεῖαν πολλῶν χιλιάδων πτωχῶν πολιτῶν, προὐκάλεσεν ὅμως καὶ τὴν ἀκατάπαυστον συρροὴν τούτων εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου κατὰ τοὺς ἔπειτα χρόνους ἐγίνοντο ἐπὶ σπουδαιοτάτων πραγμάτων τυφλὰ ὄργανα ἐκείνου, ὅστις εἶχε τὴν ἐπιτηδειότητα νὰ τοὺς ἄγῃ καὶ νὰ τοὺς φέρῃ.

Ἀφ' οὗτοι οἱ Ἀθηναῖοι διεξῆγον τὸν πόλεμον μόνοι, τῶν συμμάχων συντελούντων ἀπλῶς χρήματα, εὐλογωτάτῃ ἤδη κατέστη ἡ εἰς τοὺς στρατιωτικῶς ὑπηρετοῦντας, ἕνεκα τῆς ὑπηρεσίας ταύτης, παραχώρησις μέρους τῶν χρημάτων ἐκείνων. Ὅθεν εἰσῆχθη καὶ ὁ στρατιωτικὸς μισθός, ταχθεὶς μάλιστα ἀναλόγως ἀνώτερος τῶν ἄλλων, διότι οὐ μικρὰ ἀμοιβὴ προσῆκεν εἰς τὸν Ἀθηναῖον πολίτην, τὸν διακινδυνεύοντα τὴν ζωὴν αὐτοῦ.

Ἐκτὸς δὲ τοῦ μισθοῦ ἐπληρώνοντο εἰς τοὺς στρατεύον-
τας καὶ ἔξοδα διατροφῆς. Τὸ ἡμερήσιον τοῦ ὀπλίτου δὲν
ὑπῆρχε ποτὲ κατώτερον τῶν δύο ὀβολῶν· τοσαῦτα δὲ
ἦσαν καὶ τὰ τῆς διατροφῆς τοῦ ἔξοδα. Οἱ ταξιάρχαι
ἐλάμβανον τὸ διπλάσιον καὶ οἱ ἱππεῖς τὸ τριπλάσιον.
Τοῦτο ἡὔξησε τὸν πόθον τοῦ πολέμου, καὶ ὁ ἐκκλησια-
στικὸς καὶ δικαστικὸς μισθὸς ἠρέθισε τὴν πρὸς τὰ δημό-
σια κλίσιν· καὶ τοῦ λοιποῦ ἡ πενεστάτη τοῦ δήμου με-
ρὶς κατεῖχεν ἐν τῇ πολιτείᾳ τὴν αὐτὴν μὲ τοὺς πλουσίους
τάξιν, καὶ ὡς πολυπληθεστέρα εἶχεν ἔτι μείζονα δύναμιν.

Συγχρόνως ὁ Περικλῆς, διαπαιδαγωγῶν ὅχι δι' ἀμού-
σων ἡδονῶν τὴν πόλιν, παρεσκεύασε πολλὰς νέας ἐορτὰς
καὶ ἐξύψωσε τὴν λαμπρότητα τῶν ἤδη ὑφισταμένων.
Ἐπειδὴ δὲ ἡ εἰς τὰ θεάτρα εἴσοδος δὲν ἐπετρέπετο εἰμὴ
διὰ πληρωμῆς, ἐκ τούτου ὅμως ἀπεστεροῦντο οἱ πενέ-
στεροι τῶν πολιτῶν τῆς ὑψηλῆς ταύτης καὶ ψυχαγω-
γοῦ ἡδονῆς, θέλων νὰ ἐπαναφέρῃ κατὰ τοῦτο τὴν ἰσό-
τητα εἰσῆγαγε τὰ λεγόμενα *θεωρικά*, τουτέστι ἐνῆρ-
γησε τὴν σύστασιν ἰδιαιτέρου τινὸς ταμείου, ἀπὸ τοῦ
ὁποίου ἐπληρώνοντο εἰς τοὺς πένητας πολίτας τὰ ἀναγ-
καῖα διὰ τὴν εἴσοδον αὐτῶν εἰς τὸ θέατρον χρήματα.
Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ πρὸς τὰ θεάματα τοῦ Ἀθηναϊκοῦ
λαοῦ ῥοπή, ὥστε ἀμέσως μετὰ τὴν Περικλείον ἐποχὴν τὸ
εἰρημένον ταμεῖον ἐχρησίμευε καὶ εἰς αὕξησιν τῆς λαμ-
πρότητος ἄλλων ἐορτῶν, καὶ οὐ μόνον τοῦτο ἀλλὰ καὶ
τὰ πρὸς ἄλλους σκοποὺς ὠρισμένα δημόσια χρήματα
ἔδαπανῶντο εἰς αὐτάς, καὶ νόμος μάλιστα ἐξεδόθη,
ἀπειλῶν θανατικὴν ποινὴν, εἰς ὄντινα ἤθελε προτείνει
τὴν ἀνάλωσιν τῶν θεωρικῶν εἰς πολεμικὰς χρείας.

Οὕσης δὲ πολλῆς κατὰ τοὺς ὑποκειμένους χρόνους
ἀνθρώπων συρροῆς ἐν Ἀθήναις, ὁ Περικλῆς, πρὸς τὸν
σκοπὸν τοῦ ν' ἀνακουφίσῃ τὴν πόλιν ἀργοῦ καὶ διὰ σχο-
λὴν πολυπράγμονος ὄχλου, νὰ προλάβῃ δὲ τὰς ἐκ τῆς
πτωχείας προερχομένας ἀπορίας καὶ συνάμα νὰ παρα-

κατοικίση φρουράν εἰς τοὺς συμμάχους πρὸς ἀποτροπὴν παντὸς νεωτερισμοῦ, ἔστειλε χιλίους μὲν κληρούχους εἰς Χερρόνησον, ἄλλους δὲ τοσούτους εἰς Θράκην, πεντακοσίους δὲ εἰς Νάξον, εἰς δὲ Ἄνδρον ἡμίσεις τούτων, καὶ μίαν μεγάλην ἀποικίαν εἰς Θουρίους ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, τὴν ὁποίαν παρηκολούθησε καὶ ὁ περίφημος ἱστοριογράφος Ἡρόδοτος. Ἐκτὸς δὲ τῆς ἀποστολῆς ταύτης ἔλαβε καὶ τὴν πρόνοιαν τοῦ νὰ ἐκπέμψη καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐξήκοντα τριήρεις, ἐν αἷς πολλοὶ τῶν πολιτῶν ἔπλεον ὀκτὼ μῆνας ἔμμισθοι, μελετῶντες ἅμα καὶ μανθάνοντες τὴν ναυτικὴν ἐμπειρίαν.

Ἐν ᾧ δὲ ὁ Περικλῆς διὰ τῶν τοιούτων νεωτερισμῶν τοῦ προῆγε τὰ τοῦ δήμου καὶ διὰ τῆς προαγωγῆς τούτων ἠύξανε τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν, ἡσχολεῖτο συγχρόνως καὶ εἰς ἄλλα ὑψηλότερα καὶ μεγαλότερα, προωρισμένα ν' ἀναγγέλλωσιν, ἐν ὧν ὑφίσταται ὁ κόσμος τὴν ἀνυπέρβλητον δόξαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἑαυτοῦ ὡς καὶ τὴν ἀπαράμιλλον Ἑλληνικὴν εὐφυΐαν. Ἀφοῦ δηλονότι ὁ κατὰ τῶν βαρβάρων πόλεμος ἀπέβαλε πᾶσαν τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ, ὁ Περικλῆς ἔχων εἰς τὴν ἐλευθέραν διαθέσιν τοῦ τὰ συμμαχικὰ χρήματα, ὧν τὸ ἐτήσιον ποσὸν ἠύξησε τότε εἰς 600 καὶ ὀλίγον ἔπειτα εἰς 1000 τάλαντα ἐπεχείρησε δι' αὐτῶν νὰ ἐκτελέσῃ ἔργα τέχνης, ὅσα νοῦς μόνον τοιοῦτος καὶ ὑπὸ τοιούτων ὑπηρετούμενος τεχνιτῶν, ὡς τοῦ Φειδίου, τοῦ Μνησικλέους, τοῦ Ἰκτίνου, τοῦ Καλλικράτους καὶ ἄλλων, ἐδύνατο νὰ συλλάβῃ πρὸς καλλωπισμὸν τῆς πατρίδος του, ἔργα ὑπερήφανα μὲν κατὰ τὸ μέγεθος, κατὰ δὲ τὴν μορφήν καὶ χάριν ἀμίμητα, οἷα εἰσὶ μάλιστα τὰ Προπύλαια, δέκατόμπεδος Παρθενῶν, τὸ αὐτόθι χρυσελεφάντινον τριακονταεξάπηχες ἄγαλμα τῆς Ἀθηναῖς Παρθένου, ἔχον, ἐν ἡρεμαίῳ σχήματι, ἐπὶ χειρὸς τὴν Νίκην· τὸ ἄλλο τῆς Προμάχου, ἐκ χαλκοῦ ἄγαλμα, ὑψούμενον τοσοῦτον ὥς τε τὸ κράνος καὶ ἡ τοῦ δόρατος αἰχμὴ ἦσαν ἤδη εἰς τοὺς

ἀπὸ Σουνίου προσπλέοντας εὐσύνοπτα, τὸ πολύεδρον καὶ πολύστυλον Ἰλιδεῖον, γενόμενον κατὰ μίμησιν τῆς σκη-
νῆς τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, ὁ ναὸς τῆς Δήμητρος κτλ.
Ἀλλὰ παραδόξως ὅ,τι ἔπρεπεν ἴσως νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ
ἄριστον τῶν πολιτευμάτων τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς τοῦτο
μάλιστα ἐβάσκαινον οἱ ἐχθροὶ του καὶ διέβαλλον εἰς τὰς
ἐκκλησίας (Πλούτ. ἐν βίῳ Περικ. IB'). «Ἡ Ἑλλάς, ἐφώ-
ναζον οὗτοι, νομίζει ἐαυτὴν δεινῶς ὑβριζομένην καὶ τυ-
ραννουμένην περιφανῶς θεωροῦσα ὅτι διὰ τῶν ὑπ' αὐ-
τῆς πρὸ τὸν πόλεμον εἰσφερομένων χρημάτων οἱ Ἀθη-
ναῖοι καταχρυσοῦσι καὶ καλλωπίζουσι τὴν πόλιν αὐτῶν
ὡς ἀλαζόνα γυναῖκα, περιαπτομένην λίθους πολυτελεῖς,
καὶ ἀγάλματα καὶ ναοὺς χιλιοταλάντους.» Ὁ δὲ Περικλῆς ἀντικρούων αὐτοὺς ἔλεγεν «Ἐν ὅσῳ οἱ Ἀθηναῖοι
προπολεμοῦσι τῶν συμμάχων καὶ τοὺς ἀσφαλίζουσιν
ἀπὸ τῶν βαρβάρων, οὐ τελοῦντας οὔτε ἵππον, οὔτε ναῦν,
οὔδὲ ὀπλίτην, ἀλλὰ χρήματα μόνον, δὲν ὀφείλουσιν αὐ-
τοῖς λόγον περὶ τῶν χρημάτων, καθ' ὅτι ἐκπληροῦσι τὸν
σκοπὸν, δι' ὃν τὰ λαμβάνουσιν, ἐξ ἰδίας πρὸς τὸν πό-
λεμον παρσκαυῆς. Ὅθεν ἡ πόλις, οὐδόλως ὑπὸ τοιού-
των παραλόγων ἐνστάσεων ἐμποδιζομένη, ἀνάγκη νὰ
τραπῇ εἰς πράγματα, ἀφ' ὧν προσγίνεται δόξα μὲν αἰ-
δίοις ὡς ἐκ τῶν πολλῶν ἀριστοτεχνημάτων, ἅτινα κα-
τασκευάζονται, εὐπορία δὲ μεγίστη ὡς ἐκ τῆς ἐντεῦθεν
προκαλουμένης παντοδαπῆς ἐργασίας καὶ τῶν ποικί-
λων χρειῶν, αἵτινες, πᾶσαν μὲν τέχνην ἐγείρουσαι, πᾶ-
σαν δὲ χεῖρα κινοῦσαι, σχεδὸν ὅλην ποιοῦσιν ἔμμισθον
τὴν πόλιν, ἐξ ἑαυτῆς ἅμα κοσμουμένην καὶ τρεφομένην.
Τοιουτοτρόπως οἱ μὲν ἔχοντες ἡλικίαν καὶ ῥώμην με-
τέχουσι τῶν στρατειῶν, ὁ δὲ βάναιστος καὶ ἀσύντακτος
ὄχλος οὔτε ἄμοιρος διατελεῖ τῶν ἀπὸ τοῦ δημοσίου
ὠφελημάτων, οὔτε πάλιν λαμβάνει τὰ ὠφελήματα
ταῦτα ἐν ἀργίᾳ καὶ σχολῇ, ἀλλὰ διὰ τῶν δημοσίων
κρίσεων ἔργων καὶ ἄλλων ἐπιχειρήσεων, πορίζεται ἀφθό-

νως καὶ εὐχαρίστως τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐπιτήδεια. Τελευταῖον ἡ εὐημερία αὕτη τοῦ λαοῦ καὶ ἡ καλλώπισις τῆς πόλεως συντελοῦσιν εἰς τὴν πλείονα ἐπίδοσιν καὶ πασῶν τῶν ἀνωτέρων τάξεων. Τὰ προκείμενα ἔργα χρήζουσι λίθου, χαλκοῦ, ἐλέφαντος, χρυσοῦ, ἐβένου, κυπαρίσσου· ταῦτα προμηθεύονται διὰ τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, ἐκπονοῦσι δὲ καὶ κατεργάζονται τέκτονες, πλάσται, χαλκοτύποι, λιθουργοί, βαφεῖς, χρυσοῦ μαλακτῆρες, ποικιλταί, τορευταί κλ. Οὗτοι δὲ πάλιν ἐνασχολοῦσι καὶ τρέφουσιν ἀπείρους ἄλλας βιομηχανίας. Τὰ πάντα ἄρα συνδέονται πρὸς ἄλληλα, καὶ ἡ μὲν ὕλική ἐργασία προάγεται διὰ τῆς διανοητικῆς, ἡ δὲ διανοητικὴ διὰ τῆς ὕλικῆς.»

Ἡ ἀπάντησις αὕτη τοῦ Περικλέους, εἰκονίζουσα θαυμασίως ἅπασαν τὴν πολιτικὴν τοῦ ἀνδρὸς δεικνύει ἅμα τὴν δύναμιν, τὸν ὄλβον καὶ τὸ πνευματικὸν μεγαλεῖον τῶν Ἀθηναίων, ἔνθα τοιαῦτα ἐξετελοῦντο ἔργα, ἐν ὀλίγῳ, κατὰ τὴν εὐφροσύνην τοῦ Πλουτάρχου φράσιν, πρὸς πολὺν χρόνον γερόμενα, καὶ δαπανηρὰ μὲν λίαν καθὼς πολυτελεῖ (διότι μόνον εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν προπυλαίων ἐδαπανήθησαν περὶ τὰ 3 ἑκατομ. ταλλήρων) μὴ ὑπερβαίνοντα ὅμως τὰς δυνάμεις τοῦ τότε ἐπὶ πολλῶν καὶ πλουσίων συμμαχίδων πόλεων ἐκτεινομένου, πλείστους δὲ δημοσίους πόρους ἔχοντος κράτους τῶν Ἀθηναίων¹, ἄλλως τε ἐκπληροῦντα θαυμασίως ὃν ὁ δημιουργὸς αὐτῶν εἶχε πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν ὑψηλὸν σκοπὸν, ὃν ἀγαδείξῃ τὰς Ἀθήνας πρῶτην τῆς Ἑλλάδος πόλιν καὶ τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ ἀθανάτους.

§ 10. Σχέσεις τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς συμμαχοὺς
πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Πρὸ πολλοῦ αἱ Ἀθηναίαι εἶχον τὴν ἀδιαφιλονείκητον ὑπεροχὴν ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει. Ἐπὶ πασῶν δὲ τῶν

1 Εἶνε γνωστὸν ὅτι ἐπὶ Περικλέους ἐντὸς ὀλίγων ἐνιαυτῶν, καίπερ γενομένων τοσοῦτων δαπανῶν, ἀπεταμιεύθησαν 8,000 ταλάντων, ἥτοι 12 περίπου ἑκατομμύρια ταλλήρων.

πόλεων καὶ νήσων, ὅπου ἡ τρίαίνα αὐτῶν ἐξικνεῖτο, ἐσπούδαζον νὰ διατηρῶσι τὴν ἡγεμονίαν διὰ τῆς ἐνισχύσεως τῆς αὐτόθι δημοκρατικῆς μερίδος, καὶ ἰδίως διὰ τοῦ διορισμοῦ Ἀθηναίων ἐπισκόπων. Οἱ αὐτοὶ ποτε δὲ σύμμαχος πόλις ἐτόλμα ν' ἀποστῇ ἐπανήγετο πάλιν εἰς εὐπείθειαν διὰ τῶν βιαιοτέρων μέσων, ὡς τοῦτο ἤδη πρότερον ἐγένετο ἐν Νάξῳ (466) καὶ ἐν Θάσῳ (463), τῶν ὁποίων ἡ αὐστηρὰ τιμώρησις (ἐκπεσόντων τῶν κα- τοίκων εἰς κατάστασιν ὑπηκοίας καὶ τῆς χώρας διανε- μηθείσης εἰς Ἀθηναίους κληρούχους) ἀνέστειλεν ἐπὶ τινα χρόνον τὴν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ὁρμὴν τῶν ἄλλων. Αἱ καθ' ἑκαστον ἐνιαυτὸν ἀποστελλόμεναι ἐξήκοντα νῆες, πρὸς γύμνασιν, ὡς εἴρηται τῶν πληρωμάτων, πανταχοῦ παροῦσαι ἐξεπλήρουν συνάμα καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἐπι- τηρήσεως καὶ περιστολῆς τῶν συμμάχων.

Ἡ δὲ ἐπὶ Περικλέους ἡ κατὰ θάλασσαν τῶν Ἀθη- νῶν ἡγεμονία προήχθη καὶ πέραν τοῦ Αἰγαίου. Διότι πρῶτος αὐτὸς εἰσπλεύσας εἰς τὸν Πόντον μετὰ μεγάλου καὶ λαμπρῶς κεκοσμημένου στόλου ἐνίσχυσε μὲν τὰς αὐτόθι Ἑλληνίδας πόλεις ὑποστηρίξας τοὺς τὰ δημο- κρατικὰ φρονούντας, εἰς δὲ τοὺς περιοικοῦντας βαρβά- ρους καὶ εἰς τοὺς δυνάστας τούτων ἐπεδείξατο τὸ μέ- γεθος τῆς δυνάμεως καὶ τὴν τόλμην τῶν Ἀθηναίων, καὶ καταβαλὼν τὸν τύραννον τῆς Σινώπης *Τιμησίλεω* καὶ τοὺς ἐταίρους του, διένειμε πᾶσαν τὴν χώραν αὐτῶν καὶ τὰς οἰκίας των εἰς ἑξακοσίους Ἀθηναίους πολίτας (κλη- ρούχους). Καὶ ταῦτα μὲν ἔπραττεν καθ' ὅσον δὲν ἀντέ- κειντο εἰς τοὺς σκοπούς του, ὅταν ὁμως ὁ μάταιος δῆ-μος τῶν Ἀθηναίων, ὑπὸ ῥώμης καὶ τύχης τοσαύτης ἐπηρ- μένος, ἐσχεδρίαζεν ἤδη νὰ κινήσῃ καὶ αὖθις τὴν Αἰγυ- πτον εἰς ἀποστασίαν κατὰ τῶν Περσῶν, νὰ καταλάβῃ τὴν Σικελίαν καὶ νὰ ἐκτείνῃ τὰς δορικτησίας του μέχρι Γυρρηνίας καὶ Καρχηδόνος, ὁ συνετὸς ἀνὴρ ἠναντιοῦτο περιοριζόμενος φρονίμως εἰς τὴν φύλαξιν τῶν ὑπαρχόν-

των. Ἀντὶ δὲ τῶν ματαίων ἐκείνων καὶ ἀβεβαίων σχεδίων συνέλαβεν ἤδη αὐτὸς ἄλλο, ἐνδοξον διὰ τὰς Ἀθήνας καὶ, ἐὰν κατωρθοῦτο, σωτήριον διὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Ἐγραψε δηλονότι ψήφισμα, δι' οὗ παρεκάλει πάντας τοὺς ὁπουδῆποτε τῆς Εὐρώπης ἢ τῆς Ἀσίας οἰκοῦντας Ἕλληνας, καὶ μικρὰν πόλιν καὶ μεγάλην, νὰ πέμψωσιν εἰς Ἀθήνας ἀντιπροσώπους βουλευσομένους ἐν ἐθνικῷ συλλόγῳ περὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἱερῶν, ἅτινα ἐνέπρησαν οἱ βάρβαροι, καὶ περὶ τῶν θυσιῶν, ἃς ὥφειλον ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τοὺς θεοὺς, ὅτε πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐμάχοντο, καὶ περὶ τῆς θαλάσσης, ὅπως πλέωσι πάντες ἀφόβως καὶ διάγωσιν ἐν εἰρήνῃ. Εἴκοσι ἐπίσημοι ἄνδρες ἐπέμφθησαν πρὸς τὰς διαφόρους χώρας καὶ νήσους ἵνα πείσωσιν αὐτάς πρὸς τὸν προκείμενον σκοπὸν ἐπ' εἰρήνῃ καὶ κοινοπραγίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ φεῦ! ἐναντιουμένων τῶν Λακεδαιμονίων, πρῶτοι οἱ Πελοποννήσιοι ἀπέβαλον τὴν πρόσκλησιν, τὸ δὲ παράδειγμα αὐτῶν ἠκολούθησαν καὶ ἄλλαι πόλεις, καὶ οὕτως ἐματαιώθη ὅλον τὸ ὠραῖον σχέδιον τοῦ μεγαλεπήθολου ἀνδρός!

Καὶ πρότερον μὲν, ἔτι δὲ μᾶλλον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κίμωνος ἡ ζηλότυπος Σπάρτη ἔβλεπε δυσαρέστως τὴν ἐπίδοσιν τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἀπηχθάνετο πρὸ πάντων τὸν Περικλέα, ὅστις ἐμελέτα τὴν ταπείνωσιν αὐτῆς. Ὅθεν διατεθειμένη οὕτω δὲν ἐδίστασε, καὶ ἐν ᾧ ἔτι ὑφίσταντο αἱ πεντηκοντούτεις σπονδαί, νὰ ἐπιληφθῇ τῆς πρώτης τυχούσης περιστάσεως, ἵνα προσβάλῃ, ἔστω καὶ πλαγίως, τὴν ἀντίζηλόν της. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ μεταξὺ Δελφῶν καὶ Φωκέων περὶ τῆς κυριότητος τοῦ Δελφικοῦ ναοῦ ἐγερθεῖσα ἔρις (ὁ λεγόμενος ἱερὸς πόλεμος). Τῶν δευτέρων ὑποστηριζομένων ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, οἱ πρῶτοι ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης, ἣτις προθύμως ἔπεμψε στρατὸν καὶ διὰ τῆς βίας ἀφαιρέσασα τὸ ἱερὸν ἀπὸ τῶν Φωκέων τὸ παρέδωκεν εἰς τοὺς Δελφούς. Ἀλλ' ἅμα ἀπαλλαγέντων τῶν Λακε-

δαιμονίων, οἱ Ἀθηναῖοι στρατεύσαντες πάλιν εἰσήγαγον
 τοὺς Φωκεῖς. Ἐνήργησε δὲ καὶ ὠδήγησε τὴν στρατείαν
 ταύτην ὁ Περικλῆς αὐτὸς, σπεύδων νὰ προλάβῃ ἐπικει-
 μένας ἀποστάσεις, ἃς οἱ ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἐνι-
 σχυόμενοι ἀριστοκρατικοὶ διωργάνιζον ἐκτὸς τῆς Πελο-
 ποννήσου ὅπου ἡ κυριαρχία καὶ ἡ συμμαχία τῶν Ἀθη-
 ναίων ἐξετείνετο. Ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλην τὴν ὑπ' αὐτοῦ
 ληφθεῖσαν πρόνοιαν, ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων ἀπεδείχθη
 ἰσχυροτέρα. Ἐντὸς ὀλίγου (447) τὸ πῦρ ἐξερράγη κατὰ
 πρῶτον εἰς τὴν γείτονα Βοιωτίαν, ὅπου, ἐπὶ τοῦ τελευ-
 ταίου πολέμου, οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ὑπερισχύσει γενόμε-
 νοι προστάται τῆς ἀντισπαρτιατικῆς, ἥτοι τῆς δημο-
 κρατικῆς μερίδος. Οἱ φυγάδες Βοιωτοὶ (τῆς ἀριστοκρα-
 τικῆς μερίδος) μετ' ἄλλων ὁμοφρόνων, Εὐβοέων τε
 καὶ Λοκρῶν, κατέλαβον ἐξαίφνης τὴν Χαιρώνειαν, τὸν
 Ὀρχομενὸν καὶ τινα ἄλλα χωρία τῆς Βοιωτίας, ὅθεν
 ἐπεχείρησαν νὰ κινήσωσιν εἰς ἀπόστασιν πάσας τὰς πέ-
 ριξ δημοκρατουμένας πόλεις. Ἡ ἀγγελία τοῦ γεγονό-
 τος τούτου διήγειρε πολὺν ἐν Ἀθήναις θόρυβον. Μ' ὅλον
 ὅτι δὲ ὁ Περικλῆς, ὅστις μόνος ἐνόησε τὸν κίνδυνον καθ'
 ὅλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν, ἀπέτρεπε πᾶσαν πρὸς τὸ πα-
 ρὸν ἔνοπλον ἐπιχείρησιν, οἱ τὴν ἐναντίαν ὁμῶς ἔχοντες
 γνώμην ὑπερίσχυσαν. Ὅθεν στρατηγοῦντος τοῦ Τολμί-
 δου χίλιοι ὀπλῖται Ἀθηναῖοι καὶ ἄλλοι σύμμαχοι ἐνέ-
 βαλον εὐθὺς εἰς τὴν Βοιωτίαν. Καὶ τὸ πρῶτον μὲν εὐτύ-
 χησαν κυριεύσαντες καὶ ἀνδραποδίσαντες τὴν Χαιρώ-
 νειαν· ἀλλ' ἐν ᾧ ἀπεχώρουν, παρὰ τὴν Κορώνειαν
 προσβληθέντες ὑπὸ πάντων ὁμοῦ τῶν φυγάδων, ἡττή-
 θησαν κατὰ κράτος. Ὁ στρατηγὸς αὐτὸς Τολμίδης, ὁ
 Κλεινίας, πατὴρ τοῦ Ἀλκιβιάδου, καὶ τὸ ἄνθος τῆς Ἀ-
 θηναϊκῆς νεολαίας ἔπεσαν ἐν τῇ μάχῃ· πολλοὶ ἤχμα-
 λωτεύθησαν καὶ ἐπὶ βαρεῖαις συνθήκαις ἐξηγοράσθησαν.
 Ἡ Βοιωτία, ἡ Λοκρίς, ἡ Φωκίς εἰσήγαγον τὸ ἀριστοκρα-
 τικὸν πολίτευμα καὶ ἀπεσπᾶσθησαν ἐκ τῆς Ἀθηναϊκῆς

συμμαχίας· ὁ δὲ Περικλῆς, ὅστις προΐδε τὴν ἐπελθοῦσαν ἀποτυχίαν, εὐδοκίμει τότε ἐν Ἀθήναις ὥς οὐδέποτε, καὶ ἴσχυσε νὰ ἐξοστρακίσῃ τὸν ἀντίπαλόν του Θουκυδίδην καὶ νὰ προαχθῇ εἰς τὴν, ὡς προεῖρηται, ἀρχὴν τοῦ στρατηγοῦ.

Μετ' οὗ πολὺ δὲ καὶ ἡ Εὐβοία ἐμιμήθη τὸ παράδειγμα τῆς Βοιωτίας. Διαβάντος δὲ εἰς αὐτὴν μετὰ στρατιᾶς τοῦ Περικλέους, φθάνει εὐθὺς κατόπιν ἡ ἀγγελία ὅτι καὶ οἱ Μεγαρεῖς ἀπέστησαν, φθείραντες τοὺς φρουροὺς Ἀθηναίους πλὴν τῶν εἰς Νίσαιαν καταφυγόντων, καὶ ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι, ἐγγιζούσης ἤδη τῆς λήξεως τῶν πενταετῶν σπονδῶν, ἔμελλον νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ὁ Περικλῆς τότε ἀπεβλέψας εἰς τὸν μεγαλῆτερον κίνδυνον ἀνέβαλε τὰ τῆς Εὐβοίας καὶ ἐλθὼν ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὴν Ἐλευσίνα, ὅπου εἶχον ἤδη προχωρήσει οἱ σύμμαχοι τῶν Λακεδαιμονίων, Κορίνθιοι, Σικυῶνιοι καὶ Ἐπιδαύριοι καὶ αὐτοὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπὶ τέλους, ἡγουμένου τοῦ βασιλέως τῶν Πλειστοάνакτος, τὸν ὁποῖον ὄντα ἔτι πολὺ νέον ἠκολούθει ὡς σύμβουλος καὶ ἀρεδρος ὁ Κλεανδρίδης. Ἀλλὰ πρὸς τοσαύτας ἡνωμένας δυνάμεις ἡδύνατο ἄραγε ὁ Περικλῆς νὰ συνάψῃ μάχην ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς; Μ᾽ ὅλον ὅτι πολλοὶ καὶ ἀγαθοὶ πολῖται τὸν παρεκάλουν εἰς τοῦτο, αὐτὸς ὅμως ἔπραξεν ὅ,τι μᾶλλον ἢ φρόνησις τῷ ὑπηγόρευε. Πειραθεὶς δηλονότι κρυφίως τοῦ εἰρημένου Κλεανδρίδου ἴσχυσε νὰ διαφθείρῃ χρήμασι τὸν Πλειστοάνακτα καὶ οὕτως ἔπεισεν αὐτὸν ν' ἀπαγάγῃ ἐκ τῆς Ἀττικῆς τοὺς Πελοποννησίους. Ἐν τῷ ἀπολογισμῷ δ' ἔπειτα τῆς στρατηγίας ἔγραψε δέκα τάλαντα ἀναλωθέντα εἰς τὸ δέον καὶ ὁ δῆμος τὰ ἀπεδέχθη· ἐτοίμως μὴ πολυπραγμονήσας μὴδ' ἐλέγξας τὸ ἀπόρρητον. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ὅμως φέροντες βαρέως τὴν αἰσχροὴν πράξιν ἐζημίωσαν μὲν τὸν βασιλέα αὐτῶν εἰς πολλὰ χρήματα, ὧν ἡ ἀδύνατος ἑκτισὶς τὸν ἠνάγκασε νὰ ἐγκαταλίπῃ διὰ παντὸς τὴν Σπάρτην, κατεδίκασε δὲ τὸν Κλεανδρίδην, φυγόντα, εἰς θάνατον. Ἄμα δ' ἀποχωρησάντων τῶν Πελο-

ποννησίων ὁ Περικλῆς ἐπανάλαβε τὴν κατὰ τῆς Εὐβοίας
 στρατείαν μετὰ πλείονος δυνάμεως, ὑπέταξε τὰς πόλεις
 μεταβαλὼν πανταχοῦ τὴν πολιτείαν εἰς δημοκρατίαν
 κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκ τῆς Χαλκίδος ἐξέ-
 βάλε τοὺς λεγομένους ἱπποβότας, ἄνδρας πλουσίους ἐν-
 ταυτῷ καὶ ἐνδόξους, τοὺς δὲ Ἑστιαεῖς, διότι ναῦν Ἀτ-
 τικὴν αἰχμάλωτον λαβόντες ἀπέκτειναν τοὺς ἄνδρας,
 ἐξώκισεν ἐντελῶς κατοικίσας αὐτ' αὐτῶν Ἀθηναίους.

Ἐν τούτοις καίπερ ἱκανῶς ἤδη πρὸς ἀλλήλας ἐρεθι-
 σμέναι ἢ τε Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι, ἀπέφευγον ὅμως
 ἀμφοτέραι ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸν γενικὸν πόλεμον, ἡ
 μὲν, διότι εἶχε τὴν συνήθειαν νὰ μὴ ἐπιχειρῇ τι ἐσπευ-
 σμένως ἄνευ ἀνάγκης, καὶ μόνον ἐν τοῖς ἐσχάτοις ἀπε-
 φάσιζε νὰ διακινδυνεύσῃ, αἱ δὲ, διότι ὁ Περικλῆς προ-
 βλέπων τὴν ἄφευκτον ῥῆξιν ἤθελε νὰ προετοιμασθῇ
 δεόντως πρὸς τὸν μέγαν ἀγῶνα καὶ διὰ τοῦτο, καθὰ
 ἱστορήσεν ὁ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου μνημονευόμενος Θεό-
 φραστος, δὲν ἔκρινεν ἀπ᾽ αὐτὸν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ
 στέλλῃ καθ' ἕκαστον ἔτος εἰς Σπάρτην δέκα τάλαντα
 ἵνα θεραπεύῃ τοὺς ἐν τέλει, ὠνούμενος τοιουτοτρόπως
 (κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ Χαιρωνέως) οὐ τὴν εἰρήνην, ἀλλὰ
 τὸν χρόνον, ἐν ᾧ παρασκευασάμενος καθ' ἡσυχίαν ἔ-
 μελλε πολεμήσειν βέλτιον. Ἐντεῦθεν ἄρα ἐξηγεῖται πῶς
 ἀμέσως μετὰ τὰς εἰρημένους συγκρούσεις ὑπῆρξε δυνα-
 τὸν νὰ συνομολογηθῶσι μετὰξὺ ἀμφοτέρων τριακοντού-
 τεις σπονδαί (445) καὶ πῶς κατὰ συνέπειαν τούτων οἱ
 Ἀθηναῖοι μάλιστα συγκατετέθησαν ν' ἀποδώσωσι τοὺς
 Μεγαρικοὺς λιμένας, Νίσαιαν καὶ Πηγὰς καὶ ὅσα μέρη
 τῆς Πελοποννήσου εἶχον καταλάβει.

Τὰ πρῶτα πέντε ἔτη μετὰ τὴν εἰρήνην ταύτην πα-
 ρῆλθον ἐν τελείᾳ ἡσυχίᾳ, κατὰ δὲ τὸ ἕκτον διαφοραὶ
 ἀναφυσῆσαι μετὰξὺ συμμάχων νήσων ἔθεσαν ἐκ νέου εἰς
 κίνησιν τὰς δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων. Ἡ Μίλητος δηλο-
 νότι καὶ ἡ Σάμος ἔχουσai ἐκάστη ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς

Πριήνης καὶ μὴ δυνάμεναι νὰ συμβιβασθῶσι περὶ τοῦ-
του κατήντησαν εἰς πόλεμον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πρώτη ἡτ-
τήθη, πρέσβεις αὐτῆς ἐλθόντες εἰς Ἀθήνας κατηγόρη-
σαν τοὺς Σαμίους καὶ ἐπεκαλέσθησαν τῆς κυριάρχου πό-
λεως τὴν συνδρομὴν κατ' αὐτῶν. Συμβουλευόντος δὲ τοῦ
Περικλέους αἱ τῶν Μιλησίων αἰτήσεις ἐγένοντο δεκταὶ
καὶ ὁ κατὰ τῶν Σαμίων πόλεμος ἀπεφασίσθη. Φέρεται
δ' ἐκ παραδόσεως ὅτι ὁ Περικλῆς χαριζόμενος μάλιστα
πρὸς τὴν Ἀσπασίαν ἀντελήφθη τῆς Μιλήτου· διότι ἡ
ἐταῖρα αὕτη ἐκ γενετῆς ἦτο Μιλησία, εἶχε δὲ κατα-
σταθῆ πρὸ πολλοῦ ἐν Ἀθήναις καὶ διὰ τῆς πολιτικῆς
σοφίας καὶ εὐγλωττίας της οὐχ ἦττον ἢ διὰ τοῦ κάλ-
λους της διήγειρεν αὐτόθι τὸν γενικὸν θαυμασμόν. Οἱ
ἐπισημότεροι ἄνδρες τῶν Ἀθηνῶν συνήρχοντο ἐν τῇ οἰ-
κίᾳ αὐτῆς καὶ ὠδήγουν ἐκεῖ τὰς γυναῖκάς των νὰ τὴν
ἀκροασθῶσιν. Ἀλλὰ καὶ φιλόσοφοι καὶ πολιτικοὶ καὶ ῥή-
τορες τὴν ἐπεσκέπτοντο, καὶ αὐτὸς ὁ σπουδαιότατος Σω-
κράτης ἔστιν ὅτε μετὰ τῶν γνωρίμων εἰς αὐτὴν ἐφοίτα.
Πρὸ παντὸς δὲ ἄλλου ὁ Περικλῆς τοσοῦτον ὑπὸ τῶν θελ-
γήτρων αὐτῆς ἐδεδμεύθη, ὥστε διαζευχθεὶς ἀπὸ τῆς
πρώτης γυναικὸς του ἐξ ἧς ἐγέννησε δύο τέκνα, Ξάνθιπ-
πον καὶ Πάραλον, αὐτὴν ὡς γυναῖκα ἀνεγνώρισεν ἔκ-
τοτε, τὴν ἡγάπα ὑπερβαλόντως καὶ τὴν μετεχειρίζετο
ἐν πολλοῖς σύμβουλون. Ὡς τε δὲν εἶνε πάντῃ ἀπίθανον
ὅτι δῆθεν διὰ τῆς ἐπιρροῆς της ὁ Περικλῆς ἀπεφάσισεν,
ὥς εἴρηται, τὸν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος της πό-
λεμον. Ἀλλως δὲ εἶχε πρὸς τοῦτο καὶ λόγους πολιτι-
κοὺς, ὧν ὁ κυριώτερος ἦτο ὅτι ἡ Σάμος ἤρξατο ἤδη νὰ
γίνεται ἐπίφοβος διὰ τῆς θαλασσίας δυνάμεώς της.
Πλεύσας λοιπὸν μετὰ τεσσαράκοντα τριήρων κατέλυσε
τὴν ὑπάρχουσαν ὀλιγαρχίαν, εἰσήγαγε τὴν δημοκρατίαν·
λαβὼν δὲ ὀμήρους πεντήκοντα ἄνδρας καὶ παῖδας ἴσους
ἀπέστειλεν εἰς Λῆμνον καὶ φρουρὰν ἐγκαταλιπὼν ἀνε-
χώρησεν. Ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ὅσοι τῶν

Σαμίων ἔφυγον πρότερον εἰς τὴν ἡπειρον συνθέμενοι μετὰ τῶν ἐν τῇ πόλει δυνατωτάτων καὶ μετὰ τοῦ Πέρσου Πισσούθνου, διοικητοῦ τῶν Σάρδεων, καὶ συλλέξαντες ἐπικούρους εἰς ἑπτακοσίους διέβησαν νυκτὸς εἰς τὴν Σάμον. Καὶ πρῶτον μὲν κατέλυσαν τὴν δημοκρατίαν, ἔπειτα δ' ἐκλέψαντες τοὺς ἑαυτῶν ὁμήρους ἐκ Αἰῶντος ἀπέστησαν, καὶ τοὺς φρουροὺς τῶν Ἀθηναίων καὶ τοὺς πρὶν ἐγκατασταθέντας ἄρχοντας ἐξέδωκαν εἰς τὸν Πισσούθνην, καὶ εὐθὺς ἤδη παρεσκευάζοντο νὰ στρατεύωσιν εἰς Μίλητον· συνέστησαν δὲ μετ' αὐτῶν ὁμοῦ καὶ οἱ Βυζάντιοι. Ὡς δὲ ταῦτα ἔμαθεν ὁ Περικλῆς πλεύσας ἐκ νέου μετὰ ἐξήκοντα νεῶν κατὰ τῶν ἀποστατῶν, καὶ ναυμαχήσας παρὰ τὴν Τραγίαν νῆσον πρὸς ἐβδομήκοντα Σαμίας ἐνίκησε περιφανῶς. Μετ' οὗ πολὺ δὲ ἦλθον εἰς βοήθειαν καὶ ἄλλαι νῆες, ἐκ μὲν τῶν Ἀθηνῶν τεσσαράκοντα, ἐκ Χίου δὲ καὶ Λέσβου πέντε καὶ εἴκοσι, καὶ γενομένης ἀποβάσεως ἐπολιορκήθη πανταχόθεν ἡ πόλις κατὰ γῆν καὶ ἐκ θαλάσσης συνάμα. Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως ἠγγέλθη ὅτι Φοίνισσαι τριήρεις ἔπλεον ἐπὶ τοὺς Ἀθηναίους, ὁ Περικλῆς λαβὼν ἐξήκοντα ναῦς ἐκ τῶν ἐφορμουσῶν ἀντέπλευσε κατὰ τάχος. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως τούτῳ οἱ Σάμιοι ἐπιχειρήσαντες αἰφνιδίως ἔκπλουν καὶ εἰς ἄφρακτον τὸ στρατόπεδον ἐπιπεσόντες τὰς τε προφυλακίδας ναῦς διέφθειραν καὶ τὰς ἀνταναγομένας ἐνίκησαν καὶ ἐπὶ ἡμέρας δεκατέσσαρας ἐγένοντο κύριοι τῆς θαλάσσης, ὥστε ἐδυνήθησαν νὰ προμηθευθῶσι πάντων τῶν πρὸς πόλεμον ἀναγκαίων, ὅσων πρότερον ἐστεροῦντο. ἀλλ' ἐλθόντος τοῦ Περικλέους, πάλιν μετὰ νέων δυνάμεων κατεκλείσθησαν τὴν φορὰν ταύτην στενώτατα. Μὴ δυνάμενοι δ' ἐπὶ τέλους ν' ἀνθέξωσι, προσβαλλόμενοι καθ' ἑκάστην καὶ ὑπὸ μηχανῶν, ὧν πρῶτος ὁ Περικλῆς ἐποίησατο χρῆσιν, κατὰ τὸν ἕνατον μῆνα ἐξεπολιορκήθησαν καὶ ὑποταχθέντες ὑπεχρεώθησαν νὰ καθαιρέσωσι τὰ τείχη, νὰ δώσωσιν ὁμήρους, νὰ παραδώσωσιν

ἄλλον αὐτῶν τὸν στόλον καὶ νὰ ἐκτίσωσι διακόσια τέ-
 λαντα, ὡς δαπάνην τοῦ πολέμου, εἰς ὠρισμένας προ-
 θεσμίας. Ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς δὲ ὅροις ὑπετάχθησαν καὶ οἱ
 συγχρόνως τὸ παράδειγμα τῶν Σαρμίων μιμηθέντες *Βυ-
 ζάντιοι*. Πλήρης δὲ ὑπερηφάνου φρονήματος διὰ τὰς εὖ-
 τυχίας ταύτας ὁ Περικλῆς ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἐξε-
 τέλεσε ταφὰς τῶν κατὰ τὸν πόλεμον πεσόντων ἐνδόξως
 καὶ ἐκφωνήσας λόγον ἐπὶ τῶν σημάτων τοσοῦτον ἐθαυ-
 μάσθη, ὥστε καταβαίνοντα ἀπὸ τοῦ βήματος αἱ γυναῖ-
 kes τὸν ἐστεφάνωσαν μὲ ἄνθη καὶ ταινίας ὡς ἀθλητὴν
 νικηφόρον. Μόνη δὲ ἡ Ἑλπινίκη ἐδείχθη δυσαρεστη-
 μένη διὰ τὰ γενόμενα καὶ προσελθοῦσα εἶπεν αὐτῷ
 « Ἀξία στεφάνωνεῖνε ταῦτα, ὦ Περικλείς, ὅτι μᾶς ἔφθει-
 ρες πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς πολίτας, ἐν ᾧ δὲν ἐπολέμη-
 σας κατὰ Φοινίκων καὶ Περσῶν, ὡς ὁ ἀδελφός μου Κί-
 μων, ἀλλὰ κατέστρεψες πόλιν σύμμαχον καὶ συγγενῇ; »

Ἡ θαλασσοκρατία τῶν Ἀθηνῶν ἐξετείνετο ἤδη ἀπὸ
 τῆς Κύπρου μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου. Τὴν δημοσίαν
 δὲ ταύτην δύναμιν καὶ ὑπεροχὴν τῆς πόλεως ἔχων πρὸ
 ὀφθαλμῶν ὁ Περικλῆς ἐθάῤῥησε νὰ τὴν ἀναδείξῃ κέντρον
 ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος, ἐνθα ἐδύναντο ν' ἀποφασισθῶσι
 τὰ κοινῇ συμφέροντα. Ὅθεν ἔγραψε τὸ προειρημένον ψή-
 φισμα, δι' οὗ προσεκάλει πάντας τοὺς ὁπουδήποτε τῆς
 Εὐρώπης ἢ τῆς Ἀσίας οἰκοῦντας Ἕλληνας, καὶ μικρὰν
 πόλιν καὶ μεγάλην, νὰ πέμψωσιν εἰς Ἀθήνας πρέσβεις
 βουλευσομένους περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν τῆς Ἑλλάδος πραγ-
 μάτων κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς ὀλεθριωτάτης ἐμφυλίου
 ῥήξεως, τοῦ οὕτω λεγομένου *Πελοποννησιακοῦ πολέ-
 μου*, ὅστις ἀποτελεῖ τὸ προοίμιον τῆς ἐξῆς περιόδου.

Σημ. Τὰ περὶ καταστάσεως τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τέχνης
 κατὰ τὴν προκειμένην γ'· περίοδον, μὴ δυνάμενα νὰ χωρισθῶσιν ἀπὸ τῶν
 τῆς ἀκολουθοῦσης περιόδου, θέλουσιν ἐκτεθῇ ἐν τέλει ταύτης συνημμένως.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

Ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέχρι τῆς ἐν
Χαιρωνείᾳ μάχης.

431—338 π. Χ.

Ὁ Αἰὼν τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν καὶ τῆς
παρακμῆς τῆς Ἑλλάδος.

§. 1. Χαρακτήρ, ἀρχὴ καὶ πρόοδος τοῦ προκειμένου
πολέμου μέχρι τῆς Νικιείου εἰρήνης.

Ἐν ᾧ αἱ Ἀθηναίαι, συναισθανόμεναι τὴν μεγάλην αὐ-
τῶν δύναμιν, ἐπεδίωκον καθ' ἅπασαν τὴν ἐπικράτειαν αὐ-
τῶν τὴν κατάλυσιν μὲν τῶν ἀρχαίων, τὴν εἰσαγωγὴν δὲ
νέων ὁμοιομόρφων πολιτευμάτων, ἡ Σπάρτη ἐξ ἑναν-
τίας συνετήρει τὰ ἀνέκαθεν καθεστῶτα καὶ τὴν τούτων
ἀνατροπὴν παντὶ σθένει διεκώλυεν. Ἐντεῦθεν ἡ μὲν Ἀ-
θηναίων συμμαχία ἀπετέλει μᾶλλον κράτος ἐν' διότι
πλὴν τῆς Χίου καὶ τῆς Λέσβου, καὶ τούτων ἄλλως εὐ-
πειθεστάτων, ἅπασαι αἱ συμμαχίδες πόλεις ὑπῆρχον
ἤδη πρᾶγματικῶς ὑπήκοοι τῶν Ἀθηναίων· ἡ δὲ Πελο-
ποννησιακὴ συμμαχία ἐξηκολούθει νὰ ᾔνε, κατὰ τὴν ἀρ-
χαίαν τῆς λέξεως ἔννοιαν, σύνδεσμος διαφόρων μικρῶν
πολιτειῶν, αἵτινες, τὴν Σπάρτην ὡς κεφαλὴν ἀπλῶς ἀνα-
γνωρίζουσαι, διετήρουν τὰ ἴδια ἑαυτῶν πολιτεύματα.
Καθ' ὅσον δ' ἐκείνη μὲν ἐξεπροσώπει τὸ δημοκρατικόν,
αὕτη δὲ τὸ ἀριστοκρατικόν μέρος, καὶ ἀμφοτέραι πρὸς
αὔξησιν τῆς ἑαυτῶν ἐπιπόροῦς καὶ δυνάμεως ἀνεμιγνύοντο
εἰς τῶν κατὰ μέρος Ἑλληνίδων πόλεων τὰς διαφωνίας,

τὰς ὁποίας προσκάλουν ἀντίθετα πολιτικὰ φρονήματα, ἦτον ἀδύνατον νὰ μὴ ἔλθωσιν εἰς χεῖρας καὶ πρὶν ἢ παρέλθωσιν αἱ συνομολογηθεῖσαι πρὸς ἀλλήλας τριακοντούταις σπονδαί. Ἐκραγέντος δὲ πού τοῦ πυρός, ἐξ ἀνάγκης ἔπρεπε νὰ ἐξαπλωθῇ τοῦτο πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος· διότι ὁ ἀγὼν συνίστατο περὶ πολιτικῶν ἀρχῶν καὶ μεταξὺ γενῶν, ἐκ πολλοῦ διαφόρων καὶ ἀσυμβιβαστων, τοῦ Ἰωνικοῦ καὶ τοῦ Δωρικοῦ.

Τὴν πρώτην δ' ἀφορμὴν πρὸς τὸν ἀπαίσιον τοῦτον ἀγῶνα, τὸν κοινῶς λεγόμενον *Πελοποννησιακὸν πόλεμον*, ὅστις διήρκεσεν εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ἔτη (431—404), ἐχορήγησαν τὰ πράγματα τῶν ἀποικιῶν, ἔνθα οὐχ ἦτον εἶχεν εἰσχωρήσει ἡ μεταξὺ ἀρχαίων καὶ νέων πάλη καὶ ἐπομένως προὔκειτο περὶ διατηρήσεως ἢ περὶ μεταβολῆς τῶν ὑφισταμένων σχέσεων.—Κατὰ τὸ 435^{ον} ἔτος π. Χ. γενομένης στάσεως ἐν Ἐπιδάμνῳ, κοινῇ τῆς τε Κερκύρας καὶ τῆς Κορίνθου ἀποικίᾳ, ἡ αὐτόθι δημοκρατικὴ μερίς ἴσχυσε νὰ ἐξώσῃ τὴν ἕως τότε κρατοῦσαν ἀριστοκρατικὴν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐξωσθέντες ἠνωμένοι ἀκολούθως μετὰ τῶν προσοικούντων Ταυλαντίων βαρβάρων, ἔθνους Ἰλλυρικοῦ, ἐλεηλάτουν τὴν πόλιν κατὰ γῆν καὶ ἐκ θαλάσσης, οἱ δημοκρατικοὶ πιεζόμενοι ἔπεμψαν πρῶτον μὲν εἰς Κέρκυραν πρέσβεις αἰτούντες βοήθειαν, ἔπειτα δὲ, ἀφοῦ αὕτη, ἀριστοκρατικῶς τότε κυβερνούμενη, τοὺς ἀπέπεμψεν ἀπράκτους, εἰς Κόρινθον καὶ εἰς ταύτην, ὡς ἀρχικὴν μητρόπολιν, ἀνέθεντο τὴν ἄμυναν τῆς ἑαυτῶν πατρίδος. Οἱ δὲ Κορίνθιοι ἐκ μίσους πρὸς τὴν Κέρκυραν, ἥτις, ἐναβρυνομένη εἰς τὸ κραταῖον ναυτικόν της, ἔπαυσε νὰ τοῖς ἀπονέμῃ ὅπερ ὡς ἀποικία αὐτῶν ὤφειλε σέβας, ἐδέχθησαν προθύμως τὴν πρόσκλησιν τῶν Ἐπιδαμνίων καὶ ἀπέστειλαν αὐτοῖς ὅσην ἐδύνατο ἐκ τοῦ προχείρου φρουρὰν καὶ ἀκολούθως ἄλλην μείζονα, τῆς ὁποίας μετέσχον καὶ πολλαὶ Πελοποννησιακαὶ πόλεις. Παροξυνθέντες δ' ἐκ τούτου οἱ Κερκυ-

ραῖοι διέταξαν τοὺς Ἐπιδαμνίους νὰ δεχθῶσι τοὺς φυ-
 γάδας καὶ ἀποπέμψωσιν τὴν ξένην ἐπικουρίαν. Καὶ
 ἐπειδὴ ἡ προσταγή των δὲν εἰσηκούσθη ἐπολιόρκησαν
 τὴν πόλιν καὶ μετ' οὐ πολὺ, ματαιώσαντες τοῦ Κοριν-
 θιακοῦ στόλου τὴν συνδρομὴν διὰ τῆς παρὰ τὸ Ἀκτιον
 νίκης των, ἠνάγκασαν αὐτὴν νὰ παραδοθῇ. Κύριοι δ' ἐν-
 τεῦθεν ἀπάσης τῆς κατ' ἐκεῖνα τὰ μέρη θαλάσσης ἔπλευ-
 σαν εἰς Λευκάδα τὴν Κορινθίων ἀποικίαν, ἐνέπρησαν τὴν
 Κυλλήνην, τὸ τῶν Ἡλείων ἐπίνειον, καὶ ἐν γένει ἐσπού-
 δαζον νὰ βλάπτωσιν, ὅσον ἐδύναντο, τοὺς συμμάχους
 τῶν Κορινθίων. Πληροφορηθέντες δὲ ὅτι οὗτοι παρε-
 σκευάζοντο ἐν τῷ μεταξὺ εἰς νέον ἀγῶνα, ἔκριναν ἀναγ-
 καῖον νὰ πέμψωσιν εἰς Ἀθήνας πρέσβεις ἵνα ἐπικαλε-
 σθῶσι τὴν βοήθειάν των· αὐτὸ δὲ τοῦτο ἔπραξαν
 καὶ οἱ Κορίνθιοι. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, μετὰ πολλὴν σκέ-
 ψιν, ἀποβλέποντες εἰς τὸ ἴδιον ἑαυτῶν συμφέρον καὶ
 εἰς τὴν συμβουλήν τοῦ Περικλέους πειθόμενοι ἀπεφάσι-
 σαν νὰ προσοικειωθῶσι τοὺς Κερκυραίους, μὴ θέλοντες
 ὁμῶς νὰ παραβῶσι τὰς πρὸς τοὺς Πελοποννησίους σπον-
 δὰς συνεφώνησαν μετ' ἐκείνων ὅχι *συμμαχίαν*, ὥστε νὰ
 νομίζωσι τοὺς αὐτοὺς ἐχθροὺς καὶ φίλους, ἀλλ' *ἐπιμα-
 χίαν*, τοῦτέστι ἀμοιβαίαν συνδρομὴν ἐάν τις ᾔθελεν
 ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Κερκύρας ἢ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ἢ τῶν
 συμμάχων αὐτῶν. Εὐθὺς δὲ μετὰ τοῦτο ἤρξαντο αἱ ἐχ-
 θροπραξίαι. Εἰς ἑκατὸν πεντήκοντα τριήρεις τῶν Κο-
 ρινθίων καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων ἀντιπαρέταξαν οἱ
 Κερκυραῖοι ἑκατὸν καὶ δέκα ἰδίας, τὰς ὁποίας παρηκο-
 λούθουν καὶ δέκα Ἀθηναῖκαί. Παρὰ τὸ *Χειμέριον* δὲ,
 ἀκρωτήριο τῆς Θεσπρωτίας, συνεκροτήθη ἡ *μεγίστη*,
 ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης, τῶν πρὸ αὐτῆς *Ἑλλήνων* πρὸς
Ἑλλήνας ναυμαχία. Οἱ Ἀθηναῖοι, μὴ θέλοντες νὰ δώ-
 σωσιν ἀφορμὴν φανερᾶς πρὸς τοὺς Πελοποννησίους ῥή-
 ξεως, τότε μόνον ἀνεμίχθησαν εἰς τὸν ἀγῶνα ὅτε εἶδον
 τοὺς Κερκυραίους ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ. Μ' ὅλα ταῦτα

τάς ἀγοράς τῆς Ἀττικῆς· πολὺ δὲ δεινότεροι τούτων κατήγοροι οἱ Κορίνθιοι ἀπῆτουν παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων νὰ βοηθήσωσι τοὺς πιεζομένους συμμάχους καὶ νὰ εἰσβάλωσι κατὰ τάχος εἰς τὴν Ἀττικὴν. Εἰς μάτην οἱ τυχαίως τότε περὶ ἄλλων πραγμάτων ἐν Σπάρτῃ εὑρεθέντες Ἀθηναῖοι πρέσβεις, μετ' αὐτῶν δὲ συμφώνως καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀρχίδαμος, ἠθέλησαν δι' ἐμφρόνων παρατηρήσεων καὶ ἐπιχειρημάτων ν' ἀποτρέψωσι τὴν ἐπικειμένην καταιγίδα. Ἡ φρόνησις αὐτῶν ἔπρεπε νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν τελευταῖον κοπτερὸν λόγον τοῦ ἐφόρου Σθενελαΐδα, γνωμοδοτήσαντος ὑπὲρ τοῦ πολέμου. Ὑπερισχυσάσης δὲ τῆς γνώμης ταύτης, ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ σταλῶσι προηγουμένως πρέσβεις εἰς Ἀθήνας ἀναγγελοῦντες τὰ ἀποφασισθέντα καὶ τοὺς ὅρους ἐφ' οἷς ἐδύνατο νὰ διατηρηθῇ ἡ κοινὴ εἰρήνη.

Ἐν ᾧ δὲ τοιαῦτα ἐνηργοῦντο ἐν Σπάρτῃ, εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχεν ἐκραγῇ δισαρέσκειά τις κατὰ τοῦ Περικλέους. Οἱ ἀντίπαλοί του προθέμενοι νὰ κλονίσωσι τὴν δύναμιν του ἠθέλησαν διὰ τῆς καταδιώξεως τῶν οἰκειοτέρων φίλων του νὰ προετοιμάσωσι τὴν ὁδὸν πρὸς καταδίωξιν αὐτοῦ τούτου. Καὶ πρῶτον μὲν κατηγορήθη ὁ Φειδίας διὰ διπλοῦν ἔγκλημα, ὅτι ἐν τῇ κατεργασίᾳ τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς ὑπεξήρесе μέρος τοῦ πρὸς τοῦτο ὠρισμένου χρυσοῦ, καὶ ὅτι ἐπὶ τῆς ἐν τῇ ἀσπίδι τῆς θεᾶς παριστανομένης μάχης πρὸς τὰς Ἀμαζόνας ἐνετύπωσε τὴν εἰκόνα ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Περικλέους. Τὸ πρῶτον μέρος τῆς κατηγορίας ἀνεσκέασεν αὐτὸς εὐκόλως περιαιρεθέντος τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀποδειχθέντος τοῦ σταθμοῦ τοῦ ἀμειώτου· διὰ τὸ δεῦτερον ὁμως, καίπερ συνηγορήσαντος ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ Περικλέους, ἐκηρύχθη ἔνοχος καὶ φυλακισθεὶς, ἢ κατ' ἄλλους ἐξορισθεὶς ἐτελεύτησε μετ' οὐ πολὺ. Μετὰ δὲ τὸν Φειδίαν κατηγορήθη ὁ Ἀναξαγόρας ἐπὶ ἀσεβείᾳ, οὐδ' ἐδυνήθη ἄλλως νὰ σωθῇ εἰμὴ διὰ τῆς φυγῆς. Ἀκολούθως οἱ κατήγοροι ἔστρεψαν τὰ

τὴν πρώτην ἡμέραν ἡ νίκη ἔμεινεν ἀμφίρροπος, τὴν δ' ἐπιοῦσαν, προστεθεισῶν καὶ εἴκοσι ἐτέρων Ἀθηναϊκῶν νηῶν, οἱ Κορινθιοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι. Καὶ οὕτως ἡ Κέρκυρα, διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν Ἀθηναίων, ἐδείχθη ὑπερισχύουσα τῆς κραταιᾶς μητροπόλεώς της.

Ἐντεῦθεν οἱ Κορινθιοὶ θεωροῦντες αἰτίους τῆς ἀποτυχίας αὐτῶν τοὺς Ἀθηναίους, ἐζήτουν νὰ τοὺς ἐκδικηθῶσιν ἐκ παντὸς τρόπου. Πρὸς τοῦτο δ' ἐπεχείρησαν, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας *Περδίκου Β'*, νὰ κινήσωσιν εἰς ἐπανάστασιν τὰς κατὰ τὰ Μακεδονικὰ παράλια συμμάχους τῶν Ἀθηναίων πόλεις καὶ ἰδίως τὴν *Ποτιδαίαν*, ἥτις, καίπερ ἀπὸ τινος χρόνου ὑποτελὲς οὔσα τῶν τελευταίων, διετῆρει ὅμως ἔτι σχέσεις τινὰς πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς μητρόπολιν αὐτῆς Κόρινθον, δεχομένη ἀπ' αὐτῆς κατ' ἔτος τοὺς καλουμένους ἐπιδημιουργούς. Μαθόντες δὲ οἱ Ἀθηναῖοι τὰ ἐνεργούμενα διέταξαν τοὺς Ποτιδαιάτας νὰ καθαιρέσωσι μέρος τῶν τειχῶν αὐτῶν, νὰ δώσωσιν ὁμήρους, ν' ἀποπέμψωσι τοὺς ἐπιδημιουργοὺς καὶ νὰ μὴ δέχωνται τοῦ λοιποῦ τοιούτους. Οἱ Ποτιδαιᾶται ὅμως ἐλπίζοντες εἰς τὴν συνδρομὴν τῶν Πελοποννησίων ἀπέστησαν τότε ἀναφανδόν. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι πέμψαντες στρατὸν εἰς τὰ Μακεδονικὰ παράλια ἔτρεψαν τοὺς τε ἀποστάτας καὶ τοὺς εἰς βοήθειαν αὐτῶν σπεύσαντας Κορινθίους καὶ ἐπολιορκήσαν τὴν Ποτιδαίαν, ἣν καὶ ἐκυρίευσαν ἔπειτα. Ἡ πολιορκία δὲ αὕτη τῆς Ποτιδαίας εἶνε ἡ προκαλέσασα ἀμέσως τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων συμμαχιῶν ῥῆξιν.

Ἐπὶ τῇ προτροπῇ τῶν Κορινθίων καὶ ἄλλων πολιτειῶν οἱ Σπαρτιάται συνεκάλεσαν ἐν ἔτει 432 π. Χ. τοὺς πρέσβεις τῆς Πελοποννησιακῆς συμμαχίας εἰς Σπάρτην. Ἐν τῇ συνόδῳ δὲ ταύτῃ ἠτιῶντο πικρῶς τοὺς Ἀθηναίους ἰδίως οἱ μὲν Αἰγινῆται διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς αὐτονομίας των, οἱ δὲ Μεγαρεῖς ὅτι διὰ ψηφίσματος τοῖς ἀπηγορεύθη νὰ προσέρχωνται εἰς τοὺς λιμένας καὶ

βέλη των κατὰ τῆς ὥραίας καὶ εὐφροεστάτης Ἀσπασίας, τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Σωκράτης αὐτὸς ἀστεϊζόμενος ὠνόμαζε διδάσκαλόν του. Ταύτην ἐγκαλούμενην ἐπὶ περιφρονήσει τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν καὶ ἐπὶ διαφθορᾷ τῶν ἡθῶν ὑπερασπίσθη ὁ Περικλῆς αὐτοπροσώπως καὶ μόλις διὰ πολλῶν δεήσεων καὶ δακρύων ἴσχυσε νὰ τὴν σώσῃ. Τελευταῖον δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Περικλῆς ὑπεβλήθη εἰς δίκην ἐπὶ καταχρήσει δημοσίων χρημάτων, ἀλλ' ὅμως ἐδικαιολόγησεν ἅπασαν τὴν διοίκησίν του τοσοῦτον ἰσχυρῶς καὶ λαμπρῶς, ὥστε ἐφείλκυσε ἐκ νέου τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ, καὶ ὅταν ἤδη οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν συμμάχων τῆς Πελοποννήσου ἔφθασαν εἰς Ἀθήνας φέροντες τραχείας αἰτήσεις, αὐτὸς ἐδύνατο κατὰ τὸ δοκοῦν ν' ἄγῃ καὶ φέρῃ τὸν δῆμον. Αἱ αἰτήσεις δὲ, περὶ ὧν ὁ λόγος, ἦσαν αἱ ἑξῆς· α'.) ν' ἀπελαθῶσι τῶν Ἀθηναίων οἱ ἐνεχόμενοι εἰς τὸ Κυλώνειον ἄγος (ὡς ἐναγεῖς), εἰς οὓς ἀνῆκε καὶ ὁ Περικλῆς ὢν μητρόθεν Ἀλκμαιωνίδης· β'.) νὰ λυθῇ ἡ πολιορκία τῆς Ποτιδαίας· γ'.) νὰ ἀκυρωθῇ τὸ περὶ Μεγαρέων ψήφισμα· δ'.) ν' ἀφεθῇ ἡ Αἰγίνα αὐτόνομος, καὶ ε'.) ν' ἀποκατασταθῇ ἡ αὐτονομία ὅλων τῶν εἰς τὰς Ἀθήνας ὑποκειμένων πόλεων.

Συνελθόντος δὲ τότε τοῦ δήμου εἰς ἐκκλησίαν καὶ συζητήσεως περὶ πάντων τῶν προκειμένων πραγμάτων γενομένης, πολλοὶ ἐφάνησαν ἐνδίδοντες· ὁ δὲ Περικλῆς παρελθὼν εἰς τὸ βῆμα, ἀφοῦ ἀπέδειξε δι' ὅλης τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου του ἐξ ἐνός μὲν τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἰσχύος καὶ τῶν πόρων τῶν Ἀθηναίων, ἐξ ἄλλου δὲ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἐχθρῶν, συνεβούλευσε νὰ μὴ δεχθῶσιν οὐδεμίαν τῶν προτάσεων τῆς Σπάρτης. Διότι, ἔλεγεν, ἡ ἐλαχίστη ὑποχώρησις εἰς τὰς προσταγὰς αὐτῆς ἦτο ἡ ἀρχὴ τῆς ὑποδουλώσεώς των· ἐπέρανε δὲ τὸν λόγον του ἀποφηνάμενος «εἰδέναι δὲ χρῆ, ὅτι ἀνάγκη πολεμεῖν», καθόσον τῷ ὄντι ὁ πόλεμος, ὅπως ἦσαν τὰ πράγματα, κατήντησεν ἀναπόδραστος. Οὕτω λοιπὸν ἡ

γνώμη τοῦ Περικλέους ὑπερίσχυσεν. Οἱ πρέσβεις ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι καὶ ἔκτοτε ἤρξαντο σπουδαίως ἐκαστέρωθεν αἱ πολεμικαὶ παρασκευαί. Ἦσαν δὲ, κατὰ τὸν προκείμενον ἀγῶνα, μετὰ μὲν τῆς Σπάρτης συντεταγμένοι σχεδὸν ὅλοι οἱ Πελοποννήσιοι, πλὴν τῶν Ἀργείων καὶ Ἀχαιῶν, οἱ Μεγαρεῖς, οἱ Θηβαῖοι καὶ πλεῖστοι ἄλλοι Βοιωτοὶ, οἱ Φωκεῖς, οἱ Ὀπούντιοι Λοκροὶ, οἱ Ἀκαρνανεὶς ἐν μέρει, οἱ Λευκάδιοι, αἱ Δωρικαὶ ἀποικίαι ἐν Σικελίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ, ὁ Περδίκκας, βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, καὶ τέλος αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν. Μετὰ δὲ τῶν Ἀθηναίων, ἐκτὸς τῶν πολλῶν ὑποτελῶν νήσων καὶ παραλίων πόλεων τοῦ Αἰγαίου πελάγους, οἱ Πλαταιεῖς, οἱ ἐν Ναυπάκτῳ Μεσσήνιοι, οἱ πλεῖστοι τῶν Ἀκαρνάνων, οἱ Κερκυραῖοι, οἱ Ζακύνθιοι, οἱ Κεφαλλῆνες, Λοκροὶ οἱ Ὀζόλαιοι, οἱ Χῖοι, οἱ Λέσβιοι καὶ τινες Θεσσαλοὶ ἡγεμόνες. Ἡ πολεμικὴ δὲ τῶν Ἀθηναίων δύναμις κατὰ μὲν τὴν θάλασσαν συνίστατο εἰς 300 τριήρεις, τῶν ὁποίων τὰ πληρώματα ὑπελογίζοντο εἰς 30 — 40,000 ὡς ἔγγιστα ἐμπείρων ναυτῶν, κατὰ δὲ τὴν γῆν εἰς 13,000 ὁπλιτῶν, ἐπιτηδείων πρὸς τὸν ὑπαιθρον πόλεμον, καὶ 16,000 ἐτέρων πεζῶν, χρησιμευόντων εἰς φρουράς καὶ εἰς ἄμυναν τῆς πόλεως, καὶ προσέτι εἰς τριςχιλίους περίπου ἱππεῖς, ἱπποτοξότας καὶ πεζοτοξότας. Ὁ δὲ τῶν Πελοποννησίων κατὰ ξηρὰν στρατὸς συνεποσοῦτο εἰς 60,000 ἀνδρῶν λογάδων· ἡ δὲ ναυτικὴ δύναμις αὐτῶν, κατ' ἀρχὰς μικρὰ, περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ ἀγῶνος, προστεθείσης τῆς ἐνεργοῦ συνδρομῆς τῆς Σικελίας καὶ τῶν Περσῶν, ἀπέβη σημαντικὴ.

Ἐν ἔαρι τοῦ 431 ἔτους, ἕξ μῆνας μετὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Ποτιδαίας, οἱ Θηβαῖοι εἰσέβαλον αἴφνης νυκτὸς εἰς τὴν σύμμαχον τῶν Ἀθηναίων Πλάταιαν προσκεκλημένοι παρὰ τῆς αὐτόθι ὀλιγαρχικῆς μερίδος, ἥτις διὰ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν ἤθελε νὰ καταβάλλῃ τὸ ἰσχύον δημοκρατικὸν κόμμα· ἀπεδιώχθησαν ὁμῶς πάλιν ἅμα

τὸς εἰσέβαλε μετὰ μεγάλης δυνάμεως εἰς Μεγαρίδα καὶ ἐπόρθησε τὴν χώραν, μετὰ δὲ τὴν ἐντεῦθεν ἐπάνοδόν του κατώρθωσε δι' ἐπιτηδείων διαπραγματεύσεων νὰ ἐλκύσῃ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος του τὸν τε Σιτάλκην, ἰσχυρὸν καὶ πλούσιον δυνάστην τῶν Θρακῶν, καὶ τὸν ἀκατάστατον Περδίκκην, βασιλέα τῆς Μακεδονίας, καὶ τέλος διὰ τινος λαμπροτάτου ἐπιταφίου λόγου, ὑπὲρ τῶν ἐν πολέμῳ πεσόντων, ἐσπούδασε νὰ ἐξάψῃ τὸ φρόνημα καὶ τὸν ζῆλον τῶν συμπολιτῶν του.—Οὕτω δ' ἐτελεύτα τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου.

Τὸ δεύτερον ἔτος (430) ἤμα τοῦ θέρους ἐπιγενομένου ἡ Ἀρχίδαμος εἰσέβαλε καὶ αὐθις εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἔφθειρε τὴν χώραν. Κατὰ τὴν προκειμένην δὲ περίστασιν εἶχε σύμμαχον πολὺ σκληρότερον ἐχθρὸν, τὴν Λοιμῶδη ἐκείνην νόσον, ἥτις ἀπὸ Αἰθιοπίας τῆς ὑπὲρ Αἰγύπτου ἀρξαμένη καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ Λιβύην καὶ εἰς πολλὰς τῆς Ἀσίας χώρας διαδοθεῖσα ἐνέσκηψεν αἰφνιδίως εἰς τὸν Πειραιᾶ κατὰ πρῶτον καὶ ἔπειτα εἰς Ἀθήνας. Τότῳ δὲ μείζων ἦτον ὁ ἐντεῦθεν προκύψας ὄλεθρος, ὅσον εἰς τὴν ἐπίτασίν του συνέτρεχον ἡ συσσώρευσις τῶν κατοίκων, συγκομισθέντων, ὡς προσήρηται, ἐκ τῶν ἀγρῶν εἰς τὸ ἄστυ, ἡ τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν ἐν πνιγεραῖς καλύβαις δίαίτα καὶ τὰ ἐπικρατοῦντα τῆς ὥρας καύματα. Οἱ Πελοποννήσιοι φοβηθέντες τὸ μόλυσμα δὲν διέμειναν τὸ θέρος τοῦτο εἰμὴ ὀλίγον χρόνον ἐν τῇ Ἀττικῇ. Ὁ δὲ Περικλῆς ἐπιμένων εἰς τὸ ὁποῖον ἐξ ἀρχῆς παρεδέχθη σύστημα παρεσκεύασεν ἑκατὸν νεῶν ἐπίπλου κατὰ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀνέλαβεν ἤδη αὐτὸς οὗτος τὴν διοίκησιν ἔχων συμβοητοὺς καὶ τοὺς Λεσβίους καὶ Χίους. Περιπλέων δὲ τὰς ἀκτὰς ἔφθειρεν ἐκ διαδοχῆς τὴν Ἐπίδαυρον, τὴν Τροιζῆνα, τὴν Ἑρμιόνην, καὶ ἐπόρθησε τὰς Πρασιάς, πόλισμα τῆς Λακωνικῆς ἐπιθαλάσσιον, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ ταχέως, διότι ὁ λοιμὸς τὸν ἠκολούθει κατὰ πόδας φέ-

ποννήσιοι, ἡγουμένου πάλιν τοῦ Ἀρχιδάμου, ἐστράτευσαν ἐπὶ Πλάταιαν μὴ ἀνεχόμενοι τὴν μετὰ τῶν Ἀθηνῶν συμμαχίαν τῆς καὶ θεωροῦντες ταύτην ὡς παραβίασιν τῆς συμβάσεως, δι' ἧς, ὅτε ἡ Ἑλλὰς ἡλευθερώθη ἀπὸ τῶν Μήδων, κοινῇ ψήφῳ ἡ χώρα αὐτῆς ἐκηρύχθη ἱερὰ καὶ οὐδετέρα. «Οἱ Πλαταιεῖς ὥφειλον, εἶπεν ὁ Ἀρχίδαμος, ἐμμένοντες εἰς τοὺς ὅρκους τῶν νὰ συμπολεμήσωσι μετὰ τῶν Πελοποννησίων μᾶλλον πρὸς ἐλευθέρωσιν τῶν ὅσοι ἤδη ὑπὸ τοὺς Ἀθηναίους διατελοῦσιν. Ἀλλ' ἂν διὰ φόβον πρὸς τὰς Ἀθήνας δὲν ἐτόλμησαν νὰ πράξωσι τοῦτο, ἐδύναντο νὰ μεταχωρήσωσιν ὅπου ἤθελον ἕως οὗ ὁ πόλεμος διαρκεῖ, παραδίδοντες πόλιν καὶ οἰκίαν ὡς παρακαταθήκην εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ καταγράφοντες πάντα τὰ πράγματα αὐτῶν ἵνα μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν τὰ ἀναλάβωσιν.» Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως, οἵτινες προηγουμένως ἤδη εἶχον δεχθῆ εἰς τὴν πόλιν τῶν παῖδας καὶ γυναῖκας τῶν Πλαταιέων, ἐρωτηθέντες περὶ τοῦ πρακτέου ἀπεδοκίμασαν τὴν παραδοχὴν τῆς αἰσχυρᾶς συνθήκης καὶ ὑπεσχέθησαν εἰς τοὺς πιεζομένους νὰ μὴ τοὺς ἐγκαταλείψωσιν. Οὕτω λοιπὸν οἱ μὲν Πλαταιεῖς ἀπέρριψαν τὴν αἵτησιν τῶν Πελοποννησίων, οὗτοι δὲ ἤρξαντο παραχρῆμα τῆς πολιορκίας τῶν Πλαταιῶν.

Καὶ οἱ Ἀμβρακιῶται καὶ οἱ Χάονες, οἵτινες ἤθελον ν' ἀλλοτριώσωσι τὴν Ἀκαρνανίαν πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἔλαβον κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον βοήθειαν ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, προσδοκῶντων ἐκεῖθεν μέγα ὄφελος. Ἀλλ' ἄφοῦ ἦ, τε μελετηθεῖσα ἐξ ἐφόδου ἄλωσης τοῦ Στράτου, τῆς μεγίστης Ἀκαρνανικῆς πόλεως, ἀπέτυχε καὶ ὁ Κορινθιακὸς στόλος, ὅστις ἔμελλε νὰ φέρῃ νέας δυνάμεις πρὸς τοὺς ἐν Ἀκαρνανίᾳ πολεμοῦντας Λακεδαιμονίους, συναντηθεὶς μετὰ τῆς παρὰ τὴν Ναύπακτον προφυλαττούσης καὶ ὑπὸ τοῦ γενναίου *Φορμίωνος* διοικουμένης Ἀθηναϊκῆς μοίρας καὶ ἐλθὼν εἰς μάχην κατετροπώθη, ὁ ἄγων κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ἔλαβεν ἄλλην φάσιν. Καὶ

ρων ὄλεθρον εἰς τὰ πληρώματα. Καίπερ δὲ εἰς πάντα ἐκτιθέμενος κίνδυνον καὶ τὰ πάντα ὑπὲρ τῶν συμπολιτῶν του πράττων δὲν ἐδύνατο ὁμως νὰ κατασιγάσῃ τὴν κοινήν ἀγανάκτησιν, τὴν ὁποίαν ἐπηύξανεν ὁσημέραι ἡ θλιβερά τῶν πραγμάτων κατάστασις. Κατηγορηθεὶς λοιπὸν ὡς αἴτιος τῶν παρόντων δεινῶν, ἐζημιώθη 15 τάλαντα καὶ συνάμα ἐστερήθη τῆς στρατηγίας. Κατ' αὐτὸν δὲ τοῦτον τὸν χρόνον ἔπαθε καὶ δυστυχήματα ἄλλεπάλληλα. Ἐπικρατοῦντος τοῦ λοιμοῦ εἶδεν ἐκλείποντας τοὺς ἀξιολογωτέρους φίλους του, ἀπέβαλε πολλὰ τῆς οἰκογενείας του μέλη ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου, καὶ μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἀπεδειλίασεν οὐδὲ προὔδωκε τὸ φρόνημα καὶ τὸ μέγεθος τῆς ψυχῆς ὑπὸ τῶν συμφορῶν. Ὄταν ὁμως, τελευτήσαντος ὑπὸ τῆς νόσου καὶ τοῦ πελευταίου καὶ φιλάτου υἱοῦ του *Παράλου*, ἔμελλε νὰ ἐπιθέσῃ κατὰ τὰ Ἑλληνικὰ ἔθιμα εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ τὸν νεκρικὸν στέφανον, δὲν ἐδυνήθη πλέον νὰ κρατήσῃ τὰ δάκρυά του· οἱ Ἀθηναῖοι τότε συγκινηθέντες ὑπὸ τοῦ πάθους τοῦ ἀνδρὸς καὶ μετανοήσαντες ἐνεχείρισαν πάλιν τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων εἰς αὐτόν. Ἀλλὰ φεῦ! ἡ τελευταία αὕτη τοῦ πολιτικοῦ βίου τοῦ Περικλέους περίοδος ὑπῆρξε βραχυτάτη· διότι μετ' οὐ πολὺ καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῆς ἔτι ἐπιπολαζούσης νόσου προσβληθεὶς ἐγένετο θῦμα αὐτῆς. Ὁ θάνατος αὐτοῦ ὑπῆρξε δυστύχημα μέγα καὶ ἀνεπανόρθωτον. Ὁ δῆμος στερημένος τοῦ μόνου ἀξίου ἀρχηγοῦ του παρεδόθη ἔκτοτε εἰς χεῖρας αἰσχροῶν καὶ ἀναξίων δημαγωγῶν, οἵτινες κατανήλiskon ἀνοήτως τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ἐξωτερικὰ μέσα καὶ διὰ τῆς ἀκολασίας των ἐλυμαίνοντο τὰ κοινά.

Τοῦ λοιποῦ δὲ ὁ ἀγὼν λαμβάνει ἐπὶ μᾶλλον μείζονα ἔκτασιν, ἐν ᾧ καὶ τὰ δύο ἀντίπαλα μέρη σπεύδουσι νὰ καθολικεύσωσιν αὐτόν, ἐκτὸς τοῦ κυρίου θεάτρου, καὶ εἰς τὰς συμμάχους χώρας καὶ ἀπώτερον εἰς τὰς ἀποικίας.

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ τρίτου ἔτους (429) οἱ Πελο-

οὗ πρεσβεία τις Μιτυληναίων σταλεῖσα εἰς Ἀθήνας φέρη τὴν περὶ αὐτῶν δριστικὴν τοῦ δήμου ἀπόφασιν. Μεθ' ἡμέρας δ' ἑπτὰ ἀπὸ τῆς παραδόσεως καταπλεύσας εἰς Ἐμβάτον τῆς Ἐρυθραίας ὁ τὸν Πελοποννησιακὸν στόλον διοικῶν Ἀλκίδας οὐ μόνον δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐπιχειρήσῃ τι κατὰ τῆς Μιτυλήνης, ἀλλὰ φοβούμενος τὴν διώξιν τῶν Ἀθηναίων ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ ὅτι τάχιστα εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Πάχης ἀφοῦ τὸν κατεδίωξεν εἰς μάτην ἐπιστρέψας εἰς Λέσβον ἀπέπεμψε τοὺς μάλιστα ἐνόχους τῶν Μιτυληναίων εἰς Ἀθήνας, ὅπου ὁ δῆμος συνελθὼν πάραυτα ἐν ἐκκλησίᾳ ἐψήφισε νὰ φονευθῶσιν οἱ τε παρόντες καὶ ἅπαντες οἱ ἡβῶντες Μιτυληναῖοι, καὶ πρὸς τοῦτο ἐστάλησαν ἀμέσως διαταγαὶ εἰς τὸν Πάχητα. Ἀλλὰ τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες δὲν ἦσαν φύσει σκληροὶ, ἐδείχθησαν μετανοοῦντες διὰ τὴν ἀπόφασίν των. Ὅθεν οἱ φιланθρωπότεροι ὠφελοῦμενοι ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης συνεκάλεσαν ἐκ νέου τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν, καὶ μ' ὅλον ὅτι ὁ βίαιος καὶ θρασύς Κλέων ἐσπούδασε παντὶ σθένει νὰ υποστηρίξῃ τὴν διατήρησιν τῶν ἤδη ψηφισθέντων, ἄλλος ὅμως ἐμβριθέστερος ῥήτωρ, ὁ Διόδωτος, ἀποδείξας ὅτι τὸ περὶ ἀναιρέσεως ἐν γένει τῶν Μιτυληναίων ψήφισμα οὐ μόνον προσέκρουεν εἰς τὸ θεῖον καὶ ἀνθρώπινον δίκαιον, καταγινωσκομένης τῆς αὐτῆς ζημίας εἰς ἀδικοῦντας καὶ μὴ ἀδικοῦντας, ἀλλ' ἀντέκειτο καὶ εἰς τὸ ἴδιον τῶν Ἀθηναίων συμφέρον, καθιστῶν ἀνέλπιστον τὴν μετὰ γνῶσιν τῶν ἀποστατῶν, κατῴρθωσε νὰ ὑπερισχύσῃ ἡ ἐπιεικεστέρα γνώμη. Εὐθύς δ' ἐστάλη ἄλλη τριήρης κομίζουσα ἐναντίας τῶν προτέρων διαταγὰς πρὸς τὸν Πάχητα, καὶ εὐτυχῶς ἔφθασεν ἐγκαίρως ὥστε ν' ἀναστείλῃ τὴν ἀπάνθρωπον σφαγὴν. Ἀλλὰ φεῦ! ἡ πρώτη ἀπόφασις δὲν μετεβλήθη καὶ ὥς πρὸς τοὺς προαποσταλέντας ὑπὸ τοῦ Πάχητος Μιτυληναίους κατὰ πρότασιν τοῦ αἰμοχαροῦς Κλέωνος πάντες οὗτοι ἐθανατώθησαν. Συγ-

οἱ Πελοποννήσιοι δὴλον ὅτι ἐζήτησαν τὴν κρίσιν τῶν πραγμάτων κατὰ θάλασσαν· ἀντὶ τῶν πρώτων 45 παρέταξαν ἤδη 77 τριήρεις, ὁ δὲ Φορμίων μ' ὄλον ὅτι δὲν εἶχεν οὐδὲ τὸν ἡμισυν ἀριθμὸν ἐδέχθη τὴν ναυμαχίαν καὶ τὸ πρῶτον ὑποχωρήσας ἔπειτα ἐφάνη νικητὴς καὶ ἐβεβαίωσεν οὕτω λαμπρῶς τὴν θαλάσσιον τῶν Ἀθηναίων ὑπεροχὴν. Καὶ ἄλλο δὲ σύγχρονον τῶν Σπαρτιατῶν ἐγχείρημα κατὰ τοῦ Πειραιῶς ἀπέβη οὐδὲν ἥττον ἀτυχές, κατέστησε δὲ μόνον τοῦ λοιποῦ προσεκτικωτέρους τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν φύλαξιν τοῦ λιμένος των.

Πόσον δὲ ὁ πόλεμος παρατεινόμενος γίνεται ἐπὶ μᾶλλον τραχὺς καὶ κακοήθης, τοῦτο δεικνύουσι μάλιστα τὰ προσεχῆ συμβεβηκότα τῆς Μιτυλήνης, τῶν Πλαταιῶν καὶ τῆς Κερκύρας.

Καθ' ὃν χρόνον οἱ Πελοποννήσιοι εἰσέβαλον καὶ αὖθις (τὸ τέταρτον ἔτος) ὥς πορθηταὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἦλθεν ἐκ Τενέδου καὶ Μηθύμνης ἀγγελία εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὅτι οἱ Μιτυληναῖοι συμμαχήσαντες λάθρα μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ Βοιωτῶν ἡτοιμάζοντο ν' ἀποστατήσωσιν. Ἡ ἀπώλεια τοῦ Λέσβου, ἐχούσης στόλον ἀξιόλογον, δὲν ἐδύνατο νὰ ᾔνε οὐδαμῶς εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἀδιάφορος. Καὶ τοῦτο γίνεται δὴλον ἐκ τῆς ὁποίας κατέβαλον ἄκρας σπουδῆς εἰς ματαίωσιν τῆς μελετωμένης ἀποστάσεως· διότι ἐν ᾧ δι' ἑκατὸν μὲν πλοίων περιεφρούρουσαν τὴν Ἀττικὴν, τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Σαλαμῖνα, δι' ἄλλων δ' ἑκατὸν ἐπόρθουν κατὰ τὸ σύνηδες τὰς παραλίαις τῆς Πελοποννήτου, συγχρόνως ἐξέπεμψαν καὶ τεσσαράκοντα εἰς Λέσβον. Ταῦτα δὲ καὶ χίλιοι ὀπλῖται τοὺς ὁποίους μετ' οὐ πολὺ ὠδήγησεν ὁ Πάχης, συνέκλεισαν πανταχόθεν τὴν Μιτυλήνην, ὥστε, βραδυνούσης τῆς τῶν Λακεδαιμονίων βοηθείας, ἡ πόλις αὕτη ἠναγκάσθη δι' ἔλλειψιν τροφῶν καὶ τινα ἐσωτερικὴν στάσιν νὰ παραδοθῇ εἰς τοὺς πολιορκητάς, ἐπὶ συνθήκῃ ὅμως τοῦ νὰ μὴ πράξωσιν τι κατὰ τῶν ἐνόχων μέχρις

χρόνως δὲ καθηρέθησαν τὰ τείχη τῶν Μιτυληναίων καὶ παρελήφθη ὁ στόλος τῶν· ὕστερον δ' ἐπέμφθησαν κληρουχοὶ Ἀθηναῖοι εἰς Λέσβον, καταδικασθέντων τῶν κατοίκων νὰ ἐργάζωνται τὴν γῆν καὶ νὰ τελῶσιν ἐτήσιον φόρον δύο μνᾶς κατὰ κλῆρον.

Μεῖζονα δ' ἔτι κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὑπέστη συμφορὰν ἡ εἰς τὸν Ἐλευθέριον Δία καθιερωμένη Πλάταια, ἥτις πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐπιέζετο δεινῶς ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ Βοιωτῶν. Διότι, μ' ὅλον ὅτι τὸν χειμῶνα τοῦ παρεληλυθότος ἔτους διακόσιοι καὶ εἴκοσι, τὸ ἥμισυ σχεδὸν μέρος τῆς μικρᾶς φρουρᾶς τῆς, διὰ τολμηρᾶς νυκτερινῆς ἐξόδου ὑπερβάντες τὰ διπλᾶ τῶν πολιορκητῶν χαρακώματα διεσώθησαν εἰς Ἀθήνας, μ' ὅλον τοῦτο τὸ ἐπόμενον θέρος, καταναλωθεῖσιν τῶν τροφῶν, ἡ στενοχωρία τῶν ὑπολειφθέντων ηὔξησεν εἰς τοσοῦτον, ὥστε δὲν ἐδύναντο εἰμὴ νὰ δεχθῶσι τὴν ἐπιβληθεῖσαν αὐτοῖς ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων συνθήκην, καθ' ἣν, μετὰ τὴν ἐκουσίαν παράδοσιν τοῦ χωρίου, ἔπρεπε μόνον οἱ αἵτιοι, καὶ οὗτοι πάλιν ὄχι ἀδίκαστοι, νὰ τιμωρηθῶσιν. Ἀλλὰ δυστυχῶς οἱ ἐκ Σπάρτης μετακληθέντες πέντε δικασταί, ἀντὶ νὰ ἐκπληρώσωσι τὸ ἱερὸν καθήκον τῶν ἀδεκάστως, χαριζόμενοι εἰς τοὺς Θηβαίους, τοὺς ἀδιαλλάκτους ἐχθροὺς τῶν Πλαταιέων, ἠρκέσθησαν νὰ ἐρωτήσωσιν ἀπλῶς τούτους, ἐὰν ἐν τῷ παρόντι πολέμῳ ἐφάνησαν ὠφέλιμοι εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς συμμάχους. Καὶ ἐπειδὴ κατὰ φυσικὸν λόγον ἀπῆντησαν ἀποφατικῶς, εὐθὺς ποινὴ θανάτου κατεγνώσθη εἰς πάντας. Ἀπωλέσθησαν δὲ οὕτω διακόσιοι Πλαταιεῖς καὶ εἴκοσι πέντε Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἔτυχον συμπολιορκούμενοι· αἱ δὲ γυναῖκες ἐξηνδραποδίσθησαν καὶ ἡ πόλις ἔπειτα κατηδαφίσθη ἐκ θεμελίων πρὸς αἰώνιον αἵσχος τῶν Θηβαίων, ἐν ᾧ μόνη αὕτη ἐκ τῶν Βοιωτικῶν πόλεων συνηγωνίσθη ὑπὲρ ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν μέγαν ἐκεῖνον κατὰ τοῦ Πέρσου ἀγῶνα!

Μετὰ τὸ τῶν Πλαταιῶν ἀκολουθεῖ εὐθὺς καὶ τὸ ἄλλο

οὐχ ἤττον φρικαλέων σκηνῶν θέαμα, τὸ τῆς Κερκύρας. Ἀπὸ τοῦ Ἐπιδαμνείου ἤδη πολέμου ὑπῆρχον ἐνταῦθα, ὥς ἐκ τῶν προηγουμένων δῆλον, δύο ἀντίθετοι μερίδες, ἡ τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ ἡ τῶν δημοκρατικῶν, αἵτινες, ἀποπειραθέντων κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τῶν Κορινθίων νὰ προσελκύσωσι τὴν νῆσον εἰς τὴν Πελοποννησιακὴν συμμαχίαν διὰ τῆς ἀποστολῆς τῶν ὑπ' αὐτῶν ἄλλοτε αἰχμαλωτισθέντων Κερκυραίων, κατήντησαν εἰς ῥῆξιν σφοδράν. Ἡ δημοκρατικὴ μερίς, εἰς τὴν προστασίαν τῶν Ἀθηνῶν ἐρείδομένη, ὑπερίσχυσε. Ὅθεν κατὰ πρότασιν τοῦ προσεστώτος ταύτης Πειθίου πάντες οἱ πλουσιώτεροι τῶν ἀριστοκρατικῶν ὑπεβλήθησαν εἰς δίκην καὶ ἐζημιώθησαν διὰ τὴν ὁποίαν δῆθεν ἔπραξαν ἀσέβειαν κόψαντες χάρακας ἐκ τοῦ τεμένου τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἀλκινόου. Μὴ δυνάμενοι δὲ οὗτοι νὰ ἐκτίσωσι τὴν ζημίαν, οὗσαν μεγάλην, ἐκάθισαν ἰκέται ἐν τοῖς ναοῖς. Διαδοθείσης δ' ἐν τῷ μεταξὺ τῆς φήμης ὅτι ὁ Πειθίας, ὅστις ἦτο καὶ βουλευτὴς, ἔμελλε ν' ἀναπέσῃ τὸ πλῆθος ἵνα συνδέσῃ συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων, οἱ εἰρημένοι καὶ μετ' αὐτῶν πολλοὶ τῶν Κορινθιαζόντων συστάντες καὶ λαβόντες ἐγχειρίδια εἰσέβαλον αἴφνης εἰς τὴν Βουλὴν, ὅπου σὺν τῷ Πειθίᾳ ἐφόνευσαν καὶ ἄλλους βουλευτάς καὶ ἰδιώτας ἕως ἐξήκοντα τὸν ἀριθμόν. Ὀλίγοι δὲ τινες ὁμόφρονες τοῦ Πειθίου κατέφυγον εἰς Ἀττικὴν τινὰ τριήρη παροῦσαν. Ἐκτοτε οἱ Ἀθηναῖοι καὶ Πελοποννήσιοι ἀνεμίχθησαν ἀπροκαλύπτως εἰς τὰς Κερκυραϊκὰς διενέξεις. Γενομένης δὲ μετ' οὐ πολὺ σφοδρᾶς συμπλοκῆς ἐν τῇ πόλει, οἱ μὲν δημοκρατικοὶ ἀπεχώρησαν εἰς τὴν ἀκρόπολιν καὶ εἰς τὰ μετέωρα τῆς πόλεως, οἱ δὲ ὁπαδοὶ τῶν Κορινθίων κατέλαβον τὴν ἀγορὰν καὶ τὸν πρὸς αὐτὴν Ὑλλαῖκὸν λιμένα. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν προσέλαβον συμμάχους τοὺς δούλους ὑποσχεθέντες αὐτοῖς ἐλευθερίαν, οἱ δὲ ἐνισχύθησαν δι' ὀκτακοσίων ἐπικούρων ἐλθόντων ἐκ τῆς Ἠπείρου. Δευ-

εἰς τὸ Ἑραῖον, καὶ ἤδη ἐνθαρρύνόμενοι ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ στόλου τῶν Ἀθηναίων ἀπεφάσισαν νὰ κορέσωσι τὸ πάθος τῆς ἐκδικήσεώς των κατ' αὐτῶν. Ὅθεν περιπλέοντες μετὰ τῶν πλοίων των τὸν Ὑλλαῖκὸν λιμένα ἐφόνευσον ὄντινα τῶν ἐχθρῶν ἐλάβανον καὶ ὅσους ἐκ τῆς ἐναντίας φατρίας εὗρισκον ἐντὸς αὐτῶν τῶν πλοίων. Ἐπειτα δ' ἐλθόντες εἰς τὸ Ἑραῖον ἔπεισαν πεντήκοντα ἐκ τῶν ἱκετῶν νὰ ἐξέλθωσιν, ἐπὶ ὑποσχέσει ὅτι ἤθελον δικασθῇ. Πάντες μὲν οὗτοι ἐθανατώθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ κατέστρεψαν ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ τὸν βίον, ἄλλοι μὲν κρεμασθέντες ἀπὸ τῶν ἱερῶν δένδρων καὶ ἄλλοι ἄλλως διαφθείραντες ἑαυτοὺς. Ἐπτὰ ἡμέρας, παρόντος τοῦ ναυάρχου τῶν Ἀθηναίων, ὁ δῆμος ἐξηκολούθησε φονεύων ἀνιλεῶς τοὺς ὑποτιθεμένους ἐχθροὺς του, ὡς διανοομένους δῆθεν τὴν κατάλυσιν τῆς δημοκρατίας· πεντακόσιοι δὲ περίπου διαφυγόντες τὴν λύσσαν τοῦ ὄχλου διέβησαν εἰς τὴν ἀπέναντι ἡπειρωτικὴν παραλίαν, ὅθεν μετὰ τινα χρόνον ἐπανῆλθον καὶ ὄχυρωθέντες ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς Ἰστώνης ἔβλαπτον ἐκεῖθεν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ὅσον ἐδύναντο. Μετὰ παρέλευσιν δὲ πολλοῦ χρόνου ἠναγκάσθησαν τέλος νὰ παραδοθῶσι εἰς τοὺς Ἀθηναίους στρατηγοὺς Εὐρυμέδοντα καὶ Σοφοκλέα, οἵτινες τοὺς διεκόμισαν ὑποσπόνδους εἰς τὴν νῆσον Πτυχίαν μέχρις οὗ πεμφθῶσιν εἰς Ἀθήνας, κηρύξαντες ὅτι εἰάν τις αὐτῶν συλληφθῇ ἀποδιδράσκων αἰσπονδαὶ θέλουσι θεωρηθῇ λελυμένος πρὸς πάντας. Ἀλλ' οἱ προστάται τοῦ δήμου φοβούμενοι μὴ οἱ ἐχθροὶ των ἀπολυθῶσι μηχανῶνται τοιοῦτον τι ἵνα τοὺς παγιδεύσωσιν· ἔπεμψαν δὴλον ὅτι νομιζομένους τινὰς φίλους των εἰς τὴν νῆσον, οἵτινες ἴσχυσαν νὰ τοὺς πείσωσιν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ ἐμελλον νὰ τοὺς παραδώσωσιν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ δήμου καὶ τοῖς παρέσχον τὰ μέσα τῆς δραπετεύσεως. Οὕτω δὲ οἱ δυστυχεῖς ἐνέπεσαν εἰς τὴν παγίδα, συνελήφθησαν ἐκπλέοντες καὶ παρεδόθη-

τέρᾳ ἄλλῃ μάχῃ ἔδωκε τὴν νίκην εἰς τοὺς πρώτους. Τὴν δὲ ἐπιούσαν ἔφθασεν ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγὸς Νικόστρατος, ἐρχόμενος βοηθὸς ἐκ Ναυπάκτου μετὰ δώδεκα νεῶν καὶ πεντακοσίων ὀπλιτῶν· ἴσχυσε δὲ οὗτος νὰ πείσῃ τοὺς διαφερομένους ὥστε νὰ συνδιαλλαγῶσι πρὸς ἀλλήλους καὶ ἐνταυτῷ νὰ συμμαχήσωσι στενώτατα μετὰ τῶν Ἀθηναίων. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα πράξας ἤτοιμάζετο ν' ἀπὸπλεύσῃ, οἱ προστάται τοῦ δήμου προσελθόντες τὸν ἔπεισαν νὰ καταλίπῃ αὐτοῖς πέντε ἐκ τῶν πλοίων του, ὅπως χρησιμεύσωσιν εἰς πᾶσαν ἐνδεχομένην κίνησιν τῶν ἐναντίων, καὶ λάβῃ ἀντ' αὐτῶν ἴσα Κερκυραϊκά· ἔπειτα δὲ κατέλεγον εἰς ταῦτα τοὺς ἐχθρούς των, οἵτινες φοβηθέντες μὴ σταλῶσιν εἰς Ἀθήνας ἐκάθισαν ἰκέται εἰς τὸ τῶν Διοσκούρων ἱερόν. Σπουδάσαντος δὲ εἰς μάτην τοῦ Νικοστράτου νὰ τοὺς ἀναστήσῃ ἐκεῖθεν καὶ νὰ τοὺς ἐνθαρρύνῃ, ὁ δῆμος, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι οὗτοι ἐβουλεύοντο κακὰ, ἔλαβε τὰ ὅπλα καὶ ἤθελε βεβαίως τοὺς διαφθείρει· ἐὰν δὲν ἐκωλύετο ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου αὐτοῦ στρατηγοῦ. Οἱ λοιποὶ ἀριστοκρατικοί, 400 τὸν ἀριθμὸν, βλέποντες τὰ γινόμενα προσέφυγον εἰς τὸ Ἡραῖον, ἀλλ' ὁ λαὸς ἐπειθανάγκασεν αὐτοὺς νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν πρὸ τοῦ Ἡραίου κειμένην Πτυχίαν νῆσον. Ἐν τούτῳ δὲ οὔσης τῆς στάσεως, τὴν τετάρτην ἢ πέμπτην ἡμέραν, μετὰ τὴν διακομιδὴν τῶν ἀνδρῶν εἰς τὴν νῆσον, τρεῖς καὶ πεντήκοντα Πελοποννησίων νῆες, ὧν ἡγοῦντο ὁ Ἀλκίδας καὶ ὁ Βρασίδας, φανεῖσαι ἀπέκρουσαν τὰς μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἡνωμένας ἐξήκοντα τῶν Κερκυραίων τριήρεις, δὲν ἐτόλμησαν ὅμως νὰ ἐπιπλεύσωσιν εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἅμα ἔμαθον ὅτι στόλος Ἀθηναϊκὸς προσέπλεεν ἀπὸ Λευκάδος φοβηθεῖσαι ἀνεχώρησαν κατὰ τάχος εἰς τὰ ἴδια. Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των δὲ οἱ δημοκρατικοὶ Κερκυραῖοι ὑποπτεύοντες μὴ οἱ ἐν Πτυχίᾳ ἀντίπαλοί των νεωτερίσωσιν, ἀναλαβόντες αὐτοὺς ἐκεῖθεν τοὺς ἐπανήγαγον πάλιν

σαν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν εἰς τοὺς Κερκυραίους δημοκρατικούς, οἵτινες παραλαβόντες αὐτοὺς τοὺς ἐνέκλεισαν εἰς μέγα τι οἶκημα καὶ ὕστερον ἐξάγοντες ἀνὰ εἴκοσι δεδεμένους τοὺς ἀπέκτεινον διὰ παντοίων βασιάνων. Ἀφοῦ δὲ τοιουτοτρόπως ἐθανατώθησαν ἐξήκοντα, οἱ λοιποὶ μαθόντες τὰ γενόμενα δὲν ἤθελον οὐδαμῶς νὰ ἐξέλθωσιν ἀμυνόμενοι ἑαυτοὺς διὰ παντὸς μέσου ἀπὸ τοῦ οἰκήματος. Τότε δὲ ὁ ἐξηγριωμένος ὄχλος ἀναβὰς ἐπὶ τὸ στέγος καὶ ἀνασπάσας τὴν ὀροφὴν ἐρρίπτεν ἐκεῖθεν οἷστους καὶ κεράμους κατ' αὐτῶν. Πολλοὶ οὕτως ἀπωλέσθησαν, οἱ δ' ἐπίλοιποι, ἐπελθούσης τῆς νυκτός, διεφθάρησαν αὐτοχειρὶ, ὥστε τὴν ἀκόλουθον πρωΐαν εὐρέθησαν ὅλοι νεκροὶ καὶ σωρευθέντες ἐπὶ ἀμαξῶν ἀπήχθησαν ἔξω τῆς πόλεως. Αἱ δὲ γυναῖκες αὐτῶν, ὅσαι εἶχον ἐπιζῆσαι ἐξηνδραποδίσθησαν. — Οὕτως ὦμῃ καὶ φρικαλέα προέβη ἡ στάσις αὕτη τῆς Κερκύρας· καὶ ἔδοξε τοιαύτη μᾶλλον, καθ' ὅσον ὑπῆρξεν ἡ πρώτη κατὰ τὸν παρόντα πόλεμον. Ὑστερον δὲ παρόμοιαι στάσεις ἐξερράγησαν σχεδὸν πανταχοῦ καὶ παρήγαγον τρομερὰ καὶ ὀλέθρια ἀποτελέσματα, τῶν ὁποίων τὴν ἐκπληκτικὴν εἰκόνα εὐρίσκει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὸν μέγαν τοῦ πολέμου τούτου ἱστορικόν, τὸν Θουκυδίδην (Γ', 82).

Μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Εὐρυμέδοντος ἐκ τῆς Κερκύρας, οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν, κατὰ πρῶτον ἥδη, εἴκοσι ναῦς εἰς Σικελίαν καὶ στρατηγοὺς τὸν Λάχνητα καὶ Χαρσιάδην, λόγῳ μὲν τοῦ νὰ βοηθήσωσι τοὺς ὁμογενεῖς τῶν Λεοντίνους, πολεμουμένους ὑπὸ τῶν Συρακουσίων, κυρίως δὲ προτιθέμενοι νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἐκεῖθεν κομιδὴν σίτου εἰς Πελοπόννησον καὶ συνάμα πρόπειραν ποιούμενοι ἐὰν ἐδύναντο νὰ ὑποτάξωσιν αὐτὴν τὴν ὠραίαν καὶ μεγάλην νῆσον, πρὸς τὴν ὁποίαν εἶχον ἀπευθύνει πρὸ πολλοῦ τὰ βλέμματά των. Αὕτη ἦτον ἡ τελευταία ἐπιχείρησις τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὸ θέρος τοῦ πέμπτου ἔτους τοῦ πολέμου (427). Τῷ δ' ἐπιγενομένῳ

χειμῶνι τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἡ νόσος ἐπέσκηψε τὸ δεύτερον εἰς Ἀθήνας καὶ διήρκεσεν ὅχι ὀλιγώτερον τοῦ ἐνὸς ἔτους ἐπενεγκοῦσα ὄλεθρον μέγαν. Κατὰ ταύτην καὶ τὴν πρότεραν αὐτῆς ἐπίσκηψιν ἀπέθανον, βεβαιοῦντος τοῦ Θουκυδίδου, ὀπλῖται μόνον τετρακισχίλιοι καὶ τετρακόσιοι, καὶ ἵππεῖς τριακόσιοι, τοῦ δὲ ἄλλου ὄχλου ἀνεξεύρετος ἀριθμός. Ἐγένοντο δὲ τότε καὶ πολλοὶ σεισμοὶ τῆς γῆς πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, μάλιστα δ' ἐν Ἀθήναις, Εὐβοίᾳ καὶ Βοιωτίᾳ.

Τὸ ἐφεξῆς θέρος (ἕκτον ἔτος τοῦ πολέμου) οἱ Πελοποννήσιοι ἦλθον μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ σκοποῦντες νὰ εἰσβάλωσι κατὰ τὸ σύνηδες εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἡγουμένου τοῦ βασιλέως τῶν Λακεδαιμονίων Ἀγιδος, υἱοῦ τοῦ ἄρτι ἀποθανόντος Ἀρχιδάμου· ἀλλὰ σεισμῶν πολλῶν γενομένων ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν ἄπρακτοι. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, καίτοι ἐλαττωθείσης τῆς δυνάμεώς των ὑπὸ τῆς νόσου, ἐφάνησαν πανταχοῦ καὶ πρὸς τὰ ἔξω μάλισα δραστήριοι. Ὁ Λάχης, ὅστις ἀποθανόντος τοῦ Χαροιάδου ἀνέλαβεν ἐν Σικελίᾳ τὴν διοίκησιν τοῦ στόλου, ἐκυρίευσεν τὰς Μυλάς, τόπον ὀχυρὸν τῆς Μεσσήνης, καὶ ἠνάγκασεν τοὺς Μεσσηνίους εἰς ὑποταγὴν. Ὁ Νικίας διευθύνθη τὸ πρῶτον μετὰ ἐξήκοντα νεῶν κατὰ τῆς Μήλου καὶ ἀποβάς ἐφθίρεν αὐτήν· ἔπειτα δὲ ἐτράπη πρὸς τὸν ἐν Βοιωτίᾳ Ὠρωπὸν καὶ προσλαβὼν ἐνταῦθα τὴν ἐξ Ἀθηνῶν σταλεῖσαν δύναμιν εἰσέβαλεν εἰς Τάναγραν, ἐλεηλάτησε τὴν γῆν αὐτῆς καὶ συνάψας μάχην πρὸς τοὺς ἐπεξελθόντας Γαναγραίους καὶ τινας Θηβαίους δραμόντας εἰς βοήθειαν ἐνίκησεν αὐτοὺς κατὰ κράτος. Ἄλλος δ' ἔμπειρος στρατηγός, ὁ Δημοσθένης, περιπλεύσας μεθ' ἐτέρων ἐξήκοντα νεῶν τὴν Πελοπόννησον ἦλθεν εἰς Ἀκαρνανίαν, πόρθησε τὴν Λευκάδα καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Αἰτωλίαν, θεν ἐσκόπει νὰ προχωρήσῃ διὰ τῶν Λοκρῶν Ὀζολῶν εἰς Φωκίδα, καὶ ἀκολούθως διὰ τοῦ στενοῦ τῆς Ἐλα-

τείας νὰ ἐπιπέσῃ εἰς Βοιωτίαν. Ἀφοῦ δὲ ἐλεηλάτησε τρεῖς ἐκ τῶν ἀτειχίστων Αἰτωλικῶν κομῶν, προσβληθεὶς αἰφνης ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν, συναθροισθέντων πανταχόθεν, ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τῆς ἐπιχειρήσεώς του. Μετ' οὗ πολὺ ὁμοῦς ἠνώρθωσε περισσῶς τὴν συμφορὰν τοῦ ταύτην κατορθώσας μετὰ τῶν Ἀκαρνάνων διὰ τῆς παρὰ τὰς Ὀλπας ἐπιφανεστάτης νίκης του νὰ ματαιώσῃ τὸ κατὰ τοῦ Ἀμφιλοχικοῦ Ἀργούς κίνημα τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀμβρακιωτῶν.

Τὸ στρατηγικὸν δὲ τοῦ ἀνδρὸς τούτου πνεῦμα ἔμελλε νὰ δειχθῇ ἔτι λαμπρότερον καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔβδομον ἔτος τοῦ πολέμου (425). Ἐν ᾧ δηλονότι στόλος τις Ἀθηναϊκός, κατευθυνόμενος εἰς Σικελίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐκεῖ προπεμφθεισῶν δυνάμεων, περιέπλεε τὴν Πελοπόννησον, ὁ Δημοσθένης, ὅστις ἔλαβεν ὡς ἰδιώτης τὴν ἄδειαν νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὸν πρὸς πᾶν ἄλλο συντελὲς ἐπιχείρημα κατὰ τῆς Πελοποννήσου, εὕρισκόμενος παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Μεσσηνίας προέτεινε ν' ἀποβιβασθῶσιν εἰς Πύλον καὶ τειχίσωσι τὸ χωρίον, ὃπερ ἔχον λιμένα ἀξιόλογον ἐδύνατο, κατὰ τὰς ὀξυδερεκτεῖς αὐτοῦ παρατηρήσεις, νὰ χρησιμεύσῃ τὰ μάλιστα ὡς σταθμὸς διὰ τὰς πρὸς δυσμὰς ἐπιχειρήσεις τῶν Ἀθηναίων, καὶ συντάμα ὡς φρούριον, ὅθεν Μεσσήνιοι ὀρμώμενοι ἤθελον βλάπτει μεγάλως τοὺς Λακεδαιμονίους. Ἀλλ' οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ μὴ πειθόμενοι ἤθελον νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν περαιτέρω πλοῦν, ὅτε ὑπὸ τρικυμίας ἠναγκάσθησαν νὰ προσορμισθῶσιν εἰς τὴν Πύλον, ἥτις κατὰ προτροπὴν τοῦ Δημοσθένους ἐξετειχίσθη ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ συνεργαζομένων ὅλων τῶν στρατιωτῶν. Οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι μαθόντες τοῦτο καὶ αἰσθανόμενοι καλῶς τὸν κίνδυνον, ὅστις ἠπέλπει τὴν μόλις τετρακόσια στάδια ἐντεύθεν ἀπέχουσαν Σπάρτην, συνέδραμον πανταχόθεν κατὰ τὴν ξηρὰν καὶ θάλασσαν εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον καὶ πρὸς τελείαν ἀπόκλεισιν αὐτοῦ κατέλαβον τὴν παρακ-

τείνουσαν τὸν λιμένα καὶ ἐγγὺς ἐπικειμένην νῆσον Σφακτηρίαν διαβιβάσαντες ἐνταῦθα 420 ὀπλίτας μετὰ τῶν συνήθων Εἰλώτων. Ἡ μικρὰ τῶν Ἀθηναίων φρουρά, καὶ περ στερημένη σχεδὸν πάντων τῶν εἰς κραταιὰν ἄμυναν μέσων, εἶχεν ἤδη ἀποκρούσει μίαν πρώτην σφοδρὰν τῶν ἐχθρῶν προσβολήν, ὅτε τεσσαράκοντα Ἀττικάι τριήρεις ἄρασαι ἐκ Ζακύνθου εἰσέπλευσαν καὶ ἐκ τῶν δύο στενῶν τῆς εἰρημένης νήσου εἰσόδων καὶ ἐπιπεσοῦσαι κατὰ τῶν ἐχθρικῶν νεῶν, τῶν μὲν αὐτῶν ἐκράτησαν, τὰς δὲ ἠνάγκασαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ οὕτω περιέκλεισαν τοὺς ἐν τῇ νήσῳ διαβιβασθέντας ὀπλίτας. Βλέποντες δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι ὅτι οὐδεμία ἦν ἐλπίς νὰ σώσωσι τοὺς ἄνδρας αὐτῶν ἔκρινον ἀναγκαῖον μετὰ μὲν τοῦ Δημοσθένους νὰ συμφωνήσωσιν ἀνακωχὴν ὀπλῶν, εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας νὰ προτείνωσιν εἰρήνην. Ἀλλὰ κατ' εἰσήγησιν τοῦ Κλέωνος οἱ Ἀθηναῖοι ἀντέταξαν εἰς τὴν παραδοχὴν ταύτης τοσοῦτον τραχεῖς ὅρους, ὥστε αἱ διαπραγματεύσεις διεκόπησαν ταχέως. Παρατεινομένης δὲ τῆς ἀλώσεως τῆς νήσου καὶ ταλαιπωρουμένης τῆς φρουρᾶς τῶν Ἀθηναίων ἐν Πύλῳ δι' ἔλλειψιν τροφῶν καὶ ποτίμου ὕδατος, ὁ δῆμος ἐν Ἀθήναις ἤρξατο νὰ μετανοῇ ὅτι εἶχεν ἀπορρίψει τὴν περὶ εἰρήνης πρότασιν· καὶ ἐπειδὴ ἡ ὀργή του ἀπετείνετο ἰδίως κατὰ τοῦ Κλέωνος, ὡς τοῦ κυριωτέρου αἰτίου τῆς ἀποφάσεώς του, οὗτος κατηγορήσας δειλίαν κατὰ τῶν στρατηγῶν εὐρέθη τέλος εἰς τὴν ἀνάγκην, ἀποποιχθέντος τοῦ Νικίου τὴν στρατηγίαν, ν' ἀναλάβῃ αὐτὸς οὗτος ὅλον τὸν ἀγῶνα, ὑποσχεθεὶς ἐντὸς 20 ἡμερῶν ἢ νὰ φέρῃ ζῶντας εἰς Ἀθήνας τοὺς ἐν τῇ Σφακτηρίᾳ Λακεδαιμονίους, ἢ νὰ τοὺς φονεύσῃ αὐτοῦ. Καὶ οἱ μὲν πολλοὶ ἐγέλασαν εἰς τὴν κουφολογίαν ταύτην, οἱ δὲ φρονιμώτεροι εὐχαριστήθησαν ἐλπίζοντες, ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης, νὰ ἐπιτύχωσι θᾶτερον τούτων, ἢ νὰ ἰδῶσιν ὑποτεταγμένους τοὺς Λακεδαιμονίους, ἢ, ὅπερ ἦν κρεῖττον, ν' ἀπαλλαγῶσι τοῦ

θρασέος δημαγωγού. Τῶντι δὲ ὁ Κλέων βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους εὐτύχῃσε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπόσχεσίν του· κρατερὰ τις ἀπόβασις εἰς τὴν νῆσον ἡνάγκασε τοὺς Λακεδαιμονίους ὀπλίτας μετὰ πεισματώδῃ ἄμυναν νὰ παραδοθῶσι. Οὕτω 292 ἐξ αὐτῶν, ὑπόλοιποι τῶν 420, ἐκομίσθησαν εἰς Ἀθήνας. Ἀνεχώρησαν δ' ἀκολούθως καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐκ τῆς Πύλου, ἥτις τοῦ λοιποῦ κατείχετο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Αἱ μετέπειτα δ' ἐκείνων προσπάθειαι τοῦ ν' ἀναλάβωσι τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὴν Πύλον ἀπέβησαν μάταιαι.

Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ προσεχοῦς ἔτους (424) οἱ Ἀθηναῖοι ἔσχυσαν νὰ κυριεύσωσιν ἐξ ἐφόδου τὴν νῆσον τῶν Κυθήρων, αὐτὸ τὸ προτείχισμα τῆς Σπάρτης, ὅθεν ἤδη ἐδύναντο νὰ ἐπιπύπτωσιν εὐκολώτατα εἰς τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου. Κατέλαβον δ' ἐνταυτῷ καὶ τὴν Θυρέαν καὶ ἡχμαλώτευσαν πολλοὺς τῶν Αἰγινητῶν, τοὺς ὁποίους οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχον κατοικίσει αὐτόθι διωχθέντας ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου. Τοσοῦτον δ' ἐπῆρθησαν ἔνεκα τῶν ἀλλεπαλλήλων τούτων εὐτυχημάτων των, ὥστε τοὺς στρατηγοὺς αὐτῶν (Πυθόδωρον, Σοφοκλῆ καὶ Εὐρυμέδοντα) ἐπανελθόντας ἐκ τῆς Σικελίας ἀπράκτους, ἀφοῦ οἱ ἐκεῖ Ἕλληνες ὁμοφρονήσαντες, κατὰ προτροπὴν τοῦ Συρακουσίου Ἑρμοκράτους, εἰρήνευσαν πρὸς ἀλλήλους, ἐτιμώρησαν αὐστηρῶς, ὥς ἂν ἐξήρητο ἀπ' αὐτῶν νὰ καταστρέψωσι πᾶσαν τὴν Σικελίαν. Ἀλλὰ παραυτίκα εἶδον πάλιν τὴν τύχην στρέφουσαν ἐναντίον των τὰ νῶτα. Ἀφοῦ δηλαδὴ προηγουμένως κατέλαβον τὴν Νίσαιαν, λιμένα τῆς Μεγαρίδος, ἠθέλησαν, συνεννοημένοι μετὰ τῶν ἐν Μεγάροις δημοκρατικῶν, νὰ κυριεύσωσι καὶ τὴν πόλιν ταύτην, ἡ ὀλιγαρχικὴ ὅμως μερὶς ὑπερισχύσασα διὰ συνδρομῆς τῶν Λακεδαιμονίων ἐματαίωσε τὸ σχέδιόν των. Ἐπὶ παρομοίας δὲ συνεννοήσεως μετὰ τῆς δημοκρατικῆς μερίδος στηριζόμενοι ἤλπισαν νὰ προσαγάγωσι καὶ

ὅλην τὴν χώραν ταύτην εἰς τὴν ἑαυτῶν συμμαχίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα εὐρόντες ἀγρύπνους τοὺς ἀριστοκρατικούς ἀπέτυχον· διότι οὐ μόνον ἐξεβλήθησαν τοῦ Δηλίου, ὅπερ εἶχον καταλάβει πρότερον, ἀλλὰ καὶ ἔπαθον ἐν τῷ ὑποχωρεῖν ἦτταν ὁλοσχερῇ (καθ' ἣν ὁ Ἀλκιβιάδης ἔσωσε τὸν διδάσκαλόν του Σωκράτην, σωθεὶς ἄλλοτε ὑπὸ τούτου ὅτε ἀμφοτέροι ἐπολέμουν ἐν Ποτιδαίᾳ στρατηγοῦντος τοῦ Φορμίωνος).

Οὐ πολλῷ ὕστερον ἐπῆλθον εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἄλλα μεγαλήτερα ἀτυχήματα κατὰ τὰς παραλίας τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, ὅπου ὁ μεγαλεπίβολος στρατηγὸς τῆς Σπάρτης Βρασίδας εἶχεν ἤδη μεταστήσει τὸ θέατρον τοῦ πολέμου. Ὡς προστάτης δῆθεν τῆς ἐλευθερίας ἔσχυσεν οὗτος πάραυτα νὰ ἐλκύσῃ πρὸς τὸ μέρος τῶν Λακεδαιμονίων τοὺς ἀμφιβόλους τῶν Ἀθηνῶν συμμάχους. Ἀφοῦ διήγειρεν εἰς ἀπόστασιν τὴν Ἀκανθὸν καὶ Στάγειρον, κατῴρθωσε νὰ προσοικειωθῇ καὶ τὴν Ἀμφίπολιν διὰ τινος ἐπιεικοῦς συνθήκης· τὸ δὲ παράδειγμα αὐτῆς ἀκολουθοῦσαι καὶ ἄλλαι τῶν Χερσονήσων Ἀκτῆς καὶ Σιθωνίας πόλεις παρεδόθησαν εἰς αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θουκυδίδης, ὅστις κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον εὐρίσκετο ἀρχηγὸς ναυτικῆς τινὸς μοίρας παρὰ τὴν Θάσον, δὲν ἔσπευσε λίαν ἐγκαίρως εἰς βοήθειαν τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ μόνον τὸν λιμένα ταύτης, τὴν Ἠϊόνα, ἐδυνήθη νὰ σώσῃ, κατεδικάσθη διὰ τοῦτο μετὰ τῶν λοιπῶν στρατηγῶν εἰς εἰκοσαετῇ ἐξορίαν, καθ' ἣν ἡσυχάζων συνέγραψε τὴν ἀθάνατον τοῦ παρόντος πολέμου ἱστορίαν του. Αἱ Ἀθηναὶ ἔντρομοι διὰ τὰς ἀνελπίστους ταύτας τοῦ Βρασίδου προόδους προέτεινον ἐνιαύσιον ἀνακωχὴν, τὴν ὁποίαν οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι μάλιστα τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ἐν Σφακτηρίᾳ αἰχμαλωτευθέντων φίλων καὶ συγγενῶν των, ἐδέχθησαν προθύμως (423) ὑπὸ τὴν συμφωνίαν τοῦ νὰ μένωσι μὲν ἀμφοτέρω τὰ διαμαχόμενα μέρη εἰς τὴν κατοχὴν τῶν ἤδη κεκτη-

μένων, νὰ διαπραγματευθῶσι δὲ περαιτέρω περὶ τῆς ὀριστικῆς εἰρήνης. Ἐπειδὴ ὁμως ὁ Βρασίδης, ὅστις ἐν ἀγνοίᾳ τῆς γενομένης συνθήκης προσεκλήσατο ἐν τῷ μεταξὺ τήν τε Σκιώνην ἐπὶ τῆς Παλλήνης καὶ τὴν Μένδην, ἀποικίαν τῶν Ἑρετριέων, ἠρνήθη τὴν ἀπόδοσιν τούτων, αἱ Ἀθηναί, ἅμα λήξαντος τοῦ χρόνου τῆς ἀνακωχῆς, ἀνενέωσαν τὸν πόλεμον πέμψασαι στρατηγὸν τὸν Κλέωνα, ὅστις κατ' ἀρχὰς μὲν εὐτύχησε κυριεύσας ἐξ ἐφόδου τὴν Τορώνην, ἔπειτα δὲ προσβλήθεις ὑπὸ τοῦ Βρασίδου παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν, ἐν ᾧ ἀνεχώρει πρὸς τὴν Ἡϊόνα, ἡττήθη κατὰ κράτος. Ἀμφότεροι δὲ οἱ στρατηγοὶ πληγωθέντες καιρίως, ὁ μὲν ἐν τῷ διώκειν ὁ δ' ἐν τῷ φεύγειν, κατέστρεψαν αὐτοῦ συγχρόνως τὸν βίον.

Ἡ ἔκβασις τῆς μάχης ταύτης ἔδωκεν εὐθὺς ἄλλην εἰς τὰς ὑφ'esτώσας σχέσεις ῥοπήν. Ἡ εἰρήνη, τὴν ὁποίαν οἱ εἰρημένοι μάλιστα στρατηγοί, εἰ καὶ ἐξ ἀντιθέτων κινούμενοι λόγων, ἐζήτουν παντὶ τρόπῳ νὰ ἐμποδίσωσιν, εὐκολύνθη διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Νικίου καὶ τοῦ Σπαρτιάτου βασιλέως Πλειστοάνακτος, οἵτινες ἀμφότεροι εἶχον πάντα διάφορον πρὸς τὸ ἐκείνων συμφέρον. Ἐκτὸς τούτου οἱ Ἀθηναῖοι τεταπεινωμένοι ὑπὸ τῶν τελευταίων συμφορῶν ἐφοβοῦντο μὴ ἀποστατήσωσι καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν ὑπηκόων των, ἡ δὲ Σπάρτη ἐν εἰρήνῃ μόνον ἐθεώρει δυνατὴν τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν τῆς Σφακτηρίας αἰχμαλώτων. Οὕτω λοιπὸν περὶ τὸ τέλος τοῦ δεκάτου ἔτους τοῦ πολέμου (421) κατωρθώθη πεντηκονταετὴς μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης εἰρήνη, ἥτις πρὸς μνήμην καὶ τιμὴν τοῦ τὰ μάλιστα εἰς αὐτὴν συντελέσαντος ὠνομάσθη *Νικίειος*, καὶ τῆς ὁποίας οἱ κυριώτεροι ὅροι ἦσαν, ἀπόδοσις τῶν ἀμοιβαίων δορικτησιῶν, ἐλευθερία καὶ αὐτονομία τῶν Θρακικῶν πόλεων, ὑποχρεουμένων μόνον νὰ τελῶσι μέτριον φόρον εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀνταλλαγὴ τῶν αἰχμαλώτων καὶ ἐξίσωσις τῶν περαιτέρω διαφορῶν κατὰ τὸ δίκαιον.

§ 2. Νέαι περιπλοκαί. Ἀλκιβιάδης. Ἐκστρατεία εἰς Σικελίαν καὶ ἀτυχῆς ἐκβάσεις αὐτῆς.

Ἡ εἰρήνη γενομένη μετὰ σπουδῆς δὲν ἐδύνατο νὰ ἔχῃ μακρὰν διάρκειαν. Οἱ Πελοποννήσιοι σύμμαχοι, οἵτινες εἶδον ἑαυτοὺς παρημελημένους ἐν αὐτῇ καὶ τὴν ἑαυτῶν ἐλευθερίαν ἐπαπειλουμένην διὰ τῆς φιλίας τῶν δύο κραταιότερων πολιτειῶν, ἐφανέρωσαν ἀπροκαλύπτως τὴν κατὰ τῆς Σπάρτης δυσαρέσκειάν των, καὶ ἡ Κόρινθος μάλιστα ἔπεισε τὸ τότε ἀκμάζον Ἀργὸς νὰ γείνη κεφαλὴ νέας τινὸς Πελοποννησιακῆς συμμαχίας, εἰς τὴν ὁποίαν προσετέθησαν οἱ Μαντινεῖς, οἱ Τεγεᾶται, οἱ Ἡλεῖοι καὶ οἱ Χαλκιδεῖς ἐν Θράκῃ. Ὀλίγοι δὲ μόνον ἐδίσταζον ἔτι νὰ προσέλθωσιν εἰς ταύτην μὴ ἐμπιστευόμενοι ἀρκούντως εἰς τοὺς δημοκρατικῶς πολιτευομένους Ἀργεῖους. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν αὐτῶν ἡγέρθησαν ἤδη ἐκ προοιμίων περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὅρων τῆς εἰρήνης διενέξεις καὶ δυσχέρειαι. Ἡ ἐκατέρωθεν ἀπόδοσις τῶν γενομένων δορικτησιῶν, ἰδίως τῶν Θρακικῶν ἀποικιῶν, ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν αἰχμαλώτων καὶ ἡ ἀναχώρησις τῶν φρουρῶν δὲν ἐδύναντο νὰ πραγματοποιηθῶσιν ὅπως ὠρίσθησαν καὶ ὅπως ἕκαστον μέρος ἐπεθύμει. Ἐπὶ τούτοις δὲ καὶ δύο ἄλλα συμβεβηκότα ἐπὶ βλάβῃ τῶν Ἀθηναίων, τουτέστι ἡ μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ Βοιωτῶν συνομολογηθεῖσα ἰδιαιτέρα συμμαχία καὶ ἡ ὑπὸ τῶν τελευταίων γενομένη κατεδάφισις τοῦ διὰ προδοσίας μικρὸν πρότερον ἄλωθέντος ὀχυροῦ Πανάκτου, ὅπερ ἔκειτο ἐν τοῖς μεθορίοις τῆς Ἀττικῆς παρὰ τὸ ὄρος τοῦ Κιθαιρῶνος, κατέστησεν σχεδὸν ἀδύνατον τὴν συνδιαλλαγὴν. Καὶ μὲν ὅλον ὅτι, οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, οἳ τε Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπὶ ἑξ ἔτη καὶ δέκα μῆνας ἀπέσχον νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ τὴν ἐκατέρωθεν γῆν, ἡ ἄμεσος ὁμως καὶ ἔμμεσος αὐτῶν ἀνάμιξις εἰς τὰς διενέξεις τῶν πολιτειῶν ἐκείνων, αἵτινες ἔμειναν ἐκσπον-

δοι, ἔδωκαν κατὰ τὰ πρῶτα ἤδη τῆς εἰρήνης ἔτη ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνατροπὴν τῆς ἐπισφαλοῦς συνθήκης, ἕως οὗ ἴδιαι περιστάσεις, καὶ μεταξὺ τούτων μάλιστα ἡ ἐν Ἀθήναις ἐμφάνις ἀνδρὸς τινὸς ἐκτάκτου, ὅστις μόνον εἰς τὸν πόλεμον εὑρίσκε τὸ μέσον τῆς αὐξήσεώς του, ἐπετάχυνε τὴν φανερὰν ῥῆξιν.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ Ἀλκιβιάδης, υἱὸς τοῦ Κλεινίου, ἐκ μητρὸς ἀνεψιὸς τοῦ Περικλέους καὶ μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, ἐξέχων παντὸς ἄλλου κατὰ τὰ φυσικὰ καὶ ἐπὶ κτήτα πλεονεκτήματα οὐχ ἦττον ἢ κατὰ τὰ ἐλαττώματα καὶ πάθη, πιστὴ εἰκὼν τῆς πολιτείας, εἰς ἣν ἀνῆκε, καὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἔζη. Ὅ,τι ὁ φρόνιμος Νικίας ἐθήρυσσε καὶ τέλος ἐπέτυχε, τοῦτο ἔμελλε ν' ἀνατρέψῃ ὁ νέος δημαγωγὸς διὰ τῆς ὁποίας ἐκτέσαστο ἐπιρροῆς ἰδίως ἐπὶ τῶν νέων καὶ φιλοπολέμων. Προσωπικὸν ἔχθος κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων ὡς ἀντεχομένων τοῦ Νικίου μᾶλλον ἢ αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ διαπρέψῃ ἐν πολέμῳ τὸν διέθεσεν ἐξ ἀρχῆς κατὰ τῆς εἰρήνης. Ἡ δὲ δυσαρέσκεια τῶν Ἀθηναίων διὰ τὴν παρὰ τὰς συνθήκας συμμαχίαν τῆς Σπάρτης μετὰ τῶν Βοιωτῶν ἐβοήθησε τὰ μέγιστα τοὺς σκοποὺς του. Ὅταν λοιπὸν Λακεδαιμόνιοι πρέσβεις ἐλθόντες εἰς Ἀθήνας ἐπεχείρησαν νὰ δικαιολογήσωσι τὴν συμμαχίαν ἐκείνην, ἀλλὰ γενομένου λόγου περὶ ἀνατροπῆς αὐτῆς ἡρνήθησαν τὴν συναίνεσίν των, ὁ Ἀλκιβιάδης κατώρθωσεν εὐκόλως νὰ φέρῃ εἰς πέρας ἄλλην σπουδαιοτέραν μεταξὺ Ἀθηναίων, Ἀργείων, Μαντινέων καὶ Ἡλείων ἔνωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν μόνον οἱ Κορίνθιοι δὲν ἠθέλησαν νὰ προστεθῶσι τραπέντες καὶ αὖθις πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους (420). Γενικὴ ἀνησυχία κατεῖχε τότε τὰ πνεύματα ὅλων ἐν Ἑλλάδι. Οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, τῶν ὁποίων ἀπεκλείσθησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι ὥς μὴ ἐκτίσαντες τὸ ἐπιβληθὲν ὑπὸ τῶν Ἡλείων πρόστιμον ἕνεκα τῆς ἐνόπλου εἰς Δέπρον εἰσβολῆς των, καὶ διὰ τοῦτο ἦσαν εἰς

ἄκρον ὠργισμένοι, ἐπανηγυρίσθησαν ἐν μέσῳ ἀγωνίας. Ἀργεῖοι, Μαντινεῖς καὶ Θηβαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ συστήσωσι πρὸς ἀσφάλειαν αὐτῶν φυλακὴν ἔνοπλον. Μετ' οὐ πολὺ δὲ παρελθούσης τῆς ἐορτῆς, ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἅγις ἡγουμένος μεγάλης δυνάμεως ἐστράτευσε κατὰ τῶν Ἀργείων, οἵτινες μὴ τολμήσαντες πρὸ τῆς ἀφίξεως ἐπικουρικοῦ στρατοῦ τῶν Ἀθηναίων ν' ἀντιπαρταχθῶσι συνεφώνησαν μετὰ τοῦ ἐχθροῦ τετράμηνον ἀνακωχὴν· ἀλλ' ἅμα τῶν Ἀθηναίων παραγενομένων ἐκήρυξαν τὴν ἀνακωχὴν ἐκείνην ἄκυρον, κατέλαβον μετ' αὐτῶν εὐθύς τὸν Ὀρχομενὸν ἐν Ἀρκαδίᾳ καὶ ἐκεῖθεν προήλασαν εἰς Τεγέαν, ἥτις ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης. Τότε δὲ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐκινήθησαν πανστρατιᾷ, εἰσέβαλον εἰς *Μαντινείαν* καὶ διὰ τῆς συμπράξεως τῶν συμμάχων τῶν Πελοποννησίων ἐνίκησαν ἐνταῦθα κατὰ κράτος τοὺς Ἀργεῖους, Μαντινεῖς καὶ Ἀθηναίους ἡνωμένους (418). Ἡ μάχη αὕτη, τῶν μέχρι τοῦδε μεταξὺ Ἑλλήνων συγκροτηθεῖσών ἡ μεγίστη, ὑπῆρξε κρισιμωτάτη· διότι δι' αὐτῆς οἱ μὲν Ἀργεῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ παραιτηθῶσι τῆς μετὰ τῶν Ἀθηναίων συμμαχίας καὶ νὰ προστεθῶσιν εἰς τὴν τῶν Λακεδαιμονίων, οἱ δ' Ἀθηναῖοι εἶδον ματαιωθείσας τὰς ἐλπίδας τῶν τοῦ νὰ ἐπεκτείνωσι καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον τὴν ἡγεμονίαν τῶν. Τέλος ἡ Σπάρτη ἴσχυσε ν' αὐξήσῃ μᾶλλον ἢ πρότερον τὸ ἐπὶ τῶν συμμάχων κράτος αὐτῆς, ὅπερ οὔτε ἡ μετ' ὀλίγον συμβᾶσα ἀποχώρησις τοῦ Ἀργους, ὑπερισχυσάσης ἐν αὐτῷ τῆς δημοκρατικῆς μερίδος, οὔτε ἡ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων διαταχθεῖσα τραγικὴ καταστροφὴ τῶν Μηλίων, ὥς μὴ συγκατατεθέντων ν' ἀποσπασθῶσιν ἐκ τῆς μετὰ τῶν ὁμογενῶν τῶν Λακεδαιμονίων συμμαχίας, ἐδύνατο νὰ μειώσῃ οὐδαμῶς (416).

Κατὰ τὴν χρονολογικὴν δὲ τῶν γεγονότων διαδοχὴν ἔπεται ἤδη ἀμέσως τὸ μέγιστον ἀπάντων ἐν τῷ πα-

δὲ πρότερον Εὐρωπαϊκὴ τις πόλις ἐξώπλισε στόλον, οἷος ἦν ὁ ἥδη ὑπὸ τὴν τριπλὴν στρατηγίαν τοῦ Νικίου, τοῦ Ἀλκιβιάδου, καὶ τοῦ Λαμάχου ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς ἐν μέσῳ λαμπρῶν τελετῶν καὶ εὐφημιῶν τοῦ συρρέουσantos ἀπείρου πλήθους ἀποπλεύσας ¹.

Ἡ Σικελία, πρὸς ἣν ὁ στόλος κατευθύνετο, ἡ μεγίστη, εὐφορωτέρα καὶ ἀξιολογωτέρα πασῶν τῶν ἄλλων τῆς Μεσογείου νήσων, κεῖται μεταξὺ τῆς νοτιωτάτης Ἰταλίας, ἀφ' ἧς ὁ μόλις εἴκοσι σταδίων Μεσσήνιος πορθμός τὴν χωρίζει, καὶ τῆς Ἀφρικῆς, ὅπου ἡ ὑπερήφανος Καρχηδὼν ἀπέναντι αὐτῆς ἔκειτο. Ἐξ ἀρχῆς ἐκαλεῖτο Τρινακρία, ἀπὸ τοῦ τριγώνου σχήματός της, Σικαρία δὲ ἀπὸ τῶν Σικανῶν, τῶν ἀρχαιοτάτων αὐτῆς κατοίκων, καὶ Σικελία ἀπὸ τῶν Σικελῶν, οἵτινες ἔπειτα μετενάστευσαν αὐτόσε ἐκ τῆς μέσης Ἰταλίας. Αἱ μεταναστεύσεις Τρώων, Φοινίκων καὶ Ἑλλήνων ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ συνέβησαν ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Περὶ δὲ τῶν Ἑλληνικῶν αὐτόθι ἀποικιῶν, διακρινομένων εἰς Δωρικὰς καὶ Ἰωνικὰς, ἐγένετο ἥδη λόγος ἐν τῇ πρώτῃ περιόδῳ. Καὶ αὗται μὲν ἔκειντο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν τῷ ἀνατολικῷ ἡμίσει τῆς νήσου, τὸ δὲ δυτικὸν κατέλαβον οἱ Καρχηδόνιοι καὶ πρῶτως ἥδη ἤρξαντο νὰ στενοχωρῶσιν ἐκεῖνας. Βεβαίως δὲ μέχρι τέλους ἤθελον ὑπερτερῆσαι τῶν κατὰ μέρος πόλεων, ἐὰν αἱ κραταιαὶ Συρακοῦσαι δὲν ἀνέστελλον τὴν πρόοδόν των.

Ἡ περίφημος αὕτη τῶν Κορινθίων ἀποικία, συγκειμένη ἐκ τριῶν μερῶν, Νήσου ἢ Ὀρτυγίας, Ἀχραδινῆς καὶ Τυχῶν, εἰς ᾧ ἔπειτα προσετέθησαν ἡ νέα Πόλις καὶ αἱ Ἐπιπολαί, ταχέως εἶχεν ἥδη προαχθῆ διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν τεχνῶν. Ἀνεκαθεν ἐπολιτεύετο ἀριστοκρατικῶς, οὗσης συγκεντρωμέ-

¹ Τὸν στόλον τοῦτον συνεκρότουν ἑκατὸν περικαλλέστατα κεκοσμημένα τριήρεις τῶν Ἀθηναίων καὶ ἄλλαι τριακοντατέσσαρες συμμαχικαί.

ρόντι πολέμῳ, ἡ ἐπὶ τὴν Σικελίαν ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων, ἔργον καὶ τοῦτο τοῦ φιλοδόξου Ἀλκιβιάδου.

Καὶ πρὸ τῆς Νικεῖου εἰρήνης οἱ Ἀθηναῖοι ἠθέλησαν ἐπανειλημμένως, ὥς ἐκ τῶν προηγουμένων δῆλον, ν' ἀναμιχθῶσιν εἰς τὰς ἐσωτερικὰς τῶν Σικελικῶν πόλεων διαφοράς. Νέα δ' ἀφορμὴ τοῖς ἐπαρουσιάσθη ὅταν πρέσβεις τῶν Ἐγρεσταίων, εὐρισκομένων εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Σελινουντίους, οἵτινες εἶχον συμμάχους τοὺς Συρακούσιους, ἐνεφανίσθησαν ἐν Αῤῥήναις ἐπικαλούμενοι τὴν βοήθειαν αὐτῶν. Ὁ Ἀλκιβιάδης, εἰς τὸν ὅποιον, ματαιωθέντων τῶν περὶ Πελοποννήσου σχεδίων του, οὐδὲν ἄλλο εὐκταϊότερον τῆς νῦν προσφερομένης εὐκαιρίας ἐδύνατο νὰ φανῇ, ὑπεστήριξε μετὰ πλείστου ζήλου τὰς αἰτήσεις ἐκείνων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου. Ἡ θερμὴ αὐτοῦ φαντασία ὠκισμένη ἐπὶ τοιαύτης ἐπιχειρήσεως τὰς τολμηροτάτας ἐλπίδας. Ἐβλεπεν ἤδη ἐν τῇ ἰδέᾳ τὰς Συρακούσας καὶ μετ' αὐτῶν τὴν Σικελίαν ἄπασαν ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων· μετὰ δὲ τὴν κυρίευσιν ταύτης ἐθεώρει δυνατὴν μὲν καὶ εὐκολὴν τὴν κατάκτησιν τῆς Καρχηδόνης, τῆς Λιβύης καὶ τῆς Ἰταλίας, ἀδύνατον δ' ἐπὶ τέλους τὴν περαιτέρω ἀντίστασιν τῆς Πελοποννήσου. Ὁ κοῦφος καὶ εὐκίνητος δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἤκουσεν ἐνθουσιωδῶς τὸν εὖνον αὐτῷ δημαγωγὸν κολακεύοντα τὰς ἐπιθυμίας του. Εἰς μάτην ὁ νουνεχὴς Νικίας, ἀναμετρῶν τοῦ ἔργου τὰς δυσχερείας καὶ προτείνων τὴν ἀνάγκην μεγάλων παρασκευῶν καὶ πολλῆς δαπάνης, ἐσπούδασε νὰ στήσῃ τὸν ῥοῦν τῆς κοινῆς ἐπιδοκιμασίας. Ἐκεῖνος ἐν τῇ παραφορᾷ αὐτοῦ ἐδείχθη τόσῳ μᾶλλον πρόθυμος καὶ εἰς τὰς μεγίστας θυσίας, ὅσον αὐταὶ τῷ ἐφαίνοντο ἀντάξιαί τῆς ἐλπίζομένης ἐπιτυχίας ἐνὸς οὕτω μεγάλου ἐγχειρήματος. Ἐνεκρίθη λοιπὸν καὶ ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ ἤχθη εἰς πέρας ἡ ἐκστρατεία, ἥτις ἐπέπρωτο νὰ ᾔνε τῆς καταστροφῆς τοῦ προκειμένου δράματος ἡ κυρία βάσις. Οὐδέποτε

νης ἀπάσης τῆς ἐξουσίας εἰς χεῖρας τῶν *Γαμόρων* ἦτοι τῶν πρώτων γαιοκτημόνων. Κατὰ μικρὸν ὁμῶς ὁ δῆμος ὑπερισχύσας ἐξέβαλε τοὺς ἀριστοκρατικούς. Ἐπὶ τῆς διαδεχθείσης δὲ τὴν μεταβολὴν ταύτην ἀναρχίας οἱ φυγαδευθέντες ἐπειράθησαν διὰ τῆς βοηθείας τοῦ *Γέλωνος*, βασιλέως τῆς *Γέλας*, ν' ἀποκαταστηθῶσι πάλιν ἐν *Συρακούσαις*. Ἄλλ' ὁ δῆμος, μὴ θέλων νὰ ὑποκύψῃ ἐκ νέου εἰς τοὺς *Γαμόρους*, προετίμησε ν' ἀναθέσῃ τὴν ἐξουσίαν ἢ τυραννίδα εἰς τὸν *Γέλωνα* (485 π. X.), ὅστις μετῆλθε ταύτην ἐπιεικῶς καὶ ἐμφρόνως, ἐξέτεινε κατὰ μικρὸν τὸ κράτος του εἰς τὰς πλείστας ἄλλας τῆς *Σικελίας* πόλεις καὶ συστήσας δύναμιν ἀξιόλογον κατὰ τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἔσχυσε νὰ ματαιώσῃ διὰ τῆς περὶ τὴν *Ἰμέραν* περιφανοῦς νίκης του (480), τοὺς κατακτητικούς σκοποὺς τῶν *Καρχηδονίων*. Μετὰ τὸν θάνατον δὲ αὐτοῦ διεδέχθησαν τὴν τυραννίδα οἱ ἀδελφοὶ τοῦ *Γέρωνος* καὶ *Θρασύβουλος* ἐξ ὧν ὁ μὲν ἐδείχθη φίλος τῆς παιδείας (τὴν αὐλὴν του ἐλάμπρυνον *Πίνδαρος*, *Αἰσχύλος*, *Σιμωνίδης*, *Βακχυλίδης*, *Ἐπίχαρμος* καὶ ἄλλοι ἐνδοξοὶ ποιηταὶ καὶ καλλιτέχναι τῆς ἐποχῆς του), ὁ δὲ διὰ τῶν βιαιοπραγιῶν του κατέστη τοσοῦτον μισητὸς εἰς τοὺς πολίτας, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ περιφρουρηθῇ ὑπὸ μισθωτῶν στρατιωτῶν, ἕως οὗ τέλος ἐξώσθη (461). Καταργηθείσης δ' ἑκτοτε τῆς τυραννίδος εἰσήχθη ἡ δημοκρατία, πρὸς διατήρησιν τῆς ὁποίας καθιερώθη ἐνταῦθα ὁ *πεταλισμός* (*Διοδ.* 11, 87) κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ὁστρακισμοῦ τῶν Ἀθηνῶν. Ἦδη δ' αἱ *Συρακούσαι* ἐν συναισθήσει τῆς ἑαυτῶν δυνάμεως ἠθέλησαν νὰ ἐπικτείνωσι τὴν ἡγεμονίαν των ἐπὶ πάσης τῆς *Σικελίας*· ὁ Ἀκράγας, ἡ πλουσιωτέρα καὶ μεγαλητέρα μετ' αὐτὰς πόλις, εἶχεν ἤδη ὑποκύψει καὶ ἡ αὐτὴ τύχη ἠπειλεῖτο καὶ εἰς ἄλλας πόλεις.

Εἰς τοιαύτην εὐρίσκετο κατάστασιν ἡ νῆσος ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν νὰ ἐκστρατεύσωσι κατ' αὐτῆς

μετὰ δυνάμεως πολὺ μείζονος ἢ ἄλλοτε. Ἐδύναντο δ' ἀναμφιβόλως νὰ ἐλκύσωσιν εἰς ἑαυτοὺς πολλοὺς ἐκ τῶν φθονούντων τὴν αὕξισιν τῶν Συρακουσῶν ἐὰν ἐξ ἀρχῆς δὲν διήγειρον τὴν ὑπόνοιαν μεγαλητέρων ἀντιποιήσεων. Ὁ Ἀλκιβιάδης, ἐπιτήδειος εἰς τὸ διαπραγματεύεσθαι οὐχ ἦττον ἢ εἰς τὰ τοῦ πολέμου, ἤθελε φέρει πιθανώτατα εἰς πέρας εὐτυχὲς τὸ ἐπιχείρημα, οὗτινος αἱ συνέπειαι ἦσαν ἄμετροι, καὶ τότε ἴσως αἱ Ἀθῆναι ἤθελον ἀναδειχθῇ ὅ,τι ἡ Ῥώμη βραδύτερον ἀπέβη. Ἀλλὰ μόλις τὸ πρῶτον πρὸς ἐκτέλεσιν βῆμα ἐγένετο διὰ τῆς ἀλώσεως, τῆς Κατάνης καὶ τῆς ἐτοίμου ἤδη διαθέσεως τῆς Μεσσηνίας εἰς ὑποταγὴν, ὅτ' αἴφνης ἡ Σαλαμινία ναὺς ἀφίχθεῖσα ἀνήγγειλε τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Ἀλκιβιάδου εἰς Ἀθήνας, ζητουμένου νὰ δικασθῇ δι' ἀσέβειαν. Μικρὸν δηλονότι πρὸ τῆς ἀποπλεύσεώς τοῦ στόλου ἐκ Πειραιῶς εἶχον εὑρεθῇ πρῶϊαν τινὰ ὅλων τῶν Ἑρμῶν τοῦ ἄστεος τὰ ἀγάλματα περικεκομμένα, καὶ ἡ ἀνόσιος αὕτη πράξις ἀπεδόθη εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην καὶ εἰς τοὺς φίλους του. Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ περίστασιν οἱ ἐχθροὶ τοῦ τὸν διέβαλον ὅτι ἐβεβήλωσε καὶ τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια μιμηθεὶς χλευαστικῶς τὰς τελετὰς αὐτῶν καὶ μετὰ τῆς πράξεως ταύτης ὁ δημαγωγὸς Ἀνδροκλῆς ἐζήτησε μάλιστα νὰ συνδέσῃ καὶ πρόθεσιν καταλύσεως τῆς δημοκρατίας. Ὁ Ἀλκιβιάδης ἀπέκρουσε μὲν τότε γενναίως τὰς κατηγορίας ταύτας καὶ ἀπήτησεν ἀμέσως νὰ δικασθῇ, ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ τοῦ μὴ βλέποντες ἀρμόδιον τὸν καιρὸν, διότι ἐφοβοῦντο μὴ ὁ δῆμος, δεικνυομένου εὐμενοῦς πρὸς αὐτὸν τοῦ στρατοῦ, δικάζων τὸν ἀπολύσῃ, ἐπέμειναν εἰς τὴν ἀναβολὴν τῆς δίκης ἵνα μὴ ἐμποδισθῇ δῆθεν ἡ ἐκστρατεία. Ἀλλ' ὅ,τι ὁ Ἀλκιβιάδης προεῖδε, μετ' οὐ πολὺ ἐγένετο· ἡ κατηγορία (ἡ οὕτω λεγομένη κατὰ τῶν Ἑρμοκοπιδῶν δίκη) ἐπανελήφθη ἐν τῇ ἀπουσίᾳ του. Προσκληθεὶς δὲ, ὡς εἴρηται, νὰ δικασθῇ προσεποιήθη μὲν ὅτι ὑπακούει προθύμως εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ δή-

μου, ἀντὶ ὅμως νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς Ἀθήνας ἀποδράς ἐκ τῆς πρώτης εἰς Θουρίους ἀποβάσεώς του μετέβη εἰς Ἄργος καὶ ἐκεῖθεν, ἀφοῦ ἔμαθεν ὅτι κατεδικάσθη, εἰς Σπάρτην, ἔνθα διὰ τῶν γοητευτικῶν του τρόπων διαθέσας ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὰς πολὺ ἰσχυοῦσας Σπαρτιάτιδας κατώρθωσε παραυτίκα ν' ἀποκτήσῃ μεγάλην δύναμιν, τὴν ὁποίαν, ὑπὸ σφοδροῦ ἐκδικήσεως πάθους ὠθούμενος, μετεχειρίσθη πρὸς βλάβην τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος· καθότι τὰς συμβουλὰς αὐτοῦ ἀκολουθοῦντες οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπεφάσισαν ἤδη πρῶτον νὰ ὑποστηρίξωσι τοὺς Συρακουσίους κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ν' αὐξήσωσι τὴν ναυτικὴν δύναμίν των καὶ νὰ τειχίσωσι τὴν Δεκέλειαν ἐν τῇ Ἀττικῇ.

Ἐν τούτοις ὁ Νικίας προέβη μέχρι τῶν Συρακουσῶν, ἐνίκησεν ἐκ πρώτης παρατάξεως τοὺς ἐχθροὺς, ἐπολιόρηκε τὴν πόλιν καὶ οἱ πολιορκηθέντες ἤρξαντο ἤδη νὰ διαπρεσβεύωσι περὶ συνθηκῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτ' ἐξαίφνης ἐφάνη φέρων αὐτοῖς βοήθειαν καὶ σωτηρίαν ὁ Σπαρτιάτης *Γύλιππος*. Ὁ ἐμπειροπόλεμος οὗτος στρατηγὸς ἔδωκεν εὐθὺς εἰς τὰ ἀμυντικὰ τῶν Συρακουσίων μέσα ἐνότητα καὶ δύναμιν, ἣν μέχρι τοῦδε παρέλυσεν ἡ δημοκρατικὴ αὐτῶν ἀντιζηλία. Διὰ τῆς δραστηριότητός του συνήθροισε τάχιστα στρατιὰν ἐκ τῶν ὁμόρων πόλεων, ἀνέλαβεν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὰς Ἐπιπολὰς καὶ δι' ἐσωτερικοῦ ἀντιτειχισμού ἀνεχαίτισε τὸν παντελεῖ τῆς πόλεως ἀποκλεισμόν. Ὁ Νικίας ἀνήγγειλε παραχρῆμα τὴν κατάστασιν ταύτην τῶν πραγμάτων εἰς Ἀθήνας ζητήσας νέαν βοήθειαν καὶ διάδοχον αὐτοῦ στρατηγόν, διότι ὁ μὲν Λάμαχος ἔπεσεν ἤδη μαχόμενος, αὐτὸς δ' ἔπασχε δεινῶς ὑπὸ νεφρίτιδος. Μ' ὅλον ὅτι δ' αἱ Ἀθηναῖοι ἠπειλοῦντο τότε ἐκ τοῦ σύνεγγυς, ὄντων ἐστρατοπεδευμένων τῶν Λακεδαιμονίων ἐν Δεκελείᾳ, ἥτις εἶχε τειχισθῇ ὑπ' αὐτῶν κατὰ συμβουλήν τοῦ Ἀλκιβιάδου, μ' ὅλον τοῦτο ἐπιμένουσαι εἰς τὸν κατὰ τῆς

Σικελίας πόλεμον δὲν ἐβράδυναν νὰ πέμψωσι τὴν αἰτή-
 θείσαν ὑπὸ τοῦ Νικίου βοήθειαν. Ἀρχηγοὶ δὲ τῶν νέων
 δυνάμεων ἦσαν ὁ *Εὐρυμέδων* τὸ πρῶτον, καὶ μετ' αὐτὸν
 ἔπειτα ὁ *Δημοσθένης*. Ὅταν δὲ ὁ δεύτερος ἐφάνη μετὰ
 τοῦ μεγαλοπρεποῦς στόλου τοῦ ἐνώπιον τῶν Συρακου-
 σῶν δεικνύων τῆς πατρίδος του τὰς ἀνεξαντλήτους πη-
 γὰς, οἱ Συρακούσιοι ἤρξαντο καὶ αὖθις ν' ἀποδελιῶσιν.
 Ὁ δραστήριος δὲ οὗτος στρατηγὸς ἅμα ἐμβλέψας εἰς τὴν
 κατὰστασιν τῶν πραγμάτων ἐστοχάσθη ἐπάναγκες νὰ
 ἐπιχειρήσῃ ἀνυπερθέτως κρίσιμόν τι καὶ, ἂν ἀπετύγ-
 χανε, νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν στρατὸν εἰς Ἀθήνας, αἷτινες
 νῦν μᾶλλον ἢ ποτε ἔχρηζον τῆς παρουσίας αὐτοῦ. Ὅθεν
 τυχὼν τῆς συγκαταθέσεως καὶ τῶν ἄλλων στρατηγῶν
 ὥρμησε νυκτὸς κατὰ τῶν Ἐπιπολῶν. Καὶ τὸ πρῶτον
 μὲν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀπροσδοκίτου γενομένης τῆς ἐφόδου,
 προὔχώρησαν εὐτυχῶς, κατέλαβον τὸ ὑπὸ Συρακουσίων
 φυλαττόμενον πλησιέστερον τείχισμα καὶ ἔτρεψαν πάν-
 τας τοὺς ἀμυνομένους προθύμως· ὕστερον ὁμῶς συνδρα-
 μόντων πανταχόθεν ἐπὶ τὸν τόπον τῶν τε συμμάχων
 καὶ τῶν ἄλλων Συρακουσίων, οὕτως ἰσχυρῶς ἀπεκρού-
 σθησαν καὶ τοιαύτην ὑπέστησαν ζημίαν, ὥστε ἡ κατὰ
 τῶν Συρακουσῶν ἐπιχείρησις των ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύ-
 της ἐδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπηλπισμένη. Ὁ Δημοσθέ-
 νης προέτεινεν εὐθὺς τὴν εἰς Ἀθήνας ἀπαλλαγὴν, ἀλλ' ὁ
 Νικίας ἀντέτεινεν εἰς τὴν πρότασιν ταύτην. Ἐν δὲ τῷ
 ματαξὺ οἱ Συρακούσιοι ἔλαβον νέας βοήθειας ἐκ Πελο-
 ποννήσου, καὶ ὁ Γύλιππος περιελθὼν τὴν Σικελίαν συν-
 ἔλξε πολὺν ἐπικουρικὸν στρατόν. Βλέποντες δὲ οἱ Ἀ-
 θηναῖοι στρατηγοὶ οὕτω κραταιωθέντας τοὺς ἐχθροὺς
 αὐτῶν, ἐν ᾧ αἱ ἑαυτῶν δυνάμεις ἐπόνουν καὶ ἡλαττοῦντο
 ὁσημέραι ἔνεκα τῆς ἐνσκηψάσης λοιμικῆς νόσου, ἀπε-
 φάσισαν τέλος, μὴ ἐναντιουμένου πλέον καὶ τοῦ Νικίου,
 ν' ἀναχωρήσωσι λεληθότως. Τὰ πάντα πρὸς τοῦτο ἦ-
 σαν ἑτοιμα, ὅτε ἐπισυμβᾶσά τις ἐκλειψίς Σελήνης τὸν

δαισιδαιμονικὸν τοῦ πλήθους φόβον διεγείρασα ἔπεισε καὶ τὸν Νικίαν αὐτὸν, ὄντα οὐχ ἥττον δαισιδαίμονα, ν' ἀναβάλῃ τὸν ἀπόπλουν ἐπὶ τρεῖς ἐννέα ἡμέρας, ὥς εἶχον ὁρίσει οἱ ἐρωτηθέντες μάντις.

Οἱ Συρακούσιοι ἅμα ἔμαθον παρὰ τινων αὐτομόλων τὴν ἀπόφασιν τῶν Ἀθηναίων ἔσπευσαν νὰ τοὺς προσβάλωσι κατὰ θάλασσαν· εὐτυχήσαντες δὲ καὶ θέλοντες νὰ ἐμποδίσωσι τὴν φυγὴν των ἀπέφραξαν τὸ στόμα τοῦ λιμένος. Ὁ δὲ Νικίας ἰδὼν τότε ὅτι ἦτον ἀνάγκη νὰ πολεμήσῃ ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως καὶ σωτηρίας τῶν Ἀθηναίων, πληρώσας τὰς τριήρεις πάσας (ἐκατὸν καὶ δεκαπέντε τὸν ἀριθμὸν) ἀπεφάσισε διὰ τινος τολμηροῦ κινήματος νὰ καταπλήξῃ τοὺς Συρακουσίους. Ἀντιπαραταξάντων δὲ καὶ τούτων ἑβδομήκοντα καὶ τέσσαρας τριήρεις, τὰς ὁποίας παρηκολούθουν καὶ πολλαὶ ὑπηρετικαί, συνέστη ναυμαχία κρατερά καὶ πεισματώδης, ἔχουσα ἑκατέρωθεν πολλοὺς θεατάς. Ἐπὶ πολὺν δὲ χρόνον ἀμφιρρόπου οὔσης τῆς μάχης, τέλος οἱ Ἀθηναῖοι ἠττήθησαν κατὰ κράτος ἀπολέσαντες μέγα μέρος τοῦ στόλου των. Τοσοῦτον δὲ κατέπεσε τὸ θάρρος αὐτῶν ἤδη, ὥστε τοῦ Δημοσθένους ἡ πρότασις τοῦ νὰ διεκπλεύσωσιν ἀμέσως μαχόμενοι μετὰ τῶν ὑπολοίπων ἑβδομήκοντα τριήρων ἀπερρίφθη ὀλοτελῶς. Ἀντὶ δὲ τούτου ἐνεκρίθη νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰς ναῦς καὶ διὰ τῆς μεσογείου χώρας ν' ἀναχωρήσωσι πρὸς τὰς συμμαχίδας πόλεις, διαιρουμένου τοῦ στρατοῦ εἰς δύο μοίρας καὶ περιλαμβανομένων ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀρρώστων καὶ τῶν σκευοφόρων. Ἀλλὰ ὁ ἐχθρὸς μαθὼν ἐγκαίρως τὴν ἀνάξευξίν των ἔσπευσε νὰ προκαταλάβῃ ὅλας τὰς διόδους, καὶ οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι εὗρέθησαν παραυτίκα στενοχωρημένοι, πανταχόθεν κατακοντιζόμενοι καὶ τῶν ἐπιτηδείων στερούμενοι. Καὶ πρῶτον μὲν οἱ παρὰ τοῦ Δημοσθένους, ἑξακισχίλιοι τὸν ἀριθμὸν, ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσι· ὁ δὲ Νικίας, ὅστις ὠδήγει τὴν πρωτοπορείαν, φθάσας μέχρι τοῦ Ἀ-

συναρίου ἤλπισεν ὅτι ἐὰν διέβαινε τὸν ποταμὸν τοῦτον ἤθελε διαφύγει τὸν κίνδυνον. Ἀλλ' ἐν ᾧ οἱ στρατιῶται του ὑπὸ δεινῆς πιεζόμενοι δίψης ὥρμησαν ἀθρόως καὶ ἀτάκτως εἰς τὸν ποταμὸν, οἱ καταδιώκοντες αὐτοὺς ἐχθροὶ κατέλαβον τὴν ἀντίθετον κρημνῶδη ὄχθην, ὅθεν βάλλοντες ἐπὶ τῆς σωρείας τοιαύτην ἐπήνεγκον φθορὰν ὥστε τὰ ὕδατα ἐθόλωσαν ὑπὸ τοῦ βεύσαντος αἵματος καὶ τοῦ βορβόρου τῶν πτωμάτων. Ἐν τῇ ἐσχάτῃ δὲ ταύτῃ ἀπελπισία ἐνεχείρισεν ὁ Νικίας ἑαυτὸν μετὰ τῶν περισωθέντων εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἐκτὸς δὲ ὀλίγων τινῶν, οἵτινες, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θαρύβου, ἐδυνήθησαν νὰ διαφύγωσιν εὐρόντες ἄσυλον εἰς Κατάνην, ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι εἰς Συρακούσας, καὶ ἡ τύχη αὐτῶν ὑπῆρξε τρομερά. Ὁ μὲν Νικίας καὶ ὁ Δημοσθένης, καίτοι ἐναντιούμενου τοῦ Γυλίππου, ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ, ἑπτακισχίλιοι τὸν ἀριθμὸν (τὰ λείψανα τεσσάρων περίπου μυριάδων) ἐκρατήθησαν ὑπὲρ τοὺς δύο μῆνας ἐν ταῖς λατομίαις. Καὶ πολλοὶ μὲν ἐκ ἐκ τούτων διεφθάρησαν ἐνταῦθα ὑπὸ νόσου καὶ διαίτης πονηρᾶς, οὐκ ὀλίγοι δὲ, διακλαπέντες ἢ καὶ διαλαθόντες, ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι, οἵτινες ἔνεκα τῆς κοσμίου διαγωγῆς καὶ τῆς παιδείας των (μάλιστα διὰ τῆς ἀπαγγελίας τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου) ἢ ἐλευθεροῦντο ταχέως, ἢ τιμώμενοι παρέμενον εἰς τοὺς κεκτημένους. — Τοιοῦτον ἔλαβε πέρας, κατὰ τὸ δέκατον ἕνατον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τὸ Σικελικὸν ἐπιχειρημα, ὅπερ ἤρξατο μετὰ τοσούτων ἐλπίδων, καὶ διὰ τὸ ὅποσον αἱ Ἀθῆναι ἐδαπάνησαν τὰς μεγαλητέρας αὐτῶν δυνάμεις!

Ἀλλὰ καὶ αἱ Συρακοῦσαι δὲν ἀπῆλαυσαν τῶν καρπῶν τῆς νίκης των. Ἐσωτερικαὶ ταραχαὶ διέσεισαν ἤδη αὐτὰς σφοδρότερον ἢ ἄλλοτε. Ὁ Ἑρμοκράτης καὶ ὁ Διοκλῆς ἡγοῦντο τῶν δύο κυριωτέρων φατριῶν. Ἐπὶ τέλους ὁμῶς κατίσχυσεν αὐτῶν ἡ στρατιωτικὴ δύναμις.

Καὶ οὕτως ὁ στρατηγὸς Διονύσιος προήχθη εἰς τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν.

§ 3. Συνέχεια καὶ τέλος τοῦ πολέμου· ταπείνωσις τῶν Ἀθηναίων, 412—404.

Ἡ ἀγγελία τῆς τρομερᾶς καταστροφῆς τοῦ Σικελικοῦ δράματος ἐνέσκηψεν ὡς κεραυνὸς εἰς τὰς Ἀθήνας. Ξένος τις, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἀποβάς εἰς Πειραιᾶ καὶ καθίσας ἐπὶ κουρείῳ, ὅπου συνήθως συνθροίζοντο οἱ πολυπράγμονες καὶ ἀργοὶ, διηγήθη πρῶτος τὸ συμβάν. Ὁ δὲ κουρεὺς δραμῶν εἰς τὸ ἄστὺ ἀνῆνεγκε τὸ καινὸν τοῦτο πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ τὸν δῆμον. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν ἐγνώριζε νὰ εἴπῃ τὸ ὄνομα τοῦ ξένου, ἐκλήφθεις ὡς λογοποιὸς καὶ παραξίας, ἐξετέθη εἰς βασανιστήρια πολὺν χρόνον, ἕως οὗ ἐπῆλθον οἱ τὸ πᾶν κακὸν, ὡς εἶχεν, ἀναγγέλλοντες. Κατάπληξις καὶ φόβος ἐκυρίευσεν πάντας, ἀναλογιζομένους τὴν δεινὴν θέσιν, εἰς ἣν αἴφνης περιέστη ἡ πατρίς των. Τὸ ἄνθος τῶν νέων, οἱ ἄριστοι τῶν στρατηγῶν, οἱ ὠραιότεροι στόλοι ἀπωλέσθησαν ἐν Σικελίᾳ, τὸ ταμεῖον ἔμεινε κενὸν χρημάτων, ὁ ἐχθρὸς ἐστρατοπεδευμένος ἐν Δεκελείᾳ ἠπείλει τὴν πόλιν, καὶ πλοῖα Συρακουσίων περιεμένοντο κατὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ φανῶσιν ἐνώπιον τοῦ Πειραιῶς. Πρὸς τούτοις οἱ σύμμαχοι, δυσηρεστημένοι διότι ἐσχάτως ἠναγκάσθησαν ἀντὶ τοῦ ἀπευθείας φόρου νὰ πληρόνωσι τελώνιον ¹/₂₀ ἐπὶ τῆς ἀξίας ὅλων τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων, ἦσαν ἤδη διατεθειμένοι εἰς ἀποστασίαν καὶ τέλος ἡ Περσία αὐτὴ, συνεργοῦντος τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἐπείσθη νὰ χορηγῇ εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ὅ,τι μόνον τοὺς ἔλειπε, χρήματα, ἀφ' ὧν κυρίως ἐξήρτητο ἡ ἐξόπλισις καὶ διατήρησις στόλου ἱκανοῦ πρὸς τὴν ταπείνωσιν τῶν Ἀθηναίων. Καὶ μ' ὅλα ταῦτα οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἀπηλπίσθησαν αὐτὴ τῶν πραγμάτων ἡ ἐσχάτη ἀνάγκη τοῖς ἐνέπνευσεν πάλιν θάρρος καὶ διήλλαξε προσκαίρως τὰ ἀντίπαλα κόμ-

ματα. Ὅθεν κατὰ κοινὴν συναίνεσιν συμβούλιόν τι πρεσβυτέρων καὶ φρονίμων ἀνδρῶν ἀναλαβὼν τὴν φροντίδα τοῦ νὰ σώσῃ τὴν πολιτείαν ἐκ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου ἔπραξε μετὰ μεγίστης ταχύτητος πᾶν ὅ,τι ἦτο δυνατόν καὶ αἱ περιστάσεις ὥς προϋργιαίτερον ὑπηγόρευον. Κατὰ διαταγὴν λοιπὸν αὐτοῦ ἐγένετο προμήθεια ξυλείας, ὥστ' ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν κατεσκευάσθησαν ἑκατὸν καὶ δέκα σκάφη ἐπὶ τοῦ Σουνίου ἡγέρθη τεῖχος ἵνα ὑπερασπίζεται τὰ σιταγωγὰ πλοῖα καὶ συγχρόνως ἀνεκλήθη ἡ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ἐν Λακωνίᾳ καταλειφθεῖσα φρουρά. Μόνον δὲ ἡ τῶν συμμαχικῶν πραγμάτων ἐξασφάλις ὑπῆρξεν ἀδύνατος· διότι ἅμα γενομένου γνωστοῦ τοῦ ἐν Σικελίᾳ ἀτυχήματος τῶν Ἀθηναίων, ἡ Εὐβοία, ἡ Λέσβος, ἡ Χίος καὶ αἱ Ἐρυθραὶ διεπρεσβεύσαντο πρὸς τε τὸν ἐν Δεκελείᾳ στρατοπεδεύοντα Ἀγιν καὶ πρὸς τὴν Σπάρτην αὐτὴν ἀμέσως, καὶ ἔλαβον παρ' αὐτῶν τὴν βεβαίωσιν ὅτι ἀποστατοῦσαι θέλουσιν ἔχει τὴν ἀποχρῶσαν συνδρομὴν τῶν. Καὶ ἴσχυσαν μὲν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ματαιώσωσι τὴν ἀπὸ τῶν Πελοποννησίων πεμφθεῖσαν πρὸς τοὺς Χίους πρώτην βοήθειαν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπιμόνου προτροπῆς τοῦ Ἀλκιβιάδου ἡ βοήθεια ἐπανελήφθη, καὶ ἡ ἐπιτυχία τῆς δευτέρας ἐπιχειρήσεως συνεπήγαγε πρὸς τῇ τῶν Χίων καὶ τῶν Ἐρυθρῶν καὶ τῶν Κλαζομενῶν τὴν φανεράν ἀπόστασιν καὶ μικρὸν ἔπειτα τῆς Τέω, τῆς Μιλήτου καὶ ἄλλων.

Τὴν ἀπόστασιν τῶν συμμάχων ἐθεώρησαν οἱ Ἀθηναῖοι ὥς τὴν μεγίστην τοῦ πολέμου συμφοράν. Διὸ καὶ τῶν χιλίων ἐκείνων ταλάντων, ἅτινα ὁ Περικλῆς εἶχεν ἀποταμιεύσει διὰ τὴν ἐσχάτην ἀνάγκην ἂν ποτὲ ὁ ἐχθρὸς ἤθελε φανῇ ἔμπροσθεν τοῦ λιμένος, δὲν ἐδίστασαν οὐδαμῶς νὰ ποιήσωσιν ἤδη χρῆσιν πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ στόλου. Οὕτω δ' ἐδυνήθησαν νὰ διατηρήσωσιν ἔτι, καὶ ἄνευ τῆς συμπράξεως τῶν ἀπίστων συμμάχων, τὴν ναυτικὴν ὑπεροχὴν τῶν καὶ πρὸς τοὺς Πελοποννησίους

καὶ πρὸς τοὺς συμμάχους αὐτῶν Πέρσας ὁμοῦ. Ἦτο δὲ καὶ τοῦτο εὐτύχημα αὐτῶν, ὅτι τοῦλάχιστον ἡ μεγάλη καὶ κραταιὰ Σάμος διέμεινεν αὐτοῖς πιστὴ καὶ ἀπὸ τοῦδε κατέστη τὸ κέντρον τῆς ἐνεργείας των ἐπὶ πάσας τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου. Ἐντεῦθεν οἱ Χίοι, μέλλοντες νὰ κινήσωσιν εἰς ἀποστασίαν τὴν Λέσβον, ἀπεκρούσθησαν καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν νήσῳ, ἐπιδραμόντων τῶν Ἀθηναίων, ἐστενοχωρήθησαν τοσοῦτο ὥστε ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκλεισθῶσιν εἰς τὴν πόλιν καὶ νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ ὑπαιθρα εἰς τοῦ ἐχθροῦ τὴν διάκρισιν. Μικρὸν δ' ἔπειτα οἱ Ἀθηναῖοι ὁπλῖται ἐνίκησαν λαμπρῶς κατὰ γῆν τοὺς μετὰ τῶν Πελοποννησίων ἠνωμένους καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην αὐτὸν ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ἔχοντας Μιλησίους καὶ διεννοῦντο ἤδη νὰ στήσωσι πολιορκητικὰς μηχανὰς, ὅτε ἡ ἄφιξις πολὺ κραταιότερου στόλου τῶν Πελοποννησίων καὶ Σικελιωτῶν ἐν τῇ ἀπέναντι τῆς Μιλήτου κειμένη νήσῳ Λάδῃ τοὺς ἠνάγκασε ν' ἀναχωρήσωσι ταχέως εἰς Σάμον, ὅθεν πάλιν, ἐπελθούσης ἐξ Ἀθηνῶν νέας ἐπικουρίας, ἀνέλαβον τὰς κατὰ τῆς Χίου καὶ Μιλήτου ἐπιχειρήσεις των, αἵτινες, ἂν καὶ δὲν ἐπέτυχον ἐντελῶς, ἐβεβαίωσαν ὁμῶς καὶ αὖθις τὴν κατὰ θάλασσαν ὑπεροχὴν αὐτῶν.

Πολὺ δὲ λυσιτελεστέρα κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὑπῆρξεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἡ τοῦ Ἀλκιβιάδου μετὰστροφος διαγωγή. Καταφυγὼν, ὡς προεῖρηται, εἰς Σπάρτην ὁ πολυμήχανος οὗτος ἀνὴρ ἐσπούδασε νὰ βλάβῃ ἐκεῖθεν ὅσον ἐδύνατο τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, εἴτ' ἐκδικούμενος αὐτὴν ἕνεκα τῆς ἀδίκου καταδιώξεώς του, εἴτε, ὡς ἔπειτα τὰ πράγματα ἔδειξαν, ἐλπίζων διὰ τῆς ταπεινώσεώς της νὰ καταστήσῃ ἀναγκαίαν τὴν κάθοδόν του. Καὶ μέχρι μὲν τινος ἐπιστεύετο ὅτι ἐνήργει εἰλικρινῶς ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς Σπάρτης, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐν Μιλήτῳ μάχης ἤρξατο, ὡς λέγει ὁ Θουκυδίδης νὰ γίνε-
ται ὑποπτος. Ἡ ὑπόνοια λοιπὸν αὕτη, ὁ φθόνος τῶν

ἐπιφανεστέρων Σπαρτιατῶν μὴ ἀνεχομένων τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐπιβρόχην καὶ ἰδίως τὸ προσωπικὸν τοῦ βασιλέως Ἀγίδος πάθος ἕνεκα τῶν ἀνακαλυφθεισῶν ἀθεμίτων σχέσεών του πρὸς τὴν ἑαυτοῦ σύζυγον Τιμαίαν προσέκαλεσαν διαταγὴν τινα ἐκ Λακεδαιμόνος πρὸς τὸν ναύαρχον αὐτῆς Ἀστύοχον περὶ κρυφίας ἀναιρέσεως αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ Ἀλκιβιάδης, ὅστις εὕρισκετο τότε ἐν Ἰωνίᾳ, μαθὼν ἐγκαίρως τὴν τεκταινομένην ἐναντίον του ἐπιβουλήν ἔσπευσε πρὸς τὸν Τισσαφέρην, παρ' ᾧ, διὰ τὴν ἄρτι μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν Λακεδαιμονίων ἀναφύετσαν διαφωνίαν, ἔτυχε φιλόφρονος ὑποδοχῆς καὶ ἤρξατο ἀμέσως νὰ ἐνεργῇ πρὸς βλάβην τῶν προτέρων φίλων του. Καὶ πρῶτον μὲν ἔπεισε τὸν σατράπην τοῦτον νὰ ἐλαττώσῃ τὴν μισθοφορὰν, ὥστ' ἀντὶ δραχμῆς Ἀττικῆς νὰ δίδῃ τοῦ λοιποῦ εἰς τοὺς Πελοποννησίους ναύτας τριώβολον, ὅσον καὶ οἱ τὰ ναυτικά ἄριστα πάντων γινώσκοντες Ἀθηναῖοι ἔδιδον εἰς τοὺς ἑαυτῶν· ἔπειτα τὸν παρήνεσε νὰ μὴ ἐπισπεύδῃ τὴν διάλυσιν τοῦ πολέμου ἀντιλαμβανόμενος τοῦ ἐνὸς μέρους μᾶλλον τοῦ ἑτέρου, καθόσον συνέφερε πολὺ πλέον εἰς τὸν βασιλέα τῆς Περσίας νὰ ᾔνε διηρημένη μεταξὺ ἀμφοτέρων (Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν) ἡ ἀρχή· καὶ ἐπὶ τέλος τῷ ἀπέδειξεν ὅτι ἦτο πολὺ προκριτότερον εἰς τὴν Περσίαν νὰ ἔχῃ συμμάχους τοὺς Ἀθηναίους.

Πεισθεὶς εἰς τοὺς λόγους τούτους ὁ Τισσαφέρνης ἐφέρετο ἤδη πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ὡς ἐδιδάχθη ἐμποδίσας καὶ τὴν ἄφιξιν τῶν Φοινισσῶν νεῶν, τὰς ὁποίας προὔπεσχέθη αὐτοῖς. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης, ὅστις ἐντούτοις ἐσκόπει πρὸς τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ τῶν Περσῶν, βλέπων ὅτι τὰ πράγματα τῶν Ἀθηναίων ἦσαν τότε συγκεντρωμένα ἐν Σάμῳ, ἔπεμψε κρύφα πρὸς τοὺς αὐτόθι δυνατοὺς ὑποσχόμενος νὰ τοῖς προμηθεύσῃ τὴν Περσικὴν βοήθειαν, ἐὰν συνήρουν νὰ μεταβληθῇ ἐν Ἀθήναις ἡ δημοκρατία εἰς ὀλιγαρχίαν (διότι οὕτως

ἐνόμιζε δυνατὴν τὴν ἐπάνοδόν του). Καίπερ δ' ἐναντιωθέντος ἰσχυρῶς εἰς ταῦτα τοῦ μεταξὺ τῶν στρατηγῶν πρωτεύοντος *Φρυγίχου*, ὅστις ἐνόησε κάλλιστα τοὺς σκοποὺς τοῦ Ἀλκιβιάδου, οἱ ἄλλοι ἀξιώματικοὶ ἐν Σάμῳ τὰ ἤκουσαν ἀσμένως καὶ οὐδόλως εἰς τὴν ἐναντίωσιν ἐκείνου προσέξαντες ἔπεμψαν (ἐν ἀρχῇ τοῦ 411 ἔτους) εἰς Ἀθήνας τὸν Πείσανδρον καὶ ἄλλους ἵνα κατορθώσωσι τὴν προταθεῖσαν μεταβολήν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ ἀποσταλέντες εὗρον αὐτόθι ἀντίστασιν, ἔπειτα δὲ, ἀποδείξαντος τοῦ Πείσανδρου διὰ λόγων ἰσχυρῶν ὅτι οὕτω μόνον ἢ πόλις ἐδύνατο νὰ σωθῇ ἐκ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου, ἐξεδόθη ψήφισμα, δι' οὗ αὐτός τε καὶ δέκα ἄλλοι ἔλαβον τὴν πληρεξουσιότητα νὰ διαπραγματευθῶσι προηγουμένως μετὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ Τισσαφέρνους. Ἐπειδὴ ὁμως ἐν τῷ μεταξὺ ὁ δεύτερος μετέβαλε γνώμην θεωρήσας προτιμότερον νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς τοὺς Πελοποννησίους συνδρομήν, οἱ εἰρημένοι, ἀποτυχούσης οὕτω τῆς πρεσβείας των, ἀπεφάσισαν ἐπιστρέφοντες νὰ ἐνεργήσωσιν ὅχι πλέον πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀλλὰ πρὸς τὸ ἴδιον ἑαυτῶν τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος ἐν Ἀθήναις. Τόσῳ δ' εὐκολώτερον ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ των ὅσον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ αὐτῶν εἶχον παρασκευάσει πρὸς τοῦτο τὰ πάντα οἱ ἐταῖροι (συνωμόται), ἐν οἷς προεῖχον μάλιστα ὁ ῥήτωρ *Ἀντιφῶν* καὶ ὁ *Θηραμένης*. Ἐγένετο δὲ ἡ μεταρρύθμισις οὕτω πως. Συνελθόντος τοῦ δήμου εἰς τὸ Ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος ἐν Κολωνῷ πρῶτον μὲν ἐψηφίσθη ν' ἀναμορφωθῶσιν αἱ ἀρχαὶ καὶ νὰ μὴ μισθοφορῶσι πλέον ἄλλους παρὰ τοὺς στρατευομένους· ἀκολούθως δὲ προεχειρίσθησαν πρόεδροι πέντε ἄνδρες, καὶ εἰς τούτους μὲν ἐδόθη ἡ ἐξουσία νὰ ἐκλέξωσιν ἑκατὸν, εἰς ἕκαστον δὲ τῶν τελευταίων νὰ προσλάβῃ τρεῖς, ὥστε οἱ τετρακόσιοι οὗτοι ἐλθόντες εἰς τὸ βουλευτήριον ν' ἄρχωσιν ὡς αὐτοκράτορες. Ὅπόταν δὲ δόξῃ αὐτοῖς νὰ συγκαλῶσιν εἰς συνέλευ-

σιν πεντακισχιλίους πολίτας ἐξ ἐκείνων, ὅσοι μάλιστα ἐδύναντο νὰ βοηθῶσι τὴν πόλιν καὶ χρηματικῶς καὶ σωματικῶς. Οἱ ὀλιγάρχαι ἤρξαντο, ὥς ἦτον ἐπόμενον νὰ πολιτεύωνται τυραννικῶ τῷ τρόπῳ καὶ τινὰς μὲν τῶν ὑπόπτων ἐθανάτωσαν, τινὰς δ' ἐφιλάκισαν καὶ ἄλλους ἐφυγάδευσαν, οὐδέποτε δὲ συνεκάλεσαν τοὺς πεντακισχιλίους. Ἄλλ' ὁ ἐν Σάμῳ στρατὸς, ὅστις δὲν ἐπεθύμει τὴν κατάργησιν τῆς δημοκρατίας ἵνα περιπέσῃ εἰς τὴν ὀλιγαρχικὴν τυραννίαν, ὀδηγούμενος ἡδη ὑπὸ δύο νέων δραστηρίων ἀξιωματικῶν, τοῦ Θρασυβούλου καὶ τοῦ Θρασύλλου, ἀπεδοκίμασε μετ' ἀγανακτήσεως τὰ ἐν τῇ μητροπόλει γεγονότα, ἀπεφάσισε τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ ἦτον ἡδη ἕτοιμος νὰ πλεύσῃ εἰς Πειραιᾶ, ἃν ὁ Ἀλκιβιάδης ἐλθὼν δὲν ἀνεχαίτιζε τὴν ὁρμὴν του. Ὅθεν κατὰ συμβουλήν αὐτοῦ ἠρκέσθη ν' ἀναγγείλῃ ἀπλῶς πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις ἰσχύοντας ὅτι καθόσον ἀπέβλεπε τὴν ἐξουσίαν τῶν πεντακισχιλίων, οὐδεμίαν εἶχεν ἀντίρρῃσιν ἢ τῶν τετρακοσίων ὅμως ἔπρεπε νὰ καταλυθῇ, ἀποκαθισταμένης τῆς Βουλῆς τῶν πεντακοσίων, καὶ τέλος νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐντόνως ὁ κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ ἀγών. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τούτῳ εἶχον διαφωνήσῃ πρὸς ἀλλήλους οἱ ὀλιγαρχικοί, ὁ δ' ἐχθρὸς ὠφελούμενος ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης τῶν πραγμάτων ἐγένετο κύριος τοῦ πλείστου μέρους τῆς Εὐβοίας, ἥτις ἦτο, κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ Θουκυδίδου τὸ πᾶν διὰ τοὺς Ἀθηναίους ὥς αὐτόθεν κυρίως τὰ πρὸς τὸν βίον ἐπιτήδεια πορίζομένους. Ὡς τε οἱ πολῖται ἀγανακτήσαντες ἀνέτρεψαν προθύμως (περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου 411) τὴν ὀλιγαρχίαν, ἐρρύθμισαν τὸ πολίτευμα κατὰ τὰς φρονίμους ἀπαιτήσεις τοῦ στρατοῦ καὶ ἐψήφισαν τέλος τὴν κάθοδον τοῦ Ἀλκιβιάδου. Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ὀλιγαρχίας ἐντούτοις κατέφυγον πρὸς τὸν ἐχθρὸν εἰς Δεκέλειαν, καὶ αἱ Ἀθηναὶ ἐναθάρρῃσασαι συνέλαβον νέας περὶ τῆς εὐτυχοῦς ἀποτερατώσεως τοῦ ἀγῶνος ἐλπίδας, καθόσον μάλιστα καὶ

ἔτος (410) καὶ ἕτερον πολὺ λαμπρότερον κατόρθωμα τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἡ παρὰ τὴν Κύζικον τελεία καταναυμάχῃσι τοῦ Πελοποννησιακοῦ στόλου, ὅτε καὶ ὁ Μίνδαρος αὐτὸς ἐρρώμενως ἀγωνισάμενος ἀπωλέσθη. Πόσον δὲ μεγάλη ἦτο ἡ ζημία, ἣν ἐνταῦθα οἱ Λακεδαιμόνιοι ὑπέστησαν, ἀποδεικνύει τοῦτο τρανῶς ἡ συλληφθεῖσα μικρὸν ἔπειτα Λακωνικὴ ἐκείνη τοῦ ἐπιστολέως (ὑποναυάρχου) Ἰποκράτους ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐφόρους τῆς Σπάρτης, ἔχουσα οὕτως· *Ἐρῶρει τὰ καῖλα. Μίνδαρος ἀπεσσύα. πεινῶντι τῶνδρες. ἀπορίομες τί χρὴ δρᾶν.* (ἀπώλονται αἱ νῆες. ὁ Μίνδαρος ἀπέθανεν. πεινῶσιν οἱ ἄνδρες. ἀποροῦμεν τί πρέπει νὰ πράξωμεν.)

Μετὰ τὴν τελευταίαν δὲ ταύτην νίκην τῶν Ἀθηναίων τὸ κράτος ἀποκατέστη πάλιν ἐν Ἑλλησπόντῳ. Ἡ Κύζικος ἀνέωξεν εἰς αὐτοὺς τὰς πύλας εὐθύς· ἔπειτα δὲ παρεδόθησαν ἀλληλοδιαδόχως, ἡ Πέρινθος, ἡ Σηλυμβρία καὶ ἡ Χρυσόπολις παρὰ τὴν Χαλκηδόνα, ὅπου δεκατευτήριον κατασκευασθὲν ἐπίτηδες εἰσέπραττε παρ' ὅλων τῶν ἐκ τοῦ Πόντου καταγομένων πλοίων τὴν δεκάτην τῶν ὧσων ἔφερον ἐμπορευμάτων. Καὶ αὐτὸ τὸ πολλοῦ λόγου ἄξιον Βυζάντιον, ὑπερασπιζόμενον ὑπὸ ἰσχυρᾶς Πελοποννησίων φρουρᾶς, ἐξεπολιορκήθη τέλος (408) διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Θρασύβουλος ἐτράπη ἐντεῦθεν μετὰ τριάκοντα τριήρων πρὸς τὰς Θρακικὰς παραλίας ἐπὶ ἀνακτῆσει τῶν πόλεων, αἵτινες ἀπέστησαν, ὁ Ἀλκιβιάδης κατέπλευσεν εἰς Πειραιᾶ (τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 407 ἔτους), ὅπου πλῆθος ἀναρίθμητον ἀνθρώπων συνέρρευσεν ἐξ ἀπάσης τῆς Ἀττικῆς ἵνα ἴδῃ τὸν ἄνδρα μετὰ φυγὴν καὶ συμφορὰς τοιαύτας κατερχόμενον. Ἀναβὰς δὲ, ἐν μέσῳ ἀπείρων ἀλαλαγμῶν καὶ ἀνευφημιῶν, εἰς τὴν πόλιν, ἐνεφανίσθη πρῶτον εἰς τὴν βουλὴν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Ἐνταῦθα ὠμίλησε περὶ τῶν παρελθόντων, ἀπολογηθεὶς εἰς τὴν ἐπὶ ἀσεβείᾳ κατηγορίαν, καὶ χω-

τὰ πράγματα τῶν Λακεδαιμονίων ἐφαίνοντο ἤδη χολαίνοντα. Ἀπὸ πολλοῦ δηλαδὴ ὁ στόλος αὐτῶν ἔμενεν ἐν Μιλήτῳ ἀργὸς προσδεχόμενος ματαίως τὴν ξένην βοήθειαν. Ἐκ τούτου δὲ ἠγέρθησαν ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ γογγυσμοὶ μεγάλοι κατὰ τῆς ἐπιβούλου διαγωγῆς τοῦ Τισσαφέρνους καὶ κατὰ τῆς ἀδρανείας τοῦ στρατηγοῦ Ἀστυόχου, ἀποδιδομένης εἰς τὴν μετ' ἐκείνου συνεννόησίν του ἕνεκεν ἰδίας ὠφελείας. Ταχέως δὲ οἱ γογγυσμοὶ ἐξερράγησαν εἰς φανεράν στάσιν, καὶ κατὰ συνέπειαν ταύτης τὰ μὲν στρατεύματα τοῦ Τισσαφέρνους ἐδιώχθησαν, ὁ δὲ Ἀστυόχος ἐπαύθη τῆς στρατηγίας, πεμφθέντος ἀντ' αὐτοῦ ἐκ Λακεδαιμόνος τοῦ Μινδάρου, ὅστις ἀμέσως προσωκειώθη τὸν Φαρνάβαζον, σατράπην τῶν βορειοδυτικῶν χωρῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὑποσχεθέντα νὰ χορηγήσῃ τὸν μετὰ τοῦ Τισσαφέρνους προσυμπεφωνημένον μισθόν. Αἱ νέαι δ' αὗται σχέσεις καὶ ἡ πρὸ μικροῦ συμβᾶσα ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἀπόστασις τοῦ Βυζαντίου ἔπεισε τὸν νέον στρατηγὸν νὰ μεταστήσῃ ἤδη τὸ θέατρον τοῦ πολέμου εἰς τὸν Ἑλλήσποντον. Ἀφοῦ δὲ προαπέστειλε δεκαεξὲς ἐκ τῶν πλοίων του, ἀκολούθως ἀνήχθη καὶ αὐτὸς μετὰ ἐβδομήκοντα τριῶν ἄλλων ἄλλ' ἅμα γενομένης ἐν Σάμῳ γνωστῆς τῆς ἐκπλεύσεώς του, ὁ Θράσυλλος καὶ ὁ Θρασύβουλος ἔσπευσαν μετὰ ἐξήκοντα ἐπτὰ τριήρων εἰς καταδίωξίν του. Συναντηθέντων δὲ τῶν δύο στόλων μεταξὺ Σηστοῦ καὶ Ἀβύδου παρὰ τὸ ἀκρωτήριον κυρτὸς Σῆμα συνεκροτήθη μάχη κρατερὰ (περὶ τὰ μέσα Ἰουλίου 411), ἐν ᾗ οἱ Ἀθηναῖοι εὐτύχησαν, κατὰ πρῶτον ἤδη μετὰ τοσαύτας μεγάλας συμφοράς, νὰ νικήσωσι νίκην περιφανῇ. Τὴν ναυμαχίαν δὲ ταύτην διεδέχθη καὶ ἄλλη δευτέρα καὶ μείζων ἐκείνης παρὰ τὴν Ἀβυδον, εἰς τῆς ὁποίας τὴν αἰσίαν ἔκβασιν συνετέλεσε μάλιστα ὁ κατὰ τύχην ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ μετὰ δεκαοκτὼ τριήρων ἐπιφανεὶς Ἀλκιβιάδης. Εἰς τὰ δύο δὲ ταῦτα κατορθώματα προσητέθη τὸ ἀκόλουθον

ρίς νὰ ἐγκαλέσῃ οὐδένα ἀπέδωκε τὸ πᾶν εἰς πονηράν τινα αὐτοῦ τύχην καὶ εἰς φθονερὸν δαίμονα. Πλείστας δὲ περὶ τοῦ μέλλοντος δοὺς ἐλπίδας ἐκέρδησεν οὕτω τὰς καρδίας ὅλων ὥστ' ἐστεφανώθη διὰ χρυσῶν στεφάνων ἀνῆρῶνθεις ἀπάντων ἡγεμῶν αὐτοκράτωρ ὡς οἶός τε ὢν σῶσαι τὴν προτέραν τῆς πόλεως δύναμιν (Ξενοφ. Ἑλλην. 1, 4, 20.) Θέλων δὲ ν' ἀποτρίψῃ ἔτι μᾶλλον τὴν εἰρημένην κατηγορίαν καὶ προσέτι νὰ δώσῃ δημοσίαν τῆς δυνάμεώς του ἀπόδειξιν, εὔρε μέσον εἰς τοῦτο πρόσφορον τὴν ἐορτὴν τῶν Ἑλευσινίων, τὴν ὁποίαν, πρότερον κατὰ θάλασσαν ἀγομένην μετὰ τὴν τείχισιν τῆς Δεκελείας, ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει, ἐπανήγαγεν εἰς τὸ πάτριον σχῆμα συμπροπέμψας αὐτὴν πεζῶς καὶ δορυφορήσας κατ' ἑναντι τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις ἔμεινεν ἀπ' ἀρχῆς ἕως τέλους θεωρὸς ἀτάραχος.

Μετὰ βραχεῖαν δ' ἐν Ἀθήναις διαμονὴν ὁ Ἀλκιβιάδης παραλαβὼν ναῦς ἑκατὸν καὶ στρατιὰν νέαν ἔπλευσεν ἄμέσως πρὸς τὴν ἀποστᾶσαν Ἀνδρον καὶ νικήσας παρὰ τὸ Γαύριον ἀνήχθη ἐκεῖθεν εἰς Σάμον, τὸ σύνθηες στρατόπεδόν του, ὅθεν ἔμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον. Μικρὸν δὲ πρότερον οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχον ἐκπέμψει ὡς ναύαρχον τὸν Λύσανδρον, ἄνδρα γενναῖον ἀλλὰ πανοῦργον ὁμοῦ καὶ δόλιον. Συγχρόνως δὲ συνέβη καὶ μεταβολὴ τις ἐν τῇ ὑπὸ τοὺς Πέρσας διατελούσῃ μικρᾷ Ἀσίᾳ λίαν ἐπιβλαβὴς εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Τὸν Τισσαφέρην τουτέστιν, ὃν ὁ Ἀλκιβιάδης ἐδύνατο νὰ διαθέτῃ κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων, διεδέχῃ ὁ Κῦρος ὁ νεώτερος, τοῦ τότε βασιλεύοντος Δαρείου τοῦ νόθου υἱός, ὅστις τρέφων ἐν τῇ καρδίᾳ του τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ καταλάβῃ μίαν ἡμέραν τὸν θρόνον τῆς Περσίας ἀντὶ τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ του Ἀρταξέρξου ἐθεώρησε, πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτοῦ, συντελεστέραν τὴν μετὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἢ μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἑνωσίν του. Ὅθεν εὐκόλως ὁ Λύσανδρος ἀναβὰς ἀπὸ τῆς Ἐφέσου εἰς Σάρδεας

κατώρθωσε νὰ συνεννοηθῇ μετ' αὐτοῦ καὶ νὰ τὸν πείσῃ ὥστε ν' αὐξήσῃ τὸν μισθὸν τῶν ναυτῶν του καὶ προσέτι νὰ πληρώσῃ ὅλους τοὺς καθυστεροῦντας μισθοὺς. Ἐν ᾧ δὲ οὗτος, εὐπορῶν ἤδη χρηματικῶν μέσων, ἤτοιμαζε τὸν στόλον του ἐν Ἐφέσῳ, τὸν ὁποῖον ἠϋξήσε τάχιστα εἰς ἑννενήκοντα τριήρεις, ὁ Ἀλκιβιάδης ἀπῆλθεν εἰς Φώκαιαν ἵνα σκεφθῇ περὶ τῶν πρακτέων μετὰ τοῦ αὐτόθι τότε εὐρισκομένου στρατηγοῦ Θρασυβούλου, διατάξας ἐν τοσούτῳ αὐστηρῶς τὸν ἐν τῇ ἀπουσίᾳ του ἀπολειφθέντα ὡς ὑποναύαρχον Ἀρτίοχον νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ τι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς του. Ἄλλ' ὁ Ἀντίοχος παρὰ τὴν ῥητὴν ἐκείνου διαταγὴν, θέλων νὰ ἐπιδείξῃ ἀνδραγαθίαν, ἐπέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἐφέσου καὶ παρὰ τὰς πύρας αὐτὰς τῶν νεῶν τοῦ Λυσάνδρου παραπλέων προεκάλει τοῦτον εἰς μάχην. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὁ Λύσανδρος μετ' ὀλίγων πλοίων ἐπαναχθεὶς ἐδίωκεν αὐτόν, ἔπειτα δὲ, βοηθούντων τῶν Ἀθηναίων, ὥρμησε μετὰ παντὸς τοῦ στόλου καὶ συνάψας μάχην γενικὴν παρὰ τὸ Νότιον ἐνίκησε διαφθείρας αὐτόν τε τὸν Ἀντίοχον καὶ ναῦς δεκαπέντε τῶν Ἀθηναίων λαβῶν (τὸν Ὀκτώβρ. τοῦ 407). Ὡς δὲ ταῦτα ἔμαθεν ὁ Ἀλκιβιάδης ἐπανελθὼν εἰς Σάμον ἀνήχθη μεθ' ὅλου τοῦ στόλου του καὶ προεκάλεσεν εἰς νέαν μάχην τὸν Λύσανδρον, ἀλλ' οὗτος ἀρκούμενος εἰς τὴν πρώτην νίκην δὲν ἐδέχθη τὴν πρόκλησιν. Οἱ δ' ἐν οἴκῳ Ἀθηναῖοι, οἵτινες εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην τὴν ὅλην ἀναθέσαντες ἀρχὴν ἐνόμιζον ἑαυτοὺς ἀηττήτους ὠργίσθησαν διὰ τὸ μικρὸν ἐκεῖνο πάθημα, ἀπεχειροτόνησαν τὸν μόνον ἐν ταῖς παρούσαις περιστάσεσιν ἱκανὸν ἡγεμόνα, εἵλοντο δὲ στρατηγοὺς δέκα, ἐν οἷς ἔφερε τρόπον τινὰ τὰ πρωτεῖα ὁ Κόρων. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης καταλιπὼν τὸν στρατὸν ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Θρακικὴν Χερσόνησον, ὅπου εἶχε κατασκευάσει ἴδια τείχη ὡς καταφύγιον ἐν ἀνάγκῃ.

εἰς τὴν θάλασσαν ἠφάνισθη. Χειμῶν δὲ σφοδρότατος ἐπιγενόμενος διεκώλυσε τοὺς Ἀθηναίους στρατηγούς νὰ καταδιώξωσι τὸν ἐχθρικὸν στόλον καὶ νὰ διασώσῃσι τοὺς ναυαγούς. Καὶ μ' ὅλον τοῦτο ἔνεκα τῆς ἀκουσίου ταύτης ἐλλείψεως τῶν ὁ παράφορος τῶν Ἀθηνῶν δῆμος τοὺς ἐστέρησε τοῦ ἀξιώματος καὶ τὸ δὴ μέγιστον ἐξ τούτων, ἐγκαλοῦντος τοῦ Θηραμένους, εἰς θάνατον κατεδίκησε. Μόνος δ' ἐκ τῶν πρυτάνεων ὡς πρόεδρος τῆς ἐκκλησίας ὁ Σωκράτης ἐπέμεινε μέχρι τέλους διαμαρτυρόμενος κατὰ τῆς ἀδίκου ταύτης ἀποφάσεως. Ὁ Κόνων διεσώθη διότι δὲν μετέσχε τῆς ναυμαχίας.

Ἡ τελευταία αὕτη μεγάλη νίκη τῶν Ἀθηναίων, ἥτις συνεπήγαγε καὶ τὴν λύσιν τῆς ἐν Μιτυλήνῃ πολιορκίας, ἴσως ἤθελεν ἀσφαλίσαι διὰ παντὸς τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν ἐν Ἑλλάδι, ἂν ὁ τοῦ Καλλικρατίδα κατὰ τὴν μάχην θάνατος δὲν ἐπανεφέρει τὸν πανοῦργον Λύσανδρον εἰς τὴν στρατηγίαν¹. Τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ἐπέσπευσε τὴν κρίσιν. Ὁ Λύσανδρος καὶ αὖθις ὑπὸ τοῦ Κύρου δραστηρίως ὑποστηριζόμενος ἀνώρθωσε ταχέως τὰς γενομένας ζημίας καὶ ἐπετέθη κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἐν Ἑλλησπόντῳ, ἐκεῖ ὅπου οὗτοι ἐνόμιζον ἑαυτοὺς ἀσφαλεστάτους. Διὰ τῆς προσβολῆς καὶ ἀλώσεως τῆς Λαμψάκου τοὺς ἠνάγκασε νὰ τὸν ἀκολουθήσωσι κατὰ πόδας. Ἐναντίον δὲ τῶν παραινέσεων τοῦ Ἀλκιβιάδου ὁ ὑπὸ τοῦ Κόνωνος καὶ ἄλλων πέντε στρατηγῶν διοικούμενος στόλος ἠγκυροβόλησεν εἰς θέσιν ἀνεπιτηδαιοτάτην παρὰ τοὺς Αἰγὸς ποταμούς, ἀπέναντι τῆς Λαμψάκου, καὶ ἔπαθεν ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου (τὸν Δεκέμ. τοῦ 405) ἥτταν φοβεράν, καθ' ἣν 9 μόνον τριήρεις Ἀθηναίων διεσώθησαν μετὰ τοῦ Κόνωνος, καταφυγόντος πρὸς τὸν Εὐαγό-

¹ Ὁ νόμος ἀπαγορεύων ἐν Σπάρτῃ τὸ ναυαρχῆσαι δις τὸν αὐτὸν παρεκρούσθη τότε ἐξ ἀνάγκης· διότι κατ' ὄνομα μὲν ἀπεδείχθη ναύαρχος Ἀρακὸς τις, ὁ δὲ Λύσανδρος ἐξεπέμφθη ὡς ἐπιστολεὺς δῆθεν ἀλλ' ἦτο πραγματικῶς κύριος πάντων.

Τὸ ἀκόλουθον ἔτος (406), λήξαντος τοῦ χρόνου τῆς στρατηγίας τοῦ Λυσάνδρου διάδοχος αὐτοῦ ἐστάλη ὁ *Καλλικρατίδας*, ἀνὴρ ἄφοβος καὶ τολμηρὸς, ὅστις ἀνήγγειλεν ἀμέσως εἰς τὸν Κόνωνα ὅτι θέλει παύσει αὐτὸν μοιχῶντα τὴν θάλασσαν. Ὅθεν ἅμα εἶδεν αὐτὸν ἀναγόμενον εἰς τὸ πέλαγος ἔσπευσεν ἀμέσως εἰς καταδίωξίν του καὶ διακόψας τὸν πρὸς τὴν Σάμον πλοῦν του τὸν ἠνάγκασε νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν λιμένα τῆς Μιτυλήνης, ὅπου συνέπλευσε καὶ αὐτὸς μετὰ ἑκατὸν καὶ ἐβδομήκοντα νεῶν. Ναυμαχίας δὲ γενομένης ἐνταῦθα ὁ Κόνων ἀπέβαλε τριάκοντα ναῦς, τὰς δὲ λοιπὰς, τεσσαράκοντα οὔσας, ἀνείλκυσε ὑπὸ τὸ τεῖχος. Πολιορκηθεὶς δὲ πάραυτα καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, εὗρεν ἐν τῇ ἐσχάτῃ αὐτοῦ ἀμηχανίᾳ, τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκπέψῃ δύο τὰς ἄριστα πλεούσας τριήρεις, ὧν ἡ μὲν καταδιωχθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ συνελήφθη, ἡ δὲ διαφυγοῦσα ἐξήγγειλε τὰ γεγονότα καὶ τὴν πολιορκίαν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἀμέσως συνελθὼν εἰς ἐκκλησίαν ὁ δῆμος ἐψηφίσατο νὰ ἐτοιμασθῶσιν ἑκατὸν καὶ δέκα τριήρεις, νὰ ἐπιβιβασθῶσι δὲ εἰς ταύτας οἱ ἐν ἡλικίᾳ ὄντες ἅπαντες καὶ δοῦλοι καὶ ἐλεύθεροι. Ὁ νέος δὲ οὗτος στόλος ἐν τριάκοντα ἡμέραις καταρτισθεὶς ἔπλευσεν εἰς Σάμον, ὅπου ἠνώθησαν μετ' αὐτοῦ καὶ δέκα Σάμιοι καὶ ὑπὲρ τὰς τριάκοντα τῶν ἄλλων συμμάχων τριήρεις. Ἀμα δὲ ὁ Καλλικρατίδας ἔμαθε ταύτην τὴν ἐν Σάμῳ συγκέντρωσιν τῆς Ἀθηναϊκῆς δυνάμεως, καταλιπὼν ἐν Μιτυλήνῃ πεντήκοντα ναῦς καὶ ἄρχοντα τὸν Ἑτεόνικον, ἀνήχθη μετὰ τῶν λοιπῶν ἑκατὸν καὶ εἴκοσι καὶ ἀπαντήσας τὰς ἐχθρικὰς παρὰ τὰς Ἀργινούσας νήσους, ἀπέναντι τῆς Λέσβου, συνῆψεν ἐνταῦθα μάχην κρατερὰν, καθ' ἣν ἐδείχθη ἐκ νέου ἡ τῶν Ἀθηναίων ὑπεροχή. Καὶ οὗτοι μὲν ἀπέβαλον εἴκοτι καὶ πέντε ἐκ τῶν ἰδίων τριήρων αὐτάνδρους, οἱ δὲ Πελοποννήσιοι ὑπὲρ τὰς ἐβδομήκοντα, τὰς πλείστας συμμαχικὰς, καὶ τὸν Καλλικρατίδαν αὐτὸν, ὅστις πεσὼν

ραν ἐν Κύπρῳ, πᾶσαι δ' αἱ λοιπαί, 170 τὸν ἀριθμὸν, κατεστράφησαν ἢ ἐχειρώθησαν ὑπὸ τοῦ νικητοῦ, καὶ τρισχίλιοι ἐκ τῶν αἰχμαλωτευθέντων ἀπεσφάγησαν ἀνιλεῶς. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ συνετρίβη ὁλοσχερῶς ἡ τῶν Ἀθηναίων δύναμις!

Εὐθύς δὲ μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὁ Λύσανδρος ὑπέταξε τὴν Χαλκηδὸνα, τὸ Βυζάντιον καὶ ἀπάσας τὰς μέχρι τοῦδε συμμάχους τῶν Ἀθηναίων πόλεις καὶ νήσους (πλὴν τῆς Σάμου), καταλύσας πανταχοῦ τὰς δημοκρατίας καὶ καταστήσας ἓνα μὲν ἄρμοσθην Λακεδαιμόνιον, δέκα δ' ἄρχοντας (τὰς λεγομένας Δεκαδαρχίας) ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ συγκεκροτημένων ἑταυρίων. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπέπλευσεν εἰς Ἀθήνας, αἵτινες ὅταν ἔλαβον τὴν τρομερὰν ὀγγελίαν τῆς ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς συμφορᾶς, μετεχειρίσθησαν ὅλα τὰ δυνατὰ ἀμυντικὰ μέσα, ἀπέχωσαν τοὺς λιμένας πλὴν ἑνὸς, ἐπεσκεύασαν τὰ τεῖχη καὶ τοὺς ἐν ἡλικίᾳ πάντας ὥπλισαν. Ὁ τῆς Σπάρτης βασιλεὺς Πausανίας ἠνωμένος μετὰ τοῦ ἐκ τῆς Δεκελείας μετακινήθέντος Ἀγιδος εἶχεν ἤδη πολιορκήσει κατὰ ξηρὰν τὴν πόλιν ὅταν ὁ Λύσανδρος, ἀποκαταστήσας κατὰ τὸν διάπλουν του εἰς τὰς ἑαυτῶν πατρίδας τοὺς Μηλίους, τοὺς Αἰγινήτας καὶ ὅσους ἄλλους ἐδυνήθη νὰ εὕρῃ φυγάδας, προσωρμίσθη πρὸς τὸν Πειραιᾶ καὶ ἤρξατο νὰ ἐμποδίζῃ τὸν εἰσπλουν παντὸς ξένου πλοίου καὶ πᾶσαν τροφίμων προσκομιδὴν.

Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι στερημένοι ἤδη πλοίων, ἔρημοι συμμάχων καὶ ἀρκούντων ἐπιτηδείων σπανίζοντες ἡσθάνθησαν τὴν ἀμήχανον αὐτῶν κατάστασιν, καὶ μ' ὅλον τοῦτο ἀπέφευγον ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ ἔλθωσιν εἰς λόγους περὶ διαλλαγῆς. Ἀλλ' ἀφοῦ ὁ σῆτος ἤρξατο νὰ ἐκλίπη, ἔπεμψαν πρὸς τὸν Ἀγιν πρέσβεις νὰπραγματευθῶσι μετ' αὐτοῦ περὶ εἰρήνης ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς διατηρήσεως τῶν μακρῶν τειχῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς· ὁ δὲ τοὺς παρέπεμψεν εἰς Σπάρτην εἰπὼν ὅτι δὲν ἦτο κύριος αὐτός. Ἀλλὰ

καὶ ἐκεῖ ἀπελθόντες οἱ αὐτοὶ οὐδὲν ἤττον ἀπέτυχον μὴ γενομένων δεκτῶν τῶν προτάσεων των. Τότε δὲ ἀθυμία μεγίστη κατέλαβε τὸν δῆμον φοβηθέντα μὴ ἐξανδραποδισθῇ ἀφεύκτως. Καὶ ὁ λιμὸς τῷξανε καθ' ἐκάστην, οὐδεις δ' ἐτόλμα νὰ ὀμιλήσῃ περὶ καθαιρέσεως τῶν τειχῶν. Ἐν τοσοῦτῳ ὁ Θηραμένης παρελθὼν εἰς τὸ μέσον προέτεινε νὰ σταλῇ εἰς τὸν Λύσανδρον, παρ' οὗ ἐδύνατο νὰ βεβαιωθῇ περὶ τῶν ἀπαιτήσεων τῶν Λακεδαιμονίων. Περμφθεὶς δὲ διέτριψε παρ' αὐτῷ τρεῖς ὁλοκλήρους μῆνας, ἕως οὗ ἡ πείνα ἀναγκάσῃ τοὺς Ἀθηναίους νὰ δεχθῶσιν ὅποιανδήποτε συνθήκην· τὸν δὲ τέταρτον ἐπανελθὼν ἀνήγγειλεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὅτι ὁ Λύσανδρος μὴ ὦν αὐτὸς κύριος περὶ ὧν ἐρωτᾶτο, τὸν προέτρεψε νὰ μεταβῇ εἰς Σπάρτην καὶ ν' ἀποταθῇ πρὸς τοὺς ἐκεῖ ἐφόρους. Τέλος ὁ Θηραμένης καὶ ἑννέα ἄλλοι ἐστάλησαν αὐτοκράτορες πρέσβεις εἰς Λακεδαίμονα, ὅπου γενομένης ἐκκλησίας, μετὰ τὴν ἄφιξιν αὐτῶν, οἱ μὲν Κορίνθιοι, Θηβαῖοι καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν συμμάχων τῆς Σπάρτης ἀντέτεινον εἰς οἵανδήποτε συνθήκην, ἐπιμένοντες εἰς τὴν τελείαν καταστροφὴν τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ὅμως, δειχθέντες ἤδη γενναῖοι καὶ τῶν ἄλλων ἀνώτεροι, ἀπεφάνθησαν ὅτι δὲν θέλουσιν ἐπιτρέψει νὰ ἐξανδραποδισθῇ πόλις, μέγα ἀγαθὸν εἰργασαμένη ὑπὲρ Ἑλλάδος ἐν τοῖς μεγίστοις αὐτῆς κινδύνοις, ἀλλ' ἐδέχοντο τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῇ συμφωνίᾳ τοῦ νὰ καθαιρέσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι τὰ μακρὰ τεῖχη καὶ τὰ τοῦ Πειραιῶς, νὰ παραδώσωσι τὰ πλοῖα αὐτῶν πλὴν δώδεκα, ν' ἀνακαλέσωσι τοὺς φυγάδας, νὰ ἔχωσι μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων τοὺς αὐτοὺς ἐχθροὺς καὶ φίλους καὶ ν' ἀκολουθῶσιν αὐτοὺς ἡγουμένους καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ταῦτα δὲ πάντα, ἀνενεχθέντα ὑπὸ τῶν ἐπανελθόντων πρέσβεων εἰς Ἀθήνας, ἐγένοντο δεκτὰ, τῆς ἐπὶ πλέον ἐπιμονῆς καταστάσης ἀδυνάτου διὰ τὸ πλῆθος τῶν ὑπὸ τοῦ λιμοῦ φθειρομένων. Κυρωθείσης δὲ

οὕτω τῆς εἰρήνης, ὁ Λύσανδρος διέταξεν εὐθὺς τὴν κατασκαφὴν τῶν τειχῶν, ἥτις ἐγένετο ὑπὸ τὸν ἦχον αὐλῶν καὶ σαλπίγγων, διότι οἱ νικηταὶ δυστυχῶς ἐνόμιζον ὅτι ἡ ἡμέρα ἐκείνη (16 Μαΐου τοῦ 404) ἦτο ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος. Ταῦτοχρόνως δὲ κατελύθη τὸ προηγούμενον ἐλεύθερον πολίτευμα καὶ ἐξ αὐτοῦ εἰσῆχθη τὸ ὀλιγαρχικόν, ἐπιτραπέντος τοῦ ἔργου τῆς συντάξεως εἰς τριάκοντα ἄνδρας. Τούτων δὲ γενομένων οἱ μὲν περὶ τὸν Ἄγιν καὶ Πausανίαν καταλιπόντες τὴν Ἀττικὴν ἀπῆλθον οἴκαδε, ὁ δὲ Λύσανδρος ἐπλευσεν εἰς Σάμον, τὴν ὁποίαν, μόνην τῶν ἄλλων νήσων μείνασαν μέχρι τοῦδε πιστὴν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἠνάγκασε τέλος νὰ παραδοθῇ καὶ νὰ ὑποκύψῃ ὡσαύτως εἰς κυβέρνησιν ὀλιγαρχικὴν. Ἀπολύσας δ' ἐκεῖθεν τὰ πλοῖα τῶν συμμάχων ἐπανῆλθεν μετὰ τῶν Λακωνικῶν εἰς τὰ ἴδια, ἀπάγων τὰ τε τῶν αἰχμαλώτων νεῶν ἀκροστόλια καὶ τὰς ἐκ τοῦ Πειραιῶς τριήρεις καὶ στεφάνους ὅσους ἔλαβε δῶρα ὑπὸ διαφόρων πόλεων καὶ πεντακόσια περίπου ἀργυρᾶ τάλαντα ἐκ τῶν λαφύρων τοῦ πολέμου καὶ ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Κύρου χορηγηθέντων βοηθημάτων, ἅτινα πάντα παρέδωκεν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, καὶ οὕτως ἐτελεύτα ὁ μακρὸς καὶ φρικῶδης πόλεμος, ὅστις ἐπῆνεγκε μὲν τὴν ταπείνωσιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν αὐξήσιν τῆς Σπάρτης, ἐκλόνισε δ' ἐκ βάθρων τὴν Ἑλλάδα καὶ προητοίμασε τὸν ὄλεθρον αὐτῆς.

§. 4. Ἡγεμονία τῆς Σπάρτης. Τυραννὶς τῶν τριάκοντα ἐν Ἀθήναις καὶ κατάλυσις αὐτῆς διὰ τοῦ Θρασυβούλου. Καταδίκη Σωκράτους.

Διὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου αἱ μὲν Ἀθηναὶ ἀποβαλοῦσαι τὸ θαλάσσιον αὐτῶν κράτος ἐξέπεσαν τοῦ πρώτου μεγαλείου καὶ τῆς προτέρας ὑπεροχῆς των· ἡ δὲ Σπάρτη ὑπερισχύσασα προήχθη εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ καίπερ νικήτρια καὶ πρὸς τὰ ἔξω

πρωτεύουσα, ἐσωτερικῶς ὅμως ἔπαθεν ἀλλοίωσιν, ἥτις προϊόντος τοῦ χρόνου ἀπέβη ὀλεθρία διττῶς, καὶ εἰς ἑαυτὴν καὶ πρὸς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Γενομένη δηλονότι ἐξ ἀνάγκης, κατὰ συνέπειαν τοῦ εἰρημένου μακροῦ πολέμου, θαλασσία δύναμις, περιέστη νῦν διὰ τῆς ἡγεμονίας εἰς πάντη νέας σχέσεις, αἵτινες τὴν ἀπηλλοτριούν διηνεκῶς ἐπὶ μᾶλλον ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος τοῦ Λυκούργου. Ἐν πρώτοις, εἰς τὰ χρήματα ἠναγκάσθη ν' ἀποδώσῃ πολὺ πλείονα ἢ ἄλλοτε ἀξίαν, καθ' ὅσον ἄνευ χρημάτων οὔτε στόλος νὰ καταρτισθῇ οὔτε πληρώματα ἔμμισθα νὰ συντηρηθῶσιν ἦτο δυνατόν. Τὸ λαφυραγωγηθὲν δ' ἀργύριον καὶ χρυσίον ἀντὶ νὰ μείνῃ, ὅπως ἐξ ἀρχῆς ὠρίσθη, δημόσιος θησαυρὸς, ἐχρησίμευσε μόνον εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ κοινὸν τὸ πάθος τῆς φιλοχρηματίας. Δεύτερον, οἱ πολῖται γνωρίσαντες εἰς ἄλλας Ἑλληνικὰς πόλεις νέας μέχρι τοῦδε ἀγνώστοις αὐτοῖς ἡδονὰς τοῦ βίου δὲν ἠρέσκοντο πλέον εἰς τὴν πρώτην αὐτῶν ἀπλὴν καὶ ἀφελῇ δίαιταν. Τέλος, τὸ Λυκούργειον πολίτευμα διὰ τῆς συνεχοῦς παραδοχῆς νέων πολιτῶν (τῶν οὕτω λεγομένων νεοδαμωδῶν) καὶ διὰ τῆς μεταβολῆς τῆς ἰδιοκτησίας διεσείσθη οὐχ ἥττον ἢ διὰ τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀξιώματος τῶν ἐφόρων, ἐνώπιον τῶν ὀπίων καὶ οἱ βασιλεῖς αὐτοὶ ἠναγκάζοντο νὰ δίδωσιν εὐθύνας.

Οὕτως ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς ἀνελπίστου εὐτυχήματος τοῦ Λυσάνδρου παρετάθη μέχρι τῆς ἐν Λεύκτροις μάχης (404—371 π. Χ.), ἥτις ἀνέδειξε τοὺς Θηβαίους πρωταγωνιστοῦντας. Μ' ὅλον ὅτι δὲ ὁ σκοπὸς, πρὸς ὃν ἐκίνη ἐπεχείρησε τὸν προεκτεθέντα ἀγῶνα, ἦτο ἡ ἐλευθέρωσις δῆθεν τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἑκάστις ὅμως ἀπέδειξε τὴν ἐν αὐτῷ τούτῳ λανθάνουσαν ἰδιοτέλειάν της. Αἱ δευτερεύουσαι καὶ τριτεύουσαι Ἑλληνίδες πόλεις κατήντησαν ἤδη, κυριαρχούσης τῆς πατρίδος τοῦ Λυκούργου,

δὲ ὄλων τῶν ἄλλων πολιτῶν ἐκτὸς τρισχιλίων μόνον, εἰς οὓς ἐπετράπη νὰ μεθεξῶσι τῶν πραγμάτων, οἱ περὶ τὸν Κριτίαν γενόμενοι τολμηρότεροι ἐφόνευσον ἢ ἐφυγάδευον πάντα ὅστις τοῖς ἐφαίνετο ἐπικίνδυνος εἴτε διὰ τὰ δημοκρατικὰ φρονήματα εἴτε διὰ τὰ πλούτη του, ἢ κατὰ τοῦ ὁποίου εἶχον προσωπικόν τι πάθος. Ὅταν δὲ, ἔνεκα τῆς ἀδράς μισθοδοτήσεως τῶν ξένων φρουρῶν καὶ τοῦ ἄρμοστοῦ, οἵτινες ἦσαν τὰ κύρια ὑποστηρίγματα των, συνεφώνησαν οἱ τριάκοντα πρὸς ἀλλήλους νὰ ἐπιβάλῃσι χεῖρα καὶ κατὰ τῶν πλουσίων μετοίκων, ὁ Θηραμένης ἀντέστη καὶ αὖθις μόνος εἰς τὴν ληστρικὴν ταύτην πράξιν. Κατηγορηθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ Κριτίου ἐνώπιον τῆς Βουλῆς ὡς προδότης καὶ ἐχθρὸς τῆς ὀλιγαρχίας ἀπελογήθη μετὰ μεγάλης παρρησίας. Ἐν ᾧ δὲ ἡ Βουλὴ ἐφαίνετο ἐτοίμη νὰ τὸν ἀθώωσῃ, ὁ Κριτίας ἀδυσώπητος ἀπεφάνθη ἐν ἐνόμασι τῶν τριάκοντα τὴν εἰς θάνατον καταδίκην αὐτοῦ. Καίπερ δὲ καταφυγόντα ἱκέτην εἰς τὸν βωμὸν, οἱ ὑπηρεταί, κατὰ διαταγὴν ἐκείνου, τὸν ἀπέσπασαν ἐντεῦθεν διὰ τῆς βίας, τὸν ἀπήγαγον εἰς τὸ δεσμωτήριον καὶ τὸν ἠνάγκασαν νὰ πῖῃ τὸ κώνειον. Ἀπαλλαγέντες δὲ οὕτως οἱ τριάκοντα, διὰ τῆς τελευτῆς τοῦ Θηραμένου, παντὸς κωλύματος ἐξετράπησαν ἀσυστόλως εἰς πᾶσαν ἀνοσιουργίαν, ὥστε πολλοὶ τῶν πολιτῶν εἰς τὴν φυγὴν μόνον εὗρισκον τὴν σωτηρίαν των. Μ' ὅλον ὅτι δὲ ἡ Σπάρτη ἀπηγόρευεν, ἐπὶ ποινῇ προστίμου, εἰς πᾶσαν σύμμαχον πόλιν νὰ δέχεται τοὺς φυγάδας Ἀθηναίους, οὐδὲν ἤττον τὸ Ἄργος, τὰ Μέγαρα καὶ αἱ Θῆβαι ἔδιδον εἰς τοὺς δυστυχεῖς ἄσυλον. Οἱ Θῆβαιοι μάλιστα ἐπέβαλον καὶ πρόστιμον ταλάντου εἰς πάντα ὅστις βλέπων φυγάδα ἀπαγόμενον δὲν ἔτρεχεν εἰς βοήθειάν του.

συνεννοημένου μετὰ τοῦ Αὐσάνδρου, καὶ ὁ φόνος τοῦ Ἀλκιβιάδου, διατρίβοντος τότε ἐν Φρυγίᾳ παρὰ τῷ σατράπῃ Φαρναβάζῳ.

εἰς πολὺ χείρονα τῆς προτέρας ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων καταστάσεώς των. Ὅλων τὸ πολίτευμα, ἐκτὸς ὅπου τοῦτο ἔτυχε νὰ ᾔηνε ὀλιγαρχικόν, μετεβλήθη διὰ βιαίων μέσων, καὶ οἱ ἐφ' ἐκάστης αὐτῶν ταχθέντες Λακεδαιμόνιοι ἀρμολογοῦντες κατέστησαν διὰ τῶν καταπιέσεών των πολὺ ἐπαχθέστεροι καὶ ὀλεθριώτεροι ἢ ὅσον ποτὲ ὑπῆρξαν οἱ τῶν Ἀθηναίων ἐπίσκοποι.

Ἄλλ' οὐδεμία πόλις ἔπαθεν ἐκ τῆς μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος πλέον τῶν Ἀθηναίων. Οἱ τριάκοντα ἄνδρες, οἱ μετὰ τὴν εἰρήνην ὑπὸ τὴν ἐπιρροήν τοῦ Λυσάνδρου αἰρεθέντες ἵνα συντάξωσι τοὺς νέους νόμους, τοῦ μὲν κυρίου τούτου ἔργου τὴν ἐκπλήρωσιν ἀνέβαλον, καταστήσαντες δὲ βουλήν καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς καὶ μεταπεμφάμενοι ἐκ τῆς Σπάρτης φρουράν, μεθ' ἧς ἦλθεν ὁ ἀρμολογῆς *Καλλίβιος*, μετῆλθον τοιαύτην ἐπὶ τῶν συμπολιτῶν των αὐθαίρετον ἐξουσίαν, οἷαν οὐδέποτε ἡ Ἑλλάς ἐπειράθη, ὅθεν εὐλόγως ὠνομάσθησαν *τύραννοι*. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἠρκέσθησαν νὰ συλλάβωσι καὶ φονεύσωσι, συναινούντων εἰς τοῦτο ἅπάντων, μόνους τοὺς ἀπὸ συκοφαντίας ζῶντας, τοὺς λυμεῶνας τῆς πολιτείας. Μετ' οὐ πολὺ ὁμῶς ἤρξαντο νὰ ἐπιβουλεύονται ὅχι πλέον τοὺς πονηροὺς καὶ μηδαμινούς ἀλλὰ τοὺς ἀγαθοὺς καὶ ἰσχύοντας πολίτας, ὅσους ὑπώπτειον ὡς ἀντιπράξοντας αὐτοῖς. Ὁ *Κριτίας*, μετὰ τῶν τυράννων ὁ βιαίότερος, μαθητῆς ἀποστάτης τοῦ Σωκράτους, ἐκήρυξεν ἤδη ἀσυστόλως ὅτι ἔργον φρονήσεως ἦτο νὰ ποιήσωσιν ἐκποδῶν πάντας τοὺς ἱκανοὺς νὰ φέρωσι πρόσκομμα. Μόνος δὲ ὁ *Θηραμένης*, ὅστις κατ' ἀρχὰς συνέπραττε μετὰ τοῦ Κριτίου, προῖδὼν τὰ ἐντεῦθεν προκύψοντα δεινὰ, ἀντέτεινεν ἄλλὰ καίπερ ἐναντιουμένου αὐτοῦ ἐθουσιάσθησαν οὐκ ὀλίγοι τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν¹. Μετὰ τὴν ἀφόπλισιν

¹ Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐγένετο, ὡς λέγεται, ὑπὸ τοῦ Κριτίου.

Ἐκ τῶν καταφυγόντων εἰς Θήβας ἦτο καὶ ὁ γενναῖος *Θρασύβουλος*, ὅστις συλλαβὼν πρῶτος τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα του ἐκ τοῦ ζυγοῦ τῶν τυράννων, κατέλαβεν αἴφνης μετὰ 70 ὁμοφρόνων τὴν *Φυλῆν*, χωρίον ὀχυρὸν κείμενον ἐν τοῖς μεθορίοις τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας. Οἱ τριάκοντα ἐπέξῃλθον κατ' αὐτοῦ μετὰ τῶν τρισχιλίων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων μισθοφόρων, ἀλλ' εὐρόντες ὅσῃν δὲν προσεδόκων ἀντίστασιν, διότι κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἡ τοῦ Θρασυβούλου δύναμις κῦξανε διὰ τῶν πανταχόθεν συρρέόντων φυγάδων, ἐπανῆλθον ταχέως εἰς τὸ ἄστυ, ὅθεν ἠρκέσθησαν ἤδη νὰ πέμψωσι πρὸς φύλαξιν τῶν ἀγρῶν τοὺς Λακεδαιμονίους φρουροὺς καὶ δύο φυλάς ἐκ τῶν ἱππέων. Οἱ περὶ τὸν Θρασύβουλον, ἐπτακόσιοι ἤδη τὸν ἀριθμὸν, καταβάντες νυκτὸς ἐπέπεσαν αἴφνης κατ' αὐτῶν καὶ τινὰς μὲν ἐξώγησαν, πολλοὺς δ' ἀπέκτειναν, τρεψάμενοι δὲ πάντας καὶ τρόπαιον στήσαντες ἐπανεκάμψαν πάλιν εἰς τὴν Φυλὴν.

Ἐκ δὲ τούτου οἱ τριάκοντα μὴ θεωροῦντες πλέον ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς ἐν Ἀθήναις μετέβησαν μετὰ τῶν ἱππέων εἰς Ἐλευσίνα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ὁ Θρασύβουλος παραλαβὼν τοὺς ἀπὸ τῆς Φυλῆς, αὐξήσαντας εἰς χιλίους περίπου, ἀφίχθη νυκτὸς εἰς Πειραιᾶ, κατέλαβε τὴν Μουνοχίαν καὶ συνάψας μάχην πρὸς τοὺς τριάκοντα ἐνίκησε φονεύσας πολλοὺς, ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ Κριτίας. Οἱ τὰ δημοκρατικὰ ἐν τῇ πόλει φρονοῦντες ἔλαβον τότε, μετὰ μικρὰν τῶν ὀλιγαρχικῶν ἀντίστασιν, τὴν ὑπεροχὴν. Ἀντὶ δὲ τῶν τριάκοντα, οἵτινες, δυνάμει ψηφίσματος παυθέντες, κατέφυγον εἰς Ἐλευσίνα, ἐξελέχθησαν δέκα, εἷς ἐξ ἐκάστης φυλῆς (ἐν ἔαρι τοῦ 403). Οὕτως ἄρα ἔλαβε πέρας ἡ τυραννικὴ ἐξουσία τῶν τριάκοντα, οἵτινες εἰς ὀκτὼ μῆνας ἐφόνευσαν τοσοῦτους πολίτας, ὅσοι μόλις κατὰ τὰ δέκα τελευταῖα ἔτη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀπωλέσθησαν.

Ἀλλὰ καὶ οἱ νεοχειροτόνητοι δέκα ἄρχοντες δὲν ἤθελον εἰσέτι νὰ δεχθῶσιν εἰς τὸ ἄστυ τοὺς περὶ τὸν Θρασύμβουλον, οἵτινες εἶχον καταλάβει τὸν Πειραιᾶ, καὶ μάλιστα ἐζήτησαν κατ' αὐτῶν, συγχρόνως μετὰ τῶν ἐν Ἐλευσίνι, βοήθειαν παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων. Ὅθεν ὁ Λύσανδρος ἔσπευσε προθύμως μετὰ στρατοῦ καὶ στόλου. Πολιορκηθέντος δὲ οὕτω τοῦ Πειραιῶς κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν, ὁ Θρασύβουλος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν περιέστησαν εἰς δεινὴν κατάστασιν καὶ ἤθελον βεβαίως ὑποκύψει ἂν οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης φοβηθέντες τὴν αὔξησιν τῆς δυνάμεως τοῦ Λυσάνδρου δὲν ἔπειθον τινὰς τῶν ἐφόρων νὰ πέμψωσιν εὐθὺς κατόπιν εἰς τὴν Ἀττικὴν μετὰ δυνάμεως τὸν ἕτερον αὐτῶν, Παυσανίαν, ὅστις κατὰ τὸ φαινόμενον μὲν μετέσχε τινὸς μάχης κατὰ τῶν ἐν Πειραιεὶ συνηθροισμένων δημοκρατικῶν, κρυφίως ὅμως ἦλθεν εἰς διαπραγματεύειν πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τούτων καὶ τῶν ἐν ἄστει καὶ κατώρθωσε τέλος νὰ συνδιαλλάξῃ ἑκατέρους ὑπὲρ τοῦ Θρασυβούλου καὶ τῶν ὁπαδῶν του. Ὅθεν δυνάμει τῆς γενομένης εἰρήνης ἐπετράπη εἰς τοὺς φυγάδας πλὴν τῶν τριάκοντα καὶ τῶν ἑνδεκα, τῶν ἐπὶ τῆς ἐκτελέσεως τῆς θανατικῆς ποινῆς ἐπιστατούντων ἀρχόντων, ὡς καὶ τῶν ὑπὸ τὸ κράτος τῶν αὐτῶν ἐν Πειραιεὶ ἀρξάντων δέκα, νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια καὶ ν' ἀναλάβωσι τὴν ἰδιοκτησίαν των. Τούτων δὲ γενομένων ὁ μὲν Παυσανίας μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἀνεχώρησαν, οἱ δὲ περὶ τὸν Θρασύβουλον ἀνέβησαν ἐκ τοῦ Πειραιῶς σὺν ὅπλοις εἰς τὴν ἀκρόπολιν καὶ προσήνεγκαν θυσίαν εὐχαριστήριον εἰς τὴν Παλλάδα Ἀθηνᾶν. Ἀκολούθως δὲ συνελθόντος τοῦ δήμου εἰς ἐκκλησίαν καὶ δημηγορήσαντος τοῦ Θρασυβούλου ἐψηφίσθη πλήρης ἀμνηστία καὶ ἀπεφασίσθη ἡ ἀποκατάστασις τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος μετὰ τῶν ἀναγκαίων τροπολογιῶν, ὅσας ἡ μεταβολὴ τῶν πραγμάτων ὑπηγόρευε. Τὸν Σεπτέμβριον δὲ τοῦ 403 ἔτους ἔλαβε κατὰ πρῶτον ἰσχὺν ἡ νέα νομοθεσία, εἰς τῆς ὁποίας τὴν κατάρτησιν

φαίνεται συντελέσας τὰ μέγιστα ὁ ἐπώνυμος ἄρχων *Εὐκλείδης*, διότι αἱ πλεῖσται τῶν διατάξεων τῆς ἐποχῆς ταύτης φέρουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἂν καὶ οἱ τύποι τῆς δημοκρατικῆς ἐλευθερίας ἀποκατέστησαν, δὲν ἐπανῆλθεν ὁμῶς καὶ ἡ προτέρα τελεσιουργὸς αὐτῆς δύναμις. Μετὰ τῶν παλαιῶν γενεῶν ἐξέλιπε τὸ τῆς προσωπικῆς ἀρετῆς αἶσθημα ὡς καὶ ὁ ὑπὲρ τοῦ κοινῆ συμφέροντος ζῆλος· διότι οἱ πλεῖστοι τῶν πολιτῶν πιεζόμενοι ὑπὸ τῆς πενίας ἐγένοντο ἀδιάφοροι πρὸς τὰ κοινὰ συμφέροντα τῆς πολιτείας. Ὁ δημόσιος θησαυρὸς ἐκενώθη, οἱ πρῶτοι αὐτοῦ πόροι ἐστείρευσαν, ἀταξία καὶ ἀμέλεια περὶ τὴν δημοσίαν οἰκονομίαν παρεισέφρησαν, ἡ ἄμυνα τῆς πατρίδος ἐπετράπη εἰς μισθωτοὺς στρατιώτας· καὶ ἐν τούτοις τὸ πατριασικὸν πνεῦμα ἐσώζετο ἀκμαῖον, τὸ δὲ πλῆθος ἐν τῇ οἰκτρᾷ αὐτοῦ καταστάσει ἔβλεπεν ὑπόπτως τοὺς ἐπιφανεστέρους καὶ εὐκόλως παρεπείθετο ὑπὸ πονηρῶν καὶ ἐπιτηδείων ἀνδρῶν εἰς καταδίωξιν τῶν εἰλικρινεστέρων τῆς πατρίδος φίλων. Ἐπικινδυνότατοι δὲ κατὰ τοῦτο ἐδείχθησαν οἱ δημαγωγοὶ καὶ ἰδίως οἱ σοφισταί, ἥγουν οἱ εἰς τὰς λεπτολογίας τῆς διαλεκτικῆς κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐπιδεδομένοι, ἐπιτήδειοι ἐξαιρέτως εἰς τὸ διαστρέφειν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ἄδικον καὶ τὸ δίκαιον μεταποιεῖν.

Τῶν λυμεώνων δὲ τούτων τῆς πολιτείας ἐχθρὸς ἄσπονδος ἐπαρουσιάσθη ὁ κατ' ἐξοχὴν ὑπὸ τῆς Πυθίας ἀνακηρυχθεὶς σοφὸς, ὁ *Σωκράτης*. Διὰ τῶν ἰδίων του ὀπλων οὗτος ἐπολέμει καὶ ἀπεδείκνυσεν αὐτοὺς γελοίους. Καὶ δὲν περιωρίζετο μόνον ν' ἀνατρέπη τὰς ὀλεθρίους αὐτῶν δόξας διὰ τῆς εἰρωνικῆς του τέχνης, ἀλλ' ἐσπούδαζεν ἐν παντὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ νὰ βελτιώνῃ διὰ διαλόγων τὰ ἥθη μάλιστα τῶν νέων καὶ εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῶν μεγίστων ἀληθειῶν νὰ τοὺς ὀδηγῇ. Καὶ μ' ὅλον τοῦτο ὁ μέγιστος οὗτος τῆς ἀρετῆς διδάσκαλος ἔμελλε νὰ γείνῃ θῦμα αὐτῶν ἐκείνων, τῶν ὁποίων τὴν φαυλό-

τητα ἀποχρώντως εἶχεν ἀποκαλύψει. Κατηγορηθεὶς ὑπὸ τοῦ Μελήτου καὶ Ἀνύτου ἐνώπιον τῶν ἡλιαστῶν ἐπὶ ἀσεβείᾳ, ὥς μὴ πιστεύων δῆθεν τοὺς πατέριους θεοὺς καὶ καινὰ δαιμόνια εἰσάγων, καὶ ἐπὶ διαφθορᾷ τῶν νέων κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Μ' ὅλον ὅτι δὲ οἱ φίλοι του τῷ παρέσχον μέσα φυγῆς ἐν ᾧ ἀναβληθείσης τῆς καταδίκης του ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας μέχρι τῆς ἀπὸ τῆς Δήλου ἐπιστροφῆς τῆς ἱερᾶς τριήρεως, ἔμεινεν ἐν τῇ εἰρκτῇ, αὐτὸς ὅμως ἀγαπῶν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τὴν πατρίδα του καὶ ὑποτασσόμενος εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτῆς καὶ παρανομύσης, δὲν ἠθέλησε νὰ ποιήσῃ οὐδεμίαν ἐκείνων χρῆσιν καὶ μετ' ἄκρας γαλήνης τῆς ψυχῆς ἔπιε, παρόντων τῶν μαθητῶν καὶ φίλων του, τὸ κώνειον κατὰ τὸ ἐβδόμηκοςὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του (399 π. Χ.). Ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων μετεμελήθη ταχέως διὰ τὴν πρᾶξίν του, κατεδίκασεν εἰς θάνατον τοὺς κατηγοροὺς καὶ διὰ μνημείων ἠθέλησε νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ἀδικίαν του, ἀλλ' ἀνωφελῶς !

§ 5. Ἐπιστροφή τῶν μυρίων. Ἡ Σπάρτη ἀνανεοῦσα τὸν πρὸς τοὺς Πέρσας ἀγῶνα Ἀγησίλαος.

Ἐν ᾧ αἱ Ἀθηναὶ ἦσαν ἐξ ἀδυναμίας περιορισμέναι εἰς τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῶν πράγματα, ἡ Σπάρτη, ἡγεμὼν τῆς ὅλης Ἑλλάδος, ἐζήτει ν' αὐξήσῃ τὴν δύναμιν καὶ τοὺς πόρους αὐτῆς στρέφουσα πρὸς τὰ ἔξω καὶ μάλιστα πρὸς τὴν Ἀσίαν τὰ βλέμματά της. Τὴν πρώτην δ' ἀφορμὴν εἰς τὰς νέας ἐπιχειρήσεις της ἐχορήγησεν ἡ τοῦ νεωτέρου Κύρου ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀρταξέρξου ἀπόστασις, εἰς ἣν ἐκείνη μετέσχεν ἐμμέσως καὶ μεθ' ἧς συνέχεται, ὥς ἐπεισόδιον ἀναπόσπαστον, ἡ τῶν μυρίων ἐπιστροφή.

Διαρκοῦντος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐβασίλευεν ἐν Περσίᾳ, ὥς ἐκ τῶν προηγουμένων γινώσκομεν, Δαρεῖος Β'. ἡ Νόθος. Τοῦτον δ' ἀποθανόντα κατὰ τὸ 405 διεδέχθη, δικαιώματι πρωτοτοκίας, Ἀρταξέρξης δ

Β'. ὁ ἐπικαλούμενος *Μνήμων*. Ἀλλ' ὅμως ὁ ἀδελφός του, *Κῦρος* ὁ νεώτερος, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς παρὰ τοῖς Πέρταις ἰσχυροῦσης ἀρχῆς, ὅτι ὁ γεννηθεὶς βασιλεύοντος ἤδη τοῦ πατρὸς προτιμᾶται τοῦ προηγουμένως γεννηθέντος, ἀντε-ποιεῖτο τῆς κληρονομίας καὶ πρὸς τοῦτο εἶχε συνεργὸν καὶ τὴν μητέρα του Παρύσατιν. Ὅθεν προθέμενος νὰ καταλάβῃ διὰ τῆς βίας τὸν θρόνον, ἐστοχάσθη ἀναγκαῖον νὰ προσλάβῃ εἰς τὸν στρατὸν του καὶ Ἕλληνας ἐπικούρους, τῶν ὁποίων τὴν πολεμικὴν ἐμπειρίαν καὶ ὑπεροχὴν εἶχεν ἤδη γνῶρίσει ἐκ τοῦ σύνεγγυς. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἀπευθύνθη εἰς τὴν Σπάρτην ἀξιῶν οἷος αὐτὸς πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἐδείχθη ἐν τῷ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους πολέμῳ, τοιοῦτοι νὰ φανῶσι καὶ οὗτοι πρὸς αὐτόν. Καὶ οἱ μὲν ἔφορον δίκαια νομίσαντες τὰ προτεινόμενα διέταξαν τὸν τότε ναύαρχον τῆς Σπάρτης Σάμιον νὰ ὑπηρετήσῃ τὸν Κῦρον πρυθύμως ὅπουδῆποτε οὗτος ἤθελε τὸν χρειασθῇ, ὁ δὲ φίλος του Λύσανδρος ἐσπευσε νὰ σπαστήσῃ αὐτῷ τὸν πρῶτον ἄρμωσθὴν τοῦ Βυζαντίου *Κλέαρχον* ὡς ἄνδρα μάχιμον καὶ ἐπιτήδειον εἰς ἡνέμελέτα ἐπιχείρησιν. Διὰ τῆς συνδρομῆς λοιπὸν τούτου ὁ Κῦρος, δαπανῶν ἀφειδῶς, κατώρθωσε ν' αὐξήσῃ τὸν ἐκ δεκακισμυρίων περίπου Ἀσιανῶν συγκείμενον στρατὸν του διὰ μυρίων ἔτι καὶ τριςχιλίων Ἑλλήνων. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν δὲ ὅλων τῶν πολεμικῶν παρασκευῶν του ἐν ἔαρι τοῦ 401 ἔτους ἀναζεύξας ἀπὸ τῶν Σάρδεων, ἐπὶ λόγῳ ὅτι προϋτίθετο νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἀποστάντας Πεισίδας προὔχωρει εἰς τὴν ἄνω Ἀσίαν καὶ κατὰ πρῶτον ἐν τῇ τῆς Συρίας πόλει Θαψάκῳ ἐφάνέρωσεν εἰς τοὺς μισθοφόρους Ἕλληνας διὰ τῶν ἀρχηγῶν των, ὅτι ἡ ἐκστρατεία κατευθύνετο κυρίως εἰς Βαβυλῶνα καὶ ἐσκόπευε τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ ἀδελφοῦ του. Δυσαρεστηθέντας δὲ διὰ τοῦτο καὶ μὴ θέλοντας νὰ τὸν ἀκολουθήσωσι τοῦτο μετέπεισε δι' ὑποσχέσεως μισθῶν καὶ ἀμοιβῶν λαμπα

προτέρων.

Τοῦντεῦθεν δὲ ὁδεύων παρὰ τὴν ἀριστερὰν τοῦ Εὐφράτου ὄχθην πρὸς τὴν Βαβυλῶνα ἔσπευδε νὰ προκαταλάβῃ τὸν βασιλέα ἔτι ἀνέτοιμον. Ἀλλ' οὗτος μαθὼν ἐγκαίρως διὰ τοῦ Τισσαφέρνους τὸ κίνημα τοῦ ἀδελφοῦ του, εἶχεν ἤδη ἐξορμήσει ἀπὸ τῶν Ἐκβατάνων μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ (900,000). Παρὰ τὰ Κούραξα δὲ, πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Μηδικοῦ τείχους, συνηντήθησαν τέλος οἱ δύο στρατοὶ καὶ συγκροτηθείσης ἐνταῦθα μάχης ἐνίκησαν μὲν λαμπρῶς οἱ Ἕλληνες καὶ ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τὸ δεξιὸν κέρας τοῦ ἐχθροῦ, ἡττήθησαν δὲ οἱ περὶ τὸν Κῦρον Ἀσιανοὶ καὶ ὁ Κῦρος αὐτὸς μαχόμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του ἐγένετο θῦμα τῆς ἀκατασχέτου ὁρμῆς του. Ὁ Ἀρταξέρξης ἀπήτησεν ἀκολουθῶς παρὰ τῶν Ἑλλήνων τὴν παράδοσιν τῶν ὅπλων, ἀλλ' ὁ Κλέαρχος ἐξ ὀνόματος ὅλων ἐπανελάβε τὴν πάλαι τοῦ Λεωνίδου πρὸς τὸν Ξέρξην ἀπάντησιν. Τόλμη μόνον ἐδύνατο νὰ τοὺς σώσῃ. Διὸ χωρὶς νὰ ἔλθωσιν εἰς περαιτέρω διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ βασιλέως, πειθόμενοι εἰς τὴν συμβουλὴν τοῦ Ἀριαίου, ὅστις ὑπὸ τὸν Κῦρον ἡγεῖτο τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος καὶ νῦν ἐφαίνετο μὲν ἔτι ἐνεργῶν κατὰ τὸ πνεῦμα ἐκείνου, ἐν τῇ καρδίᾳ του ὅμως ἦτο Πέρσης ἐπίβουλος, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιχειρήσωσιν εὐθὺς τὴν ἀναχώρησίν των. Ἀλλὰ μετὰ ὀλίγων ἡμερῶν ὁδοπορίαν, ὁ Τισσαφέρνης, εἰς θν ὁ βασιλεὺς ἐπέτρεψεν ἤδη, ἀμοιβῆς χάριν, καὶ τὴν ἡγεμονίαν ὅσων ὁ Κῦρος ἤρχεν ἐπὶ θαλάσσης σατραπειῶν, ἀκολουθῶν αὐτοὺς κατὰ πόδας μεθ' ἱκανῆς δυνάμεως τοῖς ἔστησεν, ἐν συνειννοήσει μετὰ τοῦ εἰρημένου Ἀριαίου, παγίδα ἐπιβουλῆς τρομεράν. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα δηλονότι μεσίτου καὶ φίλου, ἀναδεξαμένου νὰ τοὺς συνδιαλλάξῃ μετὰ τοῦ βασιλέως, ἐκάλεσεν εἰς τὴν σκηνὴν του τὸν Κλέαρχον καὶ τοὺς ἄλλους στρατηγοὺς, ἀλλὰ μόλις ἐλθόντας οἱ περὶ αὐτὸν ὡς ἐκ συνθήματος τοὺς συνέλαβον καὶ ἐφόνευσαν πάντας πλὴν ἑνὸς, ὅστις φυγὼν ἐδήλωσε τὸ συμβάν εἰς τοὺς

Ἕλληνας. Τοῦτο διήγειρεν εἰς αὐτοὺς μέγαν τρόπον. Παρελθὼν δὲ τότε εἰς τὸ μέσον ὁ Ἀθηναῖος Ξενοφῶν, ὅστις ἠκολούθησε τὴν ἐκστρατείαν ὡς ἐθελοντής, διὰ λόγων ἰσχυρῶν ἠνώρθωσε τὸ καταπεπτωκὸς φρόνημά των. Κατὰ τὴν συμβουλὴν του δ' ἐξελέχθησαν νέοι ἀρχηγοὶ, ἐξ ὧν ὁ μὲν γέρων Σπαρτιάτης Χειρίσοφος διωρίσθη ἀρχηγὸς τῶν προπορευομένων, ὁ δὲ Ξενοφῶν αὐτὸς ἐτάχθη εἰς τὴν οὐραγίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα παραδόντες εἰς τὸ πῦρ ἀμάξας, σκηνὰς καὶ πᾶν βάρος περιττὸν ἐπεχείρησαν τὴν ἀξιομνημόνευτον ἐκείνην διὰ τόπων ἀδάτων καὶ τραχέων, κατοικουμένων ὑπὸ διαφόρων ἀγρίων ἐθνῶν (Καρδούχων, Χαλύβων κλ.) καὶ μεταξὺ ἀδιακόπων προσβολῶν τοῦ καταδιώκοντος αὐτοὺς ἐχθροῦ ἐπιστροφὴν¹, ἕως οὗ μετὰ μῆνας δέκα καὶ πέντε ἐπλησίασαν εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον καὶ ἀπὸ τῆς κορυφῆς τινὸς ὄρους ἀπέλαυσαν τῆς εὐφροσύνου θέας τοῦ πελάγους, ὅπερ πρὸ τοσούτου χρόνου ἐπεθύμουν (τὸν Φεβρουάριον τοῦ 400 π. Χ.). Οὐδέποτε ἄνθρωποι χειμασθέντες ὑπὸ τῆς θαλάσσης εἶδον μετὰ πλείονος ἀγαλλιάσεως τὴν ξηρὰν ἢ ὅσον οἱ Ἕλληνες ἐνταῦθα τὴν θάλασσαν! Ἐνα δὲ μόνον ἀγῶνα εἶχον νὰ ὑποστῶσιν ἔτι, τὸν κατὰ τῶν Κόλχων. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τούτου ἐξηλθον νικηφόροι καὶ οὕτως ἐκ μυρίων ἔφθатаν ὀκτακισχίλιοι περίπου εἰς τὴν πρώτην Ἑλληνικὴν πόλιν Τραπεζοῦντα, ὅπου ἔδειξαν τὴν χαρὰν των διὰ θυσιῶν καὶ γυμναστικῶν ἀγώνων.

Μετὰ δὲ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἐπόμενον ἦτο νὰ περιέλθωσιν οἱ Σπαρτιάται μάλιστα καὶ οἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν σύμμαχοι αὐτῶν εἰς σχέσιν ἐχθρικὴν πρὸς τὸ Περσικὸν κράτος, ὡς ὑποστηρίζαντες τὸν ἀποστάτην Κύρον. Ὁ Τισσαφέρνης, τὸν ὁποῖον, ὡς εἴρηται, ὁ βασιλεὺς βραβεύων ἀπέδειξε σατράπην ἀπάσης σχεδὸν τῆς

¹ Ἡ λεπτομερὴς αὐτῆς περιγραφὴ εὐρίσκεται ἐν Ξενοφ. Ἀν. βιβ. 3—4, 8, 22.

μικρᾶς Ἀσίας, ἐζήτησεν εὐθὺς παρὰ τῶν Ἰωνικῶν πό-
λεων τελείαν ὑποταγὴν. Ἄλλ' αὐταὶ ἀντέστησαν εἰς
τὴν αἵτησίν του καὶ ἐπεκαλέσθησαν συγχρόνως τὴν
βοήθειαν τῶν Λακεδαιμονίων, οἵτινες ἔπεμψαν (ἐν φθι-
νοπώρῳ τοῦ 400 ἔτους) τὸν *Θίμβρωτα* ὡς ἄρμοστήν,
δόντες αὐτῷ πεντακισχιλίους Πελοποννησίους καὶ τρια-
κοσίους Ἀθηναίους (τοὺς ἐπὶ τῶν τριάκοντα ἱππεύσαν-
τας), εἰς οὓς προσετέθησαν καὶ οἱ ἐκ τῶν μετὰ τοῦ Κύ-
ρου συναναβάντων σωθέντες καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐθελονταὶ
ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἑλληνίδων πόλεων. Μετὰ τοῦ στρα-
τοῦ δὲ τούτου ὁ Θίμβρων ἐγένετο σχεδὸν ἀμαχητὶ κύ-
ριος πολλῶν πόλεων τῆς Μυσίας καὶ Αἰολίδος καὶ προέ-
βη μέχρι τῆς λεγομένης Αἰγυπτιακῆς Λαρίσης, ὅπου
κατὰ πρῶτον ἀπῆντησε σπουδαίαν ἀντίστασιν. Πρὶν ἢ
δὲ κατορθώσῃ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς ἀνεκλήθη εἰς Σπάρ-
την, κατηγορηθεὶς ὑπὸ τῶν συμμάχων ὅτι ἐπέτρε-
πεν εἰς τὸν στρατόν του νὰ τοὺς λεηλατῇ. Ἄντ' αὐ-
τοῦ δ' ἐπέμφθη παραχρῆμα ὁ *Δερκυλίδας*, ὅστις ἐ-
πωφεληθεὶς ἐπιτηδεύει τὴν μεταξὺ Τισσαφέρνους καὶ
Φαρναβάζου (σατράπου τῆς Φρυγίας καὶ Βιθυνίας) ὑ-
πάρχουσας ἀντιζηλίαν συνωμολόγησε μετὰ τοῦ πρώτου,
ἀκολούθως δὲ, ἀφοῦ ἐγένετο κύριος τῆς Λαρίσης καὶ
ἄλλων πόλεων, καὶ μετὰ τοῦ δευτέρου ἀνακωχὴν, ἐπρο-
στάτευσεν ἔπειτα τὴν Θρακικὴν Χερσόνησον κατὰ τῶν
ληστρικῶν Θρακῶν ἀποτειχίσας αὐτὴν ἐκ θαλάσσης εἰς
θάλασσαν καὶ αὐτόθεν ἐτράπη πάλιν κατὰ τῶν δύο εἰ-
ρημένων σατραπῶν, οἵτινες, ἐν τῷ μεταξὺ, ἐννοήσαντες
τὴν ἐκ τῆς διαιρέσεως προερχομένην βλάβην, ἠνώθησαν
πρὸς ἀλλήλους κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Ἄλλ' ἐν τῷ
Μαιάνδρου πεδίῳ ἀντὶ νὰ συνάψωσι μάχην, ὡς δῆθεν
προὔτίθεντο, ἔκριναν συμφερότερον νὰ ἔλθωσιν εἰς δια-
πραπραγματεύσεις εἰρήνης μετὰ τοῦ Δερκυλίδου. Καὶ
ἐπειδὴ δὲν ἐδύναντο νὰ συμφωνήσωσι περὶ τῶν ὄρων
αὐτῆς συνεφώνησαν, μένοντες ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡσυχοί,

ν' ἀναγγείλωσι τὰ λεχθέντα ὁ μὲν εἰς Λακεδαίμονα, οἱ δὲ πρὸς τὸν βασιλέα.

Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἀποβιώσαντος ἐν Σπάρτῃ τοῦ βασιλέως Ἀγιδος ἠγέρθη ἕρις σφοδρὰ περὶ τῆς διαδοχῆς μεταξὺ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Λεωτυχίδου καὶ τοῦ ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ του Ἀγησιλάου. Ἀλλ' αἱ περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ πρώτου ὑπόνοιαι, τὰς ὁποίας καὶ ὁ πατὴρ αὐτὸς ζῶν ἔτρεφε, γινώσκων τὰς ἀθεμίτους τῆς συζύγου του πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην σχέσεις, καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ ἰσχυρὰ ἐπιρροή τοῦ Λυσάνδρου συνετέλεσαν εἰς τὴν προτίμησιν τοῦ δευτέρου, ἀνδρὸς εὐτελοῦς μὲν κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν καὶ χωλοῦ τὸν ἕτερον πόδα, ἄλλως δὲ Σπαρτιάτου ἀληθοῦς κατὰ τὰ ἥθη καὶ τὸ φρόνημα καὶ δι' ἐξόχων πνευματικῶν προτερημάτων διακρινομένου. Εἰς τοῦτον δὲ, ἀποφασισθείσης τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου διὰ τὴν μὴ ἐπικύρωσιν τῆς εἰρήνης, ἀνέθετο ἤδη ἡ Σπάρτη, κατὰ προτροπὴν τοῦ Λυσάνδρου, τὴν ἀρχηγίαν. Ὅθεν κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 396 ἔτους ὁ νέος βασιλεὺς συγκροτήσας ἐν Γεραιστῷ τῆς Εὐβοίας συμμαχικὸν στρατὸν ἐξ 8000 ἀνδρῶν καὶ παραλαβὼν τριάκοντα συμβούλους, ὧν προῖστατατο ὁ Λύσανδρος ἀπέπλευσεν εἰς Ἐφεσον. Φοβηθεὶς δὲ ὁ Τισσαφέρνης τὴν ἀπροςδόκητον τῆς νέας ἐχθρικῆς δυνάμεως ἐμφάνισιν, ἔσπευσε νὰ ὑποσχεθῇ ὅτι ἐμμένει πιστῶς εἰς τὴν μετὰ τοῦ Δερκυλίδα προσυμφωνηθεῖσαν ἀνακωχὴν, καὶ ὅτι θέλει πείσει τὸν βασιλέα ν' ἀναγνώρισῃ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἑλληνίδων πόλεων τὴν αὐτονομίαν. Διαρκούσης δὲ τῆς ἀνακωχῆς ὁ Ἀγησίλαος διέτριβεν ἐν Ἐφέσῳ ἡσυχίαν ἄγων, ὁ δὲ Λύσανδρος ἠγωνίζετο παντὶ σθένει νὰ ἐνισχύσῃ ἐν ταῖς Ἀσιατικαῖς πόλεσι τὴν ὀλιγαρχικὴν μερίδα καὶ ἀποκαταστήσῃ τὰς ἐν τῷ μεταξὺ καταλυθείσας δεκαρχίας του. Τοσαύτην δὲ περιποίησιν καὶ τόσας τιμὰς ἀπέδιδον αὐτῷ πάντες, ὥστε ὁ Ἀγησίλαος, ὅστις ἐνώπιόν του ἐφαίνετο ἰδιώτης, μὴ ἀνεχόμενος τὴν

ἐξευτέλισιν τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος ἤρξατο νὰ τὸν ὑποβλέπῃ οὐδὲ παρεδέχετο πλέον τῶν παρ' αὐτοῦ συσταινομένων τὰς αἰτήσεις. Οὕτω δὲ ὁ Λύσανδρος θέλων ν' ἀποφύγῃ τὴν παρὰ τῷ βασιλεῖ ταπείνωσιν, ἐζήτησεν ἄλλην ὑπηρεσίαν καὶ τὸ πρῶτον μὲν ἀπῆλθεν εἰς Ἑλλησποντον, ἐκεῖθεν δὲ βραδύτερον ἐπανῆλθεν εἰς Σπάρτην.

Ἐν τούτοις ἔ Τισσαφέρνης, ἅμα αὐξηθέντος τοῦ στρατοῦ του διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ βασιλέως σταλείσης ἐπικουρίας, μὴδένα λόγον ποιούμενος τῶν προηγουμένων σπονδῶν ἀνήγγειλεν αἰφνιδίως εἰς τὸν Ἀγησίλαον ὅτι θέλει τὸν πολεμήσει ἐὰν δὲν ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Ἀσίας. Πάντες οἱ ἄλλοι σύμμαχοι καὶ Λακεδαιμονίων οἱ παρόντες ἐταράχθησαν μεγάλως νομίζοντες τὴν δυνάμειν των ἐλάττονα τῆς παρασκευῆς τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ὁ Ἀγησίλαος μὴ διστάσας καὶ δι' ἀνίσων δυνάμεων ν' ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα « *Εὐχαριστῶ πολὺ τὸν Τισσαφέρνην, παρήγγειλεν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους του νὰ τῷ εἴπωσιν, ὅτι ἐπιорκήσας αὐτὸς μὲν πολεμίους ἐκτῆσατο τοὺς θεοὺς, εἰς δὲ τοὺς Ἕλληνας ἐποίησε συμμάχους.* » Τὸ θάρρος δ' ἑαυτοῦ τοῦτο ἐνέπνευσε καὶ εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν, καὶ συναθροίσας τάχιστα ἐν Ἐφέσῳ τὸν στρατὸν του, εἰς ὃν προσετέθησαν καὶ αἱ τῶν συμμαχίδων πόλεων βοήθειαι, εἰσέβαλεν εἰς Λυδίαν καὶ Φρυγίαν, ἐκυρίευσε πολλὰς πόλεις ἀλληλοδιαδόχως, καὶ τέλος παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Πακτωλοῦ ἐνίκησε κατὰ κράτος τὸν Περσικὸν στρατὸν. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν μάχην ταύτην ὁ Τισσαφέρνης εὗρίσκετο ἀπὼν ἐν Σάρδεσιν, οἱ Πέρσαι (θέλοντες νὰ δικαιολογήσωσι τὴν ἥττάν των) τὸν κατηγόρησαν ἐπὶ προδοσίᾳ καὶ μετ' ὀλίγον ἐστάλη ἐκ Σούσων ὁ Τιθραύστης διατεταγμένος ν' ἀποκεφαλίσῃ αὐτὸν καὶ νὰ τὸν διαδεχθῇ εἰς τὴν σατραπείαν, ὅπερ καὶ ἐγένετο.

Ὁ Ἀγησίλαος πεισθεὶς ἀκολούθως ὑπὸ τοῦ οὐχ ἥττον πανούργου Τιθραύστου εἰς ἐξαμνηναίαν ἀνακωχὴν μετέβη κατ' αἵτησιν αὐτοῦ εἰς τὴν σατραπείαν τοῦ Φαρ-

ναβάζου, ἤλευθέρωσε καὶ ἐνταῦθα πολλὰς Ἑλληνικὰς πόλεις ἀπὸ τοῦ Περσικοῦ ζυγοῦ καὶ συνέλαβε ἤδη τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν καρδίαν τῆς Περσίας ἔν' ἀνατρέψῃ ἄρδην τοῦτο τὸ ἱκανῶς ἤδη ἐξησθενημένον κράτος, ὅτε ἡ ἐπιτηδειότης μόνον τοῦ εἰρημένου σατράπου ἠδυνήθη νὰ δώσῃ τροπὴν ἀπροσδόκητον εἰς τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον.

Ὁ Τιθραύστης δηλονότι ἐπωφεληθεὶς τὴν ἐχθρικὴν διάθεσιν, ἐν ἣ πρὸ πολλοῦ πολλὰι τῆς Ἑλλάδος πόλεις διέκειντο πρὸς τὴν ἀγέρωχον καὶ καταθλιπτικὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης, ἐπεχείρησε καὶ ἐπέτυχε διὰ περσικῶν χρημάτων νὰ διαφθείρῃ τοὺς προεστηκότας πολλῶν ἐξ ἐκείνων, ἰδίως τῆς *Κορίνθου*, τῶν *Θηβῶν* καὶ τοῦ *Ἀργους*, ὥστε νὰ διεγείρῃσι πόλεμον κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων. Τοιοῦτοτρόπως δὲ κατωρθώθη μεταξὺ τῶν εἰρημένων πόλεων, εἰς τὰς ὁποίας προσετέθησαν ἔτι αἱ *Ἀθῆναι*, ἡ *Εὐβοία* καὶ οἱ *Λοκροὶ*, συμμαχία τις, τῆς ὁποίας τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ὁ οὕτω λεγόμενος *Κορινθιακὸς* ἢ (ἐπειδὴ ἀμέσως ἤρξατο ἐν *Βοιωτίᾳ*) *πρῶτος Βοιωτικὸς πόλεμος*.

§ 6. Ὁ Κορινθιακὸς πόλεμος καὶ ἡ Ἀνταλκίδειος εἰρήνη.

Ὁ προκείμενος ἐμφύλιος ἀγὼν ἤρξατο διὰ τῆς ἐπιστρατεύσεως τῶν ὑπὸ τῶν *Θηβαίων* ὑποστηριζομένων Ὀπουντίων *Λοκρῶν* κατὰ τῶν *Φωκέων*, οἵτινες κατεῖχον χώραν τινὰ ἀμφισβητουμένην παρ' ἐκείνων. Οἱ *Σπαρτιαῖται* προσκληθέντες εἰς βοήθειαν ὑπὸ τῶν τελευταίων εἶδον ἐν τῇ προσκλήσει ταύτῃ περίστασιν πρὸςφορον εἰς τὸ νὰ ταπεινώσωσι τοὺς *Θηβαίους* ὡς ἀρνηθέντας πολλὰκις νὰ τοὺς ἀκολουθήσωσι στρατεύοντας καὶ προσέτι ὡς συντελέσαντας εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν τριάκοντα ἐν Ἀθήναις. Ὁ ὀρμητικὸς *Λύσανδρος* συναγαγὼν τάχιστα στρατιώτας ἀπὸ τῶν κατὰ τὰς χώρας ταύτας φίλων τῆς Σπάρτης, χωρὶς ν' ἀναμείνῃ τὴν ἄφιξιν τοῦ μετὰ

τοῦ Πελοποννησιακοῦ στρατοῦ ἐπερχομένου βασιλέως Πausανίου, συνεκρότησεν ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Ἀλιάρτου μάχην πρὸς τοὺς Θηβαίους ἀλλ' ἀπεκρούσθη καὶ ἐφονεύθη. Παραγενόμενος δ' εὐθὺς κατόπιν ὁ Πausανίας δὲν ἐτόλμησε νὰ προσβάλῃ τοὺς Θηβαίους, ἐνωθέντων ἤδη μετ' αὐτῶν καὶ τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ συνωμολόγησεν ἀπλῶς ἀνακωχὴν ἵνα λάβῃ ὑποσπόνδους τοὺς παρὰ τὴν Ἀλιάρτον πεσόντας· ἔπειτα δ' ἀνεχώρησεν εὐθὺς ἐκ τῆς Βοιωτίας. Κατηγορηθεὶς δ' ἐν Σπάρτῃ ἕνεκα τῆς ἀνάνδρου ταύτης, ὡς ἔλεγον οἱ κατήγοροι αὐτοῦ, διαγωγῆς του κατεδικάσθη εἰς θάνατον ἀλλ' ἀπηλλάχθη τῆς καταδίκης διὰ τῆς ἐκουσίου εἰς Τεγέαν φυγῆς του, ὅπου μετ' οὐ πολὺ ἐτελεύτησεν ἐκ νόσου καταλιπὼν διάδοχον τῆς βασιλείας τὸν υἱὸν του Ἀγησίπολιν, ἐπιτροπευόμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ του Ἀριστοδήμου.

Ἡ πρώτη αὕτη τῶν Σπαρτιατῶν ἦττα ἐνεθάρρυνε τοὺς συμμάχους, οἵτινες αὐξηθέντες διὰ τῆς προσελεύσεως τῶν Θεσσαλῶν, Ἀκαρνάνων καὶ ἄλλων συνεκρότησαν ἐν Κορίνθῳ, ὅπου ἤδη μετετέθη ὁ πόλεμος, στρατὸν πολυάριθμον. Ὅθεν ἡ Σπάρτη ἐπικειμένης ἀνάγκης μετεπέμψατο ἐκ τῆς Ἀσίας τὸν Ἀγησίλαον προκρίνουσα ν' ἀποβάλῃ τὰς ἐξωτερικὰς ἐπισφαλεῖς κατακτήσεις παρὰ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἐν ᾧ δὲ οὗτος, εὐπειθὴς εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος (καίπερ ἄλλως βαρυαλγὼν διὰ τὴν ἐκ τοῦ σταδίου τῆς δόξης του ἀναχώρησιν), διαβὰς τὸν Ἑλλησποντον προήλαυε διὰ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, ἐνίκησαν μὲν οἱ Λακεδαιμόνιοι τοὺς κοινούς ἐχθρούς των παρὰ τὴν Κόρινθον, συγχρόνως ὅμως ὁ στόλος αὐτῶν, τοῦ ὁποίου τὴν διοίκησιν ὁ Ἀγησίλαος ἀναχωρῶν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν κηδεστὴν αὐτοῦ Πείσανδρον, ἔπαθε τελείαν παρὰ τὴν Κνίδον ἦτταν (394) ὑπὸ τοῦ Ἑλληνοπερσικοῦ, ναυαρχοῦντος τοῦ πρὸς τὸν Εὐαγόραν μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς συμφορὰν καταφυγόντος Κόνωρος. Ὁ Ἀγησί-

λαος ἔμαθε τὸ δυστυχὲς συμβάν ὅτε ἤδη εἶχε προχωρήσει μέχρι τῆς Βοιωτίας, ἀλλ' ἀποκρύψας αὐτὸ ἀπὸ τοῦ στρατοῦ του ὥρμησε βραγδαῖος κατὰ τῶν ἐν Κορωνείᾳ ἐστρατοπεδευμένων Ἑλλήνων (ἀποτελούντων μέρος τοῦ παρὰ τὴν Κόρινθον συνηγμένου συμμαχικοῦ στρατοῦ) καὶ μετὰ δεινὸν ἀγῶνα κατετρόπωσεν αὐτούς. Φαίνεται μ' ὅλον τοῦτο ὅτι ἡ νίκη δὲν ἦτον ἱκανῶς κρίσιμος ὥστε ν' ἀποκαταστήσῃ ἐντελῶς τὴν κατὰ γῆν τῶν Σπαρτιατῶν ὑπεροχὴν καὶ νὰ συνεπαγάγῃ τὴν γενικὴν εἰρήνην. Ἐξ ἐναντίας τὰ πάθη ἀνεφλέχθησαν ἤδη σφοδρότερον καὶ ὁ ἰσθμὸς ἐγένετο τοῦ λοιποῦ τῶν ἐχθρικών συγκρούσεων τὸ κέντρον¹, τῶν μὲν Ἀθηναίων, Βοιωτῶν καὶ Ἀργείων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν ὁρμωμένων ἐκ Κορίνθου, τῶν δὲ Λακεδαιμονίων καὶ τῶν συνεταγμένων αὐτοῖς ἐκ Σικυῶνος. Οὐδεμία ἐν τούτοις συνεκροτήθη μάχη μεγάλη. Συνήθως ὑπερίσχυον οἱ Σπαρτιαῖται κατὰ ξηρὰν, οἱ δὲ σύμμαχοι κατὰ θάλασσαν. Ὁ κατὰ ξηρὰν δὲ πόλεμος ἀπέβη διὰ τοῦτο καὶ μόνον λόγου ἄξιος, ὅτε τότε πρῶτον ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγὸς Ἰφικράτης ἐφῆρμωσε τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθεῖσαν νέαν τακτικὴν ἀναδειξας κύριον στρατιωτικὸν σῶμα τοὺς πελταστάς, καὶ ὅτι ἀπὸ τῆς αὐτῆς ὥσάυτως ἐποχῆς ἐπεκράτησε πανταχοῦ τὸ σύστημα τῶν μισθοφόρων, καθ' ὅσον οἱ ἐλεύθεροι πολῖται ἀπέφευγον ἤδη ἐπὶ μᾶλλον τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Τὴν κρίσιν μ' ὅλον τοῦτο τοῦ ἀγῶνος ἐπήγαγον τὰ κατὰ θάλασσαν γεγονότα· διότι εὐθύς μετὰ τὴν ἐν Κνίδῳ ναυμαχίαν ὁ Κόρων, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Φαρναβάζου, ἀφῆρσεν ἀπὸ τῶν Λακεδαιμονίων πάσας τὰς ἐπέκεινα τοῦ Αἰγαίου πελάγους αὐτῶν κτήσεις, πλὴν τῶν δύο ἐν Ἑλλησπόντῳ πόλεων, Σηστοῦ καὶ Ἀβύδου. Ἀκολουθῶς δὲ

¹ Ὁ μέχρι τοῦδε Βοιωτικὸς τὸν τεῦθεν μάλιστα ἕως τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης (393—387) καλεῖται Κορινθιακὸς πόλεμος.

αὐτός τε καὶ ὁ Φαρνάβαζος συμπλέοντες προὔχωρσαν διὰ τῶν Κυκλάδων εἰς Μῆλον καὶ ἐντεῦθεν πρὸς τὰ παράλια τῆς Λακωνίας τραπέντες ἐδήωσαν αὐτὰ, ἔπειτα ἔπλευσαν ἐπὶ Κύθηρα, τὴν νῆσον, καὶ κυριεύσαντες ταύτην ἐξ ἐφόδου καὶ φρουρὰν ἱκανὴν ἐν αὐτῇ καταστήσαντες ἀνήχθησαν εἰς Κόρινθον· ὅθεν, ἀφοῦ διελέχθησαν μετὰ τῶν συμμάχων καὶ ἐχορήγησαν αὐτοῖς χρήματα Περσικὰ πρὸς ἐξακολουθήσιν τοῦ πολέμου, ἀνέπλευσαν εἰς Ἀσίαν. Καὶ ὁ μὲν Φαρνάβαζος ἔμεινεν ἐν ταῦθα, ὁ δὲ Κόνων χρήματα ἱκανὰ λαβὼν παρὰ τοῦ σατράπου κατέπλευσε μετὰ τοῦ βασιλικοῦ στόλου εἰς Πειραιᾶ (392), ὅπου ἐπεχείρησεν εὐθὺς τὴν ἀνόρθωσιν τῶν μακρῶν τειχῶν καὶ τὴν σύστασιν νέας ναυτικῆς δυνάμεως.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς δὲ ταύτης ἡ Σπάρτη, θεωροῦσα τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς σαλεύουσαν, ἐστοχάσθη ὅτι μόνον διὰ τινος μετὰ τῶν Περσῶν εἰρήνης ἐδύνατο νὰ σωθῇ καὶ τούτου ἕνεκα ἔπεμψε τὸν πανοῦργον Ἀνταλκίδαν πρὸς τὸν σατράπην τῆς Λυδίας Τιρίβαζον. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἅμα τοῦτο μαθόντες, ἔπεμψαν ὡσαύτως πρέσβεις, τῶν ὁποίων ἡγεῖτο ὁ Κόνων αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς ὁποίους προστετέθησαν παραυτίκα καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν συμμάχων πόλεων, Βοιωτίας, Κορίνθου καὶ Ἀργούς. Ὁ ἀγέρωχος σατράπης σαγηνευθεὶς ὑπὸ τῶν θωπευτικῶν λόγων τοῦ Ἀνταλκίδου συγκατετέθη καὶ χρήματα εἰς τοὺς Σπαρτιάτας νὰ χορηγήσῃ λάθρα πρὸς ναυπήγησιν πλοίων καὶ τὸν Κόνωνα, ὡς δῆθεν μεταχειρισθέντα τὰς δυνάμεις τῆς Περσίας ἐπὶ βλάβῃ αὐτῆς, ν' ἀποβάλῃ τῆς ἡγεμονίας τοῦ Περσικοῦ στόλου καὶ νὰ τὸν φυλακίσῃ¹

¹ Ἡ μετέπειτα τούτου τύχη δὲν εἶνε γνωστή· διότι κατὰ τινες μὲν ἀπαχθεὶς εἰς Σοῦσα ἐθανατώθη ἐκεῖ· κατ' ἄλλους δὲ, διαδράς ἐκ τῆς φυλακῆς, κατέφυγε πρὸς τὸν ἀρχαῖον φίλον αὐτοῦ Εὐαγόραν ἐν Κύπρῳ καὶ ἀπέθανεν ἐνταῦθα θάνατον φυσικόν.

Μ' ὅλα ταῦτα ἡ εἰρήνη ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν κατορθώθη καὶ αἱ ἐχθροπραξίαι διήρκεσαν ἐφ' ἱκανὸν ἔτι χρόνον. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι, βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ Φαρναβάζου, ἐπέδειξαν καὶ αὖθις τὴν ὑπεροχὴν των κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν ἐν Ἑλλησπόντῳ, στρατηγούντων τοῦ Ἴφικράτους καὶ τοῦ Στειριέως *Θρασυβούλου*, ὅς τις διεδέχθη τὸν Κόνωνα. Καὶ οὗτος μὲν κατέλαβε τὸ Βυζάντιον, τὴν Χαλκηδὸνα καὶ τὴν Λέσβον (390), ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ πολὺ πρόωρα διὰ τὴν δόξαν τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος, ἐν ᾧ εἰσέπραττεν εἰσφοράς τινας εἰς τὰ παράλια τῆς Παμφυλίας ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν αὐτόθι κατοίκων. Ἐκεῖνος δὲ ἐνίκησε νίκας λαμπράς ἐν Χερσονήσῳ καὶ τὸν ἄρμωσθὴν αὐτὸν τῆς Ἀβύδου Ἀναξιβιον ἀπέκτεινεν (389). Ἐφάμιλλος δὲ τοῦ Ἴφικράτους καὶ ἄλλος Ἀθηναῖος στρατηγός, ὁ *Χαβρίας*, ἐπολέμει καὶ ἀνεκτᾶτο κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον τὴν ἀποστᾶσαν Αἴγιναν (388). Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἡ τόλμη τοῦ *Τελευτίου*, ἀδελφοῦ τοῦ Ἀγησιλάου, ὅς τις μετὰ πλοίων εἰσέπλευσε νυκτὸς εἰς τὸν Πειραιᾶ αὐτὸν καὶ πολλὰς τῶν αὐτόθι ὁρμουσῶν τριήρων συνεπήγαγε, τοῦτο δὲ ἡ παρὰ τὴν Ἀβυδὸν θαλασσία νίκη τοῦ ὑπὸ τῶν Συρακουσίων καὶ τοῦ Τιριβάζου βοηθουμένου Ἀνταλκίδου, καὶ ἡ κατὰ συνέπειαν ταύτης ἐπικράτησις ἀπάσης τῆς θαλάσσης, ὡς καὶ ἡ παρεμπόδισις τῆς ἐκ τοῦ Πόντου καταπλεύσεως σιταγωγῶν νεῶν εἰς Ἀθήνας, ἐφόβισαν τοσοῦτον τοὺς Ἀθηναίους, ὥστε νὰ ἐπιθυμήσωσι πάντες ἰσχυρῶς τὴν εἰρήνην. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, μὴ ἔχοντας τὰ μέσα νὰ διητηρηθῶσιν εἰς ὅπερ ἔφθασαν ὕψος τῆς δυνάμεως, καὶ ἰδίως νὰ φυλάξωσι διὰ φρουρῶν ὅσας ἐκτήσαντο πόλεις, κατέστη ἀνάγκη ἡ τοῦ πολέμου κατάπαυσις. Συνεχῆς δὲ καὶ σύντονος ἄγων ἐξήντηλσε τὰς δυνάμεις ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπὸ τῆς εἰρήνης μόνον προσεδοκᾶτο τῶν δεινῶν ἀπαλλαγὴ.

Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων ὁ Ἀνταλκίδας

ἀναβὰς εἰς Σάρδεις ἐπανελάβε τὰς μετὰ τοῦ Τιριβάζου διαπραγματεύσεις του (387 π. Χ.) καὶ κατώρθωσε τέλος τὴν τὸ ὄνομα αὐτοῦ δικαίως φέρουσαν αἰσχρὰν ἐκείνην εἰρήνην, δι' ἧς ὅλαι αἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἑλληνίδες πόλεις καὶ ἐκ τῶν νήσων αἱ Κλαζομεναὶ καὶ ἡ Κύπρος παρεχωρήθησαν εἰς τοὺς Πέρσας, αἱ δ' Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι, μικραὶ καὶ μεγάλαι, πλὴν τῶν εἰς τὰς Ἀθήνας ἀνέκαθεν ἀνηκουσῶν, Ἀθήνου, Ἰμβρου καὶ Σκύρου, ἐκηρύχθησαν αὐτόνομοι, καὶ τελευταῖον οἱ Πέρσαι ὁμοῦ καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀνεδέχθησαν κοινῶς τὴν φροντίδα τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ὅρων αὐτῆς. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Σπάρτη ἐκράτυεν ἐκ νέου τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς ἐν Ἑλλάδι, καθ' ὅσον διὰ μὲν τῆς παραδόσεως τῶν Ἀσιατικῶν πόλεων ἐκέρδησε τὴν φιλίαν τῶν Περσῶν καὶ περιώρισε τὴν δύναμιν τῶν Ἀθηναίων, διὰ δὲ τῆς διαταχθείσης αὐτονομίας τῶν μικροτέρων τῆς Ἑλλάδος πολιτειῶν ἐκτίσαστο τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ διαλύσῃ τὰς ὁμοσπονδίας τῶν μεγαλητέρων (οἷον τῆς Βοιωτίας, τῆς Ἡλίδος κλ.) διατηροῦσα μόνον τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς.

§ 7. Ἡ καταπιεστικὴ ἐξουσία τῆς Σπάρτης. Ὁ Ὀλυμπιακὸς πόλεμος. Κατάληψις τῆς Καδμείας.

Ἡ Σπάρτη, ἐπὶ τῇ πεποιθήσει τῆς ἰδίας ἑαυτῆς ὑπεροχῆς, ἠθέλησεν ἤδη νὰ ἐκτείνῃ τὴν ἰσχὺν τῶν ὀπλῶν της καὶ πέραν τῶν ὅρων τὰς εἰρήνης, τουτέστι νὰ τιμωρήσῃ τὰς συμμάχους ἐκείνας πόλεις, αἵτινες ἐν καιρῷ πολέμου ἐδείχθησαν εὐνοϊκώτεραι πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῆς. Οὕτω τὴν μὲν Μαντινείαν ὥς ὑποστηρίξασαν τοὺς Ἀργεῖους διὰ χορηγήσεως τροφῶν ἐπέταξε νὰ καθαιρέσῃ τὰ τείχη της καὶ μὴ ὑπακούσασαν τὴν ἡνάγκασε διὰ τινος τεχνητῆς πλημμύρας νὰ παραδοθῇ, τὴν κατέσρεψεν ἐκ θεμελίων καὶ τοὺς κατοίκους της διεσκόρπισεν εἰς τέσσαρας κώμας (386)· τὴν δὲ Φλιοῦντα ὑπεχρέωσε μετὰ δεινὴν πολιορκίαν νὰ δεχθῇ τοὺς ἐξορίστους ἀρι-

στοκρατικούς, νὰ τοῖς ἀποδώσῃ τὰ κτήματά των καὶ νὰ εἰσαγάγῃ ἐκ νέου τὸ ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα (385). Ἀφοῦ δὲ κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῇ διέθεσε τὰ τῆς Πελοποννήσου δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπιδείξῃ τὴν δύναμίν της καὶ πρὸς τὰ ἔξω, ὅταν μεταξὺ ἄλλων αἱ Χαλκιδικαὶ πόλεις, Ἄκανθος καὶ Ἀπολλωνία ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειάν της κατὰ τῆς Ὀλύνθου, ἣτις διατελοῦσα μὲν τὸ πρότερον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Μακεδόνων βασιλέων, ἔπειτα δ' αὐτονομηθεῖσα καὶ ἀκμάσασα ἀπαρατήρητος, ἀπὸ τῆς ἐκπτώσεως μάλιστα τῆς ἀντιζήλου αὐτῆς Ποτιδαίας, ἐπεχείρησε νὰ ὑποτάξῃ τὰς γείτονας τῆς Χερσονήσου πόλεις, ἐν αἷς καὶ τὰς δύο εἰρημένους. Ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ λοιπὸν τούτων ὡς καὶ τοῦ τῆς Μακεδονίας βασιλέως Ἀμύντα καὶ θέλουσα ἐνταυτῷ νὰ ματαιώσῃ ἐπιχειμένην τινὰ συμμαχίαν ἐκείνης μετὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ Θεβῶν ἀπεφάσισε νὰ πέμψῃ στρατὸν ἐκ μυρίων ἀνδρῶν, ὧν οἱ μὲν ἐκ τοῦ προχείρου ἐτοιμασθέντες ἀνεχώρησαν εὐθὺς μετὰ τοῦ Εὐδαμίδα, οἱ δὲ ἠκολούθησαν παρὰ πόδας ὑπὸ τὸν ἀδελφὸν ἐκείνου Φοιβίδα¹. Ἐν ᾧ δὲ οὗτος, διὰ τῆς Βοιωτίας πορευόμενος, ἔστη ἐν στρατοπεδείᾳ παρὰ τὴν πόλιν τῶν Θεβῶν, ἐπαρουσιάσθη νέα τις εὐκαιρία κορέσεως τῆς Σπαρτιατικῆς φιλαρχίας.

Ἐν Θήβαις δηλονότι ἐστασίαζον τότε, ὡς καὶ ἐν πάσαις ταῖς Ἑλληνικαῖς πόλεσι, δημοκρατικοὶ καὶ ὀλιγαρχικοὶ, ὧν οἱ μὲν ἡσπάζοντο τὰ τῶν Ἀθηνῶν, οἱ δὲ ἔκλινον πρὸς τὴν Σπάρτην. Καὶ ἐκείνων μὲν ἡγεῖτο ὁ Ἰσμητίας, τούτων δὲ ὁ Λεοντιάδης, ἀμφοτέρωι δὲ ἦσαν πολέμαρχοι τοῦ ἔτους 383. Ὁ τελευταῖος προθέμενος μετὰ τῶν ὁμοφρόνων αὐτῷ ὀλιγαρχικῶν τὴν κατάλυσιν τῆς δημοκρατίας ἔπεισε τὸν εἰρημένον Φοιβίδα νὰ κα-

¹ Ὁ ἐκπεμφθεὶς ὑπὸ τῆς Σπάρτης στρατὸς μόλις μετὰ τριετῇ ἀδιάκοπον ἀγῶνα καὶ ἀφοῦ δύο στρατηγοί, ὁ τοῦ Ἀγησιλάου ἀδελφὸς Τελευτίας καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀγησίπολις ἀπωλέσθησαν, ἐδυνήθη νὰ καταβάλῃ τοὺς Ὀλυνθίους.

ταλάβῃ αἰφνιδίως τὴν Καδμείαν καθ' ἣν ἡμέραν αἱ γυναῖκες ἐώρταζον ἐν αὐτῇ τὰ Θαλύσια, πλείστη δ' ἐρημία ὑπῆρχεν ἐν τῇ πόλει. Τούτου δὲ γενομένου, ὁ μὲν Ἰσμηνίας συλληφθεὶς ἐφυλακίσθη, οἱ δὲ ὀλιγαρχικοὶ ὑπερίσχυσαν, οἱ πλείστοι δὲ τῶν δημοκρατικῶν (300 περίπου τὸν ἀριθμὸν) φοβηθέντες κατέφυγον εἰς Ἀθήνας καὶ εὖρον ἐνταῦθα τὴν αὐτὴν φιλοξενίαν, ἣν πρὸ εἴκοσι ἐτῶν οἱ Θηβαῖοι εἶχον δεῖξῃ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους φυγάδας. Πᾶσα ἡ Ἑλλάς ἐταράχθη καὶ ἡγανάκτησε διὰ τὸ συμβάν. Καὶ εἰς τὴν Σπάρτην αὐτὴν, ὅπου ὁ Λεοντιάδης ἐκόμισε τὴν περὶ τούτου πρώτην ἀγγελίαν, οἱ τε ἔφοροι καὶ τὸ πλῆθος ὠργίσθησαν κατὰ τοῦ Φοιβίδα ὅτι ἔπραξε μὴ προσταχθέντα ὑπὸ τῆς πόλεως. Ἀλλ' ὅτε ὁ Ἀγησίλαος παρελθὼν εἰς τὸ μέσον εἶπεν, ὅτι ἔπρεπε προηγουμένως νὰ ἐξετασθῇ ἂν ἡ Σπάρτη ἐδύνατο ἐντεῦθεν νὰ ὠφεληθῇ ἢ οὐ, καὶ ἔπειτα ὁ Λεοντιάδης αὐτὸς ἀπέδειξεν ὅτι ἡ μετὰ τῶν Θηβῶν ἔνωσις ὑπέσχετο μέγα εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ὄφελος, ἀπεφάσισαν πάντες τὴν ἅπαζ καταληφθεῖσαν ἀκρόπολιν νὰ διατηρήσωσι καὶ τὴν Λακωνίζουσιν ἐν Θήβαις φατρίαν νὰ στηρίξωσι. Τὸν δὲ Ἰσμηνίαν, κατηγορηθέντα ὅτι εὕρισκετο δῆθεν εἰς σχέσιν πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν ἐπὶ βλάβῃ τῆς Ἑλλάδος, Λακεδαιμόνιοι δικασταὶ κατεδίκασαν εἰς θάνατον. Οὕτως ἡ Σπάρτη ἐνέκρινε τὴν πράξιν, ἣτις προσέβαλεν φανερώς τὸ διεθνὲς δίκαιον. Ὅτι δὲ συγχρόνως ἐκόλασε τὸν Φοιβίδαν παύσασα αὐτὸν τῆς στρατηγίας καὶ εἰς δέκα μυριάδων δραχμῶν ζημίαν καταδικάσασα, τοῦτο δὲν ἦτο εἰμὴ προσπεποιημένης ἀπαρεσκείας ἐνδειξις, ἣτις πῦξανε ἐτι μᾶλλον τὸν θαυμασμὸν τῶν ἄλλων Ἑλλήνων¹. Ἀλλ' ἡ Νέμεσις δὲν ἀφῆκεν ἐπὶ πολὺ ἀτιμώρητον τὴν ἀδικίαν.

¹ Πλούταρχος. Πειλοπ. 6. «Οἱ μὲν ἄλλοι πάντες Ἑλληνες ἐθαύμαζον τὴν ἀτοπίαν, εἰ τὸν μὲν πράξαντα κολάζουσι, τὴν δὲ πράξιν δοκιμάζουσιν».

ἀποκαλῶν αὐτοὺς εὐεργέτας καὶ σωτῆρας, καὶ ἀμελλητὶ προχειρίσατο βοιωτάρχας τοὺς κορυφαίους τοῦ ἐπιχειρήματος, Πελοπίδαν, Χάρωνα καὶ Μέλωνα. Ἡ δ' ἐν τῇ Καδμείᾳ Σπαρτιατικῇ φρουρᾷ μὴ ἔχουσα ἱκανὴν τροφῶν προμήθειαν ἠναγκάσθη μετ' οὐ πολὺ νὰ παραδοθῇ ὑπόσπονδος.

Οὕτω λοιπὸν αἱ Θῆβαι ἡλευθερώθησαν. Ἀλλὰ τοῦτο μόνον δὲν ἤρκει· ἀνάγκη ἦτο καὶ νὰ στηριχθῇ ἡ ἀποκτηθεῖσα ἐλευθερία ἀπέναντι τῆς δυνάμει προεχούσης Σπάρτης. Τούτου ἕνεκα οἱ ἄνδρες, ὅσοι προΐσταντο τῶν πραγμάτων, πάντα ἐμηχανεύθησαν ὅπως ἀσφαλίσωσι καὶ προαγάγωσι τὴν ἑαυτῶν πατρίδα, ἥτις μέχρι τοῦδε διέτελει ἀδοξοῦσα (εἴτε ἕνεκα τῆς κατὰ τὸν Περσικὸν ἀγῶνα ἀνθελληνικῆς διαγωγῆς αὐτῆς, εἴτε ἕνεκα τῆς περὶ τὴν παιδείαν ὑπερήσεώς της), ἐσωτερικῶς μὲν ἐνισχύοντες τὸ κοινὸν φρόνημα, ἐξωτερικῶς δ' ἐπωφελοῦμενοι ἐπιτηδεύως τὴν τε κατὰ τῆς Σπάρτης ἐξεγερθεῖσαν κοινὴν γνώμην καὶ τὴν παρῴσαν ἐξασθένησιν τῶν λοιπῶν πολιτειῶν. Εἰς τὴν σπουδὴν δὲ ταύτην εὐρέθησαν ἰδίως σύμφωνοι ὁ Ἐπαμινώνδας καὶ ὁ Πελοπίδας, οἵτινες, καίπερ διαφόρου χαρακτῆρος καὶ ἀνομοίας καταστάσεως (ἐκεῖνος μὲν πτωχὸς, οὗτος δὲ πλούσιος καὶ ἐξ ἐπιφανοῦς γένους), ἦσαν ἀμφοτέρω ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας διὰ στενωπότητος φιλίας συνδεδεμένοι καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὴν πατρίδα ἔρωτος ἐφλέγοντο. Ὁ Ἐπαμινώνδας δὲ εἶχε καὶ τοῦτο περιπλέον, ὅτι ἐγκύψας εἰς τὴν μελέτην τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας, ἥτις καὶ ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ τὸν ἐδείκνυε ἀνώτερον τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ ὁμίλου καὶ τὸν ἐνίσχυνε εἰς τὸ ἀνέχεσθαι ἀγογγύστως τὴν πτωχείαν του, ἐσπούδαζε νὰ ἐφαρμόζῃ τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας καὶ εἰς τὸν δημόσιον βίον, τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην ὡς σκοπὸν τούτου ἐπιδιώκων. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ Πελοπίδας εἰς τὰς ἠθικοφιλοσοφικὰς ταύτας μελέτας τὸν Ἐπαμινώνδαν σπουδαίως ἐμιμεῖτο, ἐντεῦθεν αἱ

§ 8. Ἑλευθέρωσις τῶν Θηβῶν. Πελοπίδας καὶ Ἐπαμεινώνδας ἡ ἐν Λεύκτροις μάχη.

Ἱερὸν πνεῦμα ὀργῆς καὶ ἐκδικήσεως κατέλαβε τοὺς φυγάδας Θηβαίους. Ματαίως δὲ ἡ Σπάρτη ἀπήτησε παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν παράδοσιν αὐτῶν. Οἱ φυγάδες συνενοήθησαν ἤδη πρὸς ἀπαλλαγὴν τῆς πατρίδος αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Σπαρτιατικοῦ ζυγοῦ, καὶ μετὰ τῶν αὐτόθι ὑπολελειμένων φίλων, μάλιστα μετὰ τοῦ Φυλλίδα καὶ Χάρωνος, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος τοσοῦτον ἐπιτηδείως ἐδυνήθη νὰ κρύψῃ τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ αἶσθημα, ὥστε ἤξιώθη τῆς πλήρους τῶν τότε πολεμάρχων Ἀρχία καὶ Φιλίππου πίστεως καὶ ὑπὸ τούτων εἰς Ἀθήνας ἔνεκα δημοσίων πραγμάτων ἀπεστάλη. Συνδιαλεχθέντος δὲ αὐτοῦ ἐνταῦθα ἰδίως μετὰ τοῦ φυγάδος Μέλωνος ὠρίσθη ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν ἔμελλον νὰ φονεύσωσι μὲν τοὺς δύο πολεμάρχους, ν' ἀνακηρύξωσι δὲ τὴν ἐλευθερίαν. Μηνὶ Δεκεμβρίῳ λοιπὸν τοῦ 379 ἔτους δώδεκα φυγάδες, ἐν οἷς καὶ ὁ Πελοπίδας, μετημφιεσμένοι ὡς κυνηγοί, εἰσῆλθον, ἀρχομένης τῆς νυκτός, εἰς Θήβας καὶ διέμειναν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Χάρωνος. Προστεθέντων καὶ ἄλλων ἐκ τῶν ἐν τῇ πόλει ὁμοφρόνων, οἱ μὲν αὐτῶν κατὰ τῶν ἐν συμποσίῳ διατελούντων πολεμάρχων ἐπιτεθέντες, ὁ δὲ Πελοπίδας ἰδίως πρὸς τὸν Λεοντιάδην τραπεὶς ἐξεπλήρωσαν ἐπιτυχῶς ὅ,τι ἐσκόπουν. Τὴν πρᾶξιν δὲ ταύτην διεδέχθη ἀμέσως ἡ τῶν πεφυλακισμένων ἀπόλυσις καὶ ἡ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν δημοσία τῶν πολιτῶν πρόσκλησις. Ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Γοργίδας ἔδραμον εὐθὺς ἔχοντες περὶ ἑαυτοὺς οὐκ ὀλίγους νέους. Τὴν δ' ἐπαύριον ἔφθασαν καὶ ὅλοι οἱ ἐν τοῖς μεθορίοις τῆς Ἀττικῆς τὸ ἀποτέλεσμα караδοκοῦντες φυγάδες. Συνελθόντος δὲ τοῦ δήμου εἰς ἐκκλησίαν, ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Γοργίδας εἰσῆγον τοὺς περὶ Πελοπίδαν ὑπὸ ἱερέων περιεχομένους· ὁ δὲ δῆμος τοὺς ὑπεδέχθη ὀρθίως

προςπάθειαι ἀμφοτέρων ἔπρεπε τόσῳ βεβαιότερον νὰ τελεσφορήσωσιν.

Ἐν πρώτοις ἡ πόλις καὶ τὰ περίξ αὐτῆς ὠχυρώθησαν, ἡ δὲ τῆς ἀκροπόλεως φύλαξις ἐπετράπη διηνεκῶς εἰς τὸν *ἱερὸν λόχον*, τὸν ὁποῖον ὁ Γοργίδας συνεκρότησεν ἐκ 300 λογάδων, δι' ἀρρόηκτων δεσμῶν φιλοπατρίας, συγγενείας καὶ ἀγάπης πρὸς ἀλλήλους συνδεδεμένων. Ἀκολούθως προσειλκύσθησαν εἰς σενώτερον σύνδεσμον αἱ Βοιωτικαὶ πόλεις ἐξαιρουμένων τῶν Πλαταιῶν, Θεσπιῶν καὶ τῆς Ὀρχομενοῦ, αἵτινες εἶχον φρουρὰν Λακεδαιμονίων. Τέλος δ' ἐζητήθη καὶ ἡ συμμαχία τῶν Ἀθηναίων. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οὗτοι ἐδείχθησαν πρόθυμοι πέμψαντες εἰς βοήθειαν πεντακισχιλίους ἄνδρας, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, εἰςβαλόντος στρατοῦ μεγάλου εἰς τὴν Βοιωτίαν, οὐ μόνον ἀνεκάλεσαν τὴν σταλείσαν βοήθειαν, ἀλλὰ καὶ αὐστηρῶς ὅλους τοὺς βοιωτιάζοντας κατεδίωξαν. Μόλις δὲ, ἀφοῦ ὁ Πελοπίδας, θέλων νὰ ἐκπολεμώσῃ τοὺς Ἀθηναίους πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἔπεισε δι' ἀπάτης τὸν ἐν Θεσπιαῖς ἀρμοστήν *Σφοδρίαν* νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν αἰφνιδίαν τοῦ Πειραιῶς κατάληψιν, οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν, καίπερ ματαιωθείσης τῆς τοῦ Σφοδρίου ἐπιχειρήσεως, νὰ συμμαχήσωσιν ἤδη σπουδαίως μετὰ τῶν Θηβαίων. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον, εἰσηγουμένου τοῦ ἀξιολόγου στρατηγοῦ *Τιμοθέου* (υἱοῦ τοῦ Κόνωνος), ἐσπούδασαν νὰ πραγματοποιήσωσι σχέδιόν τι, ἡρέμα ἀναπτυσσόμενον, μελλούσης θαλασσίου ἡγεμονίας διὰ τῆς συμμαχικῆς ἐνώσεώς των μετὰ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ πολλῶν παραλίων πόλεων. Καὶ ἐπειδὴ εἰς ὅλας αὐτάς, μικράς ἢ μεγάλας, παρεχωρεῖτο, ἐπὶ τῇ βάσει τελείας αὐτονομίας, ἴσης ψήφου δικαίωμα ἐν τῷ κοινῷ συνεδρίῳ, κατηργοῦντο δ' αἱ μέχρι τοῦδε εἰς τινὰς αὐτῶν ὑφιστάμεναι κληρουχίαι, καὶ οὐδεμίᾳ τοιαύτῃ ἐπετρέπετο τοῦ λοιποῦ, ἐντεῦθεν κατωρ-

θώθῃ Ἀθηναϊκῇ τις συμμαχία ἢ ὁμοσπονδία ἐκ πέντε

καὶ ἐβδομήκοτα πόλεων (ἐν αἷς περιείχοντο καὶ ἡ Χίος, τὸ Βυζάντιον, ἡ Ῥόδος καὶ ἡ Μιτυλήνη), δυναμένη ν' ἀντιπαραταχθῇ κατὰ θάλασσαν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας.

Οὕτως ἡ Σπάρτη εἶχεν ἤδη ἀπέναντι αὐτῆς δύο κραταιοὺς ἐχθροὺς, τοὺς Θηβαίους καὶ Ἀθηναίους συμμαχοῦντας. Ὁ γέρον Ἀγησίλαος, εἰς δὴν τὸ πρῶτον ἡ ἀρχηγία ἀνετέθη, κατήρξατο τοῦ πολέμου εἰσβαλὼν μετὰ μεγάλου συμμαχικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Βοιωτίαν (378). Ἀλλ' οὔτε κατ' αὐτὴν οὔτε κατὰ τὴν τοῦ προσεχοῦς ἔτους ἐκστρατείαν τοῦ ἐδυνήθη νὰ κατορθώσῃ κρίσιμόν τι· διότι οἱ Θηβαῖοι, ἀποφεύγοντες ἐπὶ τοῦ παρόντος πᾶσαν γενικὴν μάχην, περιωρίζοντο εἰς ἀψιμαχίας, δυναμένας νὰ τοὺς προγυμνάσωσι καὶ νὰ ἐξεγείρωσι κατὰ μικρὸν τὸ φρόνημά των, ὥστε νὰ τοὺς ἀναδείξωσιν ἐπιτηδείους καὶ εἰς τὴν ἐκ τοῦ συστάδην πάλιν. Πρὸς τὸν τοιοῦτον δὲ ἀμυντικὸν πόλεμον τοὺς ὑπεστήριζον μεγάλως καὶ οἱ ὑπὸ τὸν στρατηγηματικώτατον Χαβρίαν Ἀθηναῖοι. Ὅτε δ' ὁ Ἀγησίλαος ἐπανῆλθε ἐκ Βοιωτίας οὐ μόνον ἄπρακτος ἀλλὰ καὶ τετρωμένος, ὁ Ἀνταλκίδας ἰδὼν αὐτὸν οὕτως ἔχοντα, «καλὰ διδασκάλια, τῷ εἶπε, παρὰ Θηβαίων ἀπολαμβάνεις, διδάξας αὐτοὺς μὴ βουλομένους μάχεσθαι.»

Τὸ δὲ τρίτον ἔτος τοῦ πολέμου (376), νοσοῦντος ἤδη τοῦ Ἀγησιλάου, οἱ Σπαρτιάται ἐπέτρεψαν τὴν στρατηγίαν εἰς τὸν ἕτερον βασιλέα Κλεόμβροτον. Ἀλλὰ καὶ οὗτος προχωρήσας μέχρι Κιθαιρώνος ἠναγκάσθη ὑπὸ τῆς ἠνωμένης δυνάμεως τῶν Θηβαίων καὶ Ἀθηναίων νὰπιστρέψῃ ταχέως. Βλέπουσα δὲ οὕτως ἡ Σπάρτη τὸ ἀτελεσφόρητον τῶν κατὰ ξηρὰν ἐπιχειρήσεων τῆς ἀπελάσισε νὰ ἐξοπλίσῃ στόλον τινὰ ἵνα διακωλύσῃ τὴν παραγωγὴν σίτου εἰς Ἀθήνας καὶ διὰ τοῦ μέσου τούτου ἠναγκάσῃ αὐτάς εἰς τὸ νὰ παραιτηθῶσι τῆς μετὰ τῶν Θηβῶν συμμαχίας. Ἀλλ' ὁ Χαβρίας ἡγούμενος τοῦ Ἀθηναϊκοῦ συμμαχικοῦ στόλου ἀνέτρεψε τὸ σχέδιον ἐκεῖνο

καταναυμαχήσας περὶ Νάξον λαμπρῶς τὰς ὑπὸ τὸν *Πόλλιν* ἐξήκοντα καὶ πέντε ναῦς τῶν Λακεδαιμονίων (376). Ἀκολούθως δ' ὁ Τιμόθεως μεθ' ἐνὸς ἄλλου στόλου περιπλεύσας τὴν Πελοπόννησον ἐκυρίευσεν τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν ἀξιόλογον Κέρκυραν, καὶ ἤνωσεν αὐτὰς ὡς καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ ἄλλας ἐκεῖθι νήσους καὶ λαοὺς μετὰ τῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τέλος συναντηθεὶς μετὰ τοῦ εἰς καταδίωξιν αὐτοῦ πεμφθέντος Πελοποννησιακοῦ στόλου περὶ *Λευκάδα* καὶ ναυμαχήσας ἐνίκησεν αὐτὸν κατὰ κράτος (372). Ὁ αὐτὸς δὲ Τιμόθεος καὶ ὕστερον πάλιν, μετὰ Ἰφικράτους, εὐδοκίμησε περὶ Κέρκυραν ἐλὼν αὐτάνδρους ἐννέα τριήρεις, αἷς ἔπεμπεν ἐπὶ συμμαχίαν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους ὁ τῶν Συρακουσῶν τύραννος Διονύσιος.

Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἔπραττον οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ κατὰ θάλασσαν ἀξίως τῆς ὁποίας προΐσταντο νέας συμμαχίας καὶ τοῦ πρώην κλέους τῆς πατρίδος των, ὁ Πελοπίδας ἡγούμενος τοῦ ἱεροῦ λόχου καὶ ὀλίγων ἱππέων ἔσταινε νῦν πρῶτον κατὰ Λακεδαιμονίων τρόπαια ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, περὶ *Τέγυραν* τουτέστι ἀπαντήσας δύο μόρας, ἐρχομένας ἐκ Σπάρτης νὰ διαδεχθῶσι τοῦ Ὀρχομενοῦ τὴν φρουράν, συνῆψε μετ' αὐτῶν καίπερ διπλασίων μάχην κρατεράν καὶ ἐνίκησε κατὰ κράτος. Οὐδέποτε δὲ τοῦτο συνέβη κατὰ τοὺς προτέρους χρόνους, ἀλλ' ἦν σύνηθες εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους νὰ νικῶσι καὶ ἐλάττονες ὄντες τοὺς πλείονας. Οἱ Θηβαῖοι ἐφρονήματα ἰσθῆσαν ἐπὶ τῷ κατορθώματι τούτῳ καὶ εἶχον ἤδη τὴν ἀνδρείαν περιθόητον διδάξαντες τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος, ὅτι δὲν ἐκφέρει μόνος ὁ Εὐρώπας τις ἄνδρας μαχητὰς καὶ ἀνδρείους· ἰδίως δὲ ὁ ἱερὸς λόχος ἔλαβε τὴν ὑπερτάτην ἐπὶ ἀνδρεία τάξιν. Καὶ ἀληθῶς ἀπὸ τῆς προκειμένης μάχης μέχρι τῆς ἐν Χαιρώνειᾳ, καθ' ἣν ἐνδόξως ἀπώλετο, ὑπῆρξε διὰ παντὸς ἀήττητος.

Τὰ εὐτυχῇ ταῦτα γεγονότα καὶ τὰς περιστάσεις τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ πολέμου ἐπωφελοῦμενοι ἐπιτηδείως οἱ προεξάρχοντες τῶν Θηβαίων Ἐπαμινώνδας καὶ Πελοπίδας ἐσπούδασαν νὰ περιποιήσωσιν εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν καὶ αὐθις τὴν ἡγεμονίαν ἐπὶ τῶν Βοιωτικῶν πόλεων καὶ τοιουτοτρόπως ἐκ τῶν ἡνωμένων τῆς Βοιωτίας δυνάμεων νὰ συστήσωσι μίαν μεγάλην δύναμιν. Ἡ χώρα αὕτη, τῆς ὁποίας ὁ πληθυσμὸς δὲν ἦτο ὑποδεέστερος τοῦ τῆς Ἀττικῆς, ἀπετέλει ἐκ παλαιῶν χρόνων σύστημα ὁμοσπόνδων πολιτειῶν, τὰς ὁποίας ἐξεπροσώπουον πληρεξούσιοι πρέσβεις, καὶ τῶν ὁποίων προΐξαντο ἄρχοντες ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῆς κοινῆς συνόδου, οἱ οὕτω λεγόμενοι βουλευτάρχαι. Αἱ Θῆβαι ἐπρώτευσον πρότερον τῆς Βοιωτικῆς ὁμοσπονδίας, ἀλλὰ διὰ τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης ἀπέβαλον τὴν θέσιν ταύτην· ὁ δὲ Ἐπαμινώνδας καὶ ὁ Πελοπίδας συνήργησαν, ὡς εἴρηται, ν' ἀναλάβῃ ἡ πατρίς των τὴν προτέραν τάξιν, καὶ ἀπὸ τοῦδε αὕτη οὐ μόνον ὡς προϋσταμένη τῆς ὁμοσπονδίας διεξῆγε τὰ κοινὰ πράγματα, ἀλλὰ κατέστη καὶ δεσπόζουσα τῆς Βοιωτίας. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἐὰν δὲν ἀπασχόλουν τότε ὅλην τὴν προσοχὴν των εἰς τὸν κατὰ τῆς Σπάρτης πόλεμον, δυσκόλως ἤθελον ἐπιτρέψει νὰ περιέλθῃ ὅλη ἡ δύναμις ἐνὸς τοσοῦτον σημαντικοῦ ὁμόρου κράτους εἰς τὰς χεῖρας τῶν Θηβαίων. Μόλις δ' ἀφοῦ τοῦτο ἐξετελέσθη, ἐγένοντο προσεκτικοί, καὶ τότε κατὰ πρῶτον, εἰ καὶ βραδέως, παραιτηθέντες τῆς μετὰ τῶν Θηβῶν συμμαχίας ἀνεκαίνισαν τὴν μετὰ τῆς Σπάρτης. Τὴν ἀφορμὴν δὲ εἰς τὸν χωρισμὸν τῶν δύο πολιτειῶν ἔδωκαν οἱ Θηβαῖοι αὐτοὶ διὰ τῆς φιλαρχίας των, ζητήσαντες νὰ ἐκτείνωσι τὸ κράτος των καὶ ὑπὲρ τὰ ὅρια τῆς Βοιωτίας, διότι, ἀφοῦ ἠπείλησαν τὴν αὐτονομίαν τῆς Φωκίδος, ἐπέπεσαν μανιωδῶς κατὰ τῶν ἐχθρικῶς πρὸς αὐτοὺς διακειμένων πόλεων, Πλαταίας καὶ Θεσπιῶν· καὶ ταύτην μὲν ἐξεπόρθησαν, ἐκείνην δὲ κατέ-

σκαψαν, καταφυγόντων τῶν πολιτῶν αὐτῆς εἰς Ἀθήνας μετὰ τέκνων καὶ γυναικῶν καὶ ἐπικαλεσθέντων τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες οὐ μόνον ἐδέχθησαν τοὺς ἀπάτριδας εἰς τὴν πόλιν των ἀλλὰ καὶ τὴν ἰσοπολιτείαν αὐτοῖς ἀπένειμαν. Ὡς ἐκ τῆς διαγωγῆς δὲ τῶν Θηβαίων ἐθεώρησαν ἤδη τοσοῦτω μᾶλλον ἀναγκαίαν τὴν εἰρήνην μετὰ τῆς Σπάρτης, ὅσῳ ἐνόμιζον πάντῃ ἀσύμφορον τὴν περιέλευσιν τῶν εἰρημένων πόλεων εἰς τὴν κυριότητα τῶν Θηβαίων. Διὸ καὶ ἐπεχείρησαν εὐθὺς μετ' ἐκείνης διαπραγματεύσεις, ἐν αἷς καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἀνεμίχθη. Κατὰ συνέπειαν δὲ τούτων συνεκροτήθη γενικὴ σύνοδος τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν ἐν Σπάρτῃ (371), ὅπου καὶ αἱ Θῆβαι ἔπεμψαν πρέσβυν, τὸν Ἐπαμινώνδαν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ αὐτονομία ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, ὅπως εἶχεν ὁρισθῆ διὰ τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης, ἐφαίνετο ἤδη εἰς τὰς Ἀθήνας, αἵτινες ἐφοβοῦντο τὴν αὕξησιν τῶν Θηβαίων, συμφέρουσα ἐπίσης καὶ ἐπιθυμητὴ ὡς καὶ εἰς τὴν Σπάρτην, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιρροή ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου εἶχε παύσει παντάπασιν, ἐντεῦθεν ἀμφότεραι αὐταὶ εὐκόλως συνεφώνησαν νὰ ἀνανεώσωσι τοὺς ὅρους ἐκείνης. Καὶ οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι ὤμοσαν ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ τῶν συμμάχων, Ἀθηναῖοι δὲ καὶ οἱ σύμμαχοι κατὰ πόλεις ἕκαστοι, μόνον δὲ οἱ Θηβαῖοι ἀπεποιήθησαν νὰ ὁμόσωσιν ὡς μὴ ἀναγνωριζομένης τῆς ἐπὶ τῶν Βοιωτικῶν πόλεων κυριαρχίας των. Ἀποτεινόμενος δ' ὁ Ἐπαμινώνδας πρὸς τὸν Ἀγησίλαον, ὅστις τὸν ἠρώτησεν ἂν θέλωσιν ἀφήσει τοὺς Βοιωτοὺς νὰ ὀρκισθῶσι κατὰ πόλιν, ὅχι πρότερον, εἶπεν, ὦ Σπαρτιᾶτα, πρὶν ἢ ἴδωμεν καὶ τοὺς ὑμετέρους περιοίκους, ὁμνύοντας κατὰ πόλιν. Οὕτω δὲ διαγραφέντος πάραυτα τοῦ ὀνόματος τῶν Θηβῶν ἐκ τῆς συνθήκης, μόναι αὐταὶ ἔμειναν ἔκσπονδοι καὶ ἐπομένως σερημέναι παντὸς συμμάχου ἐξετίθεντο καθ' ἑαυτὰς εἰς τὸν ἀγῶνα.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι παρασκευάσαντες ἤδη δύναμιν μεγάλην παρέδωκαν αὐτὴν εἰς τὸν νεώτερον βασιλέα, τὸν Κλεόμβροτον, προηγουμένως ὅμως ἀπέστειλαν πρέσβεις εἰς Θήβας φέροντας αὐταῖς τὴν ἐπιταγὴν τοῦ ν' ἀφήσωσιν αὐτονόμους ἀπάσας τὰς ἐν τῇ Βοιωτίᾳ πόλεις, νὰ οἰκίσωσι τὰς Πλαταιὰς καὶ Θεσπιὰς καὶ ἀποκαταστήσωσι τὴν χώραν εἰς τοὺς πρώην αὐτῆς κυρίους. Ἀποκριναμένων δὲ τῶν Θηβαίων, ὅτι οὐτ' αὐτοὶ πολυπραγμονοῦσι περὶ τῶν κατὰ τὴν Λακωνίαν, οὐτ' εἰς ἐκείνους ἀνῆκεν ὡσαύτως νὰ ἐπεμβαίνωσιν εἰς τὰ τῆς Βοιωτίας, παραχρῆμα οἱ περὶ τὸν Κλεόμβροτον καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν, εἰς μυρίους καὶ τετρακισχιλίους συμποσούμενοι, προήλασαν διὰ τῆς Φωκίδος εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ κατεστρατοπέδευσαν περὶ Λεῦκτρα τῆς Θεσπικῆς. Οἱ Θηβαῖοι μαθόντες τὴν πλησίαισιν καὶ τὸ μέγεθος τῆς δυνάμεως τῶν ἐχθρῶν ἤρξαντο νὰ δειλιῶσιν, ἀλλὰ τῶν στρατηγῶν ἡ τόλμη καὶ τὸ παράδειγμα τοὺς ἐνίσχυσε ταχέως. Ὁ Πελοπίδας πρὸς τὴν γυναῖκά του, ἣτις προέμπουσα αὐτὸν τὸν παρεκάλει νὰ σώζῃ ἑαυτὸν, ἀπεκρίθη μεγαλοφρόνως, «τοὺς ἰδιώτας, ὧ γυναι, παραινοῦσιν οὕτω, τοὺς δὲ ἄρχοντας, ὅπως τοὺς ἄλλους σώζουσιν» Ὁ δὲ Ἐπαμινώνδας, ἐν ᾧ ἐξέφερεν ἐκ τῆς πύλης τὸν στρατὸν καὶ οἶωνοὶ ἀπαίσιοι ἐτρόμαξαν τὸ πλῆθος, ἀπήγγειλε τὸν Ὀμηρικὸν ἐκεῖνον στίχον, *Εἷς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύγεσθαι περὶ πάτρης*. Ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλων οἰωνῶν καὶ σημείων εὐνοϊκῶν, ἅτινα ἡ ἐπίνειά του προεκάλεσε, κατώρθωσε νὰ καταστρέψῃ τὰς ἐκ τῶν πρώτων ἐντυπώσεις τοῦ πλῆθους. Πλήρεις δὲ θάρρους ἀμφοτέροι οἱ στρατηγοὶ οὗτοι ὠδήγησαν τὸν εὐάριθμον Θηβαϊκὸν στρατὸν καὶ παρέταξαν αὐτὸν κατέναντι τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου, ὡς εἴρηται, περὶ Λεῦκτρα. Συγκροτηθείσης δ' ἐνταῦθα μάχης καρτερᾶς τῇ 8 Ἰουλίου 371, οἱ Θηβαῖοι ἐνίκησαν νίκην πληρεστάτην, διὰ τῆς ὁποίας, ὀφειλομένης ἐξαιρέτως εἰς τὴν στρατηγικὴν ἐμπειρίαν τοῦ Ἐπα-

Ἄλλ' ὁ ἀγὼν ἐν ᾧ ἔμελλε νὰ ἐπαναληφθῇ ἀνεχαιτίσθη διὰ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ Ἰάσονος, τυράννου τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Φερῶν, ὅστις προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν Θηβαίων ὡς σύμμαχος εἶχε φθάσει καθ' ἣν στιγμήν μόλις ἢ ἐν Λεύκτροις μάχῃ ἐπερατώθη. Προτιθεμένων δηλονότι τῶν νικητῶν νὰ ἐπιτεθῶσιν ἐκ νέου κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἵνα τοὺς καταστρέψωσιν ἐντελῶς, ἐκεῖνος τοὺς ἀπέτρεψε γνωματεύσας ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ διακινδυνεύσωσιν, ὥστε ἢ ἔτι μείζονα νὰ πράξωσιν ἢ νὰ στερηθῶσι καὶ τῆς γεγεννημένης νίκης· διότι καθὼς ὑμεῖς, εἶπεν, εὗρεθέντες ἐν ἀνάγκῃ ἐκρατήσατε, οὕτω καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀναγκαζόμενοι δύνανται νὰ πολεμήσωσιν ἀπονενοημένως· καὶ ὁ θεὸς δέ, ὡς φαίνεται, πολλάκις χαίρει τοὺς μὲν μικροὺς μεγάλους ποιῶν, τοὺς δὲ μεγάλους μικροὺς. Μ' ὅλον ὅτι δέ, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, τοιαῦτα λέγων ἔπραττεν ἴσως ὅπως δείξῃ τὴν ὑπεροχὴν του, ὥστε ἀμφοτέρω τὰ διαμαχόμενα μέρη νὰ ἔχωσιν τὴν χρεῖαν αὐτοῦ. Ὅπως δὴ ποτε ὅμως κατώρθωσε νὰ γείνη συνθήκη, διὰ τῆς ὁποίας ἀπεδόθησαν, ὡς προεῖρηται, οἱ νεκροὶ ὑπόσπονδοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι τὴν διὰ Κρέυσιος ὁδὸν πορευόμενοι περιέτυχον ἐν τῇ Μεγαρικῇ τὸν στρατὸν Ἀρχιδάμου καὶ μετ' αὐτοῦ ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια. Ὁ δὲ Ἰάσων διὰ τῆς Φωκίδος ἐπιστρέφων ἐπύρθησε τὴν χώραν καὶ εἰς Ἡράκλειαν ἀφικόμενος κατέβαλε τὰ τείχη αὐτῆς ὡς δυνάμενα νὰ γείνωσι πρόσκομμα εἰς τοὺς μέλλοντας κατακτητικούς σκοποὺς του, τοὺς ὁποίους ὅμως ἐματαίωσεν ἢ μετ' οὐ πολὺ ἐπελθοῦσα δολοφονία του.

§. 9. Πολιτικὴ ἀκμὴ τῶν Θηβῶν μέχρι τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης.

Πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἐκτὸς τῶν Μεγάρων καὶ Ἀθηνῶν, τὸ ἐν Λεύκτροις κατόρθωμα παρήγαγε χαρὰν μεγάλην. Οἱ Μαλιεῖς ἐν Θεσσαλίᾳ, οἱ Ἀκαρνανες, ἀμφό-

μινώνδου, εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατὰ πρῶτον ἐπινοηθεῖσαν
 Λοξὴν ἢ ἐγκαρσίαν τάξιν καὶ εἰς τὴν ἀνδρίαν τοῦ ὑπὸ τοῦ
 Πελοπίδα διοικουμένου ἱεροῦ λόχου, συνέτριψαν τὸ μέγα
 ἀπὸ τοῦ πολέμου ὄνομα τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τοὺς ἀφῆρσαν
 τὴν μέχρι τοῦδε ἡγεμονίαν. Ἐπεσαν δὲ κατὰ τὴν μάχην
 ταύτην τῶν μὲν Λακεδαιμονίων ὄχι ἐλάττονες τῶν τε-
 τρακισχιλίων, ἐν οἷς καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Κλεόμβροτος,
 τῶν δὲ Βοιωτῶν περὶ τριακοσίους. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐγέ-
 νοντο σπονδαὶ περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναιρέσεως καὶ οἱ
 Θηβαῖοι ἐστήσαντο τρόπαιον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

Ὅταν ἔφθασεν εἰς Σπάρτην ἡ ἀγγελία τῆς συμφορᾶς,
 ἦτο ἡ τελευταία τῆς ἑορτῆς τῶν γυμνοπαιδιῶν ἡμέρα·
 οἱ δ' Ἐφυροὶ, λαβόντες αὐτὴν πρῶτοι, δὲν ἄφησαν οὔτε
 τὸν χορὸν νὰ παύσῃ, οὔτε τὴν πόλιν νὰ μεταβάλῃ τὸ
 σχῆμα τῆς ἑορτῆς, καὶ τὰ μὲν ὀνόματα πρὸς τοὺς οἰ-
 κείους ἐκάστου τῶν τεθνεώτων ἀπέδосαν, προεῖπον δὲ
 εἰς τὰς γυναῖκας νὰ μὴ θρηνήσωσιν ἀλλὰ σιωπηλῶς νὰ
 φέρωσι τὸ πένθος. Τὴν δὲ ὕστεραίαν ἐκεῖνοι, τῶν ὁποίων
 οἱ συγγενεῖς ἀπέθανον, ἐν τῷ φανερῷ ἀνεστρέφοντο περι-
 χαρεῖς καὶ κομπάζοντες, ἐξ ἐναντίας δὲ ὅλοι, ὅσων οἱ
 οἰκεῖοι ἀνηγγέλθησαν ζῶντες, ἢ μάλιστα διὰ τῆς φυγῆς
 σωθέντες, περιήρχοντο σκυθρωποὶ καὶ ταπεινοί. Ἐπειδὴ
 δὲ κατὰ τὸν νόμον οἱ λειποτάκται ἔπρεπεν ὥς ἄτιμοι
 νὰ στερηθῶσι τοῦ δικαιώματος τοῦ φέρειν ὄπλα, ἡ δὲ
 πόλις κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις ἔχρηζεν οὐκ ὀλί-
 γων στρατιωτῶν, ὁ Ἀγησίλαος, εὐρεθεὶς ἐν τοιαύτῃ ἀμη-
 χάνῳ καταστάσει νομοθέτης, ἃς κοιμηθῶσιν, εἶπε, σή-
 μερον οἱ νόμοι, καὶ τοῦ λοιποῦ ἃς ἔχωσι τὸ κῦρος αὐ-
 τῶν. Εὐθὺς δὲ μετὰ τῶν ἐφόρων ἐφρόντισε νὰ συγκρο-
 τηθῇ νέος στρατός. Τοσαύτη δὲ ἦν ἔλλειψις ἀνδρῶν, ὥστε
 καὶ οἱ διὰ γῆρας ἀπόμαχοι συμπεριελήφθησαν. Καὶ
 ἐπειδὴ ὁ Ἀγησίλαος ἐνόσει εἰσέτι, κατ' ἐπιταγὴν τῆς
 πόλεως ἡγήθη τοῦ στρατοῦ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀρχίδαμος
 σπεύδων νὰ ἐνωθῇ μετὰ τῶν ἔτι λειπομένων.

περὶ οἱ Λοκροὶ καὶ οἱ Εὐβοεῖς προσετέθησαν ἤδη εἰς τὴν
 συμμαχίαν τῶν Θηβαίων. Ἐν δὲ τῇ Πελοποννήσῳ Ἀρ-
 γεῖοι, Ἡλεῖοι καὶ Ἀρκάδες ἐκηρύχθησαν κατὰ τῆς Σπάρ-
 τῆς, καὶ οἱ Μαντινεῖς ἐπανελθόντες εἰς τὴν πόλιν αὐ-
 τῶν τὴν περιτείχισαν μηδαμῶς ἐκ τῶν παραινέσεων
 τοῦ Ἀγηςιλάου ἀποτραπέντες. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο ἀλλὰ
 κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Τεγεάτου Λυκομήδους οἱ Ἀρκά-
 δες ἐπείσθησαν νὰ συνταχθῶσιν εἰς μίαν συντέλειαν ἢ
 ὁμοσπονδίαν καὶ κοινὴν νὰ ἔχωσι σύνοδον συνεστῶσαν ἐξ
 ἀνδρῶν μυρίων, κυρίων νὰ βουλευóνται περὶ πολέμου καὶ
 εἰρήνης. Πρὸς βεβαίωσιν δὲ τῆς ἐνώσεώς των ἐπεχείρη-
 σαν νὰ κτίσωσι κοινῶς παρὰ τὰ νότια τῆς Ἀρκαδίας
 τὴν *Μεγαλόπολιν* ὡς ἔδραν τῆς συνόδου. Ἐν τούτοις δὲ
 οἱ Λακεδαιμόνιοι, μὴ ἀνεχόμενοι τὰς μεταβολὰς ταύτας,
 ἐνέβαλον ἐχθρικῶς εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, καὶ μ' ὅλον ὅτι,
 μάχῃς κρατερᾶς γενομένης, ὁ Λυκομήδης ἡγούμενος πεν-
 τακισχιλίων ἐπιλέκτων τοὺς ἐνίκησεν, οὐδὲν ἦττον οἱ
 Ἀρκάδες εὐλαβούμενοι τὸ βάρος τῆς Σπάρτης καὶ περὶ
 τῆς περαιτέρω τύχης των δισταζόντες προσέλαβον Ἀρ-
 γεῖους τε καὶ Ἡλείους. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀπέστειλαν
 πρέσβεις εἰς Ἀθήνας ἐπικαλούμενοι τὴν βοήθειάν των,
 ἔπειτα δὲ, μετὰ τὴν ἐνταῦθα ἀποτυχίαν των, πρὸς τοὺς
 Θηβαίους, οἵτινες προθύμως ἐδέχθησαν τὴν αἵτησίν των.
 Ὅθεν μετ' οὐ πολὺ ὁ Ἐπαμινώνδας καὶ ὁ Πελοπίδας ὡς
 βοιωτάρχαι, ἀφοῦ πρότερον ἐπεμψαν μικράν τινα δύνα-
 μιν ὑπὸ τὸν Παρμένην ἵνα προστατεύσῃ τοὺς Ἀρκάδας
 περὶ τὴν οἰκοδομὴν τῆς Μεγαλοπόλεως, εἰσῆλσαν εἰς
 Πελοπόννησον ἔχοντες οὐκ ἐλάττονας τῶν τετρακισμυ-
 ρίων ὀπλιτῶν, τοὺς ὁποίους ἡκολούθουν καὶ τρισμύριοι
 περίπου ψιλοὶ καὶ ἄοπλοι πρὸς ἄρπαγὴν. Ἐνωθέντες δὲ
 μετὰ πάντων τῶν συμμάχων συνεισέβαλον εἰς τὴν *Λα-
 κωνικὴν*, ἥτις ἀπὸ ἐξακοσίων ἐτῶν, ἀφ' οὗτου κατῴ-
 κουν τὴν χώραν Δωριεῖς, οὐδέποτε εἶδε πολέμιον (370).
 Τρόμος καὶ δειλία κατέλαβε τοὺς Σπαρτιάτας βλέπον-

τας τὸν ἀνυψούμενον καπνὸν, ὅστις ἀνήγγειλε τὸν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου τὴν χώραν κατερημούντα ἐχθρόν. Μόνον δὲ ἡ ἀνδρία καὶ ἡ φρόνησις ὁμοῦ τοῦ πολιοῦ Ἀγησιλάου, τὸν ὁποῖον ἡ ταπείνωσις τῆς πατρίδος ἡνία ὑπὲρ πάντα ἄλλον, ἐδυνήθη νὰ σώσῃ ταύτην ἀπὸ τοῦ ἐσχάτου κινδύνου, κινδύνου μάλιστα διττοῦ, ἐξωτερικοῦ καὶ ἐσωτερικοῦ· διότι ἐν ᾧ οἱ Θηβαῖοι διέβαινον ἤδη τὸν Εὐρώταν, διακόσιοι περίπου συνωμόται κατέλαβον τόπον τινὰ ὀχυρὸν καὶ δυσεκβίαστον. Καὶ ἄλλοι μὲν φοβηθέντες ἤθελον νὰ ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτῶν ἀμέσως, ὁ δὲ Ἀγησίλαος κρίνων ἀλέθριον ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, διέταξεν ἐκείνους νὰ ἡσυχάσωσιν, αὐτὸς δὲ ἄοπλος καὶ μεθ' ἑνὸς οἰκέτου πλησιάσας ἔκραξε πρὸς τοὺς συνομότας. «Δὲν ἐνοήσατε τὸ πρόσταγμά μου· δὲν εἶπον νὰ συνέλθωσιν ὅλοι ἐνταῦθα· οἱ μὲν ἐξ ὑμῶν πρέπει νὰ ὑπάγητε ἐκεῖ (δείξας ἕτερον τόπον), οἱ δὲ ἀλαχοῦ τῆς πόλεως»· ἐκεῖνοι δὲ νομίσαντες ὅτι ἔμειναν ἄγνωστοι οἱ σκοποὶ τῶν ἀπεχώρησαν εὐθὺς ὅπου προσετάχθησαν. Ἐκ τοῦ παραδείγματος δὲ καὶ τῶν προτροπῶν τοῦ Ἀγησιλάου ἐνθαρρυνθέντες οἱ κατὰ πρῶτον δειλιάσαντες Σπαρτιᾶται ἀντέστησαν γενναίως εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν ἐχθρῶν. Ὅθεν ἕνεκα τῆς ἀπροσδοκήτου ταύτης ἀντιστάσεως, τοῦ ἐπελθόντος χειμῶνος τῆς διασκορπίσεως τῶν Ἀρκάδων καὶ τῆς προσελεύσεως Λακεδαιμονίων συμμάχων ὁ Ἐπαμινώνδας ἠναγκάσθη ν' ἀναχωρήσῃ. Τραπεῖς δ' ἐντεῦθεν πρὸς τὴν Μεσσηνίαν διεπράξατο ἔργον ἀξιολογώτατον, τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Μεσσήνης ὡς πόλεως αὐτονόμου, προσκαλέσας εἰς τὴν συνοίκησίν της ἐκτὸς τῶν διεσκορπισμένων ἀπογόνων τῶν ἀτυχῶν Μεσσηνίων καὶ πολλοὺς τῶν κατὰ τῆς Σπάρτης ἐξαναστάντων περιόικων καὶ Εἰλώτων. Ἀκολούθως δὲ συνεργήσας εἰς τὴν ὀχύρωσιν τῆς Μεγαλόπολεως καὶ καταλιπὼν ἐνταῦθα ὡς καὶ ἐν τῇ νεοδημίτῳ Μεσσήνῃ ἀποχρῶντα τοῦ στρατοῦ ἀποσπάσματα

ἐπανεκάμψε μετὰ τοῦ συστρατήγου του Πελοπίδα εἰς Θήβας.

Ἐν ᾧ δὲ ἡ πόλις πᾶσα ἐδέχετο μετ' ἐνθουσιασμοῦ τοὺς ἐνδόξους τούτους ἄνδρας, τινὲς ὑπὸ πολιτικοῦ φθόνου κινούμενοι ἐτόλμησαν νὰ τοὺς κατηγορήσωσιν, ἅμα ἐπανελθόντας, ἐνώπιον δικαστηρίου ὅτι ἐκράτησαν τὴν βουλευταρχίαν τέσσαρας μῆνας ὑπὲρ τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου ὠρισμένον χρόνον. Ἀμφότεροι ἀπελογήθησαν μετὰ μεγάλης παρρησίας ἐκθέσαντες τοὺς λόγους, δι' οὓς ἐξ ἀνάγκης ἔπρεπε νὰ παρατείνωσι τὴν ἐν Πελοποννήσῳ διαμονήν των. Ἀλλ' ὁ μὲν Πελοπίδας, φύσει θυμοειδέστερος, ὠμίλησεν ἀποτόμως, ὁ δ' Ἐπαμινώνδας ἔδειξε πολλὴν ἀταραξίαν καὶ ἀξιοπρέπειαν· «ὁ νόμος, εἶπε, μὲ καταδικάζει· τὸ γνωρίζω καὶ θέλω ὑποφέρει ἀγογγύστως τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου. Ζητῶ ὅμως νὰ γράψητε ἐν τῇ καταδικαστικῇ ἀποφάσει, ὅτι ἐτιμωρήθην μὲ θάνατον ὑπὸ τῶν Θηβαίων, διότι τοὺς ἠνάγκασα ἐν Λεύκτροις νὰ νικήσωσι τοὺς Σπαρτιάτας, οὓς πρότερον οὐδὲ νὰ ἴδωσι κατὰ πρόσωπον ἐτόλμων, διότι ἔσωσα οὐ μόνον τὰς Θήβας ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς ἀπωλείας, διότι ἐπολιόρκησα τὴν Σπάρτην αὐτὴν καὶ διότι ἔκτισα καὶ ἐτείχισα τὴν Μεσσήνην». Ὁ δῆμος τὸν ἀνευφήμησε μετὰ κρότου, καὶ οἱ κατήγοροι ἀνεχώρησαν κατησχυμένοι.

Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ οἱ Σπαρτιάται, τεταπεινωμένοι καὶ δεινῶς πιεζόμενοι, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπικαλεσθῶσι δι' ἐπίτηδες ἀπεσταλμένων πρέσβεων τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων, ἥτις συνωμολογήθη ἐπὶ τοῖς ἴσοις καὶ ὁμοίοις, ὥστ' ἑκάτεροι, ὅταν συστρατεύωσι, νὰ ἡγῶνται κατὰ πενθήμερον. Καθ' ὃν δ' ἔτι χρόνον οἱ περὶ τὸν Ἐπαμινώνδαν εὐρίσκοντο ἐν Πελοποννήσῳ, ἐξεπέμφθη ὁ Ἰφικράτης μεθ' ἱκανῆς δυνάμεως ἵνα καταλάβῃ τὸν ἰσθμὸν καὶ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπάνοδον ἐκείνων. Ἀλλ' οὗτος παραλιπὼν ἀφύλακτον τὴν καλλίστην παρὰ Κεγχρείας

πάροδον ἀπέτυχε τῆς ἀποστολῆς, διὸ καὶ ὁ Ξενοφῶν τὸν ἐλέγχει ὡς λίαν ἀνεπιτηδεῖως καὶ ἀφρόνως ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει στρατηγήσαντα. Ἀκολουθῶς, ὅτε ὁ Ἐπαμινώνδας ἐπεχείρισε καὶ δευτέραν εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείαν (368), ἀντὶ τοῦ Ἰφικράτους διωρίσθη ὁ Χαβρίας νὰ φυλάξῃ τὸ Ὀνειον μετὰ τῶν συμμάχων. Ὁ Θηβαῖος ὁμῶς στρατηγὸς παρατηρήσας θέσιν τινὰ ἀσθενῶς ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν κατεχομένην διεπέρασε τὸν Ἰσθμὸν διὰ τῆς συνήθους τοῦ ἀνδρίας καὶ ταχύτητος, ὁ δὲ Χαβρίας οὐδὲν ἄλλο ἡδυνήθη νὰ πράξῃ ἢ νὰ προστατεύσῃ μόνον τὴν Κόρινθον, ἥτις χωρὶς αὐτοῦ ἤθελεν ἀναγκασθῇ, ὡς ἡ Σικυὼν καὶ ἡ Πελλήνη, νὰ δεχθῇ φρουροὺς Θηβαίους. Μ' ὅλα ταῦτα ἡ προκειμένη τοῦ Ἐπαμινώνδα ἐκστρατεία δὲν ἔβλαψεν οὐδαμῶς τὴν Σπάρτην ὡς ἱκανῶς ἐξησφαλισθεῖσαν διὰ τῆς ὁποίας πρὸ μικροῦ ἀπέστειλεν εἰς αὐτὴν σημαντικῆς ἐπικουρίας ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν Διονύσιος. Ἀναχωρησάντων δὲ ταχέως τῶν Θηβαίων ὁ τοῦ Ἀγησιλάου υἱὸς Ἀρχίδαμος εἰσέβαλεν μετὰ τῶν ἐπικουρικῶν τῆς Σικελίας στρατευμάτων εἰς Ἀρκαδίαν καὶ συμβαλὼν πρὸς τοὺς Ἀρκάδας καὶ Ἀργεῖους ἐνίκησε τὴν λεγομένην ἄδακρυ μάχην, διότι οὐδεὶς τῶν μετ' αὐτοῦ ἔπεσε, πλείστοι δ' ἐκ τῶν ἐναντίων ἐφονεύθησαν. Ἀλλ' αὕτη μάλιστα ἡ νίκη ἤλεγξεν, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος (ἐν βίῳ Ἀγησιλάου), τὴν ἀσθένειαν τῆς πόλεως· διότι, ἐν ᾧ πρότερον οἱ Σπαρτιάται καὶ μεγάλας νικῶντες νίκας δὲν συνείθιζον νὰ μεγαληγορῶσιν οὔτε νὰ ὑπερχαίρωσι, κατὰ τὴν προκειμένην περίστασιν τῆς μάχης ἀγγεληθείσης καὶ τοῦ Ἀρχιδάμου ἐπιστρέφοντος οὐδεὶς ἐκαρτέρησεν, ἀλλὰ πρῶτος ὁ πατὴρ ἀπῆντα δακρύων ὑπὸ χαρᾶς καὶ μετ' ἐκείνον τὰ ἀρχεῖα. Ὅλοι δ' αἱ γυναῖκες καὶ οἱ πρεσβύτεροι κατέβησαν εἰς τὸν ποταμὸν, ὀρέγοντες τὰς χεῖρας καὶ θεοκλητοῦντες ὡς ἂν ἡ Σπάρτη ἀπετείναξε τότε τὸ ὄνειδος τῶν ἐσχάτων ἀτυχημάτων τῆς, καὶ ἔβλεπε πά-

λιν λαμπρὸν ἐξ ἀρχῆς τὸ φῶς. — Τοιαύτην ἀλλοίωσιν καὶ ταπείνωσιν ἔπαθεν ἡ πρόην ἀγέρωχος πατρίς τοῦ Λυκούργου!

Οἱ δὲ Θηβαῖοι ἐξ ἐναντίας εἰς τοσοῦτον ἤδη ἀξιώματος καὶ ἰσχύος προήχθησαν ὥστε καὶ ὅμοιοι χῶραι, ὡς ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Μακεδονία, νὰ ἐπικαλῶνται εἰς τὰς ἐσωτερικὰς διαφοράς των τὴν βοήθειαν αὐτῶν καὶ προστασίαν. Ἐκτοτε δὲ ἡ βόρειος Ἑλλάς προσήγγισε διὰ τῶν Θηβῶν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν πολιτικὸν σύστημα καὶ ἰδίως ἡ Θεσσαλία πρῶτη εἰσῆλθεν εἰς στενωτέρας πολιτικὰς σχέσεις. Ἐνταῦθα, ἀφ' οὗτου οἱ πρόην κάτοικοι Αἰολεῖς καὶ Ἀχαιοὶ ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς ἐκ Θεσπρωτίας ὀρμήσαντας Θεσσαλοὺς ὡς πενέσται, ὅμοιοι μὲ τοὺς Λακεδαιμονίους περιοίκους, διεκρίθησαν μεταξὺ τῶν κατακτητῶν τινα ἀρχαῖα γένη, ἅτινα ὡς οἱ Ἀλεῦνται ἐν Λαρίσῃ καὶ οἱ Σκοπᾶδαι ἐν Κρανῶνι, ἐσεμνύνοντο ἐπὶ τῇ ἀπὸ Ἡρακλέους καταγωγῇ αὐτῶν. Ταῦτα ἐδυνάστευον ἰδίως εἰς τὰς μεγαλητέρας πόλεις, οἷον Λάρισαν, Φάρσαλον, Φεράς, καὶ ἄλλας, αἵτινες πολὺν χρόνον ἔμειναν ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων· μόνον δὲ προκειμένου πολέμου ἡ ὀλικὴ στρατιωτικὴ τούτων δύναμις ἐτάσσετο ὑπὸ ἑνα κοινὸν ἀρχηγόν, καλούμενον ταγόν. Πολλάκις δὲ ταγοὶ τινες, ἐρειδόμενοι εἰς τὴν μείζονα αὐτῶν ἰδίαν δύναμιν καὶ ἰδίως εἰς μισθοφόρους ἐζήτουν νὰ διατηρήσωσι τὴν ὑπεροχὴν των ἐπὶ τῶν ἄλλων γεγνησάντων, ὥστε ταῦτα ἠναγκάζοντο ν' ἀντιτάσσωνται ἀριστοκρατικῶς εἰς τὴν πρὸς τὴν τυραννίδα σπουδὴν ἐκείνων καὶ συνήθως ἐπεκαλοῦντο τὴν βοήθειαν τῶν Μακεδόνων βασιλέων. Τοιοῦτοι τυραννήσαντες ταγοὶ ἦσαν ὁ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Θηβῶν ἀκμάσας Πολυδάμας ἐν Φαρσάλῳ καὶ ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Ἰάσων ἐκ Φερῶν. Ὁ τελευταῖος, κατ' ἐξοχὴν πλούσιος καὶ κραταῖδς, συστήσας πολυάριθμον μισθοφορικὸν στρατὸν καὶ διρογανίσας τὸ μετέπειτα τοσοῦτον περίφημον

καταστάν Θεσσαλικὸν ἱππικόν, ἐσπούδασε νὰ γείνη κύριος ὅλης τῆς Θεσσαλίας καὶ ἤδη, διὰ τῆς ὑποτάξεως τῶν μικρῶν ὀρεινῶν ἐθνῶν, εὐρίσκετο σχεδὸν ἐγγὺς τοῦ σκοποῦ του. Φρονηματισθεὶς ἐντεῦθεν συνέλαβε καὶ τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ περιποιήσῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ οὕτω νὰ ἐνώτῃ ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας ἐκ νέου εἰς ἓνα κοινὸν κατὰ τῆς Περσίας ἀγῶνα. Πρὸς τοῦτο δ' ἔτεινε καὶ ἡ μεταξὺ Θεβῶν καὶ Σπάρτης μεσολάβησις του, περὶ ἧς προηγουμένως ἐγένετο λόγος, ὡς καὶ ἡ πρὸς τὴν Σπάρτην πρότερον ἀνακοινωθείσα ἀλλ' ἀπορρίφθεισα περὶ συμμαχίας πρότασις του. Ἀλλ' ὅμως οἱ ἀριστοκρατικοὶ τῆς Θεσσαλίας φέροντες πρὸ πολλοῦ δυσαρέστως τὸν ζυγόν, εἰς θν δ ταγὸς οὗτος τοὺς ὑπέβαλε, συνώμοσαν ἐναντίον του καὶ τέλος κατώρθωσαν νὰ δολοφονηθῇ παρὰ τινῶν ἱππέων τῆς ἰδίας αὐτοῦ φρουρᾶς. Ἀκολουθῶς σκηναὶ αἵματηραὶ διεδέχθησαν τὴν πρᾶξιν ταύτην. Οἱ δύο ἀδελφοὶ τοῦ φονευθέντος, Πολύδωρος καὶ Πολύφρων ἀνέλαβον τὴν ἀρχήν. Ὁ πρῶτος ὁμως ἀπέθανε παραυτίκα (πιθανῶς δι' ἐπιβουλῆς τοῦ ἐτέρου) καὶ ὁ δεύτερος ἐφονεύθη κατόπιν ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του Ἀλεξάνδρου, ὅστις ὡς ταγὸς μετερχόμενος μετ' ἄκρας ὠμότητος τὴν ἐξουσίαν του ἐβίασε τοὺς Θεσσαλοὺς ἄρχοντας νὰ ἐπικαλεσθῶσι τῶν κραταιῶν Θεβαίων τὴν προστασίαν. Ὁ Πελοπίδας ἐστάλη τότε (368) εἰς Θεσσαλίαν μετὰ δυνάμεως καὶ διέταξεν οὕτω τὰ πράγματα, ὥστ' ἐνόμισεν ὅτι οἱ Θεσσαλοὶ ἐδύναντο καὶ ἄνευ τῆς ἀρωγῆς τῶν Θεβαίων νὰ ὑπερασπίσωσιν ἑαυτοὺς κατὰ τῶν Φεραίων. Συγχρόνως δὲ προσκληθεὶς καὶ εἰς Μακεδονίαν διέλυσεν ὡς διαιτητὴς τὰς ἐν τῷ βασιλικῷ αὐτῆς οἴκῳ (μεταξὺ δύο ἀδελφῶν, Ἰτολεμαίου καὶ Ἀλεξάνδρου) διαφοράς. Ἡ τελευταία δ' οὕτη πρᾶξις του εἶνε πολλοῦ λόγου ἀξία διὰ τοῦτο μάλιστα, ὅτι μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐπιφανῶν παίδων, οὓς λαβε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς Θήβας ὡς ὁμήρους, πρὸς ἐμπέδω-

ὑπακούσῃ καὶ οὕτως αἱ Θῆβαι, ἀποφεύγουσαι τὴν βίαν, κατέλιπον τὰ πράγματα εἰς ἣν ἦσαν κατάστασιν, καὶ εἰς τοῦτο μόνον ἐπὶ τοῦ παρόντος ἠρκέσθησαν, ὅτι ὁ Ἐπαμινώνδας διὰ τινος τρίτης εἰς τὴν Πελοπόννησον εἰςβολῆς ἔσχυσε νὰ προσρικειωθῇ τὴν μόνην ἔτι ὑπόλοιπον δύναμιν αὐτῆς, τὴν Ἀχαΐαν (366). Καθ' ὃν δὲ χρόνον οὗτος ἡσχολεῖτο περὶ τὰ Πελοποννησιακὰ, ὁ Πελοπίδας, μετὰ τὴν ἐκ τῆς Περσίας ἐπιστροφὴν του, ὑπεχρεώθη νὰ στρατεύσῃ καὶ αὐθις εἰς Θεσσαλίαν πρὸς τιμώρησιν τοῦ τυράννου τῶν Φερῶν, ὅστις ἐν τῇ ἀπουσίᾳ αὐτοῦ ἐπανελάθεν ἔτι αὐθαδέστερον τὰς καταπίεσεις του. Καὶ ἐνίκησε μὲν λαμπρῶς τοὺς μισθοφόρους ἐκείνου ἐν τῇ περὶ *Κυνὸς Κεφαλᾶς μάχῃ* (364 π. Χ.), ἀλλὰ θέλων νὰ στέψῃ τὴν νίκην του διὰ τῆς ἰδιοχείρου καταβολῆς τοῦ τυράννου ἐγένετο θῦμα τῆς ἀκατασχέτου ὁρμῆς του. Οὕτως αἱ Θῆβαι ἐστερήθησαν ἐνὸς τῶν πρώτων καὶ κυριωτέρων αὐτῆς προμάχων. Εὐτυχῶς ὁμως εἶχον ἔτι τὸν μέγαν Ἐπαμινώνδαν.

Κατὰ συμβουλήν δὲ νῦν τούτου, ζητοῦντος μὲν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ περιποιήσῃ τὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἡγεμονίαν εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, πεισθέντος δὲ ὅτι αὕτη ἄνευ ναυτικῆς δυνάμεως δὲν ἐπιτυγχάνετο καὶ ἔτι ὀλιγώτερον ἐδύνατο νὰ διατηρηθῇ, οἱ Θηβαῖοι κατεσκεύασαν στόλον ἐξ ἑκατὸν τριηρῶν, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐκπλεύσας παραχρῆμα αὐτὸς οὗτος κατέπληξε μὲν τὸν Ἀθηναῖον στρατηγὸν *Λάχητα*, προσρικειώθη δὲ τοὺς *Ῥοδίους*, τοὺς *Χίους* καὶ τοὺς *Βυζαντίους* καὶ προπαρεσκεύασεν οὕτω πιθανώτατα τὸν ὑστερώτερον κατὰ τῶν Ἀθηναίων ἐκτραγέοντα συμμαχικὸν πόλεμον. Ἀλλὰ τὴν περαιτέρω ἐπιδίωξιν τούτων τῶν εἰς τὰς Θήβας φύσει ἀναρμόστων ἐπιχειρήσεων ἀνέστειλαν ταχέως νῆαι κατὰ ξηρὰν περιπλοκαὶ (364).

Ἐξόριστοι Ἀρκάδες, καταφυγόντες εἰς Ἡλίδαν προεκάλεσαν πόλεμον τινὰ μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς Ἀρ-

σιν τοῦ γενομένου συμβιβασμοῦ, ὑπῆρχε καὶ ὁ Φίλιππος, τοῦ ὡς βασιλείως ἀναγνωρισθέντος Ἀλεξάνδρου νεώτερος ἀδελφός, ὅστις ἀνατραφεὶς παρὰ τῷ Ἐπαμινώνδᾳ συνωκειώθη μὲ τὰ Ἑλληνικὰ ἥθη, ἀλλ' ἐγνώρισεν ἐν ταύτῳ ἐκ τοῦ σύνεγγυς καὶ τὴν διαφθοράν τῆς Ἑλλάδος, ἐφ' ἧς μετέπειτα ἐστήριξε τοὺς κατακτητικούς σκοπούς του. Εὐθύς δὲ μετὰ τὴν εἰς Θήβας ἐπάνοδόν του ὁ Πελοπίδας ἠναγκάσθη ν' ἀπέλθῃ καὶ δευτέρον (τότε δὲ ὡς πρέσβυς ἀπλοῦς) εἰς τὰς εἰρημένους χώρας· διότι καὶ ἐν Μακεδονίᾳ πάλιν ὁ Πτολεμαῖος ἐξανέστη κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ ὁ τύραννος τῶν Φερῶν ἐπανέλαβε τὰς πρώτας καταπιέσεις του. Ἀφοῦ δ' ἐν τῇ πρώτῃ κατώρθωσε νὰ συμβιβάσῃ ταχέως τοὺς διαφορομένους ἀδελφοὺς, ἐπιστρέφων εἰς τὴν δευτέραν συνελήφθη αἴφνης ἐν Φαρσάλῳ ὑπὸ τοῦ εἰρημένου τυράννου καὶ μετηνέχθη εἰς Φεράς ὅπου ὁ γενναῖος ἀνὴρ ἀντέστη ἐν εἰρκτῇ εἰς ὅλας τοῦ θηριώδους τούτου Θεσσαλοῦ τὰς ἀπειλάς, ἕως οὗ Θηβαῖκός στρατὸς καὶ ἰδίως ἡ φρόνησις τοῦ Ἐπαμινώνδου ἴσχυσαν νὰ τὸν ἀπαλλάξωσι τοῦ κινδύνου.

Ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Σπάρτη, αἱ Ἀθῆναι καὶ ἄλλαι τῆς Ἑλλάδος πόλεις ἀπέστειλαν πρὸς τὴν ἐν Σούσοις Περσικὴν αὐλὴν πρέσβεις ἵνα πραγματευθῶσι περὶ εἰρήνης, ἔκρινον καὶ αἱ Θῆβαι ἀναγκαῖον νὰ πέμψωσι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τὸν Πελοπίδαν (367). Μ' ὅλον ὅτι δὲ οὗτος διὰ τῆς ἐπιτηδεϊότητός του καὶ τοῦ βάρους τοῦ ὀνόματος τῆς πατρίδος του κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὸν βασιλέα (Ἀρταξέρξην τὸν Μνήμονα) εἰς ἐκδοσιν διαταγῆς, καθ' ἣν ἡ μὲν Μεσσήνη ἐκηρύττετο ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν Λακεδαιμονίων, αἱ δὲ Ἀθῆναι ὑπεχρεοῦντο νὰ περιορίσωσι τὴν ναυτικὴν δύναμίν των καὶ τέλος εἰς τὰς Θήβας ἐδίδετο τὸ δικαίωμα τῆς ἐκτελέσεως τῶν ὅρων τῆς εἰρήνης, μ' ὅλον τοῦτο οὐδεμία τῶν πόλεων, τὰς ὁποίας ἡ εἰρήνη ἀπέβλεπε, ἠθέλησε νὰ

καδίας. Οἱ Ἀρκάδες ἐνέβαλλον εἰς τὴν Ἥλιδα καὶ ἐσύλῃσαν τοὺς θησαυροὺς τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ ἵνα ἐξ αὐτῶν πληρώσωσι τοὺς μισθοφόρους, τοὺς οὕτω καλουμένους Ἐπαρίτους. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἱερολυσίας ταύτης ὅλοι δὲν ἦσαν σύμφωνοι. Τινὲς μὲν, καὶ πρὸ πάντων οἱ Μαντινεῖς, ἐκ θρησκευτικοῦ φόβου ἐπέμενον εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν συληθέντων, τινὲς δὲ, καὶ μάλιστα οἱ Τεγεᾶται, ἠναντιοῦντο καὶ ἡ ἕρις αὕτη ὑπεβλήθη εἰς τοὺς Θεβαίους ὡς συμβιβαστάς, οἵτινες δυστυχῶς ἔδωκαν δίκαιον εἰς τοὺς Τεγεάτας, καίπερ τὴν χείρονα ἐκπροσωποῦντας μερίδα (363). Ἐντεῦθεν δὲ προέκυψε διαίρεσις ἐμφύλιος, καὶ οἱ μὲν Μαντινεῖς καταλιπόντες τὴν Θεβαϊκὴν συμμαχίαν μετὰ τῶν Ἡλείων καὶ Ἀχαιῶν προσετέθησαν εἰς τὴν τῶν Λακεδαιμονίων καὶ Ἀθηναίων. Ἐξ ἐναντίας δὲ οἱ Τεγεᾶται ἐπεκαλέσθησαν τῶν Θεβαίων τὴν βοήθειαν. Γενομένης δὲ τῆς αἰτήσεώς των δεκτῆς παραχρῆμα ὁ Ἐπαμινώνδας εἰσέβαλε καὶ τὸ τέταρτον εἰς Πελοπόννησον, ὅπου ὅμως ἤδη δὲν εἶχε συμμάχους εἰμὴ μόνον τοὺς Ἀργεῖους, Μεσσηνίους καὶ ἐκ τῶν Ἀρκάδων τοὺς τὰ σφέτερα φρονοῦντας, Τεγεάτας, Μεγαλοπολίτας, Ἀσεάτας καὶ Παλλαντιεῖς. Φθάσας δὲ εἰς Νεμέαν διέτριβεν ἐνταῦθα ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἤθελε δυνηθῆ νὰ ἐπιπέσῃ ἐπὶ τοὺς Ἀθηναίους διερχομένους, ὥστε οὕτως ἐξ ἀρχῆς νὰ ἐμψυχώσῃ μὲν τοὺς συμμάχους του ν' ἀποδειλιάσῃ δὲ τοὺς ἐναντίους. Μαθὼν ὅμως ὅτι ἐκεῖνοι ἔμελλον κατὰ θάλασαν νὰ μεταβῶσιν εἰς Λακεδαίμονα καὶ ἐκεῖθεν νὰ πορευθῶσιν εἰς Ἀρκαδίαν, προήλασεν ἀμέσως εἰς Τεγέαν ὅπου καὶ ἐστρατοπέδευσεν. Ἐν ᾧ δὲ οἱ ἐχθροὶ συνηθροίζοντο καὶ ὠχυροῦντο ἐν Μαντινεῖᾳ, ὅπου καὶ ὁ Ἀγησίλαος ἄρτι εἶχεν ἐκστρατεύσει, αὐτὸς αἴφνης μετὰ τοῦ ἡμίσεος στρατοῦ του ὥρμησεν ἐπὶ τὴν Σπάρτην, ἣν ἤλπιζε νὰ κυριεύσῃ ἐξ ἀδοκῆτου. Καὶ τῶνόντι, ἐὰν Κρῆς τις δὲν ἐξήγγελλεν μετὰ σπουδῆς εἰς τὸν Ἀγησίλαον τὴν ἔφοδον τοῦ ἐχθροῦ, ἤθελε λάβει

τὴν πόλιν ὥς νεοσσιάν, ἄμοιρον τῶν ἀμυνομένων. Εἶχε δὲ προχωρήσει ἤδη ὁ Ἐπαμινώνδας ἐπέκεινα τοῦ Εὐρώτα καὶ ἐπλησίασεν εἰς τὴν πόλιν, τὴν ὁποίαν οἱ ὀλίγοι μείναντες ὑπὸ τὸν Ἀρχίδαμον ὑπεράσπισθησαν ἀπονενοημένως, ὅτε καὶ ὁ Ἀγησίλαος ἐπιφανεῖς προέλαβε τὸν κίνδυνον καὶ ἠνάγκασε τοὺς Θηβαίους νὰ παραιτηθῶσιν ἐντελῶς τοῦ ἐγχειρήματός των.

Τὴν αὐτὴν δὲ νύκτα ὁ Ἐπαμινώνδας ἐπανελθὼν εἰς Τεγέαν καὶ ἀναπαύσας ὀλίγον τὸν στρατόν του ἔπεμψεν εὐθὺς τὸ ἱππικόν του ἵνα προσβάλῃ τὴν Μαντίνειαν, τὴν ὁποίαν εὐλόγως, ἕνεκα τῆς ἀπουσίας τοῦ Ἀγησιλάου, ἐνόμιζε μὴ ἀποχρώντως φυλαττομένην. Καὶ πάλιν ὁμῶς ἀπέτυχε τῆς ἐπιβολῆς ἐκ τύχης, διότι κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην φθάσαντες οἱ ὑπὸ τὸν Ἡγήλοχον ἐξακισχίλιοι Ἀθηναῖοι ἀντέστησαν πρὸς τοὺς Θηβαίους ἐπὶ τοσοῦτον, ὥς οὗ καὶ ὁ Ἀγησίλαος κατέφθασεν ἐκ Σπάρτης. Οὕτω λοιπὸν καὶ τῶν δύο ἀποπειρῶν ματαιωθεῖσων, ὁ Ἐπαμινώνδας ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ ἀγωνισθῇ τὸν περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνα χάριν τῆς δόξης ἑαυτοῦ καὶ τῆς πατρίδος του καὶ χάριν τῶν συμμάχων. Ὁ ἀγὼν δὲ οὗτος ὑπῆρξε πάντως ὁ μέγιστος ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν διότι οὐδέποτε Ἑλλήνων πρὸς Ἑλληνας ἀγωνιζομένων πλῆθος ἀνδρῶν τοσοῦτον παρετάχθη (ὑπὲρ τοὺς πεντακισμυρίους πεζοὺς καὶ περὶ τοὺς πεντακισχιλίους ἱππεῖς ἐκατέρωθεν), οὔτε τοσαύτη ἄμιλλα περὶ τὰς ἀνδραγαθίας ἐδείχθη. Κατ' ἀρχὰς ὁ Ἐπαμινώνδας ἠπάτησε διὰ διαφορῶν κινήσεων τοὺς ἐναντίους, ἀρξαμένης δὲ τέλους τῆς μάχης καὶ πολὺν χρόνον μηδεμίαν ῥοπὴν λαμβανούσης διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς παρ' ἑκατέροις φιλοτιμίας, αὐτὸς μετὰ τοῦ κρατίστου μέρους τοῦ στρατεύματός του εἰσβαλὼν εἰς μέσσην τὴν ἐχθρικὴν φάλαγγα διέκοψεν αὐτὴν καὶ τὴν ἔτρεψεν εἰς φυγὴν. Ἡρωϊκῶς δὲ ὑπὲρ τῆς νίκης ἀγωνισάμενος καιρίαν ἔλαβε πληγὴν εἰς τὸν θώρακα. Ζῶν δ' ἔτι ἀπηνέχθη εἰς τὴν σκηνὴν καὶ μαθὼν

ἐτόλμησε ν' ἀντιποιηθῇ τῆς ἡγεμονίας. Ὁ Ξενοφῶν πε-
ραίνει τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν του διὰ τῶν λέξεων,
μετὰ δὲ τὴν περὶ Μαντίνειαν μάχην ἐγένετο ἐν τῇ Ἑλ-
λάδι πλείων ἢ πρόσθεν ἀκρισία καὶ ταραχή. Οὐδεὶς
λόγος περὶ ἐνότητος τοῦ λοιποῦ ὑπῆρχε, καὶ ἀφ' ὅτου
τοσαῦται ἐλεύθεραι καὶ ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων πό-
λεις ὑφίσταντο, ἡ συγκέντρωσις τῆς δυνάμεως ἀπέβαι-
νεν ἀδύνατος. Κοινοὶ σκοποὶ, δυνάμενοι νὰ ἐπαναφέρωσι
καὶ ἀποτελέσωσι τὸν σύνδεσμον, ἐξέλιπον. Ὁ βίος ἤρ-
ξατο νὰ λαμβάνῃ πάντῃ ἀλλοίαν μórφωσιν. Ἐν ᾧ τινὲς
ἔξοχοι νόες ἡσχολοῦντο περὶ τὰ ἰδεώδη, τῶν ὁποίων ἡ
ἐπίτευξις τοὺς ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τῆς ἀληθείας τοῦ πραγ-
ματικοῦ βίου, τὸ χαῦνον πλῆθος ἐψυχαγωγεῖτο διὰ τῆς
ἀνυπολόγησεως τῶν ἡρώων τοῦ παρελθόντος χρόνου, οἵτι-
νες ἐπεδεικνύοντο αὐτῷ ἐπὶ τῆς σκηνῆς, καὶ τῶν ὁποίων
τὰ κατορθώματα ἐξυμνοῦντο ἐν ταῖς σχολαῖς τῶν ῥη-
τόρων καὶ φιλοσόφων μέχρι κόρου. Ὅπως δὲ ὑπὸ τὴν
πολιτικὴν οὕτω καὶ ἠθικὴν ἔποψιν ἡ παρακμὴ ὑπῆρχε
προφανῆς καὶ ἀναπότρεπτος. Τὸ κοινὸν συμφέρον ὑπεχώ-
ρησεν εἰς ἰδιωτικὰ συμφέροντα. Οἷς ἔσπευδε νὰ καθυπερ-
τερῇσῃ τοῦ ἐτέρου εἰς ἐξωτερικὴν λαμπρότητα καὶ πολυ-
τέλειαν· θορυβῶδεις τέρψεις καὶ τρυφηλαὶ ἡδοναὶ ἐξήμ-
βλυναν τὴν αἴσθησιν ὑψηλοτέρων μελετημάτων· ἡ φιλο-
πατρία κατέστη κενὸν ὄνομα· δηλητήριόν τι καταθρωτι-
κὸν εἰσεχώρει ἐπὶ μᾶλλον εἰς τὸν δημόσιον βίον ὥς καὶ
εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ οἴκου. Ὅτι δὲ τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος
δὲν ἠπειλοῦντο τότε, ἦτο μὲν τοῦτο εὐτύχημα αὐτῆς, ἡ
τοῦλάχιστον ἀνεβάλλετο ἔτι ἡ πτώσις τῆς, ἀλλ' ἐν τῷ
ἰδίῳ αὐτῆς κόλπῳ ἀνετρέφετο ἡδὴ καὶ ἀνεπτύσσετο ὁ
ἥρως, ὅστις ἡγούμενος κραταιῶν βορείων μαχητῶν ἔμελ-
λε μετ' οὐ πολὺ νὰ διασείσῃ τὰ σαλεύοντα θεμέλια τοῦ
πολιτικοῦ οἰκοδομήματός τῆς.

Καίπερ δὲ οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων καὶ τῆς
συγκεντρώσεως τῶν δυνάμεων ὑπαρχούσης ὥς οὐδέποτε

παρὰ τῶν ἰατρῶν ὅτι ἅμα ἐξαιρεθῇ τὸ δόρυ ἐκ τοῦ θώρακος ἐπέρχεται ὁ θάνατος, ἐποιήσατο εὐψυχοτάτην τοῦ βίου καταστροφὴν. Διότι πρῶτον προσκαλέσας τὸν ὑπασπιστὴν ἐπηρώτησεν ἐὰν διέσωσε τὴν ἀσπίδα του, τοῦ δὲ ἐπιδείξαντος αὐτὴν τὴν ἔλαβε καὶ τὴν ἡσπάσθη ὡς συνοδὸν τῶν κινδύνων καὶ τῆς δόξης του· δεύτερον ἐπηρώτησε περὶ τῆς ἐκβάσεως τῆς μάχης καὶ τὸν ἐβεβαίωσαν ὅτι ἐνίκησαν οἱ Θηβαῖοι. Ἰκανῶς λοιπὸν, εἶπε τότε, ἔζησα καὶ εὐθὺς διέταξε νὰ ἐκσπάσῃ τὸ δόρυ. Ἀναβοησάντων δὲ τῶν παρόντων φίλων καὶ τινος εἰπόντος μετὰ δακρύων, *τελευτᾷς, Ἐπαμινώνδα, ἄτεκνος!* καὶ μὰ *Δία*, ἀπεκρίθη, ἀλλὰ καταλείπω δύο θυγατέρας, τὴν ἐν *Λεύκτροις* νίκησεν καὶ τὴν ἐν *Μαντινείᾳ*. Καὶ ἅμα τοῦ δόρατος ἐξαιρεθέντος, ἄνευ οὐδεμιᾶς ταραχῆς ἐξέπνευσε, (4 Ἰουλίου 362 π. Χ. Ὀλυμπ. ρδ', 2). Μετὰ τῆς τελευτῆς δὲ αὐτοῦ κατέρρευσε τὸ οἰκοδόμημα τοῦ βραχέος μεγαλείου τῶν Θηβῶν¹.

§ 10. Ἰσορροπία τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἕνεκα τῆς κοινῆς ἀσθενείας. Ἀλλοιώσεις τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως.
Ὁ συμμαχικὸς πόλεμος.

Ἡ εἰρήνη, τὴν ὁποίαν ὁ Θηβαῖος ἥρως ἐν τῷ ἀποθνήσκειν συνεβούλευσεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν (ὅτε ἐρωτήσας ἔμαθεν ὅτι ὁ Ἰολλίδας καὶ ὁ Δαΐφαντος ἔπεσαν ἐν τῇ μάχῃ), ὡς μηκέτι στρατηγοῦ καταλειμμένου ἐν Θήβαις, ἀπετελέσθη τὸ ἐξῆς ἔτος· διότι ἅπασ' αἱ πολιτεῖαι καταπεπονημέναι ἤτθάνοντο τὴν ἀνάγκην ἀναπαύσεως. Μόνον δὲ ἡ Σπάρτη, μὴ συγκατατιθεμένη ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν αὐτονομίαν τῆς Μεσσήνης, δὲν μετέσχευεν ἐκείνης. Ἐν τῇ καταστάσει δὲ τῆς προκειμένης γενικῆς ἀσθενείας οὐδεμία πολιτεία οὐδ' ἐξ αὐτῶν τῶν μεγαλητέρων

¹ Ἐν Μαντινείᾳ οἱ μὲν Θηβαῖοι παρέταξαν 30 χιλ. πεζοὺς καὶ 3 χιλ. ἵππεῖς, οἱ δὲ ἐναντίοι 20 χιλ. πεζοὺς καὶ 2 χιλ. ἵππεῖς.

ἄλλοτε ἀναγκαίως, δὲν εὐλαβήθησαν πολλαὶ καὶ αἱ μεγαλύτεραι μάλιστα τῶν πολιτειῶν νὰ δώσωσιν ὑπομισθίους τοὺς ἐκλεκτοτέρους αὐτῶν μαχητὰς εἰς ξένους δυνάστας. Ὁ Παμμένης μετὰ πεντακισχιλίων Θηβαίων ἔδραμεν εἰς βοήθειαν τοῦ σατράπου Ἀρταβάζου, ἀποστατήσαντος κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν. Ὁ Ἀργεῖος Νικόστρατος μετὰ τρισχιλίων στρατιωτῶν ἔσπευσε νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς Πέρσας κατὰ τῶν Αἰγυπτίων. Ἐξ ἐναντίας δὲ ὁ Ἀθηναῖος Χαβρίας ὠδήγησε τοὺς συμπολίτας του πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου Ταχῶν, ὅστις ἀποστὰς ἀπὸ τῆς Περσίας ἐζήτηι νὰ κατακτήσῃ τὴν Συρίαν καὶ τοῦτου ἕνεκα διώρισεν ἐκεῖνον ἀρχηγὸν τοῦ ναυτικοῦ. Ὡς καὶ αὐτὸς ὁ γηραιὸς Ἀγησίλαος, βασιλεὺς τῆς Σπάρτης, δὲν ἀπηξίωσε, προσκληθεὶς, νὰ χορηγήσῃ πρὸς τὸν αὐτὸν Αἰγύπτιον βασιλέα τὴν συνδρομὴν του, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἀπεδείχθη, ὥς ἤλπιζε, στρατηγὸς ἀπάσης τῆς δυνάμεως ἀλλὰ τῶν μισθοφόρων μόνον, παροργισθεὶς διὰ τοῦτο μετέστη πρὸς τὸν ἀνεψιὸν ἐκείνου Νεκτάναβιν, τὸν ὁποῖον ἀποστάντα ἀνηγόρευσαν βασιλέα οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ ἐβοήθησεν αὐτὸν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐξουσίαν του. Ἐν ᾧ δὲ λαβὼν τοῦτου ἕνεκα ὡς ἀμοιβὴν 230 τάλαντα ἐπεχείρησε τὴν ἐπάνοδόν του εἰς τὴν πατρίδα, ἣν ἤλπιζε νὰ ἀναστήσῃ πάλιν διὰ τῶν χρημάτων ἐκείνων, ἀπενεχθεὶς ὑπ' ἀνέμων εἰς τὰ παράλια τῆς Λιβύης ἐτελεύτησεν ἐνταῦθα κατὰ τὸ ὀγδοηκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας του (361), καὶ μετ' αὐτοῦ ἐξέλιπε τὸ τελευταῖον στήριγμα τῆς Σπάρτης, τῆς ὁποίας τὰ θεμέλια εἶχον διασεισθῇ ἀφ' οὗτου διὰ τῆς τοῦ ἐφόρου Ἐπιτάδεω ῥήτρας, ἣτις ἐπέτρεπεν εἰς ἕκαστον πολίτην καὶ ζῶν νὰ δωρήσῃ καὶ διὰ διαθήκης ἀποθνήσκων νὰ καταλίπῃ εἰς ὅν τινα βούλεται τὸν κληρὸν αὐτοῦ καὶ τὸν οἶκον, τὸ Λυκούργειον πολίτευμα προσεβλήθη οὐσιωδῶς. Διότι ἔκτοτε, παρειαχθείσης τῆς περὶ τὴν κτῆσιν ἀνισότητος, ἐπεκράτησαν παντὸς

εἶδους συμφέροντα· πλεονεξία, διαφθορά, γυναικοκρατία, ἀλαζονεία ἐπὶ πλούτῳ καὶ καταπίσεις τῶν πολλῶν πενήτων ἔθραυσαν τὴν δύναμιν τῆς Σπάρτης ἐσωτερικῶς, θραυσθεῖσαν ἤδη ἐξωτερικῶς διὰ τῆς στερήσεως τῆς Μεσσηνίας. "Οἱ αἱ πολιτεῖαι τῆς Πελοποννήσου καθίστανται ἀπὸ τοῦ νῦν ἀφανεῖς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ, οὐδ' ἀναδύουσιν εἰμὴ ἅπαξ ἔτι (κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀχαϊκῆς ὁμοσπονδίας) ἀλλ' ἀτελεσφορήτως. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ λοιπὴ Ἑλλὰς διατελεῖ ἡρεμοῦσα ῥαθύμως, καὶ μόνον αἱ Ἀθῆναι ἀποπειρῶνται νὰ ἐξεγερθῶσι καὶ αὖθις.

Διαρκοῦντος δηλαδὴ ἔτι τοῦ μεταξὺ Σπάρτης καὶ Θηβῶν ἀγῶνος, ἡ πόλις ἐκείνη κατῴρθωσεν, ὡς εἶδομεν προηγουμένως, νὰ γείνη κεφαλὴ ἐκτεταμένης τινὸς συμμαχίας, συγκειμένης ὅμως ἐκ πόλεων πάντῃ αὐτονόμων. Νῦν δ' ἐσπούδαζεν ὅλαις δυνάμεσι νὰ μεταβάλῃ τὴν αὐτονομίαν τῶν συμμάχων εἰς ὑποτέλειαν καὶ πρὸς τοῦτο μετεχειρίζετο οὐ μόνον αὐθαιρεσίαν ἀλλὰ καὶ καταπίσεις, αἵτινες προϊόντος τοῦ χρόνου κατέστησαν ἀφόρητοι. Ὅθεν τῷ 357 οἱ Κῶοι, οἱ Χίοι, οἱ Ῥόδιοι καὶ οἱ Βυζάντιοι, τουτέστιν οἱ ἰσχυρότεροι ἐκ τῶν συμμάχων, ἀπέστησαν καὶ οὕτως αἱ Ἀθῆναι περιεπλέχθησαν εἰς τὸν ὀλεθριώτατον *συμμαχικὸν πόλεμον*, ὅστις διήρκεσε τριετίαν ὀλόκληρον. Πεσόντος δὲ τοῦ Χαθρίου ἐν τῷ λιμένι τῆς Χίου (357) προήχθη εἰς τὴν στρατηγίαν ἄθλιός τις, φιλήδονος καὶ ἄπειρος δημαγωγός, ὁ Χάρης, ὅστις ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ν' ἀπαλλαχθῇ τῶν ἀντιζήλων του, Τιμοθέου καὶ Ἰφικράτους, κατηγόρησεν αὐτοὺς, μετὰ τινα ἀτυχῇ κατὰ τοῦ Βυζαντίου ἐκστρατείαν, ἐπὶ προδοσίᾳ καὶ κατῴρθωσεν οὕτω τὴν ἐξορίαν ἀμφοτέρων, ὧν ὁ μὲν ἀπέθανεν ἐν Λέσβῳ, ὁ δὲ ἐν Θράκῃ. Ἐπειδὴ δὲ, ἔνεκα τῆς κακῆς διοικήσεως τῶν δημοσίων χρημάτων, ὁ μισθοφορικὸς στρατὸς δὲν ἐδύνατο νὰ πληρωθῇ, ὁ Χάρης ἀπεφάσισε μετ' οὐ πολὺ νὰ συμμαχήσῃ συναινούντων καὶ τῶν Ἀθηναίων, μετὰ τοῦ ἀποστάτου σα-

τράπου τῆς Περσίας Ἀρταβάζου, ὑποσχεθέντος νὰ χορηγήσῃ αὐτῷ τὴν εἰς τὸν στρατὸν ὀφειλομένην μισθοδοσίαν. Ὀργισθεῖς δ' ἔνεκα τούτου ὁ βασιλεὺς Ἀρταξέρξης κατὰ τῶν Ἀθηνῶν ἠπειλήσεν ὅτι ἔρχεται εἰς βοήθειαν τῶν πολεμίων. Παρασκευαζομένων δὲ συγχρόνως καὶ τῶν νήσων εἰς ἐπανάληψιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν ν' ἀνακαλέσωσι τὸν Χάρκτα καὶ νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην μετὰ τῶν συμμάχων ἀναγνωρίσαντες τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν (355). Οὕτως ἄρα καὶ ἡ δύναμις τῶν Ἀθηνῶν περιωρίσθη καὶ συνετρίβη.

§. 11. Ὁ δεῦτερος ἱερὸς πόλεμος. Αὐξήσις τῆς Μακεδονίας. Ὁ βασιλεὺς Φίλιππος ἀνάμειξις αὐτοῦ εἰς τὰς διαφορὰς τῆς Ἑλλάδος.

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ συμμαχικοῦ ἐπὶ ἤλθεν εὐθύς ὁ ἐνναετὴς (355—346) Φωκικὸς ἢ δεῦτερος ἱερὸς πόλεμος¹, οὗτινος τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν πολὺ ὀλεθριώτερα ἢ τὰ τῶν προηγηθέντων ἐμφυλίων πολέμων, καθ' ὅσον δι' αὐτοῦ ἐλύθησαν καὶ οἱ ἔσχατοι τῆς Ἑλληνικῆς ἐνότητος δεσμοὶ καὶ τελευταῖον ἀνέωχθησαν αἱ στεναὶ τῶν Θερμοπυλῶν πάροδοι εἰς τὸν ἀπ' ἄρκτου ἐρχόμενον δορικτήτορα.

Τὸ ἀρχαῖον ἱερὸν συνέδριον τῶν Ἀμφικτυόνων, εἰς ὃ ἦν ἐμπεπιστευμένη ἡ τύχη καὶ ἡ σωτηρία τῆς Ἑλλάδος, ἐγένετο ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὄργανον τῶν φαυλοτάτων σκοπῶν. Οἱ Θηβαῖοι ἠθέλησαν δι' αὐτοῦ νὰ κορέσωσι τὸ ἀδιάλλακτον αὐτῶν κατὰ τῆς Σπάρτης μῖσος· διότι κατὰ προτροπὴν τούτων οἱ Ἀμφικτύονες κατεδίκασαν τοὺς Λακεδαιμονίους, ἔνεκα τῆς πρὸ πολλοῦ ἀπαρχαιωθείσης καὶ ἀρκούντως τιμωρηθείσης καταλήψεως τῆς Καδμείας (ὑπὸ Φοιβίδα), εἰς ὑπέρογκον χρηματικὴν ζημίαν (500 ταλάντων). Τὴν αὐτὴν δ' ὥσαύ-

¹ Δεῦτερος μὲν καὶ Φωκικὸς λέγεται ὁ προκειμένος πόλεμος ἢ ὡς πρὸς τὸν γενόμενον ἐν ἔτει 595 ἢ πρὸς τὸν ἐν 448.

τως κατέγνωσαν ποινὴν καὶ εἰς τοὺς Φωκεῖς ὡς ἰδιο-
ποιηθέντας καὶ καλλιεργήσαντας μοῖραν γῆς ἀνήκουσαν
εἰς τὰ κτήματα τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ. Μὴ δυναμένων δὲ
τῶν Φωκέων νὰ ἐκτίσωσι τὸ ὄφλημα καὶ προκειμένης
τῆς καθιερώσεως τῆς χώρας αὐτῶν πρὸς ἐξιλέωσιν δῆ-
θεν τοῦ θεοῦ, ὁ Φιλόμηλος, ὅστις εἶχε μέγιστον παρὰ
τοῖς Φωκεῦσιν ἀξίωμα, παραστὰς συνεβούλευσεν αὐτοὺς
νὰ μὴν ὑπακούσωσιν εἰς τὴν ἄδικον ταύτην καὶ βαρεῖαν
καταδίκην τῶν Ἀμφικτυόνων καὶ ἀνάνδρως ν' ἀποβάλῃσι
τὴν πάτριον αὐτῶν χώραν ἕνεκεν οὕτω μικροῦ πλημμε-
λήματος. Εἰς ταῦτα δὲ προσέθηκε καὶ ὅτι ἦτο περίστα-
σις ἀρμοδιωτάτη νὰ διεκδικήσωσι διὰ τῶν ὄπλων τὸ
εἰς αὐτοὺς ἀρχῆθεν ἀνήκον δικαίωμα τῆς προστασίας
τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ. Ὅθεν ἐκλεχθεὶς ὑπὸ τῶν Φωκέων
στρατηγὸς συννενοήθη εὐθὺς μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων,
μεθ' ὧν ὁ ἀγὼν ὑπῆρχε κοινὸς καὶ διὰ τῆς ὁποίας ἔλαβε
παρ' αὐτῶν ἀμέσως χρηματικῆς βοήθειας, στρατολογή-
σας μισθοφόρους κατέλαβε τὸ ἱερόν τῶν Δελφῶν μετὰ
τῶν θησαυρῶν του.

Τὸ ἀσέβημα τοῦτο ἐκίνησε τὴν ἐκπληξιν καὶ ἀγανά-
κτησιν ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων. Οἱ πλησίον οἰκοῦντες
Λοκροὶ, οἵτινες ἠθέλησαν ν' ἀναλάβωσι μόνοι τὴν ἐκδί-
κην τοῦ ὀνειδούς, ἠττήθησαν κατὰ τὴν πρώτην συμ-
βολήν. Παραχρῆμα δ' ὁ Φιλόμηλος ἀναβιβάσας τοὺς μι-
σθοὺς ἤθροισε δύναμιν ἀξιόλογον καὶ ὠχύρωσε τὸν ναόν.
Διὰ τίνος δὲ κατηναγκασμένης ἀποφάνσεως τῆς Πυθίας
καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Φιλομήλου ἀπεσταλμένων πρέσβεων
οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπέισθησαν νὰ συμ-
μαχήσωσιν ἐμφανῶς μετὰ τῶν Φωκέων, ἐν ᾧ οἱ Βοιω-
τοὶ, οἱ Λοκροὶ, οἱ Ἀχαιοὶ, οἱ Θεσσαλοὶ καὶ ἄλλα ὄμορα
ἔθνη ἐξ ἐναντίας ἠνώθησαν πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ Δελ-
φικοῦ ἱεροῦ κατὰ τῶν Φωκέων. Ὁ Φιλόμηλος ἐνίκησε
καὶ δεύτερον τοὺς Λοκροὺς, ἀλλὰ κατὰ τὸ τρίτον ἔτος
πολεμῶν πρὸς τοὺς Θηβαίους ἠττήθη παρὰ τὴν πόλιν

κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ὑπὸ τοῦ *Περδίκκου*, *Τημενίδου* καὶ τούτου καὶ ἐπομένως ἀπογόνου τοῦ Ἡρακλέους, περιωρίζετο ἐξ ἀρχῆς εἰς μικράν τινα χώραν, τὴν Ἡμαθίαν, ἣτις ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου ἐξετείνετο μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Λουδίου (δυτικοῦ βραχίονος τοῦ Ἀξιοῦ), διὰ δὲ τῆς κατατροπώσεως τῶν πέριξ πολλῶν ἐθναρίων κῦξήθη προϊόντος τοῦ χρόνου ὥστε, ἀκμαζούσης ἔτι τῆς Ἑλλάδος, τὰ ὅρια αὐτοῦ προήχθησαν βορείως μὲν μέχρι τοῦ Σκάρδου, δυτικῶς δὲ μέχρι τῆς Λυχνίτιδος λίμνης, ἀνατολικῶς ἕως τοῦ ποταμοῦ Νέστου καὶ νοτίως μέχρι τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ κόλπου τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου. Ὅτι δ' ὁ Περσικὸς χειμᾶρρὸς διὰ τῆς Θράκης ἐξεχύθη καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς, ἀπὸ τοῦ Ἀμύντα α', ἠναγκάσθησαν νὰ γείνωσιν ὑποτελεῖς εἰς τὸν μέγαν βασιλέα ἐκ τῆς σχέσεως ὅμως ταύτης ὠφελήθησαν ἐκτείναντες τὸ κράτος των καὶ εἰς τὴν Θράκην. Τοῦ Ἀμύντα ὁ υἱὸς Ἀλέξανδρος Α', αὐτὸς ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ὁ Μακεδόνιος μετεχειρίσθη ὡς πρεσβευτὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἀπέσεισε μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην τὸν Περσικὸν ζυγὸν καὶ συνῆψε σχέσεις μετὰ τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Περδίκκας Β'*, ὅστις εἰσέγαγε πρῶτος τάξιν περὶ τὰ στρατιωτικὰ κατὰ τὸν Ἑλληνικὸν τρόπον, ἦλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς ἐκείνους, φωραθέντας ὅτι ὑπεστήριζον κατ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν του Φίλιππον. Διὸ πολλάκις, διαρκούντος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐμφανίζεται κοινοπραγῶν μετὰ τῆς Σπάρτης καὶ βοηθῶν τὰς Χαλκιδικὰς πόλεις εἰς τὴν πρὸς τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν σπουδὴν. Ἀφοῦ δὲ οἱ δύο προηγούμενοι βασιλεῖς κατῴρθωσαν νὰ εἰσαγάγωσι τὴν Μακεδονίαν εἰς τὸν ἑλληνικὸν πολιτικὸν βίον, ὁ διάδοχος αὐτῶν Ἀρχέλαος Β', 414—399, ἠθέλησε νὰ προσεγγίσῃ τοὺς Μακεδόνας πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ πνευματικῶς. Τούτου δ' ἕνεκα μετέστησε τὴν καθέδραν

Νέωνα (τὴν ἔπειτα Τιθορέαν) καὶ συγκληθεὶς ἐν τινὶ κρημνῷδε τόπῳ καὶ μὴ θέλων νὰ παραδοθῇ ἔρριψεν ἑαυτὸν καθ' ὑψηλοῦ τινος καὶ ἀποτόμου βράχου.

Ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Ὀνόμαρχος ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον κατ' ἀρχὰς μὲν λίαν εὐδοκίμως, πορθήσας τὴν Λοκρίδα καὶ τὴν Δωρίδα, εἰσβαλὼν εἰς τὴν Βοιωτίαν, κυριεύσας τὸν Ὀρχομενὸν καὶ ἔπειτα τὴν Κορώνειαν, καὶ πρὸς αὐτὸν δὲ τὸν Φίλιππον, βασιλέα τῆς Μακεδονίας, ὃν οἱ πιεζόμενοι Θεσσαλοὶ ἐπεκαλέσθησαν εἰς βοήθειάν των, ἀντιταχθεὶς εὐτυχῶς· ἀλλὰ τελευταῖον, μάχης κρατερᾶς γενομένης παρὰ τὴν θάλασσαν, ὅπου ἔτυχε περιπλέων ὁ Ἀθηναῖος Χάρης μετὰ πολλῶν τριήρων, κατετροπώθη ὑπὸ τῶν Μακεδόνων δλοσχερῶς, ἀναιρεθέντων ἐπέκεινα τῶν ἑξακισχιλίων Φωκέων καὶ μισθοφόρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦν καὶ αὐτὸς ὁ Ὀνόμαρχος, καὶ ἀλωθέντων ὑπὲρ τοὺς τριςχιλίους. Καὶ τούτους μὲν ὁ Φίλιππος ὡς ἱεροσύλους κατεπόντισε, τὸν δὲ νεκρὸν ἐκείνου ἀνεσταύρωσεν.

Ἄλλ' οἱ ἱεροὶ θησαυροὶ δὲν ἐξηντλήθησαν εἰσέτι, οἱ δὲ Φωκεῖς ποιοῦντες χρῆσιν αὐτῶν ἀφειδῶς συνήθροισαν ταχέως πανταχόθεν πλῆθος νέων μισθοφόρων, δι' ὧν ἐπανελάβον τὸν κατὰ τῶν Θηβαίων πόλεμον· τὸ πρῶτον μὲν ὑπὸ τὸν Φάβιλον, ἀδελφὸν τῶν δύο προηγούμενων στρατηγῶν, λίαν ἀτυχῶς, ἡττηθέντες ἐπανελημμένως περὶ Ὀρχομενὸν, περὶ τὸν Κηφισὸν καὶ περὶ Κορώνειαν, ἔπειτα δὲ, ὑπὸ τὸν διάδοχον ἐκείνου Φάλαικον, οὕτως εὐδοκίμως, ὥστε οἱ Θηβαῖοι ἀμνηχανοῦντες ἦναγκάσθησαν νὰ καλέσωσιν εἰς βοήθειάν των τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας. Τουντεῦθεν δὲ τὰ πράγματα λαμβάνουσι νέαν φάσιν, ἥ δὲ ὀριστικὴ τοῦ πολέμου κρίσις καθίσταται τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς σύστασιν τῆς Μακεδονικῆς ἡγεμονίας ἐν Ἑλλάδι.

Τὸ Μακεδονικὸν βασίλειον, ἰδρυθὲν κατὰ τὴν ἡ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδα ὑπὸ τοῦ Τημενίδου Καράρου ἡ,

του πλησιέστερα εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος, ἤτοι ἀπὸ Ἑδέσσης εἰς Πέλλαν, διεκόσμησε ταύτην διὰ τοῦ Ζεύ-
 ξιδος, εἰσήγαγεν ἀγῶνας ὁμοίους μὲ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς
 καὶ ἐκάλεσεν Ἕλληνας ποιητὰς καὶ φιλοσόφους εἰς τὴν
 αὐλήν του. Ὁ θάνατος αὐτοῦ προεκάλεσε νέας περὶ θρό-
 νου ἔριδας μεταξὺ πολλῶν μνηστήρων, ἕως οὗ μετὰ ἑπτὰ
 ἔτη δὲ τοῦ Ἀριδαίου υἱὸς Ἀμύντας Β' ἴσχυσε, βοηθού-
 μενος ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν, νὰ καταλάβῃ αὐτόν. Ἐπὶ τῆς
 βασιλείας δὲ τούτου, ὅστις, διατελὼν ἐπίσης εἰς ἀδιά-
 κοπον πρὸς τοὺς Ἕλληνας συγκοινωνίαν, ἐζήτηε ὥς καὶ
 οἱ προκάτοχοί του νὰ εἰσαγάγῃ νῦν καὶ τὰς τέχνας αὐ-
 τῶν εἰς τὸ βασίλειόν του, ἡ κραταιὰ Ὀλυνθος, ἀφοῦ
 εἶχεν ἤδη ἐκτείνει τὸ κράτος τῆς εἰς τὰ Μακεδονικὰ
 παράλια, συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς συστάσεως ὁμοσπον-
 δίας τινὸς ἐκ πασῶν τῶν ἐν τῇ Μακεδονικῇ καὶ Θρα-
 κικῇ παραλίᾳ Ἑλληνικῶν πόλεων. Διὸ δὲ Ἀμύντας φο-
 βούμενος μὴ ἡ Ὀλυνθιακὴ αὐτὴ ὁμοσπονδία ἀποκλείσῃ
 παντάπασιν τὴν Μακεδονίαν ἐκ τῶν ὠφελειῶν τῆς θα-
 λάσσης, ὑπεστήριξε μετὰ ζήλου τὰς εἰς αὐτὴν ἐναν-
 τιωθείσας πόλεις Ἀκανθον καὶ Ἀπολλωνίαν ὥς καὶ τοὺς
 κατὰ πρόκλησιν τούτων ἐλθόντας Σπαρτιάτας. Μετὰ
 τὸν θάνατον δὲ τοῦ Ἀμύντα τούτου, ὅτε πάλιν, ἐνε-
 κα τῶν ῥαδιοργισμῶν τῆς συζύγου του Εὐρυδίκης, ἐπ-
 ῆλθε νέα περὶ διαδοχῆς ἔρις, ἀνεμίχθησαν αἱ Θῆ-
 βαι εἰς τὰ πράγματα τῆς Μακεδονίας καὶ ὁ Πελοπί-
 δας, διαιτητοῦ χαρακτῆρα λαβὼν, κατέστησεν ἐπὶ τοῦ
 θρόνου τὸν πρεσβύτερον τοῦ Ἀμύντα υἱὸν Ἀλέξανδρον,
 παρέλαβε δ' ὥς ὁμηρον εἰς Θήβας τὸν νεώτερον ἀδελ-
 φόν του, τὸν μετέπειτα περίφημον γενόμενον Φίλιππον.
 Ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ βασιλείαν ἐνὸς ἔτους ἐφονεύθη. Ὁ
 φονεὺς δὲ τούτου (ἐραστὴς τῆς Εὐρυδίκης) Πτολεμαῖος
 Ἀλωρίτης ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τρία ἔτη, ἔπειτα
 ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Περδίκκου, δευτεροτόκου υἱοῦ τοῦ
 Ἀμύντα. Ἀλλὰ καὶ οὗτος βραχὺν μόνον ἐβασίλευσε χρό-

νον πεσὼν ἐν τινι τρομερᾷ πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς μάχῃ, κατὰ συνέπειαν τῆς ὁποίας οἱ τελευταῖοι ὑπέταξαν ὅλην σχεδὸν τὴν δυτικὴν Μακεδονίαν (360). Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος ἐκείνου Ἀμύντας Γ' ἦτο παῖς ἔτι. Ἐκ τῆς περιστάσεως δὲ ταύτης οἱ ἐχθροὶ τῆς Μακεδονίας ἠθέλησαν νὰ ὠφεληθῶσι, καὶ ἐντεῦθεν ἡ χώρα περιέστη εἰς τὸν μέγιστον κίνδυνον. Οἱ ἡγεμόνες τῆς Θράκης ἐζήτουν νὰ ἐνθρονίσωσι Πausaniāν τινά· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, οἵτινες, πρὸς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ἀμφιπόλεως ἀποβλέποντες ὑπεστήριζαν ἄλλοτε διὰ τοῦ Ἰφικράτους τὸν Περδίκκαν, ἤθελον καὶ νῦν διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν νὰ θέσωσιν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν Ἀργαῖον, ἐγγονὸν τινά τοῦ Ἀρχελαοῦ. Ἐν τοιαύτῃ λοιπὸν πολυπλόκῳ καὶ ἀμνηχάνῳ καταστάσει ὁ ὁμηρεύων ἐν Θήβαις Φίλιππος καταλιπὼν κρύφα τὴν πόλιν ταύτην ἐνεφανίσθη (359) εἰς Μακεδονίαν, καὶ ἐγένετο οὐ μόνον ὁ σωτὴρ ἀλλὰ καὶ ὁ ἀναμορφωτὴς τῆς πατρίδος του, ἥτις δι' αὐτοῦ ἔλαβε τὴν πρώτην μεταξὺ τῶν τότε πολιτειῶν τοῦ κόσμου τάξιν.

Ὁ Φίλιππος κατὰ τὴν ἐννεατῇ ἐν Θήβαις διατριβὴν του διὰ τε τῆς ἡσύχου παρατηρήσεως τῆς Ἑλληνικῆς πολιτικῆς, τῆς ὁποίας τὸ κέντρον ἐν τοῖς τότε χρόνοις ἦτον ἡ εἰρημένη πόλις, καὶ τῆς γνωριμίας καὶ τοῦ παραδείγματος οὕτω διακεκριμένων πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ πολεμικῶν ἡρώων, ὥς τοῦ Ἐπαμινώνδου καὶ τοῦ Πελοπίδου, συνήθροισε θησαυρὸν γνώσεων, τὸν ὁποῖον τὸ διορατικὸν πνεῦμά του ἐγίνωσκε νὰ ἐπωφεληθῇ πρὸς τὸν μέλλοντα ἡγεμόνος καὶ στρατηγοῦ προορισμόν του. Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπτωσιν ἔμαθε πόσον ἰσχύει εἰς ἕξοχος ἄνθρωπος, καὶ ἡ τύχη τῆς νεότητός του, ἥτις τὸν ἠνάγκασε νὰ συμμορφωθῇ εἰς τοὺς περιορισμοὺς τῆς ἀλλοδαπῆς, ἐχορήγησεν αὐτῷ τὴν ἐπιτηδειότητα καὶ εὐστροφίαν, προτέρημα ἀναγκαῖον ὁσάκις τὰ βίαια μέσα δὲν ἰσχύουν νὰ νικήσωσι τὰς ἀντιστάσεις. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ ἐν τῷ βίῳ καὶ ἐν ταῖς πράξεσι τοῦ Φιλίππου μίξις

εἰς τὸν συμμαχικὸν πόλεμον, νὰ ἐμποδίσωσι τὸ γεγονὸς τοῦτο. Μικρὸν δ' ἔπειτα ὁ Φίλιππος ἐγένετο κύριος τῆς Πύδνας (357). Ἐκπολιορκήσας δὲ καὶ τὴν Ποτίδαιαν τὴν μὲν τῶν Ἀθηναίων φρουρὰν ἐξαπέστειλεν εἰς τὰς Ἀθήνας φιλοφρόνως, τὴν δὲ πόλιν καὶ τὴν ἐπικράτειαν αὐτῆς παρέδωκεν εἰς τὴν κραταίαν Ὀλυνθον βουλόμενος διὰ τοῦ μέσου τούτου νὰ κερδήσῃ προηγουμένως τὴν εὐνοίαν αὐτῆς τῆς περιμαχήτου πόλεως (356). Μετὰ δὲ ταῦτα κατέλαβε τὰς Κρηνίδας, πόλιν ἀξιόλογον, ἣν ἐπαυξήσας διὰ πολλῶν νέων οἰκητόρων μετωνόμασεν ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ ὀνόματος *Φιλίππους*, τὰ δὲ κατὰ τὴν χώραν (ἐπὶ τοῦ παρακειμένου Παγγαίου ὄρους) χρύσεια μέταλλα, παντελῶς ὄντα λιτὰ καὶ ἄδοξα, ἐπὶ τοσοῦτον ἡύξησεν ὥστε μετ' οὐ πολὺ ἐδύναντο νὰ φέρωσιν αὐτῷ πρόσοδον ἐτησίαν χιλίων ταλάντων.

Ἀκολούθως δὲ προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀλευαδῶν κατὰ τῶν τυράννων τῶν Φερῶν ἔσπευσεν εἰς Θεσσαλίαν καὶ προστατεύσας τὰς καταπιεζομένας αὐτόθι πόλεις παρεσκεύασαν ἑαυτῷ διὰ τῆς προσοικειώσεως τούτων στήριγμα ἀσφαλές εἰς ἐπέκτασιν τοῦ κράτους του πρὸς νότον. Κατὰ τὰ πρῶτα δὲ ἤδη τοῦ ἱεροῦ πολέμου ἔτη, ὅτε οἱ Φωκεῖς (ὑπὸ τὸν Ὀνόμαρχον) εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὁ Φίλιππος, ἐν ᾧ ἐστήριξε κατ' ἄρκτον τὰς δυνάμεις του διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Μεθώνης καὶ τῶν Παγασῶν, ἐζήτησε νὰ λάβῃ μέρος ἐνεργὸν εἰς τὰς τῶν Ἑλλήνων διενέξεις ἐντὸς αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ τῇ προσκλήσει δὲ τῶν Θεσσαλῶν εἰσῆλασε καὶ αὐθις εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἐξεδίωξε τοὺς Φωκεῖς, καθεῖλε τὴν ἐν Φεραῖς τυραννίδα καὶ προσήγγισεν ἤδη εἰς τὰς Θερμopyλάς ἵνα διὰ τῆς Φωκίδος εἰσβάλῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' εὐρὼν κατὰ πρῶτον ἀπέναντι αὐτοῦ τοὺς Ἀθηναίους φυλάσσοντας τὰς παρόδους ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν (352).

Εὐθὺς δὲ μετὰ τὸ συμβᾶν τοῦτο (14 ἔτη πρὸ τῆς ἐν

τῆς ἰσχύος καὶ τῆς δολιότητος, τὰς ὁποίας μετεχειρίζετο ὅπως αἱ περιστάσεις ὑπηγόρευον. Ὁ Φίλιππος ἀναλαβὼν τὰς ἡνίας τῆς κυβερνήσεως, κατ' ἀρχὰς ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνήλικος βασιλέως Ἀμύντα Γ', ἔθετο εἰς κίνησιν ὅλα τὰ ἐλατήρια, ἐφείλκυσεν εἰς ἑαυτὸν τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν Μακεδόνων, ἐδημιούργησε, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἱεροῦ λόχου τῶν Θηβαίων καὶ κατ' ἰδίαν ἐπίνοιαν, τὴν περίφημον Μακεδονικὴν φάλαγγα, καὶ ἐσπούδασε πρὸ πάντων δι' εἰρηνικῶν μέσων ν' ἀπαλλαγῇ τῶν ἀντιπάλων του καὶ στηρίξῃ τὸ πανταχόθεν ἀπειλούμενον κράτος. Διὰ δώρων ἐπεισε τοὺς Θράκας νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸν Πausanίαν. Κατὰ τὸν αὐτὸν ὥσαύτως τρόπον ἐκέρδησε καὶ τοὺς μετ' ἐκείνων συμπράτοντας Ἰλλυριοὺς καὶ Παίονας. Ἀμα δὲ τοῦ βασιλέως τῶν τελευταίων ἀποθανόντος ὑπέταξε τὴν Παιονίαν ἀπὸ δὲ τῶν Ἰλλυριῶν ἀφήρεσε πᾶσαν τὴν μέχρι Λυχνίτιδος χώραν καὶ τότε κατὰ πρῶτον ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ του βασιλεὺς (359). Κατὰ τὴν ἀρχὴν δὲ ἤδη τῆς βασιλείας του κατώρθωσε νὰ προσοικειωθῇ καὶ τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες, ὡς εἴρηται, ὑπεστήριζον τὸν Ἀργαῖον, ἐκχωρήσας ἐκουσίως τῆς Ἀμφιπόλεως, ἣν ὁ Περδίκκας εἶχε καταλάβει παρανόμως, καὶ ἀποδοὺς αὐτοῖς ἄνευ λύτρων ὅσους ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν Μεθώνην κατατροπώσεως τοῦ Ἀργαίου ἤχμαλώτευσεν συμμάχους ἐκείνου Ἀθηναίους.

Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ὁ Φίλιππος, αἰσθανόμενος τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ συνδέσῃ στενότερον τὴν Μακεδονίαν μετὰ τῆς θαλάσσης, ὥρμησεν εἰς κατάληψιν τῶν Θρακικῶν παραλίων. Μετ' αὐτῶν δὲ περιῆλθον εἰς τὴν ἐξουσίαν του καὶ τὰ πλούσια χρυσορυχεῖα τῆς Θράκης, ἅτινα παρέσχον αὐτῷ τὰ μέσα πρὸς μείζονας ἐπιχειρήσεις. Ἡ Ἀμφίπολις ἐχθρικῶς κατὰ τοῦ Φιλίππου προσενεχθεῖσα κατελήφθη ὑπ' αὐτοῦ καὶ αὖθις (357), μὴ δυνηθέντων τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες τότε ἡσυχολοῦντο

Χαιρωνεία μάχης), ὅπερ ἐδύνατο πάντως νὰ ὑποδείξῃ εἰς τοὺς Ἑλληνας τὸν ὅποιον εἰς τὸ μέλλον ἐδύναντο νὰ ἔχωσι φόβον ἐκ τῆς αὐξανούσης δυνάμεως τῆς Μακεδονίας, ἀπήγγειλεν ὁ Δημοσθένης τὸν πρῶτον αὐτοῦ Φιλίππικόν (351). Ἐνθους ὑπὲρ τῆς δόξης καὶ αὐτονομίας τῆς πατρίδος του ὁ μέγιστος οὗτος ἀπάντων τῶν αἰώνων ῥήτωρ οὐ μόνον ἀπέδειξε τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον, ἀλλ' ἐσπούδασε καὶ νὰ πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους, διὰ τῆς ἀκριβοῦς ἐκθέσεως τῶν μέσων αὐτῶν, ὅτι ἀπὸ τῆς θελήσεώς των ἔτι ἐξήρτητο ν' ἀποτρέψωσιν αὐτὸν διὰ παντός. Ἀλλὰ οἱ λόγοι τοῦ φιλοπάτριδος ἀνδρὸς ἤχουν ἀτελεσφορήτως. Τὸ διεφθαρμένον πλῆθος δὲν ἡσθάνετο τὴν δυνάμιν των καὶ ὁ Μακεδονικὸς χρυσὸς ἤρξατο ἤδη νὰ ἐνεργῇ ὀλεθρίως εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίως ἐν Ἀθήναις, ὅπου οἱ περὶ τὸν *Αἰσχίνην* ἐσπούδαζον νὰ διακωλύσωσι πᾶν μέτρον κατὰ τοῦ Φιλίππου.

Ἐν τούτοις ὁ Μακεδὼν, ἀποτυχούσης τῆς πρώτης ἀποπεύρας τοῦ νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔτρεψε τὰ ὅπλα του πάλιν πρὸς ἄρκτον, ἐξέβαλεν ἐκ τῶν Φερῶν τὸν τύραννον Πειθόλαον, ἐκυρίευσε διὰ τῆς βίας πολλὰς τῆς Χαλκιδικῆς πόλεις, παρέλαβε διὰ προδοσίας τὰς ἐφ' Ἑλλησπόντῳ, Μηκύβερναν καὶ Τορώνην καὶ ἐφεξῆς ἐστράτευσε μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεώς του ἐπὶ τὴν Ὀλυνθον, ἥτις κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐδέχθη καὶ ἐπροστάτευσε δύο νόθους ἀδελφοὺς αὐτοῦ, ἐπιβουλευθέντας τὴν ζωὴν του. Αἱ ἐπανεληγμένοι ἐπικουρίαι, τὰς ὁποίας αἱ Ἀθῆναι, ἐπὶ τῇ παρακλήσει τῶν Ὀλυνθίων καὶ κατ' ἐπίμονον τοῦ Δημοσθένους προτροπὴν (τότε ἐξεφωνήθησαν οἱ τρεῖς αὐτοῦ Ὀλυνθιακοὶ λόγοι), συγκατετέθησαν νὰ πέμψωσιν ἦσαν λίαν ἀσθενεῖς καὶ ἄκαιροι ἢ ὥστε νὰ δυνηθῶσι νὰ σώσωσι τὴν δεινῶς πιεζομένην πόλιν. Πρὶν ἢ δ' ἀφίχθῃ ἡ τελευταία ἰσχυροτέρα βοήθεια, συνισταμένη ἐκ δισχιλίων ὀπλιτῶν καὶ τριακοσίων ἱππέων, ὁ

Φίλιππος φθείρας διὰ χρημάτων τοὺς προεσθηκότας τῶν Ὀλυνθίων Εὐθυκράτην καὶ Λασθένην εἴλε τὴν ὑπὸ τούτων προδοθεῖσαν Ὀλυνθον (348). Μετὰ τῆς ἀπωλείας δὲ τῆς κραταιᾶς ταύτης πόλεως συναπώλετο ἐξ ὁλοκλήρου καὶ πᾶσα ἡ τῶν Ἀθηνῶν πρὸς ἄρκτον ἐπιρροή. Αἱ διὰ χρημάτων δὲ καὶ ὑποσχέσεων διαφθοραὶ τοῦ Φιλίππου εὗρον τούντεῦθεν τόσῳ εὐρύτερον στάδιον, ὅσῳ μᾶλλον ἡ αὐξάνουσα δύναμις του εἰς μὲν τοὺς ἀσθενεῖς ἐνέπνεε φόβον δουλικόν, τὰς δὲ τῶν ἰσχυροτέρων προσπαθείας καθίστα ἀλυσιτελεῖς.

Κατὰ τὸν χρόνον δὲ τοῦτον, οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, οἱ ὑπὸ τῶν Φωκέων δεινῶς πιεσθέντες καὶ ἐκ τοῦ πολέμου ἀποκαμόντες Βοιωτοὶ ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Φιλίππου, ὅστις ἐδέχθη μὲν ἀσμένως τὴν πρόσκλησιν αὐτῶν, μέλλουσαν νὰ τῷ ἀνοίξῃ τὰς Θερμοπύλας, ἐθεώρησε δ' ἀναγκαῖον νὰ καταστήσῃ προηγουμένως τοὺς Ἀθηναίους εἰς ἀπραξίαν διὰ τινος εἰρήνης. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον μετεχειρίσθη ὅσα ἐν Ἀθήναις εἶχεν ὄργανα ἐπιτήδεια νὰ διαθέσωσι τὸν δῆμον ὑπὲρ ἐκείνης. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ Δημοσθένης ἐθεώρει κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὴν εἰρήνην συμφέρουσαν, ἐλπίζων ὅτι δι' αὐτῆς ἤθελεν ἀποτρέψῃ τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον, ἐνεκρίθη ἄνευ τινὸς ἀντιστάσεως νὰ σταλῶσι δέκα πρέσβεις πρὸς τὸν βασιλέα, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ κυριώτεροι ἦσαν, ὁ Φιλοκράτης (ἄρχηγὸς τῆς φιλιππιζούσης μερίδος), ὁ Αἰσχίνης (τότε εἰσέτι ἀντίπαλος τοῦ Φιλίππου) καὶ ὁ Δημοσθένης αὐτός. Οἱ Ἀθηναῖοι προετίθεντο διὰ τῆς προκειμένης εἰρήνης πρὸ πάντων νὰ διατηρήσωσι τὴν τοσοῦτον ἀναγκαίαν αὐτοῖς Εὐβοίαν, ν' ἀναστείλωσι τὰς κατακτήσεις τοῦ Φιλίππου ἐν Θράκῃ καὶ νὰ σώσωσι τὴν Φωκίδα. Ὁ Φίλιππος ἐκράτησε παρ' ἑαυτῷ μακρότερον τὴν πρεσβείαν καὶ ἀφοῦ ἐκέρδησεν ἐντελῶς τὸν Αἰσχίνην διὰ μεγίστων τιμῶν καὶ φιλοφρονήσεων, ἀπέλυσεν αὐτὴν δοὺς ἀπλῶς μόνον διαβεβαίω-

θεσίας τῶν Πυθίων, μετηνέχθησαν εἰς τὸν Φίλιππον καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ. Τοιουτοτρόπως ἔλαβε πέρας δ' ἐννεαστῆς περὶ τοῦ Δελφικοῦ ἱεροῦ πόλεμος (346), δὲ Φίλιππος ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν Φωκικῶν πόλεων ὠκοδόμησε τὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἡγεμονίαν του.

§. 12. Περαιτέρας ἐπιχειρήσεις τοῦ Φιλίππου· καὶ ἄλλος ἱερός πόλεμος. Ἡ ἐν Χαίρωνείᾳ μάχη καὶ αἱ συνέπειαι αὐτῆς.

Οἱ σκοποὶ τοῦ Φιλίππου ἐγένοντο ἤδη καταφανεῖς ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐνόησαν εἰ καὶ πολὺ βραδέως τὴν ἀπάτην αὐτῶν. Πλήρεις δ' ἀγανακτήσεως διὰ τὴν συμφορὰν τῶν συμμάχων τῶν Φωκέων, ἦσαν σχεδὸν διατεθειμένοι εἰς πόλεμον καὶ μόνον ὁ Δημοσθένης ἐδυνήθη δι' ἰσχυρῶν ἐπιχειρημάτων (ἐν τῷ περὶ εἰρήνης λόγῳ) νὰ τοὺς πείσῃ εἰς τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης. Μ' ὅλα ταῦτα καθυσύχασαν πάλιν, ὅταν εἶδον ὅτι ὁ Φίλιππος ἀνεχώρησε μετ' οὐ πολὺ εἰς Μακεδονίαν μετὰ τοῦ στρατοῦ του ἀναβάλλων εἰς καιρὸν εὐθετώτερον τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ κυριωτέρου βουλεύματός του, ὅπερ ἦτο ἡ ὑποταγὴ τῆς Ἑλλάδος.

Ἐν τοσούτῳ δὲ μὴ δυνάμενος νὰ μὲνῃ ἡσυχος ἐστράτευσεν εἰς Θράκην καὶ Ἰλλυρίαν. Καὶ ἐν ᾧ ἐκεῖ μὲν ἔκτιζε νέας πόλεις, ἐνταῦθα δ' ὑπέτασσε διάφορα ὄρεινὰ ἔθνη, κατῴρθωσε συγχρόνως νὰ στερεώσῃ τὴν ἐπιρροήν του ἐν Εὐβοίᾳ, νὰ προσελκύσῃ ἐν Μεγαρίδι ὁπαδοὺς, ὥστε νὰ τῷ δώσωσιν ἀφορμὴν τοῦ νὰ πέμψῃ εἰς αὐτὴν Μακεδονικὴν φρουράν καὶ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν Κορινθίων τινὰς πόλεις ἐπὶ τοῦ Ἰονίου πελάγους. Προσκληθεῖς δὲ τότε καὶ ὑπὸ τῶν Μεσσηνίων, Ἀρκάδων καὶ Ἀργείων ἵνα τοὺς προστατεύσῃ κατὰ τῆς Σπάρτης ἐνεφανίσθη μετὰ τινος στόλου εἰς τὰ παράλια τῆς Λακωνίας καὶ ἠνάγκασε τοὺς καταπληχθέντας Σπαρτιάτας εἰς ἀναγνώρισιν τῆς ἐλευθερίας ἐκείνων (344). Μετὰ τοῦτο δ'

σεις περὶ τῆς πλήρους προθυμίας του εἰς τὴν συναμολόγησιν τῆς εἰρήνης. Ἐν ᾧ δ' ἀκολούθως ἔπεμψεν εἰς Ἀθήνας ἰδίως περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως πρέσβεις, ἐν οἷς περιελαμβάνοντο καὶ οἱ στρατηγοὶ Παρμενίων καὶ Ἀντίπατρος, ἐξηκολούθησεν ἐν Θράκῃ τὰς κατακτήσεις του. Ὅρισθέντων δὲ τότε καὶ κυρωθέντων δι' ὄρκου ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων τῶν ὄρων τῆς εἰρήνης, δευτέρα τις πρεσβεία, ἧς προῖστατο ὁ Αἰσχίνης, ἀπῆλθεν εἰς Πέλλαν, ὅπου ἔμεινεν ὀκτὼ μῆνας, ἕως οὗ ὁ Φίλιππος ὑπέταξεν ἐντελῶς οὐ μόνον τὴν χώραν τοῦ Θρακὸς βασιλέως Κερσοβλέπτου ἀλλὰ καὶ πολλὰς εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὑποτελούσας παραλίους πόλεις τῆς Θράκης καὶ τῆς Χερσονήσου. Μετὰ τὴν ἐκεῖθεν δ' ἐπάνοδόν του, ἀπαντήσας πρὸς τοὺς ἐν Πέλλᾳ ἔτι διατρίβοντας πρέσβεις, ὅτι ἦτο μὲν εὐδιάθετος νὰ καταλίπη εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν Χερσόνησον, δὲν ἔστεργεν ὅμως οὐδαμῶς νὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὴν εἰρήνην καὶ τοὺς Φωκεῖς, παραχρῆμα ὥρμησεν εἰς Θεσσαλίαν. Καὶ ἀφοῦ ἐν Φεραῖς, ὅπου ἡ Ἀθηναϊκὴ πρεσβεία τὸν παρηκολούθησεν, ἀποπεράτωσε τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ, εἰσέβαλεν ἐντεῦθεν μετὰ τῶν Θεσσαλῶν καὶ Θηβαίων εἰς τὴν Λοκρίδα, ἠνάγκασε τοὺς ὑπὸ τὸν Φάλαικον μισθοφόρους ν' ἀναχωρήσωσιν ἀμαχητὶ εἰς Πελοπόννησον καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τὸ ὑπὸ τῶν Μακεδονικῶν ὅπλων ἀπειλούμενον συνέδριον τῶν Ἀμφικτυόνων ν' ἀποφανθῇ περὶ τῆς ἱεροσυλίας τῶν Φωκέων. Κατὰ τὴν ἀπόφασιν λοιπὸν αὐτοῦ οἱ Φωκεῖς ἐστερήθησαν τῆς αὐτονομίας των, αἱ πόλεις αὐτῶν ἄπασαι (πλὴν μιᾶς, τῶν Ἀδῶν) κατεσκάφησαν καὶ αὐτοὶ μετώκησαν εἰς κώμας. Συγχρόνως δὲ τοῖς ἀπηγορεύθη νὰ ἔχωσιν ἵππους καὶ ὅπλα ἕως οὗ ἐκτίσωσιν εἰς τὸ ἱερὸν τὰ σεσυλημένα χρήματα, εἰσφέροντες πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατ' ἐνιαυτὸν τάλαντα ἐξήκοντα. Αἱ δύο δὲ ψῆφοι, τὰς ὁποίας μέχρι τοῦδε εἶχον εἰς τὸ συνέδριον, ὡς καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀγωνο-

ἀμέσως ἐξέβαλε τοὺς τυράννους ἐκ τῶν πόλεων τῆς Θεσσαλίας, εἰσαγαγὼν ἀντ' αὐτῶν κυβερνήσεις ὑποκειμένας εἰς τὸ θέλημά του καὶ οὕτως ὑπέταξεν ἐντελῶς τὴν πλουσίαν ταύτην χώραν. Ἐπειδὴ δὲ ἤδη ἤρξατο νὰ παρενοχλῇ καὶ περιορίζῃ τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὰς κατὰ τὴν Θρακικὴν Χερσόνησον κτήσεις των, αἵτινες ἐνδιέφερον αὐτοῖς τὰ μέγιστα, ὁ Δημοσθένης λαβὼν ἐντεῦθεν ἀφορμὴν ἀπήγγειλε τὸν δεῦτερον σφοδρὸν Φιλίππικὸν λόγον, οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἔπεμψαν ἐκεῖ τὸν ἀνδρεῖον στρατηγὸν Διοπίθην μετὰ τινος ἀποικίας, κατὰ τοῦ ὁποῖου εἰς μάτην ὁ Φίλιππος, θεωρῶν αὐτὸν ὡς μέγα εἰς τοὺς σκοποὺς του πρόσκομα, διεύθυνεν εἰς Ἀθήνας κατηγορίαν ὡς παραβάτου δῆθεν τῆς εἰρήνης. Διότι οἱ Ἀθηναῖοι, ἐνισχυόμενοι καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους (ἐνταῦθα ἀνήκουσιν ὁ τρίτος αὐτοῦ Φιλίππικὸς λόγος καὶ ὁ περὶ τῶν ἐν Χερρόνῳ πραγμάτων) διετήρησαν τὸν Διοπίθην, ἐν ᾧ συγχρόνως διὰ τοῦ Φωκίωνος ἐξέβαλον τὰς Μακεδονικὰς φρουράς ἐκ τῆς Εὐβοίας καὶ πολλὰ τῶν Μακεδονικῶν πλοίων συνέλαβον. Μετὰ τὰς ἀποτυχίας δὲ ταύτας ὁ Φίλιππος, καίπερ τῆς εἰρήνης τὸ ὄνομα πάντοτε ἐπικαλούμενος, ἀπεφάσισε νὰ στρέψῃ τὰ ὅπλα του κατὰ τῶν ἀξιολόγων πόλεων καὶ ἐπικαιροτάτων ἐμπορείων, τῆς *Περὶνθου* ἐν τῇ δυτικῇ παραλίᾳ τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ *Βυζαντίου* ἐν Ἑλλησπόντῳ. Εἰς ἀμφοτέρας ὁμοῦς ἀπῆντησεν ἀντίστασιν μεγίστην ὡς εὐρούσας ἐξωτερικὴν βοήθειαν ἀπροσδόκητον. Ἡ Περσία δηλονότι, ἥτις δὲν ἔβλεπεν ἀδιαφόρως ριζοῦμένην πλησίον τῆς τοιαύτης δύναμιν, ὑπεστήριξε καὶ διὰ στρατοῦ καὶ διὰ χρημάτων τὴν Περὶνθον, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι κατὰ συνέπειαν τοῦ τετάρτου Φιλίππικοῦ τοῦ Δημοσθένους ἔπεμψαν στόλον ἀξιόλογον εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ Βυζαντίου. Καὶ ἀπέβαλον μὲν κατ' ἀρχὰς αὐτὸν οἱ Βυζάντιοι ὡς διοικούμενον ὑπὸ τοῦ τραχέος καὶ φιλάρπαγος Χάρητος, τὸν ὁποῖον ἐγνώριζον ἐκ τοῦ συμμαχι-

κοῦ πολέμου, τὸν ἐδέχθησαν δ' ἀσμένως ἅμα οἱ Ἀθηναῖοι μετατοπισθέντες ἐπέτρεψαν τὴν ἀρχηγίαν εἰς τὸν γνωστὸν διὰ τὴν χρηστότητα καὶ ἀνδρείαν τοῦ Φωκίωνα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ μετὰ τῶν Ἀθηναίων συμμαχοῦσαι νῆσοι, Χίος, Ῥόδος καὶ Κῶς ἔπεμψαν ὡσαύτως βοήθειαν, ἐντεῦθεν ὁ Φίλιππος ὑποχωρῶν εἰς τὰς ἡνωμένας δυνάμεις παρητήθη τῆς ἐπιχειρήσεώς του. Διὸ οἱ τε Βυζάντιοι καὶ οἱ Χερρόνησῖται ἀπαλλαγέντες τοῦ κινδύνου ἔδειξαν τὴν εἰς Ἀθήνας εὐγνωμοσύνην των διὰ μνημείων καὶ προσφορῶν. Ὁ δὲ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐτίμησε τὸν Δημοσθένην του διὰ χρυσοῦ στεφάνου, ὅστις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς μέγαν ἀγῶνα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ δεινοῦ ἀντιπάλου τοῦ Αἰσχίνου.

Ἐν τοσοῦτῳ ὁ Φίλιππος ἐκτεθειμένος εἰς συνεχεῖς ἐχθρικὰς προσβολὰς καὶ πιεζόμενος ὑπὸ ἐλλείψεως ζωοτροφῶν, τῶν ὁποίων τὴν εἰσκομιδὴν διεκώλυον οἱ θαλασσοκρατοῦντες ἐχθροὶ του, ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην καὶ νὰ στρέψῃ κατὰ τὸ σύνηθες τὰ ὅπλα του εἰς ἔθνη τινὰ βορειότερα (τοὺς Σκύθας καὶ Τριβαλλοὺς). Δὲν παρῆλθεν ὁμως χρόνος πολὺς καὶ πάλιν τῷ ἐπαρουσιάσθη νέα ἀφορμὴ (ἕτερος ἱερὸς πόλεμος) ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, εἴτε διότι, ὥς λέγει ὁ Δημοσθένης (ἐν τῷ περὶ Στεφάνου), οἱ παρ' αὐτοῦ μισθοδοτούμενοι προδότες διεθέτον οὕτω τὰ πράγματα, εἴτε διότι ἡ τυφλὴ τῶν παθῶν μανία τῷ τὰ ἔδιδεν εἰς χεῖρας καὶ μὴ βουλομένῳ.

Οἱ Λοκροὶ τῆς Ἀμφίσσης κατηγορήθησαν (διὰ τοῦ Αἰσχίνου) εἰς τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον ὅτι ἐγεώργησαν ἱερὸν τι χωρίον τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ τούτου ἕνεκα κατεδικάσθησαν εἰς χρηματικὴν ποινὴν. Ἀρνούμενων δὲ αὐτῶν τὴν πληρωμὴν, τὸ συνέδριον, τοῦ ὁποίου τὴν πλειονοψηφίαν συνεκρότουν Θεσσαλοὶ φρονοῦντες τὰ Μακεδονικὰ, ἔκρινε νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν βασιλέα Φίλιππον, ὥς προΐστάμενον τῶν Ἀμφικτυόνων, τὴν ἐκδίκησιν.

συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Ἀλεξάνδρου· γενομένης δὲ μάχης κρατερᾶς, ἅφ' ἑνὸς μὲν οἱ Ἀθηναῖοι εὐτύχησαν νὰ ἀναγκάσωσιν εἰς ὑποχώρησιν τοὺς Μακεδόνας ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος, ἅφ' ἑτέρου δ' ὁ Ἀλέξανδρος, ἡγούμενος τῆς φάλαγγος, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν, διὰ τινος παραβόλου ἐφορμήσεως, τοὺς ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τεταγμένους Θεβαίους, μ' ὅλον ὅτι ὁ ἱερός Λόχος τῶν τριακοσίων, ὅστις ἀπὸ τῆς συστάσεώς του ἕως τότε ἔμεινεν ἀήττητος, πιστὸς εἰς τὸν ὄρκον αὐτοῦ δὲν ἐγκατέλιπε τὴν τάξιν του ἕως οὗ καὶ ὁ τελευταῖος ἔπεσε μαχόμενος χωρὶς νὰ στρέψῃ τὰ νῶτα. Ἐν ᾧ δὲ οἱ νικῶντες τὸ καθ' ἑαυτοὺς Ἀθηναῖοι, ἀντὶ νὰ προσβάλωσι τοῦ Φιλίππου τὴν φάλαγγα ἐξτκολούθησαν νὰ καταδιώκωσι τὴν ὑπ' αὐτῶν εἰς φυγὴν τραπεῖσαν πτέρυγα, ὁ Φίλιππος διὰ τινος ἐπικάμψεως ἐπέπεσεν εἰς τὰ νῶτα αὐτῶν καὶ ἐπεραίωσεν οὕτω τὴν ἥτταν τῶν Ἑλλήνων (338 π. Χ.).

Μετὰ δὲ τὴν μάχην ὁ Φίλιππος τρόπαιον στήσας καὶ τοὺς νεκροὺς εἰς ταφὴν παραδοὺς ἔθυσεν ἐπινίκια εἰς τοὺς θεοὺς. Λέγεται δὲ ὅτι ἔδειξεν οὕτως ἄμετρον χάραν διὰ τὴν νίκην, ὥστε ὁ ρήτωρ Δημάδης, ὅστις κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον εὐρίσκετο ἐν τοῖς αἰχμαλώτοις, θέλων νὰ στηλιτεύσῃ τὸν ἀναξιοπρεπῆ τρόπον του εἶπε πρὸς αὐτὸν μετὰ παρρησίας, «Βασιλεῦ, τῆς τύχης σοι περιθείσης πρόσωπον Ἀγαμέμνονος, αὐτὸς οὐκ αἰσχύνῃ πράττων ἔργα Θεοσίτου ;» Εἶτε δ' ὥς ἐκ τῆς σκέψεως τοῦ Ἀθηναίου ρήτορος εἶτε μᾶλλον ἐκ φρονήσεως ὁ Φίλιππος ἐδείχθη πρὸς τὰς Ἀθήνας μάλιστα λίαν ἐπιεικῆς καὶ πρὸς τοὺς συμβουλευόντας αὐτὸν νὰ μεταχειρισθῇ σκληρῶς τοὺς Ἀθηναίους ἀπεκρίθη «κακὴ συμβουλὴ εἶνε αὕτη πρὸς ἄνδρα, πράττοντα καὶ ὑποφέροντα τὰ πάντα περὶ δόξης, ν' ἀνατρέψῃ τὸ θέατρον τῆς δόξης του». Εἶνε δὲ βέβαιον ὅτι ἀπέλυσε τοὺς αἰχμαλώτους τῶν Ἀθηναίων ἄνευ λύτρων καὶ συνέθετο μετ' αὐτῶν

τοῦ θεοῦ καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς καταδικαστικῆς ἀπο-
 φάσεως. Οὕτω δ' ὁ Φίλιππος ἐκλεχθεὶς στρατηγὸς αὐ-
 τοκράτωρ ἔσπευσεν μετὰ τρισμυρίων πεζῶν καὶ διςχι-
 λίων ἱππέων εἰς Λοκρίδα. Οἱ Ἀμφισσεῖς ὑπετάχθησαν
 εὐθύς· οἱ δ' Ἀθηναῖοι, μὴ δυνάμενοι ν' ἀντιταχθῶσιν
 εἰς τὴν ὑπέρρχον δύναμιν, προέτειναν πολὺ βραδέως ἀνα-
 κωχὴν καὶ εἰρήνην. Ὁ Φίλιππος κατέλαβεν αἴφνης τὴν
 ὄχυράν *Ἐλάτεια* ἐν τῇ Φωκίδι· ἡ δ' ἀγγελία τῆς κατα-
 λήψεως αὐτῆς διαδοθεῖσα ὡς ἀστραπὴ εἰς πᾶσαν τὴν
 Ἑλλάδα ἐνεποίησε τρόμον μέγαν. Ἐν Ἀθήναις ὁ δῆμος
 συνέδραμεν εὐθύς εἰς τὸ θέατρον, ὅπου συνήλθον καὶ οἱ
 ἄρχοντες καὶ οἱ στρατηγοί. Ἐπὶ πολλὴν δὲ ὥραν σιωπὴ
 ἄκρα κατεῖχε τοὺς παρόντας καὶ πλεονάκις τοῦ κήρυ-
 κος καλέσαντος τὸν βουλούμενον ἀγορεύσαι ὑπὲρ τῆς κοι-
 νῆς σωτηρίας οὐδεὶς παρουσιάζετο. Ἀπορίας δὲ οὔσης
 μεγάλης καὶ καταπλήξεως, τὸ πλῆθος ἀπέβλεψεν εἰς
 τὸν Δημοσθένην· ὁ δὲ λαβὼν τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ βήμα-
 ματος καὶ προτρέψας πάντας νὰ ἔχωσι θάρρος προέτει-
 νεν ὡς τὸ μᾶλλον κατεπεῖγον μέτρον νὰ πέμψωσι
 παραχρῆμα πρέσβεις εἰς Θήβας (καθόσον πρὸς τοὺς ἄλ-
 λους συμμάχους ὁ καιρὸς δὲν συνεχώρει τὴν ἀποστολὴν
 πρεσβειῶν) καὶ παρακαλέσωσι τοὺς Βοιωτοὺς ἵνα κοινῶς
 ἀναλάβωσι τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα. Τοῦ δὲ δήμου
 τὸν λόγον ἀποδεξαμένου ἡ πρεσβεία ἐπετράπη εἰς αὐ-
 τὸν τὸν προτείναντα αὐτὴν, ὅστις ὑπακούσας προθύμως
 καὶ ἀπελθὼν εἰς Θήβας αὐθημερὸν, κατῴρθωσε διὰ τῆς
 πυρίνου εὐγλωττίας του, ἐναντίον τοῦ συγχρόνως ὑπὸ
 Φιλίππου ἀποσταλέντος Πύθωνος, ἀνδρὸς ἐπὶ λόγου δει-
 νότητι διαβεβοημένου, νὰ πείσῃ τοὺς Θηβαίους πρὸς τὸν
 ὁποῖον ἐστάλη σκοπόν. Ὅθεν παραυτίκα οἱ περὶ τὸν
 Χάρητα καὶ Λυσικλέα Ἀθηναῖοι ἀναζεύξαντες καὶ ἐνω-
 θέντες μετὰ τῶν ἤδη ὑπὸ τὸν Θεαγένην ἐτοίμων γενο-
 μένων Θηβαίων ἐστρατοπέδευσαν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς *Χαι-
 ρωγείας*, ὅπου μετ' οὐ πολὺ καὶ ὁ Φίλιππος ἐνεφανίσθη

εἰρήνην ἄνευ τινὸς θυσίας, ἐν ᾗ ἐκ τῶν αἰχμαλώτων Θηβαίων τοὺς μὲν ἐξηνδραποδίσατο, τοὺς δὲ ἀπέκτεινε καὶ προσέτι ἔταξε Μακεδονικὴν φρουρὰν ἐν τῇ Καδμείᾳ.

Τούτων δὲ γενομένων ὁ Φίλιππος καταλαβὼν τὸν Κορινθιακὸν ἰσθμὸν συνεκρότησεν ἐν Κορίνθῳ σύνοδον ὅπου κατὰ πρότασιν αὐτοῦ ὅλαι αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις, ἐκτὸς μόνης τῆς Σπάρτης, ἔπεμψαν πρέσβεις. Παρέστησε δ' ἐνταῦθα ὅτι σκοπὸς τῶν μέχρι τοῦδε ἀγώνων τοῦ ἦτο νὰ κινήσῃ πόλεμον κατὰ τῆς Περσίας πρὸς ἐκδίκησιν τῶν ὑπ' αὐτῆς ἄλλοτε κατὰ τῆς Ἑλλάδοςπραχθέντων καὶ ἐξητήσατο τὴν πρὸς τοῦτο συνδρομὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν ἀναγνώρισιν αὐτοῦ ὡς στρατηγοῦ αὐτοκράτορος, ἥτις καὶ ἐγένετο κοινῇ συναινέσει (337). Ἄλλως δὲ, πρὸς ἐκπληξιν ἀπάντων, ἀρκεσθεῖς εἰς μόνην τὴν ἐν τῷ Ἀμφικτυονικῷ συνεδρίῳ προεδρίαν κατέλιπεν ἄθικτα τὰ μέχρι τοῦδε ἰσχύοντα πολιτεύματα ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν ᾗ διὰ τῆς κατὰ τῶν Περσῶν στρατηγίας ἔτυχε τοῦ εὐστοχωτέρου μέσου πρὸς ἐξάσκησιν τῆς ἡγεμονίας τοῦ ἀπέφυγεν ἐνταυτῷ καὶ τὸ δοκεῖν ὅτι ἀντιποιεῖται βασιλικῶν δικαιωμάτων.

Ἐπὶ τέλος ὁμοῦς ὁ Φίλιππος δὲν ἀπέλαυσε τοὺς καρποὺς τῶν σπουδῶν, πόνων καὶ νικῶν του. Μετὰ τὴν εἰς Μακεδονίαν ἐπάνοδόν του εἶχεν ἐπιχειρήσει μεγάλας παρασκευὰς πρὸς τὴν ἐπὶ τοὺς Πέρσας στρατείαν καὶ προαπέστειλεν ἤδη εἰς τὴν Ἀσίαν τοὺς στρατηγοὺς Ἀτταλον καὶ Παρμενίωνα μετὰ μέρους τῆς δυνάμεως προστάξας αὐτοὺς νὰ ἐλευθερώσωσι τὰς Ἑλληνίδας πόλεις, ὅτε συντελῶν ἐν Αἰγαῖς τοὺς γάμους τῆς θυγατρὸς του Κλεοπάτρας μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, βασιλέως τῆς Ἡπείρου, τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ἐπανηγύριζε τὸν θρίαμβον ὅλων τῶν πράξεων καὶ νικῶν του καὶ ἀπῆρχετο εἰς τὸ θέατρον πάντῃ ἀφρούρητος προπορευομένων τῶν εἰδώλων τῶν δώδεκα θεῶν, καὶ τριςκαιδεκάτου τοῦ ἰδίου αὐτοῦ, ἐπληγώθη θανατηφόρως (336) ὑπὸ τοῦ Πausanias

νίου, ἐνὸς τῶν σωματοφυλάκων του, ἐκδικουμένου τὴν γενομένην αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἀττάλου (συγγενοῦς τοῦ Φιλίππου) καὶ μὴ τιμωρηθεῖσαν ἀδικίαν.

Ὁ αἰφνίδιος οὗτος θάνατος ἐνέπλησε χαρᾶς καὶ νέων ἐλπίδων τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐξαιρέτως τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἐνόμισαν ὅτι ὁ Μακεδονικὸς φόβος ἐξέλιπεν· ἀλλὰ ταχέως τὸ ὄξυ τοῦ Ἀλεξάνδρου ξίφος κατεσίγασε τὴν ὑπερβολικὴν αὐτῶν ἀγαλλίασιν καὶ ἀπέδειξε φρούδας τὰς ἐλπίδας των.

Παράρτημα. Οἱ Διονύσιοι καὶ ὁ Τιμολέων ἐν Συρακούσαις.

Καθ' ὃν χρόνον αἱ τῆς Ἑλλάδος πόλεις ἐστεροῦντο τῆς αὐτονομίας αὐτῶν διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, μία τῶν κραταιοτάτων ἐκείνης δυτικῶν ἀποικιῶν, αἱ Συρακοῦσαι, ἀνελάμβανε, μετὰ μακρὰν τυράννων ἐξουσίαν, τὴν ἐλευθερίαν τῆς διὰ τῆς ἱκανότητος ἐνὸς ἀνδρός, τοῦ Κορινθίου Τιμολέοντος.

Ἡ διχόνια τῶν κατὰ τὴν Σικελίαν Ἑλληνικῶν πόλεων, ἥτις εἶχε προκαλέσει τὴν αὐτόθι ἐμφάνισιν τῶν Ἀθηναίων, ἠύξησε μᾶλλον ἀντὶ νὰ ἐλαττωθῇ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ. Οἱ Καρχηδόνιοι προσκληθέντες ὑπὸ τῆς πόλεως Ἐγέστης κατὰ τὸ ἔτος 410 ἦλθον μετὰ μεγάλης δυνάμεως καὶ ὑπέταξαν πολλὰς πόλεις, ἐν αἷς καὶ τὸν Ἀκράγαντα. Εἰς τὰς Συρακούσας δ' ἐν τοσούτῳ, καίπερ διατελούσας ὑπὸ τὴν σοφὴν τοῦ Διοκλέους νομοθεσίαν, αἱ φατρίαι ἤριζον πρὸς ἀλλήλας ἀδιακόπως, ὥστ' ἐν τῷ μέσῳ τούτων εἰς τῶν κοινῶν πολιτῶν, ὁ Διονύσιος, ἐδυνήθη τὸ μὲν διὰ δημογωγικῶν μηχανημάτων (ιδίως διὰ τῆς διαβολῆς τῶν ἐν τέλει), τὸ δὲ διὰ τῆς ἀνδρείας καὶ ἐπιτηδειότητός του, ἣν ἐδειξεν εἰς τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἀκράγαντος (405 π. Χ.), νὰ προαχθῇ ταχέως ἀπὸ ἀπλοῦ ὁπλαρχηγοῦ εἰς στρατηγὸν καὶ πάραυτα κατόπιν, περιστοιχισθεὶς ὑπὸ φρουρᾶς μισθοφόρων καὶ φυγάδων, εἰς τύραννον τῶν

Συρακουσῶν. Ἵνα δ' ἀναγνωρισθῇ ὡς τοιοῦτος ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων, πρὸς οὓς αἱ Συρακοῦσαι εὐρίσκοντο τότε εἰς πόλεμον ἀτυχῇ, συνωμολόγησε μετ' αὐτῶν εἰρήνην (404) ἐπὶ παραχωρήσει πολλῶν ἄλλων πόλεων τῆς Σικελίας. Συγχρόνως πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς αὐθαιρέτου ἐξουσίας του κατώρθωσε νὰ ἔχῃ καὶ τὴν ὑποστήριξιν τῆς Σπάρτης. Οὕτω δὲ κύριος ἀπόλυτος τῶν Συρακουσῶν ἐσπούδασεν (ὡς ὁ τύραννος Γέλων πρότερον ἐπραξε) νὰ διατηρῇ εἰς ὑποταγὴν καὶ ὅλας τὰς ὁμόρους πόλεις, οἷον τὴν Γέλαν, τὴν Καμάριναν, τὴν Κατάνην, τοὺς Λεοντίνους κλ. διὰ τῆς δουλосύνης καὶ ἀπαγωγῆς τῶν κατοίκων αὐτῶν καὶ ἐν μέρει διὰ τῆς ὑπὸ μισθοφόρων νέας κατοικήσεώς των. Ὅπουδῆποτε δὲ τυχὸν ἐγείρετο ἐπανάστασις τις κατ' αὐτοῦ, παραυτίκα ἔσπευδε νὰ τὴν πνίγῃ ὡσαύτως διὰ μισθοφόρων (μιγάδων ἐξ Ἰταλιωτῶν καὶ Ἀφρικανῶν), ὧν πάντοτε βέβαιος ὅτι ἔχει τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης. Ἀφοῦ δὲ ἀκολούθως ὑπέβαλεν εἰς τὴν ἐξουσίαν του καὶ τὴν ἐλευθέραν πόλιν τῆς Σικελίας, τὴν Μεσσήνην, ἔστρεψε τὰ ὅπλα του κατὰ τοῦ ὑπὸ Ἑλλήνων κατοικουμένου μέρους τῆς Ἰταλίας καὶ ἐκυρίευσεν πολλὰς αὐτόθι πόλεις εἴτε διὰ τῆς βίας, ὡς τὸ Ῥήγιον (387 π. Χ.), εἴτε διὰ τῆς δολιότητος ὡς τὴν Κρότωνα. Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας δὲ ταύτας ἀπεφάσισε νὰ συντρίψῃ καὶ τὴν ἐν Σικελίᾳ δύναμιν τῆς Καρχηδόνας. Ἀλλὰ μὲ ὅλας τὰς πολεμικὰς πρὸς τοῦτο παρασκευάς του, οὐδὲν ἐδυνήθη νὰ κατορθώσῃ εἰς τοὺς τρεῖς ἐπανελημμένους πολέμους του καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ μετὰ τῶν Καρχηδονίων εἰρήνην ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ αὐτοῖς τὴν Σελινοῦντα καὶ μέρος τῆς ἐπικρατείας τοῦ Ἀκράγαντος (383).

Ὁ Διονύσιος (καλούμενος συνήθως πρεσβύτερος πρὸς διαστολὴν τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν νεωτέρου Διονυσίου) ἦτο φύσει ὠμὸς καὶ δύσπιστος καὶ ἐξῆ, ἀφοῦ τοσοῦτους πολίτας κατέστησε δυστυχεῖς, ἐν διηνεκεί φόβῳ, τὴν

ἐκδίκησιν αὐτῶν ὑποπτεύων. Δὲν ἐπέτρεπεν εἰς οὐδένα τὴν εἴσοδον εἰς τὸ οἶκμά του πρὶν ἢ οἱ δορυφόροι του τὸν μετενδύσωσι προηγουμένως (ὥστε νὰ ᾔνε βέβαιος ὅτι δὲν φέρει μεθ' ἑαυτοῦ ἐγχειρίδιόν τι). Πρὸς τὸν λαὸν ὠμίλει ἀφ' ὑψηλοῦ πύργου, καὶ τὸν υἱόν του στερημένον πάσης λογικῆς παιδείας τὸν ἄφησε νὰ ἡλικιωθῇ ἐντὸς τοῦ γυναικῶνος. Τὸ φοβερὸν δὲ τοιαύτης καταστάσεως ἐγίνωσκε κάλλιστα, διὸ καὶ παρέβαλλεν αὐτὴν, κατὰ τὴν γνωστὴν περὶ τοῦ Δαμοκλέους διήγησιν (παρὰ Κικέρ. Τουσκ. Ζητήμ. Βιβλ. ΙΕ'), πρὸς τὴν κατάστασιν εὐτυχοῦς ἀνθρώπου, ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς τοῦ ὁποίου κρέμαται ξίφος δεδεμένον ἀπὸ μιᾶς τριχός. Μ' ὅλα ταῦτα ἤθελε νὰ θεωρῇται ὡς φίλος τῆς ἐπιστήμης καὶ τέχνης καὶ ἐφιλοτιμεῖτο νὰ λαμπρύνῃ τὴν αὐλὴν του διὰ ποιητῶν καὶ σοφῶν ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους πανταχόθεν προσεκάλει. Ἦθελε μάλιστα νὰ θαυμάζεται καὶ αὐτὸς οὗτος ὡς ποιητῆς, μ' ὅλον ὅτι τὰ ποιήματά του ἀναγινωσκόμενα διήγειρον συνήθως τὴν χλεύην τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀφοῦ τέλος μία ἐκ τῶν τραγωδιῶν του ἔλαβε (διὰ δωροδοκιῶν) τὸ βραβεῖον ἐν ταῖς Διονυσίαις τῶν Ἀθηνῶν, ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς διὰ τοῦτο χαρᾶς του ἔδωκε μέγα τι συμπόσιον, κατὰ συνέπειαν τοῦ ὁποίου, πολὺν πῖον οἶνον, ἐνόσησε καὶ τέλος ἀπέθανε (367 π. Χ.).

Ὁ υἱὸς αὐτοῦ, Διονύσιος ὁ νεώτερος, διεδέχθη εὐθύς καὶ διὰ τῶν αὐτῶν μέσων (τῶν μισθοφόρων) διετήρησε τὴν τυραννίδα. Ὁ συγγενὴς του Δίων, ἀνὴρ ἀξιόλογος καὶ φιλόσοφος, γενόμενος ἐξ ἀρχῆς ὁδηγὸς καὶ θέλων νὰ διορθώσῃ τὴν ἀμεληθεῖσαν ἀνατροφὴν του τὸν περιστοίχισε μετ' ἀνδρῶν σπουδαίων καὶ ἐκάλεσεν ἐπὶ τούτῳ καὶ τὸν φιλόσοφον Πλάτωνα ἐξ Ἀθηνῶν. Εἰς τὸν Διονύσιον ὁμῶς, βελτιωθέντα προσκαίρως, ἀνέλαβε μετ' οὐ πολὺ πάλιν τὴν ὑπεροχὴν ἢ χείρων φύσις. Οἱ περὶ τὸν Φίλιστον καὶ ἄλλοι τῆς Κυρηναικῆς φιλοσοφίας ὁπαδοὶ διαβάλλοντες τὸν βαρὺν γενόμενον Δίωνα, κατώρθωσαν τὴν ἐξορίαν

τούτου εἰς Ἑλλάδα ὥς καὶ τοῦ Πλάτωνος τὴν ἀπομά-
 κρυνσιν ἐκ τῆς αὐλῆς. Ὁ λαὸς ἐν τούτοις ἐτίμα τὸν
 Δίωνα καὶ ἀπεστρέφετο τὸν Διονύσιον οὐδ' ἐπεθύμει
 ἄλλο τι τοσοῦτον ὅσον τὴν ἐπιστροφὴν ἐκείνου ἵνα δώσῃ
 τέλος εἰς τὴν τυραννίαν. Ὁ Δίων ἐνέδωκεν εἰς τὴν κοι-
 νὴν ἐπιθυμίαν καὶ ἡ ἀπόπειρά του ἐπέτυχεν ὑπὲρ πᾶσαν
 ἐλπίδα. Μετ' ὀλίγων στρατιωτῶν ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν
 Σικελίαν, παραυτίκα ὁμῶς διὰ τῶν ἐκ πολλῶν αὐτῆς
 πόλεων συρρέουσάντων ἐπικούρων ἐγένετο στρατηγὸς πο-
 λυαρίθμου δυνάμεως. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τύραννος εὕρισκετο
 ἀπὼν εἰς Ἰταλίαν μετὰ τοῦ συμβούλου του Φιλίστου,
 εἰσήλασεν ὁ Δίων ἄνευ τινὸς ἀντιστάσεως εἰς τὰς Συ-
 ρακούτας, ἔδωκεν ὅπλα εἰς τοὺς πολίτας, τοὺς ὁποίους
 πρότερον ἐκεῖνος εἶχεν ἀφοπλίσει, καὶ ἐπολιόρκησε τὴν
 ἀκρόπολιν κατεχομένην ὑπὸ τῶν μισθοφόρων τοῦ τυράν-
 νου. Μετὰ τινὰς δὲ ἡμέρας μαθὼν οὗτος τὰ γενόμενα
 ἔσπευσε καὶ ἠνώθη μετὰ τῆς φρουρᾶς. Κατὰ τὸν αὐτὸν
 δὲ σχεδὸν χρόνον ἐπανῆλθεν εἰς Συρακούσας καὶ εἰς ἄλ-
 λος ἐξόριστος, ὁ Ἡρακλείδης μετὰ δέκα πλοίων, ὅς τις
 ἐγένετο μὲν ἀρχηγὸς τῆς πρὸς τὸν Δίωνα ὁμοῦ καὶ τὸν
 ἀνεψιὸν του ἐχθρικῶς διακειμένης δημοκρατικῆς μερίδος,
 ἠνώθη ὁμῶς εὐθὺς μετὰ τῶν ἀριστοκρατικῶν πρὸς ἐξω-
 σιν τοῦ τελευταίου. Οὕτω δ' ἀμφοτέρω τὰ μέρη ἐμά-
 χοντο πρὸς ἄλληλα περὶ τῆς κυριότητος τῆς δυστυχοῦς
 πόλεως, ἕως οὗ ὁ Φίλιστος ἠττηθεὶς ἐν τινι ναυμαχίᾳ
 καὶ συλληφθεὶς ἐφονεύθη ἐλεεινῶς. Μετὰ τὸν θάνατον
 αὐτοῦ ὁ Διονύσιος ἀποδειλιάσας κατέλιπε τὴν ἀκρόπολιν
 καὶ παραδοὺς τὴν ἄμυναν αὐτῆς εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱὸν
 του Ἀπολλοκράτην ἔφυγε μετὰ τῶν θησαυρῶν του εἰς
 τὴν Ἰταλίαν (356). Ἀλλ' ἅμ' ἀναχωρήσαντος αὐτοῦ, πάλιν
 τὰ μέχρι τοῦδε ἠνωμένα κόμματα ἐδιχονόησαν. Ὁ
 Ἡρακλείδης, ὅς τις ἦτο ἐπιτήδειός τις ναυτικὸς καὶ εἶ-
 χεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοὺς τε ναύτας καὶ ὅλον τὸν πολυά-
 ριθμον ὄχλον, ἠνάγκασε τὸν Δίωνα νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν

πόλιν καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς Λεοντίνους. Ἀλλὰ πάραυτα ἐπῆλθον νέαι ταραχαὶ καὶ νέα δυστυχήματα. Οἱ ἐν τῇ ἀκροπόλει μισθοφόροι τοῦ τυράννου ἐξορμήσαντες ἀνεστάτωσαν τὴν πόλιν, ὃ δὲ ὄχλος δὲν ἐδύνατο νὰ ὑπερασπίσῃ ταύτην. Τότε οἱ εὐμετάβλητοι Συρακούσιοι ἐμνήσθησαν τοῦ σωτῆρός των Δίωνος. Ἐπεμφαν πρὸς αὐτὸν πρέσβεις, οἵτινες γονυπετοῦντες τὸν παρεκάλουν μετὰ δακρύων νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειάν των. Ὁ Δίων καίπερ εἰδὼς τὸ ἄστατον τῶν συμπολιτῶν του, οὐδὲν ἤτετον συγκατετέθη νὰ δεχθῇ τὴν αἵτησίν των. Ὅθεν συναθροίσας δύναμιν ἱκανὴν προήλασεν εἰς Συρακούσας καὶ συνάψας μάχην παρὰ τὰς πύλας αὐτὰς τῆς πόλεως ἐνίκησεν ἐντελῶς. Ὅσοι τῶν μισθοφόρων τοῦ τυράννου δὲν προέλαβον νὰ κλεισθῶσιν ἐν τῇ ἀκροπόλει, ὅλοι ἐφονεύθησαν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ἡ ἀκρόπολις παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Ἀπολλοκράτους, ἐπιτραπείσης αὐτῷ τῆς ἐλευθέρας ἀναχωρήσεως μετὰ τῆς ὑπολοίπου φρουρᾶς.

Ὁ Δίων ἀναγορευθεὶς ἤδη κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἡγεμὼν καὶ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ ἠθέλησε νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὰς Συρακούσας νέον τι πολίτευμα, προσεγγίζον εἰς τὸ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ δυνάμενον νὰ περικτείλῃ τὴν ἀχαλίνωτον δημοκρατίαν, ἐξ ἧς ἡ πόλις ὑπέστη τοσαῦτα δεινά. Ἀλλ' ἡ παραυτίκα ἐξεγερθεῖσα πάλιν δυσπιστία τοῦ λαοῦ καὶ ἀκατάπαυστοι μηχανορραφαὶ ἐματαίωσαν τοὺς ἀγαθοὺς σκοποὺς του. Συνωμοσία δέ τις, τῆς ὁποίας ἀρχηγὸς ἦτο ἄθλιός τις Ἀθηναῖος, πρότερον πιστὸς αὐτοῦ φίλος, ὁ Κάλιππος, παρεσκεύασε τάχιστα τραγικὸν τέλος εἰς τὰς ἡμέρας τῆς πολυτίμου ζωῆς του. Ὡνιοι φονεῖς εἰσῆλθον ἐσπέραν τινὰ εἰς τὸν οἶκόν του, ὅτε ἀνεπαύετο ἐκ τῶν πολλῶν κόπων, καὶ ἐζήτουν νὰ τὸν πνίξωσι διὰ τῶν χειρῶν. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο διήρκει πολλὴν ὥραν εἰς τῶν συνωμοτῶν ἰστάμενος ἐξώθεν τοῖς ἔδωκε μάχαιραν διὰ τῆς θυρίδος, καὶ οὕτως ὁ δυστυχὴς Δίων, κρατηθεὶς χει-

δουσα έντελῶς πρὸς τὰ ἀρχικά φρονήματα τοῦ προτι-
μᾶν τὴν πατρίδα παρὰ πάντα συγγενῇ καὶ οἰκεῖον, κατὰ
τὴν κρίσιν τῶν μεταγενεστέρων φαίνεται ἀπάνθρωπος
καὶ ἀντιβαίνουσα εἰς τε τοὺς νόμους καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς
τῆς ἠθικῆς, ἀπεδοκιμάσθη δὲ οὐχ ἥττον καὶ παρὰ πολ-
λῶν Κορινθίων ἐξ ἔχθρας μᾶλλον πρὸς τὸν αὐτουργόν.
Ὅθεν ἐν ᾧ πολλοὶ ἐτίμων καὶ ἐξύμουν τὸν τυραννικό-
νον, ἄλλοι ἤθελον νὰ καταδικάσωσιν εἰς θάνατον ὡς ἀδελ-
φοκτόνον. Ὁ δὲ Τιμολέων, ὑπὸ δυσθυμίας ἀπεμακρύνθη
ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἐπὶ πολὺν χρόνον. Ὅταν δὲ
ἦλθον ἐκ τῆς Σικελίας πρέσβεις, οἱ Κορίνθιοι ἀποφασί-
σαντες νὰ στείλωσιν εἰς τὰς Συρακούσας τὴν αἰτηθεῖσαν
βοήθειαν, ἀνηγόρευσαν τὸν Τιμολέοντα στρατηγὸν ἵνα
τῷ χορηγήσῃ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ νὰ καθαρισθῇ ἐκ τοῦ
ἄγους τοῦ ἀδελφικοῦ αἵματος διὰ πράξεων μεγάλων καὶ
σωτηρίων.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον κατεῖχεν ὁ μὲν Ἰκέτης τὴν
πόλιν, ὁ δὲ Καρχηδονικὸς στόλος τὸν λιμένα καὶ ὁ Διο-
νύσιος μόνον τὴν ἀκρόπολιν ἔτι, ὅτε ὁ Τιμολέων ἀπέβη
μετὰ δέκα πλοίων καὶ χιλίων διακοσίων Κορινθίων
στρατιωτῶν εἰς Σικελίαν. Κατ' ἀρχὰς οὐδεμία τῶν Σι-
κελικῶν πόλεων ἠθέλησε νὰ ἐνωθῇ μετ' αὐτοῦ· ἀφοῦ ὁμως
κατέβαλε τὸν τετραπλάσιον τοῦ Ἰκέτου στρατὸν καὶ τὸν
Καρχηδονικὸν στόλον ἀπεμάκρυνεν, εὐθὺς ἔλαι αἱ πό-
λεις ἤρξαντο νὰ τὸν συντρέχωσι, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Διονύ-
σιος ἠναγκάσθη διὰ διαπραγματεύσεων νὰ τῷ παρα-
δώσῃ τὴν ἀκρόπολιν, νὰ παραιτηθῇ ὀλοτελῶς τῆς τυ-
ραννίας (343) καὶ ν' ἀπέλθῃ εἰς Κόρινθον, ὅπου διήνυσε
τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου, εἴτε ἐρίζων πρὸς τὰς μουσουργοὺς
περὶ θεατρικῶν ἀσμάτων, εἴτε διατρίβων εἰς τὰ
καπηλεῖα καὶ μυροπωλεῖα καὶ γινόμενος τὸ ἀντικείμε-
νον τῆς Ἑλληνικῆς περιεργείας καὶ χλεύης.

Ἀφοῦ δὲ ὁ Τιμολέων ἡλευθέρωσεν έντελῶς τὰς Συ-
ρακούσας, διερρύθμισεν εὐθὺς τὰ τῆς πολιτείας εἰσαγα-

ρας καὶ πόδας, ἐμαχαιρώθη ὑπὸ τῶν κακούργων (353).

Βραχὺν μόνον χρόνον ἀπέλαυσε τῶν καρπῶν τοῦ ἐγκλήματός του ὁ Κάλλιππος. Μετὰ δεκατριῶν μηνῶν ἡ γεμονίαν ἀπεβλήθη καὶ αἱ Συρακοῦσαι περιέπεσαν ἐκ νέου εἰς ἀναρχίαν τρομεράν. Εἰς στρατιωτικὸς δεσπότης διεδέχετο τὸν ἄλλον συγχρόνως καὶ αἱ πλείονες ἄλλαι πόλεις τῆς νήσου εὐρίσκοντο εἰς τὴν αὐτὴν ὀλεθρίαν ἀλληλοδιαδόχου τυραννοκρατίας κατὰστασιν. Ἐκ τῆς συγχύσεως δὲ ταύτης ὠφελοῦμενος ὁ Διονύσιος, ὅστις μέχρι τοῦδε διέτριβεν ἐν Λοκροῖς τῆς Ἰταλίας, κατώρθωσε ν' ἀναλάβῃ ἔτι ἅπαξ τὴν κυριαρχίαν τῶν Συρακουσῶν (346). Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐδείχθη οἶος καὶ πρότερον ὅθεν οἱ ἄριστοι τῶν πολιτῶν, ζητοῦντες πέρας τῶν δεινῶν, ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Ἰκέτα, τυράννου τῶν Λεοντίων, καὶ ἀφοῦ οὗτος ἐφάνη σπουδάζων νὰ κυριαρχήσῃ τῶν Συρακουσῶν διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν Καρχηδονίων, τὴν τῆς μητροπόλεως των Κορίνθου.

Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πόλει μικρόν τι πρὸ τῶν εἰρημένων συμβάντων εἰς ἐκ τῶν ἐπισήμων πολιτῶν, τ' οὐνομα *Τιμοφάνης*, πλήρης φιλαρχίας καὶ τολμηροῦ πνεύματος, εἶχε προαχθῇ διὰ φατρίας, συγκεκριμένης ἐκ πολιτῶν τῆς κατωτέρας τάξεως, εἰς ἀπόλυτον τυραννίαν. Ἀλλ' ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ *Τιμολέων*, ἀνὴρ συνετὸς, ἐνάρετος καὶ εἰς ἄκρον δημοκρατικὸς, προθέμενος ν' ἀπαλλάξῃ τὴν πατρίδα του τῆς τυραννίδος ἀπεφάσισε νὰ μεταχειρισθῇ ὅλα τὰ δυνατὰ πρὸς τοῦτο μέσᾳ ἀφοῦ μετὰ δύο φίλων του ἐπορεύθη εἰς τὴν οἰκίαν ἐκεῖνου καὶ δὲν ἐδυνήθη διὰ λόγων καὶ λιπαρῶν δεήσεων νὰ τὸν πείσῃ εἰς τὸ νὰ παραιτηθῇ τῆς τυραννίδος, καλύψας τὴν κεφαλὴν του ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἄλλους νὰ φονεύσωσιν αὐτόν¹. Ἡ πράξις τοῦ Τιμολέοντος, ἥτις, συνά-

¹ Ἡ διήγησις τοῦ Διοδώρου Σικελιώτου (ΙΣΤ', 65), ὅτι ὁ Τιμολέων ἐφόνευσεν ἰδιοχείρως ἐν τῇ ἀγορᾷ τὸν ἀδελφόν του Τιμοφάνην, δὲν εἶνε οὐδαμῶς πιθανή.

γών μετρίαν τινὰ δημοκρατίαν, καὶ πρὸς βεβαίωσιν τῆς διὰ παντὸς καταργήσεως τῆς τυραννίδος διέταξε τὴν κατεδάφισιν τῆς ἀκροπόλεως. Ἀκολούθως δὲ κατὰ πρόσκλησιν αὐτοῦ ἡ ἐρημωθείσα πόλις ἐπληρώθη ταχέως τοῦτο μὲν ὑπὸ ἐπανελθόντων φυγάδων, τοῦτο δὲ ὑπὸ νέων ἐποίκων ἐξ ἄλλων Σικελικῶν πόλεων ὡς καὶ ἐκ τῆς Κορίνθου, καὶ οὕτως ὑπὸ τὴν ἔμφρονα αὐτοῦ διοίκησιν ἀνέλαβε πάλιν τὴν προτέραν ἀκμὴν της. Ὁ Τιμολέων ἐδοθήθησε ταῦτοχρόνως καὶ ἄλλας Σικελικὰς πόλεις ἔν' ἀποβάλλωσι τοὺς τυράννους των· τοὺς δὲ Καρχηδονίους ἐπελθόντας ἐκ νέου μετὰ μεγάλης δυνάμεως κατετρόπωσε παρὰ τὸν Κρίμησον ποταμὸν (340). Καὶ πάλιν μετ' οὐ πολὺ συμμαχήσαντας μετὰ τοῦ Ἰκέτου ἐνίκησε κατὰ κράτος καὶ διὰ τῆς ἐπιγενομένης ὀριστικῆς εἰρήνης ἠνάγκασε ν' ἀναγνωρίσωσι τοῦ λοιποῦ ὡς ὄριον τῆς Σικελικῆς ἐπικρατείας των τὸν ποταμὸν Λύκον. — Ἀφοῦ δὲ πανταχοῦ ἀπεκατέστησε τὴν ἡσυχίαν καὶ εἶδε τὰς Συρακούσας ἰδίως ἀναλαμβάνουσας τοὺς καρποὺς τῆς ὁποίας εἰσήγαγε τάξεως καὶ εὐνομίας, ἀπεσύρθη, συνωδευμένος ὑπὸ τῆς ἀγάπης τῶν συμπολιτῶν του, εἰς ἓν ἀγροκήπιον, δωριθὲν αὐτῷ ὑπὸ τῆς πόλεως, ὅπου ἔζησεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ τὰς ὑπολοίπους ἡμέρας τῆς ζωῆς του. Περὶ τὸ τέλος δὲ ταύτης, βαθύγηρως ἤδη, ἀπέβαλε τὴν ὄρασίν του καὶ ἦτο θέαμα συγκινητικὸν καὶ τερπνὸν ἐνταυτῷ νὰ βλέπη τις τοὺς εὐγνώμονας Συρακουσίους συντρέχοντας εἰς τὸν οἶκον τοῦ τυφλοῦ πρεσβύτου ὡς εἰς ἱερόν τι προσκύνημα καὶ ὁδηγοῦντας ὅλους τοὺς ξένους ἵνα δεῖξωσιν αὐτοῖς τὸν εὐεργέτην των. Ὅταν δὲ τέλος ἀπέθανε, πᾶσα ἡ πόλις καὶ τὰ περίχωρα συνώδευσαν τὸν νεκρόν του, ὅστις ἐναπετέθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς κατεδαφισθείσης τῶν τυράννων ἀκροπόλεως. Ἐπὶ τοῦ τάφου του δὲ ἀνέστησαν μνημεῖον λαμπρὸν, καὶ ἡ μνήμη του ἐπανηγυρίζετο λαμπρῶς δι' ἐτησίων μουσικῶν, ἱππικῶν καὶ γυμνικῶν ἀγώνων.

§. 13. Κατάστασις τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ἀπὸ τῶν Περσικῶν χρόνων μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης.

Ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἤδη τῆς τρίτης περιόδου ἀπεκάλυψεν ἀληθῶς ἐξαισίαν τινὰ καὶ ἀείμνηστον δραστηριότητα. Ὁ πρὸς τὴν Ἀσίαν κολοσσιαῖος αὐτῆς ἀγὼν ἔθετο εἰς κίνησιν σφοδρὰν ὅλας τῶν κατοίκων τῆς τὰς δυνάμεις, διήγειρε τὴν συνείδησιν τῆς ἐθνικῆς τούτων ἐνότητος καὶ τὴν αὐτοπεποιθήσιν καὶ παρέσχεν διὰ τῶν γενομένων κατ' αὐτὸν πλουσίων λαφύρων καὶ λαμπρὰ ἐξωτερικὰ μέσα. Ἐν ᾧ δ' ἐντεῦθεν ὁ δημόσιος βίος ἐκάστης μὲν τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν, ἰδίως δὲ τῶν Ἀθηναίων, ἔλαβεν ὕψος ἀνέλπιστον, καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη ἐνταύτῳ, συνδεδεμέναι μετ' ἐκείνου στενώτατα καὶ ἐν ἀλληλεπιδράσει διατελοῦσαι, προήχθησαν εἰς τηλικαύτην τελειότητα, οἷα εἰς οὐδὲν ἄλλο ἔθνος καὶ ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ αἰῶνι ἀπαντᾶται. Ὁ χρόνος δὲ οὗτος εἶνε τὸ κριτήριον ὃ οἱ μεταγενέστεροι ἐξελέγξαντο πρὸς τὴν βάσανον τῆς περὶ τὰ δημιουργήματα ταῦτα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος Ἑλληνικῆς ἱκανότητος. Εἶνε ἡ ἀρχέτυπος μεγαλοπρεπὴς εἰκὼν, ἣτις οὐδέποτε κατὰ τὸν ροῦν τῶν αἰώνων ἀπέβαλε τὴν ἐκπληκτικὴν ὁμοῦ καὶ γοητευτικὴν δυνάμιν τῆς. Ἀλλὰ ὅσον ὁ εἰρημένος μέγας περὶ ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας ἀγὼν ἔθετο εἰς κίνησιν ὅλα τὰ πνευματικὰ ἐλατήρια, τοσοῦτον ὁ καταστρεπτικὸς τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀλλήλους πόλεμος (ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ καὶ ἐφεξῆς), ἐξ ἰδιοτελῶν σκοπῶν καὶ ἐγωϊστικῶν αἰτίων προκληθεὶς, μετέβαλε ἐκεῖνα κἄπως καὶ ἐχαλάρωσεν. Ὡστε ἡ πνευματικὴ τῆς Ἑλλάδος ὕψωσις ἢ ταπείνωσις συνδέεται μετὰ τῆς ἐκάστοτε πολιτικῆς καταστάσεως αὐτῆς.

Διάφορα ποιήσεως εἶδη.—Ἐκ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς ποιήσεως τὸ ἔπος μόνον, ἀφοῦ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ἔλαβε παρὰ τοῖς Ἴωσι τὴν πλήρη

τῶν φράσεων, τοῦ ἐξαισίου πραγμάτων καὶ ῥημάτων πλούτου, ῥέοντος δίκην ποταμοῦ τινὸς εὐγλωττίας, καὶ τούτων ἕνεκα ὦν, κατὰ τὸν Ὀράτιον, ἀληθῶς ἀμίμητος¹. Εἰς τὴν μὲν ῥώμῃσιν αὐτοῦ συνετέλεσαν (ἐκτὸς τοῦ πατρός του) ὁ Λᾶσος, ἡ περίφημος Κόριννα καὶ βραδύτερον Σιμωνίδης ὁ Κεῖος. Ὁ Πίνδαρος μετὰ τῆς ἐξόχου ποιητικῆς ἱκανότητος ἦν ὡς καὶ ἄκραν θεοσέβειαν, καὶ δι' ἀμφοτέρω ταῦτα ἀπελάμβανε τὸν γενικὸν σεβασμόν. Ἐν τοῖς συμποσίοις τῶν θεῶν προσεκαλεῖτο εἰς τοὺς Δελφούς, ὅπου ἐπὶ δίφρου χαλκίνου καθήμενος ἔψαλλε τὰ εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καθιερωμένα ᾠσματα του. Κατὰ δὲ τοὺς μεγάλους ἐθνικοὺς ἀγῶνας αὐτὸς οὗτος διεύθυνε τὴν παράστασιν τῶν ᾠδῶν του. Ἐκ τῶν πολλῶν δὲ λυρικῶν ποιημάτων αὐτοῦ (διακρινομένων εἰς σκόλια, παρθένια, θρήνους, ὑπορχήματα, προσῳδία, παιᾶνας κλ.) σώζονται ἔτι τὰ σπουδαιότερα ἥτοι 45 ἐπινίκια ᾠσματα (14 Ὀλύμπια, 12 Πύθια, 11 Νέμεα καὶ 8 Ἴσθμια) ἐξυμνοῦντα τοὺς νικητὰς κατὰ τοὺς τέσσαρας περιφήμους ἐθνικοὺς ἀγῶνας καὶ ἀποθανατίζοντα τὴν δόξαν τῶν τε ἡρώϊκων γενεῶν, ἀφ' ὧν οἱ νικηταὶ κατήγοντο, τῶν πόλεων, εἰς αἷς οὗτοι ἀνῆκον, καὶ τῶν θεῶν ἐνταύτῃ, εἰς οὓς οἱ ἀγῶνες ἐκεῖνοι ἦσαν καθιερωμένοι. Πολλάκις δὲ εἰς ταῦτα ὁ ποιητὴς, μᾶλλον καὶ τοῦ ὑψιπέτου ἀετοῦ, ὑπερτείνεται γινόμενος διὰ τῶν πτερῶν τῆς φαντασίας ὑπερνέφελος. Ἀλλ' οὐδ' εἰς τὴν πτῆσιν δεικνύεται ἐμαλὸς, ἀλλ' ἄλλοτε ἄλλως διὰ πυκνῶν ἐπεισοδίων ἐπικαμπὰς καὶ παρεγκλίσεις μεταχειριζόμενος, καὶ διὰ τῶν παρεκτροπῶν εἰς παρτοίας παρεκβάσεις ἐξ ἀπροσδοκῆ-

¹ Quint. X, I, 61. Novem lyricorum longe princeps spiritus magnificentia, sententiis, figuris, beatissima rerum verborumque copia, velut quodam eloquentiæ flumine, propter quæ Horatius (Od. IV, 2. 1) eum merito credidit nemini imitabilem.

καὶ ἀπαράμιλλον μορφήν του, δεικνύεται κατὰ τὴν παρ-
 οῦσαν παρηκμακὸς, καθόσον ὅπου ἀναφαίνεται δὲν φέ-
 ρει πλέον τὸν πρῶν φυσικὸν καὶ δημῶδη, ἀλλὰ τεχνι-
 κόν τινα τύπον. Τοῦτο δὲ βεβαιούσι πληρέστατα τῶν
 τελευταίων κρειττόνων ἐποποιῶν τὰ δοκίμια, οἷον ἡ Ἡ-
 ράκλεια τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς *Παρνάσιδος*, ἀκμ. κατὰ τὸ
 499 ἔτος π. Χ., ἡ Περσίς τοῦ Σαμίου *Χοιρίλου* (430)
 καὶ ἡ Θηβαῖς τοῦ Κολοφωνίου *Ἀντιμάχου* (400), ἐξ ὧν
 ἡ μὲν εἶχεν ὡς ὑπόθεσιν τοὺς ἄθλους τοῦ Ἡρακλέους, ἡ
 δὲ τὰς νίκας τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Περσῶν καὶ ἡ
 τρίτη τὸν πόλεμον τῶν Ἀργείων κατὰ τῶν Θηβαίων.

Ἐξ ἐναντίας δὲ ἡ *λυρικὴ* ποίησις, καίπερ κοινὸν ὅλων
 τῶν Ἑλλήνων κτῆμα ὡς ἐλευθερωτάτῃ ἔκχυσις τοῦ αἰ-
 σθήματος, παρὰ τοῖς Αἰολοδωριεῦσι κυρίως νῦν πρῶτον
 ἔφθασεν εἰς τὸ ἄκρον τῆς ἀκμῆς τῆς. Ὁ πρῶτος δὲ ὅς-
 τις τὴν ἐπραγματεύθη τεχνικῶς καὶ ὑπερέβαλε τὰ ὅρια
 τοῦ ἐθνικοῦ δημῶδους χαρακτῆρος ἦτο *Σιμωνίδης* ὁ
 Κεῖος ἀκμάσας μεταξὺ 557 καὶ 467, ἄρα κατὰ τοὺς
 ὠραιότερους τῆς Ἑλληνικῆς αὐτονομίας χρόνους, καὶ
 διατρίψας ἀλληλοδιαδόχως παρὰ τῷ αἰσυμνήτῃ τῆς Μι-
 τυλήνης Πιπτακῷ, παρὰ τοῖς Πεισιστρατίδαις ἐν Ἀθή-
 ναις καὶ τελευταῖον παρὰ τῷ Ἱέρωνι ἐν Συρακούσαις.
 Ἐποίησε δὲ οὐ μόνον ἐλεγεῖα ἀλλὰ καὶ διάφορα ἄλλα
 ποιήσεως εἶδη (ἐπιγράμματα, ὕμνους, διθυράμβους, σκό-
 λια) ἐξεικονίσας τὰ ἀξιολογώτερα τῆς ἐποχῆς του συμ-
 βεβηκότα ἐλευθέρως καὶ πρωτοτύπως μετὰ χειρὸς τε-
 χνίτου ἐπιδεξίου. Ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ *Βακχυνίδης* διεκρίθη
 οὐχ ἥττον εἰς πολλὰ λυρικὰ εἶδη, εἰς ὕμνους, διθυράμ-
 βους, εἰς ἐρωτικὰ ἄγγραμμα καὶ ἄλλα. Ἀλλὰ τούτους ὡς
 καὶ πάντας ἐν γένει τοὺς λυρικοὺς, ὅσους ποτὲ ἡ Ἑλλὰς
 παρήγαγεν, ὑπερηκόντισεν ὁ Θηβαῖος *Πινδαρος* (522—
 442), διὸ εὐλόγως ἀποκαλεῖται ὑπὸ τοῦ Κύντιλιανοῦ
 ἡγεμῶν τῶν (ἐννέα) λυρικῶν, ὡς πολὺ αὐτῶν ὑπερτερῶν
 διὰ τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ πνεύματος, τῶν γνωμῶν,

του μεταβαλλόμενος, καθίσταται ἐν πολλοῖς τῶν χωρίων ὅλως ἄληπτος καὶ ἀκατανόητος.

Δραματικὴ ποίησις. — α) **Τραγωδία.** Τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον, καθ' ὃν ἡ λυρική ποίησις ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς ἀναπτύξεώς της σημεῖον, ἤρξατο νὰ λαμβάνῃ τὴν γένεσίν του καὶ τὸ ὑψηλότατον καὶ τεχνικώτατον ἀπάντων τῶν εἰδῶν τῆς ποιήσεως, τὸ *δρᾶμα*. Ἦκμασε δὲ τοῦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ λαμπροτάτου ἐθνικοῦ ἀγῶνος (τοῦ Περσικοῦ) ἐν τῷ μέσῳ τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ ἐν αὐτῇ τῇ περιπύστῳ πόλει τῆς Ἀθηνᾶς, ἐνοῦσαν ἐνταῦθα τὴν ἐπικὴν ἤτοι τὴν Ἰωνικὴν ποίησιν μετὰ τῶν χορικῶν μελῶν τῆς λυρικῆς κατὰ τὴν Δωρικὴν συνήθειαν. Τὰ χορικά δὲ ταῦτα μέλη, ἡ προκαταρκτικὴ τῆς δραματικῆς ποιήσεως βάσις καὶ ἰδίως τῆς οὕτω λεγομένης τραγωδίας, ἦσαν ὕμνοι εἰς τὸν Διόνυσον, μεθ' ὧν κατὰ τοὺς ἐφεξῆς χρόνους συνήθη παράστασις γεγονότος τινὸς ὡς ἐπεισόδιον. Ἡ ἐφεύρεσις δὲ τῆς τραγωδίας¹ ἀποδίδεται εἰς τὸν ἐξ Ἰκαρίας, ἐνὸς δήμου τῆς Ἀττικῆς, καταγόμενον *Θέσπιν* (σύγχρονον τοῦ Σόλωνος), ὅστις δίδων ἐν Ἀθήναις παραστάσεις ἐπὶ τινος ξυλίνου ἰκριώματος πρῶτος ἤγαγεν εἰς τὸ μέσον μεταξὺ τῶν χορικῶν ᾠδῶν καὶ ἓνα ὑποκριτὴν. Τὸν Θέσπιν δ' ἐμιμήθησαν μετ' οὐ πολὺ καὶ δύο ἄλλοι Ἀθηναῖοι, ὁ *Χοιρίλος* καὶ ὁ *Φρύγιχος*, ὧν ὁ μὲν συνέταξεν ἤδη, ὡς λέγεται, 450—160 δραματικὰ ποιήματα, ὁ δὲ ἐπραγματεύθη δραματικῶς περίφημόν τι γεγονός τῆς ἐποχῆς του, τὴν ἄλωσιν τῆς Μιλήτου. Ἀλλὰ τὰ πρῶτα ταῦτα δοκίμια ἦσαν ἔτι ἀτελέστατα. Ἀληθὲς δὲ τῆς τραγωδίας πατὴρ ὑπῆρξεν ὁ Ἐλευσίνιος *Αἰσχύλος*, ὅστις ἐγεν. τῇ 63 Ὀλυμπ. (525 π. Χ.) ἐξ ἐπι-

¹ Ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς παραστάσεως τῶν μύθων τοῦ Βάκχου ὁ χορὸς συνίστατο ἐκ Σατύρων, ἀποτελούντων τὴν συνήθη τοῦ θεοῦ ἐκείνου συνοδίαν, καὶ οἱ Σάτυροι οὗτοι ἐξεικονίζοντο ὡς τραγόποδες ἢ αἰγосκελεῖς, ἐκ τούτου πιθανῶς προέκυψε τὸ ὄνομα «τραγωδία».

φανῶν γονέων καὶ ἀκμαῖος ἤδη τὴν ἡλικίαν συνηγωνίσθη μετὰ μὲν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ του Κυναιγείρου ἐν Μαραθῶνι, μετὰ δὲ τοῦ νεωτέρου Ἀμεινίου ἐν Σαλαμῖνι. Πρῶτος δὲ οὗτος διὰ τῆς προσθήκης δευτέρου ὑποκριτοῦ (δευτεραγωνιστοῦ) μετέβαλε τὸν μονόλογον εἰς διάλογον, ἐξύψωσε τὸν μῦθον ἢ τὴν πρᾶξιν εἰς κυρίαν ὑπόθεσιν καὶ ἐφρόντισε περὶ τῆς σκηνικῆς σκευῆς, δούς εἰς τοὺς ὑποκριτὰς προσωπεῖον, σύρμα (ποδήρη χιτῶνα) καὶ κόθορνον καὶ εἰσαγαγὼν τὸν χορηγὸν (κορυφαῖον τοῦ χοροῦ), ὅστις ἐνίοτε ὠμίλει ἐν ὀνόματι τοῦ ὅλου χοροῦ· διὸ ὁ Ἀριστοφάνης (Βατραχ. στίχ. 1004 — 5) ἐξυμνεῖ (ἢ μάλλον σκώπτει) αὐτὸν λέγων·

Ἄλλ' ὦ πρῶτος τῶν Ἑλλήνων πυργώσας ῥήματα
 σεμνά
 καὶ κοσμήσας τραγικὸν λῆρον

Ἐκ τῶν 70 ἢ κατὰ τινὰς 90 τραγωδιῶν αὐτοῦ σώζονται 7 μόνον αἱ ἐξῆς· Προμηθεὺς δεσμώτης, Πέρσαι, Ἐπὶ Θήβας, Ἀγαμέμνων, Χοηφόροι, Εὐμενίδες καὶ Ἰκέτιδες, τὰς ὁποίας ὅλας χαρακτηρίζει ὕψος τι καταπληκτικὸν ὡς φερομένων συνεχῶς ἐν τῷ μέσῳ θεῶν καὶ τιτάνων. Ὁ Αἰσχύλος κατὰ τοὺς τραγικοὺς πρὸς ἄλλους ποιητὰς ἀγωνάς του εἰσήγε πάντοτε τρεῖς τραγωδίας ἀποτελούσας ὁμοῦ παρ' αὐτῷ ἐν ὅλῳ, ὅπερ ἐκαλεῖτο *τριλογία*. Καὶ ἐπειδὴ ἐκάστην τριλογίαν συνείθιζε νὰ συμπληρώνη δι' ἐνὸς τετάρτου μεσολαβοῦντος σατυρικοῦ δράματος, σκοπὸν ἔχοντος νὰ μετριάξῃ τὴν σοβαρότητα τῆς τραγωδίας διὰ τινος ἱλαρᾶς παιδιᾶς, ἐκ τούτου τὸ ὅλον ὠνομάζετο *τετραλογία*. Εἰς ὅλας δὲ τὰς τριλογίας ταύτας (ἐξαιρουμένης μιᾶς μόνης) ὁ ποιητὴς ἠρύετο τὴν δραματικὴν πρᾶξιν ἐκ τῶν μεγάλων μυθικῶν κύκλων καὶ τοὺς μύθους τούτους ἐπραγματεύετο οὕτως ἀξιοπρεπῶς καὶ σπουδαίως ὥστε ὁ διὰ τῶν Περσικῶν πολέμων εἰς τὴν συνείδησιν τῆς ἑαυτοῦ ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας

ἐξεγερθεὶς Ἑλλήν ἐβλεπε μετ' ἐκπλήξεως καὶ ἀγαλλιασεως τὴν τῶν θεῶν ἐπιρροὴν καὶ σύμπραξιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἔθνους του. Διότι εἰς τὴν βαθύφρονα καὶ ἀδράν τοῦ τραγικοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ψυχὴν θρησκεία καὶ πατρὶς ἰσχυρεν ὥς τὸ ἄκρον τοῦ ἀνθρώπου ἄξιον τέρμα. Ὁ Αἰσχύλος, ἀφοῦ κατὰ τινὰ δραματικὸν ἀγῶνα ἠττήθη ὑπὸ τοῦ κατὰ πρῶτον ἐμφανισθέντος καὶ νέου ἔτι τὴν ἡλικίαν Σοφοκλέους, κατέλιπε πρὸς καιρὸν τὸ πατριον ἔδαφος καὶ ἀπῆλθεν εἰς Συρακούσας κατὰ τινὰς μὲν ἐκ λύπης διὰ τὴν προτίμησιν τοῦ ἀνταγωνιστοῦ του, κατ' ἄλλους δὲ διὰ τὴν γενομένην κατ' αὐτοῦ κατηγορίαν ὥς ἀποκαλύψαντος δῆθεν τὰ Ἑλευσίνια μυστήρια ἐν τινὶ τῶν δραμάτων του, μ' ὅλον ὅτι ὁ Ἄρειος πάγος τὸν ἀπέλυσε τῆς κατηγορίας ταύτης. Βραδύτερον ἐπανῆλθε πάλιν εἰς Ἀθήνας, ὅτε βεβαίως ἐδίδαξε (παρέστηκεν) τὴν οὕτω λεγομένην Ὁρέστειαν, τριλογίαν του (συγκειμένην ἐκ τῶν τριῶν τούτων δραμάτων, Ἀγαμέμνωνος, Χοηφόρων καὶ Εὐμενίδων). Ἀλλὰ καὶ πάλιν, ἐξ ἀποστροφῆς πρὸς τὴν ἀρξάμενην νὰ διαφθείρεται δημοκρατίαν ἐπανεκαμψεν εἰς Σικελίαν, ὅπου ἐτιμήθη σφόδρα ὑπὸ τοῦ τυράννου Ἰέρωνος καὶ τῶν Γελῶν καὶ ἐπιζήσας τρίτον ἔτος, ὧν ἐτῶν πέντε πρὸς τοῖς ἐξήκοντα, ἐτελεύτησεν ἐν Γέλα (456 π. Χ.). Οἱ Ἀθηναῖοι τοσοῦτον ἠγάπησαν τὸν Αἰσχύλον, ὥς ἐστήσαντες αὐτῷ μετὰ θάνατον ἀνδριάντα ἐψήφισαν «Τὸν βουλούμενον διδάσκειν τὰ Αἰσχύλου χρυσὸν λαμβάνειν». Εὐθὺς δὲ μετὰ τὸν εἰρχόμενον πρῶτον τραγικὸν ὁ Σοφοκλῆς, υἱὸς Σωφίλου ἐκ τοῦ δήμου Κολωνοῦ τῆς Ἀττικῆς (496—406), χορεύσας ὡς νέος περὶ τὸν βωμὸν Διὸς τοῦ σωτῆρος ἐν Σαλαμῖνι προήγαγε τὸ δράμα εἰς τὴν μεγίστην τελειότητα, ἐξωτερικῶς μὲν διὰ τῆς προσθήκης ἑνὸς τρίτου ὑποκριτοῦ καὶ τῆς συστολῆς τῶν χορικῶν μελῶν, ἐσωτερικῶς δὲ διὰ τοῦ ἀρμονικοῦ κάλλους τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἐντελοῦς καλλιτείας, ἐξαιρέτως δὲ διὰ τῆς τεχνικωτάτης διαθέσεως

τῆς πράξεως καὶ διὰ τῆς βαθείας ψυχολογικῆς ἐξεικονίσεως τῶν χαρακτήρων, ἐξυψουμένων διὰ τοῦ ἠθικοῦ μεγέθους ὑπὲρ τὴν εἰμαρμένην, ἧς τὸ ἀναπότρεπτον, κατὰ τὴν δόξαν τῶν ἀρχαίων, θραύει τὴν δύναμιν καὶ θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἱλαρὸν καὶ χάριεν ἐπανθεῖ εἰς ὅλην τὴν ποίησίν του. Τὸ τρομερὸν καὶ φεβερὸν λείπει ἀπ' αὐτῆς παντάπασιν, ἢ λαμβάνει μορφήν τινά φαιδροτέραν· διότι εἰς τὸν Ἀθηναϊκὸν λαὸν τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους, προσδεύσαντα ἤδη ἱκανῶς εἰς τὸν πολιτισμὸν, δὲν ἤρκεσε πλέον τὸ καταπληκτικόν, τὸ ἀδρὸν καὶ ὑπέρογκον, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ φέρον τὴν ψυχὴν εἰς συγκίνησιν. Ἐκ τῶν ἑκατὸν περίπου δραμάτων τοῦ Σοφοκλέους ὑπολείπονται 7 μόνον, Οἰδίπους τύραννος, Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ, Τραχίνιαι, Φιλοκτήτης, Αἴας ὁ μαστιγοφόρος, Ἡλέκτρα καὶ Ἀντιγόνη (τὸ ἀξιολογώτατον ἀπάντων καὶ ὡς κανὼν τῆς τραγικῆς ποιήσεως ἰσχύον). Ὁ Σοφοκλῆς ἀπέθανεν ἐνενηκοντούτης ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς, ὡς λέγεται, ἀγαλλιάσεώς του κατὰ τινὰ νέαν αὐτοῦ δραματικὴν νίκην ἐν τοῖς Ὀλυμπίοις. Ἡ μνήμη δὲ αὐτοῦ καθιερώθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων διὰ τινος ἡρωϊκῆς λατρείας. Ἡ παρακμὴ τῆς δραματικῆς τέχνης ἄρχεται ἤδη μετὰ τοῦ τρίτου τραγωδοῦ Εὐριπίδου τοῦ Μνησάρχου, ὅστις ἐγεννήθη ἐν Σαλαμῖνι κατ' αὐτὴν τὴν πανένδοξον τῆς Σαλαμινίου μάχης ἡμέραν καὶ ἀπέθανε τῷ 407 ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀρχελάου. Ὁ ποιητὴς οὗτος δὲν φθάνει οὔτε εἰς τὸ ὕψος τοῦ Αἰσχύλου, οὔτε εἰς τὴν ἁρμονικὴν τοῦ Σοφοκλέους ἐντέλειαν, ἐξέχει ὅμως ἀμφοτέρων κατὰ τὴν περιγραφὴν τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφορῶν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ ἔχει ἐξαιρέτως τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ διεγείρειν τὴν συμπάθειαν καὶ τὸν οἶκτον· διὸ ὁ Ἀριστοτέλης (Ποιητ. 13, 4) καλεῖ αὐτὸν *τραγικώτατον τῶν ποιητῶν*, εἰ καὶ τὰ ἄλλα μὴ εὖ οἰκομοῦντα. Καθὸ δὲ μαθητὴς τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ Προδίκου ἐπιδεικτιᾷ πολλάκις διὰ

τὸν περίγελων τοῦ πλήθους. Ἐκ τῶν τῆς περιόδου ταύτης κωμωδιῶν τοῦ Ἀθηναίου *Κρατίρου* καὶ τοῦ συγχρόνου του *Κράτητος* ὡς καὶ τοῦ *Εὐπόλιδος*, Ἀθηναίου ὡσαύτως, καὶ τοῦ ἀντιζήλου τούτου *Φερεκράτους* δὲν σώζονται εἰμὴ ὀλίγα τεμάχια. Μόνον δὲ τοῦ Ἀριστοφάνους, ἀκμάσαντος ἐν Ἀθήναις μεταξὺ 460 — 388 διατηροῦνται 11 πλήρεις κωμωδίαι (*Πλοῦτος*, *Νεφέλαι*, *Βάτραχοι*, Ὀρνιθες, Ἰππεῖς, *Εἰρήνη*, *Λυσιστράτη*, Ἀχαρνεῖς, *Σφήκες*, *Θεσμοφοριάζουσαι* καὶ *Ἐκκλησιάζουσαι*), αἵτινες ἐν θαυμασίᾳ Ἀττικῇ διαλέκτῳ γεγραμμέναι, πλήρεις ἀγχινοίας (Ἀττικοῦ ἄλατος) καὶ φαντασίας, ἀφειδῶς στηλιτεύουσι τὸν τε δημόσιον βίον τῶν Ἀθηναίων ἐν γένει ὡς καὶ τὸ πολίτευμα μερικῶν, ἰδίως τῶν ἐχόντων ἐπιρροὴν δημαγωγῶν, π. χ. τοῦ *Κλέωνος* εἰς τοὺς Ἰππεῖς, καὶ ἀξιοσεβάστων προσέτι ἀνδρῶν, οἷον τοῦ *Σωκράτους* ἐν ταῖς *Νεφέλαις*. Ἀπὸ τοῦ τέλους δὲ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἡ ἀρχαία κωμωδία στερηθεῖσα τῆς δημοκρατικῆς ἐλευθερίας, προήχθη εἰς τὴν μέσην, ἥτις, μὴ συγχωρουμένης πλέον τῆς παραστάσεως τῶν προσώπων εἰμὴ ὑπὸ πλαστὰ καὶ ἀλληγορικὰ ὀνόματα, δὲν εἶχε τὸ ἐνδιαφέρον ἐκείνης οὐδὲ παρίστα εἰμὴ κεκαλυμμένως τὴν ἀλήθειαν. Ὡς ἄριστοι δὲ τοῦ εἶδους τούτου ποιηταὶ μνημονεύονται Ἀντιφάνης ὁ Ῥόδιος καὶ ὁ Ἀλεξίς ἐκ Θουρίων, οἵτινες μόνον ἔκ τινων τεμαχίων εἰσι γνωστοί. Ἡ δὲ νεωτέρα κωμωδία ἀνήκει εἰς τὴν ἀκόλουθον περίοδον.

Ἱστορία. — Ἐκ τῶν προλεχθέντων εἶνε γνωστὸν, ὅτι ὁ πεζὸς λόγος ἀνεπτύχθη παρὰ τοῖς Ἑλλήσι βραδύτερον ἢ ἡ ποίησις, ὡς τοῦτο συνέβη καὶ εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, ὧν ἡ φιλολογία φυσικὴν ἐβιάδισεν ὁδόν. Ἐπέδωκε δ' ἐπὶ μᾶλλον μὲ τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν ἀνάπτυξιν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων καὶ τὴν τελειότεραν τοῦ δημοσίου βίου μόρφωσιν. Αἱ περὶ τὴν Ἱστοριογραφίαν πρῶται ἀπόπειραι ἐγένοντο ἤδη διὰ τῶν

φιλοσοφικῶν σκέψεων καὶ ἠθικῶν ἀποφθεγμάτων καὶ μεταχειρίζεται φράσιν περισσῶς ῥητορικὴν. Ἐγράψε 75 περίπου τραγωδίας, ἐξ ὧν περιεσώθησαν 18 μόνον γνήσιαι, αἱ ἐξ ἧς Ἐκάβη, Ὀρέστης, Φοίνισσαι, Μήδεια, Ἰππόλυτος, στεφανηφόρος, Ἀλκυστις, Ἀνδρομάχη, Ἰκέτιδες, Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι, Ἰφιγένεια ἡ ἐν Ταύροις, Τρωάδες, Βάκχαι, Κύκλωψ, Ἡρακλεΐδαι, Ἐλένη, Ἴων, Ἡρακλῆς μαινόμενος, Ἡλέκτρα καὶ 2 ὑποπτοι, Ῥῆσος καὶ Δανάη. Συγχρόνως δὲ σχεδὸν μὲ τὸν Εὐριπίδην ἤκμασαν καὶ τρεῖς ἕτεροι τραγικοὶ ποιηταί, Ἴων, ὁ Χίος, Ἀχαιοὺς ὁ Ἐρετριεὺς καὶ Ἀγάθων ὁ Ἀθηναῖος· ἀλλ' ἐκ τῶν ποιήσεων αὐτῶν δὲν διεσώθησαν εἰμὴ τινὰ τεμάχια μόνον.

6) Κωμωδία. — Ἡ κωμωδία, ἕτερον δράματος εἶδος, ἐμορφώθη κατὰ συνέπειαν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου βραδύτερον παρὰ τὴν τραγωδίαν. Λαβοῦσα τὴν πρώτην αὐτῆς ἀρχὴν ἐν Μεγάροις καὶ ἐντεῦθεν εἰς Ἀθήνας μετενεχθεῖσα ἀνεπτύχθη κατὰ μικρὸν ὑπὸ τοῦ Σουσαρίωνος καὶ τοῦ Ἐπιχάρμου. Καὶ εἰς ὅσας μὲν πολιτείας εἰσεχώρησε, προσέλαβε τὴν δημώδη γλῶσσαν, οὐδαμοῦ ὅμως ἔτυχε μείζονος περιθάψεως καὶ τεχνικωτέρας μορφώσεως ἢ ἐν Ἀθήναις. Ἐν τῇ Ἀττικῇ δὲ κωμωδίᾳ διακρίνονται τρεῖς κυρίως περίοδοι τῆς ποιήσεως ταύτης. Ἡ πρώτη περιλαμβάνει τὴν ἀρχαίαν κωμωδίαν, τὸ ἀγαπητὸν τῆς ἐλευθερίας τέκνον, ἥτις περὶ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μὲ τὴν ἀλλοίωσιν τῆς δημοκρατίας ἀπέβαλε τὸν ἀρχαῖον αὐτῆς χαρακτῆρα, ὅτε οἱ ποιηταὶ συνείθιζον νὰ μαστιγῶσι τὰ ἐλαττώματα, τὰς μωρίας, τὰς πλάνας καὶ τὰς κακοηθείας τῆς ἐποχῆς των μετὰ τῶν κοπτερῶν τῆς εἰρωνείας καὶ σκώψεως ὅπλων, οὐδ' ἐφοβοῦντο νὰ φέρωσιν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ζῶντα πρόσωπα ὑπὸ τὸ ἴδιον αὐτῶν ὄνομα καὶ μετὰ τῶν ἐπὶ τοῦ μορμολυκείου ἀκριβῶς παριστανομένων χαρακτήρων τοῦ προσώπου των καὶ οὕτω νὰ τὰ παραδίδωσι δωρεὰν εἰς

Ἰώνων λογογράφων, οἵτινες ἐξέφερον τοὺς μύθους ἐν ποιητικῷ πεζῷ λόγῳ. Καθόσον δὲ ὁ μῦθος κατελείπετο καὶ τὰ παρόντα γεγονότα προσκάλουν σκέψεις καὶ ἐρῶνας, ἐπὶ τοσοῦτον ἢ εἰς τὴν ἀληθῆ ἱστοριογραφίαν προσέγγισις ἐπεταχύνετο. Ὁ ἀγὼν τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Ἀνατολῆς ἔτρεψε τὴν προσοχὴν τοσοῦτον ἰσχυρῶς πρὸς τὸ ἐνεστὼς, ὥστε ἡ πολιὰ ἀρχαιότης ὑπεχώρησε καὶ τὸ πολιτικὸν στοιχεῖον τῆς ἱστοριογραφίας, ἥτις κατ' ἀρχὰς διετήρησε τὴν Ἰωνικὴν διάλεκτον, ἐπεκράτησεν ὀριστικῶς. Εἰς τὴν μετάβασιν δὲ ταύτην παρουσιάζεται πρῶτος ὁ Ἀλικαρνασεὺς Ἡρόδοτος (καλούμενος συνήθως πατήρ τῆς ἱστορίας), ὅστις ἐπὶ τῶν μακρῶν εἰς πολλὰς χώρας καὶ πόλεις (Αἴγυπτον, Λιβύην, Κρήτην, Κύπρον, Φοινίκην, Συρίαν, Βαβυλωνίαν, Ἀσσυρίαν, Περσίδα, Κιμμέριον, Βόσπορον, Σκυθίαν, Κολχίδα, Ἑλλάδα καὶ κάτω Ἰταλίαν) περιηγήσεών του πολλὰ ἐξετάσας καὶ μαθὼν βραδύτερον ἐν Θουρίοις τῆς Ἰταλίας ἐπεξεργάσθη τὴν ἐξ ἰσαριθμῶν ταῖς Μούσαις βιβλίῳν συγκειμένην καὶ ἐν Ἰωνικῇ διαλέκτῳ συντεταγμένην ἱστορίαν του, ἥτις ἔχει μὲν ὡς κυρίαν ὑπόθεσιν τῶν Περσικῶν πολέμων τὴν περιγραφὴν, παρενείρει δ' ἐν ἐπεισοδίοις μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος τὰ μᾶλλον ἀξιμνημόνευτα ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν ἐσωτερικῶν διατάξεων (πολιτευμάτων, ἠθῶν, ἐθίμων) ὅλων τῶν εἰς αὐτὸν γνωστῶν γενομένων χωρῶν καὶ ἐθνῶν, καὶ μ' ὅλον ὅτι προβαίνει μέχρι τῆς ἐν Μυκάλῃ μάχης, μνημονεύει ὁμῶς καὶ βραδύτερα συμβάντα ἕως τῶν χρόνων τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (Θ', 73). Ἀγάπη πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀκραιφνῆς, πλήρης συναίσθησις τοῦ καθήκοντος ἐνὸς ἱστορικοῦ¹, περιληπτικὴ γνῶσις πραγμάτων, καθαρότης καὶ

¹ Αὕτη γίνεται καταφανὴς ἐν τῇ ἐξῆς αὐτοῦ ῥήσει, Η', 152· «Ἐγὼ δὲ ὀφείλω λέγειν τὰ λεγόμενα, πείθεσθαι γὰρ μὲν οὐ παντάπασιν ὀφείλω, καὶ μοι τοῦτο τὸ ἔπος ἐχέτω εἰς πάντα λόγον».

ἀφέλεια ψυχῆς καὶ βαθύ θρησκευτικὸν αἶσθημα διακρί-
 νουσι τὸν Ἡρόδοτον. Τὸ ἀξιόπιστον αὐτοῦ, ὅπερ πολ-
 λάκις προσεβλήθη (ἤδη ὁ Γέλλιος Noct. Att. III, 10,
 11 ἀποκαλεῖ αὐτὸν *hominem fabulatorem*), ἐβε-
 βαιώθη ἐπὶ μᾶλλον ὑπὸ νεωτάτων ἐρευνῶν. Διὰ παντὸς
 δὲ τοῦ συγγράμματός του, ὅπερ ἔνεκα τῆς ἐντέχνου
 συναρμοολογήσεως καὶ τῆς ἐνότητος τῶν ἐν αὐτῷ δια-
 λαμβανομένων ποικίλων ἀφηγήσεων δύναται νὰ θεωρηθῇ
 ὡς ποίημά τι ἐπικὸν, ἐπικρατεῖ ἡ θεμελιώδης αὐτῇ ιδέα
 «ὅτι ἡ Νέμεσις διέπει τὴν τύχην τῶν ἐθνῶν· ὅτι θεο-
 σέβεια καὶ μετριοπάθεια φέρουσιν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν,
 ὕβρις δὲ καὶ βία εἰς τὴν δυσυχίαν». Ἡ ἀνάγνωσις αὐτοῦ,
 ὡς λέγεται, γενομένη κατὰ πρῶτον ἐν τῇ πανδήμῳ ὁμη-
 γύρει τῶν Ὀλυμπίων καὶ ἔπειτα ἐν τοῖς Παναθηναίοις
 ἐνέπνευσεν εἰς τὸν παρόντα υἱὸν τοῦ Ὀλόρου, τὸν Ἀθη-
 ναῖον *Θουκυδίδην*, τὴν πρώτην πρὸς τὴν ἱστορίαν κλίσιν.
 Νέος ἔτι οὗτος ἐξεπαιδεύθη παρὰ τῷ ῥήτορι Ἀντιφῶντι
 καὶ τῷ φιλοσόφῳ Ἀναξαγόρᾳ· ἔπειτα ἐστάλη ὡς διои-
 κητῆς μοίρας τινὸς τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου εἰς τὰ Θρα-
 κικὰ παράλια πρὸς ἀναστολὴν τῶν προόδων τοῦ Σπαρ-
 τιάτου στρατηγοῦ Βρασιίδα. Ἐπειδὴ δὲ, κατὰ τὰ
 προειρημένα δὲν ἐδυνήθη, ἔνεκα τῆς βραδείας ἀφίξεώς
 του, νὰ προλάβῃ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀμφιπόλεως, ἐξω-
 ρίσθη τούτου ἔνεκα ἐπὶ 20 ἔτη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων.
 Τὴν σχολὴν δὲ τῆς (ἐν τῇ Σκαπτῇ Ὑλῇ τῆς Θράκης)
 ἐξορίας του μετεχειρίσθη εἰς τὴν θαυμασίαν ἐκείνην
περὶ τοῦ πολέμου τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων
ξυγγραφὴν, πρὸς κατάρτισιν τῆς ὁποίας, ἐκτὸς ὧσιν
 ὡς αὐτόπτης ἐγίνωσκεν, ἐφρόντισε νὰ συλλέξῃ παντα-
 χόθεν ἀκριβεστάτας πληροφορίας. Ἐν ἔτει 403, μετὰ
 τὴν ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου κηρυχθεῖσαν ἀμνηστίαν, ἐπα-
 νῆλθεν εἰς Ἀθήνας· ἀλλ' ἀρξαμένης τῆς τυραννίας τῶν
 τριάκοντα ἠναγκάσθη πάλιν ν' ἀναχωρήσῃ καὶ διήνυσε
 τὸν ὑπόλοιπον βίον του ἐν τῇ κατὰ τὴν Θράκην δευ-

(ίδρυτῆς τῆς Περσικῆς μοναρχίας) παριστάνεται ὡς ὁ ἰδεώ-
 δης τύπος ἑνὸς κατὰ Σωκρατικὰς ἀρχὰς μεμορφωμένου
 ἀπολύτου ἡγεμόνος, ὅστις φροντίζει περὶ τῆς εὐτυχίας
 τοῦ λαοῦ του, ὃν τρόπον ὁ ἀγαθὸς ποιμὴν φροντίζει περὶ
 τῆς εὐτυχίας τοῦ ποιμνίου του. Εἰς ὅλα δὲ τὰ ἱστορικὰ
 συγγράμματα τοῦ Ὁξενόφων ἐξαίρει, συνωδᾷ τῇ Σω-
 κρατικῇ διδασκαλίᾳ τὰς ἠθικὰς σχέσεις τῶν ἐνεργῶν
 προσώπων προκειμένων νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς παραδείγ-
 ματα τοῦ πρακτικοῦ βίου. Καὶ ὕστερεῖ μὲν τοῦ προκα-
 τόχου του κατὰ τὴν βαθύτητα τῶν στοχασμῶν, τὴν
 μεγαλοπρεπῆ παράστασιν καὶ ἀκρίβειαν τῶν ἱστορουμέ-
 νων, τὸν ὑπερβαίνει δὲ κατὰ τὴν ἀρμονικὴν διάταξιν
 τῆς ὕλης καὶ ἰδίως κατὰ τὴν εὐχέρειαν καὶ γλαφυρότητα
 τοῦ ὕφους, ἔνεκα τῶν ὁποίων ὠνομάσθη προσφυῶς ὑπὸ
 τῶν ἀρχαίων Ἀττικὴ μέλισσα, ὡς ἂν ἀπὸ τοῦ στόμα-
 τὸς του ἔρρουν λόγοι γλυκεῖς ὡς τὸ μέλι. Ἀλλὰ παρα-
 δόξως ὁ ἱστορικὸς οὗτος, ἐξ ὑπερβολικῆς πρὸς τὴν Σπάρ-
 την καὶ τὸ ὀλιγαρχικὸν αὐτῆς πολίτευμα κλίσεως, δει-
 κνύεται πολλάκις μεροληπτικὸς, παρατρέχων πολλὰ οὐ-
 σιώδη τῆς ἱστορίας περιστατικὰ, ἄλλα ὡς πάρεργα
 πραγματευόμενος καὶ ἄλλα πάλιν ὑπὲρ τὸ δέον ἐξαίρων.
 Οὕτω π. χ. διηγεῖται ψυχρῶς τὴν πτώσιν τῆς πατρί-
 δος του, τὸν Λύσανδρον θεωρεῖ πάντῃ ἀνεύθυνον, ὑπὲρ
 τοῦ Ἀγησιλάου πλέκει ἐγκώμια ὑπερβολικὰ, τὴν αὐξή-
 σιν τῶν Θηβῶν, ἐν ἑκ τῶν σπουδαιοτέρων τῆς Ἑλληνί-
 κῆς ἱστορίας συμβάντων, ψάβει ἀκροθιγῶς καὶ διὰ τοῦτο
 σχεδὸν ἐλάχιστον ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ Ἐπαμινών-
 δου καὶ Πελοπίδου, καθότι διὰ τῶν ἀνδρῶν τούτων ἡ
 Σπάρτη ἀπέβαλε διὰ παντὸς τὴν ὑπεροχὴν της. Ὅταν
 μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς Ἀθήνας ἐπάνοδόν του ἔμαθε
 τὴν ἄδικον καταδίκην τοῦ διδασκάλου του Σωκράτους,
 ὃν ἡγάπα διαφερόντως, πλήρης ἀγανακτήσεως διὰ τοῦτο
 κατέλιπεν εὐθὺς τὴν πατρίδα του καὶ ἀπῆλθε πρὸς τὸν
 Ἀγησίλαον εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, μετὰ τοῦ ὁποίου συν-

τέρα πατρίδι του. Παιδεία μεγάλη, κεκτημένη διὰ τῆς μελέτης καὶ τῆς περὶ τὸν βίον τριβῆς, τελεία ψυχῆς ἀταραξία καὶ ἀμεροληψία, ἀκριβεστάτη γνῶσις τῶν πραγμάτων καὶ ἄκρα πολιτικὴ περίνοια εἰσὶν αἱ ἰδιότητες, αἵτινες ἀνέδειξαν τὸν Θουκυδίδην τὸν μέγιστον ἀπάντων τῶν ἱστορικῶν. Οὐδεὶς ἄλλος ὑψώθη, ὡς αὐτὸς, εἰς τὴν περιωπὴν τῆς ἱστορικῆς κρίσεως καὶ ἐρεῦνης τῶν πραγμάτων. Εἰς τὰς περιγραφὰς δὲ ἰδίως (οἷον εἰς τὴν τοῦ λοιμοῦ τῶν Ἀθηνῶν, τῶν στάσεων τῆς Κερκύρας κλ.) καὶ εἰς τὰς παρεννευρομένας δημηγορίας, αἵτινες παριστῶσι πιστὴν τινα εἰκόνα τῶν φρονημάτων, προςπαθειῶν καὶ ἐλατηρίων τῶν ἐνεργῶν προσώπων, φατριῶν καὶ πολιτειῶν, δεικνύεται ἀληθῶς ἀριστοτέχνης. Τὸ ὕφος τῆς γλώσσης του, διακρινόμενον ἐπὶ συντομίᾳ ἀπαραμίλλῳ καὶ ἐπὶ δεινότητι, ἥτις ὅμως πολλάκις (μάλιστα ἐν ταῖς δημηγορίαις) φθάνει μέχρι σκοτεινότητος, ἰσχύει ὡς τὸ τέλειον παράδειγμα τοῦ ἀρχαίου Ἀττικισμοῦ (κανὼν φράσεως Ἀττικῆς). "Ὅλη δὲ ἡ συγγραφή του εἶνε, ὅπως αὐτὸς οὗτος προέθετο, ἀληθῶς κτῆμα ἐς αἰὶ μᾶλλον ἢ ἀγώρισμα εἰς τὸ παραχρῆμα. Ὁ Ξενοφῶν, Ἀθηναῖος καὶ οὗτος, μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, περίφημος ὡς φιλόσοφος, στρατηγὸς καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ, ἐξηκολούθησε τὴν ἱστορίαν τοῦ Θουκυδίδου εἰς τὰ Ἑλληνικά του μέχρι τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης. Ἀλλὰ τοῦτο, ἐν ἐκ τῶν τελευταίων αὐτοῦ πονημάτων, συντεταγμένον ἄνευ τῆς προσηκούσης ἐνότητος τῆς ὕλης, ὑποτίθεται ἀπλοῦν τι σκιαγράφημα, ὅπερ ἔμελλε βραδύτερον νὰ ἐπεξεργασθῇ. Πολὺ δὲ τελειότερον ἱστορικὸν ἔργον αὐτοῦ κρίνεται ἡ Κύρου ἀνάβασις, ἥτοι ἱστορία τῆς ἐκστρατείας τοῦ νεωτέρου Κύρου κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀρταξέρξου καὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν μυρίων Ἑλλήνων, τῶν ὁποίων ὁ ἴδιος συγγραφεὺς ὑπῆρξεν ὁδηγός. Ἡ δὲ Κύρου παιδεία δὲν εἶνε καθαρὰ ἱστορία ἀλλ' ἠθικοπολιτικόν τι μυθιστόρημα, ὅπου ὁ πρεσβύτερος Κύρος

επολέμησε κατὰ τῶν Περσῶν ὥς καὶ μετέπειτα περὶ Κορώνειαν κατὰ τῶν Θηβαίων. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὸν λακωνισμόν του τοῦτον οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἐστέρησαν τῶν δικαιωμάτων τοῦ πολίτου καὶ ἐδήμευσαν τὰ κτήματά του, οἱ Σπαρτιᾶται τὸν ἐδέχθησαν προθύμως καὶ τὸν ἀπεζημίωσαν διὰ τῆς παραχωρήσεως ἑνὸς χωρίου (τῆς Σκιλλοῦντος) ἐν Ἡλιδι, ὅπου ὥς ἐξόριστος διανύσας τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ζωῆς του ἐδαπάνησε τὴν σχολὴν του εἰς τὴν σύνταξιν τῶν προμνημονευθέντων καὶ ἄλλων φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων. Ἀφοῦ δὲ οἱ Ἡλεῖοι, μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην, τοῦ ἀφῆρσαν τὸ εἰρημένον χωρίον, κατέφυγεν εἰς Κόρινθον καὶ βαθύγηρος ἤδη (ἐνενηκοντούτης σχεδὸν) ἐτελεύτησεν ἐνταῦθα.

— Οἱ εἰρημένοι τρεῖς ἱστορικοὶ εὐρίσκονται εἰς ὁμοίαν πρὸς ἀλλήλους σχέσιν ὥς οἱ τρεῖς τραγικοί. Ὁ Ἡρόδοτος ἐξεικονίζει ὥς ὁ Αἰσχύλος τὸν χρόνον τοῦ νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ ἡρωϊκοῦ μεγαλείου, ἀλλὰ καὶ τὸν δίκην παίδων εὐσεβῆ φόβον πρὸς τὴν σιγῇ τὰ πάντα διέπουσαν καὶ πᾶσαν ὕβριν ἐκδικουμένην θεότητα. Ὁ δὲ Θουκυδίδης καὶ ὁ Σοφοκλῆς εἰσὶν οἱ σεμνοὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ εἰς τὸν κολοφῶνα τοῦ πολιτισμοῦ προαχθέντος Περικλείου αἰῶνος, καθ' ὃν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς θελήσεως λαμβάνουσι τὴν πρώτην τάξιν εἰς τὰς διαμορφώσεις τοῦ γέντιου βίου καὶ ἡ πάλη τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως πρὸς τὴν ἀνάγκην προσδιορίζει τὰς τύχας τῶν ἀνθρώπων. Ὁ δὲ Ξενοφῶν καὶ ὁ Εὐρυπίδης παριστάνουσι τῆς σκέψεως καὶ τῆς φιλοσοφικῆς καὶ σοφιστικῆς παιδεύσεως τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ τοῦ βίου εὐδαιμονία ἐζητεῖτο εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ αἰσθητὸν μᾶλλον ἢ εἰς τὸ ἰδεῶδες καὶ ὑψηλότερον, ὃ δὲ ἐγωῖσμός καὶ ἡ ἀτομικὴ τάσις διερρήγγυον ἱταμῶς τὰ ὅρια τοῦ αἰωνίου δικαίου, τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἐθνικότητος. Ὅθεν ἐν ᾧ ὁ Ἡρόδοτος θεωρεῖ τὴν ἱστορίαν ὥς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀποκρύφου εἰμαρμένης ἐν τῇ

δουσα έντελῶς πρὸς τὰ ἀρχικά φρονήματα τοῦ προτι-
μαῖν τὴν πατρίδα παρὰ πάντα συγγενῇ καὶ οἰκεῖον, κατὰ
τὴν κρίσιν τῶν μεταγενεστέρων φαίνεται ἀπάνθρωπος
καὶ ἀντιβαίνουσα εἰς τε τοὺς νόμους καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς
τῆς ἠθικῆς, ἀπεδοκιμάσθη δὲ οὐχ ἥττον καὶ παρὰ πολ-
λῶν Κορινθίων ἐξ ἔχθρας μᾶλλον πρὸς τὸν αὐτουργόν.
Ὅθεν ἐν ᾧ πολλοὶ ἐτίμων καὶ ἐξύμνουν τὸν τυραννικό-
νον, ἄλλοι ἤθελον νὰ καταδικάσωσιν εἰς θάνατον ὡς ἀδελ-
φοκτόνον. Ὁ δὲ Τιμολέων, ὑπὸ δυσθυμίας ἀπεμακρύνθη
ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἐπὶ πολὺν χρόνον. Ὅταν δὲ
ἦλθον ἐκ τῆς Σικελίας πρέσβεις, οἱ Κορίνθιοι ἀποφασί-
σαντες νὰ στείλωσιν εἰς τὰς Συρακούσας τὴν αἰτηθεῖσαν
βοήθειαν, ἀνηγόρευσαν τὸν Τιμολέοντα στρατηγὸν ἵνα
τῷ χορηγήσωσι τὴν εὐκαιρίαν τοῦ νὰ καθαρισθῇ ἐκ τοῦ
ἄγους τοῦ ἀδελφικοῦ αἵματος διὰ πράξεων μεγάλων καὶ
σωτηρίων.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον κατεῖχεν ὁ μὲν Ἰκέτης τὴν
πόλιν, ὁ δὲ Καρχηδονικὸς στόλος τὸν λιμένα καὶ ὁ Διου-
νύσιος μόνον τὴν ἀκρόπολιν ἔτι, ὅτε ὁ Τιμολέων ἀπέβη
μετὰ δέκα πλοίων καὶ χιλίων διακοσίων Κορινθίων
στρατιωτῶν εἰς Σικελίαν. Κατ' ἀρχὰς οὐδεμία τῶν Σι-
κελικῶν πόλεων ἠθέλησε νὰ ἐνωθῇ μετ' αὐτοῦ· ἀφοῦ ὁμως
κατέβαλε τὸν τετραπλάσιον τοῦ Ἰκέτου στρατὸν καὶ τὸν
Καρχηδονικὸν στόλον ἀπεμάκρυνεν, εὐθὺς ὤλαι αἱ πό-
λεις ἤρξαντο νὰ τὸν συντρέχωσι, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Διουνύ-
σιος ἠναγκάσθη διὰ διαπραγματεύσεων νὰ τῷ παρα-
δώσῃ τὴν ἀκρόπολιν, νὰ παραιτηθῇ ὀλοτελῶς τῆς τυ-
ραννίας (343) καὶ ν' ἀπέλθῃ εἰς Κόρινθον, ὅπου διήνυσσε
τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου, εἴτε ἐρίζων πρὸς τὰς μουσουρ-
γοὺς περὶ θεατρικῶν ἀσμάτων, εἴτε διατρίβων εἰς τὰ
καπηλεῖα καὶ μυροπωλεῖα καὶ γινόμενος τὸ ἀντικείμε-
νον τῆς Ἑλληνικῆς περιεργείας καὶ χλεύης.

Ἀφοῦ δὲ ὁ Τιμολέων ἠλευθέρωσεν έντελῶς τὰς Συ-
ρακούσας, διερρύθμισεν εὐθὺς τὰ τῆς πολιτείας εἰσαγα-

γὼν μετρίαν τινὰ δημοκρατίαν, καὶ πρὸς βεβαίωσιν τῆς διὰ παντὸς καταργήσεως τῆς τυραννίδος διέταξε τὴν κατεδάφισιν τῆς ἀκροπόλεως. Ἀκολούθως δὲ κατὰ πρόσκλησιν αὐτοῦ ἡ ἐρημωθείσα πόλις ἐπληρώθη ταχέως τοῦτο μὲν ὑπὸ ἐπανελθόντων φυγάδων, τοῦτο δὲ ὑπὸ νέων ἐποίκων ἐξ ἄλλων Σικελικῶν πόλεων ὡς καὶ ἐκ τῆς Κορίνθου, καὶ οὕτως ὑπὸ τὴν ἔμφρονα αὐτοῦ διοίκησιν ἀνέλαβε πάλιν τὴν προτέραν ἀκμὴν της. Ὁ Τιμολέων ἐδοήθησε ταῦτοχρόνως καὶ ἄλλας Σικελικὰς πόλεις ἔν' ἀποβάλλωσι τοὺς τυράννους των· τοὺς δὲ Καρχηδονίους ἐπελθόντας ἐκ νέου μετὰ μεγάλης δυνάμεως κατετρόπωσε παρὰ τὸν Κρίμησον ποταμὸν (340). Καὶ πάλιν μετ' οὐ πολὺ συμμαχήσαντας μετὰ τοῦ Ἰκέτου ἐνίκησε κατὰ κράτος καὶ διὰ τῆς ἐπιγενομένης ὀριστικῆς εἰρήνης ἠνάγκασε ν' ἀναγνωρίσωσι τοῦ λοιποῦ ὡς ὄριον τῆς Σικελικῆς ἐπικρατείας των τὸν ποταμὸν Λύκον. — Ἀφοῦ δὲ πανταχοῦ ἀπεκατέστησε τὴν ἡσυχίαν καὶ εἶδε τὰς Συρακούσας ἰδίως ἀναλαμβάνουσας τοὺς καρπούς τῆς ὁποίας εἰσήγαγε τάξεως καὶ εὐνομίας, ἀπεσύρθη, συνωδευμένος ὑπὸ τῆς ἀγάπης τῶν συμπολιτῶν του, εἰς ἓν ἀγροκήπιον, δωριθὲν αὐτῷ ὑπὸ τῆς πόλεως, ὅπου ἔζησεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ τὰς ὑπολοίπους ἡμέρας τῆς ζωῆς του. Περὶ τὸ τέλος δὲ ταύτης, βαθύγηρος ἦδη, ἀπέβαλε τὴν ὄρασίν του καὶ ἦτο θέαμα συγκινητικὸν καὶ τερπνὸν ἐνταυτῷ νὰ βλέπη τις τοὺς εὐγνώμονας Συρακουσίους συντρέχοντας εἰς τὸν οἶκον τοῦ τυφλοῦ πρεσβύτου ὡς εἰς ἱερόν τι προσκύνημα καὶ ὀδηγοῦντας ὅλους τοὺς ξένους ἵνα δεῖξωσιν αὐτοῖς τὸν εὐεργέτην των. Ὅταν δὲ τέλος ἀπέθανε, πᾶσα ἡ πόλις καὶ τὰ περίχωρα συνώδευσαν τὸν νεκρόν του, ὅς τις ἐναπετέθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς κατεδαφισθείσης τῶν τυράννων ἀκροπόλεως. Ἐπὶ τοῦ τάφου του δὲ ἀνέστησαν μνημεῖον λαμπρὸν, καὶ ἡ μνήμη του ἐπανηγυρίζετο λαμπρῶς δι' ἐτησίων μουσικῶν, ἱππικῶν καὶ γυμνικῶν ἀγώνων.

§. 15. Κατάστασις τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ἀπὸ τῶν Περσικῶν χρόνων μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης.

Ἡ Ἑλλάς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἤδη τῆς τρίτης περιόδου ἀπεκάλυψεν ἀληθῶς ἐξαισίαν τινὰ καὶ αἰμίνηστον δραστηριότητα. Ὁ πρὸς τὴν Ἀσίαν κολοσσιαῖος αὐτῆς ἀγὼν ἔθετο εἰς κίνησιν σφοδρὰν ὅλας τῶν κατοίκων τῆς τὰς δυνάμεις, διήγειρε τὴν συνείδησιν τῆς ἐθνικῆς τούτων ἐνότητος καὶ τὴν αὐτοπεποίθησιν καὶ παρέσχεεν διὰ τῶν γενομένων κατ' αὐτὸν πλουσίων λαφύρων καὶ λαμπρὰ ἐξωτερικὰ μέσα. Ἐν ᾧ δ' ἐντεῦθεν ὁ δημόσιος βίος ἐκάστης μὲν τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν, ἰδίως δὲ τῶν Ἀθηνῶν, ἔλαβεν ὕψος ἀνέλπιστον, καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη ἐνταύτῳ, συνδεδεμένα μετ' ἐκείνου στενώτατα καὶ ἐν ἀλληλεπιδράσει διατελοῦσαι, προήχθησαν εἰς τηλικαύτην τελειότητα, οἷα εἰς οὐδὲν ἄλλο ἔθνος καὶ ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ αἰῶνι ἀπαντᾶται. Ὁ χρόνος δὲ οὗτος εἶνε τὸ κριτήριον ὃ οἱ μεταγενέστεροι ἐξελέγξαντο πρὸς τὴν βάσανον τῆς περὶ τὰ δημιουργήματα ταῦτα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος Ἑλληνικῆς ἰκανότητος. Εἶνε ἡ ἀρχέτυπος μεγαλοπρεπὴς εἰκὼν, ἣτις οὐδέποτε κατὰ τὸν ῥοῦν τῶν αἰώνων ἀπέβαλε τὴν ἐκπληκτικὴν ὁμοῦ καὶ γοητευτικὴν δυνάμιν τῆς. Ἀλλὰ ὅσον ὁ εἰρημένος μέγας περὶ ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας ἀγὼν ἔθετο εἰς κίνησιν ὅλα τὰ πνευματικὰ ἐλατήρια, τοσοῦτον ὁ καταστρεπτικὸς τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀλλήλους πόλεμος (ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ καὶ ἐφεξῆς), ἐξ ἰδιοτελῶν σκοπῶν καὶ ἐγωϊστικῶν αἰτίων προκληθεὶς, μετέβαλε ἐκεῖνα κἄπως καὶ ἐχαλάρωσεν. Ὡστε ἡ πνευματικὴ τῆς Ἑλλάδος ὕψωσις ἢ ταπείνωσις συνδέεται μετὰ τῆς ἐκάστοτε πολιτικῆς καταστάσεως αὐτῆς.

Διὰφορα ποιήσεως εἶδη.—Ἐκ τῶν διαφορῶν εἰδῶν τῆς ποιήσεως τὸ ἔπος μόνον, ἀφοῦ κατὰ τὴν προηγούμενην περίοδον ἔλαβε παρὰ τοῖς Ἴωσι τὴν πλήρη

καὶ ἀπαράμιλλον μορφήν του, δεικνύεται κατὰ τὴν παροῦσαν παρηκμακὸς, καθόσον ὅπου ἀναφαίνεται δὲν φέρει πλέον τὸν πρῶτον φυσικὸν καὶ δημῳδὸν, ἀλλὰ τεχνικὸν τινα τύπον. Τοῦτο δὲ βεβαιουῖσι πληρέστατα τῶν τελευταίων κρειττόνων ἐποποιῶν τὰ δοκίμια, οἷον ἡ Ἡράκλεια τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς *Παρνάσιδος*, ἀκμ. κατὰ τὸ 499 ἔτος π. Χ., ἡ Περσίς τοῦ Σαμίου *Χοιρίλου* (430) καὶ ἡ Θηβαῖς τοῦ Κολοφωνίου *Ἀρτιμάχου* (400), ἐξ ὧν ἡ μὲν εἶχεν ὡς ὑπόθεσιν τοὺς ἄθλους τοῦ Ἡρακλέους, ἡ δὲ τὰς νίκας τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Περσῶν καὶ ἡ τρίτη τὸν πόλεμον τῶν Ἀργείων κατὰ τῶν Θηβαίων.

Ἐξ ἐναντίας δὲ ἡ *λυρική* ποίησις, καίπερ κοινὸν ὄλων τῶν Ἑλλήνων κτῆμα ὡς ἐλευθερωτάτη ἐκχυσίς τοῦ αἰσθήματος, παρὰ τοῖς Αἰολοδωριεῦσι κυρίως νῦν πρῶτον ἔφθασεν εἰς τὸ ἄκρον τῆς ἀκμῆς της. Ὁ πρῶτος δὲ ὅστις τὴν ἐπραγματεύθη τεχνικῶς καὶ ὑπερέβαλε τὰ ὅρια τοῦ ἐθνικοῦ δημῳδοῦς χαρακτῆρος ἦτο *Σιμωνίδης* ὁ Κεῖος ἀκμάσας μεταξὺ 557 καὶ 467, ἄρα κατὰ τοὺς ὠραιότερους τῆς Ἑλληνικῆς αὐτονομίας χρόνους, καὶ διατρέψας ἀλληλοδιαδόχως παρὰ τῷ αἰσυμνήτῃ τῆς Μιτυλήνης Πιπτακῷ, παρὰ τοῖς Πεισιστρατίδαις ἐν Ἀθήναις καὶ τελευταῖον παρὰ τῷ Ἰέρωνι ἐν Συρακούσαις. Ἐποίησε δὲ οὐ μόνον ἐλεγεῖα ἀλλὰ καὶ διάφορα ἄλλα ποιήσεως εἶδη (ἐπιγράμματα, ὕμνους, διθυράμβους, σκόλια) ἐξεικονίσας τὰ ἀξιολογώτερα τῆς ἐποχῆς του συμβεβηκότα ἐλευθέρως καὶ πρωτοτύπως μετὰ χειρὸς τεχνίτου ἐπιδεξίου. Ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ *Βακχυλίδης* διεκρίθη οὐχ ἥττον εἰς πολλὰ λυρικά εἶδη, εἰς ὕμνους, διθυράμβους, εἰς ἐρωτικὰ ἄσματα καὶ ἄλλα. Ἀλλὰ τούτους ὡς καὶ πάντας ἐν γένει τοὺς λυρικοὺς, ὅσους ποτὲ ἡ Ἑλλὰς παρήγαγεν, ὑπερηκόντισεν ὁ Θηβαῖος *Πίνδαρος* (522—442), διὸ εὐλόγως ἀποκαλεῖται ὑπὸ τοῦ Κυϊντιλιανοῦ ἡγεμῶν τῶν (ἐννέα) λυρικῶν, ὡς πολὺ αὐτῶν ὑπερτερῶν διὰ τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ πνεύματος, τῶν γνωμῶν,

τῶν φράσεων, τοῦ ἐξαισίου πραγμάτων καὶ ῥημάτων πλούτου, ῥέοντος δίκην ποταμοῦ τινὸς εὐγλωττίας, καὶ τούτων ἕνεκα ὦν, κατὰ τὸν Ὀράτιον, ἀληθῶς ἀμίμητος¹. Εἰς τὴν μόρφωσιν αὐτοῦ συνετέλεσαν (ἐκτὸς τοῦ πατρός του) ὁ Λᾶσος, ἡ περίφημος Κόριννα καὶ βραδύτερον Σιμωνίδης ὁ Κεῖος. Ὁ Πίνδαρος μετὰ τῆς ἐξόχου ποιητικῆς ἱκανότητος ἤνωνε καὶ ἄκραν θεοσέβειαν, καὶ δι' ἀμφοτέρα ταῦτα ἀπελάμβανε τὸν γενικὸν σεβασμόν. Ἐν τοῖς συμποσίοις τῶν θεῶν προσεκαλεῖτο εἰς τοὺς Δελφοὺς, ὅπου ἐπὶ δίφρου χαλκίνου καθήμενος ἔψαλλε τὰ εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καθιερωμένα ᾠσματα του. Κατὰ δὲ τοὺς μεγάλους ἐθνικοὺς ἀγῶνας αὐτὸς οὗτος διεύθυνε τὴν παράστασιν τῶν ᾠδῶν του. Ἐκ τῶν πολλῶν δὲ λυρικῶν ποιημάτων αὐτοῦ (διακρινομένων εἰς σκόλια, παρθένια, θρήνους, ὑπορχήματα, προσῳδία, παιᾶνας κλ.) σώζονται ἔτι τὰ σπουδαιότερα ἦτοι 4ὸ ἐπινίκια ᾠσματα (14 Ὀλύμπια, 12 Πύθια, 11 Νέμεα καὶ 8 Ἴσθμια) ἐξυμνοῦντα τοὺς νικητὰς κατὰ τοὺς τέσσαρας περιφήμους ἐθνικοὺς ἀγῶνας καὶ ἀποθανατίζοντα τὴν δόξαν τῶν τε ἡρωϊκῶν γενεῶν, ἀφ' ὧν οἱ νικηταὶ κατήγοντο, τῶν πόλεων, εἰς αἷς οὗτοι ἀνῆκον, καὶ τῶν θεῶν ἐνταύτῳ, εἰς οὓς οἱ ἀγῶνες ἐκείνοι ἦσαν καθιερωμένοι. Πολλάκις δὲ εἰς ταῦτα ὁ ποιητὴς, μᾶλλον καὶ τοῦ ὑψιπέτου ἀετοῦ, ὑπερτείνεται γινόμενος διὰ τῶν πτερῶν τῆς φαντασίας ὑπερνέφελος. Ἀλλ' οὐδ' εἰς τὴν πτῆσιν δεικνύεται ἐραλὸς, ἀλλ' ἄλλοτε ἄλλως διὰ πυκνῶν ἐπεισοδίων ἐπικαρπὰς καὶ παρεγκλίσεις μεταχειριζόμενος, καὶ διὰ τῶν παρεκτροπῶν εἰς παρτοίας παρεκβάσεις ἐξ ἀπροσδοκή-

¹ Quint. X, I, 61. Novem lyricorum longe princeps spiritus magnificentia, sententiis, figuris, beatissima rerum verborumque copia, velut quodam eloquentiæ flumine, propter quæ Horatius (Od. IV, 2. 1) eum merito credidit nemini imitabilem.

φανῶν γονέων καὶ ἀκμαῖος ἤδη τὴν ἡλικίαν συνηγωνίσθη μετὰ μὲν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ του Κυναιγείρου ἐν Μαραθῶνι, μετὰ δὲ τοῦ νεωτέρου Ἀμεινίου ἐν Σαλαμῖνι. Πρῶτος δὲ οὗτος διὰ τῆς προσθήκης δευτέρου ὑποκριτοῦ (δευτεραγωνιστοῦ) μετέβαλε τὸν μονόλογον εἰς διάλογον, ἐξύψωσε τὸν μῦθον ἢ τὴν πρᾶξιν εἰς κυρίαν ὑπόθεσιν καὶ ἐφρόντισε περὶ τῆς σκηνικῆς σκευῆς, δοὺς εἰς τοὺς ὑποκριτὰς προσωπεῖον, σύρμα (ποδήρη χιτῶνα) καὶ κόθορνον καὶ εἰσαγαγὼν τὸν χορηγὸν (κορυφαῖον τοῦ χοροῦ), ὅστις ἐνίοτε ὠμίλει ἐν ὀνόματι τοῦ ὅλου χοροῦ· διὸ ὁ Ἀριστοφάνης (Βατραχ. στίχ. 1004 — 5) ἐξυμνεῖ (ἢ μᾶλλον σκώπτει) αὐτὸν λέγων·

Ἄλλ' ὦ πρῶτος τῶν Ἑλλήνων πυργώσας ῥήματα
σεμνά
καὶ κοσμήσας τραγικὸν λῆρον

Ἐκ τῶν 70 ἢ κατὰ τινὰς 90 τραγωδιῶν αὐτοῦ σώζονται 7 μόνον αἱ ἐξῆς· Προμηθεὺς δεσμώτης, Πέρσαι, Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, Ἀγαμέμνων, Χοηφόροι, Εὐμενίδες καὶ Ἰκέτιδες, τὰς ὁποίας ὅλας χαρακτηρίζει ὕψος τι καταπληκτικὸν ὡς φερομένων συνεχῶς ἐν τῷ μέσῳ θεῶν καὶ τιτάνων. Ὁ Αἰσχύλος κατὰ τοὺς τραγικοὺς πρὸς ἄλλους ποιητὰς ἀγωνάς του εἰσῆγε πάντοτε τρεῖς τραγωδίας ἀποτελούσας ὁμοῦ παρ' αὐτῷ ἐν ὅλῳ, ὅπερ ἐκαλεῖτο *τριλογία*. Καὶ ἐπειδὴ ἐκάστην τριλογίαν συνείθιζε νὰ συμπληρώνη δι' ἐνὸς τετάρτου μεσολαβοῦντος σατυρικοῦ δράματος, σκοπὸν ἔχοντος νὰ μετριάξῃ τὴν σοβαρότητα τῆς τραγωδίας διὰ τινος ἰλαρᾶς παιδιᾶς, ἐκ τούτου τὸ ὅλον ὠνομάζετο *τετραλογία*. Εἰς ὅλας δὲ τὰς τριλογίας ταύτας (ἐξαιρουμένης μιᾶς μόνης) ὁ ποιητὴς ἠρύετο τὴν δραματικὴν πρᾶξιν ἐκ τῶν μεγάλων μυθικῶν κύκλων καὶ τοὺς μύθους τούτους ἐπραγματεύετο οὕτως ἀξιοπρεπῶς καὶ σπουδαίως ὥστε ὁ διὰ τῶν Περσικῶν πολέμων εἰς τὴν συνείδησιν τῆς ἑαυτοῦ ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας

του μεταβαλλόμενος, καθίσταται ἐν πολλοῖς τῶν χωρίων ὅλως ἄληπτος καὶ ἀκατανόητος.

Δραματικὴ ποίησις. — α) **Τραγωδία.** Τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον, καθ' ὃν ἡ λυρική ποίησις ἐφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς ἀναπτύξεώς της σημεῖον, ἤρξατο νὰ λαμβάνῃ τὴν γένεσίν του καὶ τὸ ὑψηλότατον καὶ τεχνικώτατον ἀπάντων τῶν εἰδῶν τῆς ποιήσεως, τὸ δράμα. Ἦκμασε δὲ τοῦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ λαμπροτάτου ἐθνικοῦ ἀγῶνος (τοῦ Περσικοῦ) ἐν τῷ μέσῳ τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ ἐν αὐτῇ τῇ περιπύστῳ πόλει τῆς Ἀθηνᾶς, ἐνοῦσαν ἐνταῦθα τὴν ἐπικὴν ἥτοι τὴν Ἰωνικὴν ποίησιν μετὰ τῶν χορικῶν μελῶν τῆς λυρικῆς κατὰ τὴν Δωρικὴν συνήθειαν. Τὰ χορικά δὲ ταῦτα μέλη, ἡ προκαταρκτικὴ τῆς δραματικῆς ποιήσεως βάσις καὶ ἰδίως τῆς οὕτω λεγομένης τραγωδίας, ἦσαν ὕμνοι εἰς τὸν Διόνυσον, μεθ' ὧν κατὰ τοὺς ἐφεξῆς χρόνους συνήφθη παράστασις γεγονότος τινὸς ὡς ἐπεισόδιον. Ἡ ἐφεύρεσις δὲ τῆς τραγωδίας¹ ἀποδίδεται εἰς τὸν ἐξ Ἰκαρίας, ἐνὸς δήμου τῆς Ἀττικῆς, καταγόμενον Θέσπιν (σύγχρονον τοῦ Σόλωνος), ὅστις δίδων ἐν Ἀθήναις παραστάσεις ἐπὶ τινος ξυλίνου ἱκριώματος πρῶτος ἤγαγεν εἰς τὸ μέσον μετὰ τῶν χορικῶν ᾠδῶν καὶ ἓνα ὑποκριτὴν. Τὸν Θέσπιν δ' ἐμιμήθησαν μετ' οὐ πολὺ καὶ δύο ἄλλοι Ἀθηναῖοι, ὁ Χοιρίλος καὶ ὁ Φρύγχιος, ὧν ὁ μὲν συνέταξεν ἤδη, ὡς λέγεται, 150—160 δραματικὰ ποιήματα, ὁ δὲ ἐπραγματεύθη δραματικῶς περίφημόν τι γεγονός τῆς ἐποχῆς του, τὴν ἄλωσιν τῆς Μιλήτου. Ἀλλὰ τὰ πρῶτα ταῦτα δοκίμια ἦσαν ἔτι ἀτελέστατα. Ἀληθῆς δὲ τῆς τραγωδίας πατὴρ ὑπῆρξεν ὁ Ἐλευσίνιος Αἰσχύλος, ὅστις ἐγεν. τῇ 63 Ὀλυμπ. (525 π. Χ.) ἐξ ἐπι-

¹ Ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς παραστάσεως τῶν μύθων τοῦ Βάχχου ὁ χορὸς συνέστατο ἐκ Σατύρων, ἀποτελούντων τὴν συνήθη τοῦ θεοῦ ἐκείνου συνοδίαν, καὶ οἱ Σάτυροι οὗτοι ἐξεικονίζοντο ὡς τραγόποδες ἢ αἰγίσκαλες, ἐκ τούτου πιθανῶς προέκυψε τὸ ὄνομα «τραγωδία».

τῆς πράξεως καὶ διὰ τῆς βαθείας ψυχολογικῆς ἐξεικονίσεως τῶν χαρακτήρων, ἐξυψουμένων διὰ τοῦ ἠθικοῦ μεγέθους ὑπὲρ τὴν εἰμαρμένην, ἥς τὸ ἀναπότρεπτον, κατὰ τὴν δόξαν τῶν ἀρχαίων, θραύει τὴν δύναμιν καὶ θέλῃσιν τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἱλαρὸν καὶ χάριεν ἐπανθεῖ εἰς ὅλην τὴν ποίησίν του. Τὸ τρομερὸν καὶ φεβερὸν λείπει ἀπ' αὐτῆς παντάπασιν, ἢ λαμβάνει μορφήν τινὰ φαιδροτέραν· διότι εἰς τὸν Ἀθηναϊκὸν λαὸν τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους, προσδεύσαντα ἤδη ἱκανῶς εἰς τὸν πολιτισμὸν, δὲν ἤρκεσε πλέον τὸ καταπληκτικὸν, τὸ ἀδρὸν καὶ ὑπέρογκον, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ φέρον τὴν ψυχὴν εἰς συγκίνησιν. Ἐκ τῶν ἑκατὸν περίπου δραμάτων τοῦ Σοφοκλέους ὑπολείπονται 7 μόνον, Οἰδίπους τύραννος, Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ, Τραχίνιαι, Φιλοκτήτης, Αἴας ὁ μαστιγοφόρος, Ἡλέκτρα καὶ Ἀντιγόνη (τὸ ἀξιολογώτατον ἀπάντων καὶ ὡς κανὼν τῆς τραγικῆς ποιήσεως ἰσχύον). Ὁ Σοφοκλῆς ἀπέθανεν ἐνενηκοντούτης ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς, ὡς λέγεται, ἀγαλλιάσεώς του κατὰ τινὰ νέαν αὐτοῦ δραματικὴν νίκην ἐν τοῖς Ὀλυμπίοις. Ἡ μνήμη δὲ αὐτοῦ καθιερώθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων διὰ τινος ἡρωϊκῆς λατρείας. Ἡ παρακμὴ τῆς δραματικῆς τέχνης ἄρχεται ἤδη μετὰ τοῦ τρίτου τραγικοῦ Εὐριπίδου τοῦ Μνησάρχου, ὅστις ἐγεννήθη ἐν Σαλαμῖνι κατ' αὐτὴν τὴν πανένδοξον τῆς Σαλαμινίου μάχης ἡμέραν καὶ ἀπέθανε τῷ 407 ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀρχελάου. Ὁ ποιητὴς οὗτος δὲν φθάνει οὔτε εἰς τὸ ὕψος τοῦ Αἰσχύλου, οὔτε εἰς τὴν ἀρμονικὴν τοῦ Σοφοκλέους ἐντέλειαν, ἐξέχει ὅμως ἀμφοτέρων κατὰ τὴν περιγραφὴν τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφορῶν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ ἔχει ἐξαιρέτως τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ διεγείρειν τὴν συμπάθειαν καὶ τὸν οἶκτον· διὸ ὁ Ἀριστοτέλης (Ποιητ. 13, 4) καλεῖ αὐτὸν *τραγικώτατον τῶν ποιητῶν*, εἰ καὶ τὰ ἄλλα μὴ εὖ οἰκονομοῦντα. Καθὸ δὲ μαθητὴς τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ Προδίκου ἐπιδεικτιᾶ πολλάκις διὰ

ἐξεγεροθεὶς Ἑλλήν ἐβλεπε μετ' ἐκπλήξεως καὶ ἀγαλλιάσεως τὴν τῶν θεῶν ἐπιρροὴν καὶ σύμπραξιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἔθνους του. Διότι εἰς τὴν βαθύφρονα καὶ ἀδρᾶν τοῦ τραγικοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ψυχὴν θρησκεία καὶ πατρὶς ἰσχυρεν ὥς τὸ ἄκρον τοῦ ἀνθρώπου ἄξιον τέρμα. Ὁ Αἰσχύλος, ἀφοῦ κατὰ τινὰ δραματικὸν ἀγῶνα ἡττήθη ὑπὸ τοῦ κατὰ πρῶτον ἐμφανισθέντος καὶ νέου ἔτι τὴν ἡλικίαν Σοφοκλέους, κατέλιπε πρὸς καιρὸν τὸ πάτριον ἔδαφος καὶ ἀπῆλθεν εἰς Συρακούσας κατὰ τινὰς μὲν ἐκ λύπης διὰ τὴν προτίμησιν τοῦ ἀνταγωνιστοῦ του, κατ' ἄλλους δὲ διὰ τὴν γενομένην κατ' αὐτοῦ κατηγορίαν ὥς ἀποκαλύψαντος δῆθεν τὰ Ἑλευσίνια μυστήρια ἐν τινὶ τῶν δραμάτων του, μ' ὅλον ὅτι ὁ Ἄρειος πάγος τὸν ἀπέλυσε τῆς κατηγορίας ταύτης. Βραδύτερον ἐπανῆλθε πάλιν εἰς Ἀθήνας, ὅτε βεβαίως ἐδίδαξε (παρέστηκεν) τὴν οὕτω λεγομένην Ὀρέστειαν, τριλογίαν του (συγκειμένην ἐκ τῶν τριῶν τούτων δραμάτων, Ἀγαμέμνωνος, Χοηφόρων καὶ Εὐμενίδων). Ἀλλὰ καὶ πάλιν, ἐξ ἀποστροφῆς πρὸς τὴν ἀρξαμένην νὰ διαφθείρεται δημοκρατίαν ἐπανέκαμψεν εἰς Σικελίαν, ὅπου ἐτιμήθη σφόδρα ὑπὸ τοῦ τυράννου Ἰέρωνος καὶ τῶν Γελῶν καὶ ἐπιζήσας τρίτον ἔτος, ὦν ἑτῶν πέντε πρὸς τοῖς ἐξήκοντα, ἐτελεύτησεν ἐν Γέλῳ (456 π. Χ.). Οἱ Ἀθηναῖοι τοσοῦτον ἡγάπησαν τὸν Αἰσχύλον, ὥς ἐστήσαντες αὐτῷ μετὰ θάνατον ἀνδριάντα ἐψήφισαν «Τὸν βουλόμενον διδάσκειν τὰ Αἰσχύλου χρυσὸν λαμβάνειν». Εὐθύς δὲ μετὰ τὸν εἰρημένον πρῶτον τραγικὸν ὁ Σοφοκλῆς, υἱὸς Σωφίλου ἐκ τοῦ δήμου Κολωνοῦ τῆς Ἀττικῆς (496—406), χορεύσας ὡς νέος περὶ τὸν βωμὸν Διὸς τοῦ σωτῆρος ἐν Σαλαμῖνι προήγαγε τὸ δράμα εἰς τὴν μεγίστην τελειότητα, ἐξωτερικῶς μὲν διὰ τῆς προσθήκης ἐνὸς τρίτου ὑποκριτοῦ καὶ τῆς συστολῆς τῶν χορικῶν μελῶν, ἐσωτερικῶς δὲ διὰ τοῦ ἀρμονικοῦ κάλλους τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἐντελοῦς καλλιτείας, ἐξαιρέτως δὲ διὰ τῆς τεχνικωτάτης διαθέσεως

φιλοσοφικῶν σκέψεων καὶ ἠθικῶν ἀποφθεγμάτων καὶ μεταχειρίζεται φράσιν περισσῶς ῥητορικὴν. Ἐγράψε 75 περίπου τραγωδίας, ἐξ ὧν περιεσώθησαν 18 μόνον γνήσιαι, αἱ ἐξῆς· Ἑκάβη, Ὀρέστης, Φοίνισσαι, Μήδεια, Ἰππόλυτος στεφανηφόρος, Ἀλκαστις, Ἀνδρομάχῃ, Ἰκέτιδες, Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι, Ἰφιγένεια ἡ ἐν Ταύροις, Τρωάδες, Βάκχαι, Κύκλωψ, Ἡρακλεῖδαι, Ἑλένη, Ἴων, Ἡρακλῆς μαινόμενος, Ἡλέκτρα καὶ 2 ὑποπτοι, Ῥῆσος καὶ Δανάη. Συγχρόνως δὲ σχεδὸν μὲ τὸν Εὐριπίδην ἤκουσαν καὶ τρεῖς ἕτεροι τραγικοὶ ποιηταί, Ἴων, ὁ Χίος, Ἀχαιοὺς ὁ Ἐρετρίεὺς καὶ Ἀγάθων ὁ Ἀθηναῖος· ἀλλ' ἐκ τῶν ποιήσεων αὐτῶν δὲν διεσώθησαν εἰμὴ τινὰ τεμάχια μόνον.

6) Κωμωδία. — Ἡ κωμωδία, ἕτερον δράματος εἶδος, ἐμορφώθη κατὰ συνέπειαν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου βραδύτερον παρά τὴν τραγωδίαν. Λαβοῦσα τὴν πρώτην αὐτῆς ἀρχὴν ἐν Μεγάροις καὶ ἐντεῦθεν εἰς Ἀθήνας μετενεχθεῖσα ἀνεπτύχθη κατὰ μικρὸν ὑπὸ τοῦ Σουσαρίωνος καὶ τοῦ Ἐπιχάρμου. Καὶ εἰς ὅσας μὲν πολιτείας εἰσεχώρησε, προσέλαβε τὴν δημώδη γλῶσσαν, οὐδαμοῦ ὅμως ἔτυχε μείζονος περιθάλψεως καὶ τεχνικωτέρας μορφώσεως ἢ ἐν Ἀθήναις. Ἐν τῇ Ἀττικῇ δὲ κωμωδίᾳ διακρίνονται τρεῖς κυρίως περίοδοι τῆς ποιήσεως ταύτης. Ἡ πρώτη περιλαμβάνει τὴν ἀρχαίαν κωμωδίαν, τὸ ἀγαπητὸν τῆς ἐλευθερίας τέκνον, ἥτις περὶ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μὲ τὴν ἀλλοίωσιν τῆς δημοκρατίας ἀπέβαλε τὸν ἀρχαῖον αὐτῆς χαρακτῆρα, ὅτε οἱ ποιηταὶ συνείθιζον νὰ μαστιγῶσι τὰ ἐλαττώματα, τὰς μωρίας, τὰς πλάνας καὶ τὰς κακοηθείας τῆς ἐποχῆς τῶν μετὰ τῶν κοπτερῶν τῆς εἰρωνείας καὶ σκώψεως ὅπλων, οὐδ' ἐφοβοῦντο νὰ φέρωσιν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ζῶντα πρόσωπα ὑπὸ τὸ ἴδιον αὐτῶν ὄνομα καὶ μετὰ τῶν ἐπὶ τοῦ μορμολυκεῖου ἀκριβῶς παριστανομένων χαρακτήρων τοῦ προσώπου τῶν καὶ οὕτω νὰ τὰ παραδίδωσι δωρεὰν εἰς

τὸν περίγελων τοῦ πλήθους. Ἐκ τῶν τῆς περιόδου ταύτης κωμωδιῶν τοῦ Ἀθηναίου Κρατίρου καὶ τοῦ συγχρόνου του Κράτητος ὡς καὶ τοῦ Εὐπόλιδος, Ἀθηναίου ὡσαύτως, καὶ τοῦ ἀντιζήλου τούτου Φερεκράτους δὲν σώζονται εἰμὴ ὀλίγα τεμάχια. Μόνον δὲ τοῦ Ἀριστοφάνους, ἀκμάσαντος ἐν Ἀθήναις μεταξὺ 460 — 388 διατηροῦνται 11 πλήρεις κωμωδίαι (Πλοῦτος, Νεφέλαι, Βάτραχοι, Ὀρνιθες, Ἴππεις, Εἰρήνη, Λυσιστράτη, Ἀχαρνεῖς, Σφήκες, Θεσμοφοριάζουσαι καὶ Ἐκκλησιάζουσαι), αἵτινες ἐν θαυμασίᾳ Ἀττικῇ διαλέκτῳ γεγραμμέναι, πλήρεις ἀγχινοίας (Ἀττικοῦ ἁλατος) καὶ φαντασίας, ἀφειδῶς στηλιτεύουσι τὸν τε δημόσιον βίον τῶν Ἀθηναίων ἐν γένει ὡς καὶ τὸ πολίτευμα μερικῶν, ἰδίως τῶν ἐχόντων ἐπιρροὴν δημαγωγῶν, π. χ. τοῦ Κλέωνος εἰς τοὺς Ἴππεις, καὶ ἀξιοσεβάστων προσέτι ἀνδρῶν, οἷον τοῦ Σωκράτους ἐν ταῖς Νεφέλαις. Ἀπὸ τοῦ τέλους δὲ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἡ ἀρχαία κωμωδία στερηθεῖσα τῆς δημοκρατικῆς ἐλευθερίας, πρῆχθη εἰς τὴν μέσην, ἥτις, μὴ συγχωρουμένης πλέον τῆς παραστάσεως τῶν προσώπων εἰμὴ ὑπὸ πλαστὰ καὶ ἀλληγορικὰ ὀνόματα, δὲν εἶχε τὸ ἐνδιαφέρον ἐκείνης οὐδὲ παρίστα εἰμὴ κεκαλυμμένως τὴν ἀλήθειαν. Ὡς ἄριστοι δὲ τοῦ εἴδους τούτου ποιηταὶ μνημονεύονται Ἀντιφάνης ὁ Ῥόδιος καὶ ὁ Ἀλεξίς ἐκ Θουρίων, οἵτινες μόνον ἔκ τινων τεμαχίων εἰσι γνωστοί. Ἡ δὲ νεωτέρα κωμωδία ἀνήκει εἰς τὴν ἀκόλουθον περίοδον.

Ἱστορία. — Ἐκ τῶν προλεχθέντων εἶνε γνωστὸν, ὅτι ὁ πεζὸς λόγος ἀνεπτύχθη παρὰ τοῖς Ἑλλήσι βραδύτερον ἢ ἡ ποίησις, ὡς τοῦτο συνέβη καὶ εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, ὧν ἡ φιλολογία φυσικὴν ἐβάδισεν ὁδόν. Ἐπέδωκε δ' ἐπὶ μᾶλλον μὲ τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν ἀνάπτυξιν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων καὶ τὴν τελειότεραν τοῦ δημοσίου βίου μόρφωσιν. Αἱ περὶ τὴν Ἱστοριογραφίαν πρῶται ἀπόπειραι ἐγένοντο ἤδη διὰ τῶν

Ἰώνων λογογράφων, οἵτινες ἐξέφερον τοὺς μύθους ἐν ποιητικῷ πεζῷ λόγῳ. Καθόσον δὲ ὁ μῦθος κατελείπετο καὶ τὰ παρόντα γεγονότα προεκάλουν σκέψεις καὶ ἐρεῦνας, ἐπὶ τοσοῦτον ἢ εἰς τὴν ἀληθῆ ἱστοριογραφίαν προσέγγις ἐπεταχύνετο. Ὁ ἀγὼν τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Ἀνατολῆς ἔτρεψε τὴν προσοχὴν τοσοῦτον ἰσχυρῶς πρὸς τὸ ἐνεστώς, ὥστε ἡ πολὺ ἀρχαιότης ὑπεχώρησε καὶ τὸ πολιτικὸν στοιχεῖον τῆς ἱστοριογραφίας, ἥτις κατ' ἀρχὰς διετήρησε τὴν Ἰωνικὴν διάλεκτον, ἐπεκράτησεν ὀριστικῶς. Εἰς τὴν μετάβασιν δὲ ταύτην παρουσιάζεται πρῶτος ὁ Ἀλικαρνασεὺς Ἡρόδοτος (καλούμενος συνήθως πατήρ τῆς ἱστορίας), ὅστις ἐπὶ τῶν μακρῶν εἰς πολλὰς χώρας καὶ πόλεις (Αἴγυπτον, Λιβύην, Κρήτην, Κύπρον, Φοινίκην, Συρίαν, Βαβυλωνίαν, Ἀσσυρίαν, Περσίδα, Κιμμέριον, Βόσπορον, Σκυθίαν, Κολχίδα, Ἑλλάδα καὶ κάτω Ἰταλίαν) περιηγήσεών του πολλὰ ἐξετάσας καὶ μαθὼν βραδύτερον ἐν Θουρίοις τῆς Ἰταλίας ἐπεξεργάσθη τὴν ἐξ ἰσαριθμῶν ταῖς Μούσαις βιβλίῳν συγκειμένην καὶ ἐν Ἰωνικῇ διαλέκτῳ συντεταγμένην ἱστορίαν του, ἥτις ἔχει μὲν ὡς κυρίαν ὑπόθεσιν τῶν Περσικῶν πολέμων τὴν περιγραφὴν, παρενείρει δ' ἐν ἐπεισοδίοις μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος τὰ μᾶλλον ἀξιμνημόνευτα ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν ἐσωτερικῶν διατάξεων (πολιτευμάτων, ἠθῶν, ἐθίμων) ὅλων τῶν εἰς αὐτὸν γνωστῶν γενομένων χωρῶν καὶ ἐθνῶν, καὶ μ' ὅλον ὅτι προβαίνει μέχρι τῆς ἐν Μυκάλῃ μάχης, μνημονεύει ὁμῶς καὶ βραδύτερα συμβάντα ἕως τῶν χρόνων τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (Θ', 73). Ἀγάπη πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀκραιφνῆς, πλήρης συναίσθησις τοῦ καθήκοντος ἐνὸς ἱστορικοῦ¹, περιληπτικὴ γνῶσις πραγμάτων, καθαρότης καὶ

¹ Αὕτη γίνεται καταφανὴς ἐν τῇ ἐξῆς αὐτοῦ ῥήσει, Η', 152. • Ἐγὼ δὲ ὀφείλω λέγειν τὰ λεγόμενα, πείθεσθαι γὰρ μὲν οὐ παντᾶσιν ὀφείλω, καὶ μοι τοῦτο τὸ ἔπος ἐχέτω εἰς πάντα λόγον».

ἀφέλεια ψυχῆς καὶ βαθύ θρησκευτικὸν αἶσθημα διακρί-
 νουσι τὸν Ἡρόδοτον. Τὸ ἀξιόπιστον αὐτοῦ, ὅπερ πολ-
 λάκις προσεβλήθη (ἤδη ὁ Γέλλιος Noct. Att. III, 10,
 11 ἀποκαλεῖ αὐτὸν hominem fabulatorem), ἐβε-
 βαιώθη ἐπὶ μᾶλλον ὑπὸ νεωτάτων ἐρευνῶν. Διὰ παντὸς
 δὲ τοῦ συγγράμματός του, ὅπερ ἔνεκα τῆς ἐντέχνου
 συναρμολογήσεως καὶ τῆς ἐνότητος τῶν ἐν αὐτῷ δια-
 λαμβανομένων ποικίλων ἀφηγήσεων δύναται νὰ θεωρηθῇ
 ὡς ποίημά τι ἐπικὸν, ἐπικρατεῖ ἡ θεμελιώδης αὐτῇ ιδέα
 αὖτις ὅτι ἡ Νέμεσις διέπει τὴν τύχην τῶν ἐθνῶν· ὅτι θεο-
 σέβεια καὶ μετριοπάθεια φέρουσιν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν,
 ὕβρις δὲ καὶ βία εἰς τὴν δυσυχίαν». Ἡ ἀνάγνωσις αὐτοῦ,
 ὡς λέγεται, γενομένη κατὰ πρῶτον ἐν τῇ πανδήμῳ δμη-
 γύρει τῶν Ὀλυμπίων καὶ ἔπειτα ἐν τοῖς Παναθηναίοις
 ἐνέπνευσεν εἰς τὸν παρόντα υἱὸν τοῦ Ὀλόρου, τὸν Ἀθη-
 ναῖον *Θουκυδίδη*, τὴν πρώτην πρὸς τὴν ἱστορίαν κλίσιν.
 Νέος ἔτι οὗτος ἐξεπαιδεύθη παρὰ τῷ ῥήτορι Ἀντιφῶντι
 καὶ τῷ φιλοσόφῳ Ἀναξαγόρᾳ· ἔπειτα ἐστάλη ὡς διοι-
 κητὴς μοίρας τινὸς τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου εἰς τὰ Θρα-
 κικὰ παράλια πρὸς ἀναστολὴν τῶν προόδων τοῦ Σπαρ-
 τιάτου στρατηγοῦ Βρασίδα. Ἐπειδὴ δὲ, κατὰ τὰ
 προειρημένα δὲν ἐδυνήθη, ἔνεκα τῆς βραδείας ἀφίξεώς
 του, νὰ προλάβῃ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀμφιπόλεως, ἐξω-
 ρίσθη τούτου ἔνεκα ἐπὶ 20 ἔτη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων.
 Τὴν σχολὴν δὲ τῆς (ἐν τῇ Σκαπτῇ Ὑλῇ τῆς Θράκης)
 ἐξορίας του μετεχειρίσθη εἰς τὴν θαυμασίαν ἐκείνην
 περὶ τοῦ πολέμου τῶν *Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων*
ξυγγραφὴν, πρὸς κατάρτισιν τῆς ὁποίας, ἐκτὸς ὧν
 ὡς αὐτόπτης ἐγίνωσκεν, ἐφρόντισε νὰ συλλέξῃ παντα-
 χόθεν ἀκριβεστάτας πληροφορίας. Ἐν ἔτει 403, μετὰ
 τὴν ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου κηρυχθεῖσαν ἀμνηστίαν, ἐπα-
 νήλθεν εἰς Ἀθήνας· ἀλλ' ἀρξάμενης τῆς τυραννίας τῶν
 τριάκοντα ἠναγκάσθη πάλιν ν' ἀναχωρήσῃ καὶ διήνυσεν
 τὸν ὑπόλοιπον βίον του ἐν τῇ κατὰ τὴν Θράκην δευ-

(ἰδρυτῆς τῆς Περσικῆς μοναρχίας) παριστάνεται ὡς ὁ ἰδεώ-
 δης τύπος ἑνὸς κατὰ Σωκρατικὰς ἀρχὰς μεμορφωμένου
 ἀπολύτου ἡγεμόνος, ὅστις φροντίζει περὶ τῆς εὐτυχίας
 τοῦ λαοῦ του, ὃν τρόπον ὁ ἀγαθὸς ποιμὴν φροντίζει περὶ
 τῆς εὐτυχίας τοῦ ποιμνίου του. Εἰς ὅλα δὲ τὰ ἱστορικὰ
 συγγράμματα τοῦ ὁ Ξενοφῶν ἐξαίρει, συνωδὰ τῇ Σω-
 κρατικῇ διδασκαλίᾳ τὰς ἠθικὰς σχέσεις τῶν ἐνεργῶν
 προσώπων προκειμένων νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς παραδείγ-
 ματα τοῦ πρακτικοῦ βίου. Καὶ ὕστερεϊ μὲν τοῦ προκα-
 τόχου του κατὰ τὴν βαθύτητα τῶν στοχασμῶν, τὴν
 μεγαλοπρεπῆ παράστασιν καὶ ἀκρίβειαν τῶν ἱστορουμέ-
 νων, τὸν ὑπερβαίνει δὲ κατὰ τὴν ἀρμονικὴν διάταξιν
 τῆς ὕλης καὶ ἰδίως κατὰ τὴν εὐχέρειαν καὶ γλαφυρότητα
 τοῦ ὕφους, ἔνεκα τῶν ὁποίων ὠνομάσθη προσφυῶς ὑπὸ
 τῶν ἀρχαίων Ἀττικὴ μέλισσα, ὡς ἂν ἀπὸ τοῦ στόμα-
 τὸς τοῦ ἑρρέον λόγου γλυκεῖς ὡς τὸ μέλι. Ἀλλὰ παρα-
 δόξως ὁ ἱστορικὸς οὗτος, ἐξ ὑπερβολικῆς πρὸς τὴν Σπάρ-
 την καὶ τὸ ὀλιγαρχικὸν αὐτῆς πολίτευμα κλίσεως, δει-
 κνύεται πολλάκις μεροληπτικὸς, παρατρέχων πολλὰ οὐ-
 σιῶδη τῆς ἱστορίας περιστατικὰ, ἄλλα ὡς πάρεργα
 πραγματευόμενος καὶ ἄλλα πάλιν ὑπὲρ τὸ δέον ἐξαίρων.
 Οὕτω π. χ. διηγεῖται ψυχρῶς τὴν πτώσιν τῆς πατρί-
 δος του, τὸν Λύσανδρον θεωρεῖ πάντῃ ἀνεύθυνον, ὑπὲρ
 τοῦ Ἀγησιλάου πλέκει ἐγκώμια ὑπερβολικὰ, τὴν αὕξη-
 σιν τῶν Θηβῶν, ἐν ἑκ τῶν σπουδαιότερων τῆς Ἑλληνι-
 κῆς ἱστορίας συμβάντων, ψάυει ἀκροθιγῶς καὶ διὰ τοῦτο
 σχεδὸν ἐλάχιστον ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ Ἐπαμινών-
 δου καὶ Πελοπίδου, καθότι διὰ τῶν ἀνδρῶν τούτων ἡ
 Σπάρτη ἀπέβαλε διὰ παντὸς τὴν ὑπεροχὴν της. Ὅταν
 μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς Ἀθήνας ἐπάνοδόν του ἔμαθε
 τὴν ἄδικον καταδίκην τοῦ διδασκάλου του Σωκράτους,
 ὃν ἡγάπα διαφερόντως, πλήρης ἀγανακτήσεως διὰ τοῦτο
 κατέλιπεν εὐθύς τὴν πατρίδα του καὶ ἀπῆλθε πρὸς τὸν
 Ἀγησίλαον εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, μετὰ τοῦ ὁποίου συν-

τέρα πατρίδι του. Παιδεία μεγάλη, κεκτημένη διὰ τῆς μελέτης καὶ τῆς περὶ τὸν βίον τριβῆς, τελεία ψυχῆς ἀταραξία καὶ ἀμεροληψία, ἀκριβεστάτη γνῶσις τῶν πραγμάτων καὶ ἄκρα πολιτικὴ περίνοια εἰσὶν αἱ ιδιότητες, αἵτινες ἀνέδειξαν τὸν Θουκυδίδην τὸν μέγιστον ἀπάντων τῶν ἱστορικῶν. Οὐδεὶς ἄλλος ὑψώθη, ὡς αὐτὸς, εἰς τὴν περιωπὴν τῆς ἱστορικῆς κρίσεως καὶ ἐρεύνης τῶν πραγμάτων. Εἰς τὰς περιγραφὰς δὲ ἰδίως (οἷον εἰς τὴν τοῦ λοιμοῦ τῶν Ἀθηνῶν, τῶν στάσεων τῆς Κερκύρας κλ.) καὶ εἰς τὰς παρεννευρομένας δημηγορίας, αἵτινες παριστῶσι πιστὴν τινα εἰκόνα τῶν φρονημάτων, προςπαθειῶν καὶ ἐλατηρίων τῶν ἐνεργῶν προσώπων, φατριῶν καὶ πολιτειῶν, δεικνύεται ἀληθῶς ἀριστοτέχνης. Τὸ ὕφος τῆς γλώσσης του, διακρινόμενον ἐπὶ συντομίᾳ ἀπαραμίλλῳ καὶ ἐπὶ δεινότητι, ἥτις ὅμως πολλάκις (μάλιστα ἐν ταῖς δημηγορίαις) φθάνει μέχρι σκοτεινότητος, ἰσχύει ὡς τὸ τέλειον παράδειγμα τοῦ ἀρχαίου Ἀττικισμοῦ (κανὼν φράσεως Ἀττικῆς). Ὅλη δὲ ἡ συγγραφή του εἶνε, ὅπως αὐτὸς οὗτος προέθετο, ἀληθῶς κτῆμα ἐς αἰὶ μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα εἰς τὸ παραχρῆμα. Ὁ Ξενοφῶν, Ἀθηναῖος καὶ οὗτος, μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, περίφημος ὡς φιλόσοφος, στρατηγὸς καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ, ἐξηκολούθησε τὴν ἱστορίαν τοῦ Θουκυδίδου εἰς τὰ Ἑλληνικά του μέχρι τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης. Ἀλλὰ τοῦτο, ἐν ἑκ τῶν τελευταίων αὐτοῦ πονημάτων, συντεταγμένον ἄνευ τῆς προσηκούσης ἐνότητος τῆς ὕλης, ὑποτίθεται ἀπλοῦν τι σκιαγράφημα, ὅπερ ἔμελλε βραδύτερον νὰ ἐπεξεργασθῇ. Πολὺ δὲ τελειότερον ἱστορικὸν ἔργον αὐτοῦ κρίνεται ἡ Κύρου ἀνάβασις, ἥτοι ἱστορία τῆς ἐκστρατείας τοῦ νεωτέρου Κύρου κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀρταξέρξου καὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν μυρίων Ἑλλήνων, τῶν ὁποίων ὁ ἴδιος συγγραφεὺς ὑπῆρξεν ὁδηγός. Ἡ δὲ Κύρου παιδεία δὲν εἶνε καθαρὰ ἱστορία ἀλλ' ἠθικοπολιτικὸν τι μυθιστόρημα, ὅπου ὁ πρεσβύτερος Κύρος

επολέμησε κατὰ τῶν Περσῶν ὥς καὶ μετέπειτα περὶ Κορώνειαν κατὰ τῶν Θηβαίων. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὸν λακωνισμόν του τοῦτον οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἐστέρησαν τῶν δικαιωμάτων του πολίτου καὶ ἐδήμευσαν τὰ κτήματά του, οἱ Σπαρτιᾶται τὸν ἐδέχθησαν προθύμως καὶ τὸν ἀπεζημίωσαν διὰ τῆς παραχωρήσεως ἐνὸς χωρίου (τῆς Σκιλλοῦντος) ἐν Ἡλιδι, ὅπου ὥς ἐξόριστος διανύσας τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ζωῆς του ἐδαπάνησε τὴν σχολήν του εἰς τὴν σύνταξιν τῶν προμνημονευθέντων καὶ ἄλλων φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων. Ἀφοῦ δὲ οἱ Ἡλείοι, μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην, τοῦ ἀφῆρεσαν τὸ εἰρημένον χωρίον, κατέφυγεν εἰς Κόρινθον καὶ βαθύγηρος ἤδη (ἐνενηκοντούτης σχεδὸν) ἐτελεύτησεν ἐνταῦθα.

— Οἱ εἰρημένοι τρεῖς ἱστορικαὶ εὐρίσκονται εἰς ὁμοίαν πρὸς ἀλλήλους σχέσιν ὥς οἱ τρεῖς τραγικοί. Ὁ Ἡρόδοτος ἐξιικονίζει ὥς ὁ Αἰσχύλος τὸν χρόνον τοῦ νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ ἡρωϊκοῦ μεγαλείου, ἀλλὰ καὶ τὸν δίκην παίδων εὐσεβῆ φόβον πρὸς τὴν σιγῇ τὰ πάντα διέπουσαν καὶ πᾶσαν ὕβριν ἐκδικουμένην θεότητα. Ὁ δὲ Θουκυδίδης καὶ ὁ Σοφοκλῆς εἰσὶν οἱ σεμνοὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ εἰς τὸν κολοφῶνα τοῦ πολιτισμοῦ προαχθέντος Περικλείου αἰῶνος, καθ' ὃν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς θελήσεως λαμβάνουσι τὴν πρώτην τάξιν εἰς τὰς διαμορφώσεις τοῦ γένου βίου καὶ ἡ πάλη τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως πρὸς τὴν ἀνάγκην προσδιορίζει τὰς τύχας τῶν ἀνθρώπων. Ὁ δὲ Ξενοφῶν καὶ ὁ Εὐρυπίδης παριστάνουσι τῆς σκέψεως καὶ τῆς φιλοσοφικῆς καὶ σοφιστικῆς παιδείσεως τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ τοῦ βίου εὐδαιμονία ἐζητεῖτο εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ αἰσθητὸν μᾶλλον ἢ εἰς τὸ ἰδεώδες καὶ ὑψηλότερον, ὃ δὲ ἐγωῖσμός καὶ ἡ ἀτομικὴ τάσις διερρήγνυον ἱταμῶς τὰ ὅρια τοῦ αἰωνίου δικαίου, τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἐθνικότητος. Ὅθεν ἐν ᾧ ὁ Ἡρόδοτος θεωρεῖ τὴν ἱστορίαν ὥς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀποκρύφου εἰμαρμένης ἐν τῇ

πορεία τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ὁ δὲ Θουκυδίδης τὴν πραγματεύεται ὡς μέσον τοῦ προάγειν εἰς φῶς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ἐρεῦνης τῶν πράξεων καὶ τῶν προκαλούντων αὐτὰς αἰτίων, παρὰ Ξενοφῶντι φαίνεται αὕτη ὡς ὄργανον ἠθικοπολιτικῆς, ὠρισμένης νὰ ὑπαγορεύῃ τύπους πολιτείας, καὶ τρόπους καὶ θεωρίας κυβερνήσεως.—Μετὰ δὲ τὸν τελευταῖον τοῦτον συγγραφέα ἡ παρακμὴ τῆς ἱστοριογραφίας γίνεται καταφανὴς εὐθὺς εἰς τὸν Κνίδιον *Κτησίαν*, ὅστις ἐχρημάτισεν ἱατρὸς ἐν τῇ Περσικῇ αὐλῇ μέχρι τοῦ 395 καὶ ἔγραψεν Ἰνδικὰ καὶ Περσικὰ εἰς Ἰωνικὴν γλῶσσαν μετὰ πολλῆς μὲν χάριτος, ἀλλ' ἄνευ κρίσεως ὡς τὰ παρὰ τῷ πατριάρχῃ Φωτίῳ διασωθέντα ἀποσπάσματα βεβαιούσι. *Φίλιστος* δὲ ὁ Συρακούσιος, ὅστις ἔγραψε Σικελικὰ ὡς μιμητῆς τοῦ Θουκυδίδου, εἰσήγαγε κατὰ πρῶτον εἰς τὴν ἱστορίαν τὸ ρητορικὸν ὕφος, ὃπερ ἠκολούθησαν καὶ οἱ ἐπόμενοι, *Θεόπομπος* ὁ Χῖος καὶ *Ἐφορος* ὁ Κυμαῖος, ἀμφοτέρωι μαθηταὶ τοῦ Ἰσοκράτους, συγγράψαντες ὁ μὲν Ἑλληνικὰ ὡς συνέχειαν τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου καὶ Ξενοφώντος μέχρι τῆς περὶ Κνίδον ναυμαχίας καὶ πρὸς τούτοις Φιλιππικὰ, ὁ δὲ ἱστορίαν γενικὴν ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν ἕως τῆς ρθ' Ὀλυμπιάδος (340 π. X.).

Ῥητορικὴ.—Ἡ Ῥητορικὴ ἡσκήθη παρὰ τοῖς Ἑλλήσι τὸ πρῶτον πρακτικῶς ὑπὸ μεγάλων πολιτικῶν ἀνδρῶν, οἷον τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Κίμωνος, τοῦ Περικλέους, τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἔπειτα δ' ἔλαβε τεχνικὸν χαρακτῆρα διὰ τῶν σοφιστῶν (περὶ ὧν εὐθὺς κατωτέρω). Ὁ *Γοργίας*, ὡς πρέσβυς τῶν Λεοντίνων, ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὸ πρῶτον τοιαύτης εὐγλωττίας παράδειγμα καὶ ἐθαυμάσθη παρ' αὐτῶν. Περὶ τὸ τέλος δὲ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἡ τέχνη εἰσῆχθη εἰς τὸν βίον ὑπὸ τοῦ Ῥαμνουσίου *Ἀντιφῶντος*, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ διδάσκαλος τοῦ Θουκυδίδου καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον

ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος ἐν Καλαυρίᾳ (322). Ὡς ἀντίπαλος ὅχι εὐκαταφρόνητος τοῦ Δημοσθένους παρουσιάζεται ὁ πρότερον ὑποκριτὴς εἶτα δὲ ῥήτωρ *Αἰσχίνης*, ὅστις πρὸς χάριν τοῦ Φιλίππου (κατορθώσαντος νὰ τὸν διαφθείρῃ) ἐσπούδαζε νὰ καθιστᾷ ἀνισχύρους τὰς προσπάθειας καὶ τοὺς καταπληκτικοὺς ἐκείνου λόγους· τελευταῖον ὅμως ἀναγκασθεὶς νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν κεραυνόβολον εὐγλωττίαν ἐκείνου ἐξωρίσθη καὶ ἐδίδαξεν εἰς Ῥόδον καὶ Σάμον, ὅπου καὶ ἐτελεύτησε. Ἄλλοι σύγχρονοι καὶ μεταγενέστεροι ῥήτορες εἰσὶ γνωστοὶ μόνον ἐκ τινῶν εὐτελῶν τεμαχίων, τὰ ὅποια σώζονται. Μεταξὺ δὲ τούτων μνείας ἄξιοί εἰσιν, ὁ Ὑπερεΐδης ὡς ἐχθρὸς τῶν Μακεδόνων καὶ ὁ Δημάδης (ὅστις συνείθιζε ν' ἀγορεύῃ ἀπαρασκεύαστος) ὡς φίλος αὐτῶν.

Φιλοσοφία. — Ἡ φιλοσοφία, ἥτις κατὰ τὸ τέλος τῆς προηγουμένης περιόδου διεκρίθη εἰς τρεῖς διαφόρους σχολάς, τὴν Ἰωνικὴν, τὴν Ἰταλικὴν καὶ τὴν Ἑλεατικὴν, καίπερ ἐξακολουθοῦσα ἔτι τὴν αὐτὴν τριτὴν διεύθυνσιν, ἤρξατο ὅμως πάραυτα νὰ γίνεται γενικωτέρα. Κατὰ πρῶτον δὲ μετὰ τοῦ Σωκράτους ἄρχεται ἡ περίοδος, ἐν ᾗ αὕτη, ἐκ τοῦ συνόλου τῆς Ἑλληνικῆς παιδείσεως ἀπορρέουσα, παρίσταται ἐντελής καθ' ὅλα αὐτῆς τὰ μέρη. Εἰς τὴν Ἰωνικὴν ἢ φυσικὴν φιλοσοφίαν ἀνήκουσιν ἔτι *Ἡράκλειτος* ὁ Ἐφέσιος, ὅστις ἀρχὴν ὅλων τῶν πραγμάτων ἐξέλαβε τὸ πῦρ, καὶ *Ἀνεξαγόρας* ὁ Κλαζομένιος, ὅστις ὑψώθη μέχρι τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτοῦ τινὸς ἀρχῆς, τὴν ὁποίαν ὠνόμασε *νοῦν*. Μ' ὅλον τοῦτο κατηγορήθη ἐπὶ ἀσεβείᾳ ἐν Ἀθήναις καὶ μόλις διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ φίλου του Περικλέους ἀπέφυγε τὴν θανατικὴν ποινὴν· ἐξορισθεὶς δ' ἀπέθανε πενέστατος ἐν Λαμφάκῳ. Ἡ *Πυθαγορικὴ* φιλοσοφία μεθ' ὅλας τὰς κατὰ τῶν Πυθαγορείων γενομένας καταδιώξεις δὲν ἐέλιπεν. Ἐπίσημοι δὲ κατὰ τοὺς ὑποκειμένους χρόνους (400 π. Χ.) Πυθαγόρειοι ὑπῆρξαν, *Φιλόλαος* ὁ Κροτω-

κατηγορηθεὶς ὑπὸ Θηραμένων, ἐν ᾧ ὁ ἀριστοκρατικὸς Ἀνδοκίδης κατεδικάσθη εἰς ἐξορίαν ἕνεκα τῆς εἰς τὰ δημόσια πράγματα ἀναμίξεώς του. Ὁ Σωκρατικὸς *Λυσίας*, ὅστις ἠκολούθησε τὴν εἰς Θουρίους Ἀθηναϊκὴν ἀποικίαν ἔγραψε ὑπὲρ τοῦς 30 λόγους, ἐξ ὧν οἱ σωζόμενοι ὅλγοι δεικνύουσιν Ἀττικὴν λεπτότητα καὶ ἀκρίβειαν. Ὁ φιλόπατρις *Ἰσοκράτης*, μαθητὴς Γοργίου, Προδίκου καὶ Σωκράτους, μηδέποτε δημοσία ἀπὸ τοῦ βήματος ἀγορεύσας διέπρεψεν ὡς διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς δι' αὐτοῦ ἡ θεωρία τῆς τέχνης προήχθη εἰς ὅλον τὸ ὕψος της. Τοὺς λόγους αὐτοῦ καὶ πρὸ πάντων τὸν περίφημον πανηγυρικόν του, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἐπεξεργασίαν ἔδαπάνησε δέκα ἔτη, χαρακτηρίζουσιν ἐντελὲς συμμετρία τῶν περιόδων, ἀκρίβεια τοῦ λεκτικοῦ καὶ γλαφυρότης. Ὁ *Ἰσαῖος*, τῶν δύο προηγουμένων μαθητῆς, ἀφιερῶθη ὅλως εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ῥητορικῆς τέχνης. Ὁ *Λυκοῦργος*, τιμώμενος μεγάλως διὰ τὴν ἀκραίφνη φιλοπατρίαν καὶ διὰ τὴν ἀκεραιότητά του, ἔχει ὡς ῥήτωρ πολλὴν δύναμιν καὶ ἀξιοπρέπειαν ὡς ἐκ τοῦ ἑνὸς μόνου μέχρι ἡμῶν διασωθέντος λόγου του δηλοῦται. Ὁ *Δημοσθένης*, γεννηθεὶς τῷ 385 ἐκ τοῦ δήμου Παιανίας, μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος, Ἰσαίου καὶ Ἰσοκράτους, προήγαγε τὴν ῥητορικὴν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς τελειότητος. Μετὰ τὴν ὑπερνίκησιν ὀργανικῶν τινῶν ἐλαττωμάτων (ἀτονίας τῆς φωνῆς, τραυλισμοῦ κ. λ. π.) ἐπαρουσιάσθη μετὰ τινος ἀξιοθαυμάστου εὐγλωττίας εἰς τὰς δημοσίας αὐτοῦ ἀγορεύσεις, ὧν αἱ πλεῖσται ἀφορῶσι τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτονομίας κατὰ τοὺς βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου, τοῦ ὁποίου, ἀρκούντος οὗτος ἐστάλη πρὸς αὐτὸν πρέσβυς μετ' ἄλλων, ἐγνώρισεν τοὺς ἐπιβούλους κατ' ἐκείνης σκοπούς· ἔμεινε δὲ πιστὸς καὶ ἀκλόνητος εἰς τὴν ἀποστολὴν του ταύτην ἕως τῆς τελευταίας ἀναπνοῆς του, ἥτοι ἕως οὗ ὑπὸ τοῦ Ἀντιπατρὸς καταδιωκόμενος ἠναγκάσθη νὰ πῇ τὸ κῶνειον

νιάτης καὶ Ἀρχύτας ὁ Ταραντῖνος, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος ἀπεφάνθη ῥητῶς, ἐναντίον τῆς ἑως τότε ἐπικρατοῦσης δόξης, ὅτι ὁ ἥλιος καὶ ὄχι ἡ γῆ εἶνε τὸ κέντρον τοῦ ἡμετέρου πλανητικοῦ συστήματος. Τῆς Ἑλεατικῆς δὲ μόνος λόγου ἄξιος ἀντιπρόσωπος παρουσιάζεται κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους Ζήνων ὁ ἐξ Ἑλέας, ὅστις (ἀκμ. 460) ἔθετο πρῶτος τὰς βάσεις σκέψεως ὡς ἀντίπαλος δ' αὐτῆς εἶναι ὁ Ἀβδηρίτης Δημόκριτος, ὁ τὸ ἀτομολογικὸν τοῦ Λευκίππου σύστημα ἐκτείνας καὶ τελειοποιήσας.

Αἱ μεταξὺ τῶν εἰρημένων ἀντιθέτων φιλοσοφικῶν δοξῶν ἀναφυσῆσαι διενέξεις παρήγαγον ἤδη πρῶτον τὴν διαλεκτικὴν τέχνην (τῆς ὁποίας ἀρχηγὸς λέγεται ὁ εἰρημένος Ζήνων), καὶ ὡς ἀποκύημα αὐτῆς ἐφάνη μετ' οὐ πολὺ ἡ σοφιστικὴ, ἥτις ἀπὸ τῆς κάτω Ἰταλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίως εἰς τὰς Ἀθήνας μεταφυτευθεῖσα εὗρε γῆν ἐπιδεκτικωτάτην, διότι διδάσκουσα πῶς ν' ἀποδεικνύῃ τις καὶ ἀνασκευάζῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ πάντα διὰ διαλεκτικῶν λεπτολογιῶν καὶ σοφισμάτων προσείλκυσε τοὺς πλείστους τῶν φιλοδόξων νέων, ὅσοι προστίθεντο νὰ ἐπιδιοθῶσιν εἰς τὰ δημόσια πράγματα. Ταύτην δὲ τῆς διαλεκτικῆς τὴν κατάχρησιν, καθ' ἣν, περὶ τοὺς χρόνους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, διεκρίθησαν μάλιστα οἱ σοφισταὶ Πρωταγόρας ὁ Ἀβδηρίτης, Γοργίας ὁ Λεοντῖνος, Πρόδικος ὁ Κεῖος, Ἰππίας ὁ Ἡλείος, Θρασύμαχος ὁ Καλκηδόνιος, Εὐθύδημος ὁ Χίος κλ. ἐπολέμησεν ὁ Σωκράτης (469—399) μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ Σωκρατικῆς μεθόδου. Καίπερ δὲ ἀληθὴς οὗτος σοφὸς ἐσπούδασε ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν διαφθορὰν τοῦ αἵωνός του διδακτικῶς τε καὶ παραδειγματικῶς παρασχὼν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἐν εἶδει οἰκείων διαλόγων, ὀρθωτέρας περὶ ἑαυτῶν, περὶ τοῦ δυνατοῦ τῶν γνώσεων καὶ περὶ τῶν καθηκόντων αὐτῶν ἰδέας, οὐδὲν ἥττον παρέσθη καὶ ἐσκόφθη ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους (ἐν ταῖς Νεφέλαις) ὡς ἀντι-

πρόσωπος τῶν σοφιστῶν ¹ καὶ ἐπὶ τέλους κατηγορηθεὶς δημοσίως (ὑπὸ Ἀνύτου καὶ Μελήτου) ἐπὶ ἀσεβείᾳ πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ διαφθορᾷ τῶν νέων ἠναγκάσθη νὰ πῇ τὸ κώνειον.

¹ Ἡ ἐν τῷ κειμένῳ ἐκφερομένη περὶ σοφιστῶν, ὡς τινος ὀλεθρίου συστήματος ἀνθρώπων, δόξα εἶνε ἡ συνήθως παρ' ἀρχαίοις καὶ μεταγενεστέροις παραδεδεγμένη. Κατὰ πρωτον δ' ἐν τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις ἀντίπαλος καὶ ἀνασκευαστὴς αὐτῆς ἀνεφάνη ὁ περιώνυμος Ἀγγλος ἱστορικός Γρότιος (history of Greece). Κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον τὸ ὄνομα σοφιστῆς ἐσήμαινεν ἐξ ἀρχῆς «δημόσιόν τινα διδάσκαλον, ὅστις ἐπὶ μετρίῳ μισθῷ ἐδίδασκεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν νεολαίαν τὴν τέχνην τοῦ ὀρθῶς σκέπτεσθαι, διαλέγεσθαι καὶ πολιτεύεσθαι» ἄνευ τῆς κηλίδος ἐκείνης, ἣτις προσετρίβει εἰς τὸ ὄνομα τοῦτο κατὰ τοὺς ἐφεξῆς χρόνους. Οἱ κατὰ μέρος δὲ σοφισταὶ δὲν εἶχόν τι κοινόν πρὸς ἀλλήλους, εἰμὴ τὴν ταυτότητα τοῦ ἐπαγγέλματος, καὶ ὡς πρὸς τὰς δόξας αὐτῶν δὲν ἦσαν οὕτως ἀξιόμιμπτοι καὶ ἐπιβλαβεῖς, ὥπως ὁ Πλάτων ἠθέλησε νὰ τοὺς παραστήσῃ. Ἐξεναντίας μάλιστα καθὼς δημόσιοι διδάσκαλοι, ἀσχοῦντες τοὺς νέους εἰς γνώσεις καὶ ἔξεις πρακτικὰς ἀπέλαβον παρὰ τοῖς συγχρόνοις ὑπόληψιν καὶ σέβας καὶ ἐθεωροῦντο ὡς ἄνδρες ἀμέμπτου βίου. Πολλοὶ δ' ἐξ αὐτῶν ἐδείχθησαν διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ παραδείγματός των προαγωγοὶ τῆς ἀρετῆς καὶ ἠθικῆς π. χ. Πρόδικος ὁ Κεῖος, ὅστις διὰ τῆς περιφήμου ἐκείνης παραβολῆς τοῦ Ἡρακλέους ἐξέθετο εἰς τοὺς συγχρόνους εἰκόνα ἠθικῆς ἀνδρείας καὶ γενναίων φρονημάτων.—Πρὸς δὲ τούτοις ὁ εἰρημένος συγγραφεὺς ἀρνεῖται, ὅτι ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ οἱ ὀδηγοὶ του ἦσαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν σοφιστῶν οὕτω διεφθαρμένοι, ὅσον κοινῶς ὑποτίθεται· τὰ περὶ δικαίου, ἀρετῆς καὶ φιланθρωπίας φρονήματα διετήρουν ἔτι τὴν ἀρχαίαν ἰσχύν των. Διὰ τοῦ πολιτισμοῦ μάλιστα, φθάσαντος τότε εἰς τὸν κολοφῶνα αὐτοῦ ἐν Ἀθῆναις, ἐξευγενίσθησαν πολὺ περισσότερον ἢ δὲ σκυθρωπὴ περιγραφή τῆς ἠθικῆς καταστάσεως προερχεται ἐκ συγγραφέων, οἵτινες, ὡς ὁ Πλάτων, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Ἀριστοφάνης, διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς τὴν δημοκρατίαν καὶ ἐθεώρουν τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς μόνον ἀπὸ τοῦ σκιεροῦ μέρους. Ὅθεν ἂν τὰ λεγόμενα περὶ τῆς ἠθικῆς διαφθορᾶς τοῦ δημοσίου βίου δὲν εἶνε ἀληθῆ, οὐδὲ οἱ σοφισταί, τέκνα τῆς ἐποχῆς των, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς διαφθορεῖς τῆς νεολαίας καὶ εἰσηγηταὶ φθοροποιῶν ἀρχῶν καὶ διδασκαλιῶν.

Ἐκ τῶν πρακτικῶν ἀρχῶν τοῦ Σωκράτους ἐμορφώθησαν τέσσαρες νέαι καὶ πάντῃ ἀλλήλων διάφοροι σχολαὶ ἢ αἵρέσεις, ἡ *Κυνική*, ἡ *Κυρηναϊκή*, ἡ *Μεγαρική* καὶ ἡ *Ἀκαδημαϊκή*, τῶν ὁποίων ἰδρυταὶ ὑπῆρξαν, ὁ Ἀθηναῖος Ἀντισθένης, ὁ Κυρηναῖος Ἀρίστιππος, ὁ Μεγαρεὺς Εὐκλείδης καὶ ὁ Θεῖος Πλάτων (ὅλοι ἄμεσοι μαθηταὶ ἐκείνου). Ὁ Ἀντισθένης ἐθεώρησεν ὡς τέλος ἡ ἄκρον ἀγαθὸν τὴν ἀρετὴν καὶ τὸν αὐτάρκη βίον, ἡγουν τὸν ὅσον ἔνεστι περιορισμὸν τῶν ἀνθρωπίνων χρειῶν. Οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ εἴτε ἀπὸ τοῦ γυμνασίου Κυνοσάργους, ὅπου ἐδίδασκεν, εἴτε ἀπὸ τοῦ ἀτημελοῦς αὐτῶν ἐξωτερικοῦ, ἔλαβον τὴν διφορουμένην ἐπωνυμίαν τῶν κυνικῶν φιλοσόφων, καὶ μεταξὺ τούτων ὀνομαστότεροί εἰσιν Ὁ Κράτης ὁ Θηβαῖος καὶ ὁ Σινωπεὺς Διογένης, ὅστις ὑπερεπήδησεν ὅλα τῆς κοσμιότητος τὰ ὅρια σπουδάσας νὰ καταστήσῃ ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον ἀπὸ πάσης ἐξωτερικῆς σχέσεως. Ἐξ ἐναντίας δ' ὁ Ἀρίστιππος ἄκρον ἀγαθὸν ἐξέλαβε τὴν ἡδονήν, οὐχὶ δὲ τὴν τῶν αἰσθήσεων ἥτοι τὴν σαρκικὴν, ἣν βραδύτερον ἡσπάσθη ἡ ἐπικούρειος σχολή, ἀλλὰ τὴν ψυχικὴν ἢ τὴν μετὰ λόγου. Ὁ δ' Εὐκλείδης παρεδέχθη ἐν καὶ αἰεὶ τὸ αὐτὸ ἀγαθόν, πολλοῖς ὀνόμασι δηλούμενον· ἄλλως ἡσχολήθη μᾶλλον περὶ τὴν διαλεκτικὴν. Αὐτὸς δὲ καὶ οἱ ὁπαδοὶ του ὡς ἐκ τῆς φιλονίκου κλίσεώς των ὠνομάσθησαν κατ' ἐξοχὴν Ἐριστικοί. Ὅλων ὁμῶς τῶν φιλοσοφιῶν τούτων ὑπερέχει ἀσυγκρίτως ἡ τοῦ Πλάτωνος, ὡς φέρουσα ἀληθῶς ἐπιστήμης χαρακτῆρα. Ὁ μέγας τοῦ ἀνδρὸς τούτου νοῦς περιέλαβε τὸ ἀληθὲς ἀπάντων τῶν πρώην καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ μετὰ δημιουργικῆς δυνάμεως ἠρεύνησε τὰ περὶ τὸν ἀνθρώπον, τὰ περὶ τὸν κόσμον καὶ τὴν πολιτείαν καθ' ὅλας αὐτῶν τὰς σχέσεις. Ἡ φιλοσοφία ἐκτεθειμένη ἐν διαλόγοις καὶ περιλαμβάνουσα λογικὴν, μεταφυσικὴν, ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν ὡς ἴδια μὲν, ὅχι ὁμῶς καὶ ὡς διακεκριμμένα ἀπ' ἀλλήλων μέρη,

θέλγει διὰ τῆς βαθύτητος καὶ τῆς πλησμονῆς τῶν στο-
 χασμῶν οὐχ ἦττον ἢ διὰ τῆς ἀκριθείας, τῆς μεγαλοπρε-
 πείας καὶ τοῦ ὕψους τῆς ἐκθέσεως. Αἱ κυριώτεραι δ'
 ἀρχαὶ αὐτῆς εἰσιν αἱ ἐξῆς· διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀντι-
 λαμβάνεται ὁ ἀνθρώπινος νοῦς τὴν ποικιλίαν τῶν πραγ-
 μάτων καὶ ἐντεῦθεν προκύπτουσιν αἱ ἔννοιαι ἢ δόξαι.
 Ἡ τέχνη τοῦ σχηματίζειν ἐννοίας εἶνε ἡ διαλεκτική·
 τῶν δ' ἐννοιῶν ἡ δοξῶν διαφέρουσιν αἱ ἰδέαι (τὰ ὄντως
 ὄντα, ταῦτά καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχοντα), πρὸς τὰς ὁποίας
 οὐδὲν ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ ἀντιστοιχεῖ, καὶ αἱ ὁποίαι
 ὑπνώττουςαι ἐν ἡμῖν ἐξεγείρονται ὡς ἀναμνήσεις πα-
 ρωχημένου χρόνου διὰ τῆς αὐτενεργείας τοῦ πνεύματος.
 Αἱ ὑπέρταται δὲ τούτων εἰσὶν, ἡ τοῦ ἀληθοῦς, ἡ τοῦ
 καλοῦ καὶ ἡ τοῦ ἀγαθοῦ, ἀποτελοῦσαι ὁμοῦ τὸ τέλειον
 καὶ ἐπομένως τὴν ἰδέαν τοῦ θεοῦ. Ὡστε οὕτως ἡ φι-
 λοσοφία τοῦ Πλάτωνος εὐρίσκει τὸ πέρας τῆς ἐν τῇ θρη-
 σκεΐᾳ. Ὁ θεὸς (κατ' αὐτὴν) ἔπλασε τὸν κόσμον συνά-
 ψας τὴν ὕλην μετὰ τῶν ἰδεῶν. Ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ ἔχει
 θεϊαν καταγωγὴν· πρότερον ἔζη ἐπὶ τῶν ἀστέρων, μετὰ
 δὲ τὴν πτώσιν αὐτῆς ἐνεκλείσθη εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα
 μετὰ τινος ἀλόγου ψυχῆς. Ἐρευνα τῆς ἀληθείας καὶ
 καταπάλαισις τῶν παθῶν εἶνε ἡ ἀληθὴς εὐδαιμονία,
 φυγὴ δὲ τῶν κακῶν καὶ θνητῆς φύσεως, ὁμοίωσις τῷ
 Θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν.—Οἱ μαθηταὶ τοῦ Πλάτωνος (οἱ
 οὕτω λεγόμενοι Ἀκαδημαῖκοι) μετὰ τὸν θάνατον αὐ-
 τοῦ ἐχωρίσθησαν προσεγγίσαντες εἰς ἄλλας σχολὰς (περὶ
 ὧν ἐν τῇ ἐφεξῆς περιόδῳ).

Ἑκαλλετεχνία. — Ἡ τέχνη προήχθη παρὰ τοῖς
 Ἑλλησιν ὑπὸ βοηθητικούς συντρέχοντας ὅρους εἰς ἀληθῆ
 τελειότητα (ἀριστοτεχνίαν). Ὁ αἶθριος οὐρανὸς, αἱ ποι-
 κίλαι καὶ περικαλλεῖς μορφαὶ τῆς φύσεως, ὁλόκληρος ὁ
 δημόσιος βίος ἐνέπνεον εἰς τοὺς πλήρεις ἀντιληπτικῆς
 δυνάμεως καὶ φαντασίας Ἑλληνας παιδρότητα γνησίαν,
 ἥτις ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα τὴν περὶ τὰ ἔργα

κάλλιστα εἰς τὰ ἐν Αἰγίνῃ εὑρεθέντα ἀγάλματα. Τοῦτον διεδέχθη ὁ τέλειος ἢ ὑψηλὸς, ὅστις ἐδείχθη κατὰ πρῶτον ἐν Ἀθήναις εἰς τὰ ἔργα τῆς τοῦ Περικλέους ἐποχῆς. Ἐπὶ τοῦ Περικλέους ἤκμασεν ὁ μέγας ἀγαλματοποιὸς (καὶ ἀρχιτέκτων ὁμοῦ) Φειδίας, κατασκευάσας μεταξὺ ἄλλων ἀριστουργημάτων τὸ κολοσσιαῖον ἐκεῖνο χρυσελέφαντινον ἀγαλμα τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, τοῦ ὁποίου τὸ μεγαλοπρεπὲς πρόσωπον ἐνέπνεεν ἱερὸν σέβας εἰς πάντα θεατὴν, διότι ἐφαίνετο ὡς ἂν ἤθελε, κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν ἔκφρασιν¹, δι' ἐνὸς νεύματος τῆς κεφαλῆς του νὰ σείσῃ ὅλον τὸν Ὀλυμπον. Τὰ ἀγάλματα, ἅτινα ὁ λόρδος Ἑλγῖνος ἀφῆρσεν ἀπὸ τοῦ Παρθενῶνος καὶ μετήνεγκεν εἰς Ἀγγλίαν, δίδουσιν ἰδέαν τινὰ τοῦ ὑψηλοῦ ὕψους, κατὰ τὸ ὁποῖον διεκρίθησαν ὡσαύτως, μετὰ τὸν Φειδίαν, ὁ Πολύκλειτος ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ κατασκευασθέντι ἀγάλματι τῆς ἐν Ἀργεὶ Ἥρας καὶ ὁ σύγχρονος αὐτοῦ Βοιωτὸς Μύρων, ἐξαίρετος ζωοπλάστης ἢ θηριογλύπτῃς, οὗτινος ἡ περίφημος χαλκίνη βοῦς, στημένῃ ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν Ἀθηνῶν, ὑμνήθη διὰ πολλῶν ἐπιγραμμάτων. Μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν δὲ πόλεμον ἐμορφώθη τὸ ἐπίχαρι ἢ ἐπιτερπὲς ὕφος ὑπὸ τριῶν ἀνδρῶν, τοῦ Σκόπα, τοῦ Πραξιτέλους, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν Κνιδίαν Ἀφροδίτην συνέρρουν πανταχόθεν θεαταί, καὶ τοῦ Λυσίππου (συγχρόνου τοῦ Μ. Αλεξάνδρου), ὅστις ἀπεικόνιζεν ὁμοιότατα καὶ κάλλιστα ἀνδριάντας ἀνθρώπων γωστών καὶ ἦτο συνάμα ἄριστος χαλκοπλάστης. Τῆς ἀρχαίας γραφικῆς (κοινῶς ζωγραφικῆς) δὲν διεσώθησαν εἰμὴ ὀλίγιστα λείψανα. Πολὺν χρόνον περιωρίζετο αὕτη εἰς ἐγκαυστικὰς μόνον ἐπὶ ἀγγείων εἰκονογραφίας. Κατὰ

¹ Ἰλ. Α, 528.

* Ἡ· καὶ κυανέσιν ἐπ' ὄφρ' οὐσι νεῦσε Κρονίων,

Ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος

Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπον·

τῆς τέχνης ἀκρίβειαν καὶ καθαρότητα. Ἡ φύσις ὑπῆρξε τὸ πρότυπον τῶν Ἑλλήνων τεχνιτῶν. Ἡ δὲ παρατήρησις τῶν ὠραίων τύπων καὶ σχημάτων αὐτῆς εἰς τὰ εὐγενῆ ἔργα καὶ ἰδίως εἰς τὸν ἄνθρωπον παρήγαγε τὰς εἰκαστικὰς τέχνας καὶ παρέσχεν αὐταῖς τροφήν ἀνεξάντλητον. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ κατὰ πρῶτον μετὰ τὰς ὑπὸ τῶν Περσῶν γενομένας πορθήσεις καὶ ἀναστατώσεις ἤρξατο ν' ἀκμάζῃ εὐρύουσα ἀσχολίαν ἄφθονον εἰς τὴν ἰδρυσιν, ἐπέκτασιν καὶ διακόσμησιν ναῶν, ἀγορῶν, στοῶν, λεισχῶν, γυμνασίων, θεάτρων, ὠδείων καὶ ἄλλων δημοσίων οἰκοδομημάτων. Πρὸς τῷ Δωρικῷ κόσμῳ καὶ τῷ Ἰωνικῷ ἐμορφώθη ἤδη καὶ ὁ Κορινθιακός, ὅστις ὑπέβαλε τὸ ὑψηλὸν καὶ ἀπλοῦν ἐκείνων κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ καλλωπισμὸν, ἀλλὰ κατὰ πρῶτον ἀπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἔλαβε τὴν τελείαν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν. Ὁ Δωρικὸς ὑπεχώρησεν ἐν Ἑλλάδι εἰς τὸν Ἰωνικόν, ἐν τῇ μεγάλῃ ὁμῶς Ἑλλάδι καὶ ἐπὶ τῆς Σικελίας διετήρησε πάντοτε ἦν ἐκτίσαστο ἰσχύν. Ὡς ἀρχιτέκτονες δὲ περίφημοι μνημονεύονται ὁ Ἰκτιῖνος καὶ ὁ Καλλιμάχης, οἵτινες κατεσκεύασαν τὸν Παρθενῶνα ἥτοι τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῇ ἀκροπόλει, τὸ μέγιστον τελειότατον ἀρχιτεκτονικὸν οἰκοδόμημα, καὶ ὁ Μνησικλῆς, ὁ κτίστης τῶν Προπυλαίων. Ἐκτὸς δὲ τῶν εἰρημένων κτίρια πλείστου λόγου ἄξιά εἰσι τὸ Ἑρεχθεῖον ἐν Ἀθήναις, ὁ κατὰ τὴν Ἐλευσίνα μέγας ναὸς τῆς Δήμητρος, ὁ τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ, ὁ τῆς Ἀλέας Ἀθηνᾶς ἐν Τεγέᾳ, ὁ τῆς Ἥρας ἐν Ἀργεῖ, ὁ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Δελφοῖς καὶ ἐν Φιγαλίᾳ, ὁ τῆς Ἥρας ἐν Σάμῳ καὶ ὁ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Ἐφέσῳ. Ἡ γλυπτικὴ (ταυτιζομένη κατ' οὐσίαν μετὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς) προέβη ἀπὸ τῆς ἀπλῆς περὶ τὸ διάγραμμα ἀκριβείας καὶ τῆς μηχανικῆς δεξιότητος εἰς ἐλευθερωτέραν ἀντίληψιν καὶ παράστασιν τῶν ἀντικειμένων. Καὶ κατὰ τοῦτο διακρίνονται ἴδιοί τινες τύποι ἢ χαρακτῆρες· ὁ ἀρχαιότατος εἶνε ὁ τραχὺς, ὅστις παρατηρεῖται

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΕΜΠΤΗ.

Ἀπὸ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης ἕως τῆς ἀλώσεως τῆς
Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων.

338—146 π. Χ.

Ὁ Μακεδονικὸς Αἰὼν.

§, 1. Χαρακτὴρ τῆς προκειμένης περιόδου.

Ἐν τῇ προηγηθείσῃ περιόδῳ, τρία καὶ ἑνενήκοντα ἔτη περιεχούσῃ εἶδομεν ὅτι τὸ ἅπαξ μεταξὺ Ἑλλήνων (ἐπὶ Περικλέους) ἐκραγὲν πῦρ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, διαρκῶς ἀναρρίπιζόμενον καὶ ὑποτρεφόμενον, συνεπήγαγε τὴν ἐξάντλησιν τῶν δυνάμεων τῶν καὶ εἰς τέλος τὸ περὶ Χαιρώνειαν ἀνεπανόρθωτον πταῖσμα. Μ' ὅλον ὅτι δὲ, ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς δολοφονήσεως τοῦ Φιλίππου, αἱ πλεῖσται τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἐξεγερθεῖσαι τοῦ ληθάργου, εἰς θν τὰ καταπληκτικὰ ἐκείνου κατορθώματα τὰς κατέστησαν, ἐσπούδασαν ν' ἀνακτήσωσι τὴν ἀπολεσθεῖσαν αὐτῶν αὐτονομίαν, παρὰ πᾶσαν ὅμως προσδοκίαν εὖρον ἄλλον ἀντίπαλον πολὺ κραταιότερον καὶ ῥαγδαιότερον τοῦ ἐκλείψαντος, τὸν μ. Ἀλέξανδρον, κατὰ τοῦ ὁποίου ματαίως ἠθέλησαν νὰ συνασπισθῶσιν. Ἄλλως δὲ αἱ νέαι αὐτῶν ἀπόπειραι, γινόμεναι μεμονωμένως, ἀπερισκέπτως καὶ κατεσπευσμένως, ἦτο δύσκολον ἢ μᾶλλον ἀδύνατον νὰ τελεσφορήσωσιν. Καὶ οὕτως ἡ Μακεδονικὴ κυριαρχία κατ' αὐτὴν τὴν ἀνανεωθείσαν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν σπουδὴν τῶν Ἑλλήνων ἔτι

πρῶτον δὲ διὰ Πολυγνώτου τοῦ Θασίου, περὶ τὸ 490, ὅστις προσῆψεν ἔκφρασιν εἰς τὰ σχήματα καὶ φιλόκαλον διακόσμησιν, καὶ διὰ τοῦ Ἀθηναίου Ἀπολλοδώρου, ὅστις ἐφήρμοσε τὸ σκιόφως, ἐξυψώθη αὕτη ἐκ τῆς ταπεινῆς σφαίρας εἰς μείζονα περιωπὴν. Ἐτελειοποιήθη δ' ἀκολούθως ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἡρακλείας τῆς μικρᾶς Ἀσίας Ζεύξιδος περὶ τὸ 400 καὶ τοῦ συγχρόνου Παβράσιου τοῦ Ἐφεσίου. Γνωστὸς δὲ εἶνε ὁ ἀγὼν ἀμφοτέρων. Αἱ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἐντός τινος καλάθου ζωγραφηθεῖσαι σταφυλαὶ ἦσαν τοσοῦτον φυσικαί, ὥστε πτηνὰ ἀπατῶμενα ἵπταντο περὶ αὐτάς. Ἀλλὰ τὸ ὑπὸ τοῦ δευτέρου ἐπὶ τοῦ ἰδίου καλάθου ζωγραφηθὲν κάλυμμα ἠπάτησε καὶ τὸν Ζεῦξιν αὐτόν. Ὅλους ὅμως τοὺς πρὸ αὐτοῦ ὑπερηκόντισε εἰς τὴν τέχνην ταύτην ὁ (πιθανῶς) ἐκ Κολοφῶνος καταγόμενος Ἀπελλῆς, σύγχρονος τοῦ μ. Ἀλεξάνδρου. Τὸ περιφημότερον ἔργον αὐτοῦ ἦτο ἡ ἀναδυομένη Ἀφροδίτη.

μᾶλλον ἐπαγιώθη καὶ ἐκρατύνθη. Ἡ ὑποταγὴς ἄρα τῆς Ἑλλάδος κατὰστασις εἶνε τὸ καθολικὸν πόρισμα τοῦ ἐφεξῆς αὐτῆς βίου, καθ' ὅσον καὶ τῆς Μακεδονικῆς δυνάμεως διὰ τῆς παρελεύσεως τοῦ χρόνου θραυσθείσης ἐπεκράτησεν ἄλλη (παντάπασι ξένη μάλιστα, ἐν ᾗ ἐκείνη τοῦλάχιστον ἦτο συγγενής). Αἱ δ' ἐν τῷ μεταξὺ γενόμεναι πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἐλευθερίας ἀπόπειραι, ἡ Ἀχαϊκὴ ὁμοσπονδία καὶ ἡ Αἰτωλική, δὲν ἦσαν εἰμὴ διαβατικὰ φαινόμενα· ὥστε ἐπειδὴ τῆς Ἑλλάδος ἡ τύχη ἔμεινε κυρίως ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Φιλίππου συνδεδεμένη μετὰ τῆς Μακεδονίας, εὐλόγως ἅπασα ἡ προκειμένη περίοδος χαρακτηρίζεται ὡς ὁ *Μακεδονικὸς αἰὼν*. Εἰς τέλος δὲ οὐδὲ τὸ Μακεδονικὸν κράτος ἐδυνήθη νὰ διατηρήσῃ τὴν ὁποίαν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον μετῆλθεν ἐξουσίαν οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀλλὰ, κατὰ συνέπειαν τῶν θριάμβων τοῦ μ. Ἀλεξάνδρου, καὶ ἐπὶ παντὸς τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου. Ἐπρεπε καὶ αὐτὸ, θραυσθείσης τῆς δυνάμεώς του εἰς δύο ἀτυχεῖς μάχας, τὴν ἐν *Κυνὸς Κεφαλαῖς* (197) καὶ περὶ *Πύδραι* (168) νὰ ὑποκύβῃ εἰς ἄλλο νεαρώτερον καὶ κραταιότερον, τὸ *Ῥωμαϊκόν*. Τῆς δὲ τύχης αὐτοῦ συμμετέσχεν ἐκ διαδοχῆς καὶ ἡ Ἑλλὰς ἀποβαλοῦσα, μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ πυρπόλησιν τῆς Κορίνθου, τὴν πολιτικὴν ὑπαρξίν της (146 π. Χ.), καὶ ὡς ἐπαρχία Ῥωμαϊκὴ ἐπονομασθεῖσα *Ἀχαῖα*.

§ 2. Ἀλέξανδρος ὁ μέγας. Ὑπερνίκησις τῶν πρώτων προσκομμάτων τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Κατασκαφὴ τῶν θηβῶν κτλ.

Ἀλέξανδρος ὁ μέγας, πρὸς πατρός μὲν Ἡρακλείδης ἀπὸ *Καράνου*, πρὸς δὲ μητρός Αἰακίδης ἀπὸ *Νεοπτολέμου*, εἶνε τὸ πρῶτον καὶ κυριώτερον πρόσωπον, περὶ ὃ ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία στρέφεται κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς προκειμένης περιόδου. Ἐγεννήθη τὴν αὐτὴν νύκτα (6 Αὐγ. 356), καθ' ἣν ἐνεπρήσθη ὑπὸ τοῦ διαβοήτου Ἡροστρά-

του ὁ εἰς τὰ ἐπτά τοῦ ἀρχαίου κόσμου θαύματα συν-
 αριθμούμενος τῆς Ἑφεσίας Ἀρτέμιδος ναὸς, καὶ ἡ σύμ-
 πτωσις αὕτη ἐφάνη εἰς πολλοὺς τοσούτῳ μᾶλλον κατα-
 πληκτικῇ, ὅσον μειράκιον ἔτι ὁ Ἀλέξανδρος ἐδείκνυσεν
 ἐξαίσια προτερήματα, ἀναγγέλλοντα τὴν ὑπὸ τῆς εἰμαρ-
 μένης προωρισμένην γέννησίν του καὶ τὸ μέλλον μεγα-
 λειόν του. Ὁ ὀξυδερκὴς πατήρ αὐτοῦ Φίλιππος ἀντελή-
 φθη τούτων πρῶτως καὶ ὅτε μεταξὺ πολλῶν ἄλλων
 εἶδεν αὐτὸν μόνον, καίπερ πολὺ νέον ἔτι, κατορθώσαντα
 νὰ δαμάσῃ τὸν ἄγριον Θετταλικὸν ἵππον Βουκεφάλαν,
 δὲν ἐδυνήθη νὰ κρατήσῃ τὰ δάκρυά του ἀπὸ τῆς ὑπερ-
 βολικῆς χαρᾶς καὶ ἐναγκαλισθεὶς αὐτὸν, καταβάντα ἀπὸ
 τοῦ ἵππου «ζῆται, ὦ υἱέ μου, ἀνέκραξε προφητικῶς, βα-
 σιλεῖαι ἅλλην ἔσθην σεαυτῷ, διότι ἡ Μακεδονία δὲν σὲ
 χωρεῖ». Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ἐκτὸς ὅτι ἐπροικίσθη ὑπὸ
 τῆς φύσεως διὰ σπανίων ἀρετῶν, ἔτυχε προσέτι καὶ ἀ-
 γωγῆς ἐπιμελεστάτης, ἀξίας τῆς καταγωγῆς καὶ τοῦ
 προορισμοῦ του· διὸ δυσκόλως δύναται τις νὰ εἴπῃ πό-
 τερον, τὸ τολμηρὸν πνεῦμά του μόνον ἢ ἡ παιδείσις
 τῶν διδασκάλων τὸν προεβίβασαν εἰς τοιοῦτον μεγα-
 λειόν. Τροφεῖς δὲ καὶ παιδαγωγοὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑπ-
 ῆρξαν μέχρι τοῦ δεκάτου τρίτου ἔτους τῆς ἡλικίας του
 ὁ Λεωνίδας, συγγενὴς τῆς μητρὸς του Ὀλυμπιάδος,
 ἀνὴρ αὐστηρὸς τὸ ἦθος, καὶ ὁ Ἀκαρνὰν Λυσίμαχος, ὅς-
 τις ἐνησμενίζετο νὰ ὀνομάζῃ ἑαυτὸν μὲν Φοίνικα, τὸν δὲ
 Ἀλέξανδρον Ἀχιλλέα. Ἀπὸ τοῦ δεκάτου τρίτου ἔτους
 ὁμως καὶ ἐφεξῆς ἀνέλαβε τὴν μόρφωσίν του ὁ ἐνδοξό-
 τερος τῶν φιλοσόφων, Ἀριστοτέλης ὁ Σταγειρίτης, πρὸς
 θν ἐξ ἀρχῆς ἤδη ὁ Φίλιππος εἶχεν ἀπευθύνει τὴν περί-
 φημον ἐκείνην καὶ εἰσέτι σωζομένην¹ ἐπιστολήν, ἔχου-
 σαν οὕτω· «Μάθε ὅτι μοι ἐγεννήθη υἱός. Εὐχαριστῶ δὲ
 τοὺς θεοὺς ὅχι τόσο διὰ τὴν γέννησίν του, ὅσον διότι

¹ Ὁρ. Gellius Noct. Attic. VIII, 3.

βαῖτοι ἐψηφίσαντο δημοσίως τὴν μὲν ἐν Καδμείᾳ φρουρὰν νὰ ἐκβάλῃσι, τὴν δὲ ἡγεμονίαν τῶν Ἑλλήνων νὰ μὴ συγχωρήσωσιν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. Οἱ Ἀρχαῖδες, οἵτινες μόνοι τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν Φίλιππον δὲν συνεχώρησαν τὴν ἡγεμονίαν, ἀπεφάσισαν μὴδὲ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον νὰ ὑπακούσωσιν. Ἐκ τῶν λοιπῶν δὲ Πελοποννησίων οἱ Ἀργεῖοι, οἱ Ἡλεῖοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐκηρύχθησαν ἐλεύθεροι. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ ἐδήλωσαν τὴν ἔνεκα τῆς τελευτῆς τοῦ Φιλίππου χαρὰν τῶν κατὰ τινὰ τρόπον ἐμφαίνοντα τὸν κοῦφον αὐτῶν χαρακτῆρα, ἥτοι περιστέψαντες τὴν κάλπην τοῦ φονέως αὐτοῦ Πausανίου (ὃν ὁ Περδίκκας συλλαβὼν εἶχεν ἀποκτείνει εὐθὺς μετὰ τὴν πράξιν) καὶ προσενεγκόντες πλούσια εὐχαριστήρια δῶρα εἰς τοὺς θεοὺς διὰ τὸ ἀνοσιούργημα, μ' ὅλον ὅτι μικρὸν πρότερον, ὅτ' ἐστεφάνουν τὸν Φίλιππον ἐν Αἰγαῖς, ὠρκίσθησαν διὰ τοῦ κήρυκος θάνατον εἰς ὅντινα ἤθελεν ἐπιβουλευθῇ τὴν ζωὴν τοῦ βασιλέως, εὐθὺς ἤδη διεπρεσβέυσαντο πρὸς τὸν θεῖον τῆς χήρας τοῦ Φιλίππου Ἀττάλον, ὅστις ὡς ἡγεμὼν τοῦ προαποσταλέντος εἰς τὴν Ἀσίαν στρατοῦ ἐθήρευσεν τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ὑπερτάτην ἀρχήν, καὶ συνεφώνησαν μετ' αὐτοῦ κοινοπραγίαν.

Ἐν ᾧ δὲ οὕτω τὰ ἐκτὸς ἦσαν πλήρη ταραχῆς καὶ ἠπειλεῖτο πανταχόθεν ἡ πτῶσις τοῦ γιγαντιαίου οἰκοδομήματος, ὅπερ διὰ πολλῶν κόπων ὁ Φίλιππος ἀνήγειρεν, ἐξανέστη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ ἰσχυροτάτη μερὶς ὑποστηρίζουσα ὡς νόμιμον τοῦ θρόνου διάδοχον τὸν Ἀμύνταρ, υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦ Περδίκκα. Τοιούτων δὲ ὄντων τῶν πραγμάτων, οἱ σύμβουλοι καὶ φίλοι τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐσπούδασαν νὰ πείσωσιν αὐτὸν ἵνα τὰ μὲν Ἑλληνικὰ ἐγκαταλίπη παντάπασιν ἐπὶ τοῦ παρόντος, τοὺς δὲ ἀφισταμένους τῶν βαρβάρων ἀνακαλέσῃ πράως καὶ θεραπεύσῃ τὰς ἀρχὰς τοῦ νεωτερισμοῦ. Ἀλλ' αὐτὸς ἀπ' ἐναντίων λογισμῶν ὀρμώμενος ἔκρινεν ὅτι διὰ μόνης τῆς τόλμης καὶ μεγαλοφροσύνης ἐδύνατο νὰ σώσῃ καὶ ἐξα-

ἐγεννήθη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν σου, ἐλπίζων ὅτι παρὰ σοῦ ἀνατραφείς καὶ διδαχθεὶς θέλει φανῇ ἄξιος ἐμοῦ καὶ τοῦ μεγάλου προορισμοῦ του». Ἀληθῶς δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ὑπὸ τοῦ ἐξόχου τούτου διδασκάλου καὶ ἐπιμελητοῦ εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐπιστήμης εἰσαχθεὶς καὶ εἰς ὅλας τῆς πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς τὰς ἀρχὰς καταρτισθεὶς ἀνεδείχθη ὁ τελειότερος τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ πρότυπον τῶν βασιλέων. Ἡ μεγάλη κλίσις του πρὸς τοὺς κλασικοὺς τῆς ἀρχαιότητος συγγραφεῖς καὶ ἰδίως πρὸς τὸν Ὅμηρον, τοῦ ὁποῖου τὴν Ἰλιάδα, τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς ἄριστον ἐφόδιον ἀποκαλῶν, εἶχε πάντοτε μετὰ τοῦ ἐγχειριδίου κειμένην ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον. Τὸ εὐγενὲς βασιλικὸν φρόνημα, τὸ φιλάνθρωπον, τὸ ἐλευθέριον, ἡ ἀποστροφή πρὸς τὰς ἡδονάς, ὁ ἐνθουσιασμός του ὑπὲρ παντὸς καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ, ὅλα ταῦτα καὶ ἄλλα ἦσαν βεβαίως καρποὶ τῆς παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει μαθητεύσεώς του. Διὸ ἀγαπῶν καὶ σεβόμενος τὸν διδάσκαλόν του οὐχ ἤττον τοῦ πατρὸς συνείθιζε νὰ λέγῃ, ὅτι εἰς μὲν τὸν πατέρα του ὤφειλε τὸ εἶναι εἰς ἐκεῖνον δὲ τὸ εὖ εἶναι.

Οὕτω λοιπὸν συγκεκροτημένος ὁ Ἀλέξανδρος παρέλαβεν, εἰκοσαετῆς ἤδη, τὴν βασιλείαν. Ἀλλὰ παραχρῆμα εἶδεν ἑαυτὸν περιεστοιχισμένον ὑπὸ τοιούτων κινδύνων, ὁποῖοι πάντα ἄλλον ἐκτὸς αὐτοῦ ἐδύναντο πάντως ν' ἀποθαρρύνωσιν. Ὅλα τὰ ὄμορα ἔθνη, Θρᾶκες, Τριβαλλοὶ, Ἰλλυριοὶ καὶ Παῖονες ἐνόμισαν, ἅμ' ἀγγελθέντος αὐτοῖς τοῦ θανάτου τοῦ Φιλίππου, ὅτι ἐπέστη ἡ ὥρα, καθ' ἣν ἐδύναντο ν' ἀποσείσωσι τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας καὶ ἀνακτήσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Συγχρόνως δὲ καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἀναπτεροῦμενοι ἐλπίδων ὥρμησαν μετὰ σπουδῆς καὶ πρὶν ἔτι συνειννοθῶσι πρὸς ἀλλήλους εἰς καινοτομίας. Οἱ Αἰτωλοὶ ἀνεκάλεσαν τοὺς ἐξ Ἀκαρνανίας ὑπὸ Φιλίππου φυγαδευθέντας. Οἱ Ἀμβρακιῶται ἐξέβαλον τὴν Μακεδονικὴν φρουράν καὶ ἀποκατέστησαν τὴν δημοκρατίαν. Οἱ Θη-

θεν τὰ ὅπλα του κατὰ τῶν ἀποστάντων βορείων ἐθνῶν. Οἱ Ἰλλυριοὶ, οἱ Θρᾷκες, οἱ Πάιονες, οἱ Γέται καὶ οἱ Ἀγριᾶνες ὑπετάχθησαν εὐθὺς εἰς τὴν ὑπέροχον δύναμιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἐνταῦθα προέβαινε νικητὴς ἀπὸ ἐνὸς εἰς ἄλλον τόπον, διεδόθη ἐν Ἑλλάδι ψευδὴς φήμη ὅτι ἔπεσε μαχόμενος πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς. Ὅθεν πανταχοῦ ἐφάνη ἀναζωπυρούμενον τὸ φιλελευθέρον φρόνημα. Οἱ Ἀθηναῖοι, ὑπὸ τοῦ ἀδυσωπήτου τῶν Μακεδόνων ἐχθροῦ (τοῦ Δημοσθένους) παρορμώμενοι, ἐνόμισαν ἤδη ἐπιστάντα τὸν καιρὸν τοῦ ν' ἀποσείσωσι τὸν ζυγὸν ἐκείνων. Οἱ δὲ Θηβαῖοι, οἵτινες διετέλουν ὑπὸ ἀληθῆ καταπίεσιν, προέβησαν παραυτίκα καὶ εἰς τὸ ἔργον· ἐφόνευσαν δύο ταξιάρχας τῆς Μακεδονικῆς φρουρᾶς, ἐνέκλεισαν τὸν τρίτον ἐν τῇ Καδμεΐᾳ, ἐδέχθησαν ὅλους τοὺς φυγάδας καὶ προσεκάλεσαν ἐνταυτῷ εἰς συνδρομὴν τὰς λοιπὰς Ἑλληνικὰς πόλεις. Ἐν ᾧ δὲ, λαβόντες πανταχόθεν ὑποσχέσεις ταχείας βοηθείας καὶ παρὰ τῶν Ἀθηναίων πλῆθος ὀπλων, ἡσυχολοῦντο καὶ ἡλπίζον νὰ ἐκπολιορκήσωσιν ὅσον οὕπω τὴν Καδμεΐαν, αἴφνης ἦλθεν ἡ εἴδησις ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος εὐρίσκεται καθ' ὁδόν, καὶ πρὶν αὕτη πιστευθῇ, ἐκεῖνος μετὰ δισμυρίων πεζῶν καὶ τρισχιλίων ἱππέων κατεστρατοπέδευσε ἐν Ὀγχηστῷ ἐν Βοιωτίᾳ, ἀπεχούσῃ 77 μόνον στάδια τῶν Θηβῶν· σκοπῶν δὲ νὰ δειχθῇ πρὸς τοὺς Θηβαίους ἐπιεικῆς, ἐὰν ἤθελον φανῇ μετανοοῦντες διὰ τὴν ἐπιχείρησίν των, ἔδωκεν αὐτοῖς τὸν ἀπαιτούμενον εἰς τὸ βουλευσασθαι χρόνον. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι οὐ μόνον ἀπερρίψαν ὑπερηφάνως πᾶσαν συμβιβασμοῦ πρότασιν, ἀλλὰ καὶ διὰ κήρυκος ἀπὸ τινος ὑψηλοῦ πύργου τῆς πόλεως προσεκάλουν πάντα τὸν βουλούμενον νὰ συνδράμῃ μετ' αὐτῶν εἰς τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν κατάλυσιν τῆς τυρηννίας, ὀργισθεὶς εἰς ὑπερβολήν, ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεφάσισε νὰ τιμωρήσῃ παραδειγματικῶς τοὺς εἰς τοσοῦτον θράσους προελθόντας. Ἀφ' οὗ δὲ οὐδεὶς τῶν προσκλη-

σφαλίση τὴν πατρικὴν κληρονομίαν, καὶ ὅτι ἂν ἐφαί-
νετο ὅπως οὖν ὑποχωρῶν, ἅπαντες ἤθελον ἐπιτεθῆ. Ὅθεν
σταθερὸς εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ καὶ ὀξὺς περὶ τὴν ἐκτέ-
λεσιν, πρῶτον μὲν ἐφρόντισε νὰ ποιήσῃ ἐκποδὼν τοὺς
ἔχοντας ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀξιώσεις, ἥτοι τὸν εἰρημένον Ἀ-
μύνταν καὶ μετὰ τοῦτον τὸν Ἀτταλον, τοῦ ὁποίου εἶχεν
ἀνακαλύψει ἐγκαίρως τὰς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἰδίως
πρὸς τὸν Δημοσθένην σχέσεις. Ἐπειτα δὲ μετὰ δυνά-
μεως ἀποχρώσης προήλασε ῥαγδαῖος εἰς Θεσσαλίαν, ὑπέ-
ταξεν αὐτὴν σχεδὸν ἀμαχητὶ καὶ ἐμφανισθεὶς αἰφνιδίως
ἐν Θερμοπύλαις συνεκάλεσε τὸ συνέδριον τῶν Ἀμφικτυό-
νων, ὅπερ ἄνευ τινὸς ἀντιστάσεως ἀνεγνώρισε τὴν ἐν
Ἑλλάδι ἡγεμονίαν τοῦ. Ἐκεῖθεν προχωρήσας εἰς Βοιω-
τίαν κατεστρατοπέδευσε πλησίον τῆς Καδμείας. Ἡ δ'
ἀπροσδόκητος αὕτη ἐμφάνισις τοῦ ἐνέπνευσε φόβον εἰς
τοὺς Θηβαίους καὶ κατέπληξε τοὺς μάλιστα πάντων
ἐκτεθέντας Ἀθηναίους. Ὅθεν ἀμέσως οὗτοι ἤρξαντο νὰ
ὀχυρώνωνται ὅσον ὁ καιρὸς ἐπέτρεπεν, ἐν ᾧ συγχρόνως
ἐξαπέστειλαν πρὸς ἐκεῖνον πρέσβεις ζητήσοντας συγ-
γνώμην ὅτι ἐβράδυναν εἰς τὴν ἀναγνώρισίν τοῦ. Ἀλλ' ἡ
φρόνησις τοῦ Ἀλεξάνδρου, δεχθέντος εὐμενῶς τὴν πρε-
σβεΐαν, ἀπέλυσεν αὐτοὺς τοῦ πολλοῦ φόβου. Τὸ παρά-
δειγμα δὲ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἄλλαι πόλεις μιμηθεῖσαι
ἐξιλεώθησαν διὰ τὴν ἄκαιρον ἐπίδειξίν των. Ὅθεν κατὰ
παραγγελίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου συνελθόντες παραυτίκα οἱ
σύεδροι πάντων τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ ἐξελέ-
ξαντο αὐτὸν στρατηγὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἑλλάδος ἵνα
συστρατεύσωσιν ἐπὶ τοὺς Πέρσας. Μόνον δὲ οἱ πρέσβεις
τῶν Λακεδαιμονίων ἔδειξαν τὴν δυσαρέσκειάν των εἰς
τὴν κοινὴν ἀπόφασιν εἰπόντες «ὅτι οἱ Σπαρτιαῖται ἦσαν
συνειθισμένοι νὰ ἡγῶνται τῶν ἄλλων εἰς ἐνδόξους ἐ-
πιχειρήσεις οὐχὶ δὲ νὰ ἔπωνται αὐτοῖς.»

Ἀμα δ' ὁ Ἀλέξανδρος ἐξησφάλισεν, ὥς ἐνόμιζε, τὰ
τῆς Ἑλλάδος, ἐπανελθὼν εἰς Μακεδονίαν, ἔτρεψεν ἐκεῖ-

θέντων ἐτόλμησε νὰ προσέλθῃ εἰς αὐτοὺς, ὁ Ἀλέξανδρος αἰνιττόμενος τὸν Δημοσθένη ἠπέιλησεν ὅτι «ὄνομασθεῖς παρ' αὐτοῦ παῖς ἕως οὗ ἦν ἐν Ἰλλυριοῖς, μαιράκιον δὲ περὶ Θετταλίαν γενόμενος, θέλει φανῇ ταχέως ἀνὴρ ὅταν φθάσῃ εἰς τὰ τείχη τῶν Ἀθηναίων». Τοῦτο δὲ ἐξήρκεσε νὰ καταπλήξῃ καὶ καταστήσῃ ἀκινήτους καὶ τοὺς πλέον τολμηροὺς.

Οἱ Θεβαῖοι λοιπὸν ἐγκαταλελειμμένοι πανταχόθεν ἔπρεπε ν' ἀναλάβωσι μόνοι τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. Καίπερ δὲ ὑπερέχων κατὰ τὴν δύναμιν ὁ ἐχθρὸς, ἠγωνίσθη πολὺν χρόνον εἰς μάτην, ἀντεχόντων ἐκείνων γενναίως καὶ φιλοτίμως, ἕως οὗ διὰ τινος πυλίδος, καταλειφθείσης ὑπὸ τῶν φυλάκων, παρεισπεσὼν εἰς τὴν πόλιν καὶ ὑπὸ τῶν τὴν Καδμεῖαν ἔτι φρουρούντων Μακεδόνων ὑποστηριχθεὶς κατώρθωσε νὰ γενῇ κύριος αὐτῆς μετὰ τρομερὰν ἀντίστασιν, καθ' ἣν μέγα μέρος τῶν Θεβαίων ἄνευ διακρίσεως γένους καὶ ἡλικίας, ἀπώλετο ἡρωϊκῶς. Ἕλληνες, οἵτινες ἐτρόμαζον ἄλλοτε τὴν δύναμιν τῶν Θεβῶν, συμπολεμοῦντες ἤδη μετὰ τοῦ βασιλέως, ὡς οἱ Θεσπιεῖς, οἱ Πλαταιεῖς καὶ οἱ Ὀρχομένιοι, ἐκόρρεσαν ἐν τῷ αἵματι τῶν ἡτυχηκότων τὸ παλαιὸν αὐτῶν μῖσος. Ὁ νικητὴς ἐπέτρεψεν ἀκολούθως εἰς τοὺς Ἕλληνας συμμάχους τοῦ τὴν τελευταίαν περὶ τῆς τύχης ἐκείνων κρίσιν. Ἡ ἄλλοτε μετὰ τοῦ τῶν Περσῶν βασιλέως ἐπιμεμπτος συμμαχία τῶν Θεβῶν ἐχορήγησε τὴν εὐκαιρον πρόφασιν εἰς τὴν τραχυτάτην τῶν δικαστῶν ἀπόφασιν. Ὅθεν ἡ πόλις μετὰ προηγηθεῖσαν διαρπαγὴν κατεσκάφη καὶ μόνον ἡ Καδμεῖα, οἱ ναοὶ καὶ, κατὰ ῥητὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου παραγγελίαν, ὁ οἶκος τοῦ μουσοποιοῦ Πινδάρου μετὰ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ ἐσώθησαν. Οἱ ὑπολειφθέντες δ' ἔτι κάτοικοι, τρισμῦριοι περίπου (ἐξαίρουμένων τῶν ἱερέων καὶ τῶν φιλομακεδόνων) ἐξηνδραποδίσθησαν. Τοιοῦτον ἔλαβον αἱ Θεβαὶ τέλος (335 π. Χ.) μετὰ εἰκοσιοκτῶ ἔτη ἀπὸ τῆς ἡρωϊκῆς τοῦ Ἐπαμινών-

δου τελευτῆς. Τὸ τραγικὸν αὐτῆς πάθημα διήγειρεν εἰς πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα τρόμον καὶ οἶκτον. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ αὐτὸν τὸν Ἀλέξανδρον πολλάκις ὕστερον ἢ ἀνάμνησις τῆς συμφορᾶς τῶν Θηβαίων ἠνίασε βαθέως.

Μ' ὅλον ὅτι δὲ κατὰ ῥητὴν τοῦ νικητοῦ προσταγὴν ἀπηγορεύθη εἰς πᾶσαν Ἑλληνικὴν πόλιν νὰ δέχεται Θηβαίους φυγάδας, οὐδὲν ἤττον οἱ Ἀθηναῖοι φιλανθρώπως φερόμενοι ἐχορήγησαν ἄσυλον καὶ βοήθειαν εἰς πάντας, ὅσοι προσήρχοντο εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν, καὶ προσέτι ἐν ᾧ ἦγον τὰ μεγάλα μυστήρια ὅτε τὸ τῶν Θηβῶν συνέβη δυστύχημα, ἀνέβαλον αὐτὰ ὑπὸ πένθους· ὁ δὲ Ἀλέξανδρος, εἴτε κορεσθεὶς ἤδη τῆς ἐκδικήσεως, εἴτε θέλων εἰς τὸ ὠμότατον καὶ σκυθρωπότατον ἔργον νὰ παραβάλῃ ἐπιεικές τι, οὐ μόνον ἀπέλυσε τοὺς Ἀθηναίους πάσης αἰτίας καὶ παρητήθη τῆς ὁποίας πρότερον ἐζήτησε παραδόσεως δέκα ῥητόρων (ιδίως τοῦ Δημοσθένους καὶ Λυκούργου), ἀλλ' εἰς αὐτοὺς μάλιστα ἐπέτρεψεν ἐν τῇ ἀπουσίᾳ του τὴν φροντίδα τῶν κοινῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος, ἵνα, ἐὰν οὗτος ἤθελεν ἀποθάνῃ, ἀναλάβωσιν αὐτοὶ τὴν ἡγεμονίαν ἐν Ἑλλάδι. Ἡ διαγωγή δ' αὕτη τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἐν ᾧ ἐμφαίνει τὸ βαθὺ αὐτοῦ αἶσθημα ἐν τῇ ἀναγνωρίσει τῆς ἀξίας τῆς πόλεως, περὶ ἧς ὁ λόγος, δεικνύει οὐχ ἤττον καὶ τὴν φρόνησίν του· διότι ἐνόησεν ὅτι ἔπρεπε τὸ ἅπαξ κατὰ τῆς Μακεδονικῆς ἐξουσίας διεγερθὲν ἐν Ἑλλάδι μῖσος νὰ μετριάσῃ ὅσον τὸ δυνατόν, ὥστε νὰ μὴ φέρῃ πρόσκομμα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων βουλευμάτων του. Ὡς πρὸς τοῦτο δὲ εἶχε νὰ φοβῆται καὶ νὰ ἐλπίζῃ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ μόνον τῶν Ἀθηνῶν, τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων ὄντων ἔτι ὑποδεστέρων τῶν Ἀθηναίων κατὰ τε τὴν παιδείαν καὶ κατὰ τὴν εὐτολμίαν.

Πρὶν δ' ἐπιχειρήσῃ τὴν ὁποίαν ἐσκόπει ἐκστρατείαν ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ συγκαλέσῃ καὶ αὐθις ἐπὶ τοῦ ἱσθμοῦ τῆς Κορίνθου σύνοδον, ἐν ᾗ οἱ ἐξ ἀπάσης τῆς Ἑλ-

δὲ πολλῶν αὐτοῦ φίλων, μάλιστα τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ Παρμενίωνος, συμβουλευόντων πρότερον νὰ τεκνοποιήσῃ καὶ τότε εἰς τηλικαύτην ἐπιχείρησιν νὰ προβῇ, αὐτὸς, ὣν φύσει δραστικός, ὁξὺς καὶ πρὸς πᾶσαν πράξεως ἀναβολὴν ἄλλοτρίως διακείμενος, ἤναντιώθη· διότι, ἔλεγεν, εἶνε αἰσχρὸν ὁ ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης ἡγεμῶν τοῦ πολέμου ἀναγορευθεὶς καὶ πατρικὰς ἀνικῆτους δυνάμεις παραλαβὼν νὰ κἀθῇται γάμους ἐπιτελῶν καὶ τέκνων γεννήσεις ἀναμένων. Ὅθεν ἀμετάθετος εἰς τὴν ἀπόφασιν του καταλιπὼν ἐπίτροπον τῆς βασιλείας ἐν Μακεδονίᾳ τὸν Ἀντίπατρον μετὰ 13,000 στρατιωτῶν αὐτὸς μετὰ τῆς κυρίας δυνάμεώς του, συγκειμένης ἐκ τρισμυρίων πεζῶν καὶ πεντακισχιλίων ἱππέων καὶ τεταγμένης ὑπὸ ἀρίστους ἡγεμόνας, Παρμενίωνα, Περδίκκαν, Φιλώταν, Κρατερόν, Κάσσανδρον, Λεοννάτον, Κλεῖτον, Κοῖνον κλ. ἀνέζευξεν ἐπὶ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ μετὰ εἰκοσαήμερον ὁδοιπορίαν ἀφίχθη εἰς Σηστόν ἐπὶ τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου, ὅθεν διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου διεβίβασεν ἐπὶ ἑκατὸν καὶ ἐξήκοντα πλοίων ὅλον τὸν στρατὸν εἰς τὴν ἀντιπέραν Ἀβυδον, ὅπου πρῶτος αὐτὸς πηδήσας ἀπὸ τῆς νεῶς ἔπηξεν εἰς τὴν γῆν τὸ δόρυ μετὰ τῆς ἐπιφωνήσεως, ὅτι δέχεται παρὰ θεῶν δορίκτητον τὴν Ἀσίαν. Παραχρῆμα δ' ἀναβὰς εἰς Ἴλιον ἔθυσσε τῇ Ἀθηνᾷ καὶ τοῖς αὐτόθι ἀγωνισθεῖσιν ἥρωσι τῆς Ἑλλάδος, τὴν δὲ τοῦ Ἀχιλλέως στήλην ἐστεφάνωσεν ἰδίως καὶ ἐμακάρισεν αὐτὸν ὅτι ζῶν μὲν ἔσχε φίλον πιστὸν (τὸν Πάτροκλον), τελευτήσας δ' ἔτυχε θαυμασίου τῶν πράξεών του κήρυκος (τοῦ Ὀμήρου). — Ἀλλὰ πρὶν ἰδῶμεν τὸν Ἀλέξανδρον χωροῦντα περαιτέρω καὶ συμβάλλοντα πρὸς τοὺς Πέρσας, οὓς ἡ προκειμένη ἐκστρατεία ἀπέβλεπεν, ἀνάγκη πᾶσα νὰ διαλάβωμεν διὰ βραχέων περὶ τῆς καταστάσεως, ἐν ᾗ τὸ κράτος αὐτῶν τότε διετέλει, καὶ περὶ τῶν εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα ἀμυντικῶν διατάξεών του.

λάδος ἀποσταλέντες πρέσβεις ἐπεβεβαίωσαν τὴν καὶ πρότερον παραχωρηθεῖσαν αὐτῷ ἡγεμονίαν. Ἐνταῦθα δὲ συρρέουσάντων πολλῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ φιλοσόφων, ἤλπιζεν ὅτι καὶ ὁ Διογένης, διατρίβων περὶ Κόρινθον, ἤθελε πράξει τὸ αὐτό. Ἐπειδὴ δ' ἐκεῖνος σχολὴν ἄγων ἐν Κρανείῳ ἐλάχιστον ἐφρόντιζε περὶ Ἀλεξάνδρου, αὐτὸς ἀπεφάσισε νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν κυνικὸν φιλόσοφον. Ἐτυχε δὲ νὰ εὐρίσκεται οὗτος τὴν ὥραν ἐκείνην κατακείμενος ἐν ἡλίῳ καὶ μικρὸν μὲν ἀνεκάθισεν, ἀνθρώπων τοσούτων ἐπερχομένων, καὶ διέβλεψεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις ἀσπασάμενος καὶ ὀμιλήσας αὐτὸν φιλοφρόνως, πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν ἠρώτησεν, ἐὰν ἔχη τινὸς πράγμα-τος χρεῖαν, ὃ δὲ ἀπήντησεν ὅτι δὲν ζητεῖ ἄλλο ἢ νὰ μεταστῇ ὀλίγον τι ἀπὸ τοῦ ἡλίου. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐθαύμασε τὸν ἄνδρα καὶ πρὸς τοὺς διαγελῶντας καὶ σκώπτοντας αὐτὸν, ἐν τῷ ἐπιστρέφειν, εἶπεν, *ἄν δὲν ἦμην Ἀλέξανδρος ἠθελον νὰ ἦμαι Διογένης*. Τέλος πάντων ἐπιθυμῶν νὰ μάθῃ καὶ ποία θέλει εἶσθαι τῆς ἐκστρατείας του ἡ ἐκβασίς παρῆλθεν εἰς Δελφούς. Ἡ Πυθία, ἐπειδὴ κατὰ τύχην αἱ ἡμέραι ἦσαν ἀποφράδες, καθ' ἃς ὁ νόμος δὲν ἐπέτρεπε τὴν χρησμοδότησιν, ἠρνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν αἵτησίν του· ἐλκυσθεῖσα δὲ παρ' αὐτοῦ βιαίως εἰς τὸν ναὸν «ἀνίκητος εἶ, ὦ παῖ», ἀνέκραξεν ἡ πρόμαντις καὶ τοῦτ' ἀκούσας ὁ Ἀλέξανδρος δὲν χρεῖζω, εἶπεν, *ἄλλου χρησμοῦ, διότι ἔχω ὅν ἠθελον*· καὶ εὐθὺς ἐκεῖθεν ἀνεχώρησεν εἰς Μακεδονίαν.

§ 3. Ἐκστρατεία Ἀλεξάνδρου εἰς Ἀσίαν. Αἱ παρὰ τὸν Γρανικὸν καὶ περὶ Ἰσσὸν μάχαι.

Ὁ Ἀλέξανδρος, μετὰ τὴν εἰς Μακεδονίαν ἐπάνοδόν του, συντελέσας ἐν Δίῳ μεγαλοπρεπεῖς εἰς τοὺς θεοὺς θυσίας καὶ σκηنيκοὺς ἀγῶνας ἐπὶ ἐννέα ἐπωνύμους ἐκάστης τῶν ἰσαριθμῶν μουσῶν ἡμέρας, ἤρξατο εὐθὺς τῶν περὶ τῆς εἰς τὴν Ἀσίαν διαβάσεως παρασκευῶν. Καίπερ

Ἀπὸ τοῦ Ξέρξου Α' ἤδη ἡ Περσικὴ αὐλὴ εἶχε διαφθαρῇ ἠθικῶς ἐπὶ τοσοῦτον διὰ τῶν ῥαδιουργιῶν τῆς γυναικωνίτιδος καὶ τῶν καθ' ἑκάστην τοῦ θρόνου μεταβολὴν συμβαινουσῶν τρομερῶν βιαιοπραγιῶν, ὥστ' ἕκτοτε ἤρξατο νὰ ἐκλίπη ἡ σύστασις τοῦ κράτους καὶ ὡς πρὸς τὰ ἔξω, ἐν ᾧ ἀλληλοδιαδόχως σατράπαι ἀφίσταντο, ὁλόκληρα μάλιστα ἐκείνου μέρη, ὡς ἡ Αἴγυπτος, ἡ Φοινίκη, ἐπὶ βραχύτερον ἢ μακρότερον χρόνον ἀπεσπῶντο καὶ εἰς πολλὰς ἐπαρχίας ἐγχώριοι ἡγεμόνες καθίσταντο αὐτόνομοι. Ὡς καὶ αὐτὸς ὁ αὐστηρότερος ὅλων τῶν προκατόχων τοῦ δεσπότης Ἀρταξέρξεος ὁ Ὠχος, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀρταξέρξεος τοῦ Μνήμονος (360), κατέστη ἐπὶ τοῦ θρόνου διὰ τῆς ἐξολοθρεύσεως ὅλων τῶν ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν του καὶ διετηρήθη ἐν αὐτῷ δι' ὠρότητα, δὲν ἐδυνήθη ὡσαύτως, καίπερ ἄλλως εὐτυχήσας εἰς τὴν ἐκ νέου ὑποταγὴν τῆς Αἰγύπτου καὶ Φοινίκης, ν' ἀντιστῇ εἰς τὰς μηχανορραφίας τῆς γυναικωνίτιδος. Ὅθεν ἐπιδοθείς εἰς τὴν ἀπραξίαν κατέλιπε τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων εἰς τὸν εὐνοϊκόν του εὐνοῦχον Βαγῶαν, ὅστις τελευταῖον ἐκ φόβου μὴ ἀποβάλλῃ τὴν ἐπιρροήν του οὐ μόνον τὸν βασιλέα ἐδηλητηρίασε (339) ἀλλὰ καὶ ἅπασαν σχεδὸν τὴν γενεάν αὐτοῦ ἐξωλόθρευσε, φεισθεὶς μόνον τοῦ νεωτέρου βασιλόπαιδος, τοῦ ἀνήλικος Ἀρσῆ, ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου αὐτὸς ἐκυβέρνηα. Βραδύτερον ὅμως καὶ τοῦτον, ἅμα συνέλαβε τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἡλικιωθεὶς ἤθελε τὸν τιμωρήσει διὰ τὰ ἀνομήματά του, ἐφόνευσε διὰ φαρμάκου. Ἐρήμου δὲ ὄντος τοῦ βασιλικοῦ οἴκου ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον πλάγιον τινὰ ἐκείνου συγγενῆ, Δαρεῖον τὸν Ἀρσάμου ἢ *Kodomanndr* ἐν τῷ αὐτῷ ἀκριβῶς χρόνῳ (336), καθ' ὃν ἡ ἐν Κορίνθῳ σύνοδος ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος πρὸς κατάλυσιν τοῦ Περσικοῦ θρόνου. Ὁ Βαγῶας ἐν τούτοις ἐπειράθη νὰ ποιήσῃ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐκ-

ποδῶν τὸν νέον βασιλέα, ἀλλ' ὅμως φωραθεὶς ἠναγκά-
 σθη νὰ κενώσῃ αὐτὸς τὸ δι' ἐκεῖνον παρασκευασθὲν πο-
 τήριον καὶ οὕτως ὁ Κοδομαννὸς ἀνέλαβεν ἀνεξαρτήτως
 τὰς ἡνίας τῆς κυβερνήσεως εἰς χεῖράς του. Μ' ὅλον ὅτι
 δὲ ἠθικῶς πολὺ κρείττων ὅλων τῶν προκατόχων του,
 δὲν ἦτον ὅμως, ὡς φαίνεται, πολὺ ἀξιώτερος ἐκείνων·
 πάντως δ' ἐστερεῖτο τῆς πολεμικῆς ἰκανότητος, δι' ἧς
 ἐδύνατο νὰ δυσκολεύσῃ καὶ τὴν θριαμβευτικὴν τοῦ Ἀ-
 λεξάνδρου πορείαν. Αἱ ἐσωτερικαὶ ταραχαὶ τῆς Ἑλλά-
 δος ἀπὸ τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης καὶ ἐφεξῆς εἶχον
 ἀσφαλίσαι τὴν Περσίαν κατὰ τῶν ἐκεῖθεν κινδύνων· μό-
 νον δ' αἱ τοῦ Φιλίππου πρόοδοι τὴν παρεκίνησαν νὰ
 ἐπιχειρήσῃ τινὰς ἐτοιμασίας, ἀλλὰ τὰς διέκυψε πάλιν
 ἀφοῦ μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου ἐξερράγησαν ἐν Ἑλλάδι
 νέαι ταραχαί, τῶν ὁποίων δὲν ἦτο καὶ αὐτὸς ἀμέτοχος.
 Τελευταῖον ὅμως αἱ ῥαγδαῖαι νίκαι τοῦ νέου τῆς Μακε-
 δονίας ἥρωος καὶ ὁ κατὰ τῆς Περσίας φανερός γενόμε-
 νος σκοπὸς αὐτοῦ ἀνέωξαν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς εἰς τὸν
 ἐπικείμενον κίνδυνον καὶ τὴν ἠνάγκασε νὰ παρασκευα-
 σθῇ σπουδαιότερον εἰς ἄμυναν. Στρατὸς λοιπὸν μεγαλο-
 πρεπῆς συνήχθη συντόνως ὑπὸ τῶν σατραπῶν τῆς μικρᾶς
 Ἀσίας καὶ ἐνεδυναμώθη διὰ μισθοφόρων Ἑλλήνων, τῶν
 ὁποίων ἡγεῖτο στρατηγὸς ἐπίσημος, ὁ Ῥόδιος *Μέμνων*.
 Προκειμένου δὲ περὶ σχεδίου τοῦ πολέμου, οὗτος ἔδωκε
 συμβουλὴν νὰ μὴ διακινδυνεύσῃ πρὸς τοὺς Μακεδόνas,
 ἀλλὰ νὰ φθείρωσι τὴν χώραν καὶ διὰ τῆς σπάνεως
 τῶν ἀναγκαίων νὰ ἐμποδίσωσι τοὺς Μακεδόνas τῆς εἰς
 τὰ πρόσω πορείας, συγχρόνως δὲ νὰ διαβιβάσωσι καὶ δυ-
 νάμεις εἰς τὴν Μακεδονίαν ναυτικὰς τε καὶ πεζικὰς καὶ
 τὸν ὅλον πόλεμον νὰ μεταστήσωσιν εἰς τὴν Εὐρώπην.
 Ἀλλὰ καίπερ ἄριστα συμβουλευσας (ὡς ἐκ τῶν ἀποτε-
 λεσμάτων ἐγένετο φανερόν) δὲν ἴσχυσεν ὅμως νὰ πείσῃ
 τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας, ἀντιφρονοῦντας καὶ ἐκ δυσπι-
 στίας πρὸς τοὺς Ἑλληνας καὶ ἐξ ἐθνικῆς ὑπερηφανίας·

ρων 300 ἀσπίδας, φερούσας τὴν φιλοτιμοτάτην ταύτην ἐπιγραφὴν « Ἀλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες, πλὴν Λακεδαιμονίων, ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων ».

Ὁ πρῶτος εὐτυχὴς οὗτος ἀγὼν ἐξήρκεσε νὰ φέρῃ μεγάλην τῶν πραγμάτων τροπὴν ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξάνδρου· τὸ Δασκύλιον, ἡ καθέδρα τοῦ τῆς Φρυγίας σατράπου, ἀνέωξε τὰς πύλας εἰς τὸν Παρμενίωνα, αἱ δὲ Σάρδεις τῆς Λυδίας εἰς αὐτὸν τὸν Ἀλέξανδρον· αἱ Ἑλληνικαὶ δὲ τῆς Ἀσίας πόλεις ἐδέχοντο μετ' ἀγαλλιάσεως τοὺς ὁμοφύλους των καὶ εἰς ὅλας εἰσήγοντο δημοκρατικὰ πολιτεύματα, διότι οἱ ἀριστοκρατικοὶ ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπέρσιζον. Δύο δὲ μόνον ἀξιόλογοι πόλεις, ἡ Μίλητος καὶ ἡ Ἀλικαρνασσὸς, ἔνεκα τῶν ἐν αὐταῖς πολλῶν ἀριστοκρατικῶν, βοηθουμένων ὑπὸ φρουρῶν Περσικῶν καὶ μισθοφόρων Ἑλλήνων, ἀντέστησαν πεισματωδέστατα. Καὶ ἀφοῦ δὲ ἡ πρώτη ἠλώθη ἐξ ἐφόδου, ἡ δευτέρα ἀντεῖχεν εἰσέτι ἀμυνομένη διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ ἐκ τριακοσίων πλοίων συνισταμένου Περσικοῦ στόλου καὶ τῆς εὐφυΐας τοῦ προμνημονευθέντος Μέμνονος, ὅστις μετὰ τὴν ἐν Γρανικῷ μάχην ἀπεδείχθη σατράπης τῆς ὅλης μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐξαιρέτως τοῦ στόλου ἀρχηγός. Ἀλλ' εἰς τέλος καὶ ἡ κραταιὰ αὕτη πόλις, ἀναχωρήσας τοῦ Μέμνονος, δὲν ἐδυνήθη ν' ἀντισταθῇ. Παραλαβὼν δ' αὐτὴν ἐγκαταλελειμένην ὁ Ἀλέξανδρος τὴν κατέσκαψε καὶ οὕτως ἔχουσιν τὴν παρεχώρησε μετὰ πάσης τῆς Καρίας εἰς τὴν βασιλισσαν Ἀδαν. Ἀκολούθως ὁ μὲν Παρμενίων ἐξηκολούθησεν ὑποτάσσωσιν τὴν Φρυγίαν, αὐτὸς δὲ, ὅχι ἄνευ δεινῶν μαχῶν, τὰς πόλεις τῆς Λυκίας, τῆς Παμφυλίας καὶ Πεισιδίας, ἕως οὗ ἀμφοτέρωι συνηντήθησαν ὕστερον ἐν Γορδίῳ, τῇ ἐστίᾳ Μίδου τοῦ παλαιοῦ, ἔνθα εὕρισκετο ἡ θρυλουμένη ἄμαξα, εἰς τῆς ὁποίας τὸν ῥυμὸν ἦτο δεδεμένος μετὰ φλοιοῦ κρᾶνίας πολὺπλοκός τις δεσμός, ὁ ἀπὸ τῆς εἰρημένης πό-

διὸ ἐπικρατησάσης τῆς τοῦ διαγωνίζεσθαι γνώμης, οἱ μὲν ἡγεμόνες τῶν Περσῶν προῆγον ἐπὶ τὴν Φρυγίαν τὴν ἐφ' Ἑλλησπόντῳ καὶ κατεστρατοπέδευσαν παρὰ τὸν Γρανικὸν ποταμόν.

Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος μαθὼν τὴν συνδρομὴν τῶν βαρβαρικῶν δυνάμεων ἀνέξευξεν ἀμέσως ἀπὸ τοῦ Ἰλίου καὶ τὴν συντομωτέραν βαδίσας ὁδὸν ἔφθασε μετ' οὐ πολὺ εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον, ὥστε δὲν τὸν ἐχώριζεν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ εἰμὴ μόνον τὸ ῥεῖθρον τοῦ εἰρημένου ποταμοῦ. Εἶχε δὲ οὗτος ἱκανὸν βάθος καὶ αἱ πέραν ὄχθαι τοῦ ἦσαν ἀνώμαλοι καὶ τραχεῖς, ὅθεν ἡ διάβασίς του ἀπέναντι τῆς τετραπλασίας ἐχθρικῆς δυνάμεως, παρατεταγμένης ἤδη, ἐφαίνετο εἰς τοὺς στρατηγούς τοῦ Ἀλεξάνδρου λίαν ἐπικίνδυνος. Ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ὁ Ἀλέξανδρος, εἰπὼν ὅτι *ἔπρεπε γὰρ αἰσχύνεται τὸν Ἑλλησποντοῦν ἂν ἤθελε φοβηθῇ τὸν Γρανικόν*, ἐνέβαλεν εἰς τὸ ῥεῦμα μετὰ τοῦ κρατίστου μέρους τοῦ ἱππικοῦ πρὸς ἐναντία βέλη καὶ πρὸς ἀπορρώγας. Ἡ δὲ τόλμη του, ἥτις ἐφάνη ὡς ἔργον ἀπονοίας, ἐπέτυχε θαυμασίως· διότι καὶ οἱ λοιποὶ στρατηγοὶ ὑπὸ τοῦ παραδείγματός του ἐνθαρρυνόμενοι διεπαιώθησαν ὀξέως καὶ εὐθὺς συνέστησαν μάχην καρτερωτάτην, ἥτις ἐξέθεσε μὲν εἰς κίνδυνον τὸν Ἀλέξανδρον αὐτὸν, τὸν ὁποῖον ἔσωσε μόνη ἡ ἔγκαιρος βοήθεια τοῦ Κλείτου, ἐκρίθη δὲ εἰς τέλος ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἐντελῶς. Ἐπесαν δὲ κατ' αὐτὴν ἐκ μὲν τῶν ἐχθρῶν δισμύριοι πεζοὶ καὶ δισχίλιοι καὶ πεντακόσιοι ἱππεῖς, ἐκ δὲ τῶν Μακεδόνων μόνον 115, καὶ τούτων οἱ πλεῖστοι ἀπέθανον πολεμοῦντες πρὸς τοὺς ἐν τινὶ λόφῳ συστάντας μισθοφόρους Ἑλληνας, οἵτινες ζητήσαντες τὰ πιστὰ ἀπεκρούσθησαν. Εἰς 25 δὲ ἱππεῖς, πεσόντας κατὰ τὴν πρώτην προσβολὴν, ὁ Ἀλέξανδρος διέταξε ν' ἀναστηθῶσιν εἰκόνες χαλκαῖ, τὰς ὁποίας εἰργάσθη ἐξαισιῶς ὁ Λύσιππος. Ἀναγγέλλων δὲ τὴν νίκην εἰς τοὺς Ἑλληνας, ἰδίως εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἔπεμψεν ἐκ τῶν λαφύ-

λεως καλούμενος Γόρδιος καὶ λόγος παλαιὸς περὶ αὐτοῦ
 ἔφερετο, καθ' ὃν εἰς τὸν λύσοντα ἦν προωρισμένον νὰ
 ἄρξῃ ἀπάσης τῆς Ἀσίας. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀμνηχανὼν νὰ
 τὸν λύσῃ τὸν ἔκοψε διὰ τῆς σπάθης καὶ οὕτως, ὡς λέ-
 γει ὁ Ῥωμαῖος Κούρτιος, ἢ περιέπαιξεν ἢ ἐπλήρωσε τὸν
 χρησμὸν (vel, illusit vel implevit). Ἀπὸ τοῦ Γορδίου
 δὲ προήλασεν εἰς Παφλαγονίαν καὶ Καππαδοκίαν, ὅτε
 καθ' ὁδὸν ἔλαβε τὴν χαροποιὰν ἀγγελίαν περὶ τῆς ἐν
 Λέσβῳ τελευτῆς τοῦ Μέμνονος, ὅστις, πρὸς πραγματο-
 ποίησιν τοῦ σχεδίου του, τοῦ νὰ μεταθέσῃ τὸν πόλεμον
 εἰς Εὐρώπην, εἶχεν ὑποτάξει ἐν τῷ μεταξὺ τὴν Χίον,
 τὴν Λέσβον καὶ ἄλλας τοῦ Αἰγαίου πελάγους νήσους
 καὶ ἐσκόπει ἤδη νὰ πλεύσῃ ἐπὶ τὴν Εὐβοίαν, ἀφοῦ συν-
 ενοήθη μετὰ πολλῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, διατεθειμέ-
 νων πρὸς καινοτομίαν. Ἐκτοτε δ' ὁ Ἀλέξανδρος, ἀπαλ-
 λαχθεὶς ἐνὸς κινδυνωδесаίου ἐχθροῦ, ἀπεφάσισε νὰ ἐκ-
 τείνῃ τὰ ὅπλα του περαιτέρω. Διὸ προήλασε ταχέως εἰς
 Κιλικίαν καὶ διαπεράσας εὐτυχῶς τὰς παρόδους, δι' ὧν
 αὕτη χωρίζεται ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας κατέλαβε τὴν
 ἀξιόλογον Ταρσόν. Ἐνταῦθα δὲ συνέβη νὰ ὑποπέσῃ καὶ
 εἰς δεύτερον διάφορον τοῦ πρώτου κίνδυνον ζωῆς· διὰ
 τῆς Ταρσοῦ δηλονότι ῥέει ὁ ψυχρὸς καὶ καθαρὸς Κύδνος,
 εἰς τὸν ὁποῖον λουσθεὶς ἐν καταστάσει ἐφυδρώσεως ἐκ
 προηγουμένων σωματικῶν κόπων κατεψύχθη καὶ ἐνό-
 σησε τοσοῦτον βαρέως, ὥστε ὅλοι οἱ ἰατροὶ ἀμφίβαλον
 περὶ τῆς ἀναρρώσεως. Εἷς δὲ μόνον, Φίλιππος ὁ Ἀκαρ-
 νᾶν, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀλέξανδρος ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ἠγά-
 πησεν διαφερόντως, δὲν ἀπηλπίσθη καὶ ἀπεφάσισε νὰ
 δώσῃ φάρμακον δραστηκώτατον· ἀλλὰ πρὶν ἢ τοῦτο πα-
 ρασκευασθῇ, ἔλαβεν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπιστολὴν τοῦ (ἐν
 Καππαδοκίᾳ ἔτι διαμένοντος) Παρμενίωνος, δι' ἧς τῷ
 ἀνήγγειλε «νὰ φυλαχθῇ τὸν Φίλιππον ὡς ὑπὸ τοῦ Δα-
 ρείου διὰ πολλῶν χρημάτων καὶ ἐπὶ ὑποσχέσει τῆς ἐκ-
 δόσεως τῆς θυγατρὸς του πεισθέντα νὰ τὸν φαρμακεύ-

ση». Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, ὅστις ἦτο πεπεισμένος περὶ τῆς εἰς αὐτὸν εἰλικρινοῦς ἀγάπης τοῦ ἱατροῦ, ἀναγνοὺς τὴν ἐπιστολὴν τὴν ἔθεσεν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον, ἔπειτα δὲ, γενομένου ἐτοίμου τοῦ φαρμάκου, μετὰ τῆς μιᾶς μὲν χειρὸς ἐνεχείρισεν εἰς ἐκεῖνον τὴν ἐπιστολὴν, μετὰ τῆς ἄλλης δ' ἔλαβε τὸ ποτήριον προθύμως καὶ ἀνυπόπτως. Δὲν τὸν ἠπάτησε δὲ παντάπασιν ἡ πίστις του· διότι μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀνέρρώσεν ἐντελῶς καὶ ἐπέδειξεν ἑαυτὸν εἰς τοὺς στρατιώτας, οὔτινες ἦσαν ἀνυπόμονοι νὰ τὸν ἴδωσιν.

Εὐθὺς δὲ μετὰ τὸ συμβᾶν τοῦτο μαθὼν ὅτι ὁ Δαρεῖος μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεώς του (ἐπέκεινα τοῦ ἡμίσεος ἑκατομμυρίου πεζῶν καὶ ἱππέων) κατέβαινεν ἀπὸ τῆς Βαβυλῶνος, ἀνέξυξεν εὐθὺς καὶ μετὰ τινὰς στρατηγικὰς περιπορεύσεις ἀπήντησε τὸν Δαρεῖον ἐν τῇ στενῇ περὶ Ἰσσοῦν πεδιάδι, διὰ μέσου τῆς ὁποίας ῥέει ὁ Πίναρος. Καὶ ἡ τύχη μὲν παρέσχεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον τὸν τόπον, ὅπου τὰ Περσικὰ πλήθη δὲν ἐδύναντο νὰ ἀναπτυχθῶσιν, αὐτὸς δὲ διέταξεν ἄριστα τὸν ὀλιγάριθμον στρατόν του, τὸν ἐνίσχυσε διὰ τινος ἐνθουσιώδους λόγου καὶ παραχρῆμα ὑπερβαλὼν διὰ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τὴν εὐώνυμον καὶ γενόμενος κατὰ κέρας ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς περὶ τὸν Δαρεῖον. Τὴν τροπὴν δὲ ταύτην τοῦ βασιλέως ἰδὼν καὶ ὁ λοιπὸς στρατὸς ἠκολούθησε τὸ παράδειγμά του. Ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τοὶ τρωθεῖς τὸν μηρὸν ἐξηκολούθησε νὰ καταδιώκῃ τὸν Δαρεῖον, ἀλλ' αὐτὸν μὲν, προλαβόντα τέσσαρας ἢ πέντε σταδίους, δὲν ἐδυνήθη νὰ συλλάβῃ, τὸ δ' ἄρμα καὶ τὸ τόξον αὐτοῦ λαβὼν ἐπανῆλθεν. Ἡ περὶ Ἰσσοῦν αὕτη μάχη (συγκροτηθεῖσα τὸν Νοέμβρι. τοῦ 333) ἀπέβη πολὺ πλεόν ἐπιζήμιος εἰς τοὺς Πέρσας παρὰ τὴν ἐν Γρανικῷ· καθότι ἕνεκα τῆς αἰφνιδίου τροπῆς καὶ τῆς ἀτάκτου φυγῆς τῶν ἑξακισμύριοι πεζοὶ καὶ μύριοι ἱππεῖς ἐφονεύθησαν καὶ τετρακισμύριοι ἠχμαλωτίσθησαν, (ἐν ᾧ ἐκ τῶν Μακεδόνων μόνον

ρησεν ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖον νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς ἑαυτὸν προηγουμένως τὰ παράλια διὰ τῆς κυριεύσεως τῆς Συρίας καὶ Φοινίκης, τὸ μὲν ἔν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῆς Περσίας τὰς πηγὰς τῆς θαλασσίου δυνάμεώς της, εἰς ἣν πάντοτε εἶχον ἐλπίδας οἱ ἀνῆσυχοι Ἕλληνες, τὸ δὲ ἵνα εὕρισκεται πλησιέστερον εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀναπληρώσεως τοῦ στρατοῦ του.

Ἐν ᾧ λοιπὸν ὁ Παρμενίων μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν μοίρας τοῦ στρατοῦ ἐτράπη εἰς Δαμασκὸν καὶ διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς μητροπόλεως ταύτης τῆς Κοίλης Συρίας ἐγένετο κύριος τοῦ πλουσίου βασιλικοῦ θησαυροῦ, ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τῆς κυρίας δυνάμεως ὑπερβὰς τὸν Ὀρόντην προήλασεν εἰς τὴν Φοινικικὴν παραλίαν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ Φοινικικοῦ στόλου εὕρισκετο εἰς τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας, τούτου ἕνεκα ὅλαί αἱ τῆς Φοινίκης παραθαλάσσιαι πόλεις παρεδόθησαν ἄνευ τινὸς ἀντιστάσεως, ἐξαιρουμένης μόνης τῆς (νέας) Τύρου, ἥτις, ἂν καὶ ἐχαιρέτησε τὸν Ἀλέξανδρον διὰ πρέσβεων, ἐριδομένη ὅμως εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἐπὶ νήσου θέσιν της ἡρνήθη νὰ τῷ ἐπιτρέψῃ τὴν εἴσοδον, τὴν ὁποίαν ἐζήτησεν ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ προσφέρῃ θυσίαν εἰς τὸν Τύριον Ἡρακλέα. Ἐπτά μῆνας ἀντέστη πεισματωδῶς εἰς ὅλας τὰς προσβολὰς καὶ εἰς τὴν πολιορκητικὴν τέχνην τοῦ ἀκαμάτου δορικτήτορος. Μόλις δ' ἀφοῦ μετ' ἀπείρους δυσχερείας κατωρθώθη ἡ διὰ μεγάλου τινὸς προχώματος γεφύρωσις τῆς μεταξὺ θαλάσσης μέχρι τῶν τειχῶν καὶ συγχρόνως διὰ τῶν αὐτομολησάντων Φοινικικῶν καὶ Κυπρίων πλοίων ἡ πόλις προσεβλήθη καὶ κατὰ θάλασσαν, ἐπέτυχε τέλος ἡ ἐξ ἐφόδου ἄλωσις αὐτῆς (332). Πρὸς ποιὴν δὲ τῆς μακρᾶς ἀντιστάσεως ἡ μὲν πόλις ἀπετεφρώθη, τρισμῦριοι δ' ἐκ τῶν κατοίκων αὐτῆς ἐξηνδραποδίσθησαν.

Ἀπὸ τῆς Φοινίκης ὁ Ἀλέξανδρος προσήγγισε (τὸν Σεπτέμ. τοῦ 332) εἰς τὰ ὄρια τῆς Παλαιστίνης, τῆς

450 ἔπесαν) τὰ δὲ εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν περιελθόντα λάφυρα ἦσαν ἄπειρα, καὶ μετὰ τούτων ὑπῆρχε καὶ ἡ βασιλικὴ σκηνή, ἣτις ἐκτὸς πολλῶν πολυτίμων πραγμάτων¹ περιεῖχε καὶ τὰ προσφιλέστερα τοῦ φυγάδος βασιλέως πρόσωπα, τὴν μητέρα αὐτοῦ Σισύγαμβριν καὶ τὴν εὐπρεπεστάτην σύζυγόν του μετὰ τοῦ ἑξαετοῦς υἱοῦ του Ὁρχου καὶ δύο θυγατέρων. Τὸ δὲ μάλιστα λόγου ἄξιον εἶνε ἡ θαυμασία τοῦ Ἀλεξάνδρου διαγωγὴ πρὸς τὰς αἰχμαλωτίδας· διότι ἀφοῦ, εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκ τοῦ διωγμοῦ ἐπάνοδόν του, πέμψας εἰς αὐτάς ἐπίτηδες τὸν στρατηγόν του Λεοννάτον τὰς ἐπαρηγόρησεν, τὴν ἐπιούσαν τὰς ἐπεσκέφθη καὶ αὐτοπροσώπως ὁμοῦ μετὰ τοῦ φίλου του Ἡφαιστίωνος, τὰς ὠμίλησε φιλανθρωπότατα, ταῖς ἐπέτρεψε νὰ θάψωσιν ὅσους ἐκ τῶν Περσῶν ἤθελον διὰ πάσης πολυτελείας καὶ ὑπεσχέθη αὐταῖς ὅτι θέλουσιν ἀπολαύει ὅλης τῆς τιμῆς καὶ θεραπείας, ἣν εἶχον μέχρι τοῦδε, καὶ θέλουσι καρποῦσθαι συντάξεις μείζονας τῶν προτέρων. Ἀλλ' ἡ καλλίστη καὶ βασιλικωτάτη χάρις τοῦ ἦν, ὅτι ἐφρόντισε νὰ φυλάττωνται ὡς ἐν παρθενῶν μετὰ πάσης ἀσφαλείας χωρὶς ποτε ν' ἀκούσωσιν, οὔτε νὰ ὑπονοήσωσιν, οὔτε νὰ προσδοκήσωσι τί ἐκ τῶν αἰσχρῶν.

§. 4. Συνέχεια τῶν κατακτήσεων τοῦ Ἀλεξάνδρου· προέλασις εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας· ἡ ἐν Ἀρβήλοις μάχῃ· θάνατος τοῦ Δαρείου.

Μετὰ τὴν ἐν Ἰσσοῦ μάχην, τῶν μὲν ἄλλων φρονούντων ὅτι ἔπρεπε νὰ καταδιωχθῇ ὁ Δαρεῖος ἀνυπερθέτως καὶ νὰ ἐμποδισθῇ τοῦ νὰ ἐτοιμάσῃ στρατὸν νέον, μόνος δὲ Ἀλέξανδρος, ὡς στρατηγὸς ἄριστος σκεπτόμενος, ἐθεώ-

¹ Εἰς ταῦτα ἀνῆκε καὶ ὁ χρυσοῦς καὶ ἄδαμαντοκόλλητος ἐκείνος νάρθηξ (μικρὸν κιβώτιον), ὃν ὁ Ἀλέξανδρος προσδιώρισεν ὡς θήκην τῆς προσφιλοῦς αὐτῷ ὁμηρικῆς Ἰλιάδος κατὰ τὴν ὑπὸ Ἀριστοτέλους γενομένην ἔκδοσιν αὐτῆς.

ὁποίας οἱ κάτοικοι (Ἰουδαῖοι) ἐξ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν Περσίαν, δι' ἧς εἶχον ἀνακτήσει τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν, ἡρνήθησαν μετὰ τῶν Σαμαρειτῶν νὰ τὸν ὑποστηρίξωσι διὰ προσκομιδῆς τροφῶν κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τύρου. Ἡ Σαμάρεια προέλαβε τὴν ὀργὴν τοῦ νικητοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἱερουσαλήμ ἐζήτησε καὶ εὗρεν ὡσαύτως χάριν διὰ τῆς ἐν λευκῇ στολῇ ἐμφανίσεως τοῦ ἀρχιερέως, περικυκλουμένου ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἱερέων καὶ Λευϊτῶν. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν μάλιστα τοῦ Ἰωσήπου ὁ Ἀλέξανδρος προσήνεγκεν πανηγυρικῶς θυσίαν εἰς τὸν Ἰεχοθὰν καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς κατοίκους νὰ ῥυθμίσωσι τὴν κυβέρνησιν των κατὰ τὸν πάτριον νόμον.

Ἦδη δ' ἔκρινεν οὐχ ἥττον ἀναγκαῖον νὰ προσκτῇ καὶ τὴν Αἴγυπτον πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ τὴν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Περσίας στρατείαν του. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἀπῆντησεν ἰσχυρόν τι ἐμπόδιον, τὴν ὀχυρὰν *Γάζαν*, ἣν (φρουρουμένην ὑπὸ τοῦ εὐνούχου Βάτιος, ἀρχηγοῦ πολλῶν μισθοφόρων Ἀράβων) μετὰ δίμηνον γενναίαν ἀντίστασιν καὶ μετὰ τετάρτην ἔφοδον κυριεύσας κατέστρεψεν ἐκ θεμελίων. Ἐντεῦθεν δὲ προήλασεν ἀκωλύτως εἰς τὴν εἰρημένην χώραν καὶ ἀμαχητὶ ἐγένετο κύριος αὐτῆς προσοικειωθείς εὐκόλως τοὺς πρὸς τοὺς Πέρσας ἐχθρικῶς διακειμένους Αἰγυπτίους διὰ τοῦ σεβασμοῦ, τὸν ὅποιον, πάντῃ διαφόρως ἐκείνων, ἀπένειμεν εἰς τοὺς ἐγγχωρίους νόμους καὶ τοὺς θεοὺς των. Ὡς μνημεῖον δ' ἀθάνατον τῆς Μακεδονοκρατίας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ταύτῃ τοῦ πολιτισμοῦ ἐστία ἱδρυσεν (ἐπιστατοῦντος τοῦ ἀρχιτέκτονος Δεινοκράτους) ἐπὶ τινος ἰσθμοῦ τῆς Μεσογείου, μικρὸν τοῦ Κανωθικοῦ στόματος ἀνωτέρω, τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ *Ἀλεξάνδρειαν*, ἥτις ἐν βραχεὶ χρόνῳ ἐγένετο διὰ τῆς εὐκαιροτάτης θέσεώς της τὸ κέντρον τοῦ ἐμπορίου, τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου καὶ τῆς ἐξ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν συρρέουσας παγκοσμίου παιδείας. Διαρκούσης δὲ τῆς οἰκοδομῆς αὐτῆς ἐπεχείρησε τὴν περίφημον ἐκείνην διὰ τῆς

Διευκῆς ἐρήμου εἰς τὴν Ὀασιν (τὸ Ἀμμώνιον) στρατείαν ἵνα, ὥς κατ' ἀρχὰς ἐν Ἰλίῳ καὶ μετέπειτα ἐν Γορδίῳ, οὕτω νῦν ἰδίως ἐνταῦθα, ἐν τῷ περιπύστῳ τοῦ Διὸς Ἀμμωνος, ναῷ, τύχῃ νέας τινὸς ἔτι ὑψηλοτέρας καθιερώσεως (τελετουργίας), ὥστε ὑπὸ ταύτην ν' ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν τῆς Ἀνατολῆς τὰ ἔθνη ὥς ὑπὸ τῶν θεῶν εἰς κύριον τοῦ κόσμου προορισθέντα. Ἐπανακάμψας δ' ἐκείθεν εἰς Αἴγυπτον εὗρε τὸν ἡγεμόνα τοῦ στόλου τοῦ Ἡγέλοχον, ὅστις ἐκομίστατο αὐτῷ τὴν χαροποιὰν ἀγγελίαν ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ κατώρθωσε νὰ καταστρέψῃ ὁλοσχερῶς τὸν Περσικὸν στόλον καὶ νὰ προσοικειωθῇ ὅλας τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πλὴν τῆς Κρήτης, ὥστε τοιοῦτοτρόπως ὁ Ἀλέξανδρος ἔχων τὰ νῶτά του ἐντελῶς ἐξησφαλισμένα καὶ λαβὼν νέας ἐπικουρικὰς δυνάμεις ἐθεώρησεν ἐπιστάντα ἤδη τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἡδύνατο ν' ἀναλάβῃ τὴν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας προχωρήσιν του. Ὅθεν τελέσας ἐν Μέμφει λαμπράν τινα θυσίαν εἰς ὅλους τοὺς θεοὺς καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Αἰγύπτιον Ἄπιν, τὸ ἔαρ τοῦ 331 ἀνέξευξεν εἰς Φοινίκην καὶ ἐφεξῆς εἰς Συρίαν, ὅπου εἶχε παραγγείλῃ τὴν συγκέντρωσιν τῶν δυνάμεών του. Ἐν ᾧ δὲ παρεσκευάζετο ἐνταῦθα πρὸς τὴν στρατείαν ἦλθε πρεσβεία τις τοῦ Δαρείου, δι' ἧς οὗτος προσφέρων αὐτῷ λύτρα ἐπὶ ἀποδόσει τῆς οἰκογενείας του μύρια τέλαντα καὶ μίαν τῶν θυγατέρων εἰς σύζυγον, συγχρόνως τῷ παρεχώρει καὶ τὴν μέχρι τοῦ Εὐφράτου Ἀσίαν ἵνα συνομολογήσῃ εἰρήνην. «Ἐστεργοι ταῦτα, εἶπεν ὁ γέρων Παρμενίων, ἂν ἤμην Ἀλέξανδρος,» — καὶ ἐγὼ, ὑπέλαβεν ὁ Ἀλέξανδρος, ἂν ἤμην Παρμενίων», Ὅθεν ὁ Δαρεῖος λαβὼν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον μετὰ μείζονος ἢ τὸ πρότερον παρασκευῆς. Ὁ στρατὸς του, ὑπὲρ τὸ ἐν ἑκατομμύριον, μίγμα πολλῶν καὶ παντοδαπῶν ἐθνῶν, συνηθροίσθη ὅλος εἰς τὰς ἀχανεῖς πεδιάδας τῆς Βαβυλῶνος, ὅπου καὶ αὐτὸς μεθ' ὅλης τῆς

συνήθους εἰς τοὺς Πέρσας βασιλεῖς πομπῆς ἐνεφανίσθη. Κατὰ τὸ σχέδιον δὲ τοῦ πολέμου, προτιμηθέντος τοῦ τῆς ἀμύνης μέσου, ἡ ἀντίταξις πρὸς τὸν ἐπερχόμενον ἐχθρὸν ἔπρεπε νὰ γείνη εἰς τὰς διαβάσεις τῶν ποταμῶν ὅθεν ἡ κυριωτέρα δύναμις παρετάχθη ἐνώπιον τοῦ προστατευτικωτέρου Τίγρητος καὶ μικρόν τι μόνον ἐπιφυλακῆς σῶμα, διοικούμενον ὑπὸ τοῦ Μαζαίου, ἔμεινε παρὰ τὸν Εὐφράτην.

Ὁ Ἀλέξανδρος, τοῦ ὁποίου ὅλη ἡ δύναμις συνίστατο ἤδη εἰς τετρακισμυρίους πεζοὺς καὶ ἑπτακισμυρίους ἵππεῖς, ἀγνοῶν ἐξ ἀρχῆς τὴν διάταξιν ταύτην τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ ὥρμησε διὰ τῆς συνήθους παρὰ τὴν Θάψακον ὁδοῦ πρὸς τὸν Εὐφράτην, διέβη τὸν ποταμὸν τοῦτον, ὑποχωρησάσης τῆς αὐτόθι μικρᾶς δυνάμεως τῶν Περσῶν, προῆλασεν ἀνατολικῶς διὰ τῆς Νισίβιδος πρὸς τὸν Τίγρητα καὶ παρὰ τὴν ἀριστεράν αὐτοῦ ὄχθην βαδίζων διευθύνετο πρὸς τὴν Βαβυλῶνα. Ἀφοῦ ὅμως ἔλαβε γνῶσιν τῆς διατάξεως τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ ἐτράπη ταχέως βορειανατολικῶς καὶ ἐξαπατήσας τὸν Δαρεῖον διέβη τὸν Τίγρητα κατὰ τὸ μέρος ὅπου ἡ ἔλλειψις ἐχθρικῆς ἀντιστάσεως ἡλάττωνε τὴν καθ' ἑαυτὴν δύσκολον τοῦ ποταμοῦ διάβασιν. Τότε δὲ ὁ Δαρεῖος ἠναγκάσθη ν' ἀκολουθῇ τὰ κινήματα τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἕως οὗ τέλος συνηνητήθη μετ' αὐτοῦ παρὰ τὰ *Γαυγάμηλα*, οὐ μακρὰν τῆς Ἀσσυρικῆς πόλεως τῶν *Ἀρβήλων*, ἔνθα, καταστάσης τῆς μάχης ἀναποφεύκτου, παρετάχθησαν ἀμφότεροι οἱ στρατοί. Ὁ Ἀλέξανδρος μετεχειρίσθη ἐνταῦθα ὅλην τὴν στρατηγικὴν αὐτοῦ τέχνην εἰς τὴν διάταξιν τοῦ ἰδικοῦ του. Τοῦ δὲ Παρμενίωνος, τὸν ὁποῖον κατέπληξε τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν ἐχθρῶν, συμβουλεύσαντος νὰ γείνη ἡ ἔφοδος νυκτὸς ἵνα διὰ τοῦ σκότους συγκαλυφθῇ τὸ φοβερὸν τοῦ μέλλοντος ἀγῶνος, αὐτὸς εἶπε τὸ μνημονευόμενον ἐκεῖνο «οὐ κλέπτω τὴν νίκην». Ὅθεν τὴν ἐπαύριον (2 Ὀκτωβρίου 331) ἤρξατο

ὑπὸ τὸν ἦχον τῶν σαλπίγγων ἡ μάχη. Ἡ ἀντίστασις ὑπῆρξε κατ' ἀρχὰς καρτερωτάτη· διότι ἐν ᾧ ἡ Μακεδονικὴ φάλαγξ εἶχε διαρρήξει τὸ κέντρον τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ, τὸ δεξιὸν τούτου κέρας ἐφορμήσαν ἠνάγκασε τὸ ἀριστερὸν τῶν Ἑλλήνων, οὗ ἐστρατήγει ὁ Παρμενίων, νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ κατώρθωσε προσέτι νὰ καταλάβῃ τὸ Ἑλληνικὸν στρατόπεδον. Κατὰ πρῶτον δ' ὁ Ἀλέξανδρος, ἀφοῦ εἶχεν ἤδη ἀπωθήσει τὴν ἀριστερὰν τοῦ ἐχθροῦ πτέρυγα, ἐπιπεσὼν διὰ τοῦ ἵππικοῦ του εἰς τὰ νῶτα αὐτοῦ ἔδωκε τελείαν εἰς τὰ πράγματα τροπὴν. Ἐπειτα ἡ σύγχυσις καὶ ἡ φυγὴ τῶν Περσῶν ἀπέβη γενικὴ. Τρισμῦριοι καὶ κατ' ἄλλους ἑνεακισμῦριοι ἐξ αὐτῶν ἐκάλυψαν τὸ πεδίου τῆς μάχης, ὁ δὲ Δαρεῖος καταλιπὼν καὶ αὐθις τὸ ὄχημα, τὴν ἀσπίδα, τὸ τόξον του καὶ ἄπειρα πλούτη εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ νικητοῦ, μόλις μετὰ τινων σατραπῶν καὶ μετ' εὐαρίθμου στρατοῦ διεσώθη διὰ τῆς Ἀρμενίας εἰς τὴν Μηδίαν.

Ἡ ἐν Ἀρβήλοις νίκη ἀπέδειξεν ἀληθῶς κύριον τῆς Ἀσίας τὸν Ἀλέξανδρον, καθόσον δι' αὐτῆς κατέστη ἀδύνατος πᾶσα περαιτέρω ἀντίστασις τοῦ τῶν Περσῶν βασιλέως. Ἡ Βαβυλὼν, τὰ Σοῦσα, ἀνέωξαν εἰς τὸν νικητὴν τὰς πύλας. Ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν πόλεων τούτων, ἐκτὸς τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν (πεντακισμυρίων ταλάντων χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ νομίσματος καὶ ἄλλης ἀμυθήτου πολιτελείας), εὗρέθησαν καὶ πολλὰ πράγματα, ἅτινα ὁ Ξέρξης εἶχε συλῆσει ποτὲ ἐν Ἑλλάδι· μετὰ δὲ τούτων ἦσαν καὶ οἱ ἀνδριάντες τοῦ Ἀρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος, τοὺς ὁποίους ὁ Ἀλέξανδρος ἔπεμψεν ἀμέσως εἰς Ἀθήνας θέλων νὰ τὰς ὑπομνήσῃ ὅτι αἱ νῆκαι τοῦ ἐτιμώρουν τὰς προλαβούσας κατὰ τῆς Ἑλλάδος ὕβρεις τῶν βαρβάρων. Δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο διέταξε καὶ τὴν ἐκ Περσικῶν λαφύρων ἀνοικοδόμησιν τῶν Πλαταιῶν, ὅπου ποτὲ οἱ Ἕλληνες ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας κατετρόπωσαν τοὺς Πέρσας. Ἀπὸ τῶν Σουσῶν δὲ ὁ Ἀ-

λέξανδρος, ἀφοῦ ἔλαβεν ἐκ Μακεδονίας καὶ Ἑλλάδος νέαν στρατιωτικὴν ἐπικουρίαν (15,000 περίπου), προὐχώρησε διὰ τῶν οὕτω λεγομένων Σουσίων πυλῶν εἰς τὴν γενέθλιον τῆς Περσικῆς δυναστείας χώραν, τὴν Περσέπολιν, τῆς ὁποίας τὰ λαμπρὰ βασίλεια ἐπυρπόλησεν εὐθύς, εἴτε κατὰ προτροπὴν, ὡς λέγεται, τῆς περιφήμου Ἀθηναίας ἑταίρας Θαῦδος, γενομένην ἐν συμποσίῳ πρὸς ἐκδίκησιν ὁμοίας τοῦ Ξέρξου πράξεως κατὰ τῶν Ἀθηνῶν, εἴτε ἐξ οἰκείας ὁρμῆς ἕνεκα πολιτικοῦ λόγου, θέλων δηλονότι νὰ ἐξαλείψῃ τὴν βασιλικὴν ταύτην ἐστίαν, μετὰ τῆς διαρκείας τῆς ὁποίας, κατὰ τὴν κοινὴν δόξαν τῶν Περσῶν, συνείχετο ἡ διαρκὴς ὑπαρξίς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Ἀχαιμενιδῶν. Ἐνταῦθα δ' εὗρε προσέτι καὶ τὸ ὑπόλοιπον μέρος τῶν θησαυρῶν τοῦ Περσικοῦ βασιλείου, διὰ τῶν ὁποίων τὴν μετακόμισιν ἐχρηάσθησαν 3 χιλ. κάμηλοι καὶ πλῆθος ἡμιόνων.

Καταλιπὼν δὲ ὁ Ἀλέξανδρος τὴν Περσέπολιν, μετὰ τετράμηνον αὐτόθι διατριβὴν, ἀνέζευξεν εἰς Μηδίαν, ὅπου ἤλπιζε νὰ εὕρῃ τὸν Δαρεῖον. Ἀλλὰ μαθὼν καθ' ὁδὸν ὅτι οὗτος ἀνεχώρησε διὰ τῶν Κασπίων πυλῶν βορειότερον μετὰ τῶν θησαυρῶν τῆς Μηδίας καὶ ἐνὸς εὐαρίθμου στρατοῦ (συγκειμένου ἐκ Περσῶν καὶ μισθοφόρων Ἑλλήνων), ἀπεφάσισεν ἀπὸ τῶν Ἐκβατάνων, ὅπου κατέλιπεν ὅσους ἐν Σούσοις καὶ ἐν Περσεπόλει ἐκυρίευσεν θησαυροὺς, ἐπιστήσας φύλακα τούτων τὸν Ἀρπαλον, νὰ σπεύσῃ κατόπιν ἐκείνου. Μετὰ ἐνδεκαήμερον δὲ συντονωτάτην ὁδοιπορίαν ἀφίχθεις εἰς Ῥάγας ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον, ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ ὅτι ὁ Δαρεῖος προέβη διὰ τῶν εἰρημένων πυλῶν εἰς Βακτριανὴν, νὰ ἐπιτρέψῃ ἐνταῦθα εἰς τὸν κεκμηκότα στρατόν του μικρὰν ἀνάπαυλαν.

Ἐν τοσοῦτῳ δὲ ὁ καταδιωχόμενος βασιλεὺς, ὅστις κατὰ τέσσαρας ἡμέρας εἶχε προλάβει τῆς ὁδοῦ, συγκαλέσας εἰς συμβούλιον τοὺς μεγιστᾶνας τῆς συνοδίας του, ἔδειξεν ὅτι ἤθελε μένων ν' ἀγωνισθῇ καὶ τὸν τελευταῖον

περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θρόνου τοῦ ἀγῶνα. Ἄλλ' ὀλίγοι μόνον καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὁ Ἀρτάβαζος ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ θυσιάσωσι τὴν ζωὴν των ὑπὲρ αὐτοῦ· οἱ δὲ λοιποὶ εἴτε ἀπεδειλίασαν εἴτε διεφθάρησαν ὑπὸ τοῦ Βῆσσου (σατράπου τῆς Βακτριανῆς), ὅστις διενεώθη νὰ συλλάβῃ τὸν βασιλέα καὶ διὰ τῆς παραδόσεως αὐτοῦ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον νὰ περιποιήσῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν ἀρχὴν ἑνὸς μέρους τῆς Ἀσίας. Ἀληθῶς δὲ οὗτος τὴν ἀκόλουθον νύκτα συνέλαβε τὸν Δαρεῖον, δεδεμένον τὸν ἔφερεν ἐφ' ἀμάξης καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ πολλῶν Βακτρίων ἀκολούθων ἔσπευσε πορρωτέρω, ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ Πέρσαι καὶ οἱ Ἕλληνες ὑποχωροῦντες εἰς τὴν ὑπεροχὴν ἐκείνων ἔφυγον δι' ἄλλης ὁδοῦ. Ἀμα δ' ὁ Ἀλέξανδρος ἔμχθε ταῦτα παρά τινων φυγάδων, οἵτινες προσῆλθον ἑξαίτιοι μὲνοι τὴν χάριν του, εὐθὺς ἐκλέξας τοὺς εὐζωνοτέρους τῶν στρατιωτῶν τοῦ ἐπεχείρησεν, ὁδοιπορῶν ἡμέραν καὶ νύκτα, νὰ προφθάσῃ τοὺς προδότας. Μόνον δὲ μετὰ 60 ἀνδρῶν, οἵτινες ἐδυνήθησαν ν' ἀνθέξωσιν εἰς ταύτην τὴν ὑπερβολὴν σύντονον καταδίωξιν, κατέφθασε τὴν βασιλικὴν ἄμαξαν, εὗρεν ὅμως τὸν βασιλικὸν ἀντίπαλόν του ἄρτι τεθνηκότα ἐκ τῶν πληγῶν, τὰς ὁποίας οἱ περὶ τὸν Βῆσσαν ἐπὶνεγκον αὐτῷ ἀπανθρώπως καθ' ἣν στιγμὴν παρετῆρησαν τοὺς διώκτας πλησιάζοντας καὶ ἠθέλησαν νὰ σώσωσιν ἑαυτοὺς μόνον ἐπὶ ταχυπόδων ἵππων. Δακρίσας δὲ ἐνταῦθα ὁ φιλάνθρωπος δορικτήτωρ ἐκάλυψε διὰ τῆς χλαμύδος τοῦ νεκρὸν καὶ διέταξε ν' ἀπαχθῇ εἰς Περσέπολιν καὶ κατατεθῇ ἐν τοῖς βασιλικοῖς μνημείοις.

§. 3. Ἀποπεράτωσις τῆς κατακτῆσεως τοῦ Περσικοῦ κράτους. Ἀποκάλυψις καὶ τιμώρησις συνωμοσιῶν.

Σύγχρονα ἐν Ἑλλάδι συμβάντα.

Ἡ κατάκτησις τοῦ Περσικοῦ κράτους δὲν ἦτο ἔτι πλήρης. Αἱ βορειοδυτικαὶ αὐτοῦ ἐπαρχίαι κατείχοντο

εἰσέτι ὑπὸ ἰδίων σατραπῶν τὴν Παρθίαν καὶ Ὑρκανίαν ὑπέταξαν νῦν οἱ στρατηγοὶ Παρμενίων καὶ Κοῖνος, αὐτὸς δὲ ὁ Ἀλέξανδρος κατέβαλε τοὺς νομιζομένους ἀνικήτους Μάρδους παρὰ τὴν Κασπίαν θάλασσαν, καὶ οἱ Ἀρειοὶ παρεδόθησαν ἐκουσίως. Ἐν τούτοις ὁ βασιλοκτόνος Βῆσπος λαβὼν ἐν Βακτριανῇ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρταξέρξου Δ' ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν βασιλέα τῆς Ἀσίας καὶ συνήθροισε περὶ ἑαυτὸν δυνάμεις ἱκανάς. Ὡν δ' ἑτοιμος ἦδη ὁ Ἀλέξανδρος νὰ ὀρμήσῃ κατ' αὐτοῦ, ἔμαθεν αἰφνης τὴν ἀπόστασιν τοῦ τῶν Ἀρείων σατράπου Σατιβαρζάνου, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε, χάριν ἐξασφαλίσεως τῶν νώτων αὐτοῦ, νὰ καταστείλῃ ἀμέσως. Ἀλλ' ἅμα τούτου κατορθωθέντος, ἐπῆλθεν ἄλλο σπουδαιότερον πρόσκομμα, ἡ ἀνακαλυφθεῖσα κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου συνωμοσία, ἣτις ἀνήγγειλεν ἤδη τὴν ἐν τῷ στρατῷ ὑπάρχουσαν δυσαρέσκειαν. Πρωτουργὸς δὲ τῆς συνωμοσίας ταύτης ἦτο Μακεδὼν τις τοῦνομα Δίμνος· οὗτος παρεκίνησε κατὰ πρῶτον ἐπὶ τὴν κοινωνίαν τῆς πράξεως φίλον του τινὰ Νικόμαχον, ὅς τις δὲν ἐδέχθη, ἀλλ' ἀπεκάλυψε τὴν ἐπιβουλὴν πρὸς τὸν ἀδελφόν του Κεβαλῖνον. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἔσπευσε πρὸς τὸν Φιλώταν παρακαλῶν αὐτὸν ν' ἀναγγείλῃ τὸ πρᾶγμα τάχιστα εἰς τὸν Ἀλέξανδρον· ὁ δὲ, μ' ὅλον ὅτι δις ὑπεμνήσθη, ἐφύλαξε τὸ ἀπόρρητον δι' ἑαυτόν. Τότε δὲ ὁ Κεβαλῖνος εἰσαχθεὶς δι' ἄλλων εἰς τὸν Ἀλέξανδρον κατεμήνυσεν αὐτὸς ἀπ' εὐθείας τὴν τεκταινομένην πρᾶξιν καὶ ὡμολόγησε προσέτι ὅτι πρό τινων ἤδη ἡμερῶν τὴν εἶχε καταγγείλει εἰς τὸν Φιλώταν. Καὶ τοῦτο μὲν παρώξυνε σφόδρα τὸν βασιλέα, τὸν ἐτάραξε δ' ἔτι μᾶλλον ἡ περίπτωσις ὅτι ὁ Δίμνος, τοῦ ὁποίου τὴν σύλληψιν διέταξεν εὐθὺς, αὐτοχειριασθεὶς κατέλιπεν ἀνεξέλεγκτον τὴν ἐπιβουλὴν. Ἀκολούθως ὁμως κατηγορηθεὶς ὁ Φιλώτας, υἱὸς τοῦ Παρμενίωνος, ὥς συνένοχος ἐνώπιον στρατιωτικοῦ δικαστηρίου καταδικάσθη εἰς θάνατον· ἡ δὲ καταδίκη αὐτοῦ συνεπέσυρε καὶ τὴν τοῦ γηραιοῦ πα-

πρὸς τοῦ καίπερ ἀνεξελέγκτου καὶ διατελοῦντος τότε ἐν Ἐκβατάνοις. Οἱ ἀποδοκιμάσαντες δὲ τὰ πραχθέντα στρατιωτικοὶ ἀνήγγειλαν τὴν δυσარέσκειάν των εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἀλλ' αἱ ἐπιστολαὶ αὐτῶν περιέπεσαν εἰς χεῖρας τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις πρὸς ποινὴν τοὺς ἐχώρισεν ἀπὸ τῶν λοιπῶν καὶ ἐσχημάτισεν ἐνταῦθα τὸ τάγμα τῶν ἀτάκτων. Θέλων δὲ ν' ἀσχολήσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸν στρατὸν ὠδήγησεν αὐτὸν πρὸς τοὺς Ἀριάσπας ἢ Εὐεργέτας καλουμένους καὶ ἐφεξῆς πρὸς τοὺς Ἀραχωσίους καὶ τοὺς Παροπαμισάδας (κατοικοὺς τοῦ νῦν Ἀφγανιστάν), οἵτινες ἐδέχθησαν αὐτὸν ἄνευ τινὸς ἀντιστάσεως.

Ἀφοῦ δὲ κατὰ τὴν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Παροπαμισαδῶν παραχειμασίαν αὐτοῦ ἵδρυσεν πλησίον τῆς εἰς τὴν Μηδικὴν φερούσης ὁδοῦ τοῦ Παροπαμίσου νέαν ἄλλην Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου κατέλιπεν ἑπτακισχιλίους Μακεδόνας. Ἀμα τοῦ ἔαρος φανέντος (329) ἐπεχείρησε τὴν τολμηρὰν διὰ τοῦ ὄρους ἐκείνου ὑπέρβασιν καὶ μετὰ πολλὰς κακουχίας ἔφθασε τέλος εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Βακτρίας, ἧτις ἀμαχητὶ μέχρι τοῦ Ὠξοῦ ὑπετάχθη· διότι ὁ Βῆσσος, ὅστις μέχρι τοῦδε ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἐξησφαλισμένον διὰ τοῦ ὀρεινοῦ χαρακώματος, ἄμα μαθὼν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος τὸ διεπέρασε, μετὰ σπουδῆς διέβη διὰ τοῦ εἰρημένου ποταμοῦ εἰς τὴν Σογδιανὴν, ὅπου ὁμως καὶ ὁ Ἀλέξανδρος παρὰ πόδας τὸν ἠκολούθησεν. Ἡ ἐμφάνις δὲ αὐτοῦ εἰς τὴν ἀπωτάτην ταύτην μεθόριον χώραν κατέπληξε τὸν Βῆσσον· διὸ οἱ περὶ τοῦτον ἡγεμόνες θεωροῦντες ἀδύνατον πᾶσαν περαιτέρω ἀντίστασιν, συλλαβόντες αὐτὸν ἀπήγαγον πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις τούτους μὲν ἐβράβευσε δι' ἀξιολόγων δωρεῶν, τὸν δὲ συλληφθέντα παρέδωκεν εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ φονευθέντος Δαρείου καὶ εἰς τοὺς ἄλλους συγγενεῖς τοῦ Ἰνα τὸν τιμωρήσωσι κατὰ τοὺς ἐγγχωρίους νόμους. Μετὰ τὴν κατάληψιν δὲ τῆς Σογδιανῆς ἔκτισε παρὰ τὸν

Ἰαξάρτην (κληθέντα καὶ *Tánaïr*, ὡς βορειότατον μεθόριον) τὴν ἐσχάτην Ἀλεξάνδρειαν ἀποτυχὼν δ' ἐν τῇ κατὰ τῶν πέραν τοῦ ποταμοῦ τούτου περιπλανωμένων Σκυθῶν ἐπιχειρηθεῖση ἐκστρατεία ἀπέβαλε τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ ἐκτείνῃ τὸ κράτος του περαιτέρω πρὸς ἄρκτον.

Οὕτω λοιπὸν διὰ τῆς Σογδιανῆς συνεπληρώθη ἡ κατάκτησις τοῦ ἀπεράντου Περσικοῦ κράτους, ἀποτελεσθεῖσα ἐν διαστήματι ἑπτὰ ἐτῶν (334—327) μετὰ δυνάμεων σχετικῶς πρὸς τοὺς ἀνταγωνισθέντας λίαν εὐαρίθμων. Τὴν ἐπ' αὐτοῦ δὲ κυριότητά του ἐξησφάλισεν ὁ Ἀλέξανδρος ἀποφεύγων ὅσον οἶόν τε νὰ δεῖξῃ ἐπαισθητὴν τὴν μεταβολήν, σεβόμενος καὶ ἀποκαθιστῶν πανταχοῦ τοὺς νόμους, τὰς θρησκείας, τὰ ἥθη καὶ ἐν γένει τὴν ἐθνότητα τῶν παντοδαπῶν λαῶν, μετριάζων τὰ βάρη αὐτῶν, τιμωρῶν τὰς καταπιέσεις καὶ καταλείπων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοὺς σατράπας εἰς τὰ ἀξιώματά των, καθ' ὑπαγόρευσιν δὲ μόνον τῆς ἀνάγκης ἀφίνων κατόπιν Μακεδόνας πρὸς ὑπεράσπισιν καὶ ἀφαιρῶν ἀπὸ τῶν σατραπῶν τὴν στρατιωτικὴν ἀρχηγίαν. Οὕτω δὲ τὸ βασίλειον ὑπὸ πολυειδεῖς ὠφελείας μετέβαλε μόνον τὴν κυριαρχίαν.—Ἐξ ἐναντίας ὁμοῦς μεταξὺ αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Μακεδόνων του ἀνοίγεται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μεγαλῆτερον χάσμα. Αἱ ταχεῖαι νίκαι καὶ αἱ ὑπὲρ πᾶσαν προσδοκίαν ἐπιτυχίαι αὐτῶν ὑπέθαλψαν ὅπερ οὗτος ἐξ ἀρχῆς συνέλαβε μεγαλουργὸν βούλευμα, τὸ τῆς συγχωρεύσεως τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ καὶ Ἀσιατικοῦ βίου, ἐπὶ τῇ πεποιθήσει ὅτι δὲν ἐδύνατο νὰ στηριχθῇ ὁ νέος θρόνος εἰς ἄλλην ἀσφαλεστέραν καὶ μονιμωτέραν βάσιν παρά ταύτην. Πρὸς τελείαν δ' ἐπιτυχίαν τοῦ περὶ οὗ λόγος βουλεύματος ἐνόμιζεν ὅτι ἔπρεπε ν' ἀποφεύγῃ τὴν διὰ τῆς βίας εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς τύπους ὑπαγωγὴν τῶν ἀρχήθεν ὑφισταμένων σχέσεων καὶ προλήψεων τῶν Ἀσιατικῶν ἐθνῶν, καὶ ὅτι ὥφειλε ν' ἀφήσῃ εἰς τὸ

μορφοποιὸν (πλαστουργόν) Ἑλληνικὸν πνεῦμα τὴν κατὰ μικρὸν ἔσωθεν μεταβολήν. Ἐντεῦθεν ἄρα ἡ σπουδὴ αὐτοῦ τοῦ νὰ προσεγγίξῃ εἰς τοὺς Πέρσας μεγιστᾶνας μετὰ τῆς δυνατῆς ἐμπιστοσύνης καὶ φιλανθρωπίας ὥστε νὰ λησμονήσωσι τὸν νικητὴν. Ἐν τῇ σπουδῇ δὲ ἤδη ταύτῃ πολλοὶ τῶν Μακεδόνων στρατηγῶν καὶ προκρίτων, οἵτινες προετίμων τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ αὐστηροῦ δικαιώματος τῆς δορικτησίας, εἶδον ἐξ ἀρχῆς δυσaréστως τὴν ἀποδοκιμασίαν τῶν ἀξιώσεων των. Μολαταῦτα τὰ μεγάλα πλούτη, τῶν ὁποίων οὗτοι ἀπέλαυον διὰ τῆς ἀκράτου ἐλευθεριότητος τοῦ Ἀλεξάνδρου, μὴ ἀμελοῦντος οὐδὲ τῶν ἐλαχίστων στρατιωτῶν, καὶ αἰ ἤδοναι, τὰς ὁποίας ὁ δι' αὐτοῦ ἀνοιχθεὶς νέος βίος τοῖς προσέφερε, καὶ εἰς τῶν ὁποίων τὸ πέλαγος πολλοὶ μετὰ τῆς ἐμφύτου εἰς τοὺς Μακεδόνας ὁρμῆς ἐβυθίσθησαν, ἐφαίνοντο ὅτι ἀπέτρεπον καὶ καθίστων ἀδικαιολόγητα τὰ φανερά παράπονα. Ἀφοῦ ὅμως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δαρσίου τὸ σύνολον τῶν βασιλικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων περιῆλθεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ νῦν οὗτος, θέλων νὰ προσηλώσῃ τοὺς Ἀσιάτας ἔτι στερεώτερον εἰς τὴν δυναστείαν του, μετεχειρίζετο τοὺς μεγιστᾶνας αὐτῶν πάντῃ ἰσοτίμως μὲ τοὺς Μακεδόνας του, καὶ ἵνα συμμορφωθῇ μὲ τὰς προλήψεις αὐτῶν ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ παραδεχθῇ τὸν εἰς τοὺς ἀνατολικοὺς συνήθη τύπον τῆς προσκυνήσεως, ἐμφαίνοντα κατ' αὐτοὺς τὴν ἐπίγειον μεγαλειότητα, καὶ αὐτὸν τὸν Μακεδονικὸν ἱματισμὸν ν' ἀνταλλάξῃ διὰ τοῦ Ἀσιατικοῦ, ἕκτοτε πλέον οἱ περὶ αὐτὸν ἤρξαντο νὰ δεικνύωνται ἀπηλλοτριωμένοι πρὸς αὐτόν. Ἐκτοτε ἐγεννήθησαν εἰς τὴν καρδίαν τῶν κρειττόνων Μακεδόνων ἀποστροφὴ, ψυχρότης, δυσaréσκεια καὶ σχέδια πρὸς τὴν ἀπώλειάν του. Κατὰ τὸν χρόνον δὲ τοῦτον συμπίπτει καὶ ὁ φόνος τοῦ Κλείου ὡς ἐλέγχαντος τὸν Ἀσιατισμὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τολμήσαντος νὰ εἴπῃ ὅτι ὄχι αὐτὸς μόνος, ἀλλὰ μετὰ

τῶν ἄλλων Μακεδόνων κατώρθωσε τὰς νίκας του. Τότε δὲ ἀνεκαλύφθη καὶ δευτέρα συνωμοσία, ἡ τοῦ Ἑρμολάου, ἐν ᾗ καὶ ὁ φιλόσοφος Καλλισθένης (μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους) συμπεριελήφθη ὡς ὑποπτος, διότι πρότερον ἠναντιώθη εἰς τὴν περὶ τῆς ἀποθεώσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου πρότασιν τοῦ Ἀναξάρχου καὶ ἀπεποιήθη τὴν μετὰ γονυκλισίας προσκύνησιν αὐτοῦ. Ὅθεν, κατὰ συνέπειαν τῆς τιμωρήσεως ὅλων τῶν συμμετόχων, ὑπέστη καὶ οὗτος τὴν θανατικὴν ποινὴν.

Εὐθὺς δὲ μετὰ τὰ συμβάντα ταῦτα ὁ Ἀλέξανδρος ἠθέλησε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν εἰς τὴν Ἰνδικὴν ἐκστρατείαν του, διεκωλύθη ὁμως ἕνεκα τῆς ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ Σπιταμένου ἐν Βακτρίας καὶ Σογδιανῇ ὑποκινηθείσης ἀποστασίας. Ἀφοῦ δὲ κατέστειλεν αὐτὴν καὶ ἔλαβεν ὡς σύζυγον τὴν ὠραίαν Ῥωξάνην, θυγατέρα ἐνὸς ἐπιφανοῦς Βακτρίου (Ὁξυάρτου) προήλασεν εἰς Ἀλεξανδρείαν τὴν παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Παραπαμίσου ἢ Καυκάσου, ἵνα ἐντεῦθεν εἰσβάλῃ εἰς τὴν εἰρημένην ἀπέραντον χώραν.— Ἀλλὰ πρὶν ἢ συνοδεύσωμεν αὐτὸν εἰς τὴν νέαν αὐτοῦ ἀπωτάτην πορείαν, ὅπου ἡ ἄκρατος φιλοδοξία τὸν ὥθει, ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ κύριον τῆς ἱστορίας ἡμῶν θέατρον, τὴν Ἑλλάδα, ἵνα ἴδωμεν τί ἐν τῷ μεταξὺ αὐτοῦ συνέβη.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἀλέξανδρος, μετὰ τὴν ἐν Ἀρβήλοις μάχην, ἡττολεῖτο εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν ἐνδοτέρων τῆς Περσίας χωρῶν, πολλοὶ ἐν Ἑλλάδι συνέλαβον τὴν ἐλπίδα ὅτι ἐκεῖ ἤθελον ἐξάπαντος συντριφθῇ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ καὶ ὅτι ἐπομένως ἡ ὥρα τῆς ἀπὸ τῆς Μακεδονικῆς κυριαρχίας ἀπαλλαγῆς των ἦτο ἐγγύς. Τολμηρότερος δὲ πάντων ὁ νέος τῆς Σπάρτης βασιλεὺς Ἄγρις Γ', ὅστις ἤδη μετὰ τὴν ἐν Ἰσῶ μάχην, ὑπὸ τοῦ Δαρείου διὰ χρημάτων καὶ πλοίων ὑποστηριχθεὶς, εἶχεν ἐπιχειρήσει μετὰ ὀκτακισχιλίων μισθοφόρων Ἑλλήνων, τῶν μὲν δραπετευσάντων, τῶν δὲ φυγαδευθέν-

των ἐκ τῆς Ἀσίας, εὐτυχῇ τινὰ εἰς Κρήτην ἐκστρατείαν, ἐστοχάσθη εὐκαιρον τὸ ν' ἀποπειραθῇ ἀπὸ τοῦδε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τοῦτο ἐνισχύθη ἔτι μᾶλλον ἐκ τῆς ἄρτι ἐν Θράκῃ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν αὐτὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου Μένονα ἐκραγείσης στάσεως, ἥτις εἶχεν ἐλκύσει ὅλην τοῦ Ἀντιπάτρου τὴν προσοχήν. Σχεδὸν ὅλοι οἱ Πελοποννήσιοι καὶ τινες δημοφρονῶντες πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ ἠνώθησαν μετὰ τῆς Σπάρτης. Πάραυτα δ' ὁ Ἅγισ εἶδεν ἑαυτὸν ἀρχηγὸν στρατοῦ κραιπταίου, συνισταμένου ἐκ δισμυρίων πεζῶν καὶ δισχιλίων ἱππέων. Ἀλλὰ καὶ οἱ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἦσαν ἑτοιμοὶ νὰ συμπράξωσι· μόνον δ' αἱ Ἀθηναὶ ἔμειναν ἥσυχοι ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτοὺς ἰδίως εὐμενοῦς καὶ φιλόφρονος τοῦ Ἀλεξάνδρου πολιτεύσεως (πρὸ ὀλίγου τότε εἶχον λάβει τοὺς ἀνδριάντας τοῦ Ἀρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος, τοὺς ὁποίους ὁ Ἀλέξανδρος ἔπεμψεν ἐκ τῶν ἐν Σούσοις λαφύρων), ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Δημοσθένης δὲν ἐτόλμησε νὰ προτρέψῃ εἰς τὴν μετὰ τῆς Σπάρτης κοινοπραγίαν. Ἐν τούτοις δ' ὁ Ἀντίπατρος, ὅστις ἐθεώρησε τὸ κίνημα τῶν Ἑλλήνων πολὺ σπουδαιότερον κατὰ τὰς συνεπειάς του παρὰ τὴν ἀπόστασιν τῆς Θράκης, συνομολογήσας μετὰ τοῦ Μένονος ὅσον ἔνεστι ἐπωφελῇ εἰρήνην ἔσπευσεν ἀμέσως μεθ' ἱκανῆς δυνάμεως εἰς Πελοπόννησον, ὅπου ὁ Ἅγισ κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἐπολιόρκει τὴν Μεγαλόπολιν, ἥτις μόνη ἠθέλησε νὰ μείνῃ πιστὴ εἰς τὴν Μακεδονικὴν συμμαχίαν. Πλησίον τῆς πόλεως ταύτης συνεκροτήθη τὸ θέρος τοῦ 330 ἔτους μάχη κρατερὰ, καθ' ἣν οἱ Σπαρτιᾶται ἐπολέμησαν μὲν ἀξίως τῆς ἀρχαίας αὐτῶν πολεμικῆς δόξης καὶ ἐπήνεγκον ζημίαν μεγίστην εἰς τὸν σχεδὸν διπλάσιον Μακεδονικὸν στρατὸν, μολαταῦτα ἡττήθησαν ἥτταν τελείαν. Ἐπεσε δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Ἅγισ μαχόμενος ἥρωϊκῶς καὶ μετ' αὐτοῦ ἐξέλιπε πᾶσα ἐλπίς ἐλευθερώσεως. Ὁ Ἀντίπατρος ἐπέτρεψεν ἀκολούθως τὴν περὶ τῆς ἐγκληματι-

κῆς πράξεως τῶν Σπαρτιατῶν ἀπόφασιν εἰς τοὺς ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ συναθροισθέντας Ἕλληνας. Οὗτοι ὁμῶς παρέπεμψαν αὐτοὺς εἰς τὸν Ἀλέξανδρον· ὅθεν ἀφοῦ δ' Ἀντίπατρος ἔλαβε πεντήκοντα ὁμήρους ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων οἴκων τῆς Σπάρτης, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπέστειλαν πρεσβείαν τινὰ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ἵν' ἀναγγείλωσι τὴν ὑποταγὴν τῶν καὶ ἐξαιτήσωνται συγγνώμην. Ἡ Σπάρτη ἔτυχεν αὐτῆς· μόνοι δὲ οἱ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ πληρώσωσιν ἑκατὸν καὶ εἴκοσι τάλαντα εἰς τὴν Μεγαλόπολιν ἕνεκα τῶν ὁποίων αὕτη ὑπέστη ἐκ τοῦ πολέμου ζημιῶν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς δὲ ταύτης οἱ Ἕλληνες διήγαγον ἡσύχως καὶ ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τὰς περαιτέρω ἐπιχειρήσεις του ἔλαβεν οὐ μικρὰς ἐπικουρίας ἐκ τῆς Ἑλλάδος.

§. 6. Ἐκστρατεία Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τὴν Ἰνδικήν.

Ἡ ἀκόρεστος φιλοδοξία τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἡ φυσικὴ αὐτοῦ πρὸς πόλεμον καὶ κατακτήσεις ῥοπή προεκάλεσαν τὴν ἀξιωμανημόνευτον ἐκστρατείαν του εἰς τὴν Ἰνδικήν, χώραν τοῦ πλούτου καὶ θαυμασίων μυθικῶν παραδόσεων, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς ἔτι Εὐρωπαῖος στρατηγὸς εἶχε πατήσῃ. Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 327 ἔτους ὑπερβαλὼν τὸν Παροπάμισον μετὰ 12 μυριάδων μαχητῶν, τῶν ὁποίων τὸν πυρῆνα ἀπετέλουν οἱ Μακεδόνες, κατήντησεν, ὡς προείρηται, εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐν Παροπαμισάδαις πρότερον κτισθεῖσαν Ἀλεξάνδρειαν. Ἐντεῦθεν δὲ πρὸς τὰ βόρεια τῆς Ἰνδικῆς βαδίζων, τὸν μὲν Ἡφαιστίωνα καὶ τὸν Περδίκκην, ἀναλαβόντας μέρος τοῦ στρατοῦ, διέταξε νὰ καταλάβωσι τὰς ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Κωφῆνος πόλεις καὶ ἀπευθυνθῶσι πρὸς τὸν Ἰνδόν, αὐτὸς δὲ μετὰ τῆς κυριωτέρας δυνάμεως ἐτράπη πρὸς τὸν Χοάσπην (τὸν παρ' Ἀρρίανῳ Χόν), ὅπου ἀπήντησε πολλὰ μάχιμα ἔθνη, οἷον τοὺς Ἀσπασίους, Γουραίους, Ἀσσακηνοὺς κλ. καὶ διὰ συνεχῶν πολέμων, ἐν οἷς πολ-

λάκις ἐξέθετο τὴν ζωὴν τοῦ εἰς κίνδυνον, κατώρθωσε, διαρκοῦντος τοῦ θέρους, νὰ κυριεύσῃ τὴν μεταξὺ τοῦ Κωφῆνος καὶ τοῦ Ἰνδοῦ χώραν. Ἀκολουθῶς δὲ διὰ σχεδίων κατασκευασθεῖσων ἐπιτηδες ἐπλευσε τὸν Ἰνδὸν πρὸς τὰ κάτω μέχρι τῆς γεφύρας, δι' ἧς ὁ Ἡφαιστίων καὶ ὁ Περδίκκας προλαβόντες εἶχον ἤδη ζεύξει τὸν ποταμὸν (πλησίον τοῦ νῦν Ἀττόκ), καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔαρος τοῦ προσεχοῦς ἔτους (326), ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἐπεσκέφθη τὴν (κατὰ μυθικὰς παραδόσεις) ὑπὸ τοῦ Διονύσου (Βάκχου) κτισθεῖσαν πόλιν Νῦσαν, κειμένην παρὰ τὴν νῦν Γισνήν, διέβη τέλος τὸν Ἰνδὸν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν οὕτω λεγομένην *Πενταποταμίαν* (Πεντσιάπ), ἥτοι τὴν ὑπὸ τῶν πέντε τοῦ Ἰνδοῦ παραποτάμων (Ὑδάσπου, Ἀκεσί-νου, Ὑδραώτου, Ὑφάσιος καὶ Ζαράδρου) διαρρέομένην χώραν.

Πέραν τῆς ἀνατολικῆς τοῦ Ἰνδοῦ ὀχθῆς ἤρχετο ἡ ἐπικράτεια τοῦ *Ταξίλου*, μεθ' οὗ ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε συνεννοηθῇ προηγουμένως, καὶ ὅστις ἤδη σπεύσας εἰς προὔπαντησιν παρέδωκεν αὐτῷ ἑαυτὸν καὶ τὸ βασιλείον του ἐν πομπῇ ἐνώπιον τῆς μητροπόλεώς του, τῶν Ταξίλων. Ἀνταμείψας δὲ τοῦτον ἐλευθερίως ὁ Ἀλέξανδρος ἕνεκα τῆς προθύμου ὑποταγῆς του καὶ λαβὼν ἱκανὴν ἐντεῦθεν ἐπικουρίαν, τὸν Μάϊον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐστράτευσεν κατὰ τοῦ κραταιοῦ βασιλέως Πώρου (ἀντιζήλου τοῦ Ταξίλου), οὗτινος τὸ βασιλεῖον ἔκειτο ὑπὲρ τὸν Ὑδάσπην καὶ ἐξτείνετο μέχρι τοῦ Ὑδραώτου. Φθάσας δὲ εἰς τὸν ποταμὸν ἐκείνον, εὔρε παρατεταγμένον ἤδη ἐπὶ τῶν ἀντιπέραν ὀχθῶν τὸν ὑπὸ 300 πυργοφόρων ἐλεφάντων προστατευόμενον στρατὸν τοῦ Ἰνδοῦ βασιλέως. Ἡ διάβασις αὐτοῦ ἐφάινετο δυσκολωτάτη καὶ ἕνεκα τῆς ἀκριβοῦς φυλάξεως τῶν συνήθων πόρων καὶ διότι οἱ ἀρξάμενοι τότε τροπικοὶ ὕετοί εἶχον αὐξήσαι τὰ ρεύματά του. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, ἀφοῦ δι' ἐπιτηδείων στρατηγημάτων ἐξηπάτησε τὸν ἐχθρὸν, κατώρθωσεν αὐτὴν τε-

χνικώτατα (εἰς θέσιν ἄλλην ὅπου δὲν προσεδοκᾶτο)· ὁ δ' ἐκπλαγεὶς Πῶρος ἀντὶ νὰ προσβάλῃ ἀμέσως τὸν διαπεραιωθέντα ἐχθρὸν ἠρκέσθη νὰ πέμψῃ ἐν τοσούτῳ μὲτράν τινα τοῦ ἵππικοῦ ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ ἱν' ἀναχαιτίσῃ τὴν ἐπερχομένην Μακεδονικὴν φάλαγγα. Ἀφοῦ δὲ οὗτος ἔπεσε μαχόμενος, τότε κατὰ πρῶτον ὁ Πῶρος προχωρήσας παρέταξε τὸν ἄπειρον αὐτοῦ στρατὸν καὶ τοὺς ἐλέφαντάς του. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἐδείχθη ὅτι πλῆθος ἀνεπιτήδειον δὲν δύναται ν' ἀντισταθῇ εἰς στρατὸν τακτικὸν ἐμπνεόμενον ὑπὸ αἰσθήματος φιλοτιμίας καὶ διοικούμενον ὑπὸ στρατηγοῦ ἐξόχου. Ἐν τῇ ἀμέσῳ γενομένη κραταιᾷ συγκρούσει ὁ θρίαμβος τοῦ Ἀλέξανδρου δὲν ἦτον οὐδενὸς τῶν προλαβόντων κατώτερος· δισμύριοι Ἰνδοὶ πεσόντες μετὰ τρισχιλίων ἵππων καὶ ἑκατὸν ἐλεφάντων ἐκάλυψαν τὸ πεδίου τῆς μάχης. Ὁ δὲ Πῶρος ἐν χρυσῷ θώρακι καὶ ἐπὶ τοῦ ἐλεφαντός του καθήμενος ἠγωνίσθη μὲν ἐρρώμένως, τρωθεὶς δὲ τὸν δεξιὸν ὤμον ἐτράπη εἰς φυγὴν. Καὶ ἐπειδὴ κατεδιώκετο, ὁ Ἀλέξανδρος θέλων νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν τοῦ γενναίου ἀνδρός, ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν πρῶτον τὸν Ταξίλην καὶ μετὰ τοῦτον, ἐπανελθόντα ἄπρακτον, ἄλλον ἐκ παλαιοῦ χρόνου φίλον τοῦ ἡγεμόνα, εἰς τὸν ὁποῖον τέλος ὁ τεταλαιπωρημένος βασιλεὺς παρεδόθη. Προσαχθεὶς δὲ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ἔτυχεν ἀξιοπρεποῦς δεξιώσεως, πρὸς δὲ τὴν ἐρώτησιν ἐκείνου πῶς ἤθελε νὰ τὸν μεταχειρισθῇ, ἀπήντησε «*βασιλικῶς*». Καὶ ἀφοῦ ὁ Ἀλέξανδρος προσέθετο, τί ἄλλο ἐκτὸς τούτου ἐζήτει; εἰς τὸ βασιλικῶς, εἶπε, *περιέχονται πάντα*· τότε ὁ γενναῖος νικητὴς ἀπέδωκεν αὐτῷ οὐ μόνον τὴν ἐλευθερίαν ἀλλὰ καὶ τὴν μέχρι τοῦδε κυριότητα τῶν χωρῶν του· ὅθεν ἔκτοτε τὸν εἶχεν εἰς ἅπαντα πιστόν. Οὕτω δὲ μόνον διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν δύο κραταιῶν ἡγεμόνων Ταξίλου καὶ Πώρου ἐν τῇ κυριότητι αὐτῶν καὶ διὰ τῆς αὐξήσεως μάλιστα τῆς τοῦ δευτέρου ἐπικρατείας μέχρι τοῦ Ὑφάσιος ἐθεώρει

δυνατὴν τὴν παγίωσιν τῆς ἐπιρροῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν τῆς Ἰνδικῆς, ἐν ᾧ ἄλλως ἢ ἐξακολουθοῦσα μεταξὺ ἀμφοτέρων ζηλοτυπία ἡγγυᾶτο τὴν πίστιν τούτων πρὸς αὐτόν.

Ἀφοῦ δ' ὁ Ἀλέξανδρος ἔκτισε δύο πόλεις παρὰ τὸν Ὑδάσπην, τὴν *Νίκαιαν* καὶ τὴν *Βουκεφαλίαν*, τὴν μὲν πρὸς ἀνάμνησιν τῆς κατὰ τῶν Ἰνδῶν νίκης του, τὴν δὲ πρὸς ἀποθανάτισιν τοῦ συναγωνιστοῦ ἱππου του, ὅστις ἐτελεύτησεν ἐνταῦθα διὰ γῆρας ὑπέρπονός γεγόμενος καὶ διέταξε συγχρόνως τὴν κατάρτυσιν ἐνὸς Ἰνδικοῦ στόλου, διεύθυνε τὴν πορείαν του εἰς τὴν κατ' ἄρκτον ὀρεινὴν χώραν σπεύδων νὰ καθυποτάξῃ τὰ ἔτι ἐλεύθερα ὀρεινὰ ἔθνη τῆς Πενταποταμίας. Ὑπερβᾶς δὲ μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν τὸν πλατὺν Ἀκεσίνον (παρὰ τὸν ὅποιον ἔκτισε καὶ ἄλλην Ἀλεξάνδρειαν) καὶ ὑποτάξας τὴν χώραν μέχρι τοῦ Ὑδραῶτου, κατήντησε διὰ τοῦ ποταμοῦ τούτου εἰς τὴν χώραν τῶν οὕτω λεγομένων αὐτονόμων Ἰνδῶν (Καθαίων, Ὀξυδρακῶν, Μαλλῶν κλ.), ὅπου εὔρε μεγάλην ἀντίστασιν καὶ ἠναγκάσθη νὰ πολεμήσῃ πολέμους φονικοὺς, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς ὀχυρᾶς καὶ πολυανθρώπου πόλεως, τῶν *Σαργάλων*, ἐν ᾗ μόνον ὑπὲρ τοὺς 1100 Μακεδόνες ἐπληγώθησαν βαρέως.

Φθάσας δὲ εἰς τὸν Ὑφασιν, ὅστις ἀποτελεῖ τὸ τέρμα τῆς Πενταποταμίας, καὶ λαβὼν αὐτόθι πληροφορίας εὐαρέστους περὶ τῆς ἐνδοτέρας Ἰνδικῆς καὶ ἰδίως περὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ πολιτεύματος τῶν τοῦ Γάγγου χωρῶν ἡσθάνθη ἐπιθυμίαν ἀκράτητον τοῦ νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς θαυμασίας ταύτης χώρας. Ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν οἱ Μακεδόνες ἡρνήθησαν ἐνταῦθα νὰ τὸν ἀκολουθήσωσι· διότι εἶχον ἀποκάμει ἐκ τῶν ἀδιακόπων ἀγώνων καὶ τῶν μεγάλων ταλαιπωριῶν, ἃς μέχρι τοῦδε ὑπέστησαν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐν τοσοῦτῳ ἐπέμενεν ἰσχυρῶς εἰς τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ καὶ οὔτε ἡ ἔμφρων καὶ μετὰ παρρησίας ἀντιπαρά-

στασις τοῦ πιστοῦ καὶ γηραιοῦ στρατηγοῦ Κοΐνου, ὅστις ἐκίνησε ὅλων τῶν περιεστώτων τὰ δάκρυα, ἐδυνήθη νὰ τὸν μεταπείσῃ. Μετὰ ταῦτα δ' ἀνεχώρησεν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ καὶ δὲν ἐφάνη τρεῖς ὁλοκλήρους ἡμέρας ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἐκεῖνοι ἤθελον μεταβάλλει γνώμην. Ἰδὼν δὲ ὅτι τὸ μέσον τοῦτο δὲν ἐτελεσφόρησε, τὴν τετάρτην ἡμέραν τέλος ἀπεφάσισε νὰ θύσῃ εἰς τοὺς θεοὺς διὰ τὴν μέλλουσαν δῆθεν τοῦ Ὑφάσιος διάβασιν, καὶ ἐπειδὴ τὰ σημεῖα δὲν ἦσαν αἴσια, ἐφάνη ὅτι ὑπετάσσετο ὅχι εἰς τῶν στρατιωτῶν ἀλλ' εἰς τῶν θεῶν τὴν θέλησιν· ὅθεν πλήρεις ἀγαλλιάσεως οἱ στρατιῶται ἔτρεχον εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ καὶ τὸν ὑλόγουν «ὅτι ἀνίκητος πάντοτε παρὰ μόνων τῶν Μακεδόνων ἔστρεξε καὶ νικηθῇ». Οὕτως ἄρα ὁ Ὑφασις πρὸς νότον, ὡς ὁ Ἰαξάρτης πρότερον πρὸς ἄρκτον, ἐγένετο τὸ ὄριον τῶν δορικτησιῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις ἐπομένως, ἀφοῦ πρὸς δῆλωσιν τοῦ μέχρι ποῦ νικῶν προέβη, διέταξε νὰ κατασκευασθῶσιν δώδεκα πυργοειδεῖς βωμοί, κατὰ τὸν Αὐγουστον τοῦ 326 ἐπεχείρησε τὴν ἐπάνοδον διὰ φιλικῆς χώρας πρὸς τὸν Ὑδάσπην, ὅπου τὸν ἐν τῷ μεταξὺ κατασκευασθέντα στόλον (ἐκ 2,000 ὡς ἔγγιστα σκαφῶν) ἐξήρτυσεν ἤδη ἐντελῶς, μεταχειρισθεῖς ὡς πληρώματα τοῦ ἐν τῷ στρατῷ εὐρισκομένους ἐπιτηδεῖους πρὸς τοῦτο ἄνδρας (κατὰ τὸ πλεῖστον Φοίνικας, Αἰγυπτίους, Κυπρίους καὶ Κᾶρας) καὶ ἀποδείξας ναύαρχον μὲν ἄνδρα ἀξιότατον, τὸν Νέαρχον, κυβερνήτην δὲ τὸν Ὀρησίκριτον. Προέθετο δὲ ἐν τῷ ἐπιστρέφειν οὐ μόνον νὰ γνωρίσῃ ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ δι' Ἑλληνομακεδονικῶν ἀποικιστῶν ὅλον τὸν ροῦν τοῦ Ἰνδοῦ, ὥστε οὕτω νὰ καταλίπῃ εἰς τὰ περιοικουντα Ἰνδικὰ ἔθνη ἕμμονον τῆς δυνάμεώς του ἐντύπωσιν καὶ συνάμα νὰ εὐκολύνῃ εἰς τὸ μέλλον τὸν σύνδεσμον τῆς Περσίας μετὰ τῆς Ἰνδικῆς.

Ἐν ᾧ δὲ δύο στρατοὶ ὑπὸ τὸν Κρατερὸν καὶ Ἡφαιστίωνα προῦχώρουν διὰ ξηρᾶς πρὸς τὰς ἀνωτέρω ὄχθας

τοῦ Ὑδάσπου, ὁ Ἀλέξανδρος ἐμβιβασθεὶς μετὰ τῆς λοι-
 πῆς στρατιᾶς εἰς τὸν στόλον ἔφθασε τὴν πέμπτην ἡμέ-
 ραν εἰς τὴν σύρροϊαν τοῦ εἰρημένου ποταμοῦ καὶ τοῦ
 Ἀκесίνου καὶ διέπλευσεν αὐτὸν ὄχι ἀκινδύνως καὶ ἀζη-
 μίως. Ἀποβὰς δ' ἐνταῦθα εἰσέβαλεν εἰς τὴν ἐπικράτειαν
 τοῦ μαχιμωτάτου ἔθνους τῶν Μαλλῶν, ἐκυρίευσεν μὲν
 πολλὰς αὐτῶν πόλεις ἐξ ἐφόδου, κατὰ τὴν ἄλωσιν ὅμως
 τῆς ὀχυρᾶς μητροπόλεώς των περιέστη εἰς τὸν ἔσχατον
 κίνδυνον, διότι εἰσπηδήσας εἰς τὸ φρούριον πρῶτος εὐ-
 ρέθη πολλὴν ὥραν ἐκτεθειμένος εἰς τὰ βέλη τοῦ ἐχθροῦ,
 ἕως οὗ ὁ Πευκέστας καὶ ὁ Λεωνάτος, ἀναβάντες μετ' οὗ
 πολὺ, ἐδυνήθησαν νὰ τὸν καλύψωσι, τρωθέντα ἤδη καὶ
 χαμαὶ κείμενον, διὰ τῶν ἀσπίδων των. Ἐν τούτοις ἡ
 τολμηρὰ αὐτῇ πρᾶξις τοῦ Ἀλεξάνδρου ὥς καὶ ἡ ταχεῖα
 ἄλωσις τῆς ὀχυρᾶς πόλεως συνεπήγαγε τὴν πλήρη καὶ
 πρόθυμον ὑποταγὴν τῶν Μαλλῶν, τῶν ὁποίων τὸ παρά-
 δειγμα ἠκολούθησαν οὐ μόνον οἱ ἄνδρεῖοι Ὁξυδράκαι
 ἀλλὰ καὶ πολλὰ ὄμορα ἔθνη, διὰ πρεσβειῶν καὶ πλου-
 σίων δώρων ἐμφανισθέντα. Ἀκολουθῶς ὁ Ἀλέξανδρος
 ἔπλευσε διὰ τοῦ Ὑδραῶτος εἰς τὸν Ἀκесίνην καὶ παρὰ
 τὴν συμβολὴν τούτου εἰς τὸν Ἰνδὸν ἔκτισεν ἐπὶ ὠνυμον
 ἄλλην πόλιν. Κατὰ τὴν ἀρχὴν δὲ τοῦ 325 ἔτους ἤρ-
 ξατο νὰ διαπλέῃ τὸν κυρίως Ἰνδὸν, ἐν ᾧ ὁ στρατὸς τῆς
 ξηρᾶς ὑπὸ τὸν Κρατερὸν ὤδευε παρὰ τὴν ἀνατολικὴν
 ὄχθην ἔχων τὴν παραγγελίαν νὰ ὑποτάσῃ τὰ ἐναντιού-
 μενα ἔθνη. Ἡ στρατεία οὕτω προήχθη ἄνευ οὐδενὸς κω-
 λύματος μέχρι τῆς χώρας τῶν Σόγδων, τῶν ὁποίων ἡ
 μητρόπολις μετεβλήθη εἰς Σογδινὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ
 ἐγένετο ἡ καθέδρα τῆς τοῦ κατωτέρου Ἰνδοῦ σατρα-
 πείας. Ὁ Ἀλέξανδρος ἤλπισεν, ὅτι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ
 ἤθελον σπεύσει οἱ τῆς κάτω Ἰνδικῆς ἡγεμόνες (ὧν οἱ
 ὀνομαστότεροι ἦσαν, ὁ Μουσικανὸς, ὁ Ὁξυκανὸς καὶ ὁ
 Σάμβος) νὰ τῷ προσφέρωσι τὴν ὑπόκλησίν των. Ἐξεναν-
 τίας ὅμως, ἐνεκα τῆς ἐπιρροῆς τοῦ τάγματος τῶν Βραχ-

μάνων, ὅπερ εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη ἐδέσποζε τῶν τε ἡγε-
 μόνων καὶ τῶν κατοίκων καὶ πᾶν ξένον ἐθεώρει μετὰ
 δυσπιστίας καὶ περιφρονήσεως, εὗρε πανταχοῦ σπου-
 daίαν ἀντίστασιν, τὴν ὁποίαν αὐτοστρατηγῶν καὶ μετὰ
 πολλοῦ κόπου (ἰδίως διὰ τῆς ἀνασταυρώσεως πολλῶν
 Βραχμάνων) ἐδυνήθη νὰ ὑπερνικήσῃ. Μετὰ δὲ τὴν ἐκ τῆς
 ἐκστρατείας ταύτης ἐπάνοδόν του εἰς τὴν εἰρημένην
 Σογδινὴν Ἀλεξάνδρειαν πέμψας τὸ τρίτον μέρος τοῦ
 στρατοῦ ὑπὸ τὸν Κρατερὸν διὰ ξηρᾶς εἰς τὴν Περσίαν
 πρὸς καταστολὴν τῶν ἐν τῷ μεταξὺ αὐτόθι ἀναφυσισ-
 ἀταξιῶν καὶ ταραχῶν, αὐτὸς ἐξηκολούθησε τὸν πλοῦν
 τοῦ Ἰνδοῦ σπεύδων νὰ καταλάβῃ τὸ ὑπὸ τῶν στομιῶν
 τοῦ ποταμοῦ τούτου σχηματιζόμενον Δέλτα, ὡς θέσει
 ἐπιτηδεῖαν πρὸς τὴν ἐμπορικὴν ἐπιμιξίαν μεταξὺ τῶν
 ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν ἐθνῶν καὶ συνάμα πρὸς διατή-
 ρησιν τῆς ἀκωλύτου συγκοινωνίας μεταξὺ τῶν χωρῶν
 τοῦ Γάγγου καὶ τοῦ λοιποῦ κράτους του. Εἰς πραγμα-
 τοποίησιν δὲ τοῦ μεγάλου τούτου βουλευμάτος τοῦ
 ἐξελέξατο τὴν πόλιν Πάταλα, κειμένην ἐκεῖ ὅπου
 ποταμὸς σχηματίζει τὸ εἰρημένον Δέλτα, τὴν ὠχύρω-
 σεν ἐπιμελῶς καὶ περιεποιήσατο αὐτῇ ὅσα μέσσα ἐδύ-
 ναντο νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ταχεῖαν ἀκμὴν της. Ἐ-
 φεξῆς δ' ἀπεφάσισε νὰ ἐξετάσῃ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰνδοῦ
 Καὶ πρῶτον μὲν κατέπλευσε τὸν δεξιὸν ἐκείνου βραχίονα
 καὶ ἔφθασεν ἐν μέσῳ πολλῶν κινδύνων εἰς τὸ ἀνοικτὸν
 πέλαγος (τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανὸν) μέχρι τῆς νήσου, ἣν
 Ἀρρίανος ὀνομάζει Κυλλοντάν· ἔπειτα δὲ πάλιν, ἀπὸ
 τῶν Πατάλων ὀρμώμενος, ἐξήτασε καὶ τὸν δεύτερον
 τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος πλοῦν, καὶ τότε, μετὰ τὴν δι-
 πλὴν ταύτην ἔρευναν, ἐπιτρέψας εἰς τὸν Νέαρχον τὴν
 κυβέρνησιν τοῦ στόλου, ἵνα ἐκ τῶν βραχιόνων ἐκείνων
 πλεύσῃ πρὸς τὸν Περσικὸν κόλπον καὶ ἐπομένως εἰς τὰς
 ἐκβολὰς τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος, αὐτὸς ἀπεφάσισε
 νὰ ἐπιστρέψῃ κατὰ ξηρὰν διὰ τῆς Γεδρωσίας.

§. 7. Ἐπιστροφή τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς Περσίαν. Τε-
λευταῖοι χρόνοι τῆς βασιλείας του. Θάνατος
αὐτοῦ ἐν Βαβυλῶνι.

Τὴν διὰ τῆς Γεδρωσίας δυσχερῆ καὶ ἐπικίνδυνον ὁδοι-
πορίαν ἐξελέξατο ὁ Ἀλέξανδρος τοῦτο μὲν ἵνα μὴ ἐγ-
καταλίπη τὴν μεταξὺ τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τοῦ Περσικοῦ κόλ-
που ἐκτενῆ χώραν εἰς ἔθνη ἀνυπότακτα, ἅτινα ἐδύναντο
νὰ ταραῶσι τὴν συνάφειαν τῶν ἀνατολικῶν καὶ δυτι-
κῶν κατακτήσεων, τοῦτο δὲ καὶ κυρίως ἵνα διευκολύνῃ εἰς
τὸν παραπλέοντα στόλον τὴν προσέγγισιν αὐτοῦ εἰς τὰς
ἄκτας χάριν προμηθεύσεως τροφῶν καὶ ποτίμου ὕδατος.
Ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ λοιπὸν ὑπερβὰς διὰ τῆς χώρας τῶν Ἀ-
ραβιτῶν τὸ παρακείμενον ὄρος ὑπέταξε τοὺς αὐτόθι οἰ-
κοῦντας μαχίμους Ὠρεΐτας, μετέβαλε τὴν πρωτεύουσάν
των Ῥαμβακίαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐν Ὠροῖς καὶ κατέ-
στησεν αὐτὴν ἑδραν νέας σατραπείας, εἰς τὴν ὑπεράσπι-
σιν τῆς ὁποίας κατέλιπε τὸν Λεοννάτον μεθ' ἐνὸς μέ-
ρους τοῦ στρατοῦ ἵνα ὑποστηρίξῃ τὸν στόλον κατὰ τὴν
ἐκεῖ προσόρμισίν του. Ἐντεῦθεν δὲ προήλασεν εἰς τὴν
κυρίως Γεδρωσίαν καὶ βαδίζων παρὰ τὰς ἀμμῶδεις ἄ-
κτας, ὅπου δὲν ὑπῆρχον εἰμὴ ἄθλιναι τινὲς ἰχθυοφάγων
καλύβαι, διέταξε ν' ἀνορυχθῶσιν ἐνταῦθα φρέατα καὶ
συναχθῶσι πανταχόθεν ζωοτροφίαι χάριν τοῦ στόλου.
Ἐν τούτοις τὰ δεινὰ τῆς ὁδοιπορίας κῦζανον καθ' ἐκά-
στην, ἥ δ' ἐλάττωσις τῶν τροφίμων γινομένη ἐπὶ μᾶλ-
λον ἐπαισθητὴ ἤρξατο νὰ παραλύῃ τοὺς δεσμοὺς τῆς
τάξεως, ὥστε ὅτε μίαν ἡμέραν οἱ στρατιῶται πιεσθέν-
τες ὑπὸ τοῦ λιμοῦ ἐπέπεσαν ἐπὶ τῶν ὀλίγων ἐσφραγι-
σμένων ζωοτροφικῶν καὶ τὰς κατανάλωσαν διὰ μιᾶς, ὃ
Ἀλέξανδρος μαθὼν τὴν ἀνάγκην αὐτῶν ἔκρινεν ἀναγκαῖον
νὰ φανῇ συγκαταβατικός. Ἀλλ' εἰσέτι προέκειτο τὸ τρο-
μερώτερον τῆς ἐρήμου μέρος, βαθύ τι ἀμμῶδες πέλαγος,
κνυδρον παντελῶς καὶ ἐστερημένον πάσης βλαστήσεως.

Ἐντεῦθεν πολὺ μέρος τῆς στρατιᾶς μετὰ τῶν ὑποζυγίων ὑπὸ λιμοῦ καὶ δίψης καταττηκόμενον, ὑπὸ φλογεροῦ πνεύματος καὶ κονιορκοῦ πνιγόμενον καὶ εἰς παντοίας περιπίπτον νόσους ἀπώλετο ὀδυνηρῶς· ὁ δ' ὄλεθρος ἐφαίνετο καὶ εἰς τοὺς ἐπιζῶντας βέβαιος ὅτε, ἀφανισθέντων ὑπὸ τοῦ ἐπιπνεύσαντος ἀνέμου ὅλων τῶν σημείων τῆς ὁδοῦ, καὶ οἱ ἐγγύριοι αὐτοὶ ὀδηγοὶ ἡγνόουν ποῦ εὐρίσκοντο. Μόνος δὲ ὁ Ἀλέξανδρος, ὅστις μετὰ πάντων ὑπέστη τὰ πάντα γενναίως, ἐδυνήθη διὰ τῆς εὐφυΐας του νὰ εὕρῃ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἀπορίᾳ διέξοδον, ἐν ᾧ ἀποκλίνας πρὸς νότον ἀνεκάλυψεν οἴκοθεν τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης, παρὰ τὴν ὁποῖαν ἐβάδισεν ἑπτὰ ἔτι ἡμέρας, καὶ ἔπειτα τραπείς αὐθις πρὸς τὴν μεσόγαιαν ἀφίχθη τέλος εἰς τὴν πρωτεύουσιν τῶν Γεδρωσῶν τὰ *Ποῦρα*, ὅπου ἀνέπαυσε τὸ περισωθὲν μέρος τοῦ στρατοῦ μετὰ ἑξηκονταήμερον διὰ τῆς φρικώδους ἐρήμου ὁδοιπορίαν.

Ἐντεῦθεν δ' ὁ Ἀλέξανδρος προήλασεν εἰς Καρμανίαν, ὅπου συνηντήθη μετὰ τοῦ Κρατεροῦ, ὅστις διὰ τῆς Ἀραχωσίας καὶ Δραγγιανῆς ὤδευσεν εὐτυχέστερον μετὰ τῆς λοιπῆς στρατιᾶς καὶ τῶν Ἐλεφάντων. Συγχρόνως δ' ἔλαβεν ἐνταῦθα καὶ τὴν ἀγγελίαν τῆς εἰς τὰ παράλια ἐμφανίσεως τοῦ στόλου, τὸν ὁποῖον ἐνόμιζεν ἀπολωλότα· καὶ ὅτε εἶδε τὸν Νέαρχον προσερχόμενον εἰς ἀναζήτησιν αὐτοῦ, ἡσθάνθη χαρὰν τοσαύτην, ὥστ' ἐδάκρυσεν εἰπὼν ὅτι ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἦτο εἰς αὐτὸν πολυτιμότερα παρὰ τὴν κτῆσιν ὅλης τῆς Ἀσίας. Ἐν ᾧ δὲ τὸν τεῦθεν ὁ στόλος ἐξηκολούθησε τὸν παράλιον πλοῦν ἵνα διὰ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πασιτίγρητος καὶ ἐφεξῆς διὰ τοῦ Χοάσπου καταντήσῃ εἰς τὰ Σοῦσα, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ ἐξεπέμφθη κατὰ γῆν καὶ ὁ Ἡφαιστίων μετὰ τινος μοίρας τοῦ στρατοῦ, ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τῶν ἐλαφροτάτων καὶ τῶν ἐταίρων τοῦ ἵππικοῦ κατευθύνθη πρὸς τὴν Περσίδα σπεύδων νὰ φέρῃ τὴν ταχίστην ἐπα-

νόρθωσιν εἰς τὰς ἀταξίας, καταπίσεις καὶ στάσεις, εἰς ἃς ἐν τῇ ἀπουσίᾳ του πολλοὶ σατράπαι καὶ ἄλλοι τῶν ἐν τέλει εἶχον ἐξοκείλει ἐπὶ τῇ ἐλπίδει ὅτι δὲν ἤθελεν ἐπανελθεῖ ἐκ τῆς Ἰνδικῆς. Πάντας δὲ τούτους ἐτιμώρησεν αὐστηρῶς, τὸ μὲν ἴν' ἀποτρέψῃ καὶ ἄλλους ἐκ παρομοίων πράξεων, τὸ δὲ ἵνα ἱκανοποιήσῃ τοὺς παθόντας καὶ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτῶν πρὸς τὴν δύναμίν του. Εἷς δὲ μόνος τῶν αἰσχυροτάτων ἀνθρώπων, ὁ τοῦ βασιλέως ἀνώτατος ταμίης Ἄρπαλος, ὅστις ἐσφετερίσθη ἀκορέστως καὶ ἀναιδῶς τοὺς εἰς τὴν ἐπιτήρησίν του ἐπιτραπέντας θησαυροὺς, ἀπέφυγε τὴν δικαίαν ποινὴν διὰ τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα δραπετεύσεώς του.

Παραδοὺς δὲ ἤδη ὁ Ἀλέξανδρος τὴν διοίκησιν τῆς Περσίδος εἰς τὸν Πευκέσταν κατὰ τὸν Φεβρ. τοῦ 324 προσέβη εἰς Σοῦσα, ἔνθα παρεγένοντο ἄρτι ὅτε Ἡφαιστίων μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἐλεφάντων ἀπὸ τῆς Καρμανίας καὶ ὁ Νέαρχος ἀπὸ τοῦ Πασιτίγρητος. Ἐπὶ τῇ προσκλήσει δ' αὐτοῦ συνέβρευσαν πάντες οἱ μεγιστᾶνες τοῦ ἀπεράντου κράτους μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ θυγατέρων των εἰς τὴν θαυμασίαν ἑορτὴν, τὴν ἐπίτηδες παρασκευασθεῖσαν πρὸς ἀποτέλεσιν καὶ καθιέρωσιν τοῦ μεγάλου περὶ ἐνώσεως καὶ συγχωνεύσεως Εὐρωπαϊκῶν καὶ Ἀσιατικῶν σοιχείων βουλευμάτων του. Πρῶτος δὲ αὐτὸς ἐπανηγύρισε τὴν σύζευξιν αὐτοῦ μετὰ τῆς πρεσβυτέρας τοῦ Δαρείου θυγατρὸς (Βαρσίνης κατ' Ἀρριανὸν, Στατεΐρας δὲ κατὰ Διόδωρον καὶ Πλούταρχον). κατὰ τὸ παράδειγμα δὲ αὐτοῦ οὐ μόνον οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν στρατηγῶν καὶ φίλων, 80 τὸν ἀριθμὸν, ἔγημαν συγχρόνως τὰς εὐγενεστάτας Περσίδας παρθένους (ὡς π. ρ. ὁ Ἡφαιστίων τὴν νεωτέραν τοῦ Δαρείου θυγατέρα Αἰρυπῆτιν, ὁ Κρατερὸς τὴν τοῦ Δαρείου ἀνεψιάν κλ.), ἀλλὰ καὶ μύριοι ἄλλοι κατωτέρας τάξεως Μακεδόνες ἐπείσθησαν νὰ συνέλθωσιν εἰς γάμον μετὰ Περσίδων. Ἡ

λαμπρότης δὲ, μεθ' ἧς οἱ γάμοι οὗτοι ἐτελέσθησαν ἐν Σούσοις, πέντε ἡμέρας κατὰ σειρὰν διὰ παντοίων τέρψεων, ἰδίως γυμνικῶν καὶ μουσικῶν ἀγώνων, ὑπερέβαινε πᾶν ὅ,τι εἶδεν ἕως τότε ἡ Ἀσία¹. Κατὰ τὴν μεγάλην δὲ ταύτην ἑορτὴν ὁ Ἀλέξανδρος ἔδειξε πασιφανῶς τὴν συνήθη αὐτῷ ἄκραν ἐλευθεριότητα· διότι τοὺς μὲν γήμαντας Περσίδας ἐπροίκισε πλουσιώτατα, ὅλων δὲ τῶν συναγωνισθέντων μετ' αὐτοῦ στρατιωτῶν τὰ χρέη, εἰς τάλαντα δισμύρια συμποσούμενα, ἐπλήρωσε προθύμως. Ἔδωκε δὲ προσέτι καὶ δῶρα διάφορα εἰς πολλοὺς, κατὰ τὴν ἀξίαν ἐκάστου καὶ τὸν βαθμὸν, καὶ τέλος ἐστεφάνωσε διὰ χρυσῶν στεφάνων τοὺς εὐδοκιμήσαντας μάλιστα εἰς ἀνδραγαθίαν.

Ἀλλ' ἐν ᾧ οἱ Πέρσαι καὶ οἱ ἀνώτεροι στρατηγοὶ ἐδέχοντο εὐγνώμονως ταῦτα τοῦ Ἀλεξάνδρου τὰ μεγαλοδωρήματα, τὸ μέγα πλῆθος τοῦ Μακεδονικοῦ στρατοῦ ἐφαίνετο δυσηρεστημένον, μὴ ἀνεχόμενον τὴν πρὸς τοὺς Ἀσιάτας ἐξίσωσίν του. Ἀφοῦ μάλιστα εἶδε συγκατατασσομένους ἤδη εἰς τὸν στρατὸν τρισμυρίους νέους Πέρσαις (τοὺς οὕτω κληθέντας ἐπιγόνους), τοὺς ὁποίους ὁ Ἀλέξανδρος πρὶν ἢ ἐκστρατεύσειν εἰς τὴν Ἰνδικήν, ἐκλέξας ἐκ διαφόρων δορικτῆτων ἐπαρχιῶν, εἶχε διατάξει ν' ἀσκηθῶσι τὰ πολέμια κατὰ τὸν Μακεδονικὸν τρόπον, δυσηρεστήθη ἔτι μᾶλλον, καὶ τὴν δυσαρέσκειάν του ἀπέδειξε διαρρήδη μετ' οὐ πολὺ, ὅταν ἐκεῖνος, μετὰ τὸν

¹ Εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην ἀναφέρεται καὶ παράδοξόν τι ἐπεισῶδιον, ἐκούσιος ὀλοκαύτως τοῦ Κ α λ ἄ ν ο υ. Ὁ Ἰνδὸς οὗτος γυμνοσοφιστὴς ὅστις ἀπὸ Ταξίλων ἠκολούθησε τὸν Μακεδονικὸν στρατὸν καὶ διὰ τῆς συνέσεως καὶ εὐσεβείας του εἴλκυσε τὴν ἀγάπην τοῦ βασιλέως καὶ τὸ σέβας ἀπάντων, γέρων ὀγδοηκοντούτης κατὰ πρῶτον ἤδη νοσήσας ἀπεπάσισε νὰ προλάβῃ, κατὰ πάτριον ἔθος, τὸ βάρος τῆς νόσου, ἥτις ἐδύνατο νὰ ταράξῃ τὴν ἡρεμίαν τῆς ψυχῆς του, ῥίψας ἑαυτὸν ἐπὶ πυρᾶς, ἀναφθείσης ἐπίτηδες, μετὰ τοσαύτης ἀταραξίας, ἥτις ἐξέπληξε πάντας τοὺς περιστῶτας.

ἀπὸ τῆς Σουσιανῆς διὰ τοῦ Εὐλαίου εἰς τὴν θάλασσαν
κατάπλουν του, ἀναβὰς διὰ τοῦ Τίγρητος εἰς τὴν πόλιν
ᾠπιν καὶ εὐρὼν αὐτόθι τὸν Ἡφαιστίωνα ἐστρατοπεδεύ-
μενον μετὰ πάσης τῆς δυνάμεως, ἐκήρυξεν ὅτι ἀπολύει
τῆς στρατιᾶς ὅλους τοὺς γεγηρακότας καὶ πεπηρωμέ-
νους καὶ ἀποπέμπει αὐτοὺς εἰς τὴν πατρίδα των. Ὁλος
ὁ στρατὸς τότε θεωρήσας τὴν ἀπομάκρυνσίν τινων ὡς
ὑβριν καὶ περιφρόνησιν ἐζήτησε τὴν ἀπόλυσίν του. «Δὲν
ἔχει ἡμῶν πλέον χρειαῖν, ἐφώναζον τινές· ἄς στρατεύσῃ
μετὰ τοῦ πατρὸς του Ἀμμωνος, καὶ μετὰ τῶν νεανί-
σκιων Περσῶν». Ὁ Ἀλέξανδρος ὡς ἤκουσε τοὺς λόγους
τούτους ὠργίσθη σφόδρα καὶ καταπηδήσας μετὰ τῶν
περὶ αὐτὸν ἡγεμόνων ἀπὸ τοῦ βήματος διέταξε τὴν σύλ-
ληψιν τῶν ἐπισημοτέρων ἐκ τῶν ταραζάντων τὸ πλῆ-
θος καὶ τὴν ἀπαγωγὴν αὐτῶν (δεκατριῶν τὸν ἀριθμὸν)
εἰς θάνατον. Ἐπειτα δ' ἀναβὰς εἰς τὸ βῆμα ἀπήγγειλε
πρὸς τοὺς ἄλλους λόγον ἐκτενῆ, δι' οὗ τοὺς ὑπερίμνη-
σκειν ὅσα αὐτὸς καὶ ὁ πατήρ του ἔπραξαν ὑπὲρ τοῦ Μα-
κεδονικοῦ ἔθνους καὶ ἐζήτησε νὰ τοῖς ἀποδείξῃ, ὅτι οἱ
Μακεδόνες ἄνευ αὐτοῦ δὲν ἤθελον ἔχει οὐδεμίαν σημα-
σίαν, καὶ ὅτι ἤδη κέκτεται καὶ ἄνευ τούτων δύναμιν
μεγάλην. Μετὰ δὲ τὴν ὁμιλίαν ταύτην ἀναχωρήσας εὐ-
θὺς εἰς τὸν οἶκόν του ἔμεινεν ἐνταῦθα δύο ἡμέρας μὴ ἐ-
πιτρεπομένου εἰς οὐδένα νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιόν του, τὴν
δὲ τρίτην ἡμέραν συστήσας Περσικόν τι ἄγλημα καὶ φυ-
λάξας τὰ ὀνόματα τῶν Μακεδονικῶν ταγμάτων ἐκάλεσε
τοὺς ἐπιλέκτους τῶν Περσῶν καὶ διένειμεν αὐτοῖς τὰς
ἡγεμονίας καὶ συγχρόνως εἰς ἐκείνους, οὓς κατὰ τὸ ἔθος
τῆς Περσικῆς αὐλῆς ἀπέφηνε συγγενεῖς, ἔδωκε τὴν ἁ-
δειαν νὰ τὸν φιλῶσιν. Οἱ δὲ Μακεδόνες ἅμα ἔμαθον τὰ
γενόμενα μετανοήσαντες ἔδραμον σωρηδὸν εἰς τὸν βα-
σιλικὸν οἶκον, ἔρριπτον τὰ ὅπλα πρὸ τῶν θυρῶν καὶ ἰκέ-
τευον νὰ τοῖς ἐπιτραπῇ ἡ εἴσοδος ἵνα παραδώσωσι τοὺς
αἰτίους τῆς ταραχῆς. Ἀλλως, ἔλεγον, δὲν θέλουσιν ἀνα-

χωρήσει ἐκ τῆς αὐλῆς μέχρις οὗ λάβει περὶ αὐτῶν οἴκτον ὁ Ἀλέξανδρος. Ὡς δ' ἔμαθε ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἐξῆλθεν εὐθὺς καὶ ἰδὼν ἐνώπιόν του τοσοῦτους γονυπετεῖς καὶ σὺν οἰμωγῇ βοῶντας, δὲν ἐδυνήθη νὰ κρατήσῃ τὰ δάκρυα. Πλησιάζαντος δέ τινος πρὸς αὐτὸν, τοῦνομα Καλλίνου, καὶ εἰπόντος «*Τοῦτο λυπεῖ μόνον τοὺς Μακεδόνας, ὃ βασιλεῦ, ὅτι ὠνόμασάς τινας τῶν Περσῶν συγγενεῖς καὶ οὗτοι σὲ φιλοῦσιν, ἐν ᾧ οὐδεὶς τῶν Μακεδόνων ἀπέλαυσε μέχρι τοῦδε τῆς τιμῆς ταύτης*» ὁ Ἀλέξανδρος ὑπολαβὼν. «*Πάντας λοιπὸν ὑμᾶς, εἶπεν, ἀποφαίνομαι συγγενεῖς καὶ ἀπὸ τοῦδε οὕτω θέλω σᾶς ὀνομάζει πάντοτε*». Τότε δὲ τὸν ἐφίλησε πρῶτος ὁ Καλλίνης καὶ μετ' αὐτὸν πᾶς ὅστις ἤθελε, καὶ οὕτω δὴ οἱ στρατιῶται ἀναλαβόντες τὰ ὅπλα, βοῶντες καὶ παιανίζοντες ἀπῆλθον εἰς τὸ στρατόπεδον. Τὴν γενομένην δὲ συνδιαλλαγὴν ἐπεσφράγισεν ἑορτὴ τις μετ' εὐωχίας δημοσίας, τῆς ὁποίας μετέσχον, ὡς λέγεται, ἐνεακισχίλιοι. Εὐθὺς δὲ κατόπιν ἀπελύθησαν τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας μύριοι ἐθελονταὶ Μακεδόνες, ὅσοι διὰ γῆρας ἢ τινὰ ἄλλην συμφορὰν κατέστησαν ἀπόλεμοι, καὶ εἰς αὐτοὺς ἔδωκεν ὁ Ἀλέξανδρος οὐ μόνον τοῦ παρελθόντος χρόνου ἀλλὰ καὶ τοῦ μέλλοντος μέχρι τῆς οἴκαδε ἐπανόδου των τὸν μισθὸν, ὑπὲρ δὲ τὴν μισθοφορὰν καὶ τάλαντον εἰς ἕκαστον. Ἡγεμόνα δὲ καὶ φύλακα αὐτῶν συνέπεμψε τὸν πιστόν του Κρατερὸν, προωρισμένον ν' ἀναπληρώσῃ ἐν τῇ διοικήσει τῆς Μακεδονίας τὸν Ἀντίπατρον, ὅστις μετεκαλεῖτο ἤδη εἰς Ἀσίαν.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν δὲ τῶν ἀπομάχων ὁ Ἀλέξανδρος μετέβη εἰς Ἐκβάτανα, ὅπου ἐν τῷ μέσῳ τῆς λαμπρᾶς τῶν μεγάλων Διονυσίων πανηγύρεως καὶ τῶν παντοδαπῶν τέρψεων ὁ Ἡφαιστίων, τοῦ βασιλέως ὁ ἄκρος φίλος, μετ' οὗ παιδιόθεν συνέζησεν ἐν ἀδιακόπῳ ἁρμονίᾳ πνεύματος καὶ καρδίας, νοσήσας ἀπέθανεν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἡσθάνθη λύπην ἀμύθητον

διὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Τρεῖς ἡμέρας ἔμεινεν ἄναυδος καὶ ἄσιτος παρὰ τῷ νεκρῷ, τὴν δὲ τετάρτην συνελθὼν εἰς ἑαυτὸν διέταξε νὰ κομίσωσιν αὐτὸν εἰς Βαβυλῶνα, προθέμενος νὰ ἐκτελέσῃ βραδύτερον τὴν ταφὴν τοῦ ἐπιφανεστάτην. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ, πρὸς διασκέδασιν τῆς λύπης, ἐξεστράτευσεν κατὰ τοῦ ὀρεινοῦ ἔθνους τῶν Κοσσαίων, τοῦ μόνου ἔτι ἀνυποτάκτου ἐν τοῖς δυτικοῖς μεθορίοις τῆς Περσίας· καὶ ἐν τεσσαράκοντα ἡμέραις καταβαλὼν αὐτὸ, μετὰ πεισματώδη ἄμυναν, τὸ ἠνάγκασεν νὰ συνοικισθῇ ἐν σταθεραῖς κατοικίαις.

Ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ ἔαρος τοῦ 323 ἔτους, ἅμα ἀποπερατωθέντος τοῦ εἰρημένου συντόμου πολέμου, ἀνέζευξε μεθ' ἱκανῆς δυνάμεως εἰς Βαβυλῶνα, τὴν ὁποῖαν διενόεῖτο νὰ καταστήσῃ κέντρον τῆς ἀπεράντου μοναρχίας του. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν χρόνον, ὄντος ἤδη αὐτοῦ ἐν Βαβυλῶνι, ἦλθον πανταχόθεν σχεδὸν τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου πρέσβεις, οἱ μὲν συγχαίροντες αὐτὸν ἐπὶ τοῖς μεγάλοις κατορθώμασιν, οἱ δὲ στεφανοῦντες, ἄλλοι δὲ φιλίαν καὶ συμμαχίαν προτείνοντες καὶ πολλοὶ δωρεὰς μεγαλοπρεπεῖς κομίζοντες. Ἀσχολουμένου δὲ τοῦ βασιλέως περὶ τὴν ὑποδοχὴν καὶ ἀπόλυσιν αὐτῶν ἤρξαντο νὰ συρρέωσι διάφορα πλοῖα, τὰ μὲν σὺν Νεάρχῳ ἀπὸ θαλάσσης τῆς Περσικῆς κατὰ τὸν Εὐφράτην ἀναπλεύσαντα, τὰ δ' ἐκ Φοινίκης εἰς Θάψακον ἐπὶ τὸν αὐτὸν ποταμὸν κομισθέντα καὶ ἐκεῖθεν εἰς Βαβυλῶνα καταπλεύσαντα, ὥς τ' ἐνωθέντων μετ' αὐτῶν καὶ τῶν ἐν Βαβυλῶνι ναυπηγηθέντων κατηρτίσθη στόλος τις μέγας, δι' οὗ ὁ Ἀλέξανδρος προϋτίθετο νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν τινὰ ἐπὶ τὴν Ἀραβίαν ἐκστρατείαν, κατὰ πρόφασιν μὲν ὅτι μόνοι τῶν βαρβάρων οἱ Ἀραβες οὔτε πρεσβείαν ἀπέστειλαν οὔτε ἄλλο τι ἔργον ἔδειξαν ἢ φιλικὸν ἢ ἐπὶ τιμῇ πρὸς αὐτὸν, κυρίως δὲ διότι ἐθεώρει τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος χώραν ἀξιόλογον διττῶς, ὥς ἀσφαλίζουσας τὰς δορυκτῆτους αὐτοῦ χώρας καὶ ὥς συντελοῦσαν εἰς τὴν

μετὰ τῆς Ἰνδικῆς, Αἰγύπτου καὶ τοῦ Περσικοῦ κόλπου ἐμπορικὴν ἐπιμιξίαν. Ἐν ᾧ δὲ συνῆλθε καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ στρατοῦ χάριν τῆς μελετωμένης Ἀραβικῆς ἐκστρατείας, εἶχον ἤδη ἀποπερατωθῆ αἱ πρὸς τὴν κηδεῖαν τοῦ νεκροῦ τοῦ Ἡφαιστίωνος προδιαταχθεῖσαι παρασκευαί. Ἡ κατασκευασθεῖσα κολοσσιαία πυρὰ (τετράπλευρος, ἐκάστης πλευρᾶς οὔσης σταδιαίας, καὶ πεντηκοντάπηχυς κατὰ τὸ ὕψος) ἦτο οὐ μόνον πολυτελῶς κεκοσμημένη κατὰ λόγον τῆς γενομένης μεγάλης δαπάνης (μυρίων καὶ δισχιλίων ταλάντων), ἀλλὰ καὶ ἀρχιτεκτονικῶς τελειοτάτη. Ἐντὺς αὐτῆς ἐκάνη ὁ νεκρὸς ἐν μέσῳ παντοδαπῶν ἀγώνων καὶ ἀσμάτων. Κατὰ χρησμὸν δὲ τοῦ Ἀμμωνος, κομισθέντα ὑπὸ ἐπίτηδες ἀπεσταλμένων θεωρῶν, κηρυχθέντος τοῦ Ἡφαιστίωνος ὡς ἡμιθέου, πρῶτος ὁ Ἀλέξανδρος ἐπετέλεσεν αὐτῷ θυσίαν, ἀκολούθως ἅπαν τὸ πλῆθος ἐμιμήθη τὸ παράδειγμά του καὶ τελευταῖον πρὸς τιμὴν τοῦ ἥρωος ἐσφάγησαν μύρια ἱερεῖα.

Τὴν ἐκφορὰν δὲ ταύτην διεδέχθησαν ἀλλεπάλληλοι, χάριν τῆς Ἀραβικῆς ἐκστρατείας, πανηγύρεις καὶ εὐωχίαι, τῶν ὁποίων μετέτχε καὶ ὁ Ἀλέξανδρος· διότι οἰκείως πάντοτε πρὸς τοὺς συναγωνιστάς του διακείμενος οὐδέποτε ἀπέφευγε τὰς συνευθυμήσεις. Οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν ἀνδρῶν τούτων, ἐξ ὧν τινὲς ὑπῆρξαν μέτοχοι τῶν συμποσίων τοῦ Φιλίππου, ἐξετράπησαν εἰς ἄμετρον ἐν θερμαῖς χώραις διττῶς ὀλεθρίαν οἰνοποσίαν. Ὅτι δὲ παρὰ τὰς συντόνους ἀσχολίας τοιαύτη κραιπάλη ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης ν' ἀποβῇ ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν ὑγίειαν, καὶ ὅτι καὶ ὁ Ἡφαιστίων κατὰ συνέπειαν αὐτῆς ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας του ἀπώλετο, οὐδεμία περὶ τούτου ὑπάρχει ἀμφιβολία. Ὅτι ὁμῶς καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο ἐπίσης, ὡς καὶ οἱ στρατηγοί του, ἔκδοτος εἰς τὴν οἰνοποσίαν καὶ τοιουτοτρόπως ἐπετάχυνε τὸν θάνατόν του, τοῦτο, καίπερ βεβαιούμενον ὑπὸ τινῶν ἱστορικῶν, φαίνεται λίαν

ἀπίθانون. Ὁ Ἀλέξανδρος παρευρίσκετο μὲν εἰς τὰ συμ-
πόσια τῶν στρατηγῶν του, διότι ἡγάπα τὴν κοινωνι-
κὴν διασκέδασιν, ἀλλ' ἐν ᾧ οἱ ἄλλοι ἐξέπινον ἐν μετὰ
τὸ ἄλλο ποτήριον, αὐτὸς ἐν ζωηρᾷ συνομιλίᾳ ἔπινε τὸ
ἑαυτοῦ βραδέως. Ἐν γένει δὲ κατὰ τὴν ἀξιόπιστον τοῦ
Ἀριστοβούλου μαρτυρίαν, τὴν ὁποίαν παραδέχεται καὶ
ὁ φιλαλήθης Ἀρρίανος, ὁ Ἀλέξανδρος «οὐκ ἔπινε πολλὸν
οἶνον καὶ οἱ πότοι οὐ τοῦ οἴνου ἕνεκα ἐγίγνοντο αὐτῷ
μακροί, ἀλλὰ φιλοφροσύνης τῆς εἰς τοὺς ἐταίρους». Ὁ-
θεν εἰ καὶ μετὰ τινος ἐκ τῶν εἰρημένων εὐωχιῶν, εἰς
τὰς ὁποίας παρευρέθη, καὶ ἰδίως μετὰ τὴν παρὰ τῷ
προσφιλεστάτῳ τῶν ἐταίρων του Μηδίῳ, τὴν πόρρῳ νυ-
κτὸς παραταθεῖσαν, κατελήφθη ὑπὸ πυρετοῦ καὶ ἐντὸς
ὀκτῶ ἡμερῶν ἤδη ἀπεβίωσε (τὴν 21 Ἀπριλίου 323),
μ' ὅλα ταῦτα κατὰ τὰ προειρημένα δὲν δυνάμεθα νὰ
θεωρήσωμεν ὡς κυρίας τοῦ θανάτου του αἰτίας τὴν πο-
λυφαγίαν καὶ πολυποσίαν, ὡς τινὲς ἐπίστευσαν, ἀλλὰ
μᾶλλον τὰς τεραστίας ἐπὶ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐκστρα-
τειῶν κακοπαθείας του καὶ τὴν ἀδιάκοπον πνευματικὴν
ἐνέργειαν, τῆς ὁποίας οὐδὲ νοσῶν ἔπαυσε· καθότι μέχρι
τῆς τελευταίας ἡμέρας ἤκουε τὰς ἀναφορὰς τῶν στρα-
τηγῶν του καὶ ἔδιδεν αὐτοῖς νέας διαταγὰς ἐπισπεύδων
τὴν ἀποφασισθεῖσαν ἐκστρατείαν. Καὶ ἔζησε μὲν ὁ μέ-
γας ἀνὴρ μόνον τρία καὶ τριάκοντα ἔτη, ἐβασίλευσε δὲ
δυοκαίδεκα καὶ ὀκτῶ μῆνας, κατώρθωσε δὲ τόσα πολλὰ
καὶ θαυμαστά ἔργα, ὅσα καὶ οἷα οὐδεὶς τῶν πρὸ αὐτοῦ
καὶ μετ' αὐτὸν βασιλευσάντων!

Ὁ νεκρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔμελλε νὰ μετακομισθῇ εἰς
τὴν Ὁασιν ὅπου ὁ ναὸς τοῦ Διὸς Ἀμμωνος καὶ ἐκεῖ νὰ
ταφῇ. Παρελθόντων δὲ δύο ἐτῶν ἕως οὗ χρυσῇ λάρναξ καὶ
ἡ πρὸς μετακόμισιν ὠρισμένη ἀρμάμαξα, ἐτοιμασθῶσι,
μετηνέχθη ἐν λαμπροτάτῃ πομπῇ ἐκ τῆς Βαβυλῶνος εἰς
Αἴγυπτον, ὅπου ὁ Πτολεμαῖος, τιμῶν τὸν Ἀλέξανδρον,
ἐδέχθη τὸν κομιζόμενον νεκρὸν του ἐξελθὼν εἰς προῦ-

Ἐν τούτοις οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν στρατηγῶν, Περδίκκας, Λεοννάτος καὶ Πτολεμαῖος ἀπεφάσισαν ν' ἀναγνωρίσωσιν ὡς βασιλέα κληρονομικῶ δικαιώματι (κατὰ τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ἐπικρατοῦσαν τάξιν) τὸ τῆς Ῥωξάνης τέκνον ἂν ἤθελεν εἶσθαι ἄρρεν· ὁ δὲ Μελέαγρος, τῆς Μακεδονικῆς φάλαγγος ὁ ἀρχηγός, κατώρθωσε ν' ἀναγνωρισθῇ βασιλεὺς ὁ Ἀρρίδαῖος, αὐτὸς δ' ἐπιμελητὴς ἢ ἐπιτροπος τῆς βασιλείας. Ὁ Περδίκκας ὁμοῦ καὶ ὁ Λεοννάτος ἐναντιωθέντες εἰς τὴν διάταξιν ταύτην ἐπολιόρησαν μετὰ τοῦ ἱππικοῦ τὴν Βαβυλῶνα, καὶ ἀφοῦ ἠνάγκασαν τὸν Μελέαγρον ν' ἀναγνωρίσῃ καὶ αὐτοὺς ὡς ἐπιτρόπους, μετ' οὐ πολλὸν ἔπεισαν τὸν ἀσθενῆ Ἀρρίδαῖον νὰ φονεύσῃ τὸν ἀντίζηλόν των. Ἀποχωρήσαντος δ' ἐκουσίως τοῦ Λεοννάτου τῆς ἐπιτροπείας, ἀνέλαβεν αὐτὴν μόνος ὁ Περδίκκας, θεωρηθεὶς ὡς ἀξιώτερος διὰ τὸν λόγον, ὅτι εἰς αὐτὸν ὁ Ἀλέξανδρος ἀποθνήσκων ἐνεχείρισε τὸν δακτύλιόν του. Ὅθεν ὑπὸ τὴν ιδιότητα ταύτην ὁ εἰρημένος διένειμεν ἀμέσως τὰς σατραπείας εἰς τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν στρατηγῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Καὶ εἰς Πτολεμαῖον μὲν τὸν Δάγου ἔδωκε τὴν Αἴγυπτον, εἰς δὲ τὸν Λεοννάτον τὴν ἐφ' Ἑλλησπόντῳ Φρυγίαν, εἰς δὲ τὸν Ἀντίγονον τὴν Παμφυλίαν, τὴν Λυκίαν καὶ τὴν καλουμένην μεγάλην Φρυγίαν, εἰς δὲ τὸν Μένανδρον τὴν Λυδίαν, εἰς δὲ τὸν Κάσσανδρον (ἄλλον παρὰ τὸν βραδύτερον εἰς τὴν σκηνὴν παρουσιαζόμενον υἱὸν τοῦ Ἀντιπάτρου) τὴν Καρίαν, εἰς τὸν Φιλώταν τὴν Κιλικίαν καὶ εἰς τὸν Εὐμένην τὴν Παφλαγονίαν, τὴν Καππαδοκίαν καὶ τὸν Πόντον (ἔπειτα δὲ, ἐπὶ δευτέρᾳ ἄλλῃς διαιρέσεως, ἐδόθησαν εἰς τὸν Πύθωνα ἡ Μηδία καὶ εἰς τὸν Σέλευκον

Κλεοπάτρας, χήρας τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπείρου Ἀλεξάνδρου, τῶν δύο ἑτεροθαλῶν ἀδελφῶν του, Θεσσαλονίκης καὶ Κυράνης (κατ' Ἀρρίανόν Κύναν), ἧς ὧν ἔκεινη μὲν ἦτο ἔτι ἄγαμος, αὕτη δὲ χήρα τοῦ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξάνδρου φονευθέντος Ἀμύντα, καὶ τέλος μιᾶς θυγατρὸς τῆς τελευταίας, τοῦνομα Εὐρυδίκης.

πάντησίν του μέχρι Συρίας. Ἀλλ' ὁ φρόνιμος οὗτος τοῦ Ἀλεξάνδρου στρατηγός, ὅστις (ἄρχων τότε τῆς Αἰγύπτου) ἐγίνωσκε νὰ ὤφελῃται πάντοτε πρὸς στερέωσιν τῆς ἐξουσίας του, ἀντὶ νὰ τὸν μεταφέρῃ εἰς τὸν εἰρημένον τόπον κατασκευάσας ἐν τῇ ἐπωνύμῳ πόλει τέμενος (τὸ λεγόμενον Σῆμα) κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν κατασκευὴν τῆς Ἀλεξάνδρου δόξης ἄξιον, κατέθετο αὐτὸν ἐνταυθα καὶ τὸν ἐτίμησε δι' ἡρώϊκων θυσιῶν καὶ μεγαλοπρεπῶν ἀγώνων, εἰς οὓς συνέρρευσεν ἅπειρον πλῆθος πανταχόθεν.

§ 8. Διαίρεσις τῆς Ἀλεξάνδρου μοναρχίας καὶ αἱ κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις.

Ὁ Ἀλέξανδρος, ὅταν ἡσθάνθη ἐγγίζον τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, περιελόμενος τὸν δακτύλιον ἔδωκεν αὐτὸν εἰς τὸν Περδίκκαν. Ἐρωτηθεὶς δὲ εἰς τίνα ἀπολείπει τὴν βασιλείαν, εἶπεν, εἰς τὸν κράτιστον, καὶ προσεφθέγγετο ταύτην τελευταίαν ἀφήσας φωνὴν ὅτι «μέγαν ἀγῶνα αὐτῷ ἐπιτάφιον συστήσονται πάντες οἱ πρωτεύοντες τῶν φίλων». Ἐντεῦθεν δὲ συνάγεται ὅτι ὁ διορατικὸς αὐτοῦ νοῦς προέβλεπε τὸν μετὰ τὸν θάνατόν του γενησόμενον ἀναθρασμόν, καὶ ὅτι μόνον ὁ ἰσχυρότερος ἐδύνατο νὰ ἐπικρατήσῃ. Ἐκ τῶν καταλειπομένων συγγενῶν του οὐδεὶς ὑπῆρχε, τὸν ὁποῖον οἱ Μακεδόνες ἐδύναντο ν' ἀναγνωρίσωσιν ἀκωλύτως ὡς νόμιμον κληρονόμον καὶ ὅστις ἐδύνατο τὸ καθ' ἑαυτὸν νὰ καταστήσῃ εὐθὺς ἰσχυρὸν τὸ δικαίωμά του. Ὁ ἐκ τῆς Βαρσίνης, τῆς θυγατρὸς τοῦ Δαρείου, υἱὸς ἐκείνου *Ἡρακλῆς* ἐκτὸς ὅτι ἦτο ἀνῆλιξ, ἐθεωρεῖτο καὶ ὡς νόθος καθὼ γόνος αἰχμαλώτου· ὁ δὲ ἀπὸ τῆς καλῆς Ῥωξάνης, τῆς θυγατρὸς τοῦ Βακτρίου Ὁξυάρτου, *Ἀλέξανδρος* ἐγεννήθη μετὰ τρεῖς μῆνας βραδύτερον, καὶ ὁ ἑτεροθαλὴς ἀδελφός του *Φίλιππος Ἀρρίδατος* ἦτο βλάξ καὶ ἀνίκανος νὰ ἄρξῃ¹.

¹ Οἱ λοιποὶ συγγενεῖς τοῦ Ἀλεξάνδρου συνίσταντο ἐκ θηλέων προσώπων, ἥτοι τῆς μητρὸς του Ὀλυμπιάδος, τῆς ἀμφιθαλοῦς ἀδελφῆς

βληθῇ πρὸς τοὺς ἀρίστους πάσης ἐποχῆς στρατηγούς, εἶχεν ἤδη διακριθῇ ἐν Ἀσίᾳ ὡς ἀρχηγὸς μισθοφόρων καὶ ὡς τοιοῦτος ἐδύνατο εὐκόλως, χωρὶς νὰ διεγείρῃ τὸν κοινὸν θαυμασμόν, νὰ ἐνεργήσῃ πολεμίους ἐτοιμασίας. Ὅθεν συνενοήθη κρύφα μετὰ τῶν Αἰτωλῶν καὶ μετὰ πολλῆς ἡσυχίας ἐμισθώσατο πολλοὺς ἐκ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀπολυθέντων μισθοφόρων, συμποσούμενων μὲν εἰς ὀκτακισχιλίους, διατριβόντων δὲ τότε περὶ Ταίναρον τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ἐκ προκαταβολῆς μέρος τοῦ μισθοῦ ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ προειρημένου Ἀρπάλου νοσφισθέντων χρημάτων, ἅτινα εἶχον κατατεθῇ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον τῶν Ἀθηνῶν. Ἀμα δὲ γνωσθείσας τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου τελευτῆς, ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, καίπερ ἐναντιουμένων τῶν κτηματιῶν, τῶν ὁποίων ἡ περιουσία ὡς ἐκ τῆς κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν ἐπικρατησάσης ἡσυχίας ἠϋξήσε διαφερόντως, ἀπεφάσισε τὸν πόλεμον· οἱ δὲ ῥήτορες ἔγραψαν ψήφισμα, δι' οὗ πασιφανῶς ἐδηλοῦτο «ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεδέχοντο νὰ φροντίσωσι περὶ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας καὶ περὶ τῆς ἐλευθερώσεως τῶν ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ἔτι φρουρουμένων πόλεων». Συγχρόνως δ' ἐξεπέμφθησαν καὶ πρέσβεις πρὸς ὅλας τὰς Ἑλληνίδας πόλεις ἵνα ὑπομνήσωσιν αὐταῖς ὅτι καὶ πρότερον μὲν ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν κοινὴν τῶν Ἑλλήνων πατρίδα θεωρῶν ἡμύνατο κατὰ θάλασσαν τοὺς ἐπὶ δουλείᾳ στρατευσαμένους βαρβάρους, καὶ νῦν προτίθεται νὰ μὴ φεισθῇ οὔτε σωματῶν οὔτε χρημάτων ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας.

Ἐν ᾧ δὲ οἱ πρέσβεις ἐπορεύοντο εἰς τὰς πόλεις καὶ ὁ Δημοσθένης, μ' ὅλον ὅτι φυγὰς τότε (διότι κατηγορηθεὶς πρό τινος χρόνου ὅτι ἐδωροδοκῆθη ὑπὸ Ἀρπάλου εἶχε καταδικασθῇ εἰς πρόστιμον πεντήκοντα ταλάντων, μὴ δυνηθεὶς δὲ νὰ ἐκτίσῃ τὴν ποσότητα ταύτην ἐφυλάκισθη καὶ μετ' ὀλίγον ἐφυγεν ἐκ τῆς φυλακῆς), συνενω-

ἡ Βαβυλωνία). Καὶ οὕτω μὲν ἐμερίσθησαν αἱ κυριώτεραι τῶν ἀνατολικῶν σατραπειῶν, τῶν ἀπωτέρων καταλειφθεῖσων ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς οὓς ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε διορίσει ἡγεμόνας. Ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ ὁ μὲν Λυσίμαχος ἔλαβε τὴν Θράκην μετὰ τῶν δυτικῶν παραλιῶν τοῦ Πόντου, ὁ δὲ Ἀντίπατρος ἐξηκολούθησε ν' ἄρχῃ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος.—Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐφάνη ὅτι διετηρήθησαν μὲν τὰ δικαιώματα τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἐπληρώθησαν δ' αἱ ἐπιθυμίαι τῶν φιλοδόξων στρατηγῶν. Ἀλλὰ ἡ ἐκ τῆς οἰκονομίας ταύτης ἐλπισθεῖσα εἰρήνη καὶ ἡσυχία δὲν διήρκεσε πολὺ.

Ἦδη ἐν Εὐρώπῃ, πρὶν ἢ διαταραχθῶσιν ἐκ νέου τὰ τῆς Ἀσίας, ἤρξαντο νὰ κινῶνται οἱ μήπω ἀποκαμόντες φιλελεύθεροι Ἕλληνες. Εἰς δὲ τὴν κίνησιν αὐτῶν παρέσχεν ἀφορμὴν τὸ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου βραχὺν πρὸ τῆς τελευτῆς του χρόνον ἐκδοθὲν καὶ διὰ τοῦ ἐπίτηδες ἀπεσταλμένου Νικάνορος ἐν τῇ πανηγύρει τῶν Ὀλυμπίων κοινοποιηθὲν πρόσταγμα περὶ καταγωγῆς τῶν φυγάδων Ἑλλήνων, πλὴν τῶν ἐναγῶν, εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν πατρίδας. Ἡ ἐκτέλεσις αὐτοῦ διὰ τὴν πληθὺν τῶν ἐξορίστων, ἐξ ὧν πλείονες τῶν δισμυρίων ἦσαν τότε παρόντες ἐν τῇ πανηγύρει, περιεῖχεν οὐ μικρὰς δυσκολίας· διότι εἰ καὶ πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων ἐδέχθησαν εὐγνωμόνως τὴν χάριν τοῦ βασιλέως, οἱ Αἰτωλοὶ ὁμῶς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐδείχθησαν εἰς ἄκρον δυσηρεστημένοι, οἱ μὲν φοβούμενοι μὴ ὁ Ἀλέξανδρος μεταχειρισθῇ τοὺς ἐκβληθέντας καὶ νῦν καταγομένους Οἰνιάδας εἰς τιμωρησιν αὐτῶν, οἱ δὲ ὡς κατακληρουγήσαντες τὴν Σάμον καὶ μὴ θέλοντες οὐδαμῶς νὰ τὴν ἀποβάλωσιν, ἀμφοτέρω δ' ἐπετῆρουν καιρὸν εὐθετον ἵνα δείξωσιν ἐμπράκτως τὴν δυσαρέσκειάν των καὶ ἀποσείσωσι τὸν Μακεδονικὸν ζυγόν. Ἐτι ζῶντος μάλιστα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀθηναῖός τις πολίτης, ὁ Λεωσθένης, ἐπεχείρησε κρυφίως παρασκευᾶς πολέμου. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις δύναται νὰ παρα-

κός τῶν Ἑλλήνων στρατός (ἐκ τρισμυρίων περίπου ἀνδρῶν συγκείμενος) συνεκεντρώθη, ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Λεωσθένους, ἐν Θερμοπύλαις, ὅπου, παραγενομένου μετ' οὐ πολὺ τοῦ Ἀντιπάτρου μετὰ μυρίων μόλις καὶ τρισχιλίων πεζῶν καὶ εὐαρίθμων ἵππέων, συνῆψε μάχην καὶ ἐνίκησε τὴν πρώτην λαμπρὰν νίκην, ἣτις ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν ὀχυρὰν Λαμίαν (ὅθεν ὁ πόλεμος ὅλος καλεῖται *Λαμιακός*) Πολιορκηθείσης δὲ πάραυτα τῆς πόλεως ταύτης στενώτατα, ὁ Ἀντίπατρος, καίπερ περιμένων τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀσίας συμμάχους (Λεοννάτον καὶ Κρατερὸν), δι' ἐπικειμένην σιτοδείαν ἔκρινεν εὖλογον νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις, αἵτινες ὁμως ἀπέτυχον, διότι ὁ Λεωσθένης, μεθ' οὗ νῦν ἠνώθησαν καὶ ὅλαι αἱ Θεσσαλικαὶ πόλεις ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἀνδρείου στρατηγοῦ Μένωνος, ἐπέμενεν εἰς τὴν ἀπόλυτον παράδοσιν τῶν ἐγκλείστων. Ἐν τοσοῦτῳ δὲ δύο τυχαῖαι περιστάσεις διεκώλυσαν τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως καὶ ἔδωκαν εἰς τὸν Ἀντίπατρον, ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἀμνηχανίᾳ εὐρισκόμενον, νέας ἐλπίδας. Πρῶτον δηλονότι πάντες οἱ Αἰτωλοὶ ἀνεχώρησαν οἵκαδε διὰ τινὰς ἐθνικὰς (ὡς λέγει ὁ Διόδωρος) χρείας, καὶ μετ' ὀλίγον ἔπειτα ὁ Λεωσθένης πληγεὶς, ἐπὶ τινος συμπλοκῆς, εἰς τὴν κεφαλὴν διὰ λίθου ἐτελεύτησε (περὶ τὸ τέλος τοῦ 323 ἔτους). Ὅπόσον δὲ ἡ τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἔλλειψις ὑπῆρξεν ἐπαισθητὴ, γίνεται δῆλον ἐξ ὧν αἱ Ἀθηναὶ ἀπέδωκαν εἰς τὸν νεκρὸν αὐτοῦ, μετακομισθέντα αὐτόθι, ἡρώϊκῶν τιμῶν, καὶ ἐκ τοῦ λαμπροῦ ἐπιταφίου λόγου, ὃν κατὰ διαταγὴν αὐτῶν ἀπήγγειλεν εἰς τῶν πρωτευόντων τότε ῥητόρων, ὁ Ὑπεριδης.

Ὁ ἀντὶ τοῦ Λεωσθένους κατασταθεὶς στρατηγός *Ἀντίφιλος* δὲν ἦτο μὲν πολὺ κατώτερος ἐκείνου κατὰ τὴν στρατηγικὴν σύνεσιν καὶ ἀνδρείαν, εὐρέθη ὁμως εἰς περιστάσεις, καθ' ἃς δυσκόλως ἐδύνατο νὰ φέρῃ εὐτυχῶς εἰς πέρας τὸν ἀγῶνα. Ὁ τῆς μικρᾶς Φρυγίας σατράπης

Θεὶς μετ' ἐκείνων περιέτρεχε τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐδίδασκεν ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Μαθὼν δὲ τοῦτο ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐψήφισε τὴν κάθοδον τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἔπεμψεν ἐπίτηδες τριήρη ἐπ' αὐτὸν εἰς Αἴγιναν. Ἐπανελθόντα δὲ καὶ ἀναβαίνοντα ἐκ Πειραιῶς ἅπαντες ὁμοῦ οἱ πολῖται, οὔτε ἄρχοντος οὔτε ἱερέως ἀπολειφθέντος, ἀπῆντων καὶ ἐδέχοντο προθύμως, καὶ λέγεται ὅτι ἀνατείνας τὴν χεῖρα ἐμακάρισεν ἑαυτὸν τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὡς βέλτιον τοῦ Ἀλκιβιάδου κατιόντα.

Τούτων δὲ γενομένων ὁ Λεωσθένης ἀνέζευξεν κατὰ διαταγὴν τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τοῦ Ταινάρου μετὰ τῶν μισθοφόρων του εἰς τὴν χώραν τῶν Αἰτωλῶν, οἵτινες πρῶτοι (ἐπτακισχίλιοι σχεδὸν) ἠνώθησαν μετ' αὐτοῦ. Μετ' οὐ πολὺ δὲ προσετέθησαν εἰς τὴν συμμαχίαν καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες, ἐξαιρουμένων μόνων τῶν Κορινθίων, τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν Βοιωτῶν, ὧν οἱ μὲν πρῶτοι, κατεχομένης τῆς ἀκροπόλεως αὐτῶν ὑπὸ φρουρᾶς Μακεδονικῆς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Φιλίππου, ἐκωλύοντο νὰ μεθεξῶσι τοῦ ἀγῶνος, οἱ δὲ δεύτεροι, ἐκτὸς ὅτι ἐδυσκολεύοντο νὰ συμπολεμήσωσιν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων, ἀπὸ τῆς ἀτυχοῦς περὶ Μεγαλόπολιν μάχης εἶχον ὑποχρεωθῆ (ὡς ἐκ τῶν προειρημένων δῆλον) νὰ δώσωσι πεντήκοντα ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων πολιτῶν ὁμήρους, οἵτινες διετέλουν ἔτι ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἀντιπάτρου, οἱ δὲ τελευταῖοι ἐξ ἰδιοτελείας διέκειντο ἄλλοτρίως πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Διότι μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου διαταχθεῖσαν κατασκαφὴν τῶν Θηβῶν κατακληρουχῆσαντες τὰς τῶν ἀτυχησάντων κτήσεις ἐλάμβανον μεγάλας ἐκ τῆς χώρας προσόδους καὶ ἐφοβοῦντο μὴ κρατησάντων ἐκείνων, ἀποκαταστηθῶσι πάλιν αἱ Θῆβαι. Ἐκτὸς δὲ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ τῶν Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν τινὲς συνεμάχησαν διὰ τὸ πρὸς τοὺς Μακεδόνας μῖσος.

Πρὸ τῆς λήξεως ἤδη τοῦ 323 ἔτους ὅλος ὁ συμμαχι-

μένας ἐφόδους αὐτοῦ ἠναγκάσθησαν τέλος νὰ συνάψωσι τὴν περὶ Κρανῶνα μάχην (322 π. Χ.), ἥτις καίπερ ἀμφίβολος, καθ' ὅσον ἀμφότερα τὰ μέρη οἰκιοπαίουντο τὴν νίκην, ἔκρινεν ὅμως διὰ παντὸς περὶ τῆς τύχης τῶν Ἑλλήνων. Ἐκτοτε δηλονότι οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ ἐθεώρησαν ἀδύνατον νὰ ἐξακολουθήσωσι μονίμως τὸν πόλεμον καθ' ὅλης τῆς Μακεδονικῆς δυνάμεως, διὸ καὶ ἔπεμψαν πρεσβευτὰς περὶ εἰρήνης. Ἀλλ' ὁ Ἀντίπατρος ἠρνήθη νὰ διαπραγματευθῇ ἄλλως παρὰ μεθ' ἑκάστης τῶν πόλεων ἰδίᾳ. Οὕτω δὲ διαλυθείσης τῆς μέχρι τοῦδε συμμαχίας, πᾶσαι μὲν αἱ ἄλλαι πρεσβεύσασαι ἔτυχον, ἐπὶ μετρίοις ὅροις, ταχὺ τῆς εἰρήνης, παρὰ μόνων δὲ τῶν Ἀθηναίων ὡς πρωταιτίων τῆς ἐπαναστάσεως ἀπήτησεν ὁ Ἀντίπατρος τελείαν ὑποταγὴν. Μόλις δὲ διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ Δημάδου¹ καὶ τοῦ συνετοῦ γέροντος καὶ πάντοτε εἰς τὸν πόλεμον ἀντικειμένου Φωκίωτος συγκατετέθη νὰ φεισθῇ τῆς Ἀττικῆς, τὴν εἰρήνην ὅμως δὲν συνεχώρησεν εἰμὴ ἐπὶ τῇ ὑποχρεώσει τῶν Ἀθηναίων τοῦ νὰ δεχθῶσι Μακεδονικὴν φρουρὰν ἐν τῇ Μουνυχίᾳ, νὰ μεταβάλῃσι τὸ πολίτευμά των, νὰ παραδώσωσι τοὺς κατὰ τῶν Μακεδόνων ἐχθρικῶς διακειμένους δύο μεγάλους ῥήτορας, Δημοσθένην καὶ Ὑπερείδην, νὰ πληρώσωσι τὴν δαπάνην τοῦ πολέμου ὡς ποιήνῃ καὶ τέλος νὰ παραιτηθῶσι τῆς Σάμου καὶ τινων ἄλλων νήσων. Τῇ 19 Σεπτεμ. 322 ἡ Μακεδονικὴ φρουρά, ἡγουμένου αὐτῆς τοῦ Μενύλλου, εἰσῆλθεν εἰς Μουνυχίαν καὶ ἔκτοτε ἤρξατο ἡ ἐκτέλεσις τῶν τραχέων μέτρων, εἰς αὐτὸν δὲ ὁ Ἀντίπατρος ὑπέβαλε τὰς Ἀθήνας ἢ δημοκρατία μετεβλήθη εἰς τιμοκρατίαν, ἥτοι εἰς πολίτευμα, κατὰ τὸ ὅποῖον ἐκεῖνοι μόνοι τῶν πολιτῶν, ὅσοι εἶχον περιου-

¹ Ὁ ῥήτωρ οὗτος τρίς πρότερον, ἡλκικῶς παρανόμων, ἐκηρύχθη ἐπιτιμος, νῦν δ' ἐξανάγκης, ὡς φίλος τῶν Μακεδόνων, ἀπέλαβε τὴν ἐπιτιμίαν ὑπὸ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων.

Λεοννάτος, τοῦ ὁποίου τὴν συνδρομὴν εἶχεν ἐπικαλεσθῆναι
 ὁ Ἀντίπατρος, διαβάς εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ φέρων πλείους
 τῶν δισμυρίων πεζοὺς, ἱππεῖς δὲ χιλίους καὶ πεντακο-
 σίους, προῆγεν ἤδη διὰ τῆς Θεσσαλίας. Ὁ δὲ Κρατερὸς
 ἤρχετο κατόπιν μετὰ τῶν ἀπολελυμένων τῆς στρατείας
 Μακεδόνων, καὶ ὁ ὑπὸ τὸν Κλεῖτον Μακεδονικὸς στόλος
 ἠνώθη ἤδη μετὰ τῆς ναυτικῆς μοίρας τοῦ Ἀντιπάτρου
 καὶ ναυμαχήσας πρὸς Ἡετίωνα τὸν Ἀθηναίων ναύαρχον
 ἐνίκησεν αὐτὸν εἰς δύο ναυμαχίας περὶ τὰς καλουμένας
 Ἐχινάδας νήσους. Διὸ οἱ περὶ τὸν Ἀντίφιλον, ἀγγεληθεί-
 σης ἤδη τῆς προσεγγίσεως τοῦ Λεοννάτου, ἔλυσαν πα-
 ραχρῆμα τὴν πολιορκίαν καὶ ὥρμησαν ν' ἀπαντήσωσιν
 αὐτὸν πρὶν ἢ συμμίξῃ μετὰ τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ συν-
 ἔλθωσιν αἱ δυνάμεις ἀμφότεραι εἰς ἓνα τόπον. Ἡ συνάν-
 τησις ἐγένετο ἐν τινι μικρᾷ πεδιάδι τῆς νοτίας Θεσσα-
 λίας. Διὰ τῆς ὑπεροχῆς δὲ καὶ ἀνδρείας τῶν Θεσσαλι-
 κῶν ἱππέων ὁ Λεοννάτος ἠττήθη καὶ ἔπεσε μάλιστα ἐν
 τῇ μάχῃ· τὸ μέγιστον ὁμῶς τῆς πεζικῆς αὐτοῦ δυνά-
 μεως μέρος διεσώθη ἀποχωρῆσαν ἐκ τοῦ πεδίου πρὸς
 τὰς ὑπερκειμένας δυσχωρίας. Καὶ ἐπειδὴ τὸ φρούριον
 τῆς Λαμίας κατελείφθη πάντῃ ἐλεύθερον ἀπὸ τῶν πο-
 λιορκητῶν, ἐντεῦθεν ὁ Ἀντίπατρος εὗρεν εὐκαιρίαν νὰ
 συμμίξῃ μετὰ τῶν ἠττημένων καὶ γενόμενος ἀρχηγὸς
 τῶν ὅλων νὰ καταλάβῃ τοιαύτην θέσιν, ὅπου ὁ Ἀντί-
 φιλος δὲν ἐδύνατο νὰ τὸν προσβάλῃ. Ἐν τῷ μεταξύ δ'
 ἔφθασε καὶ ὁ Κρατερὸς μετὰ τῶν μυρίων ἀπομάχων εἰς
 Μακεδονίαν καὶ ἔσπευσεν ἐκεῖθεν, παραλαβὼν καὶ ἄλλην
 νεοσύλλεκτον δύναμιν, νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ Ἀντιπάτρου.
 Ἡ ἐνωσις δὲ αὕτη κατέστησεν ἤδη τὸν Μακεδονικὸν
 στρατὸν ὑπερέχοντα τοῦ Ἑλληνικοῦ κατὰ τὸ διπλοῦν
 σχεδόν. Οὐδὲν ἤττον οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Θεσσαλοὶ ἐδεί-
 χθησαν ἄξιοι τῆς ἀρχαίας αὐτῶν δόξης. Ἀφοῦ δὲ πολὺν
 χρόνον ἀντέστησαν γενναίως κατὰ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ
 ἐχθροῦ ἀποκρούοντες τὰς καθ' ἐκάστην ἐπαναλαμβανο-

οἰκίους του ἀνεχώρησεν ἐντὸς τοῦ ναοῦ καὶ ἐκεῖ ἔλαβε φάρμακον, ὃπερ εἶχεν ὑπὸ τὴν γραφίδα, πρὸ πολλοῦ κατεσκευασμένον. Ἀμα δὲ ἡσθάνθη ὅτι τοῦτο ἤρξατο νὰ ἐνεργῇ στραφεῖς πρὸς τὸν Ἀρχίαν πλησιάσαντα «ἦδη, εἶπε, δύνασαι νὰ ὑποκριθῇς τὸν ἐκ τῆς τραγωδίας Κρέοντα καὶ νὰ ρίψῃς τοῦτο τὸ σῶμα ἄταφον». Μετὰ τοὺς λόγους δὲ τούτους ἐζήτησε νὰ τὸν φέρωσι τρέμοντα εἰς τὴν θύραν τοῦ ναοῦ ἵνα μὴ μολύνῃ αὐτὸν, ἀλλ' ἅμα παραλλάξας τὸν βωμὸν ἔπεσε καὶ στεναῖζας ἐξέπνευσεν.

Ἐν τούτοις τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης ὑποκυψάσης καὶ κῦθις εἰς τοὺς Μακεδόνας, μόνον ἡ Αἰτωλία ἔμενεν ἔτι ἐλευθέρα. Ὅθεν ἀμφότεροι οἱ γηραιοὶ στρατηγοὶ (Ἀντίπατρος καὶ Κρατερός), ἅμα διατάξαντες κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς τὰ τῆς Πελοποννήσου ἐξεστράτευσαν ἐντεῦθεν μετὰ πολυαρίθμου δυνάμεως κατὰ τῆς ὀρεινῆς ἐκείνης χώρας, εὖρον ὅμως ἀνελπίστως τοιαύτην ἀντίστασιν, οἷαν οὐδαμοῦ τῆς Ἑλλάδος εἶχον ἀπαντήσσει. Πάντες οἱ Αἰτωλοὶ, ἐπελθόντων τῶν Μακεδόνων, ἐγκατέλιπον τὰς πεδινὰς κατοικίας των καὶ πανέστιοι ἀπεχώρησαν εἰς τόπους ἐρυμνοὺς καὶ δυσαλώτους. Ἀφοῦ δὲ πολλάκις οἱ Μακεδόνες προσβαλόντες αὐτοὺς μετὰ πολλῆς ζημίας ἀπεκρούσθησαν, περιορίσθησαν εἰς τὰς κοιὰδας καὶ ὠχυρώθησαν ἐνταῦθα. Ἀναγκάζοντες δὲ τοὺς Αἰτωλοὺς νὰ μένωσι τὸν χειμῶνα ἐν τοῖς χιονοβλήτοις ὅποις, τροφῶν ἐνδεεῖς, τοὺς ἐξέθεσαν εἰς ἐσχάτους κινδύνους, ὥστε ἤδη αὐτῶν ἀπογινωσκόντων τὴν σωτηρίαν, πρᾶνῃ αὐτόματός τις λύσις δεινῶν· διότι αἴφνης ὁ Ἀντίγονος φυγὼν ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ ἐλθὼν κατευθὺ πρὸς τὸν Ἀντίπατρον καὶ Κρατερὸν ἐδίδαξεν αὐτοῖς περὶ τῆς συμβουλῆς τοῦ Περδίκκα ὡς σπεύδοντος πρὸς τὴν τῶν ἁπλῶν ἐξουσίαν, καὶ τοὺς ἔπεισε νὰ ἐμφανισθῶσι τάχιστα εἰς τὴν Ἀσίαν ἵν' ἀποτρέψωσι τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον. Ὁ ἀμφότεροι, βουλευθέντες καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἡγεμόνων, ἀπεφάσισαν πρὸς μὲν τοὺς Αἰτωλοὺς ἐφ' οἷς ἦν

σίαν δισχιλίων δραχμῶν (πεντακοσίων περίπου ταλλήρων) ἐδύναντο νὰ μετέχωσι τῆς κυβερνήσεως, ὅλοι δὲ οἱ ἄλλοι ἀπεκλείοντο αὐτῆς καὶ ἀπηλαύνοντο τῆς πολιτείας ὡς ταραχώδεις καὶ φιλοπόλεμοι. Καὶ οὗτοι μὲν ὄντες πλείους τῶν μυρίων μετέστησαν ἐκ τῆς πατρίδος λαβόντες κατοικίας ἐν Θράκῃ, ἐννεακισχίλιοι δὲ μόνον οἱ ἔχοντες τὴν ὠρισμένην τίμησιν ἀπεδείχθησαν κύριοι τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας. Ἡ καταβολὴ τῆς δαπάνης δι' ἔνδειαν χρημάτων ἐγένετο μετὰ πολλῆς δυσκολίας· ἡ δὲ παράδοσις τῶν ῥητόρων Δημοσθένους καὶ Ὑπερείδου δὲν ἦτο δυνατὴ, καθότι ἀμφότεροι ἐπὶ τῶν διαπραγματεύσεων προλαβόντες ἀπέδρασαν μετὰ πολλῶν ἄλλων εἰς Αἰγίναν. Καὶ ἀφοῦ προσκληθέντες νὰ ἐμφανισθῶσι δὲν ὑπήκουσαν, κατὰ πρότασιν τοῦ ἀθλίου Δημάδου, ὑπὸ τὴν δημαγωγικὴν ἐπιρροὴν τοῦ ὁποίου ἡ πόλις διετέλει πρὸ πολλοῦ, ὁ δῆμος κατέγνω αὐτῶν θάνατον, ὁ δὲ Ἀντίπατρος, ὅστις τότε περιήρχετο τὴν Πελοπόννησον ἵνα μεταβάλλῃ πανταχοῦ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα εἰς ὀλιγαρχικόν, ἀνέλαβε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως. Οἱ παρ' αὐτοῦ δὲ πρὸς τοῦτο σταλέντες δῆμιοι, ὧν ἡγεμῶν ἦν ὁ πρῶν τραγωιδῶν ὑποκριτὴς Ἀρχίας, συνέλαβον τὸν Ὑπερείδην καὶ τρεῖς ἄλλους ἐν Αἰγίνῃ καὶ τοὺς ἐπεμψαν δεσμίους πρὸς Ἀντίπατρον εἰς Ἀργολίδα, ὅπου μετὰ πολλὰς βασάνους τοὺς διέφθειρεν· ὁ δὲ Δημοσθένης προλαβὼν κατέφυγεν εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος ἐν Καλαυρίᾳ ὡς εἰς ἄσυλον. Ἀλλ' ὁ Ἀρχίας μὴ παραιτούμενος οὐδαμῶς τῆς ἀποστολῆς του τὸν κατεδίωξε καὶ ἐνταῦθα. Προσελθὼν δὲ εἰς τὸ ἱερὸν πρῶτον μὲν ἐζήτησε διὰ προσπεποιημένων φιλανθρώπων λόγων νὰ πείσῃ αὐτὸν εἰς ἐκουσίαν παράδοσιν, ὑποσχόμενος ὅτι ὁ Ἀντίπατρος δὲν ἤθελε τὸν βλάψῃ ποσῶς· ἔπειτα δὲ, μὴ δυνηθεὶς νὰ τὸν παρακρούσῃ, ἤρξατο νὰ τὸν ἀπειλήσῃ μετ' ὀργῆς. Ὁ δὲ Δημοσθένης ἐξαίτησάμενος μόνον νὰ ὑπομείνῃ μικρὸν ἕως οὗ γράψῃ ἐπιστολὴν τινα πρὸς τοὺς

δυνατὸν νὰ διαλυθῶσι, τὰς δὲ δυνάμεις κατὰ τάχος νὰ μεταφέρωσιν ὅπου ἡ ἀνάγκη ἤδη τὸ ἀπῆτει.

§ 9. Οἱ μεταξὺ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου περὶ κυριαρχίας ἀγῶνες ἕως τῆς ἐξολοθρεύσεως τοῦ βασιλικοῦ οἴκου.

Ἡ πρὸς ἀνεξαρτησίαν σπουδὴ τῶν νέων Μακεδόνων σατραπῶν ἐξ ἑνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ τοῦ ἀνωτάτου ἐπιμελητοῦ πρόθεσις τοῦ νὰ καταστήσῃ τὴν δύναμιν ἐκείνων ὑποτελῆ ὥστε καὶ τὴν ἐνότητά τοῦ ὅλου κράτους καὶ τὸ ἑαυτοῦ ἀξίωμα νὰ διασώσῃ, δὲν ἐδύνατο, ἕνεκα τοῦ ἀσυμβιβάστου αὐτῶν, εἰμὴ νὰ φέρωσι τάχιον ἢ βράδιον εἰς ῥῆξιν γενικὴν. Οἱ πρῶτοι, θέλοντες ν' ἀντενεργήσωσιν εἰς τὴν τοῦ δευτέρου ὑπεροχὴν ἐστοχάσθησαν νὰ συζεύξωσι μετὰ τῆς φρονίμου καὶ ἀνδρικῆς Εὐρυδίκης τὸν ὑπὸ τοῦ Μελεάγρου ὑψωθέντα καὶ διατηρηθέντα Φίλιππον Ἀρρίδαϊον· ὁ δὲ Περδίκκας φοβούμενος μὴ ἐκ τοῦ γάμου τούτου ἀπολέσῃ τὸ πᾶν, διὰ νὰ τὸν ἐμποδίσῃ, ἐδολοφόνησε τὴν ἰσχυρὰν Κυνάνην (μητέρα τῆς Εὐρυδίκης), ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις τῶν στρατῶν τὸν ἡγάγκασε νὰ στέρξῃ τὸν ἀπαφασισθέντα γάμον μετὰ τῆς θυγατρὸς τῆς δολοφονηθείσης. Ἐν τούτοις οἱ φιλαρχικοὶ τοῦ Περδίκκα σκοποὶ ἐγένοντο καταφανέστεροι ὅταν οὗτος ἀποβαλὼν τὴν μέχρι τοῦδε σύζυγόν του Νίκαιαν, θυγατέρα τοῦ Ἀντιπάτρου, ἐζήτησε νὰ νυμφευθῇ τὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀδελφὴν Κλεοπάτρην. Πρῶτος δὲ μεταξὺ τῶν ἄλλων στρατηγῶν ὁ γηραιὸς καὶ συνετὸς Ἀντίγονος κατανοήσας τὴν πρόθεσιν τοῦ ἀνδρὸς ἤρξατο ν' ἀντενεργῇ, καὶ ἐπειδὴ προσταχθεὶς νὰ βοηθήσῃ τὸν Εὐμένην εἰς κατάκτησιν τῆς παραχωρηθείσης αὐτῷ σατραπείας (Καππαδοκίας καὶ Παφλαγονίας) δὲν ὑπήκουσεν, ὁ Περδίκκας λαβὼν ἐντεῦθεν ἀφορμὴν καὶ θέλων νὰ ποιήσῃ ἐκποδὼν τὸν μᾶλλον ἐπίφοβον ἀντίζηλόν του ἀπεφάσισε, συμπράττοντος καὶ τοῦ Εὐμένους, νὰ κινήσῃ ὅπλα

κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπέτυχε τοῦ σκοποῦ· διότι ὁ Ἀντίγονος προλαβὼν ἔφυγε κρύφα καὶ ἐλθὼν, ὡς προεῖρηται, εἰς Μακεδονίαν ἔπεισε τὸν τε Ἀντίπατρον καὶ Κρατερόν νὰ μεταβιβάσωσι τὰς δυνάμεις των εἰς Ἀσίαν ὅπως, συνεννοούμενοι καὶ μετὰ τοῦ Πτολεμαίου, ὅστις διέκειτο ἐπίσης ἀλλοτρίως πρὸς τὸν Περδίκκην, ἀφαιρέσωσιν ἀπ' αὐτοῦ τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν.

Ἐν ᾧ δὲ οὕτως οἱ περὶ τὸν Ἀντίπατρον ἡλαυνον πρὸς τὴν Ἀσίαν, ὁ Περδίκκας ἔσπευσε νὰ μεταχειρισθῇ ὅσα εἰς ἀποτροπὴν τοῦ ἀπειλοῦντος αὐτὸν κινδύνου ἐθεώρει συντείνοντα μέσα. Ὅθεν θέλων νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς ἐκ τῆς Μακεδονίας ἐρχομένους πολεμίους, ἐξέπεμψεν ἐπὶ τὸν Ἑλλησπόντον τὸν ἄξιον καὶ πιστὸν τοῦ Εὐμήνη, εἰς ὃν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἀντιγόνου εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἐπὶ πασῶν τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Ταύρου σατραπειῶν, καὶ συγχρόνως ἡρέθισε τοὺς Αἰτωλοὺς ν' ἀποστατήσωσιν ἐκ νέου, αὐτὸς δὲ, συνακολουθούντων καὶ τῶν βασιλέων, ἐξεστράτευσε μετὰ τοῦ πλείστου μέρους τῆς δυνάμεως εἰς Αἴγυπτον κατὰ τοῦ Πτολεμαίου. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ τῆς Ἀρμενίας σατραπῆς Νεοπτόλεμος, ἐφάνη στασιάζων, ὁ Εὐμήνης ἠναγκάσθη νὰ κινηθῇ κατ' αὐτοῦ προηγουμένως. Καὶ τοῦτον μὲν ἔσχυσε νὰ καταβάλλῃ ταχέως, τὴν δὲ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου περαίωσιν τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ Κρατεροῦ δὲν ἐδυνήθη ν' ἀναχαιτίσῃ, ὡς διετάχθη, καθόσον ὁ στρατός του, συγκείμενος κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ Ἀσιανῶν, δὲν ἦτον ἀξιόμαχος πρὸς μίαν ὅλην Μακεδονικὴν φάλαγγα. Ἀφοῦ ὅμως οἱ εἰρημένοι στρατηγοὶ διήρεσαν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ τὰς δυνάμεις των, καὶ ὁ μὲν πρῶτος προήλασεν εἰς Κιλικίαν, ἀκολουθῶν τὰ βήματα τοῦ Περδίκκα, ὁ δὲ δεύτερος ἔλαβε τὴν διεύθυνσίν του πρὸς τὴν Καππαδοκίαν, ἐπαρουσιάσθη εἰς τὸν Εὐμήνη ἐλπὶς ἐπιτυχίας βεβαιότερα. Ἵνα δὲ κινήσῃ οὗτος εἰς πόλεμον τὸ Μακεδονικὸν μέρος τοῦ στρατοῦ του, ὅπερ ἀπη-

λίπωσιν αὐτὸν καὶ αὐτομολήσωσι πρὸς τὸν ἐπιεικῆ καὶ ἐλευθέριον Πτολεμαῖον. Τινὲς μάλιστα ὑπὸ πνεύματος ἐκδικήσεως κινούμενοι ὥρμησαν τὴν νύκτα εἰς τὴν σκηνὴν ἐκείνου καὶ τὸν κατέσφαξαν. Δύο δὲ ἡμέρας μετὰ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ ἔφθασεν εἰς Αἴγυπτον ἡ περὶ τῆς νίκης τοῦ Εὐμένους ἀγγελία, ἣτις ἐὰν ἤρχετο πρότερον οὐδεὶς ἂν ἐτόλμησε νὰ ἐπιβάλῃ χεῖρας κατὰ τοῦ Περδίκκου διὰ τὸ μέγεθος τῆς εὐημερίας.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος συμβᾶν μετέβαλεν ὅλην τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων· οἱ ἐπισημότεροι τῶν ἡγεμόνων, Πτολεμαῖος, Ἀντίπατρος, Ἀντίγονος καὶ ἄλλοι μετ' αὐτῶν συνῆλθον ἀμέσως ἐν Τριπαραδείσῳ τῆς ἄνω Συρίας, ὅπου ἀπεφασίσθη δευτέρα τῶν σατραπειῶν διαίρεσις, καθ' ἣν προεβιβάσθησαν οἱ φίλοι καὶ πρωταίτιοι τῆς νέας διατάξεως, καὶ ἰδίως ὁ μὲν Ἀντίγονος ἔλαβε πάλιν τὴν μεγάλην Φρυγίαν μετὰ τῆς Λυδίας, ὁ δὲ Σέλευκος τὴν Βαβυλωνίαν καὶ ὁ Πύθων τὴν Μηδίαν· ἡ δὲ ὑπερτάτη τῆς βασιλείας ἐπιμέλεια, ἀποποιηθέντος αὐτὴν τοῦ Πτολεμαίου, ἐπετράπη εἰς τὸν Ἀντίπατρον, ὅστις εὐθὺς, παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ τὸν βασιλέα Ἀρρίδαϊον καὶ τὴν βασίλισσαν Εὐρυδίκην, τὸν τριετὴ μόλις Ἀλέξανδρον τὸν υἱὸν μετὰ τῆς μητρὸς τοῦ Ῥωξάνης ἐπανάκαμψεν εἰς Μακεδονίαν, ὥστ' ἔκτοτε ἡ Εὐρώπη κατέστη τὸ κέντρον τῆς μοναρχίας τοῦ μ. Ἀλεξάνδρου. Δυνάμει δὲ τῆς κυριαρχικῆς του ἐξουσίας ὁ Ἀντίπατρος ἀναχωρῶν ἀνέθετο εἰς τὸν Ἀντίγονον τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τοῦ τῆς Ἀσίας βασιλικοῦ στρατοῦ καὶ τὸ καθήκον προσέτι τοῦ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς ἔτι ὑπάρχοντας ὀπαδοὺς τῆς τοῦ Περδίκκου μερίδος, πρὸ πάντων δὲ τὸν Εὐμένην.

Ὁ Ἀντίγονος ἔπραξεν ἐν βραχεὶ χρόνῳ πλέον ἢ ὅ, τι ἴσως ὁ Ἀντίπατρος προσεδόκα. Ἀμέσως ἐπεχείρησε τὸν κατὰ τοῦ Εὐμένους πόλεμον, ἐνίκησεν αὐτὸν καὶ, ἀφοῦ τοῦ ἀπέσπασε τὸ πλεῖστον μέρος τῆς δυνάμεώς του, τὸν

ρέσκετο νὰ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν μετὰ τῶν ὁμοφύλων του καὶ μάλιστα μετὰ τοῦ παρὰ πάντων τιμωμένου Κρατεροῦ, μετεχειρίσθη ἀπάτην τινὰ κηρύξας ὅτι στρατεύει καὶ αὖθις κατὰ τοῦ Νεοπτολέμου, ὡς συναθροίσαντος δῆθεν τὰς δυνάμεις του ἐκ νέου, ἐν ᾧ ἀληθῶς εἶχεν αὐτομολήσει πρὸς τὸν Κρατερόν. Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ του. Ἐν δὲ τῇ μετὰ ταῦτα συγκροτηθείσῃ μάχῃ τύχη καὶ ἀνδρεία ἐχορήγησαν αὐτῷ τὰ νικητήρια· διότι ὁ μὲν Κρατερός, καίτοι περιβλέπτως ἀγωνισάμενος, σφαλέντος τοῦ ἵππου του ἔπεσε κατὰ γῆς, διὰ δὲ τὸν θυρμὸν καὶ τὴν πυκνότητα τῶν ἀφιππευόντων ἀγνοηθεὶς τίς ἦν συνεπατήθη καὶ τὸν βίον ἀλόγως κατέστρεψεν· ὁ δὲ Νεοπτόλεμος μονομαχήσας μετὰ τοῦ Εὐμένους ἐπληγώθη θανασίμως. Ἡ οὕτω δὲ συμβῶσα ἀμφοτέρων τῶν ἡγεμόνων ἀπώλεια ἐπήγαγε ταχέως τὴν διασκόρπισιν καὶ τὸν διωγμὸν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅμως τὸ εὐτύχημα τοῦτο ἔμεινεν ἀτελεσφόρητον ἔνεκα τῆς δυστυχοῦς ἐκβάσεως τῆς κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἐκστρατείας. Ὁ Περδίκκας δηλονότι εἶχε προχωρήσει μέχρι Πηλουσίου καὶ μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποπειραθεῖσαν πρῶτην ματαίαν ἔφοδον κατὰ τοῦ πέραν τοῦ Νείλου κειμένου φρουρίου (Καμῆλων τείχους), ὅθεν ὁ Πτολεμαῖος ἡμύνατο γενναίως, ἠθέλησεν, ἐναντιουμένου τοῦ στρατοῦ, νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ δευτέραν. Ἡ διάβασις ὅμως τοῦ ποταμοῦ τότε, πλημμυρήσαντος ἐξαίφνης, οὐ μόνον ἀπέτυχεν ἀλλ' ὑπῆρξε καὶ ὀλεθριωτάτῃ εἰς τοὺς διαβαίνοντας· διότι πολλοὶ μὲν ἐξ αὐτῶν μὴ ἐπιστάμενοι νὰ κολυμβῶσι κατεπόθησαν ὑπὸ τοῦ ρείθρου, οἱ δὲ πρὸς τοὺς πολεμίους ἐξέπεσαν καὶ οἱ πλεῖστοι παρενεχθέντες πολὺν χρόνον, ὑπὸ τῶν ἐν τῷ ποταμῷ θηρίων ἠφανίσθησαν. Τὸ δυστύχημα τοῦτο, ἡ συγχρόνως ἐπελθοῦσα ἔλλειψις ζωοτροφιῶν καὶ ἡ ὀσημέραι αὐξάνουσα αὐστηρότης τοῦ Περδίκκου παρεκίνησαν πολλοὺς τῶν Μακεδόνων, ἡγουμένου αὐτῶν τοῦ Πύθωνος, νὰ ἐγκατα-

ἀμελλητί συνῆψε σχέσεις πρὸς τὰς κυριωτέρας Ἑλληνικὰς πόλεις καὶ ἐν Ἀθήναις (πρὶν ἔτι γνωσθῇ ὁ θάνατος τοῦ Ἀντιπάτρου) ἀντικατέστησε τὸν Μένυλλον διὰ τοῦ πιστοῦ αὐτῷ Νικάνορος, ὡς ἀρχηγοῦ τῆς Μακεδονικῆς φρουρᾶς, συνωμολόγησε μετὰ τοῦ Πτολεμαίου συμμαχίαν καὶ ἔσπευσε τέλος εἰς Ἀσίαν ἵνα συνεννοηθῇ καὶ μετὰ τοῦ Ἀντιγόνου.

Συνταραχθεὶς δ' ἐπὶ τούτοις ὁ Πολυσπέρχων ἐπεχείρησε τοιαῦτα ἐξασφαλιστικὰ μέτρα, οἷα ἐξ ἀνάγκης ἔπρεπε ν' ἀνατρέψωσιν ὅλην τὴν μέχρι τοῦδε πολιτικὴν τῆς Μακεδονίας καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς ἐρειδομένην ἡσυχίαν καὶ τάξιν. Καὶ ἵνα μὲν ἀπαλλοτριώσῃ τὴν Ἑλλάδα πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του, ἀπέδωκε εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τὴν αὐτονομίαν των, διατάξας τὴν κατάλυσιν τῶν ἐν αὐταῖς ὑπὸ τοῦ Ἀντιπάτρου καθεσταμένων ὀλιγαρχιῶν, ἵνα δὲ ἐμβάλῃ εἰς ἔχθραν τὸν Κάσσανδρον πρὸς τὸν βασιλικὸν οἶκον μετεπέμφατο τὴν Ὀλυμπιάδα, διατρίβουσαν τότε ἐν Ἡπείρῳ, παρακαλέσας αὐτὴν ν' ἀναλάβῃ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ παιδὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅπερ ὁμῶς αὕτη ἐδίσταζεν ἔτι νὰ πράξῃ. Πολὺ δὲ συνετωτέρα ὑπῆρξεν ἡ πράξις του τοῦ νὰ προσοικειωθῇ τὸν φρόνιμον καὶ ἀείποτε πρὸς τὸν βασιλικὸν οἶκον πιστῶς διακείμενον Εὐμένη, ὅστις εἶχεν ἤδη κατορθώσῃ μετὰ ἐνιαύσιον ἐν τῷ προσιρτημένῳ χωρίῳ ἐγκλεισμὸν ν' ἀπολυθῇ διὰ τινος προσπεποιημένης μετὰ τοῦ Ἀντιγόνου συνεννοήσεως. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Εὐμένης διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ Πολυσπέρχοντος ἐξ ὀνόματος τῶν βασιλέων στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τῆς ὅλης Ἀσίας καὶ διὰ τῶν ἐπιτηδείων τρόπων του ἐλκύσας εἰς ἑαυτὸν τοὺς ἐν Κιλικίᾳ ἀργυράσπιδας Μακεδόνας παρεσκευάζετο εἰς νέον ἀγῶνα πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν βασιλικῶν δικαιωμάτων, ὁ Ἀντίγονος, συναινέσας προθύμως εἰς τὴν μετὰ τοῦ Κασσάνδρου (καὶ Πτολεμαίου) συμμαχίαν, ἐξηκολούθει γὰρ ἐνεργῇ ὑπὲρ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ συμφέροντος ἐν τῇ μι-

ἐβίασε νὰ ἐγκλεισθῇ μετὰ τῶν ὑπολειφθέντων αὐτῶν πιςῶν εἰς φρούριόν τι τῆς Ἀρμενίας, καλούμενον Νῶρα, παντελῶς μὲν μικρὸν, κατὰ δὲ τὴν ἐρυμνότητα θαυμαστόν. Ἀκολούθως δὲ γενόμενος κύριος τῶν μέχρι τοῦδε ὑπ' ἐκείνου κατεχομένων σατραπειῶν, ὥρμησεν εἰς Πισιδικὴν ἐπὶ τὸν Ἀλκέταν καὶ Ἀτταλον, τοὺς ὑπολειπομένους οἰκείους (ἀδελφὸν καὶ γαμβρὸν) τοῦ Περδίκκου, τοὺς ὁποῖους ἐπίσης ἐκ παρατάξεως ἐνίκησε, καὶ τὸν μὲν μετὰ πολλῶν ἄλλων ἡγεμόνων ζωγρηθέντα ἀπέκτεινε, τὸν δὲ, καταφυγόντα εἰς τινὰ Πισιδικὴν πόλιν, ἐστενοχώρησε τοσοῦτον, ὥστε ἀπογνόντα τὴν σωτηρίαν του τὸν ἡνάγκασε τέλος ν' αὐτοχειριασθῇ.

Τὰ ἄλλεπάλληλα ταῦτα εὐτυχήματα ὕψωσαν τὸ φρόνημα τοῦ Ἀντιγόνου. Ἐν ᾧ δ' ἐντεῦθεν οὗτος ἤρξατο νὰ ὀρέγηται μειζόνων πραγμάτων, κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ παρεσκευάζετο μεταβολὴ τις πολλῶν συνεπειῶν παραίτιος. Ὁ Ἀντίπατρος, ὅστις εἶχε φθάσει ἤδη εἰς βαθὺ γῆρας, γενόμενος ἀσθενὴς ἐπέτρεψε πρότινος χρόνου μέρος τῶν ὑποθέσεων εἰς τὸν υἱὸν του Κασσανδρὸν. Αἰσθανθεὶς δὲ προσεγγίζον τὸ τέλος τῆς ζωῆς του ἀπέδειξε κατὰ τὴν κοινὴν ἐπιθυμίαν ἐπιμελητὴν τῶν βασιλέων καὶ στρατηγὸν αὐτοκράτορα οὐχὶ τὸν εἰρημένον υἱὸν του, τὸν ὁποῖον ὡς τραχὺν καὶ δξύθυμον ἀπεστρέφοντο οἱ Μακεδόνες, ἀλλ' ἓνα ἐκ τῶν μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου συνεστρατευμένων, τὸν γηραιὸν Πολυσπέρχοντα μετὰ τὴν διάταξιν δὲ ταύτην ἀπέθανε τῷ 318 π. Χ. εἰς τὸ ὀγδοηκοστὸν τῆς ἡλικίας του ἔτος. Ἀλλ' ὁ Πολυσπέρχων ἦτο μὲν ἔμπειρος στρατιωτικὸς, δὲν εἶχεν ὅμως οὔτε τὴν δύναμιν οὔτε τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ νὰ φέρῃ καλῶς εἰς πέρας τὸ ἐπιτραπὲν αὐτῷ ἔργον τῆς διατηρήσεως τῆς βασιλείας κατὰ τῶν ἀντιποιήσεων τοῦ τολμηροῦ καὶ φιλάρχου Κασσάνδρου. Ἀφοῦ δηλονότι οὗτος εἶδεν ἑαυτὸν παρηγκωνισμένον, μετεχειρίσθη πᾶν μέσον ἔν' ἀφαιρέσῃ ἀπ' ἐκείνου τὴν ἐξουσίαν. Ὅθεν

ἐγκαλέσωσι τούτους ὡς προδότας τῆς πατρίδος. Ὁ Φωκίων μετὰ τὴν πρώτην κατ' αὐτοῦ γενομένην κατηγορίαν ἀπῆλθε συνωδευμένος καὶ ὑπὸ τῶν φίλων του εἰς τὸν πρὸ τῆς πόλεως ἐστρατοπεδευμένον Ἀλέξανδρον, ὅστις τοὺς ἐδέχθη φιλοφρόνως καὶ τοὺς ἀπέστειλεν εἰς τὸν πατέρα του ὄντα καθ' ὁδὸν καὶ εὐρισκόμενον τότε ἐν Φωκίδι. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔπεμψαν παρὰ πόδας πρεσβείαν κατηγορήσουσαν τὸν Φωκίωνα. Ὁ Πολυσπέρχων, ἀκόλουθος εἰς τὴν νέαν αὐτοῦ πολιτικὴν, ἐδέχθη δυσμενῶς τὸν ἄνδρα καὶ διέταξε ν' ἀπαγάγῃ αὐτὸν καὶ τοὺς φίλους του εἰς Ἀθήνας δεσμίους ἵνα δικασθῶσιν ὑπὸ τοῦ δήμου. Ἐκεῖ λοιπὸν, ἐνώπιον ἐκκλησίας θορυβώδους, περιλαμβανούσης πλείστους δούλους, ξένους καὶ ἀτίμους, ἐμφανισθεὶς ὡς ὑπόδικος ὁ γέρων Φωκίων μετὰ τῶν συγκατηγορουμένων του, ἐπεχείρησε ν' ἀπολογηθῇ, ἀλλὰ βλέπων ὅτι διὰ τὸ μέγεθος τῆς κραυγῆς τῶν θορυβούντων πᾶσα ἀπολογία καθίστατο ἀδύνατος, περιωρίσθη νὰ ζητήσῃ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν συγκατηγορουμένων, ὅπερ ὁμῶς δὲν ἐπέτυχεν. Ὅθεν ὁ Ἀγωνίδης ἀνέγνωσεν ἀμέσως ψήφισμα καταδικάζον αὐτὸν, τέσσαρας ἔτι παρόντας καὶ τρεῖς ἀπόντας, ἐν οἷς ἦν καὶ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς, εἰς θάνατον. Ἐν ᾧ δὲ οἱ καταδικασθέντες ἐφέροντο εἰς τὸ δεσμωτήριον ἵνα πῶσι τὸ κώνειον οἱ μὲν ἄλλοι ὀδυρόμενοι ἐβάδιζον, ἐκεῖνος δ' ἐθαυμάζετο διὰ τὴν ἀπάθειαν καὶ μεγαλοψυχίαν. Ἐρωτηθεὶς ἂν ἀφίνη τινὰ παραγγελίαν πρὸς τὸν υἱὸν του «τὸν παραγγέλλω, εἶπε, νὰ μὴ μνησικαχῇ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους». Ἀλλὰ δὲν παρῆλθε πολὺς χρόνος καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐνθυμηθέντες οἷον ἐπιστάτην καὶ φύλακα σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης ἀπώλεσαν, ἀνδριάντα μὲν χαλκοῦν αὐτῷ ἀνέστησαν, ἔθαψαν δὲ τὰ ὅστα δημοσίᾳ δαπάνῃ καὶ θέναντες εἰς τοὺς κατηγοροὺς του κατεψήφισαν!

Ἐν τούτοις ὁ Πολυσπέρχων νομίσας ὅτι διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Φωκίωνος καὶ τῶν ἄλλων ὀλιγαρχικῶν κατῳρ-

κρᾶ Ἀσία, καὶ νὰ ἐτοιμάζεται οὐχ ἥττον πρὸς ἀντί-
κρουσιν τοῦ δεινοῦ ἐκείνου ἀντιπάλου του. Ἀλλ' ἕως οὗ
ὁ προκείμενος ἀγὼν διακριθῇ, παρήλθον τρία ὀλόκληρα
ἔτη.

Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τούτῳ ἡ τοῦ Πολυσπέρχοντος πρὸς
τοὺς Ἕλληνας διακήρυξις τοῦ ὅτι χορηγεῖται αὐτοῖς
πάλιν ἡ ἐλευθερία ἐκείνη, τῆς ὁποίας ἐπὶ Φιλίππου καὶ
Ἀλεξάνδρου ἀπέλαυον, παρήγαγεν ἐν Ἑλλάδι διὰ τῆς
καταλύσεως τῶν ὀλιγαρχικῶν πολιτευμάτων τρομερὰν
φατριῶν πάλην. Διότι μὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν δη-
μοκρατικῶν πανταχοῦ ἡ διὰ τῶν ἐξορίστων καὶ φυγά-
δων ἐνισχυθεῖσα μερίς τοῦ δήμου ὑψώσε τὴν κεφαλὴν
τῆς φιλεκδίκως, πρὸ πάντων δ' ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τῆς πε-
λιτικῆς τοῦ Πολυσπέρχοντος ὑποστηριζομένη μετέθεσε
τοὺς ὑπὲρ τῆς ἡσυχίας καὶ τάξεως διατεθειμένους ὀλι-
γαρχικοὺς εἰς δυσχερῆ θέσιν καὶ τὸν γέροντα αὐτὸν καὶ
ἐνάρετον Φωκίωνα ἠνάγκασε νὰ πῇ τὸ κώνειον. Θέλον-
τος δηλαδὴ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηνῶν, μετὰ τὴν κήρυξιν
τῆς αὐτονομίας ν' ἀπελάσῃ τὴν εἰς τὸν Κάσσανδρον πι-
στὴν Μακεδονικὴν φρουράν, ὁ τότε στρατηγὸς καὶ ἄρ-
χων τῆς πόλεως Φωκίων ἀμελήσας ἢ ἀδιαφορήσας ἔδωκε
καιρὸν εἰς τὸν ἀρχηγὸν ἐκείνης Νικάνορα οὐ μόνον τὴν
Μουνυχίαν, ἣν ἤδη κατέϊχε, νὰ ἐνδυναμώσῃ ἀλλὰ καὶ
τὸν Πειραιᾶ αὐτὸν νὰ καταλάβῃ. Ὅθεν κατὰ παράκλη-
σιν τοῦ δήμου ὁ Πολυσπέρχων ἐπεμψε τὸν υἱὸν τοῦ Ἀ-
λεξάνδρου μετὰ δυνάμεως εἰς Ἀθήνας ἵνα ἐλευθερώσῃ
τὸν Πειραιᾶ. Μετ' αὐτοῦ δὲ συνεισέβαλον τότε εἰς τὸ
ἄστυ οὐ μόνον οἱ φυγάδες, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν ἀτί-
μων καὶ ξένων, οἵτινες ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πύξανον τὰς ἀ-
γρίας κραυγὰς καὶ διετάραττον τὴν διεξαγωγὴν τῶν
δικαστικῶν ὑποθέσεων. Οὕτω δὲ οἱ δημοκρατικοί, προε-
ξάρχοντος τοῦ ῥήτορος Ἀγνωνίδου, ἴσχυσαν εὐκόλως
διὰ τοῦ παμμιγοῦς τούτου πλήθους νὰ παύσωσι τῆς
ἀρχῆς τὸν ἀγαθὸν Φωκίωνα καὶ τοὺς φίλους του καὶ νὰ

στη ἐπιμελητῆς τῆς πόλεως, καὶ ὡς τοιοῦτος ἡρέθη Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς, αὐτὸς ἐκεῖνος, ὅστις, ὡς προείρηται, ἀπὼν εἶχε καταδικασθῆ εἰς θάνατον μετὰ τοῦ Φωκίωτος. Ἦρξε δὲ οὗτος τῶν Ἀθηναίων δέκα ἔτη (318—308—) καὶ μ' ὅλον ὅτι τὸ καθ' ἑαυτὸν ὄχι πάντη ἐλεύθερος τῶν μωριῶν καὶ ἐλαττωμάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, συνετέλεσεν ὁμῶς εἰς τὴν αὔξησιν καὶ βελτίωσιν τῆς πόλεως. Τὴν ἀστάθειαν δὲ τῆς εὐνοίας τοῦ δήμου ἐγνώρισεν ὡς οὐδεὶς ἄλλος πρὸ αὐτοῦ· σχεδὸν μοναρχικὴν μετερχόμενος ἐξουσίαν ἐτιμήθη, κατὰ τὸν Πλούταρχον, διὰ τριακοσίων ἀνδριάντων, ἀλλ' ἐπέζησε νὰ ἴδῃ αὐτοὺς ὅλους ἀνατετραμμένους.

Μετὰ τὴν διάταξιν δὲ τῶν ἐν Ἀθήναις πραγμάτων ὁ Κάσσανδρος, γενόμενος ἐν τῷ μεταξὺ κύριος τῆς Αἰγίνης, ἀποτυχὼν ὁμῶς εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Σαλαμῖνος, ἔσπευσεν εἰς Πελοπόννησον, ὅπου προσωκειώθη παραυτίκα πολλοὺς τῶν κατοίκων. Ἐν ᾧ δὲ ἡ ἐπιβρόη μὲν αὐτοῦ ἤϋξανεν ὁσημέραι, ἡ δὲ τοῦ Πολυσπέρχοντος ἡλαττοῦτο πανταχοῦ, ἡ μέχρι τοῦδε ὑπὸ τοῦ τελευταίου ὀλιγορωθεῖσα Εὐρυδίκη ἐπεχείρησεν ἐμφανέστερον ν' ἀναλάβῃ πάλιν τὴν ἐξουσίαν. Καὶ πρῶτον μὲν κατῴρθωσε νὰ φυγαδεύσῃ τὴν Ῥωξάνην μετὰ τοῦ παιδὸς τῆς Ἀλέξανδρου εἰς Ἡπειρον, ὅπου εἰσέτι ἡ βασιλομήτωρ Ὀλυμπιάς διέμενεν· ἔπειτα δὲ σχετισθεῖσα πρὸς τὸν Κάσσανδρον, ἀπέδειξεν αὐτὸν ἐν ὀνόματι τοῦ συζύγου τῆς Ἀρρίδαίου ἐπιμελητὴν τοῦ βασιλέως καὶ διέταξε τὸν Πολυσπέρχοντα νὰ τῷ παραδῶσῃ τὸν βασιλικὸν στρατόν. Ἀλλ' ὁ Πολυσπέρχων οὐδαμῶς διατεθειμένος νὰ ὑπακούσῃ, ἔκρινεν ἀναγκαῖον, πρὸς ταπείνωσιν τῆς Εὐρυδίκης, νὰ καταγάγῃ διὰ τῆς βοήθειας τοῦ Ἡπειρώτου βασιλέως Αἰακίδου τὴν Ὀλυμπιάδα καὶ τὸν παῖδα Ἀλέξανδρον εἰς Μακεδονίαν. Μ' ὅλον ὅτι δὲ διεκωλύθη εἰς τοῦτο ὑπὸ τινος μοίρας τοῦ στρατοῦ τοῦ Κασσάνδρου, τὴν ὁποίαν ἀπῆντισε καθ' ὁδὸν, οὐδὲν ἥττον ὁμῶς ἡ

θωπε νὰ ἔχῃ ἐν Ἀθήναις κύριόν τι κατὰ τοῦ Κασσάνδρου στήριγμα, ἡπατήθη μεγάλως· διότι ὁ φρόνιμος καὶ ἐπιτήδειος Νικάνωρ, ἀντιστὰς εἰς τὰς δυνάμεις ἐκείνου γενναίως, ἐξηκολούθει νὰ κατέχῃ οὐ μόνον τὴν Μουνυχίαν ἀλλὰ καὶ τὸν Πειραιᾶ, ὅτε ἀπροσδοκῆτως ἐπα-
 νῆλθε καὶ ὁ Κάσσανδρος ἐξ Ἀσίας, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ στρατὸν χορηγηθέντα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου (ὅστις ἠρέσκετο τὰ μέγιστα νὰ βλέπῃ τοὺς δύο ἐκείνους εἰς αὐτὸν τοσοῦτον ἐπικινδύνους ἀντιζήλους ἐνασχολουμέ-
 νους ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐπομένως κωλυομένους νὰ φέρωσι πρόσκομμα εἰς τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν προόδους του). Ἡ ἐμφάνισις δὲ τοῦ Κασσάνδρου, καταπλεύσαντος ἀμέσως εἰς Πειραιᾶ, οὐχ ἥττον καὶ ἡ σπάνις τροφῶν ἠνάγκασε τὸν Πολυσπέρχοντα νὰ καταλίπῃ τὴν Ἀττικὴν καὶ με-
 ταβῇ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἡ ἀνακήρυξις τῆς ἐλευθερίας ἐπανηγυρίσθη ἐντεῦθα εἰς τὰς πλείστας πόλεις διὰ τῆς θανατώσεως καὶ φυγαδεύσεως ἐκείνων, εἰς οὓς ὁ Ἀντί-
 πατρος εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν διοίκησιν τῶν δημοσίων πραγμάτων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πολιορκία τῆς Μεγαλοπόλεως, ἣτις διετήρησε τὴν πρὸς τὸν Κάσσανδρον φιλίαν, ἀπέ-
 τυχε διὰ τῆς γενναίας τῶν κατοίκων ἀντιστάσεως καὶ ἐξήντηλσε τὴν δύναμιν τοῦ Πολυσπέρχοντος, ἐντεῦθεν αἱ πλείσται τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἐκ φόβου ἤρξαντο ν' ἀποκλίνωσι πρὸς τὸν Κάσσανδρον. Αἱ Ἀθηναῖαι ἀφοῦ ματαίως περιέμειναν ἐκ Μακεδονίας βοήθειαν, συνέθεντο μετὰ τοῦ Κασσάνδρου εἰρήνην, κατὰ τοὺς ὅρους τῆς ὁποίας ἡ πόλις μὲν καὶ ἡ χώρα μετὰ τοῦ Πειραιῶς, τῶν ἱερῶν καὶ τῶν προσόδων τῶν λιμένων ἀφέθησαν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἀθηναίων, τὴν δὲ Μουνυχίαν ἐκράτησε πρὸς τὸ πα-
 ρὸν ὁ Κάσσανδρος, ὡς φίλος καὶ σύμμαχος ἐκείνων, ἕως οὗ διαπολεμῆσθαι πρὸς τοὺς βασιλεῖς. Τὸ πολίτευμα ἐστη-
 ρίχθη ἐπὶ ὠρισμένης τιμῆσεως, ὥστε μόνον οἱ ἔχοντες περιουσίαν δέκα μνῶν ἐδύναντο νὰ μετέχουσιν αὐτοῦ. Εἰς δὲ Ἀθηναῖος, κατ' ἐκλογὴν τοῦ Κασσάνδρου, κατέ-

Ὀλυμπιάς, εἰς τὸν συνοδεύοντα αὐτὴν ἡπειρωτικὸν στρατὸν στήριζομένη, ἐπέσπευδε τὴν κάθοδόν της. Τότε δὲ ἡ Εὐρυδίκη σὺν τῷ Ἀρρίδαίῳ ὤρμησε μετὰ δυνάμεως ἱκανῆς εἰς τὰ μεθόρια τῆς Μακεδονίας ἵνα ἐμποδίσῃ αὐτὴν, καθ' ἣν ὁμῶς στιγμὴν οἱ στρατοὶ ἐκατέρωθεν ἀντετάχθησαν, οἱ Μακεδόνες αἰδεσθέντες τὸ τῆς Ὀλυμπιάδος ἀξίωμα καὶ τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ μεγάλου υἱοῦ της ἀναμιμνησκόμενοι οὐ μόνον ἀπέσχον πάσης συγκρούσεως ἀλλὰ καὶ ἡττομόλησαν. Ὅθεν εὐθὺς μὲν ὁ βασιλεὺς Ἀρρίδατος ἡλώθη μετὰ τῆς θεραπείας, ἡ δ' Εὐρυδίκη εἰς Ἀμφίπολιν ἀποχωροῦσα συνελήφθη. Τοιοῦτοτρόπως δὲ ἡ Ὀλυμπιάς γενομένη κυρία τῶν βασιλικῶν σωμάτων καὶ ἄνευ κινδύνου τὴν βασιλείαν παραλαβοῦσα δὲν μετεχειρίσθη ἀνθρωπίνως τὴν εὐτυχίαν της· διότι ἀφοῦ ἐκάκωσεν ἀνιλεῶς καὶ διέφθειρε τὴν τε Εὐρυδικὴν καὶ τὸν Ἀρρίδαϊον, προσέβη καὶ εἰς ἄλλας ὠμότητας· ἐφόνευσε δηλαδὴ καὶ τὸν Νικάνορα, ἀδελφὸν τοῦ Κασσάνδρου, κατέσκαψε καὶ τὸν τάφον τοῦ Ἰόλλου, ἑτέρου ἀδελφοῦ, καὶ ἐπιλέξασα ἑκατὸν ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων φίλων ἐκείνου τοὺς ἀπέσφαξεν ἅπαντας.

Ἄλλ' ἐμελλε νὰ λάβῃ καὶ αὕτη μετ' οὐ πολὺ τὴν αὐτὴν τύχην. Ἀμα δηλονότι ὁ Κάσσανδρος ἔμαθε τὰ εἰρημμένα συμβάντα ἀνέξευξεν εἰς Μακεδονίαν, μὴ δυνήθέντος τοῦ Πολυσπέρχοντος νὰ τὸν ἐμποδίσῃ, καὶ ἐπολιόρκησε τὴν Πύδναν, ὅπου ἡ Ὀλυμπιάς, μαθοῦσα τὴν προσέγγισιν αὐτοῦ, κατέφυγε μετὰ τοῦ παιδὸς Ἀλεξάνδρου, τῆς μητρὸς του Ῥωξάνης καὶ ὅλης τῆς θεραπείας. Ὁ βασιλεὺς Αἰακίδης ἠθέλησε μὲν νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειάν της, ἀλλὰ παρὰ τὰς ἐξ Ἠπειροῦ παρόδους, ἃς ὁ ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου ἐκπεμφθεὶς στρατηγὸς Ἀταρρίας κατέλαβεν ἐγκαίρως, οἱ Ἠπειρώται ἐγκατέλιπον αὐτὸν, ἐπανελθόντες δὲ οἴκαδε τὸν ἀπεκέρυξαν καὶ συνῆψαν μετὰ τοῦ Κασσάνδρου συμμαχίαν, ἥτις παρεκίνησε πολλοὺς τῶν ἀλλοτρίως διατεθειμένων Μακεδόνων νὰ προσ-

τεθῶσιν εἰς τὸ μέρος αὐτοῦ. Μιᾶς δ' ἔτι εἰς τὴν Ὀλυμπιάδα βοηθείας ὑπολειφθείσης, τῆς ὑπὸ τοῦ Πολυσπέρχοντος, συνέβη νὰ συντριβῇ καὶ αὕτη παραδόξως. Διότι ὁ ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου πεμφθεὶς στρατηγὸς Κάλλας, ὅταν πλησίον τοῦ Πολυσπέρχοντος γενόμενος κατεστρατοπέδευσεν ἐν τῇ Περραιδίᾳ, διέφθειρε διὰ χρημάτων τοὺς πλείστους τῶν μετ' αὐτοῦ στρατιωτῶν, ὥστε δὲν τῷ ἔμειναν εἰμὴ ὀλίγοι οἱ μάλιστα πιστοί. Οὕτω δ' οἱ ἐν Πύδνᾳ πολιορκούμενοι στερημένοι πάσης ἑξῶθεν ἐπικουρίας, ταχέως τῶν ἐπιτηδείων ἐξαναλωθέντων, περιέπεσαν εἰς τὴν ἐσχάτην ἔνδειαν, ὥστε πολλοὶ ἠναγκάζοντο νὰ σαρκοφαγῶσιν ἀναλεγόμενοι τῶν ἀποθνησκόντων τὰ σώματα. Ἄλλ' οὔτε ἡ θέα τῆς φοβερωτάτης δυστυχίας, οὔτε ἡ ἀποφορὰ τῶν νεκρῶν, οὔτε ἡ αὐτομόλησις τῆς φρουρᾶς πρὸς τὸν Κάσσανδρον ἴσχυον νὰ πείσωσι τὴν Ὀλυμπιάδα εἰς παράδοσιν. Τέλος ἐν ᾧ διενοεῖτο νὰ σώτῃ ἑαυτὴν καὶ τοὺς φίλους διὰ τινος πεντήρους πεμφθείσης αὐτῇ κρύφα ὑπὸ τοῦ Πολυσπέρχοντος, ὁ Κάσσανδρος, εἰς ὃν αὐτόμολός τις ἀνήγγειλε τὸ γεγονός, ἐπιπλεύσας ἐκυρίευσεν τὸ σκάφος καὶ οὕτω τὴν ἠνάγκασεν νὰ παραδοθῇ. Μετὰ τὴν ἄλωσιν δὲ τῆς Πύδνης παρέλαβεν ἀμέσως τὴν τε Πέλλαν καὶ τὴν Ἀμφίπολιν.

Γενόμενος δ' ἔκτοτε ὁ Κάσσανδρος κύριος τῆς Μακεδονίας (316 π. Χ.) ἐστήριξεν ὡς τοιοῦτος τὴν κατόρθωσιν τῶν περαιτέρω βουλῶν του εἰς τὴν ἐξαφάνισιν τῶν ἀλωθέντων μελῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου. Ἵνα δ' ἐπιτύχῃ ἔγκυρον κατὰ τῆς Ὀλυμπιάδος ἀπόφασιν προέτρεψε τοὺς οἰκειοὺς τῶν ὑπ' αὐτῆς ἀνηρημένων νὰ τὴν κατηγορήσωσιν ἐν κοινῇ τῶν Μακεδόνων ἐκκλησίᾳ, τῶν ὁποίων ποιησάντων τὸ προσταχθὲν καὶ τῆς Ὀυμπιάδος οὔτε παρούσης οὔτ' ἐχούσης τοὺς ἀπολογησομένους οἱ Μακεδόνες κατέγνωσαν αὐτῆς θάνατον. Εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν καταδικαστικὴν ταύτην ἀπόφασιν ὁ Κάσσανδρος

παρέσχεν εἰς ἐκείνην εὐκαιρίαν ἂν ἤθελε νὰ φύγῃ εἰς Ἀθήνας, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τῇ προθέσει ἵνα διὰ τῆς φυγῆς τῆς ἀναγνωρίσῃ αὐτὴ ἑαυτὴν ἔνοχον καὶ δικαιολογήσῃ τὴν ἀπόφασιν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ὀλυμπιάς δὲν ἐδέχθη τὴν πρότασιν καὶ ἐζήτει ν' ἀπολογηθῇ αὐτοπροσώπως ἐνώπιον τῶν Μακεδόνων, ὁ Κάσσανδρος φοβηθεὶς μήποτε τὸ πλῆθος ἀκούον τὴν βασιλίσσαν ἀπολογουμένην μεταμεληθῇ, ἀπέστειλε διακοσίους τῶν στρατιωτῶν τοὺς ἐπιτηδειοτάτους νὰ τὴν θανατώσωσιν. Ἐμβάντες δὲ οὗτοι εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκίαν, ὡς εἶδον τὴν Ὀλυμπιάδα, ἐνδεδυμένην πορφύραν καὶ φέρουσαν διάδημα, αἰδεδεσθέντες αὐτὴν ἀνεχώρησαν ἄπρακτοι. Ἀλλ' οἱ συγγενεῖς τῶν κατὰ διαταγὴν αὐτῆς ἀναιρεθέντων ὁρμήσαντες, πρὸς χάριν τοῦ Κασσάνδρου καὶ ἐξ ἰδίου πάθους, τὴν ἐλιθοβόλησαν. Λέγεται δὲ ὅτι ἡ γηραιὰ μήτηρ τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ σταθεροῦ βλέμματος καὶ ἀδακρυτὴ προβαλοῦσα τὸ στήθος τῆς εἰς τὰς λιθοβολήσεις κατέπεσε καὶ ἐν τῷ λειποψυχεῖν ἔτι ἐφρόντισε νὰ καλύψῃ τὰ συνθλασθέντα αὐτῆς μέλη μετὰ τοῦ χιτῶνός τῆς!

Ἡ ἐκ τούτου μεταξὺ τῶν Μακεδόνων διεγερθεῖσα συγκίνησις δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Κάσσανδρον νὰ ἐξαλείψῃ κατὰ τὸ παρὸν καὶ τὰ λοιπὰ τὰ ἔτι εἰς τοὺς σκοπούς του ἐμποδῶν ὄντα τοῦ βασιλικοῦ οἴκου μέλη. Ὅθεν παρέδωκε μὲν τὴν Ῥωξάνην μετὰ τοῦ παιδὸς εἰς φυλακὴν, μεταγαγὼν αὐτὴν εἰς τὸ φρούριον τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ διατάξας νὰ γίνεταί τοῦ λοιποῦ ἡ ἀγωγή τοῦ παιδὸς ὅχι πλέον βασιλικὴ ἀλλ' ἰδιώτου τοῦ τυχόντος οἰκεία, αὐτὸς δ' ἔγημε τὴν νεωτάτην τοῦ Φιλίππου θυγατέρα καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἑτεροθαλῆ ἀδελφὴν Θεσσαλονίκην, ἵνα δι' αὐτῆς ἀποδείξῃ ἑαυτὸν οἰκεῖον τῆς βασιλικῆς συγγενείας καὶ ἐπομένως δικαιούμενον νὰ καταλάβῃ τὸν Μακεδονικὸν θρόνον. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον (315) ἔκτισε καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς Πελλήνης, δμῶνυμον αὐτοῦ, τὴν Κασσάνδρειαν, ἣτις συναί-

κισθεῖσα διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἐκ Ποτιδαίας καὶ Ὀλύνθου ἐκβληθέντων κατοίκων καὶ ὑπὸ τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτοῦ φιλοτίμως προστατευομένη ἔλαβε ταχὺ μεγάλην ἐπίδοσιν καὶ πλεῖστον ἴσχυσεν ἐν Μακεδονίᾳ. Ἀκολουθῶς δὲ συστησάμενος ἱκανὴν δύναμιν, ἀπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ καὶ αὖθις εἰς Πελοπόννησον ἵνα ἐκβάλῃ ἐντεῦθεν παντελῶς Ἀλέξανδρον τὸν Πολυσπέρχοντος, κατέχοντα ἔτι πόλεις τε καὶ τόπους ἐπικαίρους. Ἐν ᾧ δὲ διέβαινε διὰ τῆς Βοιωτίας ἐπεχείρησε ν' ἀναστήσῃ τὰς Θήβας μεταπεμψάμενος πανταχόθεν τοὺς διασωζομένους τῶν Θηβαίων. Εἴκοσι ἔτη ἡ πόλις ἔκειτο ἔρημος. Σχεδὸν ὅλοι οἱ Ἕλληνες καὶ αὐτοὶ οἱ τῆς Σικελίας καὶ Ἰταλίας, διὰ τε τὸν πρὸς τοὺς ἡτυχηκότας ἔλεον καὶ διὰ τὴν δόξαν τῆς πόλεως, συνεπελάβοντο τοῦ συνοικισμοῦ. Καὶ οἱ μὲν Θηβαῖοι τοῦτον τὸν τρόπον ἐκομίσαντο τὴν πατρίδα, ὁ δὲ Κάσσανδρος μετὰ τῆς δυνάμεως ἀνέξευξεν εἰς Πελοπόννησον. Εὐρὼν δὲ τὸν ἰσθμὸν φυλαττόμενον ὑπὸ Ἀλεξάνδρου παρῆλθεν εἰς Μέγαρα, καὶ ἐντεῦθεν περαιωθεὶς διὰ θαλάσσης εἰς Ἐπίδαυρον προὔχώρησεν εἰς τὸ Ἄργος καὶ ἀπέσπασεν αὐτὸ ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου συμμαχίας. Μετὰ δὲ ταῦτα προσηγάγετο τὰς ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ πόλεις, πλὴν Ἰθώμης, καὶ τὴν Ἑρμιονίδα δι' ὁμολογίας παρέλαβε. Τέλος δὲ ἀπολιπὼν τὸν στρατηγὸν τοῦ Μόλυκκον μεθ' ἱκανῆς δυνάμεως ἐπανέκαμψεν εἰς Μακεδονίαν. Καὶ ἐν τούτῳ μὲν ἦσαν πᾶ κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μακεδονίαν μεταξὺ Πολυσπέρχοντος καὶ Κασσάνδρου.

Κατὰ δὲ τὴν Ἀσίαν ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ ὁ Εὐμένης ἔχων τοὺς ἀργυράσπιδας Μακεδόνας ἐμάχετο μετὰ πολλοῦ ζήλου ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τοῦ βασιλικοῦ οἴκου. Ἀφοῦ ἀπέσπασε τὴν τῆς Φοινίκης παραλίαν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ Πτολεμαίου, μὴ δυνάμενος νὰ διατηρήσῃ αὐτὴν ἐστράπη πρὸς ἀνατολὰς, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ ὁ τῆς Μηδίας σατράπης Πύθων, ἐβουλήθη, ὥς καὶ ὁ Ἀντίγο-

νος πρὸς δυσμᾶς, νὰ γείνη κύριος τῶν μικροτέρων σατραπειῶν, διὰ τῆς συστάσεως ὁμῶς τούτων ἡττηθεὶς ἠναγκάσθη νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τοῦ Σελεύκου, σατράπου τῆς Βαβυλῶνος. Παραυτίκα δ' ὁ Εὐμένης εὐρέθη πέραν τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος παρὰ τὴν δυτικὴν εἰς τὰς Μηδικὰς πύλας εἴσοδον καὶ, μετὰ τὴν ἄρνησιν τοῦ Πύθωνος καὶ Σελεύκου τοῦ νὰ ὑπερασπίσωσιν ἀπὸ κοινοῦ τὰ τῆς βασιλείας, προήλασε κατωτέρω τοῦ Τίγρητος σπεύδων νὰ κυριεύσῃ τὰ Σοῦσα καὶ τοὺς αὐτόθι ἐναποταμιευμένους θησαυροὺς καὶ προσλάβῃ εἰς τὸ μέρος του τοὺς μικροτέρους σατράπας τῆς Ἀσίας. Μ' ὅλον ὅτι ὁ Πύθων καὶ Σέλευκος ἐζήτησαν νὰ τὸν ἐμποδίσωσιν, αὐτὸς κατώρθωσε νὰ ἐνωθῇ μετ' ἐκείνων, ἐν οἷς προεῖχεν ὁ τῆς Περσίδος Πευκέστης.

Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ὁ Πύθων καὶ ὁ Σέλευκος προσεκάλεσαν τὸν Ἀντίγονον ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ἐνωθέντες δὲ καὶ οἱ τρεῖς ἐν Βαβυλῶνι ἐξεστράτευσαν ὁμοῦ κατὰ τῶν συμμάχων. Παρὰ τὸν ἐν τῇ Παραιτακηνῇ Κοπράταν, παραποτάμιον τοῦ Πασιτίγριδος, συνέβη ἡ πρώτη μεταξὺ Εὐμένων καὶ Ἀντιγόνου σύγκρουσις, καθ' ἣν ὁ τελευταῖος ἀτυχήσας ἀνέζευξεν εἰς Ἐκβάτανα τῆς Μηδίας, ὅπου ἐπακολουθησάντων παρὰ πόδας καὶ τῶν περὶ τὸν Εὐμένην, συνεκροτήθησαν δύο ἄλλαι μάχαι, ἐξ ὧν ἡ πρώτη μὲν ἔμεινεν ἄκριτος, ἡ δὲ δευτέρα ἔνεκα τῆς ζηλοτυπίας καὶ προδοσίας τῶν συμμάχων σατραπῶν ἀπέβη δυστυχής. Ἡ ἀπώλεια δὲ ταύτης ἀπεφάσισε τὴν τύχην τοῦ Εὐμένου καὶ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου συνάμα. Οἱ σατράπαι ἐζήτησαν τὴν ἐπιούσαν ν' ἀναχωρήσωσιν εἰς τὰς ἄνω σατραπείας. Ματαίως δ' ὁ Εὐμένης ἐπέμεινεν εἰς τὴν ἀνανέωσιν τῆς μάχης. Οἱ ἀργυράσπιδες στερηθέντες τῆς ἀποσκευῆς αὐτῶν καὶ τῶν γυναικῶν των, οὐ μόνον ἀντέστησαν ἀλλὰ καὶ διεπρεσβεύσαντο λάθρα πρὸς τὸν Ἀντίγονον, ὅς τις ὑπeschέθῃ ν' ἀποδώσῃ αὐτοῖς πάντα ἃν ἤθελον τῷ παραδώσει τὸν Εὐμένην. Ὅθεν

ἔνευ πολλοῦ δισταγμοῦ συνήρπασαν αὐτὸν καὶ τὸν προ-
 σέφερον δέσμιον εἰς τὸν Ἀντίγονον, πρὸς ὃν ἡτομόλη-
 σαν καὶ οἱ περὶ τὸν Πευκέστην μετὰ μυρίων Περσῶν, οἱ
 δὲ λοιποὶ σατράπαι καὶ τῶν ἄλλων ἡγεμόνων τε καὶ
 στρατιωτῶν οἱ πλεῖστοι, τῆς ἑαυτῶν μόνον ἀσφαλείας
 φροντίζοντες, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. — Ἐν τῷ παρὰ πό-
 λεως δὲ συγκροτηθέντι περὶ Εὐμένους πολεμικῷ συμβου-
 λῷ μόνον ὁ Νέαρχος καὶ τοῦ Ἀντιγόνου ὁ υἱὸς Δημή-
 τριος ἀπεφάνθησαν ὑπὲρ διατηρήσεως τῆς ζωῆς τοῦ ἐξό-
 χου τούτου ἀνδρός, οἱ δὲ λοιποὶ ἐγνωμοδότησαν κατ'
 ἐκείνου ὡς τοῦ πλέον ἐπικινδύνου ἀντιπάλου. Καὶ ἐπειδὴ
 ἄργυράσπιδες προσετέθησαν εἰς τὴν τελευταίαν γνώ-
 μην, ὁ Ἀντίγονος ἔσπευσε νὰ διατάξῃ τὴν ἀναίρεσιν
 αὐτοῦ. Ἀφ' οὗ δὲ οὗτος κατόπιν ἀπηλλάχθη καὶ τοῦ φι-
 λῶδξου Πύθωνος, συλλαβὼν δι' ἀπάτης καὶ ἀποκτείνας
 αὐτὸν ἐν Ἐκβατάνοις, κατέλυσε δὲ καὶ τὸ ἐπίφοβον
 τὸν ἀργυρασπίδων ἄγλημα διὰ τῆς κατακερματίσεώς του,
 ἀπὸ τῆς Περσεπόλεως ὡς ἐν θριάμβῳ, μετὰ
 τῶν τεραστίων τῆς Μηδίας, τῆς Περσίδος καὶ τῶν Σού-
 ρων βασιλικῶν θησαυρῶν (δισμυρίων καὶ πεντακισχι-
 λῶν ταλάντων) εἰς Βαβυλῶνα, ὅπου ὁ Σέλευκος τὸν
 ἐχθρὸν μὲν λαμπρῶς, ἡρνήθη ὁμῶς νὰ ὑποταχθῇ καὶ
 ὀλιγώτερον νὰ δώσῃ αὐτῷ λόγον διὰ τὴν μέχρι
 αὐτοῦ διοίκησίν του. Διὸ καὶ ὑποπτευθεὶς τὴν τοῦ Πύ-
 θωνος συμφορὰν, ἀπέδρα εἰς Αἴγυπτον πρὸς τὸν Πτολε-
 μαῖον. Ὁ δὲ Ἀντίγονος εὐχαριστηθεὶς ὅτι ἡ φυγὴ τῷ
 ἀκόλουθε τὴν ὁδὸν πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν του, κα-
 τήχησεν ἐν Βαβυλωνίᾳ ἄλλον σατράπην. Ἐντεῦθεν δ'
 ἐτράπη ἀμέσως πρὸς δυσμὰς (315 π. Χ.) ἵνα ἐπιδείξῃ
 εἰς τοὺς αὐτόθι ἡγεμόνας τὴν ἰσχύν του.

Καίτοι δὲ προεβηκῶς ἤδη τὴν ἡλικίαν ὁ Ἀντίγονος,
 ὡς ὁμῶς ἔτι ἀκμαίας τὰς δυνάμεις του. Ἦτο ἀνὴρ
 ἀνδρείος, στρατηγὸς δὲ πειθαρχίαν ἐπιβάλλων, διοι-
 κητὴς δὲ φρόνιμος καὶ οἰκονομικὸς, ἀποστέργων τὸν

τρυφηλὸν βίον, κόσμιος, εὐτράπελος, φιλόφρων καὶ διὰ τοῦτο ἀγαπητὸς εἰς τοὺς στρατιώτας του. Ἐπειδὴ δὲ πάντοτε ἐνήργει κατὰ τινα σταθερὸν σκοπὸν, πανταχοῦ τὰ πάντα διεύθυνεν αὐτὸς καὶ μόνον εἰς τὸν υἱὸν του Δημήτριον, ὅστις εἰ καὶ ὅλως ἀντιθέτου χαρακτῆρος ἦτο πιστότατα ἀφωσιωμένος εἰς αὐτὸν, ἐπέτρεπε νὰ ἐμβατεῦη τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ σχέδιά του. Ἐντεῦθεν εἶχε πλείονα βεβαιότητα περὶ τῆς ἐπιτυχίας τῶν ἑαυτοῦ ἐπιχειρήσεων παρὰ τοὺς ἀντιπάλους του, τῶν ὁποίων ὑπερεῖχε καὶ κατὰ τὰ πρὸς τὸν πόλεμον μέσα. Προβλέπων δὲ ἤδη ὅτι ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Κάσσανδρος καὶ ὁ Λυσίμαχος, οἱ μετ' αὐτὸν κραταιότεροι καὶ τὰς αὐτὰς περὶ κυριαρχίας ἀξιώσεις ἔχοντες ἀνεξάρτητοι ἡγεμόνες, ἤθελον συμμαχήσει κατ' αὐτοῦ, παρεσκευάσθη εἰς νέον ἀγῶνα. Καὶ ἀφοῦ οὗτοι ἐνωθέντες ἀληθῶς τῷ ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον, ἐστοχάσθη πῶς νὰ ἐνασχολήσῃ ἕκαστον ἰδίᾳ, ὥστε νὰ διακωλύσῃ τὴν ἑνωσιν τῶν δυνάμεων των.

Ἵνα ἐμποδίσῃ τὸν Λυσίμαχον ἀπὸ τῆς ὑπὲρ τὸν Ἑλλησποντον διαβάσεως, διώρισε τὸν ἀνδρεῖον ἀνεψιὸν του Πτολεμαῖον μετὰ τοῦ ἀναγκαίου στρατοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἵνα δὲ ἀναστείλῃ τὸν Κάσσανδρον, ὑπεστήριξε τὸν Πολυσπέρχοντα χρηματικῶς καὶ συνάμα ἐνήργησε νὰ κηρυχθῇ ὑπὸ τινος συνόδου τῶν Μακεδόνων στρατηγῶν ἡ μὲν Ἑλλὰς ἐλευθέρα, ὁ δὲ Κάσσανδρος ἐχθρὸς τῆς βασιλείας. Κατὰ τοῦ Πτολεμαίου ὁμως, ὅστις κύριος τοῦ Αἰγυπτιακοῦ καὶ Φοινικικοῦ στόλου, καὶ ἠνωμένος μετὰ τοῦ Σελεύκου ἦτο ὁ κραταιότερος ἐχθρὸς, ἐτράπη αὐτὸς ὁ ἴδιος, κατέλαβε ἀμέσως τὴν Φοινίκην καὶ Συρίαν καὶ πρὸ παντὸς ἄλλου ἔσπευσε νὰ κατασκευάσῃ στόλον, δυνάμενον νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν ὡς καὶ τὰς κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἐπιχειρήσεις του. — Τρία ἄρα πολέμου θέατρα παρουσιάζονται ὁμοῦ, ἡ Ἑλλὰς, ἡ μικρὰ Ἀσία καὶ ἡ Συρία.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ σύμμαχοι ὡσαύτως ἐξέδωκαν, ὥς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, διακήρυξιν τινα περὶ ἐλευθερίας, ἐκ τούτου τὰ κόμματα αὐτόθι ἔμειναν διηρημένα καὶ πάραυτα ζωηρός τις εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις ἐξερράγη ἀγὼν, ὅστις ἰδίως ἐν Πελοποννήσῳ (μάλιστα ἐν Σικυῶνι, ὅπου τοῦ Κασσάνδρου ὁ υἱὸς ἐφονεύθη) προήχθη εἰς ἄκραν σφοδρότητα.

Ἐν ᾧ δ' ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ὁ τοῦ Ἀντιγόνου ἀνεψιὸς ἠγωνίζετο ὅτε μὲν εὐτυχῶς ὅτε δὲ ἀτυχῶς κατὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Κασσάνδρου καὶ τῶν σατραπῶν τῆς Καρίας καὶ Λυδίας, ὁ Ἀντίγονος αὐτὸς ἐκυρίευσεν τὴν ὀχυρὰν Τύρον μετὰ δεκαπεντάμηνον ἀντίστασιν, καὶ οὕτως ἐντελῶς τῆς Συρίας ἐγκρατὴς γενόμενος ἐδυνήθη ἤδη νὰ στρατεύσῃ πρὸς βοήθειαν τοῦ ἀνεψιοῦ του ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, νὰ ταπεινώσῃ τὸν τῆς Λυδίας σατράπην καὶ ἀκολουθῶς νὰ πέμψῃ ἐκεῖνον εἰς Πελοπόννησον ἵνα ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον ἐντονώτερον.

Ὁ Ἀντίγονος εἶχε καταλίπει ἐν Συρίᾳ τὸν υἱόν του Δημήτριον ὑπερασπίσοντα ταύτην κατὰ τοῦ Πτολεμαίου, ὅστις ἐν τοσούτῳ διὰ τῆς ἀπυστάσεως τῆς Κυρήνης ἐμποδίσθη νὰ διαπολεμήσῃ τὸν ἐχθρόν του ἐν Συρίᾳ. Ἀφοῦ ὁμως ἡ ἀνάκτησις τῆς χώρας ἐκείνης κατωρθώθη, ὁ Πτολεμαῖος ἐλεύθερος ἤδη, παρακολουθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Σελεύκου, ἐπῆλθε μετὰ μεγάλης δυνάμεως καὶ παραυτίκα ὁ Δημήτριος εὗρέθη ἀπέναντι δύο ἐμπειροπολέμων ἡγεμόνων. Ἄνευ δὲ προηγουμένης γνώσεως τοῦ ἀπόντος πατρὸς του καὶ ἀντικειμένων μὲν τῶν πρεσβυτέρων στρατηγῶν του, συναινοῦντος δὲ ὅλου σχεδὸν τοῦ στρατοῦ, ὁ τολμηρότατος νέος ἀπεφάσισε (312 π. Χ.) νὰ συνάψῃ τὴν περὶ Γάζαν μάχην, τῆς ὁποίας ἡ ἀτυχὴς ἔκβασις συνεπήγαγε τὴν ἀπώλειαν τῆς Παλαιστίνης τῆς Φοινίκης καὶ Κοίλης Συρίας.

Ἦδη δὲ, ἀνοιχθείσης τῆς πρὸς τὸν Εὐφράτην ὁδοῦ καὶ τῶν ἄνω ἐπαρχιῶν διατεθεισῶν, ὥς ἐκ τοῦ περὶ Γάζ-

ζαν πταίσματος τοῦ Δημητρίου, κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου, ὁ Σέλευκος ἔκρινεν εὐκαιρον ν' ἀπέλθῃ μετ' ὀλιγαρίθμου στρατοῦ εἰς Βαβυλῶνα πρὸς ἀνάκτησιν τῆς πρώτης σατραπείας του. Ἀπολαύων δὲ τὴν ἀγάπην καὶ τὸ σέβας ὅλων τῶν ἐγγχωρίων, ἐνθυμουμένων τὴν σχετικῶς πρὸς τὴν τοῦ Ἀντιγόνου ἐπιεικεστέραν αὐτοῦ κυβέρνησιν, εἰσήλασεν εἰς Βαβυλῶνα ὡς ἐλευθερωτῆς καὶ παρεσκευάσθη νὰ γείνη κύριος καὶ τῶν ἄνω ἐπαρχιῶν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Δημήτριος εὗρεν εὐκαιρίαν νὰ ἐπανορθώσῃ ὅπως δῆποτε τὴν ἦτταν αὐτοῦ διὰ τῆς περὶ Μυοῦντα ἐν Συρίᾳ νίκης· εὐθὺς δὲ κατόπιν ἐμφανισθεὶς καὶ ὁ Ἀντίγονος ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας μετὰ τῆς κυρίας δυνάμεως εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ νικητοῦ υἱοῦ του κατέλαβεν ἀπόνως τὴν Συριακὴν χώραν καὶ ἀπεπειράθη ἤδη νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Πτολεμαίου ἀπὸ τῆς Πετραίας Ἀραβίας, ἀποτυχὼν ὅμως ἐνταῦθα καὶ μαθὼν συγχρόνως τὴν ἀπὸ τῆς Βαβυλωνίας ἀνάβασιν τοῦ Σελεύκου εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας καὶ τὰ αὐτόθι εὐτυχήματα αὐτοῦ ἐξέπεμψε ταχέως τὸν υἱόν του ἐκεῖ ἵνα διαπολεμήσῃ συντόνως τὸν πολὺ πλέον ἐπίφοβον τοῦτον ἐχθρόν.

Ὁ Σέλευκος εἶχεν ἤδη κυριεύσει τὴν Σουσιανὴν, Μηδίαν καὶ Περσίαν ὅτε ὁ Δημήτριος ἀφικθεὶς εἰς Βαβυλῶνα κατέλαβε μὲν τὴν πόλιν ταύτην εὐκόλως ὡς ὑπ' ὀλίγων στρατιωτῶν φρουρουμένην, διὰ τὸ δύσκολον ὅμως τῆς περαιτέρω προχωρήσεώς του ἠναγκάσθη νὰ τὴν ἐγκαταλίπῃ πάλιν καὶ νὰ ἐπανακάμψῃ μετὰ σπουδῆς. Ἀλλὰ πιθανῶς ἡ ἐπάνοδος του ἐγένετο κατὰ παραγγελίαν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, θεωρήσαντος συμφέρον νὰ συν-ομολογήσῃ ἐν τῷ μεταξὺ πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του εἰρήνην ἢ μᾶλλον ἀνακωχὴν (311), δι' ἧς ἀνεγνωρίσθη ἐκάστου τῶν ἡγεμόνων (ἐξαιρουμένου τοῦ Σελεύκου) ἡ παροῦσα κυριότης καὶ προσέτι τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἡ αὐτονομία. Τὴν φαινομένην δὲ τοῦ βασιλείου ἐνότητα ἔπρεπε νὰ παράσχῃ τὸ ὄνομα τοῦ τότε δωδεκαετοῦς

Ἀλεξάνδρου, υἱοῦ τῆς Ῥωξάνης. Ἀλλὰ πόσην ὀλίγην σπουδαιότητα εἶχε παρὰ τοῖς εἰρημένοις ἡγεμόσιν ἡ ἀναγνώρισις τῆς βασιλείας τούτου, ἔμελλε νὰ δειχθῇ τάχιστα. Διότι ὅτε ἐν τῇ Μακεδονίᾳ ἐγένετο γνωστὸν, ὅτι ὁ σχεδὸν λησμονηθεὶς παῖς ἀνεγνωρίσθη νῦν παρὰ πάντων τῶν διαφορομένων ὡς ὁ μόνος νόμιμος τοῦ θρόνου διάδοχος, καὶ ἐπομένως πανταχοῦ ἤρξατο νὰ δεικνύεται συμπάθεια ὑπὲρ τοῦ ἀθώου τούτου γόνου τοῦ μεγάλου ἥρωος, καὶ νὰ πιστεῦται ἤδη ὡς δυνατὴ τοῦ μεγαλείου τῆς Μακεδονίας ἡ ἀποκατάστασις κατὰ τὴν Εὐρώπην καὶ Ἀσίαν, ἀμέσως ὁ ἄσπλαγχνος Κάσσανδρος προσέταξε τὸν προεστηκότα τῆς τοῦ παιδὸς φυλακῆς (ἐν Ἀμφιπόλει) νὰ κατασφάζῃ τοῦτόν τε καὶ τὴν μητέρα Ῥωξάνην, νὰ ἐνταφιάσῃ τὰ σώματα κρυφίως καὶ κατὰ μικρὸν ν' ἀπαγγείλῃ τὸν θάνατον αὐτῶν. Εἰς οὐδενὸς δὲ τῶν κρατούντων τὸν νοῦν ἐπῆλθε ν' ἀποδοκιμάσῃ τὴν στυγεράν ταύτην πράξιν!

Ἐν τούτοις ἡ συμφωνηθεῖσα εἰρήνη ἢ ἀνακωχὴ μετέθετο πάντα τοὺς κρατοῦντας εἰς κατάστασιν μετέωρον, καθ' ἣν οὐδεὶς τὸν ἄλλον ἐνεπιστεύετο, ὡς οὐδενὸς θεωροῦντος ἑαυτὸν βέβαιον εἰς ὅ,τι ἀπέκτησε. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Ἀντίγονος ἐπωφελήθη αὐτὴν εὐθὺς ἵνα στρατεύσῃ κατὰ τοῦ Σελεύκου καὶ ἀνακτήσῃ πάλιν τὰς ἀπολεσθείσας σατραπείας· ἀλλ' ὁ Σέλευκος βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἀγῶνος νικητῆς καὶ εἰς τέλος ὁ Ἀντίγονος ἐκὼν ἄκων ἠναγκάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας καὶ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν κυριότητα αὐτοῦ.

Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ὁ Πολυσπέρχων θέλων, ἐπὶ τῇ προτροπῇ ἀναμφιβόλως τοῦ Ἀντιγόνου, ν' ἀντιτάξῃ πρὸς τὸν Κάσσανδρον ἀντίρροπον μετέμψατο ἐκ Περγᾶμου τὸν ἐκ τῆς Βαρσίνης υἱὸν τοῦ μ. Ἀλεξάνδρου Ἡρακλέα, ὄντα τότε ἐπτακαίδεκαέτην, καὶ ἐπεκαλέσθη τὴν συνδρομὴν πάντων τῶν φίλων τοῦ βασιλικοῦ οἴκου.

ἵνα συγκαταγάγῳσιν αὐτὸν ἐπὶ τὴν πατρῴαν βασιλείαν. Προθύμως δὲ ὑπακούοντων τῶν Αἰτωλῶν καὶ πολλῶν ἄλλων συντρεχόντων ἐπεχείρισε νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἀλλ' ἅμα τοῦτο μαθὼν ὁ Κάσσανδρος ἀντεπεξῆλθε μετὰ δυνάμεως ἱκανῆς καὶ συνηντήθη μετ' ἐκείνου περὶ τὴν καλουμένην Τυμφαίαν. Ἐπειδὴ δὲ παρτήρησεν ὅτι οἱ Μακεδόνες δὲν ἔβλεπον δυσαρέστως τὴν κάθοδον τοῦ βασιλέως, φοβηθεὶς μήποτε οὗτοι φύσει πρὸς μεταβολὴν ὄντες ὀξεῖς αὐτομολήσωσι πρὸς τὸν Ἡρακλέα, διεπρεσβεύσατο πρὸς τὸν Πολυσπέρχοντα καὶ κατώρθωσε νὰ τὸν διαφθείρῃ διὰ προσφορᾶς ἑκατὸν τάλαντων καὶ τῆς ὑποσχέσεως τοῦ νὰ διανείμῃ μετ' αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν. Τοιοῦτοτρόπως δὲ προδοθεὶς ὁ ἄθῳος βασιλόπαις ἀπεστραγγαλίσθη κατόπιν ἑνὸς συμποσίου γενομένου παρὰ τῷ Κασσάνδρῳ. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ἡ χήρα Κλεοπάτρα (ἀδελφὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου), ἣτις μέχρι τοῦδε διέτριβεν ἐν Σάρδεσιν ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ Ἀντιγόνου, διότι συγκατετέθη νὰ συζευχθῇ τὸν Πτολεμαῖον, εὗρέθη αἰφνης νεκρά. Μ' ὅλον ὅτι δὲ ὁ Ἀντίγονος ἐτιμώρησε κεφαλικῶς τινὰς τῶν θεραπαινῶν, ὡς ἐπιβουλευθείσας δῆθεν αὐτὴν, καὶ τὰ περὶ τὴν ἐκφορὰν βασιλικῶς ἐφιλοκάλησεν, οὐδεὶς ὁμῶς ἀμφέβαλεν ὅτι αὐτουργὸς τῆς πράξεως ὑπῆρξεν ἐκεῖνος. Ὅθεν ἐκτὸς μόνης τῆς τοῦ Κασσάνδρου συζύγου Θεσσαλονίκης πάντα ἄλλα τοῦ βασιλικοῦ οἴκου μέλη ἐξέλιπον.

§. 10. Οἱ περαιότεροι ἀγῶνες τῶν διαδόχων ἕως τῆς ἐν Ἰψῷ μάχης καὶ τῆς τελευτῆς τοῦ Ἀντιγόνου.

Πρὸ τῆς εἰρημένης ἔτι εἰρήνης οἱ δύο μεγάλοι κατὰ τὴν ἀνατολὴν ἀντίπαλοι, Πτολεμαῖος καὶ Ἀντίγονος, εἶχον ἐμφανισθῇ ὡς τοιοῦτοι καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἑλλάδος, προστατεύοντες ὁ μὲν τὸν Κάσσανδρον, ὁ δὲ τὸν Πολυσπέρχοντα, κυρίως δὲ ζητοῦντες ἀμφοτέρωι νὰ ἐκτείνωσι καὶ ἐνταῦθα τὸ ἑαυτῶν κράτος. Ὁ πρῶτος

ἠθέλησε νὰ βοηθήσῃ τὸν Κάσσανδρον δι' ἀποστολῆς τινος στόλου, ὅστις ὁμῶς οὐδὲν πράξας ἐπέστρεψε πάλιν ταχέως· ὁ δὲ δεύτερος, φιλοδοξώτερος καὶ ἐπιχειρηματικώτερος ἐκείνου, ἔπεμψε κατ' ἀρχὰς μὲν (313) τὸν στρατηγὸν τοῦ Ἀριστόδημον, ὅστις ἐνωθεὶς μετὰ τῶν Αἰτωλῶν ἐνέβαλεν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἀπεδίωξεν ἐκ τῶν πλείστων αὐτόθι πόλεων τὰς φρουράς τοῦ Κασσάνδρου καθ' ὃν χρόνον οὗτος, ἐν συμμαχίᾳ μετὰ τῶν Ἀκαρνάνων, διεπολέμει ἀνωφελῶς πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ τὸν ἐν τῷ μεταξὺ ἀνακτήσαντα τὴν Ἥπειρον Αἰακίδην. Μικρὸν δ' ἔπειτα ἔστειλεν αὐτ' ἐκείνου ἄλλον στρατηγὸν, τὸν Τελεσφόρον, μετὰ νέου στρατοῦ καὶ πεντήκοντα τριήρων καὶ δι' αὐτοῦ ἐγένετο κύριος ὅλης τῆς Πελοποννήσου, πλὴν τῆς Κορίνθου καὶ Σικυῶνος, αἵτινες ἔμειναν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Κασσάνδρου. Ἡ δὲ λοιπὴ Ἑλλάς ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ ἕως τῶν ὀρίων τῆς Θεσσαλίας παρεδόθη τὸ ἐπόμενον ἔτος (312) εἰς τὸν μετὰ μείζονος δυνάμεως ἐπελθόντα ἀνεψιὸν τοῦ Ἀντιγόνου Πτολεμαῖον, τοῦ Κασσάνδρου αἰ φρουραὶ ἐξεβλήθησαν ὑπ' αὐτοῦ πανταχόθεν ἢ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποταχθῶσιν. Ἐν τούτοις δ' ὁ Τελεσφόρος, ζηλοτυπήσας τὸν Πτολεμαῖον ὥς μᾶλλον ἑαυτοῦ προαγόμενον καὶ γενικώτερον περὶ τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα πράγματα πιστευόμενον, ἀπέστη ἀπὸ τοῦ Ἀντιγόνου, κατέλαβε τὴν Ἥλιδα καὶ ἐσύλησε τὸ κατὰ τὴν Ὀλυμπίαν ἱερόν· ἀλλ' ὁ Πτολεμαῖος σπεύσας εἰς Πελοπόννησον κατετρόπωσε τὸν ἀποστάτην, καὶ εἰς μὲν τοὺς Ἡλείους ἀπέδωκε τὴν ἐλευθερίαν, εἰς δὲ τὸν θεὸν ἀποκατέστησε τὰ χρήματα. Μ' ὅλον ὅτι δὲ ὁ Ἀντίγονος ἐπεκράτει διὰ τοῦ ἀνεψιοῦ του ἐν Ἑλλάδι, συνεπεῖα ὁμῶς τῆς προμνησθείσης εἰρήνης (311), ἥτις ἔμελλε νὰ συμβιβάσῃ τὰς ἀμφισβητουμένας τῶν προεχόντων στρατηγῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου σχέσεις, εἰς μὲν τὸν Κάσσανδρον ἐδόθη ἡ ἐπὶ τῆς Εὐρώπης κυριότης, εἰς δὲ τὰς Ἑλληνίδας πόλεις ἐπετράπη ἡ αὐτονομία.

Πῶς δ' ἐνόουν τὴν αὐτονομίαν ταύτην οἱ τὴν εἰρήνην συνομολογήσαντες, ἐγένετο παραυτίκα καταφανές. Ὁ Πτολεμαῖος, τοῦ Ἀντιγόνου ὁ ἀνεψιὸς καὶ στρατηγός, διέμεινε μετὰ στρατιωτικῆς δυνάμεως ἐν Πελοποννήσῳ, συνεμάχησε μετὰ τοῦ Κασσάνδρου καὶ ἀπέστη τοῦ Ἀντιγόνου· ἀκολούθως δὲ Πτολεμαῖος ὁ Λάγου (ὁ τῆς Αἰγύπτου δυνάστης) ἐλθὼν κατὰ τὸ 308 π. Χ. εἰς Ἑλλάδα, κατέλαβεν, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ ὅτι ἤθελε νὰ προστατεύσῃ τὴν τῶν Ἑλλήνων αὐτονομίαν, τὴν τε Σικυῶνα καὶ Κόρινθον (κατεχομένας τότε ὑπὸ τῆς Κρατησιπόλεως, χήρας τοῦ ἀποβιώσαντος ἤδη Πολυσπερχοντίδου Ἀλεξάνδρου), εἰσέπραξε χρήματα παρὰ τῶν λοιπῶν Πελοποννησιακῶν πόλεων καὶ τέλος συνέθετο πρὸς τὸν Κασσάνδρον εἰρήνην, καθ' ἣν ἑκάτεροι ἔπρεπε νὰ μένωσι καὶ τοῦ λοιποῦ κύριοι ὧν ἐκέκτηντο πόλεων. Οὕτως ἄρα ἡ μὲν Σικυὼν καὶ ἡ Κόρινθος ἔμειναν φρουρούμεναι ὑπὸ Αἰγυπτιακοῦ, αἱ πλεῖσται δὲ ἄλλαι πόλεις ὑπὸ Μακεδονικοῦ στρατοῦ.

Τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν Ἀντίγονον νὰ ἐμφανισθῇ καὶ αὐθις ὡς ἐλευθερωτῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ θέσῃ ὅρια εἰς τὰς ἀντιποιήσεις τοῦ Πτολεμαίου καὶ τοῦ Κασσάνδρου. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἔπεμψε κατὰ τὸ 307 ἔτος εἰς Ἑλλάδα τὸν υἱὸν του *Δημήτριον*, τὸν ἔπειτα ὀνομασθέντα *πολιορκητὴν*, μετὰ δυνάμεως ἀδράς πεζικῆς τε καὶ ναυτικῆς καὶ πεντακισχιλίων ἀργυρῶν ταλάντων. Ὁ Δημήτριος, ὧν τότε ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας, εἶχε πρὸς τῇ ἐξωτερικῇ ἀξιοπρεπείᾳ καὶ καλλονῇ ψυχὴν γενναίαν καὶ σπανίαν τόλμην· ἐνθους δὲ ὑπὲρ τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου τῶν Ἑλλήνων, ὡς πηγὴν τοῦ ὁποίου ἐθεώρει τὴν ἐλευθερίαν, ἤτο πάντῃ ἐπιτήδειος νὰ διεγείρῃ καὶ αὐθις εἰς τὴν ψυχὴν ἐκείνων τὸν ἀρχαῖον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ζῆλον. Ἐξαίφνης λοιπὸν καὶ μηδενὸς προαισθημένου κατέπλευσεν εἰς Πειραιᾶ, ὅπου πάραυτα συνέρρευσεν ἐκ τοῦ ἄστεος πλῆθος πολὺ μετὰ μεγάλης

σπουδῆς. Ὡς δ' ἐγένετο τοῖς πᾶσι καταφανὲς ἀπὸ τοῦ καταστροφώματος τῆς νεώς του, ἀνήγγειλε διὰ τοῦ κήρυκος ὅτι ἦλθεν ἀγαθὴ τύχη νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς Ἀθηναίους καὶ ν' ἀποδώσῃ αὐτοῖς τοὺς νόμους καὶ τὴν πατριὸν πολιτείαν. Πάντες ἠλάλαξαν ἐπὶ τῇ χαροποιᾷ ταύτῃ καὶ ἀπροσδοκῆτῳ ἀγγελίᾳ. Ὁ Πειραιεὺς καὶ ἡ Μουνυχία μετὰ βραχεῖαν ἀντίστασιν παρεδόθησαν ὑπὸ τῶν Μακεδονικῶν φρουρῶν εἰς τὸν Δημήτριον, ὅστις, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἀπῆλλαξε καὶ τὴν πόλιν τῶν Μεγάρων ἐκ τῆς φρουρᾶς τοῦ Κασσάνδρου, εἰσῆλασεν ἐν πομπῇ ὡς σωτὴρ εἰς Ἀθήνας καὶ ἀποκατέστησε τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, οἷον ὑπῆρχε πρὸ τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου. Ὁ δὲ τότε διοικητὴς Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς, διὰ τὴν μεταβολὴν τῆς πολιτείας μᾶλλον τοὺς πολίτας ἢ τοὺς πολεμίους φοβούμενος, ἔφυγεν εἰς Θήβας καὶ ὕστερον πρὸς τὸν Πτολεμαῖον εἰς Αἴγυπτον.

Ὁ τρόπος, καθ' ὃν νῦν οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τὸν ἐλευθερωτὴν προσηνέχθησαν, δεικνύει κάλλιστα ὅτι οὔτε νὰ ἐκτιμῶσι πλέον τὴν ἐλευθερίαν οὔτε τὴν δέουσαν αὐτῆς χρῆσιν νὰ ποιῶσιν ἐγίνωσκον. Ὁ Δημήτριος ἦλθε νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν Ἑλλάδα καὶ οἱ Ἀθηναῖοι πρῶτοι ἀπάντων αὐτὸν καὶ τὸν πατέρα του Ἀντίγονον ἀνηγόρευσαν βασιλεῖς. Διὰ ψήφισματος δὲ, γράψαντος αὐτὸ τοῦ Στρατοκλέους, ἔστησαν μὲν εἰκόνας ἐφ' ἄρματος χρυσᾶς ἀμφοτέρων πλησίον Ἀρμυδίου καὶ Ἀριστογείτονος, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἐκοσμήθη διὰ στεφάνου ἔχοντος διακοσίων ταλάντων ἀξίαν, ἀνιδρύσαντο δὲ αὐτοῖς καὶ βωμοὺς σωτῆρων θεῶν ὀνομασθέντας καὶ εἰς τὰς μέχρι τοῦδε φυλὰς προσέθεντο δύο ἔτι, Δημητριάδα καὶ Ἀντιγονίδα. Τέλος τῶν μὲν μηνῶν τὸν Μονυχιῶνα Δημητριῶνα προσηγόρευσαν καὶ τῶν ἑορτῶν τὰ Διονύσια Δημήτρια μετωνόμασαν. Ὁ δ' Ἀντίγονος παραγενομένων πρὸς αὐτὸν πρεσβευτῶν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ τὸ περὶ τῶν ἀμέτρων τιμῶν ψήφισμα προσενεγκόντων ἐχάρη τὰ μέ-

γιστα καὶ πρὸς ἀμοιβὴν ἔδωκεν αὐτοῖς πυρρῷ μὲν πεν-
τεκαίδεκα μυριάδας μεδίμων, ὕλην δὲ ἱκανὴν εἰς κατα-
σκευὴν ἑκατὸν νεῶν καὶ ἐξ Ἰμβρου τὴν φρουρὰν ἐξαγα-
γὼν ἀπέδωκε τοῖς Ἀθηναίοις τὴν πόλιν.

Ἐν τούτοις ὁ Δημήτριος μετὰ τινων μηνῶν ἐν Ἀθή-
ναις διατριβὴν, ἥτις δὲν ἦτο εἰμὴ συνέχεια παντοδαπῶν
τρυφῶν καὶ ἡδονῶν, ἀνεκλήθη αἴφνης ὑπὸ τοῦ πατρός
του ἵνα πολεμήσῃ τὸν Πτολεμαῖον περὶ Κύπρον, ὅστις
πρὸ μικροῦ εἶχε καταλάβει τὴν νῆσον ταύτην καὶ μετὰ
τὴν ἐξολόθρευσιν παντὸς τοῦ αὐτόθι ἡγεμονικοῦ οἴκου,
ἐνεπιστεύθη τὴν φύλαξίν τῃς εἰς τὸν ἀδελφόν του Μενέ-
λαον. Καίπερ δὲ ἀχθόμενος ὅτι ἀπολείπει τὸν ὑπὲρ τῆς
Ἑλλάδος ἀγῶνα, ὄντα πολὺ λαμπρότερον, ἔσπευσεν ἄνευ
τινὸς ἀντιστάσεως νὰ ἐκτελέσῃ τὴν διαταγὴν τοῦ πα-
τρός του, ἐπιτρέψας τὴν διοίκησιν τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὸν
Στρατοκλῆ, δημαγωγὸν ὑπερβαίνοντα κατὰ τὴν ἀναι-
σχυντίαν καὶ αὐτὸν τὸν πρῶτον διαβόητον Κλέωνα. Ἐπι-
πλεύσας δ' ἀπευθείας εἰς Κύπρον συνῆψεν εὐθύς μάχην,
ἐνίκησε τὸν Μενέλαον καὶ ἐπολιόρχησε τὴν πρωτεύουσαν
τῆς νήσου Σαλαμίνα κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν (306
π. Χ.). Κατ' αὐτὴν δὲ τὴν περίστασιν ἔδειξε τὴν μεγά-
λην του εὐφυΐαν περὶ τὴν κατασκευὴν καὶ χρῆσιν παν-
τοδαπῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων
ἀξιοθαύμαστος ἦτο μάλιστα ἡ οὕτω λεγομένη *ἐλέπο-
λις*, καὶ ἀπὸ τῶν ὁποίων ἔλαβε τὸ ἐπώνυμον τοῦ πο-
λιορκητοῦ.

Ἄμα δὲ μαθὼν ὁ Πτολεμαῖος τὴν ἥτταν τῶν ἰδίων
καὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Σαλαμίνας ὥρμησε πρὸς βοή-
θειαν μετὰ κραταιᾶς πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως.
Καταπλεύσας δὲ εἰς Κίτιον ἔπεμψε τινὰς ἐκείθεν κατὰ
γῆν πρὸς τὸν Μενέλαον καὶ τὸν διέταξε ν' ἀποστείλῃ
πρὸς αὐτὸν, εἰ δυνατόν, ὅσας εἶχεν ἐν τῷ λιμένι τῆς
Σαλαμίνας ναῦς, οὕσας ἐξήκοντα. Διότι ἤλπιζεν ὅτι ἐὰν
προσελάβαναι καὶ ταύτας εὐκόλως ἤθελε νικήσῃ μετὰ

διακοσίων ἀγωνιζόμενος σκαφῶν. Ἄλλ' ὁ Δημήτριος νοήσας τὴν ἐπιβολὴν αὐτοῦ, ἐπὶ μὲν τῆς πολιορκίας ἀπέλιπε μέρος τῆς δυνάμεως, τὰς δὲ ναῦς αὐτοῦ ἀπάσας πληρώσας καὶ τῶν στρατιωτῶν τοὺς κρατίστους εἰς αὐτὰς ἐμβιβάσας ὥρμησεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ ἐχθροῦ. Τὴν ἐπιούσαν δὲ, πλέοντος τοῦ Πτολεμαίου ἐπὶ τὴν Σαλαμῖνα, συνεκροτήθη ἀπέναντι τοῦ λιμένος αὐτῆς ἡ μεγίστη τῶν ὄσων ἡ ἱστορία τῆς ἀρχαιότητος μνημονεύει ναυμαχιῶν (306), μεθ' ἧν, ὑπερισχύσαντος ἐντελῶς τοῦ Δημητρίου, οὐδ' ὁ Μενέλαος ἀντέσχευ, ἀλλὰ τὴν τε Σαλαμῖνα μετὰ τῶν λοιπῶν τῆς νήσου πόλεων καὶ τὰς ναῦς καὶ τὸ πεζὸν παρέδωκε τῷ νικητῇ. Πάραυτα δὲ οὗτος ἔπεμψεν εἰς τὸν πατέρα ἄγγελον τὸν Μιλήσιον Ἀριστόδημον, πρωτεύοντα τῶν αὐλικῶν ἀπάντων κατὰ τὴν κολακείαν, ὅστις ἄμ' ἀφιχθεὶς καὶ ἐλθὼν ἐγγὺς ἀνεβόησε μεγαλοφώνως, «*Χαῖρε βασιλεῦ Ἀντίγονε, νικῶμεν Πτολεμαῖον ναυμαχίᾳ καὶ Κύπρον ἔχομεν*». Ἐκ τούτου δὲ πρῶτον ἀνηγόρευσε τὸ πλῆθος τὸν Ἀντίγονον καὶ τὸν Δημήτριον βασιλεῖς. Καὶ τὸν Ἀντίγονον μὲν εὐθὺς ἀνέδθησαν οἱ φίλοι, εἰς δὲ τὸν Δημήτριον ὁ πατὴρ ἔπεμψε διάδημα καὶ γράφων ἐπιστολὴν προσεῖπε βασιλέα. Παραχρῆμα δὲ καὶ ὁ Πτολεμαῖος, μηδαμῶς τὴν ψυχὴν ταπεινωθεὶς διὰ τὴν ἥτταν, ἀνέλαβεν ὁμοίως τὸ διάδημα καὶ τὸ παρὰδειγμα τούτου ἐμιμήθησαν ὁ τε Σέλευκος καὶ ὁ Λυσίμαχος. Μόνος δὲ ὁ Κάσσανδρος, καίπερ τῶν ἄλλων αὐτὸν βασιλέα καὶ γραφόντων καὶ καλούντων, ἀπέφυγε νὰ ὑπογράφηται βασιλεὺς.

Μεταξὺ δὲ τῶν νεοχειροτονητῶν βασιλέων ὁ Ἀντίγονος μάλιστα διενоеῖτο καὶ ἐσκόπει τὴν ἀποκατάστασιν τῆς πρώην τοῦ Ἀλεξανδρείου κράτους ἐνότητος, περὶ ἧς μέχρι τοῦδε ἡγωνίσθη πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον. Πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τούτου ἀπεφάσισεν ἐν πρώτοις νὰ προσβάλλῃ τὸν ταπεινωθέντα Πτολεμαῖον ἐν αὐτῇ τῇ Αἰγύπτῳ μετὰ μεγάλης δυνάμεως, πεζικῆς τε καὶ ναυτικῆς, τῆς

μὲν αὐτὸς ἡγούμενος, τὴν δὲ εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Δημήτριον ἐπιτρέψας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ παρασκευὴ αὐτῆς ἐβράδυνε καὶ ἡ ἐκστρατεία μόλις περὶ τὸ φθινόπωρον τοῦ 306 ἔτους κατωρθώθη, ἐντεῦθεν οὐ μόνον ὁ Πτολεμαῖος ἔλαβε καιρὸν ν' ἀναλάβῃ ἀπὸ τῆς περὶ Σαλαμίνα ἥττης, ἀλλὰ καὶ τοῦ Δημητρίου ὁ στόλος (συγκείμενος ἐξ ἑκατὸν πεντήκοντα πολεμικῶν σκαφῶν καὶ ἑκατὸν φορτίδων) περιέστη εἰς κίνδυνον μέγαν ἕνεκα τῶν ἐπισυμβάντων χειμερινῶν κλυδώνων, οὐδ' ἠδυνήθη νὰ πλησιάσῃ εἰμὴ μετὰ μεγίστης φθορᾶς εἰς τὰς ἀλιμένους τῆς Αἰγύπτου ἀκτάς. Ὅταν δ' ὁ Ἀντίγονος ἔφθασε μετὰ τοῦ στρατοῦ του (ὀκτακισμυρίων πεζῶν, ὀκτακισχιλίων ἱππέων καὶ ὀγδοήκοντα ἑλεφάντων) εἰς τὸ Δέλτα, ὁ Δημήτριος εἶχεν ἤδη ἀποβάλλει ἐπὶ τριῶν συνεχῶν τρικυμιῶν πολλὰ σκάφη μετὰ τῶν ὁποίων ἔφερον ἐφοδίων καὶ μηχανῶν. Μ' ὅλα ταῦτα ἔπραξε πᾶν ὅ,τι ἐδύνατο ἵνα ὑποστηρίξῃ τὸν πατέρα του καὶ διαβιβάσῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ πέραν τοῦ βορείου βραχίονος τοῦ Νείλου. Ἀλλ' ὅλας τὰς ἀποπείρας τῆς ἀποβάσεώς του ἐματαίωσεν ἡ λύσσα τῶν ἀνέμων. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Πτολεμαῖος ἐφρούρει ἐπιμελέςατα πάντα τόπον, ὅπου οἱ ἐχθροὶ ἐδύναντο νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν διαπεραίωσίν των, ἐκ τούτου ἡ εἰς τὰ πρόσω πορεία τοῦ Ἀντιγόνου ἀπέβη σχεδὸν ἀδύνατος καὶ ἐπομένως ἡ ἐπάνοδος ἀναγκαία. Ἀπρακτοὶ λοιπὸν καὶ μετὰ σημαντικὴν ἀνθρώπων καὶ πλοίων ἀπώλειαν ἐπανῆλθον εἰς Συρίαν ὃ τε Ἀντίγονος καὶ ὁ Δημήτριος· ὁ δὲ Πτολεμαῖος δικαίως ἐπανηγύρισε τὴν ἐπιστροφὴν των, ὡς ἂν ἐνίκησε τὴν λαμπροτάτην νίκη.

Ὅ,τι δὲ διὰ τῆς εἰρημένης ἐκστρατείας ὁ Ἀντίγονος καὶ ὁ Δημήτριος δὲν κατώρθωσαν, τοῦτο ἐζήτησαν τὸ ἐπόμενον ἔτος (305) νὰ ἐπιτύχωσιν ἄλλως πως, ἥτοι ν' ἀπελάσωσιν, εἰ δυνατόν, ἐκ τῆς θαλάσσης τὸν Πτολεμαῖον, νὰ καταστρέψωσι τὸ Αἰγυπτιακὸν ἐμπόριον καὶ οὕτω ν' ἀποστερήσωσι τὸν ἐχθρὸν τῆς κυριωτέρας δυ-

νάμεώς του. Πρὸς τοῦτο δ' ἔκρινον ἀναγκαῖον πρὸ πάντων ν' ἀπαγορεύσωσι τὴν τῶν Ῥοδίων μετὰ τῆς Αἰγύπτου ἐμπορικὴν ἐπιμιξίαν. Καὶ μ' ὅλον ὅτι οἱ φρόνιμοι οὗτοι ἔμποροι ἐσπούδασαν διὰ παντὸς θωπευτικοῦ μέσου νὰ διαθέσωσιν εὐνοϊκῶς ὑπὲρ ἑαυτῶν ἀμφοτέρους τοὺς βασιλεῖς, οὐδὲν ἤττον οὗτοι ἐπέμενον εἰς τὴν ἀπαίτησίν των καὶ ἐπὶ τέλους μὴ εἰσακουσθέντες ἀπεφάσισαν διὰ τῆς βίας τῶν ὅπλων νὰ τοὺς ἀναγκάσωσιν. Ὁ ἔκραγεις δ' ἐντεῦθεν πόλεμος ἀνήκει εἰς τοὺς πλείστου λόγου ἄξιους τῆς ἀρχαιότητος πολέμους. Ὁ Δημήτριος μετεχειρίσθη κατ' αὐτῶν πᾶσαν αὐτοῦ τὴν περὶ τὰς μηχανὰς εὐφυΐαν καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τὰς κολοσσιαίας δυνάμεις πρὸς ἐκπολιόρκησιν τῆς νήσου. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ῥόδιοι μετεχειρίσθησαν εἰς ἄμυναν ἑαυτῶν ὅλην τὴν φρόνησιν, ἐπιτηδειότητα καὶ τὴν περὶ τὰ ναυτικὰ ἐμπειρίαν των, ὥστε δυσκόλως δύναται ν' ἀποφασισθῇ ἂν οἱ πολιορκοῦντες ἢ οἱ πολιορκούμενοι ἐδείχθησαν μᾶλλον ἄξιοι θαυμασμοῦ κατὰ τὸν προκείμενον ἀγῶνα. Τέλος ὁ Δημήτριος, ἀφ' οὗ ἐπὶ ἐν ὁλόκληρον ἔτος ἐζήτησεν εἰς μάτην νὰ καταπαλαίσῃ ἐκείνους, ἀναγνωρίσας τὸ δυσκατόρθωτον τῆς ἐπιχειρήσεώς του, ἀπεφάσισε νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ ἐζήτησε πρόφασιν εὐλογον ἵνα ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσιν μετὰ τῶν Ῥοδίων. Τὴν πρόφασιν δὲ ταύτην τῷ ἐχορήγησεν ἡ ἐμφάνισις πρέσβων πρῶτον μὲν τῶν Ἀθηναίων, μετ' οὐ πολὺ δὲ τῶν Αἰτωλῶν, οἵτινες ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου πιεσθέντες ἐπεκαλοῦντο ταχεῖαν βοήθειαν. Καὶ οἱ Ῥόδιοι δὲ ἔπραξαν τὸ καθ' ἑαυτοὺς ὅ,τι ἐντίμως ἐδύναντο νὰ πράξωσιν ὥστε ν' ἀπαλλάξωσι τὸν ἐχθρὸν πάσης κατασχίνης. Διὰ τῆς μεσιτείας λοιπὸν τῶν εἰρημένων πρέσβων κατωρθώθη ἡ εἰρήνη ἐπὶ τοῖςδε· ἡ πόλις νὰ ᾔνε αὐτόνομος καὶ ἀφρουρήτος, νὰ συμμαχῶσι δὲ οἱ Ῥόδιοι μετὰ τοῦ Ἀντιγόνου, πλὴν ἂν εἰς Πτολεμαῖον στρατεύεται, καὶ νὰ δώσωσιν ἑκατὸν ὁμήρους ἐκ τῶν πολιτῶν, ὅσους ᾔθελεν

ἀπογράψει ὁ Δημήτριος, πλὴν τῶν τὰς ἀρχὰς ἐχόντων.

Ἀπὸ τῆς Ῥόδου ὁ Δημήτριος ἀπέπλευσε κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ ὁ Κάσσανδρος καὶ ὁ Πολυσπέρχων εἶχον ἐκτείνειν ἐκ νέου τὰς κατακτήσεις των, καὶ ὁ πρῶτος μάλιστα εἶχε πολιορκήσει τελευταῖον καὶ αὐτὰς τὰς Ἀθήνας. Ἀποβὰς δ' ἐν τῇ Αὐλίδι τῆς Βοιωτίας πρῶτον μὲν ἤλευθέρωσε τὴν τῶν Χαλκιδέων πόλιν φρουρουμένην ὑπὸ Βοιωτῶν, ἔπειτα δὲ συνεμάχησε μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, καὶ ὁν Κάσσανδρον αὐτὸν οὐ μόνον ἐκ τῆς Ἀττικῆς ἀπήλασε ἀλλὰ καὶ πέραν τῶν Θερμοπυλῶν ἐξέβαλε, τελευταῖον δὲ ἀπήλλαξεν ἐκ διαδοχῆς τῶν Μακεδονικῶν φρουρῶν τὴν τε Σικυῶνα, τὴν Κόρινθον καὶ τὰς πλείστας τῆς Ἀχαΐας πόλεις, ἀπονείμας εἰς πάσας τὴν αὐτονομίαν.

Ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντιγόνου εὕρισκετο ἤδη εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνάμεώς του καὶ ἡ τῶν Ἀθηναίων δημώδης κολακεία ἔφθασεν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω. Μετὰ βακχικῆς παραφορᾶς ὁ μαινόμενος λαὸς ἀπῆντησε τὸν προσκληθέντα ἐλευθερωτὴν, ἐξύψωσεν αὐτὸν ὑπὲρ πάντας τοὺς θεοὺς, ὡς ὄντα μόνον θεὸν ἀληθινὸν τῶν ἄλλων καθευδόντων ἢ ἀποδημούντων ἢ μὴ ὑπαρχόντων, καὶ τὸν ἐδέχθη μετ' ὀρχήσεων, ὠδῶν καὶ θυμιάσεων. Εἰς τοιαύτην ταπείνωσιν ἐξεστράπησαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἅμα ἡ κολακεία, τὸ χαλεπώτατον τοῦτο θηρίον ἐνέβαλεν εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν λυσσωδῶς. Καὶ ὁ Δημήτριος δὲ αὐτοὺς, ὅταν τοὺς εἶδεν ἀφιεροῦντας εἰς τὰς εἰσόδους τοῦ (Δάμιαν κ. λ. π.) καὶ εἰς τοὺς κόλακας τοῦ βωμοῦ καὶ ἡρώα ἤρξατο νὰ λυπῇται, καὶ θαυμάζων ἐπὶ τοῖς γενομένοις ἔλεγεν ὅτι «οὐδεὶς ἐπ' αὐτοῦ Ἀθηναίων γέγονε μέγας καὶ ἀνδρὸς τὴν ψυχὴν.» Ἀλλ' ἀφοῦ ἐκεῖνοι, δι' ὧν ὁ Δημήτριος ἤλπισε νὰ ἐξυψωθῇ, διεφθάρησαν ἐπὶ τοσοῦτον συνδιεφθάρη καὶ οὗτος μετ' αὐτῶν ἐπὶ τέλους· μιάνας ἀσυστόλως διὰ τῶν ἀκολασιῶν τοῦ τοὺς τόπους, οὓς πρότερον οὐδεὶς ἄνευ ἱεροῦ φόβου ἐτόλμα νὰ πατήσῃ,

τῆς δυνάμεώς του, ὅπως, πρὶν ἢ ὁ Σέλευκος καὶ ὁ Πτολεμαῖος φθάσωσι, ἐλευθερώσῃ τὴν μικρὰν Ἀσίαν· ὅθεν διὰ τῶν τῆς Κιλικίας πυλῶν εἰσδύσας ἀνέκτισε πάλιν ταχέως τὴν Φρυγίαν καὶ ἐντεῦθεν ἐστράτευσεν εὐθὺς κατὰ τοῦ Λυσιμάχου, ὅστις ὁμῶς τρεῖς πλησίον συναντηθεὶς ἀπέφυγε νὰ συνάψῃ μετ' αὐτοῦ μάχην. Ἐπειδὴ δὲ νῦν καὶ ὁ Σέλευκος προσήλαυνεν ἀπὸ τοῦ Τίγρητος καὶ ὁ Πτολεμαῖος καταλαβὼν ἤδη τὴν Κοίλην Συρίαν εὐρίσκετο ἐνώπιον τῆς Σιδῶνος, ὁ Ἀντίγονος θέλων νὰ διακωλύσῃ τὴν ἔνωσιν τῶν συμμάχων, ἔκρινε νὰ στρατοπεδεύσῃ ἐν τῇ βορείᾳ Φρυγίᾳ καὶ ἐκεῖθεν, τὸν ἄμεσον κίνδυνον φροντίζων ν' ἀποτρέψῃ, ἀνεκάλεσε τὸν υἱόν του Δημήτριον ἐκ τῆς Εὐρώπης, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἰσβαλὼν εἰς Θεσσαλίαν εἶχε κυριεύσει πολλὰς αὐτῆς πόλεις καὶ ἐσκόπει ν' ἀναγκάσῃ εἰς μάχην τὸν Κάσσανδρον. Καίπερ δὲ βέβαιος περὶ τῆς εὐτυχούς ἐκβάσεως τοῦ ἀγῶνός του, ὑπέικων ὁμῶς εὐπειθῶς εἰς τὴν ἐντολὴν τοῦ πατρός του συνωμολόγησεν μετὰ τοῦ Κασσάνδρου συνθήκας καὶ ἔσπευσεν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου ἡ ἐμφάνισίς του κατέστησε τὸν Λυσίμαχον εἰς δυσχερῆ θέσιν.

Ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὁ Σέλευκος ἡγούμενος κραταιοῦ στρατοῦ διέβη εἰς τὴν Καππαδοκίαν, ὁ δὲ Κάσσανδρος, ὅστις μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ Δημητρίου τὰς ἐν Θεσσαλίᾳ πόλεις ἀνεκτήσατο καὶ τὰς Θερμοπύλας κατέλαβεν, ἐξέπεμψε μετὰ δυνάμεως εἰς Ἀσίαν τὸν ἀδελφόν του Πλείσταρχον. Ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ 301 ἔτους ὅτε Λυσίμαχος καὶ ὁ Σέλευκος ἐρχόμενοι ὁ μὲν ἀπὸ τῆς Πρακλείας ὁ δὲ ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας συνέμιζαν παρὰ τὸν Ἄλυν ποταμὸν, ὁ δὲ Δημήτριος ἀπὸ τῆς Προντίδος ἀναβαίνων ἔδραμεν εἰς βοήθειαν τοῦ πατρός του, ἐν ᾧ ὁ προφυλακτικὸς Πτολεμαῖος, ἀρκούμενος νῦν εἰς τὴν ἀνάκτισιν τῆς Κοίλης Συρίας, ἔμεινεν ἡσυχος ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἄφησεν εἰς τοὺς λοιποὺς συμμάχους ν' ἀγωνισθῶσι τὸν ἀβέβαιον πρὸς τὸν Ἀντίγονον ἀγῶνα.

πρῶτος παρεβίασε καὶ τὴν εἰς τὰ Ἑλευσίνια μυστήρια μύησιν παραλαβὼν ἐφ' ἅπαξ, ἐναντίον τοῦ νόμου καὶ τῆς καθιερωμένης τάξεως, τὴν τελετὴν ἅπασαν ἀπὸ τῶν μικρῶν ἄχρι τῶν ἐποπτικῶν.—Κατὰ τὸ παράδειγμα δὲ τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, τῶν ὁποίων ἐκείνος ἐνόμιζεν ἑαυτὸν πολὺ πλεον ὑπερέχοντα, εἰς τὴν παροῦσαν τύχην καὶ εἰς τὴν δύναμιν τῶν πραγμάτων ἐπαιρόμενος, συνεκάλεσεν ἐν τῷ ἱσθμῷ κοινὸν συνέδριον, ὅπου, πολλῶν συνελθόντων, ἀνηγορεύθη ἡγεμὼν αὐτοκράτωρ τῆς Ἑλλάδος, καὶ τοῦτο ἵνα τῇ συνδρομῇ τῶν Ἑλλήνων ὅχι, ὡς ἐκείνος, τὴν Περσίαν ταπεινώσῃ, ἀλλὰ τοῦ Κασσάνδρου τὴν δύναμιν ἐν Ἑλλάδι καὶ Μακεδονίᾳ ἀνατρέψῃ.

Προῖδὼν δὲ ἤδη ὁ Κάσσανδρος τὸν κίνδυνον τοῦτον ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ εἰρήνης σύναψιν μετὰ τοῦ Ἀντιγόνου· ἀλλὰ τῆς αἰτήτεώς του μὴ γενομένης δεκτῆς εἰμὴ ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς ἀπολύτου ὑποταγῆς, ἀπεφάσισεν, ἐν τῇ ἀνεπαρκείᾳ τῶν οἰκείων δυνάμεων νὰ προσκαλέσῃ εἰς συμμαχίαν τὸν Λυσίμαχον, τὸν Πτολεμαῖον καὶ τὸν Σέλευκον. Καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν Λυσίμαχος νῦν ὡς πλησιέστερος μᾶλλον παντὸς ἄλλου ἐκινδύνευεν, ὁ δὲ Πτολεμαῖος δὲν ἐδύνατο νὰ λησμονήσῃ τὴν ἀπώλειαν τῆς Συρίας καὶ Φοινίκης του, καὶ ὁ Σέλευκος ἐφοβεῖτο, ἔάν ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Αἴγυπτος ὑπέκυπτον, περὶ τῆς περαιτέρω διατηρήσεως τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ κατακτήσεών του, ἐκ τούτου εὐκόλως κατωρθώθη (302 π. Χ.) συμμαχία τις τῶν τεσσάρων βασιλέων, σκοπὸν ἔχουσα τὴν ἀνατροπὴν τῆς δυνάμεως τοῦ Ἀντιγόνου.

Ἐν ᾧ δὲ ὁ Κάσσανδρος ἔσπευσεν εἰς Θεσσαλίαν ἵνα κλείσῃ τὰς Θερμοπύλας, ὁ Λυσίμαχος ἐνέβαλε μεθ' ἱκανοῦ στρατοῦ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου, οὔσης παντάπασιν ἀπροσδοκῆτου τῆς ἐμφανίσεώς του, πανταχοῦ ἀπεδείχθη νικητῆς, ὑποβαλὼν εἰς τὴν ἐξουσίαν του τὰς πλείστας καὶ ἀξιολογωτέρας πόλεις. Ἀμα δὲ ὁ Ἀντίγονος ἔλαβε τὴν περὶ τούτου εἰδήσιν, ὥρμησε μεθ' ὅλης

Τέλος δὲ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 300 ἔτους συνεκροτήθη ἡ περὶ τῶν ὅλων ἐν τῇ Φρυγικῇ περὶ Ἰψὸν πεδιάδι μάχη. Ὁ Ἀντίγονος ἐπέμεινεν ἰσχυρογνωμόνως εἰς τὴν συγκρότησιν ταύτης, μ' ὅλον ὅτι, γινώσκων τὴν ὑπεροχὴν τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων¹, εἶχε τὸ προαίσθημα τῆς ἀτυχοῦς ἐκβάσεώς της. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς συμβολῆς ὁ Δημήτριος, ἔχων τοὺς πλείστους καὶ κρατίστους τῶν ἱππέων, ἐπετέθη κατὰ τοῦ Ἀντιόχου, υἱοῦ τοῦ Σελεύκου, τὸν ἔτρεψεν εἰς φυγὴν· ἐν τῇ διώξει ὁμως, ἥτις παρὰ καιρὸν ἐγένετο σοβαρὰ καὶ φιλότιμος, διέφθειρε τὴν νίκην· διότι ἀπομακρυνθέντα πολὺ ἢ τῶν τοῦ Σελεύκου ἐλεφάντων γραμμῇ γενομένη ἐν τῷ μέσῳ τὸν ἀπέκοψεν ἀπὸ τῆς στρατιᾶς τῶν οἰκείων του, ὥστε αἱ πεζικαὶ τοῦ Ἀντιγόνου τάξεις στερηθεῖσαι τοῦ ἱππικοῦ εὐκόλως διὰ τῆς προσβολῆς τῶν ἐλεφάντων ἐχωρίσθησαν. Καὶ μέρος μὲν αὐτῶν παρεδόθη μέρος δ' ἐτράπη εἰς φυγὴν· μόνον δὲ ὁ γηραιὸς Ἀντίγονος δὲν ὑπεχώρησεν, ἀλλ' ἔμεινε περισκοπῶν τὸν υἱὸν καὶ προσδοκῶν πάντοτε τὴν ἐπιστροφὴν του ἕως οὗ πολλῶν ἀκοντισμάτων πρὸς αὐτὸν ἀφεθέντων ἔπεσεν. Ὁ δὲ Δημήτριος μόλις ἐδυνήθη ἐξ ὅλου τοῦ στρατοῦ νὰ σώσῃ τετρακισχιλίους ἱππεῖς καὶ πεζοὺς πεντακισχιλίους, μετὰ τῶν ὁποίων κατέφυγον εἰς Ἐφεσον.

Διὰ τῆς ἐν Ἰψῷ μάχης τὸ κράτος τοῦ Ἀντιγόνου, ὅς τις μόνος ἔτι εἶχε προσπαθήσει τὴν συγκέντρωσιν τῆς βασιλείας, ἀνετράπη ἐντελῶς καὶ οἱ νικηταὶ προέβησαν ἀμέσως εἰς νέαν τῆς πλουσίας λεΐας διανομὴν, καθ' ἣν ὁ μὲν Λυσίμαχος ἔλαβεν ὅλην τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἕως τοῦ Ταύρου, πλὴν τῆς εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κασσάνδρου Πλείσταρχον παραχωρηθείσης Κιλικίας. Αἱ δὲ πέραν τοῦ Ταύρου χῶραι ἔλαχον εἰς τὸν Σέλευκον· μόνος δὲ ὁ

¹ Ὁ μὲν Ἀντίγονος εἶχε 70 χιλ. πεζ., 10 χιλ. ἱππεῖς καὶ 70 ἐλέφαντας· οἱ δὲ ἐναντίοι 64 χιλ. πεζ., 10,500 ἱππεῖς, 400 ἐλέφαντας καὶ 120 ἄρματα.

Πτολεμαῖος, ἐπειδὴ ἔμεινεν μακρὰν τοῦ ἀγῶνος, δὲν μετέσχεν οὐδαμῶς τῆς λείας, εὐχαριστηθεὶς ὅτι ὁ κραταῖος Σέλευκος κατέλιπεν αὐτῷ τὴν Κοίλην Συρίαν. Οὕτω κατὰ πρῶτον ἤδη ἔλαβε πέρας τὸ ὑπὸ τοῦ μ. Ἀλεξάνδρου ἰδρυθὲν Μακεδονικὸν καὶ Ἀσιατικὸν κράτος. Τοῦ λοιποῦ δὲ παρουσιάζονται τέσσαρα ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων βασιλεία, τὸ Λυσιμαχείον τῆς Θράκης, τὸ τοῦ Σελεύκου τῆς Συρίας, τὸ Πτολεμαϊκὸν τῆς Αἰγύπτου καὶ τὸ Ἑλληνομακεδονικὸν, οὗτινος μόνον (τῶν τριῶν πρώτων ἀνηκόντων εἰς τὸν περίβολον τῆς γενικῆς Ἱστορίας) τὰς περαιτέρω τύχας καὶ τὰ παθήματα πρόκειται νὰ διεξέλθωμεν ἐφεξῆς, ἀφοῦ προηγουμένως διαλάβωμεν περὶ τῶν προσεχῶν συμβάντων, τῶν πρὸς αὐτὸ σχέσιν ἄμεσον ἐχόντων.

§. 11. Τὰ μετὰ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην συμβάντα μέχρι τῆς τελευτῆς Δημ. τοῦ Πολιορκητοῦ καὶ τῶν δύο ἐσχάτων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου διαδόχων Λυσιμαχείου καὶ Σελεύκου.

Κατὰ συνέπειαν τῆς προειρημένης μάχης ὁ Δημήτριος ἐστερήθη ἀπάσης τῆς ἐν τῇ Ἀσίᾳ πατρικῆς κληρονομίας του, ἀλλὰ μετὰ τῆς ναυτικῆς δυνάμεώς του ἐκράτει ἔτι τῆς θαλάσσης ὅθεν ἡ Σιδὼν, ἡ Τύρος, ἡ Κύπρος, αἱ τοῦ Αἰγαίου νῆποι, τινὲς πόλεις τῆς Πελοποννήσου καὶ ἰδίως αἱ ἀγαπηταί του Ἀθῆναι ἐφαίνοντο παρέχουσαι αὐτῷ ἱκανὰ ἔτι στηρίγματα, ὥστε νὰ τὸν ἀνυψώσῃ πάλιν ἐκ τῆς πτώσεώς του. Ἀλλ' ἐν ᾧ πλεύσας ἀπὸ τῆς Ἐφέσου κατευθύνετο εἰς Ἀθήνας, πρέσβεις Ἀθηναίων ἀπαντήσαντες αὐτὸν κατὰ τὰς Κυκλάδας τῷ ἀνῆγγειλαν ὅτι ὁ δῆμος ἐψηφίσαστο νὰ μὴ δεχθῶσιν εἰς τὴν πόλιν μηδένα τῶν βασιλέων, καὶ ὅτι ἡ γυνὴ αὐτοῦ Διιδάμεια, ἣν εἶχε καταλίπει αὐτόθι μετὰ τοῦ στόλου καὶ τῶν θησαυρῶν του, ἀπήχθη μετὰ τιμῆς καὶ τῆς πρεπούσης πομπῆς εἰς Μέγαρα. Ἡ ἀχαριστία αὕτη τῶν Ἀθηναίων ἐξέπληξε τὸν Δημήτριον, ὅστις κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδείχθη σφόδρα

σον, καὶ ἐντεῦθεν προσαγαγόμενός τινας ἀφροσύνας πό-
 λεις ἐνέβαλεν εὐθὺς εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὅπου ἐπεχείρη-
 σεν ἤδη ὅ,τι ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Ἰφῶ μάχην δὲν εἶχε
 τολμήσει, τὴν ἄλωσιν τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Κάσσανδρος ἐζή-
 τησε πρότερον νὰ κατακτήσῃ τὴν πόλιν ταύτην ἀλλ'
 ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ φιλοπάτριδος καὶ ἀνδρείου Ἀθη-
 ναίου Ὀλυμπιοδώρου, ἔχοντος καὶ τὴν βοήθειαν τῶν
 Αἰτωλῶν. Μετέπειτα δ' αὐτὸς οὗτος ἐπειράθη καὶ δι'
 ἄλλου μέσου νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του· συνῆψε δη-
 λονότι σχέσεις μετὰ τινος κραταιοῦ δημαγωγοῦ, τοῦ
 Λαχάρου, καὶ ἔπεισεν αὐτὸν νὰ γείνῃ τύραννος, διότι
 δι' αὐτοῦ, ἡναγκασμένου φυσικῶς νὰ ζητῇ τὰ κύρια στη-
 ρίγματά του ὅχι εἰς τὸν λαὸν ἀλλ' εἰς τοὺς μισθοφό-
 ρους καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς συμμάχους, ἥλπιζε νὰ κατα-
 στήσῃ ἐξηρητημένους ἀπ' αὐτοῦ τοὺς Ἀθηναίους. Μὲντοι
 ὅτι δὲ ὁ Λαχάρης ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν μικρὸν πρὸ τῆς
 ἀποβιώσεως τοῦ Κασσάνδρου (συμβάσης περὶ τὸ τέλος
 τοῦ 297 ἔτους) καὶ πρὸ τῆς πολιορκήσεως τῶν Ἀθη-
 νῶν, κατῴρθωσεν ὅμως νὰ γείνῃ τοσοῦτον ἰσχυρὸς ἐν
 βραχεῖ χρόνῳ, ὥςτε οἱ Ἀθηναῖοι ὑπέφερον εὐπειθῶς τὴν
 τραχεῖαν κυβέρνησίν του καὶ ὅταν ὁ Δημήτριος τοὺς
 εἶχε στερήσῃ πάσης σιταγωγίας καὶ τοὺς ὑπέβαλεν εἰς
 ἐσχάτην ἀπορίαν, ἕως οὗ ὁ τύραννος αὐτὸς ἀποβαλὼν
 πᾶσαν μακροτέρας ἀντιστάσεως ἐλπίδα ἀπέδρα ἐκ τῆς
 πόλεως μετημφισμένος ὡς χωρικός. Εὐθὺς δ' ἔπειτα οἱ
 Ἀθηναῖοι ἀνέωξαν τὰς πύλας τρέμοντες τοῦ νικητοῦ τὴν
 ἐκδίκησιν. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος ἅμα εἰσελθὼν ἐκήρυξεν
 εἰς τὸν ἐν τῷ θεάτρῳ ἐπίτηδες ἀθροισθέντα λαὸν, ὅτι
 λησμονεῖ καὶ συγχωρεῖ τὰ πάντα, καὶ πρὸς βεβαίωσιν
 τῆς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους εὐνοίας του διένειμεν αὐτοῖς
 δέκα μυριάδας μεδίμνων σίτου καὶ κατέστησεν ἀρχάς,
 αἵτινες ἦσαν μάλιστα προσφιλεῖς εἰς τὸν δῆμον· ὅθεν
 κατέστη καὶ αὐθις ὁ ἡμίθεος τῶν Ἀθηναίων. Καὶ οὗτοι
 μὲν δια ψηφίσματος τῷ παρέδωκαν ἐκούσιοι ἤδη τὸν

ὠργισμένος, ἔπειτα δὲ καταπραῦνθεις ἠρέεσθη νὰ ἐκφράσῃ μόνον τὴν λύπην του καὶ ζητήσῃ τὴν παράδοσιν τῶν ἐν Πειραιεὶ πλοίων του. Κομισάμενος δὲ ταῦτα παρέπλευσεν εἰς τὸν Ἴσθμὸν καὶ ἐντεῦθεν ἐπειδὴ, πλὴν τῶν Μεγάρων καὶ τῆς Κορίνθου, αἱ πλεῖσται τῆς Πελοποννήσου πόλεις μετέστησαν πρὸς τοὺς πολεμίους, ἀνήχθη εὐθὺς εἰς τὴν Θρακικὴν Χερσόνησον, ἐλεηλάτησε τὰς παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὴν Προποντίδα χώρας τοῦ Λυσιμάχου, τὸν ὁποῖον ἐμίσει ὑπὲρ πάντας, καὶ διὰ τῶν πλουσίων λαφύρων κατώρθωσε νὰ στρατολογήσῃ πολλοὺς μισθοφόρους.

Κατὰ τὸν χρόνον δὲ τοῦτον ἤρξαντο νὰ ὑποπτεύωσι ἀλλήλους οἱ νικηταὶ τῆς Ἰψοῦς καὶ δύο μὲν ἐξ αὐτῶν ὁ Λυσιμάχος καὶ ὁ Πτολεμαῖος, φοβούμενοι τὸν κραταῖον Σέλευκον, συνέθεντο συμμαχίαν, ἣν ἐπεσφράγισεν ἡ σύζυξ τοῦ πρώτου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ δευτέρου Ἀρσινόης. Ὁ δὲ Σέλευκος ἐξ ἐναντίας ἔσπευσε νὰ οἰκισθῇ τὸν ἐπιτηδειότατον στρατηγὸν Δημήτριον λαβὼν ὡς σύζυγον τὴν πολὺ ἔτι νέαν καὶ περικαλλῇ θυγατέρα τοῦ Στρατονίκην· ἀλλ' ἡ ἐκ τοῦ συνοικεσίου τούτου προσελθοῦσα ὁμόνοια δὲν διήρκεσε πολλὸν χρόνον· διότι ὁ Δημήτριος ἀφαιρέσας ἐν τῷ μεταξὺ ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Πλειστάρχου τὴν Κιλικίαν παρώξυνε τὸν Σέλευκον, ὅστις ἐπιμένων εἰς τὴν ἀπόδοσιν αὐτῆς καὶ μὴ εἰσακουσθεὶς ἠπέιλησε τὸν Δημήτριον ὅτι θέλει τὸν στερῆσαι τῆς Σιδωνος καὶ Τύρου. Ὅθεν δυσαρεστηθεὶς οὗτος πρὸς τὸν γαμβρόν του ἐζήτησε τὴν μετὰ τοῦ Πτολεμαίου συνδιαλλαγὴν, καὶ δι' αὐτῆς ἐπέτυχε νὰ μένῃ κύριος τῆς Κύπρου καὶ Φοινίκης. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ ἀνήσυχος Ἀντιγονίδης, ὅστις ἐθεώρει τὸ παρὸν κράτος του μικρὸν καὶ ἀβέβαιον, ἀπεφάσισε νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς Ἑλλάδα καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐκ νέου τὴν κατάκτησιν αὐτῆς (298).

Ὁ Δημήτριος κατέπλευσε τὸ πρῶτον εἰς Πελοπόννη-

Πειραιᾷ καὶ τὴν Μουνυχίαν, αὐτὸς δὲ οὐ μόνον εἰς τὰ φρούρια ταῦτα ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ Μουσεῖον κατέστησε φρουρὰν θέλων οὕτω νὰ ἐμποδίσῃ πᾶσαν εἰς τὸ μέλλον μεταβολὴν τοῦ δήμου.

Εὐθύς δὲ μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν Ἀθηνῶν ἐπεχείρησε νὰ γείνῃ καὶ τῆς Λακεδαιμόνος κύριος. Καὶ περὶ Μαντίνειαν μὲν ἀπαντήσας Ἀρχίδαμον τὸν βασιλέα καὶ περιγεγόμενος αὐτοῦ ἐνέβαλεν εἰς τὴν Λακωνικὴν πρὸς αὐτῇ δὲ τῇ Σπάρτῃ πάλιν ἐκ παρατάξεως αἰχμαλωτεύσας πεντακοσίους καὶ διαφθείρας διακοσίους ἤλπισεν ὅσον οὕπω νὰ ἔχῃ καὶ τὴν πόλιν, μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ἀνάλωτον διατελέσασαν. Ἀλλ' ἡ τύχη περὶ οὐδένα ἄλλον τῶν βασιλέων ὥς εἰς τοῦτον ἔλαβεν οὕτω μεγάλας καὶ ταχείας τροπὰς, οὐδ' ἐδείχθη τοσαυτάκις μικρὰ καὶ πάλιν μεγάλη, καὶ ταπεινὴ μὲν ἐκ λαμπρᾶς, ἰσχυρὰ δὲ πάλιν ἐκ φαύλης. Διὸ, κατὰ τὸν Πλούταρχον, αὐτὸς οὗτος εἰς τὰς χείρονας μεταβολὰς συνείθιζε ν' ἀναφθέγγεται πρὸς τὴν τύχην τὸ Αἰσχύλειον ἐκεῖνο·

σύ τοί με φουσᾷ, σύ με καταλθεῖν δοκεῖς·

Διότι τότε, ἐν ᾧ τὰ πράγματα αὐτοῦ ἐπέδιδον τόσον εὐπόρως πρὸς ἀρχὴν καὶ δύναμιν, αἴφνης ἀγγέλλεται ὅτι ὁ Λυσίμαχος μὲν πρῶτος τοῦ ἀφῆρεσε τὰς ἐν Ἀσίᾳ πόλεις, τὴν δὲ Κύπρον κατέλαβεν ὁ Πτολεμαῖος. Μετ' οὐ πολὺ δὲ πάλιν, ἀφοῦ διὰ δεινῶν οὕτω καὶ φοβερῶν ἀγγελμάτων ἢ κατὰ τῆς Λακεδαιμόνος ἐπιβολὴν ἐματαιώθη, ἕτεραι πραγμάτων καινῶν καὶ μεγάλων ἐλπίδες ἀνεφάνησαν ἐκ τοιαύτης αἰτίας.

Ἐπειδὴ, μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ Κασσάνδρου, ὁ πρεσβύτερος τῶν παίδων αὐτοῦ Φίλιππος οὐ πολὺν χρόνον βασιλεύσας ἀπέθανε, οἱ λοιποὶ δύο, Ἀντίπατρος καὶ Ἀλέξανδρος ἐστασίαζον πρὸς ἀλλήλους. Τοῦ πρώτου δ' ἐξ αὐτῶν φονεύσαντος τὴν μητέρα Θεσσαλονίκην καὶ ἀναγκασθέντος ὥς ἐκ τῆς κοινῆς τῶν Μακεδόνων ἀγα-

νακτήσεως κατὰ τῆς πράξεώς του νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν Λυσίμαχον, τοῦ ὁποίου τὴν θυγατέρα Εὐρυδίκην εἶχε σύζυγον, ὁ ἕτερος, φοβούμενος μὴ ὁ φυγὰς ἀδελφός του ἐπανέλθῃ διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ πενθεροῦ του, ἐκάλεσε συγχρόνως βοηθοὺς ἐκ μὲν τῆς Πελοποννήσου τὸν Δημήτριον, ἐκ δὲ τῆς Ἑπείρου τὸν Πύρρον.—Ὁ τελευταῖος, υἱὸς τοῦ προμνήσθεντος Ἑπειρώτου βασιλέως Αἰακίδου, ἦτο ἤδη ἐξάκουστος δι' ὅσας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὑπέστη μεταβολὰς τῆς τύχης. Διότι παῖς ἔτι διέφυγε τὴν ἐπιβουλὴν τοῦ Κασσάνδρου προσδραμὼν εἰς τὸ σκέπος τοῦ τῆς Ἰλλυρίας βασιλέως Γλαυκίου, ὅστις ἀνένδοτος εἰς ὅλας τὰς ἀπειλὰς καὶ θωπεύσεις τοῦ διώκτου οὐ μόνον δὲν τὸν παρέδωκεν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ συνετέλεσε μάλιστα νὰ τὸν ἐγκαταστήσῃ, δωδεκαετῇ μόλις, εἰς τὸν Ἑπειρωτικὸν θρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του. Μετὰ παρέλευσιν δὲ πέντε ἐτῶν ἐκβλήθεις ἐν τινι στάσει τῶν Ἑπειρωτῶν κατέφυγεν εἰς τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρόν του Δημήτριον τὸν πολιορκητὴν, ὃν ἔλαβεν ὡς παράδειγμα πολεμικοῦ ἀνδρός, καὶ ἠγωνίσθη πλησίον τοῦ ἀνδρείως ἐν τῇ περὶ Ἰψὸν μάχῃ, ἠναγκάσθη δ' ἔπειτα ν' ἀπέλθῃ εἰς Αἴγυπτον, ὅπου διὰ τῆς ἡρωϊκῆς του μορφῆς εἵλκυσεν ἐπὶ τοσοῦτον τὴν εὐνοίαν τοῦ Πτολεμαίου, ὥστε οὗτος ἐν ᾧ τῷ ἔδωκεν εἰς σύζυγον τὴν ἐκ τῆς Βερνίκης θυγατέρα του Ἀντιγόνην τὸν ὑπεστήριξε προσέτι εἰς ἀνάκτησιν τῆς πατρικῆς βασιλείας, τῆς ὁποίας κατ' ἀρχὰς ἔσχε συγκοινωνὸν καὶ τὸν τότε βασιλέα Νεοπτόλεμον, ἀκολούθως ὅμως ἔμεινεν αὐτὸς μόνος κάτοχος. Πρὸς τοῖς πολεμικοῖς δὲ πλεονεκτήμασιν ὦν καὶ εἰς ἄκρον δοξομανῆς ἤθελεν ἐπίσης ὡς καὶ ὁ πρῶν διδάσκαλός του Δημήτριος ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὰς ταραχὰς τῆς Μακεδονίας. Ὡς μὲντοι δὲ τῆς ὁποίας παρέσχε βοήθειας εἰς τὸν νέον Ἀλέξανδρον ἔλαβε μέρος τῶν πλησίων τῆς Ἑπείρου κειμένων Μακεδονικῶν χωρῶν. Μετ' οὗ πολὺ δ' ἀφίχθη καὶ ὁ Δημήτριος. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος,

ἐπειδὴ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἀδελφός του Ἀντίπατρος φωρα-
θεὶς ὅτι ἐπεβουλευέτο καὶ τὴν ζῶν τοῦ πενθεροῦ του
ἐθανατώθη, μὴ ἔχων πλέον χρεῖαν τῆς συνδρομῆς του
καὶ φοβηθεὶς αὐτὸν διὰ τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν δόξαν ἐζή-
τησε κατὰ πάντα τρόπον νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ καὶ εἰ
δυνατὸν νὰ τὸν δολοφονήσῃ. Τοῦτο δὲ μαθὼν ὁ Δημή-
τριος καὶ τῆς Μακεδονίας τὴν κυριότητα προθέμενος,
ἀπεφάσισε νὰ πράξῃ ὅ,τι ἐκεῖνος ἐμηχανᾶτο. Ἀμφότε-
ροι δὲ συνελθόντες ἐν Λαρίσσει ἐτέκταινον κρύφα τὴν
ἐπιβουλὴν των, ἀλλ' ὁ πονηρὸς Ἀντιγονίδης προέλαβε
τὸν νέον Κασσανδρίδην. Τὴν δ' ἐπιούσαν συναθροίσας τοὺς
περὶ τοῦτον Μακεδόνας καὶ ἀπολογηθεὶς ἐνώπιον αὐ-
τῶν περὶ τῶν πεπραγμένων κατώρθωσε νὰ προσοικειωθῇ
πάντας, ὥστε ν' ἀναγορευθῇ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας,
καθόσον μάλιστα ἦτο καὶ σύζυγος τῆς ἀρίστης τοῦ Ἀντι-
πάτρου θυγατρὸς καὶ ἀδελφῆς τοῦ Κασσάνδρου Φίλας.

Ἐὰν ὁ Δημήτριος ἐδύνατο νὰ φυλάττῃ καὶ προάγῃ
ὅ,τι μετὰ μεγάλης τόλμης ταχέως ἐκτᾶτο, ἤθελεν εὐ-
κόλως διατηρηθῇ ἐν τῇ νέᾳ αὐτοῦ θέσει καὶ ἀνυψώσει
πάλιν τὴν Μακεδονίαν ἐκ τῆς ταπεινώσεως, εἰς ἣν ἀπὸ
τῆς τελευτῆς τοῦ μ. Ἀλεξάνδρου περιέστη. Ἀλλὰ τὸ
τυχοδιωκτικὸν καὶ ἀνήσυχον πνεῦμά του δὲν τὸν ἐπέ-
τρεπε νὰ πολιτευθῇ οὕτως. Ὅθεν ἀντὶ νὰ κατασταθῇ
πρῶτον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ συνεννοηθῇ ἰδίως μετὰ τοῦ
Πύρρου, δὲν ἔπαυσε πολέμων ἐν Ἑλλάδι καὶ κατώρθωσε
μὲν, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν, νὰ ὑπο-
τάξῃ αὐτὴν, πλὴν τῆς Λακεδαιμόνος καὶ Αἰτωλίας, πα-
ρημέλησεν ὅμως ἐν τοσοῦτῳ παντάπασι τὴν Μακεδονίαν,
ὥστε ἐν ᾧ τ' ἄλλα κράτη ἠύξανον καὶ εὐδαιμόνουν,
αὕτη ὑπὸ τὴν διοίκησίν του ἐξέπεσεν ἔτι μᾶλλον.

Ἀρεσκόμενος δὲ πάντοτε ὁ Δημήτριος εἰς σχέδια πόρρῳ
ἐξικνούμενα καὶ εἰς τὴν αὔξησιν τῆς δυνάμεώς του ἐρ-
ρίψε τὰ δορικτητικὰ βλέμματά του καὶ μέχρις Ἰταλίας
καὶ Σικελίας, καὶ ἵνα ἥ πλησιέστερος εἰς τὰς χώρας

ταύτας διανοήθη νὰ προσλάβῃ προηγουμένως τὸν Πύρρον. Ἀλλ' ἡ ἐπιχείρησίς του αὕτη ἀπέτυχε καὶ ἐμείωσε πολὺ τὴν δόξαν του, ὥστε ἐν ᾧ ὁ Πύρρος ἐξυμνεῖτο ὡς ἥρωας τῆς ἐποχῆς, αὐτὸς ἔνεκα τοῦ αὐξάνοντος ὀσημέραι καὶ μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀκολασίας ἠνωμένου δεσποτισμοῦ του, κατέστη ἐπὶ μᾶλλον ἀπεχθής. Μηδόλως δὲ φροντίζων περὶ τῆς διαθέσεως τῶν Μακεδόνων, συνέλαβεν νέον γιγαντιαῖον σκοπὸν, τὴν ἀνάκτησιν τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν πατρῷου βασιλείου. Τούτου δ' ἔνεκα συνομολογήσας εἰρήνην μετὰ τοῦ Πύρρου, εἰς ὃν κατελίμπανε στάδιον κατακτήσεων τὴν δύσιν, ἐπεχείρησε δι' ἀρρήτων καταπιέσεων ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἑλλάδι μεγίστας παρασκευάς, μὴ ἀνταποκρινομένας εἰμὴ μόνον πρὸς τὸ τεράστιον τῶν βουλευμάτων καὶ ἐλπίδων του.

Γενομένων δὲ τούτων γνωστῶν, οἱ τρεῖς ἄλλοι βασιλεῖς, Λυσίμαχος, Σέλευκος καὶ Πτολεμαῖος, μεριμνῶντες περὶ τῆς ἡτυχίας καὶ διατηρήσεως τῶν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀκμαζουσῶν ἐπικρατειῶν των, εὐθὺς συνεμάχησαν πρὸς ἀλλήλους καὶ ἔπεισαν καὶ τὸν Πύρρον νὰ κοινοπραγῇ μετ' αὐτῶν. Εἰσέτι δὲ ὁ Δημήτριος δὲν εἶχε περατώσει ἐντελῶς τὰς παρασκευάς του, ὅτε ὁ μὲν Πτολεμαῖος μετὰ μεγάλου στόλου πλεύσας εἰς τὸ Αἰγαῖον ἐπεχείρησε νὰ κινήσῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς ἀπόστασιν, ὁ δὲ Λυσίμαχος μετὰ Θρακικοῦ στρατοῦ προσήγγισεν εἰς τὰ Μακεδονικὰ μεθόρια. Ταχέως δὲ τότε ὁ Δημήτριος τὸν μὲν υἱὸν του (Ἀντίγονον τὸν Γονατᾶν) ἐν τῇ Ἑλλάδι καταλιπὼν, αὐτὸς δὲ τὴν Μακεδονίαν ὑπερασπίζων ὥρμησεν ἐπὶ τὸν Λυσίμαχον. Ἀλλὰ κατὰ τὸ μέσον τῆς πορείας λαβὼν τὴν ἀγγελίαν ὅτι ὁ Πύρρος αἰφνης εἰσέβαλεν εἰς τὴν κάτω Μακεδονίαν, ἐκυρίευσεν τὴν ΒέροIAN καὶ ἔμελλεν ἤδη νὰ καθυποτάξῃ καὶ τὴν λοιπὴν χώραν, παρήτησεν ἐξ ἀνάγκης τὸν Λυσίμαχον καὶ ἐτράπη ἀμέσως πρὸς τὸν Πύρρον. Ἀμα δ' ἐγγὺς ἐλθὼν ἐστρατοπέδευσε ἀπέναντι αὐτοῦ ἄλλ' οἱ Μακεδόνες

ἤρξαντο ν' ἀποχωρῶσι τὸ πρῶτον μὲν κατ' ὀλίγους, ἔπειτα δὲ φανερώς σωρηδόν. Ὅθεν ὁ Δημήτριος ἀπογνοὺς τὰ ἑαυτοῦ ἠναγκάσθη ν' ἀναχωρήσῃ κατεσπυσμένως εἰς Κασσάνδρειαν, καὶ ἐντεῦθεν ἔπειτα εἰς Ἑλλάδα, ὅπου αἱ Μακεδονικαὶ φρουραὶ ὥς καὶ ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀντιγόνου ἴσχυσαν ν' ἀναστρίλῃσι τὴν γενικὴν ἀπόστασιν. Μόνον δὲ αἱ Ἀθηναίαι, ἐτόλμησαν, εἰσηγουμένου τοῦ γεναίου Ὀλυμπιοδώρου, νὰ ἐκθάλωσι τὰς μακεδονικὰς φρουρὰς ἐκ τοῦ Μουσειῦ, τοῦ Πειραιῶς καὶ τῆς Μουνυχίας καὶ ν' ἀποκαταστήσωσι τὴν πάτριον πολιτείαν, ἧς ἐφ' ἱκανὸν χρόνον προέστη ὁ καλὸς κάγαθος Δημοχάρης, ἀδελφιδοῦς τις τοῦ Δημοσθένους. Ἐν τούτοις δ' ὁ Δημήτριος ἐνωθεὶς ἐν Βοιωτίᾳ μετὰ τοῦ ἐκ τῆς Θεσσαλίας ἀποκρουσθέντος υἱοῦ τοῦ καὶ συγκροτήσας νέον στρατὸν, σχεδὸν μυριάνδρον, ὥρμησεν μετ' αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας καὶ πολιορκίαν περὶ τὸ ἄστυ συνεστήσατο καρτερὰν, τὴν ὁποίαν ὅμως μετ' οὐ πολὺ, τὴν ἔφοδον τοῦ (ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἤδη προσκληθέντος) Πύρρου μαθὼν, ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ πάλιν. Ἐνδίδων δὲ εἰς τὰς περιστάσεις συνωμολόγησε μετὰ τοῦ Πύρρου εἰρήνην, καθ' ἣν εἰς τοῦτον μὲν παρεχώρησε τὴν κυριότητα τῆς Μακεδονίας, αὐτὸς δὲ διετήρησε τὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ Θεσσαλίας, ἐξαιρουμένων τῶν Ἀθηναίων, τὴν ἐλευθερίαν τῶν ὁποίων ἀνεγνώρισαν ἀμφοτέρω.

Οὐ πολὺν δὲ χρόνον ἔπειτα ὁ Δημήτριος, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πάντοτε ἀνησύχου πνεύματος οἰστρηλατούμενος, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν προηγουμένην πρόθεσίν του, τὴν τῆς πατρικῆς κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀρχῆς ἀνάκτησιν. Ὅθεν ἐπιτρέψας τὴν ἐξουσίαν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν υἱόν του, αὐτὸς συναγαγὼν ὅσας εἶχεν ἔτι ναῦς καὶ ἐμβιβάσας εἰς αὐτὰς στρατιώτας μυρίους καὶ χιλίους σὺν ἵππεῦσι ἔπλευσεν ἐπὶ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου ἐσκόπει νὰ καταλάβῃ εὐθὺς τὰς εἰς τὸν Λυσίμαχον νῦν ὑποκειμένας χώρας. Ἀπὸ τῆς Μιλήτου δὲ διὰ τῆς Καρίας καὶ Λυ-

δίας προχωρῶν εὔρε πολλοὺς ὁπαδοὺς, παραυτίκα ὁμῶς ἀπῆντησε καὶ κραταῖον ἀντίπαλον, τὸν ἀνδρεῖον τοῦ Λυσιμάχου υἱὸν Ἀγαθοκλῆ, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ὑπέροχον δύναμιν ἔπρεπε νὰ ὑποχωρήσῃ. Μετὰ ματαίας δὲ περιπλανήσεις παρεδόθη ἐπὶ τέλους εἰς τὸν Σέλευκον καὶ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ μετεκομίσθη εἰς Ἀπάμειαν τῆς Συρίας παρὰ τὸν Ὀρόντην ὅπου κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τῆς καθείρξεώς του ὑπὸ ἀργίας καὶ πλησμονῆς καὶ οἴνου νοσήσας ἀπέθανε (283 π. Χ.). Τὸν νεκρὸν δὲ αὐτοῦ κομίσθέντα εἰς Ἑλλάδα ἀπῆντησε μετὰ μεγάλης πομπῆς ὁ υἱὸς Ἀντίγονος καὶ ἔθαψεν εἰς Δημητριάδα, πόλιν ἐκείνου ἐπώνυμον οἰκισθεῖσαν ἐκ μικρῶν περὶ τὴν Ἰωλκὸν πολιχνίων.

Ἐκλιπόντος τοῦ Δημητρίου μόνον οἱ τρεῖς ἔτι ὑπόλοιποι τοῦ μ. Ἀλεξάνδρου συναγωνισταί, Σέλευκος καὶ Πτολεμαῖος καὶ Λυσίμαχος ἔμειναν κάτοχοι τοῦ ἀπεράντου αὐτοῦ κράτους. Καὶ οἱ τρεῖς δὲ ἦσαν ἤδη γεγνηρακότες, ἔχοντες ὁμῶς ἀκμάζοντας ἀπογόνους, διὰ τῶν ὁποίων ἤλπιζον νὰ καταλίπωσιν εἰς τὴν γενεάν των κληρονομίαν τὰ ὁποῖα διὰ δεινῶν ἀγώνων ἱδρυσαν κράτη. Ὁ μὲν Σέλευκος παρεχώρησεν ἤδη μέρος τοῦ βασιλείου, τὴν ἄνω Ἀσίαν, εἰς τὸν υἱὸν του Ἀντίοχον· ὁ δὲ Πτολεμαῖος ζῶν ἔτι παρέδωκε τὴν κυβέρνησιν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ κράτους εἰς τὸν δεύτερον προσφιλέστερον υἱὸν του, τὸν Πτολεμαῖον Φιλάδελφον, καὶ πρὸς κοινὴν εὐχαρίστησιν τοῦ λαοῦ ἀπέκλεισε τῆς διαδοχῆς τὸν πρεσβύτερον, τὸν ἕνεκα τῆς μοχθηρίας του παρὰ πάντων μισούμενον Πτολεμαῖον Κεραυνὸν, ὅστις, ἅμα γενομένης γνωστῆς τῆς ἀποφάσεως τοῦ πατρὸς, κατέφυγεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Λυσιμάχου. Μόνον δὲ ὁ Λυσίμαχος δὲν εὐτύχησεν, ἕνεκα οἰκιακῶν μηχανορραφιῶν, νὰ μεταβιβάσῃ εἰς χεῖρας βεβαίας τὴν διαδοχὴν τῆς ἐξουσίας του. Ἡ τετάρτη δηλονότι γυνὴ αὐτοῦ Ἀρσινόη, θυγάτηρ τοῦ γέροντος βασιλέως Πτολεμαίου, μὴ δυναμένη νὰ ὑποφέρῃ

τὸν μέλλοντα ἀποκλεισμόν τῶν ὁποίων μετ' ἐκείνου ἔτεκε τριῶν τέκνων, καὶ ἐκτὸς τούτου μισοῦσα βαθέως τὸν εἰς τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου προωρισμένον Ἀγαθοκλῆ ὡς ἀπορρίψαντα τὰς περὶ ἔρωτος προτάσεις αὐτῆς, ἐμηχανεύθη αἰσχρόν τι μηχανήματα ἵνα φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς. Ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ τῆς Πτολεμαίου Κεραυνοῦ, ὅστις μικρὸν πρότερον, ἀχθόμενος, ὡς εἴρηται διὰ τὴν ἐκ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ θρόνου ἐξαίρεσίν του, κατέλιπε τὴν Αἴγυπτον καὶ εὔρεν ἄσυλον παρὰ τῇ αὐλῇ τοῦ Λυσιμάχου, ἐνέπλησε τὸν γηραιὸν τοῦτον βασιλέα ὑπονοιῶν, ὅτι δῆθεν ὁ υἱὸς του Ἀγαθοκλῆς εὐρίσκεται εἰς σχέσεις πρὸς τὸν Σέλευκον καὶ ἐπιβουλεύεται τὴν ζωὴν αὐτοῦ. Ὁ ἀσθενὴς Λυσίμαχος πιστεύσας ταῦτα διέταξε, μετ' ἀποτυχοῦσαν ἀπόπειραν φαρμακείας, τὴν κάθειρξιν καὶ τέλος τὴν δολοφόνειαν τοῦ υἱοῦ του. Ἡ χήρα καὶ τὰ τέκνα τοῦ φονευθέντος μετὰ πολλῶν αὐτῶν φίλων κατέφυγον πρὸς τὸν Σέλευκον, ὅστις, ἀποδοκιμάσας δημοσίᾳ τὴν ἄνομον ἐκείνου πρᾶξιν, ἀνέλαβε προθύμως τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῶν.

Μετ' οὐ πολὺ δὲ ὁ Λυσίμαχος πληροφορηθεὶς περὶ τῆς ἀθωότητος τοῦ υἱοῦ του Ἀγαθοκλέους ἡσθάνθη λύπην βαθυτάτην καὶ τύψιν τοῦ συνειδότος. Καὶ δὲν ἤρκει μόνον τοῦτο, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ φοβῇται καὶ ἔφοδον τινὰ τοῦ Σελεύκου· διὸ ἔσπευσε, προσφέρων τὴν ἔτι ὑπόλοιπον ἐκ τοῦ δευτέρου γάμου θυγατέρα του εἰς τὸν νέον βασιλέα τῆς Αἰγύπτου, Πτολεμαῖον Φιλάδελφον, ν' ἀνακαινίσῃ τὸν μετὰ τῆς Αἰγύπτου σύνδεσμόν του καὶ δι' αὐτοῦ νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὸν κατὰ τοῦ Σελεύκου. Ἐνεκα δὲ τοῦ συνδέσμου τούτου ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνὸς μὴ νομίζων ἑαυτὸν πλέον ἀσφαλῆ παρὰ τῷ Λυσιμάχῳ ἐζήτησε νέαν προστασίαν παρὰ τῷ Σελεύκῳ, ὅστις παρέσχεν αὐτῷ ταύτην προθύμως μετὰ τῆς ὑποσχέσεως τοῦ νὰ τὸν βοηθήσῃ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀξιώσεών του χωρὶς νὰ προαισθάνεται ὁ δαίλαιος οἶον ὅφιν ἔτρεφεν εἰς τὸν κόλπον του.

Ἐν ὧσιν ὁ γέρον Πτολεμαῖος ἔζη ἔτι ἐν Αἰγύπτῳ, ὁ Σέλευκος δὲν ἔκρινεν εὖλογον νὰ κινηθῇ ἐχθρικῶς κατὰ τοῦ Λυσιμάχου, ἅμα δὲ ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος συναγωνιστὴς τοῦ ἐτελεύτησε (283) κατὰ τὸ 83 ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὁ Σέλευκος μετὰ δυνάμεως μεγάλης, βραδέως διὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐλαύνων, ἐπῆλθε κατὰ τοῦ Λυσιμάχου καὶ ὤθησεν αὐτὸν μὴ δυνηθέντα ν' ἀντισταθῇ ἐνταῦθα μέχρι τῆς ἐφ' Ἑλλησπόντῳ Φρυγίας, ὅπου, ἐν τῷ οὕτω λεγομένῳ Κύρου πεδίῳ, συνεκροτήθη ἡ μεταξὺ τῶν τελευταίων τοῦ μ. Ἀλεξάνδρου διαδόχων κρίσιμος μάχη (281 π. Χ.), ἣτις συνεπῆγαγε τὸν θάνατον τοῦ 80ετοῦς Λυσιμάχου καὶ παρέδωκε τὴν τύχην ὅλου τοῦ Θρακικοῦ βασιλείου εἰς χεῖρας τοῦ νικητοῦ Σελεύκου. Παραυτίκα δὲ οὗτος τὴν μὲν μικρὰν Ἀσίαν προσέθετο εἰς τὸ ἑαυτοῦ κράτος, τὴν δὲ Θράκην προσδιώρισε διὰ τὰ τέκνα τοῦ Ἀγαθοκλέους, συνέλαβε δ' ἐνταυτῷ καὶ τὴν ἰδέαν τὸν Μακεδονικὸν μὲν θρόνον νὰ ἐπιφιλάξῃ εἰς ἑαυτὸν ὡς χώραν πατρίδιν, ἐξεναντίας δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς Ἀσίας νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν υἱὸν του Ἀντίοχον καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, ὡς ὁ μόνος ὑπόλοιπος διὰ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς πείρας ὅλων τῶν ἄλλων προέχων ἡγεμὼν ἐκ τῶν ἡρωϊκῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου χρόνων, νὰ κρατῇ εἰς ἰσορροπίαν μετὰ τῆς ἐπιρροῆς του τὰ διάφορα περὶ ἑαυτὸν βασίλεια, καὶ τοὺς νέους τούτων δυνάστας, τοὺς ἀπογόνους τῶν διαδόχων, νὰ διατηρῇ διὰ τῶν συμβουλῶν του εἰς εἰρηνικὴν ὁμόνοιαν.

Μετὰ τῶν ἐλπίδων τούτων, αἵτινες οὐσιωδῶς εἶχον ὡς βάσιν τὴν παλαιὰν, ἀδύνατον καταστᾶσαν, ἐνότητά τοῦ βασιλείου, διέβη ὁ γέρον Σέλευκος τὸν Ἑλλησπόντον καὶ ἤλαυνεν ἤδη πρὸς τὴν ἐν τῇ Χερσονήσῳ Θρακικὴν μητρόπολιν, τὴν Λυσιμάχειαν, ὅτε διερχόμενος ἐνώπιον ἀρχαίου τινὸς βωμοῦ ἠθέλησε νὰ παρατηρήσῃ τοῦτον ἐκ τοῦ σύνεγγυς. Ἐχοντα δὲ οὕτω προσηλωμένα τὰ βλέμματά του πρὸς τὸ ἀρχαῖον μνημεῖον ὁ Πτολεμαῖος

ὑπὸ τε τοῦ Ἀντιγόνου καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου ἐν Ἀσίᾳ. Ἵνα δὲ διατηρήσῃ καὶ τὴν Θράκην, τῆς ὁποίας ἀντε-ποιεῖτο ἡ χήρα τοῦ Λυσιμάχου Ἀρσινόη ὑπὲρ τῶν δύο αὐτῆς ἀνηλίκων ἔτι υἱῶν, διενοήθη νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς τοῦτο μέσον τι ἀπατηλὸν, τὴν ὑπόσχεσιν γάμου. Καὶ διέγνω μὲν ἐκείνη τὸν σκοπὸν τοῦ πονηροῦ ἀνδρός, συνήνεσε δὲ ἐπὶ τῇ πανηγυρικῇ αὐτοῦ ὀρκίσει, ὅτι ἤθελε τὴν θεωρεῖ ὡς μόνην σύζυγον καὶ τοὺς δύο υἱοὺς τῆς ὡς ἴδια ἑαυτοῦ τέκνα. Ἀλλ' ἅμα τελεσθέντος τοῦ γάμου, ὁ θηριώδης ἀνὴρ ἐφόνευσε τὰ ἀθῶα τέκνα εἰς τοὺς κόλπους αὐτοῦς τῆς μητρός των· αὐτὴ δὲ μόνον διὰ τα-χίστης εἰς τὴν ἱερὰν νῆσον Σαμοθράκην ἀποδράσεως ἐδυνήθη νὰ σωθῇ.

Ἡ βασιλεία τοῦ Πτολεμαίου Κεραυνοῦ ὑπῆρξεν ἄλ-λως ἀπαισία καὶ ὡς ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν συνέβη ἡ ἐπι-δρομὴ τῶν Γαλατῶν ἢ Κελτῶν, τῶν πρώτων ὑπερορίων βαρβάρων, τῶν ὁποίων ἡ Μακεδονία προηγουμένως καὶ μετ' αὐτὴν ἡ Ἑλλάς ἡσθάνθησαν τὴν θηριώδη λύσσαν. Ἀπὸ τοῦ Δ'. ἡδὴ αἰῶνος π. Χ. οὗτοι εἰσβαλόντες ἐκ τῆς ἄνω Ἰταλίας εἰς τὴν περὶ τὸν Ἰστρον χώραν καὶ τὴν Ἰλλυρίαν, διέμενον αὐτόθι πολὺν χρόνον ἥσυχoi, ὀλίγοι δὲ μόνον προῆλθον κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Γ'. αἰῶνος ἄχρι τῆς Θράκης, οὐδ' ἐτόλμησαν, ἐν ὧσιν τοῦ Λυσιμάχου τὸ κράτος ὑφίστατο αὐτόθι, νὰ χωρήσωσι προσωτέρω. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως ἐκείνου πλείονες ἤδη, ἐπωφεληθέντες τὰς κατὰ τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν ἐπελθούσας τα-ραχάς, προῆλσαν (380 π. Χ.) ἀνατολικῶς εἰς τρεῖς διηρημένοι μοίρας, ὧν ἡ μὲν ὑπὸ τὸν Κερέθριον ὥρμη-σεν ἐπὶ τοὺς Θράκας, ἡ δὲ ὑπὸ τὸν Βρέννον καὶ Ἀκιχώ-ριον ἐτράπη πρὸς τὴν Παιονίαν καὶ ἡ τρίτη ὑπὸ τὸν Βόλγιον εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ὁ τότε δὲ ἄρχων ἐνταῦθα Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνὸς εἰς τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις ἀνοήτως ἐγκαυχόμενος ἀπέρριψε τὴν ὑπὸ τῶν δυνάμεων Δαρδανέων προσενεχθεῖσαν ἐπικουρίαν καὶ ἀντὶ νὰ περι-

ὁ Κεραυνὸς δι' ἀπροσδοκίᾳ τοῦ ἐπιθέσεως τὸν ἐδολοφόνησε, μετὰ δὲ τοῦτο ἀναβὰς εὐθὺς ἐπὶ τοῦ ἵππου ἔσπευσεν ἀπνευστὶ πρὸς τὴν Λυσιμάχειαν, ἀφ' ἧς μετ' οὐ πολὺ ἐπανελθὼν μετὰ τοῦ Θρακικοῦ διαθήματος καὶ μετὰ τινος φρουρᾶς ἔπεισε τὸν ἄνευ ἀρχηγοῦ μείναντα στρατὸν τοῦ Σελεύκου ν' ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν βασιλέα τῆς Θράκης. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ δολοφόνος εἶχε προετοιμάσει τὸ σχέδιον τοῦτο ἀπὸ τῆς τελευτῆς ἤδη τοῦ Λυσιμάχου ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν κυριωτέρων πόλεων τοῦ Θρακικοῦ κράτους ὡς καὶ μετ' ἄλλων ἐχθρῶν τοῦ Σελεύκου, οὗτινος οἱ περὶ Μακεδονίας σκοποὶ δὲν ἦσαν ἀρεστοί, καὶ διὰ τοῦτο ἐδυνήθη νὰ φέρῃ αὐτὸ εἰς πέρας τοσοῦτον ταχέως.

§ 12. Τὸ νέον Μακεδονικὸν κράτος. Ἐπιδρομὴ Γαλατῶν εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα. Ἀντίγονος Γονατᾶς καὶ Πύρρος. Τύραννοι ἐν Πελοποννήσῳ.

Ἄμα ἐκλιπόντος τοῦ Σελεύκου πρῶτος ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς, ἄρχων μέρους τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔχων βοηθοὺς τοὺς Αἰτωλοὺς, ἐπαρουσιάσθη μνηστὴρ τοῦ Μακεδονικοῦ θρόνου, οὗτινος κάτοχος ὑπῆρξε ποτὲ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Δημήτριος. Ἀλλ' ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνὸς τὸν προέλαβεν ἀπὸ τῆς Θράκης. Καὶ ἐν ᾧ ὁ Θρακικὸς στόλος τοῦ ἐνίκησε τὸν τοῦ Ἀντιγόνου, αὐτὸς μετὰ τῆς πεζῆς δυνάμεως εἰσβαλὼν εἰς τὴν Μακεδονίαν κατώρθωσε ν' ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς. Δυσκόλως μ' ὅλον τοῦτο ἐδύνατο νὰ διατηρηθῇ ἐνταῦθα, εἰάν ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ ἐν Αἰγύπτῳ ἀδελφὸς αὐτοῦ, θέλων νὰ μὴ τὸν ἔχῃ ἀντίζηλον, δὲν τὸν ὑπεστήριζεν ἐρρώμενος, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ τῆς Ἡπείρου βασιλεὺς Πύρρος δὲν ἐπεχείρει τότε τὴν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν στρατείαν του, κατὰ πρόσκλησιν τῶν Ταραντίνων εὐρισκομένων εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Ῥωμαίους. Οὕτως ἄρα ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνὸς ἔμεινεν ἐγκρατὴς τοῦ θρόνου καὶ γενομένης εἰρήνης ἀνεγνωρίσθη

μείνη ἕως οὗ ἡ πρώτη ἀγρία ὁρμὴ τῶν βαρβάρων ὑποκοπάσῃ καὶ ἐν τῷ μεταξὺ καταπολεμήσῃ τούτους ἐξ ἐνέδρας, ἀντιπαρετάχθη ἀμέσως ἐν ἀνοικτῷ πεδίῳ εἰς ἐχθρὸν προφανῶς ὑπερέχοντα. Οὕτω δὲ ἡττηθεὶς ἐντελῶς καὶ αὐτὸς ἐφονεύθη καὶ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ του ἀπώλεσθη. Τοῦντεῦθεν δὲ μηδεμίαν ἀντίστασιν εὐρίσκοντες οἱ βάρβαροι διέτρεχον ἅπασαν τὴν πεδινήν χώραν λεηλατοῦντες, καίοντες καὶ σφάζοντες. Δύο βασιλεῖς ὁ Μελέαγρος, ἀδελφὸς τοῦ πεσόντος Πτολεμαίου, καὶ ὁ Ἀντίπατρος, ἀνεψιὸς τοῦ Κασσάνδρου, λαβόντες διαδοχικῶς τὴν ἀρχηγίαν δὲν ἐδυνήθησαν, ἕνεκα τῆς ἀνικανότητός των, ν' ἀπαλλάξωσι τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τῶν παρόντων δεινῶν. Μόλις δὲ τὸν τέταρτον μετὰ τὴν μεγάλην ἥτταν μῆνα εὐγενῆς τις Μακεδῶν, ὁ Σωσθένης, ἀναλαβὼν τὴν ἀρχὴν ἄνευ τοῦ βασιλικοῦ τίτλου κατώρθωσε διὰ τῆς στρατηγικῆς ἰκανότητός του νὰ ἀπελάσῃ κατὰ μικρὸν τοὺς Γαλάτας ἐκ τῆς χώρας. Τούτων ὁ πρῶτος ἤρξε 2 μ. ἡ-νας, ὁ δεύτερος 45 ἡμέρας καὶ ὁ τρίτος 2 ἔτη (280-278).

Ἀλλὰ τὰ ἄπειρα λάφυρα, ἅτινα ἐκείνοι μεθ' ἑαυτῶν ἀπεκόμισαν, ἠρέθισαν τὴν πλεονεκτικὴν διάθεσιν τῶν δύο ἄλλων Γαλατικῶν μοιρῶν, αἵτινες ἐν τούτοις εἶχον ἐπανέλθει ἐκ τῶν ἀλλαχοῦ καταδρομῶν των, ὥστε κατὰ τὸ προσεχὲς ἤδη ἔαρ τοῦ 279 ἔτους πολὺ μεγαλῆτερος Γαλατικὸς στρατὸς, συγκείμενος ἐκ πεντεκαίδεκα μυριάδων πεζῶν καὶ δισμυρίων ἱππέων καὶ ἀναγνωρίζων ὡς ἀρχηγὸν ἀνώτατον τὸν Βρέννον, ἐπέπεσεν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ὁ Σωσθένης καίπερ καταβαλὼν πᾶσαν προσπάθειαν δὲν ἐδυνήθη ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν ὁρμὴν αὐτοῦ. Ὅθεν οἱ βάρβαροι ἐξηπλώθησαν εἰς ὅλην τὴν Μακεδονικὴν χώραν οὐδ' εὖρον ἀντίστασιν τινὰ εἰμὴ μόνον εἰς τὰς ὀχυρὰς πόλεις. Ἐντεῦθεν δ' ἐτράπησαν νοτίως καὶ μετὰ τὴν λεηλάτησιν τῆς Θεσσαλίας προήλασαν τέλος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν φήμην καὶ τὴν βεβαίωσιν τοῦ Βρέννου, ἤλπιζον νὰ εὕρωσι χρή-

ματα μὲν πολλὰ ἐν τῷ κοινῷ, πλείονα δὲ ἐν τοῖς ἱερεῖς ἀναθήμασι καὶ ἰδίως ἐν Δελφοῖς.

Ἄπαντα ἡ Ἑλλὰς συνεταράχθη ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς προσεγγίσεως τῶν βαρβάρων. Τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου ἤνωσε καὶ αὖθις τοὺς Ἕλληνας, ὥς ἐπὶ τοῦ Μηδικοῦ πολέμου, πρὸς ἄμυναν τῆς κοινῆς πατρίδος. Ὁ ἀριθμὸς δὲ τῶν ἤδη ἐν Θερμοπύλαις συναθροισθέντων (δισμυρίων καὶ τριςχιλίων πεζῶν καὶ τριςχιλίων περίπου ἱππέων) δεικνύει ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὁμονοοῦσα εἶχεν ἔτι δύναμιν ἱκανὴν νὰ ἀντιταχθῇ εἰς πάντα ἐχθρὸν καὶ νὰ σώσῃ τὴν αὐτονομίαν τῆς. Οἱ βάρβαροι εὗρον ἐνταῦθα ὅσῃν δὲν ἐφαντάζοντο ποτὲ ἀντίστασιν. Δὺς μετὰ πολλῆς φθορᾶς ἀπεκρούσθησαν καὶ ἦσαν σχεδὸν ἑτοιμοὶ νὰ ἀναχωρήσωσιν ὅτ' ἐπῆλθε λογισμὸς τις εἰς τὸν Βρέννον, ὅτι ἂν οἱ Αἰτωλοὶ (οἱ πολυαριθμότεροι ἐν τῷ Ἑλληνικῷ στρατῷ) ἤθελον ἀναγκασθῇ νὰ ἐπανέλθωσιν οἴκαδε, εὐκόλως οἱ ὑπόλοιποι Ἕλληνες ἐδύναντο νὰ κατατροπωθῶσιν. Ὁθεν κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἐκκριθέντες ἐκ τοῦ στρατοῦ του τετρακισμύριοι πεζοὶ καὶ ὅσον ὀκτακόσιοι ἱππεῖς ἐνέβαλον διὰ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν βορειοανατολικὴν Αἰτωλίαν, ὅπου, βεβαιουῦντος τοῦ Πausaniou, ἔπραξαν ἀνοσιώτατα ἔργα, ὅσα ἡ ἐσχάτη ἀπανθρωπία δύναται νὰ ἐπινοήσῃ. Ὡς δ' ἔμαθον ταῦτα οἱ ἐν Θερμοπύλαις Αἰτωλοὶ εὐθὺς ἀναστήσαντες τὴν δύναμιν ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν τῆς πατρίδος των, προθυμούμενοι νὰ διασώσωσι τὰς μὴ ἄλωθείσας ἔτι πόλεις. Συνεξστράτευσαν δὲ καὶ ἀπὸ τῶν πόλεων πασῶν οἱ ἐν ἡλικίᾳ, μετὰ τῶν ὁποίων ἠνώθησαν καὶ Πατρεῖς οὐκ ὀλίγοι· ὅλοι δὲ ὁμοῦ ἐπέπεσον κατὰ τῶν βαρβάρων καὶ πολλοὺς αὐτῶν φονεύσαντες τοὺς λοιποὺς ἠνάγκασαν νὰ τραπῶσιν εἰς φυγὴν. Ἐὰν οἱ Ἕλληνες διετήρουν ἐπὶ τινα χρόνον ἔτι τὴν παρὰ τὰς πύλας θέσιν των, ἀφεύκτως ἤθελεν ἐπέλθῃ ἡ ἐξολόθρευσις ἢ ἡ ἀναχώρησις τῶν Γαλατῶν ἄνευ περαιτέρως μάχης· διότι ἐν τῇ σχεδὸν ἐρημωθείσῃ χώρᾳ τα-

χέως ἢ σπάνις τροφίμων ἤρξατο νὰ γίνηται ἐπαισθητὴ, καὶ ἡ ἐπιστροφή δὲ τῶν ἡττημένων ὁμοφύλων των ὡς καὶ ἡ τῶν νικητῶν ὁμοῦ Αἰτωλῶν ἐκ νέου ἐμφάνισις ἤθελε καταβάλλει τὸ φρόνημα αὐτῶν. Ἀλλ' αἰσχυρὰ προδοσία ὠφέλησεν ἐν τῇ ἀμνηχανίᾳ ταύτῃ τοὺς βαρβάρους. Ἡρακλεῶται καὶ Αἰνιᾶνες θέλοντες νὰ ἀπαλλάξωσι τὴν χώραν των ἀπὸ τῶν ὀχλητρῶν ξένων ὑπέδειξαν εἰς τὸν Βρέννον τὴν διὰ τοῦ ὄρους τῆς Οἴτης ἀτραπὸν ἐκείνην, δι' ἧς ποτε ὁ Ὑδάρνης ἐπετέθη κατὰ νώτων εἰς τοὺς περὶ τὸν Λεωνίδα Ἕλληνας. Οἱ Φωκεῖς, οἵτινες καὶ πάλιν ἦσαν οἱ φρουροὶ ἐνταῦθα, προσβληθέντες ἐξαίφνης κατέλιπον τὴν θέσιν των καὶ φεύγοντες ἀνήγγειλαν εἰς τοὺς συμμάχους τὰ παρόντα πρὶν ἢ γείνητελεία ἢ κύκλωσις τοῦ στρατοπέδου αὐτῶν. Καὶ οὕτω μὲν οἱ ἐν Θερμοπύλαις Ἕλληνες τὸν ἔσχατον διαφυγόντες κίνδυνον διεσκεδάσθησαν εἰς τὰς ἑαυτῶν πατρίδας.

Οἱ δὲ Γαλάται, ἀνεωγμένων ἤδη τῶν πυλῶν, ὤρμησαν εὐθύς πρὸς τοὺς Δελφούς. Ἡ πόλις αὕτη, ἐὰν προσεβάλλετο εὐθύς, ἤθελεν ἐξάπαντος ἀπολεσθῇ καίπερ ἔχουσα ὅλην τοῦ θεοῦ τὴν προστασίαν. Ἀλλ' ὁ Βρέννος ἀνέβαλε τὴν ἔφοδον φειδόμενος τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες ἐταλαιπωρήθησαν πολὺ διὰ σπάνιν τροφῶν καὶ τούτου ἕνεκα εὐθύς διεσκεδάσθησαν εἰς τὰς ἐπίτηδες οἴνου καὶ βρωμάτων πληθούσας οἰκίας τῶν πέριξ· διότι οὔσης γνωστῆς τῆς κτηνώδους ἀκολασίας τῶν Γαλατῶν, τὸ μαντεῖον ἀπηγόρευσε ῥητῶς εἰς τοὺς χωρικοὺς τὸ νὰ ἀπομακρύνωσιν τι ἐκ τῶν καλυβῶν των. Ὅθεν, ὅταν ὁ Πausanίας διηγήται ὅτι οἱ βάρβαροι αἰφνης περιέπεσαν εἰς μανίαν, καθ' ἣν οὐδεὶς πλέον ἐγίνωσκε τὸν ἄλλον καὶ ἔκτεινον ἀλλήλους, τὸ γεγονός τοῦτο ἀναφέρεται προδήλως εἰς τὴν μέθην, ἥτις διήγειρεν αἱματώδεις μεταξὺ αὐτῶν ἐριδας. Ἐν πλήρει δὲ μέθῃ καταστάσει ὠπλίσθησαν τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ἵνα προσβάλωσι τοὺς Δελφούς· ἀλλ' ἡ ἀρμοδία στιγμή παρήλθε.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀναβολῆς οἱ τῶν Δελφῶν κάτοι-
κοι ἔλαβον τὰ πρὸς ἄμυναν συντείνοντα μέτρα ἐμφρά-
ξαντες καὶ καταλαβόντες ὅλας τὰς παρόδους· ἐν δὲ τῷ
μεταξὺ ἐπέστη καὶ ἡ περιμενομένη βοήθεια τῶν συμμά-
χων, ἰδίως τῶν πλησιοχώρων Φωκίων, Λοκρῶν, καὶ τι-
νων Αἰτωλῶν, συμποσομένων, κατὰ τὸν Ἰουστῖνον, εἰς
πεντακισχιλίου. Ἐνήργησε δὲ νῦν μεγάλως ἡ ζωηρὰ
πίστις, ἥτις ἐνέπνεε πάντα, ἥτις δὲ θεὸς προσατεύει τὸ
ἱερόν του καὶ διὰ τῆς αὐτοπροσώπου εἰς τὸν ἀγῶνα με-
τοχῆς του. Πολλὴν δὲ βοήθειαν παρέσχε καὶ ἡ τοποθε-
σία, δι' ἧς ὀλίγοι τινες ἐδύναντο νὰ ἀνθεξῶσι κατὰ πολ-
λῶν. Ματαίως οἱ Γαλάται ἐζήτησαν νὰ κυριεύσωσι τὰ
χαρακώματα. Ἀπὸ τῶν κλιτύων τοῦ Παρνασοῦ οἱ ἐκ
νέου συναθροισθέντες Ἕλληνες ἐκύλιον λίθους καὶ ἔρρι-
πτον βέλη κατ' ἐκείνων φονεύοντες καὶ πληγώνοντες ὅτι
πλείστους. Ἀκολουθῶς ἐπῆλθον φαινόμενα ὅχι σπάνια ἐν
τῇ Φωκίδι, ἥτοι βρονταὶ καὶ κεραυνοὶ συνεχεῖς, ψῦχος
ἰσχυρὸν καὶ νιφετὸς πολὺς καὶ τέλος σεισμοὶ τρομεροί,
δι' ὧν πέτραι μεγάλαι ἀποσπώμεναι τοῦ Παρνασοῦ κα-
τερρήγνυνοντο εἰς τὸν ἐχθρικὸν στρατὸν καὶ παρῆγον ὄλε-
θρον μέγαν. Πάντα δὲ ταῦτα διήγειραν φόβον πανικὸν
καὶ δειλίαν εἰς τοὺς βαρβάρους· οἱ δ' Ἕλληνες ὠφελοῦ-
μενοι ἐντεῦθεν ἐπέπιπτον ἐπανειλημμένως κατ' αὐτῶν
καὶ τοὺς κατετόξευον εἴτε κατὰ πρόσωπον εἴτε κατὰ
νώτων. Ὅθεν οἱ Γαλάται, ἀφοῦ μάλιστα καὶ ὁ ἀρχηγός
των Βρέννος ἐτραυματίσθη (ἢ κατ' ἄλλους ἀπελπισθεὶς
ηὔτοκτόνησεν), ἐτράπησαν εἰς ἀγρίαν φυγὴν· ἀλλ' οἱ Ἕλ-
ληνες καὶ μάλιστα οἱ Αἰτωλοὶ ἐπακολουθοῦντες αὐτοὺς
ἐλόχων τε καὶ ἔκτεινον τοὺς ἀεὶ ἐσχάτους μέχρι τοῦ
Σπερχειοῦ. Πέραν δὲ τούτου διαβάοντας τοὺς κατεδίω-
ξαν Θεσσαλοί· ὥστε μετὰ τὴν ὁποῖαν οἱ βάρβαροι ἔπα-
θον φθορὰν ἐν ταῖς μάχαις, ἐν τῷ πανικῷ δείματι, ὑπὸ
λιμοῦ καὶ ἐν ταῖς κατὰ τὴν δίωξιν συνεχέσιν ἐνέδραις,
ὀλίγα μόνον λείψανα αὐτῶν ἐδυνήθησαν νὰ σωθῶσιν,

ἅτινα ἠνώθησαν μετὰ τῶν βορειότερον περιπλανωμένων λοιπῶν σμηνῶν. Ἐκ τούτων δὲ οἱ μὲν κατέσχον τὰ νότια μέρη τῆς Θράκης, οἱ δὲ μετέβησαν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἰδρύσαν τὴν ἀπ' αὐτῶν προσαγορευθεῖσαν *Γαλατίαν*, ἐνταυθα τε καὶ ἐκεῖ πολεμοῦντες προθύμως ὥς μισθοφόροι τοῦ λοιποῦ. Τοιουτοτρόπως ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιδρομὴ, ἣτις ἠπείλει τελείαν φθοράν, ἐτελεύτησεν εἰς δόξαν τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἐπανηγύρισαν τὴν νίκην των ἀξίως παραλαβόντες καὶ αὖθις τοὺς Φωκεῖς, ἔνεκα τῆς ἐν τῷ παρόντι ἀγῶνι προθυμίας των, εἰς τὸ σύστημα τῶν Ἀμφικτυόνων, τοῦ ὁποίου εἶχον ἀποκλεισθῆ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ πολέμου.

Ἐνῷ δὲ, μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν Γαλατῶν, ἡ Ἑλλάς ἀνέπνεεν ἐλευθερώτερον καὶ ἡσυχολεῖτο νὰ παγιώσῃ τὴν αὐτονομίαν της, ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ἀποθανόντος τοῦ Σωσθένους κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (279) ἐπῆλθε τελεία τις ἀναρχία, καθ' ἣν πολλοὶ ἤριζον περὶ τῆς ἀρχῆς. Μόλις δὲ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς κατώρθωσε, διὰ μισθοφόρων μάλιστα Γαλατῶν, νὰ καταβάλλῃ τὸν προμνησθέντα Ἀντίπατρον (σπεύδοντα νὰ ἀναλάβῃ καὶ αὖθις τὴν ἐξουσίαν) καὶ οὕτω νὰ ἀναβῇ εἰς τὸν θρόνον, τὸν ὁποῖον ἐθήρευε πρὸ πολλοῦ. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἤδη ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἐντελῶς ἐξησφαλισμένον, αἰφνης ἡ παράδοξος τύχη, ἣτις εἶχε καταδιώξει τὸν πατέρα του Δημήτριον ἕως τέλους τῆς ζωῆς του, ἐφάνη καὶ νῦν ἀποπειρωμένη ἐν αὐτῷ τὰ παίγνιά της. Μετ' ὀλίγα ἔτη δηλονότι (275 π. Χ.) ὁ Πύρρος, ἀφοῦ αἰ κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν ἐπιχειρήσεις του ἐναυάγησαν, ἐπανελθὼν εἰς Ἡπειρον διενεόθη νὰ εἰσβάλλῃ εὐθὺς εἰς τὴν Μακεδονίαν εἴτε κινούμενος ἐξ ἔχθρας πρὸς τὸν Ἀντίγονον, ὥς μὴ θελήσαντα νὰ παράσχῃ αὐτῷ τὴν αἰτηθεῖσαν κατὰ τῶν Ῥωμαίων συνδρομὴν, εἴτε μὴ δυνάμενος νὰ διατηρήσῃ ἐν Ἡπείρῳ τὸν ὑπολειφθέντα αὐτῷ στρατόν. Ἡ ἐξ ἀρχῆς δὲ ληστρικὴ αὐτοῦ ἐπιχείρησις

παραυτίκα διὰ τῆς συρροῆς πολλῶν δυσηρεσημένων Μα-
 κεδόνων εἰς τὸν στρατόν του ἔλαβε χαρακτῆρα κατα-
 κτητικοῦ πολέμου, ὅστις ἐπέτυχε παρὰ πᾶσαν προσδο-
 κίαν. Διότι κατὰ τὴν ἐπιγενομένην μάχην, αὐτομολησά-
 σης καὶ τῆς Μακεδονικῆς φάλαγγος εἰς τὸν ἐχθρὸν, ὁ
 Ἀντίγονος ἀπέβαλε τὸν θρόνον καὶ ὑποφεύγων ἠναγκά-
 σθη νὰ περιορισθῇ εἰς τινὰς παραλίους πόλεις, ὅπου περιέ-
 μεινεν ἐπικαιροτέρας περιστάσεις. Ἐν τούτοις δὲ τὰ
 βάρβαρα τοῦ δορικτήτορος στίφη μετεχειρίζοντο τοὺς
 ἀνθρώπους χαλεπώτατα καὶ ἐπραττον τὰ αἰσχιστα, καὶ
 ἐπειδὴ ἐκεῖνος ἐκ φόβου ἢ ἐξ ὀλιγωρίας ἄφινεν ἀτιμώ-
 ρητον τὴν ἀκολασίαν των, οἱ Μακεδόνες τὸν ἀπεστρά-
 φησαν ταχέως. Ὅθεν ἡ ἐξουσία του ἤρξατο νὰ γίνηται
 ἀβεβαία καὶ ἐπισφαλής. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμά-
 των ὁ Ἡπειρώτης ἦρως, ὅστις, ὡς ὁ διδάσκαλός του
 Δημήτριος, δὲν εὗρισκεν οὐδαμοῦ ἡσυχίαν καὶ ἀνάπαυ-
 σιν, ἐβουλεύθη νέαν ἄλλην ἐπιχείρησιν, τὴν κατάκτησιν
 ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Τὴν ἀφορμὴν δὲ καὶ ἐκτέλεσιν τοῦ
 βουλευμάτος του τούτου τῷ ἐχορήγησεν ἡ πρόσκλησις
 Κλεωνύμου τοῦ Σπαρτιάτου (υἱοῦ τοῦ προαποβιώσαντος
 βασιλέως Κλεομένου), ὅστις πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχεν ἀπο-
 κλεισθῇ τῆς διαδοχῆς ἕνεκα τοῦ βιαίου χαρακτῆρός του,
 ἀποδειχθέντος ἀντ' αὐτοῦ βασιλέως τοῦ ἀνεψιοῦ του Ἀ-
 ρεως. Ἀφοῦ δὲ περιεπλανήθη εἰς Ἰταλίαν καὶ ἀλλαχοῦ
 ὡς ἀρχηγὸς μισθοφόρων ἐπανελθὼν εἰς Σπάρτην ἠθέ-
 λησε διὰ τῆς βίας νὰ ἰσχυροποιήσῃ τὰς ἐπὶ τοῦ θρόνου
 ἀξιώσεις του καὶ συνάμα νὰ ἐκδικηθῇ τὴν γενομένην
 αὐτῷ ἀτιμίαν ἐκ τῆς ἀπιστίας τῆς γυναικὸς του, τῆς
 καλῆς Χιλωνίδος, τὴν ὁποίαν ἐπλάνησεν ὁ τοῦ Ἀρεως
 υἱὸς Ἀκρότατος. Προθύμως λοιπὸν ὁ Πύρρος τὴν πρό-
 σκλησιν αὐτοῦ δεχθεὶς ὥρμησεν εὐθὺς, μεθ' ἱκανῆς πε-
 ζῆς καὶ ἵππικῆς δυνάμεως καὶ ἐλεφάντων εἰς τὴν Πε-
 λοπόννησον καὶ ἄνευ ἀναβολῆς ἐνέβαλεν εἰς τὴν Λακω-
 νικὴν. Ἐπιχειρήσας δὲ τὴν ἐξ ἐφόδου ἄλωσιν τῆς Σπάρ-

τῆς ἀπήντησεν ἀπροσδοκῆτως ἀντίσασιν ἀκαταμάχητον. Διὸ ἔκρινε ν' ἀναχωρήσῃ τόσῳ ταχύτερον, καθ' ὅσον καὶ αὐθις τῷ ἐπαρουσιάσθῃ εὖλογος πρὸς τοῦτο ἀφορμή. Ἐν Ἀργεὶ δηλονότι ἤριζον περὶ τῆς ἀρχῆς δύο φιλόδοξοι κομματάρχαι, ὁ Ἀρίστιππος καὶ ὁ Ἀριστέας, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος μὲν ἐκάλεσεν εἰς βοήθειάν του τὸν Ἀντίγονον, ὅστις ἐν τῷ μετὰξὺ ἀνεκτῆσατο τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐστράτευσεν εἰς Πελοπόννησον, ὁ δὲ δεύτερος τὸν Ἡπειρώτην βασιλέα. Ἐν ᾧ δὲ οὗτος, κατὰ συνέπειαν τῆς προσκλήσεως, ἤλαυνε πρὸς τὸ Ἄργος, φθάσας εἰς τὸ πεδῖον αὐτοῦ εὗρεν ἤδη τὸν Ἀντίγονον καθήμενον ἐπὶ τῶν ἄκρων. Φοβηθέντες δὲ οἱ Ἀργεῖοι ἐπὶ τῇ αἰφνιδίᾳ δύο ἀντιπάλων παρουσία, ἔπεμψαν πρὸς αὐτοὺς πρέσβεις δεόμενοι ν' ἀναχωρήσωσι καὶ ἀφήσωσι τὴν πόλιν ὥς μηδετέρου γενομένην καὶ εὖνουν οὔσαν ἀμφοτέροις. Καὶ ὁ μὲν Ἀντίγονος ἐπέισθη δοῦς καὶ τὸν υἱόν του εἰς τοὺς Ἀργεῖους ὄμηρον, ὁ δὲ Πύρρος καίπερ φανείς ὅτι συγκατετίθετο νὰ ἀναχωρήσῃ, οὐδεμίαν ὁμῶς παρέσχε πίστιν. Ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτὸς ἐπλησίασεν εἰς τὰ τείχη καὶ πύλιν ἐυρὼν ἀνεωγμένην ὑπὸ τοῦ Ἀριστέου ἔπεμψεν κρύφα τοὺς παρ' αὐτῷ Γαλάτας ἵνα καταλάβωσι τὴν ἀγοράν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πύλη οὔσα χαμηλὴ δὲν ἐδύνατο νὰ δεχθῇ τοὺς ἐλέφαντας, ἀνάγκη ἦν ν' ἀφαιρεθῶσιν ἀπὸ τούτων προηγουμένως οἱ πύργοι καὶ μετὰ τὴν διάβασίν των νὰ ἐπιτεθῶσι πάλιν. Ἐντεῦθεν δὲ προέκυψε θόρυβος πολὺς· οἱ δ' Ἀργεῖοι ἐννοήσαντες τὴν ἐπιβουλὴν συνέδραμον πανταχόθεν ἔνοπλοι πρὸς ἀντίκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἀρξάμενου δὲ ἤδη τοῦ ἀγῶνος ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ὁ Πύρρος αὐτὸς ὥρμησεν μετὰ σπουδῆς εἰς τὴν πόλιν, ὅπου ὁμῶς ὑπὸ τοῦ σχότους τῆς νυκτὸς καὶ τῆς στενότητος τῶν ἀγυιῶν τοσαύτη ἐπῆλθε συμπύκνωσις καὶ ταραχὴ, ὥστε ἀμφοτέρα τὰ διαμαχόμενα μέρη ἔκρινον ἀναγκαῖον νὰ περιμένωσι τὴν ἡμέραν. Ἀμα δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἰδὼν ὁ Πύρρος τὰ πέριξ τῆς

πόλεως ὕψη περίπλεα ὀπλοφόρων ἀπεφάσισε ν' ἀνασρέψῃ καὶ ἔπεμψε πρὸς τὸν μετὰ πολλῆς δυνάμεως ἔξω καταλελειμένον υἱὸν τοῦ Ἑλενον διαταγὴν νὰ κρημνίσῃ μέρος τοῦ τείχους χάριν τῆς εὐκολωτέρας ἐξόδου τοῦ ἐντὸς τῆς πόλεως στρατοῦ· ἀλλ' ἡ διαταγὴ αὕτη ἔνεκα τῆς σπουδῆς καὶ τοῦ θορύβου παρενοήθη. Ὅθεν ὁ νεανίας ἀναλαβὼν τῶν θηρίων τὰ λοιπὰ καὶ τοὺς κρατίστους στρατιώτας ἐχώρει εἰς τὴν πυλὴν εἰς βοήθειαν τοῦ πατρός. Ἀλλ' οὕτω συναντηθέντων τῶν ἐξιόντων καὶ εἰσιόντων στρατιωτῶν ἡ σύνθλιψις ἠϋξήσεν ἔτι μᾶλλον, καὶ ἀφοῦ παρὰ τὴν πύλην ἐλέφας τις ὁ μέγιστος παρέπεσε πλάγιος, ἡ ταραχὴ ἐν τοῖς στενωποῖς προήχθη εἰς τὸν ὕψιστον βαθμόν. Κατὰ τὴν περίστασιν δὲ ταύτην ὁ Πύρρος ἔλαβε παρὰ τινος Ἀργείου πληγὴν τινα ἐλαφρὰν διὰ τοῦ θώρακος, ἐν ᾧ δὲ ἐστράφη κατὰ τοῦ πατάξαντος, ἡ γραία ἐκείνου μήτηρ, ἥτις, ὁμοίως μετὰ τῶν λοιπῶν γυναικῶν, ἔβλεπεν ἀπὸ τῆς στέγης τὴν μάχην, ἐκπαθῆς γενομένη πρὸς τὸν κίνδυνον τοῦ υἱοῦ, ἄρασα κεραμίδα μετ' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ἀφῆκεν αὐτὴν ἐπὶ τὸν βασιλέα, ὅστις προσβληθεὶς καιρίως κατὰ τὴν κεφαλὴν ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ ἵππου καὶ ζῶν ἔτι ἐφανεύθη ὑπὸ τινος στρατιώτου τοῦ Ἀντιγόνου, μετ' αὐτοῦ δὲ συναπώλεσθη καὶ τὸ ἐκλεκτότερον μέρος τοῦ στρατοῦ του, ὁ δὲ περισωθεὶς ἠὺτομόλησε πρὸς τὸν Ἀντίγονον (272).

Τοῦ λοιποῦ δ' ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς, ἀφοῦ ὁ μὲν Πύρρος ἐξέλιπεν, ὁ δὲ ὑπόλοιπος τούτου υἱὸς Ἀλέξανδρος ἐπιχειρήσας νὰ εἰσβάλῃ ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀπεκρούσθη μετὰ πολλῆς ζημίας ὑπὸ τοῦ υἱοῦ ἐκείνου Δημητρίου, ἀνεδείχθη μόνος κύριος τοῦ Μακεδονικοῦ θρόνου. Ὡφελούμενος δ' ἐκ τῆς τροπῆς τῶν πραγμάτων ἠθέλησε, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἐν Ἀργεὶ πραγμάτων διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ τυράννου Ἀριστίππου, ν' ἀνανεώσῃ καὶ τὰς ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῆς Ἑλλάδος ἀξιώσεις του. Καὶ ὅπου δὲν εὕρισκεν ἐκουσίαν ταύτης

ἀναγνώρισιν, ἐζήτει νὰ τὴν ἐπιβάλη δια τῶν ὅπλων. Κατ' ἐξοχὴν δὲ εἰς τὴν κυριότητα τῶν Ἀθηνῶν ἀποβλέπων ὥρμησε νὰ προσβάλῃ αὐτὰς κατὰ τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν, ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἀπαντήτας ἀντίστασιν σχεδὸν ἀνυπέρβλητον, διοικούντος εὐτυχῶς τὴν πόλιν κατὰ τὴν προκειμένην περίστασιν ἀνδρὸς γενναιοτάτου, τοῦ Χρημονίδου, ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ διὰ συνομολογήσεως εἰρήνης, δυνάμει τῆς ὁποίας κατέστησε μὲν φρουρὰν τινα ἐν τῷ Μουσεῖῳ, πάλιν ὅμως μετὰ βραχὺν χρόνον ἐκουσίως ἐξήγαγεν αὐτήν. Ἀκολουθῶς δ' ἐτράπη πρὸς τὴν Κόρινθον, τῆς ὁποίας τὴν ἀκρόπολιν ἐφύλαττε τότε γυνὴ τις εὐτολμος. ἡ χήρα τοῦ Πολυσπερχοντίδου Ἀλεξάνδρου Νίκαια. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῶν ὅπλων δυσκόλως ἐδύνατο νὰ γείνη κύριος αὐτῆς, κατέφυγεν εἰς τὸν δόλον· δοὺς δηλαδὴ εἰς ἐκείνην γλυκείας ἐλπίδας γάμων βασιλικῶν καὶ συμβιώσεως μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Δημητρίου, καίπερ πολὺ νεωτέρου, κατώρθωσε νὰ τὴν δελεάσῃ. Ἐν ᾧ δὲ ἐτελοῦντο οἱ γάμοι, αἴφνης οὗτος, τῶν περὶ τὴν Νίκαιαν εἰς πότους καὶ ἡδονὰς ἐπιδεδομένων, ἐγένετο κύριος τοῦ Ἀκροκορίνθου, ὅπου κατέστησεν εὐθὺς Μακεδονικὴν φρουρὰν καὶ Περσαῖον ἄρχοντα ἐπέστησεν. Ὅθεν διὰ τῆς προσκλήσεως τῆς ἐπικαιροτάτης ταύτης θέσεως καὶ προσέτι διὰ τῆς περιθάλψεως καὶ ὑποστηρίξεως τῶν τυράννων, οἵτινες ἐπεκράτουν τότε εἰς τὰς πλείστας τῆς Πελοποννήσου πόλεις, ὁ Ἀντίγονος ἐξησφάλισεν ἑαυτῷ τὴν αὐτὴν ἐν τῇ Χερσυνήσῳ ταύτῃ ἐπιρροήν, ἣν εἶχεν ἤδη ὁ πατὴρ τοῦ Δημήτριος.

§ 15. Αἱ Ὁμοσπονδίαι τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Αἰτωλῶν. Ἄρατος.

Ἐλευσινὴ καὶ ἐπισφαλεστάτῃ ὑπῆρχεν ἡ κατὰ τοὺς ὑποκαιμένους χρόνους κατάστασις τῆς Ἑλλάδος. Τὰ πάντα ἔκλινον εἰς ἐντελῆ παραλυσίαν· ληστρικὰ ὅπλο-

φόρων στίφη διέτρεχον, ὑπὸ τολμηροῦς ἀρχηγούς, τὴν χώραν καὶ κατεχλεύαζον νόμον καὶ τάξιν. Ὅσον δὲ ὑπὸ τοιαύτας σχέσεις φυσικὸν παρίσταται τὸ φαινόμενον, ὅτι εἰς τὰς πλείστας πόλεις τότε ἐπεκράτουν τύραννοι καὶ ἦσαν ἀνεκτοὶ, διότι τοῦλάχιστον ἐδύναντο ν' ἀσφαλίζωσιν ὅπως δῆποτε τοὺς πολίτας κατὰ τῶν τυχοδιωκτῶν καὶ ἀνεστίων ληστῶν, τοσοῦτον εὐφρόσυνον εἶνε τὸ ἕτερον φαινόμενον, ὅτι ἐν τῇ γενικῇ ταύτῃ ἀναστατώσει δύο ὁμοσπονδίαὶ Ἑλληνικῶν πολιτειῶν, ἡ Ἀχαϊκὴ καὶ ἡ Αἰτωλική, αἵτινες κατὰ τοὺς κλύδωνας τῶν τελευταίων αἰώνων εἶχον διαλυθῇ, ἀνεβίωσαν πάλιν καὶ προήχθησαν διὰ τοῦ πνεύματος τινῶν ἐξόχων ἀνδρῶν εἰς νέαν ἀνέλπιστον δύναμιν. Ἀλλ' ἐν ᾧ κοινοπραγοῦσαι αὗται ἐδύναντο βεβαίως νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς πάντα ἐχθρὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος, ἐξ ἐναντίας διὰ τῆς ἐχθρικῆς τῶν ἐξ ἀρχῆς πρὸς ἀλλήλας ἀντιπαρατάξεως ἐγένοντο ὄργανον ἐπιτήδειον ἐκείνων, ὅσοι εἶχον τὴν πρόθεσιν νὰ συντρίψωσι πρῶτον τὰς δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων, ἀλληλομαχοῦντων, ἵνα ἔπειτα εὐκολώτερον δεσμεύσωσι τὸ πνεῦμα.

Ἡ Ἀχαϊκὴ ὁμοσπονδία οὐδέποτε πρότερον μετέσχευ οὐσιωδῶς τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἀγώνων τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς, καὶ διὰ τοῦτο ἡ αἰφνιδία ἐξέγερσις αὐτῆς ἦτο νῦν τοσοῦτω μᾶλλον ἐκπληκτικὴ, ὅσον αἱ πλεῖσαι τῶν πόλεων, αἵτινες ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ ἐξηγόρασαν τὴν δόξαν τῆς ἐλευθερώσεως μετὰ μεγίστων θυσιῶν, ἠνεύχοντο μετ' ἀδρανούς ἡσυχίας τὸν Μακεδονικὸν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος δεσποτισμὸν. Αἱ Ἀχαϊκαὶ πόλεις, οὔτε χώραν πολλὴν καὶ πλουσίαν οὔτε ἀξίωμα λαμπρὸν ἢ μεγάλην ἰσχὺν ἀνέκαθεν ἔχουσai, δὲν διεκρίνοντο εἰμὴ διὰ μόνης τῆς ἀξιολογότητος τοῦ πολιτευματός των καὶ τῆς διαρκείας τοῦ συνδέσμου αὐτῶν. Ἐλευθέρα τις ἀνάπτυξις τῆς δυνάμεώς των πρὸς τὰ ἔξω, δι' ἧς αὗται ἐδύναντο ν' ἀποκτήσωσιν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν

λοιπῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν, διεκωλύθη πρῶτον μὲν
ὑπὸ τῆς ὑπερόχου δυνάμεως τῆς Σπάρτης ἐν Πελοπον-
νήσῳ, ἔπειτα δὲ, ὅταν αὕτη ἔλαβε πέρας, ὑπὸ τῆς βιαίας
Ἑξουσίας τῶν Μακεδόνων.

Ἡ Ἀχαϊκὴ ὁμοσπονδία διετηρήθη κατὰ τὴν παλαιὰν
μορφὴν μέχρι τῆς τελευτῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ με-
γάλου· μετὰ δὲ τὴν ἐποχὴν ταύτην παρεισφρησάσης καὶ
εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἀχαΐας τῆς διχονοίας, δι' ἧς οἱ τοῦ
Ἀλεξάνδρου διάδοχοι ἐζήτουν ν' ἄρξωσιν ἐν Ἑλλάδι,
διελύθη. Ὅθεν ἐκάστη πόλις μονωθεῖσα ὑπέφερεν εἴτε τὸ
ἄρως Μακεδονικῆς φρουρᾶς, ἢ ἤδη ὁ Κάσσανδρος καὶ
ἀπὸ τοῦ Πτολεμαίου ἡ Πολιορκητῆς εἶχον ἐπιβάλλει, εἴτε τὰς ὕβρεις
τῶν τυράννων, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Ἀντίγονος παρέσχευεν
σφάλειαν καὶ ἀπεριόριστον ἐξουσίαν, ὥστε νὰ διοικῶσι
κατὰ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅσον ὑπὸ τὰς προεκτε-
ταῖς σχέσεσι ἡ ἡγεμονία τῆς Μακεδονίας ἐν Ἑλλάδι
γένετο ἐπισφαλεστέρα, τοσούτω μᾶλλον αἱ Ἀχαϊκαὶ
πόλεις ἠπθάνθησαν τὴν ἀνάγκην ἐλευθέρου πολιτεύμα-
τος καὶ ὁμοσπονδοῦ συγκοινωνίας κατὰ τὸν ἀρχαῖον
τρόπον.

Κατὰ τὸ τρίτον δὲ ἤδη ἔτος τῆς ρκδ'. Ὀλυμπιάδος, 181 π. Χ. καθ' ὃν χρόνον ὁ θάνατος τοῦ Λαγίδου Πτολεμαίου, τοῦ Λυσιμάχου, τοῦ Σελεύκου Νικάτορος καὶ τοῦ Πτολεμαίου Κεραυνοῦ, ὡς καὶ ἡ τοῦ Πύρρου εἰς Ἰταλίαν διάβασις, ἐδύνατο νὰ δώσῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐμπέδας πρὸς νέαν τῆς ἐλευθερίας των ἐδραίωσιν, ἀνεκρίνισαν τὸν ἀρχαῖον σύνδεσμον κατὰ πρῶτον τέσσαρες πόλεις, ἡ Δύμη, αἱ Πάτραι, ἡ Τριταῖα καὶ αἱ Φαραί. Κατὰ πέντε δ' ἔτη τὸ Αἴγιον ἐκβαλὼν τὴν Μακεδονικὴν βασιθευρὰν μετέσχε τῆς συμπολιτείας· ἀκολούθως ἡ Βούρα, ἀποβαθεύσασα τὸν τύραννον αὐτῆς διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν λοιπῶν Ἀχαιῶν, ἔπραξε τὸ αὐτό. Ἰσέας δὲ, ὁ τῆς βασιτείας τότε τυραννεύων, τὸν ἐπαπειλοῦντα αὐτὸν ἐκδυνον προλαμβάνων ἀπέθετο ἐκουσίως τὴν ἀρχὴν καὶ

προσήνεγκε τὴν πόλιν εἰς τὸ τῶν Ἀχαιῶν σύστημα. Κατὰ μικρὸν δὲ καὶ αἱ λοιπαὶ πόλεις, *Πελλήνη*, *Αἴγυρα*, καὶ *Λεόντιον* προσετέθησαν εἰς τὴν νέαν ὁμοσπονδίαν¹, ἥτις, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πολυβίου, σκοπὸν εἶχε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς ἰσχύουσαν ἰσχυορίαν καὶ ἐλευθερίαν (παρρησίαν) καὶ νὰ καταπολεμῇ τοὺς ἢ δι' ἑαυτῶν ἢ διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν βασιλέων τὰς πατρίδας ἑαυτῶν καταδουλουμένους.

Οὐδέποτε πρότερον αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις εἶχον συνδεθῆ σφιγκτότερον ἢ ὅσον νῦν αἱ Ἀχαϊκαί· διότι οὐ μόνον συνεκοινώνουν ἀλλήλαις φιλικώτατα, ἀλλ' εἶχον καὶ τοὺς αὐτοὺς νόμους, τὰ αὐτὰ μέτρα, σταθμὰ καὶ νομίματα, καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν ἦσαν διωργανισμέναι τρόπον ἢ τε διοικήσεις καὶ ἡ δικαστικὴ ἐξουσία. Προΐσαντο δὲ τῆς ὁμοσπονδίας, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῆς, δύο στρατηγοὶ καὶ εἰς γραμματεὺς, ἐκ περιόδου ἐτησίως ἀπὸ τῶν ὁμοσπόνδων πόλεων ἐκλεγόμενοι. Τὴν ἐξουσίαν δὲ τούτων περιώριζε συνέδριόν τι 10 δημιουργῶν, οἵτινες τὰς δέκα ἐκπροσωποῦντες πόλεις ἐπιμελοῦντο τῶν κοινῶν πραγμάτων καὶ παρεσκεύαζον τὰς εἰς τὴν ἐν Αἴγιῳ δις τοῦ ἐνιαυτοῦ συνερχομένην σύνοδον ὑποβλητέας προτάσεις, ὅθεν ἐκαλοῦντο οἱ αὐτοὶ καὶ πρόβουλοι. Τοιοῦτοτρόπως παρῆλθον τὰ πρῶτα εἴκοσι καὶ πέντε ἔτη, καθ' ἃ ἡ νέα ὁμοσπονδία ἄνευ τινὸς οὐσιώδους μετεβολῆς ἐπέδωκε καὶ ἐκρατύνθη ἐσωτερικῶς. Ἀλλὰ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἔδοξε τοῖς Ἀχαιοῖς νὰ καταστήσωσιν ἓνα μόνον (ἐνιαύσιον) στρατηγὸν ἀντὶ τῶν δύο. Καὶ προση-

¹ Τὰς μὴ μνημονευομένας νῦν δύο παλαιὰς πόλεις, Αἴγας καὶ Ῥύπας ἀντικαθιστῶσιν ἡ Κερύνεια καὶ τὸ Λεόντιον. Ἡ Ἑλίχη μικρὴν πρὸ τῆς ἐν Λεύκτροις μάχης κατεστράφη ὑπὸ σεισμοῦ καὶ κατεκλύσθη ὑπὸ τῆς θαλάσσης· ἡ δὲ Ὠλενος ἐρημώθη. Ὡστε ἀντὶ τῶν δώδεκα τῆς Ῥύπης καὶ Αἴγας ὁμοσπονδίας πόλεων συνεκρότησαν κατ' ἀρχὰς τὴν νέαν δέκα πόλιν, ἥτοι αἱ ἐν τῷ κειμένῳ σημειούμεναι ἐννέα καὶ ἡ μετ' οὗ πολὺ περιλαμβανομένη στεθεῖσα Σικυών.

τον μὲν ἔτυχε τῆς τιμῆς ταύτης Μάρκος ὁ Κερυνεύς, μετὰ τέσσαρα δ' ἔτη κατόπιν (252 π. Χ.), προστεθείσης ἤδη εἰς τὸ σύστημα καὶ τῆς Σικυῶνος ἐξελέχθη Ἄρατος ὁ Κλειρίου.

Ἡ Σικυῶν, τοῦ Ἀράτου ἡ πατρίς, ἀφοῦ τὸ πρῶτον ἐκ τῆς ἀκράτου Δωρικῆς ἀριστοκρατίας ἐνέπεσεν εἰς στάσεις δημαγωγῶν, δὲν ἔπαυσεν, ὥς λέγει ὁ Πλούταρχος, νοσοῦσα καὶ ταραττουμένη καὶ τύραννον ἐκ τυράννου μεταβάλλουσα, μέχρις οὗ, ἀναιρεθέντος τοῦ Κλέωνος, ἤρθησαν ἄρχοντες ὁ Τιμοκλείδας καὶ ὁ Κλεινίας, ἄνδρες ἐνδοξοὶ καὶ ἰσχυροί. Ἐκ τούτων ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἀπέθανε μὲν ὁ πρῶτος, ὁ δὲ δεύτερος ἐφονεύθη ὑπὸ Ἀθαντίδου, καταλιπὼν παῖδα ἑπταετῇ, τὸν Ἄρατον, ὅστις διὰ τῆς προστασίας καὶ συνδρομῆς ἐνὸς ξένου τοῦ πατρικοῦ τοῦ οἴκου διεσώθη κρύφα εἰς Ἄργος, ὅπου ἀνετράφη ἐλευθερίως καὶ ἐπέδωκε θαυμασίως. Ἐνταῦθα δὲ εἶχον συσσωρευθεῖ καὶ πολλοὶ ἄλλοι Σικυῶνιοι φυγάδες, οἵτινες τὴν καταστροφὴν τῶν τυράννων καὶ τὴν ἐπιστροφήν των εἰς τὴν πατρίδα ἐπιθυμοῦντες, εἶχον ἀποτείνειν τὰ βλέμματά των εἰς αὐτὸν τὸν διὰ τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς παρ' ἡλικίαν ἐμβριθείας του διακρινόμενον καὶ τοῦ κατὰ τῆς τυραννίας μίσους του ἐξόχως ἐμπνεόμενον νεανίαν. Ἐχὼν δὲ οὗτος φίλους πατρικοὺς τὸν Ἀντίγονον καὶ τὸν Πτολεμαῖον Φιλάδελφον ἤλπισε καταρχὰς νὰ κατορθώσῃ διὰ τῆς βοηθείας αὐτῶν τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Σικυῶνος, ἀφοῦ ὅμως εἶδεν ἐψευσμένας τὰς ἐλπίδας του ἀπεφάσισε νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἔργον ἐκεῖνος μόνος. Ὅθεν καθοπλίσας τριάκοντα ἐκ τῶν οἰκετῶν του καὶ παραλαβὼν ἐκτός τινων φυγάδων καὶ μισθωτοὺς στρατιώτας οὐ πολλοὺς ὥρμησεν εἰς Σικυῶνα. Περὶ ὄρθον δ' ἔτι βαθὺν φθάσας ὑπὸ τὰ τεῖχη αὐτῆς, ἀνέβη ταῦτα δι' ἐπίτηδες προπαρασκευασμένων κλιμάκων, ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν οἰκίαν τοῦ τυράννου Νικοκλέους καὶ συλλαβὼν τοὺς παρὰ νυκτερεύοντας δορυφόρους οὐ-

δένα δ' ἀποκτείνας εὐθύς διεπέμπετο πρὸς τοὺς φίλους.
 Ἄρα δ' ἡ ἡμέρα ὑπέλαμψε, συρρέυσαντος τοῦ πλήθους
 εἰς τὸ θέατρον, ἀνήγγειλε διὰ τοῦ κήρυκος ὅτι *ἦλθε
 ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος του*.
 Τότε δ' ὤρμησαν οἱ πολῖται ἀθρόοι πρὸς τὰς θύρας τοῦ
 τυράννου πῦρ ἐπιφέροντες· ὁ δὲ Νικοκλῆς προλαβὼν διὰ
 τινος ὑπονόμου ἀπέδρα ἐκ τῆς πόλεως. Οὐδεὶς δὲ οὔτε τῶν
 ἐπελθόντων οὔτε τῶν πολεμίων ἀπέθανεν οὐδ' ἐτρώθη,
 ἀλλὰ καθαρὰν καὶ ἄθικτον αἵματος ἐμφυλίου ἐφύλαξεν ἡ
 τύχη τὴν πράξιν. Εὐθύς δ' ὁ Ἄρατος κατήγαγε τοὺς
 φυγάδας, τοὺς τε ὑπὸ τοῦ Νικοκλέους ἐκπεπτωκότας
 ὀγδοήκοντα τὸν ἀριθμὸν, καὶ τοὺς ὑπὸ τῶν ἔμπροσθεν τυ-
 ράννων ὅχι ἐλάττονας τῶν πεντακοσίων, ἐξ ὧν τινὲς εἶχον
 ζῆσει ἐξόριστοι πεντήκοντα περίπου ἔτη. Ἀλλὰ διὰ τοῦ
 μέτρου τούτου περιέστη αἴφνης εἰς δεινὴν ἀπορίαν· διότι
 οἱ κατελθόντες μὲν ἐζήτουν τὰ κτήματα, ὧν κύριοι ἦσαν
 πρότερον, ἐξ ἐναντίας δὲ οἱ παρόντες αὐτῶν κάτοχοι
 προέτεινον ὑπὲρ ἑαυτῶν τὸ δικαίωμα τῆς παραγρα-
 φῆς. Ὑπειδὴ δὲ ἡ πόλις ἐκινδύνευεν ἐκ τούτου νὰ γείνη
 ἀνάστατος, ὁ Ἄρατος μίαν μόνην βλέπων ἐλπίδα, τὴν
 τοῦ Πτολεμαίου φιланθρωπίαν, ἀνήχθη τάχιστα εἰς Ἀ-
 λεξάνδρειαν καὶ κατῴρθωσε νὰ λάβῃ παρ' ἐκείνου δω-
 ρεὰν πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν τάλαντα, δι' ὧν ἐδυνήθη,
 μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του, νὰ ἱκανοποιήσῃ τοὺς ἀδικουμέ-
 νους ἀποδιδοὺς αὐτοῖς τὸ τίμημα τῶν ὁποίων ἐστερή-
 θησαν κτημάτων καὶ τοιουτοτρόπως ἀποκαταστήσας
 τὴν φιλίαν καὶ ἁρμονίαν μεταξὺ τῶν πολιτῶν. Ἀφοῦ δ'
 ὁ Ἄρατος ἐρρύθμισε τὰ πράγματα τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος
 ἔκρινε συμφέρον, χάριν τῆς εἰς τὸ μέλλον ἐξασφαλίσεως
 τῆς νέας ἐλευθερίας της, νὰ ἐνώσῃ αὐτὴν μετὰ τῆς Ἀ-
 χαϊκῆς ὁμοσπονδίας, ἣτις τοσούτῳ προθυμότερον ἐδέχθη
 τὴν προσέλευσίν της, ὅσον ἐθεώρει ὡς τὸ οὐσιωδέστερον
 πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ κυρίου αὐτῆς σκοποῦ μέσον τὴν πρὸς
 τὰ ἔξω αὐξήσιν τῆς δυνάμεώς του. Καὶ ὅτε μὲν ἐκείνος

κατὰ πρῶτον συνέδεσε τὴν τύχην αὐτοῦ μετὰ τῆς τῶν Ἀχαιῶν, ἠρκέσθη νὰ κατατάξῃ ἑαυτὸν ἐν τοῖς ἱππεῦσι, μετὰ παρέλευσιν δὲ τινῶν ἐτῶν νέος ἔτι ἠρέθη στρατηγός, καὶ τοῦ λοιποῦ, ἐπειδὴ ἡ συνεχὴς καὶ κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος ἐκλογή δὲν ἐπετρέπετο, ἠρεῖτο συνήθως παρ' ἐνιαυτὸν, ἔργῳ ὅμως καὶ γνώμῃ ἦρχε διὰ παντός. Ἡ κυριότης δὲ πρᾶξις, δι' ἧς κατέστησεν ἑαυτὸν ἐνδοξον, ὑπῆρξεν ἡ κυρίευσις τῆς Κορίνθου. Ἡ κατοχὴ τῆς ὀχυρᾶς ταύτης πόλεως τὴν ὁποῖαν ὄχι παίζων ἀλλὰ σπουδάζων ὁ νεώτερος Φίλιππος ὠνόμασε πέδας τῆς Ἑλλάδος, ἦτο πλείστου λόγου ἀξία ὡς πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Πελοποννήσου, καὶ τὴν ἐλευθέραν ἐμπορικὴν ἐπιμιξίαν. Ὁ Ἀντίγονος κατέβαλε περὶ τὴν κτῆσιν αὐτῆς μεγίστην σπουδὴν καὶ τὴν ἐφύλαττε διὰ φρουρᾶς ἐκλεκτῆς. Ὁ Ἄρατος πρὸ πολλοῦ μὲν συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς κυριεύσεως τοῦ χωρίου, μῶλις ὅμως μετὰ δέκα ἔτη ἀπὸ τῆς πρώτης στρατηγίας του ἐδυνήθη νὰ τὴν πραγματοποιήσῃ (242) διὰ τολμηρᾶς καὶ ἐπιτηδείας νυκτερινῆς ἐπιθέσεως. Ἀμα δὲ γινόμενος ἐγκρατὴς ἐκείνου τε καὶ τῆς πόλεως παρέδωκεν εἰς τοὺς Κορινθίους αὐτοὺς, συνηγμένους ἐν τῷ θεάτρῳ, τὰς κλεῖς τῶν πυλῶν, ἀπὸ τῶν Φιλίππικῶν χρόνων νῦν πρῶτον περιελθούσας εἰς χεῖράς των, καὶ τοὺς ἔπεισε νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸ Ἀχαϊκὸν σύστημα. Οἱ Μακεδόνες τύραννοι κατέλειπον τὴν πόλιν των. Τὸν Ἀκροκόρινθον ἐφύλαττον τοῦ λοιποῦ Ἀχαιοὶ διὰ τετρακοσίων ὀπλιτῶν.

Τὸ παράδειγμα τῆς Κορίνθου μιμούμεναι καὶ αἱ γείτονες ἄλλαι πόλεις, τὰ Μέγαρα, ἡ Ἐπίδαυρος καὶ ἡ Τροιζὴν συνετάχθησαν παραυτίκα εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς. Ὁ δ' Ἄρατος ἐνθαρρυνθεὶς ἐντεῦθεν ἐνέβαλε καὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἐλεηλάτησε τὴν Σαλαμῖνα καὶ ἐζήτησε νὰ προσελκύσῃ εἰς ἑαυτὸν τοὺς Ἀθηναίους ἀφήσας αὐτοῖς τοὺς αἰχμαλώτους ἄνευ λύτρων. Ἀλλὰ πρὸς τὸ παρὸν ἀποτυχὼν ἐνταῦθα ἐτράπη πρὸς τὸ Ἄργος, εἰς ὃ, τυ-

ραννούμενον τότε ὑπὸ τοῦ Ἀριστομάχου, ἐξ εὐγνωμοσύνης ἐφιλοτιμεῖτο νὰ ἀποδώσῃ θρεπτήρια τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ γενναία ὁμῶς αὕτη πρόθεσις τοῦ δὲν εὗρε δυστυχῶς οὐδεμίαν ὑποστήριξιν εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν πόλιν, ὅπου τὸ πλῆθος εἶχεν ἤδη συνεθίσει εἰς τὴν δουλείαν. Ὅθεν μηδενὸς ἀφισταμένου ἀπὸ τοῦ τυράννου, ὁ Ἄρατος ἀνεχώρησεν ἄπρακτος. Καὶ τὸ δεύτερον πάλιν οὗτος, τὸν εἰρημένον διαδεχθέντος ἐν Ἀργεὶ νέου ἄλλου ἔτι ἐξωλεσέρου τυράννου, τοῦ Ἀρισίππου, ἐνέβαλεν εἰς Ἀργολίδαν, συνῆψε μάχην ἰσχυράν περὶ τὸν Χάρητα ποταμὸν, καὶ τότε μὲν κατέλιπε τὴν νίκην ἀτελῆ, συνεπλήρωσε δὲ ταύτην ἀκολούθως περὶ Κλεωνάς, ὅπου καὶ ὁ τύραννος αὐτὸς καταληφθεὶς ἀπεσφάγη ὑπὸ τινος Κρητός. Μολαταῦτα τὸ Ἄργος, ἕνεκα τῆς προθύμου συνδρομῆς τῶν τοῦ Ἀντιγόνου στρατιωτῶν, ἔμεινεν ἔτι εἰς χεῖρας τῶν τυράννων, ἐξεναντίας δὲ προσετέθησαν νῦν εἰς τὸν Ἀχαικὸν δεσμὸν αἱ Κλεωναὶ καὶ μετ' οὐ πολὺ ἡ ἀξιόλογος Μεγαλόπολις, τῆς ὁποίας ὁ τύραννος Λυδιάδης ἀπέβαλεν ἐκουσίως τὴν ἀρχήν (234)· διὸ θαυμασθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἐξελέχθη εὐθὺς στρατηγός, καὶ ἐδείχθη μὲν τὸ πρῶτον ἀντίζηλος τοῦ Ἀράτου, ταχέως ὁμῶς ἔπρεπε νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τοῦτον. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον οἱ Ἀχαιοὶ ἤλθον εἰς σπουδαιοτέρας πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς συγκρούσεις, αἵτινες βραδύτερον περιέπλεξαν τὴν ὁμοσπονδίαν εἰς σχέσεις ἐχθρικὰς, τὰ μάλιστα πρὸς τὴν κατάλυσιν αὐτῆς συντελεσάσας.

Οἱ Αἰτωλοὶ, ἔθνος ἡμιβάρβαρον καὶ πρὸς τὸν ληστρικὸν βίον ἐπιρρέπες, ἐπολιτεύοντο ἐξ ἀρχῆς διηρημένοι εἰς πολλὰς αὐτοτελεῖς κοινότητας. Κατὰ πρῶτον δὲ ἀφ' οὗτου, πολεμοῦντες πρὸς τοὺς Ἀκαρνανας, κατέλαβον τὴν τῶν Οἰνιαδῶν χώραν, καὶ ἔτι βεβαιότερον ἀπὸ τῆς ἐν τῷ Λαμιακῷ πολέμῳ συμπράξεώς των συνεκρότησαν στενωτέραν ὁμοσπονδίαν, ἥτις ἔκτοτε, καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ πρὸς τὸν Ἀντίπατρον καὶ Κρατερὸν καὶ Ἰκκ

πρὸς τοὺς Γαλάτας ἡρωϊκοῦ ἀγωνός των, ἀνεπτύχθη ἐπὶ μᾶλλον, πολλῶν ἄλλων ἔθνων τῆς μέσης Ἑλλάδος καὶ Θεσσαλίας προστεθέντων ἐκουσίως ἢ ἀναγκασθέντων νὰ προστεθῶσι. Κατὰ πᾶν ἔτος κοινὴ τις σύνοδος (τὸ λεγόμενον *Παραιτώλιον*) συγκροτούμενη πανηγυρικῶς ἐν Θέρμοις καὶ ἔστιν ὅτε ἐκτάκτως ἐν Ναυπάκτῳ, ἐν Ὑπάτῃ καὶ ἀλλαχοῦ ἀπεφάτιζε περὶ πολέμου, εἰρήνης, συμμαχιῶν καὶ ἄλλων δημοσίων πραγμάτων. Προΐσταντο δὲ τῆς ὁμοσπονδίας συμβούλιόν τι διαρκές, τὸ τῶν Ἀποκλήτων, ὑπὸ τῆς κοινῆς διοριζόμενον συνόδου, καὶ στρατηγός τις, ἐπὶ τῇ προτάσει τῶν Ἀποκλήτων ἐν τῇ αὐτῇ συνόδῳ ἐκλεγόμενος, ὅστις συνήθως προήδρευε τῆς τε συνόδου καὶ τοῦ τῶν Ἀποκλήτων συμβουλίου, καὶ ὤφειλε νὰ ἐκτελῇ ἀμφοτέρων τῶν συνεδρίων τούτων τὰς ἀποφάσεις.

Ἀλλ' οἱ Αἰτωλοὶ καὶ ἀφοῦ εἰς ἐν ἠνώθησαν σύστημα δὲν ἐδυνήθησαν ν' ἀποβάλῃσι τὸν ἀρχικὸν αὐτῶν ὡς μισθοφόρων καὶ ληστρικῶν τυχοδιωκτῶν χαρακτῆρα. Ἡ Αἰτωλικὴ ὁμοσπονδία ἔστρεφετο οὐ μόνον τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας τῆς Ἀχαικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑψηλοτέρας προθέσεως, ἥτις ἀνέδειξεν ἐκείνην ὡς ἐν τῶν καλλίστων τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἰδρυμάτων· διὸ ἦτο φυσικὸν ἀποτέλεσμα ὅτι αὕτη, ἐν ᾗ οἱ Ἀχαιοὶ ἐζήτουν διὰ μεγίστων προσπαθειῶν νὰ σώσωσι τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων, ἐγένετο εὐκολον ὄργανον ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἰδίως τῆς Μακεδονικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς. Ἡ Μακεδονικὴ πολιτικὴ μετεβάλλετο ὁμοῦ μὲ τοὺς ἐκάστοτε δυνάστας· ὁ Ἀντίγονος Γονατᾶς, ὅστις ἐθεώρει τῶν Ἀχαιῶν τὴν συμπολιτείαν πολὺ πλεόν ἐπικίνδυνον παρὰ τὴν τῶν Αἰτωλῶν, ἠνώθη μετὰ τῆς τελευταίας ἵνα ἐξασθενήσῃ τὴν πρῶτην.

Κατὰ τὸ αὐτὸ δ' ἔτος, ὅτε ἡ Μεγαλόπολις ἠνώθη μετὰ τῶν Ἀχαιῶν, οἱ Αἰτωλοὶ, ἡρεθισμένοι ἴσως ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου, εἰσέβαλον εἰς τὴν χώραν αὐτῶν διὰ τῆς

Μεγαρικῆς· ὁ Ἄρατος, ὁ τότε στρατηγὸς τῆς συμπολιτείας, ἐξητήηατο καὶ ἔλαβε βοήθειαν παρὰ τῶν Λακεδαιμονίων, διαφωνήσας ὅμως πρὸς τὸν νέον καὶ τολμηρὸν βασιλέα Ἄγιν ὡς πρὸς τὸν τόπον τῆς συμβολῆς, ἄφησεν αὐτὸν ν' ἀναζεύξῃ εἰς τὰ ἴδια πρὶν ἢ τολμήσῃ νὰ συνάψῃ μάχην. Μόλις δὲ ἀφοῦ οἱ Αἰτωλοὶ ὑπερβάντες τὴν Γεράνειαν ἀμαχεὶ παρῆλθον ἤδη εἰς Πελλήνην καὶ ἤρξαντο νὰ λεηλατῶσι τὴν πόλιν, ἐξαίφνης ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς ἐξήλασε κατὰ κράτος ἀποκτείνας ἐπτακοσίους. Ἐδοξάσθη δὲ διὰ τὴν πρᾶξιν ταύτην μεγάλως, ἀλλὰ μὴ θεωρῶν ἱκανῶς ἐξησφαλισμένην τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν κατὰ τῶν προσβολῶν τῶν Αἰτωλῶν, ἐν ᾧ καὶ ἄλλα πολλὰ ἔθνη συνίσταντο κατ' αὐτῆς, ἔσπευσε, μεταχειρισθεὶς συνεργὸν τὸν πλεῖστα παρὰ τοῖς Αἰτωλοῖς ἰσχύοντα Παντολέοντα, νὰ συνομολογήσῃ πρὸς τούτους οὐ μόνον εἰρήνην ἀλλὰ καὶ συμμαχίαν. Πόσον ὅμως ἀπεῖχε τοῦ νὰ ᾔνε αὕτη ἡ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ὑπαγορευθεῖσα ἔνωσις φυσικὴ, ἀπεδείχθη ὅτε ἦλθεν ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἡ ἐνότης τῶν Ἑλλήνων ἐδύνατο νὰ ἐπιδειχθῇ διὰ κρατερᾶς ἀντιστάσεως πρὸς ἐξωτερικοὺς δυνάστας. Τό γε νῦν ὅμως ἦτον ἐπωφελὲς εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς, ὡς ἐπιτρέψασα αὐτοῖς νὰ ἐπεκτείνωσιν ἀταράχως τὸ κράτος τῶν.

Διότι ἅμα οἱ Αἰτωλοὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια, ὁ Ἄρατος ἐπανελάβε τὰς προσπάθειάς του πρὸς αὔξησιν τῆς συμπολιτείας μετὰ τοσοῦτῳ πλείονος ζήλου, ὅσον ὁ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τὸν ἀποθανόντα Ἀντίγονον διαδεχθεὶς υἱὸς τοῦ Δημήτριος Β'. (239) ἐφαίνετο ἀπειλῶν τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων. Μετ' ἐπανειλημμένην ἀτυχίᾳ κατὰ τοῦ Πειραιῶς ἐπιχείρησιν, ἐρεθισθεὶς ἐκ τῆς ταπεινῆς κολακείας, ἣν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ τῇ τότε διαδοθείσῃ ψευδεῖ περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἀγγελίᾳ ἔδειξαν πρὸς τοὺς Μακεδόνas, ἐπεστράτευσεν καὶ πάλιν εὐθύς εἰς Ἀθήνας, καὶ προῆλθε μὲν ἀπροσδόκητος ἄχρι τῆς Ἀκα-

δημίας, ἐνδούς δὲ εἰς τὰς παρακλήσεις τῶν Ἀθηναίων, φοβηθέντων μὴ πάθῃ τι κακὸν ἢ πόλις των, ἀνεχώρησε. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Δημητρίου οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιθυμήσαντες τὴν ἐλευθερίαν των (229), ἐκάλεσαν αὐτὸν εἰς βοήθειάν των ἀφοῦ ἐπείσθησαν περὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀνδρός· ὁ δὲ, καίτοι μὴ ὢν τότε στρατηγὸς τῶν Ἀχαιῶν καὶ κληήρης μάλιστα ἔνεκα νόσου διατελῶν, ὅμως ἐν φορείῳ κομιζόμενος ἔσπευσεν εἰς τὴν πρόσκλησιν. Ἐλθὼν δ' ἔπεισε τὸν ἀρχηγὸν τῆς Μακεδονικῆς φρουρᾶς Διογένη ν' ἀποδώσῃ τὸν τε Πειραιᾶ καὶ τὴν Μουνυχίαν καὶ τὴν Σαλαμῖνα καὶ τὸ Σούνιον εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἐπὶ πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ταλάντοις, ἐκ τῶν ὁποίων αὐτὸς οὗτος ἔδωκεν εἴκοσι. Καὶ ἡλευθερώθησαν μὲν αἱ Ἀθῆναι, ὅμως δὲν προσῆλθον εἰς τὸ τῶν Ἀχαιῶν σύστημα· προσεχώρησαν δ' εὐθὺς ἡ Αἴγινα, ἡ Ἐρμιόνη, ἡ πλείστη τῆς Ἀρκαδίας καὶ ἡ Ἀργολὶς αὐτῇ μετὰ τῆς Φλιοῦντος, συγκατατεθέντος τοῦ τυράννου Ἀριστομάχου νὰ λάβῃ πεντήκοντα τάλαντα, δι' ὧν ἀπηλλάγη τῶν μισθοφόρων (228). Ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ Ἀχαϊκὴ ὁμοσπονδία προήχθη οὕτως εἰς τὴν μεγίστην αὐτῆς ἑκτασιν καὶ δύναμιν, διὰ τῆς θέσεώς της πρὸς τὴν Σπάρτην, ἥτις, κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐσωτερικῶς διασεισθεῖσα σφόδρα, ἔβλεπε δυσαρέστως τὴν ἐξάπλωσιν τῆς τῶν Ἀχαιῶν ἐπιρροῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὥς καὶ διὰ τῆς ἀπιστίας τῶν Αἰτωλῶν περιεπλέχθη εἰς σχέσεις καὶ ἐπιχειρήσεις, αἵτινες ἀντέκειντο ὅλως εἰς τὸν ἀρχικὸν αὐτῆς προσδιορισμόν.

§ 14. Ἡ μεταπολίτευσις τῆς Σπάρτης καὶ ὁ
Κλεομενικὸς πόλεμος.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀγησιλάου καὶ Λυσάνδρου τὰ πράγματα τῆς Σπάρτης ἤρξαντο νὰ προβαίνωσιν ἀδιακόπως ἐπὶ τὸ χεῖρον. Ἀφοῦ, λέγει ὁ Πλούταρχος (ἐν τῷ βίῳ Ἀγιδος), παραισέδου πρῶτον εἰς τὴν πόλιν ἀργύρου

καὶ χρυσοῦ ζῆλος, καὶ συνηκολούθησε τὴν μὲν κτῆσιν τοῦ πλούτου πλεονεξία καὶ μικρολογία, τὴν δὲ χρῆσιν καὶ ἀπόλαυσιν αὐτοῦ τρυφή καὶ μαλακία καὶ πολυτέλεια, τῶν πλείστων ἡ Δωρική μητρόπολις ἐξέπεσε καλῶν καὶ ταπεινὰ πράττουσα παρ' ἀξίαν διετέλει μέχρι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐβασίλευσεν Ἅγισ ὁ Εὐρυπωντίδης, ἕκτος ἀπὸ Ἀγχιλαίου, καὶ Λεωνίδας ὁ Κλεωνύμου Ἀγιάδης, ὄγδοος ἀπὸ Πausανίου τοῦ νικήσαντος ἐν Πλαταιαῖς, ἥτοι κατὰ τὸ 247 ἔτος περίπου π. Χ. Ἀμφότεροι δὲ οὗτοι ἦσαν πάντῃ ἀνόμοιοι· ὁ μὲν δεύτερος, προβεβηκὼς ἤδη τὴν ἡλικίαν, διατρίψας πολὺν χρόνον εἰς αὐλὰς σατραπικὰς καὶ ὑπηρετήσας παρὰ τῷ Σελεύκῳ, τῷ βασιλεῖ τῆς Συρίας, ἀπεμακρύνθη διὰ τῆς ἐκδιαιτήσεως καὶ τρυφῆς ἀπὸ τῶν πατρῶων ἠθῶν τὰ μέγιστα· διὸ οἱ συμπολῖται αὐτοῦ, μ' ὅλον ὅτι ἐν τῇ κοινῇ διαφθορᾷ πάντες ἄνευ ἐξαιρέσεως εἶχον παραμελήσει τὴν ἀρχαίαν περὶ τὴν δίκαιαν αὐστηρότητα, τὸν ἐθεώρουν ὡς Ἀσιάτην μᾶλλον ἢ Ἕλληνα. Ἐξ ἐναντίας δ' ὁ πρῶτος, μήπω ἔτι εἰκοσαετῆς ὅτε ἐβασίλευσε, παρήλλαττε κατὰ τε τὴν εὐφυΐαν καὶ τὸ φρόνημα τῆς ψυχῆς σχεδὸν ἅπαντας τοὺς μετ' Ἀγχιλαίον βασιλεύσαντας τοσοῦτον, ὥστε καίπερ ἐντεθραμμένος εἰς πλούτους καὶ τρυφὰς γυναικῶν, τῆς μητρὸς τοῦ Ἀγχιιστράτης καὶ τῆς μάμμης Ἀρχιδαμίας, τῶν πλουσιωτάτων ἐν Λακεδαίμονι, μ' ὅλον τοῦτο ἐκτρύχθη εὐθὺς ἐχθρὸς ὅλων τῶν ἡδονῶν, ἀπέβαλε πᾶσαν πολυτέλειαν, καὶ μόνον εἰς διαίτας Λακωνικὰς ἀρεσκόμενος ἔλεγεν ὅτι «δὲν ἐπεθύμει τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα ἂν δι' αὐτοῦ δὲν ἤθελε δυνηθῇ ν' ἀποκαταστήσῃ τοὺς νόμους καὶ τὴν πάτριον ἀγωγὴν.»

Ἡ τοῦ ἀναπαλλοτριώτου τῆς ἀκινήτου περιουσίας κατάργησις, τὴν ὁποίαν ὁ ἔφορος Ἐπιτάδευς ἐναντίον τῶν διατάξεων τοῦ Λυκούργου ἴσχυσε νὰ κυρώσῃ πρὸς τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ συμφέρον, ἀνέδειξεν ἐν βραχεῖ χρόνῳ ὀλίγους τινὰς δυνατοὺς κυρίους ὅλων τῶν ἀκινήτων κτημᾶ-

των. Ἐκ τῶν γνησίων Σπαρτιατῶν δὲν ἔμειναν πλείονες τῶν ἐπτακοσίων καὶ τούτων ἴσως ἑκατὸν ἦσαν μόνον οἱ κεκτημένοι γῆν καὶ κλῆρον, ὁ δ' ἄλλος ὄχλος ἄπορος καὶ ἄτιμος παρεκάθητο ἐν τῇ πόλει, τοὺς μὲν ἐξώθεν πολέμους ἀργῶς ἀμυνόμενος, πάντοτε δ' ἐπιτηρῶν καιρὸν τινα μεταβολῆς καὶ μεταστάσεως τῶν παρόντων. Ἐντεῦθεν ἄρα ὁ μεγαλόψυχος Ἄγις, ὑπὸ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ζήλου ὑπὲρ τοῦ μεγάλου ἰδρυτοῦ τοῦ Σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος ἐμπνεόμενος, καὶ ἐπιθυμῶν νὰ ἐξεγείρῃ τὴν ἀτονήσασαν καὶ διαφθαρεῖσαν πολιτείαν, συνέλαβε τὴν ἰδέαν ν' ἀποκαταστήσῃ μὲν αὐτῇ τὴν ἰσότητά τῆς περιουσίας, νὰ ἐπαναφέρῃ δ' ὡς ἔνεστι τὰ ἀρχαῖα ἀπλᾶ καὶ αὐστηρὰ ἥθη. Καὶ οἱ μὲν νέοι ταχὺ καὶ παρ' ἐλπίδας ὑπήκουσαν εἰς αὐτὸν καὶ συναπεδύθησαν πρὸς τὴν ἀρετὴν, ὥς περ ἐσθῆτα τὴν δίκαιαν χάριν τῆς ἐλευθερίας συµμεταβάλλοντες, οἱ πλείστοι δὲ τῶν πρεσβυτέρων καὶ πλουσίων, ὥς διαφθαρέντων εἰς ἄκρον, ἐδείκνυνον πολλὴν ἀπαρέσκεϊαν εἰς τὰ βουλευµατα τοῦ Ἄγιδος· οὐχ ἦττον δὲ καὶ αἱ γυναῖκες, εἰς τῶν ὁποίων τὰς χεῖρας τότε εἶχε συγκεντρωθῆ, ὥς λέγεται, ὁ πλοῦτος τῆς Λακεδαιμόνος, δυσηρεστοῦντο θεωροῦσαι ὥς τὸ μέγιστον δυστύχημα τὴν στέρησιν αὐτοῦ. Καὶ ἡ μήτηρ δὲ καὶ ἡ μάμμη τοῦ Ἄγιδος διέκειντο κατ' ἀρχὰς δυσμενῶς πρὸς τὰ σχέδια αὐτοῦ, δὲν ἐδυνήθησαν ὁµως ἐπὶ πολὺ ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὰς πειστικὰς παραστάσεις καὶ παρακλήσεις τοῦ νέου. Συναινέσασαι δ' ἅπαξ οὐ μόνον τὰ ἑαυτῶν πλοῦτη ἀπεφάσισαν νὰ θυσιάσωσιν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἄλλας γυναῖκας, ἰσχύουσαι τὰ μέγιστα ἐν Σπάρτῃ, ἐσπούδασαν νὰ καταστήσωσιν εὐδιαθέτους πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Ταῦτοχρόνως δὲ καὶ ἐκ τῶν πρεσβυτέρων ἐπιφανῶν Σπαρτιατῶν τρεῖς μάλιστα ἀπεδέχθησαν καὶ συµπαρώρμησαν τὴν φιλοτιμίαν τοῦ Ἄγιδος, ὁ Λύσανδρος, ὁ Μανδροκλείδας καὶ ὁ ἐκ μητρὸς θεῖός του Ἀγησίλαος, ὅστις δὲν ἤθελε μὲν τὴν μεταβολὴν ἐκ καθαρῶν σκοπῶν,

ἤλπιζεν ὁμῶς δι' αὐτῆς ν' ἀπαλλαγῇ τῶν πολλῶν ὀφλημάτων του. Ὁ δὲ Λεωνίδας, ὁ ἕτερος βασιλεὺς, καίπερ ἐναντίος εἰς τὸ προκείμενον σχέδιον, φοβούμενος ὁμῶς τὸν δῆμον, ὅστις ἐπεθύμει τὴν μεταβολήν, δὲν ἀντέπραπτε φανερώς, κρύφα δ' ἐζήτει νὰ διαφθείρῃ τὴν πράξιν καὶ διέβαλλε τὸν Ἅγιν ὅτι «προτείνει εἰς τοὺς πένητας ὡς τυραννίδος μισθὸν τὰ τῶν πλουσίων, καὶ διὰ τῆς μεταδόσεως γῆς καὶ ἀφέσεως χρεῶν ἐξαγοράζει εἰς ἑαυτὸν δορυφόρους οὐχὶ δὲ εἰς τὴν Σπάρτην πόλιν».

Ἡ ἀγενής αὕτη κατηγορία δὲν εὔρεν, ὡς φαίνεται, ἀκρόασιν. Ὅθεν ὁ Ἅγις κατορθώσας νὰ ἐκλεχθῇ ἔφορος ὁ Λύσανδρος εὐθὺς δι' αὐτοῦ εἰσέφερεν εἰς τὴν γερουσίαν ῥήτραν, τῆς ὁποίας τὰ κεφάλαια ἦσαν, α') ν' ἀφεθῶσιν ὅλων τῶν χρεῶν οἱ ὀφείλοντες καὶ β') ν' ἀναδασθῇ ἡ γῆ τοιουτοτρόπως, ὥστε ἡ μεταξὺ τῆς κυλάδος τῆς Πελλήνης, τοῦ Ταυγέτου, τοῦ Μαλέα καὶ τῆς Σελασίας χώρα νὰ διαιρεθῇ εἰς τετρακισχιλίους καὶ πεντακοσίους κλήρους, ἡ δ' ἔξω εἰς μυρίους καὶ πεντακισχιλίους· καὶ αὕτη μὲν νὰ δοθῇ εἰς τοὺς περιοίκους τοὺς δυναμένους νὰ φέρωσιν ὄπλα, ἐκείνη δὲ εἰς τοὺς Σπαρτιάτας αὐτοὺς, οἵτινες ἔπρεπε νὰ ἀναπληρωθῶσιν ἐκ περιοίκων καὶ ξένων, ὅσοι μετέσχον ἐλευθερίου ἀγωγῆς, ἦσαν εὐμορφοὶ τὰ σώματα καὶ καθ' ἡλικίαν ἀκμάζοντες· ὅλοι δ' ὁμοῦ νὰ διανεμηθῶσιν εἰς πεντεκαίδεκα φιδίτια κατὰ τετρακοσίους καὶ διακοσίους καὶ νὰ διαιτῶνται δίαιταν, ἣν εἶχον οἱ πρόγονοι. Ἐπειδὴ δὲ ἡ γερουσία ἐδείχθη διχογνωμοῦσα ἐπὶ τῆς ῥήτρας, ὁ Λύσανδρος εἰσήγαγεν αὐτὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ὅπου ὁ Μανδρόκλειδας καὶ ὁ Ἀγασίλαος τὸν ὑπεστήριζαν. Καὶ ὁ Ἅγις δ' αὐτὸς εἰς μέσον παρελθὼν ἀπεφῆνατο οἷας ἐσκόπει νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν πολιτείαν θυσίας, ὅλην αὐτοῦ τὴν κτηματικὴν περιουσίαν συνισταμένην εἰς γεωργούμενα καὶ νερόμενα κτήματα, καὶ ἐκτὸς τούτων, ἐξακόσια τάλαντα νομίσματος·

τὸ αὐτὸ δ' ἔμελλον νὰ πράξωσι καὶ αἱ μητέρες, καὶ οἱ φίλοι καὶ οἱ οἰκεῖοι αὐτοῦ, πλουσιώτατοι ὄντες τῶν Σπαρτιατῶν. Ἐν ᾧ δὲ τὸ πλῆθος ἐπεδοκίμασε τὰ τοῦ Ἁγιδος, οἱ πλούσιοι τὸν τε Λεωνίδα παρκαλουν νὰ μὴ ἔγκυκατὰλίπη αὐτοὺς, καὶ τοὺς γέροντας, εἰς οὓς ἀνῆκε τὸ προβουλευέσθαι· δεόμενοι δὲ καὶ πείθοντες κατώρθωσαν ν' ἀπορρίψωσι τὴν ῥήτραν διὰ μιᾶς περιπλέον ψήφου.

Τότε δὲ ὁ Λύσανδρος, ἔχων ἔτι τὴν ἀρχὴν, ἀπεφάσισε νὰ καταδιώξῃ δικαστικῶς τὸν Λεωνίδα ὡς παραβιάσαντα ἀρχαίας περὶ γάμου διατάξεις τῆς Σπάρτης, καὶ συνάμα ἔπεισε τὸν Κλεόμβροτον, γαμβρὸν ὄντα τοῦ Λεωνίδου, γένους δὲ βασιλικοῦ, ν' ἀντιποιηθῇ τῆς βασιλείας. Ἐπὶ τούτοις δὲ φοβηθεὶς ὁ Λεωνίδας κατέφυγεν ἱκέτης εἰς τὸν ναὸν τῆς Χαλκιοίκου, ὅπου τὸν παρηκολούθησε καὶ ἡ θυγάτηρ του Χιλωνίς, ἀπολιποῦσα τὸν Κλεόμβροτον. Ἐπειδὴ δὲ καλούμενος εἰς δίκην δὲν ἐνεφανίσθη, ἀμέσως ἐκηρύχθη ἔκπτωτος τῆς βασιλείας, ἥτις παρεχωρήθη εἰς τὸν εἰρημένον γαμβρὸν του. Ἄλλ' οἱ ἔφοροι τοῦ ἐφεξῆς ἔτους, μεταξὺ τῶν ὁποίων δὲν συμπεριλαμβάνετο ὁ Λύσανδρος, τὸν μὲν Λεωνίδα ἀνέστησαν ἱκετεύοντα, κατὰ δὲ τοῦ Λυσάνδρου καὶ Μανδροκλείδου ἐπήγαγον δίκην, ὡς παρὰ τὸν νόμον χρεῶν ἀποκοπὰς καὶ γῆς ἀναδασμὸν ψηφισαμένων. Κινδυνευόντων δὲ τῶν κατηγορουμένων οἱ βασιλεῖς, κατὰ προτροπὴν αὐτῶν καὶ τῶν λοιπῶν φίλων των, συνθεέντες πρὸς ἀλλήλους κατέβησαν εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ ἀνέστησαν μετὰ τῶν δίφρων τοὺς ἐφόρους, ἀπέδειξαν δὲ ἀντ' αὐτῶν ἄλλους, ὧν εἷς ἦν καὶ ὁ Ἀγησίλαος. Ἐπειτα δ' ὁπλίσαντες πολλοὺς τῶν νέων ἀπέλυσαν τοὺς πεφυλακισμένους, ἀπέσχον δὲ πάσης αἱματοχυσίας καὶ τὸν Λεωνίδα αὐτὸν ὑπεξιδόντα ὁ Ἅγης κατέστησεν ἀσφαλῶς εἰς Τέγεαν.

Οὕτω δὲ τῆς πράξεως προχωρούσης καὶ μηδενὸς ἐναντιουμένου, εἰς ἀνὴρ, ὁ Ἀγησίλαος, ἀνέτρεψε πάντα, κάλλιστον διανόημα καὶ Λακωνικώτατον διαφθείρας

ὑπὸ νοσήματος αἰσχίστου, τῆς φιλοπλουτίας· διότι ἔχων
 μὲν πολλὴν καὶ ἀγαθὴν χώραν, πάμπολλα δ' ὀφείλων,
 καὶ θέλων ταῦτα μὲν νὰ πληρώσῃ, ἐκείνην δὲ νὰ δια-
 σώσῃ ἴσχυσε νὰ πείσῃ τὸν Ἄγιν καὶ τὸν Λύσανδρον νὰ
 ἐνεργήσωσι κατὰ πρῶτον τὴν ἄφεςιν τῶν χρεῶν, ν' ἀνα-
 βάλῃσι δὲ τὴν διανομὴν τῶν ἀγρῶν, ἵνα μὴ ἀμφοτέρα
 πραττόμενα ὁμοῦ διαταράξωσι τὴν πόλιν. Ἡ κατ' αὐτὸν
 δὲ τὸν χρόνον γενομένη, ἐπὶ προσκλήσει τῶν Ἀχαιῶν,
 ἐκστρατεία τοῦ Ἀγίδος κατὰ τῶν διὰ τῆς Μεγαρικῆς
 ἐμβαλόντων Αἰτωλῶν ἔδωκε καιρὸν εἰς τὸν Ἀγησίλαον
 ν' ἀναπτύξῃ καὶ φέρῃ εἰς ἔκβασιν τὴν προδοσίαν του.
 Περιστοιχισθεὶς οὗτος ὑπὸ μαχαιροφόρων ἐσφετερίσθη
 ὅλην τὴν ἐξουσίαν, ἐπέβαλεν αὐθαιρέτως φόρους καὶ ἐξε-
 τράπη εἰς ὅσα τὸ αἰσχρὸν τῆς φιλοχρηματίας του πά-
 θος τῷ ὑπηγόρευεν ἀδικήματα. Διὸ οἱ ἐχθροὶ του, ὑπὸ
 τοῦ βεβαρυμένου λαοῦ ὑποστηριζόμενοι, κατήγαγον ἀνα-
 φανδὸν ἐκ Τεγέας τὸν Λεωνίδα, παρέδωκαν αὐτῷ τὴν
 ἐξουσίαν καὶ ἠνάγκασαν εἰς φυγὴν τὸν Ἀγησίλαον ὥς
 καὶ τοὺς βασιλεῖς Ἄγιν (ἐπανελθόντα ταχέως ἀπὸ τῆς
 ἐκστρατείας) καὶ Κλεόμβροτον. Ὁ τελευταῖος εὗρεν ἐν
 τῇ ἐξορίᾳ του παραμυθίαν εἰς τὴν πίστιν τῆς καλῆς Χι-
 λωνίδος, ἀποσπασθείσης ἤδη ἀπὸ τοῦ καταδιώκοντος
 πατρὸς καὶ προσελθούσης εἰς τὸν καταδιωκόμενον σύζυ-
 γον· ὁ δ' Ἄγης, ὅστις ἐζήτησε τὴν σωτηρίαν ἐν τῷ Ἱερῷ
 τῆς Καλκιοΐκου Ἀθηνᾶς, διὰ τῆς προδοσίας τῶν ἰδίων
 αὐτοῦ φίλων παρεδόθη εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐφόρων καὶ
 τοῦ Λεωνίδα. Ὅτε δὲ, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ ν' ἀπαλ-
 λαγῇ δῆθεν τῆς κατηγορίας, ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ἡρωτήθη
 «ἐὰν εἰς τὰ παρ' αὐτοῦ πραχθέντα ἐβιάσθη ὑπὸ Λυ-
 σάνδρου καὶ Ἀγησιλάου» ἀπεκρίθη «ὅτι ὑπ' οὐδενὸς
 μὲν βιασθείς, ζηλῶν δὲ καὶ μιμούμενος τὸν Λυκοῦργον
 ἠθέλησε ν' ἀποκαταστήσῃ τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα». Εἰς
 δευτέραν δ' ἄλλην ἐρώτησιν «Ἐὰν μεταροῇ διὰ τὰ πέ-
 πραγμένα» ἔδωκεν εἰς ἀπάντησιν «ὅτι δὲν μετενόει οὐ-

δαμῶς διὰ τὰ κάλλιστα βεβουλευμένα καὶ ἠθελεν ὑποβληθῇ εἰς τὴν ἐσχάτην ποιεῖν». Τότε δ' ἀμέσως ἀπήχθη εἰς τὴν λεγομένην Δεχάδα, ἥτοι εἰς τὸ οἶκημα τῆς εἰρκτῆς, ὅπου οἱ κατὰδικοι θανατοῦνται ἀποπνιγόμενοι. Ἡ μάμμη τοῦ Ἀρχιδαμῖα καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Ἀγησιζράτη, αἵτινες ἐν μέσῳ τοῦ κοινοῦ θορύβου ἔσπευσαν νὰ σώσωσι τὸν υἱόν, ἔλαβον τὴν αὐτὴν τύχην, ἀποστραγγαλισθεῖσαι ἀμφοτέραι πλησίον τοῦ νεκροῦ ἐκείνου. Τοιαύτη συγερά πρᾶξις δὲν ἐμίανε τὴν Σπάρτην ἐξ ὅτου Δωριεῖς κατόικουν τὴν Πελοπόννησον.

Μετὰ τῆς ἐπονειδίστου τελευτῆς τοῦ Ἀγιδος κατὰ τὸ 241 ἔτος ἡ μνήμη τῶν ὑπ' αὐτοῦ διαβουλευθέντων δὲν ἐξηλείφθη οὐδαμῶς. Τὸ ἀνοσιούργημα ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς πολίτας ὄχι φόβον, ἀλλὰ λύπην καὶ μῖσος πρὸς τὸν Λεωνίδα καὶ Ἀμφάρην, τοὺς δύο κυρίως φονεῖς τοῦ Ἀγιδος. Αὐτὸς δὲ ὁ τοῦ Λεωνίδα υἱός, Κλεομένης, τὸν ὁποῖον καίτοι πολὺ νέον ἠνάγκασεν ὁ πατὴρ νὰ συζευχθῇ τὴν περικαλλῇ τοῦ Ἀγιδος χήραν Ἀγιάτιδα, ὥς ἐπὶ κληρον μεγάλῃς περιουσίας, διὰ τῶν συνεχῶν ἀνακοινώσεων ταύτης ἐνθουσιασθεῖς ὑπὲρ τῶν βουλευμάτων τοῦ Ἀγιδος, ἅμα τελευτήσαντος τοῦ πατρὸς του (κατὰ τὸ 235 περίπου ἔτος), παρέλαβε τὴν ἀρχήν, ἔθετο κατὰ νοῦν νὰ μεταβάλλῃ ἐντελῶς τὰ παρόντα, ἀνυψῶν μὲν τὴν διὰ τῆς παντοδυναμίας τῶν ἐφόρων σχεδὸν ἐκμηδενισθεῖσαν βασιλείαν, ἐπαναγάγων δὲ τὴν πολιτείαν εἰς τὴν προτέραν αὐτῆς ἰσχύν. Στοχαζόμενος δὲ ὅτι ἐν πολέμῳ μᾶλλον ἢ ἐν εἰρήνῃ ἐδύνάτο νὰ κατορθώσῃ τὸν σκοπὸν του, ἐθεώρησεν ἄρμοδιωτάτην τὴν εὐκαιρίαν, ἣν τὰ τολμηρὰ τοῦ Ἀράτου σχέδια τῷ παρεῖχον πρὸς τοῦτο.

Ἀπασα σχεδὸν ἡ Πελοπόννησος, πλὴν τῆς Ἡλίδος, τῆς Λακεδαιμόνος καὶ τῶν ἀπὸ ταύτης ἐξηρητημένων πόλεων, εἶχεν ἤδη προσχωρήσει εἰς τὸ σύστημα τῶν Ἀχαιῶν, ὅτε ὁ Ἀρατος τὸν θάνατον τοῦ Λεωνίδα ἔκρι-

νεν ὥς καιρὸν λίαν ἐπιτήδειον ν' ἀναγκάσῃ διὰ τῶν ὅπλων τὰς Ἀρκαδικὰς πόλεις καὶ αὐτὴν τὴν Λακωνίαν εἰς τὸ νὰ μετὰσχωσιν ἐκείνου. Ἐπανεληγμένοι εἰς τὴν Ἀρκαδικὴν χώραν ἐπιδρομαὶ, αἵτινες ἐξεστείνοντο μέχρῃς αὐτῶν τῶν ὀρίων τῆς Λακωνίας, προσκάλεσαν τὴν ἄμυναν τῶν Σπαρτιατῶν. Ὅθεν κατὰ παραγγελίαν τῶν ἐφόρων ἐξεστράτευσεν ὁ Κλεομένης ἐν ἔτει 226 κατὰ τῶν Ἀχαιῶν καὶ κατέλαβε, πρὶν ἢ ὁ Ἄρατος λάβῃ γνῶσιν, τὸ παρὰ τὴν Βέλδιναν Ἀθήναιον, ἱερὸν τι ἀξιόλογον τῆς Ἀθηνᾶς κείμενον ἐγγὺς τῶν μεθορίων τῆς Λακωνικῆς καὶ τότε μεταξὺ Σπάρτης καὶ Μεγαλοπόλεως ἀμφισβητούμενον. Οὕτω δ' ἔλαβεν ἀρχὴν ὁ ὀλέθριος πόλεμος, ὁ ἐπικληθεὶς Κλεομενικός, δι' οὗ ἡ δύναμις τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, τοῦ τελευταίου τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἐρείσματος, ἐθραύσθη ἐν τῇ καλλίστῃ αὐτῆς ἀναπτύξει.

Οἱ Ἀχαιοί, ἅμ' ἀγγελθείσης τῆς καταλήψεως τοῦ Ἀθηναίου, ἔκριναν ἐπὶ κοινῇ συνόδῳ ν' ἀναλάβωσι τὸν πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους πόλεμον. Εὐθύς δὲ κατὰ τὴν ἀρχὴν τούτου οἱ Λακεδαιμόνιοι, μετὰ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἡλείων συμμαχοῦντες καὶ ὑπὸ τῆς νεανικῆς τόλμης τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Κλεομένου ἐνισχυόμενοι, ἐδείχθησαν ἀνελπίστως πολὺ τῶν Ἀχαιῶν ὑπερέχοντες. Ὁ Ἄρατος ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἀτελεσφορήτως ἀπὸ τῆς Τεγέας καὶ τοῦ Ὀρχομενοῦ ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν ἄλωσιν τῶν Καφυῶν, ἐν ᾧ ὁ Κλεομένης ἐκυρίευσεν μὲν τὸ Μεθύδιον ἐν τῇ βορείᾳ Ἀρκαδίᾳ, κατέδραμε δὲ τὴν Ἀργολικὴν, τοὺς δ' Ἀχαιοὺς ἀμαχεῖ περὶ Παλλάντιον ἠνάγκασεν νὰ ὑποχωρήσωσι καὶ περὶ τὸ Λύκαιον ὄρος ἐνίκησεν ἐντελῶς. Μόνον δὲ ἡ αἰφνιδία τῆς Μαντινείας ὑπὸ τοῦ Ἀράτου κατάληψις ἐφόβισε τοὺς Λακεδαιμονίους, διότι δι' αὐτῆς ἀνηρέθη ἡ κατὰ τὴν ἐν Λυκαίῳ μάχην διαδοθεῖσα περὶ ἐκείνου φήμη ὥς τεθνηκότος.

Ἀλλὰ πάραυτα ὁ Κλεομένης πείσας τοὺς ἐφόρους διὰ

χρημάτων ν' ανανεώσωσι τὸν πόλεμον ἐνέβαλε πάλιν εἰς
 τὴν Ἀρκαδίαν, κατέσχε τὰ Λεῦκτρα, χωρίον τῆς Με-
 γαλοπολίτιδος, καὶ συνάψας ἐνταῦθα μάχην πρὸς τὸν
 Ἄρατον τὸ πρῶτον μὲν ἠττήθη ἐν μέρει, ἔπειτα δὲ,
 ἔνεκα τῆς ἀπερισκεψίας τοῦ Λυδιάδου, συνεξορμήσαντος
 τοὺς περὶ αὐτὸν Ἀχαιοὺς ἵππεις εἰς τόπον πάντη ἀκα-
 τάλληλον, ἐνίκησε μεγάλην καὶ τελείαν νίκην, καθ' ἣν ὁ
 Λυδιάδης αὐτὸς εὐρώστως ἀμυνόμενος ἔπεσεν, ὅλως δ' ὁ
 Ἀχαϊκὸς στρατὸς ἐτράπη εἰς φυγὴν. Ἀποθανόντων δὲ
 πολλῶν, τοὺς μὲν ἄλλους ὑποσπόνδους ὁ Κλεομένης ἀπέ-
 δωκε, τὸν δὲ Λυδιάδου νεκρὸν κοσμήσας μετὰ πορφυρί-
 δος καὶ στεφανώσας ἀπέστειλεν εἰς Μεγαλόπολιν, τῆς
 ὁποίας ὑπῆρξε ποτὲ τύραννος. Ἀκολούθως δ' οἱ Ἀχαιοὶ
 παροργισθέντες ἔνεκα τῆς ἀποτυχίας τῶν ἐπιχειρήσεων
 τῶν κατὰ τοῦ Ἀράτου ἀπεφάσισαν ἐν τῇ κατὰ τὸ Αἴ-
 γιον γενομένη συνόδῳ «*γὰρ μὴ λάβῃ πλέον οὗτος οὔτε*
χρήματα οὔτε στρατὸν, ἀλλὰ γὰρ προμηθεύηται ταῦτα
ἐξ οἰκείων μέσων ἐὰν ἐνόμιζεν ἀναγκαίαν τὴν ἐξακο-
λούθησιν τοῦ πολέμου». Ὁ προσβληθεὶς ἐκ τούτου στρα-
 τηγὸς διενεόθη κατ' ἀρχὰς νὰ ἐγκαταλίπῃ τὰ πράγματα
 τῆς συμπολιτείας· ἀλλὰ μετὰ τινα λαμπρὰν περὶ Ὀρ-
 χομενὸν νίκην κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, στρατηγουμένων
 ὑπὸ Μεγιστόνου, μητροιοῦ τοῦ Κλεομένου, συνδιηλλά-
 χθη μετ' αὐτῆς καὶ ἀνέλαθεν ἐκ νέου τὴν στρατηγίαν.

Ἡ κραταιὰ καὶ συνετὴ αὐτοῦ διέυθυνσις ἦδ' ἔτι μάλι-
 στα ἢ ἄλλοτε ὑπῆρχεν ἀναγκαία εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς·
 διότι ὁ Κλεομένης, ἀνάματος περὶ τὸν πόλεμον, οὐ μό-
 νον ἠὔξησε διὰ νέων κατακτήσεων τὸ κράτος τῶν Λα-
 κεδαιμονίων, ἀλλ' ἐξήγειρε, κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς πρόθε-
 σίν του, καὶ τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ λαοῦ δύναμιν διὰ τῆς
 βιαίας ἀποκαταστάσεως τοῦ Λυκούργειου πολιτεύμα-
 τος. Βεβαιωθεὶς δηλονότι περὶ τῆς συνδρομῆς τινῶν φί-
 λων ἐν τῇ πόλει, ὥρμησεν ἡμέραν τινὰ ἀπὸ τοῦ ἐν Ἀρ-
 καδίᾳ στρατοπέδου μετὰ τοῦ πιστοτέρου αὐτῷ μέρους

τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Σπάρτην, καὶ ἐπιπεσὼν νυκτὸς κατὰ τῶν ἐφόρων δειπνούντων ἐφόνευσεν αὐτοὺς τε (πλὴν ἑνὸς, διαφυγόντος) καὶ τοὺς εἰς βοήθειαν αὐτῶν δραμόντας ὀλίγους. Ἡμέρας δὲ γενομένης προέγραψεν ὀγδοήκοντα ἐκ τῶν πολιτῶν, τοὺς μάλιστα εἰς τὴν μεταβολὴν ἀντικειμένους, κατήργησε τὴν ἐφορίαν καὶ συναγαγὼν τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν ἐδικαιολόγησε τὸ ἐπιχείρημά του διὰ τινος συντόνου ὁμιλίας παραστήσας διὰ τίνων ἀδίκων ἀντιποιήσεων οἱ ἔφοροι διέφθιρον τὸ πάτριον πολίτευμα, καὶ ὑπεσχέθη εἰς πάντας νὰ πράξῃ πᾶν ὅ,τι τὴν ἐκ νέου ἀκμὴν ἐκείνου ἐγγυᾷτο. Ὅθεν παραυτίκα πρῶτος αὐτὸς ἔθηκεν εἰς μέσον τὴν περιουσίαν του, τὸ δὲ παράδειγμά του ἐμιμήθησαν ὅ,τε Μεγιστόνους καὶ οἱ ἄλλοι φίλοι. Ἡ χώρα διενεμήθη εἰς ἴσους κλήρους, καὶ ὅλα τὰ χρέη ἐθεωρήθησαν ὡς ἀποσβεσθέντα· οἱ πολῖται ἀνεπληρώθησαν ἐκ τῶν περιόικων καὶ εἰς τοὺς φυγάδας αὐτοὺς ἐδόθη ἡ ὑπόσχεσις τῆς καταγωγῆς καὶ ἴσης εἰς τὴν διανομὴν τῶν ἀγρῶν συμμετοχῆς, ἅμα τὰ πράγματα ἡσυχάσωσιν. Ἐκ τῶν νέων δὲ πολιτῶν ὁ Κλεομένης ἐσχημάτισε τάγμα τι τετρακισχιλίων ὁπλιτῶν καὶ ἔστρεψεν ἰδίως τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἀγωγὴν τῶν νέων κατὰ τὴν παλαιὰν συνήθειαν, ἀποκαταστήσας τὰ γυμνάσια καὶ τὰ συσσίτια. Ἵνα δὲ μὴ νομισθῇ τύραννος ἀπέδειξε μεθ' ἑαυτοῦ βασιλέα τὸν ἀδελφὸν Εὐκλείδαν καὶ τότε μόνον συνέβη ἐν Σπάρτῃ ν' ἄρξωσιν ἐξ ἑνὸς οἴκου δύο βασιλεῖς. Ταῦτα δὲ πάντα ἐτελέσθησαν κατὰ τὸ 225 ἔτος π. Χ.

Εὐθύς δ' ὁ Κλεομένης θέλων, κατὰ τὸν Πλούταρχον, ἔχι ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν Ἀχαιῶν τὴν δόκησιν τοῦ ὅτι δὲν ἐδύνατο, ὥς οἱ περὶ τὸν Ἀρατον διέδιδον, νὰ ἐγκαταλείπῃ τὴν Σπάρτην μετὰ τὴν ἄρτι γενομένην πολιτικὴν μεταρρύθμισιν, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ καταβάλῃ ἐντελῶς τὸν ἐχθρὸν, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Ἀρχαδίαν καὶ ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὴν Μεγαλόπολιν, ὅπου διὰ τῆς θαυμασίας

τάξεως τοῦ στρατοῦ του, διὰ τῆς ἀφελοῦς καὶ σόφρονος διαγωγῆς αὐτοῦ καὶ διὰ τῶν χαριέντων τρόπων του διήγειρε τὸν κοινὸν θαυμασμόν. Τοιοῦτος δὲ δεικνύμενος εἵλκυσεν εἰς ἑαυτὸν τοὺς Μαντινεῖς πρῶτους οἵτινες διὰ τῆς βοηθείας του ἐξέβαλον τοὺς Ἀχαιοὺς. Ἀφοῦ δ' ἀπέδωκεν αὐτοῖς τὸ παλαιὸν πολίτευμα, ἀπῆλθεν εἰς Τέγεαν, μικρὴν ἔπειτα κατέβη εἰς τὰς Ἀχαϊκὰς Φερὰς καὶ περὶ τὴν Δύμην συνάψας μάχην πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς ἐνίκησεν αὐτοὺς κατὰ κράτος. Οὕτω δὲ συντετριμμένων τῶν Ἀχαιῶν, ὁ νικητὴς, πρὸς ὃν ἐκεῖνοι διεπρεσβεύσαντο, μετρίως φερόμενος ἀπήτησε μόνον νὰ τῷ παραδώσῃ τὴν ἡγεμονίαν καὶ τὸν Ἀκροκόρινθον καὶ ὑπεσχέθη νὰ μὴ ἔχῃ ἄλλας ἀξιώσεις, ἀλλὰ καὶ τοὺς αἰχμαλώτους αὐτοὺς εὐθὺς ν' ἀποδώσῃ καὶ ὅσα ἄλλα ἐκυρίευσεν χωρία. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Ἀχαιοὶ ἐφάνησαν εὐδιάθετοι νὰ δεχθῶσιν ἐπὶ τοῖς ὅροις τούτοις τὴν εἰρήνην, μόνος δ' Ἀρατος εἶτε ἀπιστῶν πρὸς τὸν Κλεομένην, εἶτε φθονῶν αὐτὸν εὐτυχοῦντα παρ' ἐλπίδα καὶ νομίζων δεινὸν νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ, ἔτη τρία καὶ τριάκοντα πρωτεύοντος, τὴν δόξαν ἅμα καὶ δύναμιν ἀνὴρ νέος, ἀντέστη ἐπιμόνως. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπειρᾶτο νὰ διακωλύσῃ τοὺς Ἀχαιοὺς, ἰδὼν δὲ ὅτι οὗτοι, ἐκπεπληγμένοι τοῦ Κλεομένου τὸ θράσος, δὲν προσεῖχον εἰς τοὺς λόγους του, ἐτράπη πρὸς τὸ ἔργον, ὅπερ, ὥς ὁ Πλούταρχος ἀποφαίνεται, οὐδερὶ μὲν τῶν Ἑλλήνων προσῆκεν, αἰσχιστορ δ' ἐκείνῳ καὶ τῶν πεπραγμένων ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῶν πεπολιτευμένων ἀραξιώτατον ἦν. Ἀπεφάσισε δηλονότι, ἀρνούμενος ν' ἀναγνωρίσῃ ἡγεμόνα ἐγγώριον, τὸν ἀφ' Ἡρακλέους καταγόμενον καὶ βασιλεύοντα Σπαρτιατῶν, νὰ καλέσῃ ἐξωτερικόν, τὸν Ἀρτίγορον Δώσωνα (διάδοχον τοῦ Δημητρίου Β'). ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ ἐμπλήσῃ Μακεδόνων τὴν Πελοπόννησον, τοὺς ὁποίους αὐτὸς ἐκ Πελοποννήσου μειράκιον ὦν ἐξήλασε διὰ τῆς ἐλευθερώσεως τοῦ Ἀκροκορίνθου. Καὶ τὴν ἀπόφασιν μὲν

αὐτοῦ ταύτην καὶ τὰς πρὸς κατόρθωσιν αὐτῆς διαπραγματεύσεις διετήρησεν ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον μυστήριον, πάντοτε δὲ καὶ ἐκ παντὸς τρόπου ἐζήτει νὰ ματαιώνη ἣν οἱ Ἀχαιοὶ ἐπεθύμουν μετὰ τοῦ Κλεομένου εἰρήνην.

Ἐν τούτοις εἰς ὅλας τὰς Ἀχαϊκὰς πόλεις ἀνεφάνη ὁρμή τις πρὸς νεωτερισμούς. Οἱ δῆμοι, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Σπαρτιατῶν, ἐζήτουν διανομὴν γῆς καὶ χρῶν ἀποκοπὰς· οἱ δὲ πρῶτοι πολλαχοῦ ἐβαρύνοντο τὸν Ἄρατον ὡς ἐναντιούμενον εἰς τὸ κοινῇ συμφέρον. Ἐντεῦθεν δ' ἐνισχυθεὶς ὁ Κλεομένης ἐνέβαλεν εἰς τὴν Ἀχαΐαν, ἐκυρίευσεν ἐκ διαδοχῆς Καφύας, Πελλήνην, Φενεὸν καὶ Πεντέλειον· ἔπειτα ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ἐκυρίευσεν τινὰς πόλεις καὶ τραπεῖς αἴφνης πρὸς τὴν Ἀργολίδα κατέλαβε τὸ Ἄργος καθ' ὃν χρόνον ἐτελοῦντο τὰ Νέμεα. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τούτου εὐθὺς προσεχώρησαν αὐτῷ καὶ αἱ λοιπαὶ τῆς Ἀργολίδος πόλεις, ἡ Φλιοῦς, αἱ Κλεωναὶ, ἡ Ἐπίδαυρος, ἡ Ἑρμιόνη καὶ ἡ Τροιζήν. Οἱ Ἀχαιοὶ μὴ ἔχοντες οὐδεμίαν πολεμικὴν δύναμιν, ἣν ἐδύναντο ν' ἀντιτάξωσιν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, περιωρίζοντο μόνον νὰ καταστέλλωσι τὸν ἀναθρασμὸν τῶν προσεχῶς εἰς τὴν ἔδραν τῆς Ὀμοσπονδίας κειμένων πόλεων. Ἐν Σικυῶνι ἐπέτυχεν ὁ Ἄρατος μετ' αὐστηρὰν ἐξέτασιν καὶ τιμώρησιν τῶν Λακωνιζόντων· ἐλθὼν δὲ μετὰ τῆς αὐστηρᾶς προθέσεως καὶ εἰς Κόρινθον, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ ἡ μερὶς τοῦ Κλεομένου ἔλαβε τὴν ὑπεροχὴν, ἐκινδύνευσεν νὰ συλληφθῇ καὶ μόλις κρύφα ἐδυνήθη νὰ διασωθῇ εἰς Σικυῶνα. Εὐθὺς δ' ἔπειτα εἰσήλασεν ὁ Κλεομένης εἰς τὴν Κόρινθον, τῆς ὁποίας καὶ ἐγένετο ἐντελὴς κύριος. Ἀλλ' εἰς τί ἐδύνατο νὰ τὸν χρησιμεύσῃ αὕτη ἄνευ τῆς ἀκροπόλεως; μόνον τὸ φρούριον τοῦτο ἐδύνατο νὰ τῷ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀβέβαιον τῶν ἀλωθεισῶν πόλεων κτῆσιν· εἰς μάτην δ' ἐσπούδασεν νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Ἀράτου· εἰς μάτην τῷ προσέφερε μεγάλην χρηματικὴν ποσότητα ἐπὶ πα-

ραχωρήσει τοῦ Ἀκροκορίνθου· φιλοχρηματία δὲν ἀπετέλει τὸ ἀσθενὲς μέρος ἢ τὸ ἐλάττωμα τοῦ Ἀράτου. Ἡ ἀπάντησις τοῦ πρὸς ἓνα τῶν ἀποσταλέντων πρέσβεων «ὅτι οὐκ ἔχει τὰ πράγματα, μάλλον δ' ὑπὸ τῶν πραγμάτων αὐτὸς ἔχεται» δηλοῖ ἀρκούντως τὸ ἀμετάθετον τῆς ἀποφάσεώς του. Ἐντεῦθεν ὁ Κλεομένης ἐνέβαλεν εἰς τὴν Σικυωνίαν καὶ ἐπολιορκήσεν αὐτήν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀνάγκη ἠῤῥαζανεν ὁσημέραι, ὁ Ἀρατος συνεκάλεσε τέλος εἰς Αἴγιον τὴν κοινὴν σύνοδον, ἥτις ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν καὶ τὸ κράτος αὐτοῦ ἀπεφάσισε τὴν καταδίκην της. Εὐθύς δὲ ὁ τοῦ Ἀράτου υἱὸς ἀπῆλθεν ὡς πρέσβυς πρὸς τὸν Ἀντίγονον ἵνα τῷ κοινοποιήσῃ τὴν ἀπόφασιν καὶ μείνῃ παρ' αὐτῷ μετ' ἄλλων ὡς ὁμηρος. Ταῦτα δὲ μαθόντες οἱ Κορίνθιοι ὠργίσθησαν τοσοῦτον ὥστ' εὐθύς τὰ μὲν ἐκ τῶν κτημάτων τοῦ Ἀράτου διήρπασαν, τὰ δὲ εἰς τὸν Κλεομένην ἐδώρησαν. Οὗτος δὲ λύσας τὴν πολιορκίαν τῆς Σικυῶνος ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὸν Ἰσθμόν.

Ὁ Ἀντίγονος Δώσων, ὅστις πρὸ πολλοῦ ἤδη ἕτοιμος ἔμενεν ἐν Θεσσαλίᾳ καραδοκῶν τῶν Ἀχαιῶν τὴν πρόσκλησιν, ἀνέζευξε κατὰ τὸ ἔτος 223 μετὰ δυσμυρίων πεζῶν καὶ χιλίων τετρακοσίων ἱππέων εἰς Πελοπόννησον. Ἐν ταῖς Πηγαῖς δὲ, ὅπου ὑπῆντησεν αὐτὸν ὁ Ἀρατος μετὰ τῶν Δημιουργῶν, συνωμολογήθη ἡ συνθήκη, δι' ἧς οὐσιωδῶς πᾶσα ἡ δύναμις περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας. Ὁ δὲ Κλεομένης χαρὰ κώσας ἐν τῷ μεταξὺ τὰ ὄνειρα κατέλαβεν ἐπιμελῶς ὅλας τὰς παρόδους· εἰς μάτην ὁ Ἀντίγονος ἐπεχείρησε νὰ παρεισδύσῃ νυκτὸς διὰ τοῦ Λεχαιῶν· μαθὼν δ' ἐν τούτοις ὅτι ἡ τὰ Ἀχαϊκὰ ἐν Ἀργεὶ φρονοῦσα μερίς, ὑπ' Ἀχαιῶν ὑποστηριζομένη, ἠνάγκασε τὴν Λακεδαιμονικὴν φρουρὰν νὰ ἐγκλεισθῇ εἰς τὴν ἀκρόπολιν, μετεβίβασεν εὐθύς εἰς Ἐπίδαυρον διὰ θαλάσσης χιλίους πεντακοσίους στρατιώτας καὶ μετ' ὀλίγον κατέλαβε τὸ

Ἄργος. Ὁ Κλεομένης δὲ τότε, ἀφοῦ ὁ Μεγιστόνους, τὸν ὁποῖον ἔπεμψε τάχιστα εἰς βοήθειαν, ἀνηρέθη μαχόμενος, φοβηθεὶς μὴ τοῦ Ἄργους οἱ πολέμιοι κρατήσαντες καὶ τὰς παρόδους ἀποκλείσαντες πολιορκήσωσι τὴν Σπάρτην, οὖσαν ἔρημον, ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπη τὴν τοσοῦτον ἐπικαίρον θέσιν τοῦ Ἰσθμοῦ, καὶ, μετὰ ματαίαν κατὰ τοῦ Ἄργους ἔφοδον, ἀνεχώρησεν εἰς τὰ ἴδια. Παραυτίκα δ' ὁ Ἀντίγονος κατέλαβε τὸν Ἀκροκόρινθον καὶ αἱ πλεῖσται τῶν πόλεων, ὅσαι τοῦ Κλεομένου τὴν δύναμιν φοβηθεῖσαι ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς Ὀμοσπονδίας, ἐπανῆλθον πάλιν εἰς τὰ πρῶτα.

Ἀκολουθῶς ὁ Ἀντίγονος, ἀφήσας τὸν στρατὸν του νὰ παραχειμάσῃ ἐν Σικυῶνι καὶ Κορίνθῳ, ἀπῆλθεν εἰς Αἴγιον, ὅπου ἠρέθη ἐπὶ κοινῆς συνόδου στρατηγός· ὁ δὲ Κλεομένης ἐν Σπάρτῃ ἐζήτησε κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, Πτολεμαίου, καὶ διὰ τῆς ἐκδόσεως τῆς μητρὸς καὶ τῶν τέκνων ὡς δμῆρων. Ἀρχομένου δὲ τοῦ ἔαρος ὁ πρῶτος ἐξώρμησε πάλιν, κατέλαβε τὴν Τεγέαν, τὸν Ὀρχομενὸν καὶ τὴν Μαντίνειαν καὶ εἰσέβαλεν ἐπανειλημμένως εἰς τὴν Λακωνίαν. Ἡ τύχη δὲ τῆς Μαντινείας, ἧς οἱ μὲν πρῶτοι καὶ ἐνδοξότεροι τῶν κατοίκων ἀνηρέθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐστάλησαν εἰς Μακεδονίαν σιδηροδέσμιοι ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν, ἠνάγκασε τὴν τε Ἡραίαν καὶ τὴν Τέλφουσαν νὰ παραδοθῶσιν ἐκουσίως.

Κατὰ τὸν προσεγγίζοντα χειμῶνα ὁ Ἀντίγονος, ὅστις ἐνόμιζεν ἱκανῶς ἤδη ἐστηριγμένην τὴν δύναμίν του ἐν Πελοποννήσῳ, ἀπέπεμψε τὸν Μακεδονικὸν στρατὸν εἰς τὰ ἴδια, αὐτὸς δὲ μετ' ὀλίγων μισθοφόρων ἀπεφάσισε νὰ μένῃ ἐν Αἰγίῳ, μόλις τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν ἀπέχοντι τῆς Μεγαλοπόλεως. Τοῦτο ἐκίνησε τὸν Κλεομένην εἰς ἐπιχείρησιν τολμηρᾶς τινος πράξεως· μετὰ μεγάλης δηλονότητος ταχύτητος ἐξεστράτευσεν εἰς Σελασίαν, ὡς ἂν ἤθελε νὰ εἰσβάλῃ εἰς Ἀργολίδα, ἀλλὰ παρεκκλίνας τῆς

ὁδοῦ ἐτράπη πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν καὶ ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τῆς Μεγαλοπόλεως. Ἄνευ δέ τινος δυσκολίας ἐκυρίευσεν μέρος τῶν κακῶς φυλαττομένων ὀχυρωμάτων, εἰσέδυσεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς πόλεως καὶ διὰ τῆς ἐμφανίσεώς του τοιοῦτον διήγειρε τρόπον, ὥστε οἱ πολῖται σωρηδὸν μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων ἔφυγον εἰς Μεσσήνην· χίλιοι δὲ μόνον περίπου ἄνδρες ἔμειναν εἰς ἄμυναν τῆς πατρίδος, ἀλλὰ καὶ τούτων οἱ πλεῖστοι, ἀφοῦ ἠσφάλισαν τὴν φυγὴν τῶν συμπολιτῶν των, ἀπέδρασαν.

Ἐγκρατὴς δὲ τῆς πόλεως ὁ Κλεομένης προὔτεινεν εἰς τοὺς μεταναστάντας τὴν ἐλευθέραν εἰς ταύτην ἐπάνοδόν των, ἐὰν ἀποστάντες τῶν Ἀχαιῶν συγκατετίθεντο νὰ γείνωσι φίλοι καὶ σύμμαχοι αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Φιλοποίμην, τότε ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας (καὶ πρωτεύσας ὕστερον τῶν Ἀχαιῶν), ἔπεισε τοὺς συμπολίτας του ν' ἀπορρίψωσι τὸν συμβιβασμόν· διότι, ὡς ἔλεγε, δι' αὐτοῦ δὲν προὔκειτο ν' ἀποδώσῃ ὁ Κλεομένης τὴν πόλιν, ἀλλὰ νὰ προσλάβῃ τοὺς πολίτας ἵνα ἔχῃ αὐτὴν βεβαιότερον. Τούτων δ' ἀπαγγελθέντων, ὁ Κλεομένης τραχυνθεὶς καὶ ἀγανακτήσας ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς στρατιώτας, μετὰ τὴν ἀποστολὴν τῶν ἀνδριάντων καὶ εἰκόνων εἰς Σπάρτην, νὰ διαρπάσωσι τὴν πόλιν, κατέσκαψε τὰ πλεῖστα καὶ μέγιστα μέρη αὐτῆς, καὶ εὐθὺς ἀνεχώρησεν εἰς τὰ ἴδια. Ἐτυχον δὲ τότε οἱ Ἀχαιοὶ ἔχοντες σύνοδον ἐν Αἰγίῳ. Πρῶτος δ' ὁ Ἄρατος λαβὼν γνῶσιν τοῦ θλιβεροῦ συμβάντος ἀνέβη εἰς τὸ βῆμα καὶ, ἀφοῦ πολὺν χρόνον ἔκλαιε τὴν χλαμύδα θέμενος πρὸ τοῦ προσώπου, εἶπε μετὰ συγκινήσεως «*Ἡ μεγάλη πόλις ἀπόλωλεν ὑπὸ Κλεομένους*». Εὐθὺς δὲ ἡ μὲν σύνοδος τῶν Ἀχαιῶν διελύθη, καταπλεγέντων τὴν ὀξύτητα καὶ τὸ μέγεθος τοῦ πάθους, ὁ δ' Ἀντίγονος, τοῦ ὁποίου τὰ στρατεύματα δὲν ἐδύναντο εἰμὴ βραδέως νὰ συναθροισθῶσιν ἐκ τῶν χειμαδίων, ἔσπευσε μετ' ὀλίγων μόνον στρατιωτῶν νὰ δώσῃ βοήθειαν εἰς τὸ Ἄργος. Ἐντεῦθεν δ' ἐνθαρρυνθεὶς ὁ Κλεο-

μένης εἰσέβαλεν, ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔαρος εἰς Ἀργολίδα, προὐχώρησεν ἄχρὶ τῶν τειχῶν τῆς μητροπόλεως, καὶ διαφθείρας ἀφόδῳ πάντα τὰ πέριξ, χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ τὸν ἐμποδίσῃ ὁ Ἀντίγονος, ἐπανεκάμψεν εἰς τὰ ἴδια.

Μετὰ τὴν πράξιν ταύτην ὁ Κλεομένης ὑπέστη ἔτι χρόνον τινα ἀνδρείως καὶ εὐτυχῶς τὸν ἄνισον πρὸς τὸν Ἀντίγονον καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς ἀγῶνα, καὶ ἂν ὀλίγας ἔτι ἡμέρας ὑπέμενε φυγομαχῶν, πόλεμός τις ἐκραγεῖς ἐν τῇ Μακεδονίᾳ κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ βασιλέως ἥθελε τὸν ἀπαλλάξῃ τοῦ ἐπικινδυνωτάτου ἐχθροῦ, καὶ τῷ χορηγήσῃ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ νὰ διαλλαγῇ ἐφ' οἷς ἐβούλετο μετὰ τῶν Ἀχαιῶν. Ἀλλὰ δι' ἀχρηματίαν μὴ δυνάμενος νὰ διατηρήσῃ ἐπὶ μακρότερον τοὺς μισθοφόρους του, ἠναγκάσθη, μετὰ διςμυρίων πρὸς τρισμυρίους ἀντιτασσόμενος, νὰ τολμήτῃ τὴν περὶ τῶν ὅλων ἐν Σελασίᾳ μάχην (221). Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀγωνισθέντες κατ' αὐτὴν ἀνδρειότατα ὑπέκυψαν εἰς τὸ βάρος τῆς ὀπλιτικῆς φάλαγγος. Ἀπέθανον δ' ἅπαντες, πλὴν διακοσίων, ἑξακισχίλιοι ὄντες καὶ ἐκ τῶν μισθοφόρων πολλοί, ὁ δὲ Κλεομένης μετ' ὀλίγων ἱππέων ἔσωσεν ἑαυτὸν εἰς Σπάρτην. Καὶ τοὺς μὲν ἀπαντήσαντας τῶν πολιτῶν παρήνευσε νὰ δεχθῶσι τὸν Ἀντίγονον ἄνευ τινὸς ἀντιστάσεως, αὐτὸς δὲ εἰπὼν ὅτι τὸ καθ' ἑαυτὸν θέλει πράξῃ, ὅτι εἰς τὴν Σπάρτην ἤθελε συμφέρεи, ὥρμησε μετὰ τῶν φίλων εἰς τὸ Γύθιον καὶ ἐκεῖθεν ἐπιβάς παρεσκευασμένης ἐπίτηδες νεῶς ἀπέπλευσεν εἰς Αἴγυπτον. Εὐθὺς δ' ὁ Ἀντίγονος κατέλαβε τὴν πόλιν καὶ διὰ σέβας πρὸς τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ἀξίωμα μετεχειρίσθη τοὺς Λακεδαιμονίους φιланθρώπως, καὶ ἀφοῦ θύσας πρὸς τοὺς θεοὺς ἀπεκατέστησε τὸ πάτριον πολίτευμα καὶ τοὺς νόμους, μετὰ τρεῖς ἡμέρας, ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ ὅτι ἐν Μακεδονίᾳ ὑπῆρχε πολὺς πόλεμος καὶ ἡ χώρα ἐπορθεῖτο ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ἀνεχώρησεν κατεσπευσμένως εἰς τὰ ἴδια, ὅπου μετ' οὐ πολὺ ἐτελεύτησεν ἐκ φθίσεως (220). Ἐν τοσούτῳ ὁ Κλεο-

μένης, ἀπὸ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ὁποίου καὶ βραδύτερον ἔτι ἡ Σπάρτη προσεδόκα πάντοτε τὴν σωτήριαν τῆς, διήγαγεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πολὺν ἔτι χρόνον ἐλπίζων ματαίως νὰ λάβῃ τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεὺς τῷ εἶχεν ὑποσχεθῇ βοήθειαν καὶ εἰς τέλος μετὰ τῶν οἰκείων καὶ τῶν φίλων τοῦ ἐγένετο θῦμα ἐλπεινὸν τῆς προδοσίας τοῦ Μεσσηνίου Νικαγόρου καὶ τῆς δυσμενείας τοῦ πλείστον παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ ἰσχύοντος Σωσιβίου.

§ 13. Ὁ συμμαχικὸς πόλεμος. Φίλιππος Γ'. βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας. Πρῶται σχέσεις τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Ἡ περὶ Σελασίαν νίκη τοῦ Ἀντιγόνου ἐξησφάλισε μὲν τὴν συμπολιτείαν τῶν Ἀχαιῶν κατὰ τῆς ὑπεροχῆς τῆς Λακεδαιμόνος καὶ τῶν Αἰτωλῶν, ἀλλ' ἀπεφάσισεν ἐντελῶς καὶ τὴν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ἐξάρτησιν αὐτῆς. Ὅθεν ἐν ᾧ φυσικῷ τῷ λόγῳ ὁ Ἀντίγονος ἐξήτει ἤδη νὰ δεικνύηται ὡς ἄρχων μᾶλλον ἢ ὡς σύμμαχος τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος συμπολιτείας, ἐξ ἐναντίας αὕτη ἠναγκάζετο ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτῆς ἀσθενείας νὰ θεωρῇ τὴν Μακεδονικὴν συμμαχίαν ὡς τὸ κραταιότατον τῆς πολιτικῆς ὑπάρξεώς τῆς ἔρεισμα. Πρὸ τῆς τελευτῆς τοῦ δ' ἔτι ὁ Ἀντίγονος ἔπεμψε τὸν νέον Φίλιππον (ἀνεψιὸν καὶ διάδοχόν του) εἰς Πελοπόννησον ἵνα διὰ τῆς βοηθείας τοῦ Ἀράτου, εἰς ὃν ἰδίως ἐσυστήθη, γνωρίσῃ τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ τὰ πράγματα αὐτῶν.

Ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως δὲ τοῦ Ἀντιγόνου σύμμαχοι τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ἦσαν, οἱ Ἡπειρώται, οἱ Φωκεῖς, οἱ Βοιωτοί, οἱ Ἀκαρνανεες, οἱ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ Μακεδόνες. Οὗτοι κατέλιπον ἐπιτηρητικόν τινα στρατὸν, ἐφεδρεύοντα ἐν Μεγαλόπολει, οἱ δ' Αἰτωλοὶ, οἵτινες δι' ἀπορρήτων φιλίας καὶ συμμαχίας σχέσεων πρὸς τοὺς Ἡλείους καὶ Λακεδαιμονίους ἐπεζήτουν τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀναμιχθῶσιν εἰς τὰ τῆς Πελοποννήσου, διετέλουν ἀδια-

κόπως εἰς κατάστασιν ἐχθρικὴν πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ τοὺς Μακεδόνας. Καὶ ἐν ὧσιν μὲν ὁ Ἀντίγονος ἔζη, φοβούμενοι τοὺς Μακεδόνας, ἡσυχίαν ἤγον, ἅμα δ' ἐκεῖνος μετέλλαξε τὸν βίον καταφρονοῦντες τὸν διάδοχόν του ὡς πάντῃ νέον, ἐτόλμησαν νὰ ἐπαναλάβωσι, κατὰ τὸ παλαιὸν ἔθος, τὰς ληστρικὰς αὐτῶν πράξεις ἐν Πελοποννήσῳ.

Ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Δοριμάχου, ἀποσταλέντος ὑπὸ τῶν Ἀποκλήτων εἰς τὴν ἐπὶ τῶν ὀρίων τῆς Μεσσηνίας κειμένην καὶ τότε μετ' αὐτῶν συμπολιτευομένην Φυγαλίαν, λόγῳ μὲν νὰ παραφυλάττῃ τὴν τε πόλιν καὶ τὴν χώραν τῶν Φυγαλέων, ἔργῳ δὲ νὰ κατασκοπῇ τὰ ἐν Πελοποννήσῳ πράγματα, ἐπέπεσαν νυκτὸς Αἰτωλοὶ πειραταὶ εἰς Μεσσηνίαν καὶ προσβαλόντες κλίμακας ἐξέκοψαν τὸ Χεῖρωνος καλούμενον ἐπαύλιον καὶ τοὺς μὲν ἀμυνομένους ἀπέσφαξαν, τοὺς δὲ λοιποὺς τῶν οἰκετῶν ἔδесαν καὶ τὰ κτήνη μετ' αὐτῶν ἀπήγαγον. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Μεσσηνιοὶ προσκαλέσαντες τὸν Δορίμαχον ἐζήτησαν παρ' αὐτοῦ λόγον διὰ τὰ πεπραγμένα, καὶ κατὰ συμβουλήν τοῦ Ἐφόρου Σκίρωνος ἀπεφάσισαν τὴν κράτησίν του ἕως οὗ ἀποκαταστήσῃ τὴν γενομένην ζημίαν καὶ παραδῶσῃ τοὺς φονεῖς, διοργισθεῖς ὁ θρασὺς οὗτος Αἰτωλὸς «*Εὐήθεις παντάπασιν, εἶπεν, εἰσὶν οἱ Μεσσηνιοὶ ἂν ἐνόμιζον ὅτι ὑβρίζουσι νῦν τὸν Δορίμαχον καὶ ὄχι τὸ κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν· θεωρεῖ τὸ ὑπ' αὐτῶν γινόμενον δεινὸν καὶ δικαίως θέλουσι τιμωρηθῇ διὰ τοῦτο*». Ἐπανελθὼν δὲ εἰς τὴν Αἰτωλίαν ὁ Δορίμαχος συνεννοήθη εὐκόλως μετὰ τοῦ τότε στρατηγοῦ τῶν Αἰτωλῶν Σκόπα· καὶ πρὶν δ' ἢ ἀποφανθῇ ἡ κοινὴ σύνοδος ἀμφότεροι οὗτοι ἀπεφάσισαν νὰ ἐκφέρωσι τὸν πόλεμον πρὸς τοὺς Μεσσηνίους καὶ συνάμα πρὸς τοὺς Ἡπειρώτας, Ἀχαιοὺς, Ἀκαρνανὰς καὶ Μακεδόνας. Οὕτω δὲ ἤρξατο ἐν ἔτει 220-217 π. Χ. ὁ λεγόμενος *συμμαχικὸς πόλεμος* (ἦτοι ὁ τῶν συμμάχων τῶν Αἰτωλῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ ὁ τῶν Ἀχαιῶν ἀφ' ἑτέρου).

Ἐν ᾧ δὲ οἱ Ἀχαιοὶ εὐρίσκοντο εἰσέτι ἀνέτοιμοι, οἱ περὶ τὸν Σκόπαν καὶ Δορίμαχον ἐξέπεμψαν τὸ πρῶτον πειρατὰς, οἵτινες ἀκωλύτως κατέλαβον Μακεδονικὰ πλοῖα περὶ Κύθηρα, ἐπόρθησαν τῆς Ἡπείρου καὶ Ἀκαρνανίας τὴν παραλίαν καὶ εἰσβαλόντες εἰς μέσσην τὴν τῶν Μεγαλοπολιτῶν χώραν κατέσχον τὸ ὄχυρόν Κλάριον. Ἀκολουθῶς δὲ συναθροίσαντες πανδημεὶ τοὺς Αἰτωλοὺς ἐπὶ τὸ Ῥίον καὶ παρασκευάσαντες πορθμεῖα διεβίβασαν τοὺς ἄνδρας εἰς Πελοπόννησον καὶ διὰ τῆς τῶν Πατραϊέων Φαραϊέων καὶ Τριταιέων χώρας ληστρικῶς διαπορευόμενοι κατήντησαν εἰς τὴν Φυγαλίαν, ὅθεν αἰφνιδίως ἐνέβαλον εἰς τὴν Μεσσηνίαν, τὴν ὁποίαν ἐπόρθησαν ἀφόδως μὴ τολμώντων τῶν Μεσσηνίων νὰ ἐπεξέλθωσιν. Ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῶν συμβάντων τούτων συνῆλθον εὐθὺς οἱ Ἀχαιοὶ εἰς ἐκκλησίαν ἐν Αἰγίῳ, ὅπου οὐ μόνον οἱ Πατραιεῖς καὶ Φαραιεῖς παρέστησαν ἐκθέτοντες τὰ ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν γένομενα ἀδικήματα κατὰ τὴν δίοδον τῶν Αἰτωλῶν, ἀλλὰ καὶ Μεσσηνίων πρέσβεις ἐνεφανίσθησαν ἐπικαλούμενοι τὴν βοήθειαν αὐτῶν. Διὸ ἀπεφασίσθη πάραυτα νὰ χορηγηθῇ ἡ ζητούμενη βοήθεια, ὁ δὲ στρατηγὸς νὰ φροντίσῃ περὶ συγκροτήσεως τοῦ ἀναγκαίου στρατοῦ καὶ τῶν περαιτέρω παρασκευῶν. Ἐπειδὴ δ' ἔληγεν ὅσον οὐπω ἡ ἀρχὴ τοῦ τότε στρατηγοῦ Τιμοξένου, ὁ Ἄρατος ἀνέλαβε προθύμως τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ψηφισθέντων ὡς διάδοχος ἐκείνου στρατηγός. Ἀθροισθέντος δὲ ταχέως τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ ἐν Μεγαλοπόλει ἔπεμψε προηγουμένως πρέσβεις πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς παραγγέλλων αὐτοῖς νὰ κενώσωσιν ἀμέσως τὴν τῶν Μεσσηνίων χώραν καὶ νὰ μὴ πατήσωσι τὴν Ἀχαΐαν, εἰ δὲ μὴ, θέλει τοὺς μεταχειρισθῇ ὡς πολεμίους. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι ὑπεσχέθησαν νὰ ὑπακούσωσι καὶ ἤδη ἀναζεύξαντες προῆγον ἐπὶ τὴν Ἠλείαν, ὁ Ἄρατος πιστεύσας εὐθὺς ὅτι θέλουσιν ἐκπληρώσει πιστῶς τὴν ὑπόσχεσίν των ἀπέλυσε τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ στρατοῦ, μετὰ

τῶν ὀλίγων δὲ πεζῶν καὶ ἱππέων, τοὺς ὁποίους διετήρησε, ἠθέλησε νὰ παρακολουθήσῃ τὰ κινήματα τῶν Αἰτωλῶν. Ἄλλ' οἱ περὶ τὸν Δορίμαχον ἀναστρέψαντες ἐπιτηδεύως εἰλκυσαν αὐτὸν εἰς τινὰ δυσχωρίαν παρὰ τὰς Καφύας, ὅπου προσέβαλον καὶ ἐνίκησαν κατὰ κράτος τοὺς Ἀχαιοὺς. Ὡς νικηταὶ δὲ προὔχωρησαν ἐντεῦθεν μετ' ἀσφαλείας διὰ μέσης τῆς Πελοποννήσου καὶ λεηλατήσαντες ἔτι τὴν τῶν Σικυωνίων χώραν τέλος διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια.

Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Ἄρατος κατηγορήθη πικρῶς ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ὥς γενόμενος ὁμολογουμένως αἴτιος τοῦ ἀτυχήματος· ἀλλὰ διὰ τῆς εἰλικρινοῦς ἐξομολογήσεως τοῦ ἀκουσίου σφάλματός του καὶ τῆς αἰτήσεως συγγνώμης ἀνεκτήσατο πάλιν τὴν πρώτην εὐνοίαν τοῦ πλήθους. Σκεπτόμενος δὲ ἤδη ὠριμότερον περὶ τῆς δυνατῆς ἐπανορθώσεως τῶν παρόντων δεινῶν καὶ τῆς ἀποκρούσεως ἐχθροῦ γινομένου ὁσημέραι θρασυτέρου καὶ βλέπων ὅτι τοῦτο δι' οἰκείων μέσων ἦτο σχεδὸν ἀκατόρθωτον, ἔκρινεν εὐκαιρον νὰ συμβουλευσῇ καὶ πάλιν τοὺς Ἀχαιοὺς ἵνα ἐπικαλεσθῶσι τὴν συνδρομὴν τῶν Μακεδόνων· ἡ δὲ ὑπόμνησις τῆς προτέρως ὑπὸ τὴν σύμπραξιν τοῦ Ἀντιγόνου εὐτυχίας ἔπεισεν εὐκόλως ὅλα τῆς συνόδου τὰ μέλη νὰ παραδεχθῶσι τὴν συμβουλήν. Ὅθεν εὐθὺς ἐστάλη πρεσβεία τις πρὸς τὸν Φίλιππον, ὅστις, φύσει φιλοπόλεμος, ἐν ἀνθηρᾷ ἡλικίᾳ ὦν καὶ πράξεων ἐνδόξων ὀρεγόμενος, ἐδέχθη αὐτὴν μετὰ πολλῶν τιμῶν καὶ τὴν ἀπέλυσε φέρουσαν τὴν βεβαίαν ὑπόσχεσιν ὅτι ἅμα διευθετήσας τὰ τῆς αὐτοῦ πατρίδος πράγματα θέλει σπεύσει εἰς Κόρινθον, ἵνα μετὰ τῶν συμμάχων βουλευθῇ ὑπὲρ τῶν κοινῇ συμφερόντων. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ τῶν διαπραγματεύσεων τούτων οἱ Αἰτωλοὶ ἐτόλμησαν καὶ αὖθις νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον, προὔχωρησαν διὰ συνεχῶν λεηλασιῶν μέχρι Κυναίθης, πλουσίας Ἀρκαδικῆς πόλεως, καὶ γενόμενοι διὰ πρόθε-

σίας ἐγκρατεῖς αὐτῆς τὴν διήρπασαν καὶ μετὰ τὴν ἀπάνθρωπον σφαγὴν ὅλων τῶν κατοίκων τὴν ἐνέπρησαν. Ἡ θρασύτης αὕτη τῶν Αἰτωλῶν διήγειρε τὴν κοινὴν ἀγανάκτησιν. Ὅθεν κατὰ τὴν ἀμέσως ἐν Κορίνθῳ συγκροτηθεῖσαν σύνοδον τῶν Ἀχαιῶν, ἔνθα παρῆσαν οἵ, τε τῶν συμμάχων σύνεδροι καὶ ὁ Φίλιππος αὐτὸς, ἀπεφασίσθη ὁμοθυμαδὸν ὁ κατ' ἐκείνων πόλεμος ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ὅστις ἀναχωρήσας εὐθὺς οἴκαδε ἐπεχείρησε μετὰ μεγίστης σπουδῆς τὰς πρὸς τὸν πόλεμον παρασκευάς.

Ὅτε δ' ὁ Φίλιππος ἤρξατο νὰ ἐξάγῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἐλαύνων πρὸς τὴν Θεσσαλίαν καὶ Ἥπειρον, στίφη μὲν Αἰτωλῶν ὑπὸ τὸν Δορίμαχον εἶχον ἤδη εἰσβάλει ἀκωλύτως εἰς τὴν Ἀχαΐαν, οἱ δὲ Ἥλαιοι ὑπὸ τὸν Εὐριπίδαν κατέδραμον τὴν χώραν τῶν Δυμαίων, Φαραιέων καὶ Τριταιέων, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐκυρίευσαν τὸ παρὰ τὴν Μεγαλόπολιν Ἀθηναίων καὶ ὁ Σκόπας μετὰ τοῦ κυρίου στρατοῦ τῶν Αἰτωλῶν διὰ τῆς Θεσσαλίας ἐμβάλων εἰς αὐτὴν τὴν Μακεδονίαν ἔφθειρε μέγα μέρος ταύτης καὶ τὴν τότε μητρόπολιν τῆς, τὸ Δῖον, ἐνέπρησεν. Ἀλλὰ τέλος τὰ πράγματα τῶν Ἀχαιῶν ἤρξαντο νὰ λαμβάνωσι τροπὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον ἀφοῦ ὁ Φίλιππος προσλάσας εἰς Ἥπειρον ἐκυρίευσεν μετὰ τεσσαρακονθήμερον πολιορκίαν τὸν Ἀμβρακον, πόλιν ὀχυρὰν καὶ σημαντικὴν, καὶ, ἐντεῦθεν διαβάς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον καὶ διὰ τῆς Ἀκαρνανίας προσλθὼν εἰς τὴν Αἰτωλίαν, κατέλαβε διαφόρους αὐτῆς πόλεις, ὧν τὰς μὲν ἐπόρθησε τὰς δὲ κατέσκαψε. Μ' ὅλον ὅτι δὲ μικρὸν ἔπειτα, μαθὼν ὅτι οἱ Δαρδανεῖς ἔμελλον νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἠναγκάσθη νὰ σπεύσῃ εἰς ὑπεράσπισιν αὐτῆς, πάλιν ὅμως, ἅμα ἐξασφαλίσας τὰ κατ' οἶκον, ἐπανῆλθεν ἀπροσδοκῆτως, διαρκοῦντος ἔτι τοῦ χειμῶνος, εἰς Πελοπόννησον, ἐπέπεσεν αἴφνης εἰς τοὺς περὶ τὸν Εὐριπίδαν Ἥλείους (δισχιλίους καὶ διακοσίους περίπου),

προτιθεμένους νὰ εἰσβάλῃσιν εἰς τὴν Σικυωνίαν, καὶ πολλοὺς μὲν αὐτῶν διέφθαιρε, πολλοὺς δὲ ἐζώγρησεν, ἐκτὸς ὀλίγων, οἵτινες ἐδυνήθησαν νὰ διαφύγῃσι. Μετὰ δὲ τοῦτο ἀναπαύσας τὸν στρατὸν τοῦ ἐν Καφύαις καὶ προσαναλαβὼν τοὺς ὑπ' Ἄρατον τὸν νεώτερον τεταγμένους Ἀχαιοὺς προῆγε διὰ τῆς Κλειτορίας εἰς Ψωφίδα, ἐπολιόρκησε καὶ παρέλαβεν αὐτὴν ἐξ ἐφόδου, καί-περ ἔνεκα τῆς ὀχυρωτάτης θέσεώς της νομιζομένην δυσάλωτον. Ἐντεῦθεν δὲ προϊὼν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἡλείαν, ἐπόρθησε πᾶσαν τὴν ὀλβίαν ταύτην χώραν, καὶ ὑπέταξε τὰς σημαντικωτέρας αὐτῆς πόλεις ὥς καὶ πᾶσαν τὴν νοτιώτερον κειμένην Τριφυλίαν.

Τοιοιουτρόπως διὰ τῆς διαφωνίας τῶν Ἑλλήνων ἰδρύθη ἐκ νέου τὸ κράτος τῶν Μακεδόνων ἐν Ἑλλάδι. Οἱ Ἀχαιοί, οἵτινες τὸ καθ' ἑαυτοὺς μικρὸν κατὰ τὴν προκειμένην περίστασιν συνεισήνεγκον εἰς διάσωσιν τῆς ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίας, ἐφάνησαν νῦν τεταπεινωμένοι ἐνώπιον τοῦ ὑπερηφάνου νικητοῦ. Διὸ πάνυ εὐπειθῶς ἡ κοινὴ αὐτῶν σύνοδος, ἥτις κατ' αἵτησίν του συνῆλθεν ἐν Σικυῶνι, ἐψήφισε νὰ τῷ δοθῶσι πεντήκοντα μὲν τάλαντα παραχρῆμα διὰ τὴν πρώτην ἐκστρατείαν του, τρίμηνος δὲ μισθοδοσία καὶ μυριάς μέτρων σίτου εἰς τὸν στρατὸν τοῦ· τοῦ δὲ λοιποῦ ἕως ἂν παρὼν ἐν Πελοποννήσῳ συμπολεμῇ νὰ λαμβάνῃ ἑπτακαίδεκα τάλαντα ἐκάστου μηνὸς παρὰ τῶν Ἀχαιῶν.

Ἐν τούτοις ὁ Φίλιππος, ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν πεισθεὶς ὅτι ὁ πόλεμος κατὰ γῆν μόνον γινόμενος δυσκόλως ἤθελε φέρει εἰς ἀποτελέσματα κρίσιμα, ἀπεφάσισε νὰ συστήσῃ καὶ ναυτικὴν δύναμιν. Δι' αὐτῆς, καταρτισθείσης ταχέως, προσέβαλε τὸ πρῶτον τὴν Κεφαλληνίαν, ὥς σύμμαχον τῶν Αἰτωλῶν, ἔπειτα δὲ περαιωθεὶς εἰς Λευκάδα καὶ ἀπὸ ταύτης εἰς Ἀμβρακίαν πλεύσας, ἀνέζευξεν ἐντεῦθεν πρὸς τὸν Ἀχελῷον καὶ διαβὰς τὸν ποταμὸν μεταξὺ Κωνώπης καὶ Στράτου προῆγε συντό-

γούμενα γεγονότα, ἐξ ὧν θέλομεν μάθει πόθεν ἔλαβον τὴν ἀρχὴν τῶν αἰ πρώται τῶν Ἑλλήνων σχέσεις πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου διανοήθη μὲν ὁ Φίλιππος νὰ θραύσῃ τὴν δύναμιν, τὸ ὁποῖον ὁμῶς ἐξ ἐναντίας ἡ τύχη προώρισε νὰ κυριαρχήσῃ ἐπὶ τέλους καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ Ἰλλυριοὶ, ἔθνος βάρβαρον καὶ ληστρικόν, καὶ κατὰ τοὺς ἀνωτέρω μὲν χρόνους ἠδίκουν συνεχῶς τοὺς ἀπὸ τῆς Ἰταλίας πλοϊζομένους ἢ τοὺς εἰς αὐτὴν ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν ἀκτῶν ἀναγομένους, ἔτι δὲ μᾶλλον καὶ τολμηρότερον ἐπὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Ἀγρωνος καὶ τῆς τοῦτον διαδεξαμένης συζύγου του Τεύτας (237), ὅτε δὲν ἤρκοῦντο μόνον νὰ συλῶσι τοὺς ἐμποροὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπέσφαζον ἢ τοὺς ἐζώγρουν. Οἱ Ῥωμαῖοι μὴ δόντες τὸν προτοῦ χρόνον πολλὴν προσοχὴν εἰς τὰς κατ' αὐτῶν ἐγκλήσεις, τότε δὲ καὶ πλειόνων ἐπελθόντων ἐπὶ τὴν σύγκλητον, ἠναγκάσθησαν νὰ πέμψωσι πρεσβευτὰς εἰς τὴν Ἰλλυρίαν ἵνα ζητήσωσι λόγον τῶν ἀδικημάτων καὶ κακουργιῶν τῶν. Ἀλλ' ἡ ὑπερήφανος Τεύτα πολὺ μικρὰν προσοχὴν ἔδωκεν εἰς τοὺς λόγους τῶν, καὶ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν μάλιστα, ὡς ὁμιλήσαντος παρρησιαστικώτερον, διέταξε τὸν φόνον. Ἐντεῦθεν οἱ Ῥωμαῖοι καὶ διὰ τὰ ἄλλα καὶ διὰ τὸ νέον ἀνοσιούργημα ἐκίνησαν κατὰ τῆς Ἰλλυρίας τὸν πόλεμον καὶ διὰ τῆς συνεργείας τοῦ προδότου Δημητρίου Φαρίου κατέλαβον μὲν εὐθὺς τὴν Κέρκυραν, κατεχομένην τότε ὑπὸ φρουρᾶς Ἰλλυρικῆς, ἠνάγκασαν δὲ τὴν Τεύταν εἰς ὑποταγὴν καὶ συνομολόγησιν εἰρήνης, δι' ἧς αὕτη μετὰξὺ ἄλλων ὑπεχρεώθη ν' ἀπαγορεύσῃ τοῦ λοιποῦ εἰς τοὺς ὑπηκόους τῆς αὐστηρῶς πᾶσαν πειρατικὴν ἐπιχείρησιν. Μετέπειτα δὲ, ἀφοῦ ἀντήμειψαν τὸν εἰρημένον Δημήτριον διὰ παραχωρήσεως μέρους τινος τῆς Ἰλλυρίας, ἔπεμψαν πρὸς τε τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ Ἀχαιοὺς πρεσβευτὰς, ἵνα ἐκθέσωσι μὲν αὐτοῖς τὰς αἰτίας τοῦ πολέμου καὶ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ

νως ἐπὶ τὴν Θέρμον, τὴν ὁποίαν ἤθελε νὰ προσβάλῃ αἰ-
 φνης πρὶν οἱ ἐχθροὶ ἐννοήσωσι τὴν ἐπιβουλὴν του. Ἡ
 πόλις δὲ αὕτη, εἰς ἣν φέρει ὁδὸς οὐ μόνον προσάντης καὶ
 τραχεῖα διαφερόντως ἀλλὰ καὶ κρημνοὺς ἐκατέρωθεν ἔ-
 χουσα βαθεῖς, ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ ἀκρόπολις συμπάσης τῆς
 Αἰτωλίας, ἔνθα ἐγίνοντο αἱ ἀρχαιρεσίαι τῶν Αἰτωλῶν
 καθ' ἕκαστον ἔτος καὶ ἕκαστος ἐναπέθετε τὰ πολυτιμό-
 τερα λάφυρά του, ἐκοσμεῖτο δὲ διὰ στοῶν, ἀνδριάντων
 (ὄχι ὀλιγωτέρων τῶν δισχιλίων), εἰκόνων καὶ τινος ναοῦ
 τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις κατὰ τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν
 πληθὺν τῶν ἀναθημάτων ἐξισοῦτο μὲ τοὺς πρώτους τῆς
 Ἑλλάδος. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα, πρὸς ἐκδίκησιν δῆ-
 θεν τῶν ἐν Δίῳ ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν ἄρτι πεπραγμένων,
 ἢ ἀνετράπησαν ἢ ἐπυρπολήθησαν (ἐκτὸς ἐκείνων μόνον,
 ὅσα ἐδύναντο νὰ ἀποκομισθῶσι) καὶ ἡ πόλις αὕτη κα-
 τεσκάφη εἰς ἔδαφος. Ἀφοῦ δὲ ὁ Φίλιππος ἡγαγεν εἰς
 πέρας τὴν πρόθεσιν του ἐπεβίβασε τὸν στρατόν του καὶ
 πλέων παρὰ τὴν Αἰτωλικὴν παραλίαν εἰσώρμησεν εἰς
 τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, ἀπέβη εἰς Λέχαιον καὶ ἐκεῖθεν
 ἐτράπη εὐθὺς εἰς Λακεδαιμόνα πρὸς τιμώρησιν τοῦ βα-
 σιλεύοντος τότε Λυκούργου, ὅστις ἐτόλμησε νὰ πορθήσῃ
 καὶ κακοποιήσῃ τὴν Μεσσηνίαν. Ἀποδείξας δὲ οὕτω
 πανταχοῦ τὴν ὑπεροχὴν του καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ἰδίως
 καταστήσας ἀσφαλῶς τὴν ἐξουσίαν του ἐνόμιζεν ἑαυτὸν
 δικαιούμενον ἀποχρῶντως νὰ μὴ παραδεχθῇ τὴν ὑπὸ
 τῶν Αἰτωλῶν προταθεῖσαν εἰρήνην, καθ' ὅσον ἡ παράτα-
 σις τοῦ πολέμου τῷ ἐφαίνετο μέσον ἐπιτήδειον τοῦ νὰ
 διατηρήσῃ καὶ εἰς τὸ μέλλον ἦν ἅπαξ ἐκτῆσατο ἐπιρ-
 ροὴν εἰς τὰ πράγματα τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' αἰφνης τὸ
 προσεχὲς ἔτος (217), καίπερ ἐξακολουθοῦσης τῆς εὐτυ-
 χίας τῶν ὅπλων αὐτοῦ τε καὶ τῶν Ἀχαιῶν, ἐφάνη εὐ-
 διάθετος νὰ συνομολογήσῃ πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς τὴν εἰρή-
 νην. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ φαινομένου τούτου, ἔχοντος αἰτίαν
 ἐξωτερικὴν, ἀναγκάζει ἡμᾶς ν' ἀναδράμωμεν εἰς προη-

Ῥωμαϊκοῦ στόλου, τοὺς βεβαιώσωσι δ' ἔνταυτῷ ὅτι ἀπὸ τοῦδε, ὑποταχθείσης τῆς Τεύτας, δὲν εἶχον πλέον νὰ φοβῶνται τοὺς Ἰλλυριοὺς, θεωρουμένους πάντοτε ὡς ἐπικινδύνους ἐχθροὺς. Ἐνεκα δὲ τῆς ἐξασφαλίσσεως ταύτης τῆς Ἑλληνικῆς θαλάσσης ἔτυχον οἱ νεοφανεῖς πρεσβευταὶ παρ' ἑκατέρῳ τῶν ἔθνων τῆς πρεπούσης φιλόφρονος ὑποδοχῆς καὶ τιμῆς, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐδόθη εἰς τοὺς ἀποστείλαντας αὐτοὺς ὡς ἀμοιβή παρὰ μὲν τῶν Ἀθηναίων τὸ δικαίωμα τῆς εἰς τὰ Ἑλευσίνια μυστήρια προσελεύσεως, παρὰ δὲ τῶν Κορινθίων ἡ ἄδεια τοῦ μετέχειν τοῦ τῶν Ἰσθμίων ἀγῶνος. Τοιαύτη λοιπὸν ὑπῆρξεν ἡ ἀφορμὴ τῆς πρώτης τῶν Ῥωμαίων μετὰ τῶν Ἑλλήνων σχέσεως.

Ἡ Ῥώμη, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὑπὸ Γαλατῶν καὶ Καρχηδονίων ἀπειλουμένη, δὲν ἐδύνατο εἰμὴ νὰ ἀρκεσθῇ κατὰ πρῶτον εἰς φαινομένας ματαίας τιμὰς. Δεκαεπτὰ δὲ περίπου ἔτη βραδύτερον, ὅταν ὁ περιώνυμος τῶν Καρχηδονίων στρατηγὸς Ἀννίβας ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ Σαγούντου (ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ) καὶ ἐξερράγη ἐν Ἑλλάδι ὁ συμμαχικὸς πόλεμος, ὁ ἀγέρωχος Δημήτριος (ὁ Φάριος) νομίσας ἑαυτὸν ἱκανῶς ἰσχυρὸν νὰ διαρρήξῃ τὴν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐπιχειρήσωσι καὶ δευτέραν κατὰ τῆς Ἰλλυρίας ἐκστρατείαν. Κατατροπωθεῖς δ' ἐντελῶς κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην καὶ στερηθεὶς ὅλων τῶν Ἰλλυρικῶν κτήσεών του κατέφυγε πρὸς τὸν Φίλιππον, βασιλέα τῆς Μακεδονίας, δι' οὗ ἤλπιζε νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς Ῥωμαίους. Κατῴρθωσε δ' ἐξ ἀρχῆς διὰ τῶν ἐπιτηδείων καὶ θωπευτικῶν τρόπων του νὰ κερδήσῃ τὴν εὐνοίαν αὐτοῦ καὶ τοῦ λοιποῦ ἦτο ὁ πιστὸς σύμβουλός του καὶ συνάμα ὁ ἀντίζηλος τοῦ Ἀράτου. Ὁ Ἀννίβας κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον εἶχεν ὑπερβῇ τὰς Ἀλπεις καὶ κατὰ τὸ 217 ἔτος οἱ Ῥωμαῖοι ὑπέστησαν τὴν μεγάλην περὶ τὴν Τρασιμένην λίμνην ἥτταν. Τὴν περὶ τούτου δὲ εἶδῃσιν

λαβὼν κατὰ πρῶτον ὁ Φίλιππος, δι' ἐπίτηδες ἐκ Μακεδονίας σταλέντος γραμματοφόρου, ἐν ᾧ εὗρίσκετο ἐν τῇ τῶν Νεμέων πανηγύρει, παραυτίκα ἐπέδειξε τὴν ἐπιστολὴν εἰς μόνον τὸν Διμήτριον, ὅστις δραξάμενος τῆς ἀφορμῆς ταύτης τῷ ἔδωκε τὴν συμβουλὴν νὰ παύσῃ τὰ χίστα τὸν πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς πόλεμον, παρουσιαζομένης νῦν εἰς αὐτὸν εὐκαιρίας προσφορωτάτης νὰ καταστρέψῃ τὴν ἐπιβροχὴν τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ Ἰλλυρίᾳ καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐκεῖθεν τὴν εἰς Ἰταλίαν διάβασιν. Τοῦ Φαρίου οἱ πειστικοὶ λόγοι ἴσχυσαν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ φιλοδοξοῦ βασιλέως· ὅθεν ἡ κυρία αἰτία, δι' ἣν ὁ Φίλιππος αἴφνης ἔδειχθη εὐδιάθετος νὰ συνομολογήσῃ τὴν προμνημονευθεῖσαν πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς εἰρήνην ἦτο τὸ μελετηθὲν κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπιχειρήματά του.

§ 16. Αἱ κατὰ τῆς Ἰλλυρίας καὶ Μεσσηνίας ἐπιχειρήσεις τοῦ Φιλίππου. Θάνατος τοῦ Ἀράτου.

Φιλοποίμην ὁ Μεγαλοπολίτης.

Ὁ Φίλιππος ἀκολουθῶν τὴν συμβουλὴν τοῦ Δημητρίου Φαρίου, ἐνέβαλε ταχέως εἰς τὴν Ἰλλυρίαν καὶ ἐκυρίευσεν πάλιν τὰς μεθορίους πόλεις, τὰς ὁποίας ὁ τῶν Ῥωμαίων σύμμαχος Σκερδίλαιδος εἶχε καταλάβει ἐν τῷ μεταξῷ. Κατὰ δὲ τὴν παραχειμασίαν ἐνησχολήθη εἰς κατασκευὴν ἱκανῶν λέμβων πρὸς εὐκόλον τῶν στρατευμάτων του μετακόμισιν ὅπου ἡ χρεία ἀπήτει. Εὐθύς δὲ οἱ Ῥωμαῖοι εἰδοποιηθέντες περὶ τῶν ναυτικῶν αὐτοῦ ἐτοιμασιῶν καὶ θέλοντες νὰ βεβαιωθῶσι μόνον ἂν ἦνε φίλος ἢ ἐχθρὸς ἐπεμψαν πρεσβείαν τινὰ δι' ἧς ἐζήτουν παρ' αὐτοῦ τὴν παράδοσιν τοῦ Δημητρίου. Μ' ὅλον ὅτι δ' ὁ Φίλιππος ἔδειξε τὸ πρῶτον ἀφοσίαν καὶ ἀδιαφορίαν, πλεύσας μετ' ἑκατὸν λέμβων ἀμέσως εἰς Ἀπολλωνίαν, ἅμα ὁμως ἔμαθεν ὅτι ἐπέρχεται Ῥωμαϊκὸς τις στόλος, κατέλιπε μετὰ πολλῆς σπουδῆς τὸ Ἰόνιον πέλαγος καὶ ἀφίχθη δευτεराῖος εἰς Κεφαλληνίαν. Ἀντὶ δὲ ν' ἀποπλύνῃ τὸ ἄνειδος

καὶ νὰ ἐπωφεληθῇ τὸν χρόνον, καθ' ὃν οἱ Ῥωμαῖοι ἡσχο-
 λοῦντο περὶ τὸν δεινὸν πρὸς Ἀννίβαν ἀγῶνα, ἔμεινε παν-
 τάπασι ἀδρανὴς περιορισθεὶς μόνον εἰς τὴν ἐνίσχυσιν
 τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπιρροῆς του. Τοῦτο δὲ διενεόθη μάλι-
 στα νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Ἰθώμης, φρου-
 ρίου οὐχ' ἦττον τοῦ Ἀκροκορίνθου ὄχυροῦ, ἀλλ' ἀπέστη
 πρὸς τὸ παρὸν τῆς προθέσεώς του ἐπὶ τῇ προτροπῇ τοῦ
 Ἀράτου. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἀγγεληθείσης τῆς περὶ Κάν-
 νας φονικωτάτης μάχης, ἥτις ἔφερε τὴν Ῥωμαϊκὴν πο-
 λιτείαν εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου, ὁ Φίλιππος ἀναθάρ-
 ρήσας ἤρξατο νὰ διαπραγματεύηται μετὰ τοῦ Ἀννί-
 βου· τῶν δὲ διαπραγματεύσεων τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο
 προσωρινή τις συνθήκη, δι' ἧς ὁ τελευταῖος ἐγγυᾶτο εἰς
 τοὺς Μακεδόνας τὴν ἐπὶ τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῶν παρα-
 κειμένων νήσων, ἰδίως τῆς Κερκύρας, κυριότητα. Ἀλλ' ὁ
 διαπραγματευθεὶς τὴν συνθήκην ταύτην πρεσβευτῆς (Ξε-
 νοφάνης Κλεομάχου Ἀθηναῖος) περιέπεσεν εἰς χεῖρας τῶν
 Ῥωμαίων, οἵτινες λαβόντες πλήρη γνῶσιν περὶ τῶν βου-
 λευμάτων τοῦ Φιλίππου ἐγκαίρως ἀντέπραξαν εἰς ταῦτα·
 διότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης περιέπλεε διαρκῶς στό-
 λος τις Ῥωμαϊκὸς ἐν τῷ Ἰονίῳ πελάγει· ἐν' ἀπείρῳ τὸν
 ἐχθρὸν ἀπὸ τῆς Ἰταλίας. Ὁ Φίλιππος ταραχθεὶς ἐκ τοῦ
 συμβάντος τούτου διέμεινε πάλιν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν
 ἀμφιβόλῳ καταστάσει. Τέλος δὲ κατὰ τὸ θέρος τοῦ
 215 ἔτους κητῆρξατο τοῦ πολέμου καὶ πρῶτον μὲν
 προσέβαλε τὴν Κέρκυραν μετὰ 120 λέμβων, ἔπειτα δὲ
 πλεύσας πρὸς τὴν Ἰλλυρίαν κατέσχε τὸν Ὠρικὸν καὶ ἐπο-
 λιόρκησε τὴν Ἀπολλωνίαν. Ἀλλ' ὁ Ῥωμαϊκὸς στόλος
 σπεύσας ἀνεκτῆσατο μὲν ταχέως, διέλυσε δὲ τὴν πολιορ-
 κίαν ταύτης. Ἀποκλεισθείσης δὲ ἤδη τῆς κατὰ θάλασσαν
 ἐπανόδου, ὁ Φίλιππος ἠναγκάσθη νὰ καύσῃ ἱκανὸν μέ-
 ρος τοῦ στόλου του, καὶ νὰ ἐπανεέλθῃ, κακῶς ἔχων, διὰ
 ξηρᾶς εἰς τὰ ἴδια.

Τὴν ζημίαν ταύτην ἐζήτησε ν' ἀναπληρώσῃ διὰ κα-

ταπίεσεως τῶν συμμάχων. Ὅθεν ἔστρεψε καὶ αὐθις τὰ βλέμματα του πρὸς τὴν Μεσσηνίαν θέλων ἤδη νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸν πρότερον ἀνεκτέλεστον μείναντα σκοπὸν του. Τὸ ἀνόσιον δὲ τοῦτο ἔργον ἐπετράπη εἰς Δημήτριον τὸν Φάριον, ὅστις ἐπέπεσεν εὐθὺς εἰς τὴν χώραν, θέλων δὲ νὰ λάβῃ ἐξ ἐφόδου τὴν Ἰθώμην οὐ μόνον ἀπέτυχεν, ἀλλὰ καὶ κατέστρεψε τὸν βίον αὐτοῦ ἐλεεινῶς. Νῦν δ' ὁ Φίλιππος, ἀφοῦ ἡ αἰφνιδικὰ ἐπιχείρησις τοῦ διδασκάλου του, τοῦ ὁποίου αἱ ἀρχαὶ ἐγένοντο εἰς αὐτὸν δευτέρα φύσις, ἔλαβε τοιαύτην αἰσχροὺς ἐκβασιν, ἐνεφανίσθη ἀπροκαλύπτως κατὰ τῆς χώρας ἐκείνης καὶ ἤρξατο νὰ τὴν πορθῇ. Ὁ Ἄρατος ἀπὸ τῆς πρώτης ἔτι κατὰ τῶν Μεσσηνίων ἐπιβουλῆς τοῦ βασιλέως εἶχεν ἀπομακρυνθῇ τῆς αὐλῆς καὶ παρακαλούμενος ἤρνήθη νὰ συστρατεύσῃ μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν Ἡπειρον. Ἡδὴ δὲ ἐπὶ τῆς νέας αἰσχροῦς διαγωγῆς του παροργισθεὶς ἀπεστράφη αὐτὸν παντάπασι, καθόσον μάλιστα περὶ τὸν χρόνον τοῦτον ἔλαβε καὶ ἄλλην ἀποστροφῆς ἀφορμὴν, τὸ γενόμενον περὶ τὴν γυναικωνίτιν τοῦ υἱοῦ του ἀδίκημα. Ἐν ᾧ δὲ ἔφερε σιωπηλῶς τὴν διπλὴν ὁδύνην ἐν τῇ ψυχῇ του, ἔλαβε τέλος τὴν ἀμοιβὴν τῆς εἰς τὸν Μακεδονικὸν οἶκον ἀφοσιώσεώς του. Κατὰ παραγγελίαν δηλονότι καὶ ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Φιλίππου ὁ Ταυρίων, εἰς τῶν στρατηγῶν καὶ αἰσχυρῶν τούτου φίλων, ποιησάμενος τὸν Ἄρατον συνήθη τῷ ἔδωκε φάρμακον ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα κατὰ μικρὸν φέρουσιν εἰς φθίσιν. Καὶ ἡσθάνθη μὲν ὁ Ἄρατος πόθεν ἡ νόσος του προήρχετο, δὲν τὸ ἀπεκάλυψεν ὅμως εἰμὴ εἰς ἓνα καὶ μόνον τῶν συνήθων του, πρὸς ὃν, ἰδόντα αὐτὸν νὰ ἀναπτύχῃ δίαίμων «*Ταῦτα, εἶπεν, ὦ Κεφάλων ἐπίχειρα τῆς βασιλικῆς φιλίας*». Ἀπέθανε δ' ἐν Αἰγίῳ (214 π. Χ.), εὐτυχῶς πρὶν ἢ ἰδῇ τὴν συμφορὰν τοῦ υἱοῦ του, ὅστις δηλητηριασθεὶς ὡσαύτως, διήνυσεν τὸν ὑπόλοιπον βίον του ἐν παραφροσύνῃ. Οἱ Ἀχαιοὶ πάντες ἀναγνωρίζοντες τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνδρὸς ἐπένθησαν αὐτὸν ὡς πατέρα καὶ

τῷ ἀπέδωκαν θείας τιμᾶς ἐναποθέντες τὸν νεκρὸν τοῦ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Σικυῶνι.

Τὸν Ἄρατον διεδέχθη ὡς ἀρχηγὸς ἡ κεφαλὴ τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας ὁ μεγαλοπολίτης *Φιλοποίμην*, τὸν ὁποῖον ἡ Ἑλλάς, κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ Πλουτάρχου, ὡς ὀψίγονον, μετὰ τοσοῦτους μεγάλους καὶ ἐνδόξους στρατηγούς, ἐπιτεκοῦσα ἠγάπησε διαφερόντως, Ῥωμαίων δέ τις ἐπαινῶν *ἔσχατον* αὐτὸν *Ἑλλήνων* προσεῖπεν, ὡς οὐδένα μέγαν μετὰ τοῦτον ἔτι τῆς Ἑλλάδος ἄνδρα γεγναμένης ἄξιον αὐτῆς. Ἐξ ἀρχῆς δ' ὁ Φιλοποίμην ἠθέλησε νὰ λάβῃ ὡς παράδειγμα τὸν Ἑπαμινῶνδαν ἄλλ' ἂν κατὰ τὸ δραστήριον, συνετὸν καὶ ἀφιλοκερδὲς ἦτο σχεδὸν ὅμοιος αὐτῷ, κατὰ τὸ πρᾶον ὅμως καὶ φιλάνθρωπον ἐμειονέκτει, καὶ μᾶλλον στρατιωτικῆς ἢ πολιτικῆς ἀρετῆς ἐφαίνετο οἰκεῖος. Ἦτο τριακονταετὴς τὴν ἡλικίαν ὅτε ὁ Κλεομένης, βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων, νυκτὸς ἐξαίφνης ἐπέπεσεν εἰς τὴν Μεγαλόπολιν. Καίπερ δὲ ἐρρώμενως διαγωνισθεὶς δὲν ἐδυνήθη μὲν νὰ ἐξελάσῃ τοὺς πολεμίους, κατῴρθωσεν ὅμως νὰ ἐκκλέψῃ, τρόπον τινά, τοὺς πολίτας τῆς πόλεως, δοὺς αὐτοῖς καιρὸν διὰ τῆς πρὸς τοὺς ἐπιδιώκοντας γενναίας ἀντιστάσεώς του νὰ καταφύγωσιν εἰς Μεσσήνην καὶ ἔπειτα προσκαλουμένους ὑπὸ τοῦ βασιλέως νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν τοὺς διεκώλυσεν (ὅρ. ἄνωτ.). Ἐν τῇ περὶ Σελασίαν μάχῃ συνετέλεσε τὰ μέγιστα διὰ τῆς στρατηγικῆς φρονήσεως καὶ τόλμης του, εἰ καὶ δεινῶς πληγωθεὶς εἰς τὴν κρίσιν τῆς νίκης, καὶ ὁ Ἀντίγονος ἀναγνωρίσας τὴν ἀξίαν τοῦ τῷ προσέφερεν εὐθὺς ἡγεμονίαν καὶ χρήματα, ἀλλ' αὐτὸς παρητήθη μὴ θέλων νὰ ὑποτάσσεται εἰς ἄλλους. Ἰνα δὲ μὴ μένῃ ἀργὸς καὶ σχολάζων ἀπῆλθεν εἰς Κρήτην ἐπὶ στρατείαν ἀπέκτισεν ἐκεῖ μεγάλην φήμην ἐν πολέμῳ καὶ ἐπανελθὼν οὕτω λαμπρὸς εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς ἀπεδείχθη εὐθὺς ἱππαρχος καὶ ἔπειτα πολλάκις στρατηγός. Διὰ τῆς συστάσεως δὲ ἰσχυροῦ ἱππικοῦ ὡς

καὶ διὰ τῶν καταλλήλων μεταβολῶν, τὰς ὁποίας πρῶτος εἰσήγαγεν εἰς τὸν ὄπλισμὸν καὶ εἰς τὸν τρόπον τοῦ μάχεσθαι, ταχέως οἱ Ἀχαιοὶ ἀνεδείχθησαν ὑπέρτεροι πολλῶν ἀντιπάλων, ὥστε γενόμενοι καθ' ἑαυτοὺς ἀξιόμαχοι ἐπαύσαντο νὰ μεταχειρίζονται ἐπείσάκτους προστάτας. Τοιοῦτοτρόπως δὲ διεξήγαγεν εὐτυχῶς μόνος τὸν πρὸς τὸν τολμηρὸν *Μαχαρίδα*, τύραννον τῆς Σπάρτης, πόλεμον, καθ' ὃν καὶ ὁ τύραννος αὐτὸς διὰ χειρῶν τοῦ Φιλοποίμενος ἀπώλεσθη (209). Τοσοῦτον δὲ φόβον ἐνεποιεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀχαιοῦ τούτου στρατηγοῦ, ὥστε οἱ Βοιωτοὶ πολιορκοῦντες τὰ Μέγαρα καὶ ἤδη ἔχοντες τὰς κλίμακας προσεληρυσμένας εἰς τὰ τεῖχην, ἐπὶ μόνῃ τῇ φήμῃ ὅτι ἐκεῖνος πλησιάζει εἰς βοήθειαν τῶν πολιορκουμένων ἀνεχώρησαν φεύγοντες. Καὶ ὁ μετὰ τὸν *Μαχαρίδα* δὲ τύραννος τῶν Λακεδαιμονίων *Νάβις*, ὅστις κατέλαβεν αἰφνης τὴν Μεσσήνην, ἅμα ἀκούσας αὐτὸν ἐρχόμενον ἀπήγαγεν ἐκ τῆς πόλεως τὴν δύναμιν κατὰ τάχος καὶ οὕτως ἡ Μεσσήνη ἠλευθερώθη.—Κατηγορήθη δ' ἀκολούθως ὁ Φιλοποίμην ὅτι, ἐν ᾧ ἡ πατρίς του ἐπολεμεῖτο ὑπὸ τοῦ *Νάβιδος*, ἀπεδήμησεν εἰς Κρήτην κατὰ πρόσκλησιν τῶν Γορτυνίων. Διὰ τοῦτο δὲ οἱ συμπολιταὶ του Μεγαλοπολῖται ὀργισθέντες ἐσκόπουν νὰ τὸν ἀποξενώσωσιν, ἀλλ' οἱ Ἀχαιοὶ προλαμβάνοντες τὸν ἀπήλλαξαν τῆς καταδίκης ταύτης.

§ 17. Πόλεμος συμμαχικὸς τῶν Ῥωμαίων καὶ Αἰτωλῶν πρὸς τὸν Φίλιππον. Ἡ περὶ Κυνὸς κεφαλᾶς μάχη.
 Ὁ Φλαμινῖνος κηρύττων τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἀφ' ὅτου ὁ Φίλιππος ἠναγκάσθη ν' ἀναχωρήσῃ καὶ τὸ δεύτερον ἐκ τῆς Ἰλλυρίας κατησχυμμένος, οἱ Ῥωμαῖοι ἐνησχολημένοι εἰς τοὺς κατὰ τὴν Ἰταλίαν πολέμους μικρὸν εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς ἀνεμίχθησαν, ἐπεθύμουν ὅμως νὰ διατηρήσωσι καὶ ἐνταῦθα τοῦ λοιποῦ

ρυσεν ἀπ' αὐτῶν τὸ κραταιότατον ἔρρισμα. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἠνώθησαν μετ' αὐτῶν καὶ τῶν Ῥωμαίων οἱ τε Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Ἡλεῖοι, ἐν ᾧ οἱ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες ἔμειναν πιστοὶ τοῦ Φιλίππου σύμμαχοι, ἐλπίζοντες παρ' αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν των.

Αἱ ἐλπίδες αὗται τοῦλάχιστον δὲν ἐψεύσθησαν ἐν ὅσῳ οἱ Ῥωμαῖοι ἐνησχολημένοι ἀλλαχοῦ δὲν ἐδύναντο νὰ χορηγήσωσιν εἰμὴ ἀσθενῇ εἰς τοὺς συμμάχους των βοήθειαν. Χίλιοι μόνον Ῥωμαῖοι στρατιῶται ἐκ τῶν πληρωμάτων ἠνώθησαν μετὰ τοῦ Αἰτωλικοῦ στρατοῦ, θέλοντος νὰ ἐμποδίσῃ τὴν περαιτέρω εἰς τὴν Ἑλλάδα προέλασιν τοῦ Φιλίππου· ἀλλ' ὁ Μακεδὼν ἐνίκησε δις περιφανῶς. Ἐπειδὴ δὲ εἰς μέγα τῶν Ἑλλήνων μέρος ἤρξατο νὰ διεγείρῃται ὁ ἀρχαῖος περὶ τῆς Μακεδονικῆς ὑπεροχῆς φόβος, τούτου ἕνεκα ἔσπευσαν πρὸς τὸν Φίλιππον πρέσβεις Ἀθηναίων, Χίων καὶ Ῥοδίων ἵνα πείσωσιν αὐτὸν νὰ συνομολογήσῃ μετὰ τῶν Αἰτωλῶν εἰρήνην καὶ ἀναχωρήσῃ εἰς Μακεδονίαν. Ὁ Φίλιππος ἐδέχθη εὐδιάθετος πρὸς τοῦτο· ἀλλ' ὅταν οἱ Αἰτωλοὶ ἐνθαῤῥυνθέντες ἐκ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἀττάλου, βασιλέως τῆς Περγάμου, εἰς Αἴγιναν καὶ τῆς καταπλεύσεως Ῥωμαϊκοῦ τινὸς στόλου ἐν Ναυπάκτῳ ὑπὸ τὸν Πούβλιον Σουλπίκιον, ἠθέλησαν νὰ ὑπαγορεύσωσι τῆς εἰρήνης τοὺς ὅρους, διέκοψεν εὐθὺς, πλήρης ἀγανακτήσεως, τὰς ἀρξαμένας διαπραγματεύσεις καὶ καταλιπὼν τετρακιςχίλιους στρατιώτας εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς ὥς ἐπικουρίαν ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ ὑπολοίπου στρατοῦ του εἰς Μακεδονίαν.

Τὸ ἀκόλουθον ἔτος ἐστάλη ὁ Λ. Μάλλιος εἰς Ἑλλάδα ἵνα πληροφορηθῇ ἐκ τοῦ σύγγγυς περὶ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων καὶ, εἰ δυνατόν, διὰ τῆς ἐμφανίσεώς του εἰς τοὺς κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον τελουμένους Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας ἐπιτύχῃ εὐκαιρίας ἵνα βεβαιωθῇ περὶ τῆς διαθέσεως τῶν αὐτόθι συνηθροισμένων Ἑλλήνων. Πολλὰ τοῦ Σουλπικίου καὶ Ἀττάλου ἀπόπειραι

ἦν ἅπαξ ἐκτῆσαντο ἐπιρρόην· ὡς ὄργανα δ' ἐπιτήδεια
 εἰς ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιθυμίας των ἐθεώρησαν μάλιστα
 τοὺς Αἰτωλοὺς, τῶν ὁποίων ἐγίνωσκον τὴν κατὰ τοῦ
 Φιλίππου καὶ τῶν Ἀχαιῶν ἐχθρικὴν διάθεσιν. Ὅθεν ἐν
 ἔτει 211 π.Χ. ἐπέμφθη ὁ Οὐαλέριος Λαιβῖνος, ὅστις ἐμ-
 φανισθεὶς ἐν τῇ κοινῇ αὐτῶν συνόδῳ, ἐξύψωσε τὴν δόξαν
 καὶ ἰσχὺν τῶν Ῥωμαίων καὶ ὑπεσχέθη εἰς τοὺς Αἰ-
 τωλοὺς, ὅτι ὡς σύμμαχοι τῆς Ῥώμης θέλουσι προτιμᾶ-
 σθαι ἀπάντων ὡς τὸ πρῶτον ὑπερθαλάσσιον ἔθνος, ὅπερ
 ἐνεπιστεύθη εἰς τὴν φιλίαν αὐτῆς. Τῆς εἰσηγήσεως δὲ
 τοῦ Ῥωμαίου ὑποστηρικθείσης ἀκολούθως ὑπὸ τοῦ Σκό-
 πα καὶ Δοριμάχου, ἡ κοινότης τῶν Αἰτωλῶν συνήνεσε
 νὰ συνομολογήσῃ φιλίας καὶ συμμαχίας συνθήκην μετὰ
 τῆς Ῥώμης. Ἐν τῇ συνθήκῃ δὲ ταύτῃ ὠρίσθη ὅτι οἱ
 Αἰτωλοὶ θέλουσιν ἐπιχειρήσει εὐθὺς τὸν πρὸς τὸν Φίλιπ-
 πον πόλεμον κατὰ γῆν, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι θέλουσιν ὑποση-
 ρίξει τὰς ἐπιχειρήσεις των κατὰ θάλασσαν· ὅτι ἐπομέ-
 νως ἅπασαι μὲν αἱ ἀπὸ τῶν ὀρίων τῆς Αἰτωλίας μέχρι
 Κερκύρας κυριευθησόμεναι πόλεις θέλουσι περιέλθει εἰς
 τὴν κυριότητα τῶν Αἰτωλῶν, αἱ δὲ λοιπαὶ εἰς τὴν τῶν
 Ῥωμαίων, καὶ ὅτι οἱ τελευταῖοι θέλουσι βοηθήσει ἐκεί-
 νους πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ἀκαρνανίας.
 Ἀκολούθως ἐπέμφθησαν ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν πρέσβεις εἰς
 τὴν Ῥώμην πρὸς ἐπικύρωσιν τῆς συμμαχίας. Κατὰ τὸν
 αὐτὸν δὲ χρόνον ἤρξαντο αἱ ἐχθροπραξίαι· καὶ οἱ μὲν
 Ῥωμαῖοι ὑπὸ τὸν Οὐαλέριον ἐκυρίευσαν τὴν Ζάκυνθον καὶ
 τὰς Οἰνιάδας καὶ παραδόντες αὐτὰς εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς
 κατὰ τὴν συνθήκην ἀπεχώρησαν εἰς Κέρκυραν· οἱ δὲ Αἰ-
 τωλοὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, ἀλλ' ἡ γενναία
 τῶν Ἀκαρνάνων ἀντίστασις καὶ ἡ εἰδησις τῆς ἐπελεύ-
 σεως τοῦ Φιλίππου ἐξήρκησε πρὸς τὸ παρὸν ν' ἀποσο-
 βήσῃ ἐκείνους ἀπὸ τῆς μελετηθείσης κατακτήσεως. Τὸ
 ἐφεξῆς δ' ἔτος ἡ ἐκ τῆς Κερκύρας ἀναχώρησις τοῦ εἰς
 τὴν ὑπατείαν προαχθέντος Οὐαλερίου Λαιβῖνου ἀφῆ-

τοῦ νὰ καταλάβωσι τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν παρακειμένην ἡπειρον ἐματαιώθησαν διὰ τῆς ταχύτητος τοῦ Φιλίππου. Ἡ ὑπεροχὴ τῶν Μακεδονικῶν καὶ Ἀχαιῶν ὅπλων ἔμεινε τοῦ λοιποῦ ἀναμφισβήτητος (τότε οἱ Ἀχαιοὶ κατέβαλον ὑπὸ τὸν Φιλοποίμενα, καὶ ἄνευ τῆς Μακεδονικῆς συνδρομῆς, τὸν τύραννον Μαχανίδα ἐν τῇ φοινικῇ περὶ Μαντίνειαν μάχῃ)· οἱ δ' Αἰτωλοὶ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐγκαταλειφθέντες καὶ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ταπεινωθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσιν εἰρήνην, εἰς ἣν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι συνήνεσαν προθύμως, ὥς ὅντες ἔτι ἐνησχολημένοι περὶ τὰ Καρχηδονικά.

Μ' ὅλον ὅτι δὲ διὰ τῆς προκειμένης εἰρήνης (204 π. Χ.) ὠρίσθη νὰ μένωσι τὰ πράγματα ἐν ᾗ ἦσαν καταστάσει, οὐδὲν ἦττον ὁ Φίλιππος, εἰς τὴν ἐξασθένησιν τῆς Ῥώμης ἀποβλέπων δὲν ἐδίστασε νὰ στρέψῃ τὰ ὅπλα του κατὰ τῶν συμμάχων ἐκείνης, τῶν Ῥοδίων, τοῦ Ἀττάλου καὶ τῶν Αἰγυπτίων. Τοὺς πρώτους διεπολέμησε κατὰ θάλασσαν πανταχοῦ, τοῦ δευτέρου τὸ κράτος ἀνεστάτωσεν ἐντελῶς ὥς καὶ εἰς αὐτὰ τὰ τεμένη ἐκκενώσας τὴν ἀκράτητον ὀργὴν του. Ἀπὸ δὲ τῶν τελευταίων, τῶν ὁποίων ὁ τότε νήπιος βασιλεὺς Πτολεμαῖος Ε'. διέτέλει ὑπὸ ἐπιτρόπους ἀνικάνους, ἀφῆρσε, συνανοημένος μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιγόνου Γ', τὰς κατὰ τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ Θράκης συμμαχικὰς αὐτῶν πόλεις. Ὅθεν πάντες οὗτοι, συνάμα δὲ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἀπειλούμενοι ὡσαύτως παρ' αὐτοῦ καὶ τῶν συμμάχων του Ἀκαρνάνων, ἐχόντων ἰδίᾳς ἐκδικήσεως αἰτίας, ἐπεκαλέσθησαν τότε τὴν προστασίαν καὶ βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων.

Ἡ σύγκλητος ἐδείχθη ἔτοιμος νὰ χορηγήσῃ τὴν αἰτηθεῖσαν βοήθειαν· ὁ δὲ δῆμος καταπεπονημένος ἔτι ἐκ τοῦ μακροῦ Καρχηδονικοῦ πολέμου ἡρνήθη μὲν τὸ πρῶτον τὴν συναίνεσίν του, ἀφοῦ ὅμως ὁ ὕπατος Σουλπίκιος Γάλλος ἀπέδειξεν ἐπ' ἐκκλησίας ὅτι προέκειτο περὶ

ἐχθροῦ, ὅστις δὲν ἔχρηζεν, ὥς ὁ Ἀννίβας, πέντε μηνῶν ἀλλὰ πέντε μόνον ἡμερῶν ἵνα φθάσῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, μετεπεΐσθη παραχρῆμα καὶ οὕτως ἀπεφασίσθη ὁ κατὰ τῆς Μακεδονίας πόλεμος. — Ἐτυχε δὲ ὁ Φίλιππος πολιορκῶν τὴν Ἀβυδὸν παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον ὅτε Ῥωμαῖός τις πρεσβευτὴς ἐμφανισθεὶς ἐνώπιόν του ἀπήτησε παρ' αὐτοῦ ἐπιτακτικῶς νὰ παύσῃ πολεμῶν τοὺς συμμάχους τῆς Ῥώμης. Δυσανασχετήσας δὲ ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν ἐπιταγὴν ταύτην, ἀπῆντησε τολμηρῶς ὅτι ἐάν οἱ Ῥωμαῖοι τὸν πολεμήσωσι θέλει ἀναδεχθῇ προθύμως τὸν ἀγῶνα.

Ἐν ἔαρι τοῦ 200 ἔτους ὁ ὕπατος Σουλπίκιος μεταβὰς εἰς τὴν Ἥπειρον ἔστησε τὸ στρατόπεδόν του μεταξὺ Ἀπολλωνίας καὶ Δυρράχίου. Μέρος τοῦ στόλου του ἔπεμψεν εὐθὺς εἰς ὑπεράσπισιν τῶν Ἀθηνῶν, πολιορκουμένων ὑπὸ τῶν Μακεδόνων. Καὶ ὑπεχώρησαν μὲν μετὰ τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ τὰ Μακεδονικὰ πλοῖα, ὁ Φίλιππος ὁμῶς κατερῆμωσε τὰ πέριξ μετὰ βαρβαρικῆς λύσσης καὶ ἔπειτα ὑπέστρεψεν εἰς Μακεδονίαν ἵνα ὑπερασπίσῃ τὰ δυτικὰ μεθόρια αὐτῆς. Εἰς τοὺς Ῥωμαίους προσῆλθον ἤδη νέοι σύμμαχοι, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰλλυρίας *Πλεύρατος* καὶ ὁ τῶν Ἀθαμάνων *Ἀμύνανδρος*, ὅστις συνήργησε νὰ προσελκύσῃ καὶ τοὺς κατ' ἀρχὰς ἀμφιβόλους Αἰτωλοὺς. Μὲν ὅλα ταῦτα οὔτε ὁ Σουλπίκιος, οὔτε ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν κατὰ τὸ ἐξῆς ἔτος ὕπατος *Πόπλιος Οὐέλλιος* ἐδυνήθησαν νὰ πράξωσιν ἄξιόν τι λόγου κατὰ τοῦ Φιλίππου, ὅστις ἐν τοσούτῳ ὀχυρώσας τὰ στενὰ πλησίον τῆς Ἀντιγονίας εὐρίσκετο ἕτοιμος εἰς ἄμυναν.

Τέλος δ' ἐφάνη ὁ ἀνὴρ, ὅστις ἔμελλε νὰ δώσῃ ὁριστικὸν εἰς τὸν προκείμενον Μακεδονικὸν πόλεμον πέρας (197). Οὗτος δὲ ἦν ὁ *Τίτος Κοττίος Φλαμινῖος*, τριακονταέτης μόλις, ἱκανὸς μὲν νὰ παραταχθῇ κατὰ τῶν Μακεδόνων, ἐπιτήδειος δὲ νὰ οἰκειώσῃ, διὰ τῆς παιδείας καὶ τῶν τρόπων του, τὴν Ἑλλάδα μετὰ τῆς Ῥώμης. Εἶχε μεθ'

ἑαυτοῦ τοὺς ἐκλεκτοτέρους στρατιώτας, οἵτινες ἐγυμνάσθησαν καὶ διεκρίθησαν ἐν τοῖς ἐσχάτοις κατὰ τὴν Ἀφρικὴν καὶ Ἰσπανίαν πολέμοις. Ἀφοῦ δ' ἔμεινεν ἱκανὸν χρόνον ἀντικρὺ τοῦ ὠχυρωμένου Φιλίππου μαθὼν παρά τινος Ἡπειρώτου ἡγεμόνος ὅτι ὑπῆρχεν ἀτραπὸς τις φέρουσα διὰ τοῦ ὄρους πέραν τῶν ἐχθρικῶν ὀχυρώσεων, ἔπεμψεν ἀμέσως μέρος τοῦ στρατοῦ του καὶ περιεκύκλωσε τοὺς Μακεδόνας, οἵτινες ἰδόντες τὸν κίνδυνον κατέλιπον ἀμέσως τὴν ὀχυράν των θέσιν, καταστᾶσαν ἀνωφελῆ, καὶ διεσώθησαν εἰς Θεσσαλίαν. Ἐνῷ δὲ οὗτοι ἐλεπλάτουν ἀσπλάγχχνως τὴν χώραν ταύτην καὶ τοὺς κατοίκους της, ἐξ ἐναντίας ὁ Φλαμινῖνος ἐδείκνυε πανταχοῦ μετὰ προθέσεως τοσαύτην ἡμερότητα, ὥστε πολλὰ καὶ Ἑλληνικὰ πόλεις τὸν ἐδέχθησαν ὡς σωτῆρά των καὶ αἱ ἐντὸς τῶν Θερμοπυλῶν Λοκρὶς, Φωκίς καὶ Εὐβοία (πλὴν τῆς Χαλκίδος ἐχούσης Μακεδονικὴν φρουράν) παρεδόθησαν εἰς αὐτὸν προθυμότατα. Ἐν ᾧ δ' ἤτοιμάζετο νὰ πολιορκήσῃ τὴν Κόρινθον, κατῴρθωσε νὰ ἐλκύσῃ εἰς ἑαυτὸν καὶ αὐτὴν τὴν τότε ἰσχύουσαν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, ἐκτὸς ὀλίγων πόλεων, αἵτινες ἔμειναν πισταὶ εἰς τὴν ὁμοεθνεῖ Μακεδονικὴν συμμαχίαν. Προσέτι δὲ καὶ οἱ Βοιωτοὶ, οἵτινες μέχρι τοῦδε ἦσαν μετὰ τοῦ Φιλίππου συνδεδεμένοι, προσετέθησαν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν συμμαχίαν, ὅχι διότι ἐπείσθησαν εἰς τὰς ἐνθέρμους ὑπὲρ αὐτῆς προτροπὰς τοῦ Ἀττάλου, ἀλλὰ διότι ἠναγκάσθησαν ὑπὸ τῆς αἰφνιδίου ἐμφανίσεως Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, ὅς τις δὲν ἄφινεν εἰς αὐτοὺς ἄλλην ἐκλογὴν.

Ταραχθεὶς ἐκ τῶν προόδων τούτων ὁ Φίλιππος, ὅς τις εὐρίσκετο τότε ἐν Δημητριάδι, ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Φλαμινίου πλησίον τῶν Θερμοπυλῶν, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχεν εἰμὴ δύο μόνον μηνῶν ἀνακωχὴν ἵνα ζητήσῃ ἐν Ῥώμῃ τὴν εἰρήνην. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πρεσβεύται αὐτοῦ, γενομένης παρὰ τῆς συγκλήτου τῆς κινήσεως τοῦ νὰ παραχωρηθῶσιν ἀμέσως αἱ τρεῖς ὀχυ-

ραὶ πόλεις, Χαλκίς, Δημητριάς καὶ Κόρινθος, ἀπεφάν-
 θησαν ὅτι δὲν εἶχον πρὸς τοῦτο τὴν πληρεξουσιότητα,
 ἐκ τούτου ἡ ἀποστολὴ αὐτῶν ἀπέβη ματαία καὶ ὁ πό-
 λεμος ἐξηκολούθησεν. Οἱ ἐχθρικοὶ στρατοὶ εὐρέθησαν τα-
 χέως ἀπέναντι ἀλλήλων ἐν Θεσσαλίᾳ οὐ μακρὰν τῶν
 Φαρσάλων παρά τινα σειρὰν λόφων, οἵτινες ὡς ἐκ τοῦ
 σχήματός των καλοῦνται *Κυνὸς Κεφαλαί*. Κατὰ τὴν
 ἐνταῦθα δὲ γενομένην κρίσιμον μάχην (197) ἡ μέγιστος
 τοῦδε πάντοτε φοβερά καὶ ἀήττητος Μακεδονικὴ φά-
 λαγξ ἔνεκα τῆς ἀναρμόστου τοποθετήσεώς της ἠττήθη
 ὑποκύψασα εἰς τὴν ὁρμὴν τοῦ Αἰτωλικοῦ ἱππικοῦ καὶ εἰς
 τὸ βάρος τῶν Ῥωμαϊκῶν λεγεώνων. Μόλις δ' ὁ Φίλιππος
 ἐσώθη μετ' ὀλίγων, καὶ διὰ τῶν Τεμπῶν εἰς τὴν
 Μακεδονίαν ἀναζεύξας ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ ἐκεῖθεν παρὰ
 τοῦ Φλαμινίνου νέαν ἀνακωχὴν καὶ νέους περὶ εἰρήνης
 λόγους νὰ προτείνῃ. Ὁ δὲ Φλαμινῖνος μαθὼν ὅτι ὁ τῆς
 Συρίας βασιλεὺς Ἀντίοχος ἡτοιμάζετο εἰς πόλεμον καὶ
 ὑποπτεύων μὴ ἐντεῦθεν ἀναπτρωθῶσι τοῦ Φιλίππου αἱ
 ἐλπίδες τῷ παρεχώρησεν ἐτοίμως, συνευδοκούσης καὶ
 τῆς Ῥωμαϊκῆς συγκλήτου, τὴν αἰτηθεῖσαν εἰρήνην (196)
 ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ἐξῆς ὅροις, α') ν' ἀφήσῃ αὐτονόμους ὅλας τὰς
 κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην πόλεις καὶ ὅπου τυχερὰ
 ὑπῆρχον Μακεδονικαὶ φρουραὶ νὰ τὰς ἀποσύρῃ· β') νὰ
 παραδώσῃ εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὸν στόλον τοῦ ἐκτὸς δέκα
 σκαφῶν· γ') νὰ πληρώσῃ εἰς τὴν Ῥώμην χίλια τάλαντα·
 τὰ μὲν ἡμίση παραυτίκα, τὰ δὲ ἄλλα ἡμίση κατὰ φέ-
 ρους ἐν ἔτεσι δέκα· δ') νὰ πέμψῃ τὸν δεύτερον υἱὸν τοῦ
 Δημήτριον Ὀμηρον εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ε') νὰ ᾔνε τὸν
 λοιποῦ σύμμαχος τῆς Ῥώμης ἔχων τοὺς αὐτοὺς μετὰ
 ἐκείνης φίλους καὶ ἐχθρούς.

Ἄμα δὲ λαβόντος πέρας τοῦ προκειμένου πολέμου, ὁ
 Φλαμινῖνος ἐθεώρησε πρόσφορον τὸν χρόνον ἵνα διατάξῃ
 καὶ τὰς σχέσεις τῶν Ἑλλήνων. Ἠγγίζε τότε ἡ παν-
 γυρις τῶν Ἰσθμίων, καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες, μετὰ τὴν

προθέσεως τοῦ ν' ἀφήσῃ ἐχθρὸν μὲν ἐπίφοβον εἰς τὴν Ἀχαικὴν συμπολιτείαν, ὄργανον δὲ τῶν Ῥωμαίων χρησίμον δι' ἄλλας περιστάσεις. Ἐν τούτοις ἡ Ῥωμαϊκὴ σύγκλητος ἐνέκρινε τὰ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς πραχθέντα καὶ ἵνα δεῖξῃ ἄλλως εἰς τοὺς Ἑλληνας ὅτι ἤθελεν ἀληθῶς τὴν ἐλευθερίαν των ἀνεκάλεσεν ἐκ τῆς Ἑλλάδος ὅλον αὐτῆς τὸν στρατόν. Ὅτε δὲ ὁ Φλαμινῖνος ἀνήγγειλε τοῦτο εἰς τοὺς ἐν Κορίνθῳ συναθροισθέντας πληρεξουσίου τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, πάντες ἐδήλωσαν καὶ αὖθις τὴν ἄμετρον χαράν των καὶ εἰς ἐνδειξίν τῆς πρὸς τὴν Ῥώμην εὐγνωμοσύνης των ἀπεφάσισαν νὰ προσφέρωσι δῶρον ὅλους τοὺς κατὰ καιρὸν αἰχμαλωτευθέντας ἢ ἐν Ἑλλάδι ἄλλοθεν πωληθέντας Ῥωμαίους, οὐκ ὀλίγους τὸν ἀριθμόν. Οἱ ἐλευθερωθέντες δὲ οὗτοι ἀπετέλεσαν τὸν ὠραιότατον στολισμὸν τοῦ τριημέρου ἐν Ῥώμῃ θριάμβου τοῦ Φλαμινίνου (194), τὸν ὁποῖον ἐλάμπρυναν προσέτι καὶ πολλὰ πολύτιμα λάφυρα, ἀριστουργήματα τέχνης, ὅπλα, ἀσπίδες κτλ.

§ 18. Ὁ πρὸς τὴν Σπάρτην πόλεμος τῶν Ἀχαιῶν καὶ ὁ τοῦ Ἀντιόχου καὶ τῶν Αἰτωλῶν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους. Ἀπόστασις τῆς Μεσσηνίας. Τελευτὴ τοῦ Φιλοποίμενος. Λυκόρτας.

Μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ ἐκ τῆς Ἑλλάδος οἱ Αἰτωλοὶ, νομίζοντες ἑαυτοὺς ἡδικημένους ὥς μὴ ἀρκούντως βραβευθέντας ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἀνθ' ἧς παρέσχον αὐτοῖς ἐπικουρίας εἰς τὴν τοῦ Φιλίππου κατατρόπωσιν, ἐσκέπτοντο σπουδαίως πῶς νὰ τοὺς ἐκδικηθῶσιν. Ἀνίσχυροι δὲ νὰ πραγματοποιήσωσι δι' ἑαυτῶν τὴν ἐπιθυμίαν των ἐπιτυχῶς, ἐζήτησαν νὰ ἐρεθίσωσι τοὺς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὴν Ῥώμην μίσους ἐμπνεομένους βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Συρίας καὶ τὸν τύραννον τῆς Σπάρτης εἰς πόλεμον κατ' αὐτῆς ἢ κατὰ τῶν ἀφοσιωμένων εἰς αὐτὴν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ἐκ

ἤτταν τοῦ Φιλίππου, περιέμενον ν' ἀκούσωσι τὴν ἀπόφασιν τῆς τύχης των, συνέρρευσαν ἐν αὐτῇ πλήθη ἀναρίθμητα. Μετ' οὐ πολὺ ἐφάνη ἐκεῖ καὶ ὁ Φλαμινῖνος. Ὅτε δὲ πάντες ἔλαβον τὰς θέσεις των ἵνα θεωρήσωσι τοὺς ἀγῶνας, αἴφνης κηρύξ τις προσελθὼν εἰς τὸ μέσον ἀνήγγειλε γεγωνυῖα τῇ φωνῇ, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι κηρύττουσιν αὐτοκόμους πάσας τὰς μέχρι τοῦδε εἰς τὸν Φίλιππον ὑποκειμένας Ἑλληνικὰς πόλεις. Μὴ δυνηθέντων δὲ πάντων νὰ ἀντιληφθῶσι τοῦ κηρύγματος, ἐπανελήφθη τοῦτο καὶ αὖθις. Τότε μέγας ἀλλαλαγμὸς καὶ εὐφημαὶ ἀπέραντοι διηγέρθησαν πανταχόθεν· ὅλοι ἔσπευσαν πρὸς τὸν Φλαμινῖνον νὰ τὸν εὐχαριστήσωσι καὶ, εἰ δυνατόν, νὰ τοῦ ἀσπασθῶσι τὴν χεῖρα. Ἴδου ἔθνος, ἑκραζον, ὅπερ ἰδίαις δαπάναις καὶ δι' ἰδίων κινδύνων ἀγωνίζεται ὑπὲρ τῆς τῶν ἄλλων ἐλευθερίας.—Οἱ δυστυχεῖς Ἕλληνες δὲν ἐμάντευον ἔτι ὅτι οἱ νῦν σωτῆρες των ταχέως θέλουσι γεῖνη δεσπότηαι αὐτῶν, καὶ ἡ δοθεῖσα αὐτοῖς ἐλευθερία, τῆς ὁποίας δὲν ἐγνώριζον πλέον τὴν χρῆσιν, ἤθελε μεταβληθῇ εἰς δουλείαν.

Κατὰ τὴν νέαν δὲ τῶν τῆς Ἑλλάδος πραγμάτων διέταξιν ἔλαβον μεταξὺ ἄλλων ἡ μὲν Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία πάνθ' ὅσα οἱ Μακεδόνες ἐξουσίαζον πρότερον ἐν Πελοποννήσῳ, αἱ δὲ Ἀθῆναι τὰς νήσους Πάρον, Ἰμβρον καὶ Σκῦρον καὶ οἱ Αἰτωλοὶ μόνον τὴν Ἀμβρακίαν· ἡ δὲ Θεσσαλία διηρέθη εἰς τέσσαρας πολιτείας. Συναινέσει δὲ τῆς Ῥωμαϊκῆς συγκλήτου ὁ Φλαμινῖνος ἐπεχείρησε μετὰ τῶν Ἑλλήνων, στρατηγουμένων ὑπὸ τοῦ Φιλοποίμενος, πόλεμον κατὰ τοῦ παρὰ πᾶσι μισητοῦ *Νάβιδος*, τυράννου τῆς Σπάρτης· ἀλλὰ καίτοι δυνάμενος νὰ τὸν καταστρέψῃ ἠρέσθη, γενομένης εἰρήνης, νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ μόνον τὸ Ἄργος καὶ τὰς παραλίας τῆς Λακωνίας. Τοῦτο δ' ἔπραξεν, ὡς λέγεται, ἐν μέρει μὲν ἐκ ζήλοτυπίας πρὸς τὸν κατὰ τὴν προκειμένην περίστασιν διακριθέντα Φιλοποίμενα, ἐν μέρει δ' ἐξ αἰσχυρᾶς καὶ βδελυκτικῆς

τούτων, τότε νῦν, μόνον ὁ Νάβις, φέρων βαρέως τὴν ταπείνωσίν του, ἐνέδωκεν εὐκόλως εἰς τὴν προτροπὴν των. Ὅθεν κατὰ τὸ δεύτερον ἤδη ἀπὸ τῆς τοῦ Φλαμίνιου ἀναχωρήσεως ἔτος ἀνεκαίνισε τὸν ἀγῶνα καὶ κατέλαβεν ἀμέσως τὰς ἀσθενῶς φρουρουμένας παραλίους τῆς Λακωνίας πόλεις ἐκτὸς τοῦ Γυθίου, οὗτινος ἡ ὑπεράσπισις εἶχεν ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς· ἡ πολιορκία δὲ τούτου ἠνάγκασε τοὺς τελευταίους νὰ κινηθῶσιν εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Σπάρτης.

Ὁ πόλεμος οὗτος, μακρὸς κατὰ τὴν διάρκειαν, πεισματώδης δὲ καὶ στυγερὸς κατὰ τὴν διεξαγωγὴν του, γενόμενος, σχεδὸν ἄνευ συνδρομῆς καὶ μετ' ἀπαρεσκείας μάλιστα τῶν Ῥωμαίων, παρὰ μόνῃς τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Φιλοποίμενος, ἀπήλλαξε μὲν τὴν Σπάρτην ἀπὸ τῆς τυραννίας τοῦ Νάβιδος διὰ τῆς προδοσίας αὐτῶν ἐκείνων, οὓς ἐκάλεσεν εἰς βοήθειάν του, τῶν Αἰτωλῶν, συνεπήγαγεν ὅμως ἐπὶ τέλους (192 π. Χ.) τὴν ἀνατροπὴν παντὸς, ὅπερ ἡ Λακεδαιμόνων κατὰ τοὺς ταραχώδεις χρόνους ἐδυνήθη νὰ διασώσῃ ἐκ τῆς ἀρχαίας ιδιότητός της. Οἱ Ἀχαιοὶ δηλονότι μὴ ἀρκεσθέντες νὰ θραύσωσι τὴν δύναμιν τῆς Σπάρτης, ἠθέλησαν νὰ ἐξαλείψωσι παντάπασι ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου τὸ ἀρχαῖον Σπαρτιατικὸν πνεῦμα. Διὸ ἀφοῦ ὑπέχρῳσαν τοὺς Σπαρτιάτας, νὰ καθαιρέσωσι τὰ τείχη των (ἅτινα, τὸ πρῶτον κατὰ τῶν προσβολῶν Δημητρίου τοῦ πολιορκητοῦ καὶ τοῦ Πυρρῶ ἐκ τοῦ προχείρου ἐγερθέντα, ἔπειτα ἐξετάθησαν καὶ ἐτελειοποιήθησαν ὑπὸ τοῦ Νάβιδος), ν' ἀπολύσωσι τοὺς ξένους μισθοφόρους νὰ ἐξορίσωσιν ὅλους τοὺς ὑπὸ τῶν τυράννων ἀπελευθερωθέντας καὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν πολιτῶν καταταχθέντας Εἰλωτας, νὰ ἐπιτρέψωσι δὲ ἐξ ἐναντίας τὴν κάθοδον ὅλων τῶν φυγᾶδων καὶ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῶν εἰς τὰ κτήματά των· τέλος τοὺς διέταξαν ν' ἀπαρνηθῶσι τὴν Λυκούργειον ἀγωγὴν καὶ πολιτείαν

καὶ τοῦ λοιποῦ νὰ παραδεχθῶσι τὴν Ἀχαϊκὴν. Τοιού-
τοτρόπως δὲ ἡ Σπάρτη τεταπεινωμένη προσελήφθη εἰς
τὸ σύστημα τῶν Ἀχαιῶν (ὕστερότερον οἱ Ῥωμαῖοι ἐ-
πανήγαγον, ὅσον αἱ περιστάσεις, ἐπέτρεπον, τὴν πά-
τριον ἐκείνης πολιτείαν) (188).

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον τοῦ πρὸς τὴν Σπάρτην πο-
λέμου τῶν Ἀχαιῶν οἱ Αἰτωλοὶ, ἀφοῦ εἶδον ματαιωθέν-
τας τοὺς σκοποὺς των πρὸς ἐπέκτασιν τῆς ἐπιβρόχης των
ἐν Πελοποννήσῳ, πεποιθότες εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ παρ'
αὐτῶν προσκληθέντος Ἀντιόχου, βασιλέως τῆς Συρίας,
ἐσπούδασαν ν' αὐξήσωσι τὴν δύναμιν των ἐν τῇ βορείᾳ
Ἑλλάδι. Ἡ Δημητριάς, πρὸ τῆς ἐλεύσεως ἤδη τοῦ Ἀν-
τιόχου, περιῆλθε διὰ προδοσίας εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν.
Μικρὸν δ' ἔπειτα ἀφίχθη διὰ θαλάσσης ὁ Ἀντίοχος (192)
εἰς Πτελεὸν ἐν τῷ Παγασσητικῷ κόλπῳ ἄγων μεθ' ἑαυ-
τοῦ μυρίους μόνον πεζοὺς, πεντακοσίους ἵππους καὶ ἔξ
ἐλέφαντας. Κατ' ἀρχὰς οἱ Αἰτωλοὶ ἰδόντες τὴν μικρὰν
δύναμιν, μεθ' ἧς ἐνεφανίσθη ἐναντίον τῶν προσδοκίων των,
δυσηρεστήθησαν· ὅταν ὁμοῦς οὗτος ἀκολούθως παραγε-
νόμενος εἰς τὴν ἐν Λαμῖα συνηγμένην Αἰτωλικὴν σύνοδον
ἀνήγγειλεν «ὅτι δὲν θέλει φεισθῆ οὐδεμιᾶς δαπάνης,
καὶ οὐδένα κόπον καὶ κίνδυνον θέλει φοβηθῆ ἕως οὗ
ἄρῃ ἀπὸ τοῦ τραχήλου των τὸν Ῥωμαϊκὸν ζυγόν, δώ-
σῃ τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἀπαδείξῃ τοὺς
Αἰτωλοὺς τὸ πρωτεῖον ἐν αὐτῇ ἔθνος» ἐχαιρετήθη
μετ' ἀλαλαγμοῦ καὶ ἀνηγορεύθη ἀμέσως ἀρχηγὸς τοῦ
Αἰτωλικοῦ στρατοῦ. Τριάκοντα δὲ ἐκ τῶν ἐπιφανεστέ-
ρων Αἰτωλῶν προσετέθησαν εἰς τὸ συμβούλιόν του.

Ἄλλ' ὁμοῦς αἱ κοιναὶ ἐπιχειρήσεις δὲν ἀνταπεκρίθη-
σαν εἰς τὰς ὁποίας ἡ δύναμις καὶ ἡ φήμη τοῦ βασιλέως
παρεῖχον ἐλπίδας. Τόσον ἡ πρώτη προσβολὴ κατὰ τῆς
εὐϋπερασπίστου Χαλκίδος, ὅσον καὶ αἱ προσπάθειαι εἰς
διέγερσιν τῶν Βοιωτῶν καὶ αὐτῶν τῶν Ἀχαιῶν κατὰ
τῆς Ῥώμης ἀπέτυχον· οἱ τελευταῖοι μάλιστα ἐν τῇ

προφυλάξωσι τὴν Ἡράκλειαν καὶ τὴν Ὑπάτην. Ὁ Ἀντίοχος ἐνόμισεν ἑαυτὸν κατ' ἀρχὰς ἱκανῶς ἐξησφαλισμένον καὶ ἀήττητον ἐν τῇ φύσει ἰσχυρᾷ θέσει τοῦ ἄλλ' ὅταν ὁ Ῥωμαῖος ὕπατος, τοῦ ὁποίου αἱ δυνάμεις ἦσαν σχεδὸν διπλάσιαι τῶν ἐχθρικῶν, ἐπλησίασεν εἰς τὰ στενὰ, ἤρξατο νὰ φοβῇται ὑποπτεύων μὴ οὗτος διαβάς τὸ παρακείμενον ὄρος τὸν περικλείσῃ, ὥς ποτε ὁ Ξέρξης διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἐδυνήθη νὰ περικυκλώσῃ τοὺς Σπαρτιάτας· διὸ ἐζήτησε παρὰ τῶν Αἰτωλῶν, τῶν ἐγκλεισθέντων ἐν Ἡρακλείᾳ, νὰ καταλάβωσι τὰς κορυφὰς τῆς Οἴτης. Ὑπαρχούσης δὲ διαφωνίας μεταξὺ αὐτῶν, μόνοι οἱ ἡμίσεις ἐδείχθησαν πρόθυμοι, οἱ δὲ λοιποὶ ἔμειναν ἐν Ἡρακλείᾳ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κρίσις τοῦ ἀγῶνος ἐξήρτητο ἀπὸ τῆς ἀπελάσεως τῶν τὰς κορυφὰς κατεχόντων, ὁ Ἀκίλιος ἔπεμψε πρὸς τοῦτο τετρακισχίλιους στρατιώτας ὀδηγούμενους ὑπὸ τοῦ Πηρκίου Κάτωνος. Μικρὸν δὲ πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου ἔφθασεν οὗτος εἰς τὴν κορυφὴν (τὸν Καλλίδρομον) καὶ ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἀμεριμνούντων καὶ κοιμωμένων, τοὺς μὲν αὐτῶν κατέκοψε, τοὺς δὲ λοιποὺς ἠνάγκασε νὰ φύγωσιν ἐν ἄκρα ταραχῇ διὰ τῶν κρημνῶν. Τότε δ' αἰφνης οἱ Σύριοι κατὰ νότων καὶ κατὰ πρόσωπον συνάμα προσβληθέντες κατεπλάγησαν τοσοῦτον ὥστε κατέλιπον τὰς θέσεις των καὶ ἔρριψαν τὰ ὅπλα ἵνα διασωθῶσι τάχιον. Ἀλλ' εἰς μάτην· οἱ πλεῖστοι ἐσφάγησαν ἢ ἠχμαλωτεύθησαν· μόλις δὲ 500, ἱππεῖς κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐσώθησαν καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὁ βασιλεὺς, ὅστις ἔπλευσεν εἰς Χαλκίδα καὶ ἐκεῖθεν, ἀμεριμνῶν παντάπασι περὶ τῆς τύχης τῶν συμμάχων του, ἀνεχώρησε τάχιστα εἰς Ἀσίαν.

Οἱ Ῥωμαῖοι προήλασαν ἤδη, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιστάσεως, διὰ τῆς Φωκίδος καὶ Βοιωτίας καὶ ἐντεῦθεν διεπεραιώθησαν εἰς Εὐβοίαν. Αἱ ἀποστᾶσαι πόλεις παρεδόθησαν. Καὶ πρὸς ὅλας μὲν ὁ Ἀκίλιος προσηνέχθη μεγαλοψύχως, μόνον δὲ τὴν Χαλκίδα ἠθέλησε νὰ τιμωρήσῃ

κατὰ τὸ Αἴγιον συνόδῳ, ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τοῦ αὐθις εἰς Ἑλλάδα ἐπανελθόντος Φλαμινίνου, ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τε τοῦ Ἀντιόχου καὶ τῶν Αἰτωλῶν. Ἡ ἐπὶ τέλους δὲ κατορθωθείσα ἄλωσις τῆς Χαλκίδος καὶ ἡ μετ' ὀλίγον ἔπειτα γενομένη κατάληψις ὅλης τῆς Εὐβοίας ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου ἐξύψωσαν εἰς τὸ ἔπακρον τὰς ἐλπίδας τῶν Αἰτωλῶν, καὶ εἰς τὴν Ῥώμην αὐτὴν ἤρξαντο νὰ ἐμπνέωσι φόβον. Ἀλλ' ὁ Ἀντίοχος, παρὰ τῷ ὁποίῳ εὐρίσκετο τότε ὡς πρόσφυξ ὁ περιώνυμος Ἀνίβας, ἀντὶ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν συμβουλὴν τούτου, τοῦ νὰ μεταστήσῃ ἀμέσως τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἰταλίαν, κατέτριβεν ἐν τούτοις τὸν πολῦτιμον χρόνον εἰς ματαίᾳς μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν διαπραγματεύσεις καὶ κατανάλισκε τὴν δύναμιν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ του εἰς βίον ἀκόλαστον ἐν Εὐβοίᾳ. Ἡ κυρίευσις τινῶν πόλεων ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἡ κατάληψις τῆς Ἀκαρνανίας ὑπῆρξαν τὸ μόνον κέρδος τῆς μεγάλης ἐλπίδας παρασχούσης ἐκστρατείας του εἰς Ἑλλάδα.

Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἤδη τοῦ ἔαρος τοῦ 191 ἔτους στρατὸς Ῥωμαϊκὸς διοικούμενος ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Ἀκιλίου Γλαβρίωτος, τὸν ὁποῖον ἠκολούθουν ὡς ἀπλοὶ ἀρχηγοὶ λεγεόνων καὶ οἱ πρόην ὑπατοὶ, Πόρκιος Κάτων καὶ Οὐαλέριος Φλάκκος, ἐμφανισθεὶς εἰς Θεσσαλίαν κατάρθρωσεν, ἔχων καὶ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου, νὰ ἀνακτῇ ἐν βραχεῖ χρόνῳ τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου αὐτόθι καταληφθέντας τόπους. Ἐν τοσοῦτῳ δ' ὁ βασιλεὺς μὴ ἔχων δυνάμεις ἀρκούσας ἰν' ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἐν τοῖς πεδίοις τῆς Θεσσαλίας καὶ θέλων ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν περαιτέρω πρόοδον αὐτῶν ἠρέσθη νὰ καταλάβῃ τὰς Θερμοπύλας, ὅπου προσεκάλεσε καὶ τοὺς Αἰτωλοὺς νὰ τὸν ὑποστηρίξωσι διὰ πάσης τῆς δυνάμεώς των. Μόλις ὅμως τετρακισχίλιοι ἐξ αὐτῶν ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸ Συριακὸν στρατόπεδον, τὸ ὁποῖον πάλιν μετ' οὐ πολὺ ἐγκατέλιπον σπεύδοντες νὰ

δι' ἣν πρὸς τὸν Ἀντίοχον ἐδείξεν ὑπόκλισιν, διὰ τῆς με-
 σολαβήσεως ὅμως τοῦ Φλαμινίνου κατεπραῦνθη. Καὶ
 αὐτοὶ δὲ οἱ Αἰτωλοὶ, ἀφοῦ τὸ ἐν Ἡρακλείᾳ ἐγκλεισθὲν
 αὐτῶν σῶμα μετὰ πεισματώδη ἄμυναν ἠναγκάσθη νὰ
 συνθηκολογήσῃ, ἐδείχθησαν εὐδιάθετοι νὰ συνομολογή-
 σωσι μετὰ τῶν Ῥωμαίων εἰρήνην καὶ ἔπεμψαν πρὸς
 τοῦτο πρεσβευτὰς, τῶν ὁποίων ἡγεῖτο ὁ Φαινέας. Ὅτε
 δὲ οὗτοι ἐμφανισθέντες ἐνώπιον τοῦ νικητοῦ ἤκουσαν
 τοὺς ὅρους, ἐφ' οἷς μόνον τοῖς παρεχωρεῖτο ἡ εἰρήνη,
 ἦτοι νὰ ἐγχειρίσωσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν πίστιν τῶν Ῥω-
 μαίων καὶ νὰ παραδώσωσι τοὺς ἀρχηγοὺς καὶ πρω-
 ταιτίους τοῦ πολέμου, ἀπέρριψαν αὐτοὺς μετ' ἀγανα-
 κτήσεως εἰπόντες «δὲν ἐνεπιστεύθημεν εἰς Σὲ ὡς δοῦλοι
 ἀλλ' ἐλπίζαμεν εἰς τὸν δοθέντα λόγον σου καὶ πεποί-
 θαμεν ὅτι πράττεις ἀφρόνως ὅταν ζητῇς παρ' ἡμῶν
 πράγματα ἀντιβαίροντα εἰς τὴν συνήθειαν τῶν Ἑλ-
 λήνων¹. Ἀποφασίσαντες δὲ νὰ ὑπερασπίσωσι διὰ πάσης
 θυσίας τὴν ἐλευθερίαν, ἐπωφελήθησαν τὴν παραχωρη-
 θεῖσαν αὐτοῖς βραχεῖαν προθεσμίαν ἀνακωχῆς πρὸς συνά-
 θροισιν τῆς δυνάμεώς των ἐν Ναυπάκτῳ ἵνα ἐντεῦθεν
 ἐκβιάσωσι τὴν συγκατάβασιν τῶν Ῥωμαίων. Ἀφοῦ ὅμως
 ὁ ὕπατος, ὅστις εὐθὺς ἐπολιόρκησε στενῶς τὴν ὀχυρὰν
 ἐκείνην πόλιν, τοὺς κατήντησεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμη-
 χανίαν, ἥρξαντο νὰ αἰσθάνωνται τὸ δυσκατόρθωτον τῆς
 ἀποφάσεώς των. Κατὰ τὸν χρόνον δὲ τοῦτον ὁ Φλαμι-
 νῖνος, ὑπὸ φιλανθρωπίας δῆθεν κινούμενος, μετέβη ἐκ

¹ Ὁ Αἰδῖος μνημονεύων (L. XXXVI) τοὺς λόγους τούτους τῶν
 Αἰτωλῶν, παραθέτει καὶ τὴν οὐχ ἤττον ἀγέρωχον τοῦ Ῥωμαίου ὑπά-
 του ἀπάντησιν ἔχουσαν οὕτω «μικρόν μοι μέλλει ἀληθῶς
 νὰ ἡξεύρω τί ἀντίκειται πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ ἔθι-
 μα, ἐν ᾧ ἐγὼ κατὰ Ῥωμαϊκὴν συνήθειαν δίδω διατα-
 γὰς εἰς ἡττημένους, οἵτινες παραδίδονται εἰς τὴν
 ἐξουσίαν μου».

τῆς Πελοποννήσου εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ῥωμαίων. Καίπερ δὲ εἰδὼς πόσον ἀξιόλογος ἦτον ἡ ἄλωσις τῆς Ναυπάκτου ἐσπούδασεν ὁμῶς νὰ τὴν ἐμποδίσῃ ἵνα μὴ ἀμαυρωθῇ ἡ δόξα του καὶ μὴ ἀφαιρεθῇ ἀπ' αὐτοῦ ἡ ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος προστασία· ἐπὶ σκοπῷ δὲ τοῦ νὰ γείνη ὁρατὸς εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς ἐπεχείρησε νὰ περιέλθῃ τὰ τεῖχη. Ἀμα δὲ στενοχωρημένοι τὸν παρετήρησαν, ἔτειναν πρὸς αὐτὸν τὰς χεῖρας καὶ ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειάν του· ὅθεν ἐπὶ τῇ μεσιτείᾳ τούτου ἐπέτρεψεν αὐτοῖς ὁ νικητὴς νὰ ἐξαιτήσωσι διὰ πρέσβων τὸ ἔλεος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Μετὰ μακρὰν δὲ μέλλησιν ἡ σύγκλητος συγκατετέθη μὲν, ἐν τῇ κατὰ τὸ 190 ἔτος συνομολογηθείσῃ εἰρήνῃ, ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐλευθερίαν των, τοὺς ἀφῆρσεν ὁμῶς δι' ἐπιβολῆς βαρυτάτου φόρου (500 Εὐβοϊκῶν ταλάντων) τὰ μέσα τοῦ νὰ ποιήσωσι τοῦ λοιποῦ χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας ταύτης. Ἐκτὸς δὲ τούτου οἱ Ῥωμαῖοι ἔμειναν κάτοχοι ὅλων ἐκείνων τῶν πόλεων, ὅσαι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Φλαμινίνου εἶχον περιέλθει εἰς τὴν ἐξουσίαν των εἴτε διὰ τῶν ὀπλων εἴτε δι' ἐκουσίας ὑποταγῆς.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἀντιόχου καὶ τὴν ταπείνωσιν τῶν Αἰτωλῶν, ἡ μόνη ἐλπίς τῶν νομιζόντων ἔτι δυνατὴν τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἔμεινεν ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία, ἣτις, ἀφοῦ καὶ ἡ Σπάρτη ὑπεχώρησε, μηδὲνα πλέον ἐχθρὸν ἐν Πελοποννήσῳ ἔχουσα εὕρισκετο εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνάμεώς της. Ἐξ ἧ δ' ἔτι ὁ κραταῖος αὐτῆς πρόμαχος, ὁ Φιλοποίμην, ὅστις ὁμῶς, ὡς ἐμβριθὴς πολιτικὸς, θεωρῶν ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἐξήτουν ἤδη ἀφορμὰς ἐπεμβάσεως εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς ὁμοσπονδίας πράγματα, προείκασε μᾶλλον παντὸς ἄλλου τὸν ἐπικείμενον αὐτῇ κίνδυνον. Διὸ ἐσπούδασε παντὶ σθένει, ὅσον ἐξήρτητο ἀπ' αὐτοῦ, νὰ τὸν ἀποτρέψῃ, ἐναντιούμενος εἰς πάντα ὃν ἔβλεπε πολιτευόμενον πρὸς χάριν τοῦ ὁποίου ἐφοβεῖτο ἐχθροῦ. Οὕτως,

τὸν θάνατόν του. Καὶ οὕτως ὁ μέγας τῆς Ἀχαΐας πολίτης ἔπρεπε νὰ ἐκπύῃ τὸ προσενεχθὲν αὐτῷ φάρμακον, ὅχι παντάπασιν ἐλπίδων ἔρημος, πεποιθὼς εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ ἱκανότητα τοῦ συμπολίτου του Λυκόρτα (183).

Ὁ Λυκόρτας, πατὴρ τοῦ ἱστορικοῦ Πολυβίου, πρὸ πολλοῦ διὰ τῶν γενναίων φρονημάτων καὶ λαμπρῶν πράξεων δόκιμος ἐν τοῖς ἀρίστοις, γενόμενος στρατηγὸς ἐξεδικήθη τὸν θάνατον τοῦ Φιλοποίμενος, ἀναγκάσας τοὺς Μεσσηνίους νὰ παραδώσωσι τοὺς αὐτουργοὺς τοῦ ἀνοσιουργήματος καὶ νὰ ἐνωθῶσι πάλιν μετὰ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας. Δι' αὐτοῦ δὲ διετηρήθη μὲν αὕτη ἔτι ἐπὶ τινα χρόνον ὑπὸ σφοδρὰς ἐξωτερικὰς καταταγίδας καὶ αὐξούσαν ἐσωτερικὴν διαφθοράν, δὲν ἐδυνήθη ὁμως νὰ προλάβῃ τὸν παντελεῖ ὄλεθρόν της.

§ 19. Τελευταῖαι διενέξεις τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν Φίλιππον. Ὁ πρὸς Περσέα πόλεμος αὐτῶν.
Διάλυσις τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους.

Αἱ πρὸς τὸν Φίλιππον Γ', βασιλέα τῆς Μακεδονίας, σχέσεις τῶν Ῥωμαίων δὲν ἦσαν εἰλικρινεῖς, καὶ ἡ φιλόφρων πρὸς αὐτὸν διαγωγή των, ἐν ὧσιν διήρκει ὁ πρὸς τὸν Ἀντίοχον καὶ τοὺς Αἰτωλοὺς πόλεμος, μετεβλήθη ἅμα λαβόντος τούτου πέρας, εἰς ὀχληρὰν καὶ ἀφόρητον ἐπισκόπευσιν, ἥτις δὲν ἐδύνατο εἰμὴ νὰ τὸν φέρῃ εἰς ἀγανάκτησιν. Ὅτε Ῥωμαῖοι δαιτητᾶι ἠθέλησαν ν' ἀποδοκιμάσωσι τὰς ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ, ἐπὶ τοῦ τελευταίου Αἰτωλικοῦ πολέμου, γενομένας κατακτήσεις του, ἐξέφρασεν ἤδη τὴν διάθεσίν του διὰ τῆς ἀπειλητικῆς ἐκείνης ῥήσεως, ὅτι δὲν ἔδυσεν εἰσεῖτι ὄλων τῶν ἡμερῶν ὁ ἥλιος (τουτέστι δὲν ἀπωλέσθησαν ὅλαι αἱ ἐλπίδες)· καὶ ἀφοῦ ἔπειτα, ἐπὶ τῇ ἀπαιτήσει τοῦ ἐχθροῦ του Εὐμένους καὶ ἄλλων, προσετάχθη νὰ παραχωρήσῃ καὶ τὰς ὁποίας ἐν Θράκῃ ἐκτήτατο πόλεις, Αἶνον καὶ Μαρώνειαν, δὲν ἐδυνήθη πλέον νὰ κρατήσῃ τὴν ὀργήν του,

ὅτε ὁ παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς ἰσχύων συμπολίτης του Ἀρίσταινος συνεβούλευσεν αὐτούς ποτε ἐν συνεδρίῳ νὰ μὴ δεικνύωνται ἀχάριστοι πρὸς τοὺς Ῥωμαίους οὐδὲ νὰ ἀντιτάσσωνται εἰς τὴν θέλησίν των, μέχρι τινὸς ἐκεῖνος ἤκουε σιωπῶν καὶ βαρυθυμῶν, ἀλλ' εἰς τέλος μὴ δυνηθεὶς νὰ κρατήσῃ τὴν ὀργὴν του εἶπε πρὸς τὸν Ἀρίσταινον «τί σπεύδεις, ὦ ἄνθρωπε, τὴν πεπρωμένην τῆς Ἑλλάδος ἐπιθεῖν;»

Κατὰ τὸ 185 ἔτος π. Χ. ὁ Φιλοποίμην, ἄγων ἤδη τὸ ἐβδόμηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας, ἐκλεχθεὶς τὸ ὀγδοὸν στρατηγὸς τῶν Ἀχαιῶν ἤλπιζε νὰ διανύσῃ τὸν χρόνον τῆς στρατηγίας του ἡσύχως· ἀλλ' ἡ ἐπίβουλος τῆς Ῥώμης πολιτικὴ δὲν ἔδιδε καιρὸν ἀνέσεως. Πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἐνισχύσει τὴν Σπάρτην νὰ ἐναντιωθῇ εἰς τοὺς Ἀχαιούς. Τὸ παράδειγμα ταύτης ἐνεθάρρυνε τὸ ὀλιγαρχικὸν τῆς Μεσσήνης κόμμα, διευθυνόμενον ὑπὸ τοῦ ἄρτι ἐκ τῆς Ῥώμης ἐπανελθόντος Δεινοκράτους, ν' ἀποστῇ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας. Ὁ Φιλοποίμην, ὅστις ἔκειτο τότε ἐν Ἀργεὶ πυρέσσων, ἅμα μαθὼν τὸ συμβῆν ἔσπευσεν εἰς Μεγαλόπολιν καὶ στρατολογήσας ὅσους ἐδυνήθη ἐκ τοῦ προχείρου ἱππεῖς ὥρμησε κατὰ τῶν ἀποστατῶν, ἔτρεψε τοὺς κατὰ πρῶτον ἐπεξελθόντας, παρ' αὐτὰ ὅμως ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἐνώπιον πολὺ μείζονος δυνάμεως. Θέλων δὲ νὰ σώσῃ τοὺς περὶ αὐτὸν, ἀνεχώρει διὰ χωρίων πετρωδῶν καὶ παρακρήμνων, ὅπου σφαλεῖς ὁ ἵππος του τὸν ἔρριψε κατὰ γῆς. Σκληροῦ δὲ τοῦ πτώματος γενομένου, ἔκειτο πολὺν χρόνον ἀναυδός, ὥστε οἱ ἐχθροὶ τὸν ἐνόμισαν νεκρόν· ἀλλ' ὅτε μετ' ὀλίγον τὸν εἶδον κινουντα τὴν κεφαλὴν εὐθὺς τὸν συνέλαβον καὶ χειροδέσμιον τὸν ἔφερον θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Μεσσήνην. Ἡ συμπάθεια, ἣν ἡσθάνθη πρὸς αὐτὸν ὁ λαὸς, ἐνθυμούμενος ὅτι τὸν ἔσωσε πρότερον ἐκ τῶν καταπίεσεων τῶν ὀλιγαρχικῶν, παρεκίνησε τούτους καὶ ἰδίως τοὺς περὶ τὸν Δεινοκράτην νὰ ἐπισπεύσωσι

τὴν Περσέα τοῦ θρόνου, ὥρισε δὲ διάδοχον συγγενῇ τινὰ ἀπώτερον τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ὀνόματι Ἀντίγονον. Ἀλλ' ὁ Περσεὺς εἶχεν ἤδη ἱκανὴν ἰσχὺν, ὥστε, ἀποθανόντος μετ' οὐ πολὺ τοῦ Φιλίππου (179 π. Χ.), νὰ ποιήσῃ ἀμέσως ἐκ ποδῶν τὸν Ἀντίγονον καὶ καταλάβῃ τὸν θρόνον.

ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ δὲ πρὸς τὴν Ῥώμην μίσους ἐμπνεόμενος καὶ ὁ Περσεὺς, δὲν ἐστοχάσθη ἄλλο τι ἐκ προοιμίων εἰμὴ πῶς νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὰ σχέδια, ἅτινα ἐνησχόλουν τὸ πνεῦμα τοῦ πατρός του ἕως τῆς τελευταίας ἀναπνοῆς του. Ὅθεν ἅμα ἐξαιτησάμενος ἐν Ῥώμῃ τὴν ἀναγνώρισίν του καὶ τὴν ἀνανέωσιν τῆς συμμαχίας ἔτυχεν ἀμφοτέρων, ἐπωφελήθη τὰ πρῶτα τῆς βασιλείας του ἔτη εἰς σύστασιν τῶν πρὸς τὸν μελετηθέντα ἀγῶνα ἀναγκαίων δυνάμεων. Κατόρθωσε δὲ ταχέως εἶτε διὰ τῆς ἰσχύος τῶν ὅπλων εἶτε διὰ διαπραγματεύσεων νὰ συνδέσῃ σημαντικὰς σχέσεις πρὸς τὰ Θρακικὰ καὶ Ἰλλυρικὰ ἔθνη καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Βιθυνίας. Ἐν Ἑλλάδι δὲ ἐμφανισθεῖς αὐτοπροσώπως κατὰ τὸ 174 ἔτος, προσῆλθεν εἰς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν καὶ ἐζήτησε δι' ἐγγράφων παραμυθιῶν καὶ πρέσβειων νὰ ἐξαλείψῃ ἐκ τῶν καρδιῶν παρὰ ταῖς διαφοροῖς πόλεσι τὸ ἀρχαῖον κατὰ τῆς Μακεδονίας μῖσος. Μ' ὅλον ὅτι δὲ ἡ προσπάθεια αὐτοῦ τοῦ νὰ προσελκύσῃ εἰς τὰ συμφέροντά του τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, αἵτινες ἀπὸ τῶν πορθητικῶν ἐκστρατειῶν τοῦ Φιλίππου εἶχον συλλάβει ἀδιάλλακτον κατὰ τῆς Μακεδονίας ἔχθραν, ἐματαιώθη διὰ τῆς ἐν τῇ συνόδῳ τῶν Ἀχαιῶν ὑπερισχύσεως τῆς τὰ Ῥωμαϊκὰ φρονούσης μερίδος, τῆς ὁποίας προΐστατο ὁ Καλλικράτης, οὐδὲν ἦττον κατὰ μικρὸν ἐμορφώθη σημαντικὴ ἐν Ἑλλάδι Μακεδονίζουσα μερίς.

Ἐν γένει ὁμῶς οἱ Ἕλληνες ἐφοβοῦντο ἤδη ἱκανῶς τὴν Ῥώμην ἢ ὥστε νὰ τολμήσωσι νὰ κηρυχθῶσιν ἀναφανδὸν ὑπὲρ τοῦ Περσέως. Εἰς τὸ ἄγρυπνον δὲ τῶν Ῥωμαίων ὄμμα, ὅπερ ἤδη προσηλοῦτο ἐξαιρετῶς εἰς τὴν

καὶ ἀπὸ τοῦδε συνέλαβε τὴν ἰδέαν τοῦ κατὰ τῆς Ῥώ-
μης πολέμου. Μ' ὅλα ταῦτα μὴ ὦν ἔτι ἀρκούντως παρε-
σκευασμένος ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ πέμψῃ εἰς αὐτὴν
ἐν τῷ μεταξὺ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Δημήτριον, ἵν' ἀπολογηθῇ
κατὰ τῶν πολλῶν κατηγοριῶν, τὰς ὁποίας οἱ ἐχθροὶ του
τῷ προσῆπτον. Ἡ σύγκλητος συγκατετέθη νὰ τὸν συγ-
χωρήσῃ ἀλλὰ ῥητῶς χάριν αὐτοῦ καὶ μόνου τοῦ ἀπο-
σταλέντος υἱοῦ του, ὅστις διατρίψας ὡς ὄμηρος πολλὰ
ἔτη ἐν Ῥώμῃ εἶχεν ἐλκύσει εἰς ἑαυτὸν τὴν κοινὴν τῶν
Ῥωμαίων ἀγάπην.

Αὕτη ἡ μετὰ δολίας προθέσεως, ὡς λέγει ὁ Πολύβιος,
γενομένη ἀπόφασις τῆς συγκλήτου διήγειρεν εἰς τὴν
καρδίαν τοῦ Φιλίππου τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ὁ Δημήτριος
ὑπῆρχε συνενοημένος μετὰ τῶν Ῥωμαίων κατ' αὐτοῦ·
ὁ δὲ Περσεὺς, τοῦ Φιλίππου ὁ πρεσβύτερος υἱὸς ἐκ μὴ
νομίμου γάμου, ἀνὴρ εἰς ἄκρον μηχανορράφος, ὑπέθαλπε
τὴν ὑποψίαν ταύτην τοῦ πατρὸς φοβούμενος μὴ οἱ Ῥω-
μαῖοι ὑποστηρίξωσιν εἰς τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου τὸν
Δημήτριον, τὸν ὁποῖον ἄλλως καὶ οἱ Μακεδόνες ἠγάπων.
Ἐκτοτε δὲ ὁ Δημήτριος περιεστοιχίσθη ὑπὸ μυστικῶν
κατασκόπων τοῦ ἀδελφοῦ καὶ διὰ πᾶν κίνημά του κα-
θίστατο ὑποπτος ὡς ἐὰν ἐσκόπει νὰ καταλάβῃ τὸν θρό-
νον. Τελευταῖον ὁ Περσεὺς ἐχάλκευσεν ὑποβολιμαίαν τινὰ
ἐπιστολὴν τοῦ Φλαμινίνου, ἐν ᾗ οὗτος ἐδέετο δῆθεν τοῦ
βασιλέως νὰ συγχωρήσῃ τὸν Δημήτριον ἐὰν τυχὸν ἡ ἀ-
ξιόποινος ἐπιθυμία τοῦ θρόνου τὸν ὥθησε μακρὰν, τοῦ-
λάχιστον πρέπει νὰ τὸν θεωρήσῃ ἀθῶον τῆς κατὰ τῆς
ζωῆς του ἐπιβουλῆς. — Φενακισθεὶς τοιουτοτρόπως ὁ
Φίλιππος δὲν ἐδίστασε νὰ διατάξῃ τὸν φόνον τοῦ υἱοῦ
του· μετενόησεν ὅμως παραχρῆμα, ὅτε ὁ Περσεὺς, ἀπαλ-
λαχθεὶς τοῦ ἀντιζήλου, ἤρξατο νὰ καταφρονῇ τὸν πα-
τέρα καὶ νὰ λαμβάνῃ χαρακτηριστὴν δυνάστου. Ἀφοῦ δὲ ὁ
Φίλιππος ἀνακαλύψας τὴν μηχανορραφίαν ἐπέισθη ἐντε-
λῶς περὶ τῆς ἀθωότητος τοῦ φονευθέντος, ἀπέκλεισε μὲν

Ἑλλάδα καὶ Μακεδονίαν, δὲν διέφυγον τὰ παντοδαπὰ ὑπὲρ τῆς Μακεδονίας ἐκείνων κινήματα. Ἐγίνωσκον δὲ οὗτοι νὰ ἐπωφελῶνται ταῦτα ἐπιτηδεύως πρὸς τὸ συμφέρον των, ἐν ᾧ εἰς τὴν Μακεδονικὴν μερίδα ἀντέτασσον ἀποτόμως τὴν Ῥωμαϊκὴν, ὥστε διὰ συνεχῶν καταπιέσεων καὶ συγκρούσεων νὰ ταπεινώσῃσι καὶ ἐξαφανίσῃσι κατὰ μικρὸν τὸ πνεῦμα καὶ τὴν δύναμιν παντὸς τοῦ ἔθνους. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀκουσίως ἐν τῇ πολιτείᾳ τῶν Ἀχαιῶν διατελοῦντες, καὶ διὰ τοῦτο, ὡς καὶ οἱ Μεσσήνιοι, διαφωνοῦντες πάντοτε πρὸς τὰ λοιπὰ ταύτης μέλη, ἐνεφανίσθησαν ὡς κατήγοροι ἐκείνων ἐν Ῥώμῃ, εἰσηκούσθησαν, ἐπροστατεύθησαν καὶ ἔλαβον τὴν ἄδειαν ν' ἀνοικοδομήσωσι τὰ ὑπὸ τοῦ Φιλοποίμενος πρότερον ἀνατραπέντα τείχη τῆς Σπάρτης. Κατὰ τὸ αὐτὸ δ' ἔτος, καθ' ὃ ὁ Περσεὺς ἀνεγνωρίζετο ὡς βασιλεὺς ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς συγκλήτου (178 π. Χ.), ὁ Καλλικράτης καταπρόυδιδεν αἰσχροῶς τὸ Ἀχαικὸν σύστημα καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Λυκόρτας δηλονότι, εἰς τοῦ ὁποίου τὰ ὄμματα ἡ αὐτονομία τῆς συμπολιτείας ἦτο τὸ μέγιστον ἀπάντων πρᾶγμα, ἀντέστη σφοδρῶς ἐν τῇ συνόδῳ εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων γενομένην πρότασιν τοῦ νὰ ἐπιτραπῇ ἡ καθοδος τῶν ἔνεκα προδοσίας φυγαδευθέντων· «*ἡ παραδοχὴ τούτων, εἶπεν, ἀντιβαίνει εἰς τοὺς ὅρκους, εἰς τοὺς νόμους καὶ εἰς τὰς στήλας, ἅτινα συνέχουσιν τὴν κοινὴν συμπολιτείαν· βεβαίως δὲ ἡ σύγκλητος τῆς Ῥώμης, ὅταν ὑποβληθῇ αὐτῇ ἡ ὑπόθεσις προσηκότως, θέλει παραιτηθῇ τῆς αἰτήσεώς της*». Ἐναντίον δὲ τῆς γνώμης τοῦ Λυκόρτα ἀπεφάνθη ἐντόνως ὁ Καλλικράτης, συμφωνοῦντος μετ' αὐτοῦ καὶ τοῦ τότε στρατηγοῦ Ὑπερβάτου. Ὅθεν ὑπαρχούσης διαφωνίας ἔδοξε τοῖς Ἀχαιοῖς νὰ σταλῇ πρεσβεία τις εἰς Ῥώμην ἵνα προκαλέσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὀριστικὴν τῆς συγκλήτου ἀπόφασιν. Ἀλλ' ἀντὶ τοῦ φιλοπάτριδος Λυκόρτα τὸ συνέδριον, ὡς

ὑπὸ τινος δαίμονος ἐξηπατημένον, ἐξελέξατο ἀρχηγὸν τῆς πρεσβείας τὸν ῥωμαΐζοντα Καλλικράτην. Τοῦτο ἦν ἀρχὴ κακῶν καὶ ὀλέθρου διὰ τοὺς Ἀχαιοὺς. Ὁ Καλλικράτης, ἀφίχθεις εἰς Ῥώμην, δὲν ἐφρόντισε νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ ἔργον τῆς ἀποστολῆς του πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος του, ἀλλ' ἐλθὼν εἰς μυστικὴν μετὰ τῆς συγκλήτου συνέντευξιν ἐσπούδασε νὰ περιγράψῃ μετὰ προδοτικῆς εὐγλωττίας τὴν ὑπάρχουσαν ἐντὸς τῆς συμπολιτείας διαφωνίαν καὶ ὑπέδειξεν αὐτῇ τὰ μέσα, δι' ὧν ἡ Ῥώμη ἐδύνατο νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν προκειμένην διαφωνίαν πρὸς τοὺς σκοποὺς της· «*ἂν ἡ Ἑλλάς, εἴπε, φαίνεται τόσον ὀλίγον πειθήριος εἰς τοὺς Ῥωμαίους, αἷτιοι εἰσὶν αὐτοὶ οὗτοι. Εἰς ὅλας τὰς δημοκρατικὰς πολιτείας ὑπάρχουσι κατὰ τὸ παρὸν δύο μερίδες, ἡ μὲν ὑπὲρ ἡ δὲ κατ' αὐτῶν διατεθειμένη· ἡ πρώτη φαίνεται παντάπασιν ἀδοξοῦσα καὶ ταχέως θέλει ἐκλείψει ἐὰν ἡ σύγκλητος δὲν τὴν ὑποστηρίξῃ ταχέως, ἡ δ' ἄλλη ἐξ ἐναντίας ἐπιδίδει ὁσημέραι καθόσον εἰς πᾶσαν πρὸς τὴν θέλησιν τῶν Ῥωμαίων ἀντίστασιν ἀπολαμβάνει πλεονα τιμὴν καὶ δόξαν παρὰ τοῖς πολλοῖς· ὅθεν ἀποκείται εἰς τὴν σύγκλητον νὰ περιποιήσῃ εἰς τὰς διατάγας της σέβας*».

Τὸ ὀλέθριον τοῦτο σπέρμα δὲν ἐρρίφθη ἐπὶ πετρῶν. Ἀπὸ τοῦ νῦν ἡ σύγκλητος συνέλαβε σπουδαίως τὴν ἰδέαν νὰ ἐνισχύσῃ μὲν καὶ αὐξήσῃ δι' ἐπαίνων καὶ ἀμοιβῶν τὴν Ῥωμαΐζουσαν ἐν Ἑλλάδι μερίδα, νὰ ἐκφοβίσῃ δὲ καὶ ἐξασθενίσῃ τοὺς ἀντιπάλους παρακρούουσα καὶ ταπεινοῦσα αὐτούς. Διὰ τοῦτο ἐσύστησεν ἐντονώτατα εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς τὸν Καλλικράτην, τὸν ὁποῖον ἐθεώρησεν ὡς τὸ ἐπιτηδεϊότερον πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν της ὄργανον, συγχρόνως δὲ ἔδωκε παραγγελίαν ῥητὴν εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς νὰ δεχθῶσι τοὺς φυγάδας, τοὺς δὲ Αἰτωλοὺς, Ἑπειρώτας, Ἀθηναίους, Βοιωτοὺς προεκάλεσε μάλιστα καὶ εἰς ἀντίστασιν, ἂν ἐκεῖνοι δὲν ἤθελον συμ-

μόρφωθῇ πρὸς τὰς παραγγελίας της. Οἱ Ἀχαιοὶ κατεπλάγησαν τοσοῦτον ἐκ τῶν ἀπειλῶν αὐτῆς, ὥστε εὐθύς, πειθόμενοι εἰς τὴν σύστασίν της, ἐξελέξαντο στρατηγὸν τὸν Καλλικράτην ὡς τὸν κατάλληλον μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Ῥωμαίων μεσίτην, μὴ εἰδότεν τῶν πολλῶν τὴν ἀνόσιον ἐν Ῥώμῃ διαγωγὴν του. Παραλαβὼν δὲ οὗτος τὴν ἀρχὴν κατήγαγεν ἀμέσως οὐ μόνον τοὺς Λακεδαιμονίους ἀλλὰ καὶ τοὺς Μεσσηνίους φυγάδας.

Μετὰ τὰ συμβάντα ταῦτα ἠϋξησεν ἐν μέσῳ φαινομένης ἡσυχίας ὁ βρασμὸς καὶ ἡ ἐσωτερικὴ διχόνοια ἐν Ἑλλάδι. Ἐξ ἐναντίας δὲ ἡ θέσις τῆς Μακεδονίας πρὸς τὴν Ῥώμην καθίστατο ἀπειλητικωτέρα καθ' ἑκάστην. Οἱ σκοποὶ τοῦ Περσέως ἤρξαντο ἤδη νὰ γίνωνται ἐπὶ μᾶλλον καταφανεῖς καὶ ὁ ἄσπονδος ἐχθρὸς αὐτοῦ Εὐμένης εὐρισκόμενος ἐν Ῥώμῃ δὲν ἔπαυε νὰ ἀναρρίπιζῃ τὴν φλόγα. Ὅθεν ἡ σύγκλητος, ἐν ᾧ ἔπεμψε πρέσβεις πρὸς τὸν Περσέα, οἵτινες τῷ ἀνήγγελαν τὰς ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκείνου γενομένας κατηγορίας καὶ τῷ ὑπεμίμνησκον τοὺς ὅρκους τῆς πίστεως καὶ συμμαχίας, συγχρόνως ἡτοιμάσθη εἰς πόλεμον, ἐπιτρέψασα τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὸν νέον ὕπατον Πόπλιον Λικίνιον.

Αἱ διαθέσεις τῶν διαφόρων ἐθνῶν καὶ ἡγεμόνων, καθ' ὅσον ἤλπιζον ἢ ἐφοβοῦντο ἐκ τῆς ὑπερισχύσεως τῆς ἐτέρας τῶν ἐμπολέμων δυνάμεων, ἦσαν διηρημέναι. Μετὰ τῆς Ῥώμης συνετάσσοντο, οἱ Ῥόδιοι, ὁ Εὐμένης, ὁ τῆς Καππαδοκίας βασιλεὺς Ἀριαράθης, ἡ Αἴγυπτος ὑπὸ τὸν ἀνήλικον Πτολεμαῖον τὸν Φιλομήτορα, ἡ Συρία ὑπὸ τὸν Ἀντίοχον τὸν Ἐπιφανῆ καὶ τέλος ὁ Μασσανάσσης. Μετὰ δὲ τοῦ Περσέως συνεμάχει φανερώς μόνον ὁ τῶν Ὀδρυσῶν (ἔθνους Θρακικοῦ) βασιλεὺς Κότυς. Εἰς τὰς ἐλευθέρας δὲ πόλεις τῆς Ἑλλάδος πανταχοῦ μὲν σχεδὸν ὁ δῆμος ἐκλινε πρὸς αὐτὸν, οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐφρόνουν τὰ Ῥωμαϊκὰ ὁ τῆς Βιθυνίας βασιλεὺς Προυσίας (τοῦ ὁποίου τὴν ἀδελφὴν ὁ Περσεὺς ἔγημε) ἔ-

μενεν οὐδέτερος, καὶ ὁ τῆς Ἰλλυρίας Γένθιος προσεφέρετο νὰ τὸν βοηθήσῃ ἐπὶ μισθῷ.

Ἐν τοιαύτῃ τῶν πραγμάτων καταστάσει ὁ Περσεὺς ἤρξατο νὰ δεικνύεται ἐνδοιάζων. Ἀντὶ νὰ λάβῃ θέσιν ἀποφασιστικὴν, προϋτίνει λόγους εἰρήνης, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι πρέσβεις, καίτοι γινώσκοντες ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ σύγκλητος δὲν ἤθελε τοὺς παραδεχθῆ, τὸν ἐπήλπιζον διὰ μόνον τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ δώσωσι καιρὸν εἰς τοὺς Ῥωμαίους πρὸς τελείαν ἀποπεράτωσιν τῶν ἐτοιμασιῶν των. Τὸν δόλιον τοῦτον τρόπον ἔψεξαν τινὲς τῶν συγκλητικῶν ὡς ἀντικείμενον εἰς τὴν παλαιὰν Ῥωμαϊκὴν εὐθύτητα «ἀλλὰ, λέγει ὁ Λίβιος, ὁ ἀριθμὸς τῶν προτιμώντων τὸ ὠφελεῖμον τοῦ ἀξιοπρεποῦς ἦτο τότε πολὺ μεγαλύτερος».

Ἡ εἰρήνη τῶντι ἀπερρίφθη. Οὐπάτος Πρόπλιος Λικίνιος ἐξεστράτευσεν (171), καὶ ὁ Περσεὺς ἅμα μαθὼν τοῦτο μετέβη διὰ τῶν Καμβουνίων ὁρέων εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Παρὰ τὸν Πηνειὸν συνηνητήθησαν οἱ ἐχθρικοὶ στρατοὶ καὶ γενομένης κρατερᾶς ἱππομαχίας καθυπερτέρησαν οἱ Μακεδόνες πρὸς μεγάλην τῶν Ῥωμαίων κατασχύνην καὶ κρυφίαν τῶν Ἑλλήνων χαρὰν, ἐξ ὧν ὀλίγοι μόνον ἔδραμον εἰς ἐπικουρίαν ἐκείνων. Ἀλλ' ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἐδείχθη σαφῶς ἡ ἀνικανότης τοῦ Περσέως τοῦ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Ῥωμαίους· διότι ἀντὶ νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς νίκης κατέφυγεν εἰς διαπραγματεύσεις, προτείνων τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης ἐφ' οἷς ὅροις ἄλλοτε αὕτη εἶχε παραχωρηθῇ εἰς τὸν πατέρα του. Οἱ Ῥωμαῖοι ὁμῶς ἔχοντες ἀξίωμα νὰ φαίνωνται ἐν τοῖς ἀτυχήμασιν αὐτῶν ἀκαμπτότεροι καὶ ἀλαζονικώτεροι τῷ ὑπηγόρευσαν ὡς πρώτην συνθήκην τὸ νὰ ἐπιτρέψῃ καὶ ἑαυτὸν καὶ τὴν βασιλείαν του εἰς τὴν αὐτογνώμονα τῆς συγκλήτου κρίσιν. Οὕτως ἄρα ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο οὐδὲν ἀξιοσημείωτον συνέβη. Ὁ μὲν Περσεὺς ἐπέστρεψεν εἰς Μακεδονίαν, ὁ δὲ Λικίνιος ἤλθεν εἰς Βοιωτίαν νὰ παραχειμάρσῃ, ὅπου διὰ

τῆς τραχείας καὶ αὐθαιρέτου διαγωγῆς του ἐκίνησε τῶν αὐτόθι κατοίκων καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐν γένει τὴν ἀπέχθειαν κατὰ τῶν Ῥωμαίων.

Καὶ ὁ ὕπατος τοῦ ἐπομένου ἔτους (170) *Αὔλος Ὀστίλιος*, δὲν ὑπερέβη τὰ ὅρια τῆς Θεσσαλίας, ἀρκεσθεὶς μόνον ν' ἀντενεργῇ δι' ἀποστόλων εἰς τὰ σχέδια τοῦ Περσέως καὶ ν' αὐξάνῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν Ῥωμαϊζόντων. Ἀφοῦ δὲ καὶ κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τοῦ πολέμου (169) ὁ νέος ὕπατος *Κόϊντος Μάρκιος Φίλιππος* εἰσέβαλε μὲν τολμηρῶς διὰ τῶν Θεσσαλικῶν διόδων εἰς τὴν νοτιανατολικὴν Μακεδονίαν, ἐξετέθη ὅμως, ἀπέναντι τῆς παρὰ τὸ Δῖον (ἐν τῷ Θερμαϊκῷ κόλπῳ) ἀπροσίτου τοποθετήσεως τοῦ Περσέως, εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἐκ τοῦ ὁποίου μόνον ἡ δειλὴ καὶ φυγῇ ὁμοία ἀναχώρησις τοῦ βασιλέως τούτου τὸν ἔσωσε, ἡ Ῥωμαϊκὴ σύγκλητος ἤρξατο νὰ δυσαρεστῇται μεγάλως διὰ τὴν μέχρι τοῦδε διεξαγωγὴν τοῦ Μακεδονικοῦ πολέμου. Ὅθεν ἔστησεν ἤδη ὅλην τὴν προσοχὴν τῆς εἰς εὖρεσιν στρατηγοῦ συνετοῦ, δραστηρίου καὶ ἱκανοῦ νὰ δώσῃ ταχὺ καὶ εὐτυχὲς πέρασ εἰς τὸν πόλεμον· ὥς τοιοῦτος δ' ἐνεκρίθη ὁ τοῦ ἐν Κάνναις πεσόντος Λευκίου Αἰμιλίου ἄξιος υἱὸς *Αἰμίλιος Παῦλος*.

Ἐὰν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Περσεὺς ἀπεφάσιζε νὰ ποιήσῃ χρῆσιν κατάλληλον τῶν μεγάλων θησαυρῶν του, ἐδύνατο νὰ προσελκύσῃ εἰς ἑαυτὸν πολλοὺς φίλους καὶ συμμάχους καὶ νὰ γείνῃ οὕτω δυσκαταμάχητος· ἀλλ' ἡ ὑπερβολικὴ φιλαργυρία του καὶ ὁ ἀσταθὴς χαρακτήρ του δὲν ἐνέπνεον εἰς οὐδένα ἐμπιστοσύνην, οὐδὲ τῷ ἐπέτρεπον νὰ λάβῃ μέτρον τι ὀριστικὸν καὶ ἀσφαλές. Οἱ Βαστάρναι, φυλὴ τις Γερμανικὴ κατοικοῦσα πέραν τοῦ Ἰστρου, τῷ ἔπεμψαν κατ' αἵτησίν του μυρίους ἱππεῖς καὶ ἰσαριθμοὺς πεζοὺς· ἀλλ' ὅτε ἔμελλε νὰ τοὺς πληρώσῃ τὸν πρῶτον μισθὸν εἶπεν ὅτι μόνον πεντακισχιλίων ἔχρηζε καὶ οὐδὲ πρὸς τούτους ἠθέλησε νὰ φανῇ δίκαιος. Ὅθεν ὀργισθέντες ὅλοι οὗτοι ἀνεχώρη-

σαν καὶ ἐν τῷ ἀναχωρεῖν ἐλεηλάτησαν τὴν Θράκην. Ὡσαύτως καὶ εἰς τὸν Γένθιον, βασιλέα τῆς Ἰλλυρίας, ὑπεσχέθη νὰ πληρώσῃ ἕνεκα τῆς ἐπικουρίας του τριακόσια τάλαντα, δὲν ἔδωκεν ὅμως εἰς τοὺς πρέσβεις του εἰμὴ δέκα μόνον ὡς προκαταβολήν, τῶν δὲ λοιπῶν τὴν πληρωμὴν ἀνέβαλλεν ἐπίτηδες· ὥστε, ἐπιχειρήσαντος τοῦ Γενθίου εὐθὺς τὰς κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἐχθροπραξίας, ἀνέβαλε πάλιν τὰ καθ' ὁδὸν ἔτι εὐρισκόμενα χρήματα, διότι ἔστοχάζετο ὅτι ἐκεῖνος ἐκτεθεὶς ἅπαξ ἤθελεν ἐξακολουθήσει τὸν πόλεμον ἐξ ἀνάγκης.

Ἐν τούτοις τὸ προπύργιον, ὅπερ ὁ Περσεὺς ἐσπούδασε νὰ ἐγείρῃ κατὰ τῶν Ῥωμαίων διὰ τοῦ Γενθίου ἐν Ἰλλυρίᾳ, κατέστρεψεν ἐν τριάκοντα ἡμέραις ὁ στρατηγὸς Λεύκιος Ἀνίκιος· διότι ἀφοῦ οὗτος ἐνίκησε κατὰ κράτος παρὰ τὴν Ἀπολλωνίαν καὶ τὸ Δυρράχιον ὅλον τὸν Ἰλλυρικὸν στρατὸν, ἠνάγκασε τέλος καὶ τὸν ἐν τῇ μητροπόλει του (τοῖς Σκορδίσκοις, τῇ νῦν Σκόδρα) πολιορκηθέντα βασιλέα νὰ παραδοθῇ. Οὕτω δ' ἀπομονωθείς καὶ ἔρημος παντὸς συμμάχου ὁ Περσεὺς περιωρίσθη εἰς τὸ σχέδιον τῆς ἀμύνης, τοποθετηθεὶς παρὰ τὴν Ὀλυμπικὴν ὑπώρειαν πρὸ τῆς θαλάσσης. Ἄλλ' ὁ ἄξιος καὶ δραστήριος Αἰμίλιος ἐματαίωσεν αὐτὸ ταχέως. Ἐν ᾧ κατὰ τὸ φαινόμενον ἐπεχείρησε νὰ τὸν προσβάλῃ κατὰ μέτωπον, ἔστειλε τὸν θετὸν υἱὸν του Φάβιον Μάξιμον καὶ τὸν Σκηπίωνα Νασικᾶν διὰ τινος ἀφυλάκτου δυσχωρίας εἰς τὰ νῶτα τοῦ Μακεδονικοῦ στρατοῦ, ὥστε ὁ Περσεὺς φοβηθεὶς τὴν κύκλωσιν ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ περικεχαρακόμενον στρατόπεδόν του καὶ ν' ἀναζεύξῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας, ὅπου καὶ ὁ Αἰμίλιος παρὰ πόδας τὸν παρηκολούθησε. Ταλαντευόμενος δὲ μεταξὺ δύο γνωμῶν, ἥ νὰ καταστρέψῃ ὅλους τοὺς ἀγροὺς καὶ νὰ διανείμῃ τὸν στρατὸν του εἰς τὰς ὀχυρὰς πόλεις, ἥ νὰ διακινδυνεύσῃ περὶ τῶν ὅλων διὰ μιᾶς μάχης, ἀπεφάσισε τελευταῖον τὸ δεύτερον. Ἡ μάχη δ' αὕτη συνέβη

μαϊκῆς συγκλήτου, ἣν ὁ Αἰμίλιος ἔσπευσε ν' ἀναγγεῖλῃ εἰς ὁμήγουριν τῶν Μακεδόνων γενομένην ἐν Ἀμφιπόλει, ἡ Μακεδονία ἔμεινε μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος αὐτόνομος, διοικουμένη ὑπὸ ἰδίων ἐκλεκτῶν ἀρχόντων, διηρέθη δὲ εἰς τέσσαρας διακεκριμένας μοίρας, τῶν ὁποίων ἐκάστη δὲν ἐδύνατο τοῦ λοιποῦ νὰ ἔχῃ πρὸς ἄλλην σχέσεις ἐπιγαμίας καὶ ἐμπορίας. Οἱ φόροι ἡλαττώθησαν κατὰ τὸ ἥμισυ, ἀλλ' ὅλοι οἱ πλούσιοι καὶ οἱ διασημότεροι Μακεδόνες, ὅσοι μάλιστα ὑπηρέτουν μέχρι τοῦδε τὸν βασιλέα, διετάχθησαν νὰ μετοικήσωσιν εἰς Ῥώμην ἐπὶ τῷ λόγῳ μὲν ὅτι τὰ φρονήματά των ἐδύνατο νὰ διαταράξωσι τὴν νέαν ἐλευθερίαν, κυρίως ὅμως ἵνα μὴ φέρωσιν οὐδὲν πρόσκομμα εἰς τὴν προετοιμαζομένην τελείαν ὑποδούλωσιν τῆς χώρας.

§ 20. Οἱ τελευταῖοι χρόνοι τῆς Ἑλληνικῆς αὐτονομίας μέχρις ἀλώσεως τῆς Κορίνθου ὑπὸ Μομμίου.

Εὐθὺς μετὰ τὴν ἐν Πύδνᾳ μάχην πρέσβεις ἐξ Ἀχαΐας, Βοιωτίας, Ἀκαρνανίας, Ἠπείρου καὶ Αἰτωλίας ἔσπευσαν (φυσικῶς τῷ λόγῳ κατ' εἰσήγησιν τῶν Ῥωμαϊζόντων) εἰς Μακεδονίαν ἵνα συγχαρῶσι διὰ τὴν νίκην τὸν Ῥωμαῖον στρατηγόν. Ὁ Αἰμίλιος δ' αὐτὸς μετ' οὐ πολὺ, καταλιπὼν ἐκεῖ τὸν στρατόν του ἐν παραχειμασίᾳ, ἦλθεν εἰς Ἑλλάδα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ἐπιδείξῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν ἑαυτοῦ δόξαν καὶ φιланθρωπίαν καὶ διὰ τῶν εὐεργεσιῶν του νὰ ἐλκύσῃ τὴν ἀγάπην καὶ εὐγνωμοσύνην αὐτῶν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους.

Τὸ ἀκόλουθον δ' ἔτος (167), ἀναχωρήσαντος ἤδη τοῦ Αἰμιλίου εἰς Ῥώμην ἵνα πανηγυρίσῃ τὸν θρίαμβόν του, ἐστάλησαν ἐκεῖθεν εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα δέκα πληρεξούσιοι πρεσβευταί, διωρισμένοι ν' ἀκούσωσι τὰς κατηγορίας τῶν Ῥωμαϊζόντων κατὰ τῶν φανερῶν καὶ κρυφίων ὁπαδῶν τοῦ Περσέως καὶ τῶν φίλων τῆς ἐλευθερίας. Τοιοῦτοτρόπως πολλοὶ, οἵτινες ἐθεωροῦντο ἔνοχοι

περὶ τὴν *Πύδραν* (168). Ἡ Μακεδονικὴ φάλαγξ ἐξέπληξε τὸ πρῶτον ἐνταῦθα τὸν Ῥωμαῖον στρατηγόν, καὶ ἤθελε βεβαίως κατισχύσει τῶν λεγεῶνων του, ἐὰν ἡ φυγὴ τοῦ ἀθλίου Περσέως δὲν διέσπειρεν εἰς τὰς τάξεις αὐτῆς γενικὴν ταραχὴν, ἣτις συνεπήγαγε τὴν ὀλοσχερῇ ἦτταν. Ἐφονεύθησαν δὲ, κατὰ τὸν Λίβιον, ἐκ μὲν τῶν Μακεδόνων ὑπὲρ τοὺς δισμυρίους, ἐκ δὲ τῶν Ῥωμαίων μόνον ἑκατόν. Ὁ Περσεὺς μετ' ὀλίγων ἀκολούθων ἀπεχώρησεν εἰς Πέλλαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀμφίπολιν, ὅθεν λαβὼν τοὺς δυστυχῶς συνηγμένους θησαυροὺς του κατέφυγε μετὰ γυναικὸς καὶ τέκνων εἰς τὴν Ἱερὰν νῆσον Σαμοθράκην, ὡς εἰς ἄσυλον. Πάραυτα ὅμως ἐστάλη κατόπιν του ὁ ὑπὸ τοῦ Γναίου Ὀκταβίου διοικούμενος Ῥωμαϊκὸς στόλος, ὅστις ἀπῆτησεν ἐντόνως παρὰ τῶν κατοίκων τῆς Σαμοθράκης τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἱκέτου βασιλέως. Διὸ μὴ θεωρῶν οὗτος ἑαυτὸν ἱκανῶς ἐξησφαλισμένον ἐνταῦθα, συνεφώνησε μετὰ τινος Κρητὸς πλοῦ-άρχου νὰ τὸν μεταβιβάσῃ κρυφίως εἰς τὸν βασιλέα τῆς Θράκης Κότυν. Εἶχε δὲ ἤδη ἐμβιβάσει εἰς τὸ πλοῖον αὐτοῦ ἓν μέρος τῶν θησαυρῶν του καὶ ὅταν τὴν νύκτα ἠθέλησε νὰ ἐπιβῇ καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν οἰκείων του, τὸ πλοῖον τοῦ ἀπίστου Κρητὸς ἐγένετο ἄφαντον. Οὕτω λοιπὸν ἀναγνωρίσας τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην ὁ ἄθλιος βασιλεὺς παρέδωκεν ἑαυτὸν μετὰ τῶν τέκνων καὶ θησαυρῶν του εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἀχθεῖς δὲ πρὸς τὸν Αἰμίλιον ἐδείχθη λίαν μικρόψυχος καὶ ἀγενής· ἀκολούθως δὲ μετηνέχθη εἰς Ῥώμην ὅπου ἠκολούθησε τὸ ἐξ ἐλέφαντος καταπληκτικὸν ἄρμα τοῦ θριαμβεύσαντος νικητοῦ μετὰ τῶν τριῶν παίδων καὶ διακοσίων πεντήκοντα φίλων καὶ οἰκείων· εἶτα ἐρρίφθη ἐν τῇ ἐν Ἀλβαῖς εἰρκτῇ. Ἀλλὰ κατὰ παράκλησιν τοῦ Αἰμιλίου Παύλου μετενεχθεὶς εἰς φιλανθρωποτέραν δίκαιταν μετ' ὀλίγον ἐτελεύτησεν.

Μετὰ τῆς προσωπικῆς τοῦ Περσέως τύχης συναπεφασίσθη καὶ ἡ τοῦ βασιλείου του. Κατὰ διαταγὴν τῆς Ῥω-

ἡ ὑποπτοι ἐν Αἰτωλίᾳ, Ἀκαρνανίᾳ, Ἡπείρῳ, Βοιωτίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ ἀπήχθησαν εἰς Ῥώμην ἢ ἀπολογηθῶσιν. Κατὰ δὲ τοῦτο τὸ ἔτος ἡ Ἀχαΐα, τὴν ὁποίαν ἐτι ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην χώραν ἐφοβοῦντο οἱ Ῥωμαῖοι, ἔπαθεν ἀσυγκρίτως δεινότερα διὰ τῆς προδοσίας τοῦ Καλλικράτους. Κατὰ προτροπὴν αὐτοῦ δύο ἐξ ἐκείνων τῶν πρεσβευτῶν, ὁ Κλαύδιος καὶ ὁ Δομίτιος Αἰνόβαρβος, ἐνεφανίσθησαν ἐν τῇ κατὰ τὸ Αἰγίον Ἀχαϊκῇ συνόδῳ, ἐκατηγόρησαν τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν Ἀχαιῶν ὡς ὑποστηρίξαντας πολλαχῶς τὸν Περσέα καὶ προέτειναν τὴν καταδίκην των. Τῆς δὲ συνόδου ἀρνηθείσης νὰ ἐκφέρῃ καταδικαστικὴν ψήφον πρὶν ἢ μάθῃ τὰ ὀνόματά των, ἐκείνοι ἐκήρυξαν τότε ὡς ἐνόχους ὅλους τοὺς μετελθόντας τὴν στρατηγίαν. Ἀφοῦ δὲ εἰς ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων, ὁ Ξένων, δυσανασχετήσας ἐπὶ τῇ κατηγορίᾳ ταύτῃ, ἀπεφάνθη ὅτι εἶναι ἕτοιμος νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν διαγωγὴν του οὐ μόνον ἐνώπιον τῆς Ἀχαϊκῆς συνόδου ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον τῆς Ῥωμαϊκῆς συγκλήτου, πάραυτα οἱ Ῥωμαῖοι πρέσβεις ἐπιλαθόμενοι τοῦ ἐπὶ τῆς ἐξάψεως ἐκφυγόντος λόγου αὐτοῦ διέταξαν χιλίους ἐκ τῶν προϋχόντων καὶ διὰ τῶν γενναίων φρονημάτων των διακρινομένων πολιτῶν, ὧν τὰ ὀνόματα τοῖς ἐσημείωσεν ὁ Καλλικράτης, νὰ τοὺς ἀκολουθήσωσιν εἰς Ῥώμην ἵνα δώσωσιν ἐκεῖ λόγον. Ὅλοι ὑπήκουσαν ἵν' ἀπαλλάξωσι μεγαλητέρων δεινῶν τὴν πατρίδα καὶ ἐπὶ τῇ πεποιθήσει ὅτι ἤθελον εὐρεῖ δικαιοσύνην ἐν Ῥώμῃ. Ἀλλ' ὅτε ἔφθασαν ἐκεῖ ἡ Ῥωμαϊκὴ σύγκλητος τοὺς μετεχειρίσθη ὡς καὶ τοὺς λοιποὺς ἀπαχθέντας Ἕλληνας καὶ θεωρήσασα αὐτοὺς ὡς ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν δῆθεν καταδικασθέντας ἐγκληματίας τοὺς διένειμεν εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἑτρουρίας. Μόνος δὲ ὁ Πολύβιος (υἱὸς τοῦ Λυκόρτα) διὰ τῆς σχέσεώς του πρὸς τὸν τότε τοσοῦτον ἐνδοξον καὶ ἰσχύοντα νεώτερον Σκηπίωνα, υἱὸν τοῦ Αἰμιλίου Παύλου, ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ μένῃ ἐν Ῥώμῃ.

Οἱ Ἀχαιοὶ διήγαγον ἕκτοτε χρόνους θλιβερωτάτους. Στερηθέντες τῶν ἀξιολογωτέρων καὶ πιστοτέρων συμπολιτῶν τῶν ἔπρεπε νὰ ἄρχωνται καὶ βασανίζωνται ὑπ' ἐκείνων, οἵτινες ἦσαν οἱ αἵτιοι τῆς δυστυχίας τῶν. Πόσον δὲ οὗτοι καὶ ἰδίως ὁ Καλλικράτης καὶ ὁ Ἀνδρωνίδας ἐμισοῦντο, ἐδεικνύετο πολλαχῶς καὶ εἰς πᾶσαν περίστασιν. Ὅλοι ἐφοβοῦντο μὴ μιανθῶσιν ἐν τῇ μετ' αὐτῶν συγκοινωνίᾳ. Ἐν τοῖς βαλανίοις οἱ λουόμενοι ἔχυναν τὸ ὕδωρ, ὅπερ ἐκείνοι προηγουμένως μετεχειρίσθησαν, καὶ ἐνέχεον ἕτερον καθαρὸν. Ἐν ταῖς κοιναῖς πανηγύρεσι συριγμοὶ καὶ χλευασμοὶ ἠκούοντο πανταχόθεν ὅτε τις ἐπεχειρεῖ νὰ ὀμιλήσῃ πρὸς ἔπαινον αὐτῶν· ἐθάρρουν δὲ καὶ τὰ παιδάρια κατὰ τὰς ὁδοὺς, ἐκ τῶν διδασκαλείων ἐπανάγοντα, ν' ἀποκαλῶσιν αὐτοὺς κατὰ πρόσωπον προδότας. Τοιαύτη τις (προσθέτει ὁ Πολύβιος) ὑπέδραμε προσκοπὴ καὶ μῖσος κατὰ τῶν προειρημένων. Ἀλλ' ἀφοῦ οἱ περὶ τὸν Καλλικράτην κατῴρθωσαν νὰ ἴδωσιν ἐξορίστους τοὺς ἐπιφανεστάτους συμπολίτας τῶν, ἐσπούδαζον ἀδιακόπως νὰ διακωλύσωσι τὴν ἐπάνοδόν τῶν ἵνα μὴ ἡ ἐξουσία τῶν καὶ αὐτοὶ οὗτοι διακινδυνεύσωσι· διότι πολλαὶ καὶ ἐπανελημμέναι τῶν Ἀχαιῶν ἀπόπειραι πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἐκείνων ἀπέβησαν ἀτελεσφόρητοι. Μόλις δὲ μετὰ παρέλευσιν 17 ἐτῶν (151 π. Χ.) ὅτε, γενομένου πολλοῦ λόγου ἐν τῇ συγκλήτῳ, καὶ τῶν μὲν διδόντων αὐτοῖς κάθοδον τῶν δ' ἐνισταμένων, ἀναστὰς ὁ Κάτων εἶπε μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ στυφνότητος «ὥς ἂν δὲν εἴχομεν ἄλλο τι νὰ πράξωμεν, καθήμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν περὶ γεροντίων Γραικῶν ζητοῦντες ἂν πρέπη νὰ ἐκκομισθῶσιν ὑπὸ Ῥωμαίων ἢ ὑπὸ Ἀχαιῶν νεκροφόρων». Ἐδόθη τέλος ἡ ἄδεια τῆς ἐπιστροφῆς τῶν. Χρόνος δὲ, λύπη, ταλαιπωρία, αὐτοκτονία εἶχον ἀφαρπάσει τοὺς πλείστους καὶ κρείττους. Ὅθεν τριακόσιοι μόνον ἐκ τῶν χιλίων ἐπανῆλθον, οἱ πλείστοι ἔμπλεοι ὀργῆς καὶ μίσους ἀδιαλλάκτου κατὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ὀνόματος.

Ἡ ἐν τῷ μεταξὺ (ἀπὸ τῆς ἐξορίας τῶν Ἀχαιῶν στρατηγῶν) ἐπικρατήσασα χαύνη ἡσυχία, καθ' ἣν ἡ Ἑλλάς ἀναισθήτως πως ἐφαίνετο φερομένη πρὸς τὸ ὀριστικὸν αὐτῆς πεπρωμένον, ἐταράχθη καὶ αὖθις διὰ τῶν τελευταίων προσπαθειῶν τῆς ἐξησθηνημένης Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας. Αἱ ἀνανεωθεῖσαι ἐρίδες μεταξὺ Ἀργούς καὶ Σπάρτης ἔδωκαν εἰς τοῦτο τὴν πρώτην ἀφορμὴν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐπωφελήθησαν ταύτην ἵν' ἀπονεκρώσωσιν, εἰ δυνατόν ἀμαχητὶ, τὴν τελευταίαν τῆς ὁμοσπονδίας δύναμιν. Κατὰ τὸ 164 ἔτος ἤδη π. Χ. ἐμφανισθεὶς ὁ Σουλπίκιος Γάλλος ὡς Ῥωμαῖος διαιτητής, ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Καλλικράτους, ἀπεφάσισε κατὰ τὸ δοκοῦν περὶ τῶν προκειμένων ἐρίδων καὶ ἐζήτησε, κατὰ τὴν θέλησιν τῆς Ῥωμαϊκῆς συγκλήτου, ν' ἀλλοτριώσῃ ὅσον οἷόν τε τοὺς Ἕλληνας πρὸς τὴν Ἀχαϊκὴν ὁμοσπονδίαν. Ἀκολούθως συνέβησαν καὶ ἄλλαι μεταξὺ Ἑλλήνων διενέξεις καθ' ἃς πάντοτε οἱ Ῥωμαῖοι παρίστανται ὡς διαιτηταί· ἀλλὰ μεταξὺ αὐτῶν ἡ κυριωτέρα καὶ ἡ συνεπαγαγοῦσα εἰς τέλος τὴν κατάλυσιν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτονομίας ὑπῆρξεν ἡ μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἣτις ἔλαβεν ἀρχὴν ἐκ τοῦ ἐξῆς γεγονότος. Ἡ πόλις δηλαδὴ τοῦ Ὠρωποῦ διαρπασθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἀνάγκη μᾶλλον ἢ ἐκουσίως, ὡς λέγει ὁ Παυσανίας, ἐπεκαλέσθη εἰς μάτην τὴν προστασίαν τῶν Ἀχαιῶν, μὴ θελόντων φιλίᾳ τε καὶ αἰδοῖ νὰ τιμωρήσωσι τοὺς ἀδικήσαντας. Ἀλλ' ὁ Μεναλκίδας, Λακεδαιμόνιος μὲν τὸ γένος στρατηγῶν δὲ τότε τῶν Ἀχαιῶν, δωροδοκηθεὶς ὑπὸ τῶν Ὠρωπίων ὑπεσχέθη νὰ τοὺς συνδράμῃ καὶ πρὸς τοῦτο ἔπεισε, ἐπὶ ὑποσχέσει μεταδόσεως τοῦ ἡμίσεως δωροδοκήματος (ἡ ταλάντων), καὶ τὸν ἰσχυρὸν Καλλικράτην. Ἀμφότεροι λοιπὸν κατορθώσαντες νὰ κυρωθῇ ἐν συνεδρίῳ ἡ ὑπὸ τῶν Ὠρωπίων αἴτηθεῖσα Ἀχαϊκὴ ἐπικουρία εἰσέβαλον μετὰ δυνάμεως εἰς τὴν Ἀττικὴν, εὐρόντες ὅμως ἀντίστασιν ἀνέλπισταν

ἠναγκάσθησαν μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐπιστρέψωσιν ἄπρακτοι. Ἐπειδὴ δ' ἔπειτα ὁ Μεναλκίδας ἔχων τὸ δωροδόκημα εἰς χεῖρας ἀπεποιήθη νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν πρὸς τὸν Καλλικράτην γενομένην ὑπόσχεσιν, οὗτος μνησικακῶν ἠθέλησε νὰ τὸν κατηγορήσῃ ἐπὶ προδοσίᾳ ὡς προσπαθήσαντα, ὅτε ἐστάλῃ πρεσβευτὴς εἰς Ῥώμην, ν' ἀποσπάσῃ τὴν Λακεδαίμονα ἐκ τῆς Ἀχαιῆς δημοσπονδίας. Ἀλλ' ὁ κατηγορηθεὶς, διαφθείρας διὰ δόσεως τριῶν ταλάντων τὸν εἰς τὴν στρατηγίαν διάδοχόν του Μεγαλοπολίτην Δίαιον, κατώρθωσε διὰ τῆς προστασίας τούτου ν' ἀπαλλαγῇ τῆς κατηγορίας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ, γνωσθείσης τῆς ἀπάτης καὶ τῶν Ἀχαιῶν δυσηρεστημένων εἰς ἄκρον, ὁ Δίαιος ἐσπούδασε νὰ κερδήσῃ πάλιν τὴν εὐνοίαν των διὰ παντοίων ψευδῶν μέσων, ἅτινα περιέπλεξαν τὸ συνέδριον μετὰ τῆς Σπάρτης καὶ ἐπὶ τέλους ἔφερον ὅλην τὴν ὑπόθεσιν ἐνώπιον τῆς Ῥωμαϊκῆς συγκλήτου, ἣτις κατὰ τὴν συνήθειάν της ἀπεφάσισε νὰ στείλῃ πρέσβεις, μέλλοντας νὰ ἀνακρίνωσιν ἐπιτοπίως τὴν μεταξὺ Ἀχαιῶν καὶ Λακεδαιμονίων διαφοράν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ οὗτοι φθάσωσιν εἰς Ἑλλάδα, οἱ Ἀχαιοὶ, κατὰ προτροπὴν τοῦ στρατηγοῦ Δαμοκρίτου, ἔλαβον (ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 149) τὰ ὅπλα, ἐνίκησαν ἐν τινι φονικωτάτῃ μάχῃ τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ ἐπόρθησαν τὴν χώραν αὐτῶν. Ὅτι δὲ ὁ Δαμόκριτος ἀπέσχε νὰ προσβάλῃ καὶ τὴν Σπάρτην, ἔνεκα τούτου κατηγορήθη ὑπὸ τοῦ συνεδρίου τῶν Ἀχαιῶν ὡς προδότης καὶ κατεδικάσθη εἰς 50 ταλάντων ζημίαν, τῆς ὁποίας ὁμῶς ἀπηλλάγη διὰ τῆς φυγῆς του.

Μετὰ ταῦτα οἱ Ῥωμαῖοι πρέσβεις, ὧν πρῶτος ἦτον ὁ Αὐρήλιος Ὀρέστης, παραγενόμενοι καὶ συγκαλέσαντες εὐθὺς ἐν Κορίνθῳ τοὺς τε ἐν ἐκάστῃ πόλει τῶν Ἀχαιῶν ἔχοντας τὰς ἀρχάς καὶ τὸν Δίαιον αὐτὸν, ἐκήρυξαν ἐπὶ δημοσίας συνεδριάσεως ὡς δόξαν τῇ Συγκλήτῳ «Νὰ χωρισθῶσιν ἀπὸ τοῦ συστήματος τῶν Ἀχαιῶν οὐ μόνον

Κριτόλαος ἐπωφελήθη τὴν ὥραν τοῦ χειμῶνος ἵνα ἐπιπορευόμενος τὰς πόλεις ἐξάψῃ ἔτι μᾶλλον τὸ μῖσος τοῦ λαοῦ κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ διὰ χαρίτων (οἶον τῆς ἀναβολῆς τῆς ἀποτίσεως τῶν χρεῶν καὶ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς εἰς φυλακὴν ἀπαγωγῆς) προσελκύσῃ τὸ πλῆθος εἰς τοὺς σκοπούς του. Κατόπιν δὲ τῶν προπαρασκευῶν τούτων συνεκρότησε καὶ σύνοδον τῶν Ἀχαιῶν ἐν Κορίνθῳ, διότι ἐκεῖ ὡς εἰς οὐδεμίαν ἄλλην πόλιν ὑπῆρχε συνηθροισμένον πλῆθος βαναύσων ἀνθρώπων, οἵτινες εἰσὶ τὰ κυριώτερα τῶν δημαγωγῶν ὄργανα. Εἰς μάτην δ' ἐνταῦθα οἱ μετριώτεροι καὶ νουνεχέστεροι ἄρχοντες τῆς συμπολιτείας ἐσπούδασαν νὰ ἐπαναφέρωσιν εἰς σύνεσιν τὸν στρατηγὸν καὶ τοὺς ὁπαδούς του. Οὗτος περιεστειχισμένος ὑπὸ δορυφόρων ἠπειλήσε μετὰ θρασύτητος πάντας τοὺς ἀντικειμένους εἰς τὰ βουλευμάτά του καὶ ἐζήτησε μάλιστα νὰ τοὺς παραστήσῃ εἰς τὸ πλῆθος ὡς προδότας, εὐνοϊκωτέρους πρὸς τὴν Λακεδαίμονα καὶ Ῥώμην ἢ πρὸς τὰ πράγματα τῆς πατρίδος. Τοιοῦτοτρόπως δὲ παροξύνας τὸν ὄχλον διὰ τῆς τούτων κατηγορίας ἐπειθανάγκασε τοὺς Ἀχαιοὺς νὰ ψηφίσωσι λόγῳ μὲν πρὸς τὴν Λακεδαίμονα ἔργῳ δὲ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους αὐτοὺς τὸν πόλεμον.

Ἡ Ῥώμη ἐδείχθη μέχρι τοῦδε τοσοῦτον ἀνεκτικὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐξ ἀνάγκης μᾶλλον ἢ ἐξ ἀγαθῆς προαιρέσεως· διότι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον οὐ μόνον ὑπῆρχεν ἐν Καρχηδόνι καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ ἱκανῶς ἐνησχολημένη, ἀλλ' ὥφειλε νὰ καταπολεμήσῃ καὶ τινὰ ἀποστασίαν ἐν Μακεδονίᾳ λίαν ἐπικίνδυνον. Τυχодиόκτης τις δηλονότι, τοῦνομα Ἀνδρίσκος, ἐξ Ἀδραμυτίου τῆς Μυσίας καταγόμενος, ἀποκαλῶν δ' ἑαυτὸν ψευδῶς Φίλιππον υἱὸν τοῦ Περσέως, μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχε πολλὴν ὁμοιότητα, ἐπωφελοῦμενος τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὸ Μακεδονικὸν ἔθνος δυσἀρέσκειαν, ἐζήτησε διὰ τῆς βοηθείας Θρακῶν τινῶν ἀρχηγῶν ν' ἀνακτήσῃ τὸν, ὡς ἔλε-

νον ἢ Λακεδαιμῶν ἀλλὰ καὶ ὅσαι ἄλλαι πόλεις ὑπέ-
κειντο πρότερον εἰς τὴν Μακεδονικὴν κυριότητα, οἷον
ἢ Κόρινθος, τὸ Ἄργος, ὁ Ἀρκαδικὸς Ὀρχομενὸς καὶ
ἢ παρὰ τὴν Οἴτην Ἡράκλεια». Ἐκ τούτου καταπλα-
γέντες οἱ τῶν Ἀχαιῶν σύεδροι κατέλαβον ἀμέσως τὴν
συνέλευσιν, συνεκάλεσαν τὸν λαὸν καὶ ἀνήγγειλαν αὐ-
τῷ τὴν ἀπόφασιν τῆς συγκλήτου. Παραυτίκα δὲ τὸ
παροξυνθὲν πλῆθος ἐπέπεσε καθ' ὅλων τῶν Λακεδαιμο-
νίων, ὅσοι ἔτυχον τότε ἐπιδημοῦντες ἐν Κορίνθῳ καὶ
ἐξεκένωσε κατ' αὐτῶν τὴν ὀργὴν του διὰ παντοίων κα-
κώσεων. Ὅλοι αἱ περὶ τὸν Ὀρέστην ἀπειλαὶ ἀπέβησαν
ἀτελεσφόρητοι· καὶ αὐτοὶ δὲ οὗτοι κινδυνεύοντες νὰ
βιασθῶσιν, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι μετὰ σπου-
δῆς τὴν Κόρινθον.

Ἀνενεχθέντων δὲ τῶν γεγονότων εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν
Σύγκλητον, αὕτη ἔκρινε νὰ πέμψῃ εἰς Ἀχαΐαν καὶ δευ-
τέραν πρεσβείαν διωρισμένην ν' ἀποπειραθῇ εἰρηνικὸν
τινὰ συμβιβασμόν· ἀλλὰ καὶ ταύτης αἱ προσπάθειαι
ἐματαιώθησαν διὰ τοῦ ἀδιαλλάκτου πρὸς τοὺς Ῥω-
μαίους μίσους τοῦ τότε (147) στρατηγοῦ τῆς ὁμοσπον-
δίας Κριτολάου καὶ τῶν ὁπαδῶν του. Εἰς τοὺς ἄνδρας
τούτους ὑπερίσχυεν ἡ θρασύτης κατὰ τῆς σπουδαίας
σκέψεως, τὴν ὁποίαν ἀπῆτει ἡ δεινὴ τοῦ παρόντος καὶ
ἡ ἔτι δεινότερα τοῦ μέλλοντος θέσις· ὁ δὲ ἀσθενὴς λαὸς
παρεσύρθη εὐκόλως ἐκ τοῦ λαμπροῦ φάσματος ἐνὸς γεν-
ναίου ἐνθουσιασμοῦ. Οἱ Ῥωμαῖοι πρέσβεις, αἰσχυρῶς ὑπὸ
τοῦ Κριτολάου παρακρουσθέντες δὲν ἔτυχον οὐδὲ τῆς
εὐκαιρίας τοῦ νὰ δηλώσωσιν εἰς τὸν λαὸν τὴν θέλησιν
τῆς συγκλήτου· διότι ἐν ᾧ ἐδόθη ὑπόσχεσις περὶ συγ-
καλέσεως τῆς συνόδου ἐν Τεγέα, ὁ Κριτόλαος διέταξε
κρυφίως τοὺς συγκαλεσθέντας νὰ μὴν ἐμφανισθῶσιν
ἐκεῖ. Οὕτω δ' ἐκείνοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι
τὴν Ἀχαΐαν ἄπρακτοι.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν δὲ τῶν Ῥωμαίων πρέσβεων ὁ

γε, πατρικὸν θρόνον. Ἡ ἐπιβολή του ἐπέτυχεν ἐν βραχείᾳ χρόνῳ ὁ Ψευδοφίλιππος οὐ μόνον τὴν Μακεδονίαν κατέλαβε, ἀλλὰ καὶ τὴν Θεσσαλίαν αὐτὴν ἠπείλησε (150 π. Χ.). Στρατὸς Ῥωμαϊκὸς ἐκπεμφθεὶς κατ' αὐτοῦ, τὸ ἀκόλουθον ἔτος ὑπὸ τὸν *Ἰουβέντιον Θάλμαν* ἡττήθη μέχρι παντελοῦς ἐξολοθρεύσεως. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν δὲ ταύτην ἐστάλη ἄλλη μεγαλητέρα δύναμις ὑπὸ στρατηγὸν πολὺ ἀξιώτερον, τὸν *Κόιντον Καϊκίλιον Μέτελλον*, ὅστις εἰς δύο μάχας ἐνίκησε κατὰ κράτος τὸν Ἀνδρίσκον καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ καταφύγῃ εἰς Θράκην, ὅπου ἡγεμῶν τις συλλαβὼν αὐτὸν τὸν παρέδωκεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους (148 π. Χ.). Οὕτω δὲ ὁ Μακεδονικὸς πόλεμος, καθ' ὃν ἀπωλέσθησαν ὑπὲρ τοὺς δισμυρίους Μακεδόνας, ἔλαβε πέρας καὶ πρὸς ποινὴν ἡ Μακεδονία ἀπέβαλεν ἐντελῶς τὴν αὐτονομίαν της γενομένη Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία.

Εὐθὺς δὲ τότε ἡ Ῥώμη στρέψασα τὰ βλέμματά της πρὸς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, ἀπεφάσισε τὸν κατ' αὐτῆς πόλεμον, τοῦ ὁποίου τὴν διεξαγωγὴν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ὕπατον Μόμμιον. Πρὸ τῆς ἀφίξεως ὅμως τούτου ὁ Μέτελλος, ἀφοῦ δις πρότερον δι' ἐπίτηδες σταλέντων πρέσβεων ἀπεπειράθη εἰς μάτην νὰ συμβιβάσῃ εἰρηνικῶς τὰς μεταξὺ Ἀχαΐας καὶ Σπάρτης διαφορὰς καὶ ὑπесχέθη λήθην τῶν εἰς τοὺς Ῥωμαίους γενομένων προσβολῶν, προήλασεν ἐκ τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Καὶ πάλιν δὲ προσεγγίσας εἰς τὰ μεθόρια ἀπέτεινε πρὸς τὸν Κριτόλαον λόγους εἰρήνης, διότι ἐπεθύμει διὰ τῆς καθησυχάσεως τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων νὰ ἐξυψώσῃ ἔτι μᾶλλον τὸν θρίαμβόν του· μὴ εἰσακουσθεὶς δὲ διέβη εὐθὺς τὸν Σπερχειόν. Ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ δὲ ταύτῃ ὁ Κριτόλαος, ὅστις κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἐνωθεὶς μετὰ τῶν Βοιωτῶν ἡσυχολεῖτο εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς ἀποστάσης Ἡρακλείας, ἐξέστη τῶν φρενῶν του, κατέλιπεν εὐθὺς τὴν εὐθετωτάτην μεταξὺ Ἡρακλείας καὶ Θερμοπυλῶν θέσιν καὶ ἔσπευσε νὰ εὕρῃ καταφύ-

γιον εἰς Λοκρίδα. Ἐνταῦθα δὲ, περὶ Σκάρφειαν, ἐπέπεσε κατ' αὐτοῦ ὁ στρατὸς τοῦ Μετέλλου. Τὸ μέγιστον μέρος τῶν Ἀχαιῶν ἀπωλέσθη μαχόμενον, ὑπὲρ τοὺς χιλίους δὲ ἤχμαλωτίσθησαν, ὁ Κριτόλαος αὐτὸς ἐγένετο ἄφαντος ἥτοι φονευθεὶς ἐν τῇ μάχῃ ἢ, ὥς ἄλλως φέρεται, πιὼν φάρμακον (146). Χίλιοι Ἀρκᾶδες, οἵτινες εἶχον προχωρήσει μέχρις Ἑλατείας, μαθόντες δὲ τὴν κατατρόπωσιν τῶν Ἀχαιῶν ἤθελον νὰ ἐπανακάμψωσιν εἰς τὰ ἴδια, ἐπικατελήφθησαν περὶ Χαιρώνειαν ὑπὸ τοῦ Μετέλλου καὶ κατεσφάγησαν. Ὁ Μέτελλος προήλασε περαιτέρω εἰς Θήβας, τὰς ὁποίας, εὖρεν ἐγκαταλελειμένας ὑπὸ τῶν πολιτῶν, τῶν πλείστων διασκεδασθέντων εἰς τὰ περίξ ὄρη. Ἐδείχθη δὲ λίαν ἐπιεικής, φεισθεὶς μὲν τῆς πόλεως, ἀρκεσθεὶς δὲ μόνον εἰς τὴν τιμώρησιν τοῦ αἵτιου τῆς ἀποστασίας Πυθέου. Ἀφοῦ δ' ἀκολούθως ὑπέταξε τὰς ἄλλας ἀποστάσας πόλεις τῆς Βοιωτίας, ἐπλησίασεν εἰς τὰ Μέγαρα, τῶν ὁποίων, τραπείσης ἀμέσως εἰς φυγὴν τῆς ὑπὸ τὸν Ἀλκαμένην Ἀχαϊκῆς φρουρᾶς, ἐγένετο κύριος ἀμαχητὶ καὶ ἐντεῦθεν προέβη τέλος εἰς τὸν Ἰσθμόν. Πρὸς τοὺς ἐλθόντας ἐνταῦθα Ἀχαιοὺς πρεσβευτὰς ἐδείχθη καὶ πάλιν μέτριος, μὴ ἀπαιτήσας ἀπεριόριστον ὑποταγὴν, προτείνας δὲ μόνον εἰρήνην ὑπὸ ὅρους εὐνοϊκοῦς. Ἀλλὰ καὶ ἡ τελευταία εὐκαιρία, ἡ παρουσιασθεῖσα εἰς μετρίασιν τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδος, παρῆλθεν ἀνωφελῶς· ὁ Δίαιος, εἰς ὃν, μετὰ τὸν Κριτόλαον, ἐπετράπη καὶ αὖθις ἡ στρατηγία, διέβαλε προηγουμένως εἰς τὸν λαὸν τοὺς ἀποσταλέντας πρεσβευτὰς ὡς προδότας. Ἐν ᾧ δὲ οὗτοι ἐπέστρεφον ἐκ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Μετέλλου συνελήφθησαν ὑπὸ τοῦ πλήθους καὶ ἤχθησαν δέσμιοι. Εἰς μάτην τινὲς θερμῶς παρεκάλουν τὸν Δίαιον νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ προτεινόμενα· ὁ τρομερὸς ἄνθρωπος ἀκολουθῶν μόνον τὴν ὁρμὴν τοῦ πάθους του δὲν ἐπείθετο εἰς οὐδεμίαν παράκλησιν. Καὶ εὐθὺς μὲν ὑπέβαλεν εἰς δίκην τὸν

ὑποστράτηγον Σωσικράτην, ὅστις μετὰ τρομερὰς βασάνους κατεδικάσθη εἰς θάνατον, οἱ δὲ λοιποὶ τῶν συγκατηγορηθέντων διέφυγον τὴν καταδίκην διαφθείραντες τὸν ὄνιον κατήγορον καὶ τοὺς δικαστάς.

Ἐν τούτῳ δ' ὄντων τῶν πραγμάτων ἀφίχθη ὁ ὕπατος Μόμμιος, ὅστις παραχρῆμα διέταξε τὸν Μέτελλον ν' ἀναζεύξῃ εἰς Μακεδονίαν. Ὁ ὑπὸ τὸν Μόμμιον νέος Ῥωμαϊκὸς στρατὸς συνίστατο ἐξ 23,000 πεζῶν καὶ 3,500 ἰππέων, ἠϋξήθη δὲ διὰ τῆς προσθήκης Κρητῶν τοξοτῶν καὶ τῆς ἐπικουρίας δυνάμεως τοῦ Περγαμηνοῦ βασιλέως Ἀττάλου. Ἡ πολεμικὴ δύναμις τῶν Ἑλλήνων, συμποσομένη εἰς 14,000 πεζοὺς καὶ 600 ἰππεῖς, προσέβαλεν αἰφνης τὴν προφυλακὴν τῶν Ῥωμαίων, ἥτις ἀφίστατο τοῦ κυρίου στρατοῦ 12 στάδια, καὶ ἀπέκρουσεν αὐτὴν μετὰ πολλῆς ζημίας. Ὁ Δίαιος ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς πρώτης ἐπιτυχίας προέβη εὐθὺς καὶ εἰς τὴν περὶ τῶν ὄλων μάχην· ἀλλ' ἡ ἔκβασις αὐτῆς, συγκροτηθείσης παρὰ τὴν *Λευκόπετραν* ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ, ἀπέβη πάντῃ διάφορος τῆς προσδοκηθείσης. Τὸ Ἀχαικὸν ἰππικὸν δὲν ὑπέμεινε τὴν πρώτην ἔφοδον τῶν Ῥωμαίων, ἀλλ' ἐτράπη εἰς φυγὴν· ἐξ ἐναντίας δὲ τὸ πεζικόν, καίπερ ἐγκαταλειφθὲν ὑπὸ τῶν ἰππέων καὶ ὑπὸ τῆς ὑπερόχου ἐχθρικῆς δυνάμεως πιεσθὲν, ἀντέστη καὶ ἐπολέμησεν ἀνδρείως, ἕως οὗ χίλιοι ἄνδρες ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ ὑπάτου, κατὰ τὸ πλεῖστον ἰππεῖς, ἐπιπεσόντες ἐξ ἐνέδρας κατὰ τὰ πλάγια ἐπήνεγκον τὴν κρίσιν τοῦ ἀγῶνος. Οἱ Ἀχαιοὶ ἡττήθησαν ὁλοσχερῶς καὶ ἔφυγον ὅπου ἕκαστος ἐδύνατο. Ὁ Δίαιος, πλήρης ἀπελπισίας, ἔσπευσε πρὸς τὴν πατρίδα του Μεγαλόπολιν, ὅπου, ἀφοῦ ἀπέκτεινεν αὐτοχρεὶ τὴν γυναῖκά του καὶ ἐπυρπόλησε τὴν οἰκίαν του, πίων φάρμακον ἐτελεύτησεν. — Ἀλλ' εἰσέτι δὲν εἶχον ἀπολεσθῇ τὰ πάντα· εἰσέτι οἱ Ἀχαιοὶ ἐδύναντο νὰ διαπραγματευθῶσιν ἐὰν μετὰ τοῦ ὑπολειφθέντος στρατοῦ ἀπασύροντο εἰς τὴν Κόρινθον καὶ ἐν τῇ ἀκροπόλει ἡμύ-

νοντο τὴν ἐσχάτην ἄμυναν. Ἀληθῶς δὲ πολλοὶ ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης κατέφυγον πρὸς τοῦτο τὸ ἀσφαλὲς καὶ ἀπόρρητον προπύργιον, ἀνεχώρησαν ὁμῶς πάλιν νυκτὸς ἀφοῦ οὐδεὶς ἀρχηγὸς ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ἐνεφανίσθη. Ὁ Μόμμιος ἐξεπλάγη ὅτε πλησιάσας εἰς τὴν πόλιν εἶδε τὰς πύλας αὐτῆς ἀνοικτάς. Μὴ πιστεύων δὲ τὴν ὁρασίν του ἐφοβήθη ἐνέδραν τινὰ καὶ μόλις τὴν τρίτην ἡμέραν μετὰ τὴν μάχην ἀπεφάσισε νὰ εἰσέλθῃ. Ἀφοῦ δὲ πρῶτον ἐλεηλάτησε τὴν λαμπρὰν ταύτην τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου καὶ πλούτου καθέδραν, ἔπειτα, κατὰ ῥητὴν διαταγὴν τῆς συγκλήτου, τὴν παρέδωκεν εἰς τὰς φλόγας. Ἐκ δὲ τῶν κατοίκων τῆς τοὺς μὲν κατέσφαξε, γυναῖκας δὲ παῖδας καὶ δούλους ἐξηνδροπόδισεν. Οὐχ ἦττον δ' αὖστηρὸς ἐδείχθη καὶ πρὸς τὰς λοιπὰς πόλεις, ὅσαι μετέσχον τοῦ τελευταίου κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἀγῶνος. Πρὸς δὲ τούτοις ἀφῆρσε καὶ τὰ ὠραιότερα τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης μνημεῖα πρὸς στολισμὸν τοῦ θριάμβου του. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀφαιρεθέντων ἦτο μέγας, ὥστε ἢ εἰς Ῥώμην μετακόμισίς των ἀπέβαινε δύσκολος, τούτου ἕνεκα πολλὰ ἐξετέθησαν εἰς πλειστηριασμὸν. Τότε δὲ πρῶτον ὁ σκαιὸς καὶ ἀπαίδευτος Μόμμιος ἤρξατο νὰ αἰσθάνεται τὴν ἀξίαν τούτων, ὅταν ἄνθρωπός τις τοῦ Ἀττάλου προσέφερε διὰ μίαν τοῦ ζωγράφου Ἀριστείδου εἰκόνα, παριστάνουσαν τὸν Διόνυσον, ἑκατὸν περίπου χιλιάδας δραχμῶν. Πόσον δ' ὀλίγον ἡνόει τὰ τοιαῦτα, τὸ ἀπέδειξε καὶ ἄλλως εἰς τρόπον γελοιωδέστατον ὅταν διέταξε τοὺς ναυκλήρους, οἵτινες ἔμελλον νὰ μεταφέρωσι τὰ πολύτιμα ἀγάλματα καὶ τὰς εἰκόνας εἰς Ῥώμην, νὰ προσέξωσι καλῶς μὴ θραύσωσιν ἢ φθείρωσί τι ἐκ τούτων, διότι ἄλλως ὑπεχρεοῦντο ἰδίᾳ αὐτῶν δαπάνη νὰ κατασκευάσωσιν ἄλλα νέα!

Μικρὸν δ' ἔπειτα ἦλθον ἐκ Ῥώμης δέκα ἄνδρες ἀπεσταλμένοι πρὸς διευθέτησιν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων. Πανταχοῦ δ' αὐτῶν τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα κα-

τηργήθησαν καὶ ἡ ἐξουσία παρεδόθη εἰς χεῖρας τῶν πλουσίων καὶ δυνατῶν. Ἡ Ἑλλάς ἅπασα ἔπρεπε τοῦ λοιποῦ νὰ τελῇ φόρον εἰς τὴν Ῥώμην· οὐδεὶς δὲ τῶν πλουσίων ἐδύνατο νὰ ἔχῃ ἀκίνητον κτῆσιν ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς κατοικίας του. Αἱ ἐκκλησίαι τοῦ δήμου ἐν Ἀχαΐᾳ, Φωκίδι καὶ Βοιωτίᾳ ἀπηγορεύθησαν. Οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Εὐβοεῖς ὑπεχρεώθησαν ἰδίως νὰ πληρώσωσιν εἰς τὴν Ἡράκλειαν ἑκατὸν καὶ οἱ Ἀχαιοὶ εἰς τὴν Λακεδαίμονα διακόσια τάλαντα. Ὑπὸ τὸ ὄνομα δὲ «Ἀχαῖα» ἐκηρύχθη ἡ Ἑλλάς Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, καὶ ἡ ὑπερτάτη διοίκησις τῶν πραγμάτων αὐτῆς ἐπετράπη εἰς ἓνα ἀνθύπατον. Οὕτω λοιπὸν ἡ Ἑλληνικὴ ἐλευθερία, πρὸ πολλοῦ ἤδη κενὸν ὄνομα, ἔλαβε πέρας κατὰ τὸ 146 π. Χ.

§ 21. Κατάστασις τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ἀπὸ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης μέχρι τῆς Ῥωμαιοκρατίας.

Διὰ τῶν δορικτησιῶν τοῦ μ. Ἀλεξάνδρου ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία ἔλαβε κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον τὴν μεγίστην αὐτῆς ἑκτασιν διαδοθεῖσα μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, σχεδὸν εἰς πάσας τὰς ὑπ' ἐκείνου καταληφθεῖσας χώρας. Καὶ ἐξέλιπε μὲν ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι, ἔνεκα τῆς ἐσωτερικῆς ἀσθενείας καὶ τῆς καταλύσεως τῆς πολιτικῆς αὐτονομίας της, ἡ πρώτη μεγαλοεργὸς εὐφυΐα, δὲν ἔπαυσεν ὅμως καὶ πᾶσα παραγωγὸς δύνάμις. Ἐξαιρέτως δ' ἐπιτήδειον εὖρον ἔδαφος ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη ἐν τῇ νεοδμητῷ καὶ ταχέως διὰ τοῦ ἐμπορίου πλουσία καταστάσῃ Ἀλεξανδρείᾳ. Ἐνταῦθα ὁ νοημονέστερος τῶν τοῦ μ. Ἀλεξάνδρου διαδόχων Πτολεμαῖος ὁ Δάγου ἔνθερμος προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ τῶν πεπαιδευμένων ἱδρυσε πλησίον τῶν ἀνακτόρων ἐν τῷ ἑτέρῳ τῆς πόλεως τμήματι, τῷ Βρουχείῳ, τὸ περίφημον Μουσεῖον, ὅπερ εἶχε περίπατον καὶ ἐξέδραν καὶ οἶκον μέγαν, ἐν ᾧ τὸ συσσίτιον τῶν μετεχόντων τοῦ Μουσείου φιλολόγων ἀνδρῶν ἦν καὶ ἡ βιβλιοθήκη, ἥτις

ἐπὶ Καλλιμάχου βιβλιοφύλακος συνέκειτο ἐκ 490,000 βιβλίων· ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος συνέστησεν ἐν τῷ Σεραπείῳ ὅπερ ἦν ἐν τῷ ἐτέρῳ τῆς πόλεως τμήματι, τῇ Ῥακώτιδι, ἑτέραν βιβλιοθήκην ἐκ 42,800 βιβλίων. Κατὰ τὸν Ἀλεξανδρικὸν πόλεμον ἀμφοτέραι αἱ βιβλιοθήκαι συνέκειντο ἐξ 700,000 βιβλίων, ἐξ ὧν ἡ δευτέρα ἐκάνη. Ὅμως συνεπληρώθη ὕστερον διὰ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Περγάμου, ἣτις συνέκειτο ἐκ 200,000 βιβλίων. Πρὸς τοὺς Πτολεμαίους δ' ἀμιλλώμενοι καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Περγάμου, Ἀτταλος Α', Εὐμένης Β' καὶ Ἀτταλος Β' ἱδρυσαν ἐν τῇ μητροπόλει αὐτῶν βιβλιοθήκην οὐκ εὐκαταφρόνητον, ἣν ἔπειτα ὁ Ἀντώνιος ἐδώρησεν εἰς τὴν Κλεοπάτραν.

Γραμματικὴ τέχνη. — Ἡ ἔρευνα καὶ ἐρμηνεία, κατὰ τε τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ περιεχόμενον, ὅσων τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα παρήγαγεν, ἐν καιρῷ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, πεζῶν ἢ ποιητικῶν δημιουργημάτων, ἀπετέλεσαν ἐξ ἀρχῆς τὴν κυριωτέραν τῶν Ἀλεξανδρινῶν πεπαιδευμένων ἀσχολίαν, καὶ ἐντεῦθεν ἔλαβε κατὰ πρῶτον τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἡ λεγομένη γραμματικὴ τέχνη ἢ φιλολογία. Ἐκ τῆς μεγάλης πληθύος τῶν συναθροισθέντων ἀρχαίων ποιητῶν τε καὶ πεζογράφων οἱ Ἀλεξανδρινοὶ γραμματισταὶ ἢ κριτικοὶ διέκριναν πάραυτα τοὺς ἐξέχοντας καὶ ἀνήγαγον αὐτοὺς εἰς κανόνας, ὅθεν προέκυψε τὸ ἀποτέλεσμα ὅτι οἱ μὲν κεκριμένοι (κλασικοὶ) συγγραφεῖς ἀντιγραφέντες ἐπιμελῶς διεσώθησαν κατὰ μέγα μέρος, οἱ δ' ἄλλοι παραμεληθέντες ἀπωλέσθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον. — Μεταξὺ δὲ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος κριτικῶν τῆς Ἀλεξανδρείας μνείας ἄξιοι πρὸ πάντων εἰσὶ, Ζηνόδοτος ὁ Ἐφέσιος (280 π. Χ.), πρῶτος ἔφορος τῆς βιβλιοθήκης ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πρῶτος ἱδρυτῆς γραμματικῆς σχολῆς αὐτόθι· Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος (221), ἔφορος ὡσαύτως τῆς βιβλιοθήκης μετὰ τὸν Ζηνόδοτον, ὅστις εἰσήγαγε τὰ διακριτικὰ σημεῖα καὶ τοὺς

τόνους, ὥρισε τοὺς κανόνας καὶ ἐπεχείρησε πολλὰς διορθώσεις κειμένων, ἰδίως τοῦ Ὀμήρου· Ἀρίσταρχος δ' ἐκ Σαμοθράκης, μαθητὴς τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ πάντων τῶν Ἀλεξανδρινῶν κριτικῶν ὁ περιφημότερος, ἀσχοληθεὶς ἰδίως εἰς τὴν διόρθωσιν τοῦ Ὀμήρου (τὸ μέχρι τοῦδε σύνηθες κείμενον τοῦ ποιητοῦ καὶ ἡ εἰς 24 βιβλία διαίρεσις τοῦ ὁφείλεται εἰς αὐτὸν), ἐκτὸς δὲ τούτου ἐπεξεργασθεὶς τὸν Αἰσχύλον, Σοφοκλέα, Πίνδαρον, Ἀριστοφάνην καὶ ἄλλους (περὶ τὸ 160). (Ἀντίπαλος αὐτοῦ ὡς πρὸς τὰς περὶ Ὀμήρου δόξας ὑπῆρξεν ὁ ἐκ Μάλλου τῆς Κιλικίας Κράτης, ἰδρυτὴς τῆς ἐν Περγάμῳ γραμματικῆς σχολῆς, ἐρμηνεύων τὰς ποιήσεις τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ποιητοῦ ἀλληγορικῶς (170)· ὁ δὲ Ἀμφιπολίτης Ζώιλος, ἀκμάσας ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, εἶνε γνωστὸς μόνον ὡς πικρὸς τοῦ Ὀμήρου κατήγορος, ἢ, ὡς κοινῶς λέγεται, Ὀμηρομάστιξ).

Ποίησις. — Πολλοὶ τῶν οὕτω λεγομένων κριτικῶν τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς ἐν τῇ μελέτῃ τῶν κλασικῶν ἐντροφῶντες ἀπεπειράθησαν νὰ διαπρέψωσι καὶ δι' ἰδίων ποιητικῶν γεννημάτων. Μ' ὅλον ὅτι δὲ ὅλοι διακρίνονται ἐπὶ μεγάλη καλλιπερία (ὀρθότητι περὶ τὴν ἔκφρασιν καὶ τὴν μορφήν), ἐπὶ μιμήσει ἐπιτυχεῖ τῆς ποιητικῆς γλώσσης καὶ ἐν γένει ἐπὶ ἀρχαιολογικῇ πολυμαθείᾳ, στεροῦνται ὅμως τοῦ ἀληθοῦς ποιητικοῦ πνεύματος, τῆς ἀφελοῦς φυσικότητος. Ἐξ αὐτῶν Φιλητᾶς ὁ Κῶρος (διδάσκαλος τοῦ Πτολεμαίου Β') ἐποίησεν ἐλεγεία, ἅτινα ἔλαβεν ἔπειτα ὡς πρότυπον ὁ Ῥωμαῖος Προπέρτιος· Καλλιμαχος ὁ Κυρηναῖος ἔγραψεν ὕμνους καὶ ἐπιγράμματα εἰς Ἰωνικὴν διάλεκτον· Ἀρατος ὁ ἐκ Σόλων τῆς Κιλικίας ἔψαλεν ἐν ἑξαμέτροις τὴν θέσιν καὶ κίνησιν τῶν ἀστέρων (φαινόμενα καὶ διοσημεῖαι), ποίημα διδακτικόν, ὅπερ ὁ Κικέρων καὶ ἄλλοι ἐξελατίνισαν· Λυκόφρων ὁ Χαλκιδεὺς συνέταξεν Ἰαμβιστὶ προφητικόν τι μονόδραμα τὴν Κασσάνδραν, ἐκ προθέσεως αἰνιγμα-

τῶδες· Ἀπολλώνιος δ' Ῥόδιος, τοῦ Καλλιμάχου μαθη-
τῆς καὶ βιβλιοθηκάριος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μετὰ τὸν Ἐρα-
τοσθένη, ἐξέθετο ἐν ἡρωϊκῷ τινὶ ποιήματι εὐφραδῶς
τὰς περὶ τοῦ πλοῦ τῶν Ἀργοναυτῶν παραδόσεις (Ἀρ-
γοναυτικά). *Εὐφορίων* δ' Χαλκιδεὺς ἔγραψε Χιλιάδας
εἰς 5 βιβλία, ποίημα ὅλως μυθολογικὸν καὶ σκοτεινόν.
Διογύσιος δ' Περιγηγῆτης συνέταξεν ἐν ἐξαμέτροις περιή-
γησιν Οἰκουμένης, τὴν ὁποίαν ὑπεμνημάτισε κατὰ τὸν
ΙΒ' αἰῶνα μ. Χ. ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Εὐστά-
θιος· ὁ δ' ἐκ Γαδάρων τῆς Συρίας *Μελέαγρος* συνέλεξε
τὰ ἐπιγράμματα καὶ τὰ μικρὰ ποιήματα 46 ποιητῶν
εἰς μίαν ἀνθολογίαν ἣτις ἐκλήθη στέφανος ἐπιγραμμά-
των· καὶ τέλος ὁ Κολοφώνιος *Νικανδρος*, ζῶν ἐν τῇ
Περγαμηνῇ αὐλῇ, ἐξελέξατο ὡς ποιητικὴν ὕλην τὰ Θη-
ριακὰ καὶ Ἀλεξιφάρμακα.

Πάντῃ δὲ ἴδια φιλολογίας προϊόντα τῆς προκειμένης
ἐποχῆς παρουσιάζονται ἡ *νέα κωμωδία* καὶ ἡ *βουκο-
λική* ποίησις ἢ τὸ *εἰδύλλιον*. Ἡ πρώτη ἀνεπτύχθη ἐν
Ἀθήναις, ἀντιθέτως πρὸς τὴν Ἀριστοφάνειον, μετὰ τὴν
κατάλυσιν τῆς πολιτικῆς αὐτονομίας τοῦ δήμου ὡς ἔν-
τεχνόν τι εἶδος κατὰ τὰς ἐν τῇ Περιπατητικῇ σχολῇ
ἐπικρατούσας ἀρχὰς περὶ τὴν σπουδὴν τῆς φύσεως καὶ
τοῦ ἀνθρώπου. Δι' αὐτῆς δηλονότι παριστάνοντο ἤδη ἐν
τῇ σκηνῇ ἀντὶ ὠρισμένων προσώπων γενικοὶ χαρακτῆ-
ρες καὶ ἀντὶ τῶν σχέσεων τοῦ πολιτικοῦ βίου οἰκογε-
νειακαὶ καὶ ἐρωτικάι σχέσεις. Ὁ ἀξιολογώτερος δὲ τῶν
περὶ τὸ εἶδος τοῦτο 32 γονίμων ποιητῶν ἦσαν, *Μέναν-
δρος* δ' Ἀθηναῖος, μαθητῆς τοῦ Θεοφράστου καὶ φίλος
Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, γράψας ὑπὲρ τὰς 100 κωμω-
δίας, γνωστὰς ἐν μέρει ἐκ τῶν ἀπομιμήσεων τοῦ Ῥω-
μαίου Τερεντίου (ὃν ὁ Καῖσαρ ὠνόμαζε *dimidiatus Me-
nander*)· ὁ *Φιλήμων* ἐκ Σόλων τῆς Κιλικίας, πολυγρά-
φος ὡσαύτως· *Φιλιππίδης* δ' Ἀθηναῖος καὶ *Δίφιλος* δ'
Σινωπεὺς, ὃν ὁ Ῥωμαῖος Πλαῦτος ἔλαβεν ἰδίως ὡς πα-

ράδειγμα. Ἡ δὲ δευτέρα ἦτοι ἡ βουκολικὴ ποίησις, ἃν καὶ κατὰ τὸν Αἰλίανδον ἔλαβε τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς ἐν προλαβόντι χρόνῳ ὑπὸ Στησιχώρου καὶ Ἱμεραίου, προήχθη ὅμως καὶ ἐτελειοποιήθη κατὰ τὴν Ἀλεξανδρινὴν ἐποχὴν ὑπὸ Θεοκρίτου τοῦ Συρακουσίου, ὅστις ἔζησεν ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐν τῇ αὐτῇ τῶν Πτολεμαίων. Τὰ σωζόμενα 30 Εἰδύλλια αὐτοῦ διακρίνονται διὰ τῆς ἀφελοῦς περιγραφῆς φυσικῶν εἰκόνων καὶ ἰδίως τοῦ ποιμενικοῦ βίου. Ὁ Οὐίργίλιος τὸν ἐμιμήθη εἰς τὰς ἐκλογάς του, ἀλλὰ δὲν ἐδυνήθη νὰ τὸν φθάσῃ. Δύο ἄλλοι, σχεδὸν σύγχρονοι τοῦ Θεοκρίτου, *Βίων* ὁ Σμυρναῖος καὶ *Μόσχος* ὁ Συρακούσιος, ἔγραψαν εἰς Δωρικὴν διάλεκτον βουκολικά, τὰ ὅποια δὲν ἔχουσι μὲν τὴν ἀπλότητα καὶ φυσικότητα τῶν πρώτων, ὑπερέχουσιν ὅμως αὐτῶν κατὰ τὸν πλοῦτον τῶν περιγραφῶν, τὴν γλαφυρότητα καὶ λεπτότητα τῆς ἐκφράσεως.

Πεζογραφία, Ῥητορεία καὶ Ἱστορία.—

Ὡς δὲ ἡ ποίησις οὕτω καὶ ὁ πεζὸς λόγος δὲν ἔχει πλέον τὸν ἔντεχνον καὶ ὑψηλὸν ἐκείνον χαρακτῆρα τῶν παρελθόντων χρόνων. Ἡ Ῥητορεία, ἡ γνησίᾳ αὕτῃ θυγάτηρ τοῦ ἐλευθέρου πολιτικοῦ βίου, ἐξέλιπε μετ' αὐτοῦ καὶ μόνον ὡς ἀντικείμενον διδασκαλίας, στηριζομένης εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπεξεργασθεῖσαν θεωρίαν τῆς τέχνης, ἔζη ἔτι ἐν ταῖς σχολαῖς τῶν ρητόρων. Ὡς ρήτορες δὲ τῶν χρόνων τούτων φημίζονται, ὁ Κορίνθιος *Δείναρχος*, μαθητὴς τοῦ Θεοφράστου, γράψας ἐπὶ χρηματικῇ ἀμοιβῇ ὑπὲρ ἄλλων λόγους, τῶν ὁποίων σώζονται ἔτι τρεῖς. Ὁ *Δημοχάρης*, ἀδελφιδοῦς τοῦ Δημοσθένους, ὅστις ἐκτὸς διαφόρων ρητορικῶν λόγων συνέταξε καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐποχῆς του εἰς ρητορικὸν ὕφος· καὶ τελευταῖον *Δημήτριος* ὁ *Φηληρεὺς*, οὗτινος οἱ λόγοι διεκρίνοντο μὲν διὰ τοῦ καθαροῦ καὶ ἀνθηροῦ ὕφους των, ἀλλ' ἔκλινον εἰς τὸ τρυφερὸν καὶ μαλακόν.

Ἡ δὲ Ἱστορία εὗρε μὲν νέαν τροφὴν εἰς τὰς ἐκστρα-

τείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων του, κλί-
 νουσα ὁμῶς συνήθως πρὸς τὰ παράδοξα καὶ μυθώδη
 στερεῖται ἐσωτερικῆς ἀξίας. Ὁ Πτολεμαῖος Λάγου (βα-
 σιλεὺς τῆς Αἰγύπτου) καὶ ὁ Ἀριστόβουλος ἦσαν μετα-
 ξὺ τῶν πολλῶν ἀπολεσθέντων ἱστοριογράφων τοῦ Μ.
 Ἀλεξάνδρου οἱ δύο ἐμβριθέστεροι, τοὺς ὁποίους καὶ ὁ
 Ἀρρίανος ἀκολουθεῖ κατὰ τὸ πλεῖστον ὡς ἀξιοπιστοτέ-
 ρους κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μαρτυρίαν. Ὁ ἐκ Ταυρομενίου
 τῆς Σικελίας Τίμαιος, ἀκμάσας ἐπὶ τοῦ τυράννου τῶν
 Συρακουσῶν Ἀγαθοκλέους, ἔγραψεν Ἰταλικά καὶ Σικε-
 λικά εἰς 8 βιβλία, πρὸς δὲ τούτοις Ἑλληνικά καὶ Σι-
 κελικά κλ. καὶ εἵλκυσε κατὰ πρῶτον τὴν προσοχὴν τῶν
 Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς αὐξανούσης δυνάμεως τῶν Ῥωμαίων.
 Ὁ σύγχρονος αὐτοῦ Εὐήμερος ὁ Μεσσηνίος, ζήσας ἐν τῇ
 αὐτῇ τοῦ Κασσάνδρου καὶ κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ ἐπιχει-
 ρήσας πλοῦν τινὰ ἐν τῷ Ἰνδικῷ ὠκεανῷ ἐξέδωκε μετὰ
 τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδόν του *ἱεράν* τινα, ὡς τὴν ὠνόμασεν,
 ἀναγραφὴν ἢ ἱστορίαν, ἐν ᾗ διὰ μεταδόσεως διαφόρων
 ἐπιγραφῶν εὗρεθειςδων δῆθεν εἰς ναοὺς (ἰδίως εἰς τὸν
 ναὸν τοῦ Διὸς ἐν τινι πιθανῶς πλασθείσῃ νήσῳ εἰς πυ-
 ραμίδας, τάφους καὶ ἄλλα μνημεῖα ἐζήτησε ν' ἀπο-
 δείξη, ὅτι ὁ Κρόνος, ὁ Ζεὺς καὶ ἅπαντα ἡ γενεὰ αὐ-
 τῶν δὲν ἦσαν εἰμὴ ἄνθρωποι ἐξ ἀρχῆς, καὶ ὅτι δι' ἀπά-
 τῆς κατώρθωσαν νὰ τύχωσι θεῶν τιμῶν. Ὁ Εὐήμε-
 ρος ἐκτῆσατο μεγάλην φήμην, ὁ δὲ Πλούταρχος φρο-
 νεῖ ὅτι διὰ τῶν πλαστῶν καὶ ἐπαγωγῶν διηγήσεών του
 ἐγένετο αἷτιος ὅλης τῆς εἰς τὸν κόσμον τότε ἐπικρατη-
 σάσης ἀθείας. Ἐκτὸς δὲ τῶν εἰρημένων μνείας ἀξιοὶ τῆς
 ἐποχῆς ταύτης Ἕλληνες ἱστορικοὶ εἰσὶν. Ἐκαταῖος ὁ
 Ἀβδηρίτης καὶ Ἰερώνυμος ὁ Καρδιανός, ἐξ ὧν ὁ μὲν
 ἔγραψεν ἱστορίαν τῶν Ἰουδαίων καὶ περὶ Αἰγυπτίων φι-
 λοσοφίας· ὁ δὲ ἱστορίαν τῶν κατορθωμάτων τοῦ μ. Ἀ-
 λεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ· καὶ πρὸς τούτοις
 οἱ λεγόμενοι συγγραφεῖς τῶν Ἀθθίδων (Κλειτόδημος,

Φανόδημος, Ἀνδροτίων, Φιλόχορος κλ.), οἵτινες ἔργον εἶχον τὴν ἱστορίαν τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τὴν τῶν ἀρχαίων θεσμῶν καὶ ἠθῶν τῆς Ἀττικῆς. Ὑπὲρ πάντας ὁμως διαπρέπει *Πολύβιος* ὁ Μεγαλοπολίτης (υἱὸς τοῦ Λυκόρτα), ὅστις ἐλθὼν, ὡς ἐκ τῶν προῖστορηθέντων δῆλον, εἰς Ἰταλίαν μετὰ τῶν χιλίων ἄλλων Ἀχαιῶν, ἔζησεν ἐνταῦθα 17 ἔτη καὶ ἔτυχεν ἐξ ἀρχῆς τῆς φιλίας καὶ προστασίας τοῦ νεωτέρου Σκηπίωνος. Ἀφοῦ δὲ, ὡς ἀκόλουθος αὐτοῦ εἰς τὰς ἐκστρατείας του καὶ δι' ἄλλων μακρῶν περιηγήσεων ἠὔξησε τὰς γνώσεις του, παρασκευασθεὶς οὕτω καὶ ἱκανὴν ἐκ τῶν Ῥωμαϊκῶν ἀρχείων συναθροίσας ὕλην ἐπεχείρησε, μετὰ τὴν εἰς Ἑλλάδα ἐπάνοδόν του, τὴν συγγραφὴν καθολικῆς τινὸς Ἱστορίας εἰς 40 βιβλία ἀρχομένης ἀπὸ τοῦ δευτέρου Καρχηδονικοῦ πολέμου καὶ τελευτώσης εἰς τὴν κατατρόπωσιν τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τὸν Περσέα (220—167 π. Χ.), τῆς ὁποίας ὁμως δὲν διεσώθησαν εἰμὴ τὰ πρῶτα 5 βιβλία καὶ τινα ἀποσπάσματα τῶν λοιπῶν. Ὁ Πολύβιος ἐν τῇ συγγραφῇ του ταύτῃ προέθετο διπλοῦν σκοπὸν, πρῶτον νὰ δείξῃ πῶς ἡ Ῥώμη προήχθη διὰ τῆς ἰδιότητος καὶ ἰσχύος τοῦ πολιτεύματός της εἰς παγκόσμιον κράτος, καὶ δεύτερον νὰ διδάξῃ τοὺς πολιτικούς ἄνδρας καὶ στρατηγοὺς ὅλων τῶν ἐθνῶν καὶ χρόνων ἐκθέτων τὰ γεγονότα κατὰ τὴν συνάφειαν τῶν αἰτιῶν καὶ αποτελεσμάτων αὐτῶν. Ὅθεν θεωρεῖται ὡς πρῶτος ἰδρυτὴς τῆς πραγματικῆς ἱστορίας. Τελεία γνώσις τῆς ὕλης, ἣν πραγματεύεται, τῆς στρατιωτικῆς τέχνης καὶ τῆς πολιτικῆς, ὕγιής κρίσις, δξυδέρκεια καὶ ἀγάπη πρὸς τὴν ἀλήθειαν διακρίνουσιν αὐτόν.

Μαθηματικά καὶ φυσικά ἐπιστήμαι.—Πολὺ δὲ πλεόν τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν προήχθησαν κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον αἱ μαθηματικαὶ καὶ φυσικαὶ, καὶ οἱ πλείστοι ἐκ τῶν περὶ ταύτας διακριθέντων ἤκμασαν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ὁ *Εὐκλείδης*, ἐκ Γέλας τῆς Σικελίας,

διδάσκαλος τῆς καθαρᾶς μαθηματικῆς αὐτόθι ἐπὶ Πτολεμαίου, συνέταξε στοιχεῖα γεωμετρίας εἰς 15 βιβλία, ἅτινα καὶ μέχρι τῆς σήμερον θεωροῦνται ὡς τὸ διδασκτικώτερον καὶ εὐμεθοδέστερον σύγγραμμα τῆς περὶ ἧς δόλος ἐπιστήμης. Ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἀρχιμήδης ὁ Συρακούσιος ἐδείχθη οὐ μόνον γεωμέτρης ἄριστος ἀλλὰ καὶ μέγας μηχανικὸς, ὡς ἀποδεικνύουσιν αἱ θαυμάσιαι περὶ τὴν ὑδροστατικὴν ἀνακαλύψεις του καὶ αἱ μηχαναὶ αὐτοῦ ἐσοφίσθη καὶ μετεχειρίσθη ἐν τῇ τριετεί Ἀμύνῃ τῆς πατρίδος του κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Ἀπολλώνιος ὁ Περγαῖος, διατελέσας τὸ πρῶτον ἐν Περγᾷ εἶτα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἔγραψε θαυμάσιόν τι περὶ κωνικῶν τομῶν σύγγραμμα. Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος προήγαγε τὴν ἀστρονομίαν διὰ τοῦ περὶ μεγεθῶν καὶ ἀποστάσεων ἡλίου καὶ σελήνης συγγράμματός του, καὶ ἐδίδαξε πρῶτος ὅτι ἡ Γῆ κινεῖται περὶ τὸν ἥλιον καὶ περὶ τὸν ἄξονά της· ὅθεν εὐλόγως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ πρῶτος δρόμος τοῦ Κεπερνίκου. Ἐρατοσθένης ὁ Κυρηναῖος ὑπῆρξεν ὁμοῦ φιλόλογος καὶ μαθηματικὸς περίφημος καὶ πρῶτος αὐτὸς ἐξύψωσε τὴν γεωγραφίαν εἰς ἐπιστήμην. Πάντων ὅμως τῶν ἀστρονόμων ὑπέρτερος ἐδείχθη ὁ ἐκ Νικαίας τῆς Βιθυνίας Ἰππαρχος, ὅστις ἔζησε τὸ πρῶτον ἐν Ῥόδῳ καὶ ἔπειτα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Πρῶτος δ' αὐτὸς ὥρισεν ἀκριβέστερον τὴν διάρκειαν τοῦ ἡλιακοῦ ἔτους καὶ ὑπελόγησε τὰς ἀποστάσεις τῶν οὐρανίων σωμάτων ἀπ' ἀλλήλων. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ σώζονται, τῶν Ἀράτου καὶ Εὐδόξου φαινομένων ἐξηγήσεις βιβλ. 3 καὶ παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ τεμάχιόν τι ἐπιγραφόμενον, ἔκθεσις ἀστερισμῶν ἢ περὶ ἀπλανῶν ἀναγραφὴ.

Φιλοσοφία.—Μόνῃ ἡ φιλοσοφία εἶχεν εἰσέτι τὴν κυριωτέραν ἔδραν ἐν Ἀθήναις. Ἐνταῦθα κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον ἤκμασεν ὁ ἐκ Σταγείρων Ἀριστοτέλης (384—322) τοῦ Νικομάχου, ἱατροῦ τοῦ βασιλέως Ἀμύντα Γ'. υἱός, ὅστις ἀφοῦ ἐπὶ εἴκοσιν ὅλα ἔτη ἀπέ-

λαυσε τῆς διδασκαλείας τοῦ θεοῦ Πλάτωνος, ἔπειτα δέ, κατὰ πρόσκλησιν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου, ἀνεδέχθη τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ υἱοῦ του Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας (335) ἐδίδασκεν ἐν λυκείῳ (γυμνασίῳ, κειμένῳ παρὰ τὸ δμῶνυμον ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀπὸ τῶν σκιερῶν περιπάτων τοῦ δποίου (οὐχὶ δ' ἐκ τοῦ περιπατεῖν, διότι οὕτως ἐδίδασκον σχεδὸν ὅλοι τὸ πάλαι) ἢ ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθεῖσα σχολὴ ὠνομάσθη *Περιπατητικὴ*. Ὁ δαιμόνιος οὗτος ἀνὴρ ἐπεχείρησε πρῶτος συστηματικὴν τῶν ἕως τότε ἀσυναρτήτων ἐπιστημονικῶν γνώσεων διάταξιν, προήγαγε μέγας τινὰς ἐπιστήμας (ιδίως τὴν λογικὴν, ῥητορικὴν καὶ μεταφυσικὴν) καὶ ἄλλας μὴ ὑφισταμένας πρότερον ἐδημιούργησε (τὴν ζωολογίαν καὶ τὴν φυσιολογίαν). Κατὰ τὴν καθολικὴν πολυμάθειαν, κατὰ τὴν ὀξύνοϊαν καὶ κρίσιν οὐδένα ἄλλον ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἔχει ἐφάμιλλον. Ἡ φιλοσοφία κατ' αὐτὸν, ὥς ἐπιστήμη τῆς ἀληθείας, τοῦ ὄντος καθ' ὅλου καὶ οὐ κατὰ μέρος περὶ τινος αἰτίας καὶ ἀρχᾶς, ἀπαρτίζεται ἐξ ὅλων σχεδὸν τῶν ἐπιστημῶν, ἐξαιρουμένης τῆς ἱστορίας, καὶ διαιρεῖται εἰς θεωρητικὴν καὶ πραγματικὴν, ὧν ἡ μὲν πρώτη ἀσχολουμένη περὶ τὸ ὄν ἢ περὶ τὰ πραγματικά, τὰ μὴ ἐκ τῆς θελήσεως ἐξαρτώμενα, περιλαμβάνει, λογικὴν, μαθηματικὴν καὶ φυσικὴν (ἔχουσιν ὡς μέρη, κοσμολογίαν, θεολογίαν, πρῶτην φιλοσοφίαν, ἣν ἔπειτα οἱ ἐρμηνευταὶ ὠνόμασαν μετὰ τὰ φυσικὰ ἢ μεταφυσικὴν) ἡ δὲ δευτέρα στρεφόμενη περὶ τὰ ἐκ τῆς θελήσεως ἐξαρτώμενα καὶ τὰ τυχαῖα περιέχει, ἠθικὴν, πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν. — Ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος διαφέρει ὁ Ἀριστοτέλης οὐσιωδῶς κατὰ τοῦτο ὅτι ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ νοῦς διατελῶν ἀσχολεῖται ἐξαιρέτως περὶ τὰ ἐμπειρικά (τὰ ἐκ τῶν ὑστέρων), ἐν ᾧ ἐκεῖνος, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς φαντασίας ὧν, ἐνηδύνεται εἰς τὰ ἰδεώδη (τὰ ἐκ τῶν προτέρων). Ἐντεῦθεν δὲ πηγάζει καὶ ἡ διαφορὰ τοῦ τρόπου ἢ τῆς με-

θόδου ἑκατέρου αὐτῶν περὶ τὸ φιλοσοφεῖν, τοῦ μὲν ἀπὸ
 τῶν μερικῶν πάντοτε ἐξυψουμένου εἰς τὰ καθόλου, τοῦ
 δὲ συνήθως ἀπὸ τῶν καθόλου καταβαίνοντος εἰς τὰ με-
 ρικά. Μαθηταὶ καὶ ὁπαδοὶ τοῦ Ἀριστοτέλους (κοινῶς
 περιπατικοὶ λεγόμενοι) μνημονεύονται πολλοί· λόγου δ'
 ἄξιοι μεταξὺ αὐτῶν εἰσὶν, *Θεόφραστος* ὁ Ἐρέσιος (ἄμε-
 σος διάδοχος τοῦ Σταγειρίτου ἐν τῇ Περιπατικῇ scho-
 λῇ), ἀνὴρ εἴπερ τις καὶ ἄλλος πολυγραφώτατος· ἐκ
 τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ σώζεται ἡ περὶ τὰ φυτὰ
 ἱστορία καὶ οἱ ἠθικοὶ χαρακτῆρες ἢ ἀποσπάσματα. *Ἡ-
 ρακλείδης* ὁ Ποντικός, τοῦ Πλάτωνος ὁμοῦ καὶ τοῦ
 Ἀριστοτέλους μαθητῆς, συγγραφεὺς πολλῶν ἱστορι-
 κῶν, φιλοσοφικῶν, γραμματικῶν καὶ πολιτικῶν πονημά-
 των, ἐξ ὧν μόνον τινὰ ἀποσπάσματα περὶ πολιτειῶν
 σώζονται. *Εὐδήμος* ὁ Ῥόδιος, συγγραφεὺς τῶν λεγομέ-
 νων Εὐδημείων ἠθικῶν. *Δικαίταρχος* ὁ Μεσσήνιος, εἰς ὃν
 ἀποδίδονται τὰ περὶ ψυχῆς ἢ Κορινθιακὰ καὶ Λεσβικά.
Ἀριστόξενος ὁ Ταραντῖνος, ὅστις ἡρμήνευσε τὴν σχέσιν
 τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα ὡς μουσικὴν τινὰ ἁρμονίαν.
 Καὶ *Σράτων* ὁ Λαμψακηνὸς, ὅστις ἐδόξαζεν ὅτι τὰ πάντα
 ἐγεννήθησαν ἄνευ συμπράξεως τῶν θεῶν.—Πρὸς τῇ περι-
 πατητικῇ δὲ σχολῇ ἀνεφάνησαν κατὰ τὴν αὐτὴν περίο-
 δον καὶ ἄλλαι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ παραφυάδες ἀρχαιοτέρων
 αἱρέσεων, οἷον ἡ *Ἐπικούρειος*, ἡ *Στωϊκὴ*, ἡ *Πυρρόωρικὴ*
 καὶ ἡ τῆς μέσης *Ἀκαδημίας*. Ἐν ᾧ ὁ τῆς πρώτης ἰδρυ-
 τῆς *Ῥπίκουρος* ἐκ Γαργηττοῦ (ἐνὸς δήμου τῆς Ἀττικῆς)
 ἀνέπτυξεν ἐπὶ μᾶλλον τὸ σύστημα τοῦ Ἀριστίππου παρα-
 δεχθεὶς τὴν *ἡδονὴν* ὡς τὸ ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς εἰς
 τὸν ἄνθρωπον προβαλλόμενον τέλος τοῦ ζῆν (ἄκρον ἀγα-
 θὸν) καὶ ἐν τῇ θεωρητικῇ φιλοσοφίᾳ τὴν τυχαίαν ἐνέρ-
 γειαν μηχανικῶν αἰτιῶν ὡς λόγον ἢ ἀρχικὴν αἰτίαν τῆς
 τάξεως τοῦ κόσμου· ἐξ ἐναντίας ὁ τῆς δευτέρας *Ζήνων*
 ὁ Κιτιεὺς προήγαγε τὸ ἠθικὸν σύστημα τοῦ Ἀντισθέ-
 νους εἰς τὴν ἐσχάτην αὐστηρότητα διδάσκων ὅτι τὸ μό-

νον ἀγαθὸν ὑπάρχει ἡ ἀρετὴ, οὕσα μία μὲν καθ' ἑαυτὴν ἐκδηλουμένη δὲ διαφόρως, τὸ μόνον δὲ κακὸν ἡ κακία, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα εἰσὶν ἀδιάφορα, τουτέστι δὲν ἔχουσι τὸν λόγον τῆς προτιμῆσεως καὶ τῆς ἀποβολῆς ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐν ταῖς ἐξωτερικαῖς περιστάσεσιν. Ἀμφότεροι οἱ εἰρημένοι αἰρεσιάρχαι ἔσχον ὁπαδοὺς ἔτι περιφημότερους αὐτῶν· ὁ πρῶτος, τὸν ἐκ Μιτυλήνης Ἑρμαχον, τὸν Μητρόδωρον, τὸν Ζήωνα (παρ' ᾧ ὁ Κικέρων ἐν Ἀθήναις ἐμαθήτευσε) καὶ τὸν Φιλόδημον· ὁ δεύτερος, τὸν Κλεάνθην, τὸν Χρύσιππον, τὸν Παναίτιον καὶ τὸν Ποσειδώνιον. Ἡ πεποιθήσις δὲ, μεθ' ἧς οἱ τῶν προηγουμένων σχολῶν ὁπαδοὶ ἐξέφερον τὰς δόξας αὐτῶν, προῦκάλεσε τὸν σκεπτισμὸν καὶ ἐπομένως τὴν γέννησιν τῶν δύο ἐπομένων αἱρέσεων. Καὶ ὁ μὲν Πύρρων ὁ Ἡλεῖος, τῆς ἐπωνύμου αἱρέσεως ἀρχηγὸς, ἐδόξαζεν ὅτι οὐδεμία γνῶσις τῶν πραγμάτων ὑπάρχει, ἐπομένως οὐδεμία ἀλήθεια ἐκ τοῦ ἀντικειμένου· ἄκρα δὲ σοφία εἶναι τὸ ἐπέχειν καὶ ἡ ἐντεῦθεν πηγάζουσα τελεία ἀταραξία (τέλος εἶναι τοῦ σκεπτικοῦ τὴν ἐν τοῖς κατὰ δόξαν ἀταραξίαν)· ὁ δὲ Ἀρκεσίλαος, τῆς τελευταίας σχολῆς ὁ θεμελιωτής, ἐπρέσβευεν ὅτι τὸ μεγαλύτερον πόρισμα τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεύνης εἶναι ἡ *πιθανότης* (εὐλογία)· ὅθεν ἔλεγεν «ὁ προσέχων τῷ εὐλόγῳ κατορθώσει καὶ εὐδαιμονήσει». Πρὸς τὰς ἀρχὰς δὲ τούτου συνεφώνουν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον καὶ οἱ μετέπειτα Ἀκαδημαῖκοι (οἱ τῆς λεγομένης νέας Ἀκαδημίας ὁπαδοί), ἐξ ὧν οἱ περιφημότεροί εἰσιν ὁ *Καρνεάδης*, ὅστις διέπρεψε καὶ ὡς ῥήτωρ, ὁ *Κράντωρ* καὶ ὁ *Κλειτόμαχος*. — Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ μετ' ἔπειτα ἐγεννήθησαν αἱ τῶν Νεοπυθαγορικῶν καὶ Νεοπλατωνικῶν σχολαί, αἵτινες δὲν φέρουσι πλέον τὸν Ἑλληνικὸν τύπον, ἀλλ' ἀποπνέουσιν ἤδη ἀέρα ἀνατολικόν.

Εἰκαστικαὶ τέχναι. — Αἱ εἰκαστικαὶ τέχναι εὐρίσκονται ἤδη εἰς τὴν παρακμὴν των. Κατὰ τὴν ἑξοδὸν δὲ

μόνον τῆς προλαβούσης καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς παρούσης περιόδου παρουσιάζονται δύο ἔξοχοι τεχνῖται, ὁ Σικυώνιος Λύσιππος ὡς ὁ ἐπιτηδειότερος μεταλλοχύτης καὶ ὁ Κολοφώνιος Ἀπελλῆς ὡς ὁ περιφημότερος ζωγράφος τῆς ἀρχαιότητος. Ἔργα δὲ τοῦ μὲν πρώτου περίφημα ἦσαν, ὁ ἀνδριὰς τοῦ μ. Ἀλεξάνδρου (ὅστις εἰς αὐτὸν μόνον, κατὰ τὴν μορτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου, ἐπέτρεπε τὴν παράστασίν του), τὰ τοῦ Σωκράτους καὶ τῶν ἐπτά σοφῶν τῆς Ἑλλάδος ἀγάλματα καὶ πρὸ πάντων καθήμενός τις Ἡρακλῆς καὶ εἰς Ζεὺς· τοῦ δὲ δευτέρου ἡ εἰκὼν Ἀλεξάνδρου φέροντος τὸν κεραυνὸν ἐν τῇ χειρὶ, αἱ τοῦ Κλείτου καὶ τοῦ Νεοπτολέμου ὡς ἐφίππων· προσέτι Ἀφροδίτη τις ἀναδυομένη καὶ ἐξαιρέτως Ἀρτεμὶς τις, περικυκλουμένη ὑπὸ τοῦ χοροῦ τῶν νυμφῶν αὐτῆς.

ΣΥΝΟΨΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ.

Ἀπὸ τῆς Ῥωμαιοκρατίας μέχρι τῶν νεω-
τάτων χρόνων.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἄλωσιν τῆς Κορίνθου δ
τῆς Ἑλλάδος βίος διαιρεῖται εἰς τέσσαρας περιόδους
πολλῶν περιπετειῶν καὶ δεινῶν παθημάτων μεστάς.
Καὶ ἡ μὲν πρώτη περίοδος περιλαμβάνει τοὺς χρόνους
τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἡ δὲ δευτέρα τὴν Βυζαντι-
νὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἀπετέλει μέρος τοῦ Βυζαντινοῦ κρά-
τους, ἡ δὲ τρίτη τὴν κατοχὴν τῶν Φράγκων καὶ ἰδίᾳ
τὴν τῶν Ἑνετῶν, ἡ δὲ τετάρτη, ἡ πασῶν χειρίστη, τὴν
τῶν Τούρκων κατάκτησιν καὶ δεσποτείαν, ἐξ ἧς κατὰ
τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ παρόντος αἰῶνος μετὰ ἡρωϊκοὺς
ἀγῶνας κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν καὶ ἀνήκεσα πα-
θήματα μόλις ἐδυνήθη μέρος μόνον αὐτῆς νὰ ἀποτελέσῃ
κράτος αὐτόνομον καὶ ἐλεύθερον. Τὴν ἱστορίαν δὲ ἐκά-
στης τούτων τῶν περιόδων πρόκειται νὰ ἐκθέσωμεν συν-
τόμως περιοριζόμενοι εἰς τὰ οὐσιωδέστερα συμβάντα.

Α') Ἀπὸ ἀλώσεως τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων
μέχρι τῆς ιδρύσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

146 π. Χ.—395 μ. Χ.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ Ἑλλάς, ὥς Ῥωμαϊκὴ ἐπαρ-
χία ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀχαΐα, στερημένη πάσης αὐτονο-
μίας, σεβαστὴ δὲ μόνον εἰς τοὺς νικητὰς αὐτῆς διὰ τῆς
κατὰ τὴν παιδείαν ὑπεροχῆς της, διωκεῖτο ὑπὸ Ῥω-
μαίων ἀνθυπάτων, μεταβαλλομένων κατὰ πᾶν ἔτος ἢ
κατὰ πᾶσαν διετίαν καὶ τῶν πλείστων μετερχομένων

τὴν διοίκησιν ὥς μέσον ἰδίου πορισμοῦ. Ἰδίαν δέ τινα θέσιν ἀπέναντι τῆς Ῥώμης διετήρησαν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς αἱ Ἀθηναί, αἵτινες κατὰ τοὺς τελευταίους τῆς αὐτονομίας των χρόνους διὰ τῶν πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ῥώμην σχέσεών των εἶχον τὴν ἐπιτηδειότητα νὰ δειχθῶσι μετ' ἀνεξαρτήτου χαρακτῆρος. Καὶ μετὰ τὴν κατατρόπωσιν μὲν τοῦ Περσέως κατώρθωσαν, πρεσβευσάμεναι, νὰ λάβωσι δι' ἀποφάσεως τῆς συγκλήτου τὰς νήσους Δῆλον καὶ Λῆμνον, ὧν καὶ πρότερον ἀντεποιούντο· μετὰ δὲ τὴν πτώσιν τῆς Κορίνθου καὶ τὴν κατάλυσιν τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ἔτυχον τῆς συγγνώμης τῶν νικητῶν τοῦλάχιστον ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ δύνανται ν' ἀπολαύωσι τινὸς ἐλευθερίας, τὴν ὁποίαν ἐζήτουν νὰ διατηρήσωσιν ἐμμένουσαι εἰς τοὺς ἀρχαίους τύπους τοῦ δημοσίου βίου¹. Μέχρι τίνος δὲ ἡ ἐλευθερία αὕτη κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς Ῥωμαιοκρατίας ἐμμέσως ἢ ἀμέσως περιωρίζετο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, δυσκόλως δύναται νὰ ὁρισθῇ ἀκριβῶς. Κατὰ πρῶτον ἡ ἱστορία τοῦ Μιθριδατικοῦ πολέμου (παρὰ τῷ Ἀππιανῷ καὶ Πλουτάρχῳ) διαφωτίζει ὁπωσοῦν τὴν κατάστασιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Ῥωμαίων.

Ἀφοῦ δηλονότι ὁ Μιθριδάτης, βασιλεὺς τοῦ Πόντου, ὁ φοβερώτερος τῶν ἕως τότε ἐμφανισθέντων ἐχθρῶν τῆς Ῥώμης, ἐξηφάνισε πάντας τοὺς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ εὐρισκομένους Ῥωμαίους (ὑπὲρ τοὺς δεκακισμυρίους, ὡς λέ-

¹ Παρατηρητέον ὅτι ἐκ προοιμίων ἤδη οἱ Ῥωμαῖοι, πολιτικῇ πανούργῳ χρώμενοι, ἀντὶ νὰ ζητήσωσι παρὰ πασῶν τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἐπίσης ἀπεριόριστον ὑποταγὴν καὶ διὰ τῆς αὐτῆς τύχης νὰ τὰς διαθέσωσι πρὸς τὸ αὐτὸ φρόνημα, πρὸς τὰς αὐτὰς ἐλπίδας καὶ προσπάθειας, ἐσπούδασαν νὰ διαιρέσωσι τὰ συμφέροντά των, ὥστε ἐν ᾧ τινὰς ἐκείνων κατέστησαν ἐντελῶς ἐξηρητημέναι, εἰς ἄλλας καὶ ἰδίως εἰς τὰς Ἀθῆνας καὶ τὴν Σπάρτην ἐπετράπη ἡ ἐξακολούθησις ἐξωτερικῶν τινῶν τοῦ δημοσίου βίου τύπων, ὅσοι ἐδύναντο νὰ τὰς ἀναμνησکوσι τὴν πρώην ἐλευθερίαν των.

γεται) διενόηθη νὰ καταπολεμήσῃ αὐτοὺς καὶ ἐν Εὐρώ-
 πῃ (87—84 π. Χ). Ἐπὶ τούτῳ δ' ἐζήτησε νὰ προσλά-
 βῃ συμμάχους καὶ τοὺς Ἑλληνας καί, ἵνα τοὺς ἐνθαρ-
 ρύνῃ, ἔπεμψεν εἰς Ἑλλάδα στρατοὺς μεγάλους καὶ στρα-
 τηγοὺς, τὸν Ἀρχέλαον καὶ τὸν Μητροφάνην. Οἱ Ἀθη-
 ναῖοι, οἱ Ἀχαιοὶ, οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ Βοιωτοὶ τοὺς
 ἐδέχθησαν ὡς σωτῆρας· ἡ Εὐβοία, ἡ Δημητριάς καὶ ἡ
 Μαγνησία μὴ θελήσασαι νὰ προστεθῶσιν εἰς τὴν βασιλι-
 κὴν μερίδα ἐλεηλατήθησαν ὑπὸ τοῦ Μητροφάνους. Κατὰ
 τὴν μεταξὺ δὲ τῶν ἐκ Μακεδονίας ἐπελθόντων Ῥωμαίων
 καὶ τοῦ Ἀρχελάου περὶ Χαιρώνειαν συγκροτηθεῖσαν τριή-
 μερον μάχην ὑπῆρχον πολλοὶ Ἕλληνες ὡς ἐπίκουροι τοῦ
 τελευταίου· ἀλλ' ἡ μετ' οὐ πολὺ ἐμφάνισις τοῦ Σύλλας,
 εἰς ὃν ἡ Ῥώμη ἐπέτρεψε τὸν κατὰ Μιθριδάτου ἐν Ἑλ-
 λάδι πόλεμον, ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς Ἕλληνας τρόμον καὶ
 ἐπανήγαγεν εἰς τὴν πρώτην ὑποταγὴν τὰς ἀποστάσας
 πόλεις· μόνον δ' αἱ Ἀθῆναι, αἵτινες εὐρίσκοντο τότε ὑπὸ
 τὸ κράτος τοῦ ἐκ δημαγωγοῦ εἰς τύραννον προαχθέντος
 Ἀριστίωνος ἢ Ἀθηρίωνος, ἀνθρώπου (κατὰ Πλούταρχον)
 ἐξ ἀσελγείας ὁμοῦ καὶ ὠμότητος ἔχοντος συγκειμένην
 τὴν ψυχὴν, ἐτόλμησαν νὰ ἐμμείνωσιν εἰς τὴν ἀπόστασιν,
 δεχθεῖσαι τὸν περὶ Χαιρώνειαν ἡττηθέντα στρατὸν τοῦ
 Μιθριδάτου καὶ ἐμπιστευθεῖσαι τὴν ἄμυναν τοῦ Πει-
 ραιῶς εἰς τὸν ἀρχηγὸν αὐτοῦ Ἀρχέλαον. Ὅθεν ὁ Σύλλας
 ὥρμησεν εὐθὺς μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεώς του κατὰ τῆς
 πόλεως ταύτης, ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν εὗρεν οὐ
 μικρὰν ἀντίστασιν, ἥτις, ἡνωμένη μετὰ τῶν σκωμμά-
 των καὶ βωμολοχιῶν, δι' ὧν ὁ τύραννος Ἀριστίων αὐτόν
 τε καὶ τὴν διαβόητον σύζυγόν του Μετέλλαν ἀπὸ τῶν
 τειχῶν καθ' ἐκάστην ἠρέθιζεν, ἐκίνησε τὴν ὀργὴν αὐτοῦ
 εἰς ἄκρον. Διαρκούσης δὲ τῆς μακρᾶς καὶ πεισματώδους
 πολιορκίας ὁ Σύλλας ἠναγκάσθη, πρὸς κατασκευὴν μὲν
 τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν νὰ ἐκκόψῃ τὰ δένδρα τῶν
 ἱερῶν ἁλσῶν, ἅτινα περιέβαλλον τὸ Λύκειον καὶ τὴν

Ἀκαδημίαν, πρὸς πληρωμὴν δὲ τῶν στρατιωτικῶν μισθῶν, στερούμενος χρημάτων, νὰ γυμνώσῃ τοὺς ἐν Δελφοῖς, ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοὺς ἐκ τῶν πλουσίων αὐτῶν ἀναθημάτων καὶ νὰ κόψῃ ἀπὸ τούτων νομίσματα. Ἐν τοσούτῳ οἱ πολιορκούμενοι ἤρξαντο ν' ἀγωνιῶσι πιεζόμενοι ὑπὸ τοῦ λιμοῦ. Ἐν ᾧ δὲ οὗτοι δι' ἔλλειψιν σίτου, οὗτινος ὁ μέδιμνος κατήντησε νὰ τιμᾶται χιλίων δραχμῶν, ἠναγκάζοντο νὰ τρέφονται ἀπὸ τῶν περι τὴν ἀκρόπολιν φυομένων χόρτων, ἐκ δερμάτων καὶ ἄλλων ἀηδῶν πραγμάτων, ὁ τύραννος Ἀριστίων ἐν πότοις διέτριβε καὶ ἐνετρύφα μετὰ γελωτοποιῶν ἀδιακόπως· βραδέως δὲ μόλις συγκατετέθη νὰ πέμψῃ πρὸς τὸν Σύλλαν δύο ἢ τρεῖς τῶν συμποτῶν, πρὸς οὓς, μὴ ἀρκουμένους νὰ ζητήσωσιν ὅ,τι τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως ἀπέβλεπεν, ἀλλὰ σεμνολογουμένους τὸν Θησέα, τὸν Εὐμολπον καὶ τὰ Μηδικὰ, «ἀπέλθετε, ἀπήντησεν ὁ ἀγέρωχος στρατηγός, καὶ ἀναλάβετε τοὺς λόγους ὑμῶν, διότι ἐγὼ δὲν ἐπέμψθην ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἰς Ἀθήνας ἵνα διδαχθῶ, ἀλλ' ἵνα ὑποτάξω τοὺς ἀποστάτας». Τέλος δὲ οἱ πολιορκηταὶ παρατηρήσαντες μέρος τι τοῦ τεύχους κακῶς καὶ ἀμελῶς φυλαττόμενον ἔνεκα τῆς ὀλιγωρίας τοῦ τυράννου, εἰσῆλσαν δι' αὐτοῦ περὶ μέσας νύκτας εἰς τὴν πόλιν φρικώδεις, ὑπὸ τὸν ἥχον σαλπίγγων καὶ κεράτων, καὶ, κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ ἄδειαν, διεσπάρησαν εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ οἰκίας ἐφ' ἀρπαγὴν καὶ φόνον. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποσφαγέντων ἦτο ἄπειρος. Καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἔτι τοῦ Πλουτάρχου τὸ πλῆθος αὐτῶν ἐμετρεῖτο κατὰ τὸν τόπον τοῦ ῥυέντος αἵματος, ὅπερ ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς καὶ τοῦ ἐντὸς τοῦ Διπύλου Κεραμεικοῦ κατέκλεισε διὰ τῶν πυλῶν τὸ προάστειον. Τῶν δὲ οὕτως ἀποθανόντων δὲν ἦσαν ἐλάσσονες οἱ ἐξ οἴκτου καὶ πόθου τῆς πατρίδος καὶ ἐξ ἀπελπισίας ἐκουσίως ἑαυτοὺς διαφθείροντες. Ὁ δὲ Ἀριστίων, ἀφοῦ ἐνεκαρτέρησε χρόνον τινὰ ἐν τῇ

ἄκροπόλει μετ' ὀλίγων δορυφόρων, ὑπὸ δειψῆς πιεσθεὶς παρεδόθη καὶ ἐφονεύθη. Τέλος ὁ Σύλλας, μεστὸς ὧν ἤδη τῆς τιμωρίας καὶ καμφθεὶς ὑπὸ τῶν λιπαρῶν δεήσεων τῶν φυγάδων, Μειδίου καὶ Καλλιφῶντος μετὰ μικρόν τι ἐγκώμιον τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, συγχωρῶ, εἶπε, πολλοὺς χάριν ὀλίγων καὶ τοὺς ζῶντας χάριν τῶν τεθνηκότων.

Ἡ ἄλωσις τῶν Ἀθηνῶν ἐγένετο κατὰ τὰς καλάνδας Μαρτίου ἐν ἔτει 86 π. Χ. Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον ὁ Σύλλας κυριεύσας καὶ τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰ πλεῖστα αὐτόθι κτίρια κατακαύσας ἀνέζευξεν ἐσπευσμένως εἰς Βοιωτίαν, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ συνεκεντρώθησαν νέοι πολυάριθμοι στρατοὶ τοῦ Μιθριδάτου, ταχθέντες ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ (ἐκ Μουνυχίας μετακληθέντος) Ἀρχελάου. Ὁ Σύλλας, μ' ὅλον ὅτι αἱ δυνάμεις τοῦ ἦσαν πολὺ ἐλάσσονες, ἐπετέθη κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς ἐνίκησε κατὰ κράτος εἰς δύο μάχας, περὶ Χαιρώνειαν καὶ ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ Ὁρχομενοῦ· ἡ δευτέρα δὲ ἦτο τοσοῦτον φονικὴ, ὥστε καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλουτάρχου (διακόσια ἔτη σχεδὸν βραδύτερον) εὐρίσκοντο πέριξ τοῦ Ὁρχομενοῦ πολλὰ βαρβαρικά τόξα, κράνη, θωράκων σπάσματα σιδηρῶν καὶ μάχαιραι ἐμβαπτισμέναι εἰς τέλματα. Ἡ Ἑλλάς ἔπαθε πολλὴν ἐκ τοῦ Μιθριδατικοῦ τούτου πολέμου φθοράν καὶ πολὺς παρῆλθε χρόνος ἕως οὗ αἱ ἀναστατωθεῖσαι αὐτῆς πόλεις ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν των. Αἱ δὲ Ἀθῆναι, τῶν ὁποίων ἡ συμφορὰ ἦτο μεγαλητέρα ὅλων τῶν ἄλλων, εὖρον παραμυθίαν ἀνέλπιστον κατὰ τοῦτο, ὅτι πλούσιός τις εὐπατρίδης Ῥωμαῖος, ὁ Πομπώνιος Ἀττικὸς, καταφυγὼν (ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων τῆς Ῥώμης ταραχῶν) εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν πολυειδῶς διὰ τῆς ἐλευθεριότητος αὐτοῦ τὴν συνέδραμε. Παρομοίως καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας Ἀριοβαρζάνης ὁ Φιλοπάτωρ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Φιλορόμαιος εὐηργέτησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὰς Ἀθήνας, ἀνοικο-

ἐχορήγησαν βοηθείας ἔλαβον παρ' αὐτοῦ ἐν μέρει τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἄλλα ὠφελήματα. Βραδύτερον δὲ ὁ Ῥωμαῖος οὗτος δορυκτῆτωρ ἔδωκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἄλλο μεῖζον εὐνοίας δεῖγμα ἀνοικοδομήσας καὶ τὴν ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς πυρπολήσεώς της ἔρημον μείναςαν Κόρινθον, ἣτις ἐν βραχεῖ χρόνῳ κατέστη πάλιν ἡ σημαντικωτέρα πόλις τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δὲ Ὀκτάβιος, ἀμιλλώμενος πρὸς τὸν θεῖόν του, ἀπέφυγε νὰ τιμωρήσῃ τοὺς μετὰ τοῦ Ἀντωνίου συνταχθέντας· πρὸς τοὺς ὀλίγους δὲ, οἵτινες εἶχον προστεθῇ εἰς τὴν μερίδα αὐτοῦ, ἐδείχθη λίαν ἐλευθέριος. Οὕτως ἡ Σπάρτη ἔλαβε τὴν νῆσον Κύθηρα καὶ τινὰς πόλεις τῶν Μεσσηνίων, κατὰ τὸν αὐτὸν ὅμως χρόνον ἀπέβαλε πάλιν καὶ μέρος τῆς ἐπικρατείας της, ἥτοι τὰς μέχρι τοῦδε ἀπ' αὐτῆς ἐξηρητημένας παραλίους πόλεις, μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Ταινάρου καὶ Μαλέα, αἵτινες παρεχωρήθησαν ὡς ἐλευθέρα ἰδιοκτησία εἰς τοὺς περιόικους καὶ εἰλωτας, τοὺς ἔκτοτε ὀνομασθέντας *ἐλευθερολάκωνας*. Πλὴν δὲ τῆς Σπάρτης καὶ αἱ Πάτραι ἔτυχον τῆς ἰδιαιτέρας τοῦ Αὐγούστου εὐνοίας· διότι οὐ μόνον οἱ παλαιοὶ κάτοικοι, οἵτινες τὴν ἐκ τῶν πολλῶν πολέμων σχεδὸν ἐξαφανισθεῖσαν πόλιν ἐγκατέλιπον διασκεδασθέντες εἰς τὰς ὁμόρους χώρας, ἐπανῆλθον κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ πάλιν εἰς αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων πόλεων πολλοὶ συνέρρευσαν. Πρὸς μνήμην δὲ τῆς περὶ Ἀκτιον νίκης τοῦ ὁ Αὐγούστος ἔκτισε νέαν λαμπροτάτην πόλιν, τὴν ὁποίαν συνοικισθεῖσαν ὑπὸ Ῥωμαίων καὶ Ἑλλήνων (Ἀμβρακιωτῶν, Ἀνακτορίων καὶ Αἰτωλῶν) ὠνόμασε *Νικόπολιν* ἐπιτρέψας αὐτῇ νὰ ἔχῃ καὶ ψῆφον εἰς τὸ συνέδριον τῶν Ἀμφικτυόνων. Ἡ Νικόπολις δὲ καὶ αἱ Πάτραι ἀπέβησαν μετ' οὐ πολὺ εὐανδροῦσαι καὶ λαμπραὶ πόλεις καὶ, πρὸς ταῖς Ἀθήναις, τὸ καταγώγιον ὅλων ἐκείνων, ὅσοι ἤθελον νὰ θαυμάζωσιν ἔτι τὸ φθίνον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος μεγαλεῖον ἐν τοῖς ἐρειπίοις αὐτοῦ.

δομήσαντες τὸ ἐπὶ τῆς πολιρκίας καταστραφέν ᾧδεῖον.

Μικρὸν δὲ μετὰ τὴν λήξιν τοῦ Μιθριδατικοῦ πολέμου πειραταὶ τῆς ἐν Ἀσίᾳ Κιλικίας, οἵτινες, κατὰ συνέπειαν τῆς διαλύσεως τοῦ στόλου τοῦ Μιθριδάτου ἐπεκράτησαν ἀπάσης τῆς Μεσογείου ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἕως τῶν στηλῶν τοῦ Ἡρακλέους, ἐλεηλάτησαν ὑπὲρ πᾶσιν χώραν τὴν Ἑλλάδα, στερουμένην τότε ναυτικῆς δυνάμεως πρὸς ἄμυναν ἑαυτῆς. Τέλος ὁμῶς κατετροπώθησαν ὑπὸ τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ τῶν Ῥωμαίων Πομπηίου μέρος δὲ τούτων ἔλαβε δι' αὐτοῦ κατοικίας εἰς τὴν ἤδη ἐρημωμένην Πελοπόννησον (ἐν Δύμῃ τῆς Ἀχαΐας). Ἀκολούθως οἱ μεγάλοι ἐμφύλιοι τῆς Ῥώμης πόλεμοι, ὁ μεταξὺ τοῦ εἰρημένου Πομπηίου καὶ τοῦ Ιουλίου Καίσαρος (48 π. Χ.) ὁ μεταξὺ τοῦ Ἀντωνίου καὶ Ὀκταβίου ἐξ ἑνὸς καὶ τῶν τοῦ Καίσαρος φονέων, Βρούτου καὶ Κασσίου ἐξ ἄλλου μέρους (42), καὶ ὁ μεταξὺ Ἀντωνίου καὶ Ὀκταβίου ἐφεξῆς (31) γενόμενοι ὅλοι ἐν Ἑλλάδι (ὁ μὲν περὶ Φάρσαλον τῆς Θεσσαλίας, ὁ δ' ἐν Φιλίπποις τῆς Μακεδονίας καὶ ὁ τρίτος διὰ τῆς περὶ τὸ Ἀκτιον ναυμαχίας) συνεπήγαγον οὐ μικρὰ εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς δεινὰ, καθόσον οἱ μὲν εἰς τὴν μίαν, οἱ δὲ εἰς τὴν ἑτέραν μερίδα κατετάσσοντο, καὶ ἐξ ἀνάγκης οἱ τῆς ἡττημένης ἐπέσυρον καθ' ἑαυτῶν τὴν ἐκδίκησιν τῆς νικώσης. Μ' ὅλα ταῦτα οἱ δύο ἐξοχώτεροι ἐκ τῶν νικητῶν, ὁ Καῖσαρ καὶ τελευταῖον ὁ Ὀκτάβιος (Αὔγουστος), ἐδείχθησαν ἱκανῶς εὐμενεῖς πρὸς τοὺς ἀντιπράξαντας καὶ ἐν μέρει εὐεργέται πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ πρῶτος δηλονότι ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, εἰς οὓς ἡ Ῥώμη ᾤφειλε τὸν πολιτισμὸν τῆς, οὐ μόνον συγγνώμην ἐφάνη ἀλλὰ καὶ δωρεὰς πλουσίας τοῖς ἀπένειμε χρησιμευσάσας εἰς τὸν καλλωπισμὸν τῆς πόλεως. Μόνον οἱ κάτοικοι τῶν Μεγάρων, οἵτινες ἐτόλμησαν ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὸν νικητὴν, ἐξωλοθρεύθησαν σχεδὸν κατὰ κράτος, ἐν ᾧ ἐξ ἐναντίας οἱ Θεσσαλοὶ πρὸς ἀμοιβὴν ἦς

Αὐγούστου ἀρξάμενοι παντοδύναμοι αὐτοκράτορες δὲν ἐγνώριζον καὶ δὲν ἤθελον νὰ γνωρίσωσι τὴν γοητείαν ἐκείνην, ἥτις μόνη εἶναι ἱκανὴ νὰ δώσῃ εἰς καταβεβλημένα ἔθνη νεαρὰς δυνάμεις ἢ νὰ ἐμφυσήσῃ νέαν ζωὴν εἰς πόλεις ἀποναρκωθείσας. Μ' ὅλα ταῦτα ἡ Ἑλλάς κατὰ τὰς δύο πρώτας τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἑκατονταετηρίδας ἔπαθε σχετικῶς ὀλιγώτερον ἢ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, ὅτε αὕτη ἐχρησίμευσεν ὡς παλαίστρα τῶν ἐμφυλίων τῆς δημοκρατουμένης Ῥώμης πολέμων. Ἄλλως τε καὶ πολλοὶ τῶν τότε αὐτοκρατόρων ἐδέιχθησαν ὁπωσδήποτε εὐεργετικοὶ πρὸς αὐτήν.

Ὁ Τιβέριος (διάδοχος τοῦ Αὐγούστου), κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Τακίτου, ἀπῆλλαξεν ἐπὶ τινα χρόνον τὴν τε Ἀχαΐαν καὶ Μακεδονίαν, παραπονηθείσας δι' ὅσας ὑπέφερον καταπιέσεις, ἐκ τῆς ἀπεριορίστου ἐξουσίας τοῦ ἀνθυπάτου, καὶ ἐπέτρεψεν ἀμφοτέρων τὴν διοίκησιν εἰς τὸν Γερμανικόν. Εἰς δὲ τὸ ὑπὸ τινος σεισμοῦ ἱκανῶς βλαφθὲν Αἴγιον παρεχώρησε τριῶν ἐτῶν ἀτέλειαν. Ὁ δὲ μετὰ τὸν Τιβέριον βασιλεύσας Νέρων ἐλθὼν εἰς Ἑλλάδα (66 μ. Χ.) ἵνα μεθέξῃ τῶν εἰσέτι ἐν αὐτῇ τελουμένων ἀγώνων καὶ καταγοητευθεὶς ἀπὸ τῶν χαμερπῶν κολακειῶν καὶ ὑπερβολικῶν τιμῶν, ἃς ἔλαβεν ὡς Ὀλυμπιονίκης (ιδίως ὡς κιθαρωδὸς) παρὰ τῶν συνηθροισμένων Ἑλλήνων, πρὸς ἀμοιβὴν τούτων ἐκῆρυξεν αὐτὴν ἐλευθερίαν καὶ παντὸς φόρου ἀπηλλαγμένην. Ἀλλ' ἡ δεδωρημένη αὕτη ἐλευθερία, ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν ὑπερτιμηθεῖσα, δὲν ἀπεζημίωσεν τὰς ὑπερόγκους δαπάνας, ἃς ἡ ματαιότης καὶ αἱ τεράστιαι τοῦ Νέρωνος ἀσωτεῖαι προὔξενησαν εἰς τὴν ἐξηντλημένην Ἑλλάδα· οὐδὲ διήρκεσεν ἄλλως εἰμὴ βραχὺν χρόνον, ἀφαιρεθεῖσα καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ Οὐεσπασιανοῦ (70) ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀπέμαθον ἤδη αὐτήν. Τοῦ Τραϊανοῦ ἡ εὐεργετικὴ κυβέρνησις ἐξετάθη καὶ εἰς τὴν Ἀχαΐαν· διὸ οἱ Ἕλληνες εὐγνωμονοῦντες ἔστησαν αὐτῷ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνδριάντα

Ἄλλ' ἀπέναντι τῶν εὐαρίθμων αὐτῶν διακεκριμένων πόλεων τόσῳ καταπληκτικώτερα παρίσταται ἡ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος, μικρὸν μετὰ τὸν χρόνον τοῦτον, ἐκτιθεμένη εἰκὼν τῆς ἀθλίας καταστάσεως τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, ὥς ἡθέλεν εἶσθαι, λέγει ὁ ἔξοχος οὗτος γεωγράφος καὶ ἔθνογράφος, πάντῃ ἀνωφελὲς νὰ περιγράψωμεν ἀκριβῶς χώρας ἐρημωμένας καὶ πόλεις ἐφθαρμένας, ὅπου ἐνστρατοπεδεύουσι Ῥωμαῖοι, ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐγκατασταθέντες δυνάσται. Ὅλη ἡ βορεία Ἑλλάς, Ἡπειρος, Ἀκαρνανία, Αἰτωλία καὶ Λοκρὶς, εἶχον ἤδη γεῖνη σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἀνάστατοι κατὰ τοὺς Μακεδονικοὺς καὶ Ῥωμαϊκοὺς χρόνους· αἱ πλεῖσται πόλεις ἐξέλιπον καὶ οἱ ὑπόλοιποι τῶν ἀρχαίων κατοίκων ἔζων κωμηδὸν καὶ ἐν ἐρείπιοις. Ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ μόνον ἡ Λάρισα διετήρησε μέρος τι τοῦ ἀρχαίου ἀξιώματός της· ἐν τῇ Βοιωτίᾳ μόνον ἡ Τάναγρα καὶ αἱ Θεσπιαὶ ἔμειναν μνείας ἄξιαι πόλεις. Αἱ Θῆβαι, αἱ ὑπερήφανοι Θῆβαι, αἱ ἄρξασαι τῆς Βοιωτίας καὶ ἐπιχειρήσασαι νὰ διαφιλονικήσωσι πρὸς τὴν Σπάρτην τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἔσωζον οὐδὲ κώμης λόγου ἀξίας τύπον. Ἐν τῇ Ἀττικῇ διέπρεπον μὲν αἱ Ἀθῆναι, διατελοῦσαι ἔτι ἐλεύθεραι καὶ ἐν τιμῇ παρὰ τοῖς Ῥωμαῖοις, ἀλλ' ἀφ' οὗτου ὁ Σύλλας κατέσκαψε τὰ ὀχυρώματα τοῦ Πειραιῶς, ἡ ναυτικὴ αὐτῶν δύναμις, τὸ στήριγμα τοῦ πρώην μεγαλείου των, καὶ μετ' αὐτῆς ἡ ἐλπίς πρὸς νέαν ἐξέγερσιν ἐξηφανίσθη. Αἱ πλεῖσται πόλεις τῆς Ἀρκαδίας μετεβλήθησαν εἰς ἐρείπια· καὶ αὐτὴ ἡ Μεγαλόπολις, ἥτις εἶχε συμπεριλάβει τοὺς κατοίκους ὀκτὼ καὶ τριάκοντα Ἀρκαδικῶν πόλεων, ἦτο παντάπασι ἀγνώριστος παθοῦσα τὸ τοῦ κωμικοῦ «ἐρημία μεγάλη ἐστὶν ἡ Μεγάλη πόλις». Ἐν δὲ τῇ Λακεδαιμόνι, ὅπου ἄλλοτε ἠριθμοῦντο ἑκατὸν πόλεις, δὲν ὑπῆρχον ἤδη πλέον τῶν τριάκοντα.—Εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἡ Ἑλλάς εἶχεν ἐκπέσει, ὅταν ἡ Ῥώμη εὗρίσκετο εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνάμεως καὶ τῆς δόξης της! Οἱ ἀπὸ τοῦ

σοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν διδασκαλιῶν του, περὶ ἀναστάσεως καὶ μελλούσης κρίσεως, δὲν εὗρεν ὅμως πολλοὺς ὁπαδοὺς, ὑπερισχυούσης ἔτι τῆς ἐθνικῆς λατρείας. Ἐμπαιχθεὶς δὲ ὑπὸ τε τῶν φιλοσόφων καὶ τοῦ ὄχλου μετέβη εἰς Κόρινθον καὶ ἐνταῦθα εἰσηκούσθη πλείοτερον ἢ εἰς Ἀθήνας καὶ ἐκήρυξεν ἀκωλύτως τὸ Εὐαγγέλιον ἐπὶ δεκαοκτὼ μῆνας, ὅτε οἱ Ἰουδαῖοι, παροργισθέντες διὰ τὴν εἰς τὸν Χριστιανισμόν προσέλευσιν τοῦ προσεπῶτος τοῦ συναγωγίου αὐτῶν *Κρίσπου*, ἠθέλησαν νὰ τὸν καταδιώξωσιν ἐνώπιον τοῦ Ῥωμαίου πραίτορος *Γαλλίου*. Ἀλλ' οὗτος ἀπεποιήθη νὰ τὸν τιμωρήσῃ, ὥστε ὁ θερμουργὸς ἀπόστολος ἐξηκολούθησεν ἀδεῶς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, οὐδ' ἐγκατέλιπε τὴν Κόρινθον εἰμὴ ἀφοῦ εἶδεν ὅτι τὸ πλῆθος τῶν πιστευσάντων τῷ ἐγγυᾶτο τὴν διατήρησιν καὶ διάδοσιν τῶν διδασκαλιῶν του. Ἐκτοτε, βαθμῆδόν καὶ κατ' ὀλίγον οἱ Χριστιανοὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἀπὸ τοῦ ἡμίσεος τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος ὑπῆρχον ἤδη μεγάλαι Χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐν Λαρίσῃ, ἐν Ἀθήναις, ἐν Κορίνθῳ, ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν Κύπρῳ, ἂν καὶ ἐκ διαλειμάτων ἔπασχον διωγμοὺς ἀπὸ τῶν πολυαριθμοτέρων ἔτι καὶ ἰσχυροτέρων εἰδωλοκρατῶν.

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς Γ' ἑκατονταετηρίδος σμῆνι βαρβάρων, ἀπὸ τῶν ἀρκτῶν τῆς Εὐρώπης μερῶν ὁρμώμενα, ἤρξαντο νὰ εἰσβάλλωσι μετὰ καταστρεπτικῆς δυνάμεως εἰς τὸ ἀχανὲς Ῥωμαϊκὸν κράτος, οὐδ' ἔπαυσαν ἔκτοτε (ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, Σεβήρου, Καρακάλλα, Γορδιανοῦ, Φιλίππου Ἀραβος, Δεκίου, Γάλλου, Οὐαλεριανοῦ, Γαλλινοῦ, Κλαυδίου κλ.) λεηλατοῦντα τὰς ἐπαρχίας αὐτοῦ καὶ προχωροῦντα ἐπὶ μᾶλλον εἰς τὰ ἐνδότερα. Ἡ κυρίως Ἑλλάς, ἦν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον καταλίπει πάντῃ ἀπροστάτευτον, κειμένη μακρὰν τῶν βορείων συνόρων, δὲν ὑπέστη κακὰ εὐθύς ἀπὸ τῶν εἰσβολῶν ἐκείνων. Εἰς τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος προ-

ἐκ λίθου Πεντελικοῦ. Ἄλλ' οὐδεὶς τῶν αὐτοκρατόρων ἐδείχθη τοσοῦτον φίλος καὶ εὐεργέτης τῆς Ἑλλάδος ὅσον ὁ τοῦ Τραϊανοῦ διάδοχος Ἀδριανὸς (117—138). Πολλάκις ἐν Ἑλλάδι διατρίψας καὶ διαρκέστερον ἐν Ἀθήναις ἔδωκεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην καὶ εἰς ἄλλας πολλὰς ἀξιολόγους δωρεάς. Πολλαχοῦ δὲ τούτων ἀνήγειρε λαμπρὰ οἰκοδομήματα καὶ ἐν Ἀθήναις ἀποπεράτωσε τὴν ἀπὸ τοῦ Πεισιστράτου ἀρξαμένην οἰκοδομὴν τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Καὶ οἱ δύο διάδοχοι αὐτοῦ, ὁ Ἀντωνῖνος Πίος καὶ ὁ Μάρκος Αὐρήλιος, ἐδείχθησαν εὐμενεῖς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος. — Ἡ παιδεία, ἥτις καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν δὲν ἔπαυσε νὰ ἔχῃ τὴν ἐστίαν της ἐν Ἑλλάδι, ἦτο ἡ κυρία αἰτία, δι' ἣν οἱ ἑξουσίαι αὐτῆς ἠναγκάζοντο ἢ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ δεικνύωνται πρὸς τοὺς Ἕλληνας εὐνοῖκοι, τοῦλάχιστον εὐμενέστεροι ἢ ὅσον ἦσαν πρὸς τὰ ἄλλα ὑποτεταγμένα ἔθνη. Πολλοὶ δὲ τῶν ἐπιφανῶν Ῥωμαίων ἤρχοντο εἰς Ἑλλάδα καὶ ἰδίως εἰς Ἀθήνας νὰ ἐκπαιδευθῶσι καὶ οὐκ ὀλίγοι ἠρέσκοντο νὰ μένωσιν ἐνταῦθα μονίμως.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους (τὴν β', μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα) ἤρξατο νὰ διαδίδεται ἐν Ἑλλάδι τὸ νέον οὐράνιον θρήσκευμα, ὁ Χριστιανισμὸς, ὃς τις βραδύτερον ἀπέβη τὸ κύριον στοιχεῖον τοῦ νέου ἐθνικοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων, ἡ μόνη παρηγορία ἐν ταῖς ἀλλεπαλλήλοις συμφοραῖς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπὶ τέλους τὸ μέσον τῆς σωτηρίας καὶ τῆς πολιτικῆς παλιγγενεσίας της. Τὸ πρῶτον δὲ κήρυγμα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Ἑλλάδι ἐγένετο ἐπὶ τοῦ τετάρτου αὐτοκράτορος Κλαυδίου (41—45 μ. Χ.) διὰ τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Ἀφοῦ οὗτος εἰς πολλὰς τῆς Μακεδονίας πόλεις, Φιλίππους, Θεσσαλονίκην καὶ ΒέροIAN, κατῴρθησε νὰ πείσῃ οὐκ ὀλίγους Ἕλληνας τε καὶ Ἰουδαίους, ἦλθε καὶ εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐρεθισθεὶς ἐκ τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων, ἐδίδαξε δημοσίᾳ μετὰ πολλοῦ ζήλου περὶ τοῦ ἀγνώστου θεοῦ, περὶ ζωῆς τοῦ Ἰη-

Ἀπὸ τοῦδε ὑπὲρ μίαν ὅλην ἑκατονταετηρίδα ἡ Ἑλλάς ἔμεινεν ὑπὸ βαρβάρων ἀπρόσβλητος, ἀπολαύουσα τὴν φαινομένην εὐτυχίαν μακρᾶς ἡσυχίας ἐν ᾗ βαρβαρικὸς πόλεμος καὶ ἀλληλομαχίαι τῶν αὐτοκρατόρων καὶ Καισάρων περὶ τοῦ καθημαγμένου σκήπτρου τῆς καταρρέουσας κοσμοκρατίας ἐπλήρουν ὀδυρμῶν καὶ συμφορῶν τὰ λοιπὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους μέρη. Καὶ ὑπὸ τὸ βάρος δ' αὐτὸ, ὅπερ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπέβλεπεν ἀνηκέστως τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ ἀρχαίου κόσμου, φαίνεται ὅτι οἱ Ἕλληνες πλεονπαντὸς ἄλλου ἔθνους τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἐξυψώθησαν εἰς ἐλπίδα κρείττονος μέλλοντος. Αἱ ὀλίγαι δὲ μαρτυρίαι, ὅσας ἔχομεν περὶ τῆς τύχης τῆς Ἀχαΐας κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα, συνάδουσιν ὅτι πόλεις ὡς αἱ Ἀθῆναι, ἡ Κόρινθος, τὸ Ἄργος, ἡ Λακεδαιμόνιον δὲν ἐστεροῦντο εὐδαιμονίας τινὸς καὶ ζωηρᾶς ἐμπορίας. Ἡ τόλμη τινῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐξ αἰσθήματος φιλοπατρίας ἐμπνεομένων ἀνδρῶν ἐπεχείρησε ν' ἀναστήσῃ καὶ αὐτοὶς ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἀρχαίου βίου τὸ κολοσσιαῖον οἰκοδόμημα τοῦ δύντος μεγαλείου· αὕτη δὲ ἦτο ἡ τελευταία προσπάθεια παλαίουσα πρὸς τὴν ἀκαταμάχητον ἀνάγκην.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ Χριστιανισμὸς ἐξηκολούθησε διαδιδόμενος ἐπὶ μᾶλλον εἰς τοὺς Ἕλληνας· οἱ δὲ εἰδωλολάτραι, ἀγανακτοῦντες διὰ τοῦτο, ἐπεχείρησαν κατὰ τὴν τρίτην ἑκατονταετηρίδα, προστατευόμενοι ἰδίως ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων Δεκίου καὶ Διοκλητιανοῦ, δεινοτάτους κατὰ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Εὐαγγελίου διωγμούς. Ἀλλὰ παραδόξως, ἐν ᾗ τότε ἀναρίθμητοι Χριστιανοὶ ἐμαρτύρησαν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Καισαρείᾳ, ἐν Σμύρνῃ, ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐν Κρήτῃ καὶ Κύπρῳ, δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ ὀλίγοι μόνον, οἵτινες ὑπέστησαν τὸν μαρτυρικὸν ὑπὲρ πίστεως θάνατον ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι καὶ ἰδίως ἐν Κορίνθῳ, ἥτις τότε ἦτο ἡ ἑδρα τοῦ ἀνθυπάτου καὶ τὸ κέντρον τῆς Ῥωμαιοκρατίας ἐν Ἑλ-

χωρήσαντες ἀπεβιβάσθησαν εἰς Λῆμνον καὶ Σκύρον καὶ ὤρμησαν ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Οἱ βάρβαροι τότε ἐξεπόρθησαν τὴν Κόρινθον, τὸ Ἄργος, τὴν Τεγέαν, τὴν Σπάρτην. Καὶ αὐταὶ αἱ Ἀθηναίαι, εἰ καὶ πρὸ μικροῦ ὀχυρωθεῖσαι ὑπὸ Κλεοδάμου τοῦ Βυζαντίου, δὲν διέφυγον τὴν κοινὴν συμφορὰν· ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀξίου αὐτῶν ἀρχηγοῦ Δεξίππου κατώρθωσαν μετ' οὐ πολὺ νὰ τρέψωσιν αὐτοὺς εἰς φυγὴν. — Μετὰ παρέλευσιν δὲ δύο ἔτων (269) στίφος ἄλλο Γότθων, πολυαριθμότερον τοῦ προτέρου κατῆλθε καὶ αὖθις τὸν Εὐξείνιον πόντον ἐπὶ δισχιλίων πλοιαρίων. Ἡ ἐπιδρομὴ ὅμως αὕτη δὲν εἶχε τοσαῦτα ὡς ἡ προηγουμένη δεινὰ ἀποτελέσματα. Οἱ Γότθοι ματαίως τότε προσέβαλον διαφόρους τῆς Θράκης πόλεις· διελθόντες δὲ μετὰ πολλοῦ κινδύνου τὸν Ἑλλήσποντον, περιέπλευσαν ἔπειτα τὸν Ἀθῶνα καὶ ἐπολιόρκησαν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν τὴν Κασσάνδρειαν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην. Ἄμα δ' ἔμαθον ὅτι ἐπέρχεται ὁ διάδοχος τοῦ Γαλλικανοῦ αὐτοκράτωρ Κλαύδιος διέλυσαν μετὰ σπουδῆς τὴν πολιορκίαν καὶ οἱ μὲν πλείονες ἀναβάντες εἰς τὰ μεσογαιότερα ὠχυρώθησαν ἐκεῖ· οἱ δὲ λοιποὶ περιπλεύσαντες τὴν Ἑλλάδα καὶ Θεσσαλίαν ἀπεβιβάσθησαν εἰς διάφορα αὐτῶν μέρη, ἀλλ' εὗρον τὰς πόλεις καλῶς ὠχυρωμένας ἀπὸ τῆς προλαβούσης προσβολῆς, ὥστε δὲν ἐδυνήθησαν νὰ λεηλατήσωσι εἰμὴ ὀλίγα ἀφρούρητα χωρία. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ δὲ ὁ Γοτθικὸς στόλος ἠθέλησε ν' ἀποβιβάσθῃ καὶ εἰς Κρήτην, εἰς Κύπρον καὶ εἰς Ῥόδον, ἀλλ' ἐξωλοθρεύθη κατὰ μέρος ὑπὸ τε τοῦ καταδιώξαντος αὐτὸν Ῥωμαϊκοῦ στόλου καὶ ὑπὸ φοβεροῦ λοιμοῦ, ὅστις κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐνέσκηψε πρὸ πάντων εἰς τὰ ἀνατολικώτερα μέρη τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ συνεπήγαγε μέγαν ὄλεθρον ἀνθρώπων. Ταῦτοχρόνως δὲ καὶ τοὺς ἐν Μακεδονίᾳ μείναντας Γότθους ἐνίκησε καὶ ἐξηφάνισεν ὁ γενναῖος αὐτοκράτωρ Κλαύδιος.

λάδι. Τελευταῖον οἱ διωγμοὶ ἔπαυσαν ἐντελῶς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς δ' ἑκατονταετηρίδος ἀφοῦ *Κωνσταντῖνος* ὁ μέγας, περιγενόμενος, μετὰ μικρὸν ἀγῶνα, ὅλων τῶν ἀντιπάλων του, κατέστη μόνος κύριος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους (314 μ. Χ.) καὶ ἡσπάσθη τὸν Χριστιανισμόν. Εὐνοὺς δ' ἐξ ἀρχῆς οὗτος πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς, οἵτινες τὸν συνέδραμον κυριωδῶς εἰς τὰς νίκας του, ἐσπούδασε νὰ τοὺς ἐξασφαλίσῃ πολλαχῶς, μάλιστα διὰ τοῦ γενικοῦ ἐκείνου περὶ ἀνοχῆς διατάγματος, ὅπερ ἐξεδόθη ἐν Μεδιολάνοις (312)· ἡ λατρεία αὐτῶν ἐτελεῖτο ἤδη δημοσίᾳ, ἐν ᾧ οἱ ναοὶ τῶν ἐθνικῶν κατέρρεον καὶ αἱ πρὸς τὰ εἰδῶλα θυσίαι ἀπηγορεύθησαν. Εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ δὲ τοῦ αὐτοκράτορος ἐν *Νικαίᾳ* τῆς μικρᾶς Ἀσίας τῷ 325 συγκροτηθεῖσαν πρῶτην οἰκουμένην σύνοδον παρευρέθησαν πολλοὶ ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἐπίσκοποι, ὧν ὁ ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας ζῆλος κατὰ τῆς αἰρέσεως τοῦ Ἀρείου συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν στερέωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Πρὸς πλείονα δ' ἐξασφάλισιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἀπειλουμένου τότε πανταχόθεν ὑπὸ βαρβάρων, ὁ *Κωνσταντῖνος* μετέστησε τὴν καθέδραν αὐτοῦ εἰς *Βυζάντιον*, ὅπερ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτοῦ μετωνομάσθη *Κωνσταντινούπολις*, ἐορτάσας μετὰ μεγάλης πομπῆς τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς τῇ 10 Μαΐου 330 μ. Χ. Ἵνα δὲ κοσμήσῃ τὴν νέαν ταύτην μητρόπολιν ἀφῆρες μὲν ἐκ τῆς Ἑλλάδος πολλὰ τῆς τέχνης λαμπρὰ μνημεῖα, οἷον τὸν ἀνδριάντα καὶ τὸν τρίποδα τοῦ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνος, τὰ ἀγάλματα τῶν ἐλικωνίων μουσῶν καὶ ἄλλα· ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἐτίμησεν ὅσον οὐδεὶς τῶν πρὸ αὐτοῦ αὐτοκρατόρων τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος θεωρῶν ὡς καύχημα τὸ νὰ καλῆται στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων. Ἐκ τῶν προσεχῶν δὲ διαδόχων αὐτοῦ ὁ ἐν Ἀθήναις ἐκπαιδευθεὶς *Ιουλιανὸς* συνέλαβε πολλὴν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν θρησκείαν κλίσιν. Ἡ ἀναστροφή του μετὰ τῶν

αὐτόθι σοφιστῶν, ἡ ἀνάμνησις τοῦ μεγάλου παρελθόντος, ἡ εἰς τὰ Ἑλευσίνια μυστήρια μύησις του, ὁ θαυμασμός τῶν λαμπρῶν τῆς ἀρχαιότητος μνημείων, ταῦτα ἐπενήργησαν τοσοῦτον εἰς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τοῦ ἄλλως ἀξιολόγου καὶ σπανίου ἀνδρὸς ὥστε νὰ παραγνώσῃ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐποχῆς του καὶ νὰ πιστεύσῃ ὅτι διὰ τῆς ἐκ νέου εἰσαγωγῆς ἡ ἀνορθώσεως τοῦ παλαιοῦ Ἑλληνικοῦ θρησκευματος ἐδύνατο νὰ ἐπανέλθῃ ὁ παλαιὸς Ἑλληνικὸς αἰὼν μεθ' ὅλων τῶν μεγαλουργῶν κατορθωμάτων του. Καὶ ἀπέτυχε μὲν τῆς ἐπιβολῆς του ταύτης, ὠφέλησεν ὅμως ἄλλως τὴν Ἑλλάδα οὐκ ὀλίγον· διότι κατὰ διαταγὴν του ἀνωκοδομήθησαν καὶ διεκοσμήθησαν πολλοὶ ἤδη καταπεσόντες ναοὶ καὶ πολλαὶ ἐρημωμέναι πόλεις ἐν Μακεδονίᾳ, Ἡπείρῳ καὶ Πελοποννήσῳ· ἡ Νικόπολις καὶ ἡ Ἑλευσίς ἀνέκυψαν λαμπρότατα ἀπὸ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν καὶ αἱ πολλὰ παθοῦσαι ἐκ τῆς Γοθικῆς ἐπιδρομῆς Ἀθῆναι ἀνέλαβον τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν κλέος καὶ κατέστησαν πάλιν ἡ κυριωτέρα τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἑδρα. Οἱ δὲ δημόσιοι ἀγῶνες, παύσαντες πρὸς καιρὸν, ἤρξαντο νὰ πανηγυρίζωνται ἐκ νέου πολυτελῶς.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ὅσον θλιβερά καὶ ἂν ᾔτο, καθ' ὅλην σχεδὸν τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριότητος τὴν ἐποχὴν, ἡ τύχη αὐτοῦ, δὲν ἔπαυσε νὰ διακρίνεται περὶ τὴν παιδείαν, ἀναδείξαν καὶ τότε οὐκ ὀλίγους δοκίμους καὶ μέχρι τῆς σήμερον θαυμαζομένους συγγραφεῖς, ἐξ ὧν οἱ κυριώτεροι εἰσὶν, οἱ ἱστορικοὶ Διογύσιος ὁ Ἀλικαρνασεὺς, Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, Ἀρόστινός ὁ Νικομηδεὺς, Ἀππιανὸς ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ Δίων Κάσσιος ὁ ἐκ Νικαίας, ὁ γεωγράφος Στράβων, ὁ ἀστρονόμος Πτολεμαῖος, οἱ σοφισταὶ Δίων Χρυσόστομος ἐκ Βιθυνίας, Λουκιανὸς ὁ Σαμοσατεὺς, Λογγῖνος ὁ Ἀθηναῖος, ὁ φιλόσοφος Ἐπικτητος ἐξ Ἱεραπόλεως τῆς Φρυγίας, ὁ τοπογράφος Πανσαρίας, ὁ δειπνοσοφιστὴς Ἀθήναιος, ὁ ἱατρὸς Γαληνὸς

Τὸν Αὐγούστον δὲ τοῦ 378 ἔτους συνεκροτήθη ἐν τοῖς πεδίοις τῆς Ἀδριανουπόλεως ἡ μεγάλη ἐκείνη μάχη, καθ' ἣν ὁ Οὐάλης ἡττηθεὶς ἐφονεύθη καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ του ἐξηφανίσθη. Ὁ μετὰ τοῦτον ὁμῶς βασιλεύσας Θεοδόσιος ὁ μέγας ἀπέκρουσε τοὺς βαρβάρους, προχωρήσαντας ἤδη μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Συνθέμενος δὲ μετ' αὐτῶν εἰρήνην τοῖς παρεχώρησε κατοικίας ἐν τῇ Μοισίᾳ καὶ Θράκῃ.

Ἐν ὧσφ ὁ Θεοδόσιος ἔζη, οἱ βάρβαροι φοβούμενοι καὶ σεβόμενοι ἐνταυτῷ τὸν κραταῖον τοῦτον μαχητὴν δὲν ἐτόλμησαν, ἐκτὸς διαβατικῶν τινων ληστρικῶν ἐπιδρομῶν, νὰ ἐπιχειρήσωσι τι λόγου ἄξιον κίνημα. Ἀλλ' ἅμα ἔμαθον τὸν θάνατον αὐτοῦ (ἐν ἀρχῇ τοῦ 395), ἤρξαντο εὐθὺς νὰ ταραττωνται. Ἀρχηγὸς τοῦ τῶν Βεσιγότθων στρατοῦ τοῦ διατελοῦντος ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο τότε ὁ Ἀλάριχος. Ἦδὴ δὲ οὗτος εἶχε διαθέσει τὸν λαὸν καὶ στρατόν του εἰς ἀπόστασιν, ὅτε ὁ κακόβουλος Ρουφῖνος, ἐπίτροπος τοῦ ἔτι ἀνηλίκου αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου, θέλων νὰ στηρίξῃ ἑαυτὸν ἀπέναντι τῆς κοινῆς ἀποστροφῆς καὶ νὰ κορέσῃ τὴν ἄμετρον φιλαρχίαν του ὥς καὶ τὸ ἀδιάλλακτον πρὸς τὸν ἐχθρικῶς κατ' αὐτοῦ διακείμενον διοικητὴν τοῦ δυτικοῦ βασιλείου Στυλῖωνα μισός του, συνέλαβε τὴν ἀνοσίαν ἀπόφασιν τοῦ νὰ μεταχειρισθῇ τὴν τρομερὰν δύναμιν τῶν περικυκλούντων τὰ ἀνυπεράσπιστα τοῦ κράτους ὅρια βαρβάρων. Ὅθεν κατὰ συνέπειαν τῶν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Γότθων μυστικῶν συνεννοήσεων, ὁ τελευταῖος προσεκάλεσεν ὑπὸ τὴν σημαίαν του ὅλα τὰ βάρβαρα γένη, καὶ ἐν ᾧ τοιοῦτοτρόπως συνεκροτήθη κατ' ἄρκτον τρομερὸς στρατός, ὁ Ρουφῖνος ἐφρόντισε νὰ τῷ ἀνοίξῃ τὴν ὁδὸν μέχρι τῶν πυλῶν τῆς μητροπόλεως καὶ μέχρι τῶν ἀπωτέρων μεσημβρινῶν ἐπαρχιῶν. Ἡ πρόχειρος πρόφασις ὅτι δῆθεν ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἐξεπλήρωσε τὰς ὑποχρεώσεις του πρὸς τοὺς ὑπηρετοῦντας ὑπ' αὐτὸν Γότ-

ἐκ Περγάμου, καὶ πρὸ πάντων ὁ φιλόσοφος καὶ βιογράφος *Πλούταρχος*.

Β') Ἀπὸ τῆς ιδρύσεως τοῦ *Βυζαντινοῦ* κράτους μέχρι τῆς ἐν αὐτῷ καταστάσεως τῶν *Λατίνων*
ἢ *Φράγκων*.

395 — 1264 μ. Χ.

Περὶ τὴν ἔξοδον τῆς δ' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, διαιρεθέντος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους μεταξὺ τῶν δύο τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου υἱῶν, Ἀρκαδίου καὶ Ὀνωρίου εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν, ἡ Ἑλλὰς μετὰ τῆς Μακεδονίας συμπεριελήφθη ἔκτοτε εἰς τὸ πρῶτον, ὅπερ ἀπὸ τῆς πρωτεύουσας αὐτοῦ ὀνομάζεται συνήθως *Βυζαντινὸν*, ἕνεκα δὲ τοῦ προέχοντος ἐν αὐτῷ Ἑλληνικοῦ στοιχείου θεωρεῖται εὐλόγως ὡς *Ἑλληνικόν*.

Εὐθὺς κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν τῆς ιδρύσεώς του ἐπαυελήφθησαν ἀπειλητικώτερον ἢ ἄλλοτε αἱ εἰσβολαὶ τῶν Γότθων. Πολὺν χρόνον οἱ βάρβαροι οὗτοι, ἀφοῦ ὁ αὐτοκράτωρ Κλαύδιος τοὺς κατετρόπωσεν, ὡς προεῖρηται, ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Αὐρηλιανὸς τοῖς παρεχώρησε κατὰ τὸ 274 ἔτος τὴν ἐπαρχίαν τῆς Δακίας πέραν τοῦ Ἰστροῦ, ἔμενον ἐνταῦθα ἥσυχοι, διατελοῦντες ἐν εἰρηνικῇ μετὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπιμιξίᾳ καὶ ὑπηρετοῦντες ὡς μισθοφόροι εἰς τοὺς στρατοὺς τῶν αὐτοκρατόρων. Κατὰ πρῶτον δὲ τῷ 376 ἔτει, ὅτε οἱ *Οὕννοι* προελάσαντες ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπέπεσαν κατὰ τῶν Γοθθικῶν φύλων καὶ τὰ ἐξέβαλον ἐκ τῶν κατοικιῶν των, ἠναγκάσθησαν ταῦτα νὰ ζητήσωσι καταφυγὴν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστροῦ. Ὁ τότε αὐτοκράτωρ Οὐάλης ἐδέχθη ἐκὼν ἄκων τοὺς Βεσιγόθους ἐν τῇ Μοισίᾳ ὡς φίλους καὶ συμμάχους, οἷτινες ὁμῶς μετ' οὐ πολὺ, πιεζόμενοι δεινῶς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων διοικητῶν, ἐπανέστησαν καὶ μετὰ τῶν Ὀστρογόθων καὶ Οὕννων ἠνωμένοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Θράκην.

θους παρήγαγε τὸ πρῶτον τῶν βαρβάρων τούτων κίνημα. Πρὸ τῆς λήξεως λοιπὸν τοῦ χειμῶνος τοῦ 395 ἔτους, ὀλίγας ἐβδομάδας μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τοῦ Θεοδοσίου ὁ Ἀλάρικος ἐνεφανίσθη πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πρωτευούσης· στερημένος ὅμως τῶν πρὸς ἐκπολιόρρησιν αὐτῆς μέσων καὶ μὴ θέλων νὰ χρονοτριβῇ, ἐτράπη ἄνευ ἀναβολῆς διὰ τῆς κατερμηωμένης Θράκης πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν καὶ διὰ τρομερῶν λεηλασιῶν καὶ σφαγῶν προβαίνων ἔφθασε μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν.

Τὰ αἰσχρὰ τοῦ Ρουφίνου ὄργανα ἦσαν τότε ὁ Ἀρτίοχος, ἀνθύπατος τῆς Ἀχαΐας, καὶ ὁ Γερρόντιος, ἀρχηγὸς τῶν στρατευμάτων, οἵτινες ὤφειλον νὰ φυλάξωσι τὴν εἰρημένην διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ θανάτου τοῦ Λεωνίδα καὶ τῶν Σπαρτιατῶν καθαγιασθεῖσαν δίοδον. Ἀλλ' ὁ τελευταῖος, ἅμα εἰδοποιηθεὶς περὶ τῆς πλησιάσεως τοῦ Ἀλαρίκου κατὰ προηγουμένην συνεννόησιν ἐγκατέλιπε τὴν ὀχυρὰν θέσιν. Οὕτω δὲ οἱ βάρβαροι διελθόντες ἀκωλύτως δι' αὐτῆς ἐπέπεσαν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου εἰς ἐπαύλεις, χωρία καὶ πόλεις καὶ πανταχοῦ ἐπήγαγον τρομερὰν σφαγὴν καὶ ἀπερίγραφτον καταστροφὴν. Ὅλοι αἱ ἀπὸ τῶν Θερμοπυλῶν μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἀσωποῦ χῶραι, Λοκρὶς, Φωκίς, Βοιωτία, ἐν βραχεὶ χρόνῳ ἐκαλύφθησαν ὑπὸ πτωμάτων καὶ καπνιζόντων ἐρειπίων, ναῶν καὶ οἰκιῶν ἀνατετραμμένων. Μόνον τὰς καλῶς ὠχυρωμένας Θήβας παρῆλθον οἱ βάρβαροι μὴ θέλοντες νὰ δαπανῶσι ἀνωφελῶς διὰ μακρὰς πολιορκίας τὸν καιρὸν τῶν. Διὰ τῶν κοιλάδων δὲ τοῦ Κιθαιρώνος εἰσέβαλον εἰς τὴν ἀνυπεράσπιστον Ἀττικὴν καὶ σπεύσαντες ἀμέσως εἰς Ἐλευσίνα ἐβεβήλωσαν καὶ ἀνέτρεψαν τὸν περίφημον τῆς Δήμητρος ναὸν, τὴν δὲ πόλιν τῆς Ἀθηναῶν (ἐὰν ᾖται πιστευτὴ ἡ μαρτυρία τοῦ Ζωσίμου, ἄλλων συγχρόνων συγγραφέων βεβαιούντων τὸ ἐναντίον) κατέλιπον ἀδολογητὰς ἀρκεσθέντες εἰς ὅσα ἔλαβον παρὰ τῶν Ἀθηναίων δῶρα. Ἀκολούθως ἐκυρίευσαν καὶ κατέστρεψαν τὰ Μέγαρα.

Προδοσία δὲ καὶ αὖθις εὐκόλυνε τὴν περαιτέραν αὐτῶν προχώρησιν. Ὁ Γερόντιος δηλονότι, ὅστις ἀπὸ τῶν Θερμοπυλῶν ἀπεχώρησεν εἰς τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου ἵνα κατὰ τὸ φαινόμενον ὑπερασπίσῃ τὴν Πελοπόννησον, κατέλιπεν, ἅμα ἐμφανισθέντων τῶν Γότθων, καὶ αὖθις τὴν θέσιν του καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς νὰ διαβῶσιν ἀνεμποδί-στως. Καθ' ὅλην δὲ τὴν χερσόνησον δὲν ὑπῆρχε τότε οὐδεμία τετειχισμένη πόλις καὶ ἔνεκα τῆς ἀσφαλείας, ἣν ὁ ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ φυλαττόμενος ἰσθμὸς ἠγγυᾶτο, οὐδεὶς ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ δράξῃ τὰ ὅπλα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἐστίας. Οὕτως ἄρα ἐπέπρωτο νὰ ὑποστῇ καὶ ἡ Πελοπόννησος τὰ αὐτὰ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος δεινὰ. Ἡ Κόρινθος ὅπου ἴσως διέτριβεν ἔτι μετὰ τῶν δορυφόρων του ὁ προδότης Ἀντίοχος, ἐάλω ἐξ ἐφόδου καὶ τὸ δεύτερον πάλιν, τοῦλάχιστον κατὰ μέγα μέρος, ἐπυρπολήθη. Τὴν αὐτὴν δὲ ταχέως ὑπέστησαν τύχην ἀλληλοδιαδόχως τὸ Ἄργος, ἡ Μαντινεία, ἡ Τεγέα, ἡ Μεγαλόπολις, αἱ Ἀμύκλαι καὶ τελευταῖον ἡ Σπάρτη· πολλοὶ τῶν κατοίκων ἐσφάγησαν καὶ οὐκ ὀλίγοι ἐξηνδραποδίσθησαν. Τότε δὲ κατὰ πρῶτον κατεστράφη καὶ ὁ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Διὸς ναὸς μετὰ τοῦ κολοσσιαίου ἐκείνου ἀγάλματος, θαυμασίου ἔργου τῶν χειρῶν τοῦ Φειδίου. Ἐν ἔτος ὁλόκληρον διέμειναν οἱ περὶ τὸν Ἀλαρίχον βάρβαροι ἐν τῇ δυστήνῃ Ἑλλάδι, ἕως οὗ τελευταῖον Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν Στιλίχωνα (τὸν ἀντίπαλον τοῦ Ρουφίνου) ἐλθὼν ἐκ τῆς Ἰταλίας διὰ θαλάσσης καὶ ἀποβιβασθεὶς ἐν Κορίνθῳ ἠνάγκασεν αὐτοὺς ν' ἀναχωρήσωσι διὰ τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας εἰς τὴν Ἥπειρον, ὅθεν ἔπειτα διεπεραιώθησαν εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην.

Παρελθούσης τῆς ὑπὸ Ἀλαρίχου κινήσεως ταύτης καταιγίδος ἡ Ἑλλάς ἔμεινεν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἥσυχος, καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐδυνήθη πάλιν διὰ τῆς ἀκαμάτου φιλοπονίας τῶν κατοίκων αὐτῆς νὰ ἐπουλώσῃ ὁπωσδή-

ποτε τὰς πληγὰς τῆς. Ἡ περὶ τὰ τέλη τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος (467) εἰς τὰ παράλια τῆς Λακωνίας ἐμφάνισις τῶν ἀπὸ τῆς βορείου Ἀφρικῆς ὀρμηθέντων *Βαρδήλων* (ἔθνους καὶ τούτου Γερμανικοῦ) ὑπῆρξε σχεδὸν ἀβλαβής, καθότι οἱ γενναῖοι Λάκωνες ἀντέκρουσαν τοὺς βαρβάρους τούτους καὶ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ φύγωσι τάχιστα. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐφεξῆς, ἥτοι τῆς Σ' ἑκατονταετηρίδος (ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ, Ἡρακλείου καὶ Λέοντος Ἰσαύρου), ἄρχονται νέαι ἐπιδρομαὶ φύλων πάντη διαφόρων τῶν μέχρι τοῦδε, ἥτοι *Βουλγάρων*, *Αὔρων* καὶ *Σλαύων*. Ταῦτα δὲ δὲν ἠρκέσθησαν νὰ λεηλατήσωσι μόνον, ὥς τὰ πρῶτα, ὅσας ἐπανειλημμένως (527, 540 καὶ 578) ἐπέδραμον χώρας (Θράκην, Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν κλ.) ἀλλ' ἤρξαντο, μάλιστα οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σλαῦοι, νὰ λαμβάνωσι καὶ μονίμους πολλαχοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κατοικίας. Καὶ οἱ μὲν πρῶτοι κατέλαβον τὸ βορειότερον τῆς Θράκης μέρος, ὅπερ ἀπ' αὐτῶν ἔκτοτε ὠνομάσθη *Βουλγαρία*, οἱ δὲ δεῦτεροι κατώκησαν εἰς διάφορα τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας μέρη. Κατὰ δὲ τὸ ἥμισυ τῆς Η' ἑκατονταετηρίδος (746 — 747) πολλοὶ Σλαῦοι προὔχωρησαν καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον, ὅπου ἤλθον εἰς συγκρούσεις αἱματηρὰς μετὰ τῶν αὐτοχθόνων, ζητοῦντες ν' ἀφαιρέσωσιν ἀπ' αὐτῶν διαφόρους χώρας. Ἀλλ' ἀφοῦ οὗτοι, κατὰ πρῶτον μὲν διὰ τοῦ ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας Εἰρήνης (Ἀθηναίας τὴν καταγωγὴν) ἐκπεμφθέντος στρατοῦ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Σταυράκιον ἐπολεμήθησαν ἰσχυρῶς (783), βραδύτερον δὲ ἐν τῇ περὶ τὰς Πάτρας πρὸς τοὺς ἐγγχωρίους συγκροτηθείσῃ κρατερᾷ μάχῃ (807) ἔπαθον ἥτταν ὀλοσχερῇ. Τελευταῖον δὲ ἐπὶ τῆς βασιλείας Βασιλείου τοῦ Β' (976-1025) κατατροπωθέντες ὀλοσχερῶς ἐπαύσαντο τοῦ νὰ ᾔναι ἐπίφοβοι ὥς πολὺ ὀλιγαριθμώτεροι τῶν Ἑλλήνων καὶ πρὸντος τοῦ χρόνου συνεχώ-

νεύθησαν μετὰ τούτων λαβόντες σὺν τῷ Χριστιανικῷ δόγματι καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἥθη των. Ὡς ἡ ὑπόθεσις, ἣν ἐν τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις ἔπλασε καὶ ὑπεστήριξεν ὁ Γερμανὸς *Φαλ. Ιμεράβερ*, ὅτι δηλαδὴ ἡ Ἑλλὰς τότε ἐξεσλαυτίσθη παντάπασιν, ἀπολεσθείσης ἄρδην τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, εἶναι ἱστορικῶς ἀνυπόστατος καὶ δεικνύει, ἂν ὅχι ἄλλο τι πλέον, τὴν παραδοξολόγον τοῦ ἀνδρὸς φύσιν.

ὑπὸ τὴν σωτήριον τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπιρρόην καὶ τὴν εὐστοχον τοῦ κλήρου ἐνέργειαν ἡ Ἑλλὰς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἔλαβε μεγάλην ἐπίδοσιν διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν εἰρηνικῶν καὶ χρησίμων ἐπιτηδευμάτων. Εἰς τὰς μεσογείους χώρας ἤκμαζον ἡ γεωργία, ἡ μεταξοκομία, ἡ πορφυροβαφικὴ καὶ ἄλλαι ποικίλαι βιομηχανίαι, εἰς τὰς παραλίας καὶ τὰς νήσους ἡ ναυτιλία καὶ ἡ ἐμπορία· οἱ δὲ κάτοικοι εἶχον πληθυνθῆ πανταχοῦ καὶ 200 περίπου εὐμεγέθεις πόλεις ἀνήγγελλον πρὸς τῷ πληθυσμῷ καὶ τὴν κοινὴν εὐπορίαν. Οὐδ' ἡ κατάστασις τῆς παιδείας ἦτο εὐκαταφρόνητος· ὥστε δυσκόλως μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἐπικρατειῶν τῆς Εὐρώπης, αἵτινες εἰς τὴν ἐξουσίαν Γερμανικῶν καὶ ἄλλων νεωτέρων ἔθνων περιελθοῦσαι διετέλουν τότε εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς μορφώσεώς των, ἐδύνατο νὰ εὑρεθῇ τις δυναμένη νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν. Ἐδειξαν δὲ οἱ τῆς ἐποχῆς ταύτης διὰ προσθέτων στοιχείων ἐπιρρῶσθέντες Ἕλληνες καὶ οὐ μικρὰν στρατιωτικὴν ἰκανότητα, ἥτις τοὺς ἔσωσεν ἀπὸ τῆς συγχρόνου τρομερᾶς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους μάστιγος, τῶν *Σαρακηνῶν*. Παρὰ τὰς Πάτρας ἤδη οἱ ὀπαδοὶ οὗτοι τοῦ Μωάμεθ, συμμαχοῦντες μετὰ τῶν Πελοποννησίων Σλαύων, εἶχον δοκιμάσει τοῦ Ἑλληνικοῦ ξίφους τὴν ὀξύτητα. Καὶ ἀφοῦ δὲ κατέλαβον τὴν Κρήτην (823) μετὰ τῶν 30 πόλεων της, εἰς οὐδεμίαν παραλίαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὅπερ δὲν ἔπαυον παρενοχλοῦντες ἐκεῖθεν, εὗρον τοσαύτην κρατεράν ἀντί-

στασιν, ὅσην εἰς τὴν τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ τῆς Εὐβοίας καὶ ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ ἔπαθον δύο κρίσιμους ἥττας (880—1)· ὅθεν ἔκτοτε κατέλιπον τὴν Ἑλλάδα ἐν ἡσυχίᾳ. Ἀφοῦ δ' ἀκολούθως ἐπόρθησαν ἔτι τὴν Δημητριάδα (896), τὴν Λῆμνον (901) καὶ τὴν Θεσσαλονίκην (904), ἐπὶ τέλους, ἐλαττωθείσης κατὰ μικρὸν τῆς δυνάμεώς των, ἐξεβλήθησαν ὑπὸ Βυζαντινῶν στρατηγῶν ἀπὸ τε τῶν ἄλλων νήσων, τὰς ὁποίας εἶχον καταλάβει, καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς Κρήτης (961). Ἀλλὰ μετ' αὐτοὺς ἐκινήθησαν ἤδη ἐκ νέου οἱ Βούλγαροι καὶ ἐξέτειναν τὰς λεηλασίας των ἐπὶ πᾶσαν τὴν Βυζαντινὴν ἐπικράτειαν. Τρεῖς δὲ οὗτοι προσήγγισαν τὴν Ἑλλάδα. Καὶ τῷ μὲν 932 ἐκυρίευσαν τὴν Νικόπολιν καὶ κατεστησαν ἐν αὐτῇ ἀσθενῆ τινὰ ἀποικίαν· τῷ δὲ 978 ὁ μέγας τῶν Βουλγάρων βασιλεὺς Σαμουὴλ ἐπόρθησε τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἐξηνδραπόδισε μάλιστα τοὺς κατοίκους τῆς Λαρίσσης. Μετὰ παρέλευσιν δὲ δώδεκα ἐτῶν (995) ὁ αὐτὸς Σαμουὴλ εἰσβαλὼν διὰ τῶν Τεμπῶν εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ διαβάς τὸν Πηνειὸν προήλασεν εἰς Βοιωτίαν, Ἀττικὴν καὶ πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ μέχρι τῆς Πελοποννήσου, ἄγων καὶ φέρων πανταχοῦ τὴν χώραν. Καὶ ἦτο ἤδη ἐν τῷ ἐπιστρέφειν εἰς τὰ ἴδια μετὰ τῶν ἀπείρων λαφύρων, ὅτε τὰ ὑπὸ συνεχῶν ὑετῶν ἐξογκωθέντα ρεύματα τοῦ Σπερχειοῦ τὸν ἠνάγκασαν νὰ κατασκηνώσῃ παρὰ τὴν δεξιὰν τοῦ ποταμοῦ τούτου ὄχθην. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ὁ τότε αὐτοκράτωρ Βασίλειος, μαθὼν τὴν εἰς Ἑλλάδα ἐπιδρομὴν τῶν Βουλγάρων, ἔπεμψε κατόπιν αὐτῶν ἓνα τῶν ἀρίστων στρατηγῶν του, τὸν *Νικηφόρον Οὐρανόν*, μετὰ δυνάμεως ἱκανῆς. Ἐν ᾧ δὲ οἱ βάρβαροι διεπόρθουν τὴν στερεὰν Ἑλλάδα καὶ Πελοπόννησον, ὁ Νικηφόρος προῦχώρησεν ἀμελητὶ εἰς Λάρισσαν καὶ καταλιπὼν αὐτόθι τὰς ἀποσκευὰς μετὰ σπουδῆς μεγάλης διῆλθε τὴν μεσημβρινὴν Θεσσαλίαν καὶ κατέλαβε τὴν ἀριστερὰν τοῦ Σπερχειοῦ ὄχθην ἀπέναντι τοῦ ἀντιπέρας αὐλιζομένου

Σαμουήλ. Μάχη τις ἐκ τοῦ παραχρῆμα ἐφαίνετο ἀδύνατος εἰς ἀμφοτέρω τὰ μέρη. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Βούλγαροι, προστατευόμενοι, ὡς ἐνόμιζον, ὑπὸ τῶν ῥευμάτων τοῦ ποταμοῦ, ἡσύχαζον ἀφρόντιδες, ὁ Νικηφόρος μετὰ πολλὰς ματαίας ἀποπειράς ἀνακαλύψας τέλος πόρον τινά, τὸν ὅποιον ὁ στρατός του ἐδύνατο νὰ διαβῇ, ἐπέπεσε νυκτὸς εἰς τοὺς βαρβάρους κοιμωμένους καὶ κατέσφαξε σχεδὸν ἅπαντας. Μόνον ὁ Σαμουήλ καὶ ὁ υἱὸς του Ῥωμανὸς, καίπερ βαρέως πληγωμένος, ἐδυνήθησαν μετ'εὐαρίθμων ὁπαδῶν νὰ διαφύγῃσι τὸν κοινὸν ὄλεθρον καὶ διὰ τῶν ἀτραπῶν τῶν Αἰτωλικῶν ὁρέων καὶ τοῦ Πίνδου βαδίζοντες ἔφθασαν εὐτυχῶς εἰς τὰ ἴδια. Ἡ ἐλευθέρωσις τῶν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων αἰχμαλωτευθέντων Ἑλλήνων καὶ ἄπειρα λάφυρα ἦσαν ὁ καρπὸς τῆς νίκης τοῦ Νικηφόρου. Ἐκτοτε δὲ ἡ κυρία τῶν Βουλγάρων δύναμις ἤρξατο νὰ συγκεντροῦται ἐπὶ μᾶλλον πρὸς ἄρκτον, ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ Ἀξιοῦ, ἐν τῇ μεσογαίᾳ τῆς νέας Ἡπείρου, καὶ ἐν ταῖς πρώην ἐπαρχίαις, Δαρδανίᾳ, Δακίᾳ καὶ ἄνω Μοισίᾳ, ὅπου κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον εὐρίσκομεν μνημονευμένας ὡς κυριωτέρας τῆς Βουλγαρικῆς χώρας πόλεις, τὴν Τριαδίτσαν (τὴν ἀρχαίαν Σαρδικήν), τὴν Βιδύνην παρὰ τὸν Ἰστρον, τὸ Πέρνικον, τὴν Στρουμνίτσαν, τὴν Ἀχρίδα καὶ Πρέσπαν. Θέλων δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος νὰ συντρίψῃ καὶ ἐνταῦθα τὸ κράτος τῶν βαρβάρων δὲν διέλιπεν, ὡς λέγει ὁ Κεδρηνὸς, νὰ ἐπιστρατεύῃ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν καὶ νὰ ἐπανέρχεται εἰς τὴν μητρόπολιν θριαμβευτής.

Εὐθὺς δ' ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος ὅλαι αἱ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἔτι κατεχόμεναι πόλεις ἐν τῇ μεσημβρινῇ Μακεδονίᾳ καὶ ἐν Θράκῃ, ἡ Βέρροια, τὰ Σέρβια, τὰ Βοδενά καὶ πλῆθος μικροτέρων φρουρίων ἐκυριεύθησαν καὶ συγχρόνως τὰ παρ' ἐκείνων πρότερον κατασκαφέντα ἐν Θεσσαλίᾳ ἀνωρθώθησαν. Μ' ὅλον τοῦτο ἔπρεπε νὰ παρέλθω-

σιν ἔτι εἴκοσιν σχεδὸν ἔτη μέχρι τοῦ 1019), πρὶν ἢ ἡ δύναμις τοῦ Βουλγαρικοῦ ἔθνους δαμασθῇ ἐντελῶς. Ὁ Σαμουήλ, βάρβαρος καὶ ἥρως, ἀλλ' οὐδαμῶς ἄμοιρος φιλανθρώπων αἰσθημάτων, ἀπεβίωσεν ἤδη κατὰ τὸ 1014 ἔτος ἐκ λύπης καὶ δείματος πρὸς τὸ φρικῶδες θέαμα, δι' οὗ ὁ τοῦ Βυζαντίου αὐτοκράτωρ (γνωστὸς ἐν τῇ Ἱστορίᾳ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Βουλγαροκτόνος») ἐστοχάσθη νὰ τὸν ταπεινώσῃ ἀποστείλας πρὸς αὐτὸν δεκαπεντακισχιλίους αἰχμαλώτους Βουλγάρους τετυφλωμένους καὶ ἀνὰ ἑκατὸν ὑφ' ἐνὸς μονοφθάλμου ὀδηγουμένους¹. Οἱ διάδοχοι τοῦ Σαμουήλ, *Γαβριήλ Ῥωμανός* καὶ *Ἰωάννης Β.λατισλαῦος*, ἐδείχθησαν ὅχι ἀνάξιοι αὐτοῦ, ἀντισταθέντες ἐπὶ τινα χρόνον ἔτι. Ἀφοῦ δὲ ὁ Ἰωάννης ἔπεσεν ἐν τῇ πολιορκίᾳ τοῦ Δυρράχίου, παρεδόθησαν τότε ἐκουσίως εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὅλα τὰ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατεχόμενα φρούρια. Ἡ Βουλγαρία συνεχωνεύθη ἔκτοτε μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους· ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Βασίλειος εἰσήλασεν ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν Ἀχρίδα, τὴν μητρόπολιν τῆς χώρας, ἐγένετο κύριος τῶν ἐνταῦθα συσσωρευμένων βασιλικῶν θηραυρῶν, ἀπήγαγεν ὡς αἰχμαλώτους τοὺς τελευταίους γόνους τῆς πεσοῦσης δυναστείας καὶ ἔταξε φρουρὰν Βυζαντινὴν ἐν τῷ φρουρίῳ.

Οὕτως ἔλαβον πέρας οἱ Βουλγαρικοὶ πόλεμοι ἐν ἔτει 1019. Ὅτι ἡ κυρίως Ἑλλάς καὶ ἡ Πελοπόννησος δὲν ἔπαθον ἐκ τούτων μεγάλην βλάβην, βεβαιοῦται τοῦτο ἐκ μεταγενεστέρων εἰδήσεων, αἵτινες μαρτυροῦσι περὶ τῆς διαρκοῦς εὐτυχίας τῶν χωρῶν ἐκείνων. Κατὰ τὸν Κεδρηνὸν δηλονότι τὰ στρατεύματα, ἅτινα ὁ αὐτοκράτωρ Ῥωμανός ὁ τρίτος (1028 — 1034) ἐξέπεμψεν εἰς

¹ Κερδ. τόμ. 2, σελ. 457 καὶ ἐξ. «Οὗς ἐκεῖνος (ὁ Σαμουήλ) ἀφικνουμένους κατ' ἀριθμὸν καὶ τάξιν θεωρῶμενος, καὶ τὸ πάθος οὐκ ἐνεγκὼν νεανικῶς καὶ εὐψύχως, λειποθυμία καὶ σκότῳ βάλλεται καὶ εἰς γῆν πίπτει... καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἀποθνήσκει».

Ἰταλίαν, ἐστρατολογήθησαν ἀποκλειστικῶς ἐν Ἑλλάδι καὶ Μακεδονίᾳ τῷ 1031· ἡ Ἑλλὰς δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνῆκεν οὐ μόνον εἰς τὰ εὐανδρότερα ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ καρποφορώτερα καὶ μᾶλλον καλλιεργημένα μέρη τοῦ κράτους· διότι ἐν ᾧ μετ' ὀλίγα ἔτη ἀπὸ τῆς εἰρημένης στρατολογίας συνέβη ἐν ταῖς βορείαις ἐπαρχίαις μέχρι Θεσσαλίας σιτοδεία (1037), μόνον ἐν Ἑλλάδι καὶ Πελοποννήσῳ ἡγαράσθησαν ἑκατὸν χιλιάδες βυζαντινῶν μέτρων σίτου πρὸς διατροφήν τῶν χωρῶν τούτων, χωρὶς νὰ προέλθῃ οὐδεμία ἔλλειψις εἰς τὰ μέρη ταῦτα.

Οἱ μετὰ τοὺς Βουλγάρους ἐπὶ τῆς σκηνῆς παρουσιαζόμενοι *Πετσινάκαι*, πληγὴ τῶν βορειοτέρων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους μερῶν, δὲν ὑπερέβησαν οὐδέποτε τὸν Ὀλυμπον· οἱ δὲ *Οὔζοι*, ἄλλο βάρβαρον ἔθνος, ἐπλησίασαν μὲν, κατὰ τὰς ληστρικὰς ἐπιδρομὰς των (1065), καὶ μέχρι τῆς Ἑλλάδος, δὲν προὔξενησαν ὅμως εἰμὴ μικράν τινα ζημίαν¹, τὴν ὁποίαν ἡ γονιμότης τοῦ ἐδάφους αὐτῆς καὶ ἡ φιλοπονία τῶν κατοίκων τῆς ταχέως πάλιν ἀνεπλήρωσαν. Οὕτω δὲ οἱ Ἕλληνες, ἐξακολουθοῦντες ν' ἀπολαύωσιν ὅλων τῶν πρὸς τὸ ζῆν μέσων ἀνέτως, ἐσπούδαζον ἤδη νὰ προτερῶσι τῶν ἄλλων καὶ κατὰ τὴν παιδείαν. Πανταχοῦ εἶχον ἰδρύσει σχολεῖα καὶ φιλοτίμως συνήθροίζον καὶ διέσωζον τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῆς τέχνης. Τὰ θεμέλια νέου τινὸς πολιτισμοῦ ἐτέθησαν ἤδη καὶ ὑπῆρχεν ἐλπίς νὰ προκύψῃ ἐντεῦθεν κρεῖττόν τι μέλλον.

¹ Ὁ εὐφυὴς Φαλμεράιερ συναριθμεῖ μεταξὺ τῶν σατανικῶν ἐκείνων ἀλαστόρων (teufelischen Unholden), ὥπως συνήθως ὀνομάζει ὅλα τὰ βάρβαρα ἔθνη, τὰ ἐξαλείψαντα, κατ' αὐτὸν, τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν, καὶ τοὺς Πετσινάκας ῥητῶς, χωρὶς νὰ φέρῃ οὐδεμίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης του μαρτυρίαν. Οὕτω δὲ οὐ μόνον διὰ διαστροφῆς τῶν ἱστορικῶν πηγῶν ἀλλὰ καὶ ἀμαρτύρως σπουδάζει ἐκ διαθέσεως δυσμενοῦς πρὸς τὴν νέαν Ἑλλάδα νὰ βεβαιώσῃ τὴν παράδοξον δόξαν τοῦ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ ἐξέλιπε παντάπασιν.

Ἐν ᾧ δὲ οὔτε ἡ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων πληγῶν ἐξάντλησις, οὔτε αἱ κατὰ καιρὸν τοῦ Βυζαντινοῦ δεσποτισμοῦ καταπίσεις, οὔτε αἱ ἐποικήσεις τῶν Σλαύων καὶ αἱ λεηλασίαι τῶν Βουλγάρων ἐδυνήθησαν νὰ μειώσωσιν ἢ ἐξαλείψωσι τὸν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἔμφυτον πρὸς τὴν παιδείαν καὶ τὸν πολιτισμὸν ὁρμὴν, ἐπέπρωτο νὰ ἐπέλθῃ ἀπὸ τῆς δύσεως αὐτῆς, ὑπὸ Χριστιανικῶν λαῶν καὶ ἡγεμόνων, ἡ φθορὰ καὶ ἐξαφάνισις τῆς ἀναβλαστανούσης Ἑλληνικῆς παιδείας. Περὶ τὸ ἡμῖς δηλονότι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος στίφος τι *Νορμανῶν* ἐκ τῆς Σκανδιναυικῆς ἄρκτου ὁρμήσαν ἀπέβη εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἴσχυσε νὰ συντρίψῃ τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς Βυζαντινῆς ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου ἐδάφους κυριότητος. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον συνεχεῖς πρὸς διαφόρους βαρβάρους πόλεμοι, μεταβολαὶ δυναστειῶν καὶ ἀπόστασις φιλάρχων διοικητῶν τῶν ἐπαρχιῶν παρέλυσαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὰς σχεδὸν ἐξηντλημένας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους δυνάμεις, τούτου ἕνεκα οὐδεμία ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐδύνατο νὰ γείνη σκέψις περὶ τῆς ἐξ ἀρχῆς ματαιώσεως τῶν βουλευμάτων ἑνὸς ἡγεμόνος, ὅστις ἐν συναισθήσει τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως οὐδὲν ὄριον τῆς φιλοδοξίας του ἐγίνωσκεν. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἦτο ὁ *Ροβέρτος Γυσκάρδος*, δούξ τῆς Ἀπουλίας καὶ Καλαβρίας, ὅστις μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς κάτω Ἰταλίας ἐλθὼν εἰς ἐχθρικὰς σχέσεις πρὸς τὸν τότε αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου (Ἀλέξιον Α' τὸν Κομνηνὸν), διενοήθη νὰ φέρῃ τὰ νικηφόρα ὅπλα τῶν Νορμανῶν καὶ εἰς τὴν καρδίαν αὐτὴν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Δύο ὁλόκληρα ἔτη διήρκεσεν ἡ κραταιὰ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν παρασκευὴ τῶν Νορμανῶν πρὸς τὴν προκειμένην κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους στρατείαν. Μόλις δὲ κατὰ τὸ 1080 συνηθροίσθη ἐν Ὑδροῦντι ὁ στρατὸς, ἐκ τρισμυρίων μαχητῶν συνιστάμενος, εἰς τῶν ὁποίων τὴν μεταβίβασιν ὑπῆρχον ἑτοιμα ἑκατὸν πεντήκοντα με-

γάλα σκάφη. Ὁ Γυσκάρδος ἐσκόπει ν' ἀποβιβάσθῃ ἐντεῦθεν κατὰ πρῶτον εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, καὶ μάλιστα ταῦτοχρόνως εἰς δύο μέρη, εἰς Νικόπολιν καὶ εἰς Ναύπακτον. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ τοῦ σχεδίου ἡ ὥρα τοῦ ἐνιαυτοῦ δὲν ἦτο πρόσφορος, διὰ τοῦτο, ἵνα μὴ ἀναβληθῇ ἐπιπλέον ἢ ἐκτρατεῖα, ἡ μετὰβασις ἐγένετο κατὰ πρῶτον ἀπὸ Ὑδροῦντος εἰς Βρενδῆσιον, ὅθεν καὶ διαρκοῦντος τοῦ χειμῶνος ἢ εἰς Δυρράχιον διαπεραιώσις κατωρθοῦτο εὐκόλως. Μικρά τις Νορμαννικὴ μοῖρα, ἣν ὁ Γυσκάρδος προέπεμψεν ἐντεῦθεν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ υἱοῦ του Βοημούνδου, ἐπέτυχε νὰ γείνη κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἔφοδον κυρία τῆς πρὸς νότον τοῦ Δυρράχίου κειμένης παραθαλασσίας πόλεως, τῆς Αὐλῶνος, πρὶν ἢ ὁ κύριος στόλος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ τοῦ Γυσκάρδου, ἐγκαταλίπη τὸ Βρενδῆσιον. Ταύτην ὁμως τὴν εὐτυχὴ τοῦ ἐπιχειρήματος ἀρχὴν διεδέχθη μεγάλη τερόν τι ἀτύχημα, ὅπερ μόνον ἡ ἀδάμαστος τοῦ Γυσκάρδου τόλμη ἐδυνήθη νὰ ὑπερνικήσῃ. Καθ' ἣν στιγμὴν οὗτος εἶχεν ἀποβιβάσει μέρος τοῦ κυρίου στρατοῦ εἰς Αὐλῶνα καὶ διενεοῖτο νὰ πλεύσῃ πρὸς τὸ Δυρράχιον, τρομερά τις λαίλαψ κατεσύντριψε τὸν Νορμαννικὸν στόλον. Παρῆλθον δὲ ἡμέραι πολλαὶ πρὶν ἢ τὰ συντρίμματα ἐκείνου καὶ τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς τὰ λείψανα συναθροισθῶσι καὶ αἱ κατὰ τὴν λαίλαπα συμβᾶσαι ἀπώλεια ἀναπληρωθῶσιν ὥς ἐνεστι διὰ νέας προσκομιδῆς τῶν χρειωδῶν ἐκ Βρενδῆσιου. Ἀφοῦ δὲ ὁ περισωθεὶς στρατὸς προσέβη ἐντεῦθεν ἀκωλύτως ἐνώπιον τοῦ Δυρράχίου καὶ ὠχυρώθη παρὰ τὰς ὄχθας, οἱ Ἑνετοὶ, ὥς σύμμαχοι τοῦ αὐτοκράτορος, ἐμφανισθέντος μετὰ τινος μεγαλητέρου στόλου ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Νορμαννικοῦ καὶ κατέστρεψαν αὐτὸν ὁλοσχερῶς. Ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ὁ Γυσκάρδος ἐξηκολούθησε τὴν πολιορκίαν τοῦ Δυρράχίου, οὐδ' ἐδίστασε, διαρκούσης ταύτης, καὶ μετὰ τῶν ἀσθενῶν τοῦ στρατοῦ του λειψάνων ν' ἀντιταχθῇ πρὸς τὸν μετὰ

μείζονος δυνάμεως ἐπανελθόντα αὐτοκράτορα Ἀλέξιον. Γενομένης δὲ μάχης κρατερᾶς ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατὸς ἡττηθεὶς ἐτράπη εἰς φυγὴν, καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ φεύγων εὗρε μόλις ἐν Λυχνιδῷ ἀσφάλειαν καὶ ἡσυχίαν· τὸ δὲ Δυρράχιον μετ' οὐ πολὺ ἔπεσε διὰ προδοσίας εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν, οἵτινες ἐντεῦθεν προετίθεντο νὰ ἐπεκτείνωσι πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος τὰς καταστρεπτικὰς ἐπιδρομὰς των. Ἀκολουθῶς ὁ Γυσκάρδος τραπεῖς πρὸς νότον κατέλαβε τὴν Καστορίαν καὶ ἡτοιμάζετο ἤδη νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης, ὅτε οἰκιακαὶ ταραχαὶ ἀνεκάλεσαν αὐτὸν εἰς Ἰταλίαν. Ὁ Βοημοῦνδος, ὃν ὁ πατήρ του κατέλιπε κύριον καὶ φύλακα τῶν κατακτηθέντων, ἐξηκολούθει νὰ διατηρῇ μετὰ τινος μικροῦ στίφους δεδοκιμασμένων μαχητῶν τὴν ὑπεροχὴν κατὰ τοῦ ἐκ νέου συναθρισθέντος στρατοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου, εἰσέβαλε νικηφόρος εἰς Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν, κατέλαβεν ἀνθούσας πόλεις, τὰ Τρίγκαλα, καὶ πολλὰς ἄλλας μικροτέρας, Σκοπίαν, Ἀχρίδα, Σέρβια κλ. Μόνη δὲ ἡ ὀχυρὰ Λάρισσα, καθ' ἧς ἀκολουθῶς ἐπετέθη, ὑπερασπιζομένη ὑπὸ τοῦ ἀνδρείου Λέοντος Κεφαλᾶ, ἀντέστη πολλοὺς μῆνας, ἀλλὰ πιεσθεῖσα ὑπὸ λιμοῦ ἦτο ἤδη ἐν τῷ παραδίδεσθαι ὅτε ὁ Ἀλέξιος ἐνεφανίσθη ὡς σωτὴρ αὐτῆς. Ὁ Βοημοῦνδος ἠναγκάσθη τότε νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ στενοχωρηθεὶς μετ' ὀλίγων πιστῶν διεσώθη εἰς Αὐλῶνα, ὅπου διέμεινεν ἔτι χρόνον τινά, ἕως οὗ ἡ εἶδησις τῆς πτώσεως τῆς Καστορίας, τῆς κυριωτέρας ἑδρας τῶν Νορμαννῶν ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, καὶ ἡ τελεία τοῦ στρατοῦ του διάλυσις τὸν ἠνάγκασαν νὰ ἐπανελθῇ οἴκαδε.

Τὸ πρῶτον τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης προελθὼν ἐχθρικὸν κατὰ τῆς Ἑλλάδος κίνημα ἐπανελήφθη καὶ αὖθις βραδύτερον (1146) ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Γυσκάρδου *Ροδέρτου* β', βασιλέως τῆς Σικελίας. Τότε δὲ οἱ Νορμαννοὶ ἐκυρίευσαν ἐν πρῶτοις τὴν Κέρκυραν καὶ ἀπε-

κρούσθησαν ὑπὸ τῶν γενναίων κατοίκων τῆς Μονεμβασίας, ἀπεβιδάσθησαν ὁμῶς εἰς ἄλλα τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος μέρη, εἰσῆλθον εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, ἐλεηλάτησαν τὰς Θήβας καὶ τὴν Κόρινθον καὶ ἀπήγαγον ἀπὸ τῶν δύο τούτων πλουσιωτάτων πόλεων πολλὰς ἐπιφανεῖς οἰκογενεῖας ¹ καὶ μεγάλους θησαυρούς. Τὸν μετ' οὐ πολὺ δὲ κατ' αὐτῶν ἐκπεμφθέντα στόλον διέφυγον, ἀλλ' ὁ στόλος οὗτος ἠνάγκασε τοῦλάχιστον τοὺς ἐχθροὺς ν' ἀποδώσωσι τὴν Κέρκυραν.

Ἔτερον πολὺ σημαντικώτερον κίνημα, ἐκ τῆς αὐτῆς ἐσπερίας Εὐρώπης ἐνσκηψαν ὡς λαίλαψ καὶ δεινὰ τὰ μάλιστα ὀλέθρια εἰς τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος συνεπαγῶν, εἶνε τὸ λεγόμενον σταυροφορικόν, ἀφ' οὗ ἄρχεται ἡ προσεχὴς τῆς προκειμένης ἱστορίας περίοδος.

Γ') Ἀπὸ τῆς ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει καταστάσεως τῶν Λατίνων ἢ Φράγκων μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

1204—1453 μ. Χ.

Ἡ Ἑλλάς, ὑπὸ τὴν Βυζαντινὴν διατελοῦσα κυριότητα, δὲν ἠπθάνετο ἑαυτὴν πιεζομένην καὶ δυστυχῇ ἄπαξ μόνον διὰ λόγους ὅχι πολιτικοὺς ἀλλὰ θρησκευτικοὺς (ὅτε Λέων ὁ Ἰσαυρὸς ἀπηγόρευσε τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων) ἐκινήθη εἰς βραχείαν ἐπανάστασιν. Ἀδυνατοῦσα, μετὰ τοσαῦτα παθήματα, ν' ἄρχῃ οἰκοθεν, ὑπῆκεν ἀδιάστως καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀπαρεσκευίας εἰς κυβέρνησιν, ἥτις οὐ μόνον διὰ τῶν ἐκ παλαιῶν χρόνων διατηρηθέντων λειψάνων τῆς παιδείας ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν δεσμῶν τῆς

¹ Διὰ τῶν ἀπαχθέντων Ἑλλήνων μετηνέχθη τότε κατὰ πρῶτον ἡ τέχνη τῆς μεταξοκαμίας εἰς Ἰταλίαν, καὶ ἐντεῦθεν μετεδόθη εἰς τὴν λοιπὴν ἐσπερίαν Εὐρώπην.

θησκείας, τῆς γλώσσης, καὶ διὰ τῶν τύπων αὐτῶν τοῦ δημοσίου βίου ἐθεωρεῖτο ὡς οἰκεία καὶ συγγενής. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ὕλική εὐτυχία, εἰς ἣν εἶχε προαχθῇ, συνέτεινεν εἰς αὐξήσιν τῆς πρὸς αὐτὴν στοργῆς καὶ προσηλώσεώς της — "Ὅλον τὸ ἀντίθετον συνέβη ἐπὶ τῆς Φραγκικῆς κυριότητος. "Ὅταν οἱ σταυροφόροι (Ἑνετοὶ, Φλάνδριοι, Γάλλοι καὶ Γερμανοὶ, ὑπὸ τὴν κοινὴν ἐπωνυμίαν τῶν *Φράγκων* συνήθως μνημονευόμενοι) ἀντὶ νὰ διευθυνθῶσιν εἰς Παλαιστίνην, ἵνα προστατεύσωσι, κατὰ τὸν ἀρχῆθεν προορισμόν των, τὸν ἐν Ἱερουσαλήμ ὑπὸ Σαρακηνῶν βεβηλούμενον ἅγιον Τάφον, ἐλθόντες μετὰ μεγάλου στόλου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ ν' ἀποκαταστήσωσιν εἰς τὸν θρόνον τὸν ἐξωσθέντα καὶ τὴν βοήθειαν αὐτῶν ἐπικαλεσθέντα Ἰσαάκιον Ἀγγελον, κατέλαβον παρασπόνδως τὴν μητρόπολιν ταύτην (τὴν 13 Ἀπριλίου 1204) καὶ ἴδρυσαν ἐν αὐτῇ ἰδίαν Λατινικὴν ἢ Φραγκικὴν ἀρχὴν ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα *Βαλδουῖνον τὸν Φλανδρικόν*, τότε μετὰ τοῦ λοιποῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἡ Ἑλλὰς περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Φράγκων. Πρῶτος δὲ ὁ Μαρκίων τοῦ Μοντφερράτου *Βονιφάντιος*, εἰς ὃν κατὰ τὴν μεταξὺ ἐκείνων γενομένην κλήρωσιν ἔλαχεν ἡ Θεσσαλονίκη, εἰσέβαλεν ἐντεῦθεν εἰς αὐτὴν καὶ κατατροπώσας δις, παρὰ τὰς Θερμοπύλας καὶ παρὰ τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου, τὸν ἀντεπεξελθόντα κατ' αὐτοῦ ἄρχοντα τοῦ Ναυπλίου *Λέοντα Σγουρόν* κατέλαβε τὰς πλείστας τῆς στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου χώρας. Ἐν ᾧ δὲ ἀποστασία τις ἐκραγεῖσα ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ ἠνάγκασε τὸν Βονιφάντιον ν' ἀνακάμψῃ εἰς τὸ βασιλείον του ἐγκαταλείπων τὴν Χερσόνησον, κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀπεβιβάσθησαν εἰς Πάτρας νέα στίφη δορικτητῶρων (Βουργουνδίων καὶ Γάλλων) ὑπὸ τὸν *Γουλιέλμον Χαμπλίτην*, καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ἐκείνης καὶ τὰς περὶ Κούνδουρα καὶ Καλάμας συγκροτηθείσας δύο αἱματηρὰς μάχας (1205), ἐν βραχεῖ χρόνῳ

ἐκυρίευσαν τὸ πλεῖστον τῆς Πελοποννήσου μέρος, συστήσαντα αὐτόθι τὸ λεγόμενον δουκάτον τῆς Ἀχαΐας, ὅπερ ἔπειτα ἐπαυξήθην ὑπὸ τοῦ *Γοττοφρέδου Βιλλαρδουττου* διέμεινε κατὰ κληρονομίαν εἰς τὸν οἶκον τούτου. Τὰ πάντα δὲ μετεβλήθησαν τότε κατὰ Φραγκικὰς (τοῦ μεσεῶνος) ἰδέας καὶ θεσμοθεσίας, διαιρεθείσης τῆς Ἑλλάδος εἰς δουκάτα, βαρωνίας, κομητείας καὶ ἐν γένει εἰς διάφορα φέουδα (τιμάρια), ἅτινα ψιλῶ μόνον ὀνόματι ἀνεγνώριζον ὡς κυριάρχην τὸν λεγόμενον αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αἱ Ἀθηναὶ μετὰ τῶν Θεῶν ἀπετέλουν ἴδιον δουκάτον, ὅπερ κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπετέλει εἰς τὸν οἶκον τοῦ *Βουργουνδίου Δελαροχίου*, ἔπειτα δὲ εἰς τὸν τοῦ *Οὐαλτέρου Βρυνερρίου* ἢ Κόρινθος ὑπέκειτο εἰς κόμητας· αἱ πλεῖσται δὲ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, ὑπὸ Ἑνετοῦς εὐγενεῖς διατελοῦσαι, συνεκρότουν ἰδίας ἡγεμονίας, τῶν ὁποίων προεῖχεν ἡ τῆς Νάξου, ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ *Μαρίου Σαρούδου*. Ἐν γένει πᾶς ἵππευς, δυνάμενος νὰ συστήσῃ περὶ ἑαυτὸν συμμορίαν ἀνδρῶν ἐνόπλων, κατελάμβανε πόλιν τινὰ ἢ ὄρος, ὅπου ἤλπιζε νὰ μετέρχεται ἀνετώτερον ἢ εἰς τοὺς πατρίους δρυμοὺς τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ ληστρικὸν ἐπάγγελμα.

Ἐπὶ τῆς Φραγκικῆς δὲ ταύτης κατακλύσεως, ἥτις εἶχε παρακόλουθον καὶ τὸν βόρβορον τῆς ἐσχάτης ἀπαιδευσίας, ἴσχυσαν καὶ τινες τῶν ἐπιφανῶν Βυζαντινῶν νὰ ἰδρύσωσι ποῦ καὶ ποῦ ἡγεμονίας μεγάλας καὶ μικράς. Οὕτως ἐν μὲν τῇ Ἠπείρῳ καὶ Αἰτωλίᾳ ἰδρυτῆς τινος οὐκ εὐκαταφρονήτου ἡγεμονίας ἐγένετο ὁ *Μιχαὴλ Κομνηνός*, συγγενὴς τοῦ καταλυθέντος αὐτοκρατορικοῦ οἴκου. Ἐν δὲ τῇ Θράκῃ πόλεις τινὲς διετήρησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των· ἐν δὲ τῇ Τραπεζοῦντι ὁ *Ἀλέξιος Α' Κομνηνός*, ἑγγονος τοῦ ἐξωλεστάτου Ἀνδρονίκου Α', ἔστησε τὴν ἑδρὰν νέου Βυζαντινοῦ κράτους, λαβὼν καὶ τὸν τοῦ αὐτοκράτορος τίτλον· τελευταῖον δ' ἐν Νικαίᾳ ἤρξεν ὁ γενναῖος Θεόδωρος Λάσκαρης Α', ὅστις γαμ-

ἔτι ἀνηλίκου υἱοῦ αὐτοῦ, *Λασκάρως Γ'*, ὁ εὐπατρίδης καὶ ἄριστος στρατηγὸς *Μιχαήλ Παλαιολόγος*, συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τοῦ πρώτου *Λασκάρως* καὶ τοῦ *Βατάτση*. Ἀφελῆς ὢν περὶ τὸν βίον αὐτοῦ, ἐλευθέριος πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ σεβόμενος τὰ τῶν πολιτῶν δίκαια, ἡγαπήθη ὑπὸ τῶν ὑπηκόων καὶ ἐπαγίωσε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Τὴν δὲ κατάλυσιν τῆς *Λατινικῆς* αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ἀνάκτησιν τῆς *Κωνσταντινουπόλεως* παρεσκεύασε διὰ τῆς μετὰ τῶν *Γενουαίων* συμμαχίας καὶ τῆς καταπολεμήσεως τοῦ δεσπότης τῆς *Ἡπείρου*. Ἐπειδὴ οἱ *Ἑνετοὶ* ἦσαν τότε τὰ μόνα τῆς δυτικῆς κυριαρχίας στηρίγματα, οἱ δὲ *Γενουαῖοι* δεινῶς πρὸς αὐτοὺς ἀντεφέροντο, ὁ *Μιχαήλ Παλαιολόγος* συνωμολόγησε τῷ 1261 μετὰ τῶν τελευταίων συνθήκην, δι' ἧς οὗτοι μὲν ὑπέσχοντο νὰ τὸν βοηθήσωσι μετὰ τῆς ναυτικῆς τῶν δυνάμεως εἰς ἐπιτυχίαν οὗ προσέθετο σκοποῦ, αὐτὸς δὲ τοῖς ἡγγυᾶτο τὴν παρὰχώρησιν ὧσων οἱ *Ἑνετοὶ* ἀπελάμβανον προνομίων ἐπὶ τῆς *Λατινικῆς* κυριαρχίας καὶ ἰδίως τὴν τοῦ *Γαλατᾶ* ὡς κατοικίας παντοτεινῆς. Μ' ὅλα ταῦτα ὁ *Μιχαήλ* δὲν ἔλαβεν χρεῖαν τῆς ἀμέσου αὐτῶν ἐπικουρίας· διότι, ἀποστάντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ δεσπότης τῆς *Ἡπείρου* *Μιχαήλ Β'*, ἐκεῖνος ἐπελθὼν ἀμέσως κατέστειλε τὴν στάσιν καὶ συλλαβὼν αἰχμαλώτον τὸν σύμμαχον καὶ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸν τοῦ δεσπότης αὐτοῦ *Γουλιέλμον Βιλλαρδουῖνον* δὲν τὸν ἀπελευθέρωσεν εἰμὴ ἐπὶ τῇ παραχωρήσει τῶν φρουρίων τῆς *Πελοποννήσου*, ὥστε κατέσχε καὶ τῆς *Χερσονήσου* ταύτης μέρος. Ἐπειτα δὲ, ἀποστάντος καὶ αὐθις τοῦ αὐτοῦ δεσπότης, ὁ *Μιχαήλ Παλαιολόγος* ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ τὸν ἴδιον ἀδελφόν. Φοβούμενος δὲ μὴ ὁ ἄπιστος ἐκεῖνος ὑποτελὴς συμμαχήσῃ μετὰ τῶν *Βλάχων*, ἔστειλε συγχρόνως μικρὸν τινα στρατὸν εἰς τὴν *Θράκην* ὑπὸ τὸν *Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον*, ὅστις ὠφελούμενος ἐκ τούτου, ὅτι οἱ μὲν πλείστοι *Λατῖνοι* καὶ ἰδίως οἱ *Ἑνετοὶ* εἶχον ἐπιχειρήσει τότε πόρρω

βρὸς ὢν ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Γ', προσχειρίσθη μὲν τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀντὶ τοῦ δραπετεύσαντος Μουρζούφλου, ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ὥρας ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ καὶ αὐτός. Ὡς ἀνὴρ δὲ συνετὸς καὶ δραστήριος κατώρθωσε, μεταβὰς εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ν' αὐξήσῃ τάχιστα τὸ αὐτόθι ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθὲν ἐν ἀρχῇ μικρὸν κράτος διὰ προσθήκης ὅλης τῆς Φρυγίας, Μυσίας, Ἰωνίας καὶ Λυδίας. Ἐν δ' αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ τούτου (τῇ Νικαίᾳ) κατέστησε καὶ τὴν πατριαρχικὴν ἑδρὰν ἀναδείξας Πατριάρχην τὸν *Μιχαὴλ* τέταρτον τὸν *Αὐτωριανόν*, ὑπὸ τοῦ ὁποίου εὐθὺς ἐστέφθη αὐτοκράτωρ (1206) ὥστε οὕτως ἡ Νίκαια, κρατυνθεῖσα ἔτι μᾶλλον διὰ τοῦ ἀξίου διαδόχου τοῦ Λασκάρεως, *Ἰωάννου Δούκα* τοῦ *Βατάτση*, ἀπέβη τὸ κέντρον τῆς Βυζαντινῆς κυριαρχίας καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅθεν ἔμελλε μετ' οὐ πολὺν χρόνον νὰ ἐξορμήσῃ ὁ καθαιρέτης τῆς αὐτοσχεδίου Λατινικῆς αὐτοκρατορίας.

Καὶ τῶνόντι. Ἡ αὐτοκρατορία αὕτη ἐξ ἀρχῆς ὑπῆρξεν εἰδῶλον καὶ φάντασμα· ὁ μικρὸς τῶν δορικτητόρων ἀριθμός, ἡ μικρὰ, δυσεπιτήρητος καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον προκειμένη ἔτι νὰ ὑποταχθῇ ἐπικράτειᾳ, ὁ χαλαρὸς σύνδεσμος τοσούτων ἡγεμονιῶν, αἵτινες εἰς τὸ ἴδιον μόνον ἑαυτῶν συμφέρον ἀπέβλεπον, ἡ ἀνεπαρκὴς ἐκ μέρους τῆς μητροπόλεως ὑποστήριξις — ταῦτα πάντα δὲν ἐδύναντο νὰ ὧσι συντελῇ εἰς τὴν ὑπόστασιν τοῦ νέου τεχνητοῦ δημιουργήματος. Ἡ δὲ ἀπαρέσκεια τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τῆς ἐπιβεβλημένης αὐτοῖς ἐξουσίας, τῆς ὁποίας τὰ ἦθη, τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔθιμα καὶ αἱ φεουδαϊκαὶ διατάξεις, διήγειρον τὴν κοινὴν ἀποστροφὴν, δεικνυομένη εἰς διηνεκεῖς στάσεις, ὡς καὶ αἱ μετὰ τούτων συνδεόμεναι συνεχεῖς ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων, ἀνήγγελλον ἀποχρῶντως τὴν δεινὴν καὶ ἐπισφαλῇ ἐκείνου κατὰστασιν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως Β', υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Βατάτση, ἀναλαβὼν τὴν ἐπιτροπιάν τοῦ

τινὰ στρατείαν, οἱ δὲ ὀρθόδοξοι τῆς μητροπόλεως κά-
τοικοι ἐπόθουν τὴν ἀπὸ τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ ἀπαλλαγὴν
των, ἐπλησίασεν εἰς αὐτὴν περὶ δεῖλην ὀψίαν καὶ κατέ-
λαβεν αἴφνης καὶ σχεδὸν ἀκωλύτως τὰ τείχη (τὴν 25
Ἰουλίου 1261). Οἱ Λατῖνοι καὶ ὁ τότε αὐτοκράτωρ αὐ-
τῶν Βαλδουῖνος, ὑπὸ πανικοῦ κατασχεθέντες φόβου, ἔφυ-
γον. Μετὰ τρεῖς δ' ἐβδομάδας ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος
εἰσήλασε μετὰ πομπῆς εἰς τὴν ἀνακτηθεῖσαν πόλιν καὶ
μετέθεσεν ἐνταῦθα τὴν ἑδραν τῆς κυβερνήσεως ¹.

Ἐντούτοις ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ὑπὸ τοῦ πάθους
τῆς φιλαρχίας οἰστρηλὰ τούμενος δὲν ἠρόεσθη εἰς τὸ
ἀξίωμα τοῦ ἐπιτρόπου, ὑπὸ τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦδε ἐνήρ-
γει, ἀλλ' ἐποίησε ἐκποδὼν τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτροπεύο-
μενον βασιλόπαιδα, καὶ οὕτως ἐγένετο ἀρχηγέτης τῆς
τελευταίας Βυζαντινῆς δυναστείας. Οἱ τῆς Αἰτωλίας,
Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας Ἕλληνες ἡγεμόνες (δεσπό-
ται) ἀνεγνώρισαν τὸ αὐτοκρατορικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα·
μόνον δὲ ὁ ἐν Τραπεζοῦντι αὐτοκρατορικὸς οἶκος ἠρνήθη
νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ὡς νόμιμον κυριάρχην. Κατ' ὀρθωσεν
δὲ ὁ Μιχαὴλ νὰ ἐξώσῃ μετ' οὐ πολὺ τοὺς Λατίνους ἐκ
τῆς Χίου, τῆς Ῥόδου, τῆς Λέσβου καὶ τινων ἄλλων νή-
σων· ἀλλ' ὅμως οὔτε αὐτὸς οὔτε οἱ διάδοχοί του ἐδυ-
νήθησαν ν' ἀνακτήσωσι πλέον ὀλόκληρον τὸ ἀρχαῖον Βυ-
ζαντινὸν ἢ Ἑλληνικὸν κράτος. Μέγα μέρος τῆς Πελοπον-
νήσου, αἱ Ἀθῆναι, αἱ Θῆβαι, ἡ Ὑπάτη, ἡ Εὐβοία καὶ
ἄλλαι πολλαὶ νῆσοι ἔμειναν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἐνε-
τῶν ἢ μικρῶν τινων Φράγκων ἡγεμόνων, πρὸς τοῖς ὁποίοις
ὑπῆρχον καὶ τινες Ἕλληνες ἄρχοντες καλούμενοι δε-
σπότες.

¹ Τὴν ἱστορίαν ὅλων τούτων τῶν ἐν διαστήματι 58 ἐτῶν γενομένων
ἐν τῇ Ἀσιατικῇ καὶ Εὐρωπαϊκῇ τῶν Βυζαντινῶν ἐπικρατεῖα περιγράφει
λεπτομερῶς, ἐν τινι χρονικῇ συγγραφῇ, ὁ σύγχρονος Γεώργιος ὁ Ἀκρο-
πολίτης, ὅστις ἐχρημάτισε καὶ ὑπουργὸς τῶν ἐν Νικαίᾳ ἀρξάντων ἡγε-
μόνων.

Πρόσθετος δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους πληγὴ τῆς Ἑλλάδος πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν οἱ *Καταλόριοι* ἢ κοινῶς *Καταλάνοι*, στίφος τι μισθοφόρων (πιθανῶς Ἰσπανῶν ἢ Ἰσπανο αραβῶν τὴν καταγωγὴν), ὅπερ κατ' ἀρχὰς μὲν διετέλει ὑπὸ τοῦς Βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας, ἔπειτα δὲ προσελθὼν εἰς τὸν Οὐάλτερον Βριέννιον, δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν, ἅμα εἶδεν ἑαυτὸ ἱκανῶς ἰσχυρὸν ἐστασίασε κατ' αὐτοῦ (1312) καὶ διὰ τῶν λεηλασιῶν του ἀνεστάτωσε τὴν τε Ἀττικὴν καὶ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Οὐδέποτε ἡ πολυπαθὴς αὕτη χώρα, κατακερματισμένη μεταξὺ τοσούτων κυρίων, εὐρέθη εἰς χεῖρονα τῆς ἐνεστώσης κατάστασιν. Ἐν ᾧ δὲ ἡ ἐλπίς τοῦ νὰ ἐνωθῇ καὶ αὖθις μετὰ τοῦ Βυζαντίου, ἐν τῇ ἀμνηχάνῳ τοῦ κράτους τούτου καταστάσει καὶ μεταξὺ τῶν ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ οἴκῳ ἐπικρατουσῶν διατάσεων, ἀπέθανεν ἐπὶ μᾶλλον φρούδῃ, ἐξ ἐναντίας αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν πρόοδοι νέου φοβεροῦ ἐχθροῦ, τῶν *Τούρκων*, ἡπεύλουν κίνδυνον πραγματικὸν καὶ ἐπικείμενον, τὴν Ἑλλάδα ἐξ ἴσου καὶ ἐκείνο ἀποβλέποντα.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔθνος, ὅπερ πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἀσπασθῇ τὸ δόγμα τοῦ Μωάμεθ (τὸν Ἰσλαμισμὸν), ἐξορμήσαν ἀπὸ τῶν περὶ τὴν Κασπίαν θάλασσαν πρώτων κατοικιῶν του, κατέκτησε πολλὰς Ἀσιατικὰς χώρας, καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς ἤδη τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος ἱδρύσε κράτος ἰσχυρὸν ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτοῦ ἢ σουλτάνον *Οσμὰν* (ἀφ' οὗ καὶ Ὁσμανικὸν ἢ Ὁθωμανικὸν ἐκλήθη), ἔχον τότε πρωτεύουσαν τὴν Προῦσαν. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεῖς πολεμούμενοι συγχρόνως ὑπὸ τῶν Φράγκων, δὲν ἐδυνήθησαν ν' ἀναχαιτίσωσιν ἐξ ἀρχῆς τὰς προόδους τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐπὶ τῶν ἀμέσων τοῦ Ὁσμὰν διαδόχων, τοῦ υἱοῦ του *Οὐρχὰν* (1326—1358) καὶ τοῦ ἐγγόνου του *Μουράτ Α'* (1358—1389), περαιωθέντες καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην ἐκυρίευσαν τὴν ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου Καλλιόπολιν καὶ ἐντεῦθεν προὐχώρησαν

περαιτέρω εἰς τὴν Φιλιππούπολιν καὶ Ἀνδριανούπολιν ὅπου καὶ ἔστησαν ἔκτοτε τὴν καθέδραν των. Οἱ μετ' ἐκείνους δὲ σουλτάνοι ἐξέτειναν τὰς κατακτήσεις των οὐ μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ περαιτέρω πρὸς βορρᾶν, εἰς τὴν Σερβίαν, εἰς τὴν Βοσνίαν, εἰς τὴν Βλαχίαν καὶ Μολδαυίαν, καὶ ἐγένοντο οὕτω γείτονες τῆς Οὐγγαρίας. Τότε δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς τελευταίας ταύτης χώρας Σειγμουῦνδος βλέπων ἐπικείμενον τὸν κίνδυνον ἐκινήθη μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ (230,000) κατὰ τοῦ σουλτάνου *Βαγιαζήτ*, ἀλλ' ἐν τῇ περὶ *Νικόπολιν* τῆς Θράκης συγκροτηθείσῃ μάχῃ (1396) ἀπέτυχεν ἐντελῶς, ὥστε ὁ Βαγιαζήτ ἠύξησεν ἔτι μᾶλλον τὸ κράτος του. Καὶ αὐτὸς ἤδη οὗτος πιθανῶς ἤθελεν ἐπιχειρήσει τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐὰν δὲν προσεβάλλετο ἐν Ἀσίᾳ, ὅπου ἡττηθείς (περὶ τὴν Ἀγγυραν) ἡχμαλωτεύθη ὑπὸ τοῦ φοβεροῦ Μωγγόλου δορικτήτορος τοῦ *Ταμερλάνου* (1402).

Διατελοῦντος δὲ τοῦ Βαγιαζήτ ἐν αἰχμαλωσίᾳ (ἐν ᾗ ἐπὶ τέλους καὶ ἀπεβίωσε), τὸ τουρκικὸν κράτος, στερούμενον ἀξίου ἀρχηγοῦ περιέπεσεν εἰς μεγίστην ταραχὴν καὶ ἀταξίαν, ὥστε εὐκόλως ἐδύνατο, τοῦλάχιστον ἐν Εὐρώπῃ, ν' ἀνατραπῇ. Ἀλλ' ὁ τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεύων *Μανουήλ* δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ συλλάβῃ καὶ φέρῃ εἰς πέρας τοιοῦτον ἐπιχείρημα ἀνήρ. Ἐν ᾧ οἱ υἱοὶ τοῦ Βαγιαζήτ κατεδίωκον ἀλλήλους λυσσωδῶς καὶ ἐξεθρονίζοντο ἐναλλάξ, ἐκεῖνος ἠρκέσθη νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν νεώτερον *Μωάμεθ Α'*. Μετὰ τὸν θάνατον μάλιστα τούτου ἔσπεσε νὰ λάβῃ τὸ μέρος τοῦ *Μουράτ Β*, ὅστις παγιώσας τὸν διασεισθέντα θρόνον τοῦ πατρὸς του εἰσέβαλε βραδύτερον (1446) εἰς Ἑλλάδα μετὰ φοβεροῦ στρατοῦ, ἐκυρίευσεν τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἔχων συνεργοὺς τοὺς Φράγκους ἡγεμόνας, τοὺς ὁποίους εἶχε ταπεινώσει πρό τινος χρόνου ὁ *Κωνσταντῖνος* (νεώτερος υἱὸς τοῦ *Μανουήλ*), ἐνίκησε τὸν ἑνδοξον τοῦτον

Ἑλληνα ἡγεμόνα περὶ τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου καὶ τὸν ἡνάγκασε νὰ περιορισθῇ εἰς τὰ ὀλίγα κτήματα ὅσα εἶχε πρότερον ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου. Οὕτω δ' ἐκτεινομένων ἐπὶ μᾶλλον τῶν Τουρκικῶν κατακτήσεων, οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἔβλεπον ἤδη πλησιάζουσιν τὴν καταιγίδα ἐπ' αὐτὴν τὴν μητρόπολιν των. Εἰς μάτην δὲ ὁ τοῦ Μανουὴλ διάδοχος (καὶ πρεσβύτερος υἱὸς) Ἰωάννης Παλαιολόγος ἤλπιζε, κατὰ συνέπειαν τῆς ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Φλωρεντίας συνομολογηθείσης μετὰ τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐνώσεως, βοήθειαν ἐκ τῆς Δύσεως. Εἰς οὐδὲν δ' ἐχρησίμευσαν καὶ αἱ νίκαι τοῦ τῆς Οὐγγαρίας ἥρωος Οὐνιάδου, διότι ὁ Μουράτ ἐξεδικήθη λαμπρῶς ἐν τῇ περὶ Βάρναν μάχῃ (1448) τὴν ἀπιστίαν τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας Βλατισλάβου, τοῦ κατὰ προτροπὴν τοῦ Πάπα Εὐγενίου Δ' τὴν συμφωνηθεῖσαν ἀνακωχὴν διαρρήξαντος. Ὁ μόνος, ὅστις κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐδυνήθη ν' ἀντιστῇ εἰς τὴν ἀκατανίκητον τῶν Τούρκων δύναμιν ἦτο ὁ Ἡπειρώτης Γεώργιος Καστριώτης, ὁ ἐπικαλούμενος Σκευδέρβης, τοῦ τελευταίου ἡγεμόνος τῆς Ἀλβανίας, Ἰωάννου Καστριώτου, υἱὸς, τοῦ ὁποίου μόνου ὁ Σουλτάνος, ἀφοῦ ἐφόνευσεν τὸν πατέρα καὶ τοὺς τρεῖς πρεσβυτέρους ἀδελφούς του, ἐφείσθη ἀναθρέψας αὐτὸν εἰς τὴν Μωαμεθανικὴν θρησκείαν. καὶ ὁ ὁποῖος ἔπειτα μὴ λησμονήσας μήτε τὴν καταγωγὴν του μήτε τὴν πάτριον πίστιν ἔφυγεν ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ στρατοπέδου, ἀνέλαβε τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ ἐγένετο κύριος τῆς Κροΐας, ἣτις ἦτο ἡ πρωτεύουσα τῆς πατρικῆς αὐτοῦ ἡγεμονίας. Ἀπὸ τοῦ 1443 μέχρι τοῦ 1449 ὁ ἥρωος οὗτος ἀντέκρουσε θαυμασίως τὰς ἐπανειλημμένους τῶν Τούρκων προσβολὰς καὶ τὸν Μουράτ αὐτὸν κινηθέντα ἐπὶ τέλους πανστρατιᾷ κατὰ τῆς Κροΐας ἡνάγκασε νὰ ἐπιστρέψῃ ἄπρακτος εἰς Ἀδριανούπολιν. Ἀλλ' ὅμως ὅλα ταῦτα δὲν ἦσαν ἱκανὰ νὰ φέρωσιν οὐσιώδη εἰς τὰ πράγματα μεταβολὴν, οὐδὲ νὰ

ἐνδόξως μαχόμενος· ὁ δὲ νικητὴς ἔστησεν ἔκτοτε τὴν ἔδραν τοῦ κράτους τοῦ ἐν αὐτῇ τῇ ἀλωθείᾳ μεγαλόπολει.

Οὐδὲ κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον καὶ τὴν πρὸ ταύτης, καίπερ κατωτέρας ὄλων τῶν προηγουμένων, ἐξέλιπεν ἡ περὶ τὴν παιδείαν ἐπιμέλεια τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Οἱ ὀνομαστότεροι δ' ἐκ τῶν ἀκμασάντων κατ' αὐτὰς συγγραφέων εἰσὶν ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης Φώτιος¹, τοῦ ὁποίου σώζεται τὸ θαυμάσιον πόνημα ἡ Μυριόβιβλος ἢ Βιβλιοθήκη περιέχουσα σύνοψιν καὶ ἐπὶκρισιν 280 ὑπ' αὐτοῦ ἀναγνωσθέντων τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος συγγραμμάτων· οἱ ἱστορικοὶ, Προκόπιος, φίλος τοῦ στρατηγοῦ Βελισσαρίου, Ἀγαθίας, Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, Ἰωάννης Ζωναρᾶς, Ἄρνα ἡ Κομνηνῇ, θυγάτηρ τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ Γεώργιος Φραντσῆς, φίλος τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου· προσέτι Γρηγόριος ὁ Κορίνθιος, μητροπολίτης Κορίνθου, συγγράψας περὶ διαλέκτων· καὶ οἱ φιλόλογοι, Ἐμμανουὴλ Χρυσολωρᾶς, Ἐμμανουὴλ Μοσχόπουλος, Θεόδωρος Γαζής, Βησσαρίων, Γεώργιος Τραπεζοῦντιος, Κωνσταντῖνος καὶ Ἰωάννης οἱ Ασκάρεις. Ἐξ αὐτῶν δὲ οἱ τελευταῖοι εἰσὶν οἱ μετενεγκόντες κατὰ πρῶτον τὰ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας σπέρματα εἰς τὴν ἑσπερίαν Εὐρώπην.

Δ') Ἀπὸ ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ τέλους ὑπὲρ αὐτονομίας Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος.

1453—1832 μ. Χ.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὕφίσταντο ἔτι λείψανά τινα Ἑλληνικῆς κυριότητος. Ἐν τῇ Πελο-

¹ Ὁ Φώτιος ἔζησε τῷ ἐνάτῳ αἰῶνι· ὑπῆρξε διδάσκαλος Λέοντος τοῦ ἔκτου· ἀπὸ τοῦ 857—867 ἦτο πατριάρχης καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ 877—886· ἀπέθανε τῷ 891· ἦτο ἐξοχος θεολόγος καὶ πολυμαθὴς καὶ λεπτὸς λόγιος.

ἀνασείλωσι τὸ προσεγγίζον πεπρωμένον τοῦ Βυζαντίου.

Ἐν τούτοις τὸν Μουράτ ἀποθανόντα (1450) διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Μωάμεθ Β'. πρὸ ἐνὸς δ' ἔτους καὶ τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον, ἀποβιώσαντα ἄτεκνον, διεδέχθη ὁ ἀδελφός τοῦ Κωνσταντῖνος, ὁ τοσοῦτον ἐπιτυχῶς, ὥς εἴρηται, τοὺς ἐν Ἑλλάδι Φράγκους πρότερον διαπολεμήσας. Ἀμα δ' ἀναβὰς οὗτος εἰς τὸν θρόνον ἔσπευσε νὰ παραστήσῃ εἰς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον, ὅστις οὐ μόνον τὸ Βυζάντιον ἀλλὰ καὶ τὴν λοιπὴν χριστιανικὴν Εὐρώπην ἀπέβλεπε, καὶ ἐπεκαλέσθη τὴν σύντονον αὐτῶν βοήθειαν. Οὐδεὶς ὁμῶς εἰσήκουσεν αὐτὸν, οὐδεὶς, παραβλέπων ἐν τοιαύτῃ ἀνάγκῃ δογματικὰς διαφοράς, ἠθέλησε νὰ συνδράμῃ τὸν σταυρὸν κατὰ τῆς ἡμισελήνου. Ὅθεν πολιορκήσαντος τοῦ Μωάμεθ Β' τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1453, ἀπὸ γῆς καὶ θαλάσσης μετὰ πολυαριθμοῦ στρατοῦ (300,000 ἀνδρῶν ὡς ἔγγιστα) καὶ στόλου ἐκ 400 περίπου παντὸς μεγέθους σκαφῶν συγκειμένου, μόνος αὐτὸς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν γενναῖοι Ἕλληνες, Δημήτριος Καντακουζηνός, Νικηφόρος καὶ Θεόφιλος οἱ Παλαιολόγοι, Θεόδωρος ὁ Καρύστιος μετ' εὐαρίθμων μαχητῶν καὶ τινων ξένων ἐθελοντῶν ἀντέστησαν εἰς τὴν Τουρκικὴν κεραινοδόλον ἐπίθεσιν. Ἐπτὰ ὀλοκλήρους ἐβδομάδας διήρκει ἡ πολιορκία, οἱ δὲ ἐχθροὶ οὐδὲν εἶχον ἔτι καταρθῶσαι, εἰ καὶ ἄπειροί ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθησαν, καὶ αἱ ὑπερμεγέθεις σφαῖραι τεραστίου τινὸς τηλεβόλου διέσειον τὰ τείχη. Μετὰ πολλὰς δ' εὐνοϊκὰς πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον προτάσεις, τὰς ὁποίας ὅλας ὁ ἀείμνηστος οὗτος βασιλεὺς ἀπέκρουσε, τέλος, τὴν 29 Μαΐου, ὁ Μωάμεθ, ἄφου κατῴρθωσεν νὰ μεταβιβάσῃ διὰ ξηρᾶς ἤτοι διὰ τοῦ Γαλατᾶ (ἐπὶ κυλίνδρων ἀλειμμένων μὲ λίπος βοῶν) εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον τὰ πλοῖά του, ἐπεχείρησε κρίσιμον ἀπὸ πρωΐας ἔφοδον, ἣτις καὶ ἐπέτυχεν. Ὁ Κωνσταντῖνος προσκινδύνευσεν ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης καὶ ἔπεσαν

πορνῆσθω ἐδέσποζον οἱ ἀδελφοὶ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος Κωνταντίνου, Δημήτριος καὶ Θωμᾶς. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οὗτοι μὴ θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς, μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Βυζαντίου, ἐστοχάσθησαν νὰ ζητήσωσιν ἄσυλον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ταχέως ὅμως ἀναθάρρῆσαντες μετέβαλον σκοπόν. Ἀμφότεροι δὲ, διακεκριμένην ἔχοντες τὴν δικαιοδοσίαν των καὶ ἔδρας συνήθεις, ὁ μὲν τὴν Σπάρτην, ὁ δὲ τὰς Πάτρας, ἔσπευσαν ν' ἀναγνωρίσωσιν ὡς κυριάρχην τὸν σουλτάνον ἐπὶ πληρωμῇ ἐτήσιου φόρου δωδεκακισχιλίων δουκᾶτων, ποσοῦ ἀναλόγου πρὸς τὴν ὁποίαν ἐνέμοντο χώραν. Διὰ τῆς προθύμου δὲ ταύτης ὑποταγῆς των ἴσχυσαν νὰ ἐξαγοράσωσι πρὸς καιρὸν τὴν εὐμένειαν καὶ τὴν κατ' ἐπιφάνειαν προστασίαν τοῦ Μωάμεθ. Ἀλλ' αἱ ἐπικράτειαι αὐτῶν εὐρίσκοντο εἰς ἀξιοθρήνητον κατάστασιν ὡς ἐκ τῆς παρουσίας μάλιστα μισθοφόρων Ἀλβανῶν καὶ ἄλλων συγκλύδων ξένων, ὧν ἡ ἀπειθεία, ἡ πλεονεξία καὶ ἡ ἀπιστία ὑπῆρχον διαρκεῖς ἀταξίαι καὶ παραχῶν αἰτίαι· αἱ παραχαὶ δὲ αὗται καὶ ἔτι μᾶλλον αἱ ἀένναοι πρὸς ἀλλήλους τῶν εἰρημέων δεσποτῶν ἔριδες παρέσχον ἀφορμὴν εἰς τὸν Μωάμεθ νὰ πέμψῃ μὲν κατὰ πρῶτον (1453 καὶ 1454) τοὺς στρατηγούς του Τουραχάν καὶ Ὁμάρ εἰς Πελοπόννησον πρὸς διευθέτησιν τῶν αὐτόθι πραγμάτων, ἔπειτα δὲ καὶ αὐτὸς αὐτοπρόσωπος νὰ στρατεύσῃ κατὰ τῆς Χερσονήσου (1458). Μετὰ τὴν ἄλωσιν δὲ τῆς Κορίνθου ὁ σουλτάνος ἤρκεσθη τότε νὰ ζητήσῃ παρ' ἑκατέρου τῶν δεσποτῶν τὴν παραχώρησιν τινῶν χωρῶν καὶ πόλεων καὶ φόρον ἐτήσιον πεντακισχιλίων λιτρῶν χρυσίου διὰ τὰς καταλειπομένας αὐτοῖς κτήσεις. Οἱ δύο ἀδελφοὶ συνῆλθον ἐν Τριπόλει καὶ συνήνεσαν εἰς τὰς ἐπιβληθείσας αὐτοῖς θυσίας. Παραδοθεισῶν δὲ τῶν πόλεων, ὧν ἡ ἐκχώρησις συνεφωνήθη, ὁ Μωάμεθ ἔθεσεν εἰς αὐτὰς τουρκικὰς φρουράς καὶ ἐπέτρεψε τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἀχαΐας εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Τουραχάνου Ὁμάρ, ὅστις πρὸ ὀλίγου εἶχεν ὑποτά-

ξει τὰς Ἀθήνας εἰς τὸ Τουρκικὸν κράτος. Ἀνεχώρησε δὲ τὸν Ὀκτώβριον εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀφοῦ προηγουμένως ζητήσας δι' ἐπίτηδες ἀπεσταλμένου παρὰ τοῦ δεσπότης Δημητρίου τὴν θυγατέρα του εἰς γάμον ἔτυχε τῆς συγκαταθέσεως αὐτοῦ.

Ἀλλὰ μόλις τρεῖς μῆνες παρῆλθον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ σουλτάνου καὶ αἱ ταραχαὶ ἐπανελήφθησαν ἐν Πελοποννήσῳ. Ὁ δεσπότης Θωμᾶς ἐπετέθη ἐνόπλιως κατὰ τῶν φρουρούντων τὰς παραχωρηθείσας χώρας Τούρκων. Μὴ ἀρκούμενος δὲ εἰς τὸ νὰ προκαλῇ τοσοῦτον ἰσχυροῦς ἐχθροῦς, ἐκηρύχθη πολέμιος καὶ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του ζητῶν εἴτε διὰ τῆς βίας εἴτε δι' ἀπατηλῶν ὑποσχέσεων νὰ καταλάβῃ τὰς εἰς τοῦτον ἀνηκούσας πόλεις καὶ προσπαθῶν ἐνταυτῷ νὰ προσελκύσῃ εἰς τὸ μέρος του τοὺς κυριωτέρους ἀξιωματικοὺς αὐτοῦ. Μεταξὺ δὲ τούτων μνείας ἄξιος εἶναι μάλιστα ὁ *Νικηφόρος Λουκάρης*, τὸν ὁποῖον ὡς ἐνισχύσαντα τὸν Θωμᾶν εἰς τὴν διπλὴν κατὰ τε τῶν Τούρκων καὶ τοῦ Δημητρίου ἐπίθεσιν εὐλόγως καὶ προσφυῶς ὁ Φραντσῆς ἀποκαλεῖ *Πελοποννησιοφθόρον*. Ἀλλὰ παρατηρητέον ὅτι καὶ ἀξιωματικοὶ τοῦ Θωμᾶ κητομόλουν ὡσαύτως πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος. Εἰς τὰς προδοσίας δὲ ταύτας τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀλλήλας πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ αἱ συνήθεις τῶν Ἀλβανῶν, αἵτινες πᾶσαν στιγμὴν μετέβαλλον στρατόπεδον, νῦν μὲν εἰς τὸν ἓνα, νῦν δὲ εἰς τὸν ἕτερον δεσπότην μισθοφοροῦντες. Ὡστε ἐάν τις ἐκτὸς τούτων λάβῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς λεηλασίας καὶ ὠμότητας, ὅσας οἱ φρουροὶ τῆς Κορίνθου, τῶν Πατρῶν καὶ τῶν Ἀμυκλῶν Τούρκοι ἔπραττον ἐπιπίπτοντες ἀδιακρίτως εἰς τὰς χώρας τῶν δύο δεσποτῶν, κατανοεῖ ὑπὸ τίνων καὶ πόσων δεινῶν κατετρύχετο ἡ Πελοπόννησος πρὶν ἢ ἔτι ὑποστῇ ἐκ νέου τὴν ὀργὴν τοῦ τρομεροῦ δορικτήτορος.

Ἀφοῦ εἰς μάτην ὁ Μωάμεθ ἐζήτησε μακρόθεν νὰ καταστείλῃ τὰς ταραχὰς ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ πέρας εἰς τὰ

(1465) καταλιπὼν δύο υἱοὺς, Ἀνδρέαν καὶ Μανουήλ, κληρονόμους τοῦ πρὸς τὸν πατέρα των Παπικοῦ ἐλέους¹.

Ἀκολούθως δ' ὁ Μωάμεθ ἐστράτευσεν εἰς Ἀσίαν καὶ ἀφοῦ ὑπέταξε τὴν Ἀμαστριν καὶ Σινώπην, τὰ ἐμπορεῖα τῶν Γενουαίων, ἐτράπη εὐθὺς πρὸς τὴν ἔτι ὑπολειπομένην Ἑλληνικὴν κτῆσιν, τὴν *Τραπεζοῦντα*, ἣτις εἶχεν ἤδη ὑποχρεωθῆ νὰ τελῇ φόρον εἰς τὴν νέαν Τουρκικὴν δυναστείαν. Ἀμα δ' ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον αὐτῆς προέτεινεν εἰς τὸν τότε αὐτοκράτορα *Δαυῖδ* τὸν *Κομνηνόν* νὰ παραδοθῇ. Τῷ ἐπετράπη δὲ νὰ ἐκλέξῃ, μεταξὺ τελείας ἐξολοθρεύσεως, ἣτις ἤθελεν εἶσθαι ἡ ἀναπόδραστος τῆς ἀντιστάσεώς του συνέπειαι, ἢ μιᾶς τύχης ἀνολόγου πρὸς ἐκείνην τοῦ δεσπότης Δημητρίου, ὅστις ἔζη ἀτάραχος ἐν Αἴνῳ. Ὁ δυστυχὴς *Δαυῖδ*, γινώσκων καλῶς τὴν ὀμότητα τοῦ Μωαμεθανοῦ δορικτήτορος, προέκρινε τὸ δεύτερον ἄνευ τινὸς ἀναβολῆς. Ὅθεν μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν κλειδῶν τῆς μητροπόλεως του ἐστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔπειτα μετηνέχθη εἰς Ἀνδριανούπολιν, ὅπου ἦλθεν εἰς συνέντευξιν μετὰ τοῦ Δημητρίου, καὶ ἀπέλαυσεν, ὥς ἐκεῖνος, σιτηρέσιον τὴν Μακεδονικὴν πόλιν, τὰς Σιῆρας. Ὁ νεώτερος ἐκ τῶν ὀκτὼ υἱῶν αὐτοῦ ἐδέχθη τὴν Τουρκικὴν κύδαριν, ἡ δὲ θυγάτηρ ἡγεμονίς Ἄννα καταταχθεῖσα πρῶτον μετὰ τῶν θαλαμηπόλων τοῦ σουλτάνου, ὕστερον συνεζεύχθη μετὰ τοῦ διοικητοῦ τῆς Θεσσαλίας Σαγανοῦ καὶ τούτου ἀποθανόντος συνῆλθεν εἰς δεύτερον γάμον μετὰ τοῦ Εὐρηνοῦ, στρατηγοῦ τινὸς τοῦ Μουράτ Β'. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ Μωάμεθ

¹ Ἐκ τούτων ὁ πρεσβύτερος ἐπώλησεν ἔπειτα τὸ ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας δικαίωμά του εἰς τὸν Βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Η'. ὁ δὲ νεώτερος στενοχωρούμενος ὑπὸ τῆς πενίας διὰ τὸ εὐτελὲς σιτηρέσιον κατέφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν σουλτάνον, ὅστις τὸν ὑπεδέχθη φιλοφρόνως καὶ ἔζησεν αὐτόθι τρυφηλῶς μέχρι Σελῆμ τοῦ Α'.

τελευταῖα τῆς Ἑλληνικῆς ἐν Πελοποννήσῳ κυριότητος λείψανα καὶ ν' ἀπαλλαγῇ πάσης ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου μερίμνης. Φθάσας δὲ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1460 εἰς Κόρινθον εὔρεν ἐκεῖ τὸν ὑπὸ τοῦ Δημητρίου πρὸς αὐτὸν σταλέντα πρεσβευτὴν Ματθαῖον Ἀσάνην, τὸν ἐκράτησεν αἰχμάλωτον καὶ προήλασε περαιτέρω. Ἡ δ' ἀνέλπιστος ἀντίστασις, ἣν πολλαχοῦ ἀπῆντησε, τὸν παρώξυνε μέγχι μανίας· ὅθεν μετὰ τὴν ἐξ ἐφόδου ἄλωσιν ἢ τὴν κατὰ συνέπειαν ἀπατηλῶν ὑποσχέσεων παράδοσιν πολλῶν ὄχυρῶν πόλεων οἱ μὲν ἐκ τῶν δυστυχῶν κατοίκων καὶ φρουρῶν (Ἑλλήνων τε καὶ Ἀλβανῶν) κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἐκαρτομήθησαν ἢ ἀπηγχονίσθησαν, οἱ δὲ (ιδίως οἱ τῆς Ἀρκαδίας) ἀπήχθησαν πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς ἐρημωθείσης Κωνσταντινουπόλεως. Τοσοῦτον δὲ ἡ ὠμότης αὕτη τοῦ Μωάμεθ ἐνεποίησε τρόμον, ὥστε ἐπὶ τέλους πολλὰ φρούρια ἔσπευδον νὰ στέλλωσι μακρόθεν εἰς προσκύνῃσιν του πρεσβείας, καὶ οὕτω διέφευγον τὸν κίνδυνον τῆς τελείας ἐξοντώσεως. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τοὺς δύο δεσπότας Παλαιολόγους ὁ μὲν Δημήτριος, ὅστις ἐξ ἀρχῆς ἤδη ἔσπευσεν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ σουλτάνου, τυχῶν συγγνώμης διὰ τὴν πρόθυμον ὑποταγὴν του καὶ τὴν προσφορὰν τῆς πρὸ πολλοῦ ὡς συζύγου ζητηθείσης θυγατρὸς του, ἐστάλη μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων του προσωρινῶς εἰς Βοιωτίαν καὶ ἐκεῖθεν ἔπειτα εἰς Αἴνον, ὅπου ἔζησεν ἀπὸ τῆς αὐτόθι προσόδου τοῦ ἁλατος καὶ ἐνὸς ἐτησίου σιτηρεσίου 60,000 ἄσπρων, καὶ ἐπὶ τέλους ἠσπάσθη ἐν Ἀδριανουπόλει τὸν μοναχικὸν βίον μετονομασθεὶς Δαυΐδ (1470). Ὁ δὲ Θωμᾶς, εἰς ὃν οὐδεμία ἐξιλεώσεως ἐλπίς ὑπελείπετο, παραλαβὼν τὴν ἱερὰν κάραν τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέα, πολιούχου τῶν Πατρῶν, καὶ ἐμβιβασθεὶς εἰς πλοῖόν τι ἐν τῷ λιμένι τῆς Πύλου μετέβη εἰς Κέρκυραν, ἀκολούθως εἰς Ἀγκῶνα καὶ τελευταῖον εἰς Ῥώμην, ἔνθα δι' ἐλέους τοῦ Πάπα ἐπὶ πενταετίαν ἔτι παρέτεινε τὸν ἄθλιον βίον του

δνόματι αὐτῶν νὰ διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῆς καταλήψεως τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐν τούτοις ὁ Μωάμεθ, εὐτυχῆς εἰς ὅλας τὰς μέχρι τοῦδε ἐπιχειρήσεις του, ἐδείχθη ἀτυχῆς, ὡς ὁ πατήρ του Μουράτ, μόνον ἀπέναντι τοῦ ἔτι ἐν Ἡπείρῳ διατηρουμένου καὶ ἰσχύοντος Σκενδέρβη. Τῷ 1454 προέτεινεν αὐτῷ εἰρήνην ἐπὶ πληρωμῇ μετρίου φόρου· ἀλλ' ὁ ἀτρόμητος οὗτος ἀνὴρ ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν καὶ ὀχυρώσας ἔτι μᾶλλον τὴν Κροῖαν κατετρόπωσε δις τὸν ἐπιχειρήσαντα τὴν ἐκπολιόρησιν αὐτῆς Τουρκικὸν στρατόν. Ἀντέστη δὲ οὐχ ἥττον καὶ εἰς τὰς πολυαριθμοὺς δυνάμεις τοῦ κατὰ τὸ 1465 αὐτοπροσώπως ἐπιστρατεύσαντος Μωάμεθ. Μόλις δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, συμβάντα τὴν 14 Ἰανουαρίου 1467, ἡ χώρα του ἐκείνη, ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑνετίας περιελθοῦσα, ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, καὶ πολλοὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς (Ἀλβανῶν) ἠσπάσθησαν ἕκτοτε τὸ Μωαμεθανικὸν δόγμα.

Καὶ αἱ λοιπαὶ τῆς Ἑλλάδος χῶραι καὶ νῆσοι, ὧν αἱ πλεῖσται κατεῖχοντο ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ διαφόρων Φράγκων ἡγεμόνων καὶ πρὸ πάντων ὑπὸ Ἑνετῶν, προΐοντος τοῦ χρόνου περιῆλθον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων. Ἐπὶ τοῦ Μωάμεθ ἤδη ἐκυριεύθησαν ἡ Ἀττικὴ καὶ ἡ Εὐβοία καὶ πολλαὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου. Ἐπὶ δὲ τοῦ Σουλτάνου Σουλεϊμάν ἀφῆρέθη ἡ Ῥόδος ἀπὸ τῶν Ἰωαννιτῶν Ἱπποτῶν (1522) καὶ ἐπ' αὐτοῦ προσέτι οἱ Ἑνεστοὶ ἐστερήθησαν ὅλων τῶν ὀχυρῶν ἐν Πελοποννήσῳ πόλεων, Πύλου, Μεθώνης, Κορώνης, Μονεμβασίας καὶ Ναυπλίας. Ὁ διάδοχος δὲ τοῦ Σουλεϊμάν Σελίμ Β' ἐξεπόρθησε (1570—71) τὴν Κύπρον. Τότε δὲ κατὰ πρῶτον καταρθώθη διὰ προτροπῆς τοῦ Πάπα Πίου Ε' συμμαχία τις τῶν Χριστιανικῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης δυνάμεων (προεξαρχούσης τῆς βασιλείδος τοῦ Ἀδρίου Ἑνετίας) κατὰ τῶν Τούρκων. Τὸ ἀποτέλεσμα δὲ ταύτης ὑπῆρξεν ἡ περὶ *Ναύπακτον* περίφη-

εὔρεν ἣν ἐζήτει ἀφορμὴν τοῦ ν' ἀπαλλαγῇ ὅλων αὐτῶν τῶν ἀπογόνων τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Ἡ ἀνεψιά τοῦ Δαυτῖδ, θυγάτηρ τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ, ἣν οὗτος αὐτοκράτωρ ὦν τῆς Τραπεζοῦντος ἐν καιρῷ τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου, εἶχεν ἐκδῶτει ὡς σύζυγον εἰς τὸν κραταῖον Τουρκομάνον Ὁζοῦν Χασάν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ ὅτι ἤθελεν ἔχει ἐν ἀνάγκῃ τὴν ὑποστήριξιν του, ἔγραψε πρὸς ἐκείνον (τὸν Δαυτῖδ) ἐπιστολὴν, δι' ἧς προσέφερε ξενίαν εἰς ἓνα τῶν νεωτέρων ἡγεμονιδῶν ἢ εἰς τὸν θεῖόν των Ἀλέξιον. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐξήρκεσε εἰς τὸ νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποδεδειγμένον ὅτι ὁ Κομνηνὸς ἐξύφαινε συνωμοσίαν κατὰ τοῦ Μωάμεθ. Ὅθεν εὐθὺς διετάχθη ἡ φυλάκισις ἀπάσης τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας ἐν Ἀδριανουπόλει· ἔπειτα δὲ μετηνέχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀφοῦ ἡ προταθεῖσα εἰς τὸν Δαυτῖδ ἐξόμωσις ἀπεκρούσθη γενναίως, ἀπεφασίσθη ἡ παντελὴς ἐξολόθρευσις αὐτῆς. Δέκα πτώματα, ὁ Δαυτῖδ, ὁ ἀδελφός του Ἀλέξιος, ὁ ἀνηλιξ υἱὸς τοῦ ἀδελφοῦ καὶ προκατόχου τοῦ Ἰωάννου καὶ ἑπτὰ υἱοὶ αὐτοῦ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος ἔκειντο ἐρρίμένα ἐπὶ τινος ἀγροῦ ἵνα γείνωσι, κατὰ προσταγὴν τοῦ ἀγρίου δεσπότου, σπαράγματα τῶν κυνῶν καὶ γυπῶν. Μόνον ἡ μήτηρ, ἡ αὐτοκράτειρα Ἑλένη, ὁ νεώτατος ἐξωμότης υἱὸς τῆς καὶ ἡ ἡγεμονὶς Ἄννα ἐξηρέθησαν τοῦ κοινοῦ ὀλέθρου. Ἡ μήτηρ, ῥακένδυτος καὶ φέρουσα ἐν χερσὶ σκαπάνην, περιήρχετο εἰς τὸν τόπον τῆς σφαγῆς καὶ κατέχωνε τὴν νύκτα τοὺς νεκροὺς τῶν φιλτάτων τῆς, τοὺς ὁποίους τὴν ἡμέραν ἡμύνητο κατὰ τῶν σαρκοβόρων ὀρνέων, ἕως οὗ ὑπὸ πόνου καὶ ὀδύνης καταβληθεῖσα ἐτελείωσε μετ' οὐ πολὺ τὸν ἄθλιον βίον τῆς καὶ ἠκολούθησε τοὺς φονευθέντας εἰς τὸν τάφον.—Τοιοῦτοτρόπως ἐξωλοθρεύθησαν ὅλα σχεδὸν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας τὰ λείψανα. Ἐκ τῶν δύο τελευταίων αὐτοκρατορικῶν γενεῶν, τῶν Παλαιολόγων καὶ Κομνηνῶν, οὐδεὶς πλέον ὑπελείπετο ἐν τῇ Ἀνατολῇ, δυνάμενος ἐν

μος Ναυμαχία (7 Ὀκτωβρίου 1571), καθ' ἣν ὁ Τουρκικὸς στόλος, καίπερ πολὺ ὑπέρτερος τοῦ Χριστιανικοῦ, ἡττήθη ἥτταν τρομεράν, ὥστε ἡ Κωνσταντινούπολις αὐτὴ περιέστη εἰς μεγίστην ἀμυχανίαν καὶ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν περιέμενε νὰ ἴδῃ τὸν νικητὴν εἰσπλέοντα εἰς τὴν Προποντίδα. Ἀλλ' οἱ φόβοι διεσκεδάσθησαν ταχέως· διότι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Χριστιανικῶν δυνάμεων, ἀφοῦ ἤρσαν πρὸς ἀλλήλους πολλὰς ἡμέρας περὶ τῆς διανομῆς τῶν λαφύρων, διχονοήσαντες ἐπλευσαν ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια, καὶ ὁ προεξάρχων αὐτῶν Δόρ Ζουάρ (φυσικὸς υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου Ι.) ἔσπευσε ν' ἀπολάβῃ τὰς τιμὰς, αἱ ὁποῖαι τὸν περιέμενον ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ ἰδίως τὴν εὐλογίαν τοῦ Πάπα. Τοιουτοτρόπως δὲ ὁπέβη εὐκολον εἰς τοὺς Τούρκους οὐ μόνον τὰς ζημίας αὐτῶν νὰ ἐπανορθώσωσιν, ἀλλὰ καὶ τὰς δυνάμεις τῶν ἐπὶ μᾶλλον ν' αὐξήσωσιν, ὥστ' ἐν ἔτει 1669 ἦσαν εἰς κατάστασιν νὰ προσβάλῃσι τὴν τελευταίαν καὶ κυριωτέραν τῆς Ἑνετικῆς δυνάμεως ἐστίαν, τὴν μεγάλην νῆσον *Κρήτην*, καὶ τέλος μετὰ 24ετῇ ὀλέθριον καὶ πολυδάπανον πόλεμον νὰ γείνωσι, διὰ τοῦ πολυθρυλήτου βεζύρη *Ἀχμέτ Κιοπριλίη*, κύριοι αὐτῆς, καὶ ἐπομένως νὰ συμπληρώσωσι τὴν κατάκτησιν ὅλων σχεδὸν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν.

Ἐνταῦθα δὲ, διατελούσης τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν, δυνάμεθα νὰ ρίψωμεν ἀρμοδίως ἐν βλέμμα καὶ ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως αὐτῆς κατὰ τὴν δυστυχῆ ταύτην ἐποχὴν.

Ἀπὸ τοῦ πρώτου ἤδη δορικτήτορος, τοῦ Μωάμεθ, ἡ δουλεία ἔλαβεν ἐν Ἑλλάδι κανονικὸν τινα χαρακτήρα, καθόσον τοῦτο ἦτο δυνατόν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Κορανίου καὶ τῆς αὐθαιρεσίας. Ἡ χώρα διηρέθη εἰς τέσσαρας κυρίας διοικήσεις. Καὶ αἱ τρεῖς μὲν πρῶται ἦσαν, ἡ Μακεδονία, ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Εὐβοία, ἥτις περιελάμβανε τὴν Αὐλίδαν, τὴν Ἀττικὴν, τὴν Φωκίδα καὶ τὰ παράλια

τῆς Αἰτωλίας· ἡ δὲ Πελοπόννησος ἀπετέλει τὴν τετάρτην. Ἀρχηγοὶ, φέροντες διάφορα ὀνόματα, οἷον Βεγλὲρ Βεῖδες, Βοεβόδαι κ. λ. π. εἶχον τὴν τε πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν διοίκησιν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ πόλεσιν. Ἡ γῆ δὲ αὐτῇ, ἥτις μέχρι τοῦδε ἀνῆκεν εἰς τοὺς ὑποδουλωθέντας, περιελθοῦσα δικαίωματι δορικτητικῶ εἰς τὴν κυριότητα τοῦ σουλτάνου, διετέθη καὶ διενεμέθη σχεδὸν κατὰ τὸ ἐν τῷ μεσαιῶνι ἰσχύον φεουδαλικὸν σύστημα. Τὰ μὲν δηλονότι ἐκ τῶν ἀκινήτων παρεχωρήθησαν ὑπ' ἐκείνου διὰ παντὸς εἰς ἀξιοματικούς Μουσουλμάνους, ὅσοι εἶχον συντελέσει δραστηρίως εἰς τὴν κατὰκτησιν, τὰ δὲ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν βακουβίων προσκητήθησαν εἰς τὴν διατήρησιν τούτων καὶ εἰς εὐποιοητικούς σκοποὺς, καὶ τὰ ἐπίλοιπα σχηματισθέντα εἰς φέουδα ἰσόβια, τὰ οὕτω λεγόμενα (κατὰ τὸ διάφορον αὐτῶν μέγεθος) *ζαῖμια* ἢ *τιμάρια*, ἐδόθησαν εἰς διακεκριμένους Τούρκους, οἵτινες, καλούμενοι συνήθως *ἀγάδες* ἢ *σπαχίδες*, ὥφειλον νὰ στρατολογῶσιν ἀριθμὸν μαχίμων ἀνάλογον πρὸς τὸ μέγεθος τῶν κτημάτων των καὶ νὰ στρατεύωσιν ἰδίᾳ δαπάνῃ ἐν καιρῷ πολέμου. Παρατηρητέον δ' ἐν τούτοις ὅτι ἡ δήμευσις τῆς γῆς δὲν ὑπῆρξε πλήρης· διότι πολλοὶ ἐκ τῶν ἡττημένων, τῶν οὕτω λεγομένων *ραγιάδων*, διετήρησαν μικράς τινας ἰδιοκτησίας, τὰς ὁποίας ἐνέμοντο ἐπὶ πληρωμῇ τοῦ πέμπτου τῶν προϊόντων καὶ εἶχον τὸ δικαίωμα ζῶντες μὲν νὰ ἐκποιῶσιν ἀποθνήσκοντες δὲ νὰ μεταβιβάζωσι κληρονομικῶς εἰς τὰ τέκνα των. Χωρία μάλιστα ὁλόκληρα (ἐννοεῖται τὰ χειρότερα καὶ ἀκαρπώτερα) ἔμειναν οὕτως εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ὅμως ἐθεωροῦντο ὡς νομεῖς αὐτῶν ἀπλῶς καὶ ὅχι ὡς ἰδιοκτῆται· διότι τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας ἢ κυριότητος ἀνῆκεν εἰς μόνον τὸν σουλτάνον. Τὰ χωρία δὲ ταῦτα, καλούμενα συνήθως *κεφαλοχώρια*, διετέλουν ὑπὸ τὴν διοίκησιν Ἑλλήνων προεστώτων, τῶν Τουρκιστὶ λεγομένων *κοτσαβασί-*

ἔθνικότητος καὶ ἐπομένως τῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἀναγεννήσεως τοῦ δουλωθέντος αὐτοῦ ἔθνους. Εἰς τὸ πολιτικὸν δηλονότι συμφέρον ἀποβλέπων κατέλιπεν εἰς τοὺς Ἑλληνας τὴν ἰδίαν αὐτῶν πατροπαράδοτον θρησκείαν μετὰ τινων ἐλευθεριῶν, ἐν ᾧ ἄλλως ἢ συνήθεια τῶν Ὀθωμανῶν ἦτο νὰ προσάγῃσι διὰ τῆς βίας τοὺς ἡττωμένους εἰς τὸ δόγμα τοῦ Προφήτου των. Ὁ δορικτῆτωρ οὗτος ἐγίνωσκε καλῶς ὅτι ἡ κυριωτέρα αἰτία τῆς ἀδιαφορίας, ἣν ἡ δύσις ἔδειξεν εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὑπῆρξεν ἡ θρησκευτικὴ ἐκείνη μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας διαίρεσις. Διὰ τῆς ἐξακολουθήσεως δὲ τῆς θρησκευτικῆς ταύτης διαιρέσεως προϋτίθετο καὶ ἤλπιζε νὰ διατηρήσῃ ἀκμαίαν καὶ τὴν πολιτικὴν, εἰς τρόπον ὥστε ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος νὰ μὴ δύναται καὶ τοῦ λοιποῦ νὰ ἐλκύσῃ τὴν συμπάθειαν τῆς δύσεως. Μετὰ τῆς θρησκείας δὲ ἐπεφυλάχθη εἰς τοὺς Ἑλληνας καὶ ὁ πολλὴν ἀνέκαθεν ἐπιρροὴν ἔχων κλῆρος ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην διοίκησιν τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις τοῦντεῦθεν ἐθεωρεῖτο οὐ μόνον ὡς πρωτεύων τῶν ἄλλων πατριαρχῶν (Ἀντιοχείας, Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων) καὶ ὡς ἀρχηγὸς παντὸς τοῦ κλήρου, ὡς τὸ πρότερον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀρχηγέτης τοῦ ἔθνους αὐτοῦ (ᾔθεν τὸ ἐπώνυμόν του, *Μιλέτ Μπασῆς* ἦτοι ἐθνάρχης). Ἡ περίθαλψις ἄρα, ἣν ὁ κλῆρος καὶ πᾶσα ἡ χριστιανικὴ κοινότης εἶχον ἐπὶ Τουρκοκρατίας, δὲν ἦτο εἰμὴ συνέπεια ἀναγκαία τῆς ἀρχῆς ἣν ἄπαξ ὁ Μωάμεθ παρεδέχθη. Τοιοῦτοτρόπως δὲ ἡ θρησκευτικὴ ἀντίθεσις ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ κλήρου, τοῦ κέντρου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος, ἐδύνατο νὰ ὑποθάλη διηνεκῶς καὶ τὴν ἐθνικὴν διαφορὰν ἢ διάστασιν μεταξὺ νικητῶν καὶ ἡττημένων, δυναστῶν καὶ δυναστευομένων, καὶ νὰ φέρῃ ἐπὶ μᾶλλον τοὺς τελευταίους, καθόσον ὁ ζυγὸς τῶν δυναστῶν αὐτῶν καθίστατο ἐπαχθέστερος, εἰς ἐκείνην τὴν αὐτοσυρείῃσιν, ἣτις ἔπρεπε νὰ προη-

δων. Ἄμα δ' ἄλωθέντος τοῦ Βυζαντίου ὅλοι οἱ Ἕλλη-
 ληνες, ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας καὶ ἀνωτέρω,
 ὑπεβλήθησαν εἰς φόρον κεφαλικόν, τὸ λεγόμενον *χαρά-
 τσιον*, δι' οὗ ὑπετίθετο ὅτι ἐξηγόραζαν ἐτησίως τὴν ζώην
 των, καὶ προσέτι ὑπεχρεώθησαν νὰ προσφέρωσιν ἓνα
 (συνήθως τὸν πέμπτον) ἐκ τῶν ἀρρένων παίδων των. Οἱ
 παῖδες δὲ οὗτοι, εἴτε προσφερόμενοι κανονικῶς, εἴτε, ὅπερ
 ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐγίνετο, ἀρπαζόμενοι (καὶ τοῦτο ἦτο
 τὸ παρὰ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων καλούμενον παιδο-
 μάζωμα) ἀνετρέφοντο εἰς τὸν Ἰσλαμισμὸν καὶ γυμναζό-
 μενοι εἰς τὴν πολεμικὴν τέχνην συνεκρότουσαν τὸ τάγμα
 τῶν *Γεμιτσάρων*, ὅπερ διὰ τὴν φυσικὴν ἀνδρείαν τῶν
 δυστυχῶν ἐκείνων παίδων, κατέστη ἡ φοβερώτερα Τουρ-
 κικὴ δύναμις.

Ὑπὸ τὸν Μουσουλμανικὸν δὲ τοῦτον ζυγὸν ἡ Ἑλλὰς
 δὲν ἐδύνατο εἰμὴ νὰ διαφθαρῇ καὶ ἐκβαρβαρωθῇ. Πολ-
 λαὶ πόλεις αὐτῆς, ἄλλοτε ἀκμάζουσαι, ἐρημώθησαν, καὶ
 ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἠναγκάσθη ν' ἀποσυρθῇ εἰς τόπους
 ἀγονωτέρους, ὅπου ἐμορφώθησαν πτωχὰ χωρία, ἅτινα
 ἔμελλον ποτὲ νὰ γείνωσιν ἀκροπόλεις ἱστορικαί. Αἱ Ἀ-
 θῆναι, αἱ Θῆβαι καὶ ἡ Κόρινθος ἐπαύσαντο νὰ ἐξασκῶσι
 τὰς κατὰ τὸν ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰῶνα εἰς ἀκμὴν προαχθείσας
 βιομηχανίας καὶ ἰδίως τῆς μετάξης, τὸ ἐμπόριον τῆς
 Ἑλλάδος κατεστράφη σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου, τὰ πλεῖστα
 μέρη τοῦ γονίμου ἐδάφους τῆς Πελοποννήσου ἔμειναν
 ἀκαλλιέργητα καὶ οὐκ ὀλίγοι τῶν κατοίκων αὐτῆς κατέ-
 φυγον ὡς εἰς ἄσυλον εἰς τὰ ὄρη τοῦ Ταῦγέτου. Μόνοι δὲ
 οἱ ὀρεσίβιοι Μανιάται, παρὰ τοῖς ὁποίοις εἶχον διασωθῇ
 καὶ πολλοὶ τῶν ἐκ τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα
 φυγόντων, πολυαριθμότεροι τῶν ὀρεινῶν τῆς Ἡπείρου
 καὶ Θεσσαλίας, ὑπερασπίζοντο διαρκῶς τὴν ἐλευθερίαν
 των. Ἐν τοσοῦτῳ δὲ, κατὰ θεῖαν οἰκονομίαν, ὁ καθαι-
 ρέτης αὐτὸς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους χωρὶς νὰ θέλῃ καὶ
 ἐννοῇ ἔθετο τὴν βάσιν τῆς διατηρήσεως τῆς Ἑλληνικῆς

χάς οἱ Ὀθωμανοὶ κατὰ τε τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν δύναμιν, προσλαμβάνοντες ἐκτὸς τοῦ τακτικοῦ παιδομαζώματος ληστὰς καὶ δούλους καὶ ἐν γένει πάντας τοὺς ἀναγνωρίζοντας τὸ Κοράνιον, τοὺς ὁποίους ἐνίσχουν καὶ πρὸς τὴν στρατιωτικὴν πάντοτε ὑπηρεσίαν ὑπεχρέουν διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς παραχωρήσεως ἀγρῶν (ὡς τιμαρίων) ἀφαιρουμένων ἀπὸ τῶν ὑποτεταγμένων (τῶν Ῥαγιαδῶν). Ἀλλὰ περὶ τὴν ἔξοδον τῆς 12' ἑκατονταετηρίδος ἡ Τουρκικὴ δύναμις, ἐκλιπόντος τοῦ πρώτου ζήλου, ἤρξατο νὰ ἐξασθενῇ. Ὁ Σουλεϊμάν ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος τῶν μέχρι τοῦδε 12 ἀτρομήτων Σουλτάνων, οἵτινες οὐ μόνον ἤρχον καὶ ἐκυβέρνην αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς, ἀλλὰ καὶ ἡγοῦντο συνήθως τῶν στρατῶν. Ἐπὶ δὲ τῶν διαδόχων ἐκείνων ἡ λαμπρότης τῆς ὑψηλῆς Πύλης ἡμαυρώθη, τὸ στρατόπεδον ἔπαυσε νὰ ᾔηνε τὸ σχολεῖον, ὅπου οἱ βασιλόπαιδες ἡσχοῦντο καὶ ἐπαιδεύοντο· συνήθης διατριβὴ αὐτῶν ἦτο ἡ γυναικωνίτις, ἐν ᾗ διεσκέδαζον καὶ ἐτρύφων χωρὶς νὰ φροντίζωσι περὶ ἐλαχίστης μορφώσεως. Τοιοῦτοτρόπως οἱ χαλिनοὶ τῆς κυβερνήσεως ἐχαλαρώθησαν ἐν τῷ ἄσθενεϊ καὶ ἄσυνδέτω κράτει. Ἡ μία αὐλικὴ στάσις διαδέχεται τὴν ἄλλην. Πολλοὶ Σουλτάνοι ἐξεθρονίσθησαν καὶ ἀπεστραγγαλίσθησαν. Τὸ τάγμα τῶν Γενιτσάρων, ἔκδοτον εἰς τὰς σαρκικὰς ἡδονάς, ἀπέβαλε πλεόν ὅλην τὴν ἔξιν τοῦ πολέμου καὶ ἐκλινε μόνον εἰς ἐσωτερικὰς στάσεις. Πολλοὶ πολλάκις ἄξιοι βεζύραι ἐγένοντο θύματα καὶ οὐκ ὀλίγοι σατράπαι περιέπαιζον καὶ διημψεσθήτουν τὴν παντοδυναμίαν τοῦ μεγάλου Κυρίου (Grand Seigneur), ὡς ὀνομάζουσιν οἱ Εὐρωπαῖοι τὸν Σουλτάνον.

Ὅτι δ' ἐν τοιαύτῃ τῶν πραγμάτων καταστάσει αἱ καταπιέσεις τῶν κατὰ χώρας διοικητῶν, μεγαλητέρων καὶ μικροτέρων, εἰς οὐδένα ὑποκειμένων ἑλεγχον, πύξανον καὶ τῆς τυραννίας ὁ ζυγὸς πολὺ βαρύτερος ἢ ὅσον ἦτο ἐξ ἀρχῆς, ἕκαστος ἐννοεῖ τοῦτο εὐκόλως. Τὰ

γηθῇ τῆς τελεσφόρου πρὸς ἀνάκτησιν τῆς αὐτονομίας τῶν ἐξεγέρσεως.

Εἶδομεν ἤδη μέχρι τίνος προήχθη ἡ δύναμις τῶν Τούρκων κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτῶν κατάκτησιν, τὴν τῆς Κρήτης. Ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς 12' ἑκατονταετηρίδος ἐπῆλθε νέα τις πραγμάτων τροπή. Ἡ Ὄθωμανικὴ κυβέρνησις περιεπλέχθη εἰς πόλεμον δεινὸν πρὸς τε τὴν Πολωνίαν καὶ τὴν Ῥωσσίαν, ἡ δὲ Ἑνετία εὐρούσα πρόσφορον τὴν εὐκαιρίαν, ἐν ᾗ συνεμάχησε μετὰ τῶν δυνάμεων τούτων καὶ μετὰ τῆς Αὐστρίας καὶ τοῦ Πάπα, ἀνενέωσεν ἐν ταυτῷ τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας ἐπιτυχῇ αὐτῆς πόλεμον ὑπὸ ἀρχηγὸν περιώνυμον, τὸν *Μοροζίνην*. Τῷ ὄντι δὲ κατὰ τὰ ἔτη 1685 καὶ 1686, ὁ Μοροζίνης κατέκτησεν ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον, ἐκτὸς τῆς Μονεμβασίας. Τῷ δὲ 1687 ἐξακολουθῶν τὴν θριαμβευτικὴν πορείαν αὐτοῦ ἐκυρίευσε καὶ τὰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ κατὰ τὴν πολιορκίαν ταύτην βόμβα τις Ἑνετικὴ πεσοῦσα εἰς τὸν Παρθενῶνα, ὃν οἱ Τούρκοι εἶχον μεταβάλει εἰς πυριτοθήκην, ἔβλαψε καίριως τὸ ἀριστούργημα ἐκεῖνο, ὅπερ ἕως τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐσώζετο ἀκέραιον. Ἡ εὐτυχία ὅμως αὕτη τῶν Ἑνετῶν δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ καὶ τελευταῖον γενομένης εἰρήνης τῷ 1699 ἐν *Καρολοβιτίῳ* οἱ εἰρημένοι δὲν διέσωσαν ἐκ τῶν κατακτήσεών των εἰμὴ μόνον τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐστερήθησαν καὶ ταύτης διὰ τῶν νικῶν τοῦ μεγάλου βεζύρου Ἀλῆ Κουμουρτζῆ (1715) ἡγουμένου φοβερᾶς ἰππικῆς καὶ πεζικῆς δυνάμεως καὶ διὰ τῆς ἐπικυρώσεως τῆς ἐν *Πασσαροβιτίῳ* ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῆς Ἀγγλίας καὶ Ὀλλανδίας συνομολογηθείσης εἰρήνης (τὴν 21 Ἰουλίου 1718) δὲν διετήρησαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των εἰμὴ μόνον τὰς Ἰονίους νήσους καὶ ἐπὶ τῆς Στερεᾶς τὰς τρεῖς πόλεις, Πρέβεζαν, Βόνιτσαν καὶ Βουθρωτὸν, ἐξ ὧν αἱ τελευταῖαι βραδύτερον περιελήφθησαν ὡσαύτως εἰς τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος.

Διὰ τῶν ἀδιακόπων δορικτησιῶν εἶχον αὐξήσει κατ' ἀρ-

δεινὰ δ' αὐτοῦ ἡσθάνοντο μάλιστα οἱ κάτοικοι τῆς στερεᾶς καὶ μόνον αἱ νῆσοι, ὅπου ὀλίγοι Τοῦρκοι ὑπῆρχον ἐγκαταστημένοι, ἀπελάμβανον σχετικῶς ἀνεκτοτέραν ὑπαρξιν, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ διαθέτωσι τὰ τῆς κοινότητος αὐτῶν πράγματα μεθ' ἱκανῆς ἀνεξαρτησίας καὶ διὰ τοῦ ἐμπορίου προήγοντο εἰς εὐπορίαν. Ἐκτὸς δὲ τούτων τινὲς τόποι ὑπὸ τῆς δυσπροσίτου αὐτῶν θέσεως προστατευόμενοι, ὡς ἡ Λακωνία, τὸ Σούλιον, ἡ Χειμᾶρα καὶ τὰ Σφακιά, ἐδυνήθησαν νὰ διασώσωσιν αὐτονομίαν τινά. Διὸ οἱ κάτοικοι αὐτῶν ὑπὸ τοὺς ἑαυτῶν ὀπλάρχηγους (καπιτάνους) εὗρισκοντο εἰς διηνεκῇ πρὸς τοὺς γείτονας αὐτῶν δεσπότας πάλιν Ὀμοίως δὲ καὶ οἱ ὀρεινοὶ μάχιμοι τοῦ Ὀλύμπου, τοῦ Πηλίου, τοῦ Πίνδου καὶ τῶν Ἀγρᾶφων ἐξ ἀρχῆς, διὰ συνθηκῶν πρὸς τοὺς Τούρκους, εἶχον διατηρήσει τινὰ προνομία, ἐν οἷς ἦν καὶ τὸ φυλάττειν στρατιωτικῶς τὰς ὑποτεταγμένας ὁμόρους ἐπαρχίας. Ἐντεῦθεν δὲ ἀπὸ τοῦ Σουλεϊμᾶν ἡδὴ τοῦ Β' προέκυψαν τὰ λεγόμενα τάγματα τῶν *Ἀρματωλῶν*, οἵτινες διετήρουν καὶ τὰς πολεμικὰς ἕξεις καὶ τὴν περὶ τὰ ὄπλα ἄσκησιν τοῦ ἔθνους. Πολλοὶ ὁμως τῶν εἰρημένων γενναίων ὀρεσιβίων μὴ δεχθέντες τὰς συνθήκας ἐκείνας ἐξηκολούθησαν ζῶντες εἰς τοὺς ἀπροσίτους αὐτῶν βράχους καὶ ἐπιδρομὰς ἐκείθεν κατὰ τῶν Τούρκων συνεχῶς ἐπιχειροῦντες. Οἱ τοιοῦτοι ὠνομάζοντο *Κλέπται*· τὸ δὲ ὄνομα τοῦτο οὐ μόνον δὲν εἶχε τι ἀπαίσιον (ὡς τὴν σήμερον) ἀλλ' ἐθεωρεῖτο κοινῶς ὡς ὄνομα ἀνδρῶν ἀμυνομένων ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν ἐλευθερίας καὶ ἐκδικουμένων τὰς ὁποίας τὸ λοιπὸν ἔθνος ὑπέφερεν ὕβρεις.

Τὸ αἶσθημα ἄρα τῆς ἐλευθερίας δὲν εἶχεν ἐξαλειφθῆ οὐδαμῶς, διαρκούσης τῆς Τουρκικῆς τυραννίας, ἐκ τῆς καρδίας τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ἡ πρὸς ἀνάκτησιν αὐτῆς, κατόπιν τῶν πράξεων καὶ ἀγμάτων (τραγουδιῶν) τῶν Κλεπτῶν, κατὰ πρῶτον τῷ 1769 ἐπὶ τῆς ἀθλίας ἐκείνης Ῥωσικῆς ἐκστρατείας (ὑπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Θεόδωρον καὶ

Ἀλέξιον Ὀρλόφ) γενομένη ἀπόπειρα, ἐκτὸς ὅτι ἀπέτυχε καὶ δεινὰ προσέτι μεγάλα, ἰδίως εἰς τὴν Πελοπόννησον συνεπήγαγε, δεινὰ, ὑπὸ τῶν ὁποίων οἱ Ἕλληνες οὐδὲ διὰ τῶν πρὸς χάριν αὐτῶν ἐν τῇ μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας συνθήκῃ τοῦ *Κουτσοῦκ Καϊταρτσῆ* (1774) καθιερωθέντων ὅρων (ἀμνηστίας, ἐλευθερίας τοῦ θρησκευματος καὶ ἀκωλύτου μεταναστεύσεως) ἀπηλλάχθησαν εἰμὴ μόλις μετὰ τὴν σχεδὸν ὁλοσχερῇ διὰ τῆς εἰς Πελοπόννησον ἐπιστρατεύσεως τοῦ Χατὰν Πασᾶ καταστροφὴν τῶν ἀγρίων Ἀλβανῶν (1778). Οὐδὲν ἦττον ὅμως τὰ παθήματα ταῦτα ἀντὶ νὰ δαμάσωσιν κῆζανον μᾶλλον τὸ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἔμφυτον ἐκείνο τῶν Ἑλλήνων αἴσθημα. Διότι περὶ τὸ τέλος τῆς αὐτῆς ἐκατονταετηρίδος οἱ τῶν ὀρεινῶν χωρίων τοῦ Σουλίου κάτοικοι ἐπεχείρησαν ἀγῶνα ἥρωϊκὸν κατὰ τοῦ αἰμοβόρου καὶ πολυμηχάνου δεσπότη τῆς Ἡπείρου *Αἰλῆ Πασᾶ*. Μετὰ τῶν Σουλιωτῶν δὲ ἠνώθησαν καὶ πολλοὶ τῆς ἄλλης Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας μάχιμοι ἄνδρες, ἐξ ὧν ἐπισημότερος ἦτο ὁ ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1769 ἀδιακόπως ὑπὸ τῶν Τούρκων καταδιωκόμενος καὶ πλανώμενος *Ἀνδρουτσος*. Καὶ οὗτος μὲν βλέπων ὅτι τότε ἦτο δύσκολον ν' ἀποβῇ γενικὸς ὁ ἀγὼν ἐζήτησε νὰ καταφύγῃ εἰς Ῥωσσίαν διὰ τῆς Ἑνετίας, παρεδόθη ὅμως ἀπὸ τῆς πονηρᾶς Ἑνετικῆς κυβερνήσεως εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ἐφονεύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οἱ δὲ Σουλιωταὶ ἐξηκολούθησαν ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὸν περίφημον ἐκείνον κατὰ τοῦ σατράπου τῆς Ἡπείρου πόλεμον, καὶ μόλις περὶ τὸ τέλος τοῦ 1803, ἀφοῦ πολλάκις κατετρόπωσαν τοῦ ἰσχυροῦ ἀντιπάλου τὰ στίφη καὶ τὰς πλεκτάνας του ἐματαίωσαν, ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσιν, ἐπιτραπίσης αὐταῖς ἐλευθερίας ἀναχωρήσεως. Ἀλλὰ κατὰ συνέπειαν παραβιάσεως τῆς συνθήκης πολλοὶ τῶν ἡρώων ἐκείνων ἐγένοντο θύματα τῆς ἀπιστίας τοῦ σατράπου, οἱ δὲ λοιποὶ διασωθέντες εἰς Πάργαν καὶ εἰς τὰς Ἰονίους νήσους ἐξεδική-

θησαν βραδύτερον εἰς ἀπείρους μάχας τῶν Τούρκων τὴν ἀπιστίαν.

Διαρκοῦντος δ' ἔτι τοῦ ἀγῶνος αὐτοῦ τοῦ Σουλίου, μεγαλεπήβολός τις καὶ ἐξόχως φιλόπατρις ἀνὴρ, ὁ Ῥήγας ὁ Φεραῖος, συνέλαβε τὴν μεγάλην ἰδέαν τῆς γενικῆς κατὰ τοῦ τυράννου ἐθνεγερσίας. Πρὸς τοῦτο δὲ ἤρξατο νὰ ἐνεργῇ κατὰ πρῶτον ἐν Βουκορεστίῳ, παραλαβὼν συνεργοὺς πολλοὺς πλουσίους ἐμπόρους καὶ πολλοὺς ἀρχιερεῖς. Ἵνα δ' εὐκολύνῃ τὸ κίνημα ὑπεκίνησεν εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τοῦ Σουλτάνου κραταιὸν τινὰ Τούρκον, τὸν Δερέβεην τοῦ Βιδινίου *Πασβάρτογλου*, τὸν ὁποῖον στρατοπεδεύοντα ἐν Βλαχίᾳ ἐπὶ τοῦ Ῥωσσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1792 ἐδυνήθη νὰ προσελκύσῃ εἰς ἑαυτὸν διὰ τινος εὐεργετικῆς πράξεως. Περὶ τὰ τέλη δὲ τοῦ 1793, ἀφοῦ ἤδη ἐκ Βουκορεστίου δι' ἀποστόλων καὶ φίλων ὁμοφρόνων συνενοήθη μετὰ τῶν κυριωτέρων Ἀρματωλῶν τῆς Ἑλλάδος, θέλων νὰ διοργανίσῃ καὶ προπαρασκευάσῃ δεόντως τὴν ἐπιχείρησίν του μετέβη εἰς Βιένναν, τὴν μητρόπολιν τῆς Αὐστρίας, ὅπου τότε ἤκμαζε τὸ ἐμπόριον τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας καὶ ὑπῆρχον ἀποκαταστημένοι πολλοὶ ὁμογενεῖς ἔμποροι καὶ διάφοροι νέοι σπουδάζοντες ἐπιστήμας. Ἐνταῦθα δὲ, διακοινώσας εἰς ὀλίγους τινάς, ὅσους ἔκρινεν ἀξιόους ἐμπιστοσύνης, τὸν μέγαν σκοπὸν του καὶ προσλαβὼν αὐτοὺς ὥς συνεταίρους ἐνησχολήθη, ἐκτὸς τῆς ποιήσεως ἐνθουσιαστικῶν τινῶν ἁγμάτων, ἅτινα καὶ τὴν σήμερον ψαλλόμενα ἐξεγείρουσι παντὸς Ἑλλήνος τὴν καρδίαν, εἰς τὴν σύνταξιν διαφόρων προσωρινῶν πολιτικῶν κανονισμῶν, εἰς τὴν μετάφρασιν ἑνὸς μέρους τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα περιηγήσεως τοῦ νέου Ἀναχάρσιδος, εἰς τὴν ἐκδοσιν γεωγραφικοῦ τινος πίνακος τῆς Ἑλλάδος (συγκειμένου ἐκ 12 φύλλων) καὶ ἐν ἀπάνθισμα ἐκ τοῦ συγγράματος τοῦ περιφήμου Γάλλου μηχανικοῦ Βομπάν, φέρον τὴν ἐπιγραφὴν ἐγκόλπιον στρατιωτικόν. Τὸ πολεμικόν του δὲ σχέδιον ἐστηρίζετο

εἰς τὴν ἀντιπερασπιστικὴν ἐπανάστασιν τοῦ εἰρημένου Πασβάντογλου, εἰς τὴν σύγχρονον ἐξέγερσιν τῆς Σερβίας καὶ Βουλγαρίας καὶ εἰς τὴν ἐν Ἡπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ προσωπικὴν αὐτοῦ ἐμφάνισιν μετὰ τῆς στρατείας εἰκοσακισχιλίων Γάλλων, καθ' ἣν ἔλαβεν ὑπόσχεσιν παρὰ τοῦ τότε τροπαιοῦχου στρατάρχου τῆς Ἰταλίας Βοναπάρτου, μετὰ τοῦ ὁποίου προηγουμένως ἤδη εἶχε συνδιαλεχθῆ. Μολονότι δὲ εἶνε ἄδηλον ἂν ἡ Γαλλία, ἀναλαβοῦσα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸν πόλεμον καθ' ὅλης τῆς Εὐρώπης, ἐδύνατο νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑποτιθεμένην βεβχίαν ὑπόσχεσίν της, οὐδὲν ἦττον ὁμῶς αὕτη ἐθεώρει εὐνυϊκῶς καὶ ὑπέθαλπε τὸ μελετώμενον τοῦτο ἀνατολικὸν κίνημα, ὡς ἱκανὸν ν' ἀπασχολήσῃ μέγα μέρος τῶν ἐνεργητικῶν δυνάμεων τῆς Ἀγγλίας καὶ Ῥωσσίας. Μετὰ τὰς προπαρασκευὰς δὲ ταύτας ὁ Ῥήγας κατέβη εἰς Τεργέστην σκοπῶν νὰ ἔλθῃ εἰς συνέντευξιν μετὰ τοῦ Βοναπάρτου ἐν Ἑνετίᾳ, ὅπου εἶχε προσκληθῆ παρ' αὐτοῦ. Ἀλλ' αἰφνης καταμνηυθεὶς ὑπὸ προδότου εἰς τὴν ἐπιτόπιον ἀρχὴν ἐνταῦθα συνελήφθη καὶ ἐφυλακίσθη (9 Ἰαν. 1798). Ἀνακρινόμενος δὲ ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῆς πόλεως καὶ ἐξ ἄλλων πολιτικῶν «Προσπαθῶ, τοῖς εἶπε, διὰ τὸ καλὸν τοῦ ἔθνους μου χωρὶς νὰ ἐνοχλῶ τὴν ἡσυχίαν οὐδεμιᾶς Εὐρωπαϊκῆς δυνάμεως». Ἡ παρρησία καὶ τὸ στωμύλον τοῦ ἀνδρὸς ἐνεποίησε μεγίστην εἰς τοὺς ἀνακριτὰς ἐντύπωσιν, ἀλλὰ δὲν μετέβαλον τὴν ἀπόφασίν των. Μετὰ τινὰς δὲ ἡμέρας ἐστάλη εἰς Βιένναν, ὅπου καθειρθεὶς ὑπεβλήθη εἰς μακρὰς καὶ αὐστηρὰς ἀνακρίσεις, καθ' ἃς ὡς οἱ ἔξωθεν περὶ αὐτοῦ μεριμνῶντες ὁμογενεῖς συνεχῶς ἐπληροφοροῦντο, ἔδειξε σταθερὸν καὶ ἀτρόμητον χαρακτῆρα. Ζητηθεὶς δὲ τέλος παρὰ τοῦ Σουλτάνου, ὅστις ἔμαθε τὰ πάντα διὰ τε τοῦ πρέσβεώς του καὶ διὰ τῆς κακοβούλου αὐτῆς Αὐστρίας ἀπ' εὐθείας, παρεδόθη καὶ μετηνέχθη μετ' ἄλλων ἐξ συνεταίρων εἰς Βελιγράδιον. Ὁ Πασβάντογλος, ἅμα ἤκουσε τὰ λυπηρὰ συμ-

ἔχοντα τοῦ φίλου καὶ ἄλλοτε σωτήρὸς του ἐφρόντισε νὰ καταλάβῃ ὅλας τὰς δημοσίας ὁδοὺς καὶ διόδους ὥστε νὰ τὸν σώσῃ ἀπὸ τοῦ κινδύνου ἀπαγόμενον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Διὸ ὁ τότε τοῦ Βελιγραδίου σατράπης Μαρσλὴ Ἀλῆς ἐπέσπευσε τὸν θάνατον αὐτοῦ καὶ τῶν ὁπαδῶν του (τὸν Μάϊον τοῦ 1798). «Οἱ Ἕλληνες θέλουσιν ἐκδικηθῇ μίαν ἡμέραν τὸ αἷμά μου» εἶπεν ἀποθνήσκων ὁ πρωτομάρτυς τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας Ῥήγας καὶ δὲν ἐψεύσθη.

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἤρξατο νὰ ἐπιδίδῃ μεγάλως διὰ τῆς ἐν πολλαῖς πόλεσιν ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου, ἰδίως δὲ τοῦ ναυτικοῦ, περὶ τὸ ὅποιον διεκρίθησαν μάλιστα αἱ τρεῖς τοσοῦτον μετέπειτα ἔνδοξοι καταστάσαι νῆσοι, Ὑδρα, Σπέτσαι καὶ Ύδρα. Τίς δὲ ἀγνοεῖ ὅτι τὸ ἐμπόριον συντελεῖ οὐσιωδῶς εἰς τὰς προόδους τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ; Ἀλλ' ἐν ᾧ συνήθως ἡ ἐκπαίδευσις προχωρεῖ βραδέως καὶ βαθμηδόν, ἐξ ἐναντίας παρὰ τοῖς Ἕλλησι προήχθη ὡς αἰφνιδία τις ἔκρηξις, παριστῶσα θέαμα τι θαυμάσιον καὶ ἔξαρσιν ἰδεῶν, δι' ἧς ἐβεβαιουῦτο ἐκ νέου ὁ ἀνέκαθεν τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν χαρακτηρίζων πνευματικὸς ὀργασμὸς. Ἐν τῇ μητροπόλει αὐτῇ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους, ἐν Ἰωαννίνοις, τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ σατράπου, ἐν Κοζάνῃ, ἐν Σμύρνῃ, ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐν Χίῳ, ἐν Κυδωνίαις, ἐν Βουκορεστίῳ καὶ ἀλλαχοῦ ἤκμασαν συγχρόνως ὀνύτερα ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα, καὶ εἰς πᾶσαν μικρὰν πόλιν ἢ Ἑλληνικὴ νεολαία ἀκόρεστος ἐσπούδαζε νὰ προσκτήσῃ γνώσεις παντοίας καὶ νὰ μορφωθῇ εἰς νέαν χρηστῶν ἐλπίδων γενεάν ὑπὸ τὴν χειραγωγίαν μὲν φιλοπόνων καὶ ὑπὸ ἀκράτου πατριωτισμοῦ ἐμφρουμένων διδασκάλων, ἰδίως δὲ κατὰ συνέπειαν τῶν συμβουλῶν καὶ προτροπῶν τοῦ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν Παρισίοις ἀκαμάτως περὶ τὸν φωτισμὸν τοῦ ἔθνους, τὴν διόρθωσιν τῆς γλώσσης καὶ, τὸ κυριώτερον, περὶ τὴν προετοιμασίαν τῆς

ἐλευθερίας ἀσχοληθέντος Ἀδαμαντίου Κοραῆ. Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἡ φιλομάθεια εἰσέδυσσε καὶ μέχρι τῶν χωρίων καὶ ἡ ἐπιστήμη περικεκλεισμένη μέχρι τοῦδε εἰς τὰ μέγαρα τοῦ Φαναρίου καὶ τὰ μοναστήρια τοῦ Ἀθωνος, διήλθε γιγαντιαίοις βήμασι δι' ὧν τῶν ἐπαρχιῶν, ὥστε, ἵνα μεταχειρισθῶμεν τὴν προσφυᾶ τοῦ εὐφυοῦς Ἰακώβου Ρίζου ἔκφρασιν¹, ὅσοι ἐβλεπον τὸ ἐν ἔτος τὴν Ἑλλάδα, δυσκόλως τὸ προσεχές ἐδύνατο γὰρ τὴν ἀναγνωρίσωσιν. Ὑπὸ τὴν ἐπιβρόχην δὲ τοῦ πλούτου καὶ τῆς διαδόσεως τῆς παιδείας τὸ γλυκὺ ὄνομα τῆς ὑπὸ τὸν ζυγὸν στεναζούσης πατρίδος, ἡ εὐγενὴς ἰδέα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ παρελθοῦσα τῆς Ἑλλάδος εὐκλεία ἐγένοντο ἀντικείμενα, ἅτινα οὐ μόνον τὸν λόγιον ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ του ἐνησχόλουν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ὦτα τοῦ Κλέπτου, περιτρέχοντος τὰ ὄρη, τοῦ θαλασσοποροῦντος καὶ τοῦ ἐμπόρου φυλλολογοῦντος τὰ κατὰστιχά του καὶ χρηματολογοῦντος περιεβόμβουν διηνεκῶς. Ἀλλ' ὅ,τι ὑπὲρ πᾶν ἄλλο πᾶσαν ἀνθρώπων τάξιν, τὸ ἔθνος αὐτὸ ἐνίσχυε καὶ συνέδεε πρὸς ἓνα γενικὸν σκοπὸν, πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσίν του, ἦτο ἡ ἱερὰ καὶ ἀμώμητος θρησκεία του, στοιχεῖον ζωτικὸν καὶ ἀκμαῖον, ὥστε ὁ ἐνδοξος Γάλλος Σιατωβριάνδος, ὅστις κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον πορευόμενος εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐπεσκέφθη τὴν Ἑλλάδα, ἐν ᾧ ἐβλεπε πάντα τ' ἄλλα πέριξ αὐτῆς νεκρά², ἐκείνην μό-

¹ Ὁρ Cours de Literature Grecque moderne, donné à Genève par Jakovaky Rizo Neroulos, Genève 1829.

² Ὁ φιλέλλην οὗτος ἀνὴρ ἐξετίμησε μὲν δεόντως τὴν δύναμιν τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατοῦντος θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, ὅπερ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἰς ὅλας του τὰς συμφορὰς διετήρησεν ἀκμαῖον, καὶ τὸ ὅποιον ἔσωσε κυρίως τὴν ἐθνικότητά του, ἔσφαλεν ὅμως ἐκλαθὼν πάντα τ' ἄλλα νεκρά. Διότι ἐκτός τῆς πρὸς τὴν παιδείαν καὶ ἐμπορίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην (ὅτε ὁ εἰρημένος ἔγραφε τὸ περίφημον ὁδοιπορικόν του) ὁρμῆς τοῦ ἔθνους, παρέλιπε νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ ζῶν καὶ ἀκαταμάχητον στοιχεῖον τῶν κλεπτῶν, οἵτινες μακρὰν τοῦ νὰ ὁμοιάζωσι κακο-

νην ἐθεώρει ζῶσαν καὶ παρέχουσαν ἐλπίδας κρείττονος μέλλοντος.

Εἰς τοιαύτην τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος κατὰστασιν εὐρίσκετο, κατὰστασιν δυνάμεως αὐξανούσης ἀπέναντι τυραννίας ἀφορήτου, κατὰ τὸ χιλιοστὸν ὀκτακοσιοστὸν δέκατον τέταρτον ἔτος, ὅτε, ἐπιστάντος τοῦ πληρώματος τοῦ χρόνου, ἄνδρες φιλοπάτριδες συνεκρότησαν ἐν Ὁδησσῷ τὴν οὕτως ὀνομασθεῖσαν *Ἐταιρίαν τῶν Φιλικῶν*, ἣτις σκοπὸν ἔχουσα τὴν παρασκευὴν καὶ ἀπόδυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους πρὸς τὸν περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνα, ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ ἐξέτεινε τοὺς πλοκάμους τῆς ἐπὶ πᾶσαν τὴν Ἑλληνικὴν γῆν. Πάμπολλοι λόγιοι, ἔμποροι, ἄρματοι, ναυτικοί, ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες περιελήφθησαν ἐν αὐτῇ. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ τύφλωσις τῆς Τουρκικῆς κυβερνήσεως, ὥστε μέχρι τῆς τέλευταίας ὥρας δὲν ἐνόησεν ὁποία κίνησις ἐγίνετο ἐντὸς τῶν σπλάγχχνων αὐτῶν τοῦ κράτους τῆς.

Περιστάσεις εὐθετοὶ πρὸς τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος ἐθεωρήθησαν ἀφ' ἐνὸς ὁ κατὰ τοῦ τυράννου τῶν Ἰωαννίνων Ἀλῆ πασᾶ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μαχμουτ ἐπαχθεὶς πόλεμος, καὶ ἀφ' ἐτέρου ὁ θάνατος τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Ἀλεξάνδρου Σούτσου. Ἀλλὰ τὸ πρῶτον κίνημα, γενόμενον κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1821 ἐν Μολδοβλαχίᾳ, ἀπέτυχεν μετ' οὐ πολὺ διὰ τὴν ἔλλειψιν ἐνότητος τῶν ἐκεῖ διαφόρων ἐθνικοτήτων καὶ τὰς ἀντικειμένας προθέσεις τῶν ἀρχηγῶν, ἐξ ὧν ὁ μὲν *Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης* (ἐξάρχων τοῦ ὅλου κινήματος) καὶ ὁ *Ὀλύμπιος Γεωργιάκης* εἶχον πάντως πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ Ἑλληνικὸν συμφέρον, οἱ δὲ περὶ τὸν Βλάχον *Θεόδωρον Βλα-*

ποιούς ἄλλων τόπων ἀνθρώπους, ἦσαν οἱ διηνεκεῖς σημαιοφόροι τῆς εἰς τὰ ὄρη καταφυγούσης ἐλευθερίας καὶ αὐτοὶ πρὸ πάντων, ὡς περὶ τὰ ὄπλα ἡσχημένοι, ἐδύναντο, δοθείσης περιστάσεως, ν' ἀποτελέσωσι τὸν πυρῆνα τοῦ ἐθνικοῦ στρατοῦ.

διμιρέσκον ἐσκόπουν μόνον τὸ ἰθαγενὲς Ὀσποδαράτον. Συγχρόνως ἡ Ῥωσσία, εἰς τῆς ὁποίας τὴν συνδρομὴν ἐζηρίζοντο μεγάλοι ἐλπίδες, ἀπεδοκίμασεν, διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῆς καταχθονίου Μεττερνιχικῆς πολιτικῆς, τὴν τυχαίως μετ' ἄλλων τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης ἐπαναστάσεων συμπεσοῦσαν Ἑλληνικὴν καὶ ἐπομένως ἐπέτρεψεν εἰς τὴν Τουρκικὴν κυβέρνησιν νὰ ἐκπέμψῃ κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν πολυάριθμον στρατόν. Ὅθεν ἡ μὲν ἐν *Δραγασάκη μάχῃ* (7 Ἰουνίου) καθ' ἣν οἱ πλεῖστοι τῶν συγκροτούντων τὸν ἱερὸν λόχον λογίων καὶ ἐπιλέκτων ἀνδρῶν μετὰ γενναιοτάτην ἀντίστασιν ἀπέθανον τὸν ἡρωϊκὸν θάνατον, ἐπανήγαγεν εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐκείνων τὴν Βλαχίαν, ἡ δὲ ἐν Σκουλενίῳ ἦττα (17 Ἰουνίου) ὥς καὶ ὁ ἡρωϊκὸς τοῦ Γεωργάκη θάνατος ἐν τῷ μοναστηρίῳ Σέκκου (14 Αὐγστ.) παρέδωκαν αὐτοῖς καὶ τὴν Μολδαυίαν. Ὡστε ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης μετὰ τὰ συμβάντα ταῦτα ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν γείτονα Αὐστρίαν ὅπου ἐφυλακίσθη μέχρι τοῦ 1827, ὅτε ἀπελύθη μὲν τῆς φυλακῆς, ἀπέθανε δὲ μετ' ὀλίγον.

Ἐτι δὲ ἀδῆλου ὄντος τοῦ ἀποτελέσματος τῶν ἐν Μολδοβλαχίᾳ πραγμάτων, κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐξεβράχθη ἡ ἐπανάστασις καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, ἀφ' ἧς ὡς ἀπὸ ἐστίας ἐξηπλώθη τάχιστα εἰς τὴν στερεὰν Ἑλλάδα, εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ προσέτι εἰς τὴν Θεσσαλομαγνησίαν καὶ εἰς μέγα μέρος τῆς Μακεδονίας. Συγχρόνως δ' ἀνεκαλύφθη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει συνωμοσία τις τολμηρῶν τινῶν Ἑλλήνων σκοπὸν ἔχουσα τὴν πυρπόλησιν τοῦ ναυστάθμου καὶ τὸν φόνον τοῦ Σουλτάνου, παρευομένου εἰς τὸ Ὑαμίον. Ἐσχεν ὁμῶς ἡ ἀνακάλυψις αὕτη ὡς συνέπειαν σφαγὰς τρομερᾶς, ἀνευ τινὸς διακρίσεως, δημεύσεις, ἐξορίας καὶ τὸν τραγικὸν δι' ἀγχόνης θάνατον (τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα) τοῦ γηραιοῦ καὶ σεμνοῦ Πατριάρχου *Γρηγορίου*, τὸν ὁποῖον ἐθρήνησεν ἅπας ὁ Χριστιανικὸς κόσμος, καὶ τοῦ ὁποίου ὁ νεκρὸς

χῆς ταύτης ἤρξατο ν' ἀναφαίνωνται ἐσωτερικαὶ διχόνοιαι (ιδίως μεταξὺ προεστώτων καὶ καπιτάνων) καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ῥαδιουργίας καὶ ἰδιοτελείας, συμπτώματα θλιβερά, ἅτινα ἔβλαψαν τὴν Ἑλλάδα πολὺ πλεον παρὰ τὰ ὄπλα τοῦ ἐχθροῦ καὶ παρὰ τὴν δυσμένειαν καὶ ἀδιαφορίαν τῶν ξένων δυνάμεων, ἐξ ὧν ἡ μὲν Ἀγγλία ἐφοβεῖτο μὴ ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ὑπερισχύσῃ τῆς ὁμοθρήσκου Ῥωσσίας ἡ ἐπιρροή καὶ πάθωσιν εἰς τὸ μέλλον τὰ ἐμπορικὰ συμφέροντά της, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐθεώρουν τὴν ἐξέγερσιν ἔθνους μέχρι τοῦδε ὑποτεταγμένου καὶ στερουμένου ὅλων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ὡς ἀπώροϊαν τοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος τοῦ αἰῶνος. Ἀλλὰ καὶ οὕτως, ἐν μέσῳ ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἀντιδράσεων, ὁ ἀγὼν προήγαγετο μέχρι τοῦ 1824 θριαμβεύων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, καὶ δεικνύων εἰς τὰ ὄμματα τοῦ ἐκπεπληγμένου κόσμου κατορθώματα ὅχι ἀνάξια οὐδὲ κατώτερα τῶν ὠραίων τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος χρόνων.

Τὰ κυριώτερα δ' ἐκ τῶν κατορθωμάτων τούτων, ἅτινα ὁμῶς δὲν δυνάμεθα εἰρῇ ἐν περιλήψει μόνον νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα, ἦσαν κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ἔτος, ἡ ἐν Βαλτεσίῳ πρώτη λαμπρὰ τῶν Πελοποννησίων νίκη, ἥτις ὡς ἐξαίρετον προαγώνισμα ἐνεθάρρυνεν αὐτοὺς, ὄντας ἔτι ἀγυμνάστους, εἰς τὰς μετέπειτα ἐπιχειρήσεις των, ἡ ἐξ ἐφόδου ἄλωσης τῆς *Τριπόλεως*, τῆς τότε πρωτεύουσος τῆς Πελοποννήσου, ἡ ἐκπολιόρκησις τῆς *Πύλου* καὶ τῆς *Μορεμβασίας*, ἡ εἰς τὰ στενὰ τῆς *Φουρτάνας* (ἐν Θερμοπύλαις) χιλίων περίπου Ἑλλήνων κατὰ τριῶν Πασάδων, ἡ γουμένων πολυαρίθμου στρατιωτικοῦ σώματος ἀντίστασις καὶ ἡ τροπὴ τούτων εἰς αἰσχρὰν φυγὴν, ἡ πρώτη ἐπιτυχοῦσα ἀπόπειρα πυρπολήσεως ἐνὸς δικρότου Τουρκικοῦ ἐν Ἑρεσσῶ, λιμένι τῆς Λέσβου, καὶ ἡ μετ' αὐτὴν ἐπάνοδος τοῦ Τουρκικοῦ στόλου εἰς Ἑλλάσποντον. — Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἔτος, ἡ μετὰ καρτερικὴν ἐπτά-

μετακομισθεὶς ὑπὸ εὐλαβῶν Χριστιανῶν εἰς Ὁδησδὸν ἐκηδεύθη αὐτόθι λαμπρότατα. Ἐν τούτοις τὰ Ἑλληνικὰ ὄπλα εὐδοκίμουν ἐπὶ πλείστον, κατὰ θάλασσαν ἰδίως ἐγίνοντο θαύματα, καὶ ὀλίγα μόνον φρούρια περὶ τὸ τέλος τοῦ πρώτου ἔτους κατεῖχοντο ἔτι ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὸ Τούρκων. Κατὰ τὴν ἀρχὴν δὲ τοῦ ἐπομένου 1822 ἔτους ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ συγκροτηθεῖσα πρώτη ἐθνικὴ συνέλευσις ἐψήφισε τὸ πρῶτον προσωρινὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους πολίτευμα, καὶ συνάμα ἐξέθετο ἐπισήμως, ἔν τινι συντόνῳ διακηρύξει, τοὺς πρὸς ὃν αὐτὸ ἀπεδύετο ἀγῶνα ἐπὶ ἀνακτῆσει τῆς αὐτονομίας του νομίμους καὶ ἰσχυροὺς λόγους¹. Ἡ δὲ ὑπ' αὐτῆς καταρτισθεῖσα νέα κυβερνήσις ἐξελέξατο ὡς ἔδραν τὴν πρὸ μικροῦ εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων περιελθοῦσαν Κόρινθον. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐπο-

¹ Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος διακήρυξις ὑπῆρξε σχεδίασμα ἡμέτερον, συνταχθὲν κατὰ προτροπὴν τοῦ τότε προέδρου τῆς πρώτης Ἑλληνικῆς συνελεύσεως Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου. Τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο, μαρτυρούμενον καὶ βεβαιούμενον παρ' αὐτοῦ (ζῶντος ἔτι) τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρός, ἀνεκοινώσαμεν ἤδη πρὸ πολλοῦ, ἀπομνημονεύσεως ἕνεκεν, εἰς τὸν ἡμέτερον ἱστορικὸν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως Σπυρ. Τρικούπην, ὅτ' ἐξεδίδετο τὸ σύγγραμμά του ἐν Λονδίνῳ. Παραλειφθείσης ὅμως τότε παρ' ἐλπίδα τῆς ἀπομνημονεύσεως, κρίνομεν νῦν τοσούτῳ μᾶλλον ἐπάναγκες ν' ἀναπληρώσωμεν αὐτὴν ἐνταῦθα, ὅσα πρόκειται ὄχι νὰ καυχηθῶμεν ἐν ὑστέρῳ χρόνῳ διὰ τὸ τῆς νεανικῆς ἡμῶν ἡλικίας ἔργον, ἀλλὰ κυρίως ν' ἀνασχευάσωμεν τὴν ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασι τοῦ μακαρίτου Νικ. Σπηλιάδου παρεισδύσασαν ψευδῇ καὶ προσβλητικῇ πωσι διὰ τοὺς ἐν Ἐπιδαύρῳ συνελθόντας ἀφήγησιν, ὅτι δηλαδὴ, οὐδενὸς ὄντος (κατ' αὐτὸν) ἐκεῖ ἱκανοῦ νὰ συντάξῃ τοιοῦτον ἔγγραφον (ὑπὸ πολιτικὴν ἔποψιν πλείστου λόγου ἄξιον), ἐδέησε νὰ σταλῇ τοῦτο ἔξωθεν (ἐκ Γενεύης) διὰ τοῦ Κοντουμαῦ παραγενομένου κατὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς πρώτης κυβερνήσεως εἰς Κόρινθον. Ὡς συγγραφεὴ δ' ἐκείνου ὁ ἀγαθὸς Σπηλιάδης αἰνίττεται πάντως τὸν ἐν τῇ εἰρημένῃ Ἑλβετικῇ πόλει τότε διατρίβοντα περιώνυμον διπλωμάτην Ἰωάννην Καποδίστριαν (τὸν ἔπειτα Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος), τοῦθ' ὅπερ δὲν ἔχεται οὐδαμῶς ἀληθείας.

μνον πολιορκίαν ἔλωσις τῆς μεγαλυνύμου Ἀκροπό-
 πόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἡ ἐπ' αὐτῆς ὕψωσις τῆς Ἑλ-
 ληνικῆς σημαίας, ἡ ὁλοσχερὴς ἦττα τοῦ *Μαχμοῦτ Δρά-
 μαλη*, ὅστις, ἡγούμενος μεγάλου τινὸς στρατοῦ, συγχει-
 μένου ἐκ 30,000 ἀνδρῶν, εἶχεν εἰσβάλη περὶ τὰ μέσα
 Ἰουλίου διὰ τοῦ ἰσθμοῦ ἀκωλύτως εἰς Πελοπόννησον,
 διέλυσε τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου, ὄντος ἐτοίμου νὰ
 παραδοθῇ, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ, περικυκλωθεὶς πανταχό-
 θεν ὑπὸ Πελοποννησίων, ὀδηγουμένων ὑπὸ τοῦ Θεοδώ-
 ρου Κολοκοτρώνη, ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Ἀργολίδος, προσ-
 βαλλόμενος ἀδιακόπως ἐκ πλαγίων καὶ μὴ δυνάμενος νὰ
 μείνῃ αὐτόθι δι' ἔλλειψιν τροφῶν, ἠναγκάσθη νὰ ὀπισθο-
 δρομήσῃ. Ἐν τῷ διέρχεσθαι δὲ διὰ τῶν ἀπὸ τῆς πεδιά-
 δος ἐκείνης εἰς Κόρινθον φερόντων στενῶν, τοῦ κοινῶς λε-
 γομένου *Δερβερακίου*, ἔπαθε τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος θραῦ-
 σιν, καθ' ἣν διεκρίθησαν μάλιστα ὁ ἕκτοτε ὀνομασθεὶς
Τουρκοφάγος Νικήτας Σταματελόπουλος καὶ ὁ Χατση
 Χρήστος. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν καὶ ἀπάνθρωπον κατα-
 στροφὴν τῆς Χίου ἐπῆλθε περιφανὴς ἐκδίκησις, ἥτοι
 ἡ μετὰ προηγηθείσας λαμπρὰς ναυμαχίας μεταξὺ τῆς
 νήσου ταύτης καὶ τῆς Ἀσίας κατὰ τὴν νύκτα τῆς 6
 πρὸς τὴν 7 Ἰουνίου, τὴν παραμονὴν τῆς μεγάλης τῶν
 Τούρκων ἑορτῆς (τοῦ καλουμένου Βαϊραμίου) ὑπὸ τοῦ
 Κωνστ. Κανάρη γενομένη πυρπόλησις τῆς *Τουρκικῆς*
ναυαρχίδος, ἣτις ἐπῆνεγκε τὸν ὀλεθρον δισχιλίων καὶ
 ἐπέκεινα ἀνδρῶν καὶ αὐτοῦ τέλος τοῦ Στολάρχου Καρὰ
 Ἀλῆ. Μετὰ δὲ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πρὸς βοήθειαν τῶν
 Σουλιωτῶν ἐπιχειρηθείσης ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι ἐκ-
 στρατείας ὑπὸ Ἀλεξ. Μαυροκορδάτου, καὶ μετὰ τὴν ὀλε-
 θρίαν ἔκβασιν τῆς μάχης τοῦ Πέτα (ἀπέναντι τῆς Ἀρ-
 τῆς) ἐπῆλθε ἡ πρώτη πολιορκία τοῦ *Μεσοδογγίου*,
 καθ' ἣν τοῦτο μετ' εὐαρίθμου φρουρᾶς (400 ἀνδρῶν μό-
 λης) ἀντέστη κατ' ἀρχὰς εἰς σῶμα 12,000 λογάδων
 Ἀλβανῶν, διοικουμένων ὑπὸ τοῦ Ὁμέρ Βριώνη, ἔπειτα,

ἐνισχυθὲν διὰ τῆς ἐκ Πελοποννήσου ἐλθούσης ἐπικουρίας, ἐδυνήθη ν' ἀποκρούσῃ θαυμασίως τὴν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ἐπιχειρισθεῖσαν σφοδρὰν ἔφοδον μετὰ μεγίστης φθορᾶς τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις ἀναγκασθεὶς κατὰ συνέπειαν τῆς ἀποτυχίας του ταύτης νὰ ὑποχωρήσῃ ἔπαθε, καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἄλλην δεινοτάτην καταστροφὴν ἐπὶ τῆς διαβάσεως τοῦ Ἀχελώου¹. Κατὰ δὲ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐγένετο ἐπίθεσις τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου κατὰ τοῦ Τουρκικοῦ περὶ Τένεδον καὶ ἄλλου πάλιν δικρότου πυρπόλησις καθ' ἣν ἀπωλέσθη ὅλον τὸ πλήρωμα.—Κατὰ δὲ τὸ τρίτον ἔτος, μετὰ τὴν ἐν Ἀστρεὶ συγκρότησιν τῆς δευτέρας Ἐθνικῆς Συνελεύσεως (29 Μαρτίου—18 Ἀπριλίου συνέβη ἡ ματαίωσις τῆς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο γενομένης κατὰ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείας ὑπὸ τὸν Μουσταφᾶν Πασᾶν τῆς Σκόδρας, συνεπείᾳ πρῶτον μὲν τῆς ἡρωϊκωτάτης νυκτερινῆς τοῦ Μάρκου Βότσαρη κατὰ τοῦ ἐν τοῖς κήποις τοῦ Καρπενησίου στρατοπεδευμένου ἐχθρικοῦ στρατοῦ ἐφόδου, ἣτις γενομένη ἀπροσδοκῆτως προὔξενησεν οὐ μικρὰν εἰς τοῦτον φθορὰν, ἀλλὰ ἔσχε παρακόλουθον καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ τῆς Ἑλλάδος· δεύτερον δὲ ἔνεκα τῆς μετὰ τὸ εἰρημένον συμβάν γενομένης ἀτελεσφορήτου πολιορκίας τοῦ Ἀνατολικοῦ. —Καὶ τοιαῦτα μὲν τὰ κατὰ τὴν πρώτην τριετίαν τοῦ ἀγῶνος πραχθέντα.

Ἀπὸ δὲ τοῦ 1824 ὁ ἀγὼν ἀποβαίνει δυσχερέστερος καὶ τὰ πράγματα λαμβάνουσι τροπὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον, τὸ μὲν ἔνεκα τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ κραταιοῦ Πασᾶ τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ Ἀλῆ, τὸ δὲ ἔνεκα τῶν ἐμφυλίων διενέ-

¹ Σημειωτέον ὅτι, ἂν τὸ Μετολόγγιον τότε ἐκυριεύετο. ἡ Πελοπόννησος ᾗθελε κινδυνεύσει τὸν ἔσχατον κίνδυνον, καθ' ὅσον ὁ ἐχθρὸς προστίθετο νὰ μεταβῇ εὐθὺς εἰς αὐτήν· ὥστε ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος θρίαμβος ἐκείνου ἔσχε τὴν μεγίστην ἐπιβρόχην εἰς τὴν ἑκδασιν τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος.

ξων τῶν Ἑλλήνων, μ' ὅλον ὅτι ἄλλως καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀκόλουθον τετραετῇ τοῦ ἀγῶνος διάρκειαν δὲν ἔλειψαν νὰ διακρίνωσιν αὐτὸν ἔργα Ἑλληνικῆς ἀνδρείας καὶ καρτερίας θαυμάσια κατὰ τε γῆν καὶ θάλασσαν.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στόλου τῇ 6 Ἰουνίου τοῦ 1824 γενομένη ἐπίθεσις κατὰ τῆς νήσου *Κάσου*, ἐχούσης ναυτικὸν ὄχι εὐκαταφρόνητον, καὶ ἡ μετὰ γενναίαν ἀλλὰ σύντομον ἀντίστασιν κυρίευσις αὐτῆς, καὶ προσέτι ἡ τῇ 21 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου, διοικουμένου παρὰ τοῦ δραστηρίου γέροντος ἀρχιναύαρχου *Χοσρέφ*, καταστροφὴ τῆς περιωνύμου νήσου τῶν *Ψαρῶν*, ἐνὸς τῶν κυριωτέρων προμαχόνων τῆς Ἑλλάδος, προελθοῦσα ἐκ τῶν ληφθέντων ἀνεπιτηδείων ἀμύνης μέτρων καὶ τῆς μὴ ἐγκαίρου ἀφίξεως τῶν ναυτικῶν μοιρῶν τῆς Ἰδρας καὶ τῶν Σπετσῶν, ὑπῆρξαν τὰ δύο ἀπευκταῖα καὶ θλιβερά τοῦ ἔτους τούτου συμβάντα. Ἀλλ' εἰς μάτην ὁ αὐτὸς στόλος προσεπάθησεν ἐφεξῆς νὰ ἐπιφέρῃ καιρίαν καὶ κατὰ τῆς Σάμου πληγὴν. Οἱ γενναῖοι Σάμιοι ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ὅτε μὲν ὑπὸ τοῦ περιφανοῦς ναυάρχου *Ἀνδρέα Μιαούλη*, ὅτε δὲ ὑπὸ τοῦ οὐχ ἥττον ἀξίου ἀντιναυάρχου *Σαχτούρη* ἢ καὶ ὑπ' ἀμφοτέρων διευθυνόμενος Ἑλληνικὸς στόλος, εἰς θν ἤδη προσετέθησαν καὶ τὰ λείψανα τοῦ τῶν *Ψαριανῶν* στόλου ἐμπόδισαν τὴν μελετηθεῖσαν ἀπόβασιν εἰς τὴν νῆσον. Καὶ ὁ στόλος περιπλέων ἐδρέψατο κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὅσον οὐδέποτε νέας δάφνας διὰ πολλῶν γιγαντιαίων ναυμαχιῶν καὶ πυρπολήσεων ἐχθρικῶν πλοίων ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ. Ἀπὸ Ἰουλίου μέχρι Δεκεμβρίου οἱ ἐχθροὶ ἀπώλεσαν 2 λαμπράς φρεγάτας, 2 κορβέτας καὶ 2 βρίκια, ἐν συνόλῳ 6 πολεμικά πλοῖα, πυρποληθέντα μεθ' ὧν αὐτῶν τῶν πληρωμάτων' ἔτι δὲ μίαν κορβέταν ναυαγήσασαν καὶ 50 φορτηγὰ πλοῖα, αἰχμαλωτισθέντα. Ἐκτὸς δὲ τῶν ζημιῶν τούτων εἰς ναύαρχος καὶ 4,000 στρατιῶται συνελήφθησαν, ἐφονεύθησαν ἢ κατεπαντίσθησαν

καὶ 500 περίπου τακτικοὶ Ἀραβες ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι εἰς Ναύπλιον, τὴν τότε ἔδραν τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως.

Ἐν ᾧ δὲ κατὰ θάλασσαν συνέβαινον ταῦτα, ὁ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος διορισθεὶς νέος διοικητὴς τῆς Ρούμελης Δερβίς πασᾶς συγκροτήσας στρατὸν μυρίων Ἀλβανῶν ἐνέβαλε (26 Ἰουλίου) εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν καταλαβόντων τὰ στενὰ ὀπλαρχηγῶν τῶν Σαλῶν, τῶν Κρησθάρων, τοῦ Ζυγοῦ καὶ τινῶν Σουλιωτῶν καὶ Πελοποννησίων. Ἐκ τῶν ἐνταῦθα δὲ τότε γενομένων μαχῶν ἡ μᾶλλον ἀξιομνημόνευτος εἶναι ἡ περὶ Ἀμπλαρῆν τῇ 14 Ἰουλίου συγκροτηθεῖσα, καθ' ἣν οἱ Τούρκοι ἡττήθησαν ὁλοσχερῶς καὶ ἐπὶ τέλους ἀπῆλθον ἐπέκεινα τοῦ Σπερχειοῦ ἄπρακτοι.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐφεξῆς πέμπτου ἔτους τοῦ ἀγῶνος (1825) οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι οἱ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος τὴν Ἑλλάδα διαταράζαντες εἶχον καταπαύσει. Ἡ δὲ νεοσυστηθεῖσα κυβερνήσις ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Γ. Κουντουριώτου ὑπῆρξεν ἡ ἰσχυροτέρα ὅλων τῶν προηγουμένων ἐνεκα τῶν ὁποίων εἶχε χρηματικῶν πόρων ἀπὸ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ συνομολογηθέντων δανείων. Ἀντὶ ὅμως ν' ἀσχοληθῇ, ὡς ἔδει, εἰς τὸ νὰ παρεμποδίσῃ παντὶ σθένει τὴν εἰς Πελοπόννησον διαπεραίωσιν τοῦ Ἰβραήμ πασᾶ (προγόνου τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ), ἣν οὗτος πέρυσιν ἤδη εἶχεν ἀποπειραθῇ, καταναυμαχηθεὶς ὅμως ὑπὸ τοῦ Μιαούλη καὶ Σαχτούρη (περὶ Ἀττάλειαν καὶ μεταξὺ Ἰκαρίας καὶ Ἀμοργοῦ) ἠναγκάσθη νὰ τὴν ἀναβάλῃ καὶ νὰ παραχειμάσῃ ἐν Κρήτῃ, ἐπέστησεν ἀκαίρως ὅλην αὐτῆς τὴν προσοχὴν εἰς τὸ νὰ κυριεύσῃ τὸ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχόμενον φρούριον τῶν Πατρῶν. Ἐκ τῆς ἀμελείας λοιπὸν ταύτης ὠφελούμενος ὁ Αἰγύπτιος σατράπης κατῴρθωσεν ἤδη τὸν σκοπὸν του, διαπεραιωθεὶς ἀκωλύτως εἰς Πελοπόννησον μετὰ 50 πολεμικῶν καὶ φορτηγῶν πλοίων, καὶ ἀποβιβάσας μεταξὺ Κορώνης καὶ Μεθώνης τὴν 11 καὶ 12

Φεβρουαρίου πεντακισχιλίους περίπου πεζοὺς καὶ 400 ἵππεῖς. Ὁ εὐάριθμος οὗτος στρατὸς (ὅστις διὰ τῶν ἔπειτα ἐπανειλημμένων ἐξ Αἰγύπτου ἀποστολῶν ηὐξήθη ἱκανῶς) δὲν ἐφάνη κατ' ἀρχὰς ἐπίφοβος καὶ πολλοὶ προσέκαζον περὶ αὐτοῦ τὴν αὐτὴν τύχην, ἣν ὁ Δράμαλης μετὰ τρισμυρίων στρατιωτῶν του ὑπέστη. Ἀλλ' ὁ Ἰβραήμης εἶχεν ὁ ἴδιος στρατηγικὴν ἱκανότητα, οἷαν οὐδεὶς Μωαμεθανὸς μέχρι τοῦδε ἐπέδειξε, καὶ στρατὸν ὀργανισμένον εὐρωπαϊκῶς καὶ ἐν μέρει ὑπὸ Γάλλων ἀξιωματικῶν διοικούμενον, στρατὸν, ὅστις διὰ τοῦ ἱππικοῦ καὶ τοῦ ὅπλου τῆς λόγχης καθυπερτέρει τοῦ Ἑλληνικοῦ. Πρώτη δὲ αὐτοῦ φροντίς ὑπῆρξε νὰ καθυποτάξῃ τὴν Πύλον (τὸ Ναβαρῖνον) διὰ τοῦ ἀξιολογωτάτου λιμένος τῆς ὁποίας ἐδύννατο νὰ ἔχῃ ἀσφαλῆ καὶ παντοτεινὴν μετὰ τῆς Αἰγύπτου συγκοινωνίαν. Ἀλλ' ἔπρεπε πρὸς τοῦτο νὰ κυριευθῇ προηγουμένως ἡ νῆσος Σφακτηρία, τὸ προτείχισμα τῆς Πύλου. Διὸ τὴν 25 Ἀπριλίου παρέστησαν 52 πολεμικὰ Αἰγυπτιακὰ πλοῖα ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ λιμένος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον 8 μόνον Ἑλληνικὰ ὑπὸ τὸν μοίραρχον Ἀναστάσιον Τσαμαδὸν, τὸν ἄριστον τῶν πλοιάρχων τῆς Ὑδρας.

Κατ' αὐτὴν τὴν λῖαν ἐπικίνδυνον τοῦ ἀγῶνος στάσιν τὸ ἐν Ναυπλίῳ ἐδρεῦον Νομοθετικὸν σῶμα θεωρήσαν ἀναγκαίαν τὴν χρῆσιν μέτρων ἐκτάκτων ἀνηγόρευσε τὸν πρόεδρον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ (Γ. Κουντουριώτην) ἀρχηγὸν ὅλων τῶν ἐν Πελοποννήσῳ στρατιωτικῶν σωμάτων μετὰ δικτατορικῆς σχεδὸν ἐξουσίας. Συγχρόνως ὁ Ἑλληνικὸς στόλος, συγκείμενος ἐξ 90 ἕως 100 πλοίων, συμπεριλαμβανομένων εἰς ταῦτα καὶ τῶν πυρπολικῶν, διηρέθη εἰς τρεῖς μοίρας, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη ὑπὸ τὸν Σαχτούρην ἔμελλε ν' ἀντιταχθῇ πρὸς τὸν ἐξ Ἑλλησπόντου ἐκπλέοντα στόλον, ἡ δὲ δευτέρα ὑπὸ τὸν Μιαούλην ἔπρεπε ν' ἀποκλείσῃ τὸν ἐν Σούδα Αἰγυπτιακὸν στόλον, ἑτοιμον νὰ μεταφέρῃ καὶ ἄλλας νέας ἐπικουρίας εἰς τὸν Ἰβραήμην,

ἡ δὲ τρίτη προσδιωρίσθη νὰ παραφυλάττη τὰ παράλια τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ὁ Κουντουριώτης, ἔχων καὶ τὸν Μαυροκορδάτον, ὅστις ἀπὸ Τριπόλεως μετέβη εἰς τὴν νῆσον Σφακτηρίαν ἵνα ἐμψυχώσῃ τοὺς εὐαρίθμους αὐτῆς ὑπερμάχους, κατῴρθωσε νὰ συστήσῃ μετὰ σπουδῆς ἐν σῶμα ἐκ 12 μέχρι 15,000 ἀνδρῶν, Πελοποννησίων καὶ Ῥουμελιωτῶν. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ ἀνωτέρα τούτου διοίκησις ἐπετράπη εἰς ἄνδρα πάντῃ ἀνεπιτήδειον, τὸν Ὑδραῖον Σκούρτην, εἰς τὸν ὁποῖον δυσαρέστως οἱ ἄλλοι ὀπλαρχηγοὶ ὑπετάσσοντο. Ἐντεῦθεν ἄρα προέκυψεν ἡ ἐξ ἀρχῆς τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἀποτυχία καὶ ἀκολούθως ἡ (μετὰ τὴν ὀλεθρίαν τοῦ Κρομμυδίου μάχην) κατεσπευσμένη τοῦ προέδρου ἐπάνοδος εἰς τὰ ἴδια. Ἐν τούτοις ὁ Ἰμβραῖτης θριαμβεύων κατὰ ξηρὰν ἐπετυχε μετ' οὐ πολὺ καὶ ὅ,τι κυρίως προστίθετο, τὴν ἄλωσιν τῆς Σφακτηρίας (26 Ἀπριλίου), ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀπωλέσθησαν ἄνδρες ὀνομαστοί· ὥς ἐκ θαύματος δὲ μόλις ὁ Μαυροκορδάτος ἐδυνήθη νὰ σωθῇ μετενεχθεὶς δι' ἀκατίου εἰς τὸ βρίκιον τοῦ Τσαμαδοῦ, τὴν Ἀθηναῖαν, ὅπερ ἔκτοτε ἐκτῆσατο ὄνομα ἱστορικόν· διότι, ἀφ' οὗ ἐκ τῶν προειρημένων ὀκτὼ Ἑλληνικῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα εὗρέθησαν ἐν τῷ λιμένι, τὰ ἐπτὰ βοηθούμενα ὑπὸ οὐρίου ἀνέμου διῆλθον αἰσίως ἀνὰ μέσον τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, τὸ εἰς τὸν πλοίαρχόν του ἀφωσιωμένον βρίκιον, ἡ Ἀθηναῖα, ὕστερῃσαν ἵνα παραλάβῃ αὐτὸν ἐκ τῆς Σφακτηρίας, βραδέως μόλις, καταστάσης ἀναμφισβητήτου τῆς ἀπωλείας του, ἀπεφάσισε νὰ ἐξορμήσῃ. Μετὰ ἐξάωρον δὲ πρὸς τριάκοντα καὶ ἑξὺ πολεμικὰ πλοῖα ἀγῶνα, οἷον ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου δὲν μνημονεύει ἄλλον, διέπλευσε τελευταῖον εἰς τὸ πέλαγος.

Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ὁ Μιαούλης ἐκ Σούδας ἀναγόμενος εὔρε τὴν εὐκαιρίαν τοῦ νὰ ἐκδικηθῇ τὸ πάθημα τῆς Σφακτηρίας ἐν τῷ οὐ μακρὰν ἀπέχοντι λιμένι τῆς Μεθώνης, ὅπου ὑπῆρχον ἡγχυροβολημένα τὰ πολεμικὰ καὶ φορτηγὰ

τοῦ Ἰβραήμης πλοῖα. Ἐμβαλὼν εἰς τοῦτον, καίτοι ἀπὸ τῶν πλοίων καὶ τῆς ξηρᾶς κεραυνοβολούμενος, ἐξέπεμψε κατὰ τοῦ σωροῦ ἐκείνων ἕξ πυρπολικά, ἃτινα ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ τῶν θαυμασίως· μία μεγάλη φρεγάτα, τρεῖς κορβέται, τρία πολεμικά βρίκια καὶ τινὰ φορτηγὰ, ἐν ὅλοις εἴκοσι πλοῖα, καὶ πρὸς τούτοις μία ἐν τῇ πόλει ἀποθήκη πλήρης τροφῶν, ἐγένετο πυρὸς παρὰνάλωμα.

Συμφοραὶ καὶ ἐπιτυχίαι διαδέχονται ἤδη ἀλλήλας· μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἡ Πύλος, διασκεδασθέντος τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἀπανταχόθεν περιζωσθεῖσα ἠναγκάσθη, ὥς ἐκ τῆς λίαν ἀτελοῦς ὀχυρώσεώς της καὶ τῆς εὐαρίθμου φρουρᾶς της, νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν Ἰβραήμην. Ἐπῆλθεν ὁμῶς ταχέως παραμυθία ἑτέρα ἀπὸ θριάμβου ναυτικοῦ λαμπροτάτου. Ἡ ὑπὸ τὸν Σαχτούρην τεταγμένη μοῖρα, συγκειμένη ἐξ 20 βρικίων καὶ 8 πυρπολικῶν, περιέπλεε πρὸ δύο μηνῶν εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἵνα, ὥς προεῖρηται, ἀντιπαραταχθῇ εἰς τὸν παρασκευαζόμενον νὰ καταπλεύσῃ ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου στόλον. Ὁ στόλος οὗτος, οὗτινος ἐναυάρχει ὁ Χοσρέφ πασᾶς, ἐξ ἑκαστὸν πολεμικῶν καὶ φορτηγῶν πλοίων συνιστάμενος, σκοπὸν εἶχε νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν πρὸ μικροῦ ἀρξαμένην πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου καὶ διὰ τοῦτο ἔφερε μεγάλην πολεμεφοδίων καὶ πολιορκητικῶν μηχανῶν προμήθειαν. Ὁ Σαχτούρης ἅμα μαθὼν τὴν ἐξοδὸν αὐτοῦ ἔσπευσεν εἰς ἀπάντησίν του καὶ τὸν ἐνέτυχεν (20 Μαΐου) ἐν τῷ μεταξὺ Ἀνδρου καὶ Εὐβοίας πορθμῷ περὶ Καφηρέα. Ἐπιτεθεῖς δ' ἐνταῦθα κατὰ τῶν πολεμίων διέσπασε τὴν γρχμὴν αὐτῶν καὶ ἔπεμψε κατ' αὐτῶν τὰ πυρπολικά του. Μία φρεγάτα καὶ ἐν δίκροτον, ἡ ναυαρχίς, ἀπὸ τῆς ὁποίας ὁμῶς ὁ προνοητικὸς Χοσρέφ ἐπέρασεν ἐγκαίρως εἰς ἐν τῶν μικροτέρων πλοίων, ἐπυρπολήθησαν, πολλὰ πλοῖα καὶ μία δευτέρα φρεγάτα, διασκορπισθέντα καὶ καταδιωκόμενα ἐναυάγησαν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Σύρου καὶ Τήνου, τὰ πλεῖστα δὲ τῶν φορτηγῶν

συνελήφθησαν. Μετὰ ταῦτα δὲ ὁ Μιαούλης καὶ ὁ Σαχ-
τούρης ἐνώσαντες τὰς μοίρας αὐτῶν διευθύνθησαν εἰς
Μῆλον καὶ ἐκεῖ μαθόντες ὅτι ὁ Αἰγυπτιακὸς στόλος
καὶ ὁ περισωθεὶς Τουρκικὸς ἦσαν συμπεπυκνωμένοι ἐν
πολλῇ ἀταξίᾳ εἰς Σούδαν ἀπεφάσισαν νὰ πυρπολήσωσιν
αὐτούς. Ἀλλὰ δυστυχῶς, προδοθέντος τοῦ σχεδίου αὐτῶν
εἰς τοὺς πολεμίους ὑπὸ τινος ἀλλοφύλου πλοίου, ἀπέτυ-
χον τῆς προθέσεώς των· ἀπέτυχε δ' ὡσαύτως κατὰ τὸν
ἀκόλουθον μῆνα καὶ ἑτέρα γιγαντιαία ἀπόπειρα τῶν ἡμε-
τέρων ναυτικῶν. Γνωστοῦ γενομένου δηλονότι ὅτι ὁ Μεχ-
μέτ Ἀλῆς ἠτοίμαζε νέαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρα-
τείαν καὶ ὅτι συνεκροτεῖτο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πολυάριθμος
στόλος, δύο ἑνδοχοὶ Ὑδραῖοι, ὁ Ἑρμανουὴλ Τομπάζης
καὶ ὁ Ἀντώνιος Κριεζῆς παραλαβόντες μεθ' ἑαυτῶν τὸν
εὐτυχῆ πυρπολητὴν τῶν Ψαρῶν καὶ δύο ἄλλους Ὑδραῖους
πυρπολητάς, προθέμενοι νὰ καταστρέψωσι τὰς ἐτοιμα-
σίας ἐκεῖνας ἐξέπλευσαν πρὸς τὴν εἰρημένην πόλιν καὶ
τὴν 29 Ἰουλίου ἔφθασαν ἐνώπιον αὐτῆς. Οἱ πυρποληταὶ
εἰσῆλθον εἰς τὸν λιμένα περὶ τὴν 3 ὥραν μ. μ. καὶ ἤδη
ὁ προπορευόμενος Κανάρης ἐπλησίαζεν εἰς σωρὸν τινα
φρεγατῶν, ἡγκυροβολημένων ἔμπροσθεν τοῦ παλατιοῦ
τοῦ Πασᾶ, ὅτε ὁ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης πνέων οὐ-
ριος ἄνεμος ἔπαυσε, διεδέχθη δὲ αὐτὸν ἐναντίος καὶ οὕτω
διέφυγον τὸν ἔσχατον κίνδυνον καὶ ὁ στόλος καὶ ἡ πόλις.
Τὸ πυρπολικὸν τοῦ Κανάρη ἐκάη ματαίως, αὐτὸς δὲ μό-
λις ἐσώθη ἐπὶ ἀκατίου· ἐπανῆλθον δὲ ἄπρακτα καὶ τὰ
δύο τῶν Ὑδραίων πυρπολικά.

Ἐν τούτοις τὰ τῆς Πελοποννήσου πράγματα, ἀποσυρ-
θέντων αὐτόθεν τῶν Ῥουμελιωτῶν μετὰ τὴν ἀναχώρη-
σιν τοῦ προέδρου, διέκειντο κακῶς. Ὁ Ἰβραήμης, μετὰ
τὴν ἄλωσιν τῆς Πύλου, ἐπεχείρησε, πρὶν προχωρήσῃ εἰς
τὰ ἐνδότερα τῆς χερσονήσου νὰ ἐξαπλωθῇ, δεξιᾷ καὶ
ἀριστερᾷ. Καὶ πρῶτον διευθύνθη πρὸς τὴν Κυπαρισσίαν·
ματαίως δὲ ὁ Πλαπούτας καὶ ὁ Δικαῖος, ὁ ἐπονομαζόμε-

νος Παπαφλέσας, ἐπροσπάθησαν νὰ τὸν ἀναχαιτίσωσιν ἐν τῇ στρατείᾳ ταύτῃ. Ὁ πρῶτος ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, καὶ ὁ δεύτερος ἔπεσε μαχόμενος γενναίως. Οὕτω δὲ κατισχύσας, ἂν καὶ μετὰ πολλῆς ζημίας, τῆς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ἀντιστάσεως ὁ Ἰβραΐμης ἐτράπη κατὰ τῶν Καλαμῶν καὶ πυρπολήσας τὴν πόλιν ταύτην καὶ ἄλλας τινὰς μικροτέρας περὶ αὐτὴν ἐξεστράτευσεν εἰς Τρίπολιν.

Ἡ Κυβέρνησις τότε θεωροῦσα τὸν μέγαν τῆς χειρσότητος κίνδυνον καὶ εἰς τὴν γενικὴν ἐνταυτῷ φωνὴν καὶ ἐπιθυμίαν τῶν Πελοποννησίων ἐνδίδουσα ἔσπευσε ν' ἀπολύσῃ καὶ ἀμνηστεύσῃ τὸν κατὰ συνέπειαν τῶν ἐμφυλίων διενέξεων τοῦ προηγουμένου ἔτους καὶ τῆς ἥττης τῆς ἀντικυβερνητικῆς μερίδος εἰς Ὑδραν ἀπαχθέντων (μετ' ἄλλων προσετώτων) καὶ ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ προφήτου Ἡλίας αὐτόθι μέχρι τοῦδε περιορισμένον Θεόδωρον Κολοκοτρώνην, καὶ εἰς αὐτὸν τοῦτον νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν κατὰ τοῦ Ἰβραΐμη ὑπεράσπισιν τῆς καταστρεφομένης πατρίδος του. Ὁ γέρον πολέμαρχος ἀνεδέχθη προθύμως τὸ δυσχερὲς ἔργον, συνήθροισε περὶ ἑαυτὸν τάχιστα στρατὸν συγκείμενον ἐκ 10 μέχρι 12,000 ἀνδρῶν· ἀλλ' ἔχων ν' ἀνταγωνισθῇ πρὸς στρατὸν πολυαριθμότερον, τακτικῶς ὀργανισμένον καὶ ὑπὸ τολμηροῦ ἀρχηγοῦ διευθυνόμενον, δὲν ἐδύνατο εἰμὴ νὰ ἐνεδρεύῃ μόνον αὐτὸν, ὥς πά-
λαι ὁ Φάβιος τὸν Ἀννίβαν, καὶ νὰ τὸν προσβάλλῃ ἐν τοῖς στενοῖς, ἐν ταῖς ἐπικαίροις θέσεσι καὶ ἐν ταῖς ἀποπλανήσεσιν αὐτοῦ. Μ' ὅλα ταῦτα ὁ τολμηρὸς Αἰγύπτιος κατῴρθησε νὰ ἐμβάλλῃ (11 Ἰουνίου) εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Πελοποννήσου, τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες, ἀποσυρόμενοι, εἶχον ἤδη κατὰ τὸ πλεῖστον πυρπολήσει. Ἐκεῖθεν δὲ μετὰ δύο ἡμέρας κατέβη εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Ἀργους, διήλθεν ἐνώπιον τοῦ φρουρίου τῆς Ναυπλίας· εὐρὼν δὲ ἀπροσδοκῆτως ἀντίστασιν ἀκατανίκητον εἰς Λέρνην (τοὺς κοινῶς λεγομένους Μύλους τοῦ Ναυπλίου), φρουρουμένην ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Δημ. Ὑψηλάντην εὐαρίθμων ἀλλὰ γεν-

ναίων ἀνδρῶν, (ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ Μακρυγιάννης), ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Τρίπολιν, ἵνα ἐντεῦθεν ἐξακολουθήσῃ τὰς ἐπιδρομὰς καὶ δηώσεις του εἰς πᾶσαν τὴν χερσόνησον.

Ἐν τοιαύτῃ δὲ οὔσῃ τῆς Πελοποννήσου δεινῇ καταστάσει, οὐχ ἥττον τοιαύτη κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον παρίσταται καὶ ἡ τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος διὰ τῆς ἀπὸ Ἀρτης εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν εἰσβολῆς ἐνὸς περιφήμου στρατάρχου, τοῦ Ρεσίτ Μεχμέτ πασᾶ ἢ τοῦ ἄλλως λεγομένου *Κιουταχῆ*, μετὰ στρατοῦ πολυαρίθμου (25 χιλ. ἀνδρῶν). Ὁ στρατηγὸς οὗτος διευθύνετο κυρίως πρὸς τὸ Μεσολόγγιον, ὅπερ προώρισται νὰ γείνη μνημεῖον αἰῶνιον τοῦ ἡρωικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀπαραμίλλου καρτερίας τῶν Ἑλλήνων. Τὴν 13 Ἀπριλίου ἔστησεν ἐνώπιον αὐτοῦ τὸ στρατόπεδόν του. Τὰ ὀχυρώματα τῆς πόλεως εἶχον βελτιωθῇ ὅπωςδὴποτε (διὰ τοῦ δραστηρίου μηχανικοῦ Κοκκίνου) μετὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ πολιορκίαν. Ἡ ἡρωικὴ αὐτῆς φρουρά, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Νότη Βότσαρη διατελοῦσα, συνέκειτο ἐκ 5,800 ἀνδρῶν (ἐγγωρίων καὶ ἄλλων, πρὸ πάντων Σουλιωτῶν) ἢ πρὸς αὐτὴν ἐν ἀρχῇ γενομένη πρότασις παραδόσεως ἀπερρίφθη ὀριστικῶς. Μετὰ τεσσαρακονθήμερον ἀμοιβαῖον πυροβολισμόν, φθάσαντος εἰς τὸν λιμένα τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Χοσρέφ πασᾶ μετὰ 56 πλοίων, οἱ πολιορκηταὶ ἐπεχείρησαν ἀπὸ γῆς καὶ θαλάσσης συνεχεῖς ἐφόδους, ἀλλὰ πάντοτε ἀπεκρούσθησαν μετὰ πολλῆς ἀνδρείας, ἰδίως δὲ τὴν 21 Ἰουλίου, ὅτε εὐτυχῶς ὁ Ἑλληνικὸς στόλος (ὑπὸ τὸν Μιαούλην καὶ Σαχτούρην) ἐμφανισθεὶς ἐπυρπόλησε μὲν τινα τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, τὰ δὲ λοιπὰ ἔτρεψεν εἰς φυγὴν καὶ οὕτως εὗρεν εὐκαιρίαν νὰ προμηθεύῃ τροφὰς καὶ πολεμεφόδια εἰς τοὺς πολιορκουμένους. Συγχρόνως δὲ ἤδη ὁ ἐχθρὸς ἤρξατο νὰ παρενοχλῆται καὶ κατὰ νῶτον. Τὸν Σεπτέμβριον καὶ Ὀκτώβριον ὁ Καραϊσκάκης ἐνίκησε δύο ἀξιολόγους νίκας περὶ τὸν Μαχαλᾶν καὶ Καρ-

βασαρᾶν καὶ διὰ τῆς ἀφαιρέσεως πολλῶν προσκομιζομένων τροφίμων ἔφερεν εἰς ἄκραν στενοχωρίαν τὸν στρατὸν τοῦ Ῥεσίτ. Οὐκ ὀλίγην δὲ ζημίαν προὔξენησεν εἰς τοῦτον καὶ αἱ συνεχῶς ἐπαναλαμβανόμεναι τολμηραὶ ἐξοδοὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ μάλιστα ἡ κατὰ τὴν 1 Ὀκτωβρίου ἐπιχειρηθεῖσα. Ὡς ἐκ τούτου δὲ καὶ τοῦ ἐπελθόντος βροχεροῦ καιροῦ ὁ Ῥεσίτ περιῆλθεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ διακόψῃ τὰς ἐπιθετικὰς ἐργασίας, ν' ἀποσυρθῇ περαιτέρω καὶ νὰ μεταβάλῃ τὴν πολιορκίαν εἰς ἀποκλεισμόν ἀπλῶς. Ἐν ᾧ δὲ ἡ γενναία φρουρὰ τοῦ Μεσολογίου, λαβοῦσα ἐν τῷ μεταξὺ καιρὸν ν' ἀναπνεύσῃ καὶ ν' ἀνορθώσῃ ὅπως οὖν τὰ γενόμενα εἰς τὰ τεῖχη αὐτοῦ ῥήγματα, ἡτοιμάζετο, συμπραττόντων καὶ τῶν ἔξωθεν στρατῶν, νὰ ἐκπολιορκήσῃ τοὺς πολιορκητάς, παρ' ἐλπίδα εἶδεν ἐπελθοῦσαν εἰς βοήθειαν τούτων νέαν φοβεράν δύναμιν, τὴν Αἰγυπτιακὴν. Κατὰ τὸν Δεκέμβριον δηλονότι τοῦ λήγοντος ἔτους ὁ Ἰβραῖμ πασᾶς καταλιπὼν ἐν Τριπόλει τὸν ἐξωμότην Γάλλον Σεύην (Σουλεϊμάν Βέν) προήλασε διὰ τῶν Πατρῶν εἰς Αἰτωλίαν καὶ στήσας εὐθύς τὸ στρατόπεδόν του ἀπέναντι τῆς μέχρι τοῦδε ἀδαμάστου πόλεως κατέστησεν ἐκ νέου τὴν πολιορκίαν καὶ ἤρξατο νὰ βουβολῇ αὐτὴν ἀκαταπαύστως. Καίπερ δὲ παρόντων καὶ τῶν δύο στόλων, τοῦ Τουρκικοῦ καὶ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ, ὁ Μιαούλης μετὰ τινα ἐπιτυχῆ ναυμαχίαν, ἐδυνήθη νὰ τροφοδοτήσῃ διὰ μῆνας τὴν πεινῶσαν φρουράν. Ὁ δὲ Ἰβραῖμης ἐξαγριωθεὶς διὰ ταύτην τὴν κατὰ θάλασσαν ἀποτυχίαν προεκάλεσε τὴν ἀποπομπὴν τοῦ Καπετάν πασᾶ καὶ προέβη ἐντονώτερον εἰς τὰς ἐπιθετικὰς ἐργασίας. Ἀπὸ τῆς 12 μέχρι τῆς 15 Φεβρουαρίου τοῦ ἐφεξῆς ἔτους (1826) ἐρρίφθησαν 8,000 σφαῖραι καὶ βόμβαι· συγχρόνως ἐγίνοντο καὶ ἔφοδοι ἐπανειλημμέναι, ἀλλ' ὅλαι ἀπεκρούσθησαν γενναίως, καθὼς αἱ ὑπονομεύσεις διὰ τῶν ἐπιτηδείων ἀνθυπονομεύσεων τοῦ Κοκκίνου. Τότε δὲ οἱ πασάδες ἀπελπισθέντες νὰ κυριεύσωσι

τὴν πόλιν διὰ ξηρᾶς, ἐπέστησαν τὴν προσοχὴν τῶν εἰς τὴν ἄλωσιν τῶν διαφόρων νησιδίων, ἅτινα κείμενα εἰς τὰ ῥηχὰ τοῦ Μεσολογγίου ὕδατα ἐχρησίμευον ὡς ἐπιθαλάσσιοι αὐτοῦ προμαχῶνες καὶ ὡς γέφυραι συγκοινωνίας μετὰ τῆς θαλάσσης. Καὶ περὶ τὰ τέλη μὲν Φεβρουαρίου ἐγένοντο διὰ πλευστῶν κανονοστοιχιῶν κύριοι τοῦ Βασιλαδίου καὶ τοῦ παρὰ τὸ Ἀνατολικὸν Δολμᾶ, οὗτινος ἡ ἄλωσις ἐπήγαγε καὶ τὴν τοῦ Ἀνατολικοῦ παράδοσιν. Τὴν δὲ 25 Μαρτίου ἐπεχείρησαν ἀπὸ πρωΐας ἔφοδον καὶ κατὰ τοῦ νησιδίου τῆς *Κλεισόβας*, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔκειτο ἡ μονὴ τῆς ἁγίας Τριάδος, ὠχυρωμένη διὰ 4 μικρῶν κανονίων καὶ ἔχουσα φρουρὰν 130 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν *Κίτσορ Τσαβέλαν*. Ἡ ἔφοδος ἐπανελήφθη δὲς ἡ πρώτη ὑπὸ τοῦ Ρεσίτ πασᾶ μετὰ 2,000, ἡ δευτέρα ὑπὸ τοῦ Ἰβραήμ μετὰ 2,500 ἐπιλέκτων ἀνδρῶν. Ἀμφοτέρως ἡ ἀσθενὴς φρουρὰ ἀπέκρουσεν ἐξαισίως· δύο ἐκ τῶν καλλίστων συνταγμάτων κατεστράφησαν, ὁ Ρεσίτ αὐτὸς ἐπληγώθη, 35 δὲ μόνον ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐφρονεύθησαν καὶ ἄλλοι τόσοι ἐπληγώθησαν περὶ τὴν ἄμυναν.

Περὶ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου (1826) ἐφάνη πάλιν ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Μιαούλην, φέρων καὶ πολεμεφόδια καὶ τροφάς. Δυστυχῶς ἡ ἡρωϊκωτάτη ἀλλ' ὑπὸ τρομερωτάτου λιμοῦ ἐξασθενήσασα φρουρὰ ἔμελλε διὰ τῆς πρὸ πολλοῦ προσδοκωμένης ταύτης ἐμφανίσεως τοῦ στόλου νὰ πάθῃ τὴν φορὰν ταύτην τὸ ταντάλειον πάθος· ὁ Μιαούλης εὗρε τὰ ἐχθρικά πλοῖα τοιαύτας ἐπικαίρους κατέχοντα θέσεις καὶ ὑπὸ τοσούτων μετὰ κανονίων ὠχυρωμένων σχεδιῶν περικυκλωμένα, ὥστε δυσκόλως ἐδύνατο νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῶν εἴτε διὰ τῶν πολεμικῶν του πλοίων εἴτε διὰ τῶν πυρπολικῶν. Εἰς μάτην ἀπεπειράθη τὴν 3 Ἀπριλίου νὰ διαρρήξῃ τὴν τρομερὰν ταύτην γραμμὴν· σωτηρία ἐξῴθεν δὲν ἦτο πλέον ἐλπιστή.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βασιλαδίου ὁ τότε Λόρδος μέγας Ἀρμοστής τῆς Ἑπτανήσου Ἀδάμ παρενέβη σπου-

δυστυχῶς ἐπικατάρατός τις Βούλγαρος αὐτομολήσας προέδωκεν ὅλον τὸ σχέδιόν των ὀλίγας στιγμὰς πρὸ τῆς ἐκτελέσεώς του εἰς τὸν Ἰβραΐμην, ὅστις ἐπομένως ἔσπευσε νὰ πράξῃ ὅ,τι ἐδύνατο πρὸς ματαίωσιν τῆς ἐξόδου, καὶ τούτου ἕνεκα οἱ ἐξεληθόντες ἀπήντησαν πλείονα προσκόμματα ἢ ὅσα ἤθελον ἀπαντήσῃ ἄνευ τῆς προδοσίας ἐκείνης. 1,800 μόνον, ἐν οἷς 200 γυναῖκες, ἐδυνήθησαν νὰ διασχίσωσι τὰς προσεχεῖς ἐχθρικὰς φάλαγκας. Οἱ λοιποὶ πάντες, ἑνεακόσιοι περίπου, ἀναγκασθέντες νὰ ὀπισθοδρομήσωσιν εἰς τὴν ἀναπεπταμένην πόλιν ἡμύναντο ὡς ἀπηλπισμένοι ἀπὸ ἀγυιᾶς εἰς ἀγυιάν, ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν, καὶ ἐμβάλλοντες πῦρ εἰς τὰ σωζόμενα ἔτι ἐφόδια καὶ εἰς τὰς ὑπονόμους τοῦ δχυρώματος Βότσαρη, ἀνετεινάχθησαν μετὰ τῶν καταδιωκόντων αὐτοὺς ἐχθρῶν εἰς τὸν ἀέρα. Ὅσοι δὲ τῶν ἀσθενῶν ἢ ἀναπῆρων στρατιωτῶν, γερόντων καὶ παιδῶν καὶ ὅσαι γυναῖκες δὲν ἐδυνήθησαν ν' ἀκολουθήσωσι τοὺς ἐξεληθόντας συνεσωρεύθησαν εἰς τὴν μεγάλην πυριτοθήκην, τῆς ὁποίας ἡ ἔκρηξις μετ' αὐτῶν διεσπάραξε καὶ πλῆθος Τούρκων. Εἰς δὲ ἀνεμόμυλος ἀντέσχε μέχρι τῆς 12 Ἀπριλίου, ὅτε μέρος τῶν ὑπερμάχων αὐτῶν καὶ τινες τῶν ἐν ταῖς οἰκίαις στρατιωτῶν ἐσώθησαν πεσόντες εἰς τὰ τενάγη καὶ κολυμβήσαντες, ἕως οὗ ἔφθασαν εἰς παραπλέοντα τινὰ Ἴόνια ἀκάτια. Οἱ πρῶτοι δὲ 1,800 ἐκεῖνοι, οἵτινες κατώρθωσαν νὰ διαπεράσωσιν, ἔμελλον ν' ἀπαντήσωσιν ἔτι τραχεῖς κινδύνους περαιτέρω, καὶ μάλιστα παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ἀρακύνθου, ὅπου ἐνεδρεύοντες Ἀλβανοὶ ἐπέπεσαν κατ' αὐτῶν. Πλέον τῶν 500 ἐξ αὐτῶν (ἐν οἷς καὶ πολλοὶ ἐπίσημοι ἄνδρες) ἐφονεύθησαν· μόλις δὲ τὴν πρώτην οἱ ἐπίλοιποι ἔφθασαν εἰς τὰς κορυφὰς τοῦ ὄρους ἐκείνου, ὅπου εὔρον 300 ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Καραϊσκάκη, μεθ' ὧν ἐπορεύθησαν εἰς Σάλωνα καὶ αὐτόθεν μετέπειτα εἰς Ἀθήνας.

Τὸ καταπληκτικὸν τοῦτο καὶ μοναδικὸν ἐν τῇ ἱστο-

δαίως ἵνα διαπράξῃ σύμβασιν τινα ὑπὲρ τῶν κατοίκων τοῦ Μεσολογγίου. Οὗτοι συγκατετέθησαν νὰ ἀναχωρήσωσιν, ἀλλὰ μεθ' ὅπλων, πολεμεφοδίων, σκευῶν καὶ τυμπανοκρουσίας, ὁ δὲ Ἰβραήμης ἐπέμεινεν ἀνενδότης εἰς τὸ νὰ παραδοθῶσιν ὡς αἰχμάλωτοι. «*Παρά γὰρ παραδοθῶμεν, εἶπον ἅπαντες ὁμοφώνως, εἰς τοὺς ἀγρίους τούτους προκρίνομεν γὰρ τιναχθῶμεν εἰς τὸν ἀέρα*». Μετ' ἐναγωνίου δ' ἐπιθυμίας ἔστρεφον ἤδη ὅλοι τὰ βλέμματά των ὅτῃ μὲν πρὸς τὸν ἐκ θαλάσσης πολλάκις σῶσαντα αὐτοὺς Μικαύλην, ὅτῃ δὲ πρὸς τὸ ὄρος Ἀράκυνθον, ὅθεν ἤλπιζον νὰ ἴδωσι τὴν προσέλευσιν τῶν τακτικῶν τοῦ Φαβιέρου καὶ τῶν παλικαρίων τῶν στρατηγῶν Καραϊσκάκη καὶ Γούρα. Ματαίᾳ προσδοκίᾳ· διότι οὐδαμῶθεν ἦτο δυνατὴ βοήθειά τις. Οὕτω τέλος πάντων ἀβοήθητον ἔξωθεν, ὑπὸ λοιμοῦ καὶ ἐσχάτης ταλαιπωρίας ἐσωτερικῶς καταπεπονημένον τὸ ἡρωϊκὸν Μεσολόγγιον, ἔπρεπε νὰ πέσῃ. Ἀλλ' ἔπεσεν ἐνδόξως, μετὰ δεκατεσσάρων μηνῶν πολιορκίαν, πλήρη ἐξαισίων περιπετειῶν, ὅχι διὰ συνθήκης οὐδὲ διὰ τῆς ἀμέστου ἐχθρικοῦ κατασχύσεως· ἔπεσε μόνον ἔνεκα παντελοῦς ἐλλείψεως τροφῶν καὶ πολεμεφοδίων.

Τὴν 5 καὶ 6 Ἀπριλίου ἀπέθανον πολλαὶ γυναῖκες, παῖδες καὶ γέροντες τὸν θάνατον τῆς πείνης, ἀφοῦ καὶ ἡ εἰς τριάκοντα μόνον δράμια σίτου τελευταῖον περιορισθεῖσα διανομὴ πρὸς ἕνα ἕκαστον ἔπαυσεν, ἀφοῦ καὶ ἡμίονοι καὶ ὄνοι καὶ αὐτὰ τὰ φύκη ἐξέλιπον· τὴν 7 οἱ θάνατοι ἐποπλασσιάσθησαν. Ἡ παράτασις τῆς ἀμύνης κατέστη πλέον ἀδύνατος. Ὅθεν οἱ ἡγεμόνες τοῦ στρατοῦ συνελθόντες ἐν συμβουλίᾳ ἀπεφάσισαν νὰ διελάσωσιν διὰ μέσου τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου σῶζοντες ὅσους ἐδύναντο πλείονας ἐκ τῶν ἄλλων κατοίκων. Πρὸς τὴν ἐξοδὸν δὲ ταύτην ὥρισαν τὴν νύκτα τῆς 10 Ἀπριλίου καὶ ἐπὶ τούτῳ εὔρον τὸν τρόπον νὰ εἰδοποιήσωσι τὸν ὡς ὑπέθετον, ἔξω εὐρισκόμενον Καραϊσκάκην διὰ νὰ τοὺς συνδράμῃ. Ἀλλὰ

ρία δρᾶμα τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου, διήγειρε τὸν θαυμασμὸν ὁμοῦ καὶ τὴν συμπάθειαν ὅλου τοῦ κόσμου. Ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ καρτερία δὲν ἐδύναντο νὰ φθάσωσι περικτέρω. Ἀλλ' ὅμως ὁ ἀγὼν περιέστη ἤδη εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ δὲν ἔμεινεν εἰμὴ ἐν καὶ μόνον φρούριον, τὸ τῶν Ἀθηνῶν, καθ' οὗ μετ' οὐ πολὺ ἔμελλε νὰ τραπῇ ἅπασα τοῦ νικηφόρου Ῥεσίτ πασᾶ ἡ δύναμις. Ἐντὸς δὲ τοῦ Ἰσθμοῦ οἱ πολέμιοι ἦσαν κύριοι τῶν Πατρῶν, ὅλων τῶν Μεσσηνιακῶν φρουρίων, τῆς Τριπόλεως. Καὶ νῦν διςπεραιώθη ὁ ἐπὶ τῷ προσφάτῳ αὐτοῦ κατορθώματι ἐναθρυνόμενος Ἰβραήμης, ὅστις δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς πρώτας καὶ χείρονας αὐτῶν λεηλασίας, σφαγὰς καὶ δηώσεις ἐν τῇ χερσονήσῳ. Ἡ πρὸ μικροῦ (6 Ἀπριλίου) ἐν Ἐπιδαύρῳ συγκροτηθεῖσα τρίτη τῶν Ἑλλήνων ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐκπλαγεῖσα ὑπὸ τῶν προσφάτων δεινῶν συμβάντων ἀναγκαῖον ἐθεώρησε ν' ἀναβάλῃ τὰς συνεδριάσεις τῆς καὶ ν' ἀναθέσῃ ἐν τῷ μετὰξὺ τὴν ὅλην τῆς Ἑλλάδος τύχην εἰς δύο ἐπιτροπὰς, τὴν μὲν καλουμένην Διοικητικὴν καὶ συγκειμένην ὑπὸ ἔνδεκα ἀνδρῶν, ὧν προΐστατο ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης, τὴν δὲ καλουμένην ἐπιτροπὴν τῆς Συνελεύσεως καὶ προεδρευομένην ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν Γερμανοῦ, εἰς ἣν ἐπετράπη νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐξωτερικὰς διαπραγματεύσεις τὰς συμφερωτέρας εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος.

Ἐν τούτοις ὁ Ῥεσίτ πασᾶς διοργανίσας, μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Μεσολογγίου, τὸν στρατόν του ἐξ ὑπαρχῆς προήλασεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἐξέβαλεν ἀπὸ τῶν περὶ τὴν Ἀμφισσαν θέσεων τοὺς Ἑλληνας, ἐγένετο κύριος τῆς πόλεως ταύτης καὶ κατὰ τὰ τέλη Ἰουνίου, συνεπαγόμενος δισμυρίους πεζοὺς καὶ ἵππεῖς καὶ εἴκοσι μεγάλα τηλεβόλα καὶ βομβοβόλα ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ κάτω πόλις ἀσθενῶς τετειχισμένη δὲν ἐδυνήθη εἰμὴ ἐπὶ μικρὸν μόνον ν' ἀντισταθῇ. Ὅθεν ἡ Ἑλληνικὴ φρουρὰ συγκειμένη ἐκ 500 περίπου ἀν-

δρῶν (ὑπὸ τὸν Γούραν) περιωρίσθη ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ἥτις βομβυβολουμένη ἀκαταπαύστως ἔτρεχε τὸν μέγιστον κίνδυνον, καὶ μόνον ἐκ τῆς ἑξωθεν βοηθείας ἤλπιζε τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο καὶ ἐν γένει τῆς ὅλης στερεᾶς Ἑλλάδος τὴν ὑπεράσπισιν ἀνέθετο λίαν ἐπιτυχῶς ἡ τότε ἐν Ναυπλίῳ ἐδρεύουσα Διοικητικὴ ἐπιτροπὴ, ἢ μᾶλλον ὁ συνετὸς πρόεδρος αὐτῆς Ζαΐμης, εἰς τὸν Γεώργιον Καραϊσκάκην, ὅστις κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἀνέδειξε τὰ μεγάλα στρατηγικὰ προτερήματά του. Ἀναχωρήσας οὗτος ἐκ Ναυπλίου τὴν 19 Ἰουλίου μετὰ 600 ἀνδρῶν ἐπορεύθη εἰς Ἐλευσίνα καὶ ἐνωθεὶς ἐνταῦθα μετὰ τῶν σωμάτων ἄλλων ὀπλαρχηγῶν (Βάσσου, Κριεζώτου, Πανουργιᾶ) καὶ τοῦ τακτικοῦ σώματος τοῦ Φαβιέρου συνεκρότησε στρατὸν 3,500 μαχητῶν. Τὴν 5 Αὐγούστου ἐξ Ἐλευσίνος ὁρμήσας κατέλαβε τὸ ὄχι μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν κείμενον χωρίον Χαϊδάριον, καὶ ἀπέκρουσε μὲν τὴν ἐπαύριον τὸ κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ρεσίτ πασᾶ σταλὲν ἀπόσπασμα, ἠναγκάσθη ὅμως, ἀντεπεξελθόντος αὐτοῦ τοῦ στρατάρχου, νὰ ὑποχωρήσῃ αὖθις, μετὰ αἵματηρότατον ἀγῶνα, εἰς Ἐλευσίνα. Ἐν τοσοῦτῳ ὁ κατὰ τῆς ἀκροπόλεως βομβολισμὸς ἐξηκολούθει ἀκαταπαύστως καὶ ἐπανειλημμέναι ὑπονομεύσεις ἐγίνοντο, τὰς ὁποίας ὅμως αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ καὶ ἐν Μεσολογγίῳ διακριθεὶς Κώστας ἐματαίου διὰ τῶν ἐπιτηδείων ἀνθυπονομεύσεων του. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἡ φρουρὰ ὡς ἐκ τῶν ἀδικόπων αὐτῆς ἀγῶνων ἡλαττώθη, καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς Γούρας πυροβοληθεὶς ἑξωθεν ἐφονεύθη, ὥστε ὑπῆρχεν ἀνάγκη νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἐπικουρία. Τοιαύτην δὲ (ἐκ 450 Στερεοελλαδιτῶν καὶ Ἰονίων συγκειμένην) ἐδυνήθησαν νὰ εἰσαγάγωσιν μετὰ πολλοῦ κινδύνου τὴν νύκτα τῆς 10 Ὀκτωβρίου οἱ ὀπλαρχηγοὶ Κριεζώτης, Μαμούρης καὶ Λέκας· ὥστε οἱ πολιορκούμενοι ἤδη συνεποσούντο εἰς 800 περίπου ἀνδρας καὶ εἶχον τροφὰς δι' ἐν ἔτος, ἀλλὰ τὰ πολεμεφρόδιά των ἦσαν ὀλίγα, καὶ τὴν

Δαυλίδα καὶ συνάμα προσεκάλεσεν καὶ τὸν Ὅμῆρ πασᾶν ἐξ Εὐβοίας νὰ ἐκστρατεύσῃ. Ἀλλ' ὁ Καραϊσκάκης, καταλιπὼν εἰς Δίστομον δύναμιν ἱκανὴν ν' ἀναχαιτίσῃ τὸν Ὅμῆρ πασᾶν, ὥρμησεν αὐτὸς εἰς τὰς Θερμοπύλας καὶ τὴν 7 Δεκεμβρ. ἀπαντήσας μέγα ἐφοδίων φορτίον, κατερχόμενον ἐκ Λαμίας εἰς Ἀθήνας, ἐφόνευσεν ἰδίᾳ χειρὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς συνοδευούσης τὴν λαμπρὰν ταύτην λείαν φρουρᾶς καὶ ἐκυρίευσεν 1000 φορτηγὰ ζῶα. Ἐπειτα δὲ διελάσας ῥαγδαίως διὰ τοῦ Λοιδορικού καὶ τῶν Κραββάρων κατῴρθωσε νὰ διώξῃ ἀπὸ Ναυπάκτου τὴν Τουρκικὴν φρουράν.

Ἀπέναντι δὲ τούτων τῶν ἐν τῇ στερεᾷ Ἑλληνικῶν θριάμβων καὶ ἡ Πελοπόννησος καὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος δὲν ἀμοιροῦσι συγχρόνως ἰδίων τινῶν εὐτυχημάτων. Ὁ Ἰβραήμης, μετὰ τὴν ἐκ Μεσολογγίου ἐπάνοδόν του, θελήσας νὰ ἐμβάλῃ εἰς Γορτυνίαν ἀπήντησεν οὐ μικρὰν ἀντίστασιν εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη καταληφθέντα στενὰ, ὅθεν ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Μεθώνην. Ἐκεῖθεν δὲ, ἀναπαύσας τὸν στρατόν του ἐπὶ ἓνα μῆνα, ἐπεχείρησε (21—25 Ἰουνίου) μεγάλην τινὰ ἐπὶ τὴν Μάνην στρατείαν, ἣτις ὅμως διὰ τῆς γενναίας τῶν κατοίκων αὐτῆς ἀντιστάσεως ἀπέβη πρὸς μεγίστην ἐκείνου ζημίαν.—Ὁ δὲ Καπετὰν πασᾶς (Χοσρέφης), ὅστις μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου ἐπανῆλθεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ἐξέπλευσε καὶ αὖθις ἵνα ἐπαναλάβῃ τὸ κατὰ τῆς Σάμου τοσάκις ἀποτυχὸν ἐπιχείρημά του. Ἀλλ' ἀπέτυχε καὶ πάλιν· διότι ἐν ᾧ οἱ μαχιμώτεροι τῶν Σαμίων ὑπερασπίσθησαν γενναίως τὰς ἀκτὰς τῆς νήσου αὐτῶν, ὁ ὑπὸ τὸν Σαχτούρην Ἑλληνικὸς στόλος ἐπελθὼν ἐγκαίρως κατῴρθωσε μετὰ πολλὰς συγκρούσεις νὰ τρέψῃ τὸν Τουρκικὸν εἰς φυγὴν.

Οὕτω λοιπὸν τὸ ἔκτον τοῦ ἀγῶνος ἔτος (1826) ἐτελείωσεν ἐνδόξως, χάρις εἰς τὴν καρτερίαν καὶ ἀνδρείαν τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἀνεπλήρουν μέχρι τινὸς τὰς ἀμαρ-

ἀναπλήρωσιν τῆς ἐλλείψεως ταύτης ἀνέλαβον καὶ ἐξετέλειαν θαυμασίως τὴν 1 Δεκεμβρ. οἱ περὶ τὸν Φαβιέρον τακτικοί. Τότε δὲ ὁ Καραϊσκάκης θεωρῶν ἐξασφαλισθεῖσαν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν τύχην τοῦ φρουρίου ἐπεχείρησε τὴν μεγάλην καὶ ἑνδοξὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Στερεάν Ἑλλάδα ἐκστρατεῖαν μετὰ 3,000 ἐκ τῶν ἀρίστων μαχητῶν. Τὴν 25 Ὀκτωβρίου καταλιπὼν τὸν Βάσσον εἰς φύλαξιν τῆς Ἐλευσίνος καὶ Σαλαμῖνος ἐξώρμησε πρὸς τὴν Βοιωτίαν καὶ φθάς τὴν 27 εἰς Δοδρέναν κατέκλεισε τοὺς Τούρκους αὐτόθι ἐντὸς τριῶν πύργων. Μὴ θέλων δὲ νὰ χρονοτριβῇ εἰς τὴν ἄλωσιν τούτων προῦχώρησε πρὸς τὸ Δίστομον καὶ ἐκεῖθεν ἔπεμψεν 500 ἄνδρας ὑπὸ τὸν Γαρδικιώτην, Γρίβαν καὶ τὸν Γεώργιον Βάγιαν ἵνα καταλάβωσι τὴν Ἀράχοβαρ, κειμένην εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Παρνατοῦ καὶ ἀποτελοῦσαν τὸ σημεῖον τῆς ἐνώτεως τριῶν διαφόρων κοιλάδων. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον 1,500 λογάδες Ἀλβανοί, ὑπὸ τοῦ Κεχαγιαῆση καὶ τριῶν ἄλλων ἐπιφανῶν πολεμάρχων ἀγόμενοι, ἐπήρχοντο εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον, μὴ εἰδότες ὅτι οἱ Ἕλληνες τὸ εἶχον καταλάβει. Ὅθεν τυφλῶς ἐνέπεσαν εἰς τὴν παγίδα. Ἀφοῦ δὲ εἰς μάτην προσεπάθησαν νὰ τὸ κυριεύσωσιν, ἐπῆλθε καὶ ὁ Καραϊσκάκης μετὰ τῆς λοιπῆς δυνάμεως ἀπὸ Διστόμου καὶ καταλαβὼν τὰ στόμια τῶν τριῶν κοιλάδων ἀπέκλεισεν αὐτοὺς ἐντελῶς. Ὅθεν ἀπανταχόθεν πυροβολούμενοι οἱ Τούρκοι προέτειναν νὰ συνθηκολογήσωσιν· ὁ Καραϊσκάκης ὅμως ἀπῆτει τὴν ἄνευ ὄρου παράδοσίν των, μόνον τὸ ζῆν ὑποσχόμενος. Τότε οὗτοι ἀπεφάσισαν νὰ διαφύγωσι διὰ τοῦ ὑπὸ πυκνοτάτης χιόνος κεκαλυμμένου Παρνατοῦ· ἀλλ' αὕτη ἡ ἀπεγνωσμένη ἀπόφασίς των ἐπήγαγε τὸν παντελεῖ ὄλεθρον αὐτῶν· ὀλίγιστοι δὲ μόνον ἐδυνήθησαν νὰ διασωθῶσι καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ παγετοῦ πεπηρωμένοι. Μετὰ τὸ συμβῆναι δὲ τοῦτο ὁ Ῥεσίτ πασᾶς φοβούμενος μὴ ἐντελῶς ἀποκλεισθῇ εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἔπεμψε μίαν μοῖραν στρατοῦ ὑπὸ τὸν Ὀσμὰν πασᾶν εἰς

καταδικάσει τὸν Ἑλληνικὸν ἄγωνά, ἤρξαντο νὰ βουλεύωνται φιλανθρωπότερον περὶ τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος. Τὸν δημιουργὸν τῆς Ἰσραῆς συμμάχιας Ἀλέξανδρον, ἀποβιῶσαντα δυσθύμως, διεδέχθη περὶ τὸ τέλος τοῦ 1825 ἔτους εἰς τὸν θρόνον τῆς Ῥωσσίας ὁ μεγαλεπήβολος ἀδελφός του Νικόλαος, ὅστις ἐδείχθη ἐξ ἀρχῆς εὐδιάθετος νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν αἱματηρὰν Ἑλληνοτουρκικὴν πάλην. Ὁ κατὰ τὴν αὐτὴν δ' ἐποχὴν τοὺς οἴκους τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως διευθύνων Γεώργιος Κάνιγγ, εἴτε μνησθεὶς, ἐν τῇ περιωπῇ τοῦ δημοσίου αὐτοῦ βίου, τῶν νεανικῶν ὀνείρων καὶ τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος ἐνθουσιασμοῦ του, εἴτε ἐκ πολιτικῆς φρονήσεως θέλων νὰ προλάβῃ τὴν παρέμβασιν τῆς Ῥωσσίας, ἀπεφάσισε ν' ἀναλάβῃ ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῆς τὸ ἔργον τῆς τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων διαρρύθμισσεως. Ὅθεν ἄφ' ἐνὸς μὲν ἔστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν (τὸν Δεκέμ. τοῦ 1825) τὸν Στρατφόρδον Κάνιγγα, παραγγεληντα νὰ διαπραγματευθῇ μετὰ τῆς Ὀθωμανικῆς πύλης περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἄφ' ἑτέρου δ' ἔπεμψεν ἐν ἔαρι τοῦ 1826 εἰς Πετροῦπολιν τὸν Λόρδον Οὐελλιγκτῶνα, ὅστις ὑπέγραψεν αὐτόθι τὴν 23 Μαρτίου (4 Ἀπριλίου) μετὰ τῶν ὑπουργῶν (Λιεβίνου καὶ Νεσσελρόδου) τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου πρᾶξιν, δι' ἧς ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ῥωσία ἀνελάμβανον νὰ διενεργήσωσιν ἀπὸ κοινοῦ εἰς τὴν κατάπαυσιν τοῦ προκειμένου μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας πολέμου. Τῆς πράξεως δὲ ταύτης, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἑλλὰς ἔμελλε νὰ κυβερνᾶται ὑπὸ ἐγγχωρίων ἡγεμόνων ἐπὶ πληρωμῇ ῥητοῦ φόρου πρὸς τὸν Σουλτάνον ὡς κυρίαρχην, μετέσχε μετ' οὐ πολὺ καὶ ἡ Γαλλία, ἐν ᾧ αἱ δύο ἄλλαι Δυνάμεις Αὐστρία καὶ Πρωσία, καίπερ προσκληθεῖσαι, ἠρνήθησαν νὰ συμμεθέξωσιν αὐτῆς.

Ἀρξαμένων δὲ οὕτω τῶν ὑπὲρ Ἑλλάδος ἐνεργειῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας, ἡ προεξηρημένη ἐπιτροπὴ τῆς Συνελεύσεως ἐθεώρησε τὴν περίστασιν ταύτην πρόσφορον

τίας τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων καὶ τὴν ἀτέλειαν τοῦ πολιτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ. Ἐπὶ τὸν δὲ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ ἄλλα αἴσια γεγονότα.

Ἐξ ἀρχῆς ὁ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγὼν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ ἔνεκα τῆς ἀκηράτου προγονικῆς αὐτοῦ δόξης καὶ ἔνεκα τῆς θρησκείας του, εἴλκυσε πάντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τὴν συμπάθειαν, ἥτις, προαγομένη κατὰ μικρὸν διὰ τῶν κατορθωμάτων καὶ ἀρρήτων παθημάτων αὐτοῦ τούτου, ἔφθασεν εἰς ἀληθῆ ἐνθουσιασμόν μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου. Αἱ ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης καὶ ἐν τῇ ἀρκτῳᾳ Ἀμερικῇ συστήθῃσαι φιλελληνικαὶ ἐταιρίαι ἔλαβον ἤδη περιωνύμους προστάτας, ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ τοσοῦτον ἄνδρας συνέλεξαν συνδρομὰς, ὥστε κατὰ μόνον τὸ 1826 ἔτος ἐπέμφθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὲρ τὰ δύο ἑκατομμύρια δραχμῶν, εἴτε εἰς χρήματα εἴτε εἰς τροφὰς καὶ πολεμεφόνδια. Συγχρόνως δὲ καὶ μέρος τοῦ ἐν Λονδίῳ συνομολογηθέντος δανείου ἐχρησίμευσεν εἰς κατασκευὴν πολεμικῶν πλοίων, ἅτινα ἤρξαντο νὰ φθάνωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οὕτω τῇ μὲν 2 Σεπτεμ. κατέπλευσεν εἰς Ναύπλιον ἡ ἀτμοκίνητος κορβέτα Καρτερία, ἀγομένη ὑπὸ τοῦ ἀρίστου Ἀγγλοῦ φιλέλληνος Ἀστιγγ, ὅστις ἀπὸ τοῦ 1822 δὲν ἔπαυσεν ἀγωνιζόμενος γενναίως, ἀφιλοκερδῶς καὶ εὐστόχως ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας· τῇ δὲ 26 Νοεμβρ. ἔφθασεν εἰς Αἴγιναν ἡ ἐν τῇ Ἀμερικῇ ναυπηγηθεῖσα ὠραιότατη φρεγάτα Ἑλλὰς, ἐπὶ τῆς ὁποίας (φερούσης 64 τελεβόλα καὶ ἐχούσης τροφὰς καὶ πολεμεφόνδια διὰ πολλοὺς μῆνας) ὕψωσε μετ' ὀλίγον τὴν ναυαρχικὴν αὐτοῦ σημαίαν ὁ νέος τῆς Ἑλλάδος Θεμιστοκλῆς, Ἀνδρέας Μιαούλης.

Ἀλλὰ τὸ πλείστου λόγου ἄξιον συμβᾶν εἶναι, ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ αἱ κυβερνήσεις τῶν μεγαλητέρων Εὐρωπαϊκῶν ἐπικρατειῶν ἀπαλλαχθεῖσαι τῆς μέχρι τοῦδε ἐπικρατησάσης Μεττερνιχικῆς πολιτικῆς, ἥτις εἶχε

εἰς συγκάλεσιν τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ συγκροτηθείσης (τῇ 6 Ἀπριλίου) ἀλλὰ μὴ ἀποπερατωσάσης τὰς ἐργασίας τῆς Ἑθνικῆς συνελεύσεως. Ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ τότε πάλιν δὲν ἔλλειψεν ἡ συνήθης ἐπάρατος διχόνοια· διότι οἱ μὲν ἐκ τῶν πληρεξουσίων (καὶ οὗτοι ἦσαν οἱ μᾶλλον ῥωσσίζοντες) συνῆλθον εἰς Ἑρμιόνην, οἱ δὲ (ὅσοι τὴν λεγομένην Ἀγγλικὴν μερίδα ἀπετέλουν) εἰς Αἴγιναν. Τελευταῖον, μετὰ μακρὰς διενέξεις, ἠνώθησαν ἅπαντες εἰς *Τροϊζήνα* τῇ 29 Μαρτ. 1827 καὶ ἤρξαντο ἐνταῦθα ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ ὠραίου λεμονῶνος τὰς ἐργασίας των. Ἡ Συνέλευσις αὕτη παραταθεῖσα μέχρι τῆς 7 Μαΐου, ἐψήφισε πολίτευμα τελειότερον τῶν προηγουμένων, συμπυκνώσασα ὅλην τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖρας ἐνὸς ἐπὶ ἐπταετίας ἄρχοντος, καλουμένου *Κυβερνήτου* τῆς *Ἑλλάδος*. Καὶ τοιοῦτον ἀνηγόρευσε (μετὰ φανεράς ἐνὸς σημαντικοῦ μέρους ἀπαρεσκείας) τὸν Κερκυραῖον *Ἰωάννην Καποδίστριαν*, ὅστις ὑπῆρξεν ὑπουργὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Διατρίβων τότε ἐν Γενεύῃ, διώρισε μέχρι τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ *Ἀντικυβερνητικὴν* τινὰ *τριμελῆ* ἐπιτροπὴν. Ἡ αὕτη δὲ συνέλευσις προσέτι ἐπέτρεψε τὴν ὑπερτάτην ἀρχηγίαν τῶν κατὰ θάλασσαν καὶ ξηρὰν δυνάμεων εἰς δύο ἄλλοδαπούς, ἀμφοτέρους Ἀγγλους, τὸν *Λόρδον Κόχραν* καὶ τὸν *Ριχάρδον Τσώρτε*, ἐξ ὧν ὁ μὲν εἶχε διακριθῇ διὰ λαμπρῶν κατορθωμάτων ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἀμερικῇ, ὁ δὲ (ἀκραιφνὴς φιλέλλην) ἐχρημάτισε πρότερον ἀρχηγὸς ἐνὸς ἐλληνικοῦ τάγματος ἐν Ἑπτανήσῳ καὶ ἦτο ἐξοικειωμένος μετὰ τῶν πλείστων ἐπλαρχηγῶν τῆς Ἑλλάδος.

Ἔτι δὲ περιφέροντος τοῦ Καραϊσκάκη τὴν νικηφόρον αὐτοῦ σημαίαν, ἡ Διοικητικὴ ἐπιτροπὴ εἶχεν ἀποφασίσει (πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν τότε ἀρξαμένων διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων) νὰ ἐπιτύχῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν διάλυσιν τῆς πολιορκίας τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπὶ τούτῳ δὲ κατὰ μῆνα Ἰαννουάριον τοῦ 1827 ἐσύστησε, περὶ Ἑλευ-

σῖνα καὶ Σαλαμίνα, δύναμιν 6,000 ἀνδρῶν καὶ ἀκολού-
θως ἀνεκάλεσεν ἀπὸ τῆς θριαμβευτικῆς πορείας του τὸν
Καραϊσκάκη. Ἐσχημάτισε δὲ καὶ ναυτικὴν μοῖραν πρὸς
ὑποστήριξιν τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου, συγκεκλιμένην μὲν
ἀπὸ τῆς Καρτερίας καὶ τινων Ψαριανῶν βρικήων, τεταγ-
μένην δὲ ὑπὸ τὸν ἀκάματον Ἀστιγγά. Ἐν ᾧ δὲ, μετὰ
πολλὰς συμπλοκάς, τὰς μὲν ἐπιτυχεῖς τὰς δὲ ἀτυχεῖς,
ἀπεφασίσθη κατὰ τὸν Ἀπρίλιον νὰ γείνη δραστηκώτερόν
τι κίνημα πρὸς ἐπίσπευσιν τῆς ἐλευθερώσεως τῶν Ἀθη-
νῶν, τρία τινα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον προϋτάθησαν σχέ-
δια τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ Τσώρτς, τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη
καὶ τὸ τρίτον ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ Γόρδωνος, Ἀγγλοῦ φιλέλ-
ληνος, εἰς ὃν εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ διοίκησις τῆς πρὸς κατάλη-
ψιν τοῦ Φαλήρου μοίρας. Τὸ μὲν πρῶτον ἐσκόπει ν' ἀναγ-
κάζῃ τοὺς Ἀλβανοὺς διὰ τινος ἀντιπερισπασμοῦ κατὰ
τὴν Ἀλβανίαν, νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸ στρατόπεδον τοῦ
Ῥεσίτ' κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἔπρεπε νὰ καταληφθῶσιν
αἱ Θερμοπύλαι καὶ ὁ Ὠρωπὸς, ὥστε νὰ ἐμποδισθῇ πᾶσα
προσκομιδὴ τροφῶν· κατὰ δὲ τὸ τελευταῖον ἔπρεπε νὰ
διατηρηθῇ μὲν κατεχόμενος ὁ Πειραιεὺς, μετὰ τοῦ κυ-
ρίου δὲ στρατοῦ νὰ στραφῇ ὅλη ἡ ἐνέργεια ὀπίσθεν περὶ
τὸν πορθμὸν τῆς Εὐβοίας καὶ τὸν Παγασιτικὸν κόλπον.
Ἀλλ' ἐπὶ τινος ἐν Κερατσίνῃ συνεντεύξεως τοῦ Λόρδου
Κοχράνου, τοῦ Τσώρτς καὶ τοῦ Καραϊσκάκη, ὁ πρῶτος
ἐπέμεινε νὰ γείνη τῶν Ἀθηνῶν ἡ ἐλευθέρωσις δι' ἀμέσου
κατὰ τῶν πολεμίων ἐφόδου. Στήσας δὲ οὗτος σημαίαν
τινὰ ἐπὶ τῆς γῆς ὑπεσχέθη 1000 τάλληρα εἰς ἐκεῖνον
ὅστις ἤθελε τὴν ὑψώσει ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ 10,000
εἰς τοὺς συνοδεύοντάς αὐτόν. Δυστυχῶς ἡ ὀλεθρία αὕτη
τοῦ βιαίου στολάρχου γνώμη, κατὰ τῆς ὁποίας ὁ ἔμπει-
ρος Καραϊσκάκης ἀντέστη παντὶ σθένει, ὑπερίσχυσεν ἐνε-
κα τῆς τυφλῆς ἐμπιστοσύνης, τὴν ὁποίαν εὗρον εἰς τὸ
πλῆθος αἱ μεγαλορῥήμονες ἐκείνου καυχήσεις. Μόνον εἰς
τὸν Ἀστιγγά ἐπετράπη νὰ πλεύσῃ μετὰ τοῦ στολίσκου

του πρὸς τὸν Παγασιτικὸν κόλπον ἵνα διακόψῃ τὴν συγκοινωνίαν τοῦ ἐχθροῦ μετὰ τῶν βορειοτέρων ἐπαρχιῶν. Ἄμα δὲ ὁ γενναῖος οὗτος ἀνὴρ ἐνεφανίσθη ἐκεῖ (8 Ἀπρ.) ἐκυρίευσεν ἢ κατέστρεψεν ἐντὸς τοῦ λιμένος τοῦ Βώλου ὀκτὼ Τουρκικὰ σιταγωγὰ πλοῖα, ἔκαυσε διὰ τῶν πεπυρακτωμένων σφαιρῶν τῆς Καρτερίας του ἐν πολεμικὸν βρίκιον παρὰ τὰ Τρίκερα καὶ ἐν Κύμῃ τῆς Εὐβοίας ἀνέστρεψεν ὀργανισμένην τινὰ ἐχθρικὴν ἀποθήκην τροφῶν. Ἐξετέλεσε δὲ ταῦτα πάντα οὕτως εὐτυχῶς, ῥαγδαίως καὶ ἄνευ τινὸς ἰδίας βλάβης, ὥστε φαίνεται ἀναμφίβολον ὅτι ἂν ἠκολουθοῦντο αἱ γνώμαι τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τοῦ Γόρδωνος ἐξ ἀνάγκης ἤθελε μετ' οὐ πολὺ λυθῇ ἡ πολιορκία τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ ἔφοδος, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Κοχράνου, ἔμελλε νὰ γείνη τὴν 24 Ἀπριλίου. Ἀλλὰ τὴν 22, ἡμέραν ἀποφράδα, Κρητὲς τινες καὶ Ὑδραῖοι μεθύσαντες ἐπετέθησαν αὐτογνωμόνως κατὰ τῶν περὶ τὸ στόμιον τοῦ Ἰλισσοῦ ἐχθρικῶν ὀχυρωμάτων· τὸ δὲ πλεῖστον τῆς δεξιᾶς πτέρυγος παρηκολούθησε τυφλῶς τὸ κίνημα ἐκεῖνο. Ὁ Καραϊσκάκης κατέκειτο τότε ἀσθενὴς ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ· ἀλλ' ἅμα ἀκούσας τὸν πυροβολισμὸν, ἀνεπήδησεν ἀπὸ τῆς κλίνης καὶ σπεύσας ἔφιππος εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης ἠγωνίσθη νὰ ἐμποδίσῃ τὸ παράκαιρον ἐπιχειρημα. Ἐν ᾧ δὲ διετέλει ἀμυνόμενος ὑπὲρ τῆς καθόδου τῶν ἐφορησάντων Ἑλλήνων, καθ' ὧν εἶχον ἐπιτεθῇ οἱ Δελίδες, προσεβλήθη ὑπὸ βολῆς πολεμίας καιρίως εἰς τὴν γαστέρα καὶ μετακομισθεὶς εἰς ἓν τῶν παρακειμένων Ἑλληνικῶν πλοίων ἐξέπνευσεν αὐτόθι τὴν ἐπιούσαν.—Εἰς τὰς τελευταίας δὲ στιγμὰς τοῦ βίου του βλέπων ἠθροισμένους περὶ αὐτὸν τοὺς ἀπαραμυθήτους ὑποστρατήγους καὶ συντρόφους του, ἠγωνίσθη ἔτι, διὰ φωνῆς ἐκλιπούσης, νὰ ἐνθαρρύνῃ αὐτούς. Ἀλλὰ ὑπάρχουσιν ἄνδρες, οἵτινες δὲν ἀναπληροῦνται· οὐδεὶς ὑπῆρχε τῷ ὄντι ὁ δυνάμενος πλέον ν' ἀναχαιτίσῃ τὰ παράλογα τοῦ

Κόχραν βουλευματα, ὅς τις ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ αὐτὰ ἀμέσως.

Ἡ ἔφοδος ἐγένετο τῷ ὄντι τὴν 24 Ἀπριλίου, ἀλλ' ἐγένετο οὕτως ἀσυντάκτως καὶ ἐσπευσμένως, ὥστε δὲν ἐδύνατο εἰμὴ ν' ἀποτύχῃ. Οὐδέποτε ἡ Ἑλλὰς ὑπέστη τροπὴν μᾶλλον πολυδάκρυτον, διότι ἀπέβαλεν ἐν τῇ πανωλεθρίᾳ ταύτῃ 1,500 τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ἐκλεκτοτέρων αὐτῆς πολεμιστῶν καὶ ἐκτὸς τούτων οὐκ ὀλίγους περιφανεῖς ἀρχηγούς. Αἱ δὲ Ἀθηναὶ περιῆλθον μετ' οὐ πολὺ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ νικηφόρου Ῥεσίτ.

Ἦδη πᾶσαι αἱ ἀγαθαὶ ἐλπίδες ἐματαιώθησαν· ἡ Ἑλλὰς περιέστη εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν, οὐδὲ ἐδύνατο πλέον εἰμὴ ἀπὸ τῆς μεσολαβήσεως τῶν Δυνάμεων νὰ ἐλπίσῃ τὴν σωτηρίαν τῆς.

Αἱ περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις, τὰς ὁποίας ἐπεχείρησεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1826 ὁ Στρατφόρδος Κάνιγγ οὐδὲν εἶχον φέρει ἀξιόλογον ἀποτέλεσμα. Περὶ τὰ τέλη ὅμως Ἰαννουαρίου 1827 οἱ δύο ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις τῆς Ἀγγίας καὶ τῆς Ῥωσσίας ἀπήτησαν ἀπὸ κοινοῦ παρὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως τὴν παῦσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη οὐ μόνον δὲν ἐνέδωκεν εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην, ἀλλ' ἐντόνως διὰ τῆς ἀπὸ 29 Μαΐου ἀπαντήσεώς της ἐζήτησε παρὰ τῶν Δυνάμεων νὰ μὴ ἀναμιγνύωνται εἰς τὰ ἴδια αὐτῆς πράγματα, ἐντεῦθεν προεκαλέσθη ἡ περίφημος τῆς 24 Ἰουνίου (6 Ἰουλίου) τοῦ 1827 πρᾶξις τῶν εἰρημένων τριῶν Δυνάμεων, δι' ἧς ἀπεφασίσθη ὅτι, ἐὰν ἐντὸς ἐνὸς μηνὸς ἡ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις δὲν ἀποδεχθῇ τὴν περὶ εἰρήνης μεσολάβησιν τῶν συμμάχων Δυνάμεων, αὐταὶ θέλουσιν ἐπιχειρήσει εὐθὺς ἐπισήμους πρὸς τὴν Ἑλλάδα σχέσεις καὶ θέλουσιν ἐπιβάλλει ἀνακωχὴν εἰς τὰ διαμαχόμενα μέρη. Ἐπὶ τούτῳ δ' ἐνισχύθησαν οἱ κατὰ τὴν Μεσόγειον ἠνωμένοι στόλοι (Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας). Καὶ ἡ μὲν Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἔσπευσε ν' ἀπο-

δεχθῇ τὴν προταθεῖσαν ἀνακωχὴν, ἥ δὲ Ὀθωμανικὴ ἀπεποιήθη. Ὀλίγον τι εὐρεῖται πρὸς τοὺς ναυάρχους (Κοδριγκτῶνα, Ριγνὺν καὶ Ἀϋδεν) διαταγαί, καὶ προσέτι ἰδιόγραφός τις ἐν περιθωρίῳ, ὡς λέγεται, πρὸς τὸν Κοδριγκτῶνα παραγγελία τοῦ δουκὸς τῆς Κλαρεντίας, τότε Λόρδου τοῦ ναυαρχείου καὶ μετέπειτα βασιλέως Γουλιέλμου, συνεπήγαγον ἀκολουθῶς τὴν ἐν Ναυαρίνῳ περιώνυμον ναυμαχίαν (τὴν 8/20 Ὀκτωβρίου), καθ' ἣν οἱ συμμαχικοὶ στόλοι ἐν τετραώρῳ διαστήματι ἐξηφάνισαν τὸν Αἰγυπτιακοτουρκικὸν, συγκείμενον ἐξ 89 μεγάλων καὶ μικροτέρων πολεμικῶν πλοίων, ἅτινα ἔφερον 2,240 τηλεβόλα.

Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κάνιγγος, συμβάντα τὴν 8 Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, οἱ περὶ τῶν ἰδίων ἐμπορικῶν συμφερόντων πρὸ πάντων μεριμνῶντες Ἀγγλοὶ ἐδείχθησαν πάλιν πρὸς τὴν Ὀθωμανικὴν πύλην εὐμενέστεροι, ἐκ τούτου ὁ φύσει ἰσχυρογνώμων Σουλτάνος Μαχμούτ ἐνθάρρυνθεὶς καὶ ἐκ τῆς καταχθονίου τοῦ Μεττερνίχου πολιτικῆς ἐνισχυόμενος ἔμεινε καὶ μετὰ τὴν συμφορὰν ἐκείνην ἀνένδοτος, πρὸς δὲ τοὺς Ῥώσσους ἐδείχθη ἀπροκαλύπτως τοσοῦτον θρασὺς, ὥστε οὗτοι ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ κηρύξωσι τὸν πόλεμον (τὴν 14 Ἀπριλ. 1828). Τὸ συμβάν τοῦτο ἀνεπτέρωσε πάλιν τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων. Ἐν ᾧ δὲ αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις τῶν Ὀθωμανῶν διευθύνθησαν πρὸς τὰς παραδουναβίους χώρας, ὁ Ἰβραήμ πασᾶς, μετὰ πολλὰς τῶν ναυάρχων παραστάσεις, ἐκχωρήσας ἀπὸ τῆς Τριπόλεως καὶ περιορισθεὶς εἰς τὰ παράλια Μεσσηνιακὰ φρούρια ἠναγκάσθη τελευταῖον διὰ τοῦ ἐπελθόντος Γαλλικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν στρατάρχην *Μαιζῶνα* νὰ ἀποπλεύσῃ εἰς Αἴγυπτον (22 καὶ 23 Σεπτεμβρ. 1828) καὶ οὕτως ἔκτοτε ἡ Πελοπόννησος ἔμεινε πάντῃ ἐλευθέρα, ταχθεῖσα μετὰ τῶν νήσων (τὴν 4 Νοεμβρ.) ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων. Ἐν δὲ τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλ-

λάδι αἱ ἐχθροπραξίαι ἐξηκολούθησαν στραταρχούντων, ὑπὸ τὴν τότε τακτικωτέραν τοῦ Καποδιστρίου κυβέρνησιν, τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου καὶ τοῦ Ριχάρδου Τζώρτζι, οἵτινες ἐπέτυχον κατὰ μικρὸν ν' ἀποβάλωσι τοὺς Τούρκους ἀφ' ὧν σχεδὸν τῶν πρὸς νότον τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας Ἑλληνικῶν χωρῶν. Μόνον αἱ Ἀθηναί, ἡ Λαμία καὶ ἡ Εὐβοία ἔμειναν ἔτι κατεχόμεναι ὑπὸ τῶν πολεμίων, καὶ μόλις ἔπειτα, ἐν εἰρήνῃ, προσεκλήθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ μᾶλλον δ' ἀξιωματημόνευτος τῆς ἐποχῆς ταύτης μάχη καὶ ἡ ἐσχάτη τοῦ ἐννεαστοῦς ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος ὑπῆρξεν ἡ ἐν Πέτρα τῆς Βοιωτίας τὴν 12 Σεπτεμβ. 1829 συγκροτηθεῖσα, καθ' ἣν ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, ἀδελφὸς τοῦ πρώτου τὴν σημαίαν τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως ὑψώσαντος, μετὰ 3000 ἀνδρῶν πρὸς 7000 πολεμίους ἀγωνισθεὶς ἐνίκησεν αὐτοὺς κατὰ κράτος.

Ἐν τούτοις αἱ Δυνάμεις, ἐξακολουθοῦσαι τὰ περὶ διαρρυθμίσεως τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδος βουλευμάτων αὐτῶν, συνέταξαν ἐν Δονδίνῳ διαφόρους ἄλλας πράξεις, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ πλείστου λόγου διὰ τὴν ἱστορίαν ἄξιαι εἰσὶ. α') Ἡ ἀπὸ 10/22 Μαρτίου 1829, δι' ἣς ὠρίσθη ὅτι αἱ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Παγασιτικοῦ καὶ Ἀμβρακικοῦ κόλπου Ἑλληνικαὶ χῶραι συμπεριλαμβανομένων τῶν τε Κυκλάδων καὶ τῆς νήσου Εὐβοίας, θέλουσιν ἀποτελέσει κράτος ὑποτελὲς μὲν καὶ ὑπόφορον τῇ Τουρκίᾳ, κυβερνώμενον ὅμως ὑπὸ ἰδίου κληρονομικοῦ ἡγεμόνος. Κατὰ τῆς πράξεως ταύτης ἦ, τε Ἑλληνικὴ κυβέρνησις καὶ ἡ τότε ἐν Ἀργεὶ συγκροτηθεῖσα τετάρτη Ἐθνικὴ συνέλευσις, προέτειναν εὐλόγους ἐνστάσεις. Ἐξ ἐναντίας δὲ ἡ Ὀθωμανικὴ κυβέρνησις, ἀφοῦ μετὰ τὰς ἐπανειλημμένας νίκας τῶν Ῥωσικῶν στρατῶν ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ ἐν Ἀδριανουπόλει τῇ 2/14 Σεπτεμ. 1829 συνθήκην εἰρήνης τὴν παρεδέχθη ὡς ἐπιβεβλημένην αὐτῇ διὰ τοῦ 10 ἄρθρου τῆς εἰρημένης συνθήκης. β') Ἡ ἀπὸ 22 Ἰαν. 3 Φεβρ.

1830, διὰ τῆς ὁποίας αἱ Δυνάμεις μεταβαλοῦσαι γνώ-
μην ὡς πρὸς ἓνα τῶν κυριωτέρων ὄρων τῆς προηγουμέ-
νης ὥρισαν, ὅτι ἡ Ἑλλάς θέλει ἀποτελέσει κράτος ὅλως
ἀνεξάρτητον καὶ κυβερνώμενον ὑπὸ ἡγεμόνος κληρονομι-
κοῦ, φέροντος τὸν τίτλον τοῦ κυριάρχου ἡγεμόνος τῆς
Ἑλλάδος (Prince Souverain de la Grèce). Παρατη-
ρητέον δὲ ὅτι κατ' αὐτὴν περιορίζοντο ἔτι μᾶλλον τὰ
ἡπειρωτικὰ τῆς Ἑλλάδος ὅρια, ὡς ἀφαιρουμένων ἀπ' αὐ-
τῆς τῆς Ἀκαρνανίας, τῆς Βονίτσης, τοῦ Βάλτου, τοῦ
Βλοχοῦ, τῶν Ἀγράφων, τῶν Κραβθάρων, τοῦ Καρπενη-
σίου καὶ τῆς Ὑπάτης, χωρῶν, τῶν ὁποίων ἡ γῆ εἶχε πο-
τισθῇ μὲ ρεύματα ἐλληνικοῦ αἵματος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ
συγχρόνως προχειρισθεὶς κυρίαρχος ἡγεμὼν τῆς Ἑλλά-
δος Λεοπόλδος ὁ Σαξοβουργικὸς παρητήθη μετ' οὐ πολὺ
τοῦ ἀξιώματος τούτου (ἐνεκα τῆς στενότητος τῶν ὁρίων
καὶ τῆς μὴ παραδοχῆς τοῦ νὰ προστεθῇ καὶ ἡ Κρήτη εἰς
τὸ νέον κράτος), ἡ μὲν εἰρημένη πρᾶξις δὲν ἐξετελέσθη
ὀριστικῶς, παρέμεινε δὲ ἡ ἅπαξ καθιερωθεῖσα ὑπὸ τῶν
Δυνάμεων τελεία τῆς Ἑλλάδος ἀνεξαρτησία, ἣν καὶ ἡ
Ὁθωμανικὴ Κυβέρνησις ἀνεγνώρισε τὴν 12 Ἀπριλ. τοῦ
αὐτοῦ ἔτους. γ') Ἡ ἀπὸ 25 Ἀπριλίου (7 Μαΐου) 1832,
δι' ἧς, μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Λεοπόλδου, αἱ Δυνάμεις
προσενεγκοῦσαι τὸ μοναρχικὸν τῆς Ἑλλάδος ἀξίωμα εἰς
τὸν δευτερότοκον τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας υἱὸν Ὁθω-
να ἀνηγόρευσαν αὐτὸν βασιλέα τοῦ κράτους τούτου καὶ
συνάμα ἐπεξέτειναν τὰ πρὸς βορρᾶν ὅρια τοῦ Ἑλληνι-
κοῦ βασιλείου μέχρι τοῦ Παγασιτικοῦ καὶ Ἀμβρακικοῦ
κόλπου. Ἡ Ὁθωμανικὴ κυβέρνησις ἀπεδέχθη τὰ νέα
ταῦτα ὅρια, συγχρόνως δὲ καὶ αὐτῆς ἀνεγνώρισε τὴν αὐ-
τονομίαν τῆς Ἑλλάδος διὰ πράξεως ὑπογραφείσης ἐν
Κωνσταντινουπόλει τὴν 9 Ἰουλίου 1832. Τὸ δὲ Ἑλλη-
νικὸν ἔθνος διὰ τῶν ἐν Προοίᾳ συνηγμένων ἀντιπρο-
σώπων του ἐπεκύρωσεν ὁμοθυμαδὸν ἐλευθέρᾳ βουλῇ τὴν
27 Ἰουλίου 1832, τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ὁθωρος ὡς βα-

σιλέως τῆς Ἑλλάδος, ὅς τις ἀπεβιβάσθη εἰς Ναύπλιον τὴν 25 Ἰαν. 1833. Ἀπὸ δὲ τῆς 20 Μαΐου 1835 γενόμενος ἐνῆλιξ παρέλαθε τὰς ἡνίας τῆς Κυβερνήσεως, τὰς ὁποίας ἕως τότε διεύθυνεν, ἐν ὀνόματι αὐτοῦ τριμελῆς τις ἀντιβασιλεία.

Τὰ κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Ὅθωνος, ἥτις διήρκεσε τριάκοντα περίπου ἔτη καὶ τὰ κατὰ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1862, ἥτις συνεπήγαγε τὴν φυγάδευσιν μὲν ἐκείνου, τὴν ἐν τέλει δ' ἐκλογὴν τοῦ νῦν ἐπὶ χρησταῖς ἐλπίσι βασιλεύοντος Γεωργίου Α', εἰσὶν ἤδη γνωστὰ εἰς τὴν ζῶσαν γενεάν.

ΤΕΛΟΣ.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Σελ.	Στίχ.			
61	8	Ἐλεψήνορα	γράφει	Ἐλεψήνορα.
85	31	Ἡδὲ	»	Ἡδὲ
506	32	Ἀρξιδάτος	»	Ἀριδαῖος
652	18	Κοπερνίκου	»	Κοπερνίκου.
727	17	Κοκκίνου	»	Κοκκίνη

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ Β' ΕΚΔΟΣΕΩΣ.....	Σελ. γ'.
ΕΙΛΩΓΗ.....	» ε'.
1. Χαρακτηρισμός τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἐν γένει καὶ ἀξία τῆς ἱστορίας αὐτοῦ.....	» »
2. Χωρογραφία τῆς Ἑλλάδος.....	» η'.
3. Πηγαὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας.....	» κε'.
4. Διαίρεσις κατὰ περιόδους τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας.....	» κθ'.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ.

Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς καθόδου τῶν Πρακλειδῶν
ἢ τῆς μεταναστάσεως τῶν Δωριέων εἰς Πελοπόννησον.
X.—1100 π. X.

Ὁ μυθικὸς καὶ ἡρωϊκὸς αἰὼν
τῆς Ἑλλάδος.

1. Χαρακτήρ τῆς πρώτης περιόδου.....	Σελ. 31
2. Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι καὶ ἔποικοι τῆς Ἑλλάδος.....	» 32
3. Αἱ περὶ μεταναστάσεων τῶν Ἑλλήν. γενῶν παραδόσεις..	» 43
4. Ὁ ἡρωϊκὸς αἰὼν ...	» 49
5. Ἑσωτερικὴ κατὰστασις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους.....	» 69

2.	Αἱ δύο πρῶται ἐκστρατεῖαι τῶν Περσῶν. Ἡ ἐν Μαρά- θωνι μάχη. Μιλτιάδης, Θεμιστοκλῆς καὶ Ἀριστείδης..	» 228
3.	Προετοιμασίαι καὶ ἐπιχειρήσεις τῆς τρίτης τῶν Περσῶν ἐκστρατείας. Ἡ ἐν Θερμοπύλαις μάχη. Λεωνίδας....	» 234
4.	Αἱ ἐπ' Ἀρτεμίσιον καὶ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαι. Θεμιστο- κλῆς	» 248
5.	Αἱ ἐν Πλαταιαῖς καὶ ἐν Μυκάλῃ μάχαι. Ἀποδιώξεις τῶν Περσῶν ἐκ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων.....	» 263
6.	Ἀνοικοδόμησις Ἀθηνῶν. Πολιτικὴ Θεμιστοκλέους.....	» 273
7.	Ἀρχὴ τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἐπιθετικοῦ πολέμου· ἡγε- μονία Ἀθηνῶν· διοίκησις Ἀριστείδου· Πausanίου καὶ Θεμιστοκλέους τελευταία τύχη	» 276
8.	Κίρωνος καὶ Περικλέους χρόνοι	» 284
9.	Ἀκμὴ τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Περικλέους	» 298
10.	Χέσεις τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τοὺς συμμάχους πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου	» 306

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ.

Ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέχρι τῆς ἐν
Χαίρωνεῖ μάχης.

431 — 338 π. Χ.

Ὁ αἰὼν τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν καὶ τῆς
παρακμῆς τῆς Ἑλλάδος.

1.	Χαρακτὴρ, ἀρχὴ καὶ πρόοδος τοῦ προκειμένου πολέμου Σελ. μέχρι τῆς Νικιεύου εἰρήνης.....	» 315
2.	Νέαι περιπλοκαί. Ἀλκιβιάδης. Ἐκστρατεία εἰς Σικελίαν καὶ ἀτυχὲς ἔκβασις αὐτῆς	» 339
3.	Συνέχεια καὶ τέλος τοῦ πολέμου· ταπείνωσις τῶν Ἀθηνῶν.	» 35
4.	Ἡγεμονία τῆς Σπάρτης. Τυραννὶς τῶν τριάκοντα ἐν Ἀ- θήναις καὶ κατάλυσις αὐτῆς διὰ τοῦ Θρασυμβούλου. Κατα- δίχη Σωκράτους	» 36
5.	Ἐπιστροφὴ τῶν μυρίων. Ἡ Σπάρτη ἀνανεοῦσα τὸν πρὸς τοὺς Πέρσας ἀγῶνα. Ἀγησίλαος.....	» 371

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν ἕως τῆς μεταναστάσεως τῶν
Δωριέων εἰς Πελοπόννησόν μέχρι τῶν Περσικῶν πολέμων.

1100 — 490 π. Χ.

Ὁ αἰὼν τῆς μορφώσεως τῶν Ἑλληνικῶν
πολιτειῶν.

-
1. Χαρακτὴρ τῆς περιόδου. Ἡ Δωρική μετανάστασις συνεχο-
μένη μετ' ἄλλων προηγουμένων καὶ συγχρόνων μετανα-
στάσεων.....	» 89
2. Μεταβολὴ τῶν ἐσωτερικῶν σχέσεων τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν
κάθοδον τῶν Ἡρακλειδῶν	» 97
3. Σπάρτη. Νομοθεσία Λυκούργου. Μεσσηνιακὸς καὶ ἄλλοι
πρὸς ὁμόρους χώρας πόλεμοι	» 102
5. Ἀθῆναι. Νομοθεσία Σόλωνος. Πεισίστρατος καὶ υἱοὶ αὐ-
τοῦ. Κλεισθένης	» 121
6. Αἰολοί καὶ πολιτεῖαι τῆς Ἑλλάδος.....	» 144
7. Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι.....	» 157
8. Μέσα συνδέσμου τῶν Ἑλλήνων ὡς ἐνὸς ἔθνους.....	» 170
9. Κατάστασις τῆς παιδείας καὶ τέχνης, τῶν ἐπιτηδευμάτων
καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων.....	» 179
-

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ.

Ἀπὸ τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ
490 — 430 π. Χ.

Ὁ αἰὼν τῆς ἀκμῆς καὶ τοῦ μεγαλείου
τῆς Ἑλλάδος.

-
1. Χαρακτὴρ τῆς περιόδου. Ἀποστασία τῶν Ἰώνων ὡς προ-
εχῆς ἀφορμὴ τοῦ προκειμένου ἀγῶνος.....	» 223

6.	Ὁ Κορινθιακὸς πόλεμος καὶ ἡ Ἀνταλκίδειος εἰρήνη... Σελ.	378
7.	Ἡ καταπιεστικὴ ἐξουσία τῆς Σπάρτης. Ὁ Ὀλυνθιακὸς πόλεμος. Κατάληψις τῆς Καδμείας..... »	383
8.	Ἐλευθέρωσις τῶν Θηβῶν. Πελοπίδας καὶ Ἐπαμεινώνδας· ἡ ἐν Λεύκτροις μάχη..... »	386
9.	Πολιτ. ἀκμὴ τῶν Θηβῶν μέχρι τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης. »	395
10.	Ἰσορροπία τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἕνεκα τῆς κοινῆς ἀσθενείας. Ἀλλοίωσις τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως. Ὁ συμμαχικὸς πόλεμος..... »	406
11.	Ὁ δευτέρος ἱερὸς πόλεμος. Αὔξησις τῆς Μακεδονίας. Ὁ βασιλεὺς Φίλιππος· ἀνάμιξις αὐτοῦ εἰς τὰς διαφορὰς τῆς Ἑλλάδος..... »	410
12.	Περαίτεται ἐπιχειρήσεις τοῦ Φιλίππου· καὶ ἄλλος ἱερὸς πόλεμος. Ἡ ἐν Χαιρων. μάχη καὶ αἱ συνέπειαι αὐτῆς. Παράρτ. Οἱ Διονύσιοι καὶ ὁ Τιμολέων ἐν Συρακούσαις. »	421
13.	Κατάστασις τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ἀπὸ τῶν Περσικῶν χρόνων μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης..... »	435

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΕΜΠΤΗ.

Ἀπὸ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης ἕως τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων.

338 — 146 π. Χ.

Ὁ Μακεδονικὸς αἰὼν.

1.	Χαρακτὴρ τῆς προκειμένης περιόδου..... Σελ.	459
2.	Ἀλέξανδρος ὁ μέγας. Ὑπερνίκησις τῶν πρώτων προσκομμάτων τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Κατασκαφὴ τῶν Θηβῶν. »	460
3.	Ἐκστρατεία Ἀλεξάνδρου εἰς Ἀσίαν. Δί παρὰ τὸν Γρανικὸν καὶ περὶ Ἰσπὸν μάχαι..... »	468
4.	Συνέχεια τῶν κατακτήσεων τοῦ Ἀλεξάνδρου· προέλασις εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας· ἡ ἐν Ἀρβήλοις μάχη· θάνατος τοῦ Δαρείου..... »	476
5.	Ἀποπεράτωσις τῆς κατακτήσεως τοῦ Περσικοῦ κράτους. Ἀποκάλυψις καὶ τιμώρησις συνωμοσιῶν. Σύγχρονα ἐν Ἑλλάδι συμβάντα..... »	483

6.	Ἐκστρατεία Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τὴν Ἰνδικήν.....	Σελ. 490
7.	Ἐπιστροφή τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς Περσίαν. Τελευταῖοι χρόνοι τῆς βασιλείας του. Θάνατος αὐτοῦ ἐν Βαβυλῶνι. »	497
8.	Διαίρεσις τῆς Ἀλεξάνδρου μοναρχίας καὶ αἱ κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις..... »	506
9.	Οἱ μεταξὺ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου περὶ κυριαρχίας ἀγῶνες ἕως τῆς ἐξολοθρεύσεως τοῦ βασ. οἴκου... »	516
10.	Οἱ περαιτέρω ἀγῶνες τῶν διαδόχων ἕως τῆς ἐν Ἰψῷ μάχης καὶ τῆς τελευτῆς τοῦ Ἀντιγόνου..... »	536
11.	Τὰ μετὰ τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην συμβάντα μέχρι τῆς τελευ- τῆς Δημ. τοῦ Πολιορκητοῦ καὶ τῶν δύο ἐσχάτων τοῦ μ. Ἀλεξάνδρου διαδόχων Λυσιμάχου καὶ Σελεύκου... »	548
12.	Τὸ νέον Μακεδονικὸν κράτος. Ἐπιδρομὴ Γαλατῶν εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα. Ἀντίγονος Γονατᾶς καὶ Πύρ- ρος. Τύραννοι ἐν Πελοποννήσῳ..... »	559
13.	Αἱ Ὀμοσπον. τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Αἰτωλῶν. Ἄρατος. »	569
14.	Ἡ μεταπολίτευσις τῆς Σπάρτης καὶ Κλεομενικ. πόλεμος. »	579
15.	Ὁ συμμαχικὸς πόλεμος. Φίλιππος Γ' βασιλεὺς τῆς Μα- κεδον. Πρῶται σχέσεις τῶν Ῥωμ. πρὸς τοὺς Ἕλληνας »	595
16.	Αἱ κατὰ τῆς Ἰλλυρίας καὶ Μεσσηνίας ἐπιχειρήσεις τοῦ Φιλίπ. Θάνατος τοῦ Ἀράτου. Φίλοπ. ὁ Μεγαλοπολίτης. »	604
17.	Πόλεμος συμμαχικὸς τῶν Ῥωμαίων καὶ Αἰτωλῶν πρὸς τὸν Φίλιππον. Ἡ περὶ Κυνὸς Κεφαλᾶς μάχη. Ὁ Φλα- μινῖνος κηρύττων τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος..... »	608
18.	Ὁ πρὸς τὴν Σπάρτην πόλεμος τοῖν Ἀχαιῶν καὶ ὁ τοῦ Ἀντιόχου καὶ τῶν Αἰτωλῶν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους. Ἀ- πόστασις τῆς Μεσσηνίας. Τελευτὴ τοῦ Φίλοπολέμου. Λυκόρτας..... »	616
19.	Τελευταῖαι διενέξεις τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν Φίλιππον. Ὁ πρὸς Περσέα πόλεμος αὐτῶν. Διάλυσις τοῦ Μακε- δονικοῦ κράτους..... »	624
20.	Οἱ τελευταῖοι χρόνοι τῆς Ἑλληνικῆς αὐτονομίας μέχρις ἀλώσεως τῆς Κορίνθου ὑπὸ Μομμίου..... »	634
21.	Κατάστασις τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ἀπὸ τῆς ἐν Χαιρω- νείᾳ μάχης μέχρι τῆς Ῥωμαιοκρατίας..... »	645

ΣΥΝΟΨΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ.

Ἀπὸ τῆς Ῥωμαιοκρατίας μέχρι τῶν νεω-
τάτων χρόνων.

-
- Α') Ἀπὸ ἀλώσεως τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων μέχρι Σελ.
τῆς ἰδρύσεως τοῦ Βυζ. κράτους. 146 π. Χ.—395 μ. Χ. » 657
- Β') Ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους μέχρι τῆς ἐν
αὐτῷ καταστάσεως τῶν Λατίνων ἢ Φράγκων. — 395
—1264 μ. Χ. » 672
- Γ') Ἀπὸ τῆς ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει καταστάσεως τῶν Λα-
τίνων ἢ Φράγκων μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντι-
νουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. 1204—1453 μ. Χ. » 685
- Δ') Ἀπὸ ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρ-
κων μέχρι τέλους τοῦ ὑπὲρ αὐτονομίας Ἑλλ. ἀγῶνος.
1453 — 1832 μ. Χ. » 695

1/10
1/10

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΠΑΛΑΤΕΣ

THE
LIBRARY OF
THE
MUSEUM OF
ART AND HISTORY
OF THE
CITY OF
NEW YORK